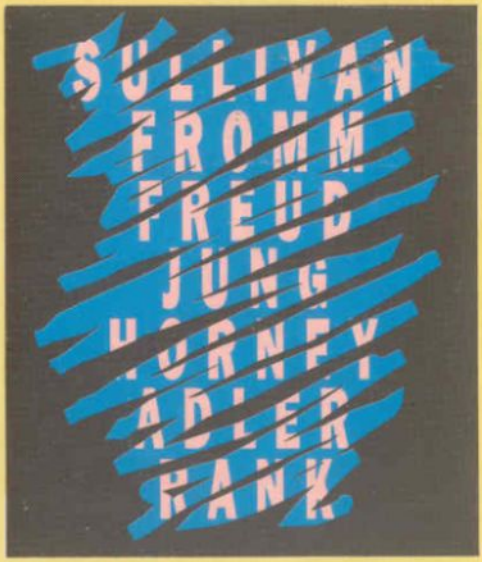
REMZİ KİTABEVİ

PSİKANALİZ *ve* SONRASI

Engin Geçtan

8. Basım

PSİKANALİZ
VE
SONRASI

Prof. Dr.
Engin Geçtan

Psikanaliz ve Sonrası

8. Basım

Remzi Kitabevi

PSİKANALİZ VE SONRASI / Prof. Dr. Engin Geçtan

ISBN 975-14-0403-7

BİRİNCİ BASIM: Hür Yayınları
ÜÇÜNCÜ BASIM: Remzi Kitabevi, Nisan, 1988
SEKİZİNCİ BASIM: Haziran, 1998

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul.
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055

WEB SAYFASI : http://www.remzi.com.tr
E-POSTA : post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

İçindekiler

Önsöz 9

Bölüm: 1
PSİKANALİTİK KURAMLAR
(11-121)

Sigmund Freud ve Klasik Psikanaliz 11
Psikanaliz Öncesinde Freud 11
Psikanalizin İlk Yılları 16
Rüyaların Yorumu 22
Topografik Kişilik Kuramı 26
İçgüdüler Kuramı 27
Gelişim Kuramı 32
Yapısal Kişilik Kuramı 43
Anksiyete 48
Tedavi 56
Tartışma 70
Ego Psikolojisi 72
Ego Savunma Mekanizmaları 72
Egonun Uyum İşlevleri 104
İnsanın Sekiz Çağı 106
Obje İlişkileri Kuramı 112
"Self" Psikolojisi 119

Bölüm: 2
ALFRED ADLER VE BİREYSEL PSİKOLOJİ
(123-164)

Organ Eksikliği, Eksiklik (Aşağılık) Duygusu
ve Üstünlük Çabası 129
Yaratıcı Güç, Toplumsal İlgi, Yüreklilik ve Sağduyu 131

Aile ve Kültürün Rolü 134
Yaşam Biçimi 136
Erkeksi Protesto 139
Normaldışı Davranışların Oluşumu 140
Tedavi 148
Klasik Psikanaliz
ve Bireysel Psikolojinin Karşılaştırılması 160
Tartışma 163

Bölüm: 3

CARL GUSTAV JUNG VE ANALİTİK PSİKOLOJİ
(165-213)

Kişilik Yapısı 171
Psişe 171
Bilinç 172
Ego 173
Kişisel Bilinçdışı 173
Kompleksler 174
Ortak (Kolektif) Bilinçdışı 175
Arketipler 177
Kişiliğin İşleyiş İlkeleri 183
Kişilik Bölümleri Arasındaki Etkileşimler 183
Psişenin Dinamiği 184
Değerler 185
Eşdeğerlik ve Entropi İlkeleri 187
Ruhsal Enerjinin Gelişmesi ve Gerilemesi 190
Kişiliğin Gelişimi 190
Bireyleşme ve Bütünleşme 190
Toplumsal Etmenlerin Rolü 192
Yaşam Dönemleri 193
Rüyalar ve Simgeler 195
Tutumlar ve İşlevler 197
Psikolojik Tipler 199
Tedavi 201
Psikoterapinin İşleyiş Biçimi 208
Tedavi Uygulaması 210
Tartışma 212

Bölüm: 4

OTTO RANK

(215-234)

Doğum Sarsıntısı ve Ayrılma Anksiyetesi 218
Yaşam Korkusu ve Ölüm Korkusu 220
İstem ve Karşıt İstem 221
Kişilik Tipleri 223
Tedavi 227

Bölüm: 5

KAREN HORNEY VE BÜTÜNCÜ YAKLAŞIM

(235-269)

Horney Kuramının Ana Çizgileri 237
Karen Horney'in Anksiyete Kavramı 244
Anksiyeteye Karşı Geliştirilen Savunma Mekanizmaları 252
Tedavi 261

Bölüm: 6

HARRY S. SULLIVAN VE İLİŞKİLER KURAMI

(271-301)

İlişkiler Kuramının Ayırıcı Özellikleri 272
Kişiliğin Yapısal Özellikleri 273
Kişiliğin İşleyiş Biçimi 276
Sullivan'ın Gelişim Kuramı 279
Normaldışı Davranışlar 283
Tedavi (Psikiyatrik Görüşme) 289
Psikiyatrik Görüşmenin Evreleri 294
Tartışma 300

Bölüm: 7

ERICH FROMM

(303-317)

Ek

VAROLUŞÇU PSİKİYATRİ

(319-340)

Tanım 319
Tarihçe 320
Varoluş Felsefesinin Diğer Öncüleri 321
Varoluşçu Psikiyatrinin Kurucuları 324
Varoluşçu Psikiyatrinin Temel İlkeleri 325
Varoluşun Dinamiği 330
Tedavi *(Daseinanalysis)* 336

Bitirirken 341

Kaynakça 345

ÖNSÖZ

Genetik ve nörobiyoloji alanlarında son yıllarda giderek hızlanan gelişmelerin psikiyatrinin insanı ele alış biçimini önemli ölçüde etkilemesinin beklendiği günümüzde, davranışları bireyin çevresiyle etkileşiminin ürünü olarak ele alan kuramlar yine de güncelliğini ve çağdaş düşünce üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Son gelişmelerin gelecekte biyolojik ve kalıtsal etmenlerin insan davranışlarının oluşumundaki payının bugün sandığımızdan daha büyük bir oranda olduğunu kanıtlayacağı düşünülse bile, toplumsal bir varlık olarak insanın, daha çok uzun bir süre psikiyatrinin ve bazı diğer disiplinlerin inceleme konusu olma niteliğini sürdüreceği kanısındayız.

Freud'un görüşlerinin çağdaş düşünceyi etkisi altına almaya başladığı günlerden bu yana yaklaşık doksan yıl geçmiş olmasına karşın, psikanaliz ve sonrasını yansıtan yapıtların çoğunun dilimize çevrilmemiş ve çevrilenlerin belirli bir sistematiği izleyerek seçilmemiş olması, konunun ülkemizde gereğince tanınmasına imkân vermemiştir.

"Psikanaliz ve Sonrası" bu boşluğu kısmen olsun gidermek amacıyla yazıldı ve içeriği psikanalizle başlayan düşünce akımının yüzyılımız boyunca geçirdiği evrimin tanıtılması ile sınırlandırıldı. Umarız bu amaç, kısmen de olsa gerçekleştirilebilmiş olsun.

Bölüm: 1

PSİKANALİTİK KURAMLAR

SIGMUND FREUD VE KLASİK PSİKANALİZ

Psikanaliz Öncesinde Freud

Sigmund Freud, Mayıs 1856'da Moravya'da doğdu ve 1939'da Londra'da çene kanserinden öldü. Babası Jacob bir tüccardı ve iki kez evlenmişti. İlk evliliğinden iki oğlu olmuş, ikinci kez kırk yaşındayken yirmi yaşında bir kızla evlenmişti. Freud bu evliliğin ilk çocuğudur. Annesi Amalie'nin Sigmund'dan sonra beş çocuğu daha oldu. Böylece Freud, kalabalık bir ailenin en büyük çocuğu olarak büyüdü.

Baba Freud'un işleri bozuk gidince aile, Freud üç yaşındayken Viyana'ya taşındı. Jacob Freud açık görüşlü bir Yahudiydi. Şakacı ve sevecen bir baba olmasına karşın çocuklarından kesin saygı beklerdi ve Sigmund için otorite ve disiplin simgesi olmuştu. Anne Amalie'nin canlı bir kişiliği vardı ve Freud, 95 yaşında ölen annesine her zaman bağlı kalmıştı.

Freud uyumlu bir çocuk olarak tanımlanır. Entelektüel eğilimleri çocukluk dönemlerinde de oldukça belirgindi. Odasında saatlerce okur ve çalışırdı. Birçok yapıtı yaşıtlarından çok daha erken yaşlarda okumuştu. Ergenlik çağında iken, kitaplarının başından ayrılmamak için akşam yemeklerini çoğu kez odasında yerdi.

Freud üstün başarılı bir öğrenciydi. Babası da meslek seçiminde onu özgür bırakmıştı. Tıbbı uzun süre düşündükten sonra seçmişti. Ancak bu gerçek bir seçim olmaktan çok, diğer alanların hiçbirinden hoşlanmadığı için verilen bir karar olmuştu. Aslında doktor olmak için de büyük bir istek duymamıştı.

1873 yılında 17 yaşında iken Viyana Üniversitesi'ne giren Freud, üçüncü yılın sonunda, diğer dallarda başarılı olamayacağı

düşüncesiyle fizyolojide uzmanlaşmaya karar verdi. Bu karar sonucu Brücke'nin Fizyoloji Enstitüsü'nde öğrenim görmeye başladı. Bu dönemin Freud üzerinde önemli izler bıraktığı ve sonraki görüşlerin temelini oluşturduğu sanılmaktadır. Örneğin, dünya sorunlarına çözümün ancak bilimdeki gelişmeyle sağlanabileceği biçimindeki gerekirci görüşünde Brücke'nin etki payı oldukça büyüktür.

1876'da Fizyoloji Enstitüsü'nde Brücke'nin gözetimi altında araştırma yapmak üzere bir burs sağlayan Freud, burada nöroloji dalındaki ilk çalışmalarına başladı. Brücke'nin laboratuvarında, genç bir hekim için oldukça üstün nitelikli çalışmalar yapan Freud, bu araştırmalarından önemli sayılabilecek bazı sonuçlar da çıkarabilmişti. Freud'un bu laboratuvardaki deneyimlerinin, sonradan geliştirdiği psikolojik kuramlara temel oluşturduğu ve Brücke'nin, beyin hücrelerinin işleyiş biçimini "belirli ilkelerle çalışan dinamik güçler ve enerjiler"le açıklayan görüşlerinin, Freud üzerindeki etkisini yaşam boyu sürdürmüş olduğu söylenebilir.

1881'de tıp doktoru unvanını alan Freud, Brücke'nin laboratuvarındaki çalışmalarını mezun olduktan sonra bir yıl daha sürdürdü. Laboratuvarda çalıştığı süre boyunca, araştırma yapmaktan hoşlandığını fark etmişti. Ancak böylesi bir çalışmanın sağladığı parasal imkânlar sınırlıydı. Üstelik o günlerde tanıştığı ve ilgi duymaya başladığı Martha Bernaya ile evlenmeyi ciddi olarak düşünmeye başlamıştı ve laboratuvar çalışmalarından sağladığı parayla bir aileyi geçindirmesi oldukça zordu. Sonunda, çok zevk aldığı araştırmaları ile evlilik arasında bir seçim yapmak zorunda kalan Freud, 1882'de Brücke'nin laboratuvarından ayrıldı ve Viyana Genel Hastanesi'nde çalışmaya başladı.

Bu hastanede önce kısa bir süre cerrahi bölümünde çalışan Freud, daha sonra Theodor Meynert'in psikiyatri kliniğine geçti. Nöroanatomi ve nöropatoloji konusunda uzmanlaşmış olan Meynert'le birlikte çalışırken bu kez de onun etkisi altında kalan Freud, bunun sonucu muayenehane açmaktan vazgeçti ve nöroloji dalında uzmanlaşmaya karar verdi. Üç yıl bu klinikte asistanlık yaptıktan sonra 1885'te üniversiteye fahri doçent olarak atandı. Karşılığında ücret ödenmeyen bu görev, ona öğrenim yapma imkânını tanıyordu.

Aynı yıl kazandığı bir bursla Paris'e giden Freud, Salpétriér Hastanesi'nde ünlü Fransız nöroloğu Jean-Martin Charcot'nun çalışmalarını on dokuz hafta süreyle izleme imkânı buldu. Gerçekte, bu karşılaşmanın psikanaliz kuramının gelişimine bir başlangıç noktası oluşturduğu söylenebilir.

"On dokuzuncu yüzyılın gelişiyle Avrupa'da, anatomi, fizyoloji, nöroloji, kimya gibi alanlarda bilimsel gelişmeler başlamış ve bunların sonucu ruhsal hastalıkların beyin işlevlerindeki bozukluklardan kaynak alabileceği görüşleri Antik Yunanlılardan bu yana bir kez daha ele alınmıştı. Böylece, Ortaçağ'da normaldışı davranışların nedenlerini şeytan ya da kötü ruhların varlığıyla açıklayan bağnaz inançlar etkisini giderek yitirmiş, ruhsal yapı ve davranışın kökeninde organik etmenler bulunduğu görüşlerinin egemen olduğu yeni bir dönem başlamıştı.

Bu dönemde en önemli katkılar Alman hekimi Emil Kraepelin'den gelmiştir. 1883 yılında yayımlanan kitabında Kraepelin, beyin patolojisinin ruhsal hastalıkların oluşumundaki önemli rolünden söz etmekle kalmamış, her bir davranış bozukluğu türünün diğerlerinden farklı belirtiler gösterdiğini ve örneğin kızamık hastalığında olduğu gibi, önceden belirli ve tanımlanabilir bir seyir gösterdiğini açıklayarak, sistematik bir psikiyatrik klasifikasyonu ilk kez gerçekleştirmiştir. Kraepelin'le başlayan dönem, klasifikasyon ve tanımlamaya ağırlık verdiğinden, "betimsel dönem" olarak anılır. Bu dönemde, demonolojik (*) inançlar artık tümüyle terk edilmiş, genel paralizi (**) gibi birçok ruhsal hastalıkların beyin patolojisiyle ilgisi kesinlikle ortaya konmuş, ruhsal hastalıklar, halk arasında olmasa da tıp adamları tarafından, bedensel hastalıklar gibi kabul edilmeye başlamış ve anatomi, fizyoloji, biyokimya gibi bilim dallarından yararlanılarak, beyin patolojisini daha iyi anlayabilmek amacıyla birçok araştırmalar yapılmıştır.

Ne var ki, tüm bu gelişmelere ve çeşitli klinik muayenelere ve araştırmalara karşın, hastaların yarısından çoğunda organik bir patoloji saptanıp, bozukluğu bu nedene bağlama imkânı bulunamıyordu. Bu şaşırtıcı sonucu, bazı araştırmacılar o günün laboratuvar tekniklerinin yetersiz olmasına bağlıyor ve beyinde kesinlikle var olan bir bozukluğu ortaya çıkaracak araçların henüz geliştirilemediğinden söz ediyorlardı. Bazıları

(*) Daemon eski Yunancada doğaüstü varlık anlamında kullanılmış, sonraları şeytan sözcüğüyle eşanlam kazanmıştır.
(**) Frengi hastalığının beyinde yerleşen türü.

ise alınan sonuçlardaki boşlukları kalıtımla açıklamaya çalışıyor, bazı davranış bozukluklarının nedenlerini henüz niteliği bilinmeyen ve dolayısıyla çaresi de olmayan genetik bozukluklara bağlıyordu. Ancak, bu varsayımların geçerliği kanıtlanmış değildi ve açıklanamayan bir boşluk kalmıştı.

Yirminci yüzyılın başlarında psikanaliz, beyin patolojisinin davranış bozukluklarının tek nedeni olduğu görüşüne karşı çıkan yeni ve devrimci bir düşünce olarak belirmeye başlamıştır. Bazı ruhsal bozuklukların organik kökenli olmayıp psikolojik nedenlerde oluştuğu görüşünü savunan psikanaliz kuramına göre, günlük yaşamda olağan nitelikteki bazı engellemeler ve çatışmalar bazen kişiye aşılamaz görünmekte ve böyle bir kişi, içinde bulunduğu durumlara uyum yapma çabalarında sağlıksız yollara başvurabilmektedir.

Gerçekte, psikanaliz kuramını ya da psikolojik görüşlerin başlangıç noktasını, hipnoz ve telkinin histeriyle ilişkilerini inceleyen araştırmacıların çalışmaları oluşturmuştur.

Hipnozun çok da iyi bilinemeyen geçmişi oldukça eskidir ve ilk çağlara dayanır. Ancak, günümüzdeki uygulamalarının ilk örneği olarak, Avusturyalı hekim Franz Anton Mesmer'in (1734-1815) çalışmaları gösterilir. Önceleri Viyana'da başarısızlığa uğramış, sonradan Paris'teki çalışmalarıyla ilgi toplamış olan Mesmer'in uygulamaları, zamanında tartışmalara ve karşıt görüşlere konu olmuştu. Mesmer, on altıncı yüzyıl başlarında yaşamış olan İsviçreli hekim Paracelsus'un, gezegenlerin insan bedenini etkilediği inancını yeniden geliştirmiş, yıldızların insan bedenine yayılan evrensel bir manyetik sıvı aracılığıyla etkilerini sürdürdükleri görüşünü savunmuştu. Ona göre, bu sıvının insan bedenine dağılış biçimi kişinin sağlıklı ya da hastalıklı olmasını belirlemekteydi ve bazı insanlarda var olan manyetik güç, diğer bazı insanlardaki manyetik sıvı dengesizliklerini iyileştirmek için kullanılabilirdi.

Kuramını uygulamayı ilk kez Viyana'da başlatan Mesmer, bu kentte başarılı olamayınca 1778 yılında Paris'e gitti ve orada bir klinik açarak çeşitli hastalıkları "hayvansal manyetizma" yoluyla tedavi etmeye başladı. Bu klinikte hastalar çember biçimindeki bir sıraya yüzleri çemberin dışına dönük olarak oturtuluyor, sıranın iç kısmını oluşturan sütunda asılı ve renkli sıvılarla dolu şişelerden çıkan demir çubuklar hasta olan beden kısımlarına bağlanıyordu. Karartılmış olan odada havaya uygun bir müzik çalınıyor ve bir süre sonra Mesmer leylak rengi bir giysi içinde görünerek bir hastadan diğerine dolaşıyor ve elleri ile onlara dokunuyordu.

Gerçekten de Mesmer, histerik kökenli birçok duyu bozukluklarını ve felçleri bu telkin yöntemiyle iyileştirmeyi başarabilmiş ve daha sonraki yıllarda hipnoz kullanılarak yapılan benzer denemelerin ilk uygulayıcısı olmuştur. Sonradan meslektaşları tarafından şarlatan ilan edilen Mesmer, Paris'i terk etmeye zorlanmış ve adı tekrar duyulmamıştır. Ancak bu konudaki tartışmalar yirminci yüzyıl içinde de sürdürülmüştür. Günümüzde bile dünyanın birçok yerinde telkin, çeşitli biçimlerde, bir tedavi yöntemi olarak uygulanmaktadır.

Davranışı etkileyen psikolojik etmenlerin anlaşılmasına yönelik daha ciddi çalışmalar, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Fransa'da başlatılmıştır. Liébault ve Bernheim adlarındaki Nancy'li iki hekim, histeri ile hipnoz arasındaki ilişkileri incelemişler ve şu sonuçlara varmışlardı: Histeride görülen kol ya da bacak felci, deride anestezik bölgeler, işitme kaybı, vb. belirtilerin nedeni bedensel bir patoloji değildir; aynı belirtiler normal insanlar hipnoza sokulduğunda telkinle oluşturulabilir ya da benzer belirtiler gösteren histeri hastalarına hipnoz altında telkin yapılarak bu belirtiler tümden ortadan kaldırılabilir. Bu görüşleri paylaşan hekimler, o günlerde Fransa'da Nancy Ekolü olarak anılmıştı. Parisli ünlü hekim Jean-Martin Charcot ve arkadaşları ise histeriyi oluşturan nedenlerin organik bir patolojiden kaynaklandığı görüşünde önce direnmişler, ancak sonradan ikna olarak onlar da bu yeni görüşe katılmışlar ve Charcot da sonraki çalışmalarını bu yönde sürdürmüştür."

İşte Freud, Charcot ile böyle bir dönemde tanışmıştı. O günlerde Charcot, bir yandan histeri belirtilerinin çoğunun nörolojik kökenli olması gerektiği inancını sürdürürken, öte yandan da histerik bayılma nöbetlerinin psikolojik nedenlerden kaynaklandığı ve hastanın zihninde oluşan bazı düşüncelerle ilintili olduğu görüşlerini savunuyordu. Freud, Charcot'nun güçlü kişiliğinden ve görüşlerinden oldukça etkilenmişti. O güne kadar histeri, zengin imgelemi olan kişilerin bilinçli ve amaçlı olarak geliştirdiği, sayrımsama (temaruz) benzeri belirtiler olarak yorumlanıyor ve gerçek bir normaldışı davranış türü olarak nitelendirilmeyerek ciddiye alınmıyordu. Oysa Freud, Charcot'nun kliniğinde gözlemlediklerinden sonra, histerinin üzerinde çalışılması ve anlaşılması gereken gerçek bir patolojik durum olduğuna inanmaya başlamış ve Paris'ten ayrılırken, insanın bilinçli dünyasından ayrı ve gizli, çok güçlü başka bir sürecin varlığını düşünmeye başlamıştı. 1886

yılında Viyana'ya döndüğünde Freud, laboratuvardan ayrıldı ve nöroloji uzmanı olarak muayenehane açtı. Ancak, Paris'te gözlemledikleri bir yandan zihnini sürekli kurcalıyordu. Bu nedenle, 1889 yazında birkaç haftalığına Nancy'ye gitti ve Liébault'nun kliniğinde incelemelerde bulundu. Burada, Liébault ve yardımcısı Bernheim'ın hipnoz aracılığı ile hastalarıyla kurabildikleri ilişki onu çok etkiledi. Üstelik Bernheim, titizlikle sürdürdüğü araştırmalarında, telkine açık olma eğiliminin yalnızca histeri belirtileri gösteren hastalara özgü bir durum olmadığı sonucuna varmıştı. Ona göre, bu eğilim diğer nevrotik kişilerde ve normal insanlarda da gözlemlenebilmekteydi. Bernheim'ın normal ve normaldışı tepkiler arasındaki ilişkiyi ilk kez ortaya koyan bu görüşleri insan davranışlarının anlaşılması ve bu konudaki klinik çalışmalara temel oluşturması yönünden çok önemli bir adımdı. Ve Freud, Nancy'den dönerken, insanın bilincinin dışında oluşan zihinsel süreçlerin varlığına olan inancı kesinleşmişti.

Psikanalizin İlk Yılları

Freud'un yaşamında 1887'ye kadar geçen on yıllık sürenin psikanalizin temelinin atıldığı dönem olduğu söylenebilir. 1889 sonbaharında Viyana'ya döndükten sonra Freud, çoğunluğu nevrotik davranış bozuklukları gösteren hastaları arasından, özellikle histeri belirtileri gösterenleri giderek artan bir ilgiyle incelemeye koyuldu. Ancak, bu çalışmaların bir kurama dönüşmesinde rol oynayan etkilerin sonuncusu Joseph Breuer'den geldi.

Breuer, Viyana'nın seçkin ve tanınmış bir hekimiydi. Freud, kendisinden oldukça daha yaşlı olan Breuer'i, Brücke'nin Fizyoloji Enstitüsü'nde çalıştığı günlerden bu yana tanıyordu. Breuer, çoğu kadın olan hastaları üzerinde hipnozu ilginç bir biçimde kullanıyordu. Bu hastalar hipnoz altında sorunlarını baskısız ve açıkça anlatabiliyor, hipnozdan uyandıklarında rahatlık duyuyorlardı. Duyguların boşalımına imkân veren bu yönteme arınma anlamına gelen *katarsis* denmişti. Sağladığı rahatlamanın yanı sıra bu yöntem, hastaların nevrotik belirtilerinin oluşmasına neden olan sarsıcı olayların ve duygusal çatışmaların ortaya çıkmasını da sağlıyordu. Her ne kadar hasta içsel sorunları ile hastalık be-

lirtileri arasında bir ilişki kuramıyorsa da, onu hipnoz altında gözlemleyen hekim, aradaki ilişkiyi açıkça görebiliyordu.

Freud'un histeri patolojisine ilgi duyduğunu bilen Breuer, bir gün ona, 1880 Aralık ayı ile 1882 Haziran'ı arasında izlemiş olduğu ilginç bir hastadan söz etti. Anna O. adı ile anılan bu hastaya ait bulgular psikanaliz tarihçesine geçmiş ve bu kuramın gelişmesine oldukça önemli bir katkıda bulunmuştur:

"Anna O., gerçekte, sonradan sosyal hizmet alanının öncülüğüyle ün kazanmış olan Bertha Pappenheim'dı. O zamanlar 21 yaşında olan bu genç kadın, babasının ölümünün ardından çeşitli histeri belirtileri geliştirdiği için Breuer'e başvurmuştu. Bu belirtiler, kol ve bacaklarda felç, deri duyumunun yitirilmesi, kaslarda kasılmalar, görme ve konuşma güçlükleri, yemek yiyememe ve öksürük nöbetlerinden oluşuyordu.

Anna, babasına çok düşkündü ve yaşamının son günlerinde yatağının yanından ayrılmamış, ölümüne dek ona bakmıştı. Tedavi sırasında Breuer'i de Anna'yı da şaşırtan bir durum ortaya çıkmıştı. Anna, ne zaman babasına karşı duyduğu yakınlık ve sevgiden söz etse ya da histeri belirtilerinin hangi koşullar altında ortaya çıktığını anlatsa bu belirtiler ortadan kayboluyordu. Bu nedenle Anna, bu sürece "konuşma kürü", ya da "baca temizliği" adını takmıştı.

Ne var ki, bu anıların çoğu o denli bastırılmıştı ki, ancak hipnoz altında çağrıştırılabiliyordu. Örneğin, Anna bir kez babasının başında beklerken, bir yılanın babasına doğru ilerlediğini ve onu sokmaya hazırlandığını, ancak yılanı oradan uzaklaştırmak için harekete geçmek istediğinde, iskemlenin arkasına sarkıtmış olduğu kolunu kımıldatamadığını düşlemişti. Anna bu anıyı hipnoz altında çağrıştırabildikten sonra o güne kadar felçli olan kolunu hareket ettirebilmişti.

Tedavi sürecinde Breuer, bu ilginç hastasına giderek artan bir ilgi duymaya başlamış ve ona daha fazla zaman ayırmaya başlamıştı. O kadar ki, Breuer'in eşi bu duruma bozulmaya ve Anna'yı kıskanmaya başlamıştı. Breuer, hastasıyla olan ilişkisinin cinsel bir niteliği de olabileceğini fark ettiğinde birden tedaviye son vermiş, ne var ki, birkaç saat sonra Anna'nın çok kötü durumda olduğu haberiyle onun evine gitmek zorunda kalmıştı. Oysa, Anna tedaviden çok yararlanmış ve histeri belirtilerinin çoğu ortadan kalkmıştı. Breuer gittiğinde Anna yataktaydı ve histerik doğum sancıları içindeydi. Tedavi süresince cinsel konulara hiç değinilmemişti ve aslında Anna'nın yalancı gebeliği, Breuer'in tedavi amacıyla ona göstermiş olduğu ilgiye karşı geliştirdiği cinsel duyguların

simgesel bir anlatımıydı. Bunu fark edemeyen Breuer, Anna'yı ancak hipnotize ederek yatıştırabildi, panik içinde evi terk ederek eşiyle birlikte, "ikinci bir balayına çıkmak" üzere acele Venedik'e gitti."

Breuer, Viyana'dan ayrıldıktan sonra Anna'nın durumu daha da kötüleşmiş ve hastaneye kaldırılması gerekmişti. Katarsis yöntemiyle tedavinin yararları da kuşkuyla karşılanmıştı. Ama Freud, bu öyküden yapıcı bir biçimde yararlanabilmiş ve tedavi süresince ortaya çıkan bu tür duygu ve düşleri bilimsel bir kuramın temeli olarak kullanabilmiştir. Eğer Freud, katarsis yöntemi süresince ortaya çıkan cinsel içerikli duygulardan ürkmüş olsaydı psikanalizi de geliştiremezdi. Nitekim Breuer bu tür çalışmaları sürdürmemekle insan davranışlarının anlaşılmasına yapabileceği diğer bazı olası katkıları gerçekleştirememiştir (Meissner, W. W., Mack, J. E., Semrad, E. V., 1975).

Freud'un Breuer'le yaptığı ortak çalışmalar 1893'te ilk ürününü vermiş ve iki araştırıcının birlikte yazdıkları *"Ön İletişim"* bu yıl yayımlanmıştır. Bunu 1895'te yayımlanan *"Histeri Üzerine İncelemeler"* başlıklı ikinci bir ortak yapıt izlemiştir. Bu yapıtlarda Freud ve Breuer psikodinamik (*) kavramının temelini atmış oldular. Her iki çalışma da, histeri belirtilerinin sarsıcı olaylardan kaynaklandığını vurguluyor, belirtilerle olaylar arasındaki ilişkinin simgesel de olabileceğini anlatıyordu. Ayrıca, histeri ile travma nevrozunun nedenlerinin ortak yönleri olduğu, her iki durumda da sarsıcı olaya karşı yeterli duygusal tepkilerin verilmemesi sonucu, duyguların bilinçten uzak tutulduğu ve sarsıntı yaratan olayla histeri belirtileri arasındaki ilişki hipnoz altında açıklık kazandığında bu belirtilerin de ortadan kalktığı anlatılmıştı. Böylece, kişinin bilinçdışı dünyası ve bu sürecin davranışlar üzerindeki önemli etkisi ilk kez anlaşılmaya başlamıştı.

Breuer, histeri belirtilerinin oluşumunda cinsel etmenlerin oynadığı role Freud'un verdiği önemi kabul edemediği için iki hekim bir süre sonra ortak çalışmalarına son verdiler. Çalışmalarını tek başına sürdüren Freud, giderek hipnozdan vazgeçti ve hastalarını, uyanıkken, düşünce düzenini ve ahlak kurallarını gözet-

(*) Bilinçdışı güçlerin davranışları yönlendirme olgusunu tanımlayan kavram.

meksizin özgürce konuşmaya yöneltti. Bu yöntemle hastalar içsel engellerini yenebiliyor, unutulmuş anılarına inebiliyor ve giderek sorunlarını açıkça tartışabilir bir duruma geliyorlardı. Bu yeni yönteme *serbest çağrışım*, bu yöntem aracılığıyla hastaların, içsel dünyalarına inerek kendilerini daha iyi tanımaları ve daha sağlıklı bir uyum düzeyine erişebilmelerine olanak sağlayan ilkelere de *psikanaliz* adı verildi.

Freud bu görüşlerini Viyana'daki bilimsel tartışma gruplarında ilk kez açıkladığında meslektaşları arasında alay konusu olmuş, kimi ise onun bir kaçık olduğuna inanmıştı. Özellikle, nevrozların cinsel nitelikli çatışmalardan kaynaklandığı biçimindeki görüşü çok yadırganmış, bunun sonucu muayenehanesine gelen hasta sayısı giderek azalmıştı. 1900 yılının Ocak ayında Freud, muayenehanesine sekiz aydır hiç yeni hasta başvurmadığından ve parasal durumunun kötüye gittiğinden yakınmıştı.

1890'dan 1900'e değin geçen on yıl boyunca Freud, kendi deyimiyle, entelektüel bir yalnızlık içine gömülmüş, bu süre içerisinde ilk kuramlarını geliştirmişti. Ancak, çevresinde bu düşüncelerini tartışabileceği kimse yoktu. Buna karşın geliştirdiği kuramlara inancını yitirmeyen Freud çalışmalarını yılmadan sürdürdü. Önceleri karşılaştığı dirence şaşırmış, sonradan toplumun yasakladığı düşüncelere karşı bu tür tepkiler geliştirilmesini doğal bir sonuç olarak kabullenmişti.

Sonunda, yüzyılın ilk yıllarında, tek başına sürdürdüğü bu çalışmalar çevrenin ilgisini çekmeye başladı. O güne kadar Viyana Üniversitesi'ne doçent olarak atanması sürekli olarak ertelenmişti. 1902'de bir kadın hastası, Freud'un üniversiteye atanmasını onaylayacak olan bakanın, elde etmeyi çok istediği bir tablo karşılığında bunu sağladı. Daha sonraları, 1920'de Freud, üniversiteye asli kadrolu profesör olarak atandı. Ne var ki, Freud yaşamı boyunca üniversitede çok az ders vermiş ve hiçbir zaman gerçek anlamda bir akademisyen olmamıştır.

1902 sonbaharında küçük bir meslektaş grubu ile evinde başlattığı haftalık tartışma grupları, giderek Viyana Psikanaliz Derneği'nin kurulmasına yol açmıştır. Gerçi Viyana'da hâlâ çok az kişi Freud'un çalışmalarının farkındaydı ama, diğer ülkelerdeki çok sayıda araştırıcı, yayınlarını büyük bir ilgiyle izlemeye başla-

mıştı. Bu durum psikanalizin kurumlaştırılarak, büyümesinin denetim altına alınmasını gerektirdi ve Uluslararası Psikoanaliz Birliği kuruldu. Kurucusu kendisi olduğu için Freud neyin psikoanaliz sayılabileceğine yalnızca kendisinin karar verebileceği görüşünü savunmuştur. Diğer araştırıcıların değişik ve yeni görüşler geliştirmelerine karşı çıkmamakla birlikte, başlattığı hareketi yozlaştıracağı ve bir kavram kargaşası yaratacağı kaygısıyla, ortaya çıkmakta olan yeni düşüncelerin psikanaliz adı altında toplanmasına izin vermemiştir. Aslında, Jung ve Adler gibi diğer kuramcılarla ilişkilerinin bozulmasının temelindeki başlıca neden de budur.

1909 yılında Freud, Clark Üniversitesi'nin yirminci yıldönümü dolayısıyla bir dizi konferanslar vermek üzere Amerika'dan bir çağrı aldı. Görüşlerinin başka ülkelerde de ciddiye alındığını kanıtlayan bu çağrı Freud'un çok hoşuna gitmiş, üstelik kendisine bir de şeref doktorası verilmesi onu çok duygulandırmıştı. Bu gezi sırasında, o günlerde ölmek üzere olan ünlü ruhbilimci William James, Freud'a, geleceğin psikolojisinin onun çalışmaları üzerine kurulacağına inandığını söylemişti.

Amerika gezisinden döndükten sonra Freud'un izleyicilerinin ve hastalarının sayısı giderek artmaya başladı. Her sabah saat sekizden öğleden sonra saat bire kadar hasta görüyordu. Her bir hastaya 55 dakika ayırıyor ve her bir buluşma arasında beş dakika dinlenerek kendisini bir sonraki hastaya hazırlıyordu. Saat birde ailesiyle yemek yedikten sonra yürüyüşe çıkıyor, saat üçten sonra saat dokuza ya da ona kadar aralıksız, yine hasta görüyordu. Akşam yemeğini bu saatlerde yiyen Freud, daha sonra eşi ya da aile üyelerinden biriyle ikinci bir yürüyüşe çıkıyordu. Eve döndüğünde çalışma odasına çekiliyor, kendisine gelen ve sayıları giderek artan mektupları yanıtlıyor ya da yayımlayacağı yazılar üzerinde çalışıyordu. Yaklaşık on iki saat süren psikanaliz seanslarından sonra yine de düşüncelerini yazıya dökebilecek enerjiyi bulabiliyordu.

Freud, çalışmalarının ilk günlerinde Viyana'daki meslektaşlarından gördüğü olumsuz davranışları hiçbir zaman unutamadı ve arada bir Viyana'yı terk etmekten söz ettiyse de bunu eyleme dönüştürmedi. Ancak, giderek güçlenen Nazi rejiminin uygula-

maları Freud için tehlikeli olabilecek boyutlara ulaştığında, ünlü İngiliz psikiyatristi Ernest Jones'un ısrarı üzerine Londra'ya göçtü. Londra'ya geldikten sonra kansere yakalanan Freud, hastalığının büyük acılar veren son dönemlerine kadar ve zihnini uyanık tutabilmek için ağrı dindirici ilaç bile almaksızın çalışmalarını sürdürdü.

Çok okumasına karşın, Freud'un görüşleri yine de kendi kişisel ve klinik yaşantılarından kaynaklanmıştır. Kuramını geliştirirken doğabilimlerinden ve özellikle fizyoloji alanında kendisine önderlik etmiş ustalardan önemli ölçüde etkilenmişti. Kendi düşüncelerine katı sayılabilecek bir biçimde inanan Freud, yakın çalışma arkadaşlarından bazılarının görüşlerini önceleri paylaşırken, sonradan onların kendi geliştirdikleri düşünceler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmelerini bir türlü hoş görememişti.

Yakın arkadaşı Jones'a göre, Freud bağımlılıktan ve özgürlüğünün kısıtlanmasından hiç hoşlanmazdı. Kimseye borçlu olmak istemezdi. Freud'un sıradan olmayan ve beklenmedik düşüncelere açık kalabilmiş olmasında bu bağımsızlığın oldukça önemli rolü olsa gerek. Ernest Jones onu, çalışmalarında yürekli, sabırlı ve dürüst olabilmek için üstün çaba harcayan, günlük yaşamından da anlaşılabileceği gibi son derece disiplinli bir insan olarak tanımlar.

Freud ilk büyük yapıtı olan *Rüyaların Yorumu*'nu 1900 yılında yayımladı ve bunu birçok diğer kitap ve yazılar izledi. Çeşitli ülkelerden gelen ve çevresinde toplananlar arasında, İsviçre'den Carl Jung, New York'tan A. A. Brill, Macaristan'tan Sandor Ferenczi, Berlin'den Karl Abraham, Viyana'dan Alfred Adler sayılabilir. Jung ve Adler sonradan bu gruptan ayrıldılar ve kendi kuramlarını geliştirdiler. Yaşamını psikanalitik kuramın geliştirilmesine adamış olan Freud, çağdaş psikiyatrik görüşlerin başlangıç noktasını oluşturacak katkılarda bulunmuştur. Bu katkılar yalnızca bazı kavramların geliştirilmesiyle sınırlanmamış, psikiyatri alanına yeni ve dinamik bir yaklaşım biçimi de getirmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında psikoloji Almanya'da bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıktığında, normal ve yetişkin insanın bilincini oluşturan öğeleri inceleme görevini üstlenmişti. Duyular yerine duyum, düşünüler yerine düşünce, imgeler yeri-

Freud, serbest çağrışım uygulamalarında hastaların sıklıkla rüyalarından söz ettiklerini, üstelik bu rüyaların çoğu kez o anda çağrışım yapılan konularla ilintili olduğunu gözlemeye başlamıştı. Giderek, rüyaların belirli bir anlam taşıdığını, ancak bu anlamın genellikle maskelenmiş bir biçimde görüntülendiğini fark etti. Üstelik rüya parçacıkları üzerinde serbest çağrışım yapmaları istendiğinde hastalar, uyanıkken yaşadıkları olayları anlatırken çağrıştırmadıkları birçok bastırılmış anı ve duyguyu dile getirebiliyorlardı.

Az önce de belirtildiği gibi Freud, bu konuya açıklık getirebilmek için kendi rüyalarını çözümleme çabasına girişmişti. Gerçekten de *Rüyaların Yorumu* adlı kitabında verilen örneklerin çoğu, Freud'un kendi rüyalarıydı. Bu çalışmalar sonunda Freud rüyaları, bilinçdışında gizlenen isteklerin bilinç düzeyindeki anlatımı olarak tanımladı.

Bu tanıma göre rüyalar, bilinçdışı süreçlerin normal bir anlatımı olarak nitelendiriliyordu. Freud, normal sayılan insanların rüya içeriğinin, psikotik hastalarda bilinç düzeyinde gözlenen normaldışı duygu ve düşünce süreçlerine çok benzediğini fark etmişti. Bu benzerliği, rüya imgelerinin, bilinçdışındaki istek ve düşüncelerin, simgeleştirme sürecinden ya da diğer saptırıcı işlemlerden geçmiş biçimleri olarak açıklamıştır. Freud'a göre bu, zihnin bilinçdışı bölümüyle bilinçöncesi düzeyi arasındaki sınırın korunması için gerekli bir sansür mekanizmasıdır. Bu mekanizma, bilinçdışındaki isteklerin bilinç düzeyine çıkmasına engel olur. Uyku süresinde bu sansür gevşer ve bilinçdışındaki bazı duygu ve düşüncelerin, önce biçim değiştirdikten sonra, bu sınırı aşmasına olanak verilir. Rüya gören kişinin algıladığı imgeler, sınırı aşmış olan bilinçdışı duygu ve düşüncelerin maskelenmiş biçimleridir.

Freud, bu sansür mekanizmasının, egonun savunma etkinliklerinden biri olduğu görüşündeydi. Ona göre, uyku süresince bilinçdışı zihinsel etkinlikler kişiyi uyandırabilecek oranda yoğunlaşır. Sansür mekanizması sayesinde kişi uykusunu sürdürebilir. Bir başka deyişle, uyumakta olan kişi, bilinçdışından taşan bu düşüncelerle uyanacağı yerde rüya görür.

Freud, çeşitli uyaranların rüyaları başlatabileceğine inanmıştı. Günümüzde ise, rüyaların merkezi sinir sisteminin bağımsız bir

Freud, serbest çağrışım uygulamalarında hastaların sıklıkla rüyalarından söz ettiklerini, üstelik bu rüyaların çoğu kez o anda çağrışım yapılan konularla ilintili olduğunu gözlemeye başlamıştı. Giderek, rüyaların belirli bir anlam taşıdığını, ancak bu anlamın genellikle maskelenmiş bir biçimde görüntülendiğini fark etti. Üstelik rüya parçacıkları üzerinde serbest çağrışım yapmaları istendiğinde hastalar, uyanıkken yaşadıkları olayları anlatırken çağrıştırmadıkları birçok bastırılmış anı ve duyguyu dile getirebiliyorlardı.

Az önce de belirtildiği gibi Freud, bu konuya açıklık getirebilmek için kendi rüyalarını çözümleme çabasına girişmişti. Gerçekten de *Rüyaların Yorumu* adlı kitabında verilen örneklerin çoğu, Freud'un kendi rüyalarıydı. Bu çalışmalar sonunda Freud rüyaları, bilinçdışında gizlenen isteklerin bilinç düzeyindeki anlatımı olarak tanımladı.

Bu tanıma göre rüyalar, bilinçdışı süreçlerin normal bir anlatımı olarak nitelendiriliyordu. Freud, normal sayılan insanların rüya içeriğinin, psikotik hastalarda bilinç düzeyinde gözlenen normaldışı duygu ve düşünce süreçlerine çok benzediğini fark etmişti. Bu benzerliği, rüya imgelerinin, bilinçdışındaki istek ve düşüncelerin, simgeleştirme sürecinden ya da diğer saptırıcı işlemlerden geçmiş biçimleri olarak açıklamıştır. Freud'a göre bu, zihnin bilinçdışı bölümüyle bilinçöncesi düzeyi arasındaki sınırın korunması için gerekli bir sansür mekanizmasıdır. Bu mekanizma, bilinçdışındaki isteklerin bilinç düzeyine çıkmasına engel olur. Uyku süresinde bu sansür gevşer ve bilinçdışındaki bazı duygu ve düşüncelerin, önce biçim değiştirdikten sonra, bu sınırı aşmasına olanak verilir. Rüya gören kişinin algıladığı imgeler, sınırı aşmış olan bilinçdışı duygu ve düşüncelerin maskelenmiş biçimleridir.

Freud, bu sansür mekanizmasının, egonun savunma etkinliklerinden biri olduğu görüşündeydi. Ona göre, uyku süresince bilinçdışı zihinsel etkinlikler kişiyi uyandırabilecek oranda yoğunlaşır. Sansür mekanizması sayesinde kişi uykusunu sürdürebilir. Bir başka deyişle, uyumakta olan kişi, bilinçdışından taşan bu düşüncelerle uyanacağı yerde rüya görür.

Freud, çeşitli uyaranların rüyaları başlatabileceğine inanmıştı. Günümüzde ise, rüyaların merkezi sinir sisteminin bağımsız bir

işlevi olduğu ve uyku süresinde belirli aralıklarla ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Freud'un uykuyu başlattığını sandığı çevresel ya da bedensel uyaranların da gerçekte uykuyu başlatmadığı, ancak rüyanın içeriğine geçişerek rüya konularını etkilediği sanılmaktadır. Buna göre, ağrı, açlık, susuzluk ve idrar kesesinin dolması gibi uyaranlar, yalnızca rüya içeriğinin şekillenmesinde etken olabilirler.

Freud'a göre, rüyaların içeriğini etkileyen bir diğer önemli etmen de, rüyanın görüldüğü geceden önceki gün boyunca yaşanan duygu ve düşüncelerin kalıntılarıdır. Bu kalıntılar bilinçdışında etkinliklerini sürdürdükleri için, fiziksel uyaranlarda olduğu gibi, rüya içeriğinin bir parçası durumuna gelirler. Önceki günün kalıntıları, çoğu kez içgüdülerden kaynaklanan ve bilinçdışı düzeyinde varlığını sürdüren çocukluk döneminden kalma isteklerle iç içe geçişerek karma bir görüntü alırlar. Bir başka deyişle, çocukluk döneminden kalma içgüdüsel dürtüler, günün kalıntıları tarafından maskelenmiş bir biçimde rüyaların içeriğini oluştururlar.

Freud'un rüyalar ve onların oluşum süreçleri üzerindeki incelemeleri, bilinçdışı süreçlerin işleyiş biçimlerini anlayabilmek için kullandığı başlıca araç olmuştur. *Rüyaların Yorumu* adlı yapıtı günümüzde de bilinçdışı süreçleri en iyi açıklayan belge olarak geçerliğini sürdürmektedir. Bu yapıtında Freud, her bir rüyanın aslında bilinçdışı isteklere doyum sağlama görevini üstlendiği görüşünü savunmuştur. Freud bu sonuca, hastalarından topladığı çok sayıda verinin yanı sıra, kendi rüyalarını da çözümlemeye çalışarak ulaşmıştır.

Günümüzde rüyalar çok daha geniş kapsamlı bir psikolojik süreçler topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Bilinçdışı isteklere doyum sağlama öğesinin rüyaların önde gelen boyutlarından biri olduğu kabul edilmekle birlikte, Freud'un inancından biraz farklı olarak, bu öğenin salt koşul olmadığı görüşü çoğu psikanalist tarafından paylaşılmaktadır. Çocukluğun ilk dönemlerinde görülen rüyalarda istekler oldukları gibi canlandırılabildikleri halde, daha sonraki dönemlerde istekler bilinçdışında tutulduklarından, rüyalara ancak maskelenmiş bir biçimde yansırlar. Bu nedenle, yetişkin bir insanın rüyasının görünür içeriğine bakarak o rüyanın "gizil içeriğini" anlayabilmek oldukça güçtür.

Bir rüyanın gizil içeriği çeşitli mekanizmalarla "görünür içeriğe" dönüştürülür. Bu mekanizmaların başlıcaları simgeleştirme, daraltma, yön değiştirme ve yansıtmadır.

Simgeleştirme: Bu mekanizmada beden bölgeleri ve işlevleri, aile üyeleri, doğum, ölüm gibi çeşitli nesneler ve kavramlar rüya içeriğinde doğrudan değil, bazı simgelerle dolaylı olarak anlatım bulurlar. Örneğin, para dışkıyı, pencereler kadın cinsel organını simgeleyebilir.

Simgeleştirme, gerek insanlığın ve gerekse bireyin evrimi açısından, zihin gelişiminin ilk basamaklarına bir gerilemeyi içerir. Bir başka deyişle, simgeler, çocukluğun ilk dönemlerinde ya da ilkel topluluklar tarafından kullanılan anlatım biçimleridir.

Simgeleştirilen düşüncelere, genellikle kabul edilmesi güç nitelikte duygular ya da çatışmalar eşlik eder. Bu nedenle Freud, simgeleştirmenin amacının, rüyanın gerçek içeriğinin rüyayı gören kişiden gizli tutarak, onun tedirgin olmasını engellemek olduğuna inanmıştı. Simgeler kabul edilmeyecek nitelikteki duyguları maskelerken, bu duyguların kısmen olsun boşaltılmasına ve doyum sağlanmasına da imkân sağlar.

Yön Değiştirme: Bu mekanizmayla, ruhsal enerji, rüyanın gizil içeriğinden görünür içeriğine, yani simgelere aktarılır. Simgeler oldukça zararsız görünümlü olduklarında, rüyadaki sansür mekanizmasından etkilenmezler. Böylece, gizil içeriğe ait ruhsal enerji de sansür sınırını geçmekte güçlük çekmez. Ne var ki, enerjinin bir nesneden diğerine aktarılmasına karşın, bilinçdışındaki dürtünün amacı değişmez. Örneğin, rüya gören kişi, annesinin yerine tanımadığı bir kadının imgesini görebilir. Dolayısıyla, anneye ilişkin ruhsal enerji bu yabancı kadın simgesine aktarılır. Ancak, rüyayı sürdüren güç yine de anneden kaynaklanır.

Daraltma: Bu mekanizmayla bilinçdışındaki türlü istekler ve dürtüler birleştirilerek, görünür rüya içeriğindeki tek bir imgeye bağlanır. Örneğin bir çocuk, rüyasında korkunç ve saldırgan bir yaratık görmekteyse, bu yaratık yalnızca babasını simgelemekle sınırlanmayabilir, annesinin bazı yönlerini, hatta çocuğun kendi düşmanca dürtülerini de yansıtmakta olabilir.

Yansıtma: Bu mekanizmada kişi, aslında kendi bilinçdışından kaynaklanan, ancak kabul edilir nitelikte olmayan istek ya da dürtüleri, rüyasında, bir diğer kişiden kendisine yöneltiliyormuşçasına görür. Çoğu kez, bu kişi aslında kendi dürtülerini yöneltmek istediği kişiden başka biri değildir.

Topografik Kişilik Kuramı

Yüzyılın başlarından, ruhsal aygıtın yapısal modelini içeren *Ego ve İd* adlı yapıtının yayımlandığı 1923 yılına değin geçen süre boyunca, Freud'un ilgisini en çok çeken konu, topografik kuramı olmuştur.

Bu dönemde Freud, ruhsal aygıt kavramını, zihinsel içerikli belirli zihin bölgelerine yerleştirerek bölümlemeyi amaçlamıştı. Bu, zihinsel süreçleri anatomik bölgelere göre ayırma anlamında bir bölümlemeyi değil, çeşitli zihinsel etkinliklerin bilince uzaklıklarının saptanmasını içeriyordu. Buna göre, bilincin dışında oluşan ve dikkati zorlamakla bilinç düzeyine çıkarılmayan istekler ve dürtüler, zihnin "bilinçdışı" denilen en derin bölgelerinden kaynaklanırlar. Dikkat sarfederek bilince çıkması sağlanabilen zihinsel olaylar ise, "bilinçöncesi" denilen ve bilince daha yakın bir bölgede oluşurlar. Bilinçli olarak yaşanan ve algılanan olaylar ise zihnin yüzeyinde oluşurlar.

1923 yılında Freud'un, ruhsal aygıta ilişkin yapısal kuramını açıklamasıyla topografik kuram önemini yitirmiş ve psikanalitik uygulamalarda kullanılan bir araç olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, topografik kuram, zihinsel olayların farkında olunması ya da olunmamasını tanımlamada geçerliğini korumaktadır.

Bilinç: Dış dünyadan ya da bedenin içinden gelen algıları fark edebilen zihin bölgesidir. Bedensel algıları, düşünce süreçlerini ve heyecansal durumları da kapsar. Bilicin içeriği, konuşma ya da davranışlarla çevreye iletilir.

Bilinçöncesi: Dikkatin zorlanmasıyla bilinç düzeyinde algılanabilen zihinsel olayları ve süreçleri içerir. Bu içerikte, gerçekliğe ilişkin sorunları çözmeye çalışmak gibi gelişmiş düşünce biçimlerinin yanı sıra, düş kurma gibi ilkel süreçler de bulunur.

Bilinçdışı: Genel anlamda bilinçdışı, bilinçli algılamanın dışında kalan tüm zihinsel olayları, dolayısıyla bilinçöncesini de içerir. Dinamik anlamda ise, bilinçdışı, sansür mekanizmasının engeli dolayısıyla bilinç düzeyine ulaşma olanağı olmayan zihinsel süreçleri içerir. Bu içerik, gerçekliğe ve mantığa uymayan ve insanın içinden geldiğince doyurulmak istenen dürtülerden oluşur. Bu dürtüler kişinin bilinçli dünyasında geçerli olan ahlaki değerlere karşıt düşen isteklerden kaynaklanır ve ancak psikanalitik tedavide kişinin dirençleri kırıldığında bilinç düzeyine ulaşabilirler.

Topografik kişilik kuramı, aslında, Freud'un düşünce gelişimi içerisinde geçici bir model olarak yer almıştır. Klinik çalışmaları sırasında Freud, gözlediği bazı durumların topografik modele uymadığını fark etmişti. Örneğin, bazı hastalarda gözlemlenen bilinçdışı suçluluk duygularını ve cezalandırılma isteklerini topografik modele göre açıklamak mümkün olamıyordu. Çünkü, bu modele göre ahlaki değerlere ilişkin duyguların, içgüdülere karşıt güçlerin bulunduğu bilinç düzeyinde yer alması gerekiyordu.

Bu ve benzeri nedenlerle Freud, kişilik örgütlenmesini açıklayacak yapısal bir model geliştirdi ve 1923'te yayımlanan *Ego ve İd* adlı kitabında bu modeli açıkladı. Ne var ki, Freud'un, topografik kuramdan yapısal kurama geçişi birden olmamış, aradaki yıllar süresince, sonradan yapısal kişilik kuramına temel oluşturacak bazı diğer kavramları geliştirmiştir.

İçgüdüler Kuramı

İçgüdü terimi ilk kez, hayvan davranışlarını inceleyen araştırmacılar tarafından, kalıtsal kökenli ve öğrenme sonucu edinilmiş olan tepkilerin ayrımını yapabilmek amacıyla kullanılmıştır. Daha sonraları, bu terimi oldukça çok çeşitli türdeki davranış örüntülerini içeren bir anlamda kullanma eğilimi belirmiş, ancak bu kez annelik içgüdüsü ve korunma içgüdüsü örneklerinde olduğu gibi, fizyolojik bir temelden yoksun kalmış ve yalın tepkilerden çok amaca yönelik bazı davranışları tanımlayan bir kavram durumuna gelmiştir.

Freud'un içgüdü kavramını ele alış biçimi zaman içinde bazı değişikliklere uğramışsa da, en sık kullanılış biçimiyle içgüdü, beden ve zihin arasındaki sınır üzerine yerleştirilebilecek bir kavram olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, organizmanın içinden kaynaklanan uyaranların oluşturduğu psikolojik etki sonucu zihin, kendisine bağlı bazı organları harekete geçirir. Bir başka deyişle, içgüdüler, fizyolojik ihtiyaçları içeren içsel uyaranların psikolojik görünümlü temsilcileridir.

Freud'un içgüdü tanımının psikolojik ve biyolojik öğeleri birlikte içermesi kavram kargaşasına neden olmuştur. Üstelik, Freud'un kendisi de, bu iki öğeden bazen birine, bazen ise diğerine ağırlık tanıyarak bu karışıklığın oluşumuna katkıda bulunmuştur (*).

Freud, solunum ve sindirim yapma gücünü sağlayan enerjinin, düşünme ve hatırlama gücünü sağlayan enerjiden farklı olması için hiçbir neden bulunmadığı görüşünü savunmuş ve enerjinin bu ikinci türü için *ruhsal enerji* terimini kullanmıştır. Enerjinin koruma yasasına göre, enerji bir biçimden diğerine dönüşebilir, ancak kozmik sistemden hiçbir zaman yok olmaz. Dolayısıyla, ruhsal enerji, fizyolojik enerjiye dönüşebilir ya da bunun karşıtı bir durum olabilir. Enerji ile beden ya da kişilik arasındaki buluşma noktasında içgüdüler bulunur. Yukarıda da tanımlandığı gibi içgüdü, içsel ve organik uyarılmanın psikolojik anlatımıdır. Kaynaklandığı bedensel uyarılmaya *ihtiyaç*, ihtiyacın psikolojik temsilcisine de *istek* denir. Açlık, fizyolojik yönden beden dokularının besinsiz kalma durumu, psikolojik yönden ise besin maddesi isteği olarak tanımlanabilir. İstek, davranışı güdüleyen bir etken-

(*) Böyle bir karışıklığa Freud'un kullanmış olduğu Almanca bir sözcük olan Trieb'in de neden olduğu söylenilebilir. Bu sözcük İngiliz diline "drive = dürtü" olarak çevrilebilecek iken "instinct = içgüdü" olarak çevrilmiştir. Buna neden olarak o güne değin dürtü kavramının davranış bilimcilerce oldukça sorumsuz kullanılmış olması gösterilmekte ve psikanaliz ekolünün farklı bir terimi seçmekle davranış kuramcılarının tanımladıkları dürtü kavramı ile kendi geliştirdikleri kavram arasında belirli bir uzaklığı korumayı amaçladıkları sanılmaktadır. Günümüzde Freud'un kullanmış olduğu Trieb sözcüğü karşılığı olarak daha çok "içgüdüsel dürtü" deyimi kullanılmakta ve böylece "içgüdü" sözcüğünün tek başına kullanıldığında ortaya çıkan anlam yanılgılarının önlenmesine çalışılmaktadır (Meissner, W. W. Back, J. E., Semrad, E. V., 1975).

dir. Aç insan yiyecek arar. İçgüdüler davranışı güdülemekle kalmaz, aynı zamanda davranışın yönünü de belirler. Bir başka deyişle, içgüdüler belirli bir uyarana karşı kişinin duyarlığını artırarak davranış üzerinde seçici bir denetim kurarlar. Aç bir insanın besin uyaranına duyarlığı artar, cinsel istek duyan bir diğeri karşı cinsten kişilerle ilgilenmeye başlar.

İçgüdüler, kişinin kullanabileceği ruhsal enerjinin tümünü oluştururlar. Bir içgüdünün dört özelliği vardır: *Kaynak, amaç, obje* ve *itici güç*. Kaynak, daha önce sözü edilen bedensel durum ya da ihtiyaçtır. Amaç, bedensel uyarılmanın ortadan kaldırılmasıdır. Bunu sağlamak için uyarılma durumuna son verecek ve ihtiyacı karşılayacak uygun bir obje bulmak gerekir. İtici güç, içgüdünün, ihtiyaç arttığı oranda güçlenen ve harekete geçirici öğesidir. Bir insanın açlık oranı onda bitkinlik yaratacak bir düzeye vardığında, içgüdünün itici gücü de artar.

İçgüdülerin *geriletici* özelliği vardır; ihtiyacı karşılandıktan sonra kişi içgüdünün belirmesinden önceki durumuna döner. İçgüdünün *korunma* özelliği vardır; organizmanın dengesini belirli bir düzeyde tutmaya çalışır. İçgüdür, uyarılmaları izleyen gevşeme dönemleriyle *yinelenme* özelliği gösterir.

Kaynak ve amacın değişmezliğine karşılık, seçilen objeler bir insanın yaşamı boyunca değişebilir ve bu değişme ruhsal enerjinin *yön değiştirebilme* özelliği sayesinde gerçekleştirilir. Bir objeyi elde etme imkânı yoksa, onun yerine geçecek uygun bir obje aranır. Bir içgüdünün enerjisi sürekli olarak asıl ihtiyaç objesinin yerine geçmiş bir diğer objeye yönelirse, bunun sonucu ortaya çıkan davranışa *içgüdü türevi* denir. Bebeğin ilk cinsel doyum objesi kendi cinsel organlarıdır. Ancak, bebek giydirilip bu doyum yolu engelendiğinde, başparmağını emme ya da ayak parmaklarıyla oynama gibi cinsel içgüdü türevleri olan davranışlara başvurabilir.

Enerjinin bir objeden diğerine yön değiştirebilmesi, insanın doğal yapısının esnekliğini ve kişiliğin dinamizmini açıklayan en önemli özelliğidir. Yetişkin insanın ilgi konularındaki seçimleri, alışkanlıkları ve tutumlarının çoğu, gerçek içgüdüsel doyum objelerinden saptırılmış enerjinin anlatımıdır. Örneğin, yıkıcı dürtülere, resim yapmakla ya da bir başka deyişle, çevredeki doğal sü-

reci kâğıt üzerine saptayarak "öldürmekle" doyum sağlanabilir. Çocukluk döneminde cinselliğe karşı duyulan yoğun merak, yetişkinlikte bilimsel araştırmaya dönüşebilir.

Freud, içgüdülerin kökeni olan bedensel durumların yeterince bilinmediği gerekçesiyle önce içgüdülerin bir listesini çıkarmış, sonraları içgüdülerin tümünü iki ana bölümde toplamıştır: *Yaşam içgüdüsü* (eros) ve *ölüm içgüdüsü* (thanatos).

Yaşam içgüdüleri bireysel yaşamın ve insan ırkının sürekliliğini sağlar. Açlık, susuzluk ve cinsellik bunlar arasında sayılabilir. Yaşam içgüdüsünü çalıştıran enerji türüne *libido* denir. Freud'un en çok ilgisini çekmiş olan yaşam içgüdüsü cinsellik olmuş ve bundan ötürü psikanalizin ilk günlerinde bir insanın her yaptığı bu güdüyle açıklanmıştır.

Gerçekte cinsel içgüdü tek olmayıp bir içgüdüler topluluğudur. Çeşitli beden bölgelerinden kaynaklanan ihtiyaçlar, cinsel isteklere dönüşebilir. Bu beden bölgelerine *erojen bölgeler* denir. Erojen bölgeler, elle dokunulduğunda hoşlanma duygusu veren duyarlı deri ya da mukoza kısımlarıdır. Dudaklar ve ağız boşluğu, anal bölge ve cinsel organlar başlıca erojen bölgelerdir. Emme oral hoşlanma, dışkılama anal hoşlanma, ovma ve sürtme cinsel hoşlanma yaratır.

Çocukluk yıllarında cinsel içgüdüler birbirinden oldukça bağımsızdır, ancak ergenlik çağında birleşerek üreme amacına hizmet etmeye başlarlar. Freud, yeni doğan bebeğin tümden özsever olduğu görüşünü savunmuştur. Aslında, kendine âşık olma, otoerotizm (*) ve özseverlik (narcissism) Freud'dan önce de var olan kavramlardı. Özseverlik terimi, bir gölün suyuna yansıyan kendi görüntüsüne âşık olan ve bu görüntüyü kucaklamak isterken suya düşüp boğulan Narcissus'un klasik efsanesinden kaynaklanmıştır. Freud'a göre yeni doğmuş bebek de tüm libido enerjisini kendi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve rahatlığını sürdürebilmek amacıyla kullanır. Giderek kendisinin bakımını ve ihtiyaçlarını sağlayan bir diğer insanın, yani annesinin varlığını fark etmeye başlayan bebek, özsever libidosunu bu kez ona yöneltir. Böyle-

(*) Kendi beden bölgelerini uyararak cinsel doyum sağlama.

ce, yaşamın ilk aylarındaki özsever libido objeye yönelik libidoya dönüşerek, bireyin kendi varlığının dışındaki insanlara ve objeye yönelmeye başlar. Bununla birlikte, libidonun bir bölümü özsever niteliğini yaşam boyu korur. Özsever libido ve objeye yönelik libido arasındaki uyumlu bir denge, bireyin sağlıklı bir gelişimi ve özellikle kendine olan saygısını sürdürebilmesi yönünden önem taşır.

1908 yılında Freud, şizofrenik hastalarda libidonun dış dünyadan koparak yeniden kişinin kendine döndüğünü gözlemlemişti. Bu durum, psikotik kişilerin neden dış dünyanın gerçeklerine yabancılaştıklarını ve büyüklük hezeyanları geliştirdiklerini açıklayabiliyordu. Aynı dönemde Freud, özseverliğin psikotik hastalarla sınırlanmadığını gözlemlemiş, diğer bazı koşullarda da libidonun insanın kendisine dönebildiğini fark etmişti. Fizyolojik ya da psikolojik anlamda sarsıcı olaylar, örneğin bedensel yaralanmalar, sevilen bir insanın ölümü ya da aşırı engellenmeler libidonun dış dünyadaki objelerden çekilmesine neden olabilir. Organ nevrozunda (hipokondri) kişinin ilgisi tümden iç organlarına ve onların işlevlerine yönelebilir. Freud, rüyalarda da aynı durumun söz konusu olduğu görüşünü savunmuştur. Cinsel davranış sapmalarında, dış dünyadan seçilen kişilerin ya da objelerin gerçekte kişinin kendi özseverliğinin bir yansıması olduğu söylenebilir. İlkel insanlarda gözlemlenen ve dış dünyadaki olayların kendi sihirli güçlerinden kaynaklandığı biçiminde geliştirilen inançlar da özseverlik belirtisi olarak yorumlanabilir.

Özseverliğin tartışılmasından ortaya çıkan en önemli sorulardan biri, bu kavramla otoerotizm arasındaki farkın açıklanması gereğidir. Özseverlikte, benlik ve dış obje birbirinden ayrımlaşmamış olduğundan, libido da dıştaki bir objeye yönelmemiştir. Yönelmiş görünse bile, aslında yöneldiği obje kişinin kendisini simgeler. Otoerotizmde ise kişi, kendi bedenine ya da bölgelerine yönelmiştir; bedeniyle ilişki durumundadır. Bebek, ihtiyaç duyduğu sevgi objesini (anne) ya da o objenin bir kısmını (meme) çevresinde bulamadığı zaman, bu ihtiyacını karşılamak için kendi beden parçalarını (parmak emme) annenin ya da memenin yerine koyar. Bu amaçla herhangi bir erojen beden bölgesi kullanılabilir.

Freud, yıkıcı içgüdüler olarak nitelendirdiği ölüm içgüdülerini yaşam içgüdülerine oranla daha kapalı bir biçimde işlemiştir ve bundan ötürü bu konudaki bilgiler yeterli değildir. "Yaşamın amacı ölümdür" diyen Freud, her insanda bilincinde olmadığı bir ölüm isteğinin var olduğuna inanmıştı. Freud bu güdünün bedensel kaynaklarını araştırmamıştır. Aslında, alınan besin maddelerinin bedende yıkılmalarını içeren katabolik süreçlerin ölüm içgüdüsünün kökenini oluşturduğu söylenebilir. Freud, ölüm içgüdüsü varsayımını, Fechner tarafından geliştirilen "tüm yaşayan süreçler sonunda madensel dünyanın sürekliliğine dönüşürler" ilkesi üzerine kurmuştur. Canlılar, kozmik güçlerin madenler üzerine yaptığı etki sonucu oluşurlar. Başlangıçta bu değişmeler oldukça dayanıksızdı ve canlılar kısa sürede yeniden önceki madensel durumlarına dönüşüyorlardı. Dünyadaki evrim sonucu canlılar, yaşam sürelerinin uzamasının yanı sıra, kendi aralarında çoğalıp türlerini üreterek madensel dünyaya bağımlılıktan kurtulmuşlardır. Bu gelişime karşın, canlı türlerinin bireyleri yine de süreklilik ilkesine uymuşlar ve birey için yaşam, Freud'un dediği gibi, ölüme giden dolaylı bir yol olarak kalmıştır.

Ölüm içgüdüsünün önemli bir türevi, *saldırganlık dürtüsü*'dür. Freud'a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir. İnsan diğer insanlarla savaşır ya da onlara karşıt davranışlar geliştirir. Çünkü kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdüleri birbirlerini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir. Örneğin, yeme eyleminde açlık ve yıkıcılık birbirine geçişmiştir; doyum, yiyeceği ısırma, çiğneme ve yutma hareketiyle sağlanır. Cinsel içgüdünün türevi olan sevgi, ölüm içgüdüsünün türevi olan nefreti nötrleştirebilir ya da sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilir.

Gelişim Kuramı

Freud'un çocuk cinselliği konusunda 1915'te yayımlanan *"Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Tartışma"* başlıklı yapıtının, on dokuzuncu yüzyılın tutucu değer yargılarına indirilmiş bir darbe olarak karşılandığı ve görüşlerine şiddetle hücum edildiği biçimin-

de, günümüze dek ulaşmış olan yorumların gerçeği yansıtmadığı son yıllardaki belgesel araştırmalarla anlaşılmış bulunmaktadır (Ellenberger, 1970). Aslında, o günlerin Viyana'sında cinsellik üzerine pek çok yazı yayımlanmakta ve en uç sapmalar dahil, cinsel davranışların her yönü rahatça tartışılmaktaydı. Bu nedenle, bazı direnlemelerle karşılaşmakla birlikte, Freud'un cinsel gelişim üzerine yazdıkları genellikle ilgiyle karşılanmıştı. Direncin çoğu, çocukluğun saflığı üzerine geliştirilmiş önyargılardan kaynaklanmış ve bazı gruplar cinselliği çocuklara yakıştıramayarak tepki göstermişlerdi. Ama Freud, çocuk cinselliği konusunda ortaya bazı görüşler atmaktan öte, bu konuda tutarlı bir kuram geliştirmişti. Üstelik bu kuram, onun klinik deneyimleri ve gözlemleri üzerine kurulmuştu.

Psikanalizin ilk günlerinde Freud, nevrozların oluşumunda çocuklukta yaşanan cinsel içerikli sarsıcı olayların önemli bir rol oynadığını fark etmişti. Klinik deneyimleri arttıkça giderek hastaların çocukluk dönemlerine ilişkin yaşantılarının ve düşlemlerinin ortak yönlerini saptamaya başladı. Bu veriler, çocukluk cinselliğine ilişkin bir gelişim kuramının temelini oluşturdu ve daha sonraları çocukların davranışları üzerinde yapılan gözlemlerle doğrulandı. Klinik yaşantılarından edindiği verilerin yanı sıra, 1897'de başladığı kendi psikanalizinden edindiği verilerin de, Freud'un gelişim kuramına önemli katkıları olmuştur. Analizi sırasında Freud, kendi çocukluk dönemindeki bazı cinsel düşleri ve ana-babasına ilişkin duygularındaki çelişkileri de fark etmişti. Freud, bu bulgularının ışığında, çocukluk dönemine ilişkin cinsel olguların, nevrozların oluşumunda önemli bir rol oynadığı ve normal sayılabilecek insanların gelişim süreçlerinde de benzer yaşantıların yer alabileceği sonucuna varmıştı.

1915 yılında *Üç Tartışma* başlığı altında yayımlanan yapıtında Freud, çocuk cinselliğinin ilk belirtilerinin, beslenme ya da idrar kesesi ve barsak denetiminin kazanılması gibi, aslında cinsel nitelikli olmayan bedensel işlevlerden kaynaklandığı görüşünü ortaya koymuştur. Bu görüşe göre, çocukta psikolojik ve cinsel gelişim, her biri bir önceki dönemin üzerine kurulan ve önceki dönemlerde kazanılan davranışları da özümleyen beş dönemde tamamlanır.

Oral (*) Dönem: Gelişimin ilk basamağıdır, yaşamın ilk ya da 1-1,5 yılı boyunca sürer. Bebeğin ihtiyaçları, algılamaları ve kendini anlatım yolları daha çok ağız bölgesinde odaklaşmıştır. Ağız bölgesinde algılanan duyuların başlıcaları, açlık, susuzluk, anne memesi ya da onun yerine geçen nesnelerin oluşturduğu ve hoşlanma duygusu yaratan dokunma uyarımları, yutma ve doymaya ilişkin duyulardır. Oral dürtülerin iki öğesi bulunur:

(1) Libidoya yönelik öğe (oral erotizm). Oral gerginliğin yarattığı duruma (örneğin, açlığa) son vermeyi amaçlar. Amaca ulaşılması (oral doyum), emzirme sonunda gözlemlendiği gibi, bir gevşeme ve suskunluk yaratır. Oral erotizm bu dönemin ilk aylarında daha çok egemendir.

(2) Saldırgan öğe (oral sadizm). Oral dönemin son aylarında oral erotik öğelerle birlikte varlığını sürdürür. Oral saldırganlık, ısırma, çiğneme, tükürme ve ağlama tepkileriyle anlatım bulur. İnsanda var olan yıkıcı eğilimlerin ilk belirtileridir.

Yaşamın ilk aylarında insan yavrusu diğer memelilere oranla daha çaresiz bir varlıktır. Bakımı sağlanmazsa yaşayamaz ve fizyolojik dengesi bozulduğunda, bir diğer insanın yardımı olmaksızın durumunu düzeltemez. Bebek, başlangıçta kendi dudaklarıyla anne memesini birbirinden ayırt edemez ve açlık ağrılarıyla bu duyguyu gideren dış obje arasındaki ilişkiyi fark edemez. Ancak açlığının giderilmediği durumların sayısı arttıkça, giderek bu ilişkiyi görmeye ve daha önce acıktığı zamanlarda bu duygusunu ortadan kaldıran objeyi aramaya başlar. Böylece bebek, açlık duygusu nedeniyle dış dünyayla ilişki kurmaya zorlanır. Dış dünyayı oral doyumuna ve içsel gerilimlerinin giderilmesine göre algıladığından, çevredeki objelere karşı ilk tepkisi onları ağzına koyma biçiminde olur.

Bu dönemde annenin rolü çok önemlidir. Anne, sezgileriyle, bebeğin ihtiyaçlarını, onunla ortaklaşa geliştirdikleri bir düzen içinde karşılar. Bu düzen sayesinde bebek, fizyolojik dengeleşimini belirli sınırlar içerisinde koruyabilir. İhtiyaçları düzenli bir biçimde karşılandıkça, bebekte dış dünyaya karşı güven duygusu oluşmaya başlar.

(*) Oris, Latincede ağız anlamına gelir.

Bebeğin, kendisiyle dış obje arasındaki sınır belirginleştikçe, anneyi, onu doyuran ve memenin emilmesinin verdiği hoşlanma duygusunu sağlayan kaynak olarak tanımaya başlar. Böylece anne, bebeğin ilk sevgi objesi olur. Bebeğin bu ilk sevgi objesine geliştirdiği bağlılığın niteliği, sonraki yaşamında önem taşıyacak kişilere karşı geliştireceği duygu ve tutumlarını belirlemesi yönünden çok önemlidir. Bu dönemde annesiyle sıcak, sevecen ve güven verici bir ilişki yaşayan çocuğun, kuramsal olarak, yaşamı boyu diğer insanlarla da benzer nitelikte ilişkiler kurabilmesi beklenir.

Son yıllarda, çocuğun oral dönemde annesiyle olan etkileşiminin yukarıda tanımlandığı kadar tek yanlı olmadığı ve önceleri sanıldığından daha karmaşık süreçleri içerdiği görüşü egemen olmaya başlamıştır. Emzirme ve bakım sırasındaki etkileşim, annenin yetersizliğinden ya da kişilik yapısındaki aksaklıklardan kaynaklanan türlü çatışmaların ve olumsuz etkilerin odak noktası olur.

Oral ihtiyaçların yeterince karşılanmaması ya da aşırı oranlarda doyurulması normaldışı kişilik özelliklerinin yerleşmesine neden olabilir. Bunlar arasında, abartılı iyimserlik, özseverlik, arada bir yaşanan yoğun karamsarlık ve diğer insanlardan çok şey bekleme eğilimi sayılabilir. Oral karakterli kişiler aşırı bağımlıdır ve diğer insanların kendileriyle ilgilenmelerini ve bakımlarını üstlenmelerini isterler. Arada bir diğer insanlara bir şeyler verirlerse de aslında bunlar, karşılığını alabilmek beklentisiyle yapılan davranışlardır. Bu tür insanların kendilerine olan saygıları diğer insanların yargılarına bağlıdır. Haset ve kıskançlık duyguları da oral karakterli kişilerde oldukça sık yaşanır.

Oral dönemin başarılı bir biçimde tamamlandığı durumlarda, kişilik özellikleri, aşırı bağımlılık ya da kıskanma duyguları olmaksızın, diğer insanlara verebilme ve onlardan alabilme özelliklerini içerir. Böyle kişiler, kendilerine olduğu gibi diğer insanlara da güvenir ve onlardan destek alabilirler.

Anal (*) Dönem: Üçüncü yaşın sonuna kadar süren bu dönemde çocuk, anüsü büzen kaslara giden sinirlerin olgunlaşmaları so-

(*) Anüs, Latincede barsağın dışa açıldığı bölge anlamına gelir.

nucu, dışkının tutulması ya da boşaltılması işlevleri üzerinde denetim kurmayı öğrenir.

Anüs kasları üzerinde denetim kazanma, oral dönemin edilgin varoluş biçiminden etkinliğe doğru geçişi de içerir. Bu dönemde yer alan tuvalet eğitimi sırasında, dışkıyı tutma ya da boşaltım konusunda anne ile ortaya çıkan çatışmalar sonucu çocuk, bir yandan bağımlılık duyguları, öte yandan ayrılma, bireyleşme ve bağımsızlaşma isteklerini içeren karşıt duyguları birlikte yaşar. Değerli bir nesne olarak algılanan dışkıyı tutmaktan ya da bir armağanmışçasına anneye sunmaktan duyulan cinsel hoşlanıma *anal erotizm* denir. Dışkıyı güçlü ve yıkıcı bir silahmışçasma saldırgan duygularla püskürtme eğilimine *anal sadizm* denir. Bu eğilimler, çocukların düşlerinde patlama ve bombalama biçiminde de belirir.

Anal dönemde, annenin denetiminden bağımsızlaşma eğilimlerinin ilk belirtileri gözlenir. Dışkıyı denetleyebilme (tutma) ya da denetimi yitirme (altını kirletme), çocuğun, denetimi yitirme durumlarında da kendine karşı kuşku geliştirmeden ve aşırı utanç duygularına kapılmadan yaşama ve özerklik kazanma yolundaki ilk denemeleridir.

Başlangıçta anal erotizm, dışkının boşaltılmasında duyulan hoşlanma ile yaşanır. Sonraları, dışkının içeride tutulmasının barsak çeperi üzerindeki basıncı daha da yoğun bir hoşlanma duygusu verir. Ne var ki, bu arada annenin isteklerine göre düzenlenmiş program araya girer ve içeride tutulması hoşlanma veren bu birikimin boşaltılması ya da boşaltmanın verdiği zevkin ertelenmesi istenir. Böylece anal dönem, çocuğun ne zaman, nasıl ve hangi biçimde bu doyumu sağlayabileceği konusunda anne ile çocuk arasında karşılıklı bir güç gösterisine dönüşür.

Anal dönemle sadist eğilimler arasındaki ilişkinin temelinde iki öğe bulunur. Bunlardan ilki, dışkının püskürtülmesinin saldırgan bir davranış olarak yorumlanmasıdır. Bir başka deyişle, dışkı ile öfke eşanlam taşır ve dışkı, çocuğun kızgınlık duygularını dile getirmesinde başlıca araç durumuna gelir. Bilindiği gibi, yetişkin yaşamda öfke boşaltırken seçilen deyimlerin bir bölümü, dışkı ya da dışkıyı püskürtme anlamına gelen sözcükleri de içerir. İkinci öğe, çocuğun anüs kaslarının denetimini kazanmasından kaynak-

lanan güçlülük duygusudur. Ne var ki, daha önce de belirtildiği gibi, bu güçlülük duygusu annenin uygulamak istediği programın tehdidi altındadır. Dışkıyı tutmakta inat etmesi aşırı biçimde cezalandırılır ya da denetimini yitirmesi çok ayıplanırsa çocuk, anneyle ilişkisinde oral dönemin ilkel nitelikli davranış örüntülerine gerileyebilir.

Anal dönemde tuvalet eğitimlerinin barışçı yollardan tamamlanmaması durumunda çeşitli uyumsuz karakter özellikleri geliştirilir. Annenin anlayışızlığının yarattığı yalnızlık duygusunu, dışkısını içeride tutmanın verdiği dolgunluk duyusuyla gidermeye çalışan, ya da denetimi yitirdiği zamanlarda aşırı cezalandırılmış olma sonucu dışkı boşaltmaya karşı korku geliştiren çocuklarda yaşam boyu izlerini sürdüren aşırı düzenlilik, katı görüşlülük, inatçılık, dik kafalılık, para harcamaktan çekinme ve cimrilik eğilimi gözlemlenir. Kızgınlık duygularını (dışkıyı) tutma çabası tüm duygusal tepkilerin ketlenmesine neden olabilir (anal tutucu karakter). Anal tutucu karakterin en uç örneği, obsesif-kompulsif nevrozlarda görülür. Annenin tutarsız davranışlarına ya da ilgisizliğine karşı duyduğu öfkeyi boşaltma alışkanlığı geliştiren çocuklarda, karşıt duyguları (sevgi ve nefret) birlikte yaşama, derbederlik, öfke tepkileri gösterme, başkaldırma ve sadist-mazoşist eğilimler yaşam boyu izlerini sürdürür. Bu gibi kişiler her şeye ve özellikle otoriteye, karşıt öneri de getirmeksizin, sürekli karşı çıkarlar (anal tepkici karakter).

Anal dönemin anne ve çocuk arasında uyumlu ilişkilerle sürdürülebildiği durumlarda ise, özerk bir insan olarak özgürce seçim yapabilme, bağımsızlığını sürdürebilme, suçluluk duymaksızın girişimde bulunabilme, olaylar karşısında kararsızlığa kapılmadan eyleme geçme ve bu eylemlerin sonuçlarını olduğu gibi kabullenebilme, dik kafalı olmadan ya da aşırı ödünler vermeden diğer insanlarla işbirliği yapabilme yetenekleri kazanılır.

Fallik Dönem (*): Cinsel bölgelerin uyarılmasından heyecan duyma ve cinselliğe karşı aşırı ilgi biçiminde davranışlarla belirlenen bu dönem üçüncü yaşın sonlarına doğru başlar ve yaklaşık olarak beşinci yaşın bitiminde son bulur.

(*) Phallus, Latincede erkek cinsel organı anlamına gelir.

Bu dönemde penis her iki cinsten çocuğun başlıca ilgi konusu olur ve kız çocuklarda, bu organa önceleri sahipken sonradan yitirdikleri biçiminde yorumlama eğilimi gözlemlenir. Cinsel organlarla masturbasyon yapma eğilimi artar ve karşı cinsten ebeveyne dönük, çoğu bilinçdışı, cinsel düşler geliştirilir. Masturbasyona ilişkin suçluluk duyguları ve Oedipus (*) kompleksi de denilen cinsel nitelikli isteklerin hadımlaştırılmayla cezalandırılacağına ilişkin kaygılar yaşanır.

Bu dönemin amacı, erotik ilgi ve dürtüleri cinsel organlara ve işlevlere odaklaştırmaktadır. Böylece, çocuğun kendi cinsiyle özdeşleşmesi ve önceki dönemlerden getirdiği cinsel nitelikli diğer dürtülerin de cinsel organlara yöneltilerek yetişkin cinselliğe temel oluşturacak taslağın geliştirilmesi sağlanır.

Önceki dönemlerden farklı olarak, fallik dönemde libido, çocuğun kendi bedeninin dışında bir objede doyum arar. Fallik dönemde çaba bir sevgi objesi bulmaya yönelmiştir. Ayrıca, kadın ve erkeğin cinsel organlarının anatomik farklılığı da bu dönemde ilgi ve araştırma konusu olur ve çocuk kendi bedensel özelliklerini cinsiyetiyle özdeşleştirir. Fallik dönemde ana-baba ve çocuk ilişkilerindeki aksaklıklar ileriki yaşamın nevrotik belirtilerine temel oluşturur. Bu dönemde çocukla ana-babası arasında yoğun sevgi ilişkileri gözlenir. Yarışma ve düşmanlık duygularını ve giderek belirginleşen özdeşimleri de içeren bu ilişkilere Freud, *Oedipus kompleksi* adını vermiştir.

Fallik dönemden önceki gelişim basamaklarında çocuk, ana ve babasıyla teke tek ve benzer ilişkiler içerisindedir. Fallik dönemde ise bu ilişkiler karmaşık bir nitelik kazanır ve çocuk kendisini ana ve babasıyla birlikte üçlü bir ilişki içinde bulur.

Oedipus kompleksi, kız ve erkek çockularda farklı biçimlerde yaşanır. Freud bu ayrılığı anatomik yapıların farklı olmasıyla açıklamıştır. Ona göre, erkek çocuğun annesine yönelik cinsel dürtüleri hadımlaştırılma korkuları nedeniyle sona erer. Kızlarda ise bunun karşıtı bir durum söz konusudur ve Oedipus kompleksi, hadımlaştırılma kompleksinin bir sonucu olarak gelişir. Erkek-

(*) Sophocles'in ünlü trajedisinde babasını öldürdükten sonra annesiyle evlenen Teb Kralının adı.

lerden farklı olarak kız çocuk esasen hadımdır ve penisten yoksun olmanın düşkırıklığı içinde, sevgi beklentilerini bu organa sahip olan babasına yöneltir.

Erkek çocuklarda sevgi objesiyle ilişki, kız çocuklarınkinden daha az karmaşık bir biçimde gelişir. Çünkü erkek çocuğun ilk sevgi objesi olan anne, Oedipal dönemde de yerini korur. Buna karşılık kız çocuklarda ilk sevgi objesi olan annenin yerini, fallik dönemde baba alır. Oedipal dönem başladığında, erkek çocuk annesine sevgili gibi davranmaya başlar; ona dokunmak ya da onunla birlikte yatmak isteyebilir, evlenme önerisinde bulunabilir, babasının yerine geçme girişimlerinde bulunabilir, annesinin çıplak bedenini görebilmek için fırsat arayabilir ve onun ilgisini kardeşleriyle paylaşmaktan hoşlanmaz. Ama her şeyden çok, en büyük rakibi olan babasını aradan çıkarmayı düşler. Diğer yandan, babasına yönelik saldırgan duygularından ötürü onun tarafından cezalandırılacağından korkar.

Bu korku çoğu kez, babanın kendisini cinsel organından yoksun bırakacağı biçiminde yaşanır. Freud buna *hadımlaştırılma (kastrasyon) kompleksi* adını vermiştir. Ona göre, bu korku erkek çocuğun annesine karşı geliştirdiği cinsel içerikli duygulardan daha yoğundur ve cinsel organını yitirme kaygısı anneye yönelik Oedipal bağlantının giderek azalmasına neden olur. Oedipus kompleksinin sona ermesiyle birlikte çocuk, babasıyla özdeşleşmeye başlar. Böylece otorite tarafından cezalandırılma korkuları da, ergenlik döneminde bir kez daha yaşanmak üzere, uzun bir süre için ortadan kalkar.

Bazı durumlarda erkek çocuğun babasına olan sevgisi annesine olan ilgisinden daha baskındır ve dolayısıyla araya giren kişi olarak gördüğü annesine karşı olumsuz duygular geliştirir. *Karşıt Oedipus kompleksi* de denilen bu durum çocuğun gelişimi üzerinde farklı etkiler yaratabilir. Örneğin, babaya karşı duyulan ve giderilemeyen bir özlem ve buna karşılık anneyle özdeşleşme biçiminde ortaya çıkan bir karşıt Oedipus kompleksinin sonucu çocuk, ileriki yaşamında eşcinsel eğilimler geliştirebilir.

Kız çocuğun fallik dönemini oluşturan psikodinamik etkenler erkek çocuğunkinden farklılıklar gösterir. Bu döneme eriştiğinde kız çocuk, erkeklerin kendisinde bulunmayan bir organa sahip

olduğunu fark etmeye başlar. Bu durumun yarattığı düşkırıklığı ve eksiklik duygusunu Freud, *penise imrenme* olarak adlandırmıştır. Kendi klitorisi ile erkeklerin penisini kıyaslayan kız çocuk bu durumdan annesini sorumlu tutmaya başlar. Önceleri tek sevgi objesi olan annesine, kendisini eksik olarak dünyaya getirmiş olduğu gerekçesiyle kızgınlık geliştirir. Biriken kızgınlığın sonucu oluşan düşmanlık duyguları bazen çok yoğun olur ve anne ile kız ilişkisinin geleceğini de olumsuz yönde etkiler. Üstelik, annesinin de kendisi gibi penisten yoksun olduğunu fark etmesi, düşmanlık duygularını pekiştirebilir ve bu kez, eksiklik duygularını ödünleme çabası içinde, kendisine bir penis (ya da yitirilmiş olan penisin yerine geçecek olan bir bebek) vereceği umuduyla babasına yönelir.

Freud'a göre kız çocukta Oedipus kompleksinin sona ermesi, babaya yönelik cinsel isteklerin ve kendisine penis (ya da bebek) verileceği beklentisinin gerçekleşmemesinin yarattığı engellenme ve düşkırıklığıdır. Babaya yönelik sevgi giderek yerini, babanın sevgisinin ve verdiği çocukların gerçek sahibi olan anneyle özdeşleşmeye bırakır. Bu dönemde kız çocuk, erkek çocuğun organını yitirme kaygısından farklı olarak, babasının sevgisini yitirmekten korkar. Fallik dönemin sonlarında annesiyle daha güçlü bir özdeşim yapan kız çocuk, giderek babasından vazgeçer ve bu duygularını ergenlik çağında daha uygun bir erkeğe yöneltmek üzere geçici bir süre için nötrleştirir.

Freud, Oedipus kompleksinin ve özellikle erkeklerde hadımlaştırılma korkularının ve kızlarda penise imrenme duygularının, fallik dönem süresi içerisinde çözümlenmemesinin, ileriki yıllarda nevrozlara ve karakter bozukluklarına yol açtığı görüşünü ısrarla savunmuştur. Sağlıklı koşullarda fallik dönem çocuğun kendi cinsiyetini benimsemesine, utanç duygusuna kapılmadan meraklarını giderebilmeyi öğrenmesine, çevresindeki durumların ve kişilerin yanı sıra kendi içsel dürtüleri üzerinde de egemen olabilme çabalarını geliştirmesine, bir başka deyişle, gerek dış ilişkilerine ve gerekse iç dünyasına bir düzen getirebilmesine yardımcı olur.

Gizil (Latent) Dönem: Cinsel dürtülerin durgunluk dönemi olarak tanımlanabilecek olan bu gelişim basamağı Oedipus komp-

leksinin sona erişinden erinliğin (buluğun) ilk belirtilerine (5-6 yaşlarından 11-13 yaşlarına) dek sürer. Bu dönemde kız ve erkek çocuklar, kendi hemcinslerine yakınlaşırlar. Kız ve erkek çocukların oynadığı oyunların niteliği farklılaşır. Cinsel ve saldırgan enerjiler, öğrenme, oyun, çevreyi araştırma ve diğer insanlarla daha etkin ilişkiler kurmada kullanılırlar. Bu dönemde beceriler edinilir.

Bu dönemin başlıca amacı, fallik dönemin sonunda çocuğun kendi cinsinden olan ebeveyniyle yaptığı özdeşimi ve kendi cinsiyetine ilişkin toplumsal rolünü güçlendirmektir. Ayrıca, çocuklar bu dönemde ana-baba dışındaki yetişkinlerle, örneğin öğretmenleriyle de özdeşleşmeye başlarlar.

Gizil dönemin başarılı bir biçimde atlatılamadığı durumlarda iki tür aksaklık ortaya çıkabilir. Çocuk içsel dürtülerinin denetimini sağlayamazsa, enerjisini öğrenme ve beceri geliştirmeye yöneltemez. Ya da aşırı bir denetim mekanizması geliştirerek kişiliğinin gelişim yolunu kapatır ve obsesif karakter yapısının yerleşmesine neden olur. Bu dönemin sağlıklı bir biçimde yaşanması ise çocuğun, yenilgiye uğradığında, aşağılık duygusuna kapılmaktan korkmadan ve özerk bir varlık olarak girişimlerde bulunmayı öğrenmesini sağlar. Böylece, olgun yetişkin yaşamın özü olan sevgiden ve çalışmadan doyum sağlamanın temeli hazırlanır.

Genital Dönem: Bu dönem erinliğin başlangıcı olan 11-13 yaşlarından, ergenin genç yetişkinlik dönemine ulaştığı yıllara kadar sürer. Ergenlik döneminde çocuğun fizyolojik olgunluğa erişmesi ve bazı hormonların etkinliklerinin artmasıyla, cinsel nitelikli olanlar başta olmak üzere çeşitli dürtülerin gücü artar. Bu yoğunlaşma önceki gelişim dönemlerindeki çatışmaların yeniden canlanmasına neden olur. Genital dönem bu çatışmalara yeni çözüm yolları aranmasına olanak sağlar ve bu çözümler bulunabildiğinde yetişkin bir insan kimliği kazanılmış olur.

Bu dönemin amacı, ergenin ebeveynine olan bağımlılığından koparak aile dışındaki karşı cinsten kişilerle olgun ilişkiler kurabilmeyi öğrenmesine yöneliktir. Bir başka deyişle, bu dönemde özsever duygular gerçek kişilere yönelmeye başlar. Karşı cinse ilginin yanı sıra, toplumsallaşma, grup etkinliklerine katılma, mes-

lek seçimine ilişkin tasarılar ve yuva kurma isteği belirir. Kişi, giderek, zevk arayan özsever çocuktan gerçeklere yönelik toplumsal yetişkine dönüşür.

Çocukluktan yetişkinliğe geçişte ergenin çözümlemesi gereken en önemli sorunlardan biri, bilinçdışındaki ana-baba kavramlarında yapmak zorunda olduğu değişikliktir. Bu yalın bir bağımsızlık dürtüsünden öte bir anlam taşır ve çocuğun davranışlarına o güne değin rehberlik etmiş olan dayanakların önemli ölçüde değiştirilmesi gereğini de içerir. Çocuğun güven duygusu, anababasının her şeyi bilen, her şeyi yapabilen kişiler oldukları inancından kaynaklanır. Eğer çocuğun yaşantıları ana-babayı bu kavramlarla birlikte algılamasını engeller nitelikteyse güvensizlik duyguları belirir.

Ergenlik çağına ulaşan çocuk, ana-babanın güçlü imgelerini yıkma çabasında ilk adım olarak onların yerine geçebilecek başka kişiler arar. Ne var ki, bir süre sonra aradığını bu yoldan bulamayacağını fark ederek, yetişkinliğe ulaşmak için gerekli olan gücü ve bilgeliği kendi içinde yaratma zorunluluğunu kabul eder. Bu dönemde ana-baba, ergenin gözünde geçici bir süre için değerlerini yitirebilir ve yalancı önderlerin güç gösterilerine kolayca kapılabilir. Davranışlarını diğer kişilerin denetiminden çıkarabilmek ve otorite etkisinden sıyrılabilmek için, ergenin çok çaba göstermesi ve tekrarlı denemeler yapması gerekir. Bu denemelerin başarıyla sonuçlanmasıyla yetişkin yaşamın temeli atılmış olur.

Ergenin en önemli çabalarından biri de, toplumun onayladığı değer yargılarına uygun varsayımlar geliştirebilmektir. Doğru ve yanlış kavramlarının geliştirilmesinde bu kez kullanılan ölçüt, çocuğunkinden farklı ve yetişkin yaşamın ihtiyaçlarına yöneliktir. Dolayısıyla, yetişkinliğe adım atmadan önce ergenin, kendini denetleyebilme mekanizmalarını yeterince geliştirmiş olması gerekir. Ancak, hızlı değişen çağdaş toplumlarda geçerli değer yargılarına ulaşabilmek pek de kolay olmaz ve başarı ile atlatılamayan kimlik bunalımı, ergende, toplum içindeki rolüne ilişkin bir şaşkınlık yaratır.

Ergen, bir yandan yetişkin erkek ya da kadının bedensel özelliklerini kazanırken öte yandan toplumun kendisinden beklediği

kadın ya da erkek rolünü benimsemekle yükümlüdür. Çağdaş ergen bir aşamayı, yetişkinlerin çoğu kez yetersiz rehberliğinden çok, kendi esnekliğinden ve yenilikler arama isteğinden yararlanarak gerçekleştirir.

Ergenin çözümlemek zorunda olduğu bir diğer sorun, öğrenimine ve gelecekteki mesleğine ilişkin kalıcı bir karar verebilme ve seçim yapma zorunluluğudur. Freud'a göre, olgunluk iki ölçütle belirlenir: Sevebilmek ve çalışabilmek. Dolayısıyla ergen, kendisine uygun bir öğrenim ve meslek seçimi yapabildiğinde rolünün önemli bir koşulunu yerine getirmiş olur.

Yukarıda belirtilen içsel çatışmalar, ergenin büyüme isteğinin doğal sonuçları olarak ortaya çıkar. Ergenlik geçici bir rol kararsızlığı dönemidir. Çeşitli roller, düşünüler, idealler ve değerler denenir, benimsenir, sonra terk edilir ve yenileri aranır. Bir dönem için benimsenen ideallerden ve inançlardan kısa bir süre sonra tümden vazgeçilebilir. Bazen yıkıcılığa kadar varabilen kararlı bir bağımsızlık, bir diğer an bebeksi bir bağımlılık gösteren ergen, sürekli olarak ileriye ve geriye gider gelir.

Genital dönemin sorunlarının başarılı bir biçimde çözümlenememesinin yaratacağı normaldışı sapmalar karmaşık ve çok yönlüdür. Bu dönemde, yeniden üstü açılan ve önceki dönemlere ilişkin çatışmalara çözüm bulunamazsa, bu durum belirmekte olan yetişkin kişiliğin üzerinde ciddi nitelikte ve kalıcı izler bırakır. Bu dönemin doğal ve geçici bir olgusu olan "kimlik bunalımı"nın çözümlenememesi kişinin toplum içindeki yerine ilişkin bir şaşkınlığa, kendi kimliğini saptayamamanın umutsuzluğu bir grubun kimliğini içleştirerek kendi kimlik boşluğundan kurtulmaya çalışma biçiminde sapmalara neden olabilir.

Ergenlik dönemini başarıyla atlatan gençlerde, doyurucu cinsel etkinlikler ve tutarlı bir kimlikle belirlenen olgun bir kişilik yerleşir. Böyle bir genç kendi güçlerini gerçekleştirebilir, anlamlı sevgi ilişkileri kurabilir ve kendisine doyum sağlayacak amaçlara ulaşabilmek için çalışır, yaratıcı ve üretken bir insan olur.

Yapısal Kişilik Kuramı

Freud'un düşüncelerindeki sürekli değişme ve gelişmeler giderek topografik kuramı terk etmesine ve yapısal bir kişilik mo-

deli geliştirmesine yol açtı. 1926'da yayımlanan *Ego ve İd* adlı yapıtında bu yeni görüşünü açıklayan Freud, böylece psikanalitik düşüncede yeni bir dönem başlatmış oldu.

Freud'un geliştirdiği yapısal kurama göre, kişilik üç ana sistemden oluşur: İd, ego ve süperego. Davranış bu üç sistemin etkileşiminin ürünüdür. Bu sistemlerden biri diğerlerinden bağımsız olarak tek başına çalışamaz.

Freud, id terimini, bilinçdışı kavramını çok benimsemiş olan dostu, iç hastalıkları uzmanı Georg Groddeck'in bu konuda yazdığı *"İd'in Kitabı"* başlığından almıştır. İd, kişiliğin temel sistemidir. Ego ve süperego ondan ayrımlaşarak gelişirler. İd, kalıtsal olarak gelen içgüdüleri de kapsayan ve doğuştan var olan psikolojik gizilgüçlerin tümüdür. Yaşamının ilk günlerinde çocuğun kişilik yapısı, boşalım arayan içgüdüsel dürtülerle yüklü idden oluşur. Bu dönemde çocuk, bu dürtüleri erteleme, denetleme ya da düzenleme olanağına sahip değildir ve çevresiyle baş edebilme konusunda kendisinin bakımını üstlenen kişilerin egolarına tümden bağımlıdır.

Ruhsal enerji kaynağı olan id, diğer iki sistemin çalışması için gerekli olan gücü de sağlar. Enerjisini yakın ilişki durumunda olduğu bedensel süreçlerden alır. Freud, id için, "gerçek ruhsal varlık" demiştir. Çünkü id nesnel gerçeklerden bağımsız, öznel bir yaşantı dünyasıdır. Fazla enerji birikimine katlanamaz ve böyle bir durum organizmada gerilim yaratır. Bu gerilimi giderebilmek için id, enerji birikimini bir an önce boşaltma eğilimi gösterir ki buna id'in *haz ilkesi* denir. Bu ilke ile hareket ederken id, acıdan kaçınma ve haz duyabilme amacıyla iki süreçten yararlanır: *Refleks eylemler* ve *birincil süreçler.*

Refleks eylemler, hapşırma ve göz kırpma örneklerinde olduğu gibi doğuştan var olan otomatik tepkilerdir, gerilimi derhal giderirler. Organizmanın, yalın gerilimlerini giderebilmek için kullandığı, bu türden çok sayıda refleksleri vardır. Birincil süreç ise, biraz daha karmaşık bir psikolojik tepki biçimidir. Gerilimi boşaltmak için, önce bunu ortadan kaldıracak objenin ya da kişinin bir imgesini oluşturur. Birincil süreç, örneğin aç bir insana herhangi bir besin maddesinin zihinsel görüntüsünü sağlar. Şizofreniklerin sanrılarında, ulaşılmak istenen nesne ya da kişiler bellek-

te kaldığı biçimleriyle görülür. Normal insanda birincil sürecin en iyi örneği, çoğu kez isteklerin ve ihtayaçların anlatım bulduğu rüyalardır. Freud bu olgu için *istek doyumu* deyimini kullanmıştır. Bu istek doyurucu zihinsel imgeler, id'in tanıdığı tek gerçektir. Ancak, birincil süreç tek başına gerilimi gidermeye yetmez. Aç bir insan besin maddesinin zihinsel imgesiyle doyamaz. Dolayısıyla yeni ya da ikincil psikolojik süreçler geliştirir ve böylece, kişilik yapısının ikinci sistemi olan ego belirmeye başlar.

Ego, organizmanın gerçek nesnel dünyayla alışverişe geçme ihtiyacından varlık bulur. Açlığın giderilmesi için aç insanın yiyeceği arayıp bulup yemesi gerekir. Bunun için dış dünyada var olan yiyeceğin gerçek algısı ile yiyeceğin zihinsel imgesini birbirinden ayırmayı öğrenmek zorundadır. Dolayısıyla, belleğindeki imgeye uygun bir yiyeceğin görüntüsünü ya da kokusunu duyu organları aracılığıyla araştırır. Enerjinin bir içgüdüye doyum sağlayacak bir eyleme yöneltilmesine *obje seçimi* denir. İd, objeler arasında bu ayrımı yaparak uygun olanı bulma yeteneğine sahip değildir. Aç bir bebek bulduğu herhangi bir şeye sarılır ve ağzına götürür. Zihinsel imge bu ihtiyacını karşılayamayacağı için, kişinin ruhsal dünyasıyla dış dünyayı birbirinden ayırabilmesi gerekir ve bu görev egoya aittir. Ego, imgelemde canlandırılan şeyin dış dünyadaki karşılığını bulmak zorundadır. Ego tarafından sağlanan ve sözü edilen bu uyuşmayı sağlayan mekanizmaya *özdeşleşme* denir.

Ego, *gerçeklik ilkesinin* egemenliğindedir ve *ikincil süreçler* aracılığıyla işler. Gerçeklik ilkesinin amacı, ihtiyacın giderilmesi için uygun bir obje bulununcaya dek gerilimin boşalımını ertelemektir. Gerçeklik ilkesi haz ilkesini geçici olarak engeller. Ne var ki, sonradan ihtiyaç objesi bulunduğunda, haz ilkesi yine ön plana geçer ve gerilim giderilir. Gerçeklik ilkesi yaşantının gerçekten var olup olmadığını araştırır, haz ilkesi ise yalnızca bir yaşantının acı ya da zevk verici olmasıyla ilgilenir. İkincil süreç gerçekçi düşüncedir. Bu süreç aracılığıyla egonun ihtiyacının giderilmesi için bir tasarı geliştirir, sonra bu tasarının geçerli olup olmadığını araştırıcı bazı eylemlerde bulunur. Aç bir insan, önce yiyeceği nerede bulabileceğini araştırır, sonra oraya doğru yola çıkar. Bu olguya *gerçeklik sınaması* denir.

Ego, kişiliğin yürütme organıdır. Eyleme giden yolları denetimi altında bulundurur, çevresindeki nesnelerin hangileriyle ilişki kuracağını seçer, hangi içgüdülere ne biçimde doyum sağlanması gerektiğine karar verir. Ego, birçok önemli yürütme işlevini yerine getirirken, bir yandan da, id'in, süperegonun ve dış dünyanın birbiriyle çatışma durumunda olan istekleri arasında bir uzlaşma yolu bulmakla yükümlüdür. Bu kolay bir iş değildir ve egoyu zor altında bırakır. Çünkü ego, id'in düzenlenmiş bir parçası olduğundan tüm gücünü ondan alır, id olmaksızın varlık gösteremez ve hiçbir zaman ondan bağımsız olamaz.

Son yıllardaki psikanalitik çalışmaların çoğu, egonun gelişimini destekleyen ya da engelleyen etmenlerin açıklanmasına yönelmiştir. Bu konuda bebekler üzerinde doğrudan gözlemleri de içeren araştırmalar, yaşamın ilk aylarında dürtü ve ihtiyaçlarının doyurulması ya da engellenmesi ile egonun gelecekte nasıl bir gelişim göstereceği arasında oldukça anlamlı ilişkiler bulunabileceğini ortaya koymuştur. Edinilen bulgulara göre, annenin ya da anne yerine geçen kişinin bebeğin içgüdüsel ihtiyaçlarını gereğince karşılaması sağlıklı ego gelişimi için büyük önem taşımaktadır ve anne yakınlığından yoksun kalan çocuklarda egonun işlevlerinde çeşitli oranlarda bozukluklar gözlenmiştir. Buna karşılık, içgüdüsel ihtiyaçları gereğinden fazla karşılanan (şımartılan) çocuklarda ego, engellenmelere dayanma yeteneğini geliştirememekte ve id'den gelen isteklerle dış dünyanın gerçekleri arasında gerekli uyumu sağlayamamaktadır.

Yaşamın bu ilk döneminin egonun gelişimindeki önemi, özellikle Anna Freud ve Margaret Mahler'in çalışmalarında vurgulanmıştır. Mahler'e göre (1968), yaşamının ilk günlerinde çocuk tümden özsever bir varoluş içindedir ve çevresindeki annenin varlığının farkında değildir. Mahler bu olguyu "normal içe yöneliklik" (normal autism) olarak adlandırmıştır. Yaşamın üçüncü ayında çocuk, ihtiyaçlarının anne memesi tarafından sağlandığını belli belirsiz fark eder. Ancak yine de anne memesini dış bir obje olarak değil, kendi varlığının bir parçası olarak algılar. Ancak sonraki aylarda egonun gelişmesi, anneyle bu ortak yaşam ilişkisinden giderek kopmayı da içerir. Yavaş gelişen bir *ayrılma-bireşleşme* süreciyle çocuk, annesiyle bütünleşmiş bir varlık olma

durumundan çıkar. Ayrılma süreci yaşam boyu süren bir yas duygusunu da birlikte getirir. Bağımsız bir varoluşa doğru atılan her adım, objeleri ya da kişileri yitirme anlamına gelir.

Mahler'e göre, ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk aşaması, 4 ve 5'inci aylardan 30-36'ncı aylara kadar sürer. İlk aşamada çocuk, kendi bedeninin sınırlarını fark etmeye başlar. İkinci yılda hareket yeteneğinde ilk gelişmeler belirir ve çocuk, annesinin yakınında olmadığı sürelere daha kolay katlanmaya başlar. Bir yandan annesinin çevrede olmadığı zamanları kendisine göre kullanabildiğini fark ederken (ayrımlaşma), öte yandan bu durumdan ötürü giderek yoğunlaşan bir ayrılma anksiyetesi yaşar. Ama bedensel gelişmesinin sağladığı güç ve tek başına bir şeyler yapabilmenin sağladığı doyum, ayrılık anksiyetesinin acısından daha baskın bir duygu olduğundan, çocuk bireyleşmesini hızla sürdürür.

Kişiliğin üçüncü ve en son gelişen sistemi *süperego*'dur. Bu sistem çocuğa ana-babası tarafından aktarılan ve ödül ve ceza uygulamalarıyla pekiştirilen, geleneksel değerlerin ve toplum ideallerinin içsel temsilcisidir, kişiliğin vicdani ve ahlaki yönüdür. Gerçekten çok ideali temsil eder, hoşlanmadan çok kusursuzluğa ulaşmak ister. Süperegoyu ilgilendiren husus, bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna karar verip, toplum ya da temsilcileri tarafından onaylanmış ölçütlere göre davranmaktır.

Ödüllendirilmek ve cezadan kaçınmak için çocuk, anababasının onaylamadığı düşünce ve davranışları süperegonun ilk alt sisteminden biri olan *vicdan*ına yerleştirir. Bu yerleştirme *içleştirme* (introjection) mekanizması ve öğrenme süreçlerinin aracılığıyla gerçekleştirilir. Vicdan, kişiyi suçlu hissettirerek cezalandırır, ikinci alt sistem olan benlik ideali ise, gurur ve kıvanç duygusu yaratarak ödüllendirir.

Süperegonun başlıca işlevleri: (1) id'den gelen dürtüleri bastırmak ve ketlemek ki bunlar özellikle, dışa vurulduğunda toplumun hoş karşılamayacağı türde cinsel ve saldırgan dürtülerdir; (2) egoyu gerçekçi amaçlar yerine ahlaki amaçlara yönelmeye inandırmaya çalışmak; (3) kusursuz olmaya çabalamaktır. Süperego, id ve egoya karşı çıkarak onları kendi istediği düzene yöneltme eğilimindedir. Ego, içgüdüsel isteklere doyum sağlanmasını

erteler, süperego ise bu istekleri tümden engellemeye çalışır. Aslında id, ego ve süperego farklı ilkelerle çalışan psikolojik süreçlere verilmiş adlardan başka bir şey değildir. Olağan koşullar içinde bu ilkeler birbiriyle çatışmaz ya da karşıt biçimde çalışmazlar. Egonun yönetici önderliği altında bir ekip olarak birlikte hareket ederler. Böylece, kişilik üç ayrı parça olarak değil bir bütün olarak işler. Ancak, kişiliğin dinamiği öylesine işler ki ruhsal enerji, id, ego ve süperego tarafından paylaşılarak kullanılır. Enerji miktarı sınırlı olduğu için bu üç sistem arasında sürekli bir yarışma vardır. Dengenin bozulduğu durumlarda, bir sistem diğerinin zararına enerjinin denetimini ele alabilir ve bu sistemin güç kazanması diğerlerini zayıf düşürebilir. Çok geniş anlamda id, kişiliğin biyolojik yönünü, ego psikolojik ve süperego toplumsal yönlerini oluşturur denilebilir.

Anksiyete

Bir insanın yaşayabileceği en acılı duygu olarak tanımlanabilen anksiyete, psikanalizin ilk döneminde biyolojik kökenli bir olgu olarak kabul edilmişti. Ancak, topografik kuramın yerine yapısal kişilik kuramını geliştirdikten bir süre sonra anksiyete kavramının yorumuna da bir değişiklik getiren Freud, 1926'da yayımlanan *"Ketlenmeler, Belirtiler ve Anksiyete"* adlı yapıtıyla, anksiyeteyi egonun bir işlevi olarak tanımlayarak bu duygunun psikolojik bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.

Freud, insanı uyum yapma yeteneği olan bir organizma olarak tanımlayabilmesini, düşünce tarihi yönünden Darwin'e borçludur. Darwin, yalnızca kendi varoluşlarına katkıda bulunan canlıların yaşamlarını sürdürebileceklerini belirtmişti. Freud da insan organizmasını, tehlikeli ve düşman nitelikler gösteren fiziksel ve toplumsal çevresi içinde, kendini korumak ve yaşamını sürdürebilmek amacıyla sürekli çaba gösteren bir varlık olarak görmüştür. İnsan, bu düşman çevrede yaşamını sürdürmesini uyum yapabilme yeteneğiyle sağlar. Freud'a göre, insan davranışlarının tümü uyum yapmaya yönelik bir amaç taşır. Hiçbir davranış rastlantısal değildir ve organizmanın yaptığı her şey, yaşamı sürdürme çabasının farklı biçimleridir. Freud'a göre anksiyete, fiziksel

ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı bireyi uyarma, gerekli uyumu sağlama ve yaşamı sürdürebilme işlevlerine katkıda bulunur. Ne var ki anksiyete, "nevrotik anksiyete" de olduğu gibi, gerçek dışı ve mantığa aykırı bir nitelik alırsa, uyum sağlamaya yardımcı olan işlevini yitirir ve normaldışı davranışların kaynağı olur.

Freud, başlangıçta, ruhsal bozuklukların nedenlerini araştırma amacıyla anksiyete olgusuna ilgi duymuştur. Gerçekte, her insan arada bir anksiyete duyarsa da Freud, nevrotiklerde bu duygunun daha sık ve daha yoğun yaşandığını gözlemlemişti. Nevrotik hastalarını anlama ve tedavi etme çabaları sonucu Freud, giderek anksiyetenin evrensel anlamını da çözümlemeye ve böylece, insanın normal ve normaldışı davranışlarının temel niteliklerini anlamaya başlamıştı. Freud, yapıtlarından birinde (1920) bunu şöyle açıklar "Anksiyete birçok önemli sorunun bir araya toplandığı bir düğüm noktası ve çözümü tüm ruhsal varlığımıza ışık tutacak bir bulmacadır."

Freud'a göre, normal insanın yaşadığı anksiyete, nevrotik anksiyeteden yoğunluğu bakımından değil, niteliği yönünden de farklıdır. Günlük yaşamda herkesin arada bir yaşadığı anksiyete "gerçekçi" anksiyetedir. Dış dünyadaki gerçek nesnelerden kaynaklanan bu duygu, "korku" duygusuyla eşanlam taşır. Gerçekçi anksiyete, mantıklı ve anlaşılır olmasıyla nevrotik anksiyeteden ayrılır. Bu tür anksiyete, beklenen ya da yaklaşan bir dış tehlikenin algılanması sonucu geliştirilen bir tepkidir. Çoğu kez kaçma refleksiyle birlikte oluşan bu tepki, yaşamı sürdürme ve korunma içgüdülerinin bir belirtisi de sayılabilir.

Öte yandan, hiçbir nedene bağlantılı olmayan ya da zararsız bir objeye yönelik bir yılgı tepkisi biçimindeki nevrotik anksiyete her zaman mantık dışıdır. Kökenini yetişkin yaşamdan çok, bebeklik ve çocukluk yıllarının yaşantılarından alır. Psikanalizin ilk günlerinde Freud, gerçekçi olmayan anksiyeteyi kullanılamayan ruhsal enerjinin dolaylı bir belirtisi olarak yorumlamıştır. Bir başka deyişle, yaşam içgüdüleri dolaysız bir anlatım yolu bulamazlarsa, enerjileri yön değiştirir ve anksiyeteye dönüşür.

İçgüdüsel bir dürtüye eşlik eden bir düşünce ya da istek, egonun varlığı için tehlikeli görüldüğünde, ego bu isteğin bilinç dü-

zeyinde anlatım bulmasını önleyerek kendini savunur. Tehlikeli sayılan ve anksiyete yaratabilecek nitelikteki dürtülere karşı egonun kullandığı birincil savunma mekanizması *baskı*dır. Bu mekanizma, anksiyete yaratma niteliği gösteren ruhsal etkinlik ya da süreçlerin, kişinin istemi dışında bilinçaltına itilmesini ya da bilinç düzeyine çıkmalarının önlenmesini sağlar. Ancak baskı, bir dürtünün düşünce öğesinin bilinç düzeyine çıkmasını engellerse de o düşünceyle ilintili duygusal enerjiyi ortadan kaldıramaz. Dolayısıyla düşünce, duygusal enerji öğesinden kopmuş olur. Biriken enerji ise anksiyeteye dönüştürülerek boşalımı sağlanır. Görüldüğü gibi, bu döneminde Freud, anksiyeteyi baskı altında tutulan id enerjisi olarak yorumlamıştır.

Sonraki yapıtlarında (1936) Freud, anksiyeteyi oluşturan spesifik nedenleri tanımlamaya çalışmıştır. Ortodoks psikanalitik kurama göre, anksiyetenin gelişimsel olarak belirlenen iki dönemi vardır: *Birincil anksiyete* ve *sonraki anksiyeteler*. Birincil anksiyetenin ilkörneği (prototipi) doğum olayıdır. Freud'un kendi deyişiyle, "anksiyete doğum sürecinden örneklenir." Organizma, kapasitesini aşan sayıda uyaranlar karşısında kaldığında bir sarsıntı geçirir. Doğum anında bebek, yeterli savunması olmaksızın çok sayıda uyaranlarla karşılaşır ve bu durumun yarattığı anksiyete, sonraki yaşamdaki anskiyetelere ilkörnek olur. Doğum öncesinde çevresini saran, sıcak, ses geçirmez ve karanlık bir ortamda yaşayan insan kendisini birden, uyum yapma yeteneğinin ötesinde, ışık, gürültü, ısı değişiklikleri ve dokunma uyarılarıyla dolu bir dünyada bulur. Bu beklenmedik değişikliğe ilk tepki, soluma, ağlama, hızlı kalp atışları vb. belirtiler biçiminde olur. Gerçekten de bu belirtiler, ayrıntıları daha sonra incelenecek olan yetişkin yaşamdaki anksiyete belirtileriyle benzerlik gösterir.

Yetişkin yaşamda karşılaşılan bazı uyaranlar, anksiyete uyandıracak nitelikte olmamalarına karşın, ilk çocukluk yıllarına ait can sıkıcı uyaranları ya da olayları anımsattıkları için anksiyeteye neden olurlar. Çocuk büyürken anksiyeteye karşı "savunular" adı da verilen uyum mekanizmaları geliştirir ki, bunlar bir alışkı niteliği kazanarak, sonraki yaşamda anksiyete yaratıcı her durumda yeniden ortaya çıkarlar.

Bebeklik döneminde kullanılan savunma mekanizmaları oldukça ilkeldir. Bunlardan biri, Freud'un "koruyucu kabuk" adını vermiş olduğu, uyarılma eşiğini yükseltme yoludur. Örneğin uykuda, uyarılma eşiği normalden yüksektir. Tehlikeli olabilecek bir uyarana ilgi göstermemekle etkisi de azaltılmış olur. Bebeğin sıklıkla kullandığı bu mekanizmayı bazı yetişkinler de kullanır. Böyle kişiler anksiyete yaşatan bir durumla karşılaştıklarında uykuya çekilerek bu duygunun olumsuz etkilerini engellemeye çalışırlar. İlk bakışta kolay bir yol gibi görünebilirse de, anksiyete ile karşılaşıldığında uykuya dalma, anksiyeteye neden olan sorunu çözmez, geçici olarak kaçınmayı sağlar.

Birincil anksiyeteden, sonraki yaşam anksiyetelerine geçiş, ruhsal yapının ego, süperego ve id süreçlerine ayrımlaşarak olgunlaşmasıyla ilgilidir. Egonun belirlenmesiyle insan organizması, kendisini iç ve dış tehlikelere karşı savunabileceği bazı yetenekler de geliştirir. Bu tehlikeler bedenin içinden ve dışından kaynaklanan aşırı uyarılmalar, edinilen savunmalar ise bu gibi uyaranlardan kaçınma ya da onları ketleme yöntemleridir. Ego geliştikçe insanın dış dünyaya karşı duyarlığı da artar ve ihtiyaçların karşılanması amacına yönelik davranışlar edinilir. Eğer her ihtiyaç derhal giderilebilseydi, ne bir gerçeklik kavramı ne de anksiyete olurdu. Yapısal yönden ele alındığında ego, anksiyete yaşantısının oluştuğu yerdir. Birincil anksiyeteden sonraki anksiyeteleri anlayabilmek, ego işlevlerinin bilinmesine bağlıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi, birincil anksiyete, bebeğin zorlanmalarla baş edebilme gücünün yetersizliği ve çaresizliği nedeniyle edilgin bir biçimde yaşanır. Egonun algı ve savunma sistemleriyle ortaya çıkması bu durumu değiştirir ve edilgenlikten etkinliğe geçilir. Dıştaki objeler gibi içsel beden durumlarının da algılanması bu geçişin ilk adımı olur. Ego, işlevlerinin gelişmesiyle, aşırı ve zararlı uyaranlara karşı kendisini savunma durumuna geçer. Algı alanını kapatma (uyku) biçiminde görülen ilk savunma tepkisi, sonradan geliştirilecek olan daha karmaşık savunma mekanizmalarının ilkörneğidir.

Algı sisteminin yardımıyla ego, kişiliğin dış dünyayla ilişkilerine bir zaman düzeni getirir. Türlü psikolojik süreçleri gerçeklik sınamasından geçirerek duruma ve zamana uygun olup olmadık-

larını saptar. Dürtü ile eylem arasına düşünce sürecini yerleştirerek gereğinde güdü boşalımının ertelenebilmesini sağlar. Bu çabaları sonucu giderek gelişen ego, içgüdüsel zorlamalara boyun eğmektense, onlarla uzlaşmaya yönelerek özgürleşir ve çoğu kez içgüdülerin denetimini de elinde tutar.

Ego sürekli olarak üç ayrı tehlike karşısındadır: (1) Engellemeler ve dış dünyadan gelebilecek saldırılar. (2) İd'in içgüdüsel ve gerçek dışı istemleri. (3) Süperegonun cezalandırılması. Anksiyete, egonun tehlikeden kaçış yollarının bir anlatımı olduğundan, yukarıda tanımlanan üç tür tehlikeye karşı, üç tür anksiyete geliştirilir:

(1) *Gerçeklik Anksiyetesi:* "Korku" ile eşanlam taşır. Dış dünyada tehlikeli bir durumun varlığının algılanmasından doğan ürkütücü bir duygudur. Yaşam için zorunlu bir objenin çevrede bulunmaması ya da yaşamın sürdürülmesini tehlikeye sokan bir objenin ya da durumun ortaya çıkmasından doğar. Freud, organizma için tehlike yaratan durumların algılanması sonucu yaşanan korkunun doğuştan var olabileceğinden söz etmişse de, bazı gerçeklik anksiyetelerinin öğrenme süreçleri sonucu edinildiğini de kabul etmiştir. Freud birçok korkunun oluşumunda kalıtım ve yaşantının birlikte rol oynadığı görüşündeydi.

(2) *Vicdani Anksiyete:* Egoda suçluluk ya da utanç duygusu yaratır. Özellikle, süperegonun vicdan diye bilinen bölümünün tehlikeli saydığı durumlarda ortaya çıkar. Ebeveyn otoritesinin içerikleşmiş bir öğesi olan vicdan, benlik ideallerinin ya da kusursuzluğa yönelik beklentilerine uygun düşmeyen düşünce ve eylemlerinden ötürü, egoyu cezalandırmakla tehdit eder. Vicdani anksiyetenin kökeninde çocukluk yıllarındaki cezalandırıcı anababa ile simgelenen nesnel ve gerçek bir korku bulunur. Çocukluktan yetişkinliğe giden yolda, ebeveynin değer yargıları giderek içleştirilerek ruhsal aygıtın bir parçası durumuna gelir. Gerçeklik anksiyetesinden farklı olarak, vicdani anksiyeteye neden olan durumlardan kaçabilme imkânı yoktur.

(3) *Nevrotik Anksiyete:* İçgüdülerden gelen tehlikenin algılanması ile ortaya çıkar. Bu, bir bakıma, ego içgüdülerin birden bo-

şalma istemlerini engelleyemezse sonucun ne olabileceği korkusudur. Gerçeklikten kaynaklanan ya da vicdani anksiyetede kişi bu duygusunun nedenlerinin farkında olduğu halde nevrotik anksiyetenin kaynağının bilincinde değildir, böyle bir duyguyu neden yaşadığını bilemez. Normal koşullarda egonun savunma mekanizmaları, topluma aykırı düşen ve anksiyete yaratabilecek nitelikteki dürtüleri baskıya alarak bilinçdışında tutar. Eğer bu mekanizmaların işlevlerinde bir bozulma olursa, bunları çalıştıran enerji bebekliğin birincil anksiyetesi türünden duygulara dönüşür. Bu çok sıkıcı duyguyu olağan savunma mekanizmalarıyla geçiştiremeyen ego, çoğu kez bireyin uyum yeteneğini bozar nitelikte bazı savunma önlemlerine başvurur ve bunun sonucu nevrotik belirtiler ortaya çıkar.

Bir tedavi süreci olarak psikanaliz, baskı altında kalmış içgüdüsel dürtülerin bilinç düzeyine çıkmasını sağlayarak mantık dışı ve uyumu engelleyici nitelikte olan nevrotik anksiyeteyi, mantığa uygun ve uyum sağlayıcı gerçeklik anksiyetesine dönüştürür.

Freud'a göre, nevrotik anksiyete üç ayrı biçimde görülebilir:

(1) *Bağlantısız Anksiyete:* O anda ortaya çıkabilecek herhangi bir duruma bağlanmaya hazır genel bir kaygı durumudur. Bu tür anksiyeteyi yaşamakta olan kişi sürekli korku içinde ve karamsardır.

Bağlantısız anksiyetede ego, yetersiz kalan baskı mekanizması dışında genellikle savunmasızdır ve bu durum kişinin sürekli bir gerilim ve tedirginlik içinde yaşamasına neden olur. Anksiyeteli insan diğer kişilerle olan ilişkilerinde aşırı duyarlıdır, kendini yetersiz bulur ve kolayca çöküntüye girer. Dikkatini toplayamadığı ve yanlış yapmaktan çok korktuğu için karar vermek ona çok güç gelir. Özellikle boyun ve omuz bölgelerinde duyulan kas gerilimiden, sık idrar yapmadan, uyku güçlüğünden ve kötü rüyalardan yakınır. Sürekli terleme görülür. Avuç içleri ıslak ve soğuktur, görünür bir neden olmaksızın kan basıncı ve nabız hızı artabilir, kalp çarpıntıları olabilir.

Anksiyeteli kişi, işleri yolunda gitse de kaygılıdır. Belirsiz kaygılar ve genel duyarlığı sürekli sıkıntılı ve tedirgin olmasına,

umudunu kolayca yitirmesine yol açar. Güçlükle bir karar verebilse de, bu kararın sonuçları, yapmış olabileceği yanlışlar ve bunların doğuracağı olumsuz sonuçlar üzerinde aşırı bir kaygı sürdürür. Bu insanların üzüntü konusu yaratmadaki hayal güçleri sınırsızdır. Bir üzüntü konusu ortadan kalktığı an yeni bir sorun bulunur ve sonunda çevredeki kişiler de sabırlarını yitirirler. Üzüntüler gece yatağa girdikten sonra da bitmez. Günlük olaylara ilişkin kaygılara, geçmişte yapılmış yanlışlar ve gelecekte ortaya çıkabilecek güçlükler eklenir. Bu düşünceler sona erip de uykuya dalındığında, silahlı adamlar tarafından kovalanma, yüksek yerlerden düşme, düşmanlardan kaçarken bacakların yavaş hareket etmesi gibi anksiyete rüyaları görülür.

(2) *Fobik Anksiyete:* Belirli bir nesne ya da duruma karşı duyulan yoğun bir korkuyla belirlenir. Dışarıdan gözlemleyen biri için tepkinin yoğunluğu, tehlikeli varsayılan durumla orantısızdır. Çoğu fobilerin yetişkin yaşamda oluşmasına karşılık, karanlık, gök gürültüsü ve bazı hayvanlardan korku genellikle çocukluktan başlayarak süregelen fobilerdir.

(3) Nevrotik anksiyetenin üçüncü biçimi olan panik ya da *anksiyete nöbeti*nde korku yaratan ve tehlikeli varsayılan durumla gösterilen tepki arasında hiçbir bağlantı yoktur. Genellikle, birkaç saniyeden birkaç saate kadar sürebilen panik dönemleri biçiminde görülür. Ansızın ve tüm yoğunluğuyla ortaya çıkan bu nöbetlerde, çarpıntı, soluk alma güçlüğü, aşırı terleme, bayılma duygusu ve baş dönmesi, yüz ve ellerde solukluk ve soğuma, göğüs ve mide bölgelerinde yoğun bir ağırlık duygusu ve ölüme yaklaşılıyormuşçasına korkutan bir duygu yaşanır. Bu ürkütücü duygular kişide ve çevresindekilerde bir panik yaratık ki, bazen bir hekim çağrılması gerekebilir ve gerekli ilaçlar verilip güvence sağlayıcı birkaç söz söyledikten sonra nöbet geçiren kişide bir rahatlama olur.

Sağlıklı bir insan ya da etkin bir ego anksiyeteyle nasıl baş edeceğini öğrenir. Edilgin bir biçimde anksiyetenin gelişini bekleyeceği yerde tehlikeyle yüzleşmeyi göze alır ve kendisini savunmak için gerekli önlemleri geliştirir. Kaygı duygusu belirmeye başladığında yaklaşmakta olan durumun önlenememesinin tehli-

keli olacağını sezinler. Böyle bir durumda yaşanan anksiyete, edilgin bir biçimde karşılanan anksiyeteden çok farklıdır. İnsanın tüm varlığını kaplayan bunalımın yerine hafif bir korku duyulur ki, bu da egoyu yaklaşmakta olan duruma karşı hazırlığa yöneltir. Bu hazırlık gerekli savunma mekanizmalarını harekete geçirir ve böylece ego, anksiyetenin olası etkileri üzerinde denetim sağlamış olur.

Özetle, Freud'un, anksiyete olgusunu enerji dağılımı açısından incelemiş olduğu söylenebilir. Bir enerji sistemi olan ruhsal aygıt dengeleşim (homestasis) ilkesiyle işlediğinden, kendi sınırları içinde ortalama bir uyarılma düzeyini sürdürmek ister. Bundan ötürü her bir bölümünün kullandığı enerjiyi denetim altında tutmak zorundadır. Ruhsal aygıt bu görevi gereğince yapamazsa aşırı enerji bedensel yollardan boşalır ve anksiyete yaşanır. Başlıca enerji dağıtıcısı olan egonun yetersiz gelişmesi ya da enerji alt-sistemleri arasındaki çatışmalar da anksiyete ile sonuçlanırlar ve organizmada çeşitli işlev bozukluklarına neden olabilirler.

Çatışma olasılıkları, egoya karşı id, ego ve id'e karşı süperego, ego ve süperegoya karşı id, ego ve id'e karşı dış dünya biçimlerinde olabilir. Dolayısıyla, anksiyete yaratan durumlarla karşılaştığında ego, var olan düzenini korumak ya da dış dünyayla gerekli ilişkileri sürdürebilmek için yeni mantık bireşimleri yapmak zorundadır. Egonun işleyişindeki bozulma sonucu ortaya çıkan anksiyete ise, bireyin dünyayla gerçekçi ilişkilerinde kopma olduğunun belirtisidir.

Anksiyete ortaya çıktığında, insanı bir şeyler yapmaya güdüler. Bunun sonucu insan, tehdit edici durumdan kaçabilir, tehlikeli dürtülerini bastırabilir ya da vicdanının sesine uyar. Anksiyete denetlenemezse kendisini çaresiz kalmış bir çocuk gibi hisseder. Bir insanın yaşamındaki anksiyetelerin ilk örneği *doğum sarsıntısı*'dır. Doğum sarsıntısı, dölyatağından kopup dış dünya gerçekleriyle karşılaşmanın yarattığı anksiyetedir. Anksiyeteyle başa çıkma çabasında mantığa uygun çözüm yetersiz kalırsa, ego bu kez gerçekçi olmayan yöntemlere başvurur. Bu yöntemler, ayrıntıları bu kitabın sonraki bir alt-bölümünde tartışılacak olan *ego savunma mekanizmaları*dır.

TEDAVİ

Tedavinin Amacı:

Klasik psikanaliz, bir hekim olan analistle, analizi yapılacak olan "hasta"nın ilişkisidir. Hekimin görevi, hastasının çatışmalarını ve bu çatışmaların neden olduğu davranışlarını görebilmek ve bunların değiştirilmesine imkân sağlayacak ortamı hazırlamaktır. Baskı mekanizması sorunların gerisindeki nedenlerin görülebilmesini engellediğinden, hastanın kendisi bu değişikliği gerçekleştiremez. Yalnızca, kendisi için güçlük yaratan belirtilerin farkındadır. Ama bu belirtilerin kökenindeki düşüncelerinin bilincinde değildir. Bu nedenle, kendisine sıkıntı veren belirtiler üzerinde düşünerek çözümlemeye çalışsa da, bunları bilinçli bir denetim altına alamaz. Bozulan davranışlarının gerisindeki düşünceleri görememesinin nedeni, bu düşüncelere eşlik eden olumsuz duygulardır. Dolayısıyla, tedavinin amacı, baskı mekanizmasının işletilmesine neden olan bu olumsuz duyguları azaltmaktır. Bu sağlandığında, belirtilere neden olan düşünceler baskı mekanizmasından kurtularak kendiliğinden bilinç düzeyine ulaşırlar. Çatışmalar, istekler ve engellenmeler bilinç düzeyine çıktıktan sonra, bunların mantıklı düşüncelerle ve bilinçli olarak seçilen davranışlarla çözümlenebilmesi kolaylaşır.

Duyguların ve davranışların bilinçli olarak denetlenebilmesi ve yönlendirilebilmesi uyumlu bir insanın temel özelliğidir. Ancak, psikanaliz tedavisi kişiyi günlük yaşamın çatışmalarından kurtarmayı amaçlamaz. Bu zaten imkânsızdır. Çünkü bireyin dürtüleriyle toplumun beklentileri arasındaki çatışma çok sık karşılaşılan durumlardır. Dolayısıyla, psikanalizin amacı da, bireyin kendi dürtülerini bilinçlendirebilmesi ve gerçekliğin beklentilerini kabul edebilmesini sağlamakla sınırlanır. Bu verileri elde ettiğinde kişi, gücünü ve mantığını da kullanarak, ulaşmak istediği amaçlara giden yolları seçebilecek duruma gelir.

Tedavinin amacı, baskı mekanizmasının olumsuz engellerini kaldırmakla sınırlanmayıp yeni davranış örüntülerinin seçilmesini de içerdiğine göre, analist bu seçimi etkilemeli midir? Freud bu soruyu yanıtlarken, hastanın yeniden eğitilmesine yardımcı olunabileceğini kabul etmiş, ancak bu destek sağlanırken, "ulaşıl-

ması güç amaçlar önerilmemesi" ve "hastanın kapasitesinin göz önünde bulundurulması" gerektiği uyarısında bulunmuştur. Freud'a göre, hastaya yeni kazandığı özgürlüğünü nasıl kullanabileceği konusunda önerilerde bulunmak oldukça riskli bir tutumdur. Bazı durumlarda hastaya yol göstermek gerçekten yararlı olabilirse de, böyle bir tutum her hasta için geçerli değildir (Freud, 1912).

Analist, psikanaliz kuramının ışığında, hastanın hangi davranışlarının düzeltilmesi gerektiğine karar verir. Uyumsuz davranışlar düzeltildikten sonra hasta tedavide daha etkin bir rol alarak, gerektiğinde analistinin sınırlı yardımıyla, kendisine yeni davranış biçimlerini seçer. Amaç, davranışların bilinçli bir denetim altına alınması ve bu denetimi bireyin kendi varlığını hissedebileceği ve çevreyle ilişkilerinde doyum sağlayabileceği bir biçimde gerçekleştirmek, bir başka deyişle, egoyu güçlendirmektir. Freud bunu, "içinde id'in bulunduğu bir ego" olarak tanımlamıştır.

Tedavinin İlkeleri:

Psikanalizin ilk günlerinde, acılı duygularla birlikte yaşanmış ve bu nedenle bilinçdışma itilmiş geçmiş olaylara ilişkin can sıkıcı anılar, insanın psikolojik sorunlarının başlıca nedeni olarak gösteriliyordu. Tedavinin amacı da, bu anıları ve onlara eşlik etmiş olan duyguları konuşma yoluyla bilince çıkararak yeniden yaşanmalarına imkân sağlamaktı. Duyguların eşlik etmediği çağrışımlar tedavi yönünden yararsız sayılıyordu. Gerekli ortamı sağlamak için kullanılan teknik ise, hipnozdu. Hipnoz altında hastalar, normal koşullarda baskı altında tutulan anılarını bilinç düzeyine çağrıştırarak yeniden canlandırabiliyorlardı.

Giderek, katarsis denilen bu yöntemin bazı önemli kısıtları olduğu anlaşıldı. Hipnoz altında çağrışım, klinik belirtilerin ortadan kalkmasına yardımcı olmakla birlikte, bu belirtilerin gerisindeki nedenler varlıklarını sürdürdükleri için, ortadan kalkan belirtilerin yerini bir süre sonra yenileri alıyordu. Daha sonraları, bu boşluğu giderebilmek amacıyla hipnoz altında telkin yöntemi uygulandı. Örneğin, "Artık bu sorunlar seni rahatsız etmeyecek" gibi sözlerle hastayı tedirgin eden düşünceler denetim al-

tına alınmaya çalışıldı. Ancak, alınan sonuçlar kalıcı olmuyordu ve üstelik Freud, hastaların ancak sınırlı sayıda bir bölümünün hipnotize edilebildiğini de gözlemlemeye başlamıştı. Bunun üzerine Freud, hipnoz tekniğini terk etti ve hastalarını telkinle konuşturmayı denedi. Bu amaçla, hastaya gevşemesini ve gözlerini kapatmasını öneriyor, daha sonra zihnine ne gelirse konuşmasını istiyordu. Hasta, konuşmadığında, ona mutlaka bir şeylerin zihnine geleceğini telkin ediyordu. Bu yaklaşım da başarısız kaldığında, ellerini hastanın başına koyup hafifçe bastırıyor ve yine konuşmaya teşvik ediyordu. Gerçekten de bu teknik bazı hastalarda olumlu sonuçlar vermiş ve Freud, "basınç tekniği"ni, sürekli savunma durumunda olan egoyu şaşırtan bir "oyun" olarak yorumlamıştı. Böylece, gizli kalmış anılar açığa çıktığında, Freud bunları hastasına açıklıyor ve hasta bu anıları bir kez bilinçlendirdikten sonra sorunların ortadan kalkacağına inanılıyordu.

Basınç tekniğinin kullanılması, psikanalizin daha sonraki uygulamalarına temel oluşturacak iki önemli buluşa yol açmıştır. Bu çalışmaları sırasında Freud, can sıkıcı anıların belleğe çağrıştırılmasında hastanın bir tür *direniş* (resistance) gösterdiğini gözlemlemiş ve tedavide en önemli sorunlardan birinin, bu direnci kırmak olduğunu fark etmişti. Bu sorunu çözümlemek için belirli bir tekniğin geliştirilmesi gerekiyordu. Freud, bu noktadan harekete ederek, hastanın analiste karşı geliştirdiği ve *transferans* adını verdiği duygusal sürecin, direnci kırmada başlıca araç olabileceği sonucuna vardı. Öte yandan Freud, hastanın bu düşünceden diğerine geçerek sonunda kendisini rahatsız eden asıl düşünceyi bulabileceğini gözlemlemişti. Bu gözlem de Freud'un *serbest çağrışım ve yorumlama* tekniklerini geliştirmesini sağlamıştır.

Freud'un psikanaliz tedavisi teknikleri üzerinde yazdıkları, çeşitli makalelerine dağılmış ve hiçbir zaman sistemli bir biçimde açıklanmamıştır. Bunun başlıca iki nedeni olduğu sanılmaktadır. Bunlardan ilki, hastanın teknikler konusunda önceden bilgi sahibi olmasının tedaviyi güçleştirebileceği kaygısıydı. İkinci ve asıl önemli neden ise, tedavi etkinliğinin kişisel bir araç olması ve nasıl kullanılacağının bir terapistten diğerine değişebilmesiydi. Fre-

ud, psikanaliz tedavisini uygulayan kişinin yeterli klinik deneyime sahip olmasını zorunlu gördüğü gibi, analistin kendisinin de bir analiz sürecinden geçmiş olmasını, hazırlık döneminin vazgeçilmez bir koşulu sayıyordu. Hatta 1938'de bu konuda yazdığı son makalesinde, terapistin tedavi edebilme niteliğini başarılı bir biçimde sürdürebilmesi için arada bir yeniden analizden geçmesini önermiştir.

Freud, her hastanın psikanaliz tedavisine kabul edilemeyeceği görüşünü birçok yazısında yinelemiştir. Bu konudaki en kesin yargılarından birini, psikanalizin nevrozların tedavisinde geçerli olabilmesine karşılık psikotiklere uygulanamayacağı biçiminde ortaya koymuştu. Ancak yine de, ileride bir gün, psikotiklere de uygulanabilecek bir yöntemin geliştirilebileceği umudunu koruduğunu belirtmişti. Ona göre, psikanaliz için temel koşul, hastanın terapistiyle bir ilişkiye girebilmesi, bir başka deyişle, libidosunu dış dünyadaki bir nesneye yöneltebilmesiydi. Psikotiklerin bunu gerçekleştirecek durumda olmadıklarına ve dolayısıyla terapistle ilişki kurabilmelerinin imkânsızlığına inanmıştı. Bu nedenle, bir hastayı tedaviye almaya karar vermeden önce, iki ya da üç haftalık bir deneme süresi içinde, hastanın psikotik ya da prespsikotik belirtiler gösterip göstermediğinin gözlemlenmesini önermişti.

Freud, analistin, akrabalarını, dostlarını ve de arkadaşlarının ailelerini tedaviye almasının sakıncalı olduğu görüşünü savunarak, böyle bir uygulamanın dostlukların bozulmasıyla sonuçlanabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Ayrıca, tedavide hastadan ücret alınmamasının onda suçluluk ve minnet duyguları uyandıracağını ve bu nedenle bu tür uygulamalardan kaçınılması gereğini savunmuştur. Bir diğer koşul da, hastanın tedavi sürecini kavrayabilecek yeterlikte bir entelektüel kapasiteye sahip olmasıdır. Hasta, ailesiyle birlikte yaşasa bile, onlardan bağımsız yanları olması tedaviyi kolaylaştırıcı bir öğedir. Ailenin hastanın yaşamına fazla karıştığı durumlarda tedaviyi sürdürmek güçleşebilir, hatta tedaviyi kesmek gerekebilir. Öte yandan, hastanın tedavi süresince alışageldiği yaşam koşullarında bulunması yeğlenen bir durumdur. Eğer hasta bir hastanede ise, yaşamının gerçekleriyle baş edebilmeyi öğrenemez.

Terapistin (Analistin) Nitelikleri: (*)

Psikanalizin ilk günlerinde Freud, analistin tıp kökenli olması gereğini savunmuş, ancak yaşamının son döneminde bu koşuldan vazgeçmiştir. Analist olabilmek için gerekli niteliklerin başında, bu kişinin davranışlar ve ruhsal enerjinin işleyiş biçimi üzerinde yeterli kuramsal bilgiye sahip olması gelir. Analist, bilinçdışı baskı-direnç mekanizmalarını, rüyalardaki simgeleştirme süreçlerini ve hastayla analist arasındaki yoğun duygusal ilişki olgusunu (transferans) çok iyi kavramış olmalıdır. Bu bilgilerin bir bölümünü psikanaliz üzerine yazılanları okumakla edinebilirse de tedavi yöntemini öğrenmek için en iyi yol, kendisinin de analizden geçmesidir.

Analistin psikanalizden geçmiş olması, kendisini ve kullandığı savunma mekanizmalarını çok iyi tanımasını sağlar. Böyle bir temel, terapistin hastalarını anlamaya çalışırken kendi kişisel sorunlarından kaynaklanabilecek bazı yanılgılara düşmesini önler. Tedavi süreci, uygulayan kişi için oldukça yorucu ve bazen sıkıcı bir durum olduğundan, analistin olağanüstü titiz bir gözlemci olması ve dikkatini toplama konusunda gerekli disiplini gösterebilmesi beklenir. Freud, tedavi süresinde analistin bazı notlar almasının uygun bir davranış olmadığı, bu nedenle analistin oldukça güçlü bir belleğe sahip olması gerektiği kanısındaydı.

Psikanaliz tedavisinde analist, bir divana uzanmış olan hastanın arkasında, onun kendisini göremeyeceği, ama kendisinin hastanın davranışlarını izleyebileceği bir biçimde oturur. Bu yerleşme biçimi Freud'un kişisel bir seçimiydi, çünkü günde on iki saat yüzüne bakılmasından hoşlanmıyordu. Üstelik bu durum, hastanın analistin yüz ifadesinden ya da davranışlarından etkilenmesini engellediği gibi, terapisti de davranışlarını aşırı bir denetim altında tutma zorunluluğundan kurtarmış oluyordu.

Tedavi Teknikleri:

Serbest Çağrışım: Psikanaliz tedavisinin temel taşıdır. Freud, psikolojik tedaviyi ilk denediği günlerde, düşünce ve anıların bir-

(*) Klasik psikanalizde tedavi eden kişi için analist terimi kullanılır. Freud sonrası gelişen bazı diğer ekollerde bu terim yerini terapist sözcüğüne bırakmıştır.

birlerini zincirleme bir biçimde izleyebildiklerini gözlemlemişti. Yakın geçmişe ilişkin olaylar genellikle ilk önce çağrıştırılıyor ve giderek geriye doğru giden anılar zinciri sonunda ana düşünceye ulaşılıyordu. Ancak, bu durumun gerçekleştirilebilmesi için hastanın düşüncelerini yönlendirmemesi gerekiyordu. Tedavide en önemli sorun da, hastanın düşüncelerini özgür bırakabilmesini ve zihninden geçenleri dürüstçe dile getirebilmesini sağlamaktı.

Serbest çağrışım sürecini işletebilmek için Freud, hastalarını yönlendirici bazı konuşmalar yapardı: "Günlük olağan konuşmalarında insan, düşünce düzenini koruyabilmek ve anlatmak istediği ana konudan kopmamak için, düşünceleri arasındaki bağlantının korunmasına özen gösterir. Ancak, burada farklı bir biçimde konuşman gerekiyor. Konuşman sırasında zihnine gelen bazı düşünceleri sakıncalı bulduğun için ya da eleştiriye uğramak kaygısıyla dile getirmek istemeyeceksin. Bazı düşüncelerini, saçma, önemsiz ya da konuştuklarınla hiç ilgisi yok gibi gerekçelerle zihninden uzaklaştırmak isteyeceksin. Bu gibi eleştirilere kapılmadan konuşmanı istiyorum. Söylemek istememene karşın, yine de zihnine her geleni anlatmaya çalış. Giderek böyle bir yöntem izlemenin neden gerekli olduğunu sen de çok iyi anlayacaksın. Bir geziye çıktığını ve trenin penceresinden izlediğin hızla değişen görüntüleri, yanında oturan birine anlatıyormuşçasına davran. Ne denli tatsız olursa olsun, zihnine gelen her düşünceyi, hiçbirini saklamaksızın anlatmaya söz vermiş olduğunu unutma." (1912).

Serbest çağrışım, hastanın kendi başına olduğu zaman uygulanabilmesi olanaksız, karmaşık bir süreçtir ve aslında, hastayla analist arasındaki ilişkiden güç alarak gerçekleştirilebilir. Üstelik, hastadan, yalnızca serbest çağırışımda bulunmaktan öte bazı beklentileri de içerir ve bir divana uzanarak kendisini edilgin bağımlı bir durumda gevşemeye bırakmasıyla sınırlanmaz. Hastanın, egonun temel kaynaklarını harekete geçirmesi, içgörü kazanması, yeteneklerine işlerlik kazandırması ve psikanalitik ilişki içerisinde giderek daha etkin bir rol alması da tedavi sürecinin temel öğeleridir.

Direnç (Resistance): Hasta ne denli iyi niyetli olursa olsun, zihninden geçen her düşünceyi dile getirmede tümden başarılı ola-

maz ve tüm çabalarına karşın direnç belirtileri tedavi süresince sıklıkla ortaya çıkar. Hasta birden duraklayabilir, söylediği bir sözü düzeltmeye çalışabilir, dil sürçmesinde bulunabilir, uzun süre sessiz kalabilir, giysisinin bir parçasıyla oynayabilir, konu dışı sorular sorabilir, duygularını düşünceye dönüştürme eğilimi gösterebilir, randevusuna geç gelebilir ya da özürler göstererek bazı randevularına gelmeyebilir, tedavi yöntemini eleştirici konuşmalar yapabilir, söyleyecek bir şey bulamayabilir ya da konuşmaya değer bulmadığı ve konu dışı olduğu gibi gerekçelerle düşüncelerine sansür uygulayabilir. Özetle, tedavinin ilerlemesini engelleyen her türlü tepki bir direniş belirtisidir.

Direncin gücü, tedavinin bir döneminden diğerine değişebilir. Genellikle yeni bir konu ele alındığında artar, o konu açıklığa kavuşmaya başladığında azalır. Ancak direnç, özellikle hastanın analiste karşı geliştirdiği duyguların (transferans) yoğun yaşandığı dönemde artar. Analist tarafından kabul edilme ve beğenilme isteklerine ilişkin kaygılar, transferans ve direnç mekanizmaları arasında sürekli çatışmalara yol açar.

Direnç belirtileri ortaya çıktıkça, analist onları hastasına gösterir ve belirtilerinin gerisindeki nedenleri ona açıklar. Freud, psikanaliz tedavisini yeni uygulayan analistlerin çoğu kez, bu tür açıklamaların direnci ortadan kaldıracağı sanısına kapıldıklarını gözlemlemişti. Ancak direnç belirtileri, açıklamaları yapıldıktan sonra da bir süre için varlıklarını sürdürürler. Hastanın ilk tepkisi, kendisine açıklanan direnç belirtisini kabul etmek istememe biçiminde olur. Bu savunma sözlü olmasa da hastanın yüz ifadesinden ve davranışlarından anlaşılabilir. Analist bu savunmaları hastaya sürekli gösterdikçe, direncin hastayı anksiyeteden korumasını engellemiş olur ve bu kez de direndiği için anksiyete yaşamaya başlar. İşte bu aşamada hasta, direncinin varlığını yadsıyamaz duruma gelir ve bu tür tepkilerini kendisi de görmeye başlar.

Bunu izleyen dönemde hasta, direnç tepkileri üzerinde kendiliğinden tartışma açmaya ve gereksiz savunmalarından kurtulmak için çaba göstermeye başlar. Bu tartışmalar içerisinde, hangi dürtülerini ne biçimde engellemekte olduğunu da fark eder. Engellenen dürtülerin neler olduğunu analist açıklamaz ve bunları

hastanın bulmasını bekler. Ancak, eğer hasta zaten bir sonuca ulaşmak üzere ise, analist, hastasına çözümün ne olduğunu açıklayabilir. Hastanın açıklamayı kabul etmesi ve üzerinde konuşmaya başlaması, yorumun yerinde ve zamanında yapıldığının bir göstergesidir. Böyle bir açıklamanın yapılması için en uygun zaman, hastanın o çatışmayı tedavi odasında yaşadığı andır ve ancak o zaman söz konusu davranışta bir değişiklik olabilir. Freud'un da dediği gibi, ortalıkta görünmeyen bir düşmanla savaşılamaz. Hastanın direncini yaşadığı anda fark etmesi, böyle bir olgunun varlığına inanmasını sağlar.

Yorumlama: Analistin kullandığı en önemli tedavi aracıdır. Analist, tedavi sırasında arada bir, hastanın kendi davranışlarına değişik bir açıdan bakabilmesini sağlayacak konuşmalar yapar. Ancak bu tekniği uygulamak pek kolay değildir. Analist, hastanın hangi düşüncelerini ne zaman yorumlayabileceğini çok iyi seçmek zorundadır. Tedavi uygulamasına yeni başlayan analistler, genellikle bir düşüncenin gerisindeki çatışmayı fark ettikleri an derhal yoruma geçerler. Aslında bu yanlış bir tutumdur. Zamanlaması iyi yapılmayan bir yorum, can sıkıcı düşüncelerle bilinçdışı arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturacağı yerde, var olan bozuk düşüncelere karşıt bir dizi düşüncenin daha belirmesine neden olur. Dolayısıyla, bu yorumun tedavi yönünden hiçbir değeri olmaz. Freud, bir insanın sorunları üzerine düşünsel bilgi sahibi olmasının sorunlara çözüm getirmediği görüşündedir (1895).

Yorumlama süreci içinde analistin hastaya karşı tutumu da önem taşır. Analistin hastasıyla ciddi bir biçimde ilgilenmesi ve dikkatini ondan ayırmaması gerekir. Analist, hastasının sevgi gösterilerine ya da kızgınlık tepkilerine karşılık vermemelidir. Gerek duygusal ve gerekse düşünsel yönlerden yansız bir tutum içinde olmalıdır. Bu tutum, analistin kendi duygusal dünyasını tedavi ilişkisinin dışında bırakabilmesini sağlar. Öte yandan, hasta da analisti tarafından yargılanmayacağını bilmenin verdiği güven duygusuyla rahatlar. Böyle bir ortamda analist, hastasının kendisine karşı geliştirdiği olumsuz davranışların, terapistin davranışlarıyla ilgili olmadığını ve hastanın alışagelmiş olduğu uyumsuz davranışlarının uzantıları olduğunu ona daha kolayca

gösterebilir. Analist, ilgisini hastasının uyumsuz davranışlarına odaklaştırmaz, hastanın gösterdiği her türlü davranışı aynı dikkatle izler. Bu yaklaşım analistin uygulaması gereken temel kuraldır. Analist, gözlemledikleri arasında bir seçme yapmaz, eleştirmez, hastanın her türlü davranışını izler ve değerlendirir.

Psikanalizin ilk günlerinde yorumlama tekniği, hastanın bilinçdışı isteklerini bilinçlendirmeyi sağlamakla sınırlanmıştı. Daha sonraları, hastanın kendi varlığını hissedebilmesini engelleyen direnç tepkilerinin açıklanması da tedavi kapsamına alınmıştır. Günümüzdeki uygulamalarda da analist, yalnızca hastasının anlattıkları üzerine yorumlarda bulunmakla sınırlanmaz, hastanın dile getiremediği durumları da ona gösterir. Yorumlama, hastanın belirtilerini birden azaltmaz. Tam karşıtı, bir süre için anksiyetenin artmasına ve direncin katılaşmasına yol açar.

Zamanlaması iyi saptanmış doğru bir yorum yapıldığında, hasta, kısa bir duygusal bocalama döneminden sonra, yeni çağrışımlar üretmeye başlar. Bu yeni çağrışımlar, yapılmış olan yorumun geçerliğini kanıtlar nitelikte olduğu gibi, tedavinin o aşamasına kadar terapistin bilmediği bazı yeni duygu ve düşüncelerin de ortaya çıkmasını sağlar. Genel olarak tedavinin ilerlemesini gerçekleştirecek temel öğe, analistin hastanın psikodinamiğini iyi anlayabilmesinden çok, iyi zamanlanmış yorumlamalarla hastanın bilinçdışı direncini azaltarak, kendi iç dünyasını kendisinin tanımasına zemin hazırlamaktır. Bir diğer önemli öğe de, hastanın yapılan yorumlamaları kaldıracak kapasitede olup olmadığının iyi değerlendirilmesidir.

Transferans: Psikanaliz tedavisinde çözümlenmesi gereken önemli bir direnç tepkisidir. Serbest çağrışım süreci içinde, hastanın gizli kalmış zihinsel içerikleri, maskelerinden oldukça arınmış bir biçimde aydınlığa çıkarlar. Bunlar, hastanın çok gizli ve kendine özgü dünyasının duygu, düşünce ve düşleridir. Bu içerik tedavi odasında paylaşıldığında, hastanın vaktiyle saklı tuttuğu duygularının bir bölümü de giderek analistine yönelmeye başlar. Yaşamının ilk döneminde önemli olan kişilere (ana, baba, vb.) karşı geliştirmiş olduğu duyguları bu kez analistinin kişiliğinde yaşamaya başlar.

Hastanın analistiyle ilişkisi ve ona karşı geliştirdiği duygular psikanaliz tedavisinin sürdürülmesini sağlayan en önemli güçlerden biridir. Tedavi süreci boyunca analist, bazen bir dost, bazen bir düşman, bazen ona iyi davranan, bazen onu engelleyen ve cezalandıran, bazen sevilen, bazen nefret edilen biri olarak yaşanır. Hasta, yaşamının ilk dönemlerine ilişkin anılarını canlandırdıkça, bu anılardaki kişilere ilişkin duygular da dolaylı olarak analiste yansıtılır. Bu tepkiler üç grupta toplanabilir:

(1) Analiste karşı geliştirilen dostça duygular ki, bunlar tedaviyi destekleyici ve hastanın etkin katılımını sağlayıcı nitelikte tepkilerdir.

(2) Cinsel boyutları da olan güçlü bir sevgi bağı ki, bu tepkiye *olumlu transferans* denir.

(3) Analiste yönelik düşmanca duygular. Genellikle olumlu duyguları izleyen bu tür tepkilere *olumsuz transferans* denir. Son iki tepki, hastanın cinsel ve saldırgan enerjilerinin analiste yönelmesi anlamına gelir. Böyle bir "transfer"in oluşmasına başlıca neden, analistin nötr tutumunun, kendisinin hastanın ihtiyaçlarına göre algılanmasına olanak vermesidir. Dolayısıyla, çocukluk döneminde ana-baba tarafından karşılanmamış istekler (Oedipus kompleksi) kolayca analiste yöneltilebilir. Bu tür duyguların tedavi ortamında yöneltilebilmesi oldukça güç ve duyarlı bir durumdur. Ancak, iyi donanımlı bir analist, hastasının bu duygularını güçlü bir tedavi aracı olarak kullanır.

Hastanın analiste yönelttiği duygular, onun temel çatışmalarını ve bu çatışmalara karşı geliştirdiği olgunlaşmamış savunma tepkilerini yansıtır. Bu tepkiler, hastanın vaktiyle ebeveynine karşı geliştirdiği sevgi ve nefretin birlikte yaşandığı karşıt duygular karmaşasını içerir. Tedavi süreci içinde, aynı duygular bu kez değişik bir ortamda yaşanır ve bu duyguların analistte yarattığı tepkiler hastanın ana-babasından görmüş olduğu tepkilerden farklı olur. Bu duygular analist tarafından ustaca kullanıldığında, hastanın çatışmalarına bu değişik ortam içinde çözüm getirilebilir ve sorunları denetim altına alınabilir. Ancak bu sonuca ulaşabilmek, tedavi sırasında hastanın duygularını açıkça yaşayabilmesine bağlıdır.

Analist, hastasının kendisine yönelttiği duygulara karşılık vermeme konusunda çok dikkatli olmalıdır. Bu duyguların aslında kendisine yöneltilmediğini ve gerçekte hastanın hangi geçmiş ilişkilerinden kaynaklandığını sakin bir biçimde ona göstermeli ve hastasının bu tür tepkilerini bilinçli bir denetim altına almasına yardımcı olmalıdır. Hasta bu tepkilerini analiste doğrudan boşalttığından, tepkilerin düzeltilmesi için elverişli ortam da kendiliğinden oluşur. Hastanın bu tür tepkilerine *dışa vurma* denir. Hasta geçmişte kendisini üzmüş olan bazı olayları anımsayamasa da, bu olaylardan kaynaklanan tepkilerini, aradaki bağlantının farkında olmaksızın terapiste yöneltir. Analist, geçmiş olaylarla hastanın tedavideki tepkileri arasındaki bağlantıları ona gösterebilirse, bu tepkilerin hasta tarafından denetim altına alınması da kolaylaşır.

Dışa vurma tepkileri tedaviye doğrudan bir katkıda bulunmadığı gibi sakıncalı bazı durumlara da yol açabilir. Hasta bu tür tepkileri tedavi saatinin dışına da taşırarak, ailesine, iş arkadaşlarına ve dostlarına da yöneltebilir. Böyle bir durum, hastada sonradan pişmanlık yaratacak bazı olayların gelişmesine neden olabilir. Bundan ötürü analist, tüm önemli dışa vurma tepkilerinin tedavi saatinde yaşanması için çaba gösterir. Psikanaliz tedavisi süresince hastanın, evlenme; boşanma ve iş değiştirme gibi önemli kararlar almasının yasaklanmasına da neden budur. Bununla birlikte Freud, fazla önem taşımayan, hatta küçük saçmalıklar olarak nitelenebilecek bazı dışa vurma tepkilerinin tedavi dışında yaşanmasının o kadar sakıncalı olmayabileceğine inanmıştı. Üstelik böylesi durumların, hastanın bazı tepkilerini kendi kendine düzeltebilmesine fırsat verebileceği görüşünü savunmuştu.

Transferans Nevrozu: Hastanın bozuk davranışlarının giderek artan bir biçimde tedavi ortamında yaşanmaya başlaması sonucu, "gerçek" nevroz "transferans" nevrozuna dönüşür. Transferans nevrozunun belirmeye başladığı dönemde, önceleri ruh sağlığına kavuşmaktan başka bir amacı olmayan hastanın tutumu değişir ve bu amacıyla ilgilenmez olur. Artık tek istediği, analistin kendisine ilgi göstermesidir ve bunu sağlayabilmek için sürekli analistiyle uğraşmaya başlar. Bu dönemde transferans duyguları, has-

tanın tedaviye gelmesine yol açan asıl nedenlerden daha büyük önem taşır ve hastanın çocukluk yıllarında yaşamış olduğu anksiyete yeniden canlanarak ön plana geçer. Bu durum, hastanın anksiyetesinin çözümlenebilmesini ve uyumsuz davranışlarının düzeltilebilmesini kolaylaştırıcı ortamı hazırlar. Analistin transferans nevrozunun dinamiğini kavrayabilme oranı ve bu durumu yönlendirme biçimi, onun ustalık derecesini belirleyecek önemli bir testtir. Gerçekten de yeterli bir psikanaliz eğitiminden geçmiş ve geçmemiş analistler arasındaki fark da tedavinin bu döneminde belirgin bir biçimde ortaya çıkar.

Hastanın yaşamındaki olayların birbiri ardından çözümlenmesi, çocukluk dönemine ilişkin çatışmalar tümden açıklığa kavuşana dek sürdürülür. Bu aşamada transferans nevrozunun gücü de azalmaya başlar. Aslında tedavinin son dönemi de bu noktada başlar. Tedavinin bitirilmesi oldukça yavaş bir süreçtir ve hastayla analistin son buluşmalarında bile tümden sona ermez. Ne var ki, hastanın başlıca sorunlarının bilinçdışı kaynakları yeterince açıklığa kavuşmuş olursa, tedaviden sonra ortaya çıkabilecek bunalımları, artık başkalarının yardımı olmaksızın da çözümleyebilir. Böyle durumlardan başarıyla çıkılabilmesinde başlıca belirleyici, hastanın öğrendiklerini içleştirebilme kapasitesi ve analistin gücü ve yansızlığıyla özdeşleşebilme oranıdır.

Tedaviden ayrıldıktan bir süre sonra, hastanın bilinçdışı süreçlere yönelik ilgisi giderek azalır. Sağlıklı bastırma mekanizmalarına işlerlik kazandırılır. Giderek kendini daha az dinlemeye başlar ve tedavide kazandıkları yerine yerleşerek, kişiliğinin değişmez bir parçası durumuna gelir.

Tedavi Bağlaşması: Hastayla analistin ilişkileri tedavi süresince giderek ortak amaçlara yönelik bir dayanışma ve bağlaşmaya dönüşür. Bu bağlaşmanın oluşmasına hasta ve analistin kendi kişisel özellikleri de katkıda bulunur. Hastanın analisti algılayışındaki yanılgıların tümü transferans olgusundan kaynaklanmaz. Bu tür sapmaların kökeninde, hastanın ilişki sürdürme alışkanlıkları da rol oynar.

Bu nedenle analist, özellikle tedavinin başlangıç döneminde, hastanın analiste karşı geliştirdiği kuşku, korku ve gerçekçi olma-

yan beklentileri gidermeye çalışırken, bu duyguların tümünün transferans olgusu olarak yorumlanamayacağını göz önünde bulundurmalıdır. Böyle bir yaklaşım, hastanın analistiyle, transferans ilişkisinin yanı sıra, yetişkin düzeyde bir ilişki kurabilmesine yardımcı olur. Bu ilişki, hastanın egosunda bir bölünmeye yol açar: Egonun bir bölümü transferans sürecini yaşarken, bir diğer bölümü analistle giderek artan olumlu bir özdeşleşmeyi gerçekleştirir. Bunun sonucu hastayla analist arasında oluşan bağlaşma, hastanın tedavi ilişkisi içerisinde düşle gerçeği ayırabilmesine ve abartılmış savunmalarından arınmasına yardımcı olur.

Analistin kişiliği de bu bağlaşmanın kurulmasında etkili olur. Analist, tedavi ilişkisinde yalnızca transferans objesi olarak kalmayıp gerçek bir insan olarak da algılanabilmesine imkân sağlamalıdır. Ancak bu yaklaşımı, analistin tedavi ilişkisine duygusal olarak katılması gibi uygun olmayan davranışlardan ayırmak gerekir. Tedavi bağlaşması, hastanın çocuksu tepkileriyle olgun davranışları arasındaki ayrımı, analistle sürdürdüğü ilişki içinde yapabilmesini sağlar. Psikoz sınırlarını zorlayan nevrozlarda hasta, transferans nevrozuyla gerçek tedavi ilişkisini birbirinden ayıramayabilir.

Tedavinin Evreleri:

Psikanaliz süreci üç evrede incelenebilir:

Birinci Evre: Bu evre hastanın analistiyle bir bağlaşma kurabilmesini ve sürdürebilmesini içerir. Tedavi öylesi bir ortamdır ki, en tutarlı ve olgun hasta bile yabancı bir insanla alışmadığı türde bir ilişkiye geçmenin anksiyetesini yaşar. Bu başlangıç döneminde, analistle hasta arasındaki yabancılığın giderilmesi gerekir. Bir başka deyişle, tedavi bağlaşması hastanın bir diğer insanla ilişki kurabilmesi ve sonra da onunla özdeşleşebilmesi anlamına gelir. Bunun sağlanabilmesi için hastanın, gerek dış dünya gerçeklerinin gerekse kendi kişiliğinin, kendisini bazen sınırlayabileceğini kabul edebilecek bir kapasiteye sahip olması gerekir.

İkinci Evre: Bu evre hastanın analistine karşı transferans nevrozu geliştirebilmesini içerir. Bu dönemde, hastanın çocukluk anksiyetelerine gerileyerek bu duyguları yeniden yaşayabilmesi ve böylece yorumlamaya ortam hazırlanmasına katkıda bulunabil-

mesi gerekir. Transferans nevrozunun çözümlenmesi Oedipus çatışmalarından özgürleşmekle sonuçlanır. Hasta bu dönemde, bir yandan karşı cinsten olan ebeveynine ilişkin cinsel içerikli isteklerini olumlu bir duygusal ilişkiye dönüştürür, öte yandan aynı cinsten olan ebeveyniyle olumlu ve yapıcı bir özdeşleşmeyi gerçekleştirir. Bunun yanı sıra hasta, daha önce aynı cinsten ebeveyne yöneltilmiş olan saldırgan enerjilerini nötrleştirir ya da yüceltme mekanizması aracılığıyla başka yerlerde kullanmayı öğrenir.

Üçüncü Evre: Bu evre hastanın ayrılığa hazırlanmasını ve duygularını yapıcı bir biçimde yönlendirmeyi öğrenmesini içerir. Bu konuda ona destek olan temel öğe, analistiyle olumlu bir biçimde özdeşleşebilmiş olmasıdır. Bu dönemde işlenilen en önemli konu, hastanın özerklik ve bağımsızlığıdır. Bu konu, daha önceki evrelerde de arada bir ele alınırsa da, bu dönemde ön plana geçer. Abartılmış savunmalarından arındıktan ve anksiyetesi azaldıktan sonra hastanın yeni davranış biçimleri geliştirmesi gerekir. Hasta bu konudaki çeşitli seçenekleri analistiyle tartışabilir. Ancak, amaç hastanın kendi davranışları üzerinde bilinçli bir denetim kurabilmesi olduğundan, analistin hastasını bu konuda kendisine bağımlı kılmaktan dikkatle kaçınması gerekir. Freud, kötü eğitilmiş bazı analistlerin, tedavinin son aşamasında hastalarının kararlarına karışarak psikanalizin saygınlığına gölge düşürdüklerinden yakınmıştır.

Tedaviye son verme anı yaklaştıkça hastanın edilginliği ve bağımlığı yeniden canlanırsa da, bu eğilimler yeniden ele alınarak üzerinde tartışılır ve bu tür duygulardan artık vazgeçme zamanının geldiği konusunda görüş birliğine varılır. Hasta, zenginleşen ego gücü sayesinde, analistten kopmasının yarattığı yas duygularını bir süre sonra bilinçli denetimi altına almayı başarır.

Tedavinin Sonuçları:

Psikanaliz tedavisinden alınan sonuçları değerlendirmek oldukça güçtür. Bunun başlıca nedenlerinden biri, psikanalizden geçtiğini söyleyen hastaların önemli bir bölümünün, analitik kuram ve teknikler hakkında pek az bilgisi olduğu halde kendisini analist olarak nitelendiren kişiler tarafından tedavi edilmiş olmalarıdır. Bir diğer grup ise, psikanalizde kısa bir süre bulunduktan

sonra, ya kendi kararlarıyla ya da analistlerinin önerisi üzerine tedaviden ayrılan kişilerden oluşmaktadır. Psikanalistlerin dışındaki hekimler de dahil olmak üzere, çoğu kişinin psikanalizin ne olup olmadığı konusunda değişik oranlarda yanıltıcı bilgilere sahip olması, bu alandaki çalışmaların değerlendirilebilmesini daha da güçleştirmektedir.

Psikanalistlerin üzerinde birleştikleri nokta, ne denli başarılı bir tedavi uygulanmış olursa olsun, psikanalizin hastanın nevrotik savunmalarının tümünü ortadan kaldıramadığı gerçeğidir. Ancak, psikanaliz tedavisinin sonuçları klinik belirtilerin ortadan kalkmasıyla da sınırlanmaz. Bu belirtilerin yinelenmesi ve hastanın yeniden tedaviye başvurma gereğini duymaması güvencesini de sağlar. Üstelik hasta, kazandığı ego gücüyle, zorluklarla baş edebilen ve kendi mutluluğunun yanı sıra diğer insanların mutluluğuna da katkıda bulunabilen bir insan durumuna gelir (Meissner, Mack, Semrad, 1975).

Psikanalizden alınan sonuçlara karşı yöneltilen en önemli eleştiri, hastanın davranışlarındaki düzelmenin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütler konusunda olmuştur. Freud'a göre, hasta ne zaman iyileştiğini bilir ve doktor da kendi gözlemleriyle hastasının iyi olduğunu fark edebilir. Bu ölçüte göre, eğer hasta iyi olduğunu bildirir ve analist de hastasının anlattıklarından artık onun farklı düşündüğü ve davrandığı izlenimini edinirse hasta değişmiş kabul edilir.

Analistle hasta arasındaki ilişkinin gizliliğini bozacağı gerekçesiyle Freud, tedavi odasına hiçbir gözlemciyi kabul etmemiş ve elde edilen bulguların ölçülebilmesinin mümkün olmadığı görüşünü savunmuştur. Gerçekten de psikolojik testlerin emekleme döneminde olduğu o günlerde, "Sözcük Çağrışım Testi"nden başka bir testten söz etmemesini doğal karşılamak gerekir. Bu nedenle, Freud'un kullandığı tek ölçüt, kendi klinik yargıları olmuştur.

TARTIŞMA

Çağımızda psikiyatrik düşünce, büyük ölçüde Freud'un olağanüstü bulgularından kaynaklanmıştır. Klinik belirtilerin aslın-

da kişinin enerjisini denetim altında tutabilme çabalarının bir anlatımı olduğu görüşü, Freud'un geliştirdiği en önemli kavramlardan biridir.

Tedavi sürecini hastayla doktor arasında bir ilişki olarak tanımlamış olması, günümüzdeki psikolojik tedavi yöntemlerinin tümüne temel oluşturmuştur. Geliştirdiği kuram, çocuğun psikolojik dünyası ve gelişimi üzerine dikkati çekerek, konunun psikolojinin en önemli dallarından biri durumuna gelmesini sağlamıştır.

Freud insanı, saldırgan ve cinsel dürtüleri denetim altına alınması gereken olumsuz ve yıkıcı bir varlık olarak tanımlamıştır. Ona göre, toplum baskıları olmayıp da insanlar cinsel ve saldırgan enerjilerine rahatça boşalım sağlayabilselerdi psikolojik sorunları da olmazdı. Freud bu görüşünü, "uygarlığın bedeli nevrozla ödenir" sözleriyle açıklamıştır.

Freud, insanın mantık dışı eğilimlerini vurgulayarak, o günlerde egemen olan ve insanın temel özelliğinin mantıklı düşünce olduğu biçimindeki görüşlere karşı çıkmış ve böylece, insanın birbirinin karşıtı olan iki özelliğine dengeli bir ağırlık tanınmasını sağlayarak, insan davranışlarının anlaşılmasında çığır açan bir dönemi başlatmıştır.

Önceleri Freud'un öğretilerine direnen ya da karşı çıkanların sayısı çoktu. Ruhsal sorunların oluşumunda cinselliğe verilen önem yadırganmıştı ve böyle bir yaklaşım özellikle dinsel inançlarla çatışma yaratmaktaydı. Öte yandan, Freud'un gelişim kuramında kültür farklılıklarına yeterince önem vermemiş olması ve geliştirdiği klinik kavramların deneysel yoldan doğrulanmış olmaması şiddetle eleştiriliyordu. Ancak, karşı çıkışlara ve saldırılara rağmen, Freud'un düşünülerinin etkisi tüm dünyada kendisini hissettirmiş, çağdaş psikiyatrik düşüncenin biçimlenmesinde etkin bir güç olarak varlığını sürdürmüştür.

Önceleri, çağının en önemli isimleri Freud'un öğrencisi olmuş ve düşüncelerini benimsemişlerse de, bazıları giderek görüşlerine karşı çıkmaya başlamış ve sonunda kendi ekollerini geliştirmişlerdir. Diğerleri ise Freud'un geliştirdiği modeli izleyerek görüşlerini, yeni boyutlar katarak zenginleştirmişlerdir.

EGO PSİKOLOJİSİ

Ego psikolojisi klasik psikanalizin doğrudan bir uzantısı ve günümüzdeki temsilcisidir. Klasik psikanalizin bu kitapta ayrı bir başlık altında ele alınmış olması konunun tarihsel evrimini vurgulamaktan başka bir amaç taşımamaktadır. Freud'dan sonra gelen bir grup çalışmacı yapısal kişilik kuramına önemli bazı boyutlar katmış ve topluca ego-psikanalistleri olarak anılmışlardır. Freud'un kızı Anna, psikanalizin doğal akışı içinde gelişen ve günümüzde ego psikolojisi adı ile bilinen bu akımın öncüsü sayılırsa da Erik Erikson, Heinz Hartman, Edith Jacobson ve David Rapaport gerçek sözcüleri olarak kabul edilirler.

Freud başka savunma mekanizmalarının da varlığını tanımlamıştı, ama ilgisi daha çok baskı (repression) mekanizmasına odaklaşmıştı. Anna Freud 1936'da yayımlanan *Ego ve Savunma Mekanizmaları* adlı klasik yapıtında, babasının çalışmalarını genişleterek, dokuz ayrı savunma mekanizmasını ayrıntılı bir biçimde tanımladı. Üstelik, egonun savunmaya yönelik çabalarının anlaşılmasının tedavi sürecine getirebileceği yeni boyutları da açıkladı. Böylece, psikanalistlerin görevi, yalnızca id'den gelen ve kabul edilemez nitelikte olan istekleri ortaya çıkarmakla sınırlanmamış oluyordu. Psikanalistlerin, artık, tedavi sürecine karşı direnç *(resistance)* olarak ortaya çıkan ve ego tarafından geliştirilen savunma çabalarını fark ederek, bunları tedavi aracı olarak kullanmaları da gerekiyordu.

Anna Freud psikanalizin ağırlık noktasını içgüdüsel dürtülerden ego savunmalarına kaydırmakla, dinamik psikiyatrinin ilgisini de nevrotik belirtilerin oluşumundan karakter patolojisine doğru çekmiş oldu. Dolayısıyla, dinamik psikiyatri alanında çalışanlar, gerek nevrotik sorunları, gerekse kişilik bozukluklarını anlayabilme çabalarında, ego savunma mekanizmaları konusundaki bilgilerinden yararlanırlar.

Ego Savunma Mekanizmaları

Ağır bir zorlanma yaşamakta olan insan başlıca iki sorunla karşılaşır: Yeni duruma uyum sağlamak için gerekli çabayı göstermek ve psikolojik dağılmaya karşı kendini korumak. Birinci

grup güçlükler çabaya yönelik davranışlarla, ikinci grup sorunlar ise, savunmaya yönelik davranışlarla çözümlenmeye çalışılır.

İki tür savunmaya yönelik mekanizmadan söz edilebilir. Birinci grup, ağlama ve sürekli konuşmalarda olduğu gibi psikolojik onarım mekanizmalarıdır. İkinci grup, canımızı sıkan bir durumu yadsımaya çalışma ya da davranışımızı haklı gösterecek bir neden bulma gibi, insanı psikolojik zedelenmeye ya da değerini yitirmeye karşı koruyan "ego" savunma mekanizmalarıdır. Bu mekanizmalar organizmanın psikolojik bütünlüğünü ve dengesini korumayı amaçlar.

Ego savunma mekanizmalarının geliştirilmesinde öğrenme önemli bir rol oynar. Bu tepkiler insanı, örneğin kendi gözünde değerini yitirmesine neden olabilecek yenilgiler gibi dış tehlikelerden ya da suçluluk duygusu uyandıran istekler gibi iç tehlikelerden korurlar. Bu korunma genellikle aşağıdaki yollardan biriyle sağlanır: Kişinin (1) duygularını yadsıması, olayları değişik biçimde algılaması ya da algı alanını daraltmasıyla; (2) olaylara duygusal katılımını azaltarak; (3) tehlikeye karşı savaşarak. Bir insan tek bir savunma mekanizmasını değil, bir grup savunma örüntüsünü birlikte kullanır. İnsanın ön planda kullandığı savunma mekanizmaları, içinde bulunduğu koşullara göre, yaşamının bir döneminden diğerine farklılık gösterebilir. Ego savunma mekanizmalarını çabaya yönelik davranışlardan ayıran en önemli özellik, bu tepkilerin bilinçdışında geliştirilmesi ve işlemesidir. Bir başka deyişle, kişi kullandığı savunma mekanizmalarının anlamının farkında değildir. Bu mekanizmaların oluşturduğu duygu ve davranışları, gerisindeki dinamik güçlerden haberdar olmaksızın yaşar.

Her insan psikolojik bütünlüğünü sürdürmek ve benliğinin değerini korumak amacıyla çeşitli savunma mekanizmaları kullanır. Eğer bu tepkiler zorlanmalı durumlarla baş edebilmek için başlıca araç durumuna gelir ve uyum sağlanmasını engelleyecek oranda abartılırsa sağlıksız bir nitelik kazanırlar. Böyle bir durumda nevrotik savunma mekanizmaları söz konusu olur.

Bir insan çevresindeki olayları sürekli yanlış yorumlamakta ise, çoğu kimsenin olağan karşıladığı durumlarda kaygıya kapılı-

yorsa ve sorunlarını çözmek için çaba göstereceği yerde onları görmezlikten geliyorsa, davranışları *nevrotik* olarak nitelendirilir. İlginç olan yön, çoğu kez böyle bir kişinin kendisinin de, davranışlarının mantık dışı ve uyumsuz olduğunun farkında olmasıdır. Nevrotik davranışlar, uyumsuz niteliklerine rağmen insanın dünyayı algılayışında önemli sapmalara neden olmaz ve ileri derecede bir kişilik bozulması yaratmaz. Yaşamına nevrotik nitelikte davranışlar egemen olan insanlar genellikle kaygılı, mutsuz, çevreleriyle ilişkilerinde etkisizdirler ve suçluluk duyguları içinde yaşarlar.

Nevrotik davranışlar yerleşmiş bir kısırdöngünün ürünüdür. Bu döngünün içinde sürüklenen insan, yetersizlik ve eksiklik duyguları içindedir; günlük ve olağan sorunları ürkütücü bulduğundan sık sık anksiyeteye kapılır; zorlanma durumlarını yenmek için çaba göstereceği yerde türlü savunma yöntemleri kullanarak onlardan kaçınmak ister; kendi çıkarlarına ters düşen davranışlarının ve yedek çözüm yollarını görebilmesini engelleyen katılığının farkında değildir; benmerkezciliği nedeniyle yakın ilişkiler kuramaz; sorunlarını çözme çabası gösterememenin yarattığı suçluluk duyguları, yaşamında aradığını bulamama ve mutsuzluk varlığına egemendir. Saydığımız bu belirtiler *nevrotik çekirdeği* oluştururlar. Bir insanda nevrotik çekirdeğin tüm özellikleri birlikte bulunmayabilir ve nevrotik davranışlar bir kişiden diğerine oldukça büyük farklılıklar gösterebilir.

Nevrotik çekirdeğin özelliklerinin doğal bir sonucu olarak yaşanan "tehlikeye karşı aşırı duyarlık" kişiyi sürekli olarak diğer insanlardan destek aramaya yöneltir. Günümüzde giderek daha sık yaşanan yarışma durumları korkunun daha çok artmasına neden olur. Yenilgi gibi başarı da, getirdiği sorumluluklardan ötürü, kişide yetersizlik duygularına ve yeteneksizliğinin ortaya çıkacağı korkularına yol açabilir.

Nevrotik davranış özellikleri gösteren kişinin temel yaşam biçimi, günlük yaşamın sorunlarıyla uğraşmaktan çok, onlardan kaçınmaya yöneliktir. Kiminde bedensel yakınmalar başarısızlıklara neden olarak gösterilir. Tüm düşünce ve davranışlar, yetersizlik duygularıyla yüzleşmemeyi sağlayacak bir örüntü içinde daraltılmıştır. Ne var ki, bu kaçınma davranışları, çoğu kez gelişi-

mi engellediği gibi, zaten var olan güçlüklerin giderek pekiştirilmesiyle sonuçlanır.

Çok sayıda durumların tehlikeli olarak değerlendirilmesi algılamanın daraltılmasına yol açar. Bunun sonucu, organizmaya ulaşan bilgiler kısıtlanır ve benlikle gerçeklik arasında bir uyuşmazlık ortaya çıkar. Dolayısıyla, kendi davranışları gibi diğer insanların davranışlarını da anlamakta güçlük çeker. Bir yandan kendi durumundan yakınırken, öte yandan bu durumu oluşturan nedenlere ilişkin bir içgörü geliştiremez. Sorunlarının ve savunmalarının temelindeki nedenleri anlayabilse bile, kendisine güvenlik sağladığını sandığı davranış örüntülerini değiştiremez ve yaşamını geliştirebilecek daha etkili yöntemleri öğrenme imkânlarından yoksun kalır.

Tehlikenin sürekli varlığı ve algılamanın daralması, insanın tüm dikkatini kendi üzerine toplamasına neden olur. Nevrotik davranış özellikleri gösterir. İnsan, sürekli olarak kendi duyguları, kendi umutları ve kendi sorunlarıyla ilgilidir. Güvensizlik ve çaresizlik duyguları sonucu bir yaşam savaşı verdiği sanısında olduğundan, kendisini merkez olarak almanın gerekliliğine de inanır. Tüm çabası, kendi bütünlüğünü korumaya yönelmiş olduğundan diğer insanlarla ilgilenemez ve onlara verecek pek az şeyi olur. Yetersizlik duygularından kurtulabilmek amacıyla güçlü bir eş arar, ona tutunarak yaşamını güvenlik altına almaya ve bir anlam bulmaya çalışır. Ancak bu umutlar da kendi yetersizliği sonucu düş kırıklığıyla sonuçlanır. Kendi varlığında bulamadığı güveni çevresinden sağlayabilmek umuduyla başkalarının onayını ve desteğini sağlayıcı tutumlar geliştirir. Ancak, böyle davranışlar diğer insanlar üzerinde yük yarattığından çoğu kez onların da giderek kendisinden uzaklaşmasına yol açabilir; dolayısıyla istenilen amaca ulaşılamaz ve güvensizlik duyguları bir kez daha pekiştirilmiş olur.

Nevrotik davranış özellikleri gösteren insan, kendisine ve başkalarına karşı sorumluluklarını yerine getiremediğinin çoğu kez farkındadır. Kendine dönüklüğü ve diğer insanlara yönelttiği bencil istekleri, arada bir suçluluk duygularının da oluşmasına neden olur. Bunlarla birlikte gelişen yetersizlik duyguları ve anksiyete, nevrotik insanın sürekli doyumsuzluğu ve mutsuzluğuyla sonuçlanır.

Yaşadığı olumsuzluklara rağmen bir insanın neden böyle bir yaşam biçimini sürdürmekte direndiği bir soru olarak ortaya çıkar. Bu paradoksun varlığı, anksiyeteden "bir an önce kurtulabilme" isteğinin ve gerçek dışı tehlikelerin sürekli olarak algılanmasının bir sonucu olsa gerek. Nevrotik eğilimli kişinin aşırı duyarlığı, zorlanma → anksiyete → kaçınma → anksiyete döngüsünün pekiştirilmesi biçiminde bir nedenler zincirinin oluşmasıyla sonuçlanır. Bu duyarlık giderek artar ve yalnız anksiyete yaratıcı durumun yaklaşmasıyla değil, böyle bir olasılığın bulunduğu durumlardan da kaçınma tepkilerine yol açarak, kişinin yaşam alanını giderek daraltmasıyla sonuçlanır.

Nevrotik insanın çocukluğunda doyum bulmamış olan sevgi ihtiyacı, yetişkin yaşamda iki önemli duygu örüntüsüne dönüşür: Düşmanca duygular ve cinsel tutkular. Çocuk kusurlu ana-baba tutumları sonucu sevgiden yoksun bırakıldığında, ebeveynine yönelik düşmanca duygular geliştirir ve bu duygu giderek yetişkin yaşamda da tüm dünyanın düşman bir çevre olarak algılanmasıyla sonuçlanır. Nevrotik özellikler gösteren insanın en önemli sorunlarından biri, düşmanca duygularını denetim altında tutabilmektir. Aranılan sevginin bir gün bulanabileceği umudu, insanlara duyulan düşmanlıkla çelişki durumundadır. Düşmanca duyguların açıklanmasının sevgi umudunun tümden yitirilmesiyle sonuçlanacağını çocukluk yıllarında öğrenmiş olduğundan bu tür duyguları bastırmak zorundadır. Geliştirmiş olduğu uysal ve onay sağlayıcı tutumlar, diğer insanların kendisini gerçek benliğiyle değil, bu tutumlarından ötürü kabul ettikleri inancını yaratır. Böyle bir durum ise süregelen düşmanca duyguların daha çok pekiştirilmesiyle sonuçlanır.

Öte yandan, düşmanlığın kendisinden kaynaklandığını göremeyen ve bu duygunun çevresindeki insanlardan kendisine yöneltildiğine inanan insan, gerçek sevgi ve sıcaklıkla karşılaştığı durumlarda da bocalar. Çevreden gösterilen yakınlığa kendi düşmanca duygularından ötürü karşılık veremediği gibi, böyle bir durumda, insanlara düşmanlık duymakta ne kadar haklı olduğu konusundaki inancı sarsılır ve yerini suçluluk duyguları alır. Bu duyguları yaşamamak için, çevresinden yöneltilen olumlu tutumları ve yakınlaşmaları farkında olmaksızın bozar. Burada, redde-

dilmeye karşı aşırı duyarlık önemli bir rol oynar. Reddedilmekten korkan insan, en açık ve sıcak bir kabul gösterildiğinde bile reddedildiğini kanıtlayacak belirtiler arar, bulamazsa da yaratır. Aşırı korunmuş ya da baskı altında yetişmiş bir diğeri ise, kendisine gösterilen yakınlığa, sömürüleceği korkusuyla karşılık veremez.

Sevgiye duyulan nevrotik ihtiyaç doyurulması güç bir cinsel açlığa dönüşebilir. Çünkü sevgi ve cinsellik arasında bağlantılar vardır. Sevgi, cinsel duygulara öncülük edebilir; bir insan yalnızca sevgisinin farkında olduğu halde, bu duygusuna eşlik eden cinsel duyguları da bulunabilir; cinsel istekler sevgiyi de birlikte getirebilir ya da bu duyguya dönüşebilir. Bu tür geçişler iki duygu arasındaki yakınlığı ortaya koymakla birlikte, yine de birbirleriyle aynı anda görülebilen, birinden diğerine dönüşebilen ya da bir diğerinin yerine geçebilen iki ayrı duygudan söz etmek yerinde olur.

Sevgi ihtiyacının cinsel yoldan anlatım bulması, kültürel etmenlere ya da kişinin duygusal yaşamında doyum bulup bulmamasına bağlı olabilir. Kimi insan bir diğer insanla ilişkiye geçtiğinde duruma derhal cinsel bir nitelik katma eğilimi gösterir, kiminde ise cinsel etkinlik normal bir ölçü içinde kalır. Birinci gruptaki erkekler ve kadınlar genellikle bir cinsel ilişkiden diğerine koşan kişilerdir. Yakından incelendiklerinde, bu kişilerin ne denli güvensiz ve korunmasız oldukları, bir insanla ilişki durumunda değillerse ya da görünürde böyle bir olasılık yoksa nasıl bocaladıkları kolayca gözlemlenebilir. Cinsel dürtüleri ketlenmiş bazı kişiler ise çevrelerindeki insanlara ilgi duymasalar da sürekli baştan çıkarıcı bir tutum içindedirler. Daha da ketlenmiş olan bazı kişilerde ise cinsel duygular karşı cinse yönelirse de gerçek cinsel ilişki yerini masturbasyona bırakır.

Bazı insanlarda cinsel ilişki, cinsel gerilimleri boşaltmaktan öte bir anlam taşıyabilir ve diğer insanlarla tek ilişki ve yakınlık aracı olabilir. Eğer bir insan başkalarıyla duygusal ilişkiler kurmayı bir türlü başaramazsa, cinsel beraberlik insanlardan sevgi alabilmenin ve onlara ulaşabilmenin tek yolu olur. Kiminde ise anksiyete ve gerilimler için bir boşalım yolu olarak kullanıldığından, cinsel istekler sürekli pekiştirilir. Ne var ki, her toplum yapı-

sı cinselliğin duygusal ihtiyaçların yerini alabilmesine elverişli değildir. Bu durumda, düşmanlık duyguları gibi cinsel dürtüler de baskı altına alınır ve bilinç düzeyine çıkamaz. Duygusal açlığın cinsel isteklere dönüşmesi suçluluk duyguları yaratacağından, bu dürtüler doyum bulamayan bir id enerjisi olarak anksiyete kaynağı oluştururlar. Dolayısıyla, böyle bir insanda yaşanan çaresizlik ve güvensizlik duyguları, baskı altına almayı gerektirecek aşırılıkta cinsel dürtülere ve düşmanlık duygularına dönüşerek süregelen anksiyetenin daha da artmasına neden olurlar.

Baskı (Repression)

İçgüdüsel dürtülerin insanın isteği dışında "bilinçdışında" tutulması ve bilince çıkmalarının önlenmesine *baskı (repression)*, uygun görülmeyen istek ve anıları bilinçten uzaklaştırma mekanizmasına ise *bastırma (supression)* denir. Baskıya alınan ruhsal içeriğin özelliği, hiçbir zaman bilinç düzeyine çıkmamış olması ve kişinin böyle bir kopukluğun farkında bile olmamasıdır. Buna karşılık, bastırılan duygu, düşünce ve anılar önce bilinçli olarak yaşanmış ya da yaşandığı halde algılanmamış süreçlerden oluşur. Zihnin "bilinçaltı" bölgesinde tutulan bu süreçler, baskıya alınanlardan farklı olarak, gerektiğinde yeniden bilinç düzeyine çağrıştırılabilirler.

Savunma kavramını ilk geliştiren araştırıcı olan Sigmund Freud, başlangıçta baskıyı tek ve temel savunma mekanizması olarak ele almışken sonraları onu, yansıtma ya da karşıt tepki oluşturma gibi savunma mekanizmalarından biri olarak tanımlamıştır. Anna Freud konuya babasınınkine benzer bir yaklaşımda bulunmuşsa da, baskıya özel bir önem tanımıştır. Anna Freud'a göre, tüm diğer savunma mekanizmaları baskı mekanizmasıyla birlikte çalışır ve diğer savunma yöntemleri gerçekte, baskının eksik bıraktığı savunmayı tamamlama çabasındadırlar.

Baskı, diğer mekanizmalara oranla daha temel, daha kesin ve daha ilkeldir; beklenmedik anda bir tehlikeyle karşılaşıldığında yaşanan korkuya karşı geliştirilen akut savunma ketlenmesiyle özdeştir. Savaş alanında ketleme tepkisi göstererek donakalan asker, aynı zamanda ürkütücü duygularını da baskı altında tutmuştur ve ancak uyutucu bir ilacın etkisi altında baskıyı kaldırıp

duygularını dile getirebilir. Dolayısıyla baskı, insanın temel korunma amacına hizmet eden savunucu ketlemenin doğrudan bir belirtisidir ve bundan ötürü yadsıma ve baskı mekanizmalarını birincil savunma süreçleri olarak tanımlamak yerinde olur. Ketlenme sinir sisteminin olağan etkinliklerinin sürekli bir yönüdür. Örneğin, yürüme gibi yalın etkinliklerde bile belirli kas gruplarının eşzamanlı ketlenmesi gereklidir. Savunma ketlenmesi de günlük yaşamdaki olağan ketlenmelerden ilke olarak farklı değildir, ancak daha yoğun ve genel bir tepki olarak ortaya çıkar.

Yadsıma-Düşleme (Denial-Phantasy)

Tüm ilkel savunma mekanizmaları çevredeki tehlikelerin varlığını *yadsıma* amacını güder. Eğer kişi tehlikeyle baş edemez ya da ondan kaçınamazsa, kullanılabilecek tek yol bu tehlikeyi yok saymak olur. Örneğin küçük bir çocuk birden yabancı insanlarla dolu bir odaya getirildiğinde, onların yüzüne bakacak yürekliliği bulana dek bir süre kapıya doğru bakar. Anna Freud iki tür yadsımadan söz etmiştir: 1- Düş yoluyla yadsıma ve 2- söz ve davranışlarda yadsıma (1946).

Anna Freud, düş yoluyla yadsımaya, insanlardan çok ürken bir çocuğun, herkesi korkutan ve yalnızca kendisiyle dost olan bir aslanın varlığını düşlemesini örnek olarak göstermiştir. Bu düşün çocuk için büyük önemi vardı; duruma göre bu düşü istediği gibi yönlendirebiliyor ve aslanın varlığı ona, düşman gördüğü dünyaya karşı sürekli bir güvenlik ve destek sağlamış oluyordu. Böylece bu imgesel hayvan, çocuğa korku ve anksiyete duygularının varlığını yadsımada yardımcı olmaktaydı.

Freud'un da dediği gibi, yetişkin insanda gerçeklik sınamasının gelişmiş olması, gerçeğin tümüyle yadsınmasına imkân vermez (1926). Yine de yadsıma eğilimi insanda yaşam boyu sürer ve anksiyete yaratıcı durumlarda geçici olarak kullanılır. Birçok insan katlanılması güç bir felaket ya da yenilgiyle karşılaştığında, "Bu olanlar gerçekten benim başıma gelmiş olamaz!" duygusunu yaşar. Yadsıma mekanizması en çok, can sıkıcı nitelikteki duyguların algılanmasına karşı kullanılır. Bir başağrısının başlamasından az önce söylenen, "uzun süredir başımın ağrımamış olması ne iyi!" sözü gerçekte, "başağrısının yine gelmek üzere olduğu-

nun farkındayım, ama hiç olmazsa şimdilik bunu düşünmeyebilirim!" anlamını taşıyabilir. İnsanları ne denli sevdiğinden sık sık söz eden kişi, gerçekte düşmanca duygularını görmezlikten gelme çabası içinde olabilir.

Yetişkin yaşamdaki yadsıma eğilimleri, egonun algılama ve bellek işlevlerini sürekli karşılarında bulurlar. Egonun ve dolayısıyla gerçeklik sınamasının giderek gelişmesi, yaşantıları ve belleği güçlendirir, yadsıma eğilimini zayıflatır. Eğer ego zayıf kalırsa yadsıma eğilimi gücünü sürdürebilir, çocukluğun son dönemlerinin oyunlarında ve düşlerinde nesnel dünya yadsınırsa da gelişmekte olan egonun mantıklı bölümü, gerçekle yadsımayı ayırabilir. Düş yoluyla yadsıma, normal yetişkin tarafından da arada bir kullanılır. İnsan can sıkıcı gerçeği bilmekle birlikte, bunu yadsıyıcı düşlerini sürdürür. Günlük yaşamın zorlanmalarından hoş bir düş dünyasına geçici olarak kaçmak onu oldukça rahatlatır. Ama yapay bir düş dünyası çaba göstermeyi gerektiren gerçek yaşamın yerine geçerse, bu durum önemli uyum sorunları yaratabilir.

Nevrotik nitelikte bir egonun dış dünyayla ilişkide olan bölümü gerçekleri fark edebilirse de derindeki bölümü bunları yadsıma eğilimi gösterir. Dolayısıyla böyle insanlarda "düş yoluyla yadsıma" görülür. Karşılaştıkları gerçekleri bilmelerine karşın, bu gerçekler yokmuşçasına davranırlar. Yadsıma mekanizması ile bellek arasında sürekli bir savaş durumu vardır. Tatsız bir gerçek bazı anlarda kabul edilir, bazı anlarda ise yadsınır ve bu durum, olayın etkisi geçiştirilinceye ya da bastırılıncaya dek sürdürülür.

Düşlerde insan, hayal gücü aracılığıyla amaçlarına ulaşır ve ihtiyaçlarını karşılar. Bu tür düşler iki biçimde görülür: Zafer kazanmış kahraman ve acı çeken kahraman. Birincisinde kişi kendisini, herkesin hayranlığını kazandıracak işler görmüş, ünlü, yetenekli, güçlü ve saygıdeğer biri olarak düşler. Çoğu kez, düşmanca duygular da bu imge aracılığıyla boşalım bulur; zafer kazanan kahraman, yoluna çıkan herkesi cezalandırır ve ezer. Bu tür düşler kişi için güvenlik supabı görevini üstlendikleri gibi, ödünleyici bir doyum da sağlarlar.

Acı çeken kahraman ise karşılaşmış olduğu engeller ve haksızlıklardan ötürü yenik düştüğü inancı içinde, yetersizliğini görmekten kaçınır; güçlüklere karşı yaptığı savaşta gösterdiği yürek-

lilikten ve çektiği acıdan ötürü diğer insanların kendisine yakınlık ve hayranlık duyduğunu düşler.

Bazı insanlar, zorlanma sonucu içine düştükleri sıkıntılı durumlarda, her işleri yolunda gidiyormuşçasına davranma eğilimi göstererek, kendilerine ve çevrelerine karşı mutsuzluklarını kabul etmezler. Anksiyete ve çöküntü duygularını hafifletmek amacıyla birçok insanın zaman zaman kullandığı bu yadsıma yöntemi, bazı kişilerde süreklilik kazanabilir. Böyle bir insan, çöküntü duygularının bilinç düzeyine çıkmasını engellemek için, kendisine ve çevresindeki kişilere sürekli olarak mutluluğunu kanıtlama çabasındadır; ancak bunun karşılığını gerçek benliğine tümden yabancılaşmakla öder.

Neden Bulma (Rationalization)

Anksiyetenin gücünü azaltmak amacıyla ve çoğu kez yadsıma mekanizmasıyla birlikte kullanılan neden bulmada iki temel savunma öğesi bulunur:

1) Kişinin davranışını haklı göstermesine yardımcı olan öğe.

2) Ulaşılamayan amaçlara ilişkin düş kırıklığının etkisini yumuşatan öğe.

Neden bulma günlük yaşamda herkesin kullandığı bir mekanizmadır. Örneğin, bir dükkândan aldığı eşyanın bir eşini bir süre sonra bir başka dükkânın vitrininde daha düşük fiyat gösteren bir etiketle gören kişi, ikisinin de aynı olduğunu bildiği halde, arada mutlaka bir nitelik farkı olduğuna kendini inandırmaya çalışarak, aldanmış olma olasılığını görmezlikten gelir. Günlük yaşamımız buna benzer sayısız örneklerle doludur.

Neden bulma mekanizması, geçmiş, yaşamakta olduğumuz ya da gelecek için tasarladığımız davranışlara, mantıklı ve toplumun onayladığı açıklamalar getirme biçiminde işler. Bir insan, daha gerekli şeyler dururken zevki için aşırı para harcamakta olmasını ya da kişisel uğraşları için görevini ihmal etmesini haklı gösterecek nedenleri kolaylıkla yaratabilir. Ancak bu mekanizma bazen daha da öteye giderek, insanı bencil ve toplumdışı davranışlarında da haklı gösterebilir. Örneğin Hitler, Yahudilerin ortadan kaldırılmasını kendisine düşen ulusal bir görev olarak yorumlamıştı.

Neden bulma mekanizması, gerçekleştirilememiş isteklerin yarattığı düşkırıklığını yumuşatma amacıyla kullanılır. Bu tür neden bulmaya iyi bir örnek "ekşi üzüm" tepkisidir (Coleman, 1972). Bu tepki, adını Ezop masallarından birinde lezzetli bir üzüm salkımına bir türlü erişemeyen bir tilkinin, sonunda bu üzümlerin ekşi olduğuna karar vererek yemekten vazgeçmesini anlatan öyküden almıştır. Bir insanın parası yoksa, yaşamda önemli olan şeyin sevgi ve dostluk olduğuna kendisini inandırabilir; bir diğeri hoşlandığı kız tarafmdan reddedilirse, onun zaten çok geveze olduğunu ya da çok geçmeden annesi gibi şişmanlayacağını düşünebilir. Bir araştırmada da gözlemlendiği gibi, yarışmaya yönelik toplumların bireyleri yenilgiye uğradıklarında, ulaşmak istedikleri amacın aslında o denli çekici olmadığına kendilerini inandırma eğilimi göstermektedirler (Aransen ve Carlsmith, 1962).

Çoğu kez, gerçek ve nesnel nedenlerin nerede sona erdiğini ve neden bulmanın nerede başladığını değerlendirmek kolay olmaz. Neden bulma mekanizmasının işlemekte olduğunu gösteren davranışlar aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1) İnsanın sürekli olarak, davranışlarını ve inançlarını haklı gösterecek nedenler arama çabasında olması.

2) Karşıt nitelikteki kanıtları görmezlikten gelmesi.

3) Ortaya sürdüğü nedenlerin geçerliği soruşturulduğunda canının sıkılması.

Bir insanın neden bulma mekanizmalarının geçerliğini soruşturmak, kendine olan saygısını korumak için güçlükle kurduğu savunma sistemlerine karşı bir tehlike yaratır. Neden bulma, insanı gereksiz engellenme duygularından korur ve yetersizlik duygularının hafifletilmesine yardımcı olursa da karşılığı insanın kendisini aldatmasıyla ödenir.

Neden bulma mekanizması nevrotik özellikler gösteren insanların yaşamında sürekli kullanılır. Gerçek benlik ile idealize edilmiş benlik birbirinden koptuğu oranda bu mekanizmanın kullanılma alanı da genişler. Kendisini olduğu gibi kabul edemeyen bir insanın yaşamında hoşgörüye de yer olmaz. Eleştiriye katlanma gücü olmayan böyle bir insan, yaptığı her davranışı haklı gör-

mek ve göstermek gereğini duyar. Böylece, varoluş sorumluluklarından ve kendi gözünde değersizleşmekten de kaçınmış olur.

Bazı insanlar anksiyetelerini mantıklı bir korkuya dönüştürürler. Böyle bir dönüşüm kişinin duygularının psikolojik anlamını değiştirmekle birlikte, bu duyguların kendisinde yarattığı etkiyi değiştiremez. Aşırı kaygılı bir anne, duygularının anksiyete olduğunu kabul etse de etmese de kaygılarını yine aynı yoğunlukta yaşar. Böyle bir anneye duygularının mantıklı bir korku olmadığını kanıtlamaya kalkıştığımızda, yanıldığımızı söyleyerek kendi tutumunu haklı gösterecek türlü nedenlerle karşımıza çıkar. Örneğin, çocuklarını neden evin dışına bırakmadığı sorulduğunda, bir süre önce bir komşu çocuğuna çarpan bir otomobilden, bir diğerine şeker vererek kandırmaya çalışan bir adamın varlığından söz eder ya da çocuklarından birinin geçen yıl nasıl ağaçtan düşüp bacağını kırdığını anlatır ve çevresindekileri, bu tutumunun annelik sevgisi ve görevlerinin doğal bir sonucu olduğuna inandırmaya çalışır. Böylece, bu anne panik ve çaresizlik duygularının yerine, durumla ilgili etkin tutumlar gösterdiğine inanır; güçsüzlüğünü göreceği yerde sağduyusuyla gururlanır; kendi içinde değiştirmesi gereken bazı şeyler olduğunu kabul edeceği yerde, nedenleri dış dünyada arayarak kendine düşen sorumluluklardan kaçınır. Ne var ki, bu geçici rahatlamaların karşılığını kaygılarından hiçbir zaman kurtulamamakla öder ve çocuklarına da ödetir.

Nevrotik eğilimli insanların çoğunda ortak bir özellik görülür. Bu kişiler yaşantılarından söz ederken: "Gördünüz mü yine başıma ne *geldi?*", "Böyle şeyler hep beni *bulur?*", "Zaten hiçbir zaman şansım *olmadı!*" gibi anlatımları sık kullanırlar. Çevrelerinde gelişen olaylara kendi katkılarının da bulunabileceği ve hatta bu olaylara kendilerinin neden olmuş olabileceği düşüncesi onları son derece tedirgin eder, direnmeye ya da savunmaya geçmelerine yol açar. Neden bulma, bir insanın varoluşunun sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmak için en sık kullandığı mekanizmalardan biridir.

Yukarıdaki örneklerde de izlendiği gibi, neden uydurma çoğu kez *dışlaştırma (externalization)* mekanizmasıyla birlikte işler. Dışlaştırma terimi, kişinin kendi düşünce, duygu ya da algılarını dış

çevreye ilişkin görme eğilimini tanımlar. Nevrotik eğilimli insanlarda bu durum daha çok, kendi güçlüklerinden ötürü dış etmenleri sorumlu tutma biçiminde görülür. Benliğini idealize eden kişi gerçek benliğinden uzaklaşır. Dışlaştırmada ise benlik alanı tümden terk edilir ve olaylar benliğin dışında yer alıyormuşçasına yaşanır. Dışlaştırma, idealize edilmiş ve gerçek benlikleri arasındaki uyuşmazlıklar katlanılması güç gerilimler yarattığında başvurulan bir mekanizmadır; birazdan tartışılacak olan ve "kişisel güçlüklerin nesnelleştirilmesi" biçiminde işleyen yansıtma mekanizmasına oranla çok yönlü ve amaçlıdır. Dışlaştırma mekanizması, benliği ortadan kaldırmakla, bireyle dış dünya arasındaki çatışmaların daha da artmasına neden olur.

Yansıtma (Projection)

Yansıtma mekanizması kişiyi anksiyeteden iki biçimde koruyabilir:

1) Kişi, kendi eksikliklerinin ve yenilgilerinin sorumluluğunu ya da suçunu başkalarına yükler.

2) Suçluluk duyguları uyandıracak nitelikteki dürtülerini, düşüncelerini ve isteklerini diğer insanlara mal eder.

İnsanların günlük yaşamda kullandıkları birinci tür mekanizmadır. Sınavlarda başarısız bir öğrenci, öğretmenin hakça davranmadığına inanır; bir memur işindeki yetersizliğini yöneticisinin anlayışsızlığına yükleyebilir. Alınyazısı ve kötü talih insanların sık kullandığı yansıtma kavramlarıdır. Cansız nesneler bile suçlama konusu olabilirler. Oyuncak atının üzerinde sallanırken düşen bir küçük çocuk dönüp atını tekmeleyebilir; top peşinde koşarken dengesini yitirip düşen bir futbolcu geri dönüp yerde bir tümsek olup olmadığını araştırabilir. Aşırı durumlarda ise kişi, tüm güçlüklerinin diğer insanların hazırladığı komplolar sonucu oluştuğuna inanabilir.

"Çeşitli yakınmalarla kliniğe başvuran bir genç kadın, tedavinin başlangıcında sorunlarının kaynağını kocasının yetersizliğiyle açıklamıştı; oysa egosu yeterince olgunlaşmamış olan bu kadın hiçbir konuda karar verme yürekliliği gösterememekte ve kendi yetersizliğini görmemek için sürekli kocasını suçlamakta idi. Örneğin, özellikle akşam saatlerinde

kendini nasıl oyalayacağını bilemediğinden, kocası ilgiyle bir gazete okuduğunda ya da bir televizyon pragramını izlediğinde, onu bencil bir kişi olmakla ya da her gece evde oturmak istemekle suçluyordu. Uysal bir adam olan kocası ilgilendiği şeyi bırakıp eşinin o gece için nasıl bir önerisi olduğunu sorduğunda, sorumluluğu ve kararsızlığıyla baş başa kalan genç kadın bu kez de yeni bir yansıtma içeriği geliştirerek kocasını kararsız bir insan olmakla suçluyordu."

İkinci grup yansıtma tepkilerinde kişi, suçluluk duygusu yaratacak nitelikteki duygu ve düşüncelerini başkalarına yansıtır. Bu eğilim daha çok, kendisini katı değer yargılarıyla yöneten kişilerde görülür. Böyle insanlar bilince ulaşması sakıncalı görülen eğilimlerini neden bulma gibi diğer mekanizmalarla denetleyemediklerinde yansıtma yoluna başvururlar. Dolayısıyla, bu istekler başka bir insana ya da insanlara mal edilir. Böylece kişi kendi arılığını korumuş olur ve duygularını yansıttığı insanı kötü amaçlı biri gibi görmeye başlar.

Bazı insanlar kendi çaresizliklerinden kaynaklanan düşmanca duygularını, çevrelerinden kendilerine yöneltilmiş gibi yaşama eğilimi gösterirler. Kimi ise değersizlik duygularını, diğer insanlar tarafından küçümsenmekte olduğu inancına dönüştürür. Böyle insanlar başkalarının kendilerine gösterdiği davranışlara karşı aşırı duyarlıdır ve reddedildiklerini ya da değersiz bulunduklarını kanıtlayıcı ipuçları ararlar. İç güvensizliğin, dış dünyaya yansıtılması sonucu geliştirilen bu yalın tepkiye halk dilinde *alınganlık* denir. Sevgiye ve kabul edilmeye duyulan ihtiyaç arttıkça, reddedilmeye duyarlık ve alınganlık tepkileri de o denli yoğun olur. Bazı insanlarda bu duygu öyle yoğundur ki, diğer insanlar tarafından kendilerine verilen değeri ve gösterilen yakınlığı kabullenemez ya da psikoz sınırlarını zorlayan, mantık dışı bir duyarlık gösterirler. Bu tür tepkileri sürekli olarak gösteren kişilerde *paranoid eğilim*lerin varlığından söz edilir. Örneğin, yoğun eksiklik duyguları içinde yaşayan bir kişi, olumlu bir niteliğinden ötürü takdir edildiğinde kendisiyle alay ediliyormuş duygusuna kapılır ve ezikliğinin yarattığı düşmanlık duygularını, çevreden kendisine yönelmiş gibi yaşar. Bu nedenle, paranoid kişi çevresindeki insanların davranışlarını ve sözlerini yanlış yorumlama eğilimindedir.

minde de görülebilir. Örneğin, bedensel bir sakatlığı olan bir insan, sürekli çabaları sonucu bu durumun olumsuz etkilerini ödünleyebilir. Nitekim olimpiyat şampiyonu bir yüzücü, geçirmiş olduğu çocuk felcinin bıraktığı hareket yetersizliğine karşı yılmadan savaşarak bu başarısına ulaşmıştır.

Ödünleyici tepkiler daha çok dolaylı bir biçimde geliştirilir; sakatlığının ya da yetersizliğinin etkilerini doğrudan gidermek yerine kişi bir başka yönünü geliştirerek ya da ilgiyi bir diğer yönüne çekerek bu eksikliğini ödünleyebilir. Fiziksel görünümü çekici olmayan bir genç kız, çevresinde yarattığı sıcak ve sempatik etki sonucu pek çok erkeğin ilgisini çekebilir ya da çelimsiz bir delikanlı bedensel yetersizliğini, akademik çalışmalarında üstün başarı sağlayarak ödünleyebilir.

Ne var ki, ödünleme tepkilerinin hepsi olumlu ve yararlı değildir. Sevilmediğine ve istenmediğine inanan bir çocuk, diğer çocuklara zorbalık ederek ezikliğini gidermeye çalışabilir; güvensizlik duyguları içindeki bir diğeri, tüm davranışlarını diğer insanların ilgisini ve onayını sağlayabilme amacına yöneltebilir; sevgiden yoksun kalmış ve engellenmiş biri yalnızlığını aşırı yemekle ödünleyebilir; kimi insan başarılarını abartarak çevresine anlatır, kimi sık sık ailesindeki önemli kişilerden söz eder, kimi ise sürekli olarak diğer kişileri kötüleyerek ya da başarılarını küçümseyerek kendi düzeyine indirmeye çabalar. İçinde yaşadığımız kültürde bir şeyi diğer insanlardan daha iyi yapmayı istemek normal bir duygudur ve böyle bir tutum bireylerin yanı sıra toplumların da gelişmesini sağlar. Ancak olumsuz ödünlemede bu mekanizma farklı biçimde işleyebilir ve "ben ondan daha iyisini yapmak isterim!" tutumunun yerini, "onun benden daha üstün olmasını engellemeliyim!" tutumu alır. Bu tür eğilimler kişiyi kendi eksiklik duygularından kurtarmadığı gibi, çoğu kez içinde yaşadığı toplum grubunun gelişmesini engelleyici sonuçlara da neden olabilir.

Toplumun değerleri insanı, güç, saygınlık ve para kazanmaya yöneltir. Horney'e göre, nevrotik kişilerde bu amaçlar abartılmış bir biçimde ve yetersizlik duygularına karşı bir ödünleme mekanizması olarak kullanılırlar (1937). Kişinin güç, para ve saygınlık kazanmak için gösterdiği aşırı çaba, onun giderek çevresinden

minde de görülebilir. Örneğin, bedensel bir sakatlığı olan bir insan, sürekli çabaları sonucu bu durumun olumsuz etkilerini ödünleyebilir. Nitekim olimpiyat şampiyonu bir yüzücü, geçirmiş olduğu çocuk felcinin bıraktığı hareket yetersizliğine karşı yılmadan savaşarak bu başarısına ulaşmıştır.

Ödünleyici tepkiler daha çok dolaylı bir biçimde geliştirilir; sakatlığının ya da yetersizliğinin etkilerini doğrudan gidermek yerine kişi bir başka yönünü geliştirerek ya da ilgiyi bir diğer yönüne çekerek bu eksikliğini ödünleyebilir. Fiziksel görünümü çekici olmayan bir genç kız, çevresinde yarattığı sıcak ve sempatik etki sonucu pek çok erkeğin ilgisini çekebilir ya da çelimsiz bir delikanlı bedensel yetersizliğini, akademik çalışmalarında üstün başarı sağlayarak ödünleyebilir.

Ne var ki, ödünleme tepkilerinin hepsi olumlu ve yararlı değildir. Sevilmediğine ve istenmediğine inanan bir çocuk, diğer çocuklara zorbalık ederek ezikliğini gidermeye çalışabilir; güvensizlik duyguları içindeki bir diğeri, tüm davranışlarını diğer insanların ilgisini ve onayını sağlayabilme amacına yöneltebilir; sevgiden yoksun kalmış ve engellenmiş biri yalnızlığını aşırı yemekle ödünleyebilir; kimi insan başarılarını abartarak çevresine anlatır, kimi sık sık ailesindeki önemli kişilerden söz eder, kimi ise sürekli olarak diğer kişileri kötüleyerek ya da başarılarını küçümseyerek kendi düzeyine indirmeye çabalar. İçinde yaşadığımız kültürde bir şeyi diğer insanlardan daha iyi yapmayı istemek normal bir duygudur ve böyle bir tutum bireylerin yanı sıra toplumların da gelişmesini sağlar. Ancak olumsuz ödünlemede bu mekanizma farklı biçimde işleyebilir ve "ben ondan daha iyisini yapmak isterim!" tutumunun yerini, "onun benden daha üstün olmasını engellemeliyim!" tutumu alır. Bu tür eğilimler kişiyi kendi eksiklik duygularından kurtarmadığı gibi, çoğu kez içinde yaşadığı toplum grubunun gelişmesini engelleyici sonuçlara da neden olabilir.

Toplumun değerleri insanı, güç, saygınlık ve para kazanmaya yöneltir. Horney'e göre, nevrotik kişilerde bu amaçlar abartılmış bir biçimde ve yetersizlik duygularına karşı bir ödünleme mekanizması olarak kullanılırlar (1937). Kişinin güç, para ve saygınlık kazanmak için gösterdiği aşırı çaba, onun giderek çevresinden

kopmasına neden olur. Böylesi bir güdülenme sonucu ün kazanmış kişilerin, yalnızlıktan ve diğer insanlardan soyutlanmış olmaktan yakındıkları gözlemlenir.

Olağan insan, yaşamına bir anlam katmak ve kendini geliştirmek amacıyla sürekli çaba gösterir ve toplumun da isteklendirmesiyle çeşitli alanlarda kendini yüceltir. Bu çabasında kendi hakkındaki varsayımları oldukça gerçekçidir, kendisini zorlamaz. Nevrotik düzeyde güç kazanma ihtiyacı ise kökenini, anksiyete, kızgınlık ve eksiklik duygularından alır. Dolayısıyla, güç, para ve saygınlık kazanmak için gösterilen çaba, anksiyeteye karşı korunma görevinin yanı sıra, baskı altında tutulan düşmanca duygular için de bir boşalım yoludur.

Güç kazanma hırsı, kişiyi çaresizlik duygularına karşı korumayı amaçlamıştır. Böyle bir insan, en küçük bir zayıflığının başkaları tarafından fark edilmesine katlanamaz, yardım isteme gibi diğer insanlar için olağan karşılanan yollara başvurmaz, başkalarının görüşlerine kolayca katılmaz. Çaresizliğe karşı protesto birden oluşmaz; kişi ketlenmeleri sonucu diğer insanlardan koptuğu oranda sivrilme çabasını da artırır, zayıflığı arttıkça kendisindeki en küçük bir zayıflık belirtisine katlanamaz.

Güç kazanma çabası, toplum içinde silinme ve önemsiz görülme korkularını da ödünler. Böyle bir kişi, karşısına çıkan güçlük ne olursa olsun, onu mutlaka yenmesi gerektiği biçiminde katı ve mantık dışı bir tutum geliştirir. Bu amaç çoğu kez onur kavramıyla birleşir ve kişi, yumuşak bir tutum göstermenin yalnızca tehlikeli olduğuna değil, küçük düşürücü olduğuna da inanmaya başlar. İnsanları "güçlü" ve "zayıf" olarak ayırır; birinci gruptakilere hayranlık duyar, ikinci gruptakileri küçümser. Böyle bir insanın zayıflık kavramı da mantık dışıdır; kendisine yakınlık gösteren, isteklerini yerine getiren, duygularını kolayca belli eden kişileri değersiz bulur, benzer tutumları kendisinde fark ettiğinde canı sıkılır.

Güç kazanarak zayıflığını ödünlemeye çalışan kişi, kendi üzerinde de bir denetim kurmak ister. Görünüşte çevresindekilere geniş özgürlük vermekte olduğu izlenimini yaratırsa da, kendi onayının ve girişiminin dışında bir şey yapılmasına katlanamaz; yakın bir dostu kendisine bildirmeden bir başkasıyla buluşursa

ya da çalıştığı yerde kendi görüşü alınmadan bir işe girişilirse tedirgin olur, çöküntüye girebilir ya da nedenini bilmediği baş ağrıları çekebilir.

Böyle kişiler diğer insanların kendilerini her zaman haklı görmesini ister, önemsiz bir konuda bile yanlışları gösterildiğinde hırçınlaşırlar. Her şeyi herkesten daha iyi bilmeleri gerektiği inancındadırlar, yanıtını bilemedikleri bir soru ile karşılaştıklarında biliyormuşçasına davranırlar ya da bir yanıt uydururlar. Bu insanlar hiçbir şeyi yitirmeyi göze alamaz ve özellikle kendi denetimlerini yitirme kaygısını yaşarlar. Karşı cinsten birine duydukları ilgi sevgiye dönüşürse denetimi yitirme paniğine kapılır ve bu kişiye karşı itici davranışlarda bulunabilirler.

Nevrotik düzeyde güç kazanma ihtiyacının diğer bir belirtisi de, kendi bildiğini okuma isteğidir. Böyle biri, bekledikleri istediği biçimde ve istediği anda yapılmazsa hırçınlaşır. Sabırsızlık duygusu güç kazanma ihtiyacının bu yönüyle yakından ilişkilidir; kırmızı trafik ışığını beklemek bile kızgınlık yaratabilir. Bu tür tutumlar karşı cinsle ilişkilerde de türlü sorunlara yol açar. Nevrotik özellikte bir genç kız güçsüzlüğü küçümsediğinden güçsüz bulduğu bir erkeği sevemez; sürekli kendi isteklerine uyulmasını beklediğinden güçlü bir erkekle de baş edemez. Dolayısıyla bu kızın aradığı erkeğin, hem üstün güçlü biri, hem de her türlü isteğe boyun eğen güçsüz biri olması gerekir.

Güç kazanma ödünlemesinde gözlemlenen bir diğer tutum da, başkalarının görüşlerine katılmama eğilimidir. Böyle bir kişi, doğruluğuna inansa da, bir diğer insanın görüşünü benimsemeyi ya da paylaşmayı güçsüzlük sayar; gerektiğinde çevresindekilere uyacağı yerde, çevresinin sürekli olarak kendisine uymasını bekler. Bu tutum sevgi ilişkilerinde de kendini gösterir. Kişi, sevgi ve paylaşma duygularını, sevmek istediği insana ve hatta kendi duygularına tutsak olma biçiminde yorumlayabilir; gerekli esnekliği gösteremediğinde de ilişkilerinde güçlüklerle karşılaşır. Aynı etmen bazı kadınlarda görülen cinsel soğuklukta önemli bir rol oynar ve bu kadınlar için orgazma ulaşma, kendisini tümden karşı tarafın istemine bırakmış olma anlamını taşır.

Toplum içinde silik ve önemsiz olma kaygıları, çoğu kez saygınlık kazanma çabalarıyla ödünlenir. Böyle bir kişi, insanları et-

kilemek, onların hayranlığını ve saygısını kazanmak ister; onları, güzelliği, zekâsı ve olağanüstü başarılarıyla etkilediğini düşler; bol para harcar, son çıkan kitaplardan, tiyatro oyunlarından ya da tanıdığı ünlü kişilerden söz eder. Saygınlık kazanmayı nevrotik düzeyde ihtiyaç olarak arayan insan, kendisine hayranlık duymayan kişilerden kaçınır, kendine olan saygısı beğenilmek üzerine kurulduğundan, ilgi görmediği yerde kendisinin hiçe indirgendiği sanısına kapılır, aşırı duyarlığı nedeniyle sık sık küçük düşürüldüğüne inanır, önemsenme korkuları arttıkça dıştan gözlemlenen davranışlarına kızgınlık ve hırçınlık egemen olur. Dolayısıyla, anksiyete ve düşmanlık duyguları sürekli yenileriyle beslenir.

Kimi insan, çaresizlik duygularını ve küçük düşme kaygılarını paranın getirdiği güç ve saygınlıkla ödünlemeye çalışır. Bazen toplum değerleri de para hırsının mantık dışı bir nitelik kazanmasını pekiştirebilir. Para kazanma hırsı, yoksul kalma ve diğer insanların yardımına gerek duyma kaygılarına karşı geliştirilir. Bu korkuyla güdülenen kişi, para kazanabilmek için her türlü imkânı değerlendirir ve sürekli çalışır; ne var ki, kazandığı parayı daha iyi yaşamak için kullanamaması, bu çabasının savunma niteliğini açıkça ortaya koyar.

Güç ve saygınlık kazanma çabalarında olduğu gibi, para kazanmak da kişiyi anksiyeteye karşı koruduğu gibi, diğer insanları küçük düşürerek düşmanlık duygularına boşalım sağlamak amacıyla da kullanılır:

"Varlıklı bir iş adamı olan Bay M., anksiyete, çöküntü, sevgisizlik ve yalnızlık duygularından yakınarak kliniğe başvurmuştu. Çocukluk ve gençlik yılları yoksulluk içinde geçen Bay M. bu nedenle kendisinin ve ailesinin, çevrelerinde hor görülmüş olduklarını üzüntüyle anımsıyordu. Çalışma yaşamına atıldıktan sonra kısa bir süre içinde büyük varlık sahibi olan Bay M. delikanlılık yıllarından beri hoşlandığı, ancak o vakitler aradaki ekonomik sınıf farklılığından ötürü reddedilmekten korktuğu için yaklaşamadığı bir genç kızla evlenmeyi de başarmıştı. Bu olayların kendisine mutluluk sağlaması gerekirken, ünlü iş adamı yıllar geçtikçe giderek yalnız kaldığını ve sevilmediğini fark etmeye başlamıştı. Eşine ve dostlarına sürekli olarak çok pahalı armağanlar aldığını ve karşılıksız para dağıttığını anlatan Bay M., başarılarına rağmen çocukluk yılların-

dan gelen yoğun eksiklik duygularından kurtulamamıştı. Bir yandan herkesin kendisine parası için yakınlık gösterdiği duygusuna kapılmış, öte yandan bol para harcayarak verdiği ziyafetlere katılan, yemeğini yiyen, içkisini içen kişileri küçümsemişti. Karısının da kendisini parası için kabul ettiği sanısında olduğundan, sevgiyi diğer kadınlarda aramış, ancak onları da para ve armağanlara boğduğundan, sonunda yine aynı sonuca ulaşmıştı. Bol para dağıtarak kendisine bağımlı kıldığı ve dolayısıyla küçümsediği insanların kendisine neden yakınlık göstermediklerini ve hatta bazen düşmanca davranabilmelerini bir türlü anlayamıyordu. Bu durum, düşmanca eğilimlerini, dolayısıyla eksiklik duygularını pekiştirdiğinden, Bay M.'nin para kazanma ve çevresindekileri ezme hırsı da artmış ve içinde bulunduğu kısır döngüyü bir türlü fark edememişti."

Horney nevrotik insanın, güç, saygınlık ve para kazanmak için gösterdiği çabaların amaçlarını ve işleyiş mekanizmalarını aşağıdaki biçimde şemalaştırmıştır (1937):

Amaçlar	*Güvenlik Altına Alınan Duygular*	*Düşmanlığı Boşaltma Biçimleri*
Güç	Çaresizlik	Egemen olma eğilimi
Saygınlık	Küçük düşme	Küçük düşürme eğilimi
Para	Yoksulluk	Diğer insanları yoksun bırakma eğilimi

Bu tür ödünlemelerin insan yaşamındaki önemi ilk kez Alfred Adler tarafından ortaya konmuştur. Adler, güçsüzlüğe karşı geliştirilen ödünleme mekanizmalarını insan doğasının bir özelliği olarak görmüş, nevrotik eğilimli insanda bu duygunun bir aşağılık kompleksine dönüşerek abartılmış ödünleme mekanizmalarının kullanılmasına neden olduğunu açıklamıştır.

Freud da insanda bu tür çabaların varlığını fark etmiş, ancak bunları aynı biçimde değerlendirmemiştir. Freud, saygınlık çabalarını narsisistik eğilimlerin bir parçası, güç ve varlık kazanma hırsına eşlik eden düşmanca duyguları ise ölüm içgüdüsünün bir belirtisi olarak görmüştür. Ancak, Freud ve Adler, bu tür güdülerin kökenindeki anksiyeteyi ve kültürel etmenlerin bu davranışların oluşumundaki önemli rolünü görememişlerdir.

Yüceltme (Sublimation)

Ödünleme, engellenen ve doyurulamayan istek ve davranışların yarattığı tedirginliği, onların yerine geçebilecek diğer istek ve davranışlarda giderme biçiminde işleyen bir mekanizmadır. *Yüceltme* mekanizmasında ise, ilkel nitelikteki eğilim ve istekler doğal amaçlarından çevrilerek, toplumca beğenilen etkinliklere dönüştürülürler. Bu nedenle, tüm başarılı savunma mekanizmaları "yüceltme" başlığı altında toplanabilir. Gerçekte bu terim spesifik bir mekanizmayı tanımlamaz; edilginlikten etkinliğe geçmek, olumsuz bir amacı yapıcı bir yöne çevirmek gibi türlü başarılı savunma yöntemleri bu başlık altında toplanabilirler (Freud, 1924). Ortak olan yön, egonun, boşalımı engellemeksizin ulaşılmak istenen amacı değiştirmesidir. Yüceltilmiş dürtülere dolaylı yollardan da olsa boşalım sağlanır, oysa başarısız savunma mekanizmalarında dürtülere çıkış yolu bulunamaz. Buna karşılık yüceltme mekanizmasında özgün dürtü ortadan kalkar, çünkü kendisine ait enerji başka bir amaçla kullanılır (Sterba, 1942).

Yüceltme mekanizmasının oluşum aşamaları aşağıdaki biçimde özetlenebilir: (1) Gerçek amacın ketlenmesi, (2) cinsel ya da saldırgan niteliklerinin etkisiz duruma getirilmesi, (3) ego tarafından enerjiye yeni bir biçim verilmesi. Bir ressamın doğadaki süreci kâğıt üzerine aktararak bu süreci "öldürmesi", yıkıcı eğilimlerin yüceltilmesine örnek olarak gösterilir. Bazen özgün içgüdünün karşıtı olan bir etkinliğin, özgün içgüdünün yerini aldığı da görülebilir. Özellikle uygarlaşmış kişilerde görülen bazı tiksinti tepkileri buna örnek olarak verilebilir. Toplumun onaylamadığı bir istek ters yöne çevrilerek istek duyulan kişiye ya da duruma karşı olumsuz bir tepki geliştirilir ve böylece, bir içgüdünün gücü tam karşıtı bir yönde işleyebilir (Freud, 1910).

Yüceltme mekanizması psişik enerjiyle sürekli beslenmek zorundadır. Bundan ötürü, yüceltme mekanizması enerjinin engellenmediği, yani baskı mekanizmasının işlemediği durumlarda kullanılabilir. Yüceltmede ego özgün tepkilerin yolunu tümden kapatmaz, yönünü saptıracak biçimde bir engel koyar. Böylece, içgüdüsel enerji ve savunma enerjisi birleşerek boşalırlar.

Yüceltme mekanizmasını, nevrotik düzeyde görülen ve örneğin, cinsel dürtüleri önce bastırıp sonra da yerine başka doyum

yolları bulma biçimindeki mekanizmalarla karıştırmamak gerekir. Başarılı yüceltmeye en iyi örnek çocukta görülen cinsel dürtülerdir. Yetişkin insanın cinsel dürtülerini yüceltmesi olanaksızdır, çünkü cinsel enerji ancak üreme işlevleri aracılığıyla boşaltılabilir. Bu boşalımın sağlanamaması cinsel dürtülerin bastırılmış olduğunu gösterir. Böyle bir durumda enerjinin çıkış yolu zaten kapanmış olduğundan, yüceltilme söz konusu değildir. Oysa genital dönem öncesinde çocuk, cinsel enerjisine dudak mukozası, rektum gibi erojen beden bölgeleri aracılığıyla boşalım sağlar. Eğer çocuk üretken dönem öncesinde dürtülerini baskı mekanizmasıyla engellemek zorunda kalmışsa, bunların yüceltme yoluyla boşalımı da engellenmiş olur. Çocukluk yıllarının içgüdüsel dürtülerinin yetişkinlikte toplumun onayladığı davranış biçimlerine yüceltilmesine sayısız örnekler verilebilir: Çocukta en yalın biçimiyle gözlemlenebilen yıkıcı eğilimler yetişkinlik döneminde toplum tarafından onaylanmayacağından, böyle bir insan örneğin iyi bir patlayıcı madde ya da silah uzmanı olarak bu eğilimini yüceltebilir; çocukluk dönemlerinde cinselliğe karşı duyulan yoğun merak yetişkinlikte bilimsel araştırmaya dönüşebilir; çocukluk yıllarının olağan göstermeci eğilimleri, bazen bir insanın herkesin hayranlığını kazanmış bir oyuncu olmasıyla sonuçlanabilir.

Özdeşleşme (Identification)

Özdeşleşme, normal gelişim süreci içinde çocuk ya da ergenin, benliğine örnek olarak, erkekse babasını, kızsa annesini ya da diğer kişileri seçip onlara benzemeye çalışması, yani taklit yoluyla öğrenme süreçlerinin bir parçası olarak yaşanır. Yetişkin dönemde özdeşleşme, kişinin değerini koruma ve artırma amacını güden bir savunma mekanizması olarak kullanılır.

Büyümekte olan çocuk giderek, insanların birbirlerini, ailelerine ve ait oldukları diğer toplum gruplarına göre de değerlendirdiğini fark eder. Ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde kişinin özdeşleştiği insanların ve grupların sayısı artar, toplumun yanı sıra o da kendisini özdeşleştiği gruplara göre değerlendirir. Yetişkin insanlar, işleriyle, evleriyle, özel ilgi konularıyla, çocuklarının başarılarıyla ve siyasal öğretilerle özdeşleşirler. Bağlı olduğu grubun gelişmesi ve başarısı gibi, yenilgileri ve sorunları da insanı,

kendi başarı ya da sorunuymuşçasına yakından ilgilendirir. Ancak eğer insan, kişisel değerlerini ve yeterlik duygularını özdeşim gruplarına aşırı oranda bağlamışsa, özdeşimlerinin yetersiz kaldığı zorlanma durumlarında ya da özdeşleştiği grubun düş kırıklığı yaratması sonucu, kendisine olan saygısını da kolayca yitirebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ve özellikle son yıllarda hızlı toplumsal değişmelerin yarattığı şaşkınlık ve anlamsızlık duyguları, insanların gruplara eskisinden daha çok sığınmalarına neden olmuştur. Günümüzde, özellikle gelişmiş toplumlarda insanlar, alışılmışın dışında bazı inanç gruplarından, anarşist felsefe öğretilerine kadar çeşitli gruplarla özdeşleşmektedirler. Çağdaş insan, toplum gözünde değer yükseltici grupların yanı sıra, teknolojik toplum kurallarına karşı çıkan azınlıklarla da özdeşleşebilmekte ve hatta bazen özdeşleşme mekanizmasının sınırlarını da aşarak, ileride tartışılacak olan "içleştirme" mekanizmasını kullanma yoluna gitmektedir. Dolayısıyla çağdaş insanın sorunu, çoğu kez özdeşleşme ihtiyacının ötesinde bir "kimlik bunalımı" niteliğine ulaşmaktadır.

İçleştirme (Introjection)

İçleştirme mekanizması, kişinin bir diğer insanın ya da bir grubun bazı özelliklerini ve inançlarını kendi benliğine katarak kişiliğinin parçası durumuna getirmesidir. Bu mekanizma birçok yönden yansıtma mekanizmasının tam karşıtıdır: İlkinde dıştaki olaylar içe alınır, ikincisinde ise iç yaşantılar dış dünyaya mal edilirler.

İçleştirilen nesneler ve kavramlar kişi tarafından ya kullanılır ya da yıkılıp yok edilir. Yaşamının ilk aylarında çocuk, besin maddelerini içine almasının kendisine haz verdiğini fark eder (oral dönem); birinci yıldan sonra sindirimi izleyen yıkıcı süreçlerin de benzer duygular yarattığını gözlemler (anal dönem); daha sonraki yaşantılarında ise giderek, kendisine yarar sağlayan nesneleri ya da kavramları kullanmak, tehlikeli gördüklerini ise yok etmek amacıyla içleştirmeyi öğrenir. Örneğin çocuk, süperego çekirdeğini ana-babasının değer yargılarını içleştirerek geliştirir; önceleri ana-babasından sürekli bir biçimde aldığı değerler gide-

rek, gelişmekte olan kişiliğinin bir parçası durumuna gelir ve bir süre sonra bunların ana-baba tarafından pekiştirilmesine de gerek kalmaz.

İçleştirme ve özdeşleşme mekanizmalarının ortak yönleri olmakla birlikte, ayrıldıkları önemli bir nokta vardır. Özdeşleşmede kişi kendi ülkülerine uyan insanları ya da kavramları benimser, içleştirilen değerler ise kişinin önceki inançlarına karşıt da düşse kabul edilirler. Bir insanın düşüncelerine uygun düşen bir siyasal öğretiyle özdeşleşmesi kendi seçimiyle olur. Öte yandan diktatörlükle sonuçlanan bir düzen değişikliği karşısında birey, güvenliğini koruyabilmek için, bu rejimin getirdiği yeni değerleri, önceki inançlarıyla uyuşmasa da içleştirebilir.

Savaş tutsaklığı gibi aşırı zorlanma durumlarında, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için, önceki inançlarını terk ederek tam karşıtı olan değerleri benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle bazı yazarlar, içleştirme mekanizmasını "saldırgan kişi ya da grupla özdeşleşme" olarak yorumlamışlardır. Bu görüşlere göre içleştirme mekanizması, "onları (onu) yenemiyorsan, sen de onlara (ona) katıl!" biçiminde işler. 1974 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde zengin bir iş adamının kızı olan Patricia Hearst, toplumdışı bir protesto grubu olan Symbionese tarafından fidye amacıyla kaçırılmış, ancak kaçırılan genç kız sonradan grubun ilkelerini benimseyerek onlarla birlikte eylemlere katılmıştı.

İçleştirme diğer savunma mekanizmaları gibi bilinçdışı düzeyde işlerse de, bilinçli olarak kullanıldığı durumlar da gözlemlenmiştir. Örneğin bazı ilkel toplum insanları, öldürdükleri düşmanlarının bedenlerinden bir parça yemekle, onların gücünü kendi varlıklarına kattıklarına inanırlar.

İçleştirme terimi daha çok, bazı değer yargılarının benimsenmesini tanımlamak amacıyla kullanılır. Örneğin çocuk, anababasının değer yargılarını; yetişkin, içinde yaşadığı toplumun siyasal öğretilerini ya da düşünce akımlarını içleştirir. Bu mekanizmanın bir diğer türü olan *içe alma (incorporation)* mekanizmasında ise kişi, kendisini terk eden ya da ölüm nedeniyle yitirdiği kişiyi ya da kişileri kendi ego yapısına mal eder.

Kıyasıya dövüşmekte olan iki kişi çevredeki insanların araya girmesiyle birbirlerinden ayrıldığında, bazen bunlardan birinin

engellenen kızgınlığını kendi üzerine çevirerek başını ya da göğsünü yumrukladığı görülür. Kızgınlığın dıştaki bir kişiye yöneltilemediği bazı durumlarda, dıştaki kişinin içe alınması sonucu duygular, dışa vurulacağı yerde, insanın kendi üzerine çevrilir. Engellenmelerin yarattığı kızgınlık çevredeki kişilere yöneltilemediğinde üzüntü ve küskünlük duygularına dönüşür. Örneğin sevilen bir insanın ölümü karşısında duyulan yas, gerçekte, ölen kişiye duyulan kızgınlığın içe yöneltilmesidir. Ölen kişinin bizi terk etmiş ve sevgisinden yoksun bırakmış olmasına karşı duyulan kızgınlığın bilinçlenmesi ve dışa vurulması süperego tarafından engellendiğinde, bu duyguyu kendi içimizde yaşarız. Bir ölünün arkasından söylenen, "Beni bırakıp nerelere gittin?" sözü böylesi bir isyanın anlatımıdır.

İçe alma mekanizması depresyonların psikodinamiğinde patolojik bir nitelik kazanır. Depresyona eğilimli olan kişi hoşgörüsüz ve suçlayıcı ana-baba tutumlarıyla yetişmiş olduğundan, egosu yeterince gelişmemiştir ve bundan ötürü çevresindeki insanlara aşırı bağımlıdır. Aşırı bağımlılık ise sevgi duygularının yanı sıra, bilinçdışı düşmanca duygular da oluşturur. Böyle bir kişi herhangi bir nedenle reddedilir ya da terk edilirse, (1) suçluluk duyguları ve güçsüzlüğü nedeniyle kızgınlığını dışa vuramadığından ve (2) sevdiği insandan kopmanın yarattığı anksiyeteyi hafifletebilmek amacıyla, bu insanı benliğine mal ederek onunla olan ilişkisini simgesel bir biçimde sürdürür. Öte yandan bu insanın içe alınmıyla ona karşı duyulan sevgi, nefret vb. duygular da benliğe mal edileceğinden, ona yönelmesi gereken kızgınlık duygusu kişinin kendi üzerine çevrilir ve kendini suçlama duygularıyla birlikte depresyon ortaya çıkar.

Yön Değiştirme (Displacement)

Belirli bir uyaranın neden olduğu tepkinin açığa vurulması tehlikeli olduğunda, tepkinin o uyarandan bir başkasına yöneltilmesine ya da o tepkinin yerine başka bir tepki gösterilmesine *yön değiştirme* denir. Kişinin yönetmekte güçlük çektiği duyguların yoğun olduğu durumlarda kullanılan yön değiştirme mekanizması iki biçimde işler: (1) Yönetiminde güçlük çekilen duygu, ait olduğu obje ya da durumla hiç ilgisi olmayan bir obje ya da du-

ruma yöneltilir ve (2) ayrıca, tehlikeli sayılan duygunun yarattığı tepkinin yerine bir başka tepki gösterilir.

Birinci grup yön değiştirmeye günlük yaşamda sık rastlanır. İş yerinde üstleri tarafından haksızca eleştirilen kişi, dışa vurulduğunda tehlikeli sonuçlar yaratabilecek duygularını önce baskıya alır, sonradan bu kızgınlığını yoktan bir neden yaratarak eşinden ya da çocuklarından çıkartabilir. Özellikle reddedilmeye ve eleştiriye karşı aşırı duyarlı kişiler, çevrelerine karşı geliştirdikleri uysal tutumların altındaki kızgınlık duygularını sürekli bastırır ve sonradan, nasıl olsa kendilerine katlanmak zorunda olan "şamar oğlanları"na boşaltırlar.

Yön değiştirme mekanizması bazen simgesel bir çağrışım sürecinden geçerek karmaşık bir nitelik kazanabilir. Küfür, yıkıcı eleştiri ya da dedikodu, çoğu kez birikmiş düşmanlık duygularının yön değiştirmiş anlatım biçimleridir.

İkinci tür yön değiştirme mekanizmasında, tehlikeli sayılan duygu, bir nesneden ya da durumdan diğerine yön değiştirdiği gibi, bu duygunun oluşturduğu tepkinin yerine bir başka tepki biçimi de geliştirilir. Nevrotik düzeyde işleyen ve fobi de denilen bu tür tepkilerde, tepkinin yöneldiği bu yeni obje ya da durum gerçek bir tehlike niteliği taşımaz.

Duygudaşlık (Sympathy) - Boyun Eğme (Submission)

Daha önce de belirtildiği gibi Horney, insanların anksiyeteden korunmak için geliştirdikleri tutumları üç bölümde toplamıştır: İnsanlara yaklaşma, insanlardan uzaklaşma ve insanlara karşıt tutumlar geliştirme (1945). İnsanlara yaklaşma amacıyla geliştirilen tutumları iki alt bölüme ayırabiliriz: İnsanların sevgisini kazanabilmek için onlara duygudaş olmak ve diğer insanların yönetimi altına girmeyi kabul etmek.

Duygudaşlık mekanizmasında kişinin geliştirdiği tutum, "Eğer (insanlar) beni severlerse beni incitmezler" biçiminde özetlenebilir (Horney, 1937). Bu tutum abartıldığında içleştirme mekanizmasına dönüşebilir.

Normal ilişkilerde, insanın kendine olan saygısını koruyabilmesi için sevgi alışverişinin oldukça eşit koşullarda yapılması ge-

rekir. İnsanlar birbirlerine bir şeyler vermekten ve almaktan zevk duyarlar. Bir insanın diğerine gücünün çok ötesinde bir şeyler vermek zorunda kalması olumsuz duygular yaratabildiği gibi, bir diğer insandan karşılığını veremeyeceği bazı şeyler alması da onu tedirgin edebilir. Kuşkusuz bu duygular, alınan şeyin kimden geldiğine, verilen şeyin kime verildiğine, verilen ya da alınan şeyin ne olduğuna göre değişebilir. Ancak, bazı insanlar ya sürekli bir şeyler vererek kendilerini kabul ettirme ya da tam karşıtı, diğer insanlarla ilişkilerinde asalak bir yaşantı sürdürme eğilimindedirler. Temelde, bu tutumlar arasında bir fark da yoktur; çünkü sürekli rüşvet vermenin gerisinde de kişinin, diğer insanları kendisine bağımlı kılarak kendi bağımlılığına doyum sağlaması söz konusudur.

Çevresinde "iyi" insan izlenimi bırakmak için çaba gösterme, nevrotik insanın sevgi kazanma yollarından biridir. Sağlıklı ve "iyi" insan, diğer insanlara olduğu gibi kendisine karşı da iyi olan kişidir. Buna karşılık, nevrotik eğilimli insan sevgi açlığı sonucu kendi kişiliğini ortadan siler, çevresine gerektiğinde "hayır!" demez ya da kendi isteklerini açıkça ortaya koymaz. Böyle biri sürekli olarak başkalarının görüşlerini paylaşır, kendinden söz etmeksizin onları dinler, kendi çıkarlarına uygun düşmeyen durumlara bile karşı çıkmaz; kimseye yük olmamaya çalıştığı halde herkesin yardımına koşar. Çevresi ondan genellikle "iyi insan" diye söz ederse de, bu özelliği dışındaki kişiliğini tanımlayabilmede güçlük çeker. Çoğunluğu geçmişin uslu çocukları olan bu insanlar çevrelerine sevgi karşılığı rüşvet dağıtırken, kendi kişiliklerinden vazgeçmiş olmanın yarattığı düşmanca eğilimleri sürekli baskı altına almak zorunda kalırlar.

Ancak, bu olumsuz duygular dolaylı bir boşalım yolu da bulur: Başkalarına duygudaşlık gösteren kişi, onların iç dünyalarını da tanıma olanağı bulduğundan onları için için küçümseyebilir; çevresine sürekli rüşvet veren bir diğeri bu tutumuyla onları kendisine bağımlı kılarak üzerlerinde bir egemenlik kurabilir ya da sevilmek istediği insanlarla birlikteyken güler yüz gösterip arkalarından kötü konuşabilir. Bu kişilerin çoğu başkalarının sorunlarıyla özellikle ilgilenirler; kimin derdi olsa, nerede bir acı varsa orada belirirler. Normal insanın yardımseverliğinden farklılık

gösteren bu tür tutumlarda gizil bir sadistlik öğesi bulunur. Bazen de baskı altında tutulan düşmanca duygular denetimden çıkar ve uysal ve iyi huylu tanınan kişi, kendisinden beklenmeyen düşmanca bir davranış göstererek çevresini şaşırtır.

Kimi insanda sevgi kazanma çabası, yerini zorlanımlı bir *boyun eğme* tutumuna bırakır. Önceki gruptan farklı olarak, bu insanların sevgiyi bulabilme umutları da yoktur ve uysal davranışlarını sevgi kazanmaktan çok güvenlik sağlayabilmek amacıyla geliştirmişlerdir. Horney bu tür tutumları, "boyun eğersem beni incitmezler" biçiminde özetler (1937). Böyle bir insanda, anksiyetenin yoğunluğu nedeniyle, sevgiye inançsızlık kesindir; bu nedenle çevrelerindeki insanların tümüne, ayrım yapmaksızın boyun eğerek güvenlik sağlar.

Duygusal Soyutlanma (Emotional Insulation)

Duygusal soyutlanma mekanizması çeşitli biçimlerde işleyebilir. Bunlardan biri, kişinin diğer insanlardan bağımsızlık kazanarak duygusal ihtiyaçlarının onlar tarafından etkilenmesine karşı önlem almasıdır. Böyle bir insan, ilişkilerinde duygusallığa yer vermeyerek düş kırıklığına ve zedelenmeye karşı korunmaya çalışır. Bu insanlar duygusal ihtiyaçlarının üzerini adeta bir kapakla örterler.

İnsanlar yaşam boyu karşılaştıkları düş kırıklıkları sonucu, beklentilerini belirli sınırlar içinde tutmayı öğrenirler; olmasını istedikleri olay çok yakınlaştığında bile umut duygularını frenler, zamansız bir kutlamaya girişmekten çekinirler. Nevrotik eğilimli insanların çoğunda "gelecek" kavramıyla birlikte umut da bastırılmıştır. Kliniğe başvuran bazı kişilerin, kendi sorunlarından söz ederken bir başka insana ait olayları anlatıyormuşçasına duygusal küntlük gösterdikleri sık gözlemlenir. Uzun süre cezaevinde kalan kişiler, engellenmiş olmanın acısından korunabilmek için giderek duygusal bir soyutlanma içine girer ve ertesi günü düşünmeksizin her günü geldiğince yaşarlar. Normal sayılan insanlar da bazı incinmelere ve düş kırıklıklarına karşı soyutlanma mekanizmasını kullanırlarsa da etkin katılım gerektiren yaşam durumlarında bazı riskleri göze alırlar. Bazı insanlar ise bu mekanizmayı kendilerini her türlü acıdan koruyacak bir kabuk gibi

kullandıklarından, yaşama etkin ve sağlıklı katılımlarını da azaltmış olurlar. Bu insanlar duygusal olmamayı güçlülük olarak yorumlama eğilimindedirler.

Duygusal yalıtım bazen neden bulma mekanizmasıyla birlikte kullanılır. *Düşünceleştirme (intellectualization)* de denilen bu savunma mekanizmasında kişi, acı veren bir olaya ilişkin duygusal yaşantılarından mantıklı açıklamalarla kurtulmaya çalışır. Babası ölen bir kişi, "iyi bir ömür sürdü" diyerek olayın yarattığı acı duygusuna karşı yabancılaşabilir, yenilgiye uğrayan bir diğeri, "zaten gerekli önlemleri almamıştım" düşüncesiyle değersizlik duygularını hafifletmeye çalışabilir. Duygusal olayları nesnel bir biçimde açıklayarak anksiyeteyle yüzleşmekten kaçınma aydınlar arasında daha sık görülür.

Düşünce ve mantık, çağdaş insanın duygusal yaşantıya karşı geliştirdiği etkili bir koruma aracı durumuna gelmiştir. Günümüzde pek çok insan bir araya geldiğinde, duygularını yaşayacakları yerde sürekli olarak edebiyat, sanat ya da siyasetten söz ederek ilişki kurma eğilimi gösterirler. Bazı insanda duygu ile düşünce arasındaki kopukluk aşırı oranlara ulaşabilir ve kişinin savunduğu düşüncelerle duygusal tepkileri arasında bir çelişki görülür. Düşünceleştirme mekanizmasının daha abartılı bir biçimde kullanılarak duygusal yaşantılardan tümden kopması ilerde konu edilecek Karşıt-Tepki Oluşturma mekanizmasına dönüşebilir.

Yapma-Bozma (Undoing)

Suç cezayla, ceza bağışlamayla sonuçlanır. Çocuğun eğitimi bu temel ilkeyle gerçekleştirilir. Ceza ebeveynin sevgisini yitirmeyi, bağışlanma bu sevgiyi yeniden kazanmayı simgeler. Yetişmekte olan çocuk giderek, ana-babasının onaylamadığı davranışlardan ötürü, onlar çevrede olmasa da suçlanmayı öğrenir ve ceza yerine geçen bu duyguyu yaşamamak için önlemler alır, davranışlarını ona göre düzenler. Böylece, süperegonun en güçlü silahı olan suçluluk duyguları, gerektiğinde kişiyi egemenliğine almak üzere oluşurlar.

Ana-babanın ve daha sonraları toplumun içleştirilen değerleri kişiye, uygunsuz davranışlarından ötürü kendini suçlama, yargı-

lama ve cezalandırma sorumluluğunu yükler. *Yapma-Bozma* mekanizması, kişinin kendisi ve çevresi tarafından onaylanmayacak düşünce ya da davranıştan vazgeçmesi ve eğer böyle bir söz ya da eylem dışa vurulmuşsa, ortaya çıkan durumu onarmasıyla belirlenir. Bir başka anlatımla, bu mekanizma suçluluk duygularına karşı geliştirilir ve adeta bir sözcüğü yanlış yazan kişinin kâğıdı bir silgiyle temizleyerek o sözcüğü yeniden yazmasına benzer. Yapılan yanlışı düzeltmenin ya da ondan ötürü özür dilemenin, ceza tehdidini bağışlanmaya dönüştürebildiği çocukluk yıllarında öğrenilir. Yapma-bozma mekanizması kökenini işte bu yaşantılardan alır.

Yapma-bozma mekanizması günlük yaşamda çok sık kullanılır. Kusurlu davranışlarımız için dilediğimiz özürler, günahlarımıza karşılık verdiğimiz sadakalar ve arada bir duyduğumuz pişmanlık duyguları bu mekanizmanın ürünüdür. Bazı dinlerdeki günah çıkarma ya da kusurların bağışlanacağı güvencesi, insanın yaptığı yanlışların bağışlanmasına ve her şeye yeniden başlayabilmeye karşı duyduğu yoğun ihtiyacı yansıtır.

Suçluluk duygularının çok yoğun olduğu durumlarda kişi, bu duyguların yarattığı anksiyeteden kurtulma yolunu cezalandırılmada arar. Cinayet işleyen kişilerin bazen yıllar sonra polise başvurarak suçlarını itiraf ettikleri görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda kahramanlık gösteren pilotlardan bazılarının yoğun suçluluk duyguları taşıyan kişiler olduğu ve bu nedenle tehlikelerden sakınmadıkları saptanmıştır. Suçluluk ve buna bağlı değersizlik duygularının en yüksek sınırlarına vardığı durumlarda, bazen tek kurtuluş yolu ihtihar olur.

Normal koşullarda kişinin kendine olan saygısını sürdürebilmesini sağlayan yapma-bozma mekanizması, katı süperego yapısına sahip kişilerde nevrotik bir nitelik kazanır. Erikson'un tanımladığı gelişim dönemlerinin ikinci ve üçüncü basamağı, girişim ve özerklik kazanma çabası ile kararsızlık ve suçluluk duyguları arasındaki temel çatışmayı içerir (1950, 1959). Eğer ebeveyn suçlayıcı ve engelleyici tutumlar geliştirirse, çocuğu özerklikten ve girişim yeteneğinden yoksun bırakırlar. Çok aşırı durumlarda ise, yaptığı her davranıştan suçlanan, her konuda kararsızlığa kapılan ve adeta kendi varlığından suçlanan kişiler

ortaya çıkar. Bu kişiler toplumun onaylamadığı eylemlerin yanı sıra, normal insanlar için olağan sayılan davranışlardan ötürü de suçlanırlar. Kimi insan yolda yürürken adımı bir tümseğe takıldığında bile ağzından, "pardon!" sözcüğü çıkar, bir diğeri tek başına karar vermenin yaratacağı suçluluktan kurtulmak için alışverişe çıkarken yanına birini alır ya da yanlış karar verme korkusuyla bütün dükkânları dolaşır, yine de evine döndüğünde yanlış bir seçim yapmış olduğu inancına kapılarak dönüp, aldığı eşyayı değiştirmek ister. Kimi ise bir topluluk içinde aklına gelen düşünceleri yanlış bir şey söyleyeceği korkusuyla açıklamaz.

Suçlayıcı ana-babanın ürünü olan bu denli katı bir süperego, kişiyi her türlü girişimden alıkoyar ve "yaşam alanı"nı daraltır. Yapma-bozma mekanizması daha çok kişinin haberdar olduğu suçluluk duygularına karşı geliştirilir ve gereğinde yadsıma ve yansıtma mekanizmasıyla birlikte kullanılır. Bastırılmış ya da baskı altında tutulan yoğun suçluluk duyguları ise, birazdan tartışılacak bir diğer savunma mekanizmasının oluşumuna yol açar.

Karşıt-Tepki Oluşturma (Reaction-Formation)

Suçluluk duygusu yaratan tehlikeli istekler çok yoğun olduğunda bunların baskı altında tutulması da güçleştiğinden kişi, bu isteklerinin tam karşıtı olan bilinçli tutum ve davranışlar geliştirerek kendini korumaya çalışır. Dolayısıyla, baskıya alınmış düşmanca duygular sevgi gösterileriyle, saldırgan istekler sevecenlikle, cinsel istekler ahlak savunuculuğuyla, eşcinsel eğilimler karşı cinse yönelik abartılı ilgi ve etkinliklerle maskelenir. Böylece kişi, içsel dürtülerine kesin engeller koyarak baskı mekanizmasını pekiştirir ve olumsuz dürtülerini bilinç düzeyinden uzak tutmuş olur.

Karşı-tepki oluşturma mekanizmasının sayısız örneklerini çevremizde bulabiliriz: Açık saçık yayınlara aşırı tepki gösteren kişi, kendi cinsel dürtülerini denetimde güçlük çekmekte olabilir, adam öldürme suçlarının idam cezasıyla karşılanması gereğini savunan bir diğeri kendi saldırgan dürtülerine engel koymakta olabilir, komşusunun bir erkekle ilişki kurmasını kıyasıya eleştiren bir kadın gerçekte bu duruma imrenmiş olabilir, sürekli sal-

dırgan davranışlarda bulunan biri, insanlardan korktuğu için böyle tepkiler geliştirmiş olabilir.

Karşıt-tepki oluşturma mekanizmasını kullanan kişiler, kendi yaşamlarını olduğu gibi, yakın çevrelerindeki insanların davranışlarını da baskı altında tutma eğilimindedirler. Yaşam alanlarını dar tutarak kendilerini koruduklarından, baskı altındaki isteklerini kışkırtabilecek her türlü değişikliğe ve yeniliğe karşı çıkarlar. Klinikte izlediğimiz bir genç, televizyonda uzun saçlı şarkıcılar göründüğünde babasının yüzünü çevirerek ekrana bakmadığını, hatta bazen odayı terk ettiğini anlatmıştı. Karşıt-tepki oluşturma mekanizması kullanan insan, gerçekte yaşamak istediği, ancak yaşarsa suçlanacağı isteklerini kışkırtabilecek her türlü durumu, diğer insanlar tarafından olağan karşılanmasına karşın "çılgınlık" olarak niteler ve lanetler.

Fenichel, karşıt-tepki oluşturmanın bağımsız bir savunma mekanizması olmadığı ve daha çok baskı mekanizmasının uzantısı ve güvencesi olduğu görüşündedir (1945). Bu görüşün doğru olduğu varsayılsa da, karşıt-tepki oluşturmanın diğer baskı mekanizmalarından farklı bir yönü olduğunu da kabul etmek gerekir. Karşıt-tepki oluşturma mekanizması, kişilik yapısında kesin ve kalıcı bir değişiklik yaratarak, diğer baskı mekanizmalarının kullanılmasına gerek bırakmaz. Karşıt-tepki oluşturma, ülküleştirilmiş benliği gerçek benliğe en çok yabancılaştıran savunma mekanizmasıdır.

Bazı savunma mekanizmaları, yalın baskı ve karşıt-tepki oluşturma mekanizmaları arası bir biçimde işler. Bilinçdışında çocuğunu kabul edemeyen anne, bilinç dünyasında ona karşı aşırı sevgi geliştirerek olumsuz duygularının baskıda tutulmasını güvence altına alır. Ancak bu davranış, sıcak bir kişilik yapısına dönüşmemiş ve tek bir objeye karşı geliştirilmiş ve arada bir pekiştirilmesi gereken bir tepki olarak sınırlanmıştır. Buna karşılık, gerçek nitelikte karşıt-tepki oluşturmada, yaygın nefret duyguları kesin bir değişikliğe uğrayarak, koşullar ne olursa olsun herkese sevgi ve iyilikle yaklaşan bir kişiliği kalıcı bir biçimde yapılaştırırlar. Bir insanda karşıt-tepki oluşurma mekanizmasının yerleşmesi, çoğu kez obsesif-kompulsif bozukluğun ortaya çıkmasına neden olur.

Dönüşme (Conversion)

Dönüşme, anksiyete yaratabilecek bilinçdışı duyguların bilinç düzeyine erişmesini engelleyebilmek ya da zorlanma yaratan çevresel durumlardan kaçabilmek amacıyla ve gerçek bir organik nedeni olmayan bedensel hastalık belirtileri biçiminde ortaya çıkan, nevrotik düzeyde bir savunma mekanizmasıdır. Bu savunma mekanizmasının oluşturduğu belirtilere de "Konversiyon Bozukluğu" ya da "Konversiyon Tipi Histeri Nevrozu" denir.

Somatizasyon (Somatization)

Hipokondri nevrozunda görülen bu savunma türünde saldırgan dürtüler kişinin organlarına yöneltilir. Bu tür insanlarla psikoterapi sürdürebilmek oldukça zordur. Kabul edilmez nitelikteki dürtüleri öylesi bir baskı altında tutulur ki, çoğu ancak bedensel yakınmaları yoluyla iletişim kurabilir.

Yukarıda tanımlanmış olan ve daha çok nevrotik nitelikli sayılabilecek olan mekanizmalar listenin tümünü yansıtmamaktadır. Savunma mekanizmaları herkes tarafından kullanılır. Bu gerçek, ruh sağlığı ve ruhsal bozuklukların aynı sürecin parçaları olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla, kullanmakta olduğumuz savunma mekanizmalarının profili, ruh sağlığımızın durumunu da yansıtır (Gabbard, 1990).

Egonun Uyum İşlevleri

Ego psikolojisinin çağdaş temsilcileri, Freud'un normal ve sağlıklı davranışları doğrudan ve yeterince incelememiş olduğu kanısındadırlar. Bu araştırıcılar, olağan insan davranışlarının tümünü, kızgınlık, cinsel istek gibi içgüdüsel dürtüler ve bunların denetimindeki güçlüklerden kaynaklanan korkularla açıklamanın yanıltıcı bir yaklaşım olduğu görüşündedirler. Onlara göre davranışlar, içgüdüsel dürtülerden başka nedenleri, örneğin bazı öğrenme süreçlerini de içerir. Dolayısıyla insan, içinde bulunduğu durumları, elinde olmayan nedenlerle değil, kendi seçimleri sonucu yaşar. Bu seçimler yalnızca içgüdülerin zorlamasıyla değil, görme ve işitme gibi davranış araçlarının içgüdülerden bağımsız olarak çevreyle ilişkide bulunması sonucu gelişir. Ego psikolojisi-

nin çağdaş temsilcileri, bu görüşlerden hareket ederek, çalışmalarını, insanın kendine yön verebildiği ve çevresiyle baş edebildiği etkin davranışları anlayabilme amacına yöneltmişlerdir.

Böyle bir yaklaşımda, egonun ruhsal yapı içindeki önemi savunma işleviyle sınırlanmaz. Bu ilkenin öncülüğünü yapan Heinz Hartmann çalışmalarını egonun savunmaya yönelik olmayan yönlerine odaklaştırarak çağdaş ego psikolojisine önemli katkılarda bulunmuştur (1939). Hartmann'a göre egonun, çatışmaların ve id'in etkisi dışında kalan alanları vardır. Ortalama bir çevre içinde, doğuştan var olan bazı özerk ego işlevleri, çatışmalara konu olmaksızın gelişme imkânını bulabilir. Bunlar arasında, düşünme, öğrenme, algılama, hareketlerin denetimi ve konuşma sayılabilir. Egonun özerk alanlarının kişinin çevresiyle uyumuna katkılarını vurgulayan Hartmann, bazı savunmalarm zaman içinde içgüdüsel güçlerden ve id'den kopup nötrleşerek, uyum işlevlerine dönük ve özerk bir nitelik kazanabildiğine inanır.

Sonraki yıllarda bu yöndeki çalışmaları Hartmann'ın bıraktığı noktadan alarak geliştiren David Rapaport (1951) ve Edith Jacobson (1964), ego işlevleri, ego zayıflığı, ego gücü gibi kavramların dinamik psikiyatride yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bu araştırıcıların psikanalize en önemli katkılarından biri, düşünceyi ve bilinçli dikkati egonun en önemli işlevleri olarak tanımlamış olmalarıdır. İnsan, davranışlarını bilinçli olarak yönetir ve bu konuda en önemli rolü düşünce oynar. Ancak bir insanın ne düşündüğü, anıları ve o andaki ruhsal durumu tarafından belirlenir.

Düşünce ve bilincin gelişmesiyle bir başka ego işlevi de gelişmeye başlar. Yaşanan olayların ve kişinin onlara gösterdiği tepkilerin bellek izleri, zihinde, yer, zaman ve benzerlik yönünden bir düzenlemeye sokulur. Böylece, düşünceler içgüdüsel enerjilerden giderek bağımsızlaşırken (ego özerkliği), davranışlar da dış uyaranlardan daha az bağımlı olarak geliştirilir.

Giderek, öğrenilmiş davranışlar da aynı biçimde bir düzenlemeye konurlar. Hiyerarşik düzende birbiri üzerine yerleştirilen davranışların en altında ilk öğrenilenler, en üstünde ise en son öğrenilenler ve çoğu kez, yaşanmakta olan zamana ilişkin davranışlar bulunur. Herhangi bir nedenle en üst düzeydeki davranış-

lar geliştirilemezse, daha alt düzeydeki davranışlar ortaya çıkar *(regresyon)*. Bazen alışılmış bir davranış, onun yerine geçen yeni bir davranış edinildiği için ortadan kalkabilir.

Davranışların bir bölümü bilinçli denetim altında olmadığında ya da tehdit edici durumlarda denetim yitirildiğinde, normaldışı davranışlar belirir. Ego psikolojisine göre, ruhsal bozukluklar egonun id ve gerçeklerden koptuğu durumlarda ortaya çıkar. Bunun başlıca nedeni, edinilen davranışların yetersiz olması ve ego yapısı içinde iyi düzenlenmemiş olmasıdır.

Ego psikolojisi, içgüdüsel enerjilere daha az önem tanıyarak, organizmanın dışındaki dünya ile ilişkileri ve öğrenilmiş davranışları ön plana getirmiştir. Bu düzenlemeler, psikanalizi, sosyoloji, kültürel antropoloji ve biyoloji alanlarındaki gelişmelere yakınlaştırmış ve çağdaş bir kuram olarak geçerliğini günümüzde de sürdürebilmesini sağlamıştır.

İnsanın Sekiz Çağı

Çalışmalarını Hartmann'ın izinde sürdüren Erik Erikson (1950), Freud'un psikanalitik gelişim kuramını çekirdek ailenin sınırları dışındaki toplumsal dünyaya çıkarmıştır. Çocuğun gelişimini erinlik sonrasında da inceleyerek psikanalitik gelişim kuramını zenginleştirmiş ve kişiliğin çocukluğun ilk dönemlerinde belirlendiği görüşünü reddetmiştir. Erikson'a göre, "Eğer her şey çocukluk dönemiyle açıklanırsa, o zaman her şey bir başkasının kusuru olarak değerlendirilir ve insanın kendi sorumluluğunu üstlenme gücüne duyulan güven de azımsanmış olur!"

Erikson yazılarında ego işlevlerinin önemini vurgular. Ona göre, sağlıklı kişilik söz konusu olduğunda, dış dünyadan gelen bilgileri bir düzene sokma, algılanan durumları değerlendirme, bilinç düzeyinde çağrıştırılacak anıları seçme, uyum sağlayıcı davranışları yönetme ve geleceğe yönelik tasarılar yapma görevleri ego tarafından gerçekleştirilir. Bu işlevler egonun kendisini iyi hissetmesini sağlar. İnsan, olmak istediğini olabildiği ve yapmak istediğini yapabildiği oranda kendisini iyi hisseder.

Erikson'un şemasında "istekler" ve "olması gerekenler" iki karşıt kutup oluşturur. Bir yandan aşırı ve yıkıcı istekler, diğer yandan ana-babanın ve toplumun benliğe mal edilmiş kısıtlama-

ları egoyu sıkıştırırlar. Erikson'un tanımladığı süperego en az id kadar barbardır, insanı yıkıcı bir biçimde cezalandırır.

Ego iyi çalışırsa insan gereksiz enerji harcamaz, acı üretmez ya da nevrotik bozukluklar yaşamaz. Ego, gücünü, zaman içinde sayıları giderek artan yaşam deneyimleriyle geliştirir. Ancak kazanılan deneyimler, yaşamın belirli dönemlerinde insanın sağladığı bir güveni ya da eriştiği bir üretkenlik düzeyini sürdürebileceği anlamına gelmez. Yaşamının herhangi bir döneminde karşılaştığı bir durumla nasıl baş edebileceği, geliştirmiş olduğu kimlik ile sürdürmekte olduğu rolün birbirine uyumuna bağlıdır. Üstelik bu uyum durağan değildir. O güne kadar olumlu bir denge sağlayabilmiş olan güçlü bir ego, kırk ya da elli yaşlarında bile öyle bir durumla karşılaşabilir ki, denge olumsuz yöne kayar.

Erikson yaşamı sekiz gelişim dönemine ayırır. Bir bölümü Freud'un gelişim dönemlerine paralellik gösteren ve olumlu ve olumsuz boyutları içeren bu dönemlerin her biri kendine özgü bunalımlarıyla belirlenir ve bireyin içinde yaşadığı toplumdan ve kültürden önemli ölçüde etkilenir. Erikson'a göre kişilik bu sekiz dönemin tümünde gelişimini sürdürür ve bir dönemde olumsuz yaşanan denge sonraki bir dönemde olumlu yöne çevrilebilir. Çevresine güvenemeyen bir bebeğe bir sonraki dönemde ilgi ve bakım sağlanırsa, çocuk insanlara karşı güven geliştirebilir. Erikson'un kuramını Freud'unkinden ayıran en önemli özellik de budur.

Oral-duyum Dönemi: Güven ya da Güvensizlik

Bu dönem Freud'un oral döneminin karşılığıdır ve yaşamın ilk yılı boyunca sürer. Bu dönemde, bebeğin kendisine ve çevresine karşı güven geliştirip geliştiremeyeceği belirlenir. Annenin çevrede bulunup ihtiyaçlarını karşılaması bebekte güven duygusu oluşturur; bu ihtiyaçların ne kadarının karşılandığı ise güvensizlik oranını belirler.

Dölyatağında olduğu gibi doğumdan sonra da çocuğun çeşitli organ sistemleri birbirinden farklı zamanlarda ve belirli bir sıraya göre gelişir. Doğumdan sonra bebeğin en duyarlı beden bölgesi ağızdır, ancak ağız bölgesinin duyarlığı nitelik yönünden her bebekte farklılıklar gösterir. Üstelik oral dönem, tümden atlatılan

ve geride bırakılan bir dönem değildir. Yemek yeme, sigara içme, ses çıkarma gibi oral davranışlar yaşam boyu sürdürülür.

Bu dönemin olumlu boyutunu temel güven duygusunun gelişmesi oluşturur. Bu duygu annelikle sağlanır. Anne, bebeğin zaman zaman bozulan dengesini, onu besleyerek ve bakımını sağlayarak korumaya çalışır. Annenin gülümsemesine bebek de karşılık verir ve sıcak bir ilişki sürdürülür. Böylece, ihtiyaçlarının sürekli karşılanacağına inanmaya ve annesine güvenmeye başlar. İşte daha bu dönemden başlayarak, toplumun beklentileri de devreye girmeye başlar. Her ne kadar anne, bebeğin ihtiyaçlarını kendi inançlarına göre karşılarsa da, içinde yaşadığı toplumun değerlerini farkında olmaksızın bebeğe geçirir. Ayrıca annenin içinde bulunduğu koşullar ve dolaylı olarak toplumun geçirmekte olduğu dönemin özellikleri de bu ilişkiyi etkiler.

Bu dönemde bebek, giderek istediklerini annesinden nasıl sağlayabileceğinin yollarını öğrenir. İleriki yaşamındaki vericiliğini de bu temel üzerine geliştirir. İlk altı ayda bebek, gözlerini eşgüdümlü bir biçimde kullanmaya ve belirli seslerden anlam çıkarmaya başlar, kollarını, bacaklarını ve parmaklarını denetlemeyi öğrenir ve bazı nesneleri eline almaya çalışır. İşte bu aşamada kendisine bazı şeylerin verildiğini, bazı şeylerin ise verilmediğini ya da elinden alındığını fark etmeye başlar. Bu ilişki içinde, ya ihtiyaçlarının karşılanacağı inancıyla bir güven duygusu geliştirir ya da isteklerinin çoğunu elde edemeyeceği duygusundan kaynaklanan bir güvensizliği yaşamaya başlar.

Yaşamının ikinci altı ayında dişleri çıkmaya başlayan bebek, bu durumun ağız bölgesinde yarattığı acıyı bir şeyleri ısırarak dindirebileceğini fark eder. Ancak, annenin memesini de ısırmaya kalkıştığında memenin uzaklaştığını fark eder. Memeden kesilme süreci başladığında çocuk üzüntü ve özlem yaşar. Eğer çocukta güçlü bir güven duygusu oluşmuşsa bu özleme eşlik eden duygu umuttur, bu duyguyu geliştiremeyen çocuk kendisini lanetlenmiş bir varlık olarak yaşar.

Anal-kas Dönemi: Özerklik ya da Utanç ve Kararsızlık

Freud'un anal döneminin karşılığı olan ikinci ve üçüncü yıllarda çocuk, kendi başına yemeye, yürümeye ve konuşmaya baş-

lar. Anüs kaslarını kendi istemine göre denetleyebilmesi ise ikinci yaştan başlayarak gerçekleşir. Bu aşamada çocuk iki tür tutumdan birini seçer: Tutmak ya da bırakmak.

Çocuğun bu tutumlardan hangisini benimseyeceği, toplumda geçerli olan ödüllendirme ve cezalandırma yöntemlerine göre belirlenir. Tutma ve bırakma olgusu başka anlamlar da taşır. Bebeğin, içinde tutma ve bedenin dışına bırakma eylemleri ile "ben" ve "yabancılar" kavramları birbiriyle kaynaşır ve tutma-bırakma tutumlarının ikisi de duruma göre seçilerek kullanılır.

Tutma-bırakma çabaları dışkılama işlevleriyle sınırlanmaz. Eğer ana-baba gerekli ortamı sağlar ve aşırı koruyucu tutumlardan kaçınırsa, çocuk kendini denetleme konusunda kendi gücüne dayanmayı öğrenmeye başlar. Sınırlı etkinlikler için de olsa, neyi yapmayıp neyi yapacağının seçimini kendisi yapar. Böylece, üç yaşına ulaştığında özerkliğine karşı güven duymaya başlar. Sevginin kızgınlığa, işbirliğinin bencilliğe, kendini dile getirmenin duygularını içinde tutmaya oranla daha ağır bastığını hisseder. Davranışlarında bağımsızlık ve canlılık gözlenir. Özerklik, utanç ve kararsızlığa egemen olur. Çocuk giderek yalnızca kendisini değil, çevresini de denetleyebildiğini görmeye başlar.

Ancak, eğer dışkısı kötü karşılanır ve davranışları kısıtlanırsa, ezikliğin kızgınlığını ve utancını yaşamaya başlar. Utanç duygusu yerleştikten sonra artık yaptığı seçimlerin doğruluğu konusunda sürekli kuşkuya kapılır, haklarını savunamaz.

Cinsel-devinsel Dönem: Girişim ya da Suçluluk

Freud'un fallik döneminin karşılığı olan bu dönem beşinci yıl sonuna kadar sürer. Bu dönemde çocuk artık büyüklerin arasındadır ve bahçe, sokak, anaokulu gibi yeni yaşam alanlarına açılır. Kendi başına öğrenme başlar; bir şeylerin ardından gider ve merakla inceler. Kendi başına girişimlerde bulunur. Çocuğun bu konuda gelişebilmesi, girişimlerinin ne denli desteklendiğine ve merakının giderilmesinde ona ne oranda yardımcı olunabildiğine bağlıdır. Eğer davranışlarından ve ilgilendiği konulardan ötürü eleştirilirse, bulunduğu girişimlerden ötürü suçlanma eğilimi gösteren bir kişilik özelliği geliştirir.

Çocuk, çevresini araştırma konusundaki girişimlerine çoğu

kez evden başlar ve karşı cinsten ana ya da babasına karşı cinsel içerikli bir ilgi geliştirir. Ancak bu konuda düş kırıklığına uğrar. Reddedilmiş olmasını yanlış bir girişimde bulunmuş olmasına bağlarsa kendisini suçlu hisseder.

Bu dönemde çocuk, kendi yapmak istedikleriyle ana-babasının yapmasını istedikleri arasmdaki farklılığı görmeye başlar. Giderek ana-babasının isteklerini kendine mal eder ve onlara aykırı düşen davranışlarda bulunduğunda kendisini cezalandırır. Dönemin sonlarına doğru ana ya da babasına karşı cinsel içerikli duygularını yitiren çocuk bu kez, ileride kendisinin de ana ya da baba olacağını düşlemeye başlar.

Gizil Dönem: Beceri ya da Aşağılık Duygusu

Freud'un gizil döneminin karşılığı olan bu dönem ilkokul çağını kapsar ve 6-11 yaşları arasında sürer. Bu dönemde çocuk, yaşantılarından bazı sonuçlar çıkarabilecek biçimde düşünmeye başlar, yetişkinlerin kullandığı alet, araç vb. şeyleri kullanma denemelerine girişir. Sürekli etkinlik durumundadır; bir şeyler yapar, yaratır ve ortaya çıkarır. Bunları kusursuz bir biçimde gerçekleştirebilmek için ciddi çabalar harcar. Eğer bu çabalarına karşı çıkılırsa, yaptıklarının değersizliğine inanır ve aşağılık duygularına kapılır.

Bu dönemde çocuğun beceri kazanması ya da aşağılık duygularına kapılmasının tek nedeni ana-baba olmayabilir. Erikson, Freud'dan farklı olarak, okul yaşantısının da çocuğu bu yönden etkilediği görüşündedir. Ana-babanın sağlayamadığı destek bazen okuldan gelebileceği gibi, evinde ana-babası tarafından beceri kazanmaya teşvik edilen çocuk, okulda kendine olan saygısının azalmasına neden olabilecek tutumlarla karşılaşabilir.

Bu dönemde çocuk, kendi başına ya da diğer çocuklarla oynadığı oyunlar aracılığıyla dünyayı algılamaya ve onun bir bölümünü kendi denetimi altına almaya çalışır. Yaşantı örnekleri yaratır ve bunlar üzerinde denemelerde bulunur. Oyunların yanı sıra yaşıtlarıyla birlikte çalışmalar yapar.

Erinlik ve Ergenlik Dönemi: Ego Kimliği ya da Rol Kargaşası

Yaşamın bu döneminde ergen, kişiliği için bir kimlik geliştirmeye çalışır. Bu dönemde dış görünüm önem kazanır. Görünü-

müne gösterdiği ilgi benliğin oluşmasına yardımcı olur. Kimliğini arayış çabası içinde, kahramanlara, öğretilere, karşı cinsten kişilere tutulur. Kararsızlık ve şaşkınlık bu yaştaki gençlerin dayanışma grupları oluşturmasına neden olur. Bu dönemde ergen, çocuklukta öğrenmiş olduğu kurallarla, yetişkinin geliştirmesi gereken değer yargıları arasında bocalar.

Genç Yetişkinlik Dönemi: Yakın İlişkiler ya da Soyutlanma

Klasik psikanaliz, ergenlikten orta yaşa kadar süren bu dönemle ilgilenmemiştir. Bu dönemde başarılı olabilmek, daha önceki dönemlerde ana-babanın neler verebilmiş olduğuna ve genç yetişkinin çevresiyle nasıl etkileştiğine bağlıdır. Kimlik sorununu başarılı bir biçimde çözümlemiş olan genç yetişkin, kendi kimliğini yitirmekten korkmaksızın insanlarla yakınlık kurabilir. Buna karşılık, rol kargaşası yaşayan kişi, yakın dostluklardan, karşı cinsle ilişkiden ve herhangi bir yere bağlanmaktan ürker. Uzun süreli ve yoğun yakınlıklar kuramayan genç yetişkin giderek kendine döner ve soyutlanmış olma duygusu tehlikeli boyutlara ulaşabilir.

Gerçek yakınlık paylaşmayı içerir. Sevgi ve cinsellik ve sonra da sevginin ürünü olan çocuklar bir diğer insanla paylaşılır.

Yetişkinlik Dönemi: Üretkenlik ya da Kısırlık

Orta yaşları kapsayan bu dönemde kişi, üretkenlikle kısırlık arasında bir seçim yapar. Üretkenlik, çocuk yapma ve büyütme anlamını değil, bireyin kendi evi dışında topluma yararlı işler gerçekleştirebilmesini ve kendisinden sonra gelen kuşaklara rehberlik yapabilmesini içerir. Çocuksuz bir insan da üretken olabilir. Kısırlık, kendine doyum sağlamak ve kendi çıkarlarını gözetmekten başka bir şey düşünmeyen insanları tanımlar.

Olgunluk Dönemi: Ego Bütünleşimi ya da Umutsuzluk

Bu dönem, üretken geçen bir yaşamın sağlamış olduğu doyum ile yıllarını anlamsız geçirmiş olmanın mutsuzluğu arasındaki çatışmayla belirlenir. Bu dönem huzurla geçirilebilir. Çevrede torunların varlığının yanı sıra, o güne değin üretmiş olduğu şeylerden genç kuşakların yararlanmakta olduğunu görmenin verdiği haz yaşanır.

Buna karşılık, gerçek yakınlığı gerçekleştiremeden, narsisistik ve üretkenlikten yoksun bir yaşam sürdürmüş olan kişi olgunluk döneminde huzur bulamaz. Üretken olamamış olmanın inançsızlığı, insanı ölüm korkuları ve umutsuzlukla baş başa bırakır.

OBJE İLİŞKİLERİ KURAMI

İngiltere'den kaynaklanan ve yakın yıllarda Amerika'da da yandaşları artan bu kuramın başlangıç noktasını Melanie Klein'ın çalışmaları oluşturmuştur. Temelde Freud'un izinde olan ve Budapeşte'den Berlin'e, oradan da 1926 yılında İngiltere'ye göç eden Klein, çocuklarla sürdürdüğü psikanalitik çalışmalarında, ilgisini içleştirilmiş objelere odaklaştırarak psikanaliz kuramına farklı bir boyut getirmiştir. Yaşamın ilk yılının ruhsal gelişimin en belirleyici dönemi olduğunu vurgulayan Klein, örneğin Oedipus kompleksinin yaşamın ilk ayının ikinci yarısında yaşanan memeden kesilme süreci içinde yer aldığı görüşündedir. Klein'a göre içgüdüsel dürtüler, spesifik obje ilişkileri içine geçişmiş karmaşık ruhsal fenomenlerdir. Bedenden kaynaklanmak yerine onu bir anlatım aracı olarak kullanırlar. Yarattıkları gerilimleri boşaltma amacına değil, spesifik nedenlerle spesifik objelere yönelirler.

Klein'm görüşleri, başlangıçta British Psychoanalytic Society'de sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Klein'a karşı çıkanların başında Anna Freud gelmekteydi. Sonunda dernekte bölünme oldu. "B" grubu denilen bir kesim Anna Freud'un liderliğini izlerken, "A" grubu denilen bir başka kesim de Melanie Klein'a bağlı kaldı. Bu bölünme günümüzde de varlığını sürdürmektedir. "Bağımsız" grup denilen bir üçüncü kesim ise yansız kalmayı yeğledi. Aslında daha çok Melanie Klein'ın etkisinde sayılabilecek olan bu grup, obje ilişkileri kuramına günümüzde bilinen şeklini verdi. Bu gruptaki çalışmacılar topluca, obje ilişkilerinde İngiliz Ekolü (British School) olarak anılırlar. Kişisel görüşleri arasında önemli bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, ortak bir temelden hareket ettikleri için aynı grupta değerlendirilirler. Bu araştırıcıların tümü Oedipus kompleksi öncesindeki gelişimle ilgilenir ve çalışmalarını, dürtü kuramından

çok, içleştirilmiş obje ilişkilerine odaklaştırırlar. Bunda, klasik psikanalistlerden farklı olarak, daha hasta kişileri psikanalitik yöntemlerle tedavi etmelerinin ve bu nedenle, çalışmaları sırasında daha ilkel zihinsel durumlarla karşılaşmalarının payı olsa gerek.

Ego psikolojisine göre, içgüdüsel dürtüler birincil, obje (insan) ilişkileri ikincildir. Obje ilişkileri kuramı ise dürtülerin bir ilişki içinde belirdiğini ve bu ikisinin birbirinden soyutlanamayacağı görüşünü savunur. Hatta bazı obje ilişkileri kuramcıları daha da öteye giderek, dürtülerin gerilim boşaltma amacıyla değil, obje arayışı doğrultusunda ortaya çıktığı görüşündedirler.

Bu kurama göre, insanlar arası ilişkiler, ilişkilerin içleştirilmiş *(internalized)* imgelerine dönüştürülerek yaşanır. Çocuklar, gelişimleri sırasında, ilişki durumunda oldukları kişileri içleştirmekten öte "ilişkilerin kendisini" iç dünyalarına mal ederek yaşarlar. Emzirme süreci bebek için sıcak ve olumlu bir yaşantıdır. Böyle bir süreçte bebek, kendisini, annesini ve emzirilme olayının yarattığı duyguları olumlu bir yaşantı olarak algılar. Acıktığında anneyi yanında bulamaması ise olumsuz bir yaşantıya neden olur. Engellenmiş olan kendisini ve ilgisiz annesini olumsuz bir biçimde algılarken korku ve kızgınlık da yaşar. Bu karşıt yaşantılar giderek, kendi imgesini (ben), objenin imgesini (anne) ve bu ikisi arasında oluşan duyguları içeren ilişkilerin karşıt yönleri olarak içleştirilirler.

Bebeğin annesini içleştirmesi, emzirme sırasında annenin varlığının yarattığı fiziksel uyaranlarla başlar. Ancak, kendisiyle annesi arasındaki benlik sınırlarını henüz fark edemediği için, birliktelik bebek için henüz bir ilişki anlamını taşımaz. Sandler ve Rosenblatt'a göre, yaşamın on altıncı ayı sıralarında annenin varlığı kalıcı zihinsel imgelere dönüşmeye başlar (1962). Aynı dönemde bebeğin kendine ait kalıcı imgeleri de oluşmaya başlar. Bu oluşum, önceleri kendi bedeniyle ilgili imgelerle sınırlıyken, giderek kendine ait olarak algıladığı çeşitli duyuları ve yaşantıları da içermeye başlar.

Olumlu nitelikler taşıyan iyi obje imgesi, bebeğin, acıktığı zaman annesine duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanır ve doyum arayışı içinde olan bebeğin, annenin sanrısal bir imgesini yaratmasıyla

oluşmaya başlar. Annenin olumlu ve sevecen yönlerinin içleştirilmiş imgelere dönüşmesi, bebeğin anneyi kaybetme korkularından kaynaklanır (Schafer, 1968).

Annenin olumsuz yönlerinin içleştirilmesinin nedenleri biraz daha karmaşıktır. Schafer'e göre, olumsuz bir objeyle kurulan bağ, hiç obje olmamasına yeğlenir ve bebek annenin kötü yönlerini de içleştirerek, bu olumsuz imge üzerinde bir denetim sağlamaya çalışır. Öte yandan, içleştirilen bir obje imgesi, dıştaki objenin gerçek niteliklerini yansıtmıyor olabilir. Klinik çalışmalarda da gözlemlendiği gibi, olumsuz bir objeyle kurulan yoğun bağ, bu objeyle daha olumlu bir ilişki kurabilme isteğini de içerir (Meissner, 1981). Bu değerlendirme, neden bazı insanların özellikle kendilerine karşı reddedici bir tutum gösteren kişilere yönelme eğiliminde olduklarını da açıklar.

Obje ilişkileri kuramının çatışma olgusunu değerlendirişi ego psikolojisinin bakış açısından farklıdır. Bilinçdışı çatışma, yalnızca içgüdüsel dürtülerle savunma mekanizmaları arasında değil, içleştirilmiş obje ilişkilerinin birbirine karşıt yönleri arasında sürdürülen çekişmeleri de içerir (Kernberg, 1983). İnsanın kendine ilişkin imgeleri, obje imgeleri ve bunlar arasındaki ilişkilerin duygu yükü, bir zaman diliminden diğerine farklılıklar gösterir; dolayısıyla bunlar arasındaki çatışmanın niteliği de.

Ogden'e göre, içleştirilmiş obje ilişkileri egonun bilinçdışı alt örgütlere bölünmesine *(splitting)* neden olur (1983). Bu alt örgütler iki grupta toplanırlar:

1) Egonun kendi alt örgütü: Kişinin, duygularının ve düşüncelerinin gerçekten kendisine ait olduğunu hissedebildiği ego yönlerini içerir.

2) Egonun obje alt örgütü. Egonun objeyle özdeşlenen yönleri, kendisinin ve çevresinin kişi için taşıdığı anlamı belirler. Bu özdeşleşme öyle yoğun olabilir ki, kişi kendisine ait olduğunu hissettiği özgün yönlerine tümden yabancılaşabilir (Ogden, 1983, s. 227).

Ogden'in bu değerlendirmesi Freud'un süperego kavramına oldukça yakındır ve süperegonun, neden genellikle bir "yabancı madde" gibi algılandığını da açıklar. Tedaviye gelen kişiler de,

ilişkilerinden söz ederlerken, çoğu kez, çevrelerindeki insanların kendilerine göre nerede olduklarını değil, kendilerinin onlara göre nerede olduklarını anlatma eğilimi gösterirler.

İngiliz ekolünü izleyen psikiyatristler, çatışma kuramının yanı sıra yoksunluk *(deficit)* kuramının da gerekliliğine inanırlar. Örneğin Winnicot, bir çalışmasında *yeterince iyi anne* terimini kullanarak, bebeğin normal gelişimi için gerekli olan asgari koşulları tanımlamaya çalışmıştır (1965). Balint, tedaviye gelen kişilerin çoğu tarafından dile getirilen ve "kendilerinde bir şeylerin eksik olduğunu hissettikleri" biçiminde tanımlanan olguya *temel yanlış* adını verir (1968). Balint, bu yoksunluğun, annenin bebeğin temel ihtiyaçlarını karşılayamamış olması sonucu yaşandığı görüşündedir. Dolayısıyla, obje ilişkileri kuramı doğrultusunda çalışan psikiyatristler çalışmalarını çatışma olgularının analiziyle sınırlama ve kendilerinin yeni bir obje olarak tedaviye gelen kişiler tarafından içleştirilebilmesine zemin hazırlayarak, onlardaki yapısal eksikliğin onarılabilmesine katkıda bulunurlar. Tedaviye gelen kişinin içleştirilmiş obje ilişkilerinin çok katı olmadığı ve yeni yaşantılar yoluyla değişime uğrayabileceği görüşü, obje ilişkileri kuramının temel ilkesini oluşturur. Bu görüş, belirli bir oranda, klasik ego analistleri tarafından bile paylaşılmakta ve psikiyatristin, bir transferans objesi olmaktan öte, yeni bir obje ilişkisi olarak yaşanmasının önemi kabul edilmektedir.

Ego psikolojisi kuramı tartışılırken nevrotik savunma mekanizmaları da kısaca gözden geçirilmişti. Burada, obje ilişkileri kuramcılarının daha ağır bozukluklar gösteren hastalarda tanımladıkları ve özellikle kişilik bozukluklarında ve psikozlarda gözlemlenen daha ilkel savunma mekanizmalarından örnek vermek istiyoruz: *splitting* (ikiye ayrılma) ve *projective identification* (yansıtmalı özdeşleşme).

Splitting: Bu mekanizma, birbirine karşıt kendi ve obje imgelerini ve duygularını oldukça kesin bir biçimde birbirinden ayıran bilinçdışı bir süreci tanımlar. Klein'a göre, yaşamın ilk aylarında bebeğin duygusal dünyasının sürdürülebilmesi yönünden temel bir mekanizmadır. Bebeğin, iyiyi kötüden, sevgiyi nefretten, hazzı acıdan ayırabilmesini sağlar. Böylece, olumlu yaşantılar, olum-

suz karşıtlarına bulaşmaksızm korunmuş olur. *Splitting*, yaşantıları tehlikeli olanı tehlikeye açık olandan ayırarak düzenleyen biyolojik yasanın psikolojik savunma mekanizmasına dönüşmesi biçiminde de yorumlanabilir (Ogden, 1986). Ancak, bir savunma mekanizması niteliği kazandığında ego yetersizliğinin temel nedenini oluşturur. Çünkü yaşamsal ve saldırgan dürtülerin türevlerinin, birbirine karşıt içeriklerine rağmen bütünleşmeleri saldırganlığın nötrleştirilmesini sağlar. *Splitting* bu nötrleştirmeyi engelleyerek, egoyu, gelişimi için çok gerekli bir enerji kaynağından yoksun bırakır (Kernberg, 1975).

Kernberg'e göre, *splitting* bazı klinik belirtilerin ortaya çıkmasına neden olur: (1) birbirine karşıt davranışların ve tutumların birbiriyle sürekli yer değiştirmesi, (2) dürtü denetiminin "seçici bir biçimde" kaybı, (3) çevredeki insanların "tümüyle iyi" ve "tümüyle kötü" olarak bölümlenmesi (idealize etme ve değer kaybı), (4) kendine ilişkin çelişkili imgelerin birbiriyle sürekli yer değiştirmesi. Kernberg, *splitting* mekanizmasının *"borderline"* kişilik bozukluklarına temel oluşturduğu görüşünde olmakla birlikte, bazı diğer araştırıcılar bu mekanizmanın zaman zaman başka bozukluklarda da görülebildiği inancındadırlar.

Projective identification: Üç etapta oluşan bu savunma mekanizmasında kişi bazı yönlerini kendisinin değilmişçesine bir başkasına mal eder: (1) Tedaviye gelen kişi bir obje ya da kendi imgesini tedavi edene yansıtır. (2) Tedavi edilen tarafından kendisine yöneltilen baskı sonucu, tedavi eden de yansıtılan imge ile kendi bilinçdışında özdeşleşerek, o imge gibi hissetmeye ve davranmaya başlar *(projective contridentification).* (3) Tedavi eden, giderek, kendisine yansıtılan bu materyali psikolojik bir süreçten geçirerek onarır ve yeniden içleştirilmek üzere tedavi edilene iade eder. Yansıtmış olduğu materyalin onarılmış olarak yeniden sunulması, tedavi edilende bu materyalin karşılığı olan kendi ve obje imgeleri ile insan ilişkilerinin onarılmasına yol açar (Ogden, 1979). Ogden bu üç evreli mekanizmayı, Bion'un "Bebek nasıl annesini kendi yansıtmaları doğrultusunda algılarsa, tedavi edilenin terapisti kavramlaştırması da kendi yansıtmaları doğrultusunda oluşur" yorumundan esinlenerek geliştirmiştir (1962).

Bazı araştırıcıların konuya yaklaşımı Ogden'in görüşünden farklı olmuştur. Örneğin Kernberg, özdeşleşmenin, yansıtmanın yapıldığı kişide değil, yansıtanın içinde oluştuğu görüşündedir (1987). Bir diğer insana (örneğin terapiste) yansıttığı özdeşleşmesini sürdürerek, yansıtan, yansıttığı materyal üzerinde denetim kurmuş olduğuna inanır. Çoğu araştırıcıya göre, denetim öğesi yansıtmalı özdeşleşme mekanizmasının temelini oluşturur. Örneğin kişi, istemediği yönleriyle yüzleşmekten, yansıtmalı özdeşleşme yoluyla kurtulur ve yansıttığı objeyi denetim altında tutarak, istemediği ve yansıttığı yönlerini denetim altına alabildiği yönünde bilinçdışı bir yanılsama yaşar (Sandler, 1987).

Yansıtmalı özdeşleşme ve yansıtma mekanizmalarının ayrımı da çeşitli araştırıcılar arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. Bazılarına göre, tüm yansıtma mekanizmaları yansıtmalı özdeşleşme olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yansıtılan materyal ile özdeşleşme yansıtanın kendi içinde yaşanır. Bir başkasına yansıtmakta olduğu materyalle bir bağ sürdürmediğinde, bu materyalin kişi için bir anlamı da olmaz. Bir başka görüş de yansıtma mekanizmalarının tümünün yansıtmalı özdeşleşme mekanizması sayılamayacağı yönündedir. Bu görüşe göre, materyalin yansıtıldığı obje yansıtma sonucu farklı bir biçimde algılanmaya başladığında, yansıtma mekanizması yansıtmalı özdeşleşmeye dönüşmüş olur.

Bu iki görüşten farklı olarak Kernberg, yansıtmanın ilkel bir savunma mekanizması olmadığı inancındadır. Ona göre, yansıtma ileri derecedeki nevrotik hastalarda gözlemlenen bir belirtidir ve yansıtmalı özdeşleşmede söz konusu olan yeniden içleştirme evresini içermez. Kernberg, yansıtmalı özdeşleşmenin çok daha ilkel bir mekanizma olduğu ve kişinin kendi ile dış objeler arasındaki sınırlarının daha geçirgen olduğu durumlarda oluştuğu görüşündedir. Sınırların geçirgenliği, yansıtılan materyalin yansıtana daha kolay dönebilmesine neden olur. Yansıtma mekanizması ise sınırların geçirmezliğini koruduğu durumlar için söz konusudur.

Obje ilişki kuramının içeriği, önemli ölçüde, Margaret Mahler ve arkadaşlarının bebekler üzerinde yaptığı klinik gözlemlerden kaynaklanmıştır (1975). Normal ve sorunlu anne-bebek çiftleri

üzerinde ve doğumdan üçüncü yaşa kadar olan süreye odaklaşılarak yapılan çalışmalar sonucu Mahler ve arkadaşları, bu dönemdeki gelişimi obje ilişkileri yönünden üç evreye ayırarak değerlendirmişlerdir.

. Yaşamın ilk iki ayını kapsayan ve *Autistic* (otistik) evre denilen dönemde bebek kendine dönüktür ve ilişkiden çok, yaşamın sürdürülmesiyle ilgilidir.

İkinci ve altıncı aylar arasında süren ve *symbiosis* (ortak yaşam) denilen evre, bebeğin gülümseme tepkileri vermesi ve gözleriyle annenin yüzünü izlemesiyle başlar. Bu dönemde bebek anneyi henüz ayrı bir obje olarak algılayamaz ve beraberliklerini ikili bir bütün olarak yaşar.

Üçüncü evre olan *seperation-individuation* (ayrılma-bireyleşme) dört alt-evreden oluşur:

İlk alt-evre olan *differentiation* (ayrımlaşma) döneminde bebek annenin ayrı bir varlık olduğunu fark etmeye başlar. Bu farkındalık sonucu bebek, annenin yanında olmadığı durumlarla baş edebilmek için emzik ya da battaniye gibi geçici objelere ihtiyaç duyabilir.

Practicing (denemeler) evresi onuncu ve on altıncı aylar arasında sürer. Bu dönemde bebek, gelişen hareket becerilerinin sınırları içinde, dünyayı kendi adına keşfetme denemelerine girişir. Ancak yine de, arada bir annesine dönerek ondan destek alma ihtiyacını duyar.

Rapprochment (yeniden yakınlaşma) evresi on altıncı ve yirmi dördüncü aylar arasında yaşanır. Bu dönemde çocuk annenin ayrı bir varlık olduğunun çok farkındadır. Anneden ayrı olduğu durumlara duyarlığının artması, denemeler döneminde yaşamış olduğu narsisistik şişmenin sönmesine neden olur ve çocuk oyun oynarken bile annesinin nerede olduğunu sık sık kontrol eder.

Dördüncü alt-evre yaşamın üçüncü yılı süresince yaşanır. Bu dönemde bireyleşme belirginleşir ve obje ilişkileri süreklilik kazanmaya başlar. Daha önce iyi ve kötü olarak ikiye ayrılmış olan anne imgeleri tek bir bütüne dönüşerek içleştirilir ve bu yeni imgeyle olan ilişki, annenin çevrede bulunmadığı zamanlarda çocuğun kendisini güvenlikte hissetmesini sağlar. Böylece, çocuk oedipal döneme girmeye hazır bir duruma gelmiş olur.

SELF PSİKOLOJİSİ

Self (kendi, kendilik, benlik) psikolojisi, insanın kendine verdiği değeri ve bütünlüğünü koruyabilmesinde dış ilişkilerinin önemini vurgular. Heinz Kohut'un çeşitli zamanlarda yazılmış kitaplarından esinlenerek geliştirilmiş olan bu kuramsal yaklaşıma göre, tedaviye gelen kişi, kendini iyi hissedebilmek için diğer insanlardan gelecek olumlu tepkilere aşırı bir ihtiyaç duyar. Bu nedenle, bazı gözlemciler bu kuramı "iki kişi psikolojisi" olarak nitelendirirler.

Self psikolojisi Kohut'un, ciddi narsisistik bozukluklar gösteren hastaların psikanalitik tedavisi sırasında edindiği izlenimler sonucu geliştirilmiştir (1971). Bu insanlar, tedavi ortamına klasik nevrotik hastalardan farklı belirtiler getirmekte ve tanımlamakta güçlük çektikleri bir çöküntüden ya da ilişkilerindeki doyumsuzluktan yakınmaktaydılar. Kendilerine verdikleri değer çevrelerindeki insanların tepkilerinden kolayca etkilenebiliyordu. Kohut, klinik çalışmaları sırasında, ego psikolojisinin sunduğu yapısal modelin bu insanların sorunlarını anlamada ve rahatlatmada yeterli olamadığını giderek fark etmeye başlamıştı.

Kohut bu hastaların iki tür transferans geliştirdiğini gözlemlemişti: *mirror transference* (ayna transferansı) ve *idealizing transference* (idealize ederek transferans).

Ayna transferansında hasta sürekli terapistinin onayını ve beğenisini arar. Bu arayış, çocuğun, ilgi çekme gösterilerine karşılık annesinin gözlerinde bir pırıltı aramasını andırır. Kohut'a göre, anneden gelen onaylayıcı tepkiler normal bir gelişim için büyük önem taşır ve çocuğun kendisine değer verebilmesini sağlar. Anne *mirroring* tepkileri vermediğinde, çocuk, bütünlük duyusunu sürdürmede ve kendine olan saygısını korumada güçlük çeker. Bütünlüğünü koruyamayan çocuk umutsuzluk içinde kusursuz olmaya ve "performansı" ile ebeveynini etkilemeye çalışır. Tedaviye gelen bir yetişkin de ayna transferansı geliştirdiğinde, "terapisti için performans" göstererek ondan onay alabilme çabalarına girebilir.

İdealize ederek transferansta, tedaviye gelen kişi, terapisti sınırsız gücüyle rahatlatan ve iyileştiren bir varlık olarak yaşar.

Ayna tepkisini zaten alamayan çocuğun, anneyi idealize etme ihtiyacı da karşılanamamış olabilir ya da anne idealize edilebilecek biri olmayabilir. Böylesi bir geçmiş yaşantı, idealize etme ihtiyacının tedavi ortamında terapiste yöneltilmesine neden olur.

Bu iki transferans türü, çocukluğun ilk dönemlerindeki yetersiz ebeveyn desteği sonucu oluşan dağılma eğilimine karşı geliştirilmiş çabalardır. Kohut, yapısal modelin ve çatışma olgusunun, ayna tepkisi ve idealize etme gibi narsisistik ihtiyaçları açıklamada yeterli olmadığı görüşündedir. Üstelik klasik psikanaliz uygulamalarında, tedaviye gelen kişinin narsisistik eğilimlerinin üstesinden gelerek diğer insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmesinin bekleniyor olması zararlı sonuçlar bile verebilmektedir. Kohut'a göre, ihtiyaç duyulan destek sağlandığında narsisistik şişme gerçekçi amaçlara dönüşebilir ve idealize edilen terapist imgesi, geçmişte ihtiyaç duyulmuş olan idealler ve değerlerin karşılığı olarak içleştirilir. Üstelik self psikolojisinde tedavinin amacı benlik bütünlüğünü koruyabilmeye yöneliktir ve tedavi edilen kişinin insanları sevebilme yeteneğini geliştirmesi kesin bir beklenti değildir (1977).

Selfobject terimi, Kohut tarafından, kişinin *mirroring* ve idealize etme ihtiyaçlarını yönelttiği ya da bu ihtiyaçları karşılayan insanların rolünü tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Benliğin gelişimi ve zenginleşmesi yönünden diğer insanlara, ayrı varlıklar olarak değil, benliğin bu ihtiyaçlarını karşılayacak ve besleyecek objeler olarak bakılabilir. Güven verici ve destekleyici rolleriyle, "selfobje" denilen bu kişiler insan olmaktan çok işlev olarak nitelendirilebilirler.

Kohut, ölümünden sonra yayımlanan son kitabında (1984) selfobjelere duyulan ihtiyacın ömür boyu sürdüğünden ve diğer insanlardan gerçek anlamda ayrımlaşmanın yalnızca bir mitos olduğundan söz eder. Kendimize verdiğimiz değeri sürdürebilmek için hepimiz diğer insanlardan onay ve anlayış bekleriz. Gelişip olgunlaştıkça, arkaik selfobjeler giderek terk edilir ve daha uygun selfobjeler kullanılmaya başlanır.

Kohut Oedipus kompleksine ego analistlerinden daha az önem verir. Kohut'a göre Oedipus çatışması, gelişimin daha önceki dönemlerinde yaşanan self-selfobje ilişkilerindeki aksaklıkla-

rın artık ürünlerinden başka bir şey değildir. Eğer anne çocuğun selfobje ihtiyaçlarını gereğince karşılamışsa Oedipus kompleksi de sorunlara neden olmadan aşılabilir. Self psikolojisine göre temel anksiyete "dağılma anksiyetesi"dir. İnsanın, selfobje tepkilerinden yoksun kalması sonucu dağılacağı ve psikolojik ölümüyle yüzleşeceği korkusunu tanımlar. Self psikolojisine göre, uyuşturucu kullanımı, cinsel davranış sapmaları, yemek yeme nöbetleri gibi birçok belirti davranışı, kastrasyon anksiyetesinden kaynaklanan nevrotik çatışmaların ürünü olmayıp, dağılma eğiliminde olan benliğin iç uyumunu ve bütünlüğünü koruma ve sürdürme amacıyla alınmış acil önlemlerin anlatımıdır.

Bölüm: 2

ALFRED ADLER VE BİREYSEL PSİKOLOJİ

Psikanalitik ekolün ortaya çıkışından bir süre sonra, libido kuramını normaldışı davranışların temel nedeni olarak kabul etmeyen öğrencileri, Freud'dan ayrılarak kendi kuramlarını ve tedavi yöntemlerini geliştirdiler. Çocukluk cinselliğine karşı insan benliğine ve ilişkilere önem veren bu yeni görüşlerin oluşturduğu ikicilik (dichotomy), gerçekte yapay bir farklılık olmakla birlikte, çağdaş psikiyatrik düşüncedeki varlığını bugün de sürdürmektedir.

Yirminci yüzyılın başlarında, Freud'un evinde her hafta toplanarak psikanalizin bulgularını coşkuyla tartışan genç hekimlerin en seçkinlerinden biri Alfred Adler'di. Bu gruptan ayrılarak yeni bir ekol kuranların ilki de o olmuştur. Ancak bu kopmada kişisel etmenlerin de önemli payı vardı. Freud, olayı bir baba-oğul yarışması olarak nitelemiş, Adler ise kendi kuramına uygun bir biçimde, büyük ve küçük kardeşler arasındaki çatışma olarak yorumlamıştır. Bu ayrılmanın her ikisi üzerinde bazı olumsuz etkileri de olduğu söylenebilir. Adler, Freud'un öğretisini eleştirirken aşırılığa kaçmış, örneğin, libido kuramının tümünü ve bilinçdışı süreçlere ilişkin görüşlerin çoğunu geçersiz saymıştır. Buna karşılık Freud, Adler'in başkaldırısının etkisinde kalarak, kuramının bu yönleri üzerinde inatla direnmiş ve bu tutumu, büyük bir olasılıkla, görüşlerine sonradan bazı esneklikler getirebilmesini engellemiştir.

Freud'un psikiyatri alanında kullandığı veriler biyolojik kökenlidir. Her ne kadar psikanalitik kuramda, ana-baba, aile ve toplum öğelerine yer vermişse de, bu öğelerin farklı tiplerinin egonun gelişimi üzerindeki etkilerini gereğince vurgulamamış, cinselliğe daha fazla önem tanımıştır.

Oysa, Adler kuramına göre kişilik, bireyin kendisine, diğer insanlara ve topluma karşı geliştirdiği tutumların ürünü olarak gelişir.

Adler'in psikiyatri alanına yapmış olduğu katkılar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek artan bir önem kazanmıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, kişilerarası ilişkileri ve diğer toplumsal etmenleri, insanın kendi hakkında geliştirdiği imgenin temel belirleyicisi olarak tanımlanmış olmasıdır. Ayrıca Adler, günümüzdeki psikoterapi teknikleri arasında giderek artan bir ilgi toplayan fenomenolojik yaklaşımın öncüsü olarak da çağdaş olma niteliğini korumaktadır. Geliştirdiği kavramlara diğer araştırıcıların yazılarında da rastlanır, davranışın işleyiş biçimine ilişkin görüşleri günümüzdeki klinisyenlerin sözlerinde yinelenir. Ne var ki, günlük klinik yaşantıya girmiş olan bu kavramlarm Adler'e ait olduğu çoğu kez hatırlanmaz bile. Aşağılık ve güvensizlik duyguları, kardeş kıskançlığı, tek çocuk, ödünleyici davranış, empatik anlayış gibi kavramlara, psikiyatri alanında çalışanların yanı sıra, halkın günlük konuşmasında da rastlanır.

Bazı yazarlara göre, Adler'in halk üzerindeki etkisi psikiyatristler arasında oluşturduğu etkiden daha güçlü olmuştur. Adler, sürekli olarak halka açık konferanslar düzenlemiş, düşüncelerinin okullarda, kiliniklerde ve çocuk mahkemelerinde uygulanabilmesi için çaba göstermiş, görüşlerinin sokaktaki adamın diline de yerleşmesi için özenle çalışmıştı. Bu nedenle, Adler'in kavramları halk tarafından kolay anlaşılabilmiş ve kullanılabilmiştir. Adler'in iyimserliği ve davranışı olumlu yönleriyle ele alışı, geliştirdiği kuramın bir diğer çekici yönü olmuştur. Freud'un karamsarlığına ve insanı yıkıcı bir varlık olarak niteleyen görüşlerine karşı çıkan birçok kişi, Adler'in, insanı, çeşitli durumlara uyabilme yeteneği olan, olağanüstü işleri başarabilen, insanlığın yücelmesi için yaratıcı ve yapıcı çabalar gösteren bir varlık olarak tanımlamasını içtenlikle kabullenmiştir.

Alfred Adler 1870'te Viyana'nın bir banliyösünde, altı çocuklu bir ailenin ikinci evladı olarak dünyaya geldi. Bir tahıl tüccarı olan babasının geliri ailenin oldukça iyi koşullar içinde yaşamasını sağlamıştı. Adler anılarında, annesiyle ve kendisinden büyük olan erkek kardeşiyle uyuşamadığından ve çocukluk günlerinde-

ki yoğun spor çalışmalarından söz eder. Çocukluk döneminde geçirdiği önemli bir hastalık sonradan Adler'in tıp öğrenimine yönelmesinde başlıca etmen olmuştur. 1895'te Viyana Üniversitesi'nden mezun olan Adler, önce göz hastalıkları dalında uzmanlaştı, ancak sonra genel tababette çalıştı ve en sonunda psikiyatriyi seçti. 1897'de evlendi ve dört çocuğu oldu.

1902 yılında Viyana'da yayımlanan bir gazetede, Freud'un rüyalar konusundaki monografı kıyasıya eleştirilmişti. Buna karşı Freud'un görüşlerini içtenlikle savunan bir karşıt eleştiri yazan Adler, böylece Freud'un ilgisini çekmiş oldu. Freud, onu psikanalitik gruba katılmaya çağırdı ve aralarındaki on dört yaş farka rağmen iki hekim arasında kısa sürede yakın bir dostluk kuruldu.

Freud'un da desteğiyle Adler kısa sürede Viyana Psikanaliz Derneği'nin liderlerinden biri oldu. Freud, bazı hastalarını Adler'e yolladığı gibi, onu kişisel doktoru olarak da atadı. Bu dönemde Adler, Freud'un geliştirdiği güdü psikolojisine önemli katkılar yapan bir dizi makale yazdı ve Psikanaliz Derneği Başkanlığı için Freud'un halefi seçildi. Ne var ki, giderek Adler'le Freud arasında önemli görüş ayrılıkları belirdi ve bu durum her iki tarafı da zorlamaya başladı. Sonunda, Psikanaliz Derneği bir dizi toplantı düzenleyerek Adler'in görüşlerini dinleyip tartışmaya karar verdi. Üçüncü toplantının yapıldığı 1 Şubat 1911 günü Adler ve Freud görüşlerinin birbirine tümden karşıt düştüğünü fark ettiler. Bu olay üzerine Adler, dernekten çekilmeye karar verdi ve onunla birlikte on üye daha dernekten ayrıldı.

Bu ayrılışı izleyen yıl içinde Adler görüşlerini *Bireysel Psikoloji* başlığı altında topladı, kendi adını taşıyan bir dernek kurdu ve bir dergi yayımlamaya başladı. Daha sonraki yıllarda, Birinci Dünya Savaşı süresince Avusturya ordusunda doktor olarak görev yaptığı sürenin dışında, Alfred Adler yoğun bir biçimde çalıştı, konferanslar verdi, makaleler yazdı ve Orta Avrupa'nın çeşitli kentlerinde Bireysel Psikoloji derneklerinin kurulmasına katkıda bulundu. Savaştan sonra bu dernekler giderek gelişmiş ve Hitler'in ortaya çıkışından az önce sayıları otuz dördü bulmuştu.

1925'ten başlayarak birçok kez gittiği Amerika'ya 1935 yılında yerleşen Adler, Long Island Tıp Koleji'nde Medikal Psikoloji Pro-

fesörü olarak çalışmaya başladı. Oradaki ders ve konferanslarının yanı sıra, yeni yapıtlar verdi ve özel klinik çalışmalarını sürdürdü (*). Adler, 1937'de dizi konferanslar vermek için gittiği İskoçya'da 67 yaşında öldü.

Adler çevresindekiler tarafından olağanüstü enerjik, insan davranışlarına gösterdiği ilgi ve çalışmalarında yorulmak bilmeyen bir kişi olarak tanımlanmıştır. "Ortalama insan"a karşı duyduğu ilgi yazılarının çoğunda belirgindir. Öğrencilik yıllarından başlayarak, yaşamı boyunca toplumsal sorunlara eğilmiş ve üniversiteden mezun olduktan sonra Viyana'nın yoksul bir mahallesinde çalışmayı yeğlemişti. O dönemde Avusturya'da reformcu bir grup olan sosyal-demokratların çalışmalarına da katılan Adler, eğitimde reform ve çocuk yetiştirme yöntemlerinin geliştirilmesi gibi konularda etkin çalışmalar yapmış, insanın basmakalıp ölçütlerle değerlendirilmesine karşı çıkan yazılar yazmıştır.

Toplumsal sorunlara karşı geliştirdiği tepkici tutumlarına karşın Adler, eğlenceyi ve toplulukları seven, müziğe ve yemeğe düşkün, sıcak ve candan bir insan olarak tanımlanır. Ortalama insana karşı duyduğu ilgi nedeniyle, geliştirdiği kavramlara halkın da anlayabileceği bir anlatım biçimi aramış ve bu konuda gerçekten de başarıya ulaşmıştı.

Adler, insan davranışlarının kişinin kendi içsel yaşantılarının çözümlenmesiyle açıklanabileceğine inanmıştı. Ona göre, davranışların ortaya çıkış nedenleri bireyin çevresindeki olaylarda aranmamalıdır. Davranışlar o anda kişinin "derisinin altında" yaşanan olayların ürünü olarak ortaya çıkar. İnsanın bedeni içinde gelişen bu öznel yaşantıların başlıca belirleyicileri, o kişinin değer yargıları, geliştirmiş olduğu tutumlar, ilgi alanları ve düşünce biçimleridir. Dolayısıyla, bu insanın gerçeği yorumlama biçimini yansıtan düşünceler davranışlarının başlıca belirleyicileridir. Bir başka deyişle, davranışların oluşumunda, çevredeki "gerçek" olaylardan çok, bireyin onları nasıl gördüğü ve yorumladığı önemlidir.

(*) Adler yaşamı boyunca sayıları 100'ü bulan kitap ve makale yazmıştır. 1927'de yayımlanan "Bireysel Psikolojinin Uygulanması ve Kuramı" adlı kitabı Adler'in kişilik kuramını en iyi yansıtan örnektir.

Gerçekte Adler, nesnel etmenlerin rolünü tümden reddetmemiştir. Doğuştan var olan gizilgüçlerden, organ eksikliği karmaşasından ve çocuk yetiştirme yöntemlerinden söz ederken bunlara da değinmiştir. Ancak, sakat bir bacak, yoksulluk, aşırı cezalandırıcı ana-baba tutumları gibi nesnel olaylar değerlendirilirken asıl önemli olan, bireyin bu durumlara karşı hangi tepkileri geliştirmiş olduğudur.

Bireyin davranışlarına yön veren düşünceler, çevresindeki gerçek olayların simgesel temsilcileridir. Bu düşünceler onlara ilişkin olaylarla özdeş değildir, "gerçek" olmaktan çok "imgelemsel"dir; dünyada inananların sayısı kadar inançlar vardır. Çoğu inanç gerçeğe oldukça yakındır; ancak inançlardaki "yanılgı" oranı nevrozun belirleyicisi olur.

Bir olaya ilişkin düşünceler o olayın soyutlaşmış biçimi olduğundan, yanılgı da olağan bir sonuçtur. Ama insan yine de bu düşünceler aracılığıyla çevresindeki olaylarla baş edebilir.

İnsan bu kavramları, yaşam kargaşası içinde yolunu bulabilmek için yaratır. Kendisine özgü ve imgeleminin ürünü olan bu düşünceler, yaşamının amaçlarını saptar, duygu ve davranışlarını da bu amaca doğru yönlendirir. Adler bunun için *imgelemsel amaç* (fictional goal, fictional finalism) terimini kullanır. Bu kavrama göre, davranışlar insanın geleceğe yönelik amaçları tarafından belirlenir. Terapist, kişinin amaçlarını bilirse onun hangi davranışları göstereceğini önceden kestirebilir. Adler'in burada tanımladığı, nesnel bir gelecek olmayıp, kişinin o anda var olan geleceğe yönelik düşünce ve beklentileridir.

Adler, insanın en önemli ayırıcı niteliğinin, bütünlüğünü ve özgünlüğünü gerçekleştirme ve sürdürme eğilimi olduğu görüşünü savunmuş olan ilk araştırıcıdır. İnsan, arada bir uygunsuz ve sapkın tepkilerde bulunsa da, davranışlarında belirli bir tutarlığı sürdürmek için çaba gösterir. Algılar, düşünceler, düşler, eylemler ve nevrotik belirtiler, Adler'in sonradan *yaşam biçimi* adını verdiği içsel bir sistemle ilişki durumundadırlar. Kişinin alışılmış davranış örüntüleri, bir başka deyişle yaşam biçimi, genel bir amaca ulaşabilmek için geliştirilir. Yaşam biçimi her insanın tek ve özgün olduğunu açıklayan bir ilkedir. Yaşam biçimi yaklaşık

dört ya da beş yaşlarına kadar oluşur ve sonraki yaşam bu biçime uygun olarak sürdürülür (Adler, 1963). İnsan sonraki yaşamının kendine özgü yaşantı biçimlerine anlatım bulabilmek amacıyla yeni yollar geliştirebilirse de, genellikle, bunlar ilk yaşlarda oluşan temel biçimin uzantıları niteliğindedir.

Adler, insan davranışlarının, yaşamın ilk gününden başlayarak, toplumsal bir yapı içinde geliştiğini vurgular. Aile içinde doğan çocuğun, anne ve diğer aile üyeleriyle çok yakın ilişkiler geliştirmesi kaçınılmaz bir durumdur. Çocuğun çevresindeki insanların oluşturduğu koşullar, sonradan geliştireceği davranış örüntülerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Çağdaş toplum öylesi bir düzendir ki, yetişkin bir insanın davranışları çevresindeki diğer kişilerin davranışlarıyla iç içe geçişmiş bir durumdadır. Kimse kendisini bu düzenden soyutlayamaz ve düzen, her insanın öğrenmesi gereken ve "hangisini oynayacağı önceden belirlenen oyunun kuralları"na göre işler. Dolayısıyla, insan davranışları ancak toplumsal içeriğiyle birlikte incelenebilir. Bundan ötürü Adler, Bireysel Psikoloji'yi bir sosyal psikoloji kuramı olarak nitelendirmiştir. Bireysel Psikoloji, insanın toplumsal davranışlarını vurgular ve onun kişilerarası ilişkilerde gösterdiği tepkilere öncelikle önem verir.

Bireysel psikolojide veriler, inceleme konusu olan insanın öznel dünyasından toplanır. Dolayısıyla, Adler'in davranışları inceleme yöntemi, kişiyi, algıları, düşünceleri, amaçları ve diğer öznel tepkileri üzerinde konuşmaya yöneltme biçimindedir. Bu yöntem, günümüzde sözü çok edilen fenomenolojik yaklaşımla özdeş niteliktedir. Adler, insanı incelerken, onun olayları nasıl algıladığına ve diğer insanlarla ilişkilerinde kendisini nasıl değerlendirdiğine önem vermiştir. Dolayısıyla davranışı incelemede izlenecek yöntemde asal olan, gözlemcinin kendi algıları değildir. Davranışları çözümleme durumunda olan kişi öznel gözlemci durumunda olmalıdır. Bu ise empati yoluyla gerçekleştirilebilir. Bir başka deyişle, gözlemci, olayları kişinin onları gördüğü gözle görmeye, kendini onun yerine koyarak düşünmeye, hissetmeye ve davranmaya çalışmalıdır. Adler bunu, "onun gözleriyle görebilmeli, onun kulaklarıyla işitebilmeliyiz" sözleriyle dile getirir (Adler, 1963).

ORGAN EKSİKLİĞİ, EKSİKLİK (AŞAĞILIK) DUYGUSU VE ÜSTÜNLÜK ÇABASI

Her insan belirli biçimde işleyen bir fizik yapıyla dünyaya gelir. Ancak, insanlar fizyolojik donanım yönünden farklılıklar gösterirler. Adler bu farklılıkları, zekâ gerilikleri dışında, fazla önemli bulmaz. Ona göre, her insan kendisi için gerekli olan her şeyi yapabilir, farklılıklara karşın önemli olan, bireyin kendi donanımıyla neler yapabildiğidir. Adler bu görüşlerini açıklarken, bedensel eksiliği olan kişilerin durumunu sıklıkla vurgulamış, *organ eksikliği* başlığı altında, doğuştan var olan çeşitli sakatlıklara geliştirilen tepkileri incelemiştir.

Konjenital kalp hastalıkları, kısa boyluluk, ileri oranda görme bozuklukları, fizyonomik kusurlar, bazı hastalıklara yapısal eğilim vb. durumlar çoğu kez kalıtsal kökenlidir ya da doğuştan vardır. Adler'e göre önemli olan, böyle bir bedensel kusurun biyolojik niteliğinden çok, kişinin bu durumu nasıl karşıladığı ve onun yaşamını nasıl etkilediği hususudur. Organ eksikliğine karşı yapıcı tepki geliştirmiş kişiler arasında, kekemeliğini ödünleme çabası sonucu ünlü bir konuşmacı olan Demosten, aksayan bacağına karşın spor tarihine olağanüstü başarılarla geçmiş olan ünlü koşucu Nurmi sayılabilir. Buna karşılık, örneğin bazı kekeme kişiler, bu özürlerini, eksikliklerine karşı geliştirdikleri saygınlık kazanma düşlerini sürdürebilme amacıyla kullanırlar. Böyle bir kişi, eğer kekeme olmasaydı ne denli üstün bir varlık olabileceğini düşler. Bu düş, özürünün yarattığı eksiklik duygularını ödünlemede ona yardımcı olur.

Freud ve izleyicileri kekemeliği, id'den gelen içgüdüsel dürtülerin ağız bölgesinde doyum araması sonucu oluşan ruhsal bir davranış örüntüsü olarak açıklar. Adler için bu tür bir işlevsel kusur ancak, yukarıdaki örneklerde belirtildiği gibi, saygınlık kazanma çabasında ya da eksiklik duygularının ödünlemesinde bir odak noktası haline geldiği zaman önem kazanır. Odak noktası her zaman Demosten örneğinde olduğu kadar bilinçli değildir. Bilinçdışında okula gitmekten korkan bir çocuk, sabahları kusabilir, çünkü midesi onun en zayıf organıdır. Freud'un izleyicileri böyle bir olguyu bir savunma mekanizması türü olarak yorum-

lar. Adler ise aynı olayı ruhsal bir gerilim durumunun zayıf bir organda yansıması olarak değerlendirir.

Adler ayrıca, "organların dilinden" söz eder. Örneğin, kusma durumları, çocuğun çoğu kez farkında olmadığı ve kabul etmediği korkunun bir anlatımıdır. Böyle bir çocuğun mide sorununu sürekli bir belirti durumuna getirmesi ya da getirmemesi, onun yaşama karşı geliştirdiği genel tutumuna bağlıdır. Burada önemli olan, çocuğun bedensel zayıflığından çok, duruma geliştirdiği tepkidir.

Çocuk, güçlü yetişkinler arasında yaşayan çaresiz bir varlıktır. İnsan doğa güçlerine, hatta bazı hayvan türlerine oranla da zayıf bir varlıktır. Bundan ötürü, her insanın varoluşunda eksiklik duygusu bulunur. İnsan, çocukluk dönemlerindeki durumu ve sonraki yıllarda da evrenle olan ilişkisinden ötürü yaşamına *normal bir çaresizlik* içinde başlar. Yaşamı boyunca, daha önce kendisine egemen olan insanlar ve doğal güçler üzerinde üstünlük kurmak ve gücünü kanıtlamak için çaba gösterir. Bir başka deyişle, "kusursuz", bir varlık olmaya çalışır. Freud da yaşamının ilk dönemlerinde çocuğun kendini çaresiz hissettiğinden söz eder. Ancak, Adler'e göre bu durum, sonraki yaşamdaki davranışların temel belirleyicisidir. Çocukluk döneminin çaresizliği, insanda normal olarak var olan *eksiklik duygusu*nun ve bu duygunun sonucu ortaya çıkan üstün ve kusursuz olma güdülerinin biyolojik kökenidir.

Adler her insanın yaşamına "yoğun eksiklik duyguları"yla başladığı görüşünü savunur. Bu duygular evrenseldir, herkeste vardır ve bundan ötürü "normal" sayılmalıdır. Bu duygular değişmez ve bireyin ölümüne dek varlığını sürdürür.

Birçok insan böyle bir duygunun varlığını kabul etmek istemez. Çünkü, eksiklik toplumsal ölçütlere göre arzu edilmeyen bir durumdur. Ne var ki, insan kendisiyle ilgili değerlendirme yaptığı durumlarda eksiklik duygularıyla yüzleşmek zorunda kalır. Benzer değerlendirmeler ve bunun sonucu yaşanan duygular çocuk için de söz konusudur. Eksiklik, can sıkıcı bir duygu olmakla birlikte, olumlu bir acıdır da. Boşalım arayan bir gerilim durumuna benzer. Özetle, eksiklik duygusu (1) insanın kendisini yetersiz

bir varlık olarak algılaması ya da düşünmesi ve (2) buna eşlik eden gerginlik ya da tedirginlik gibi olumsuz duygulardan oluşur. Eksiklik bazı durumlarla yüz yüze gelindiğinde fark edilir ve davranışları güdüleyen bir güç olarak bireyin eyleme geçmesini sağlar.

Doğadaki tüm varlıklar "eksi bir durum"dan "artı bir durum"a geçmek için sürekli çaba içindedirler. Adler (1964) bu durumu *eksiklikten kurtulma çabası* ya da *üstünlük çabası* olarak adlandırmıştır. "Üstünlük çabası", "eksiklik duygusu"nun doğal bir sonucudur. Eksiklik duygusu, insanlarda yarattığı hoşnutsuzluğa karşın yaşanması kaçınılmaz bir olgudur. Üstelik, insanın yaşamını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için zorunludur. İnsan soğuktan rahatsız olduğu için bedenini koruyacak giysi ve barınaklar yapmış, hastalık ve ölümden korktuğu için tıp bilimini geliştirmiştir. Bir yandan kendisini tedirgin eden eksiklik duygularından kaçınması, öte yandan toplumsal ilgi gibi olumlu duygularına anlatım araması, insanın sürekli bir gelişme içinde olmasının temelini oluşturmuştur.

YARATICI GÜÇ, TOPLUMSAL İLGİ, YÜREKLİLİK VE SAĞDUYU

Adler, insanın bazı gizilgüçlere sahip olduğu ve bunların yaşam boyu giderek etkinlik kazandığı görüşündedir. Bu gizilgüçleri sistematik bir biçimde incelemiş olan Adler, bunları iki ana grupta toplamıştır: (1) Yaratıcılık, toplumsal ilgi, yüreklilik ve sağduyu gibi genel birimler; (2) algılama, öğrenme, bellek, dikkat, düşleme, duygu ve eylem gibi sınırlı birimler. Adler yazılarında özellikle birinci gruptaki kavramları incelemiştir.

İnsan, bebek ve çocuk da dahil, dış dünyadan gelen uyaranlardan edilgin bir biçimde etkilenen ya da kendi içinde oluşan dürtülerin tutsağı olan bir varlık değildir. Adler'e göre insan, kendi algılarını, eylemlerini, düşüncelerini ve görüşlerini oluşturma ve biçimlendirme konusunda doğuştan yeteneklidir ve yarattığı kavramlar, kendisini ve dünyasını anlamlı bir biçimde temsil ederler. Adler, insanın bu yeteneğini *yaratıcı güç* olarak adlandırmıştır.

Adler'in *toplumsal ilgi* adını verdiği davranışlar dizisi, normal bir insanın uyum yapabilmesi için kesinlikle zorunlu bir öğedir. Bu tür davranışların geliştirilmediği durumlarda kişilik bozukluğu söz konusudur. Adler'in toplumsal ilgi kavramını çok iyi işlemiş olduğu söylenemezse de yazılarından derlenebilenler aşağıdaki biçimde özetlenebilir.

Toplumsal ilgi doğuştan var olan bir yetenektir ve toplumsal ortam içinde kendiliğinden ortaya çıkar. Toplumsal ilgi belirtileri ilk kez çocuğun annesiyle ilişkisinde gözlemlenir. Başlangıçta oldukça ilkel biçimde olan bu eğilim, çocuk büyüdükçe birbirini izleyen gelişme dönemlerinden geçer ve yetişkin yaşama ulaşıldığında, "yaşam felsefesi"nin de oluşmasıyla, karmaşık bir biçim alır. Toplumsal ilginin ilk belirtileri, çocuğun birinci yaştan itibaren çevresindeki insanlara sevgi ve yakınlık tepkileri göstermesi, daha sonraki yıllarda oyuncaklarını diğer çocuklarla paylaşması, ana-babasına yardımcı olmaya çalışması gibi davranışlarda görülür. Adler'e göre, insan aslında dost ve yardımsever bir varlıktır. Benmerkezcilik, çocuğun çevresiyle etkileşiminde "öğrenmediği" kusurlu bir davranıştır.

Sevgi gösterilerine annenin ve diğer aile üyelerinin karşılık vermesiyle çocukta bu tür tepkiler giderek artar ve zenginleşir, çocukla çevresindeki insanlar arasında karşılıklı bir sevgi bağı oluşur. Çocuk bu yetişkinleri sevdiği için, onların konuşmalarını dinler, davranışlarını gözler, onların düşüncelerini ve eylemlerini örnek alır ve onlarla dost olabilmek için çaba gösterir. Çevresiyle ilişkileri uyum içinde gelişirse, çocuk, bir yandan diğer insanlarla sevgi alışverişini geliştirirken, diğer yandan algılamayı, düşünmeyi, davranışlarını yönelteceği amaçları saptamayı öğrenir. Her iki davranış grubu birlikte ve birbiriyle ilişki durumunda gelişir. Adler'in diliyle, eksiklik duygusundan kurtulma çabası ve toplumsal ilginin gelişimi birbirini tamamlayıcı öğelerdir. Böylece çocuk, başarılar kazanır ve engelleri aşarken bunları, yalnız kendisinin değil, diğerlerinin de yararlanabileceği biçimde gerçekleştirir; amaçlarına ulaşma yöntemlerini diğer insanlara zarar vermeyecek bir biçimde seçer; toplumun onayını yitirmeden üstün olabilmenin yollarını arar. Gerçek üstünlüğe, yıkıcı olmadan ve diğer insanlarla sevgi ilişkisini geliştirerek ulaşılabileceğini öğrenir.

Adler'e göre, toplumsal duygunun eksikliği ya da yokluğu normaldışı davranışların temel belirleyicisidir. Çevresi tarafından sömürülen ve itilen çocuk diğer insanlara karşı sevecenlik geliştirmediği gibi, amaçlarını da diğer insanların çıkarlarına karşıt bir biçimde tasarlar. Örneğin, bir insan toplum sorunlarına çözüm getirebilme isteğiyle politikaya atılabilir, bir diğeriyse aynı atılımı insanlar üzerinde ezici bir üstünlük kurmayı amaçlayarak gerçekleştirir. Adler'e göre böylesi bir bencillik, Freud'un savunduğu gibi, biyolojik bir gerçek olmayıp, toplumsal bir gelişim kusurudur. Sevgi duygusunun doğal gelişiminin engellenebilmesi için çocuğun oldukça aşırı bir baskı altında kalmış olması gerekir. Psikolojik tedavide engeller kaldırılabildiği oranda, insanda doğal olarak var olan bu eğilim kendiliğinden ortaya çıkar.

Adler, her insanda sevgi duygusunun var olduğunu, ancak oranının bir kişiden diğerine farklı olabileceğini savunur. Bir insanın toplumsal ilgisi yalnızca kendi aile üyeleri ve yakın dostlarıyla sınırlanabildiği gibi, tüm insanlığı, hatta hayvanları, bitkileri ve bazı cansız nesneleri de kapsayabilir. İnsan doğuştan eksik bir varlık olduğu için ancak elverişli koşullarda ve özellikle diğer insanların yardımıyla yaşamını sürdürebilir. Bir çocuk anababasız, bir yetişkin toplum olmadan varlığını sürdüremez. Kişisel ve toplumsal, amaçlarına "diğer insanlarla birlikte" ulaşabileceği yolu bulabilmek, insanın doğal eksikliğine karşı geliştirebileceği en sağlıklı ödünlemedir.

Adler her normal insanda *yüreklilik* ve *sağduyu*nun geliştiğini savunur. Normaldışı davranışlar gösteren kişi, bu niteliklerden yoksundur, ama başarılı bir tedavi sürecinde bu yetenekler geliştirilebilir. Adler'e göre, yüreklilik, kişinin amaçlarını diğer insanların çıkarlarına ve ihtiyaçlarına yönelik bir biçimde gerçekleştirebilmesidir. Adler sağduyu sözcüğünü, konuşma dilinde alışılagelmiş yüzeysel anlamından farklı, Freud'un "gerçeklik" kavramının karşılığı olarak kullanmıştır. Ona göre sağduyu, kişinin kendisinin ve diğer insanların ortak amaçlarına uygun düşen değer yargıları geliştirebilmiş olmasını tanımlar. Sağduyuyla gerçekleştirilen çözümler daima toplumun çıkarlarını da içerir. Sağduyudan yoksun insan, kendisini ve dünyayı yalnızca kendi ba-

kış açısından görür, kendi çıkarlarına yönelik amaçlardan başkasını düşünemez.

Adler'in tanımına göre sağlıklı bir insan, varoluşunun getirdiği sorunlara güvenli ve gerçekçi bir biçimde yaklaşır. Yenilgiden korkmadığı için karşılaştığı durumlardan ve kendisiyle ilgili gerçeklerden kaçmaz, içsel çaresizliği ve dış güçlükler onu yapıcı çabalara yöneltir. Buna karşılık, benzer koşullar içinde olan sağlıksız bir insan gereken çabayı göstereceği yerde yanıltıcı düşlere sığınır. Güçlükleriyle yüzleşmemek için kendi zihninde kurmuş olduğu yapay üstünlük dünyası ile gerçek dünya arasındaki uzaklık giderek büyür. Adler'in tedavi yaklaşımında hastanın bu açığı kapatabilmesine yardımcı olunur, büyüklük düşlerini terk ederek sorunlarına gerçekliğe uygun çözümler araması beklenir.

AİLE VE KÜLTÜRÜN ROLÜ

Adler, çevrenin birey üzerindeki etkilerini tartışırken, özellikle aile üzerinde durmuştur. O da Freud gibi, yaşamın ilk beş yılının ve bu süredeki aile içi ilişkilerin kişilik özelliklerinin belirlenmesinde büyük önem taşıdığına inanmıştı. Freud, çocuğun sorunlarını, onun biyolojik dürtüleriyle ailenin çocuğun karşısına çıkardığı gerçeklerin bir çatışması ve cinsel gelişim süresince çocuğun annesine (ya da babasına) karşı bir tutku geliştirmesiyle açıklamıştır. Buna karşılık Adler, kuramında, ebeveynin ve de özellikle annenin tutumlarına ve kardeşler arasındaki ilişkilerin niteliğine önem vermiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinde Adler, özellikle *şımartılmış çocuk* ve *sevilmeyen çocuk* kavramları üzerinde durmuştur:

Her isteği yerine getirilen şımartılmış çocuğun güçlüklerle karşılaşması iki nedenle açıklanabilir. Şımartılmış çocuk, yaşamının ilk günlerinde her türlü ihtiyacının karşılanacağı beklentisini geliştirir ve isteklerinin buyruk niteliği taşıdığına inanır. Adler, suç işleyen insanların çoğunun, çocukluklarında şımartılmış kişiler olduğuna dikkati çeker. Böyle çocuklar, yetişkin yaşama ulaştıklarında, kendilerinin katkısı olmadan da, toplumun kendilerine bir yaşam sağlamakla yükümlü olduğuna inanırlar. Dolayısıyla, toplumun vermediği hakları kendilerine tanımaya kalkışırlar. Ana-babalarından gördükleri hayranlık sonucu kendilerini bü-

yük görürler. Temelde bağımlı oldukları halde bir veliaht gibi çevrelerine buyurma eğilimindedirler.

Sevilmeyen çocuk da hatalı bir eğitim görmüştür. Çevresinde düşman kişiler görmeye alıştığı için, yetişkin yaşama ulaştığında, insanların kendisine daima karşı olacaklarına inanır ve haklarını savaşarak almayı yeğler. Böyle bir insanla birlikte yaşamak ya da çalışmak oldukça güçtür. Geçimsizliği ve düşmanca davranışları kendi çıkarlarını yitirmesine ve amaçlarına ulaşamamasına neden olur.

Sağlıklı koşullarda ana-baba, çocuğa sevgi verir, girişim yeteneğini ve kendine güvenini kazanabilmesi için onu destekler. Çocuğa ne çok az, ne de çok fazla yardım edilir. Böyle bir anababanın sağladığı disiplin ve eğitimin etkileri olumludur, çünkü çocuğun istemini engellemez. Çocuğun aşırı davranışları anlayışla karşılanır ve yumuşak bir yaklaşımla düzeltilir. Böyle bir ortamda çocuk, yürekli ve topluma yönelik bir insan olarak yetişir, yaşamını yapıcı çabalar üzerinde kurmayı öğrenir.

Adler, ailedeki diğer çocukların varlığına ve bunun çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerine dikkati çeken ilk kuramcıdır. Ona göre, çocuğun diğer kadeşler arasındaki durumu, özellikle dünyaya geliş sırası açısından, kendine özgü bazı sorunları da birlikte getirir. Ancak, büyük, ortanca ve en küçük çocuğun bu sıralanmadan doğan olası sorunları, kesin beklentiler olarak yorumlanmamalıdır:

En büyük çocuk, tacını yitirmiş kraldır (Munroe, 1955). Yaşamının ilk yıllarında çevresinin ilgi merkeziyken ve her türlü yardım ve destek yalnızca kendisine sağlanırken, yeni gelen kardeş bu durumun ansızın bozulmasına neden olur. Çeşitli nedenlerle, çevrenin ilgisi yeni doğan bebeğe yönelir. Yaşından ötürü, ana-baba kendisinden, diğer kardeşlerden beklenilenden daha fazlasını ister. Gücünden ve yeteneğinden ötürü, özellikle yaşamın ilk dönemlerinde, kardeşlerinin doğal bir lideri olur. Ebeveynin eleştirileri en çok ona yöneltilir, kendisinden bazen kardeşlerinden de sorumlu olması beklenir. Çocukluk yıllarının bu örüntüsü sonradan bir yaşam biçimine dönüşme eğilimi gösterebilir. En büyük çocuk yetişkin yaşama ulaştığında, otoriteden ve sahip olduğu durumları başkalarına kaptırmaktan ürkebilir.

İkinci çocuk, kendisinden daha güçlü ve yetenekli büyük kardeş ile kendisinden sonra gelen kardeşin yarattığı ikili sorunlarla baş etmek zorundadır. Bu nedenle, ikinci çocuk, diğer kardeşleri kadar yetenekli olmadığı inancını geliştirebilir ve yaşıtlarıyla sürekli bir yarışma içine girebilir. Çocuk eğitimi konusunda ana-baba, çoğu kez, ikinci çocuklarına birinci çocuklarına oranla daha ılımlı davranırlar. Bundan ötürü, ikinci çocuğun otoriteyle fazla bir sorunu olmaz. Diğerleri kadar yetenekli olmadığı inancı, ikinci çocuğun ileriki yaşamında tepkici, başkaldırıcı ve kendisini aşma çabası içinde bir insan olmasına ya da yenilgiyi kolay kabul ederek ezik ve karamsar bir kişilik geliştirmesine neden olabilir.

En küçük çocuk, kendisinden sonra gelen bir kardeş olmadığı için, yarışmak ve annenin ilgisini paylaşmak zorunda kalmaz. En küçük çocuk, bazen ailenin ilgisinin başka yönlere çevrildiği "geç" bir dönemde gelebilir ve "fazlalık" olarak karşılanabilir. Ancak, çoğu kez ailenin oyuncak bebeği olur ve şımartılır. Çevresi onunla "sevimli küçük çocuk" olarak ilgilenir, onların gözünde her zaman çocuk kalır. Böyle bir durum, en küçük çocuğun benmerkezci tutumlar geliştirmesine, kendisinden daha güçlü ve yetenekli gördüğü kardeşlerinin varlığından kaynaklanan bir yetersizlik duygusu yaşamasına neden olabilir.

Yalnız başına yetişen *tek çocuk,* toplumsal davranışların gelişmesi için gerekli olan alışveriş ortamından yoksundur. Çoğu kez ebeveyni tarafından aşırı korunduğu ve şımartıldığı için ileriki yaşamında da çevresinden benzer tutumlar bekler. Tek çocuk için ciddi bir tehlike de, çocuk sevmeyen ana-babanın bu duygularının yöneldiği tek nesne olarak, istenmeyen ve sevilmeyen çocuk durumunu yaşamasıdır.

Adler, aile dışında kalan, okul, toplum ve kültür gibi etmenlerin birey üzerindeki etkilerini bazı yazılarında tartışmışsa da bu konulara gereğince eğilmiş olduğu söylenemez.

YAŞAM BİÇİMİ

Adler, çocukluk dönemlerindeki etkileşimler sonucu kişinin kendine özgü bir davranış örüntüsü geliştirdiği görüşünü savunur ve buna *yaşam biçimi* adını verir. Bu kavram, bir anlamda, ki-

şinin geliştirmiş olduğu yaşam tasarısıdır. Bireyin, amaçlarını, kendisine ve dünyasına ilişkin görüşlerini ve amaçlarına ulaşabilmek için edindiği alışılmış davranışları içerir. Adler, insanın, yaşadığı çoğu duruma karşı giderek tek ve genel bir tepki örüntüsü geliştirdiğinden söz eder. Yazılarında çok iyi açıklanmamış olmakla birlikte, genel tepki kavramı, benlik ya da ego, kişilik, genel tutum, sorun çözümünde kullanılan genel yöntem vb. kavramlarla eşanlam taşımaktadır.

İnsan, yaşam biçimini geliştirmesinin bir sonucu olarak kendini "yaratır". Yaşam biçimi, yaklaşık olarak, çocuk beş yaşlarına geldiğinde yapılaşır ve sonraki yaşamda belirgin bir değişiklik göstermez. Yaşam biçimi bireye özgüdür ve bir diğer insanda eşine rastlama olanağı yoktur. Yaşam biçimi tutarlıdır; bir kez oluştuktan sonra tüm tepkilerin belirleyicisi olur ve kişinin her türlü davranışı onun egemenliği altındadır. Dolayısıyla, davranışların bütünleşimini ve kişiliğin birleşimini sağlayan da yaşam biçimidir (Ansbacher ve Ansbacher, 1956).

Adler, tüm davranışların kişinin yaşam biçimine göre düzenlendiği görüşündedir. Bir insanın değer yargıları, ilgileri, düşünsel yetenekleri, algısal tepkileri, düşleri, yeme, uyuma ve cinsel davranış alışkanlıkları, geliştirdiği amaçların ve dünyası hakkındaki yerleşmiş görüşlerinin egemenliği altındadır. İnsanın hangi yönü incelense kişilik bütünlüğünün etkisiyle karşılaşılır.

Mosak (1954) yaşam biçiminin yönelim dayanaklarını dört grupta toplar:

1) Benlik kavramı - kişinin kim olduğu konusundaki inançları.

2) Benlik ideali - ne olması gerektiği konusundaki inançları.

3) Kendi dışındaki dünyanın ne olduğu ve bu dünyanın ondan ne beklediği konusundaki görüşleri.

4) Vicdani inançları - kişinin geliştirdiği "doğru-yanlış" yönergesi.

İnsan, yaşamını daha kolay sürdürebilmek için bu şemayı kullanır. Bu şema, yaşantısını anlayabilmesini, değerlendirebilmesini, olayları önceden kestirebilmesini ve kendi denetimi altına alabilmesini sağlar. Ne var ki, yaşamını sürdürebilmede gerekli olan bu araçları kullandığının genellikle bilincinde değildir.

Eğer yaşam biçimi toplumun beklentileriyle uyuşma durumunda değilse ve kişilik yeterince gelişmemişse, sürekli bir gerilim yaşanır. Adler'e göre, düşmanlık, saldırganlık ve sadistlik insanın birincil eğilimleri değildir. Ancak, bir insanın kişiliği ve yaşam biçimi yeterince gelişmemişse ya da aşırı zorlanma durumlarında kolayca ortaya çıkarlar.

Bazen bir insanın yaşam biçimiyle toplumun beklentileri arasındaki uyuşmazlık maskelenmiş durumdadır ve ancak dış dünyayla ilişkisindeki bazı değişiklikler sonucu ortaya çıkar. Bir çocuk, ailesi içinde veliaht davranışlarını sürdürebildiği sürece, toplumsal yaşam için yetersiz oluşu fark edilmeyebilir. Zengin ve toplum içinde yeri olan bir ailenin "şımartılmış" üyesi, bu durumu sarsılmadığı sürece, etkin, üretken ve verici bir insan imgesini sürdürebilir. Beklenmedik bir durum değişikliği bu kişiler üzerinde bir "şok" etkisi yaratır. Evinde her zaman neşeli, etkin ve uyumlu görünen şımartılmış çocuk, ilkokula başladığında ansızın içine kapanabilir. Çoğu kez bu durum, okula gitmenin yarattığı değişikliğe, öğretmenin katı tutumuna ve öğrencilerin haşarı davranışlarına yorumlanır ve çocuğun toplumsal yaşam koşullarına yeterince hazırlıklı olmadığı gerçeği yadsınmak istenir.

Adler'e göre, değişen koşullara uyumsuzluk rastlantısal bir olay değildir. Dış dünyadan gelen şok, toplumsal ilgi eksikliğinin ve yaşama hazırlıklı olmama gerçeğinin ortaya çıkmasına neden olur. Böyle bir kişinin çocukluk dönemi incelendiğinde, uyku düzensizlikleri, gece idrar kaçırma, öfke nöbetleri, yemek seçme vb. uyumsuzluk belirtilerine sıklıkla rastlanır.

Olağan yaşam koşullarına gereğince hazırlanmamış bir insan, dış dünyadan gelen bir engellenmenin yarattığı şokun etkisiyle, esasen aşırı biçimde kendine dönük olan yaşam biçimini daha da katılaştırır. Gerilim ve toplumun beklentilerinin yükü altında, benmerkezciliğe eğilim de giderek artar. Bu durum uyumsuzluğun artmasına, uyumsuzluğun artması ise benmerkeziciliğin yoğunlaşmasına neden olur ve böylece kaçınılması mümkün olmayan bir kısır döngü oluşur.

Adler, kişiliği incelerken, yaşam öyküsünün ana çizgilerini, bireyin baş etmek zorunda kalmış olduğu çevresel koşulları ve bunlara karşı geliştirmiş olduğu tutumları vurgular. Bu tutumlar,

kişinin seçtiği meslek, geçirdiği hastalıklar, bilinçli davranışları, heyecansal durumları, ailesi, dostları, çalışma arkadaşları ve karşı cinsle olan ilişkileri, yemek ve uyuma alışkanlıkları gibi dıştan gözlemlenebilen davranış örüntülerinde açıkça görülebilir. Deneyimli bir gözlemci, insanların davranışlarındaki tekrarlamaları fark edebilir ve her bireyin kendine özgü niteliklerini kestirebilir. Bir başka deyişle, bireysel psikoloji kişiliği incelerken, gerekli verileri, bireyin olağan ve bir oranda da olağan dışı durumlarda gösterdiği tepkilerden toplar.

Sanat yapıtları, rüyalar, düşler ve günlük yaşantı içeriğinin dışında kalan anılar, yaşam biçiminin incelenmesinde özel önem taşırlar. Çünkü bunlar, gerçekliğin doğrudan denetimi altında değildir. Freud gibi Adler de rüyaların içeriğinin yorumlanabileceği görüşündedir. Rüyaların genellikle bireyin içsel dünyasına ilişkin anlamlar taşıdığına, ancak bazı tipik rüyaların her insan için ortak bir açıklamasının yapılabileceğine inanır. Örneğin, birçok insanın görebildiği ve yüksek bir yerden "düşüş"ü içeren rüyalar, kişinin değerini yitirmesine ilişkin kaygılarının anlatımıdır. Aynı zamanda, bu kişinin kendisini üstün bir yerde sanmakta olduğunu da yansıtır.

Yaşam biçiminin tanımlanmasında Adler'in vurguladığı diğer bir öğe de, kişinin *ilk anısı*dır. Adler her hastasına çocukluk güneriden çağrıştırabildiği ilk yaşantıları sorardı. Çünkü, böyle bir anının rastlantısal olmadığına inanmıştı. Ona göre, bir insana ilk anısı sorulduğunda verdiği yanıt o insanın yaşam biçimini aydınlatıcı nitelikte olabilir. Tıpkı bir rüya ya da sanat yapıtı gibi, görünüşte rastlantısal olan ilk anı, terapiste kişinin yaşamı biçimi yönünden önemli bir ipucu verebilir. Böyle bir anı görünürde hiçbir özellik taşımayabilir, ancak önemli olan, neden diğerlerinin değil de, bu anının tüm canlılığıyla hatırlandığıdır. Rüyaların yorumlanmasına benzer bir yaklaşım, ilk anının seçimindeki gerçek nedenleri ortaya koyabilir (Mosak, 1965).

ERKEKSİ PROTESTO

Erkeksi protesto, Adler'in geliştirmiş olduğu önemli kavramlardan biridir. Adler, doğuştan var olan eksiklik duyguları yönün-

bozuklukları arasındaki farklılıkları kabul etmekle birlikte, en önemli değişkenin kişinin kendisi olduğu görüşündedir.

Adler'e göre, davranış bozuklukları gösteren kişi normal insandan farklı iki özellik taşır: 1) Normaldışı nitelikte davranışlar gösteren bir insan, özellikle yaşamının ilk dönemlerinde, normal insana oranla daha yoğun eksiklik duyguları içindedir. 2) Bu duyguları ödünleme çabası içinde, uyumsuzluğunu artırıcı davranışlar geliştirir. Bundan ötürü, normaldışı davranışlar gerek yoğunluk, gerek nitelik yönünden normalden farklılık gösterirler.

Adler'e göre, normaldışı eksiklik duyguları aşağıdaki koşullarda ortaya çıkar:

1) *Organ Eksikliği:* Bedenlerinde yapısal kusur ve işlevsel bozuklukla doğan çocuklar, sağlıklı çocuklara oranla daha ciddi sorunlarla karşılaşırlar. Ancak bu bir kural olmayıp olasılık fazlalığıdır. Bazı sakat çocuklar, durumlarını ciddi bir kusur olarak yorumlamayabilir ve eğer çevreleri de aynı tutum içinde olursa, aşırı eksiklik duyguları ortaya çıkmayabilir. Eğer çocuğun kendisi ve çevresi söz konusu sakatlığa aşırı önem verirse, çocuk kendisini diğer insanlardan eksik hissedebilir. Böyle bir durum, çocuğun üstünlük çabasının abartılmasına neden olur. Adler, bu tür tepkilerin çoğu kez kusurlu organla doğrudan ilişkili olduğu görüşündedir. Örneğin, kas yapısı zayıf olan bir çocuk halterci olabilmek için büyük çaba gösterebilir. Adler bunu, *organın dili* deyimiyle tanımlamıştır.

2) *Aşırı Korunma:* Aşırı korunan ve şımartılan çocuk, eksiklik duygularını yoğun yaşar. Çünkü böyle bir çocuk, eksik bir insanmışçasına yetiştirilmiştir. Çocuğun kendi başına hiçbir şey yapamayacağını, doğru karar veremeyeceğini, caddeyi yalnız başına geçemeyeceğini savunan anne, çocuğun bu durumlarda gerçekten korkuya kapılmasına neden olur. Çocuk giderek yetersizliğine, hiçbir işi yardımsız yapamayacağına, zayıflığına ve kolayca hastalanabileceğine inanır. Günlük yaşamındaki değişikliklerden ürker ve sürekli olarak bir koruyucu arar. Böyle bir çocuk, kendisini yaşıtlarından daha eksik görür ve bundan ötürü duygusal sorunlar geliştirir.

3) *İlgisizlik:* Nefret, ceza, red, ilgisizlik vb. koşullarda yetişen çocuk için Adler, *istenmeyen çocuk* terimini kullanır. Böyle bir ço-

bozuklukları arasındaki farklılıkları kabul etmekle birlikte, en önemli değişkenin kişinin kendisi olduğu görüşündedir.

Adler'e göre, davranış bozuklukları gösteren kişi normal insandan farklı iki özellik taşır: 1) Normaldışı nitelikte davranışlar gösteren bir insan, özellikle yaşamının ilk dönemlerinde, normal insana oranla daha yoğun eksiklik duyguları içindedir. 2) Bu duyguları ödünleme çabası içinde, uyumsuzluğunu artırıcı davranışlar geliştirir. Bundan ötürü, normaldışı davranışlar gerek yoğunluk, gerek nitelik yönünden normalden farklılık gösterirler.

Adler'e göre, normaldışı eksiklik duyguları aşağıdaki koşullarda ortaya çıkar:

1) *Organ Eksikliği:* Bedenlerinde yapısal kusur ve işlevsel bozuklukla doğan çocuklar, sağlıklı çocuklara oranla daha ciddi sorunlarla karşılaşırlar. Ancak bu bir kural olmayıp olasılık fazlalığıdır. Bazı sakat çocuklar, durumlarını ciddi bir kusur olarak yorumlamayabilir ve eğer çevreleri de aynı tutum içinde olursa, aşırı eksiklik duyguları ortaya çıkmayabilir. Eğer çocuğun kendisi ve çevresi söz konusu sakatlığa aşırı önem verirse, çocuk kendisini diğer insanlardan eksik hissedebilir. Böyle bir durum, çocuğun üstünlük çabasının abartılmasına neden olur. Adler, bu tür tepkilerin çoğu kez kusurlu organla doğrudan ilişkili olduğu görüşündedir. Örneğin, kas yapısı zayıf olan bir çocuk halterci olabilmek için büyük çaba gösterebilir. Adler bunu, *organın dili* deyimiyle tanımlamıştır.

2) *Aşırı Korunma:* Aşırı korunan ve şımartılan çocuk, eksiklik duygularını yoğun yaşar. Çünkü böyle bir çocuk, eksik bir insanmışçasına yetiştirilmiştir. Çocuğun kendi başına hiçbir şey yapamayacağını, doğru karar veremeyeceğini, caddeyi yalnız başına geçemeyeceğini savunan anne, çocuğun bu durumlarda gerçekten korkuya kapılmasına neden olur. Çocuk giderek yetersizliğine, hiçbir işi yardımsız yapamayacağına, zayıflığına ve kolayca hastalanabileceğine inanır. Günlük yaşamındaki değişikliklerden ürker ve sürekli olarak bir koruyucu arar. Böyle bir çocuk, kendisini yaşıtlarından daha eksik görür ve bundan ötürü duygusal sorunlar geliştirir.

3) *İlgisizlik:* Nefret, ceza, red, ilgisizlik vb. koşullarda yetişen çocuk için Adler, *istenmeyen çocuk* terimini kullanır. Böyle bir ço-

cuğa sürekli olarak istenmediği, kötü, aptal ya da çirkin olduğu söylenir. Bu koşullarda yetişen çocuğun durumundan etkilenmemesi ve eksiklik duygularına kapılmaması beklenemez.

Adler, normaldışı davranışların tanımlamasında kullanılabilecek ölçütleri üç bölümde toplar:

1) *Abartılmış Üstünlük Çabaları:* Nevrotik davranışların en önemli özelliklerinden biri, düşsel bir üstünlük düzeyine ulaşmak için aşırı çaba harcama biçiminde görülür. Bu nedenle kişi, kendini tanrılaştırmak umuduyla, abartılmış amaçlar tasarlar ve bunlara ulaşmak için esneklikten yoksun yöntemler geliştirir.

2) *Gelişmemiş Toplumsal İlgi:* Nevrotik kişi, çevresindeki insanlara gerçek anlamda ilgi ve sevgi veremez. Bu durum özellikle çocukken istenmemiş kişilerde daha sık görülür. Adler, toplumsal ilgi noksanlığının üç ayrı niteliğinden söz eder:

A) Nevrotik kişinin, kendisi, çevresindeki insanlar ve dünya hakkındaki düşünce ve algıları yanılgılarla doludur. İstenmeyen çocuk, olayları normal koşullarda yetişen çocuklar gibi göremez; diğer çocuklardan ayrı tutulan bir çocuk, onlarla ortak görüşler geliştiremez. Böylece, sağduyunun yerini "kendine özgü bir dünya görüşü" alır. Örneğin, istenmemiş bir çocuk, dünyası hakkında karamsar bir görüş geliştirir; insanları sevgisiz ve tehlikeli varlıklar olarak algılar.

B) Uyumsuz bir ortamda yetişen çocuk ileriki yaşamında insanlarla ilişki kurmayı beceremez. Meslek, arkadaş ve cinsel ilişkilerinde ortaya çıkabilecek sorunların işbirliğiyle çözümlenebileceğinin bilincinde değildir. Aşırı korunmuş çocuk da işbirliği konusunda yeterince eğitilmemiştir. İstenmeyen çocuk ise diğer insanlardan uzak durmayı yeğler.

C) Nevrotik kişinin seçtiği amaçlar topluma değil, kişisel çıkarlarına yöneliktir. Tasarılar bencil niteliktedir. Eksiklik duygularından kurtulup üstünlüğe ulaşmak için gösterdiği çaba benmerkezcilikle sonuçlanır. Üstelik, kişisel üstünlüğünü sağlayabilme yolunda, diğer insanlara zarar verebilecek girişimlerde de bulunabilir. Suç işleyen kişi, diğer insanların ihtiyaçları pahasına güç ve para kazanmak ister; intihar eden kişi geride bıraktığı aile-

sini düşünmez; entelektüel üstünlüğünü kanıtlamak için çevresini sürekli eleştiren ve yanlışlarını arayan obsesif-kompulsif kişi, onların düşünce ve isteklerine saygı gösteremez. Ne var ki, diğer insanlara karşın bencil amaçlarını gerçekleştirmek isteyen nevrotik kişi sonunda yenilir ve toplumun dışında kalır. Saygınlık uğruna bu denli çaba harcadığı halde çevresinin saygısını kazanamaz.

D) *Etkinlik Düzeyi:* Nevrotik kişinin etkinlik düzeyi normal insana oranla düşüktür. Bu durum özellikle insan ilişkilerinde belirgindir. Nevrotik kişi ilişki kurmak ve yardımlaşmak için çaba göstermez.

Nevrotik kişi üstün olmak "zorundadır", seçtiği amaçlar olağan dışı yüksetir ve bunları değiştirmeyi düşünemez. Diğer insanların görüşlerini paylaşmamak için onlardan uzak durur. Diğer insanları kendisine yabancılaştırır ve kendisini onlardan soyutlar.

Nevrotik kişi, yukarıda sözü edilen durumların ve bu durumlara karşı geliştirdiği tepkilerin farkında değildir. Bu eğilimleri, konuşma ve mantığın yeterince gelişmemiş olduğu ilk çocukluk dönemlerinde oluşmuştur. Bundan ötürü, kendisini güdüleyen etmenler bilinçdışında kalmıştır. Aynı şey normal insan için de söz konusudur. Ancak, normal insanın çocukluğunda geliştirmiş olduğu davranış örüntüleri diğer insanlara yönelik olduğundan, sonraki yaşamında aynı güçlüklerle karşılaşmaz.

Nevrotik insanın tanımında Adler'in üzerinde durmuş olduğu diğer kavramlar aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Ford ve Urban, 1963):

Algılama:

1) *Algısal Seçicilik:* Kendine özgü dünya görüşünden ötürü, nevrotik kişi olayları diğer insanlar gibi değerlendiremez. Görüşlerine uymayan olayları görmezlikten gelir ya da olayların yalnız kendi görüşlerine uyan bölümlerini algılar.

2) *Algısal Duyarlık:* Nevrotik kişi olaylar hakkında derhal yorum yapar. Yeterince veri olmaksızın yaptığı bu yorumların doğru olup olmadığı üzerinde düşünmez.

Düşünce:

1) Nevrotik kişinin düşünceleri normal insanınkine oranla daha katı ve değişmez niteliktedir. Çevresindeki her şeyi kategorik bir biçimde değerlendirir. Onun için olaylar siyah ya da beyazdır.

2) Olayları yargılamada yanlış ölçütler kullanır. Örneğin, bir sınava girişi ölüm-kalım sorunu olarak değerlendirir. Fazla önem taşımayan olayları tehlikeli durumlarmışçasına yaşar. Onun için olağan bir konuda karar vermek, derin bir hendeği atlamakla eşdeğer taşır. Bazen bu korku atılımdan vazgeçmesine de neden olabilir.

3) Düşüncelerini aşırı soyutlama eğilimindedir. Bu nedenle, bir olay karşısında kendi durumunu belirleyeceği yerde (duygusal bir davranışta bulunmak gibi), durumu soyut kavramlarla (iyi ya da kötü gibi) yorumlama yolunu seçer.

4) Düşünceleri, varsayımları ve değer yargıları çoğunluğun düşüncelerinden farklı, kendine özgü ve benmerkezci bir nitelik taşır.

5) Değer yargıları ve amaçları olağan insanınkinden daha yüksek ölçütlere göre saptanmıştır. Geliştirdiği ilkelere ve ülkülere inatçı bir biçimde bağlanır, geçersizliği kendisine gösterilse de bunları sürdürmekte direnir.

6) Eksiklik-üstünlük yönünden kendi durumunu diğer insanlarla karşılaştırırken yanılgıya düşer. Üstünlüğünü de eksikliğini de abartarak değerlendirir.

7) Nevrotik kişi, kendi davranışlarını gerçeğe uymayan bir biçimde tanımlar. İsteklerini saldırganca ortaya koymuş olduğu bir durumdan söz ederken, kendisini yardım arayan ya da haksızlığa uğramış biri olarak anlatır.

Duygu ve Heyecanlar:

Nevrotik kişi duygularını yoğun, heyecanlarını abartılmış bir biçimde yaşar. Eksiklik duygularının abartılmış bir biçimde yaşanması ve bunu ödünlemek için geliştirilen yöntemlerin yetersizliği, yeni ve değişik durumlar karşısında korkuya kapılmasına neden olur. Yenilgiye uğrama ve karar verme korkuları, maskesinin düşeceği ve eksikliğinin ortaya çıkacağı kaygıları, nevrotik kişinin sürekli yaşadığı duygulardır.

İnsan İlişkileri:

1) Nevrotik kişi benmerkezcidir ve ilişkilerinde bencildir. Diğer insanların istekleri ve ihtiyaçları onu ilgilendirmez.

2) İlişkilerinde tutarsızdır. Bazen üstünlüğünü kanıtlamak için insanlarla yoğun bir ilişkiye geçer, kendini eksik ve yetersiz bulduğu zamanlarda ise onlarla karşılaşmamaya çalışır.

3) İlişkilerinde aşırı bağımlıdır, ancak bunu üstü kapalı bir biçimde yaşar. Kendine ait sorunları başkalarının çözümlemesi için çaba harcar, kendisine güç görünen durumlardan kaçınmak için türlü özürler yaratır.

Yukarıda izlenmiş olan liste, Adler'in "nevrotik tamalgı şeması" ya da "gelişmemiş toplumsal ilgi" gibi kavramlarının içeriğini oluşturur. Bu liste dikkatlice incelendiğinde, Adler'in normaldışı davranışların tanılanmasında *etkinlik* kavramına verdiği önem fark edilebilir. Adler'e göre normal ve sağlıklı davranışların temel özelliği, insanın çevresinde karşılaştığı çeşitli durumlarla etkin bir biçimde baş edebilmesidir. İnsan, yaşamı boyunca sürekli olarak sorunlarla karşılaşır. Bununla baş edebilmesi, belirli bir etkinlik düzeyini sürdürebilmesine ve sorun çözümü yeteneğine bağlıdır. Nevrotik kişinin etkinlik düzeyi düşüktür. Abartılı ödünleme çabaları insanın sorun çözme yeteneğinin gelişmesini engeller. Sorunlara çözüm bulmak düşünce örüntülerinde belirli bir esnekliği gerektirir, oysa nevrotik kişinin düşünce sistemi katı ve değişmez niteliktedir. Bu nedenle, belirli tipteki olaylardan özellikle korkar ve onlarla gerçekten baş edemez. Bu durumlarla her karşılaştığında tekrar yenilgiye uğrar.

Nevrotik kişi, sürekli, üstünlük maskesinin düşeceği ve yetersizliğini ortaya çıkaracak durumlarla karşılaşacağı korkusu içindedir. Böyle bir durumla gerçekten karşılaştığında yaşadığı eksiklik duygusu öylesi yoğun ve acıdır ki, kendi gözündeki üstünlük imgesini koruyabilmek için tüm psikolojik güçlerini kullanarak bazı yöntemleri harekete geçirir. Bu yöntemler için Adler, *nevrotik koruyucular* terimini kullanır.

İnsanlar çeşitli nevrotik tepkiler geliştirirler ve bunlar arasında kişiliğe özellikle egemen olan tepki biçimi nevrozun türünü belirler. Tüm nevrotiklerde ortak olan bazı normaldışı davranış

özellikleri vardır. Ancak, kişinin nevrozunun kendine özgü nitelikleri, geliştirdiği koruyucu tepkiler tarafından belirlenir. Koruyucu tepki eğilimleri kişinin "temel karakter özellikleri"ni oluştururlar.

Farklı nevrozlar, farklı korunma tepkileri üzerine kurulurlar. Adler'e göre, insanın koruyucu tepki örüntülerini seçmesi ve geliştirmesi onun yaratıcı özelliğidir. Kişi bunları, eksiklik duyguları ortaya çıktığında duyduğu sıkıntıyı azaltmak ve kendisini üstün gördüğü zamanlardaki olumlu duyguları artırmak amacıyla seçer.

Adler, koruyucu tepkileri iki grupta inceler (Ford ve Urban, 1963):

I — Saldırganlık:

1) *Küçük Düşürme:* Kişinin üstünlük çabaları diğer insanları yoksun bırakmaya yöneliktir.

2) *İdealleştirme:* Bu tepki biçiminde kişi, ulaşılmaz idealler geliştirerek, çevresindeki insanları bu niteliklere ulaşamadıkları için küçümser. Olduğu biçimiyle dünyayı (aslında gerçekliği) eleştirir.

3) *Çevreye Aşırı İlgi Gösterme:* Diğer insanların sorunları ve çıkarlarıyla candan ilgili görünme biçiminde geliştirilen bir tepkidir. Bu tepki biçiminde kişi, diğer insanlar kendi sorunlarını çözümleyemezmişçesine davranır, çevresindekilere öğütler verir.

4) *Suçlama:* Bu davranış türünde kişi, çevresindekileri, özellikle aile üyelerini suçlar: "Eğer babam böyle olmasaydı ben harika bir insan olurdum!"

5) *Kendini Suçlama:* Bu tepki biçiminde kişi, kendini suçlamayı bir diğer insanı küçük düşürmek için kullanır. Örneğin, matematik derslerindeki yetersizliğini açıklarken, üstü kapalı ve dolaylı olarak öğretmenini eleştirir.

II — Uzak Durma:

1) *Geri Çekilme:* Sorun yaratan durumlardan kaçınma biçiminde görülen bir tepkidir (sokağa çıkma fobisi, intihar).

2) *Hareketsizlik:* Eyleme geçmeme, karar vermeme ya da bunları erteleme biçiminde görülen tepkiler.

3) *Kararsızlık:* Bir olay karşısında eyleme geçme ve geri çekilme biçimindeki tepkilerle o durumu sallantıda bırakma eğilimi.

4) *Engel Yaratma:* Belirli bir durumdan kaçınmak için nedenler ve özürler bulma biçiminde görülen tepkiler.

5) *Çevreyi Sınırlama Eğilimi:* Bu tepki biçiminde kişi, yaşamını, üstünlüğünü kabul ettirebileceği dar bir alanla sınırlar.

Adler'in yukarıdaki bölümlemesi, görünüşte diğer bazı ekollerin tanımladığı savunma mekanizmalarını andırırsa da, temelde onlardan önemli bir farklılık gösterir. Savunma mekanizmaları, korku, anksiyete gibi içsel duygulara karşı geliştirilmiş tepkilerdir; Adler'in tanımladığı tepki türleri dış dünyanın beklentilerine ve yaşam sorunlarına karşı geliştirilen davranışlardır.

Kimi insan nevrotik belirtilerinin farkındadır ve onlardan söz eder. Ancak bunları, yenilgilerine, yetersizliğine ve uzak durmasına bir neden ve özür olarak kullanır.

Nevrotik belirtiler, çoğu kez kişinin kendi çabalarının ürünü olarak ortaya çıkar. Nevrotik kişi, önce çevresini kışkırtır, sonra ortaya çıkan durumdan yararlanmaya çalışır. Örneğin, koruyucu eğilimlerini, haksızlığa uğramış, aldatılmış ya da değeri fark edilmemiş bir görüntüyle sergiliyorsa, bir insanla ilişkiye geçtiğinde öylesi davranışlarda bulunur ki, karşı taraf onu gerçekten horlamak zorunda kalır. Bu durum ona, saldırgan davranabilme ya da diğer kişiyi saygısızlıkla suçlama, küçümseme ve üstelik, olgunluğundan ötürü kendisini kutlama fırsatını sağlar.

Nevrotik belirtiler, çoğu kez kişinin yaşamındaki dönüm noktalarında ortaya çıkar. Adler bu konuda, evlenme, yeni bir işe başlama gibi durumları kapsayan bir liste geliştirmiştir. Bu tür olaylar insanın yeniden uyum yapmasını gerektiren ve yenilgi tehlikesine açık durumlardır.

Adler, nevrotik belirtileri uç tepkiler olarak değerlendirir. Nevrotik kişi bu tepkileri "tüm diğer uyuşma yollarını denemiş olduğunu" varsayarak geliştirmiştir. Bundan ötürü nevrotik tepkiler, diğer insanları sömürmek ve küçümsemek amacıyla güç ve saygınlık kazanma durumlarında olduğu gibi, yaşam sorunlarına karşı bulunan yanlış çözüm yollarıdır.

TEDAVİ

Adler bir yapıtında tedavi konusundaki yaklaşımını aşağıdaki biçimde açıklar (1930):

"Bireysel psikolojide tedavinin özü, hastaya dayanışma gücünden yoksunluğunu ve bu noksanlığın çocukluk yıllarındaki uyumsuzluklardan kaynaklandığını gösterebilmektir. Tedavi süreci içindeki yaşantılar büyük önem taşır. Hasta, dayanışma gücünü terapistiyle olan ilişkisi içinde geliştirir. 'Eksiklik kompleksi'nin bir yanılgı ürünü olduğu açıklığa kavuşturulur. Yüreklilik ve iyimserlik canlandırılır. 'Yaşamın anlamı'nın, yaşama gerekli anlamı verebilmek olduğu gerçeği kabul edilir."

Ayrıntılı bir biçimde ele alındığında Adler'in tedavide uyguladığı temel ilkeler aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1) Çeşitli normaldışı davranışların düzeltilmesinde aynı yöntemler uygulanır. Bu yaklaşım, Adler'in "hastalıkların birleşikliği" ilkesinden kaynaklanır. Tüm davranış bozuklukları aynı genel gelişim doğrultusunu izlediğine göre, farklı bozukluklar arasındaki ayırıcı tanılar tedavi yönünden fazla önem taşımaz.

2) Adler, Freud'dan farklı olarak, hastayla terapist arasındaki sosyal ilişkiye önem verir. Üstelik bu ilişki, terapinin en can alıcı öğesi ve temel karakteristiğidir. İlişki süreci, terapistin, hastasının duygusal tepkilerini doğrudan gözlemleyebilmesine imkân sağlar. Dolayısıyla ilişkinin kendisi, terapinin sürdürülebilmesini ve hastada bazı değişikliklerin oluşumunu gerçekleştiren en önemli etmendir. Terapist, hastasının eksiklik duygularından arınmasını ve diğer insanlara rahatça yaklaşabilmesini bu ilişki aracılığıyla sağlayabilir.

3) Bireysel psikoloji ekolünde terapist, dikkatini hastanın öznel olarak gözlemlenebilen davranışlarına odaklaştırır. Onun olayları nasıl algıladığını, kendisini ve diğer insanları nasıl değerlendirdiğini, inançlarını, tasarılarını, amaçlarını ve duygusal sıkıntılarının niteliklerini araştırır. Bu amaçla, bir yandan kendisine anlatılan olayları değerlendirir, diğer yandan hastasının tedavi odasındaki duygusal tepkilerini, kendisini onun yerine koyarak, sezgi yoluyla ve iki yönlü anlamaya çalışır.

Bireysel psikolojide tedavinin amaçları aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Ford ve Urban, 1967):

1) Kendini aşağılama ve küçük görme duygularının yoğunluğunu azaltmaya çalışmak.

2) Hastanın olayları algılama ve değerlendirme biçiminde o güne kadar edinmiş olduğu yanlış alışkanlıkları ortadan kaldırmak.

3) Hastanın davranışlarına yön veren abartılmış amaçlarında gerekli değişikliklerin oluşmasını sağlayarak, daha gerçekçi ve diğer insanlara da yararlı olabilecek amaçların geliştirilmesini sağlamak.

4) İnsanlara karşı sevecenlik geliştirmesini, gruplara katılmasını ve daha yapıcı ilişkiler kurabilmesini desteklemek.

5) Kişinin girişim deneyimlerini (etkinlik) ve toplum yapısı içinde eylemde bulunma çabalarını (yüreklilik) artırmasına yardımcı olmak.

Yukarıdaki amaçların tümü tedavi sürecinde aynı oranda önemli olmakla birlikte Adler, kişide "hastalığı" oluşturan temel etmenin "diğer insanlarla işbirliği ve dayanışma gücünün eksikliği" olduğu ve hastanın diğer insanlarla eşit düzeyde bir işbirliğine girebildiği oranda iyileşeceği görüşünü savunur (Ansbacher, 1956).

Adler, bunları öğrenmenin hangi süreçler yoluyla gerçekleştirilebileceğini açıklamamış ve kuramındaki bu boşluk nedeniyle eleştirilmiştir. Aynı nedenle Adler, hastanın tedavideki gelişme sürecinde göstermesi beklenen tepkileri de sistemli bir biçimde incelememiştir. Bu konuda çeşitli yazılarında dağınık olarak yer alan bazı görüşler Ford ve Urban (1967) tarafından aşağıdaki biçimde derlenmiştir:

1) Hasta, her şeyden önce, davranışlarının değişmesi gereğini ve bu değişikliği tek başına gerçekleştiremeyeceğini fark etmiş olmalıdır.

2) Güçlüklerin çözümlenmesinde terapistle işbirliği yapmayı ve tedaviyi düzenli bir biçimde sürdürmeyi kabul etmelidir. Ancak, Adler'in yazılarında, tedavide kendisine düşen sorumluluğu üstlenmekte güçlük çeken hastalarla nasıl bir yöntem izlenebileceği konusuna hiç değinilmemiş olması önemli bir eksikliktir.

3) Tedavide öncelikle tartışılması ve çözümlenmesi gereken konuların ve sorunların seçimini yapma sorumluluğu hastaya aittir. Dolayısıyla hasta, tedavideki tartışmaların içeriği konusunda girişimde bulunmanın kendisine düşen bir görev olduğunu kabul etmelidir.

4) Hasta, tedavi içindeki ve dışındaki davranışlarının sorumluluğunu üstlenmelidir. İyi olabilme sorumluluğunun kendisine ait bir görev olduğu, hastaya tedavinin başında açıklanmalıdır. Terapist, ancak, hastanın davranışlarının nedenlerinin açıklanmasında ve yaptığı yanlışların anlaşılabilmesinde ona yardımcı olur. Buna karşılık hasta, yaşamındaki sorunlara çözüm bulma ve uygulama görevini kendisi üstlenir. Hasta bu sorumluluğu alamadığında, tedaviden de bir gelişme beklenemeyeceği gerektiğinde kendisine açıklanır. Eğer tedavi başarıyla sürdürülebiliyorsa, bunun gerçekleşmesinde temel katkının öncelikle hastaya ait olduğu kabul edilir.

5) Hasta, tedavi süresinde terapiste karşı güven geliştirebilmelidir. Başlangıçta pek çok hasta, incitilme ve küçük görülme kaygısından ötürü terapistle ilişkisinde kuşkulu ve ürkektir. Ne var ki, giderek, hastanın kendisini güven içinde hissedebilmesi ve terapistin kendisi üzerinde egemenlik kurmayacağına, hırpalamayacağına ve kendisinden yapamayacağı şeyleri beklemeyeceğine inanabilmesi gerekir. Terapist, hastanın her dilediğini özgürce tartışabileceği güvenilir bir insan olmalıdır.

6) Hasta, tedavi süresince terapistine karşı dostluk ve yakınlık geliştirebilmelidir. Böyle bir yakınlığın oluşması hastanın diğer ilişkileri üzerinde olumlu bir etki yapacağı gibi, sorunlarının çözümünde terapistle yapıcı bir işbirliği kurabilmesini sağlar.

7) Hasta, kendisinden kaçma ve olduğundan farklı bir insan olma çabalarının geçersizliğini görmelidir. Özellikle tedavinin başlangıç dönemlerinde, hasta, gerçeküstü amaçlara yönelik üstünlük çabalarını ve alışagelmiş olduğu tepki biçimlerini (koruyucularını) sürdürmekte direnir. Bu nedenle tedavide, konuları elinde olmadan saptırmaya çalışabilir, karşılaştığı güçlüklerde kendisini sürekli olarak haklı gösterecek biçimde yorumlar yapabilir, çözüm gerektiren bazı sorunlarını tartışmayı erteleyebilir ya da bunları konuşmaktan kaçınabilir. Terapist, abartılmış tepkiler-

den hastanın yararına bir sonuç alınamayacağını her vesileyle ona göstermeli, ancak bunu yaparken hastada yaşama karşı yenik düşmüş olma duygusunun yaratılmamasına özen göstermelidir.

8) Hasta, terapistinin davranış konusundaki kavramlaştırmalarını benimsemelidir. Alışılmış ve katı davranış örüntülerinden arındıkça, hasta, terapistinin olayları yorumlama biçimlerini daha kolaylıkla benimsemeye başlar ve bu açıklamaların ışığı altında yeni deneylere girişebilir, algılama ve düşüncelerinde gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Böylece, eksiklik duygularını fark eder, amaçlarını daha gerçekçi bir biçimde geliştirir, diğer insanlara da ilgi duymaya başlar ve ilişkilerinde daha etkin ve yürekli davranışlar gösterir. Bu değişimler geçekleştiğinde tedavi sona ermiş olur.

Birçok araştırıcı, inancın psikoterapide çok önemli bir rol oynadığına değinmişlerdir. Alexander ve French'e göre (1946), kendi isteğiyle başvuran hasta, tedaviye gelirken genellikle terapistin kendisine yardım edebilecek güce ve isteğe sahip olduğu umudu ve inancını taşır. Eğer hasta, tedaviye zorlanarak gelmişse, terapistin onda bu inancı geliştirmeden gerçek bir tedavi sürecine geçilebilmesi mümkün olmaz. Bu inancın gelişmesinde, her şeyden önce terapistin, kendine olan inancı ve bilgeliği simgeleyebilmesi, eleştirmeden dinlemeye ve anlamaya istekli olması önemli bir rol oynar.

Bireysel psikolojide tedavinin işleyiş biçimi ve terapiste düşen görevler aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1) İnanç:

Hasta, tedaviye tüm umudunu yitirmiş olarak gelebildiği gibi, tedaviden her şeyi, hatta bir mucize bekleyerek gelebilir. İnsanların genellikle olmasını bekledikleri olaylar doğrultusunda hareket ettikleri gerçeğini göz önünde bulundurarak, terapist, hastasının umudunu sürekli olarak destekleme durumunda olmalıdır.

Hasta, yaşam savaşından yılmış bir durumda tedaviye geldiğinden, terapistin temel görevlerinden biri, onu desteklemek ve isteklendirmektir. Hastasına olan inancını belirtmesi, onu kötülememesi ve ondan aşırı şeyler beklemekten kaçınması, hastada umudun gelişmesini sağlar. Terapisti tarafından anlaşılabildiğini

hissetmek ve onunla "birlikte" çözüm aramak, hastada yalnızlık duygularını azaltır (Adler, 1963). Tedaviye gelmesine neden olan bazı güçlüklerinin ortadan kalkması terapiste olan güvenini artırır, sorunlar karşısında o güne kadar hiç denememiş olduğu bazı yeni yolların ve yöntemlerin varlığını fark etmek, iyimserlik kazanmasına neden olur. Adler, tedavi süresince arada bir hastasıyla şakalaşır ve bunun hastanın karamsarlığını hafiflettiğine inanırdı (Way, 1962).

2) *İçtenlik:*

Hasta, terapist tarafından benimsendiğini ve onun kendisiyle içten ilgilendiğini hissetmelidir. Ne var ki, terapist bunu sağlarken hastasını çocuk yerine koymamalı, aşırı koruyucu davranışlarda bulunmamalı, duygusal ilişkiden kaçınmalı ve yeterince ilgi görmediğinden yakınan hastalarının tutsağı olmamalıdır.

3) *İşbirliği:*

Adler ekolüne göre psikoterapi, işbirliği ve dayanışmanın öğrenildiği bir süreçtir. Tedavinin amacı, hastayı nevrotik belirtilerden arındırmakla sınırlamaz, toplumsal ilgisinin gelişimini de kapsar. Bu nedenle tedavi, hastanın o güne kadar kullanmış olduğu değer yargılarının değiştirilmesini de öngörür (Dreikurs, 1956). Dolayısıyla hastanın, yaşam sorunlarına karşı geliştirdiği davranış örüntülerini yeniden öğrenmesi gerekir. Bu öğrenme süreci, terapistle hasta arasında giderek gelişen işbirliği ortamının doğal bir sonucu olarak gerçekleştirilir. Biliş alanındaki "temel yanılgıları"nı görmeye başlayan hasta, eski yöntemlerini sürdürmek ya da yeni yolları deneme konusunda özgürdür. Kişisel çıkarları ile topluma dönük amaçlar arasında seçimini yapabilir (Ansbacher ve Ansbacher, 1956).

4) *İlişki:*

İyi bir tedavi ilişkisi eşit düzeydeki iki kişi arasındaki dostlukla oluşur. Adlerci terapist ve hastası, yüz yüze ve eşit yükseklikteki koltuklarda otururlar. Birçok Adlerci terapist, hastayla aralarında psikolojik bir uzaklık yarattığı gerekçesiyle çalışma masası kullanmaz (Mosak ve Dreikurs, 1973). İlişki, diğer tıp dallarındaki hasta-doktor ilişkisine benzemez ve terapist, her şeyi bilir gö-

rünen, hastasını gözlemleyen bir insan görünümünde değildir. Tedavide hastaya, yaratıcı bir varlık olduğu, dolayısıyla kendi güçlüklerini yine kendisinin oluşturduğu, eylemlerinden yalnızca kendisinin sorumlu olduğu anlatılır. Sorunlarının, yanlış algılamalar, kusurlu ya da yetersiz öğrenmiş ve özellikle yanlış değer yargıları geliştirmiş olmaktan kaynaklandığı açıklanır. Dolayısıyla hasta, kendini değiştirme sorumluluğunu üstlenebileceğini, daha önce öğrenemediğini öğrenebileceğini, yanlış öğrendiğini düzeltebileceğini görmeye başlar. Tedavi süresince hastanın edilgin kalma çabaları onaylanmaz ve tedavide etkin bir rol oynaması beklenir (Dreikurs, 1956).

Tedavi işbirliğine dayandığından, amaçlar konusunda da terapistle hastanın ortak bir görüş oluşturmaları gerekir (Mosak ve Dreikurs, 1973). Bundan ötürü terapist, hastayla yaptığı ilk görüşmede tedaviden neler beklenebileceğini tartışmalı ve yapılacak olan çalışmaların amaçlarını onunla birlikte saptamalıdır. Hasta, terapisti egemenliği altına almaya ya da tedavinin tüm sorumluluğunu onun üzerine yıkmaya çalışabilir. Ancak terapistin bu tür tuzaklardan kaçınması gerekir. Bazen hasta, yaşamında değişiklik yapmaksızın, yalnızca kendisini sıkan nevrotik belirtilerden kurtulmayı umabilir ve tedaviden bir mucize bekleyebilir. Bu gibi durumlarda, tedaviyi sürdürmeden önce amaçlar konusunda bir görüş birliğine ulaşmak gerekir. Bu kurala uyulmadığında roller kolayca değişebilir ve terapist kendisini hasta tarafından tedavi edilir durumda bulabilir (Way, 1962). Tedavinin başarıya ulaşması terapistle hasta arasında bir çekişme ortamı oluşturarak sağlanamaz. İşbirliğinin gelişmesi terapistin kendi dengesini tartabilmesi yönünden de anlam taşır ve eğer terapist kendi nevrozundan yeterince arınmamışsa tedaviden olumlu sonuçlar beklenemez.

Hasta, yaşam biçimini tedaviye getirirken çocukluk yıllarında ailesinden görmüş olduğu tutumları terapistten de bekler. Yanlış anlaşılacağı, kendisine haksızlık edileceği, sevilmeyeceği ya da sömürüleceği kaygılarına kapılır (Mosak ve Dreikurs, 1973). Çoğu zaman, terapistin kendisine bu olumsuz tutumları göstermesine yol açabilecek ortamı bilinçsiz bir biçimde hazırlar. Bu nedenle terapist çok dikkatli olmalı, hastanın hazırladığı "senaryolara"

ya da Eric Berne'in (1964) deyimiyle, "oyunlara" kapılmamalı ve onun olumsuz beklentilerini çürütecek biçimde davranmalıdır.

İlk görüşmede hastaya, genellikle tahmin niteliğini aşmayan bir yorum yapılabilir. Böylece ona, üzerinde düşünebileceği bir konu verilmiş olur ve hasta kendisini anlaşılmış hisseder. ("Bu durumu hiç böyle değerlendirmemiştim", "Bunu öğrenmiş olmak beni çok rahatlattı!") (Mosak ve Dreikurs, 1973). Terapist, giderek hastanın yorumlara ne tür tepkiler vereceğini kestirebilmeye ve onun yaşam biçiminin ana çizgilerini anlamaya başlar. Hasta, terapisti kendi oyununa katmayı başarırsa bu durum terapist için kaçınılmaz bir yenilgiyle sonuçlanır. Hastanın, bu oyunu çocukluğundan bu yana başarıyla sürdürmüş bir profesyonel olmasına karşılık, terapist amatör bir oyuncu durumundadır. Terapistin bu oyunu kazanması değil, oyuna katılmaması gerekir. Eğer iki kişiden biri (terapist) zafer ya da yenilgiyle ilgilenmezse çekişme de olmaz. Bu durum karşı tarafın oyununu geçersiz kılar ve daha yapıcı oyunların oynanmasına imkân sağlar.

5) *Analiz:*

Hastanın psikodinamiğinin incelenmesi iki bölümde gerçekleştirilir. Terapist önce hastasının yaşam biçimini anlamaya çalışır, sonra bu yaşam biçiminin hastanın günlük davranışlarını nasıl etkilediğini araştırır. Hastanın yaşam biçimi çocukluk günlerinin aksak yaşantılarından kaynaklanmış olduğu için, sonraki yaşamında sağlıklı bir uyum yapabilmesini engelleyici nitelikleri olması doğaldır. Ancak, geliştirmiş olduğu yanlış değerler hastaya gösterilirken, bundan ötürü onu sorumlu tutan ve eleştiren tutumlardan dikkatle kaçınmak gerekir.

Analitik soruşturma, hastayla terapistin ilk karşılaşmalarında başlar. Hastanın odaya girişi, oturuşu ve bakışları terapiste birçok ipucu verebilir. Konuşma başladıktan sonra terapist, hastanın "senaryoları" çevresinde nasıl bir iletişim kurduğunu anlamaya çalışır. Tedavi ilerledikçe terapist, iyi bir dedektif gibi, aldığı her bilgiyi ve gözlemlediği her durumu değerlendirmeye başlar. Hastayı anlayabilme süreci içinde yakaladığı ipuçlarını izler, onları bir örüntü içine yerleştirmeye çalışır, varsayımlar geliştirir ya da bazı varsayımlarının geçersizliğini görerek onlardan vazgeçer.

Böylece, elde ettiği parçaları bir araya koyarak bütünü anlamaya çalışır. Bunu gerçekleştirirken, ortaya çıkan durumlara göre çeşitli yöntemleri uygulayabilir.

6) *Yaşam Biçiminin Soruşturulması:*

Bu amaçla önce, grup yapısı yönünden hastanın ailesi ve aile içindeki yeri incelenir (Mosak, 1972). Ondan sonra hastanın çocukluk anıları ve bunların yorumuna geçilir. Bu anılar belirli bir olayı yansıttıkları oranda değer taşırlar (Çocukken bir gün .....). Olayların topluca ele alınarak tartışılması (Biz eskiden .....), anıdan çok aktarma olarak değerlendirilir ve Adlerci terapistler için anılar kadar önem taşımaz (Mosak ve Dreikurs, 1973). Anıların incelenmesine yansıtıcı (projective) bir teknik gözüyle bakılır. Geçmiş anılar çözümlenebildiği oranda hastanın "yaşam öyküsü" de kendiliğinden ortaya çıkar. Ayrıca, insanlar geçmiş olayları kendi yaşam biçimlerinin çerçevesi doğrultusunda seçerek hatırlarlar (Adler, 1958).

Çocukluk anılarının derlenmesi ve yaşam öyküsü, hastanın "temel yanlışlarının" anlaşılmasını sağlar. Yaşam biçimi, kişinin öznel algılarını gerçekmişçesine yaşamasıyla oluşur. Bir bakıma, yaşam biçimine insanın kişisel mitolojisi de denilebilir (Mosak ve Dreikurs, 1973). Eski Grekler de Zeus'un Olimpus dağında yaşadığına inanmış ve bu varsayıma göre davranmışlardı. Bugün bu inancın gerçek olmadığını biliyoruz. Ancak Zeus, gerçek olmadığı kadar bir gerçektir de. İnsanlar, inançlarını gerçekmişçesine yaşadıklarından, gerçek ve efsane birbirinden ayırt edilmeyebilir.

Mosak ve Dreikurs'a göre (1973), "temel yanlışlar" aşağıdaki biçimde tanımlanabilir:

1) Aşırı genellemeler. "İnsanlar düşmandır" ya da "Yaşam tehlikelidir" biçimindeki algılamaların, tüm insanları ve yaşamın her anını kapsaması, aşırı katı ve kesin bir nitelik taşır.

2) Güvenliği sağlamak için yanlış ya da erişilmesi mümkün olmayan amaçlar geliştirmek. "Tek bir yanlış adım her şeyin sonu demektir." "Herkesi memnun etmeliyim."

3) Yaşamı ve yaşamın gerçeklerini yanlış algılama. "Yaşam bana hiç rahat bir gün göstermedi." "Yaşam çok güç." Uç durumlarda bu sapmalar, hezeyanlara ve halüsinasyonlara dönüşebilir.

4) Kendine değer vermeme (Adlerci psikologlar her insanın değerli olduğunu kabul ederler.) "Aptalın biriyim!" Ve "Hiçbir şeye layık değilim!" Ya da, "Basit bir ev kadınından başka bir şey değilim!"

5) Yanlış değer yargıları. "Başkalarını çiğnemen de gerekse, birinci ol!"

7) *Rüyalar:*

Freud, rüyaları kişinin geçmişteki sorunlarına çözüm arama çabası olarak yorumlamıştır. Buna karşılık Adler, rüyaları geleceğe yönelik bir sorun çözme etkinliği olarak değerlendirir (Mosak ve Dreikurs, 1973). Adlercilere göre rüya, gelecekte girişilmesi tasarlanan eylemlerin bir provasıdır. Örneğin, eğer bir girişimimizi ertelemek istiyorsak, ona ilişkin görmüş olduğumuz rüyayı ertesi sabah hatırlamayız. Belirli bir eylemden vazgeçme eğilimindeysek konuya ilişkin korkulu bir rüya görerek kendimizi ürkütürüz. Rüyalar bu yönden "Deja-vu" (*) olgusuna benzetilebilir. Tasarladığımız bir yaşantıyı düşlemlerimizde önceden canlandırmak, o durumu gerçekten yaşadığımızda duyacağımız gerilimi azaltır. Bu nedenle Adler rüyaları, "duygu fabrikası" olarak nitelemiştir.

Tedavide rüyaların çözümlenmesiyle yetinilmeyip amaçları da araştırılır. Rüyalar, sorunların yüzeye çıkması ve hastanın hangi doğrultuda hareket ettiğinin belirlenmesi bakımından tedaviye yön verici bir değer taşır (Adler, 1964-b).

8) *İçgörü:*

Adlerci terapistler, duygusal içgörü biçiminde bir ikiliği kabul etmezler. Diğer ekollerin çoğu tarafından benimsenmemiş olan ve davranışlarda beklenen değişikliğin oluşabilmesi için önce içgörü kazanılması gerektiği biçimindeki yaklaşımın tedaviyi uzattığına inanırlar. Tedavi odasındaki tartışmalar sonucu kazanılan içgörü, bazı hastaların değişikliği ertelemek için daha çok "hastalanmalarına" ve kendi varoluşlarını hissettirmeyi öğrenecekleri yerde, dış dünyaya kapanarak yalnız kendileriyle ilgilenmelerine

(*) İlk defa karşılaşılan bir durumu daha önce yaşamışçasına algılamak.

neden olabilir. Böylece hasta, yaşam sorumluluklarını üstlenmeyi içgörü kazanıncaya dek erteler (Mosak ve Dreikurs, 1973).

Adlerci psikologlara göre içgörü, yapıcı eyleme dönüşebilen bir anlayıştır. Hasta, ancak geleceğe yönelik girişimleri içinde davranışlarının amaçlarını değerlendirebilir ve yanlış algılamalarını fark edebilir. Düşünsel içgörü, "yaşam oyunu"nun yerini "tedavi oyunu"nun almasına ve hastanın tedavide "evet-ama" "evet, ne yapmam gerektiğini biliyorum, ancak ....." oyunlarını sürdürmesine neden olur (Adler, 1964-b).

9) *Yorumlama ve Diğer Teknikler:*

İçgörü kazanılması yorumlama tekniğiyle gerçekleştirilir. Terapist, dinlediği ve gözlemlediği her şeyin, hastanın günlük ilişkilerinin, rüyalarının, düşlerinin, davranışlarının ve hasta-terapist ilişkilerinin yorumunu yapar. Ancak tüm bu verilerin, nedenlerinden çok amaçları yorumlanır. Yorumlar, tanımlamaya değil eyleme, bilgi edinmeye değil uygulamaya yöneliktir. Yorumlar aracılığıyla terapist, hastaya yaşamını nasıl sürdürmeye çalıştığını gösteren bir ayna tutar ve aksak yaşam biçiminin sürdürülmesinde, geçmişle şimdiki zaman arasındaki ilişkinin rolünü ona göstermeye çalışır (Dreikurs, 1961).

Terapist yorum yaparken hastayla şakalaşabilir ya da örnekler vererek açıklama yapabilir. Yorumlar ya doğrudan ya da, "Acaba şöyle olabilir mi?.." biçiminde dolaylı olarak yapılabilir, bazen de söz konusu durumun hasta tarafından yorumlanması beklenir. Adlerci terapist, hastayı zayıf bir varlık olarak nitelendirmediği için, yorumların doğru zamanlanmaması, yeterince açık olmaması ya da abartılması gibi aksaklıklar yalnızca teknik bakımdan önem taşır, hastada yaratacağı etki yönünden üzerinde pek durulmaz.

Adlerci terapist de Freud gibi, hastanın kendisine bağımlılık geliştirmemesine özen gösterir. Uygulamada terapist, hastaya seçenekleri gösterir, ancak seçimi ona bırakır. Bu yaklaşım hastanın terapiste değil, kendisine inanç geliştirmesini sağlar. Öte yandan, gerektiğinde, terapist hastaya önerilerde de bulunabilir. Ancak bu öneriler, genellikle hastayı kendine yön verme çabalarında destekleme amacına yöneliktir (Dreikurs, 1961).

Adler, hastasını gerçek bir "hasta"dan çok, yüreksiz bir kişi olarak ele aldığı için, onun umut düzeyini yüksek tutmaya ve kendisine olan inancını güçlendirmeye büyük önem verir. Böylece hasta, "yürümeye çabalarken düşerse" dünyanın sonunun gelmeyeceğini tedavi süresince öğrenir.

Terapist, hastanın dünyaya bakış açısının değişmesine neden olur ve yaşama daha iyi anlam verebilmesine katkıda bulunur. Ancak, hastasıyla mantık tartışmasına girerek ona mantıksızlığını kanıtlamaya çalışmaktan kaçınmalıdır. Çoğu zaman kendine özgü "psikolojik" bir mantık kullanan hasta, bu tür yaklaşımları kolaylıkla etkisiz kılar. Adlerci terapistler psikodramayı ve özellikle "boş iskemleye konuşma" tekniğini sıklıkla kullanırlar.

10) *Tedavi Mekanizması:*

Herkes Gordion'daki düğümü nasıl açabileceği üzerinde düşünedururken İskender kılıcını çeker ve düğümü keser. Tedavide de bir dönem gelir ki, konuşmak ya da dinlemek yerine, hasta eyleme geçmeye teşvik edilir ve kazandığı içgörüyü kararlı girişimlere dönüştürmesi beklenir (Mosak ve Dreikurs, 1973).

Adler ekolünde terapistin genellikle belirli teknikleri uygulaması beklenirse de, iyi bir terapist, tedavide ortaya çıkan durumlara göre, bu teknikleri kendine özgü bir biçimde yorumlayıp uygulayabilir. Terapist, insanların teknik ve stratejiden daha önemli olduğunu hiçbir zaman unutmamalıdır. Bunu dikkate almayan terapist, her şeyi en "doğru" biçimde uyguladığı halde hastasıyla gerçek bir ilişki kuramaz.

Adler'in terapisti, kendisini gizlemeyen, saygınlığını koruma kaygısında olmayan ve yanlışını kabul edebilen, gereğinde kendine gülebilen, yürekli, insanlarla ilgilenen, olağan ve gerçek bir insandır. Hasta, terapistin temsil ettiği değer yargılarını benimseme ve yansılama eğiliminde olduğundan, terapistin bu nitelikleri hastanın toplumsal ilgi geliştirebilmesinde ona örnek olur (Mosak, 1967).

"Keşke bunu yapabilecek güçte olsam!" Hastanın tedavide sıklıkla yinelediği sözlerden biridir (Adler, 1963). Böyle durumlarda terapist, hastaya, gelecek hafta süresince, "yapabilecekmiş-

çesine davranmasını" önerir. Hasta çoğu kez bu öneriye karşı çıkarak, kendisi değişmedikçe göstereceği davranışların gerçekten kendisine ait olamayacağı görüşünü savunur. Terapist ise ona, yeni bir davranış biçimini denemenin rol yapmaktan farklı bir durum olduğunu anlatmaya çalışır. Bazen insan şık ve pahalı bir giysi içinde kendisini farklı hissedebilir ve farklı davranabilir, dolayısıyla farklı bir insan olur.

Tedavi süresinde hasta içgörü kazandıkça yanlış davranışlarını da görmeye başlar. Bazen olayı yaşadıktan sonra, bazen ise olayı yaşamaktayken eski davranış örüntülerini yinelediğinin farkına varır. Ancak, giderek geç kalmamayı öğrenir ve yanlış bir davranışa geçmek üzere olduğunu önceden fark ederek yanlışlarını tekrarlamamaya çalışır. Bireysel psikolojide bu tekniğe, "kendini yakalama" denir. Ancak hasta, kendisini böyle bir durumda yakaladığında suçlanmamalı ve kendisine gülebilmelidir (Dreikurs, 1961).

Tedavide kimi hasta, olumsuz duyguların tutsağı olduğundan ve bu duyguları zihninden uzaklaştırmanın elinde olmadığından yakınır. Böyle bir durumda terapist, hastaya geçmişten hoş bir anısını zihninde canlandırmasını ve bu anıya ilişkin duygularını tanımlamasını ister. Sonra hastadan, kendisini üzmüş, küçük düşürmüş ya da kızdırmış olan geçmiş bir yaşantısını çağrıştırması ve bu olaya ilişkin duygularını değerlendirmesi istenir. Bundan sonra hasta birinci anıyı yeniden canlandırır. Bu tekniğe, "otomatik düğme" denir ve amacı, hastaya dilediği duyguyu ve düşünceyi oluşturmanın kendi isteminde olduğunu, duygularının tutsağı değil, yaratıcısı olduğunu göstermektedir. İnsan kendisini çöküntüde hissediyorsa, çöküntüde olmayı kendisi seçmiş demektir. Otomatik düğme tekniğinde amaç, hastaya kendi varlığına egemen olma gücünün kanıtlanmasıdır (Mosak ve Dreikurs, 1973).

Tedavi ilerledikçe hasta, kendi gerçek varlığını hissetmeye ve yaşamına daha etkin bir biçimde katılmaya başlar. Tedavinin son dönemlerinde, "Bak işte buna aklım yattı", "Şimdi ne yapmam gerektiğini biliyorum", "Sandığımdan daha kolaymış" gibi tepkiler sıklıkla gözlemlenir (Mosak ve Dreikurs, 1973). Kendini tanımış olmanın oluşturduğu güven ve iyimserlik duygusu, yaşam

sorumluluğunun giderek artan bir istekle ve korkusuzca üstlenilmesiyle sonuçlanır.

Çağdaş Adlerci terapistlerin önde gelen kişilerinden Dreikurs ve yardımcıları, bir hastanın birden fazla terapist tarafından tedaviye alındığı çoğul psikoterapi (multiple psychotherapy) yöntemini geliştirmişlerdir. Dreikurs'a göre bu yöntem, gerek hastaya ve gerekse terapiste birçok yarar sağlar. Örneğin, iki terapistin birbiriyle sürekli danışma durumunda olması hastanın bir terapiste aşırı bağımlılık geliştirmesini önler. İki terapist birbirinden bağımsız olarak aynı görüşleri savunduğunda, hasta tedaviye daha büyük bir güven duyar. Öte yandan, iki terapist arasında ortaya çıkabilecek görüş ayrılıkları, hastaya, farklı görüşlere sahip olmanın her zaman bir çatışmaya yol açmayacağını öğretmiş olur.

Mosak ve Dreikurs (1973) çoğul terapinin hastaya sağladığı yararları aşağıdaki biçimde özetlemişlerdir:

1) Çoğul terapi öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir ortam sağlar.

2) Hasta, iki ayrı insan ve iki ayrı yaklaşımla etkileşim durumundadır.

3) Sürekli yeni görüşlerin ortaya atılması tedaviyi hızlandırır, duraklamaları engeller.

4) Hasta, hem seyirci hem katılımcı olduğundan, kendisini daha açık ve yansız gözlemleme imkânını bulur.

5) Hasta ve terapistin gerekli işbirliği ortamını sağlayamadıkları durumlarda hasta ortada kalmaz, tedavisini diğer terapistle sürdürür.

6) Tedavide ortaya çıkan bağımlılık sorunları daha kolay çözümlenir.

7) Çoğul terapi, demokratik toplumsal etkileşime bir örnek olduğundan, hasta için de yararlı bir derstir.

KLASİK PSİKANALİZ VE BİREYSEL PSİKOLOJİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Mosak ve Dreikurs (1973), Adler ve Freud arasındaki yaklaşım farklılıklarını aşağıdaki biçimde özetlemişlerdir:

Freud	*Adler*
1. Nesnel	1. Öznel
2. Fizyolojik altyapılı bir kuram	2. Sosyal bir psikoloji kuramı
3. Nedenselliğe önem tanır.	3. Erekbilime önem tanır.
4. İndirgeyici. Kişilik, bilinç-bilinçdışı, eros-tanatos, id-ego-süperego gibi birbirine karşıt çalışan bölümlere ayrılmıştır.	4. Bütüncü. Kişilik parçalara bölünemez. Kişiliğin bellek, duygular ve davranışlar gibi çeşitli yönleri bireyin tümü için çalışır.
5. İnsan kendi kişilik yapısı içinde incelenir.	5. İnsan ancak diğer bireylerle kurduğu ilişkiler ve toplumsal çevresiyle etkileşimi içinde değerlendirilebilir.
6. Psikoterapinin amacı, ruhsal yapının çeşitli bölümleri arasında bir uyum sağlamaktır.	6. Bireyin amacı, kişiliğine yeni boyutlar katarak kendini gerçekleştirmeye ulaşabilmek ve toplumsal ilgisini geliştirmektir.
7. Asal olarak insan "kötü" bir varlıktır. Uygarlık onu ehlileştirmeye çalışırsa da birey bunun karşılığını oldukça pahalıya öder. Tedavide içgüdüsel istekler safdışı edilmez, ancak yüceltilebilir.	7. İnsan, "iyi" ya da "kötü" değildir. Yaratıcı ve seçici bir varlık olduğu için, yaşam biçimine ve o anda içinde bulunduğu koşulların etkisina göre "iyi" ya da "kötü" olma durumlarından birini seçebilir.
8. İnsan içgüdüsel yaşamının ve uygarlığının tutsağıdır.	8. Seçim yapabilen bir varlık olarak insan, içinde yaşadığı çevreye istediği biçimi verebilir. Yaşamı boyunca karşılaşacağı olayları seçmek her zaman kendi elinde olmasa da, bu olayların oluşturduğu uyaranlara karşı geliştireceği tepkileri

seçebilme özgürlüğüne sahiptir.

9. Freud'un gelişim kuramı, doğrudan çocukları gözlemleyerek değil, yetişkinlerin serbest çağrışımlarından edinilen veriler üzerinde kurulmuştur.

9. Çocuklar, ailede, okulda ve diğer eğitim merkezlerinde doğrudan incelenmiştir.

10. Freud'un öğretisi, Oedipus kompleksi ve bunun çözümlenmesi üzerine kurulmuştur.

10. Adler'in öğretisi, bir grup olarak aileye ve aile içi ilişkilere önem verir.

11. Diğer insanlar bizim düşmanlarımızdır. Bizimle sürekli çekişme durumunda olduklarından, onlardan kendimizi korumamız gerekir. Theodore Reik (1948), Nestroy'dan bir alıntıyı şöyle aktarır: "Eğer iki kurt bir rastlantı sonucu ormanda karşılaşırlarsa biri diğerinden kurt olduğu için tedirgin olmaz; oysa iki insan karşılaştığında biri diğerinin bir soyguncu olabileceğini düşünmelidir." (s. 477).

11. Diğer insanlar bizden farklı değildir. Yaşam içinde işbirliği yapabileceğimiz, dayanışabileceğimiz ve bizimle eşit varlıklardır.

12. Kadınlar, erkeklerin üreme organına imrendikleri için eksiklik duyarlar. Kadınlar eksik varlıklardır. "Anatomi insanın yazgısıdır."

12. İçinde yaşadığımız kültür, kadınları yetersiz varlıklar olarak değerlendirdiğinden kadınlar eksiklik duyarlar. Bu ortamda erkekler daha çok hak, ayrıcalık ve önceliğe sahiptirler. Ancak çağdaş kültürel yaklaşımlar bu

	durumu yeniden değerlendirme eğilimindedir.
13. Nevrozun kökeninde cinsel çatışmalar bulunur.	13. Nevroz yetersiz öğrenme sonucu oluşur ve yanlış algılamaların ürünüdür.
14. Uygarlığın karşılığı nevrozla ödenir.	14. Yeterince uygarlaşamamış olmanın karşılığı nevrozla ödenir.

TARTIŞMA

Bireysel psikoloji, fenomenolojik tedavi yaklaşımının ilkörneğidir ve bu yönden günümüzde de önemini korumaktadır. Birçok diğer psikoterapi ekolü de insanın, yaşadığı olayları görebilmesi, üzerinde düşünebilmesi ve hissedebilmesi ilkesinden hareket eder. Ancak, Adler bu konuda aşırı bir genellemeye giderek, yalnızca "öznel" olaylara önem tanımış, nesnel olarak gözlemlenebilen olguları inceleme dışı bırakmıştır. Oysa, davranışların tümü insanın olayları nasıl gördüğüne göre değerlendirilemez; bazı davranışların oluşumu, doğrudan çevresel uyaranlar tarafından belirlenir.

Adler'in en önemli katkılarından biri, insan davranışında büyük önem taşıyan bir olguya, amaca yönelik davranışlara dikkati çekmiş olmasıdır. Tüm davranışların çevresel olayların ya da içsel gerilimlerin ürünü olduğu biçimindeki görüşlere karşı çıkan Adler, insanın gelecek olaylara (amaçlara) yönelik düşünceleri üzerinde durmuştur (Ford ve Urban, 1967). Fenomenolojik açıdan bakıldığında, insanın gelecekte yapmayı tasarladığı davranışların olası sonuçları üzerinde düşündüğü ve davranışlarının seçimini bu beklentilere göre yaptığı açıkça görülebilir.

Adler'in geliştirdiği bir diğer önemli kavram olan yetersizlik duyguları ve üstünlük çabalarının, uç örnekleri yansıtan aşırı bir genelleme olduğu düşünülebilir. Çünkü, birçok insan bu tür duyguları yaşamaksızın günlük yaşamlarını sürdürebilmektedir.

Yeterince açıklanmamış bir diğer kavram da, toplumsal ilgidir. Toplumsal ilgi, insan ilişkilerindeki düşünce, duygu ve eylemlerin tümünü mü içermektedir? Eğer bunlardan yalnızca biri,

örneğin duygular söz konusu ise, hangi duygular bu kavramın kapsamına girmektedir?

Adler'in, büyüklere ait özellikleri çocuklar için de geçerli saydığı söylenebilir. Yetişkin insanların kendileri ve çevresindeki insanlar hakkında eksiklik-üstünlük yargıları geliştirdikleri kuşku götürmez bir gerçek olmakla birlikte, bu duyguları küçük bir çocuğun da benzer biçimde yaşadığını varsayabilmek için, çocuğun oldukça karmaşık ve gelişmiş algısal yeteneklere sahip olduğunu kabul etmek gerekir (Ford ve Urban, 1967).

Tüm bu eleştirilebilir yönlerine ve uzun süre gereken önemin verilmemiş olmasına karşın, bireysel psikoloji yetmişli yıllardan bu yana giderek gelişmeye ve tekrar saygınlık kazanmaya başlamıştır. Adlerci derneklerin, aile eğitim merkezlerinin, çalışma gruplarının ve bireysel psikoloji alanında yapılan araştırmaların sayısı giderek artmaktadır.

Adler'in etkileri, ego psikologlarının, neo-Freudcularm, varoluşçuların, insancı yaklaşımlı psikoterapi ekollerinin çalışmalarında sıklıkla gözlemlenebilir. Bazı Adlercilerin dediği gibi (Mosak ve Dreikurs, 1973), "Alfred Adler'in düşünce ve gözlemlerinin çoğu, sessiz ve fark edilmeden, çağdaş psikiyatrik düşünceye öylesi mal olmuştur ki, artık bir kişinin Adlerci olduğu ya da olmadığı değil, ne oranda Adlerci olduğu tartışılabilir."

Bölüm: 3

CARL GUSTAV JUNG VE ANALİTİK PSİKOLOJİ

Basel Üniversitesi'nde tıp profesörü olan büyükbabasının adını taşıyan Carl Gustav Jung, 26 Temmuz 1875'te İsviçre'nin Constance gölü kıyısındaki Kesswill köyünde doğdu. Bir Luteran papazı olan babası, iyi niyetli, ama katı ve kuralcı bir adamdı. Jung ailenin en büyük oğluydu. İki erkek kardeşi çok küçük öldükleri için dokuz yaşındayken kız kardeşi doğana dek yalnız büyümüştü.

Jung altı aylıkken, babası Ren nehri kıyısındaki Laufen köyüne atandı. Bu dönemde ortaya çıkan bazı evlilik sorunları sonucu annesi ağır bir bunalım geçirdi ve hastaneye kaldırıldı. Küçük Carl Gustav bir süre için yaşlı bir teyzenin yanına gönderildi.

Her İsviçreli çocuk gibi Jung, dağları, ırmakları ve gölleri çok severdi. İnsanın suyu görmeden yaşayamayacağına inanmıştı. Entelektüel yönünü bu denli geliştirmiş olmasına karşın, her zaman doğaya yakındı. Yaşama ve doğaya olan düşkünlüğünün yanı sıra, ölümle de çok sık karşılaşmıştı. Yaşadığı yörede bulunan tehlikeli bir şelale birçok balıkçının ölümüne neden olmuştu. Babasının yanı sıra sekiz amcası da papaz olduğu için cenaze törenleri günlük yaşamının doğal bir parçasıydı. Altı yaşındayken, Klein-Hüningen'deki sel baskınında yarısına kadar kuma gömülmüş bir ceset görmüştü.

Jung çocukken genellikle tek başına oynardı. Saatlerce yeni oyunlar yaratır, başkalarının kendisini seyretmesinden ya da oyunlarına karışmasmdan hoşlanmazdı. Jung, kız kardeşinin doğumundan sonra onunla da ilgilenmedi ve yalnız başına oyunlarını sürdürdü. İçedönük bir çocuktu ve yaşamı boyunca da öyle kaldı.

Jung'un anne ve babası evliliklerinde mutlu değillerdi ve ayrı odalarda yatarlardı. Babası hırçın ve geçinilmesi güç bir adamdı.

Annesi oldukça sık bunalım geçirir ya da depresyona girerdi. Bu durumlar onu çok üzer ve çevresindekilerden sıkıldığında tavan arasında otururdu. Orada en iyi dostu, tahtadan oyduğu bir insan modeliydi. Onunla saatlerce konuşur, iç dünyasını ona dökerdi.

On bir yaşındayken, köy okulundan ayrılarak Basel kentinde bir okula başladı. O güne kadar hiç karşılaşmadığı varlıklı insanların dünyası onu çok etkiledi. Delik pabuçları ve ıslak çoraplarıyla gittiği okulda bazı çocukların, her zaman özlemini çektiği dağlarda ve göllerde gezilere çıkmasına çok imrenirdi. İşte bu dönemde Jung, ailesine acımaya ve o güne kadar kendisinden çok uzak hissettiği babasına bile yakınlık duymaya başladı.

Jung bir süre sonra okuldan bıkmaya başladı. Derslerine ayırmak zorunda olduğu zaman, kendisini gerçekten ilgilendiren konularda okumasına imkân vermiyordu. Özellikle din derslerini çok sıkıcı buluyor, matematikten ise hiç hoşlanmıyordu. Beden eğitimi derslerine karşı da isteksizdi ve bayılma nöbetleri geçirmeye başlayınca bu derslere altı ay süreyle katılamadı. Bu belirtiler giderek sıklaşınca Jung bir süre okula da gidemedi. Bu dönemde canı ne isterse onu okudu ve doğayı araştırmaya başladı. Günlerini ya babasının kitaplığında ya da ağaçlar ve hayvanlar arasında geçiriyordu.

Durumdan çok kaygılanan ailesi, Jung'u pek çok doktora götürmüş, ancak hiçbiri bayılma nöbetlerinin nedenini bulamamış ve etkili bir tedavi uygulayamamıştı. Jung ise, durumuna aldırmıyordu. Ancak, bir gün ailesinin de kendisinden ve geleceğinden umudunu yitirdiğini duyunca birden paniğe kapıldı. Bayılma nöbetleri sona erdi, okula döndü ve bu kez derslerine sıkıca sarıldı. Böylece Jung, nevrozun ne olduğunu ilk kez kendi yaşantıları içinde öğrenmiş oldu.

Jung, küçük yaşlarından beri duygularını, düşüncelerini ve rüyalarını paylaşacak kimse bulamamıştı. Özellikle kafasını karıştıran dinsel konuları babasıyla tartışmak ya da irdelemek imkânsızdı. On altı yaşından sonra, bu konudaki çatışmalarının yerini felsefeye yönelik bir ilgi aldı. Önceleri Yunan filozoflarını okudu, daha sonra Schopenhauer'in yapıtlarından çok etkilendi.

Bu dönemde Jung, insanlara güvenmeyen, içine kapanık kişiliğinden sıyrılarak, daha konuşkan ve atılgan bir insan oldu. Kendine güveni arttıkça arkadaş edinmeye başladı ve onlara düşüncelerinden de söz etmeye başladı. Anlattıkları arkadaşları tarafından ya alaya alındı ya da saçma görüşleri olan bir şarlatan olarak karşılandı. Oysa Jung, okulda verilen dersler ve ödevler dışında da sürekli okuyordu. Öğretmenlerinin bir bölümü de onu, başkalarının düşüncelerini çalmak ve kendisininmiş gibi satmakla suçladılar. Bu olaylar dizisi, Jung'un yeniden çevresine yabancılaşmasına ve içine kapanmasına neden oldu.

Liseyi bitirdiğinde anne ve babası, Jung'a hangi alanda üniversite öğrenimi yapmak istediğini sordular. Jung son kayıt günlerine kadar bir karara varamadı. İlgilendiği dört konu vardı: Fen, tarih, felsefe ve arkeoloji. Sonunda fen öğrenimi yapmaya karar verdi ve ancak üniversiteye girdikten sonra tıp öğrenimi yapabileceği aklına geldi. Bu olasılığı daha önce fark etmemiş olmasını Jung, bir tıp profesörü olan ve adını taşıdığı büyükbabasını taklit etmeye karşı bir direnç olarak yorumlamıştır.

Tıp öğrenimine başladıktan bir süre sonra babası ölünce parasal güçlüklerle karşılaştı. Amcalarından biri yardım edene kadar ailesine de bakmak durumunda kalan Jung, iç hastalıkları alanında uzmanlaşmak istiyordu. Ancak parasızlık bu tasarıdan vazgeçmesine neden oldu.

Jung öteden beri, rüyalara ve parapsikolojiye özel bir ilgi duyardı. Bir yaz tatilinde yaşadığı iki olay onu özellikle çok etkilemişti.

İlk olay odasında çalışırken oldu. Birden silah patlamasına benzer bir ses duyan Jung, yandaki odaya gittiğinde orada bulunan büyük masanın ortasından ayrılmış olduğunu gördü. Çatlak ek yerlerinden uzaktı. Masa yıllanmış cevizden yapıldığından, ısı ve nem değişikliği nedeniyle çatlaması olanaksızdı.

Jung'u etkileyen ikinci olay, büyük bir bıçağı ekmek sepetinin içinde paramparça olmuş bir durumda bulması olmuştu. Bıçağı bir bıçakçıya götürdüğünde, yapıldığı çeliğin çok üstün nitelikte olduğunu ve ancak biri tarafından kasıtlı olarak bu biçimde parçalanmış olabileceğini öğrendi. Oysa ev halkının diğer üyeleri de Jung gibi olaya çok şaşmıştı. Bu olaylar üzerine Jung'un parapsi-

kolojiye ilgisi daha çok arttı ve her pazar akşamı bir akrabasının evindeki ruh çağırma seanslarına katılmaya başladı.

Bu esrarlı olaylar, sonradan psikiyatriye duyduğu ilginin başlangıç noktası olmuştur denilebilir. Çünkü, o yazın sonunda okula dönen Jung, Kraft-Ebing'in psikiyatri kitabını okurken yıldırımla vurulmuş gibi oldu. Gelecekte seçeceği alan psikiyatri olmalıydı. Bazı araştırmalardan sonra, yirmi dört yaşına geldiğinde artık kesin kararını vermişti.

Okuldaki profesörleri, Jung'un bu kararını hoş karşılamadılar. Gelecekte kendisinden çok şey bekledikleri böylesi parlak bir öğrencinin psikiyatri gibi saçma bir dalı seçmesine şaşmışlardı. O günlerde psikiyatri tıp alanı içinde ciddiye alınmıyor ve psikiyatristlerin de tedavi ettikleri kişiler kadar acayip insanlar olduklarına inanılıyordu. Ancak Jung, kararında direnmeyi başardı.

Jung ilk görevine 10 Aralık 1900'de Zürih'teki Burghölzli Hastanesi'nde başladı. Burghölzli, Avrupa'nın en ünlü ruh hastalıkları merkeziydi ve başında şizofreni kavramını geliştirmiş olan ünlü hekim Eugen Bleuler bulunuyordu. Jung, daha ilk günden, böylesi usta bir hekimle çalışmanın kendisi için büyük bir şans olduğunu fark etmişti. Ayrıca, bunaltıcı bulduğu Basel'den sonra Zürih'te yaşamaktan da çok hoşlanmıştı ve yaşamı boyunca oradan ayrılmadı.

Psikiyatride uzmanlık eğitimine başladığı günlerde yoğun bir biçimde okudu ve hastaları gözlemledi. "Ruh hastalarının iç dünyasında gerçekten neler olup biter?" sorusu düşüncelerine egemendi. Jung, Bleuler'in yanı sıra, 1902'de bir süre için gittiği Paris'te büyük Fransız psikiyatristi Pierre Janet ile de tanıştı. Ancak, Jung'un düşüncelerini en çok etkileyen kişi Sigmund Freud olmuştur.

1903'te Emma Rauschenbach'la evlendi. 1955'te ölen eşi, yaşamı boyunca çalışmalarında Jung'a yardımcı olmuştur.

Jung, 1905 yılında Zürih Üniversitesi'nde ders vermeye ve Psikiyatri Kliniği'nde uzman hekim olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da muayenehane açan Jung'un özel hastalarının sayısı kısa bir süre içinde o kadar arttı ki, sonunda Psikiyatri Kliniği'ndeki görevinden ayrıldı. Ancak üniversitedeki derslerini 1913'e dek sürdürdü.

Jung, Freud'un yazılarını yakından izliyordu. Ona bazı makalelerini ve 1907'de yayımlanan ilk kitabı *"Dementia Praecox'un Psikolojisi"*ni yolladı. Bu kitapta, Freud'un görüşlerini genellikle övmekle birlikte, bazılarını, özellikle çocukluk dönemine ilişkin cinsel sorunları biraz kuşkuyla karşıladığını açıklamıştı. 1907 yılında Freud, Jung'u Viyana'ya davet etti. İlk karşılaştıkları anda birbirlerinden çok hoşlanan Jung ve Freud, on üç saat kesintisiz konuştular. Bundan sonra altı yıl süren bir dostluk başladı. Her hafta birbirlerine mektup yazdılar. 1907'de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Clark Üniversitesi tarafından davet edildiler ve orada yedi hafta birlikte seyahat ettiler. Uluslararası Psikanaliz Derneği kurulduğunda, Freud'un önerisi üzerine Jung bu derneğin başkanı seçildi. Bu dönemde Freud, Jung'a gönderdiği bir mektupta, onu evladı gibi kabul ettiğini ve psikanalizin veliahdı olarak gördüğünü yazmıştı.

İki hekim arasındaki ilişkinin kopma nedenleri oldukça karmaşıktır. Ancak, Jung'un bağımsız ve başına buyruk kişiliğinin bunda önemli bir payı olduğu söylenebilir. Jung, birinin öğrencisi, veliahdı ya da oğlu olmayı kabul edebilecek kişilik yapısında değildi. Nitekim sonunda Freud'la ilişkisinin kopacağını bilmesine ve üzülmesine karşın, kişisel görüşlerini yansıtan *"Dönüşümün Simgeleri"* (Symbols of Transformation) adlı kitabını yayımladı. Bu yapıt gerçekten de ilişkilerinin sonu oldu.

Freud ve psikanalizle ilişkisini kestikten sonra, Jung, üç yıl süren bir kararsızlık dönemine girdi. Dış dünyaya oldukça kapandı, araştırma yapamadı, okuyamadı ve yazamadı. Bu dönemde kendi bilinçdışını araştırmaya yöneldi ve özellikle rüyalarını ve düşlemlerini inceledi.

Üç yıllık uyuşukluktan sonra Jung, en iyi yapıtlarından biri olan *"Psikolojik Tipler"*i yazdı. Bu kitapta, Freud ve ondan ayrılan bir diğer psikanalist olan Adler'den farklılıklarını açıkladı, karakter tiplerinin tanımını yaptı, dışadönüklükle içedönüklüğün ve duygu ile düşüncenin ayrımını tartıştı.

Bu dönemde Jung, evinde öğrencilerle toplantılar düzenlemeye ve gezilere çıkmaya başladı. Önce, Tunus ve Sahra çölüne gitti ve öteden beri ilgilendiği ilkel insan psikolojisini yerinde inceleme imkânını buldu. Afrika'ya ikinci gidişinden önce Sıva-

hili (*) dilini öğrenen Jung, bu kez Afrika içlerine giderek yerlilerle sözlü iletişim de kurabildi ve sonradan New Mexico, Hindistan ve Seylan'a yaptığı gezilerden de edindiği izlenimlerin ürünü olarak, ortak (ırksal) bilinçdışı kavramını geliştirdi. Daha sonra falcılığa yönelik bir Çin ekolü olan I Ching'le de ilgilenen Jung, 1944'te ünlü yapıtlarından biri olan *"Psikoloji ve Sihir"*i yayımladı.

Bilimin genellikle kuşku ile karşıladığı, sihir, yıldız falı, telepati, ruh çağırma, geleceği görme, yoga, falcılık, uçan daireler, dinsel simgeler ve düşler gibi konulara eğilmiş olması eleştiriye uğramasına neden olmuştur. Ne var ki, Jung bu konuları inanan bir kişi olarak değil, bilimsel yönden ele almıştır.

1955'te eşi ölünce, Jung, günlerini, hizmetçisi, bahçıvanı ve ölünceye dek çalışmalarına yardımcı olan sadık sekreteri Aniela Jaffe ile birlikte geçirdi. Kızları da nöbetleşe gelip onunla birlikte kalıyor ve Jung'u yalnız bırakmıyorlardı.

Jung, yaşamı boyunca birçok ödüller ve Harvard, Oxford gibi üniversitelerin onur üyeliklerini almıştı. Başkalarına karşı, zaman yönünden oldukça cömert olan Jung, televizyona çıkar, konferanslar verir, halk için yazılar yazar, kendisine gönderilen mektupları yanıtlar ve dünyanın her bir yanından onunla tanışmak için gelen insanları kabul ederdi. Ünlü kişilerle de, lise öğrencileriyle de aynı biçimde konuşan Jung, demokratik ve alçakgönüllü bir insandı.

Jung, 6 Haziran 1961'de öldü ve psikiyatri alanına etkisi, ölümünden sonra giderek artan bir biçimde sürdü. Jung'un kurucusu olduğu Analitik Psikoloji'nin merkezi 1948'de Zürih'te kurulmuş olan C. G. Jung Enstitüsü'dür. Ayrıca, bir Uluslararası Analitik Psikoloji Derneği ve birçok ülkede yerel dernekler ve örgütler bulunmaktadır.

Jung, geliştirdiği kavramların sistematik bir formülasyonunu yapmaktan kaçınmış, geçmiş deneyimlerini kalıplaştırmak yerine yeni gözlemlere yönelmeyi yeğlemiştir. Sürekli olarak gerçek olguları tanımaya ve anlamaya çalışmış olan Jung için kavramlar, geçici bir tanımlamadan öte bir anlam taşımamıştı. Ona göre kav-

(*) Afrika'da yaygın bir biçimde kullanılan bir dil.

ramlar, onlara karşıt düşen gerçek olgular tarafından ortadan kaldırılabilirler.

Önceleri "Kompleks Psikolojisi", sonradan "Analitik Psikoloji" olarak adlandırdığı ekolün kurucusu olan Jung, çalışmalarını yalnızca kavramlarla ve kuramlarla sınırlamamış, psikolojik tedavi alanında da özgün yöntemler geliştirmiştir. Klinik çalışmalarının yanı sıra, toplumsal ve dinsel konulara ve çağdaş sanat akımlarına da eğilmiştir. Jung ana dili olan Almancadan başka, İngilizce, Fransızca, Latince ve Yunancayı da iyi bilirdi. Üstün yetenekli bir yazardı ve 1923'te Zürih Kenti Edebiyat Ödülü'nü de kazanmıştı. Eşi ve çocuklarına iyi bir koca ve babaydı.

Hekim, psikiyatrist, psikanalist, profesör, yazar, toplumsal eleştirmen, aile babası ve vatandaş olarak üstün niteliklerinin yanı sıra, insan ruhunun zenginliklerini en ayrıntılı bir biçimde incelemiş bir araştırıcı olarak Jung'un çağdaş düşünce dünyasında seçkin bir yeri vardır.

KİŞİLİK YAPISI

Jung'a göre, insan kişiliğini kavramlaştırma süreci üç dizi soruyu içerir: (1) Kişilik yapısını oluşturan bölümler nelerdir? Bu bölümler birbirleriyle ve dış dünyayla nasıl bir etkileşim içindedirler? (2) Kişiliğe etkinlik kazandıran enerji kaynakları nelerdir ve bu enerji kişiliğin çeşitli bölümlerine hangi oranlarda dağılmıştır? (3) Kişilik nasıl oluşur ve bireyin yaşamı boyunca nasıl bir değişime uğrar? Bu üç soru kişilik kavramının *yapısal, işlevsel* ve *gelişimsel* yönlerini yansıtırlar.

Psişe

Jung ekolünde kişiliğin tümü *psişe* olarak adlandırılır. Latince kökenli olan bu sözcük o dilde "ruh" anlamına gelirse de günümüzde daha çok "zihin" sözcüğünü karşılamaktadır. Psişe, bilinçli ya da bilinçdışı, tüm duygu, düşünce ve davranışları içerir. İnsanın fizik ve toplumsal çevresine uyum yapmasını sağlar.

Psişe kavramıyla Jung, insanı bir bütün olarak ele alır ve kişiliğin birbirinden farklı yapıda parçaların bir araya gelmesinden

oluştuğunu kabul etmez. Gerçekte insan bütünleşmek için çaba göstermez; buna zaten sahiptir, onunla birlikte doğmuştur. Ancak, yaşamı boyunca bu bütünlüğe yeni boyutlar katmaya ve onu birbirine karşıt çalışan parçalara bölünmekten korumaya çalışır. Psikanalistin görevi, bütünlüğünü yitiren kişilerin bunu yeniden kazanmalarına yardımcı olmak ve psişeyi güçlendirerek, böyle bir dağılmanın gelecekte yeniden yaşanmasına karşı önlem almaktır. Bir başka deyişle, psikanalizin amacı psikosentezdir.

Psişe, birbirinden farklı biçimde çalışan, ancak birbiriyle etkileşim durumunda olan sistemlerden oluşur: *Bilinç, kişisel bilinçdışı, toplumsal (ırksal) bilinçdışı.*

Bilinç

Bilinç, kişinin doğrudan farkında olduğu ve tanıdığı bir zihin parçasıdır. Yaşamın ilk döneminde, belki de doğum öncesinde belirmeye başlar. Çocuk giderek ana-babasını, oyuncaklarını ve çevresindeki diğer objeleri seçmeye başlar. Bilinç alanının geliştirilmesi, Jung'un *düşünme, hissetme, duyu* ve *sezgi* diye adlandırdığı zihin işlevlerinin günlük yaşamda sürekli uygulanmasıyla sağlanır. Çocuk bu işlevleri eşit oranlarda kullanmaz, genellikle birini diğerlerine oranla daha sık kullanır. İşte bu seçicilik, temel karakter yapısı olarak, bir çocuğun diğerinden farklılığını belirler. Düşünmeye yönelik bir çocuğun karakteri, duygulara yönelik çocuğunkinden farklı olur.

Bu dört zihinsel işlevin yanı sıra, bilinçli zihnin yönelimini belirleyen iki tür tutum vardır. Bu tutumlar, *içedönüklük* ve *dışadönüklük*tür. Dışadönük tutum dış ve nesnel dünyaya yöneliktir; içedönük tutum iç ve öznel dünyaya yöneliktir.

Bir insanın bilincinin diğer insanlarınkinden farklılaşması sürecine *bireyleşme* denir. Bireyleşmenin amacı, bir insanın kendisini tanıması, bir başka deyişle, bilinç alanını genişletmesidir. Bir insanın gelişmesinde bilinçlenme ve bireyleşme birlikte rol oynar. Bilinçlenmenin arttığı oranda bireyleşme de gelişir. Bilincin bireyleşmesi süreci Jung'un *ego* adını verdiği bir diğer öğeyi oluşturur.

Ego

Ego, bilinçli zihnin örgütüdür; bilinç düzeyindeki algılardan, anılardan, düşünce ve duygulardan oluşur. Ego, psişenin tümü içinde oldukça küçük bir alan kaplamakla birlikte, önemli görevler üstlenmiştir. Ego, bir düşünceyi, bir anıyı ya da bir duyguyu seçmedikçe kişi bunların varlığından haberdar olamaz. Son derecede seçici olan ego, bir damıtma aygıtına benzer. Kendisine ulaşan ruhsal olayların pek azı bilinç düzeyine çıkabilir. Bu nedenle günlük yaşantılarımızın birçoğunun farkında olmayız. Egonun bu görevi olmasaydı, insanın katlanamayacağı sayıda duygu, düşünce, algı ve anı bilinç düzeyini doldurmuş olurdu.

Ego, kişiliğin kimliğini ve tutarlılığını sürdürebilmesini sağlar Egonun seçiciliği sayesinde biz bugün, dünküyle aynı insan olduğumuzu hissederiz. Bu yönden, bireyleşme ve ego, kişiliğin kendine özgü niteliklerini oluşturmada ve sürdürmede yakın işbirliği içindedir. Ego, yaşantıların bilince ulaşması için geçit verdiği oranda bireyleşme gerçekleşir.

Egonun hangi tür yaşantılara geçit vereceği, bireye egemen olan zihin işlevi tarafından belirlenir. Eğer insan duygusal tipte ise ego daha çok sayıda duygunun bilince ulaşmasına geçit verir. Düşünmeye yönelik bir tipte, düşünceler öncelikle bilince kabul edilirler. Anksiyete yaratan düşünce ve anıların bilince geçmesi genellikle engellenir. Bilince ulaşan duygu, düşünce ve algıların sayısı, bir insanın bireyleşme oranına ve yaşantılarının yoğunluğuna bağlıdır. Yüksek düzeyde bireyleşmiş bir insanın egosu, daha fazla sayıda yaşantının bilince geçmesine olanak tanır. Güçlü yaşantılar egonun kapılarını zorlayarak bilince ulaşır, zayıf olanlar geri çevrilir.

Kişisel Bilinçdışı

Egonun geri çevirdiği yaşantılar psişenin içinde yok olmazlar. Çünkü, yaşanmış olan hiçbir şey varlığını yitirmez. Jung'un *kişisel bilinçdışı* diye adlandırdığı kişilik düzeyinde birikirler. Zihnin bu düzeyi egoya komşudur. Burada, ya bilince hiç ulaşamamış ya da bilince ulaştıktan sonra çatışma yarattığı için bastırılmış ve geri gönderilmiş yaşantılar bulunur. Bir başka deyişle, bu yaşantılar

ya bilince ulaşamayacak kadar zayıf ya da bilinç düzeyinde varlıklarını sürdüremeyecek kadar güçsüzdürler.

Kişisel bilinçdışı içeriğinin bazı bölümleri, kendilerine gerek duyulduğunda kolayca bilince ulaşırlar. Gerçekte egoyla bilinç arasında iki yönlü bir trafik bulunur. Örneğin, bir insan dostlarının isimlerini bilir, ama bu isimler sürekli olarak bilinç düzeyinde bulunmazlar, gerektiğinde oraya getirilirler. Bu tür bilgiler, algılar ve duygular bilinçte bulunmadıkları zaman, bir tür bellek bankası olan kişisel bilinçdışında saklanırlar. Kişisel bilinçdışında depolanan yaşantılar rüyalarda da ortaya çıkar. Dolayısıyla kişisel bilinçdışı rüyaların oluşumunda önemli bir rol oynar.

Kompleksler

Kişisel bilinçdışının içeriğindeki bazı düşünce ve duygular, aralarında gruplaşarak *kompleks* denilen durumları oluştururlar. Jung, komplekslerin varlığını, geliştirmiş olduğu sözcük-çağrışım testinin uygulamalarında fark etmiştir. Bu test süresinde deneğe birbiri ardından bazı sözcükler verilir ve her sözcükten sonra zihnine gelen ilk sözcüğü söylemesi istenir. Jung, deneklerin bazen takıldıklarını ve bazı sözcüklere çağrışım yapabilmeleri için oldukça uzun bir süre beklediklerini gözlemlemişti. Kendilerine sorulduğunda denekler bu gecikmelerin nedenini açıklayamıyorlardı. Jung, giderek, bir denekte gecikmeye neden olan sözcüklerle ilişkili olan bazı diğer sözcüklerin de deneğin tepki süresinin uzamasına neden olduğunu fark etti. Ona göre bu bulgular, bilinçdışında birbiriyle ilintili bazı düşünce, duygu ve anı gruplarının (komplekslerin) varlığını kanıtlıyordu. Bir komplekse yakınlığı olan sözcük, yapılan çağrışımın gecikmesine neden oluyordu. Bu konuda sonradan sürdürülen incelemeler, komplekslerin, kişiliğin bütünü içinde bağımsız küçük kişilikler oluşturduklarını göstermiştir. Oldukça özerk bir biçimde işleyen bu komplekslerin kendi güdüleyici güçleri vardır ve insanın davranış ve düşüncelerini güçlü bir denetim altında tutarlar.

Jung, kompleks sözcüğünün günlük yaşama girmesine katkıda bulunmuştur. Olağan konuşmalarda bile insanlar aşağılık

kompleksinden ya da para ve cinselliğe ilişkin komplekslerden söz eder. Güçlü bir kompleks kişinin çevresindekiler tarafından kolayca görülebildiği halde, kendisi tarafından çoğu kez fark edilmez.

Jung, komplekslerin nevrozların oluşumunda önemli bir rol oynadığını klinik çalışmalarında gözlemlemiştir. Ona göre, bir insanın kompleksi olduğundan söz etmek yerine, kompleksin o insana sahip olduğunu söylemek daha doğrudur. Analitik terapinin bir amacı da, kişinin komplekslerini çözümlemek ve onu komplekslerinin egemenliğinden özgürleştirmektir.

Jun'a göre, bir kompleks her zaman insanın uyumunu bozacak sonuçlar doğurmayabilir. Bazen kompleksler, insanı güdüleyen, esinleyen ve olağanüstü başarılara ulaşmasını sağlayan güçlere kaynak olurlar. Komplekslerin nasıl oluştuğu konusunda Jung, önceleri Freud'un görüşlerini paylaşmış ve bunların ilk çocukluk yaşantılarından kaynaklandığını kabul etmişti. Sonraları bu görüşle yetinmeyen Jung, insan varlığında çocukluk yaşantılarından daha derin bir olgunun var olabileceğini düşünmüş ve araştırmaları sonucunda psişenin bir diğer düzeyi olan *ortak bilinçdışının* tanımını yapmıştır. Bu kavram, Jung'un çağdaş düşünce dünyasında seçkin bir yer almasına neden olduğu kadar, onu acımasız eleştirilerin hedefi durumuna da getirmiştir.

Ortak (Kolektif) Bilinçdışı

Gerek bilinç ve gerekse bilinçdışı insanın yaşantılarının bir ürünüdür. Jung ise, çevreyi zihnin işleyiş biçiminin tek belirleyicisi olarak kabul eden görüşleri yıkmış, kalıtım ve evrimin beden yapısında olduğu gibi ruhsal yapıda da bir iz bıraktığı görüşünü savunmuştur.

Jung'a göre insan zihni, onun evrimi tarafından biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla, birey geçmişiyle bağlantılıdır. Bu bağlantı, yalnızca çocukluğunu değil, kendi türünün geçmişini ve hatta tüm insanlık evrimini içerir. Psişeyi evrim sürecinin içine yerleştirmiş olması, Jung'un psikoloji alanına yapmış olduğu en önemli katkıdır.

Kişisel bilinçdışının içeriği, daha önce bilinçte var olmuş ya-

şantılardan oluşur. Kolektif bilinçdışının içeriğiyse, insanın yaşamı süresince, hiçbir zaman bilinçte yaşanmamıştır. Kolektif bilinçdışı, Jung'un *birincil imgeler* diye adlandırdığı gizil imgeler topluluğundan oluşur. Bu imgeler psişenin ilk gelişim aşamasını oluşturur ve insana atalarından aktarılırlar. Yalnız insanlık tarihinin değil, insan öncesi evrimin de ürünüdürler. Bu ırksal imgeler insanın vaktiyle atalarının geliştirmiş olduğu davranışlara benzerlik göstermesine neden olan eğilimler ve gizilgüçlerdir. Örneğin, bir insanın yılandan ya da karanlıktan korkması için yılanla karşılaşmış ya da karanlıkta kalmış olması gerekmez. Yılandan ya da karanlıktan korkma eğilimleri, atalarımızın kuşaklar boyu yaşantıları sonucu bize aktarılmış ve beyin dokumuza işlenmiştir. Bir başka deyişle, kolektif bilinçdışının evrimi, tarih boyunca insan bedeninin geçirmiş olduğu evrimle özdeş biçimde açıklanabilir. Zihin işlevlerinin organı beyin olduğuna göre, kolektif bilinçdışının oluşumu da beynin evrimine doğrudan bağlıdır.

İnsan doğarken, belirli bazı düşünme, hissetme, algılama ve davranış eğilimlerini de birlikte getirir. Bu eğilimlerin ve gizil imgelerin gelişimi ve anlatım bulma yolları ise, bireyin kişisel yaşantıları tarafından biçimlendirilir. Önceki örnekte de görüldüğü gibi, belirli bir objeye karşı kişinin ortak bilinçdışında zaten var olan bir eğilim, böyle bir korkunun o insanda daha kolay yerleşmesine neden olur. Gizil eğilimlerin ortaya çıkması için küçük bir uyaran bile çoğu kez yeterli olur. Zararsız da olsa, ömrümüzde ilk kez bir yılan gördüğümüzde korkarız. Ancak bazı durumlarda, kolektif bilinçdışı eğilimlerin canlılık kazanmasına neden olabilecek uyaranın çok güçlü olması gerekebilir.

İçinde doğduğu dünyanın genel bir imgesi, doğduğu anda insanın içinde de vardır. İnsan dış dünyasında içsel imgelerinin karşılığı olan nesneleri tanıdıkça, bu imgeler bilinçli gerçeğe dönüşürler. Örneğin, çocuk dünyaya geldiğinde kolektif bilinçdışındaki anne imgesi sayesinde annesini derhal algılar ve onunla ilişkiye geçer. Dolayısıyla, insanın algı ve eylemlerdeki seçiciliği ortak bilinçdışının içeriğiyle açıklanabilir. Bazı şeyleri kolaylıkla algılamamızın ve onlara karşı belirli tepkilerde bulunmamızın nedeni, ortak bilinçdışımda var olan eğilimlerimizdir.

Arketipler

Kolektif bilinçdışının içeriği *arketipler* terimiyle adlandırılır. Arketip, ilkörnek (prototip) sözcüğüyle eşanlam taşır.

Jung, yaşamın son kırk yılının büyük bir bölümünde arketipleri araştırmaya yönelmişti. Tanımını yaptığı arketipler arasında, doğum, yeniden dünyaya geliş, ölüm, güçlülük, sihir, kahraman, çocuk, üçkâğıtçı, akıllı ihtiyar, toprak ana, dev gibi imgeler, ağaçlar, güneş, ay, rüzgâr, ırmak, ateş ve hayvanlar gibi doğal objeler, yüzük ve silah gibi insan yapısı objeler sayılabilir. Jung'a göre arketiplerin sayısı, gerçek yaşam olaylarının ve objelerinin sayısına eşittir.

Arketipler, bir insanın geçmiş yaşantılarının ürünü olan bellek imgeleri gibi canlı görüntüler değildir. Örneğin anne arketipi, bir kadının ya da bir annenin fotoğrafı değildir. Eğer bir benzetme yapmak gerekirse, banyo edilmesi gereken negatif filmleri andırırlar. Gerçek dünyada bir karşılığı bulunduğunda, bu belirsiz imgeler canlı ya da cansız varlıklara dönüşürler.

Arketipler bağımsız yapılar oldukları gibi, bazen bir araya gelerek yeni alaşımları oluşturabilirler. Örneğin, kahraman arketipi şeytan arketipiyle birleşerek "acımasız lider" tipinde bir insanı oluşturur.

Arketipler evrenseldir. Bir başka deyişle, her insan aynı temel arketip imgelerine sahiptir. Bir çocuk, dünyanın hangi yöresinde doğarsa doğsun, anne arketipini de birlikte dünyaya getirir. Ancak, kendi annesiyle etkileşime başladıktan sonra bireysel farklılıklar ortaya çıkar. Çünkü çocuk yetiştirme biçimi, bir toplumdan diğerine bir aileden diğerine ve hatta aynı aile içinde bir çocuktan diğerine farklılıklar gösterir.

Bazı arketipler kişiliğin oluşumunda çok önemli bir rol oynadıklarından Jung onlara özel bir yer verir: *Persona, anima* ve *animus, gölge* ve *ben.*

1) *Persona:* Persona sözcüğü tiyatro oyuncularının çeşitli rolleri canlandırırken taktıları maske anlamına gelir. Analitik psikolojide bu sözcük, insanın kendisi olmayan bir karakteri yaşaması anlamına gelir. Bir başka deyişle, persona toplumun onayını sağ-

lamak amacıyla insanın dış dünyaya karşı taktığı maske ya da takındığı kimliktir.

Persona bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için zorunludur. İnsanlarla iyi geçinmemizi, hatta hoşlanmadığımız kişilerle birlikteyken bile dostça tutumlar takınmamızı sağlar. İnsanın çıkarlarını korumasına ve başarıya ulaşmasına yardımcı olur. İnsanlar, özellikle çalışma yaşamlarında bu maskeyi sürekli kullanırlar, akşam eve gidince çıkarırlar. Birçok kişi ikili bir yaşam sürdürür; bunlardan biri personanın egemenliğindedir, diğeri kişinin iç dünyasının ihtiyaçlarını karşılar.

Bir insanın birden fazla maskesi olabilir. Çalışırken taktığı maske, evdeki maskesinden farklıdır. Arkadaşlarıyla buluştuğu zaman üçüncü bir maske kullanabilir. Böylece, değişik durumlara kendini uyarlamaya çalışır. Aslında, bu maskelerin varlığı ötedenberi herkesçe bilinen bir olgudur. Ancak, bunların doğuştan var olan arketiplerin bir anlatım biçimi olduğunu tanımlayan kişi Jung olmuştur.

Personanın kişiliğe sağladığı yararların yanı sıra zararlı olabildiği durumlar da vardır. Bir insan oynadığı role kendini çok kaptırır ve egosu yalnızca bu rolle özdeşleşirse, kişiliğin diğer bölümü bir yana itilir. Personasının bu denli egemenliği altına girmiş biri kendine yabancılaşır ve aşırı gelişmiş personasıyla, kişiliğinin azgelişmiş bölümleri arasındaki çatışmadan ötürü sürekli bir gerilim yaşar. Egonun persona ile özdeşleşmesine şişme (inflation) denir. Böyle bir insan, rolünü çok başarılı oynaması sonucu kendine aşırı önem verir. Bununla da yetinmez, bu rolü diğer insanlara da yansıtır ve onların da aynı rolü oynamasını ister. Otorite durumuna geldiğinde kendisiyle birlikte çalışanları bunaltır, ana ya da baba olduğunda çocuklarından çok fazla şey bekleyerek onların ruh sağlığının bozulmasına neden olur. Yasa ve gelenekler "grup persona"sını simgeler. Bireyin kişisel ihtiyaçlarını bir yana iterek, tüm grup üyelerini belirli normlara uygun ve birbirine benzer biçimlerde davranmaya zorlar.

Ego şişmesi kişinin aşağılık duygularına kapılmasına neden olur. Geliştirdiği amaçlara ulaşamadığmdan, kendisini yetersiz görür, çevresine yabancılaşır ve yalnızlık çeker. Jung, toplum içinde önemli başarılar kazanmış birçok kişiyi klinikte izleme ola-

nağını bulmuş ve bu insanların nasıl boşluğa ve anlamsızlığa düştüklerini gözlemlemişti. Bu insanlar, tedaviye başladıktan sonra, o güne kadar kendilerini aldattıklarını ve gerçekten ilgilenmedikleri şeylerle ilgilenir görünmüş olduklarını fark etmişlerdi. Tedavinin bir amacı da, personayı söndürmek ve insanın gelişememiş yönlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır.

2) *Anima ve Animus:* Jung, personayı insanın dışadönük yüzü olarak nitelendirmişti. İçedönük yüzünü ise erkeklerde anima, kadınlarda animus diye adlandırmıştır. Anima arketipi erkek psişesinin kadın yönü, animus arketipi ise kadın psişesinin erkek yönüdür. Jung'a göre insan karşıt cinse ait niteliklere de sahiptir. Kadın ve erkek, her iki cinse ait hormonları salgılamalarının yanı sıra, psikolojik anlamda bazı tutum ve duyguları da birbirlerinden edinmişlerdir.

Kuşaklar boyunca kadınla birlikte yaşayan erkek, anima arketipini, erkekle yaşamını paylaşmış olan kadın da animus arketipini geliştirmiştir. Tarih boyunca etkileşimlerini sürdürmüş olan kadın ve erkeğin birbirlerine ait bazı özellikleri edinmiş olmaları, karşı cinsi daha iyi anlayabilmelerine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla, persona gibi anima ve animus da insanın yaşamını sürdürebilmesinde önemli bir rol oynar.

Uyumlu bir insanda karşı cinse ait yönler davranışlara da yansır. Eğer bir erkek yalnız erkeksi özellikler gösterirse, dişilik özellikleri bilinçdışında kalır ve gelişemez. Böyle bir durum, o erkeğin bilinçdışının zayıf ve etkisiz kalmasına neden olur. Çok erkeksi görünen ve davranan erkeklerin, bu görünüm gerisinde çoğu kez zayıf ve bağımlı bir yapıya sahip olmalarının nedeni de budur.

Jung'a göre, her erkekte doğuştan var olan kadın imgesi (anima), o erkeğin bilinçdışında bazı normların oluşmasma neden olur. Erkek bu normlara göre seçimini yapar; kimi kadını beğenir, kimi kadına istek duymaz. Erkek çocukta animanın ilk yansıdığı kişi anne, kız çocukta animusun ilk yansıdığı kişi ise babadır. Bir erkek bir kadına karşı "istek" duyarsa, bu kadın o erkeğin animasına uyan özellikler taşıyordur. Bir kadın bir erkeğe "itici" gelirse, bu kadın o erkeğin anima imgesine uygun düşmeyen ni-

teliklere sahiptir. Benzer olaylar bir kadının animusunun yansımalarında da görülür.

Personanın şişmesi gibi, anima ya da animusun sönmesi ya da gelişmemesi zararlı sonuçlar yaratabilir. Jung'a göre, Batı kültürünün kadındaki erkeksi eğilimleri ve erkeklerin dişilik özelliklerini hoş karşılamaması, personanın egemen olmasına ve anima ya da animusun ezilmesine neden olmaktadır.

Persona ile anima ya da animus arasındaki dengenin bozulmasının olumsuz sonuçlarından biri de, anima ya da animusun başkaldırması biçiminde ortaya çıkabilir. Örneğin, bir erkeğin animası öylesi bir tepki gösterir ki, o erkek, erkekten çok dişi gibi davranmaya başlayabilir. Transvestizm ve bazı eşcinsel davranışları bu mekanizmayla açıklamıştır.

3) *Gölge*: Jung, insanm kendi cinsiyetini temsil eden ve kendi cinsinden kişilerle ilişkisini etkileyen arketipe *gölge* adını vermiştir.

İnsanın hayvan yönünü içeren gölge, kökenini evrim tarihinin derinliklerinden alır. Arketiplerin belki de en güçlü ve en tehlikelisidir. İnsanın aynı cinsten kişilerle ilişkilerinde ortaya çıkan en iyi ve en kötü yanlarının kaynağıdır.

İnsanın toplum içinde var olabilmesi ve grup üyeliğini sürdürebilmesi için, gölgesindeki hayvansı eğilimleri evcilleştirmesi gerekir. Bu evcilleştirme süreci, gölgenin eylemlerini bastırarak ve onun gücüne karşı çıkabilecek güçte bir persona geliştirerek gerçekleştirilir. Hayvansı eğilimlerini bastırmayı başarmış olan kişi uygarlaşmış sayılır. Ancak, buna karşılık kendiliğindenliğini, yaratıcılığını, duygusallığını ve içgörüsünü körletmek zorunda kalır. Özdeşleştiği kültürün kendisine sağlayabileceği imkânlardan çok daha önemli olan içgüdüsel yeteneklerinden yoksunlaşır. Gölgeden yoksun bir yaşam cılız ve ruhsuzdur.

Gölge genellikle ısrarcıdır ve personanın baskısına kolayca boyun eğmez. Örneğin, yazar olma eğilimine karşın devlet memurluğunu sürdüren bir insan günün birinde görevinden çekilip yazı yazmaya başlayabilir. Kuşkusuz, böyle bir karar birden oluşmaz. Gölgenin bu tür istekleri birçok kez ortaya çıktıktan ve reddedildikten sonra güç kazanabilir. İnsana yararlı olabilecek bazı dü-

şünce ve istekleri ortaya koyma yeteneğinden ötürü, gölge, güçlü ve değerli bir arketiptir. İnsanı yaratıcı etkinliklere yöneltebilir.

Ego ve gölge işbirliği yaptıklarında kişi kendisini yaşam dolu ve canlı hisseder. Böyle bir durumda ego, içgüdüsel güçlerin yolunu kapatacağı yerde onları yönlendirir. Bilinç dünyası genişler ve zihinsel işlevler canlılık kazanır. Zihinsel işlevlerin yanı sıra bedensel etkinlik de artar. Hatta, bazen yaratıcı kişinin gölgesi, geçici olarak taşkın davranışlara yol açabilecek oranlarda canlılık kazanabilir. Bu açıdan bakıldığında, deha ile çılgınlık arasında bir ilişki olduğu biçimindeki görüşlerde gerçeklik payı olduğu düşünülebilir.

Gölgenin içindeki "kötü" öğeler, bilinçli dünyada her şey yolunda gittiği sürece, bilinçdışında etkisiz bir durumda kalırlar. Ancak kişi bir bunalımla ya da güçlü bir zorlamayla karşılaştığında, gölge, egonun üzerinde egemenlik kurmaya çalışır. İçki içmekten vazgeçmiş bir alkoliği örnek olarak alalım. Alkolü kestiği dönemde, aşırı alkol almasına neden olan güçler etkinliğini yitirerek bilinçdışına itilmiş, yeniden canlılık kazanma fırsatını beklemektedir. Kişi sarsıcı ya da çatışmalı bir durumla karşılaştığında bu fırsat ortaya çıkmış olur. Gölge, zayıf düşmüş egonun azalmış direncini aşma gücünü bularak, kolayca etkinlik kazanır ve kişi yeniden alkol almaya başlar. Gölge üstün bir kalıcı güce sahiptir ve gerçekte hiçbir zaman teslim olmaz.

Anima ve animus insanın karşı cinsle olan ilişkilerini yönlendirdiği gibi, gölge de aynı cinsten insanlarla olan ilişkilerden sorumludur. Bu ilişkilerin dostça ya da düşmanca olması, gölgenin ego tarafından kabul edilip edilmemesine bağlıdır. Eğer bir erkeğin egosu gölgeyi reddetmiş ve psişenin uyumlu bir parçası durumuna gelmesini engellemişse, o erkek reddedilmiş gölgesini diğer erkeklere yansıtabilir ve erkekler arası ilişkileri bozuk olur. Aynı durum kadınlar için de söz konusudur.

Gölge, insanın temel içgüdülerini içerir, gerçekçi içgörülerin ve yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan tepkilerin kaynağıdır. Gölgenin bu nitelikleri, bireyin gerek duyduğu zamanlarda büyük önem kazanırlar. Bazen insan, derhal bir karar verip eyleme geçmesini gerektiren durumlarla karşılaşır. Durum değerlendirmesi yaparak en uygun tepkinin hangisi olabileceği üzerinde dü-

şünecek zamanın olmadığı böylesi durumlarda ego çoğu kez donakaldığından gölge yönetimi ele alır. Canlılığını koruyabilmesine fırsat tanınmış olan gölge, tehlikeler karşısında çok etkili olabilir. Buna karşılık, bastırılmış ve canlılığını yitirmiş gölge, insanı içgüdüsel güçlerinden yoksun bıraktığından, güç durumlar karşısında egonun yalnız kalmasına ve insanın çaresizliğe düşmesine neden olur. Bir başka deyişle, gölge, canlı ve yaratıcı içgüdüleriyle insana üçüncü bir boyut katar. Gölgenin reddedilmesi kişiliğin sönük kalmasına neden olur.

4) *Ben:* Kişiliği örgütleyen öğedir. Güneş nasıl belirli bir yıldızlar sisteminin merkeziyse, ben de kolektif bilinçdışının merkez arketipidir. Ben arketipi, bilinçdışındaki diğer arketipleri ve onların bilinç düzeyinde ortaya çıkış biçimlerini düzenler ve örgütler, kişiliğin bütünleşimini sağlar. Bir insan kendisini uyum içinde hissedebildiği zaman, ben görevini iyi yapıyor demektir. Buna karşılık, eğer bir insan çatışmalar içindeyse ve kendisini dağılmış hissediyorsa, bu durum ben arketipinin üzerine düşen görevi yerine getiremediği anlamına gelir.

Her insanın amacı, kendini gerçekleştirebilmektir. Ancak bu amaca yaklaşabilmek, uzun, güç ve karmaşık bir yolun aşılmasını gerektirir. Bu nedenle ben arketipi, ancak orta yaşlara gelindiğinde ortaya çıkmaya başlar; çünkü bundan önceki kişilik, gelişimini ve bireyleşimini tamamlamamıştır.

İnsanın kendini gerçekleştirebilmesi için egonun işbirliği gerekir. Kişiliğin bireyleşebilmesi için insanın kendine ilişkin her şeyi bilinçlendirebilmesi gerekir. Eğer ego, ben arketipinin çağrılarına uymaz ve bilinçiçeriğin bene ulaşmasına fırsat vermezse insan kendini tanıyabilme olanağından yoksun kalır. Jung, insanın kendini tanımasına, kendini gerçekleştirmesinden daha çok önem verir. Çünkü, insanın kendini gerçekleştirebilmesi için önce kendisini tanıması gerekir. Oysa birçok insan, kendilerini tanımak için çaba göstermeksizin yaşamlarına anlam katabilmeyi umar ve kendilerini bulabilmek için bir mucizenin gerçekleşmesini bekler.

Bir insan bilinçdışı dünyasını bilinçlendirebildiği oranda kendisiyle uzlaşır. Bilinçdışı kaynaklarını tanıyabildiği için kendisiyle çatışmaz, çevresine de daha hoşgörülü olur. Bunu başarama-

mış insan hoşlanmadığı bilinçdışı benliğini diğer insanlara yansıtır, onları eleştirir ve kınar. Bunu yaparken, gerçekte, tanımadığı içsel benliğini seyretmekte olduğunun farkında olmaz.

Ben arketipinin gelişmesiyle insan kendisini daha iyi tanımaya, algılamaya ve anlamaya çalışır; yaşamına istediği yönü verebilmek için daha çok çaba gösterir. Ben arketipi, Jung'un kolektif bilinçdışı üzerindeki çalışmalarının en önemli ürünüdür. Jung, ben arketipini, ancak diğer arketipler üzerindeki çalışmalarını tamamladıktan sonra fark edebilmiş ve tanımlayabilmiştir. Jung'a göre ben arketipi, yaşamın amacı ve bireyleşmiş olmanın gerçek anlatımıdır.

KİŞİLİĞİN İŞLEYİŞ İLKELERİ

Kişilik Bölümleri Arasındaki Etkileşimler

Jung'un tanımlamış olduğu kişilik bölümleri birbirleriyle sürekli etkileşim durumundadır. Bu etkileşimler üç ayrı biçimde oluşurlar. Bir bölüm diğer bir bölümün güçsüzlüğünü ödünleyebilir, bir bölüm diğerine karşı çıkabilir ve iki ya da daha fazla sayıda bölümler birleşerek bir bütün durumuna gelebilir.

Ödünleme, içedönüklükle dışadönüklük arasındaki ilişkide görülebilir. Eğer dışadönüklük bilinç düzeyinde egemenlik kurmuşsa, bilinçdışı bölgesi de içedönüklüğün gelişimine imkân tanır. Böylece, dışadönük davranışlar gösteren bir insanın rüyaları içedönük bir nitelik taşırlar. Yine bundan ötürü, bir insanda dışadönük bir dönemi genellikle içedönük bir dönem izler. Bir başka deyişle, bilinçdışı, kişilik sistemindeki zayıflıkları sürekli ödünlemeye çalışır.

Karşı çıkma biçimindeki etkileşimler, personayla gölge, gölgeyle anima, personayla anima ve kişiliğin diğer bölümleri arasında görülebilir. İçedönüklük dışadönüklüğe ya da düşünceler duygulara karşı çıkarlar. Bunun gibi ego da, bilinçdışının istekleriyle toplumun yönelttiği istekler arasında karşılıklı fırlatılan bir oyun topu gibi sürekli gider gelir. Psişenin mantıklı ve mantık dışı güçleri arasındaki çatışmalar da hiçbir zaman son bulmaz. Çatışma yaşamın sürekli var olan bir parçasıdır. Önemli olan, bu ça-

tışmaların kişilik üzerinde oluşturduğu etkidir. Bu çatışmalara dayanma gücünü gösteremeyen kişinin sonu nevroz ya da psikozdur. Buna karşılık, gerekli dayanıklılığı gösterebilen insanlar bu çatışmaları, yaratıcı bir güç kaynağı ve davranışlarına canlılık katan bir ego olarak kullanabilirler.

Psişenin Dinamiği

Jung psişeyi, "oldukça kapalı bir sistem" olarak tanımlamıştır. Bir başka deyişle, psişe kendi içeriğiyle işleyen bir enerji sistemidir. Gerçi psişe dış kaynaklardan, örneğin bedenden enerji alırsa da, alınan enerji derhal psişedeki enerji sisteminin bir parçası durumuna gelir ve dış güçler tarafından etkilenmez. Dolayısıyla psişenin yüzeyi, yalnızca dıştan içe olmak üzere tek yönlü bir geçirgenlik gösterir.

Psişe, kurumaması için sürekli su verilmesi gereken bir havuza benzer. Dış kaynaklı enerjiyi, dokunduğumuz, gördüğümüz, işittiğimiz ya da hissettiğimiz şeylerden sağlar. Bundan ötürü, psişe sistemi sürekli bir uyarılma ve değişme durumundadır, kusursuz bir dengeyi hiçbir zaman sağlayamaz. Dış çevreden ve bedenden kaynaklanan uyaranlar, enerjinin sürekli dağıtımını ve yer değiştirmesini gerektirir. Psişe, tümden kapalı bir sistem olmadığı için, değişmez bir dengeye ulaşabilmesi de imkânsızdır.

Jung, bir insanın karşılaşabileceği her olası duruma karşı hazırlıklı olabileceğini düşünmenin çılgınlık olduğunu söyler. Yeni yaşantılar, sürekli olarak psişeye dolar ve dengesini bozarlar. Bundan ötürü Jung, insanın arada bir dünyadan çekilerek dengesini toplamaya çalışmasını önermiştir. Normaldışı nitelik taşıyan bir diğer yöntem de, içeyöneliklik ya da katatoni diye bilinen olgudur. Katatonik kişi her türlü uyarana karşı duyarsızdır. Öte yandan, insan yeniliğe ve uyarılmaya da gerek duyar. Bir insanın yaşamı tekdüzeleştiğinde, dış dünyadan gelen uyaranlar canlılığını koruyabilmesini sağlar.

Kişiliğin çalışmasını sağlayan enerjiye *ruhsal enerji* denir. Bu enerji, Freud'un cinsel kökenli *libido*sundan farklıdır. Jung'un tanımladığı ruhsal enerji, açlık, susuzluk, cinsellik ya da duyguların doyurulmasıyla sağlanır, bilinç düzeyinde ise istek ve istem biçiminde belirlenir.

Psişe sürekli çalışır. Uykuda bile rüya üreterek etkinliğini sürdürür. Çoğu zaman, ruhsal etkinlikler bilincinde olduğumuz etkinliklerle özdeşleştirildiğinden, ruhsal etkinliğin sürekliliğinden söz edilmesi yadırganabilir. Ne var ki, psişenin etkinliklerinin tümünün farkında olmayabiliriz; örneğin, gördüğümüz rüyaların pek azını hatırlarız.

Değerler

Değer, belirli bir ruhsal öğeye bağlanmış olan enerji miktarıyla ölçülür. Fazla değer verilmiş olan bir düşünce ya da duygu, kişinin davranışlarını önemli oranda etkileyici bir güce sahip olur. Örneğin, eğer bir insan güzelliğe değer veriyorsa, güzelliği aramak, güzel eşyalar edinmek, güzellikleri görebilmek amacıyla gezilere çıkmak ve üstelik yetenekliyse güzel sanat yapıtları yaratabilmek için büyük miktarlarda enerji harcar. Öte yandan, güç kazanmaya değer veren bir başkası estetik zevkleri için çok az enerji harcar, enerjisinin çoğunu kendisine güç kazandıracak etkinliklerde kullanır.

Bir ruhsal öğeye yatırılan enerjinin kesin değerini belirlemek mümkün değildir. Ruhsal değerlerimizin güçlerini, ancak onları kıyaslayarak kestirebiliriz. Kendimize, parayı mı, dostluğu mu, ya da güzelliği mi, güçlülüğü mü yeğlediğimizi sorabiliriz. Başka insanların değerlerini de yaptığımız gözlemlerle yaklaşık olarak belirleyebiliriz. Çoğu kez, rüyalarımıza egemen olan konular değer verdiğimiz öğeleri bize açıklar.

Ne var ki, yukarıda belirtilen gözleme dayalı yöntemlerle yalnızca bilinçli değerler belirlenebilir. Bilinçdışı bölgeler gözleme elverişli olmadığından, bilinçdışı değerleri ölçebilmek için başka yöntemlerin uygulanması gerekir. Bu yöntemlerden biri, komplekslerin gücünün belirlenmesini içerir.

Bir kompleksi oluşturan öğelerin sayısı, onun gücünü belirler. Örneğin bir insanın lider olma kompleksi, bu kompleksinin çekirdeği çevresinde türlü yaşantıların toplanmasıyla oluşur. Bu topluluk, güçlü kişilerle özdeşleşme, başkalarının kaçındığı sorumlulukları üstlenme, diğer insanların onayladığı ve kabul ettiği kararlar alma, çevrede saygınlık ve hayranlık uyandırma vb. yaşantıları içerebilir. Her yeni deneyim ve yaşantı, lider olma komplek-

sine özümsenir ve böylece, giderek güçlenen bir kompleks oluşur. Jung, bir kompleksin gücünü anlayabilmek için üç yöntem önerir:

1) *Doğrudan Gözlem ve Analitik Çıkarsamalar:* Bir kompleksin özellikleri her zaman bilinç düzeyinde ortaya çıkmayabilir. Rüyalarda ya da günlük yaşamda, maskelenmiş biçimlerde görünebilirler. Bir kompleksin değerini ölçebilmek için davranışlardaki bazı dolaylı verilere dikkat etmek gerekir. Analitik çıkarsama, bu verilerin gerçek anlamlarını kestirebilmeyi içerir. Örneğin bir insan, ilişkilerinde sürekli boyun eğici ve ödün verici görünebilir. Ancak dikkat edildiğinde, bu tutumuna karşın çevresindekilere her istediğini yaptırabildiği de gözlemlenir. Sürekli olarak gösterdiği "Bana aldırmayın" tutumu kendisiyle ilgilenilmesini sağlayabilir. Kendisini aile halkına feda ederek ve didinerek bitkin düşen bir anne, çevresindeki herkesin kendisine hizmet etmesini bekleyebilir. Çevresindekileri üstü kapalı bir biçimde denetimi altına alan (güç kazanma kompleksi) böyle bir kişiyi kimse kınayamaz, çünkü öylesi fedakâr ve verici bir insandır ki!

2) *Kompleks Belirtileri:* Herhangi bir davranış bozukluğu bir kompleks belirtisi olabilir. Bir adam, karısına seslenirken ağzından yanlışlıkla annesinin adı çıkarsa, böyle bir durum eşini de kendi anne kompleksine özümsemiş olduğu anlamına gelebilir. Bastırılan anılar, çok iyi bilindiği halde bir türlü anımsanamayan isimler ve sözcükler, bunların bilinçdışı bir kompleksle ilişkili olduğunu belirler. Belirli bir durum karşısında gösterilen aşırı bir duygusal tepki, bu durumun bir kompleksle bağlantısı olduğunu gösterir.

Aşırı ödünlenmiş bir kompleksi fark etmek güç olabilir. Bu gibi durumlarda "gerçek" kompleksin çekirdeği, "maskeleyici" bir kompleksin enerjisiyle örtülüdür. Örneğin, erkekliğine ilişkin kaygıları olan biri, aşırı erkeksi tutumlar sergileyerek ve kadınsı saydığı her şeyi reddederek, bu eksikliğini abartılı biçimde ödünleyebilir. Böyle biri kadınsı erkekleri küçümser; çünkü ona kapatmaya çalıştığı eksikliğini hatırlatırlar.

3) *Duygusal Tepkiler:* Abartılmış duygusal tepkilerin bir kompleks belirtisi olabileceğinden daha önce de söz edilmişti. Jung,

duygusal tepkileri laboratuvarda da incelemiş ve sözcük çağrışım testi uygulamalarında, deneklerin nabız hızını, solunum düzensizliklerini ve duygusal terlemenin derideki elektrik geçirgenliğinde oluşturduğu değişiklikleri ölçmüştü. Belirli bir sözcük verildiğinde bu değişmelerden birinin gözlemlenmesi, bir kompleksin olası belirtisi sayılıyordu. Bundan sonra, bu sözcükle aynı kategoride olan diğer sözcükler de verilerek benzer duygusal tepkilerin ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılıyordu.

4) *Sezgi:* Jung, yukarıda sayılan türlü yöntemlerin yanı sıra bir kompleksin varlığını saptamak için bir başka yolun da kullanılabileceğinden söz eder. Gerçekte bir insanda var olan ve sezgi denilen bu yetenek bazı insanlarda diğerlerine oranla daha fazla gelişmiştir. Yoğun ilişki durumunda olan iki insan, kısa bir süre sonra birbirlerinin egemen komplekslerini kolayca fark edebilir.

Eşdeğerlik ve Entropi İlkeleri

Enerjinin psişenin çeşitli bölümlerine dağılımı ve bir bölümden diğerine aktarılması, kökenini fizikten alan iki temel ilkeye göre gerçekleştirilir:

Eşdeğerlik ilkesi ve entropi ilkesi.

1) Eşdeğerlik ilkesine göre, kişiliğin bir bölümündeki enerji miktarı azalır ya da yok olursa, aynı miktar enerji bir diğer ruhsal öğede ortaya çıkar. Bir başka deyişle, psişeden enerji yitirilmez; enerji bir durumdan diğerine dönüşür. Örneğin, bir erkek çocuğun oyuncaklara, resimli serüven dergilerine ve hırsız-polis vb. oyunlarına ilgisi azalmaya başlayınca, bu kez otomobillere, futbola ve kızlara yönelir. Bir şeye ilginin azalması, bir başka şeye ilgi duyulmasına neden olur.

Enerji, kişiliğin bir bölümünden diğerine aktarılırken, birinci bölümün bazı özelliklerini de ikinci bölüme geçirir. Örneğin, eğer enerji güçlü olma kompleksinden cinsel bir komplekse geçerse, güçlü olmaya verilen değerin bazı yönleri cinsel değerlerde ortaya çıkabilir. Böyle bir insanın cinsel davranışları karşı cins üzerinde egemenlik kurma eğilimini de içerir. Ancak bu durum, birinci kompleksin tüm özelliklerinin ikinci komplekse aktarılacağı

anlamına gelmez. İkinci kompleksin karakteri yine de belirgindir.

Ruhsal enerji kişiliğin bir bölümünden diğerine aktarılırken eşdeğerlik ilkesini izler. Bir insan, bir diğer insana, bir eşyaya ya da bir duruma derin bir bağ geliştirmişse, bunun yerine ancak, kendisi için aynı yoğunlukta değer taşıyan bir başka şeyi koyabilir. Ne var ki, bazen enerjinin tümü yeni bir değer tarafından kullanılmaz. Böyle bir durumda, kullanılmayan enerji bilinçdışındaki bir öğeye gider.

2) Eşdeğerlik ilkesi, enerjinin bir bölümden diğerine nasıl aktarıldığını tanımlarsa da, enerjinin hangi yönde akacağını açıklamaz. Belirli bir durumda enerjinin, neden egodan gölgeye ya da animaya değil de personaya aktığı, personanın bu enerjiye anima ya da gölgeden daha çok gerek duymasından kaynaklanır. Bu ihtiyaç, örnek alınan durumda, personanın, ego, anima ya da gölgeden daha az enerjiye sahip olması sonucu doğar.

Fizikteki entropi ilkesine göre, farklı ısıda iki cisim birbirine dokunduğunda ısı (termal enerji), her iki cisimde eşit olana dek, daha sıcak olandan daha soğuk olana doğru geçer. Entropi ilkesinin işlemesi güçler arasında bir denge oluşturur.

Entropi ilkesinin kişilik dinamiğine uyarlanması, enerji dağılımının psişenin çeşitli bölümleri arasında bir denge sağlama çabasını tanımlar. Böyle bir durum, kişiliğin bölümleri arasında sürekli enerji alışverişini içerir. Kuşkusuz, kesin bir dengeye hiçbir zaman ulaşılamaz. Öyle olsaydı, enerji alışverişleri biter, psişenin de işlevleri sona ererdi.

Oysa, psişe kapalı bir sistem olmadığından, böyle bir durum söz konusu olamaz. Dış dünyadan pisişeye katılan yeni enerjiler sürekli olarak dengeyi bozar. Arada bir kişiliğin çeşitli bölümleri arasında belirli bir oranda denge sağlanabilirse de, bu durumun kişide oluşturduğu sükunet bir süre sonra yeni uyaranlarla bozulur, gerilim ve çatışma ortaya çıkar. Gerginlik, çatışma ve zorlama, psişenin dengesinin bozulduğunu gösteren duygulardır. Bu denge bozulduğu oranda kişinin ruh sağlığında aksamalar görülür.

Önceleri, biri çok, diğeri az enerjiye sahipken sonradan eşit değerde enerji toplayan kişilik bölümleri ya da değerleri birbirin-

den ayrılmaz bir bileşim oluşturabilirler. Örneğin, güçlü bir gölgesi ve zayıf bir animası olan bir erkeği ele alalım. Bu durumda zayıf anima, güçlü gölgeden enerji çekmeye çalışacaktır. Çoğu kez, gölgeden enerji çekildikçe dış dünyadan yeni enerji geleceğinden, iki arketip arasındaki dengesizlik ve çatışma da sürer. Ne var ki, eğer gölgeyle anima arasında bir dengeye ulaşılırsa, bu iki karşıt gücün oluşturduğu ortaklık bozulmaz bir biçimde yerleşebilir. Böyle bir insan, güçlü ve yumuşak, kararlı ve duygusal nitelikleri birlikte taşır.

Kişilik içi çatışmaları insan ilişkilerindeki çatışmalarla kıyaslamak, basit bir benzetmeden öte bir anlam taşır. Diğer insanlarla çatışmalarımız, çoğu kez kendi benliğimizin içindeki çatışmaların dışa yansıtılmasıdır. Karısıyla kavga eden bir adam gerçekte kendi animasıyla savaşmaktadır. Namus konusunda bağnaz tutumlar geliştiren biri, kendi gölgesinin ahlak dışı eğilimlerine karşı çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, dış uyaranlar sürekli yeni enerji yükleyerek psişede gerilim yaratırlar. Olağan koşullarda bu enerji gerekli bölümlere yerleştirilir ve önemli bir sorun yaratmaz. Ancak, eğer psişe enerji dağılımındaki aşırı eşitsizlikten ötürü güç bir durumda ise, kişi çevresinde bir kabuk oluşturarak kendisini korumaya çalışabilir. En dramatik biçimiyle bu durum, normal olarak duygusal tepki yaratacak durumlara duyarsız kalabilen psikotik hastalarda gözlemlenir.

Bazen, kişilik bölümlerinden biri aşırı oranda gelişir ve psişenin geri kalanından kopabilir. Giderek güçlenen bu öğe, diğer bölümlerden sürekli enerji sömürdüğü gibi, dış dünyadan gelmekte olan enerjiyi de tekeline alır. Bu durum psişenin dengesini önemli ölçüde bozar. Güçlü öğe daha da güçlenir, diğerleri giderek daha da zayıf düşer. Entropi ilkesinin işletilmesi, böyle bir kişilik için büyük tehlike yaratır. Bir barajın çökmesinde olduğu gibi, büyük miktarlarda enerji birden patlayarak psişenin diğer bölümlerine aktarılır. Böyle bir durum, dıştan gözlemlenebilen kişilikte beklenmedik dönüşümler yaratır. Güçlü olma kompleksinin aşın egemenliğinde olan bir kişi birden devrilir ve zayıf bir insan olarak karşımıza çıkar. Personası çok iyi gelişmiş bir diğeri, toplum dışı davranışlar göstermeye başlayabilir.

Ruhsal Enerjinin Gelişmesi ve Gerilemesi

Gelişme, bir insanın psikolojik uyum yeteneğinin artmasını sağlayan günlük yaşantıları tanımlar. Çevresi ve yaşantıları sürekli değişmekte olduğundan, insanın gelişmesi sürekli bir olgudur ve hiçbir zaman tamamlanmaz.

İnsan, dünyaya gelişiyle birlikte zihinsel işlevlerini çalıştırmaya başlar. Bu işlevlerden biri, tek yönlü ve egemen bir biçimde gelişirse, ruhsal enerjinin ve yaşantıların çoğunu kendisine çekebilir. Ne var ki, bir süre sonra bu işlev uyum sağlamada etkinliğini yitirir. Bu kez, içinde yaşanılan koşullara daha uygun bir işleve başvurulur. Örneğin, eğer bir insanda duygular egemen bir işlevse ve ortaya çıkan bazı yeni durumlara duygular aracılığıyla uyum yapılamıyorsa, duygular gücünü yitirir ve bu işleve bağlı olan ruhsal enerjinin gelişimi duraklar.

Ruhsal enerjinin gelişmesini sürdürebilmesi için, birbirine karşıt çalışan işlevlerin, örneğin duygu ve düşüncenin, birleşmesi ve uyuşması gerekir. Eğer bu sağlanamazsa, ruhsal işlevlerin gelişimi aksar ve karşıt işlevler arasında çatışma başlar.

Böyle bir çatışma, *gerileme* sürecinin devreye girmesiyle son bulur. Gelişme kişilik bölümlerine enerji katar, gerileme ise onlardan enerji götürür. Bir uyum güçlüğüyle karşılaşıldığında, gerileme süreci, egemen işleve artık gerekli olmayan enerjinin azaltılmasını sağlar ve yeni bir işlev güç kazanmaya başlar. Böylece, içinde yaşanmakta olan duruma uyum sağlanmış olur.

KİŞİLİĞİN GELİŞİMİ

Bireyleşme ve Bütünleşme

İnsan, yaşamına ayrımlaşmamış bir bütün olarak başlar. Yaşam sürdürüldükçe, kişiliğin her bir sistemi diğerlerinden farklılaşmaya başlar. Ayrıca, her bir sistem de kendi içinde ayrımlaşmaya uğrar. Jung, bu gelişim sürecini bireyleşme (individuation) olarak adlandırmıştır. Döllenmiş yumurtanın bir insan yavrusuna dönüşmesinde olduğu gibi, her ilkel yapı karmaşık bir yapıya dönüşür. Karmaşıklık, bir yapının kendisini çeşitli ve farklı biçimlerde ortaya koyabilmesi anlamına gelir. Yeni gelişmekte olan

egonun bilinç dünyası oldukça sınırlıdır. Bireyleşmesini sürdürdükçe dünyayı daha ayrıntılı bir biçimde algılamaya, çeşitli düşünceler arasındaki üstü kapalı ilişkileri seçebilmeye ve bilinçli eylemlerini zenginleştirmeye başlar. Bireyleşmenin gelişmesi, insanın daha iyi simgeler araması ve daha kapsamlı boşalım yolları kullanmasıyla belirlenir. Bir bebeğe doyum sağlayan ninniler ve oyuncaklar, bireyleşmiş bir yetişkine yetmez. Edebiyat, sanat ve toplumsal kurumlar gibi daha karmaşık simgeleştirmeye (symbolization) ihtiyaç duyar.

Bireyleşme doğuştan var olan özerk bir süreçtir, dış uyaranlar olmaksızın da gelişir. Ancak, sağlıklı bir bireyleşme için, kişiliğin gerekli yaşantılara ve eğitime ihtiyacı vardır. Bunlardan yoksun kalan kişiliğin gelişimi de aksar. Örneğin, Jung'un da belirttiği gibi, çağdaş dünya gölge arketipinin bireyleşmesine gereğince imkân sağlamaz. Çocuğun hayvansal içgüdülerini yaşamak istemesi, genellikle ana-babasının ceza önlemleriyle karşılanır. Oysa ceza, gölgenin yok olmasına değil, bastırılmasına neden olur. Kişiliğin bilinçdışı bölgesine itilen gölge, orada ilkel ve bireyleşmemiş bir durumda kalır. Arada bir bastırılma engellerini aştığında yıkıcı ve patolojik biçimlerde ortaya çıkar. Çağdaş savaşların vahşi ve sadist yöntemleri, pornografik yayınlardaki açık saçıklık, bireyleşmemiş gölgenin eylemlerine örnek oluştururlar.

Kişiliğin bireyleşebilmesi için bilinçli durumda olması gerekir. Eğitimin amacı bilinçsiz olanı bilinçli duruma getirmektir. Eğitim, boş bir kabı doldurmak değil, kişide esasen var olan şeylerin gelişimini sağlamaktır. Sağlıklı bir gelişim için, kişiliğin her bir bölümünün bireyleşmesine eşit imkânların sağlanması gerekir. Kişiliğin bir bölümünün ihmal edilmesi, o bölümün normaldışı biçimlerde ortaya çıkmasına neden olur. Bir diğer bölümün aşırı gelişmesi (şişmesi) dengesiz bir kişiliğin oluşumuyla sonuçlanır. Örneğin, toplum beklentilerine katı bir biçimde uyması beklenmiş ve kendi seçimlerini yapmayı öğrenememiş bir çocuk, şişmiş bir persona geliştirir. Böyle bir insan canlılıktan ve doğallıktan yoksundur ve toplumun bir robotu durumuna gelir.

Bazen birbiriyle çatışma durumunda da olabilen kişilik sistemlerinin bütünleşimi (integration) için ilk aşama, kişiliğin tüm yönlerinin bireyleşebilmesidir. İkinci aşama, kişiliğin birbirine

karşıt eğilimlerini birleştirmeyi içerir. Bireyleşme süreci gibi birleştirici işlev de doğuştan vardır ve ben arketipinin oluşumunu sağlar. Bireyleşme ve bütünleşme farklı aşamalar oldukları halde, kişiliğin gelişim süreçlerinde birlikte var olurlar ve kişinin kendini gerçekleştirebilmesi için çaba gösterirler. Örneğin, bir adamın erkeksi yönleriyle animasının bütünleşmesi, onun bazen erkek, bazen kadın gibi davranacağı anlamına gelmez. Tam karşıtı, kadınlarla başarılı ilişkiler sürdürebilmesini sağlar.

Toplumsal Etmenlerin Rolü

Diğer araştırmacılar gibi Jung da, gelişim süreçlerini etkileyen toplumsal etmenler üzerinde durmuştur.

Jung'a göre, yaşamının ilk yıllarında çocuğun ayrı bir kimliği yoktur ve psişesi de ana-babasının pisişelerinin yansımasından oluşur. Bundan ötürü, ana-babanın ruhsal sorunlarının çocukta yansılanması da kaçınılmaz bir durumdur. Jung, tedavi amacıyla izlediği çocukların rüyalarının, kendilerinden çok ana-babalarına ilişkin konuları içerdiğini gözlemlemişti.

Çocuk okula başladığında, ebeveyniyle özdeşiminde bir çözülme başlar. Bu dönemde, ebeveynin çocuğa karşı aşırı koruyucu tutumlarını sürdürmesi, onun yerine karar vermesi ve onu yeni deneyimlerden alıkoyması çocuğun bireyleşmesini zedeler. Bireyleşme sürecine zarar veren tutumlardan biri, ana ya da babanın kendi kişiliğini çocuğa zorla kabul ettirmeye çalışması ya da kendisinde eksik bulduğu yönleri çocuğun geliştirmesini bekleyerek, çocukta ego şişmesine neden olmasıdır. Örneğin, içedönük bir ebeveyn, çocuklarının da kendileri gibi olmasını ya da tam karşıtı, dışadönük olmasını bekleyebilir.

Çocuğun gelişiminde anne ve babanın rolü farklılıklar gösterir. Erkek çocuğun annesiyle geçirdiği yaşantılar animasının, babasıyla ilişkisi ise gölgesinin nasıl gelişeceğini belirler. Anne ve baba birlikte, çocuğun personasının gelişiminde etkili olurlar.

Çocuğun gelişimi üzerinde, eğitimciler de ebeveyni kadar, hatta bazen onlardan daha çok etkili olurlar. Jung, öğretmenlerin, çocuğun kendisini tanımasını ve bilinçdışını bilinçlendirebilmesini sağlayabilecek bir biçimde eğitilmeleri gereğini savunmuştur.

Bunun için, çocuğun yeni deneyimlere girişmesine ve içgüdüsel enerjilerini harekete geçirebilecek simgeler edinmesine imkân sağlamak gerekir.

Jung'a göre, öğretmenler, çocuğun kişiliğindeki aksamaları fark edebilmeli ve onu, zayıf yönlerini geliştirmeye özendirmelidir. Düşünme eğilimli bir öğrenci, ayrımlaşmamış duygusal işlevlerini canlandırmaya, içedönük bir çocuk, zayıf kalmış dışadönüklüğünü güçlendirmeye yöneltilmelidir. Ayrıca, erkek öğretmenler kız öğrencilerin animusunun, kadın öğretmenler erkek öğrencilerin animasının gelişmesine katkıda bulunabilirler.

Kişiliğin gelişiminde bir başka önemli etmen de, toplum ve onun kültürüdür. Jung'un da belirttiği gibi, toplumun onayladığı kişilik tipleri tarihin bir döneminden diğerine değişebilir. Bir dönemde duygulara önem verilir, bir diğerinde düşünme ön plana alınır. Değişen bu modalar, kişilik dengelerinin bozulmasına neden olur. 1960'ların sonlarında erkeklerin animası ve kadınların animusu daha büyük bir hızla bireyleşmeye başladılar. Aynı dönemde persona sönmeye başladı ve bilinç alanının genişletilmesi amaç edinildi. Farklı kültürler farklı kişilik tiplerinin gelişimini pekiştirirler. Uzak Doğu kültürleri sezgi ve içedönüklüğe önem tanır, Batı kültürü düşünme ve dışadönüklüğe değer verir.

Bireyleşme, kişilerde olduğu gibi, insanın tarihsel evrimi içinde de işleyen bir süreçtir. Çağdaş insan, ilkel insana oranla daha çok bireyleşmiştir. Geçmişte geçerli olan düşünce ve davranışlar, çağdaş insanın ihtiyaçları için yeterli olmaz ve ona doyum sağlayamaz. Çağdaş insan, yüksek düzeydeki bireyleşmesine anlatım bulmak için daha karmaşık simgelere gerek duyar. Jung'a göre, sahip olduğumuz simgeler, bu ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu için, bastırılmış ve gelişmemiş arketipler yıkıcı eylemlerle dışa vurulurlar.

Yaşam Dönemleri

Jung'a göre, insan yaşamı dört aşamadan geçer:

1) *Çocukluk:* Bu dönem doğumdan erinliğe dek sürer. Doğumu izleyen ilk yıllarda çocuk için pek bir sorun yoktur. Çünkü sorun olabilmesi için bilinçli ego gerekir. Bu dönemde çocuk bilinçlidir

ama, algıları henüz örgütlenmemiştir ve bilinçli belleği genellikle geçici niteliktedir. Bundan ötürü içgüdülerinin egemenliğinde yaşar ve ebeveynine aşırı bağımlıdır. Genellikle onların ruhsal ortamını paylaşır. Davranışları düzensiz ve denetimden yoksundur. Düzenin bir bölümü, belirli zamanlarda acıkma ve dışkılamada olduğu gibi, içgüdüler tarafından sağlanırsa da, önemli bir bölümü ebeveyni tarafından programlanır.

Sonraları, özellikle bellek süreleri uzadıkça, ego karmaşası ve ona ilişkin bir kimlik duygusu oluşmaya başlar. Çocuk, kendisinden birinci kişi (ben) olarak söz etmeye başlar.

2) *Gençlik ve Genç Yetişkinlik:* Jung, erinlikle başlayan bedensel değişikliklere ruhsal devrimlerin eşlik ettiğinden söz eder. Gerek genç ve gerek ebeveyn için zorlu geçen ergenlik döneminde, psişe, çok çeşitli kararlar almak ve toplumsal yaşama yeni uyum biçimleri geliştirmek zorundadır. Bu sorunlar, çocukluk düşlerinin sona ermesi ve gerçek yaşamın beklentileriyle baş etme çabalarının başlamasına neden olur. Gerekli hazırlığı tamamlayarak bu döneme ulaşan genç, çocukluk oyunlarından yetişkin uğraşlara geçişi fazla zorlanmadan gerçekleştirebilir. Çocukluk düşlerini sürdürmekte ve gerçekliği kabul etmemekte direnenler için bu dönem, önemli bazı sorunları da birlikte getirir.

Genç yetişkinlik dönemi, meslek ve eş seçimi gibi dış sorunların yanı sıra, bazı iç sorunları da ortaya çıkabilir. Bunların tümünde ortak olan yön, çocukluk düzeyindeki bilinçten kopma güçlüğüdür. Benliğimizin derinlerindeki bir eğilim (çocuk arketipi), büyümektense çocuk olarak kalmayı yeğler.

3) *Orta Yaş:* Bu dönem 35 ve 40 yaşlar arasında başlar. Kişi artık çevresine uyum yapmış, bir meslek edinmiş, evlenmiş ve çocukları olmuş, toplumun bir parçası durumuna gelmiştir.

Günlük bazı engellenmeler ve düş kırıklıkları dışında önemli sorunları olması beklenmezken, orta yaş, kendine özgü bazı uyum güçlükleriyle karşılanır. Yaşamın ikinci yarısı, kişinin hazırlıklı olmadığı bazı yeni değerlere uyum yapmayı gerektirir. Orta yaşlı kişinin yeniden uyum yapmasını gerektiren bu değerler manevi niteliktedir. Gizil bir durumda, psişede her zaman var olmuş olan bu manevi değerler, gençlik yıllarının dışadönük ve

maddeci tutumlarının şişmesiyle ihmale uğramışlardır. İkinci yaşam döneminde edinilmiş olan yöntemlerin terk edilerek ruhsal enerjinin yeni kollara kanalize edilebilmesini sağlayabilmek, yaşamın en zorlu aşamalarından biridir. Birçok insan bu aşamayı başarılı bir biçimde gerçekleştiremez.

Psikiyatristler araştırmalarını daha çok, bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yaşlılığa odaklaştırarak orta yaşın sorunlarına ilgisiz kalmışlardır. Jung'un bu konuya eğilme nedenlerinden biri, mesleklerinde başarılı olmuş ve toplumda seçkin bir yer edinebilmiş çok sayıda orta yaşlı kadın ve erkeği tedavi etmiş olmasıdır. Bu insanların çoğu, ortalamanın üzerinde zekâya sahip ve üstün yaratıcı nitelikleri olan kişiler olduğu halde, bunalımlı olmalarının başlıca nedeni, yaşam coşkusunu yitirmiş olmalarıydı. Yaşamlarını boş ve anlamsız buldukları için çöküntüye girmişlerdi.

Jung'a göre çöküntünün nedeni, bu insanların toplum içinde bir yer kazanma çabasına kullandıkları enerjinin, ulaşılmak istenen amaç artık gerçekleşmiş olduğundan, bu alandan çekilmesi ve geride bir boşluk bırakmış olmasıydı. Üstelik bu, herhangi bir şeyle doldurulamayacak bir boşluktu. Jung'a göre, bu dönemde yaşama yeniden anlam katabilmek için varılması gereken yer, maddeci amaçların ötesinde, manevi ve kültürel boyutları içerir. Bir başka deyişle, orta yaş, insanın kendisini tanıma ve içsel derinliklerini hissedebilmesinin zamanıdır.

4) *Yaşlılık:* Yaşlılık dönemi bir bakıma çocukluğa benzer. Kişi bilinçdışına gömülür ve sonrasını pek düşünmeksizin yok olmayı bekler.

RÜYALAR VE SİMGELER

Jung'un geliştirmiş olduğu en önemli iki kavram, arketip ve simgedir. Gerçekte bu iki kavram yakın ilişki durumundadır. Simgeler, arketiplerin dıştan gözlemlenebilen belirtileridir. Arketipler, kolektif bilinçdışının derinliklerinde gömülü olduklarından, ancak simgeler aracılığıyla anlatım bulurlar. Kişinin haberdar olmamasına karşın arketipler davranışları sürekli olarak etkiler ve yön verirler. Kolektif bilinçdışına ilişkin veriler, ancak simgelerin ve rüyaların anlaşılması ve yorumlanmasıyla toplanabilir.

Jung'a göre bir simge iki temel amaca hizmet eder. Bunlardan biri engellenmiş olan bir içgüdüsel tepiye doyum sağlamaktır. Uyanık yaşamda sıklıkla ketlenen cinsel ve saldırgan nitelikte istekler, rüyalarda simgeler aracılığıyla anlatım bulur. Simgeler ilkel içgüdülerin dönüşüme uğramış biçimleridir. İçgüdüsel enerjiyi, manevi ve kültürel değerlere kanalize ederler. Edebiyat, sanat ve din, biyolojik içgüdülerin değişimine uğramış anlatımlarıdır. Örneğin, cinsel enerji bir sanat dalı olan dansa, saldırgan enerji yarışmalı oyunlara çevrilebilir. Ancak simgeler ya da simgesel davranışlar, içgüdüsel enerjinin gerçek boşalım objelerinin yerine başka objeleri koyma biçiminde yorumlanmamalıdır. Örneğin, dans etmek cinsel etkinliğin yerine geçen bir olgu değildir, cinsellikten öte birçok boyutu da içerir.

Simge bir arketipi temsil etmeye çalışır, ancak bunda çok başarılı olamaz. Jung'a göre, tarihin belirli dönemlerinde arketiplerin çok başarılı anlatım biçimleri geliştirilmiştir. Rönesans bu dönemlerden biridir. Çağımızdaki simgeleştirmeler genellikle kısır ve tek yönlüdür. Makine, silah, teknoloji, uluslararası örgütler ve politik öğreti biçiminde ortaya çıkan çağdaş simgeler daha çok gölge ve personanın anlatımlarıdır, psişenin diğer yönlerini yansıtmazlar.

Jung'a göre rüyalar, bilinçdışı dünyamızın en açık anlatım biçimidir ve insanın doğal gerçeğini yansıtırlar. Ancak bu tanımlama tüm rüyalar için geçerli değildir. Birçok rüya günlük olaylarla ilişkilidir ve psişenin derinliklerini yansıtmaz. Bazen insan kendisine çok yabancı gelen ve iç dünyasıyla hiçbir ilişki kuramadığı bir rüya görür. Sanki bir başka dünyaya gitmiştir. Gerçekte bu başka dünya kendi bilinçdışıdır. Jung bunları "büyük" rüyalar olarak adlandırır. Egonun dış dünyayla ilişkilerinde başarısızlığa uğraması sonucu bilinçdışında ortaya çıkan aksaklıklar, böyle bir rüyanın görülmesine neden olur.

Jung, simgelerin, bastırılmış isteklerin maskelenmiş biçimleri olduğunu savunan Freudcu görüşü kabul etmez. Ona göre, rüya simgeleri ya da diğer simgeler, anima, persona ve gölge gibi arketipleri bireyleştirme ve bütünleştirme çabalarıdır. Rüyalar geçmiş anıları canlandırabildikleri gibi, kişiliğin gelişimi için hazırlanmakta olan tasarıları da yansıtırlar. Bu tür rüyalardaki simgeler

çatışmaların çözümünü de içerir. Jung, her rüyanın geleceğe yönelik tasarıları içermediği ve bu tür rüyaların sayılarının fazla olmadığı konusunda uyarıda bulunur. Rüyalar genellikle ödünleyici bir özellik taşırlar. Psişenin ihmal edilmiş ve gelişememiş yönlerini ödünleyerek denge sağlamaya çalışırlar.

Jung, tek bir rüyanın yorumuna fazla önem vermez. Ona göre, belirli bir süre içinde ve art arda görülen dizi rüyalar anlam taşır. Dizi rüyalar bir kitabın bölümleri gibidir. Her bir bölüm bütüne bir şeyler katar ve her bir rüyadaki içerikler bir araya getirildiğinde, kişiliğin bütünü hakkında anlamlı bir izlenime ulaşabilir. Aslında, dizi rüyalar aynı konuyu tekrarlı bir biçimde işler. Bundan ötürü, dizi rüyaların incelenmesi, bunları gören kişinin zihnini en çok kurcalayan konuların belirlenebilmesini sağlar.

Jung, rüyaların yorumunda klişeleştirilmiş simgelerin kullanılmasına karşı çıkar. Bir rüyanın oluşumuna katkıda bulunan etmenler çok yönlüdür. Rüyayı gören kişinin, örneğin yaşı, cinsiyeti ve bağlı bulunduğu kültür, belirli bir rüya öğesinin yorumlanmasında göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı öğe değişik kişiler için farklı anlamlar taşıyabildiği gibi, aynı insan için farklı zamanlarda değişik anlamlara gelebilir. Meslek yaşamı boyunca 80.000 rüyayı çözümlemiş ve yorumlamış olan Jung, bir rüyanın anlamını araştırırken esnek bir tutum izlenmesi ve önyargılı kuramların zorlanmaması görüşünü savunmuştur.

TUTUMLAR VE İŞLEVLER

İnsanın iki dünyası vardır. Nesnel dünya, kişinin çevresindeki diğer insanlar, eşyalar, gelenekler, ekonomik ve toplumsal kurumlar ve doğa koşullarından oluşur. Bu nesnel dünyaya, çevre ya da dış gerçek de denir. Öznel dünya, psişenin içsel ve kendine özgü içeriğini tanımlar. Öznel dünya, dıştan gözlemlenemediği gibi, çoğu kez kişinin bilincine de ulaşamaz.

İnsanlarda var olan iki temel tutumdan biri olan dışadönüklükte, ruhsal enerji nesnel dünyaya çevrilmiştir. Dışadönük kişi, algılarını, duygularını ve düşüncelerini çevresindeki insanlara, eşyalara ve durumlara yöneltmiştir. İçedönüklükte enerji, öznel ruhsal öğelere ve süreçlere odaklaşır.

Bu iki tutum, bilinç düzeyinde ve aynı zaman içinde birlikte bulunamazlar. Ancak, sürekli olarak birinin yerine diğeri geçer. Bir insan bazı durumlarda dışadönük, bazı durumlarda ise içedönük tutumlar gösterebilir. Ne var ki, bu tutumlardan yalnızca biri yaşamı boyunca kişiye egemendir.

Dışadönük kişi çevresiyle olan etkileşimlerle ilgilidir, etkin görünümlüdür, insanlara kolay yaklaşır. İçedönük kişi kendi içsel dünyasını çözümlemeye ve anlamaya yönelmiştir. Diğer insanlar tarafından soğuk, kapalı ve ilgisiz biri olarak tanımlanır.

Hiçbir insan kesin bir biçimde içedönük ya da dışadönük değildir. Her insan hem içedönük, hem dışadönüktür. Aradaki fark, genel olarak kişiliğe egemen olan tutumla belirlenir. Üstelik, bilinç düzeyindeki tutumla, bilinçaltında egemen olan tutum daima birbirinin karşıtıdır. Dışadönük bir bilincin bilinçaltı içedönük ve içedönük bir bilincin bilinçaltı dışadönüktür. Bu olgu bilinçdışının ödünleyici görevidir.

Bazen o güne değin sessiz, içine kapanık ve dünyadan kopuk tanınan biri, birden kendisinden hiç umulmayan taşkın davranışlarda bulunabilir. Böyle bir davranışın kökeninde bilinçdışında bastırılmış dışadönük eğilimler bulunur. Bilinçdışı süreçler bilinçtekiler kadar gelişmiş ve ayrımlaşmış olmadıklarından, bastırılmış tutumların ortaya çıkış biçimi de ilkel bir nitelik taşır.

Jung, ruhsal işlevleri dört bölümde toplamıştır: Düşünme, hissetme, duygu ve sezgi.

Düşünme: Düşünceler arasında bağlantı kurarak, genel bir kavrama ulaşma ya da bir soruna çözüm getirmeyi amaçlar. Olayları anlayabilmemizi sağlar.

Hissetme: Değerlendirme işlevini üstlenir. Bir düşüncenin olumlu ya da olumsuz duygular oluşturmasına göre o düşünceyi kabul ya da reddeder.

Duyu: Duyu organlarının uyarılması sonucu algılanan duyuları içerir.

Sezgi: Bir düşünce ya da duygu katkısı olmaksızın, o andaki yaşantının insanda oluşturduğu izlenimi tanımlar. Sezgi işlevinin ortaya çıkabilmesi için yargılama ve mantık gerekli değildir. Esasen kişi, sezgilerinin nereden kaynaklandığını da kestiremez.

Jung'un tanımladığı bu dört işlev bilincin yaşantılara ayarlanmasını sağlarlar. Duyular bizi bir şeyin varlığından haberdar eder; düşünce bize bu şeyin ne olduğunu anlatır; hissetme bu şeyin bizim için iyi ya da kötü olduğunu bildirir; sezgi ise bu şeyin nereden gelip nereye gittiğini fark etmemizi sağlar.

Bu dört işlev iki tutumla karışımlar yaparak, bir insanın bilinçli varlığına anlatım verebilmesi için sekiz ayrı seçenek oluştururlar. Jung, bu seçeneklerden hareket ederek sekiz ayrı insan tipi tanımlamıştır:

PSİKOLOJİK TİPLER

1) *Dışadönük Düşünen Tip:* Bu tipte bir insanın yaşamına nesnel düşünceler egemendir. Enerjisini öğrenmeye ve nesnel dünya hakkında bilgi toplamaya yönelten bilim adamı bu tipe örnek olarak gösterilebilir. Dışadönük düşünen tip insan, duygusal yönlerini bir yana ittiğinden, diğer insanlara soğuk ve kendini beğenmiş biri izlenimini verebilir.

2) *İçedönük Düşünen Tip:* Bu tipte insanın düşünceleri kendine dönüktür. Kendi benliğinin gerçekliğini araştıran bir filozof bu tipe örnek oluşturabilir. Aşırı durumlarda, araştırmalarının sonucuyla gerçeklik arasında bir ilişki olmayabilir, giderek gerçeklikten kopabilir ve şizofrenik olabilir. İçedönük düşünen tip, dışadönük düşünen tip gibi, kendisini duygularından korumak için onları bilinçdışına itmiştir. Duygusuz ve uzak bir insan izlenimini verir, düşünceleriyle baş başa kalmak ister. Kendisi gibi olan birkaç yakın dostunun dışında, insanlar onu pek ilgilendirmez. Genellikle inatçı, bildiğini okumak isteyen, hoşgörüsüz, gururlu, çevresindekilere küçümseyici tutumları olan, iğneleyici ve yaklaşılması güç bir insandır.

3) *Dışadönük Duygusal Tip:* Duyguların düşüncelere egemen olduğu bu tipe kadınlar arasında daha sık rastlanır. Durumlar değiştikçe bu tip insanların duyguları da değiştiğinden, kaprisli olma eğilimindedirler. Ortaya çıkabilecek küçük bir değişiklik duygularının değişmesine neden olur. Duygusal, sürekli kendilerinden söz eden, gösterişi seven, duygusal tepkileri oynak ve de-

gişken kişilerdir. İnsanlara kolay bağlanırlarsa da bu bağlar geçicidir, sevgileri kolayca öfke ve nefrete dönüşebilir. Çevrelerinde olan her olaya, özellikle moda olanlara kolayca katılırlar. Düşünce işlevleri genellikle iyi gelişmemiştir.

4) *İçedönük Duygusal Tip:* Bu tipe de kadınlar arasında daha sık rastlanır. Bu tip insanlar duygularını dış dünyadan saklayan, sessiz, ilgisiz, ilişki kurulması ve anlaşılması güç kişilerdir. Genellikle melankolik bir havaları olmasına karşılık, aynı zamanda, kendine yeten ve iç huzuru olan kişiler izlenimini de verebilirler. Gerçekte derin ve yoğun duygularla dolu olduklarından, arada bir ortaya çıkan duygusal patlamaları çevrelerindeki insanlarda şaşkınlık yaratır.

5) *Dışadönük Duyusal Tip:* Daha çok erkeklerde rastlanan bu tipler, gerçekçi, pratik ve aklına koyduğunu yapan kişilerdir. Dış dünya gerçekleriyle ilgilenir, ancak bunların ne anlama geldiği üzerinde fazla düşünmezler. Zevk ve heyecan veren şeyleri severler, ama duyguları yüzeysedir. Dış dünyadan gelen uyaranlara dönük yaşarlar. Duyulara yönelik tutumlarından ötürü, bu kişiler arasında ilaç tutkusu ve cinsel davranış sapmaları daha sık görülür.

6) *İçedönük Duyusal Tip:* Dış dünyadan uzak durmayı yeğleyen bu tipler kendi duyularına yönelirler. Kendi iç dünyalarını dış dünyadan daha ilginç bulurlar. Dıştan gözlemleyene, sakin, edilgin ve davranışlarını denetim altında tutan biri izlenimini veren böyle insanlar, duygu ve düşüncelerinin kısırlığından ötürü diğer insanların ilgisini çekmezler.

7) *Dışadönük Sezgili Tip:* Genellikle kadınlarda rastlanan bu tip oynak ve tutarsız bir karaktere sahiptir. Sürekli olarak dünyadaki yenilikleri izleme çabası içindedirler, ancak bir konuyu bitirmeden bir ikincisine başlarlar. Bunun nedeni, düşünce işlevinin kısırlığından ötürü davranışlarına sezgilerine göre yön vermeleridir. Büyük bir istekle başlattıkları dostlukları sürdüremez, aynı işte uzun süre çalışamazlar.

8) *İçedönük Sezgili Tip:* Bu tipteki insanlara genellikle artistler arasında rastlanır. Bu tipte bir insan çevresindekiler tarafından

çözülmesi güç bir bilmece gibi algılanır. Kendisine göre ise değeri anlaşılamamış bir dahidir. Törelerle ve dış gerçeklerle ilişkisi olmadığından insanlarla da iletişim kuramaz. Anlamını kendisinin de bilmediği bir imgeler dünyasında yaşar, ama bu imgelere duyduğu ilgi sürekli olmadığından bir sonuca ulaşamaz.

Jung, yukarıda tanımlanmış olan karakter tiplerinin, fazla gelişmiş bilinçli tutumları ve bastırılmış bilinçdışı tutumları içerdikleri, dolayısıyla uç örnekler olduğuna işaret eder. Gerçekte bir insan dışadönüklük ya da içedönüklük tutumlarından birini daha çok kullanır. Dört işlevden biri diğer üçüne oranla, bilinçli dünyasına daha çok egemendir. Jung bunu *birincil işlev* diye adlandırmıştır. Birincil işlevin yanı sıra bir *yardımcı işlev* bulunur. Yardımcı işlev, birincil işleve hizmet eder ve bağımsız değildir. Bundan ötürü birincil işleve karşıt çalışamaz. Örneğin, düşünce ve duygu ya da duyum ve sezgi birbirlerine yardımcı olamazlar.

Jung'un tipolojisi, insanların bölümlendirilemeyeceği görüşünü savunan psikiyatristlerin ağır eleştirisine uğramıştır. Oysa, Jung da diğer psikiyatristler gibi, her insanın tek ve kendine özgü bir varlık olduğunu kabul eder. Gerçekte Jung'un anlatmak istediği, her insanın bu sekiz kategoriden birine ait olduğu değil, bilinç ve bilinçdışı düzeylerinde çeşitli tutum ve işlevlerin farklı bir dağılım gösterdiğidir.

TEDAVİ

Psikoterapi Kuramı:

Analitik psikoterapi belirli bir kuram izlemez. Jung, terapiyi, insanın kendisini tanıması ve yeniden biçimlendirmesi olarak görmüş ve katı kavramlarla sınırlanmasının sakıncalarından söz etmiştir. Daha çok yapıtlarıyla tanındığı için, Jung'un ne denli üstün yetenekli bir terapist olduğu çoğu kez unutulur. Jung'un görüşlerini kuşkuyla karşılayan bazı kişiler bile tedavi amacıyla yine ona başvurmuştur. Terapist olarak Jung, yapıtlarından çok farklı bir biçimde, belirli bir yöntem ve disiplin izlemeksizin çalışırdı. Bir hastanın tedavisinde izlemekte olduğu yolu bir ikinci hastasına uygulamaz, yöntemlerini sürekli düzeltir, değiştirir ve

yenilerini yaratırdı. Sonuç alınabildiği sürece her yolun geçerli olduğuna inanmıştı.

Bir kez, gecelerdir uyuyamadığından yakınarak kendisine başvuran bir kadına ninni söylemiş ve uyumasını sağlamıştı. Jung'un tedavi odasında insanlar dans etmişler, şarkı söylemişler, çalgı çalmışlar, resim ve heykel yapabilmişlerdi. Bundan ötürü Jung, kuramlara güvenmemiş ve onların getirdiği katılık ve sınırlara karşı çıkmıştır. "Kuramlarını iyi öğren, ancak yaşayan ruhun mucizesine dokunduğunda onları bir yana bırak!" (1954). Tüm bu açıklamalara karşın, analitik psikoterapinin düzen ve disiplinden yoksun olduğu söylenemez ve tedavi, diğer ekollerdeki kadar belirgin olmasa da bazı ilkeleri izler.

Tedavi, hastanın bilinç dünyasının ayrıntılı bir soruşturmasıyla başlar. Bilinçdışı bilince oranla ödünleyici bir nitelik taşıdığından, bilince öncelik tanınır. Örneğin, aynı rüya hastanın farklı bilinç durumlarında değişik biçimlerde yorumlanabilir. Soruşturma, hastanın geçmiş yaşam öyküsünü, yaşamındaki önemli etkenleri, tutumlarını, değerlerini ve düşüncelerini içerir. Bu bilgiler edinildikten sonra terapist, tutarsızlıkları ve çelişkileri, yadırganabilecek nitelikteki tepki ve davranışlarını hastasına göstermeye başlar. Böylece hasta, insanın içsel dünyasına giden güç ve yavaş aşılan yolu izleme sürecine girer. Beklemediği sorularla ve gözlemlerle karşılaştıkça varsayımlarının geçerliliği konusunda kuşkuya düşer. İçgörü kazanmayı öğrenmeye başlar. Tedavinin başlangıcındaki rahatlamanın, bu aşamada şaşkınlığa dönüşmesi oldukça sık gözlemlenen bir olgudur.

Bundan sonraki aşamada hastanın bilinçdışı ele alınır. Bu dönemde kişi iç dünyasına kendi denetimi dışındaki güçlerin egemen olduğunu fark etmeye başlar. Bu durum, özellikle her şeyi mantık yoluyla çözümlemeye alışmış Batı kültürünün insanı için oldukça can sıkıcıdır. Hasta, bir süre sonra, bilinçdışının bilinçli dünyasını nasıl ödünlediğini görmeye başlar. Bilinç ve bilinçdışındaki karşıt güçlerin kendisinde gerilim ve anksiyete yaratmasına karşın, bu iki karşıt gücün giderek uzlaştırılarak üçüncü bir kimliği oluşturabileceğini fark etmek hastaya umut verir.

Bilinçdışı güçlerin tanınabilmesi amacıyla kişinin rüyaları, düşlemleri ve artistik yapıtları yorumlanır. Bu yorumlar yalnızca

geçmişe dönük bir içerikle sınırlanmaz, kişinin geleceğe yönelik tasarımlarını da içerir.

Analitik psikolojinin terapist için koyduğu temel ilke, önyargıları ve kalıplaşmış kuramları bir yana iterek, hastanın bilinçdışını dikkatle izlemeye çalışmaktır. Örneğin, terapist, hastasının bir anne sorunu olduğu kanısına varabilir. Ancak rüyalar hastanın erkek kardeşine ilişkin bazı sorunlarını da vurgulayabilir. Bilinmeyenlerle karşılaşmanın yarattığı anksiyeteye karşı çoğu insan bazı hazır formüllere tutunma eğilimi gösterdiğinden, böyle bir durumda hastanın bilinçdışına giden bilinmeyen yolları izlemek için çaba göstermek terapiste düşen en önemli görevdir.

Rüyalar, analitik psikoterapinin en önemli analiz araçlarından biridir. Rüyalar, kendi içeriği üzerine yapılan yorumların yanı sıra yapılabilecek diğer yorumların da zamanını belirler. Terapist, hastanın iç dünyasındaki olayları hastadan önce fark eder. Ancak genel bir kural olarak, analitik terapist, hastanın bir yorumu özümsemeye hazır olduğunu belirten bir rüya ortaya çıkana kadar yorumunu erteler. Bu açıklamada bir kez daha görüldüğü gibi, tedavi hastanın bilinçdışının götürdüğü yönde ilerler.

Analitik psikoterapi üç öğeyi göz önünde bulundurur: Yazgı öğesi (değiştirilemeyen şeyler kabul edilmelidir); beceri (insanın kendi içsel benliğine ulaşma yolları bilinçli düzeyde açıklanabilir ve öğretilebilir); sanat (duygu ve sezgi yoluyla bazı şeyleri bir araya getirip bütünleştirebilme yeteneği). Yalnızca yazgının vurgulanması tedaviyi falcılığa dönüştürebilir; beceriyi ön planda kullanmak kuru ve mekanik bir yaklaşımla sonuçlanır; sanat yönü aşırıya kaçarsa karşımıza "çılgın bir terapist" çıkabilir (Whitmont ve Kaufmann, 1972).

Psikoterapi Süreci:

Analitik psikoterapi, hastanın dünyasına ilişkin her türlü obje ve durumları içerir. Tedavi seansını dinleyen biri, hastanın, parasal durumundan kaynanasıyla olan çekişmesine, işyerindeki bir arkadaşı hakkında çıkan söylentilerden en son izlediği bir sanat olayına kadar akla gelebilecek her türlü konunun tartışıldığına tanık olabilir. Analitik tedavide temel kural, "her türlü psikolojik çözümleme duygusal yaşantılar üzerine yapılır; düşünce yoluyla

anlayış kazanma yetersiz bir yöntemdir." Bu tanımın amacı, düşünce yoluyla içgörü kazanmayı küçümsemek değil, ruhsal gerçekliği duygusal olarak yaşamanın önemini vurgulamaktır.

Analitik tedavi, hastayla terapist arasında etkin bir etkileşim biçimini içerir. Eğer transferansa ya da hastanın gelişimine yararı olacağına inanırsa, terapist, bazı duygularını, yaşantılarını ve hatta rüyalarını hastasıyla paylaşabilir. Bu etkileşimin sınırı terapistin sağduyusuna ve isteğine bırakılmıştır. Tedavi saatinin ortamı, ciddi bir tartışmadan karşılıklı şakalaşmaya değin her türlü duygusal durumu içerebilir. Terapist, hastasına öneride bulunabilir, ona bir şeyler öğretebilir, duygularını yansıtabilir ve ona destek olabilir. Önemli olan o anda yaşanılan duyguların özümsenmesidir.

Analitik psikoterapide kullanılan bir diğer araç da, yukarıda tanımlanan ilkeler göz önünde bulundurulmak koşuluyla yapılan yorumlardır. Yorumlama, tedavi süresince elde edilen verilere, hastanın farkında olmadığı bağlantıları görebilmesini sağlamak amacıyla açıklık getirmektir. Analiz sürecinin temel amacı, bilinçdışındaki olguları bilinç düzeyine çıkarabilmektir. Bu amaca ulaşabildiği oranda hastanın davranışlarında da değişme gözlemlenir.

Hastanın fenomenolojik dünyası açıklığa kavuştuktan sonra sıra rüya yorumlarına gelir. Rüyalar analitik psikoterapinin merkezini oluşturur. İnsanlar rüyalarını hatırlayabilme konusunda farklılık gösterirler. Çok seyrek rastlanmakla birlikte, hiçbir rüyasını hatırlamayan insanlar da vardır. Ancak tedavide rüyalara tanınan önemin hasta tarafından da fark edilmesi, rüyalarını hatırlamakta güçlük çeken kişilerin bellek gücünde giderek bir değişmeye neden olur.

Bir rüyayı anlayabilmek için en iyi yol, onu bir dram seyrediyormuşçasına izlemektir. İyi tasarlanmış bir tiyatro oyununda, önce fiziksel ve psikolojik bir ortam hazırlanır, oyunun duygusal tonu hissettirilir ve ortaya çıkacak çatışmalar hakkında ipuçları verilir. Bu aşama *sergileme* diye adlandırılabilir. Bundan sonra bunalım durumu gelişir ve çatışma ortaya çıkar. Sergileme aşamasında verilmiş olan ipuçlarına ilişkin durumlar tüm yönleriyle belirlenir ve dram yaşanmaya başlanır. Daha sonra ortaya bir *çözüm*

konur; bazen bu, olayların çıkmaza girmesi biçiminde çözümü olmayan bir son da olabilir. Yukarıdaki örüntü, rüya, düş ve sanat yapıtları gibi, tüm bilinçdışı ürünlere uygulanabilir.

Rüyaların açıklanması konusunda klasik psikanalizle analitik psikoloji arasındaki en önemli fark, bastırma kavramını içerir. Freudcu yaklaşıma göre rüyaların içeriği bilinçdışına bastırılmış anı ve duygulardan oluşur. Bu görüşe göre, rüyadaki gerçek dram, rüyanın *içeriği* olarak tanımlanır ve gerçek bunun gerisinde aranmalıdır. Jung, rüyalara fenomenolojik bir biçimde yaklaşır. Rüyanın dramı, simgesel biçimde anlatım bulan bilinçdışı olgulardır. Bunlar, gizlenmiş ya da bastırılmış olgular değil, kendilerini ortaya koymaya çalışan süreçlerdir. Freud'la Jung arasındaki bu kavram farkı, anlambilimsel (semantik) nitelikten öte, rüyaların nasıl yorumlanacağı konusundaki uygulama farklılıklarını da içerir.

Genellikle, kişiye rüyasındaki bir simgenin kendisine neleri çağrıştırdığı sorulur. Bu simgenin bir tekerlek olduğunu varsayarak, kişi, tekerleğin kendisine bir otomobil, otomobilin ise çocukluk yıllarındaki bir oyuncağı anımsattığını söyleyebilir. Birbirini izleyen anılar dizisi sürdürüldükçe giderek rüyadaki gerçek simgeden, yani tekerlekten uzaklaşılır. Eğer rüya gören kişi çağrışımlarını dikkatli bir biçimde sürdürmekteyse, sonunda, can sıkıcı duyguları içeren bir noktaya ya da komplekse ulaşılır. Örneğin, bu duygular kişinin annesiyle ilgili bazı önemli sorunlarına ya da ergenlik döneminde geçirmiş olduğu eşcinsel bir yaşantıya ilişkin olabilir. Kuşkusuz, elde edilen bu bulgu pskiyatrik soruşturmanın doğal bir parçasıdır, ancak söz konusu rüya ile artık pek ilişkisi de kalmamıştır. Belki bir başka noktadan da başlansaydı aynı sonuca gelinebilirdi. Buna karşılık, analitik psikoloji, bu rüyada bilinçdışının kullandığı simgenin, bir otomobil değil de bir tekerlek olduğu gerçeğine büyük önem tanır. Öyle olsaydı, hasta rüyasında doğrudan bir otomobil görmüş olurdu. Ama bu yaklaşım, otomobile ve çocukluk dönemine ilişkin çağrışımı önemsememe anlamına da gelmez. Çünkü bir çağrışım, çoğu kez rastlantısal olmayan bir bağlantıdır. Çağrıştırılan obje, çocukluğunda sahip olduğu bir oyuncak otomobil ya da bindiği bir tren olabilir. Bu uygulama, rüyadaki cansız eşyalardan insanlara kadar her simgeyi

ve rüyada yer alan tüm önemli olayları içerir. Böylece, rüyanın *çağrışım içeriği* ortaya çıkarılır. Ancak, yorumlamanın yeterli olabilmesi için, aydınlatıcı bazı *açıklamaların* da yapılması gerekir. Açıklama bir objeyi olduğu gibi ele alır. Örneğin, rüyasında bir lamba gören biri bunu erkek kardeşiyle çağrıştırabilir. Ancak gerçekte lamba karanlıkta ışık veren bir nesnedir. Bunun gibi, bir kalem, rüya gören kişiye erkek üreme organını çağrıştırabilir. Oysa kalem öncelikle bir yazı yazma aracıdır.

Bilinçdışının arketipsel olduğu varsayımından hareket ederek terapist, belirli bir rüyada ortaya çıkan dram ve simgeleri değerlendirirken, mitoloji, masal, edebiyat vb. her türlü kaynaktan yararlanabilir. Ancak bunun sağlam bir biçimde yapılabilmesi, terapistin iyi bir kültüre ve yeterli klinik deneyime sahip olmasına, sezgi ve yargılarını etkin bir biçimde kullanabilmesine bağlıdır. Örneğin, bir kadın kendisini dehşete düşüren bir rüyayı tedaviye getirir: Verdiği bir yemek davetinde konuklarına kendi çocuklarını haşlayarak ikram eder. İlk bakışta bu rüya, kadının çocuklarına karşı geliştirdiği bazı olumsuz duyguları ya da, haşlama bir pişirme süreci olduğundan, bir dönüşüm sürecini simgeleyebilir. Ancak, eğer biz Yunan mitolojisini biliyorsak, bu rüyayla belirli bir efsane arasındaki benzerliği de görebiliriz. Tantalus adlı bir ölümlü, tanrıları yemeğe çağırır ve onların ilahi gücünü denemek için kendi çocuğu Peloys'u haşlayarak ikram eder ve bundan ötürü ağır bir cezaya çarptırılır. Bu olaydaki temel öğe, ölümlü bir kişinin tanrılara küstahça karşı çıkmasıdır. Dolayısıyla rüya da, kişinin en önemli sorunlarından biri olan kendini beğenmişliğine işaret etmektedir. Bu konunun daha olağan ve günlük bir olay içinde işlenmeyip arketipsel bir biçimde ortaya çıkışı, sorununun ağırlığını ya da kişinin bu özelliğinin bilinç düzeyinden çok uzakta tutulduğunu, yani kendisini alçakgönüllü bir insan olarak algıladığını gösterir (Whitmont ve Kaufmann, 1972).

Rüyaların kendine özgü bir mantığı vardır. Kullandıkları dil resimli simgeler biçiminde olduğundan, gerçekleri fenomenolojik olarak yansıtır, bağlantıları açıklayamazlar. Bu bağlantılar rüyada yer alan olayların sırasından çıkarılabilir: Eğer rüyadaki dram birbirini izleyen iki olaydan oluşmuşsa, ikinci olay birincisi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Eğer bir kadın rüyasında, karşılaştığı bir

yılanı kızdırmaya çalışmış ve bunun üzerine yılan, kadına saldırmışsa, yılanın saldırmasının nedeni kadının onu kızdırmış olmasıdır. Böyle bir durumda gösterilecek en uygun davranış, yılanı kızdırmak yerine oradan kaçmak ya da onu öldürmek olmalıydı. Rüya bu kadının, kendisi için tehlikeli olan bir bilinçdışı içeriğe meydan okuduğunu göstermektedir. Whitmont ve Kaufmann'ın (1972) izlemiş olduğu bu kadın ciddi bir alkol sorunundan yeni kurtulmuştu. Ancak rüyayı gördüğü dönemde, alkole yeniden tutku geliştirmeyeceğine karşı abartılı bir güven geliştirmişti ve bu nedenle, tehlikeli olabilecek bazı deneyimlere pervasızca girişmekte sakınca görmüyordu. Yılan, kadındaki alkol tutkusu eğiliminin simgesiydi ve bu rüya, bilinçli dünyasında başa çıktığına inandığı alkolizm tehlikesinin tümden ortadan kalkmamış olduğunu açıklamaktaydı.

Ne var ki, her rüya yukarıdaki örneklerdeki gibi açık bir anlam taşımayabilir. Bazı rüyalarda farklı olasılıklara yönelen ipuçları olabilir ya da birbirinin karşıtı olan iki ayrı anlam çıkarılabilir. Rüya birçok bilinmeyeni olan bir matematik denklemine benzer. Dolayısıyla çözümü de akla gelen olasılığı denemeyi öngörür. Bir rüya dizisi ise aynı bilinmeyene ilişkin çeşitli veriler sağlar, aynı çatışmanın farklı yönlerini yansıtır. Bu rüyalar arasındaki benzer noktaları çıkarabilmek analize ışık tutar. Bazen yanlış yorumlanan bir rüya, bir sonrakiyle onarılabilir. Aslında, bir rüyayı yorumlama konusunda bilinen tek yöntem, deneme-yanılma sürecidir. Bundan ötürü terapist, bazen iki karşıt yorum arasında bir seçim yapma ya da bir sonraki rüyayı bekleyerek yorumunu erteleme durumlarını yaşayabilir.

Analitik psikolojinin içgörü kazanma amacıyla kullandığı bir diğer araç da sanattır. Sanat yapıtları, çoğu kez yaratıcının ailesiyle ilişkilerine ya da çocukluk döneminde yaşadığı can sıkıcı bir olaya indirgenebilir. Esinlenmeden kaynaklanan sanat, her birimizde var olan evrensel ve zamanla sınırlanamayan bir şeyin kişisel anlatımıdır. Arketipsel bir motife kişisel bir biçim vermektir (Neumann, 1959).

Yaratıcılığın nevrotik acıların bir ürünü olduğu ve nevrozun ortadan kalktığı anda yaratıcılığın sona ereceği biçiminde genel bir kanı vardır. Analitik psikoloji bu varsayımı paylaşmaz. Yara-

tıcılık, arketipsel dürtülere, onlara tutsak olmaksızın, gerçekçi ve gözle görülebilir bir anlatım verebilmeyi tanımlar. Sanatçının diğer insanlardan farklı olmasının nedeni, görülebilir biçimde ortaya çıkmak için zorlayan arketipsel güçlerin enerjisiyle yüklenmiş olmasıdır. Sanatçı nevrotik olduğu için yaratmaz. Yaratıcı olması ve içindeki güçlere anlatım yolu bulma zorunluğu sonucu nevrotik olabilir. Analitik psikoloji gerçek sanatçının tedavi sonucu yaratıcılığını yitireceğini kabul etmez. Tam karşıtı, bir sanatçının iç dünyasına ulaşabilmiş olması, oradaki kaynaklarını daha iyi kullanabilmesini sağlar.

PSİKOTERAPİNİN İŞLEYİŞ BİÇİMİ

Daha önce de belirtildiği gibi, analitik terapi belirli kuralları izlememekle birlikte, içerdiği bazı ortak ilkeler aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Whitmont ve Kaufmann, 1972).

Kabul: Terapi süresince hasta, terapist tarafından kabul edildiğini hissetmelidir. Bu duygu terapistin sözlü anlatımıyla değil, açık ve samimi tutumuyla oluşur. Analitik psikolojide tedavi yapan kişilerin de psikoterapi görmüş olması zorunludur. Böylece, kabul edilme ya da edilmeme arasındaki farkı kendi terapistleriyle yaşamış olarak başka insanların sorunlarına eğilirler. Tedaviye gelen kişiyle terapist arasındaki beraberliğin "sağlıklı" ve "hasta" ilişkisi olmadığını, kendi iç dünyasının derinliklerine inebilmiş ve bilinçdışıyla diyaloğunu sürdürmekte olan bir kişiyle, bu yaşantıyı gerçekleştirmeye hazırlanan bir diğeri arasındaki işbirliği olduğunu öğrenirler. Bu içgörüyü kazanmış olmak, terapistin şişmesini ya da kendini üstün bulmasını engeller. Gizli kalmış yönleriyle yüzleşmenin sağlıklı utancını kendisinin de yaşamış olması, insan ruhunun karmaşıklığına saygı duymasına neden olur.

Bir insan geçmişte geçirmiş olduğu olumsuz yaşantılardan çok, ufuklarını genişletemediği ve daha iyi bir insan olabilme yolunda gelişimini sürdüremediği için acı duyar. Bir başka deyişle, yazgısından kaçmaya çalıştığı için yeteneklerini ve gizilgüçlerini kullanmamaktadır. Ne var ki, bir kez yazgısını tanıyıp, özümledikten ve ona etkin bir biçimde katılmayı kabul ettikten sonra,

daha zengin boyutlarıyla anlamlı bir yaşam sürdürebilir. Ancak bu, daha az acı çekeceği anlamına gelmez.

İçinde yaşadığımız Batı kültürü zayıf yönlerimizden ötürü kendimizi suçlu hissetmemize neden olduğundan (ki, antropologlar bunun evrensel bir olgu olmadığını kanıtlamışlardır), terapist tarafından kabul edildiğini hissetmiş olması, hastanın yetersizliklerinden ötürü yaşadığı suçluluk duygularını hafifletir. Bu yaklaşım, örneğin bir insanın masturbasyona ilişkin suçluluk duygularının yüzeysel bir biçimde hafifletilmesi gibi durumlardan çok, yetersizliğin olağan insanın kaçınılmaz bir niteliği olduğunun kabul edilmesini içerir. Böylece hasta, yetersizliğinin oluşturduğu suçluluğu, dinamik ve yaratıcı güçlere dönüştürebilme özgürlüğünü kazanır.

İçsel Dünya ile İlişki Kurma: Başarıya yönelik Batı kültürü, dış dünyayı ve onun gerçeklerini vurgulama eğilimindedir. Bu durum, dış gerçeklik kadar önemli olan kendi gerçekliğimizi, yani iç dünyamızı görmemize engel olmuştur. Tedavi için başvuran insanların çoğu, dünyalarından kopmuş kişilerdir. Bundan ötürü, analitik terapinin en önemli amaçlarından biri, iç ve dış dünyalar arasındaki kopukluğun birleştirilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için, terapist, sürekli, fakat esnek bir biçimde, hastayı içsel dünyasına yöneltmeye çalışır. Hasta, tanımadığı bu dünyasının gücünü anlayıncaya kadar bu konu işlenir. Bu aşamada tedavi, kişiyi dönüşü olmayan bir noktaya getirir. İnsan bir kez bilinçdışıyla ilişki durumuna geçtikten sonra, geriye dönüp onun varlığını yokumsayamaz. Önceleri terapistle, sonradan yalnızken de, bilinçdışıyla ilişki sürdürme bir yaşam biçimine dönüşür. Bu durum, dolaylı olarak, insanın değer yargılarında önemli değişmelere neden olur.

Transferans: Jung da başlangıçta Freud'un görüşünü paylaşarak, transferans olgusunun tedavinin sürdürülebilmesinde çok önemli bir etmen olduğuna inanmıştı. Ancak psişenin arketipsel boyutlarını giderek daha iyi tanıdıkça, transferansın tedavi süreci içindeki yerini önemsememeye başladı. Hatta bir dönemde, tedavinin transferans olmaksızın daha iyi yürüyebileceğinden bile söz etti. Ama daha sonraları, klinik verilerin yadsınamayacak gü-

cü karşısında, transferans olgusunun ve onun psikolojik analizinin önemini yeniden kabul etmek zorunda kaldı.

Analitik tedavide iki tür transferans söz konusudur: Kişisel ve arketipsel. Kişisel transferansta tedaviye gelen kişi, terapistin kişiliğinde kendi geçmiş ilişkilerini yeniden yaşar. Bu tür yansıtmalar oldukça kolay çözümlenir. Arketipsel yansıtmalar ise, çözümlenmesi güç ve bazen can sıkıcı sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Terapist, bir kurtarıcı ve her şeyi bilen bir sihirbaz olarak algılanır. Bu durum, hastanın babasını bu biçimde algılamış olmasından değil, şimdiye kadar hiçbir kurtarıcıyla karşılaşmamış olmasından kaynaklanır. Gerçekte, böyle bir kurtarıcıyı hepimiz arketipsel bir biçimde ararız. Ne var ki, bu arayış arttıkça daha büyük güçlüklerle karşılaşırız. Olumsuz tarnsferansta terapist, kişisel ve arketipsel düzeyde, düşman ya da şeytan olarak algılanır.

Karşı-transferans: Terapistin hastada yansımasıdır. Kaçınılması gereken bir durum olmaktan çok, tedavi sürecince terapiste rehberlik eden bir olgudur. Çünkü, terapist kendi tepkilerini tedavi aracı olarak kullanabilir. Bu tepkiler ona tedavi sürecinin nasıl gelişmekte olduğu konusunda bilgi sağlar. Örneğin, eğer terapistin içinden hastasını hırpalamak geliyorsa, bir "sahip-tutsak" olgusunun yaşanmakta olduğunu fark eder. Bir başka deyişle, hastayla terapistin oluşturduğu etkinlik alanının içeriğini görebilir.

TEDAVİ UYGULAMASI

Analitik terapistler, uygulama yönünden, dinamik psikiyatri alanında çalışan diğer terapistlerden önemli bir ayrılık göstermezler. Jung ekolü her tür çalışma yaklaşımını kabul edebildiğinden, aşağıda verilen genellemeler tüm analitik terapistleri kapsamına almayabilir.

Ortam: Terapist, bir klinikte, özel ofisinde ya da çoğu kez evinde çalışır. Hiçbir özel düzen gerekmez. Önemli olan yakınlıktır; hasta ve terapist için iki rahat koltuk yeterlidir. Terapist bir yazı masasının arkasında oturabilir, ancak hastasıyla yüz yüze olmalıdır. Terapist not alabilir ya da almayabilir. Gizlilik konusunda

hastaya kesin güvence verilir. Hasta bu konuyu açmazsa, esasen durum böyle kabul edilmiş demektir. Eğer terapist, sonradan dinlemek amacıyla konuşmaları banda almak isterse, konu terapistle hasta arasında çözümlenir.

Tedavinin yoğunluğu ve etkinliği buluşma sıklığına bağlı değildir. Bazen ayda bir kez görülen bir hastayla da derinliğine bir çalışma yapılabilir. Ancak çoğu terapist, hiç olmazsa başlangıçta, hastalarını haftada bir ya da iki kez görmeyi yeğler. Günümüzdeki genel eğilim haftada bir kez buluşma ve bu sayıyı zorunlu olmadıkça artırmama yönündedir.

İlişki: İlk buluşmanın nasıl olması gerektiği konusunda farklı görüşler vardır. Kimi terapist doğrudan soruna dalmayı yeğler, kimi ilk anılardan başlayarak, hastanın yaşam dönemlerini ve duygusal gelişimini ayrıntılarıyla ve sistemli bir biçimde incelemeden sorunları ele almaz. Ama genellikle hastayla terapist, ilk buluşmalarını, daha çok birbirlerini üstü kapalı bir biçimde değerlendirmekle geçirirler.

Anlamlı bir tedavi çalışması için, hastayla terapistin birbirlerinden hoşlanmaları ve karşılıklı saygı duymaları zorunludur. Hangi taraftan gelirse gelsin, başlangıçta antipati çok güçlüyse hastanın bir başka terapiste gitmesi önerilir. Çoğu kez, terapistin hastaya karşı geliştirdiği olumsuz duygular kendi yansımalarıdır ve bu duygular zamanla değişebilir. Ancak, hiçbir insan kusursuz olamayacağına ve kendi zayıf yönlerini kabul etmek iyi bir terapist olmanın başlıca niteliği olduğuna göre, terapistin, hastaya karşı geliştirdiği olumsuz duygulardan ötürü kendisini zorlamaması beklenir. Genel bir kural olarak, terapistin, kendi anne ya da babasını hatırlatan kişilerin tedavilerini üstlenmemesi gerekir. Çoğu kez, ilk buluşmayı izleyen günlerde terapist ve hastanın gördüğü rüyalar, birbirlerine karşı geliştirdikleri bilinçdışı tepkilere ışık tutar.

Terapistle hasta arasındaki ilişki, terapistin izlediği belirli bir psikoloji okulunun ilkelerinden çok, bu iki insanın kişilik özellikleriyle belirlenir. Terapistler kişilik ve duygusal tepkiler yönünden farklılık gösterirler. Kimi mantığa yönelik ve kapalı, kimi sıcak ve duygusal, kimi daha konuşkan, kimi daha suskundur. An-

cak, kişilik yapısı nasıl olursa olsun, terapistin, tedaviye katılım biçimini birlikte çalıştığı hastanın kendine özgü ihtiyaçlarına göre ayarlaması gerekir.

Genellikle, tedavinin başlangıç dönemlerinde terapist daha çok dinler, fazla etkin değildir ve kendi duygularını hastasıyla pek paylaşmaz. Tedavideki işbirliği sonucu karşılıklı bir yakınlık gelişip, simgesel bir dostluk yerleştikçe, terapist kendisini daha çok ortaya koyar ve "tedavi eden ve edilen" ilişkisi, yerini daha eşit bir beraberliğe bırakır.

Hasta Seçimi: Terapistin bazı tür hasta sorunlarını daha kolay benimsemesi ya da bazı türde sorunlarla ilgilenmekten hoşlanmaması, izlemekte olduğu kuramsal yoldan çok kendi kişisel yapısıyla ilişkilidir. Kimi terapist, örneğin alkoliklerle ya da intihar eğilimli kişilerle çalışmaktan hoşlanmaz; kimi ise silah taşıyan bir kişiyi tedaviye almak istemez. Bu tür seçimler, terapistin kendi sınırlarını anlayabilmesine yardımcı olur. Analitik psikolojinin yönelimi, terapisti, hangi durumlarda nasıl davranılacağı konusunda hiçbir kuram ve yönergeyle sınırlamaz. Her şey terapistin kişiliğine, durumu nasıl algıladığına ve hastasıyla olan ilişki biçimine bırakılır.

TARTIŞMA

Jung'un bizlere bırakmış olduğu ayrıntılı ve iyi belirlenmiş kuramsal temel çoğu klinik olguya uygulanabilir niteliktedir. Freud'un dışında hiçbir araştırıcı ve kuramcı Jung kadar zengin bir kişilik kuramı geliştirmemiş ve çağdaş düşünceyi bu denli etkilememiştir. Buna karşılık, psikoterapinin teknik yönlerinin gereğince işlenmiş olduğu söylenemez. Analitik psikolojinin, günümüzde üzerine en çok eğildiği konu da budur. Çoğu terapistin kabul ettiği gerçek, bilinçdışının anlaşılmasının ve yorumlanmasının tedavi için yeterli olmadığıdır. Bazen ortaya konan rüya ya da sanat yapıtının anlamı, gerek terapist ve gerekse hasta tarafından anlaşıldığı halde, tedavide hiçbir gelişme olmayabilir. Bu nedenle analitik psikoloji, kuramcı anlayışı, gerekli davranış değişimini oluşturabilecek fenomenolojik bir sürece dönüştürmenin yollarını araştırmaktadır.

Bugüne kadar edinilen izlenimler tedavide sözlü boyutun tek başına yeterli olmadığını göstermektedir (Whitmont ve Kaufmann, 1972). İlkel insanlar bunu sezmişler ve psişik olguları pekiştirme amacıyla ayinler geliştirmişlerdir. Günümüzde analitik psikoloji buna benzer yaklaşımları da deneme süreci içindedir. Grup etkinlikleri, duyarlık eğitimi (sensitivity training) ve bazı ayin türleri, gerçeklerin daha derinliğine yaşanabilmesi ve kapalı kalmış kapıların açılabilmesi için uygulanmaktadır. Analitik psikolojinin katı kurallarca sınırlanmamış olması, bu tür deneylere girişen araştırıcıların imgelemlerini oldukça özgür bırakmıştır.

Bölüm: 4

OTTO RANK

Otto Rank'ın psikoterapi kuramı tarihinde oldukça seçkin bir yeri vardır. Ancak, psikoterapi alanına katkıda bulunmuş olan diğer araştırıcılara oranla, Rank'ın yaklaşımı oldukça felsefi ve bilimsellikten uzak sayılabilir. Kullandığı felsefi ve artistik dil, yapıtlarının sistemli düşünme alışkanlığında olan kişiler tarafından anlaşılabilmesini güçleştirir. Ayrıca, çalışmalarının belirli bir düzen izlediği de söylenemez.

Otto Rank, Adler ve Jung gibi, psikanaliz kuramının gelişmeye başladığı ilk günlerde Freud'un çevresinde oluşan ve bu alanda etkinliği olan grubun önde gelen bir üyesiydi. Diğerlerinden farklı olarak bir tıp doktoru olmayan Rank'ın öğrenim ve ilgi alanları, mühendislik, felsefe, psikoloji, tarih ve sanat konularını kapsıyordu. Güçlü bir içgörü yeteneğine sahip olduğu bilinen Rank, çok az sayıda kişiyle yakın ilişki kurabilmiş, oldukça yalnız bir insan olarak tanımlanır (Taft, 1958). Gençlik yıllarında ailesinin isteğini yerine getirebilmek amacıyla ticarete atılmış, daha sonra istediğinin bu olmadığına karar vererek işini bırakıp tek başına yaşamaya başlamıştı. Yokluk içinde geçen bu dönemde Rank, kendisini yoğun bir biçimde okumaya vermiş, özellikle Schopenhauer ve Nietzsche'nin çalışmalarından etkilenmişti. Bu etki sonraki yıllardaki yapıtlarında oldukça belirgindir. Ancak, bu yapıtlarda kullandığı dilin oldukça güç anlaşılır olması, düşüncelerinin yayılmasını ve yandaş bulabilmesini engelleyen önemli bir etmen olmuştur. Kişisel çabalarının ürünü olan ve 1900'lerin başlangıcında artist kişiliği üzerine yazdığı bir makale Freud'un ilgisini çekmiş ve Freud, Rank'ı, psikanalizin kültürel alanlara doğru oluşturduğu uzantıların öncüsü saymıştı. Üstelik Rank'ın üniversite öğrenimi yapabilmesi için her türlü imkânı da sağlamıştı.

Freud'un kişiliğinde, daha önceki yaşamında yoksun kalmış olduğu güçlü koruyucuyu bulan Rank için bu ilişki, huzurlu bir dönemin başlangıcı olmuş ve aynı yıllarda, mutlu başlayan bir evliliği de gerçekleştirmişti. Rank, öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Amerika'ya gitti ve dönüşünde Freud'la arasındaki kişisel ve bilimsel ilişkiler giderek bozulmaya başladı. Bunun başlıca nedeni, Rank'ın giderek Freud'dan farklı görüşler geliştirmeye başlamasıydı. Özellikle doğum sarsıntısı konusundaki görüş ayrılığı ve tedavide geliştirdiği yeni teknikler Freud tarafından hiç de olumlu karşılanmamıştı. Nitekim daha sonraki yıllarda Rank, kullandığı tedavi tekniği için, psikanaliz yerine psikoterapi terimini kullanmaya başlamış ve klasik psikanalizi temelinden ve şiddetli bir biçimde eleştirmiş, kendi kavramları da Freudcu grubun eleştirilerine hedef olmuştur.

Freud'dan ayrıldıktan sonra tekrar Amerika'ya giden Rank, Philadelphia'ya yerleşti. Philadelphia ve New York'taki sosyal hizmet okullarında dersler verdi ve psikiyatrik sosyal hizmet kavramının gelişmesinde etkin bir rol oynadı. Freud'dan ayrıldıktan sonra özel yaşamında mutsuz bir dönem geçiren Rank, sonunda eşinden de ayrıldı. Ardından sekreteriyle evlendiyse de, bu evlilikten birkaç ay sonra öldü. Amerika'da yaşadığı yıllarda öğretici olarak fazla ilgi görmemişti. Seminerlerinde az sayıda dinleyici bulunurdu. Buna karşılık ve kullandığı dilin okuyucu için yarattığı güçlüklere rağmen, yapıtları, pskiyatrik sosyal hizmet, psikoterapi, danışmanlık ve eğitim alanlarında oldukça etkili olmuştur.

Rank'm öğretisi, kökenini, kendi kişiliğinden ve yaşantılarındaki çeşitli kaynaklardan almıştır. Örneğin, Rank'ın felsefe alanında yapmış olduğu çalışmalar geliştirdiği kuramı önemli ölçüde etkilemiştir. Kendi davranışlarını gözlemlemedeki aşırı duyarlığı ve kişisel içe bakış yeteneği düşüncelerinin en önemli belirleyicileri olmuştur. Rank, nevroz kavramının en iyi biçimde anlaşılabilmesi için, yaratıcı kişilerin incelenmesi gereğini ısrarla savunmuştur. Aslında, Rank'ın psikolojiye ilgisi de "artist" kavramını incelemesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Rank'ın sonraki görüşlerinin oluşumunda psikoterapi alanındaki kişisel deneyimlerinin de rolü olmuşsa da, kilinik çalışmaları ayaktan tedaviye

gelen hastalarla sınırlanmış olduğu için, geliştirdiği kuramlar da belirli nevroz türleri için geçerli sayılır.

Rank'ın çeşitli tarihlerde yazdıkları arasında birbiriyle çelişkili görüşlere de rastlanmakla birlikte, yapıtlarına egemen olan bazı ortak öğeler kolayca seçilebilir. Rank'a göre, duygular ve düşünceler insan davranışlarının başlıca belirleyicileri ve denetimcileridir. İnsan, çevresiyle etkin bir ilişki içindedir ve davranışları, rastlantısal olarak karşılaştığı olaylar dizisine gösterdiği tepkilerle sınırlanamaz. Davranışlara kişinin içinden yön verilir. Rank'a göre, insanlar tepki geliştirecekleri olayları ve gösterecekleri tepkileri kendileri seçerler. İstekleri ve amaçlarına göre çevrelerini kendileri yaratır ve biçimlendirirler.

Rank, insanın dünyaya bazı eğilimlerle birlikte geldiğine inanır. Bunlar, açlık, susuzluk ve cinselik gibi fizyolojik ya da korku, suçluluk ve sevgi gibi duygusal tepkilerdir. İnsan bu tepki eğilimlerine davranışlarda anlatım bulmak zorundadır. Bu eğilimler sağlıklı ya da sağlıksız olarak bölümlenemez ve insanla birlikte doğuştan var olurlar. İyi ya da kötü olarak yargılanan, bunların davranışlarda anlatım bulma biçimidir. Örneğin, kızgınlık tüm insanların yaşadığı doğal bir tepkidir. Ancak bu tepkinin nasıl yaşanacağını, bir insan diğerinden farklı biçimde öğrenmiştir. Bir insan kızdığı zaman birine saldırabilir, bir diğeriyse kendisini kızdıran durumdan uzaklaşmayı yeğler. İnsanın tepki eğilimlerini çevresine karşı nasıl kullanacağı, öğrenme yoluyla belirlenir.

Rank, bu tepki eğilimleri için bazen "dürtü" terimini de kullanmış ve her bir dürtünün bir karşıt dürtüsü olduğundan söz etmiştir. Örneğin, bir insan bazen bağımsız, atılgan, güvenli, kararlı ve bireyci davranışlar gösterirken, bir başka döneminde bağımlı, ürkek, uysal ve çaresiz tepkiler gösterebilir. Rank'a göre her iki tepki türü de evrenseldir ve insanın yapısında asal olarak var olan tepki örüntüleridir. Çalışmalarının başlangıç döneminde Rank, bağımlı ve boyun eğici tepkilerin ana dölyatağına dönüşü, bağımsızlığa ve bireyleşmeye eğilimin anneden biyolojik olarak kopmayı simgelediği görüşünü savunmuştur.

Rank duygusal yaşantıları iki bölümde değerlendirmiştir. Korku, suçluluk ve kızgınlık gibi olumsuz duygular, kuramında en

çok vurguladığı tepki türleridir. Ona göre korku, insanın içinde oluşan bir yaşantı olduğu halde, bazen dış olaylarla ilişkili olarak da ortaya çıkabilir. Rank bazı yazılarında, korkuyu, kişide sürekli var olan kronik ve öznel bir durum olarak tanımlamışsa da, genelde bu duygunun belirli bazı koşullarda doğrudan yaşandığı görüşünü benimsemiştir. Rank'a göre korku, davranışlara kısıtlayıcı ya da ketleyici bir etki oluşturmasına karşın, bazen yaratıcı tepkilerin oluşmasına neden olarak yararlı amaçlara da hizmet edebilir. Dostluk, sevgi ve sevecenlik gibi duygusal yaşantıları sağlıklı davranışların en önemli öğeleri olarak tanımlayan Rank, bu tür duyguların, korku ve kızgınlık gibi tepkilerle doğrudan ve sürekli bir çatışma durumunda olduğu görüşündedir.

Rank bir sistem psikolojisi geliştirmiştir. Ona göre, insanın kendisinden ve çevresinden haberdar olması büyük bir önem taşır. Çünkü insanın bu özelliği onun seçim yapabilmesine olanak sağlar. Daha önce verilen bir örneği tekrar ele alırsak, kızgın bir insan bu duygusuna boşalım sağlamak için, kızmasına neden olan olayın kendine özgü koşullarına en uygun tepki biçimini seçebilmelidir. İnsan davranışının bu etkin ve seçici özelliği, Rank'ın *istem* kavramını geliştirmesine yol açmıştır.

Rank, uyumu, ortaya çıkan yeni durumlara göre sürekli olarak hareket eden dinamik bir denge olarak tanımlar. Dolayısıyla, sağlıklı bir gelişim, yerleşmiş alışkanlıklar ve davranış örüntüleriyle gerçekleştirilemez. Önemli olan, insanın karşısına çıkan her yeni duruma çözüm bulabilecek esnekliği göstermesidir. Bu görüş, Rank'ın, tedavi süresinde geçmişten çok, içinde yaşanan zamana odaklaşmasına neden olmuştur. Karşılaşılan her yeni olay birey için yeni uyum sorunları yaratır ve tedavide bunların üzerine eğilmek, kişinin geçmişte göstermiş olduğu alışılmış davranış örüntülerinin incelenmesinden daha geçerli bir çözüm yoludur.

DOĞUM SARSINTISI VE AYRILMA ANKSİYETESİ

Rank, kendi kuramını geliştirme doğrultusunda ilk girişimini 1924'te yayımlanan *Doğum Sarsıntısı* adlı kitabıyla gerçekleştirmiştir. Bu yapıtında Rank, dölyatağında geçen rahat bir dönem-

den sonra, birden çaba ve girişimi gerektiren doğum sonrası koşullara geçişin çocukta yarattığı dehşetin, sonraki yaşamda en sağlıklı insanlarda bile sürekli olarak var olan *birincil anksiyete*nin kökeni olduğu görüşünü savunmuştur. Bu sarsıcı olayı unutma isteği evrensel niteliktedir ve bu nedenle tüm insanlar dünyaya gelişlerinin ürkütücü izlerini bilinçdışı alanına iterler. Rank bunu *birincil baskı* mekanizması olarak tanımlamıştır. Baskıya alınan birincil anksiyete, sonraki yaşamda, dölyatağına dönme isteği ile bu dönüşün yine aynı acıyla sona ereceği korkusunun yarattığı çatışma sonucu çeşitli olaylarda yeniden yaşanır ve davranışlara etkisini sürdürür.

Bu görüş, doğum sarsıntısının sonraki yaşamdaki anksiyetelerin ilkörneği olduğu biçiminde ve ilk kez Freud tarafından ortaya atılmış olan kuramı çağrıştırmakla birlikte, iki görüşün yorumlamasında önemli bazı farklılıklar bulunur. Freud gibi Rank da yukarıda tanımlanan çatışmayı insanların nasıl çözümlemeye çalıştığını araştırmıştır. Ancak bunu yaparken, "ilkel insanın, kapkacağını yaparken dölyatağının koruyucu ve kavrayıcı özelliğinden esinlendiği" örneğinde olduğu gibi, simgeciliği çok geniş bir biçimde kullanmıştır. Freud, doğum sarsıntısını insanın yaşadığı ilk anksiyete olarak tanımlamış, sonraki yaşamdaki anksiyeteleri genellikle cinsel nitelikte nedenlerle açıklamıştır. Buna karşılık, Rank, insanın yaşamındaki anksiyetelerin çoğunu, doğum anında yaşanmış olan *ayrılık anksiyetesi*nin bir tekrarı olarak yorumlamıştır. Örneğin memeden kesilme, bebek için bir içgüdünün engellenmesi değil, doğum sarsıntısını anımsatan bir ayrılığın yeniden yaşanmasıdır. Erkekte cinsellik, annenin bedenine tekrar girebilmenin ve dölyatağına dönebilmenin tek yolu olarak yorumlanmıştır. Rank bundan ötürü, cinsellikten sağlanan zevk ve doyuma, korku duygusunun da eşlik ettiği görüşünü savunur.

Doğum sarsıntısı sonucu yitirdiklerine karşılık bebek, annesinin de yardımıyla yeni ilişkiler kurarak çevresiyle "birlikte olma" durumunu sürdürür. Ne var ki, gelişim sürecinin doğal bir sonucu olarak kurulan beraberlikler, ileride bir yenisi kurulmak üzere daima sona erer ve ayrılma anksiyetesi, yaşam döngüsünün her aşamasındaki olaylarda yeniden yaşanır. Gelişim dönemlerinin birinden diğerine geçişlerde ve yetişkinlik süresince insanın yaşa-

mında yer alan değişikliklerde, belirli bir durumu terk etme ayrılık anksiyetesini, bir amaca ulaşma çabası yeni bir beraberlik kurma umudunu taşır.

YAŞAM KORKUSU VE ÖLÜM KORKUSU

Her insan, bağımlılık ve bağımsızlık ya da boyun eğme ve kendine yön verme eğilimlerinin yarattığı çatışma ile dünyaya gelir. Doğum, birbiriyle çatışma durumunda olan bu eğilimleri de simgeler. Çünkü doğum olayı insanın, bir diğer kişiye tümden bağımlı ve çaba gerektirmeyen bir durumda, ayrı bir varlık olmayı ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeyi gerektiren bir yaşama geçişini temsil eder. İnsanın bağımsız bir varlık olma çabası yaşamın özüdür. Bunun karşıtı, dölyatağındaki çabasız varoluşa dönmek ya da bireyin, ayrı bir varlık olma yerine çevresiyle bütünleşme eğilimidir ki, Rank bunu ölüme ulaşma isteği olarak yorumlamıştır. Dolayısıyla ayrılık ve birleşme, yaşam ve ölümle eşanlam taşır.

Dölyatağı içinde dölüt, çevresiyle sürdürdüğü ortak yaşamın bir parçasıdır. Doğum, bu beraberliğin ölümü anlamına gelir ve sonraki yaşamda insanın, yeni ilişkiler kurabilmek için önceki beraberliklerini terk ederken yaşadığı anksiyetenin ilkörneği olmaktan öte bir anlam da taşır; doğmak için ölmek. Bir başka deyişle, insanın bağımsız bir varlık olarak yaşayabilmesi için, bir önceki ortak yaşamının sona ermesi gerekir. Ne var ki insan, bağımsızlığa doğru attığı her adımı ürkütücü bir tehdit olarak yaşar. Başkalarından farklı davrandığı oranda reddedilme ya da sevgiyi yitirme olasılığının artması ve kendisine yön vermede yenilgiyle karşılaşma olasılığı, sürekli korkmasına neden olur. Rank'ın *yaşam korkusu* dediği bu duygu, gerçekte, insanın kendi yaşamını sürdürmekten korkmasıdır.

Yaşam korkusuna eşlik eden bir diğer duygu *suçluluk*tur. Çünkü, kişinin bağımsızlık çabası, diğer insanları reddetmesini de zorunlu kılabilir. Örneğin, gelişim süreci içinde çocuk giderek sevdiği ve bağımlı olduğu kişilere karşıt davranışlar göstermek durumunda kalır. Rank, suçluluk duygularının bağımsız davranışların kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşünü savunursa da, di-

ğer insanların ya da kendisinin, davranışlarını onaylamaması durumunda da suçluluk duygusunun yaşanabileceğini kabul eder.

Öte yandan, yaşama isteminin atılımcı bir karakteri ve yaratıcı bir gizilgücü vardır. İnsanı bireyleşmeye doğru yönlendirir. Bu nedenle, ortak yaşama dönüş, ölüm ve gerileme, ya da bireyleşmenin ve yaşamın yitirilmesi olarak yorumlanır. Dolayısıyla, çevreyle birleşme ve bütünleşme isteği de bir tehdit olarak yaşanır. Sorumluluğunun ve bakımının bir başkası tarafından üstlenilmesinin sağladığı çabasız rahat ve güvenliğe karşın insan, çevresinin egemenliği altına girerek bireyselliğini yitirmek ve tümden çaresiz bir duruma düşmek istemez. Korku ve suçluluk duyguları bu kez de ortaya çıkar. Rank bu duyguyu *ölüm korkusu* olarak adlandırmıştır. Ölüm korkusu kişiyi yaşam çabasına güdüler, yaşam korkusu ise bu çabaların ketlenmesine neden olur.

Ayrılık, yaşam korkusunun da eşlik ettiği bireyleşme ile sonlanır. Birleşme, bireyleşmenin yitirilmesine neden olur ve ölüm korkusunu yaratır. Rank'a göre, insanın temel çatışması bu kutuplaşmadan doğar. Ancak, Rank'ın tanımladığı korku yapıcı bir güçtür ve diğer ekollerin önemle üzerinde durduğu anksiyete duygusundan farklıdır. Rank'a göre, insanın ve bu arada psikoterapinin de ulaşması gereken amaç, ayrılma ve birleşme eğilimlerini yapıcı ve yaratıcı bir biçimde bütünleştirebilmektir.

İSTEM VE KARŞIT İSTEM

İstem, Rank'ın, kişiliğin bütünleştirici gücünü tanımlamak amacıyla kullandığı bir terimdir. Rank bu terimi, felsefi anlamından farklı bir biçimde, doğmuş olmanın doğal bir sonucu ve insan organizmasının gelişmesi için zorunlu bir öğe olarak yorumlamıştır. Ona göre, insan, içsel dürtülerin birbiriyle ya da çevreden gelen baskılarla sürekli çatışma durumunda olduğu bir savaş alanı olarak sınırlamaz. Varoluşunun özünde, kendisi ve çevresiyle kurmuş olduğu etkin ilişkisi ya da bir başka deyişle, istemi bulunur.

İstem kavramıyla Rank, insanı bilinçli, amaçlı, seçim yapabilen ve kendine yön verebilen bir varlık olarak tanımlamıştır. İnsanın varoluş nedeni kendi etkinliğidir. Dolayısıyla insan, bir yan-

da biyolojik kökenli dürtülerin, öte yanda çevresinde süregelen olayların tutsağı da değildir. İçsel dürtüleri ve dış olaylar, çeşitli davranış örüntüleri arasında bir seçim yapabilmesi için ona veri sağlar. İyi düşünülerek yönetilen, içinde bulunulan durumun koşullarına uygun düşen ve duygulara yeterince boşalım sağlayabilen davranışlar, sağlıklı ve yaratıcı insanın özelliğini belirler.

Birey istemini geliştirdikçe, çatışmalarına karşın uyum sağlamayı da başarır. Rank'a göre psikolojik tedavi de istemin etkinleştirilmesine yöneliktir. Terapistle hasta arasındaki ilişkilerde terapist kendisini, hastanın istem sorununun çözümünde bir araç olarak kullanır. Terapinin temel amacı, hastanın içgörü kazanması ya da patolojik tutumlar yönünden duygusal bir eğitim görmesi değildir. Terapi, hastanın istem yönelimi değiştiği oranda başarıya ulaşmış sayılır.

Doğum olayı sonucu dölyatağıyla beraberliği bozulan çocuğun dış dünyadan ayrı bir ego bütünlüğü yoktur. Bu nedenle, çevresinde yeni doyum imkânları sağlama ve yitirdiği beraberliğin yerine geçecek yeni ilişkiler arama çabasına girer. Çevresiyle olan ilişkisinde bazı seçimler yapmaya başlayan çocuk, böylece "nesnel" bir öğrenme süreci içine girer. Öğrenme süreci boyunca, bir ego yapısı da giderek oluşmaya başlar. İsteminin etkin bir güç olabileceğini fark etmeye başlayan çocuk, büyüdükçe kendi benliğini de ayrı bir bütün olarak algılamaya başlar.

Bu süreç içinde giderek gelişen istemin yanı sıra, *karşıt-istem* de ortaya çıkar. Çocuk, yetişkinlere ve kendi dürtülerine "hayır" diyebilmeyi öğrenir. Rank, istemin, gerçekte karşıt-istem olarak belirlendiğini söyler. Bundan ötürü karşıt-istem, istemin gelişmesi yönünden önemli değer taşır.

Önce ebeveyne ve sonraları diğer dış güçlere karşı geliştirilen karşıt-istem, kökenini insanın yaradılışında bulunan bireyleşme eğiliminden alır. Ne var ki, karşıt-istem, insan için eşit değerde önemli olan "çevreyle birlikte olma" durumunu ortadan kaldırma eğilimindedir. Bundan ötürü, karşıt-istemin gerçekleştirilmesi, daha önce de sözü edilmiş olan suçluluk duygularının belirmesine neden olur. Bu duygu, insanın çevresi ya da kendi ahlaki inançları tarafından onaylanmayacak davranışlarda bulunduğu zaman yaşadığı ve evrensel bir nitelik taşıyan suçluluktan farklı-

dır. Rank'ın tanımladığı suçluluk, (1) insanın istemini gerçekleştirdiği ve (2) isteminden vazgeçerek çevresine boyun eğdiği her durumda ortaya çıkan, hatta boyun eğmenin ahlaki yönden zorunlu olduğu durumlarda da yaşanan bir duygudur.

Suçluluk duygusunun ortadan kaldırılması ve iki kutup arasında uzlaştırıcı bir bütünleşmeye ulaşılması, insanın ülküsü ve psikoterapinin amacıdır. Bu amaca sevgi duygusuyla ulaşılır. Sevgi ilişkisi bir insanın diğer bir insanın istemini, diğer insanın da onun istemini kabul etmesiyle oluşan bir duygudur. Ana-baba, bir yandan çocuğa destek olurken, diğer yandan onun karşıt-istemini, bağımsız bir insan olabilmesi için gerekli ve sevgiyle karşılanabilecek bir özelliği olarak kabul edebilirse, çocukta suçluluk duyguları da oluşmaz.

Cinsel ilişki durumunda olan kadın ve erkek, birbirlerinin istemlerini kendi istemleriymişçesine kabul edebildikleri oranda bu ilişkiden doyum sağlarlar. Bir insanın istemi, bir diğer kişi ya da kişiler tarafından da sevilirse suçluluk duygusu da ortadan kalkar. Olgun bir insan kendisini bir diğer insanın kişiliğinde sever ve onun tarafından da aynı biçimde sevilir.

KİŞİLİK TİPLERİ

Ortak özellikleri yönünden Rank, insanları üç bölüme ayırmıştır: *Ortalama insan, nevrotik ve artist.* Yaratıcı bir bütünleşmeye ulaşan insanları artist olarak adlandırmış, buna ulaşamayan kişileri de, ortalama insan ve nevrotik olarak iki başlıkta incelemiştir.

Ortalama İnsan:

Her çocuk, doğum sonrası yaşamın olağan zorlanmalarından geçerek kendisine göre bir karşıt-istem geliştirir. Bazı çocuklar ise, bir süre sonra, kendi istemlerini ana-babalarının istemleriyle özdeşleştirmenin, kendilerini, ayrılık suçluluğundan ve kendilerine özgü bir istem geliştirmenin yaratacağı sıkıntılardan kurtarabileceğini fark eder. Ebeveyninin istemini benimseyen çocuk, yetişkin yaşama ulaştığında, bu kez de toplum beklentilerinin egemenliği altına girer. Böyle bir insanın bireyleşme çabası olmadığı gibi, çevreye uyum yapmada da çatışması olmaz. Rank bu tanım-

lamasıyla, bilinçli olarak kendi çıkarları için toplumla uzlaşan kişileri kast etmemektedir. *Ortalama insan,* bir başka seçeneği hiç düşünmemiş olduğu için topluma uyum gösteren kişidir.

Ortalam insan, toplum için oldukça yararlı bir kişidir ve çevreden saygı görür. Toplum değerleri geçerli olduğu sürece o da geçerlidir. Ne var ki, çoğu kez kendisini değersiz hisseder. Öte yandan, özdeşleştiği toplumda bir değişim olursa çevresindeki olayların kurbanı olabilir, toplum bir karışıklık döneminden geçiyorsa şaşkınlığa düşebilir. Rank, ortalama insandan hoşlanmadığını açık seçik belli etmiş ve yazılarında ona pek yer vermemiştir. Sosyal hizmet uygulamalarında topluma uyum yapmanın sağlıklılık ölçütü olarak kullanıldığı dönemde Rank, bu eğilime şiddetle karşı çıkmış, psikoterapide de amacın topluma uyum yapabilmek olmayıp, kişinin iç dünyasında değişiklik yaratmak olduğu görüşünü savunmuştur.

Rank ülküleştirdiği insan için *artist* terimini kullanmıştır. Rank'ın tanımladığı artist, herhangi bir işçi ya da iddiasız bir ev kadını olabilir. Ona göre toplumun "başarılı artist" olarak nitelendirdiği kişiler, genellikle ortalama ya da nevrotik kategorilerindeki insanlardır. Nevrotik ve artist kişilerin ortak bir yanı vardır. Her iki grup da toplum beklentilerinden ayrılmanın yarattığı sıkıntıya katlanmayı göze almışlardır. Artistin seçmiş olduğu yol pek de kolay değildir ve gerekli dengeyi sürdürebilmek için zaman zaman nevrotik davranışlara başvurulmasını da gerektirebilir. Ancak artist, bir yandan kendi istemini gerçekleştirirken, diğer insanlarla yaratıcı ilişkiler kurarak beraberlik ihtiyacını da karşılar, yaşam ve ölüm korkularının oluşturduğu kutuplaşmaya çözüm getirir.

Kahramanca yapılmış da olsa ayrılık eylemi insanın ülküsüne ulaşabilmesi için yeterli değildir. İnsanın kişisel istemi, ancak diğer insanlar tarafından da kabul edildiğinde gerçekten yapıcı bir nitelik kazanır. Dolayısıyla insan, ancak isteminin doğruluğuna inanıp kendisini suçlu hissetmediğinde ve diğer insanların da bunu benimsediğini hissettiğinde, ayrılık ve birleşme sorunlarına çözüm getirmiş demektir. İşte Rank'ın tanımladığı artist, buna ulaşabilmiş ve karşıt eğilimleri arasında bir uzlaşma yaratabilmiş kişidir.

Rank'ın engellenmiş bir artist olarak tanımladığı *nevrotik*, yaşamın karşıt eğilimlerini birleştirebilmek için çaba göstermiş, ancak bunu başaramamış kişidir. Ayrılma çabasında o denli ileri gitmiştir ki, ait olduğu kültürle özdeşleşme imkânını yitirmiştir. Nevrotiğin karşıt istemi oldukça güçlüdür ve bundan ötürü, terapi süresince değişmeye karşı direnç gösterir.

Normal koşullarda çocuk, gelişim sürecinin her aşamasında karşılaştığı zorlanmaları çözümleyerek, gerçekliğe uygun bir biçimde yargılamayı öğrenir. Buna karşılık nevrotik, ana-babasıyla yaşadığı beraberlik biçimini, seçim ve ayrım yapmaksızın, karşılaştığı her insanda yeniden yaşar. Artist, çevresindeki insanlarda ve olaylarda yaşamının ilk günlerini yeniden yaşamaz. Yaşantıları süresince öğrendikleri, yorumlarını gerçekliğe uygun bir biçimde yapabilmesini sağlar. Buna karşılık nevrotik, yorumlarını kendi ihtiyaçlarına göre genelleştirir. Ayrılık çabaları suçluluk duyguları yaşamasına neden olur ve diğer insanlara karşı düşmanca eğilimler (karşıt-istem) geliştirir.

Nevrotik, uyum yapma çabasında yenilgiye uğramış ortalama insandan çok farklıdır. Daha kolay bir çözümü göremediği için, bunun ötesinde çare arayan kişidir. Bu nedenle Rank, nevrotiğin direncini ve düşmanca duygularını, yıkıcı olmaktan çok, yapıcı nitelikte bulur. Dolayısıyla tedavi, nevrotik kişinin yaratıcı çabalarına yönelik olmalı ve terapist kendi zihninde, hastanın ulaşması gereken bir amaç saptamaktan kaçınmalıdır. Tam karşıtı, terapist, hastasının istemini kabul ederse hasta da kendi istemini suçlanmadan kabullenir.

Rank, tüm nevrotik belirtilerin temelinde korku ve suçluluk duygularının bulunduğunu söyler. Bu duygular denetlenmeyecek kadar güçlenir ve kronikleşirse, insana yön veren düşünce örüntüleri yeterince gelişemez. Buna bağlı olarak duygusal tepkilerin denetimi de güçleşince, nevrotik belirtiler ortaya çıkar.

Nevrotik, içinde bulunduğu durumları kendi iç dünyasına göre algılar ve çevresindeki olayların kendisiyle ilgili olup olmadığının ayrımını yapmakta güçlük çeker. Tepkilerini genelleştirme eğilimindedir ve bu tepkiler "hep ya da hiç" biçiminde ortaya çıkar. Yaşadığı durumlarda, kendisini ya tümden reddedilmiş ya da koşulsuz kabul edilmiş olarak yorumlama eğilimindedir. Nev-

rotik, ya davranışlarını sürekli olarak ketler ve yaşam alanını daraltır ya da kendi tepkilerini denetleyeceği yerde, kendisini korkutan durumları denetimi altına alabilmek için saldırgan girişimlerde bulunur. Çoğu kez, hiçbir şey yapamadığından ve olaylarla başa çıkamadığından söz eder. Gerçekte bu, yapamamaktan çok yapmak istememek, bir başka deyişle, etkinlikten korkmaktır. Nevrotik, davranışlarından kendini sorumlu tutmaz, çevresindeki olayların kendi dışında oluştuğuna ve onlara yön verebilmenin kendi elinde olmadığına inanır. Duygularına suçluluk ve kızgınlık egemendir, sevgiyi fark etmekte güçlük çeker ve kendini sürekli haklı bulur. Olayları yanlış yorumladığından, davranışlarının yönetiminde sürekli aksaklıklar olur. Nevrotik kişinin davranışları ya dürtüsel niteliktedir ya da davranış alanı çok daralmıştır.

Nevrotik, sürekli kendini dinler, kendisini aşırı eleştirir; küçük, zayıf ve değersiz bulur. Kendisinde ve çevresinde değersizliğini kanıtlayacak ipucu bulabilmek için olmadık yorumlara gider ve sürekli bunun acısını yaşar. Değersizliğini görmemek için davranışlarını kısıtlar, ancak bu kez de kendini ortaya koyamamış olmasından ötürü değersizlik duygularına kapılır. Davranışlarından ve onların yaratacağı sonuçlardan sürekli kaygı duyar. Bu nedenle, diğer insanların kendisi hakkında düşündükleri onun için büyük önem taşır.

Uyum içinde yaşaması mümkün olmayan nevrotik kişi, sorunlarını iki biçimde yönetir: (1) Ayrılığın acısından kurtulabilmek umuduyla egosunu, önemli ya da önemsiz, her tür yaşantının içine atar. Bunu yaparken de ya aşırı boyun eğici bir tutumla başkalarının egemenliği altına girer ya da tepkici ve başkaldırıcı davranışlar gösterir. Böylece, çevrenin yapısı içinde egosunu yitirerek ölüme çağrıda bulunmuş olur. Varlığına egemen olan korku, ayrılık ve başkalaşma korkusu, bir başka deyişle, yaşam korkusudur. (2) Nevrotik kişinin seçebileceği bir diğer yol da, egosunu yaşamdan uzak tutmaya çalışmaktır. Böylece, bir kişi, duygusal dünyasını çevreden yalıtır ve uzaklaştırır. Burada egemen olan duygu, çevreyle birleşmenin ve diğer insanlarla ilişkiye geçmenin bireyselliği yok edeceği kaygısı ya da bir başka deyişle, ölüm korkusudur.

TEDAVİ

Rank'ın tedavi yaklaşımında temel ilke, hastanın ayrılığını ve bağımsızlığını (yaşam korkusu) suçlanmadan kabul edebilmesine yardımcı olmaktır. Bu tür tedavide direnç, analizi yapılarak ortadan kaldırılması gereken bir engel olarak görülmez. Tam karşıtı, hastanın isteminin bir anlatımı olarak yorumlandığından, olumlu bir belirti olarak karşılanır. Hatta düşmanca duygular da (karşıt -istem), nevrotik kişinin bağımsız bir varlık olma çabasının belirtileri olarak nitelendirilir. Anlaşılması ve kabul edilmesi gereken bir olgu olarak değer taşır. Rank'ın tedavi yaklaşımı, terapist-hasta ilişkisi, yani transferans üzerine kurulur. Tedavide başarı, diğer psikanalitik ekollerde olduğu gibi, duygusal boşalım ve içgörü kazanma yöntemleriyle değil, hastanın kendisini gerçek, bağımsız ve suçluluklarından kurtulmuş bir varlık olarak kabul edebilmesine imkân tanıyan yaşantılardan geçmesiyle sağlanır.

Terapi, iki etmenden ötürü oldukça güç bir süreçtir. (1) Terapist tarafından gereğinden fazla sevgi ve kabul görmek, hastadaki ölüm korkusunun artmasına yol açar. Nevrotik kişi, bir yandan yakın beraberlikler kurmak isterken, diğer yandan bunun gerçekleşmesinden de korkar. (2) Nevrotik kişinin tepkileri "hep ya da hiç" biçimindedir ve gerçeklik değerlendirmesinden oldukça yoksundur. Terapi, gerçekliğe yönelik olmalı ve hastanın ayrı bir varlık olarak seçimlerini yapabilmesine imkân sağlamalıdır.

Rank'm tedavi yaklaşımında, transferans ilişkisi kurulduktan sonra, hasta ve terapist, tedavinin süreci ve sonuçlanması konusunda yaklaşık bir tarih saptarlar. Bu süre hastanın sorunlarının türüne göre değişir ve tedavi ilerledikçe hastayla birlikte yeniden gözden geçirilir. Tedavi sonra ererken hastaya, yaşamını kendi başına sürdürmede güçlük çekerse istediği zaman geri gelebileceği söylenir. Böylece yaşamını sürdürme zorunluluğu, hastaya somut bir beklenti olarak verilmiş olur. Tedavinin bu yönde zorlanması, hasta-terapist ilişkisinde ve tüm nevrotiklerde karakteristik olan "aşırı bağımlılık-bağımlılıktan korkma" çelişkisinin çözümüne yardımcı olur.

Rank, terapinin amaçlarının kimin tarafından belirleneceği konusunu açıklamamıştır. Ancak, terapide oluşan durumların ve hastanın tepkilerinin terapist tarafından en uygun bir biçimde

kullanılmasının tedavinin başarısında başlıca etmen olduğunu söylemekle, bu rolün daha çok terapiste bırakıldığını ima etmiştir. Rank'a göre terapinin amacı, kişinin kendine özgü egosuyla birlikte benliğini kabul edebilmesi ve duygusal özerkliğini yaşayabilmesidir. Tedavi sürecinde, kişinin kendine yönelik eleştiri ve reddedici düşünceleri, kendini kabul eden ve onaylayan düşüncelere dönüşmelidir. Hasta kendisini, yaşamına yön verebilen, sağlam kararlar alabilen ve bunları uygulayabilen, davranışlarının sorumluluğunu üstlenebilen biri olarak kabul etmelidir.

Tedavinin en önemli amaçlarından biri, duygusal tepkilerin onarılmasıdır. Korku ve suçluluk duygularının yoğunluk ve sıklık oranı azaltılmalı, buna karşılık sevgi gibi olumlu tepkilere önem tanınmalıdır. Hasta, diğer insanlara bencil olmayan beklentilerle ve sevecenlikle yaklaştığında onlardan da benzer tepkiler alabileceğini öğrenmelidir. Küçük dozlarda her tür duyguyu yaşamanın, insanın duygusal dünyasını zenginleştireceğini ve onu mutlu edeceğini öğrenmelidir.

Tedavinin bir diğer önemli amacı da, hastanın, yaşadığı durumlar içinde, kendini ve davranışlarını korku ve suçluluk hissetmeden kabul edebilmesidir. Hasta kendisini kabul edebildiği oranda, gerçek benliğiyle ülküleştirdiği benlik özdeşleşir. Dolayısıyla, eğer duygularını yönetmede güçlük çekiyorsa, onları bastırmaktan, yadsımaktan ya da yanlış yorumlamaktan vazgeçmeyi öğrenmelidir.

Tasarılarını oluştururken, kararlarını verirken ve eyleme geçmek için hangi yolları seçeceğini saptarken, düşüncelerini, çevresindeki durumlara ve diğer insanların yargılarına göre değil, kendi sağduyusuna göre geliştirmelidir.

Korku ve suçluluk duyguları azaldıkça kişi, insanlar arasındaki farklılıkları ve kendisinin onlardan farklı olan yönlerini daha iyi görebilecek ve kabul edebilecektir. Çevresindeki olayların ayrımını iyi yapabildiğinde, tepkilerini de durumlara göre ayarlayabilecek ve davranışlarından ötürü utanç duygusuna kapılmayacaktır. Rank, insanın mutlu olabilmesi için inançları olması gereğine inanmıştır. Ona göre, bu inançların en değerlisi insanın kendisine olan inancıdır ve geliştirmiş olduğu psikoterapi yöntemi hastaya bunu kazandırmaya çalışır.

Rank, yazılarında, psikoterapide öğrenmenin önemli bir yeri olduğunu ima etmişse de hangi öğrenme ilkelerinin kullanıldığını açıklamamıştır. Ancak, duyguların öğrenmede büyük önem taşıdığından, suçluluk ve korku duygularının kaçınma tepkilerine yol açabildiğinden söz etmiştir. Rank, hastanın değişebilmesi için duygularının tedavi ortamı içinde yaşanmasını zorunlu görür. Terapi ortamının, yaşamın tartışıldığı bir yer olmayıp, doğrudan yaşandığı bir yer olduğu görüşünü savunur. Bu yaşantının içinde terapistin tutumu, gerekli değişikliklere ulaşılmasında en önemli araçtır. Dürtüler ve bağımlılık-bağımsızlık çatışması gibi davranışı güdüleyen iç etmenler doğuştan vardır ve öğrenmeyle değiştirilemez. Ancak, bu dürtülerin boşalımını sağlayan davranış biçimleri değiştirilebilir ve düzeltilebilir.

Hasta tedaviye gelirken, kendisinden beklediği değişiklik için çaba göstermesi gerektiğini fark etmeyebilir ve başlangıçta sorumluluğu terapiste yükleyebilir. Rank, tedavinin başlangıcında birçok hastada böyle bir tutum gözlemlenebildiği ve bunun önemli olmadığı görüşündedir. Ona göre tedavinin ön koşulu, hastanın bazı davranışlarını değiştirmek için gerçekten istek duyması ve bu tür bir tedavi yöntemine güven duyabilmesidir. Terapi başladıktan bir süre sonra hasta, tedavi sürecine katkıda bulunmamayı sürdürürse davranışlarında da değişiklik oluşamaz.

Davranışlarda değişiklik olabilmesi için en önemli koşul, hastanın duygusal tepkilerini tedavi ortamı içinde yaşamasıdır. Bu sağlandığında, hasta doğal olarak, tedavi öncesinden alışagelmiş olduğu davranış örüntüleriyle tepki gösterir. Korkuları, suçluluk duyguları, sevgiye duyduğu açlık ve gerçekleri saptırma eğilimleri terapistle ilişkisinde de yaşanır. Bu nedenle hasta, buluşma süresince terapistin gösterdiği tepkiler üzerinde açıkça konuşmaya yöneltilir. Ancak bunu yaparken hastanın, terapisti ayrıcalığı olan bir insan olarak değil, toplumun bir temsilcisi olarak görebilmesi gerekir. Hasta, gurur duyduğu, utandığı ya da kendisini ürküten davranışları üzerinde açıkça konuşmaya teşvik edildiğinde, duygusal tepkiler kendiliğinden ortaya çıkar ve bunları değiştirebilme imkânı sağlanmış olur. Rank bunu tedavinin "günah çıkarma" niteliği olarak tanımlamıştır. Çünkü gerçekte, hasta

kendisine itirafta bulunmaktadır. Hasta, duygusal tepkileri ve bunlara ilişkin düşünceleri üzerinde açıkça konuştukça, giderek onları denetleyebilme ve yönlendirebilme gücünü de bulmaya başlar. Bir başka deyişle, kendisine rehber olmanın sorumluluğunu üstlenir.

Hastanın bilincinde olduğu tüm duygularını dile getirmesi çok önemlidir. Rank, sorumluluğunu üstlenmemek için özürler yaratamadığı zaman, hastanın kendisi hakkında ne kadar çok şeyi bildiğini gözlemlemenin şaşırtıcı olduğundan söz eder. Ona göre hastanın, bilincinde olduğu, görmezlikten geldiği dünyası, bilinçdışına itilen yönlerinden çok daha zengindir.

İlk dönemlerde biraz zor olmakla birlikte, hasta, terapi sürecinde değişebilme ve kendine yön verebilme sorumluluğunu en kısa zamanda üstlenmelidir. Bu da, hastanın dikkatini kendi tepkilerine odaklaştırarak davranışlarını anlayabilmesi ve denetleyebilmesi anlamına gelir. "Yapamam", "elimde değil" ve "diğer insanlar bana fırsat tanımıyorlar" biçimindeki düşünce, yerini, "yapabilirim" ve "yapacağım"a bırakmalıdır. Rank, hastadan çok şey bekleyen bu terapi yaklaşımının bazı hastalar için zor olduğunu kabul eder.

İnsan davranışlarının çeşitliliğinden ötürü tedavide genel bir uygulama tekniğinden söz edilemeyeceğini savunan Rank, bazı psikoterapi ekollerinin, kendi kuramlarının ideolojik uygulamaları olan teknik kurallarına da karşı çıkar. Terapist ne yapması gerekeceği konusunda genel bir bilgiye sahip olmakla birlikte, terapinin yönünü önceden tasarlamaz, ne yapacağına tedavi ilerledikçe karar verir. Bir başka deyişle, terapist her hastası için ayrı bir teknik geliştirme durumundadır.

Rank'a göre terapi, uygulanarak öğrenilir. Belirli bir teknik söz konusu olmadığından, genç psikoterapistlerin yetiştirilmesinde geleneksel eğitim yöntemlerinin kullanılabilmesi de mümkün değildir. Dolayısıyla terapist, kişisel klinik yaşantılarından edindiği bilgi ve deneyimden yararlanmak zorundadır. Rank, diğer psikanaliz yöntemlerinin hastayı terapistten yardım istemeye zorladığına, kendi terapi yaklaşımının ise hastanın kendi kendisine yardımcı olmasını sağladığına inanır. Belirli bir tedavi tekniğinin olamayacağı görüşünü savunmuş olmasına karşın, Rank, bazı

yazılarında, tedavinin nasıl uygulanacağı konusunda önerilerde bulunmuştur.

Rank tedavide, içinde yaşanılan zamanda gözlemlenen davranışların önemli olduğu görüşünü savunur. Ona göre, bu davranışların hangi koşullar altında oluştuğunu incelemenin tedaviye bir katkısı olamaz. Geçmişin tartışılması, yalnızca, yaşanılan zamana ait bozuk davranışların ortaya çıkmasına ortam sağlaması yönünden önemlidir. Kişinin geçmişini inceleyerek içinde yaşanılan zamanı anlamaya çalışmak, davranışlarda herhangi bir değişme yaratmaz. Çünkü hasta, sürekli olarak geçmişini öne sürerek, içinde yaşanılan zamanda gösterdiği davranışların sorumluluğunu üstlenmekten kaçınır. "Gerçeği" geçmişte ararken kullanılabilecek tek veri, insanın kendi belleğidir. Üstelik geçmişi istediği gibi yorumlamış olmak, insanı gerçeği öğrenmekten daha mutlu kılar.

Rank'a göre, psikoterapideki onarım mekanizması için kullanılabilen tek araç, hastanın karşısında bulunan bir diğer insan, yani terapisttir. Bu nedenle terapist, tedavideki değişikliklerin oluşabilmesi için gerekli ortamı temsil eder. İnsanı güç durumda bırakan, korku, suçluluk gibi duygular ve kendisini aşağılatan düşünceler, çevresindeki insanlarla yaşadığı olayların sonucudur. Davranışlarda değişiklik olabilmesi için bu duyguların tedavi saatinde ve terapistle ilişki süreci içinde yaşanması gerekir. Rank, herkesin iyi bir terapist olamayacağından ve bunun için belirli bir kişilik yapısına sahip olmanın gereğinden söz etmişse de böyle bir terapistin niteliklerini açıklamamıştır.

Rank'a göre terapistin amaçları üç bölümde sıralanabilir:

(1) Terapist, hastasında duygusal tepkiler oluşturabilmelidir. (2) Terapist, hastanın kendi duygusal tepkilerini tedavi ortamında gözlemleyebilmesini sağlamalıdır. Dışarıdaki olaylarda gösterdiği duygusal tepkileri düzeltebilmesi için, hastanın önce onları fark edebilmiş olması gerekir. (3) Terapist, hastanın atılımcı ve bağımsız tepkiler gösterebilmesini ve ayrıca bu tepkilere olumsuz duyguların eşlik etmemesini sağlamakla yükümlüdür. Ne var ki Rank, terapistin hangi tutumlarıyla bu amaçlara ulaşabileceği konusunda bir açıklama yapmamıştır. Yazılarında bu konuya ilişkin tek bir ilkeye rastlanır: Terapist, hastasındaki olumsuz

tepkileri ortadan kaldırmak amacıyla, onun bu tür davranışlarını eleştirmez, küçümsemez ve cezalandırmaz. Rank'a göre tedavide önemli olan, sağlıklı tepkileri özendirmek ve oluşumlarını pekiştirmektir.

Rank, tedavide "doğrudan yaşantı"ya, bir başka deyişle, duyguların ortaya çıkışıyla birlikte, bu duyguların varlığından da haberdar olabilmeye önem tanır. Bir bakıma, bu yaklaşımı, Freudcu ekolün düşünce ve konuşmalara verdiği aşırı öneme bir karşıt tepki sayılabilir. Terapistle hasta arasındaki ilişki içinde duygusal yaşantıların oluşması kaçınılmaz bir durumdur. Üstelik bu duygular, hasta onları saklamak ya da varlığını yadsımak istese bile, daima onun iç dünyasının gerçeklerini yansıtırlar. Hasta, tedavi odasında oluşan duygusal tepkilerinin terapistle ilişkili olduğunu sürekli görmezlikten gelme eğilimindedir. Terapistin en önemli görevlerinden biri, bu ilişkiyi hastaya göstererek onu duygularından haberdar edebilmektir. Bunu yaparken terapist, değer yargılarından kaçınmalı ve hiçbir zaman otorite rolünü üstlenmemelidir. Bunun için terapist, hastasının tedavi saatinde tartışılacak konuları istediği gibi seçebilmesine imkân tanımalı ve hatta bu konuda onu teşvik etmelidir. Terapist, hastasının kendisine karşı aşırı duygusal tepkiler geliştirmesine fırsat vermemelidir. Rank, klasik psikanalizdeki transferans sorununun, terapistin otoriter ve sevgi verici tutumunun bir sonucu olduğu görüşündedir.

Rank, tedavide sorumluluğun ve değerlendirmenin daha çok hasta tarafından üstlenilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Terapide geçerli olan, terapistin açıklamaları ya da yorumlamalarından çok, hastanın kendisinin fark edebildiği duygulardır.

Tedavinin amacı, "hastayı bilinçlendirmek" değil, "hastanın bilinçlenmesi"dir. Dolayısıyla terapist, hastayı duyguları üzerinde konuşmaya sürekli teşvik etmelidir. Terapistin acele bir yorumda bulunması, hastanın içinden geldiğince yaptığı konuşmaya son vermesine neden olur. Tedavinin ilk dönemlerinde terapistin sözleri, tepkilerin yöneldiği durumlara ya da ana-baba, eş, terapist vb. kişilere ilişkin eylemleri kısıtlar, duygusal yaşantıları teşvik eder. Bu, "hissedebilmeyi öğrenmek" olarak da tanımlanabilir. İnsanın duygularına yön verebilmesi için önce onları tanıyabilmesi gerekir.

Rank'a göre hasta, tedaviye bağımlılık ve bağımsızlık eğilimlerinden birini yadsımakta olduğu için gelir. Dolayısıyla terapistin görevi, tedavi sürecinde hastanın yadsıdığı yönünü ortaya çıkarmaktır. Böylece hasta, kişiliğinin "lanetlemiş" olduğu yanlarıyla yüzleşerek, onları yeniden değerlendirme olanağı bulur. Rank, bir durumdan korkulduğu ve sakınıldığı oranda o durumun çekiciliğinin arttığını söyler.

Rank, klasik psikanalizdeki rezistans kavramını, hastanın terapistle işbirliği içinde olmaması ya da yapması gerekeni yapmaması durumuna karşı terapistin geliştirdiği tepkinin anlatımı olarak yorumlar. Ona göre rezistans, hastanın bağımsızlığa doğru yönelme isteğinin belirtileridir. Bundan ötürü, özellikle terapiste karşı çıkışlar, hastanın terapiye engel olma çabası olarak yorumlanmaz ve olumlu karşılanır. Rank, hastaların, durumlarını düzeltme konusunda fazla sorumluluk üstlenmekten hoşlanmadıklarını gözlemlemiştir. Ancak, tedavi için gerekli olan sürenin hasta ve terapist tarafından önceden saptanmış olması, hastanın sürekli olarak terapistine yaslanamayacağının ve günün birinde yaşamının sorumluluğunu tek başına üstlenmesi gerekeceğinin bilincinde olmasını sağlar. Bu ise, tedavinin sonu yaklaştıkça hastanın kendine yeterli olma çabalarının artmasına neden olur ve bu çabalar terapist tarafından da desteklenir.

Tedavide ilk adım, korku duygusunu denetim altında tutulabilecek bir düzeye indirgemektir. Korku, hastayı tedaviye güdüleyen bir öğe olduğundan, bu duygunun tümden yok edilmesi hastanın nevrozundan kurtulma çabasının da yitirilmesine neden olabilir. Korku, denetim altına alındıktan sonra, tedavi saatlerinde hastanın korku dışında her tür duygusunun açıklanmasına imkân tanınır. Eğer bu duygulara korku da eşlik ediyorsa bunun ortadan kaldırılmasına çalışılır. Korku diğer duyguların yaşanmasını engellediğinden, yaşanamayan duyguların ortaya çıkmasına imkân sağlamak gerekir. Bu duyguların kabul edilmesine ve dolayısıyla, kişinin kendisini kabul edebilmesine neden olur. Böylece hasta, duygularını yadsımak yerine onları denetimi altında tutmayı öğrenmiş olur.

Korku ve çatışmalar azaldıkça ya da bilinçli denetim altına alındıkça terapist, hastayı kendi değerlendirmelerinde ve eylem-

lerinde daha güvenli olmaya doğru yöneltir. Böylece hasta, tepkilerini oluştururken daha az kararsızlığa düşer ve davranışlarının doğuracağı sonuçların sorumluluğunu korkusuzca üstlenmeyi öğrenir. Tedavinin sonlandırılması, hastanın kendi yönünü çizme konusundaki kararlılığıyla birlikte gelir. Hasta, terapisti de aradan çıkararak, kendi davranışlarına yön vermenin sorumluluğunu üstlenebileceği yeni bir yaşama başlar.

Bölüm: 5

KAREN HORNEY VE BÜTÜNCÜ YAKLAŞIM

Çağdaş psikiyatristlerin çoğu Karen Horney'i önemli bir kuramcı olarak kabul ederler. Nevroz ve tedavisine ilişkin görüşleri, özellikle 1940-1960 yılları arasında psikoterapi alanını önemli ölçüde etkilemiştir. Horney'in yapıtları meslekten olmayanlar tarafından da çok tutulmuş, New York'taki kokteyl partilerde, görüşlerini ve son çıkan kitabını tartışamayanlara cahil gözüyle bakılması şaka konusu olmuştur (Ford ve Urban, 1967). Öte yandan, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, çok sayıda psikiyatrist, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı, çalışmalarında Horney'in görüşlerinden ve tedavi tekniklerinden yararlanmışlardır. Kültürel ve toplumsal etmenlere önem vermiş olması, Freud'un biyolojik yönelimine karşı çıkanlar tarafından kolayca benimsenmiş, nevrotik davranış örüntülerinin karmaşıklığına açıklık getiren kavramları ve tedavi tekniği konusundaki önerileri, çoğu kez Horney'e ait oldukları da unutularak, günlük konuşma diline özümsenmiştir.

Horney'in görüşlerinin bu kadar etkili olmasının başlıca nedenlerinden biri, yapıtlarında kullandığı anlatım biçimidir. Horney, insan davranışlarının çeşitliliğini ve karmaşık örüntüleri arasındaki ilişkileri çok iyi yakalayabilmişti. Bu gözlemlerini sürekli olarak yapıtlara dönüştürmesi, görüşlerinin çok sayıda kişi tarafından izlenebilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu kadar çok yandaş bulmasına karşın Horney, kuramındaki sistematik noksanlıklar ve betimsel önerilerindeki tutarsızlıklar nedeniyle ağır eleştirilere de uğramıştır. Ford ve Urban (1967), Horney'in yapıtlarını, eleştirmenlerin olumsuz görüşlerine karşın halk tarafından çok tutulan tiyatro oyunlarına benzetirler. Bazı biçimsel noksanlıkları da olsa, Karen Horney'in görüşlerinin, in-

san davranışlarının anlaşılmasında ve klinik uygulamalardaki değeri ve psikoterapi alanı içindeki yeri tartışma götürmez niteliktedir.

Karen Horney, 1885'te Hamburg'da doğdu. Annesi Hollanda kökenli bir Alman vatandaşı, babası Norveçli bir gemi kaptanıydı. Horney'in anne ve babasının farklı uluslardan gelmesi ve babasının kaptanlığı nedeniyle çocukluk yıllarında sık seyahat etmiş olması, geliştirdiği kuramda kültürel etmenlere önem tanımasında etken olmuştur.

Karen Horney, ortaöğrenimini Hamburg'da tamamladıktan sonra, Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni girdi ve 1911'de oradan mezun oldu. Dört yıl süren psikiyatri uzmanlığı eğitimi süresince günün önde gelen psikanalistlerinden Karl Abraham ve Hans Sachs tarafından analiz olan Horney, daha sonra Berlin Psikanaliz Enstitüsü'ne öğretim üyesi olarak atandı ve orada yıllarca çok sayıda psikanalist adayının eğitim ve gözetimine katkıda bulundu.

Horney klinik çalışmalarını, on beş yılı aşkın bir süre, Ortodoks Freudcu yaklaşıma bağlı olarak sürdürdü. Ancak, aldığı sonuçlardan hoşnutsuzluğu giderek arttı ve bazı sorunların klasik psikanalizle çözümlenemediğini gözlemlemeye başladı. Önceleri bu durumu kendi deneyimlerinin yetersizliğiyle açıklamaya çalıştıysa da, sonunda, psikanaliz kuramının yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirmesi gereğine inanmaya başladı. Bu konudaki kuşkularının Psikanaliz Enstitüsü'ndeki iki değerli meslektaşı Harold Schultz-Hencke ve Wilhelm Reich tarafından da paylaşılmış olması, Horney'in yeni görüşler geliştirme çabasını destekleyen ve pekiştiren önemli etmenlerden biri olmuştur.

Horney'in kuramsal yaklaşımına ve klinik yeteneklerine karşı büyük saygı ve beğeni geliştiren Franz Alexander, 1932'de onu, Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nde kendisiyle birlikte çalışmak üzere Amerika'ya çağırdı. Bu çağrıyı kabul eden Horney orada iki yıl çalıştıktan sonra New York Psikanaliz Enstitüsü'ne öğretim üyesi olarak atandı ve orada çalıştığı süre içinde en önemli yapıtlarını verdi.

Horney'in ilk önemli yapıtı 1937'de yayımlanan *Çağımızın Nevrotik İnsanı* (The Neurotic Personality of Our Time) olmuştur.

Bu kitabında, nevrotik davranışların oluşumunda kültürel etmenlerin ve bozuk insan ilişkilerinin rolünü vurgulayan Horney, genelde Freudcu doğrultudan fazla ayrılmamıştır. Ancak, 1939'da yayımlanan *Psikanalizde Yeni Yollar* (New Ways in Psychoanalysis) adlı ikinci kitabında, kendi görüşlerini kesin bir biçimde ortaya koyarak, nevrotik davranışların oluşum ve işleyişini, "içgüdüsel ve gensel psikoloji" olarak nitelediği Freudcu yaklaşımdan çok farklı bir biçimde açıklamıştır. Libido kuramını reddeden ve Oedipus kompleksi, özseverlik, anksiyete, transferans ve rezistans kavramlarına Freud'dan çok farklı bir yorum getiren Horney, ayrıca, nevrotik sorunların tedavisinde ulaşılması gereken amaçları da oldukça değişik bir biçimde tanımlamıştır.

Daha sonraları, özellikle *İçsel Çatışmalarımız* (Our Inner Conflicts) ve *İnsan Gelişimi ve Nevroz* (Neurosis and Human Growth) adlı yapıtlarında Freudcu görüşten iyice ayrılan Horney, kendine özgü kuramıyla psikoterapi alanındaki seçkin yerini almıştır.

Olağanüstü yetenekli bir hekim olarak bilinen Horney, bir yandan klinik çalışmalarını sürdürürken, psikoterapistlerin eğitimi konusuna da eğilmiştir. Psikanalizi Geliştirme Derneği'nde ve dekanlığını da üstlendiği Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nün kuruluşunda çalışmış, ayrıca "Journal of Psychoanalysis"in editörlüğünü yapmıştı. Karen Horney, kısa süren bir hastalığın ardından 1952 yılında New York'ta öldü.

HORNEY KURAMININ ANA ÇİZGİLERİ

İnsan davranışlarının içgüdü denilen fizyolojik olaylardan kaynaklandığı yönündeki Freudcu görüşe karşı çıkmış olan Horney, bozuk davranışların aile içi ilişkilerdeki aksaklıklar sonucu ortaya çıktığını ve ayrıca, sosyokültürel etmenlerin de bu öğrenme sürecini önemli oranda etkilediği görüşünü savunmuştur. Bir insanın diğeriyle, toplumun bireyle ve ana-babanın çocukla olan ilişkilerinin önemini vurgulayan böyle bir yaklaşımda, davranışın biyolojik belirleyicileri geri planda bırakılmıştır.

Horney'e göre davranışlar, insanın çevresiyle olan ilişkileri içinde geliştirdiği tepkilerin örgütlenmiş örüntülere dönüşmesiyle oluşur. Yaşamın ilk günlerinde oldukça sınırlı sayıda olan bu

tepkiler, giderek daha geniş ilişki alanlarına yönelir ve sonunda, yetişkin yaşamın oldukça karmaşık görünümlü tepki örüntülerine dönüşürler. Dolayısıyla, davranışların belirleyicileri, insanın yaşamı boyunca geliştirmiş olduğu algılar, duygular, düşünceler, yargılar, değerler, amaçlar ve bunların birbiriyle olan karşılıklı etkileşimleridir.

Horney, davranışların yaşanmakta olan zaman içinde incelenmesi gereğini vurgulamıştır. Bilindiği gibi Freud, yetişkin yaşam davranışlarını, çocukluk dönemlerinde geliştirilen tepkilerin yeniden yaşanması ve onların değişik biçimli anlatımları olarak açıklamış ve bundan ötürü davranışların, tarihsel evrimleri içinde çözümlenmesi gereğine inanmıştı. Horney ise bir davranışın, yaşanmakta olan zaman içinde ortaya çıkış biçiminin anlam ve önem taşıdığı görüşünü savunur. Ona göre, çocukluk yaşantıları ile yetişkin yaşam arasında doğrudan ve yalın bir ilişki kurma imkânı sınırlıdır. Çünkü arada geçen sürede, kişinin yeni davranış örüntüleri geliştirmesine neden olan başka olaylar yaşanır.

Horney, Freud'un ego alarak adlandırdığı kişilik bölümünün varlığını yalnızca nevrotik kişiler için kabul eder. Ona göre ego, nevrotik kişilerde gözlemlenen "kişilik işlevlerinin bölümleşmesi" olgusunun bölümlerinden biridir. Çünkü nevrotik kişi, birbiriyle bağlantısı olmayan, ancak bir düzene girmek için çabalayan kişilik bölümleri topluluğudur.

Horney, ego ideali kavramının tanımında da Freud'dan ayrılır. Freud, ego idealini benliğin "doğal bir parçası" olarak yorumlamış ve benliğin sürekli bir biçimde kusursuzluğa ulaşmaya çabaladığı görüşünü savunmuştur. Ona göre ego ideali, ana-baba imgesinin bir kalıntısıdır ve kusursuzluğa karşı geliştirilen hayranlığın anlatımıdır. Buna karşılık Horney, ego idealini, kendisini kabul etmeyen bir benliğin ulaşmak istediği ütopik bir amaç olarak tanımlar.

Horney, Freud'un libido kuramını da açıkça eleştirmiş ve dayanağı olmayan genellemelerin gerçek veri sayılamayacağını, erojen beden bölgelerine ilişkin verilerin geçerliğinin kuşku götürür olduğunu ve insan ilişkilerini çarpık bir biçimde yansıttığı görüşünü savunmuştur. Horney, Freud'un Oedipus kompleksi ola-

rak adlandırdığı olguyu kendi klinik yaşantılarında da gözlemlediğini, ama bunun biyolojik kökenli olduğuna inanmadığını vurgular. Ona göre Oedipus kompleksi, aslında cinsel kökenli olmayıp, aşırı koruma, çocuğu kusursuz olmaya zorlama ya da onu ayrı bir varlık olarak kabul edememe gibi kusurlu ana-baba tutumlarının ikincil bir sonucu olarak gelişir.

Freud, özseverliğin içgüdüsel kökenli olduğuna inanmıştı. Libidonun belirli bir sınırı olduğuna göre, kendisini çok seven özsever, diğer insanları daha az sevebilir. Freud, normal bir insanın kendisine duyduğu saygının özsever nitelikte bir olgu olduğunu, ancak bunun oranının bir bireyden diğerine farklılık gösterdiği görüşünü savunmuştu. Bu duyguyu aşırı oranlarda geliştirmiş kişiler, çevrelerinden soyutlanırlar ve toplum içinde gerekli sorumluluğu üstlenerek işbirliği yapabilme imkânları da önemli oranda sınırlanır. Horney, özseverliği, insanın kendisini sevmesinden çok, benliğin şişmesi ve sevgiye değil başkalarının hayranlığına ihtiyaç duyma olarak yorumlar. Gerçekte özsever insan, kendisine yabancılaştığı için, ne diğer insanları ne de kendini sevebilir. Özsever eğilimlere sık rastlanması, bu eğilimin biyolojik kökenli olmasından değil, içinde yaşadığımız kültürün bu duygunun oluşumunu körüklemesi ve hatta ona değer tanımış olmasından kaynaklanır. Çünkü, günümüze egemen olan kültür, insanları görünüşlerine göre değerlendirmekte ve saygınlık kazanmayı, içsel boşluğa ve korkulara karşı bir çözüm olarak önermektedir.

Horney, kadın psikolojisi konusundaki görüşlerini açıklarken, konunun, Freud'un içgüdüsel kökenli kuramı tarafından kısıtlandığından söz eder ve özellikle, "erkek üreme organına imrenme" olgusunu kabul etmediğini vurgular. Kadınların da, her insan gibi, cinsel özerklik konusunda "toplumsal kurumlar"dan etkilenmiş olduğunu savunan Horney, kültürün erkeklik ve kadınlık konusundaki değer yargılarının kadın psikolojisini önemli ölçüde etkilediği görüşündedir (1935).

Hangi türde olursa olsun, anksiyeteyle karşılaşıldığında, Horney şu üç sorunun yanıtlandırılmasını önerir: "Tehlikede olan nedir? Tehlikenin kaynağı nedir? Tehlikeye karşı kişiyi çaresiz kılan nedir?" İnsanın geliştirmiş olduğu savunma araçlarının işlerliğini

tehdit eden her türlü iç ve dış uyaran tehlike olarak algılanır. Freud'un, anksiyeteyi çözümlenememiş Oedipus kompleksiyle açıklamasına karşılık Horney, anksiyete yaratan en önemli iç etmenin düşmanlık duyguları olduğunu vurgulamıştır. Horney'e göre, "çaresizlik duygusu" her zaman anksiyeteye eşlik eder. Nevrotik karakter yapısının katılığı ve belirsizliği de bu duygunun pekiştirilmesine neden olur. Buna karşılık Freud, tehlikenin kökenini "içgüdüsel gerilimin yoğunluğu ve süperegonun cezalandırıcı gücü" olarak açıklamıştır. Tehlikenin yöneltildiği nesne egodur. Çaresizlik duygusunun oluşum nedeni de egonun zayıflığı ve id'le süperegoya olan bağımlılığıdır.

Horney'e göre çocuk, davranışlarını sürekli bir yönden diğerine çevirir. Bazen insanlara yaklaşır, bazen onlara karşı çıkar ya da insanlardan uzaklaşır. İnsan dağarındaki bu seçeneklerden hangisinin ne zaman kullanılacağı, kişinin kendiyle ilgili duygularına göre değişir. Sevildiğini ve kabul edildiğini hisseden sağlıklı bir çocuk, ilişki ve destek aradığında kolayca diğer insanlara yaklaşır. Kendi isteklerinin kabul edilmesini istediği durumlarda ebeveynine ya da diğer büyüklere karşı çıkabilir. İstediği zaman insanlardan uzaklaşıp kendisiyle baş başa kalabilir, ama yalnızlık duymaz. Bunun nedeni, yalnız kaldığında kendisine yetebileceğini hissetmesi ve insanlarla tekrar birlikte olmak istediğinde onları bıraktığı yerde bulabileceğini bilmekte olmasıdır. Bir başka deyişle, yalnız da olsa, diğer insanlarla birlikte de olsa, onların desteğine güvenebileceğini bilir.

Nevrotik çocuk, kendisini reddedilmiş ya da reddedilebilir hissettiğinden, davranışları güvenlik sağlama amacına göre düzenlenir. Davranışların yalnızca yönü değil, niteliği de değişir. Yetersizlik duygularının altında ezildiğinden, sürekli bir korunma çabası içindedir. Kendisine doyum sağlamak için değil, zorunlu olduğu için eyleme geçer. Bundan ötürü, kendisine de, diğer insanlara da güvenemez ve destek alamaz. Dolayısıyla, giderek, yalnızlık ve çaresizlik duygularına gömülür.

Sağlıklı gelişmiş insan, Horney'in tanımladığı üç davranış biçiminin her birini, içinde bulunduğu koşullara göre seçerek kullanır. İnsan, gerektiğinde, başkalarının isteklerini kabul edebilmeli, savaşabilmeli, yalnız kalabilmelidir. Bu üç davranış türü birbirini

tamamlar ve uyumlu bir bütün oluşturur. Oysa, nevrotik kişi, bu üç davranıştan birini sürekli olarak benimser ve bir yaşam biçimine dönüştürür. Başkalarına sürekli boyun eğen, ödün veren ve onların desteğini arayan kişiler; insanları önceden düşman sayıp onlarla sürekli savaş durumunda olan ya da her şeye karşı çıkan kişiler; insanlardan sürekli uzak duran, onlardan fazla bir şey beklemediği gibi vermekten de kaçınan kişiler, nevrotik davranış örüntülerine örnek sayılabilir.

Freud, ölüm içgüdüsü ve cinsel dürtülerin birbirine geçişerek mazoşistliği oluşturduğundan ve bunun, insanı kendine yönelik yıkıcı eğilimlerinden koruyan bir işlevi olduğundan söz etmiştir. Horney ise, mazoşist eğilimleri açıklarken, ön planda olan sürecin, kişinin varlığını ortaya koymaktan kaçınarak kendini küçültmesi ve bir diğer insana aşırı bağlanıp onun her isteğine boyun eğerek, kendi varlığından kurtulmaya çalışma çabası olduğunu belirtmiştir. Ne var ki, bu eğilim anksiyetenin ve öfkenin artmasına, büyüklük gösterilerine ve yaşamını paylaştığı insana mantık dışı istekler yöneltmesine neden olur. Böyle bir insan, acısını ve çaresizliğini, düşmanlık duygularını boşaltmak için araç olarak kullanır. Düşmanlık duyguları, savunmaya yönelik olduğu kadar, sadist bir biçimde çevreye de yöneltilirler. Bir başka deyişle, böyle bir insan acısını ve çaresizliğini, kendisinden bir şey beklenmemesi, hatta çevreyi suçlamak ve tedirgin etmek için kullanabilir. Horney, mazoşistliği, insanın kendi üzerine çevirdiği sadist eğilimleri olarak görmez. Nevrotik karakter yapısının bir parçası olarak kabul eder. Nevrotik kişi acılarına gömülerek kendisini uyuşturur ve böylece nefret ettiği kendi benliğinden kurtulmayı sağlar. Mazoşist eğilimlerin ulaşmaya çalıştığı amaç da budur.

Birçok yazar gibi Horney de, Freud'un "ölüm içgüdüsü" kuramına karşı çıkmıştır. İnsanın kendisine karşı yıkıcı davranışlar gösterdiğine inanmış olan Freud, "Homo homini lupus" ilkesinde direnmiş ve insanlık tarihini bu inancının kanıtı olarak göstermiştir. "Yaşamın amacı ölümdür" ve "bugün organik olan yarın inorganiğe dönüşecektir" felsefesinden hareket eden Freud'a karşı Horney, yaşamın amacının yaşamak olduğu ve insanı değişmeye ve gelişmeye doğru yönelttiği görüşünü savunmuştur.

Kuşkusuz, insanlar yıkıcı olabilirler. Ancak, aslında içgüdüsel olmaktan çok tepkisel olan bu hasta eğilimlerin tedavide çözümlenebileceğinin gözlemlenmiş olması, Freud'un bu konudaki görüşlerini geçersiz kılmaktadır. Horney'e göre, nevrotik saldırganlığa yapılan duygusal yatırımlar, sağlıklı atılımlara dönüştürebilir.

Horney, doğrudan açıklamamış olmakla birlikte, insanı bir sorun çözme sistemi (problem-solving system) olarak görmüştür. Bedensel, bilişsel ve rüya vb. işlevlerde olduğu gibi, insan, kişiliğinin her düzeyinde kendi düzen biçimini oluşturur. Horney'e göre insan, isteklerinin farkında olmalı ve değer yargılarını iyi tanımlamalıdır. Çünkü, karşılaşılan çatışmalar türlü farklılıkları içerir ve kıyaslamaları gerektirir. İnsan seçim yapmaya istekli olmalı ve yaptığı seçimin sorumluluğunu üstlenebilmelidir. Bu sorumluluk, belirsiz durumlarda da eyleme geçmeyi gerektirir ve seçilen obje ve durumun var ya da yok olduğu durumları da içerir. İnsan yaşam uygulamasında bu tür gerilimleri yaşadıkça, seçim yapabilmek ve isteklerine ulaşabilmek için gerekli çabayı gösterme yürekliliğini kazanır.

Freud, nevrozu çocukluk dönemindeki anksiyetelerin yinelenmesi ve yeniden yaşanması olarak tanımlamıştır. Horney, bu görüşü paylaşmaz ama, içinde yaşanılan zamanın geçmişi de içerdiğini kabul eder. Tedavide yetişkin karakter yapısının üzerine daha çok eğilmekle birlikte, çocukluğa ilişkin verileri de değerlendirir. Üstelik, böyle bir yaklaşımın yetişkinlik dönemine ait güçlüklerin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olduğuna inanır. Yaşanmakta olan zaman tek gerçektir ve birden fazla boyutları içerir (Horney, 1939; Martin 1944; Kelman, 1956).

Horney, hastanın terapiste karşı geliştirdiği duygusal tepkileri tedavide araç olarak kullanan Freud'un yaklaşımma büyük önem tanımış, ancak bu tepkileri çocukluk dönemine ait duyguların yeniden yaşanması olarak kabul etmemiştir. Ona göre, Freud'un transferans kavramı, hastanın karakterinin tedavi ilişkisi içindeki rolünü göz önüne almaz. Üstelik terapistin yalnızca "bir ayna gibi" davranması, doğallığını ve bir insan olarak varlığını sınırlamasına neden olur ve onu, bu çok değerli tedavi aracından yoksun bırakır.

Horney tedavide öncelikle nevrotik eğilimleri tanılar, bunların hangi amaca hizmet ettiğini ve hastanın kişiliği ve yaşamı üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu anlamaya çalışır (1939). Bu süreç içerisinde, hastanın anksiyetesi azalır, kendisiyle ve çevresindeki insanlarla ilişkileri düzelmeye başlar ve nevrotik tepkilerini daha az kullanır. Bu dönemde hasta, çocukluğundan gelen nedenleri kendiliğinden araştırmalı, ancak bunu bir kaçınma yolu olarak kullanmasına fırsat tanınmamalıdır.

Horney de, serbest çağrışım, yorumlama ve terapist-hasta ilişkisi gibi teknikleri kullanmış, ancak yorumlama konusunda Freud'dan oldukça farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Freud tedavi ilişkisinde edilgin bir tutum içinde kalmayı yeğlemiştir. Ancak gerçekte, yaptığı yorumlarla hastalarını etkilemiştir. Buna karşılık Horney, terapistin tedaviyi yönetmesinin gereğini özellikle vurgulamıştır. Tedavi buluşmalarında hangi konunun tartışılacağını hasta seçer. Ancak terapist, hastasının çağrışımlarına yön verebilmeli ve tedaviyi etkin bir süreç olarak sürdürmelidir.

Freud, terapistin hiçbir duygusal tepki göstermeksizin hoşgörülü olması ve her türlü değer yargılamasından kaçınması gereğini savunmuştu. Ancak, psikanalizi hastanın yeniden eğitilmesi olarak yorumlayarak, kendi yaklaşımıyla çelişkiye de düşmüştü. Çünkü eğitim, ahlak değerleri ve amaçları da içerir. Üstelik, değer yargılarından kaçınmayı başarmak imkânsız bir şey olduğu gibi, hastanın eleştirilme ve kınanma korkularına çözüm de getiremez. Horney'e göre tedavide, yapıcı bir dostluk havası içinde, ahlaki değerlere ilişkin sorunların çözümlenmesi de teşvik edilmelidir. Çünkü bu sorunlar hastalığın bir parçasıdır. Horney, tedavideki temel amaçları, hastanın içinden geldiğince davranabilmesini, kendisi olabilmeyi göze alabilmesini ve kendi değerini fark edebilmesini sağlamak olarak tanımlamıştır (1939).

Diğer psikoterapistlerden farklı olarak Horney, insanın kendi davranış nedenlerini bir terapistin yardımı olmadan yine kendisinin çözümlemesiyle de (self analysis) bazı davranış değişikliklerinin gerçekleştirilebileceği görüşünü savunmuştur. Bununla birlikte, bu yöntemin oldukça sınırlı olduğunu, bir süreç olarak uygulanamayacağını ve ancak bazı durumlar için geçerli olduğunu

ayrıca açıklamıştır. Böyle bir uygulama, özelikle tedaviye ara verildiği dönemlerde ve tedavinin bitiminden sonra yararlı olabilir. Horney, hiçbir tedavi deneyimi olmayan kişilerin kendilerini çözümlemeye girişmelerinin ne kadar gerçekçi olabileceği sorusunu yanıtsız bırakmıştır.

KAREN HORNEY'İN ANKSİYETE KAVRAMI

Anksiyete kavramının anlaşılabilmesinde en önemli katkılardan biri Karen Horney'den gelmiştir. Horney yazılarında korku ve anksiyeteyi sık sık eş anlamda kullanarak iki kavram arasındaki yakınlığı belirtmeye çalışmıştır. Gerçekten, her ikisi de tehlikeye karşı geliştirmiş duygusal tepkilerdir. Her iki duyguya da titreme, terleme, ölüm korkusu yaratabilecek kadar hızlı kalp atışları gibi bedensel belirtiler eşlik ederse de aralarında önemli bir farklılık bulunur.

Bir anne, sivilce çıkaran ya da nezle olan çocuğunun öleceği korkusuna kapılırsa bu duygu anksiyetedir. Buna karşılık, çocuk önemli bir hastalık geçirmekteyse annenin yaşadığı gerçek bir korku olur. Eğer bir insan yüksek bir yerden bakarken ya da çok iyi bildiği bir konuyu tartışırken korku duyarsa, bu tepkiler de anksiyete olarak nitelendirilir. Öte yandan, kar fırtınasında yolunu kaybeden bir insanın duygusu korkudur. Dolayısıyla, bu iki duygu arasında kesin bir ayrım yapılabilir. Korku, bir insanın karşılaştığı tehlikeyle orantılı bir duygudur. Oysa anksiyetede, durumla orantısız, hatta çoğu kez imgesel bir tehlikeye karşı geliştirilen bir tepki söz konusudur.

Böyle bir ayrımın yine de eksik bir yönü kalır. Çünkü gösterilen tepkinin, içinde bulunulan durumla orantılı olup olmadığı belirli bir kültürde var olan bilgi ve inançlara da bağlıdır. Ne var ki, bu bilgi ve inançlar, bir duygunun ya da tutumun temelsiz olduğunu açıkça ortaya koysa bile, nevrotik insan yine de davranışlarını haklı gösterecek bir gerekçe bulur. Anksiyetesini kalp bölgesinde sıkışma ve soluk alma güçlüğüyle yaşayan bir insana, bu belirtilerin ruhsal kökenli olduğu ve gerçekte korkulacak bir yönü olmadığı anlatıldığında, derhal birkaç gün önce benzer belirtilerle başlayan bir kalp krizinin bir dostunun beklenmedik ölü-

müyle sonuçlanmasını örnek olarak gösterebilir. İlkel insan da, korkularının gerçek tehlikeyle orantılı olmadığı gösterildiğinde benzer biçimde direnir. Örneğin, yenmesi yasaklanmış bir hayvanın etini yanlışlıkla yiyen ilkel insan, bunun farkına vardığında paniğe kapılabilir. Ancak, kişinin içinde yaşadığı topluluğun bu konudaki inançları bilindiğinde, tepkisi o denli yadırganmaz. Buna karşılık, ileri kültürlerde gözlemlenen nevrotik anksiyete genellikle toplumun benimsediği ölçütlere uymaz. Ancak, her iki kültür ortamında da, anksiyetenin anlamı anlaşıldığında gösterilen orantısız tepki de ortadan kalkar.

Bazı insanlar sürekli bir ölüm anksiyetesi yaşar. Gerçekte bu insanlarda, çekilen sıkıntılardan ötürü gizli bir ölme isteği oluşmuştur. Ölümden korku, ölüm isteğiyle karışarak, bilinmedik bir tehlikeye karşı duyulan bir kaygıya dönüşür. Bunun sık rastlanan örneklerinden biri, yüksek yerdeki bir pencereye ya da balkon parmaklığına yaklaştıklarında paniğe kapılan kişilerdir. Böylesi durumda, yaşanan korku da dışardan bakan birine yersiz görünür. Ne var ki, böyle bir korkunun kökeninde, yaşama isteğiyle, yüksek yerden kendini ölüme bırakıverme dürtüsü arasındaki çatışma bulunur ve bu çatışma anksiyeteye neden olur. Dolayısıyla, önceki tanımlamalarda bir değişiklik daha yapma gereği ortaya çıkar. Korku ve anksiyete duygularının her ikisi de var olduğuna inanılan tehlikeyle orantılıdır. Ne var ki, korkuyu yaratan tehlikenin açık ve nesnel olmasına karşılık, anksiyeteyi yaratan tehlike gizli ve özneldir. Anksiyetenin yoğunluğu, içinde bulunulan durumun "kişi için taşıdığı önemle" orantılıdır ve kişi bu duyguyu yaratan gerçek nedenlerin farkında değildir.

Ortalama insan anksiyetenin yaşamındaki öneminin pek az farkındadır. Bu konuda, daha çok, bazı çocukluk anksiyetelerini, anksiyete rüyalarını ya da günlük yaşamının dışında kalan, örneğin önemli bir kişiyle görüşmeden ya da sınavlardan önce yaşadığı duyguları hatırlayabilir. Oysa, nevrotik insanların çoğu anksiyetelerinin farkındadır. Ancak, belirtileri bir kişiden diğerine oldukça değişir. Anksiyete yaygın olabilir, ya da nöbetler biçiminde belirebilir. Yüksek yerler ya da bir topluluk karşısında konuşma gibi belirli durumlarda ortaya çıkabilir, çıldırma ya da kanser olma kaygıları gibi spesifik bir içeriği olabilir.

Nevrotik insanların çoğu, arada bir yaşadıkları anksiyetenin farkında olmalarına karşın, bunun üzerinde pek durmazlar. Kimi yalnızca, yetersizlik duyguları, çöküntü ya da cinsel yaşamındaki aksaklıklara ilişkin duygularının farkındadır ve anksiyeteyi doğrudan yaşamaz. Ancak yakından araştırıldığında, bu belirtilerin altındaki anksiyetenin varlığı ortaya çıkarılabilir. Çoğu insan, anksiyetesinin farkında bile değildir. Hırs, kızgınlık, kuşku gibi duygular çoğu kez o kadar hızlı gelip geçerler ki, insanın bilinç düzeyine bile çıkamaz ya da unutulurlar. Ancak bu duyguların bazılarının gerisinde, farkında olmadığımız dinamik güçler bulunur. Bir duygunun bilincinde olma oranı, o duygunun güçlülük ya da önem derecesini yansıtmaz. Dolayısıyla, insanın bilinci dışında da anksiyete yaşanabilir ve davranışlarının en önemli belirleyicilerinden biri olarak sürekli etkin olur.

İnsanlar anksiyeteden kaçabilmek için her türlü yola başvururlar. Bunun nedeni, anksiyetenin, insanın yaşayabileceği en katlanılmaz duygulardan biri olmasıdır. Yoğun anksiyete nöbetleri geçiren insanlar, çoğu kez ölümü bile böyle bir yaşantıya yeğlediklerinden söz ederler. Ayrıca, anksiyetenin içeriğinde, dayanılması gerçekten güç bazı öğeler de bulunabilir. Bunların en önemlisi çaresizlik duygusudur. Ortalama insan, ciddi bir sarsıntı karşısında etkin ve yürekli olabilir. Anksiyeteli insan ise çaresizlik duygusuna kapılır ve gerçekten de öyledir. Özellikle, güç kazanma, yükselme ve çevreye egemen olma kavramlarına çok önem veren kişilerde bu duygu daha da yoğundur. Tepkilerindeki en küçük ölçüsüzlük bile böyle insanlar için yetersizlik ve korkaklık olarak yorumlandığından, anksiyeteye karşı ikincil bir kızgınlık duygusu da geliştirilebilir.

Anksiyetenin bir diğer özelliği de, mantık dışı oluşudur. Mantık dışı güçlerin etkisi altına girmek, insanlar için katlanılması zor bir durumdur. Özellikle, mantık dışı güçlere yenilmekten çok ürken ve kendilerini akılcı bir denetim altında tutmaya alışmış kişiler için böylesi durumlar daha da can sıkıcı olur. Ayrıca, mantıklı düşünce ve davranışa önem veren toplumlarda mantık dışı tepkiler onaylanmaz ve aşağılanır. Bunun sonucu insan, umutsuzcasına, korkularının ve savunmaya yönelik davranışlarının tutsağı durumuna gelir. Davranışlarının yerinde ve kusursuz olduğuna

inanmaya çalışarak, kendisinde bir bozukluk olduğu ve değişmesi gerektiği görüşlerini tümden reddeder.

Horney, anksiyete sorununun anlaşılması için hangi doğrultuda hareket edilmesi gerektiğini Freud'un açıkça göstermiş olduğundan söz eder. Ancak, Freud'a karşıt olarak, anksiyetenin içgüdüsel niteliğini reddeder ve cinsel dürtülerin anksiyete yaratan bir güç olarak büyük önem taşımadığına inanır. Nevrotik insanların cinselliğe ilişkin anksiyeteleri olduğu ya da anksiyete sonucu bu konuda kendilerini ketledikleri oldukça sık gözlemlenen olgulardır. Ancak derinliğine araştırıldığında, örneğin cinsel ilişkide bulundukları kişiyi incitmek ya da küçük düşürmek gibi "düşmanca dürtülerin" cinsel duygulara eşlik ettikleri görülür.

Nevrozun tanımını yaparken ve nevrotik davranışların hangi yönlerden normalden ayrıldığını belirlerken, Horney'in karakter kavramı üzerindeki görüşleri önem kazanır. Horney, nevrotik kişilerin, bazı normaldışı belirtiler göstermelerinin yanı sıra, günlük yaşamlarında da bocaladıklarını gözlemlemiştir. Fobi, obsesyon vb. klinik belirtiler göstermeyen nevrotik kişiler de olaylar ve insanlarla ilişkilerinde sürekli bir güçlük içindedirler. Bu nedenle Horney, klinik belirtileri ne olursa olsun, her nevrozun bir *karakter nevrozu* olduğu görüşünü savunmuştur. Horney, karakteri, bir insanın yaşamı boyunca geliştirmiş olduğu duyguların ve düşünce ve algılama alışkanlıklarının oluşturduğu genel bir örgüt olarak tanımlar. Bir nevrozun temel nitelikleri de nevrotik kişinin algıları, duyguları ve düşünceleriyle belirlenir.

Bundan ötürü, nevrotik davranışlar incelenirken, öncelikle kişinin diğer insanlara karşı geliştirmiş olduğu algı, düşünce ve duygu örüntülerini anlayabilmek gerekir. Horney bunların tümünü *tutumlar* olarak adlandırmıştır. Ona göre bu davranış örüntüleri (tutumlar), kişinin çocukluk yıllarında gelişerek sonradan tüm davranışlarına egemen olan, kronik ve sinsice gelişen bir sürecin ürünüdür. Bu nedenle, nevrotik kişinin sorunları gösterdiği klinik belirtilerle açıklanamaz. Çevresine karşı geliştirdiği tutumlar "genel olarak" kusurludur.

Freud kusursuz olma ihtiyacını, mazoşist ve yıkıcı dürtülerin ürünü ve Oedipus kompleksinin kalıntısı olarak yorumlamıştır. Horney ise bunu, otantik ülkülere ulaşabilmek için geliştirilmiş

içten bir çaba olmaktan çok, nevrotik nitelikte bir "kusursuz görünme isteği" olarak tanımlar. Bu tür nevrotik özentiler, bireyin içinde yaşadığı kültürün değer yargılarına göre farklılıklar gösterir. Horney'e göre bu süreç, çocukluk yıllarında ve özellikle ebeveynin kendini sürekli haklı gördüğü ve yanılmazlık görüntüsüne büründüğü durumlarda gelişmeye başlar. Bu nedenle, böyle kişilerin tedavisinde, boyun eğme ve başkaldırma en sık rastlanan davranış örüntüleri olarak gözlemlenir. Korku ve suçluluk duygularının nedeni süperegonun acımasız ve bağışlamaz tutumlarından kaynaklanmaz. Kişinin kendisini kusursuz hissetmediği ve gerçek benliğinin başkaları tarafından fark edilme olasılığının ortaya çıktığı durumlarda yaşanır. Böyle insanlar, sürekli olarak, maskelerinin düşeceği, gerçek ve içten ülkülerden yoksun kimliklerinin ortaya çıkacağı ürküntüsünü yaşarlar.

Horney, insanların kendilerine güç gelen bazı durumlar karşısında gösterdikleri davranış kusurlarını *durum nevrozları* olarak adlandırmıştır. Ona göre, durum nevrozları, karmaşık, anlaşılması güç sorunlar değildir ve gerçek nevrozlardan farklı bir anlam taşırlar.

Normaldışı kavramının tanımını yaparken Horney, hangi tür davranışların nevrotik olarak nitelendirilebileceğinin bir kültürden diğerine, bir dönemden diğerine, bir toplumsal sınıftan diğerine ve hatta kadından erkeğe değişebileceği görüşündedir. Dolayısıyla, nevrotik tepkiler belli bir kültürde ve dönemde çoğunluk tarafından benimsenmiş örüntülerden sapma gösteren davranışlar olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, normaldışı kavramının tanımı kültürle belirlenir.

Nevrotik davranışların en önemli özelliği, *katı* ve *kompulsif* karakteridir. Horney bununla, nevrotik tepkilerde çoğu kez aşırı genelleştirme eğiliminin gözlemlendiğini ve nevrotik kişilerin, içinde bulunulan durum ne olursa olsun, her türlü olaya ayrım yapmaksızın birbirine benzer tepkileri gösterdiklerini anlatmak istemiştir.

Horney'e göre nevrotik tepkiler, kişinin görgü, yetenek ve diğer nitelikleriyle tutarsız olaylardır. Nevrotik davranışlar bir bozulmayı simgeler ve normal olarak o kişiden beklenebilecek tepkilerin altında bir nitelik taşırlar. Bir başka deyişle, nevrotik kişi,

kendisinden beklenilebilecek düzeyde yaşayan, üretken ve başarılı bir insan değildir (1937).

Horney'e göre, bozuk davranışlar gerek nitelik ve gerekse yoğunluk yönünden normalden farklılık gösterirler. Nevrotik kişinin düşünüşü, algılaması ve tepkilerinin içeriği gibi tepkilerinin sıklık oranı da normalden farklıdır. Nevrotik kişinin anksiyetesi normalden fazla olduğu için tepkileri de daha yoğundur. Üstelik, tepkileri ile bu tepkilerin yöneltildiği durumlar arasında çelişki vardır. Birbirinden çok farklı durumlara aynı tepkiyi gösterir. Bu nedenle, olaylar karşısındaki tepkileri genellikle yetersiz ve çözüm getirmekten uzaktır.

Normaldışı davranışlar, büyüklerin çocuğa karşı geliştirdiği olumsuz davranışların *"temel anksiyete"*yi oluşturmasıyla başlar. Çocuk, birbiriyle çelişkili nevrotik eğilimler ve bu eğilimlerin ilişkilerinde yarattığı çatışmalarla baş edebilmek için *nevrotik çözümler* geliştirir. Ne var ki bu çözümler, ancak sınırlı bir oranda etkili olabildikleri gibi, var olan sorunlara yenilerinin eklenmesine ve klinik belirtilerin oluşumuna neden olurlar.

Horney, nevrotik eğilimlerin oluşumuna katkıda bulunan çevresel etmenleri zararlı etkiler başlığı altında toplamış (1950), ancak bunların sistemli bir bölümlemesini yapmıştır. Bu konuda geliştirmiş olduğu liste, baskıcı, aşırı koruyucu, reddedici, ürkütücü, tutarsız vb. ana-baba tutumlarını içerir. Açık ya da maskelenmiş olsun, bu tutumların ortak yönü saygı ve sevgiden yoksun olmalarıdır.

Kusurlu ana-baba tutumları sonucu çocuklukta oluşmaya başlayan temel anksiyeteyi Horney, "düşman bir dünya içinde yalnızlık ve çaresizlik duygusu" olarak tanımlamıştır. Temel anksiyetenin üç öğesi, çaresizlik, düşmanlık ve insanlardan soyutlanma duygularıdır. Bu duyguların yanı sıra çocuk, çevresine karşı tutumlarında üstü kapalı bir ikiyüzlülüğün varlığını da hissetmeye başlar (1945).

Temel anksiyete, kızgınlık ve bu kızgınlığın yarattığı düşmanca duyguların dıştan fark edilmesi olasılığına karşı geliştirilen korku duygularını da içerir. Soyutlanma duygusuna "kimse beni istemiyor" düşüncesi eşlik eder.

Horney'e göre, düşmanca tepkiler nevrotik anksiyetenin oluşumuna yol açan ana kökendir. Bu tanım, düşmanca duygularla anksiyete arasında doğrudan bir ilişki bulunan durumları da aşan bir anlam taşır. Bazı durumlarda düşmanca bir dürtünün doğrudan bir anksiyeteye neden olabileceğinin açıkça gözlemlenebildiğini anlatan Horney, bunu bir örnekle açıklamıştır. Genç bir adam, kız arkadaşıyla dağlarda dolaşmaya çıkar. Ne var ki, kız arkadaşının bir süre önce gösterdiği bazı davranışlar genç adamda, sevgisinin yanı sıra kıskançlık ve öfke duyguları da yaratmıştır. Gezinti sırasında bir yanı uçurum olan bir keçi yoluna geldiklerinde kız arkadaşını aşağı itivermek için bilinçdışından gelen istek, genç adamda hızlı kalp atışları ve soluk alma güçlüğüyle birlikte bir anksiyete nöbetine dönüşür. Bu tür anksiyetenin yapısı cinsel kökenli anksiyeteyle özdeştir. Her ikisinde de içten gelen tepiye uymak benliğe büyük zararlar verebilir.

İnsanların çoğunda düşmanlık duygularıyla anksiyete arasındaki ilişki bu örnekte görüldüğü gibi açık değildir. Bu ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, düşmanlık duygularının baskı altına alınmasının bazı sonuçlarını incelemek gerekir. Düşmanlık duygularını baskıya almak, insanın savaşması gerekirken ya da savaşmayı isteyeceği yerde, bundan kaçınarak sanki her şey yolunda gidiyormuşçasına davranması anlamına gelir. Böyle bir baskı ise, insanın kendisini savunmasız hissetmesine neden olur.

Bir insanın düşmanlık duygularını bilinçsiz olarak baskıya alması ya da bilinçli bir denetim altında tutması kendi seçimiyle olmaz. Baskı, refleks türü bir süreçtir. Özellikle, düşmanlık duygularının insanı çok tedirgin ettiği durumlarda oluşur. Bu tedirginlik, bir insanın düşmanlık duyduğu kişinin sevgisine ve desteğine gereksinme duyması, düşmanlığa neden olan kıskançlık ve imrenme duygularını görmezlikten gelmeye çalışması ya da düşmanlık duygularını kendine yakıştırmaması gibi nedenlerden oluşur. Bu koşullarda baskı, insana en kısa ve çabuk yoldan bir güvence sağlar. Baskı aracı ile düşmanca duygular bilinç düzeyinden uzak tutulur. Ne var ki, bu mekanizmalar düşmanlık duygusunu ortadan kaldırmaz. Düşmanlık duyguları insanın bilincinden ve denetiminden ayrı bir yerde, kişinin davranışları üze-

rindeki etkisini sürdürür. Öte yandan, daha önce de belirtildiği gibi, kızgınlık duygularının baskıya alınması kişide önceden var olan savunmasızlık duygularını da pekiştirir. Bir görevli, üstünün kendisine bildirme gereği duymadan bir karar almasına karşı kızgınlık duyabilir. Eğer bu olaya duyduğu kızgınlığı açıklayamazsa, üstü de onu küçültücü davranışlarını sürdürmekte bir sakınca görmeyebilir. Böylece kızgınlık duygularına sürekli yenileri eklenir.

Düşmanlık duygularının bastırılmasından kaynaklanan tepkiler değişik biçimler alabilir. Horney daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bunları bir şemada toplamıştır (1937):

A. Tehlikenin insanın kendi dürtülerinde duyulması.
B. Tehlikenin insanın dışında duyurulması.

A grubu, baskının doğrudan bir sonucudur. Buna karşılık, B grubu ise dürtülerin dışarıya yansıtılmasından oluşur. A ve B gruplarının ikisi de aşağıdaki alt gruplara ayrılabilir:

I. Kişi tehlikeyi doğrudan kendine yönelmiş olarak algılar.
II. Tehlike başka insanlara yönelmiş olarak duyulur. Dolayısıyla dört ayrı grup anksiyete söz konusu olur:

A. I. Tehlikenin insanın kendi dürtülerinde ve kendine yönelmiş olarak duyulması. Bunun sonucu düşmanlık duyguları insanın kendi üzerine çevrilir.
Örnek: Yüksek yerlerden kendini atma korkusu.

A. II. Tehlikenin insanın kendi dürtülerinde ve başkalarına yönelmiş olarak duyulması.
Örnek: Diğer insanları bıçakla yaralama korkusu.

B. I. Tehlikenin insanın dışında ve kendine yönelik olarak duyulması.
Örnek: Hastalık kapma korkusu.

B. II. Tehlikenin insanın dışında ve başkalarına yönelik olarak duyulması. Bu grupta düşmanlık duyguları dış dünyaya yansıtılır ve bu duyguların gerçekten yöneldiği nesne görmezlikten gelinir.
Örnek: Aşırı koruyucu bir annenin çocuklarını gerçekdışı tehlikelerden koruma çabası.

Horney'in anksiyeteye ilişkin görüşlerinde Freud'dan ayrıldığı önemli noktalar aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

Freud	*Horney*
1. Anksiyete içgüdüsel dürtülerimizde duyduğumuz korku sonucu oluşur.	1. Anksiyete, baskı altına alınmış dürtülerimize karşı duyulan korkudan kaynaklanır.
2. Anksiyetede en önemli öğe, dışavurulduğunda toplum tarafından onaylanmayacağı varsayılan cinsel dürtüler ve özellikle Oedipus kompleksinin çözümlenememiş olmasının yarattığı duygulardır.	2. Cinsellik özgün bir anksiyete kaynağı değildir. Anksiyetenin, dışarıya boşaldığında kişi için tehlike yaratabilecek dürtülerden kaynaklandığı doğru olmakla birlikte, cinsel dürtülerin tehlikeli varsayılması kişinin içinde yaşadığı kültürün değer yargılarına göre değişir ve bu dürtüler ancak toplumun yasakladığı yerlerde tehlike olarak algılanır.
3. Yetişkin insanın anksiyetesi çocukluk anksiyetelerinin bir tekrarı ve yeniden yaşanmasıdır.	3. Çocukluk yıllarının anksiyeteleri sonraki anksiyeteler zincirine bir temel oluşturur. Ancak, anksiyete tümüyle çocukluk yıllarına ait bir tepki değildir.

ANKSİYETEYE KARŞI GELİŞTİRİLEN SAVUNMA MEKANİZMALARI

Horney, yazılarında, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için temel koşulun, çocuğa sevgi, destek ve anlayış sağlayabilen bir ortamın varlığı olduğu görüşünü sıklıkla belirtmiştir. Horney'e göre çocuk, ancak böyle bir ortamda, aşması gereken dönemleri tamamlayarak kimliğini geliştirebilir ve gereken dönem-

de ana-babasından koparak aile ötesindeki geniş toplum grubunda yerini alır. Horney, Freud'a karşıt olarak, anksiyetenin çocukta genital dönem öncesi dürtülerin engellenmesi sonucu oluştuğu kanısında değildir. Ona göre, çocuğun kendi kimliğini bulabilmesi için gerekli olan doğal gelişimin engellenmesi anksiyeteyle sonuçlanır. Eğer çocuk açık ya da gizli bir biçimde itilmekte ve ancak katı kalıplara uyduğunda onaylanmaktaysa ya da belirli bir imgeyi gerçekleştirebildiğinde sevgi bulabiliyorsa, büyüklerin tutarsız tutumlarıyla sık sık karşılaşıyorsa, yetenekleri ve becerileri küçümseniyor ve daha başarılı olması bekleniyorsa, aşırı korunarak uysallığa ve bağımlılığa zorlanıyorsa, başkaldırmanın kesinlikle engellendiği bir ortamda yetişmekteyse, kendini gerçekleştirebilmesine giden yol kapanmış demektir. Böylece çocuk, ileriki yaşamındaki nevrotik çatışmalarının çekirdeği olan boyun eğme ve karşı gelme ikilisinin oluşturduğu davranış örüntüsünü geliştirmeye başlar. Horney'e göre, bu iki karşıt duygu *temel anksiyete*yi ve yaşam boyu sürecek bir güvensizlik duygusunun yapısını oluşturur.

Ana-baba tutumlarının yarattığı nevrotik ortamın özellikleri, çocuğun kendi güvenliğini sağlamak için uysallık, saldırganlık ya da içe kapanma yollarından hangisini seçeceğini belirler. Aşırı korunan çocuklar sevgiyi, ancak ana-babaya koşulsuz bir bağımlılık gösterdiklerinde bulabilirler. İstenmeyen çocukların karşıtı, bu çocuklar, ana-baba sevgisini ve onayını elde etme konusunda umutsuz değildir. Ancak, karşılığını kendi kişilik haklarından vazgeçerek öderler. Yetişkinlik döneminde bu kişiler, önde gelen sevilme, korunma ve kayırılma ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla diğer insanlarla her türlü sürtüşme ve çatışmadan kaçınarak onları hoş tutmaya çabalarlar. Böylece saldırgan dürtülerini baskıya alan bağımlı kişilik yapısının temeli atılmış olur. Burada bir kez daha belirtmek gerekir ki, kaynağını anksiyeteden alan koşulsuz ve sürekli boyun eğme tutumu, çocuğun özerk bir insan olarak gelişmesi için gerekli olan ve çocuk büyüdükçe giderek azalan doğal bağımlılığından oldukça farklıdır. Maslow'un deyişiyle, "eğer özü sürdürebilmek için tek yol diğer insanları yitirmek olursa, çocuk kendi özünden vazgeçmeyi seçer." Böylece güvenlik sağlama, yaşamın başta gelen ilkesi olarak benimsenir.

Nevrotik anksiyetenin merkezi olan yoğun çaresizlik duyguları kişiyi, düşman bulduğu dünyaya karşı kendini korumak amacıyla saldırgan davranışlar geliştirmeye de yöneltebilir. Böyle bir kişinin davranışlarına, diğer insanlarla sürtüşme ve yarışma eğilimleri egemendir. Yumuşak duygular baskı altına alınır; sert, kararlı ve gerçekçi sayılan tutumlar geliştirilir. Diğer insanları denetim ve egemenlik altına alma, onları kendi çıkarları için sömürme ya da geride bırakarak küçük düşürme yaşamın başlıca amacı olur.

Anksiyeteyi yönetmenin üçüncü bir yolu insanlardan kopma biçiminde olur ve kişi, diğer insanlardan duygusal bir uzaklık ve soyutlanma içinde, bağımsız ve kendine yeterli olmaya çalışarak benliğini korur.

Ne var ki, insanlara doğru, insanlara karşı ya da onlardan kopuk tutumlardan yalnızca biri kişinin temel yaşama biçimi olarak benimsenirse, ortaya yapay bir kişilik çıkar ve kişi gerçek benliğine yabancılaşır. Gerçek benlik ile ülküleştirilmiş benlik arasındaki kopukluk arttıkça anksiyete ve benimsenmiş olan nevrotik tutum daha da pekiştirilir. Bu durum, yabancılaşmayı, dolayısıyla anksiyeteyi yeniden artırdığından, çözümü olmayan bir kısırdöngü, yaşam boyu sürmek üzere kişiliğe yerleşmiş olur.

Nevrotik İhtiyaçlar:

Horney, bozuk insan ilişkilerine çözüm bulma amacıyla geliştirilmiş bir ihtiyaç listesi oluşturmuş, mantıkdışı çözümler olarak nitelendirdiği için bunları nevrotik ihtiyaçlar olarak adlandırmıştır:

1. *Sevgi ve Onay İçin Nevrotik İhtiyaç:* Bu ihtiyaçlar sonucu geliştirilen tutum başkalarını hoşnut etmeye ve onların isteklerine göre davranmaya yöneliktir. Böyle bir insan, herkesin kendi hakkında iyi şeyler düşünmesi için çabalar ve reddedilmeye karşı aşırı duyarlık gösterir.

2. *Yaşamını Yönetecek Bir Ortağa Duyulan Nevrotik İhtiyaç:* Böyle bir tutum geliştiren kişi, asalaktır. Sevgiye aşırı önem verir, terk edilmekten ve yalnız kalmaktan korkar.

3. *Yaşamını Dar Sınırlar İçinde Tutmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Böyle bir insan, başkalarından bir şey beklememeye kendini alıştırır, azla yetinir, alçakgönüllülük gösterir.

4. *Güç Kazanmak İçin Nevrotik İhtiyaç:* Bu kişiler güç kazanarak başkalarını küçük düşürmek ister, zayıflığa dayanamazlar. Güç kazanma isteğini açıkça ortaya koymaktan kaçınan bazıları ise, zekâ ve bilgi yönünden üstünlükleriyle diğer insanları egemenlikleri altına almaya çalışırlar. Bu insanlar istem gücüyle her şeyin elde edilebileceğine inanırlar.

5. *Başkalarını Sömürmeye Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Böyle kişiler diğer insanları kendi çıkarları için sürekli kullanarak, bir yandan bağımlılık ihtiyaçlarına, diğer yandan düşmanca duygularına doyum sağlarlar.

6. *Saygınlık Kazanmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Bu insanların kendileri hakkındaki yargıları başkalarının değerlendirmelerine bağlıdır. Popüler olma çabasındadırlar.

7. *Başkalarının Hayranlığını Kazanmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Bu insanlar, oldukları gibi değil, görünmek istedikleri biçimde görünürler. Herkesin beğenisini kazanma çabasındadırlar.

8. *Başarı Kazanmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Böyle bir insan herkesten daha üstün durumda olma çabasındadır ve temel güvensizliğinin sonucu, sürekli ilerlemeye ve birbirinden büyük başarılar kazanmaya çalışır.

9. *Bağımsızlığa ve Kendine Yeterli Olmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Başkalarıyla sıcak ve doyurucu ilişkiler kurma çabalarında düşkırıklığına uğramış olan bu insanlar, kimseye bağlanmak istemez ve yalnızlığı seçerler.

10. *Kusursuz Olmaya ve Eleştiriye Karşı Savunmaya Yönelik Nevrotik İhtiyaç:* Böyle bir insan yanlış yapmaktan çok korkar, kendisine yönelebilecek eleştirilere ve kusurlu yönlerinin başkaları tarafından fark edilmesi olasılığına karşı türlü önlemler alır.

Horney'e göre bu on ihtiyaç, içsel çatışmaların kaynağıdır. Nevrotik kişinin sevgiye olan ihtiyacı hiçbir zaman doyurulamaz, çünkü sürekli olarak bulduğunun fazlasını ister. Bunun gibi ba-

ğımsızlık eğilimi de hiçbir zaman giderilemez, çünkü kişiliğin bir diğer parçası sürekli beğenilmek ve sevilmek istemektedir. Kusursuz olmak ise, ulaşılması olanaksız bir amaçtır.

Nevrotik Savunma Mekanizması Olarak Üzüntü:

Horney, zorlanmalar ve çatışmalar arasında kısılmış bir insanın gerçek acısıyla, nevrotik bir savunma mekanizması olarak kullanılan ikincil acı duygusunun kesin bir ayrımını yapmıştır. İkincil acı, Freud'un ölüm içgüdüsü olarak adlandırdığı ve insanın temel güdülerinden biri olarak kabul ettiği süreçten oldukça farklı bir anlam taşır.

Horney, bir insanın yaşamını sürdürürken kendi istemi dışında çeşitli yönlere sürüklenmesini, gizilgücüyle başarımı arasındaki açığın giderek büyümesini ve bundan ötürü kendi benliğinden nefret etmesini, gerçek çıkarlarına ters düşen çözüm yollarına başvurmasını ve bunlara eşlik eden yalnızlık duygularını, gerçekten acı veren durumlar olarak tanımlamıştır. Horney, bu gerçek acıyı, anksiyeteden ve düşmanca duygulardan kaçmak için kullanılan kahır ve üzüntüden ayırır. Ona göre, nevrotik sürece eşlik eden kahır ve üzüntü, kişiyi yaşamının ve gerçek acılarının sorumluluğunu üstlenmekten koruyan savunma araçlarıdır.

Nevrotik bir savunma mekanizması olarak üzüntü ve umutsuzluk, çevredekileri suçlamak ya da onlara istediklerini kabul ettirebilmek için de kullanılır. Üzüntüye gömülmüş olma, yenilgiye katlanmayı kolaylaştırır; insanın kendisinden kaçmasını sağlayan ve yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu olan uyuşturucu bir madde gibi kullanılır.

Görkeme Ulaşma Çabası:

Nevrotik süreç, insanı saldırgan, boyun eğen ya da kendine dönük tiplerden biri olmaya zorlar. Böyle bir durum, kişilikte köklü değişiklikler yapılmasını, belirli bir yaşam biçiminin geliştirilmesini, bir dizi ihtiyaçların, duyarlıkların ve ketlemelerin edinilmesini gerektirir. Ergenlikten yetişkinliğe geçiş kişiyi bir kimlik oluşturmaya da zorlar. Nevrotik kişilerde bu kimliğin oluşum sürecinde bireyin istekleri önemli değildir. Tek amaç, kendini ko-

ruyabilmektir. Bu ise insanı, çaresizliğe, kızgınlığa ve diğer insanlardan soyutlanmış olma duygularına iter, kişiliğinin derinliğinde bir kofluk hissetmesine neden olur.

İşte bu duygulara karşı geliştirilen çözüm, "görkeme ulaşma çabası"nı içerir. Yarışma yönelimli toplumlarda, belirsizliklere karşı kişinin kendisini diğer insanlar üzerine çıkararak egemenlik sağlaması çevreden de onay gören bir çözüm yoludur. Görkeme ulaşmayı amaçlamak kişinin imgeleminin bir ürünüdür ve kişi tüm yaşam işlevlerini bu tasarı çevresinde örgütler. Arada bir diğer isteklerden ve amaçlardan söz etse de, geliştirmiş olduğu tasarının gerektirdiği yönelimin dışına çıkamaz.

Görkeme ulaşma çabasında birbiriyle ilişki durumunda olan çeşitli süreçler söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, *benliğin ülküleştirilmiş imgesi*dir. İmgelem ürünü olan ülküleştirmenin iki yönü vardır. Bir yandan, kişi benliğine egemen olan amaca (ihtiyaca) ulaşmaya çalışır, öte yandan bu amacı gerçekleştirmiş olduğuna inanır. Nevrotik süreçte insan zihninin bu ikiliğini tanımlamış olması, Horney'in psikoloji alanına yapmış olduğu en önemli katkılardan biridir. Örneğin, diğer insanlara boyun eğmeyi yaşam biçimi olarak benimsemiş olan nevrotik kişi, sevgi ihtiyacına doyum sağlayabilmek için kullandığı araçları (kendini ortaya koymama, saldırganlığını bastırma ve düşmanca duygularından korkma) somut bir biçimde dönüştürür. Herkesi seven, çevresindekileri hoşnut etmek için didinen, verici bir insan görüntüsünü benimser. Bir yandan gerçekten bu niteliklere sahip olduğuna inanır, öte yandan kendini bu imgeye uydurabilmek için çaba gösterir. İşte nevrotik insanın çelişkisi de budur. Ülküleştirilmiş imgeyi gerçekleştirebilme girişiminden başka bir şey olmayan görkeme ulaşma çabalarının nitelikleri, daha önce bir listesini verdiğimiz nevrotik ihtiyaçlarla belirlenir.

Gurur Sistemi:

Ülküleştirilmiş benlik imgesini gerçekleştirme çabası, Horney'in "gurur sistemi" diye adlandırdığı ve aşağıda özetlenen bir dizi tutumların geliştirilmesine neden olur:

1) Nevrotik kişi bir yandan kendisini ülküleştirdiği imge olarak görür, öte yandan sürekli olarak, bunun çevresindeki insanlar

tarafından da doğrulanmasını ister. Beklediği övgü ya da onayı bulamadığında, çevresini buna zorlayıcı davranışlara girişir. Kendisine göre, bu onun hakkıdır.

2) Nevrotik kişi kusursuz saydığı benliğine uygun düşmeyen davranışlarda bulunduğunu fark ederse, kusurunu kesinlikle hoşgörmez ve bu davranışının nedenleri üzerinde düşünmeksizin, "Daha iyi yapmalıydım!" ya da, "Aldırmamalıydım!" gibi yargılarla kendini eleştirir.

3) Nevrotik kişi gururuna yönelebilecek olası tehditlerden sakınmak için her türlü yola başvurur. Eleştiri çevreden gelirse kendini küçük düşmüş hisseder, kendi içinden gelirse utanç duyar. Gururunu incitebilecek bir durumla karşılaştığında ya da karşılaşmak üzere olduğunu hissettiğinde o durumdan kaçmayı yeğler ya da öç almaya çalışır.

4) Gurur sisteminin ayrılmaz bir parçası da, nevrotik kişinin kendisine karşı geliştirdiği nefret duygusudur. Benliğini görkemli kılma çabası içinde olan nevrotik kişi, kendi gerçek benliğini sürekli bir tehdit olarak görür. Gerçek kişiliğinin, olmak istediği kişinin ölçütlerine uyamaması bocalamasına neden olur. Kendisini her an başkalarıyla kıyaslamak ve onlardan daha üstün olduğunu hissetmek zorundadır. Bundan ötürü, gerçek benliğiyle yüzleşme olasılığının tehdidi altında yaşar. İmgeleminde kendisini olağanüstü gördüğünden, gerçek benliğinin yaptığı yanlışları yetersizlik belirtisi olarak yorumlar.

5) Nevrotik kişi, kendisine yabancılaştığı oranda kişilik bütünleşimi de bozulur. Çünkü, gerçek benliğine karşı geliştirdiği nefret ve görkeme ulaşma çabaları sürekli ödün vermesine neden olur. Verilen ödünler ise kendine yönelik nefret duygularını pekiştirir ve bir kısırdöngünün yerleşmesine olanak hazırlar. Ülküleştirdiği imge uğruna yaptığı yatırımlar, kendi benliğinden uzaklaşmasına, kendine sahip olamamasına ve kendini yaşayamamasına neden olur.

6) Nevrotik insan kişiliğini bütünleştirebilme çabası içinde, bazen ülkeleştirdiği benliğiyle, bazen ise hoşlanmadığı benliğiyle özdeşleşir. Ancak, hangi yöne giderse gitsin, ikisi arasındaki ça-

tışmadan kurtulamaz ve bu durum ona acı verir. Bu süreç, Horney'in "temel çatışma" diye adlandırdığı olgunun en önemli yönlerinden biridir.

Nevrotik kişi bu çatışmanın yarattığı gerilimden kurtulabilmek için dışlaştırma mekanizmasına başvurur. İçsel yaşantılar kişinin dışındaki olaylarda algılanır. Örneğin, kendi gerçek benliğine duyduğu nefreti "X'i sevmiyorum" (Etkin dışlaştırma) ya da "X beni sevmiyor" (Edilgin dışlaştırma) biçimlerinde yaşar. Kendi benliğinde hoşlanmadığı niteliklerle yüzleşmek gurur sistemi üzerinde yıkıcı bir etki yapacağından, bu nitelikleri kendi dışındaki insanlarda ve olaylarda eleştirir. O olaylarda kendi gerçek benliğini izlemekte olduğunun farkına varamaz.

Gerilime Karşı Geliştirilen Çözüm Yolları:

1) *Genişleme:* Bu çözüm yolunda kişi kendisini görkemli bir varlık olarak yaşar. Amacı ve beklentisi, çevresi üzerinde egemenlik kurmaktır. Horney, bu çözümün üç alt-bölümlemesini yapmıştır. Özsever kişi kendisini ülküleştirdiği benlik olarak görür ve kendisine hayrandır. Kusursuz olma çabasındaki kişi kendi ölçütlerine göre kusursuzdur. Ezici-öç alıcı kişi için gururu önemlidir. Kendisine karşı çıkan herkesten ve her şeyden öç alabilecek kadar üstün bir yerde olması gerekir. Horney bu çözümü sadistçe eğilimlerin başlıca boşalım yolu olarak tanımlamış ve buna ilişkin bir şema oluşturmuştur (1937):

Amaçlar	*Güvenlik Altına Alınan Duygular*	*Düşmanlığı Boşaltma Biçimleri*
Güçlülük	Çaresizlik	Egemen olma ve başkalarını güçsüz bırakma eğilimi
Saygınlık	Küçük düşme	Küçük düşürme eğilimi
Para	Yoksulluk	Diğer insanları yoksun bırakma eğilimi

Kelman'a göre ezicilik ve öç alma bir yaşam biçimine dönüşebilir. Böyle bir kişi öç almaktan ve diğer insanların üstünde olmaktan ötürü gurur duyar. Aynı zamanda, kendisini dürüst ve iyi niyetli bir insan olarak algılar.

2) *Silinme:* Bu çözüm yolunda kişi kendisini yetersiz ve değersiz biri olarak algılar. Bu duygular, çoğu kez, ana-babası tarafından varlığının reddedilmiş olduğu çocukluk yıllarında başlar. Giderek, yaşayabilmek için sevilmenin zorunlu olduğu inancının gelişmesine neden olur. Böyle bir insana göre, her sorunun çaresi sevgidir. Bunu elde edebilmek için kendi varlığını ortaya koymaktan kaçınır. Eyleme geçmeyi tasarladığında suçluluk duyar. Sevgi umuduyla yaşar ve kendisini sevilmeye layık bulur. Sömürüye açıktır ve kendisini ortaya koymadığı için çevresi tarafından ezilir. Kendini ezdirme eğilimi bazen cinsel bir nitelik de kazanır ve cinsel sapkınlıklara dönüşebilir.

Silinme biçimindeki çözümün uzantılarından biri de *aşırı bağımlılık*tır. Horney bunu, bir diğer insanı yaşamının merkezi ve varoluşunun tek anlamı durumuna getirerek, kendine yabancılaşma ve kendi varoluş alanını daraltma eğilimi olarak tanımlamıştır. Böyle biri, bir diğer insanın isteklerini kendi isteklerinin yerine koyar ve benliğinden uzaklaşabilmeyi sağlar.

Silinme ve aşırı bağımlılık süreçlerinin ayrılmaz bir parçası da mazoşistliktir. Mazoşist kişi, kahır ve üzüntü aracılığıyla kendi varoluşunu daraltmaya çalışır. Bir yandan kendini ezdirirken, öte yandan bu nedenle çevresini suçlar ve tüm kişiliğini acılarının çevresinde örgütler. Bu duyguların içinde kendi benliğini yitirdikçe, çevresinin kendisine layık olduğu şeyleri vermediğinden yakınması da artar. Böyle bir kişi için sevinç ve iyimserlik ürkütücüdür. Çünkü bu duyguların insanı nereye götüreceği belirsizdir. Oysa acının sınırları bellidir ve diğer insanlarla ilişkinin sürdürülebilmesini sağlar. Kahır eğilimi bazen organ yakınmalarına dönüşebilir. Bu insanlar üzüntülerini organlarında yaşar ve acılarını organları aracılığıyla dile getirirler.

3) *Çekilme:* Her türlü çatışmadan uzak durabilmek amacıyla geliştirilmiş bir çözümdür. Etkin bir yaşamdan, duygulardan ve isteklerden kaçınmak, nevrotik gurur sistemini de tehlikeden korur. Bu süreç giderek, kişinin kendi gözlemcisi durumuna gelmesine neden olur. Böyle biri, yaşam alanını daraltır ve insan ilişkilerinde arada bir ortaya çıkan zorlanmalara karşı aşırı duyarlıdır. Diğer insanlardan ayrı ve özgür bir insan olabilmek için kendisini zorlar. Aslında bu durum, özgür bir insan olmayı amaçlamak-

tan farklı, insanlardan özgürleşmek (kurtulmak) için girişilen bir çabayı içerir. Böyle bir insan, çevresiyle bir çatışmaya girebileceğini sezdiğinde oradan uzaklaşmaya çalışır.

Horney üç ayrı tür çekilme tepkisi tanımlamıştır:

a) *Sürekli Çekilme:* Böyle bir insan, içine kapanır ve yaşamdan uzaklaşır.

b) *Başkaldırıcı Çekilme:* Böyle bir insan, kendisini engelleyeceklerine inandığı kişilerle sürekli bir savaş durumuna girerek, yarattığı kargaşanın içinde kendi içsel çatışmalarından uzaklaşmaya çalışır.

c) *Derinlikten Yoksun Yaşam:* Böyle insanlar toplum kurallarına ve inançlarına sarılarak kendinden kaçmaya çalışırlar. Kimi, toplumun uzantısı bir robot durumuna gelir, kimi ise çağdaş dünyadaki "zevk ve eğlence" modalarını sürekli dener ve "kuş gibi özgür" olduğuna inanır.

TEDAVİ

Tedavinin Amaçları

Horney'in tedavi yaklaşımı, hastanın varoluş biçiminin değiştirilmesini amaçlar. Terapist, "hastasının kendini bulmasına, gerçek duygularının ve isteklerinin farkına varabilmesine, kendi değer yargılarını oluşturmasına" yardımcı olmaya çalışır (1945). Hastanın gerçek benliğini bulması, diğer insanlarla olan ilişkilerinin daha açık ve dürüst olmasını sağlar.

Hasta tedaviye bazı klinik belirtilerden ya da duygusal sıkıntılardan yakınarak gelir. Tedavinin amaçlarından biri bunları hafifletmektir. Hastanın yakınmaları, insanlarla ilişki kurmak için geliştirmiş olduğu davranış örüntülerinin etkisizliğinden kaynaklanır ve çoğu kez kendisi bu durumun farkında da değildir. Bu durum, hastanın algılama, düşünme, değerlendirme ve davranış alışkanlıklarının dikkatli bir çözümlemesinin yapılmasını ve hastanın bunları tanıyabilmesine yardımcı olunmasını gerektirir. Özellikle, hastanın hiç farkında olmadığı davranış biçimlerinin aydınlatılması önemlidir. Katı alışkanlıklarının davranışlarını nasıl olumsuz yönde etkilediğini gördükten sonra hasta, kendi kişi-

sel amaçlarına ve istemine göre davranışlarını yeniden biçimlendirmeye başlar ve saplandığı kısırdöngüden kurtularak gelişimini özgürce sürdürebilir.

Horney, tedavinin amaçlarını dört ana noktada toplamıştır: Sorumluluk, içsel bağımlılık, duyguların kendiliğindenliği ve içtenlik.

Horney'e göre, *sorumluluk* kavramı aşağıdaki koşulları içerir: İnsanın kararlarını kendisinin verebilmesi ve bu kararların getireceği sonuçları kabul etmesi, yaşadığı olaylara yön vermede başlıca görevi kendisine ait olduğunu bilmesi, belirli bir oranda diğer insanlara da karşı sorumlu olduğunu kabul etmesi.

İçsel bağımlılık, insanın kendi değer yargılarının öncelik sırasını belirleyebilmesi ve bunları günlük yaşamında uygulayabilmesi anlamına gelir. Bu kavram, diğer insanların değer yargılarına saygı göstermeyi de içerir.

Duyguların kendiliğindenliği, insanın kızgınlık, korku, sevgi, neşe ya da keder gibi duygularını fark edebilmesi, kabul edebilmesi, dile getirebilmesi ve gereğinde, bu duyguları denetleyebilmesi anlamına gelir. İlişkilerde insanın duygularını içinden geldiğince ve o andaki duruma uygun biçimde yaşayabilmesi sevgi ve dostluğu oluşturur.

İçtenlik, insanın ancak tüm çatışmalarından kurtulduğu zaman ulaşabileceği bir amaçtır. Horney'e göre bu kavram, "özentisiz olma", "duygusal dürüstlük" ve insanın, duygularına, görevlerine ve inançlarına bağlılığını içerir (1954).

Tedavinin Temel İlkeleri

Horney'e göre tedavideki değişim, tanıma, içgörü kazanma ve anlama yoluyla gerçekleştirilir. Horney bu kavramları kesin bir biçimde tanımlamamış ve zaman zaman birbirinin yerine kullanmıştır.

Öte yandan, neyin değiştirilmesi gerektiğini fark etmek ve anlamak, onu değiştirebilmek için yeterli değildir. Horney'e göre, normaldışı davranışlara eşlik eden duyguların yoğunluğu azaltılmadan, bu davranışların değiştirilebilmesi söz konusu olamaz. Bir başka deyişle, önce hastanın daha az korkması, daha az düşmanlık duyması ve kendisini daha az yalnız hissetmesi gerekir.

Bunlar azaldıkça uygun olmayan nevrotik tepkiler de azalır. Çünkü nevrotik davranışlardaki bozukluk oranının belirleyicisi anksiyetenin yoğunluğudur. Üstelik bu duygular azaldıkça, hastanın insan ilişkilerinde de bir düzelme olur ve yeni tepki biçimleri oluşturmaya başlar.

Olumsuz duyguların hafifleyebilmesi, hastanın, çeşitli davranışları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmesi ve anlayabilmesiyle sağlanır. Bu bağlantıların fark edilmesi duyguların yoğunluğunu azaltır ve davranışlara gerekli değişikliklerin getirilebilmesini sağlar. Hasta bu çabalarını sürdürebilme gücünü terapistle kurmuş olduğu dostça ilişkiden alır. Nevrotik çözümlerden oluşan engelleri ortadan kaldırdıkça, doğal gelişimini kendiliğinden sürdürme olanağını bulur.

Tedavide, hastanın günlük yaşamında süregelen çatışmalara ve bunlara karşı geliştirilmiş olan nevrotik çözüm yollarına (savunma mekanizmalarına) öncelik tanınır (1937). Sorunları yaşanmakta olan olaylar içinde çözümleme, hastayla terapist arasında ortak bir anlayış ortamının gelişmesine katkıda bulunur.

Horney, gerçek benliğin ve duyguların doğal akışının, nevrotik kişilerin geçmişinde daima var olduğundan ve sonraki olaylarla giderek engellenen bu gizilgücün, insanlarla yeniden sağlıklı ilişki kurabilmede hastaya yardımcı olabileceğinden söz eder. Horney, insanın çevresiyle ilişki kurma yeteneğinin tümden yitirildiği sanılan durumlarda bile yapıcı bir gücün varlığını sürdürdüğüne inanır.

Tedavi Yöntemi

Hastanın Üstlenmesi Gereken Sorumluluklar:

Horney'e göre, tedavinin süresini ve sonucunu hastanın "yapıcı etkinliği" belirler. Bunun için hastanın üç tür çaba göstermesi gerekir: (1) Kendisini açık ve dürüst bir biçimde anlatabilmek; (2) sağlıksız tepkilerini ve bunların kendi yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerini tanıyıp fark edebilmek ve (3) ilişkilerinin bozulmasına neden olan davranış örüntülerini değiştirebilmek.

Bu amaçla hasta, terapiste her türlü duygularını, düşlerini, düşüncelerini, anılarını ve bunların hangi durumlar içinde yaşan-

dıklarını anlatmalıdır. İkinci öğe, hastanın o zamana değin göremediği olayları fark edebilmesi, düşünce ve duyguları ile ölçüsüz davranışları arasındaki ilişkiyi seçebilmesidir. Üçüncü öğe, davranışlarının nedenlerini anladıkça, bu konuda gerekli değişiklikleri gerçekleştirebilmek için etkin bir çaba göstermeyi içerir. Bir başka deyişle, hasta bir çatışmayla karşılaştığında, kazanmış olduğu içgörünün de yardımıyla gerekli kararı verebilmeli, bu kararı uygulayabilmeli ve ortaya çıkan çatışmanın gereksiz yere sürdürülmesine fırsat vermemelidir.

Horney'in önerdiği tedavi süreci, "tüm nevrotik karakter yapısının" çözümlemesini kapsar ve aşağıdaki öğeleri içerir:

1. Hastanın çatışmalarına çözüm getirebilmek amacıyla, daha önce göstermiş olduğu çabaların ayrıntılı bir biçimde incelemesi.

2. İlişkilerine egemen olan tutumların, kendisine ilişkin yanılgıların ve ülküleştirdiği benlik imgesinin, davranışlarına nasıl yansıdığını görebilmesi.

3. Bunların günlük yaşamında ilişkilerini nasıl etkilediğini anlaması.

4. Türlü davranış örüntüleri arasındaki tutarsızlıkları ve çelişkileri (temel çatışmayı) görebilmesi.

5. Geçerli olmayan uzlaşma çabalarının gerisindeki nedenleri anlayabilmesi.

6. Tüm bu olgular ve bu olguların getirdiği olumsuz sonuçlarla klinik belirtiler arasındaki ilişkiyi görebilmesi gerekir (1945).

Terapistin Nitelikleri:

Horney'e göre bir terapistte üç temel niteliğin bulunması zorunludur ve bu özellikleri taşımayan kişilerin diğer insanları tedaviye girişmesi sakıncalıdır:

1. Hastaların genellikle farkında olmadığı ve davranışları belirleyici olan bilinçdışı güçlerin işleyiş biçimi konusunda geniş bilgiye sahip olmak.

2. Eğitim ve uygulama yoluyla, tedavi konusunda beceri kazanmış olmak. Bir insanla tartışılması ya da ertelenmesi gereken konuları ayırabilmek. Bir diğer insanın kendine özgü dünyasını imgelem yoluyla hissedebilmeye alışkın olmak.

3. Kendi insan ilişkilerinde oldukça etkin davranışlar geliştirebilmiş olmak.

Bu yeteneklerden yoksun olan terapist, diğer insanları yorumlarken yanılgıya düşebilir ve yardımcı olma çabalarında hastasına zarar verebilir (1942).

Horney, tedavi sürecinde terapiste düşen görevleri beş bölümde toplamıştır: "Gözlem, anlama, yorum, direnci çözmede hastaya yardımcı olma ve yakınlık" (1942).

Gözlem:

Terapist, hastasının davranışları üzerinde bilgi edinebilmek amacıyla iki kaynaktan yararlanır: Hastanın anlattıkları ve terapistin tedavi süresince gözlemlediği davranışlar. Horney'e göre, terapist, hastasının tüm kişilik yapısını anlayabilmek zorunda olduğuna göre, her türlü davranışa dikkat etmeli ve gördüklerini anlamaya çalışmalıdır. Yalnızca hastanın anlattığı olaylara değil, anlatırken gösterdiği davranışlara ve ses tonuna da dikkat etmelidir. Hiçbir gözlemi önemsiz olarak nitelendirmemelidir.

Anlama:

Terapist, başlangıçta birbiriyle ilişkisiz parçalardan oluşan bilmecemsi gözlemleri giderek bir araya getirerek, hastanın davranışlarının işleyiş biçimi hakkında bir varsayım oluşturur. Hastadan gelen verilerin bu varsayıma ne denli uyduğunu sürekli araştırır. Bunu yaparken terapist açık seçik gözlemlenebilen ilişkilerden çok, hastanın farkına varmadığı ilişkileri fark edip ortaya koymaya (bilinçdışı güdüler ve dürtüler) ve hastanın anlattıklarının altında saklı olan gerçek anlamı görmeye çalışır, belirli düşünce ve duyguların birbirini izleme sırasına ve ortaya konuş zamanına dikkat eder, sık tekrarlanan durumları seçmeye çalışır, hastanın rüya ve düşlerinin hangi bilinçdışı duyguları yansıttığını inceler, hastanın terapi ortamında gösterdiği ani davranış değişikliklerinin nedenlerini araştırır ve onun anlattığı her yeni olay ya da duygunun, daha önce anlattıklarından hangilerini çağrıştırdığına dikkat eder. Terapistin hastayı anlayabilmesinde, mantığını çalıştırmasının yanı sıra, sezgi yeteneği de önemli rol oynar.

Yorumlama:

Hastanın bilinçdışındaki olayların nasıl oluştuğunu anlamaya başladıktan sonra terapist, vardığı sonuçların hangilerini ve ne zaman hastayla paylaşabileceğini karar verme durumundadır. Bunun için, hastanın yapılan yorumları fazla sıkıntı duymaksızın karşılayabileceği ve kolayca özümleyebileceği zamanı iyi ayarlamak gerekir. Üstelik, bu yorumlar rasgele yapılmamalı ve belirli bir sırayı izlemelidir.

Horney, klinik belirtilerin çözümleme ve yorumunda acele edilmemesi gerektiği konusunda terapistleri uyarır. Bu konuda erken yapılan yorumlar, klinik belirtilere neden olan gerçek olayların anlaşılabilmesini engeller (1942).

Direnci Çözmede Hastaya Yardımcı Olmak:

Tedavide gerçek güçlük hasta direnç geliştirdiği zaman ortaya çıkar. Direnç terimiyle Horney, hastanın kendisinden beklenilenleri görmezlikten geldiği ve işbirliğinden kaçındığı durumları tanımlar. Böylesi durumlar ortaya çıktığında terapist işi ele almalıdır. Bunun için, önce kendisinin direnci fark edebilmesi ve bunu hastaya gösterebilmesi gerekir. Direnme davranışları, hastanın incindiği, ürktüğü ve kızdığı dönemlerde ortaya çıkar.

Horney, direnci, hastanın baskı altında tuttuğu duygu ve düşüncelerin bilinç düzeyine çıkmasını engellemek için kullandığı enerji olarak tanımlar (1937). Horney, daha sonraları, direnç terimi yerine "engel" kavramını geliştirmiştir. Engel kavramı, özgerçekleştirime ulaşma yolunu kapatan durumları içerir. Engeller, hastada karamsarlık, umutsuzluk, büyüklük taslama, içe kapanma ya da her şeye "evet" deme biçiminde görülebilir. Hasta gibi terapist de, kendi anksiyetesi sonucu yaptığı zamansız yorumlarla ya da hastayla daha yakın bir ilişki kurmaktan korktuğu için tedaviyi engelleyebilir.

Yakınlık:

Herhangi bir dostluk ilişkisinde de görülebilen ilgi, yakınlık, karşı tarafın çıkarlarını gözetme, cesaret verme ve övgü gibi tepkiler, tedavi sürecinde terapistten hastaya yöneltilmesi beklenilen davranışlardır. Ancak Horney, bu tür davranışların tedavinin

hangi dönemleri için uygun olacağı konusuna bir açıklık getirmemiştir. Terapistin, hastasına karşı duyduğu yakınlık ve saygıyı belli edecek davranışlar göstermesi, hastanın insanlara karşı geliştirdiği korku ve düşmanlık duygularının hiç olmazsa bir kişi için uygun düşmediğini görmesine yardımcı olur. Bu da onun diğer insanlara karşı önyargısız duygular geliştirebilmesine katkıda bulunur. Bir başka deyişle, psikoterapi süreci iki insan arasında gerçek bir ilişkinin gelişmesini de içerir.

Tedavi Süreci

Terapist başlangıçta, hastanın çatışmalarıyla yüzleşmekten kaçınma eğilimini hoşgörüyle karşılar ve sıkıntılarını paylaşmaya çalışır. Tedavinin ilk döneminde, özellikle hastanın sorunlarını kendi dışındaki olaylarla açıklamaya çalıştığı ve bazı katı değer yargılarına tutunduğu durumlarda, yorumlamaya geçme olanakları oldukça sınırlıdır. Bu savunmaları kırmaya çalışmak hastanın konudan derhal kaçmasına ya da anksiyeteye girmesine neden olur. Böyle durumlarda terapist, hastanın kendi benliğine ilişkin yaşadığı güçlükler üzerine fazla eğilmemelidir. Terapistle hasta arasındaki ilişki yerleştikçe ve hastayı tedaviye getiren sıkıntılarda bir rahatlama sağlandıktan sonra, hastanın çatışmalarıyla yüzleşmesine ve kişiliğinin kendisine kapalı kalmış yönlerini tanımasına yardımcı olma zamanı gelir.

Horney'e göre, terapistin tedavide nasıl davranması gerektiği konusunda en iyi yardımcı, içinde yaşanılan andır ve bu konuda kesin kurallar geliştirmeye gerek yoktur. Horney ekolü, tedaviyi terapistin hastaya uyguladığı bir yöntem olarak ele almaz. Genç terapistleri, "hastaya bunu yaptım!" ya da "hastaya şunu gösterdim!" gibi yaklaşımlardan kaçınmaya yöneltir. Hastanın da tedaviyi "psikoterapiden geçiyorum!" biçiminde yorumlaması onaylanmaz. Horney'in tedavi yaklaşımı, iki insanın birlikte çalışarak, kapalı durumları açmak ve belirsizlikleri gerçeklere bağlamak için çaba göstermeleri anlamını taşır. Tedavide işbirliği yapan iki kişiden bazen biri, bazen diğeri, konu edilen duruma açıklık getirmek için daha fazla çaba gösterebilir. Bir başka deyişle, terapist görevini bazen terapistin kendisi, bazen de hasta üstlenebilir.

Tedavi, hastanın sürekli olarak, kendisine ve dünya içindeki varoluş biçimine ilişkin yeni bulgular edindiği bir süreç olmalıdır. Bunun için terapist de, örneğin, "Beni bugün nasıl algılıyorsun?", "Bugün buraya girerken duyguların neydi?" vb. sorularla, hastanın kendi duygularını seçebilmesine yardımcı olmalıdır. Terapist hastasına, bir durumun "neden?" şöyle ya da böyle olduğunu, şu ya da bu durumun "ne anlama geldiğini" sormaktan kaçınmaya çalışmalıdır. Bu tür sorular hastanın duygularının düşünceye dönüşmesine ve gerçek benliğine daha da yabancılaşmasına katkıda bulunur. Bir insanı mantık kurallarıyla anlamaya çalışmak oldukça sınırlı bir yaklaşımdır ve üstelik, insan yaşantısının karmaşık yapısının yanlış yorumlanmasına da neden olabilir.

Hasta, edinmiş olduğu nevrotik çözümleri fark ettikçe, bunların yarattığı sonuçları da anlamaya başlar. Ne denli katı olduğunu ve bazı uç durumlar arasında nasıl gidip geldiğini görür. Terapist, sürekli olarak hastayı, anksiyetesinin kaynaklarını ve bu duyguya karşı geliştirdiği tutumları araştırmaya teşvik eder. Kuşkusuz, hasta kendi benliğine kavuşabilmek için gösterdiği çaba süresince de acı duyar. Ama bu, nevrotik acıdan çok farklıdır ve hastayı gelecekte kendisi olabilmeye hazırlayan umut verici bir öğeyi de birlikte taşır. Bazen hasta, kendisini anksiyeteden korumak amacıyla, terapist rolünü oynamaya ve çektiği sıkıntılardan ötürü geçmişini suçlamaya yönelir ve böylece, değişme gereğinin kendisine yüklemiş olduğu sorumluluktan kaçmaya çalışır. Bundan ötürü Horney, hastanın geliştirmiş olduğu savunmaların geçersizliğinin ve bunların yarattığı ikincil sorunların, sürekli olarak kendisine gösterilmesi gereğini vurgulamıştır (Kelman, 1975).

Hasta tedavide ilerledikçe, bağımlılık, yayılma, kapanma vb. temel savunmalarından kurtulmak için çaba gösterir. Bu dönemde hasta, çağrışımlar yaparak, çevresiyle olan ilişkilerinin geçmişte ana-babasına karşı geliştirdiği davranışlara ne kadar benzediğini görmeye başlar. İçinde bulunduğu zorlanmalı durumlar eski günlerde yaşadıklarının benzeri olmakla birlikte, yeni zorlanmalar yaşanmakta olan zaman içindedir ve kaçış imkânı yoktur. Ancak bu kez, eski çözümlerden vazgeçerek, yeni yolları denemenin getireceği belirsizliklerle başa çıkmak zorundadır.

Horney tedavi sonuçlarını aşağıdaki biçimde dile getirmiştir.

"İnsanın kendini tanıması, tek başına bir amaç değil, insanın doğal gelişimini sağlayan güçleri özgürleştiren bir araçtır. İnsanın kendi üzerinde çalışması, kendisine karşı bir görev olduğu gibi, ona ayrıcalık veren bir durumdur ve giderek, kişisel çıkarlarının ötesinde bir ilgi alanı geliştirmesiyle sonuçlanır. Nevrotik benmerkezciliğinden kurtulan insan, kendi yaşamında ve genel olarak dünyada yeni boyutların var olduğunu görür. Kendi zihninde herkesten ayrı ve farklı bir insan olarak yaşarken, aynı zamanda çevresinin bir parçası da olduğunu hissetmeye başlar."

Bölüm: 6

HARRY S. SULLIVAN VE İLİŞKİLER KURAMI

Harry Stack Sullivan, 21 Şubat 1892'de New York eyaletinin Norwich kenti yakınında bir çiftlikte doğdu ve Dünya Ruh Sağlığı Örgütü'nün Amsterdam'daki yönetim kurulu toplantısından Amerika'ya dönerken uğradığı Paris'te, 14 Ocak 1949'da öldü. 1917'de Chicago College of Medicine and Surgery'den tıp doktoru olarak mezun olan Sullivan, sonradan psikiyatri dalında uzmanlaştı. Meslek yaşamının ilk yirmi yılını yoğun klinik çalışmalara ayıran Sullivan, daha sonraki döneminde kuramsal yaklaşımını geliştirdi.

Sullivan, tıp diplomasını aldıktan sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar orduda görev aldı. Daha sonra bir iki geçici görevde çalışan Sullivan, 1922'de, Washington'daki St. Elizabeth Hastanesi'nde, ünlü Amerikan psikiyatristi William Alanson White'la birlikte çalışmaya başladı. Aralarında gelişen yakın dostluğun, Sullivan'ın normaldışı davranışlar konusunda geliştirdiği görüşleri önemli ölçüde etkilediği söylenir. 1923 ve 1930 yılları arasında Maryland Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Maryland'daki Sheppard and Enock Pratt Hastanesi'nde görev alan Sullivan, burada, özellikle akut ve başlangıç döneminde olan şizofrenik hastalar üzerinde çalıştı ve sonraki kuramına temel oluşturacak görüşlerini yansıtan birkaç önemli makele yayımladı.

Sullivan, 1931'de muayenehane açtı ve çalışmalarını burada sürdürmeye başladı. Hastalarının çoğu nevrotiklerden oluştuğu için, bundan sonraki çalışmalarını bu tür sorunlar üzerine odaklaştırdı ve özellikle obsesyonlara ilişkin çalışmalarıyla beğeni topladı.

Sullivan'ın kuramsal görüşleri bu dönemde biçimlenmeye başladı ve 1939'da Washington School of Psychiatry'de verdiği

bir dizi konferansta yaklaşımını ilk kez ortaya koydu. 1947'de yayımlanmış olan *"Modern Psikiyatrinin Kavramları"* (Conceptions of Modern Psychiatry) adlı kitabı 1939 konferanslarını içerir. Aynı dönemde (1938), Sullivan'ın İlişkiler Kuramı'nı işleyen "Psychiatry" adlı dergi de yayımlanmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, kısa bir süre Amerikan Ulusal Seçici Servisi'nde danışman olarak çalışan Sullivan, yaşamının geri kalanında kuramını daha da geliştirdi ve çeşitli gruplarla ilişki kurarak görüşlerini yaymaya çalıştı. Bu arada, psikiyatrinin, insan ilişkilerine uluslararası düzeyde katkıda bulunabilmesi için çalışan Sullivan, bu amaçla, Dünya Ruh Sağlığı Örgütü'nün kuruluşunda etkin bir rol oynadı ve uluslararası ilişkilerdeki gerilimleri incelemek üzere kurulan bir UNESCO araştırmasında görev aldı.

Kuramını geliştirme sürecinde, Sullivan'ı en çok etkileyen kişiler arasında, William Alanson White'ın yanı sıra, Freud, Adolph Meyer, toplumcu filozof George Mead, kültürel antropolog Edward Saper ve Ruth Benedict ve toplumbilimci Leonard Cottrell sayılabilir. Görüşlerini derleyebilme olanağını bulamadan gelen zamansız ölümünden sonra, defterleri, banda alınmış konuşmaları ve yayımlanmamış makaleleri, William Alanson White Psikiyatri Vakfı'nda toplandı ve sonradan üç kitap olarak yayımlandı: (1) Normal gelişim süreçlerini inceleyen *"Psikiyatride İlişkiler Kuramı"* (The Interpersonal Theory of Psychiatry) (1953); (2) normaldışı davranışların oluşumunu açıklayan *"Psikiyatride Klinik Çalışmalar"* (Clinical Studies in Psychiatry) (1956) ve psikoterapide hastayla nasıl ilişki kurulacağını tanımlayan *"Psikiyatrik Görüşme"* (The Psychiatric Interview) (1954).

İLİŞKİLER KURAMININ AYIRICI ÖZELLİKLERİ

Sullivan kuramı, insanlar arası ilişkilerdeki davranışları vurgular. Gerek kişilik ve gerekse tedavi kuramcıları için temel veriler, ilişkiler içinde geliştirilen tepkilerdir. Davranış bozuklukları da insanlarla ilişkiden kaynaklanır. Dolayısıyla, bu tür sorunların tedavisi insan ilişkilerini içerir. Bir başka deyişle, insanları diğer insanlar hasta ettiğinden, onları yine insanlar iyi edebilir.

Sullivan'a göre, insan ilişkilerinin en önemli ve can alıcı yönü iletişimdir. İletişim sözlü ya da sözsüz olabilir. Sözlü konuşma insanın diğer insanlarla alışverişinde kullanılır. Düşünce ya da "sessiz konuşma" ise bir insanın kendisiyle kurduğu iletişimde önemlidir. Sözlü konuşma psikoterapi uygulamasında kullanılan temel araçtır. Çünkü, insanlar arası olaylara açıklık getirebildiği gibi, insanların birbirlerini yanlış algılamalarına ve yorumlamalarına neden olabilir. Bundan ötürü Sullivan, çalışmalarında ilişkilere ve iletişime odaklaşmış, özellikle konuşma, düşünce ve iletişsel davranışları vurgulamıştır.

Bu görüşlerin doğal bir sonucu olarak, Sullivan, tedavi görüşmelerini de diğer araştırıcılardan farklı bir biçimde değerlendirir. Davranışların ilişkilerden kaynaklandığına inandığı için, bir insanın davanışlarının çevresinden ayrı ve tek başına ele alınarak yorumlanmasının doğru olmayacağı görüşünü savunur. Psikiyatrik analizin birimi insanlar arası etkileşimdir. Bu nedenle Sullivan, terapisti, hastasının davranışlarının analizini yapan, ama aynı zamanda onunla ilişki durumunda da bulunan bir *katılımcı-gözlemci* olarak niteler. Bir başka deyişle, terapistin kendi davranışları da, hastada gözlemlemekte olduğu davranışların ortaya çıkış nedeni ve sonucudur.

Sullivan'ın davranış ve tedavi kuramında anksiyete kavramına önem verilir. "İnsan varlığının ortak yıkıcı yönü" olarak tanımlanan anksiyete, bireyin insanlarla ilişki ve iletişim kurabilmesini engelleyen başlıca etmendir. Sullivan dikkat kavramına tanıdığı öncelikle de diğer kuramcılardan farklılık gösterir.

KİŞİLİĞİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Sullivan, kişiliğin varsayımsal bir kavram olduğu ve ilişki durumları dışında incelenemeyeceği görüşünü sürekli olarak vurgulamıştır. Ona göre inceleme birimi, insan değil, ilişkidir. Kişiliğin yapısal örgütü, organizmadan kaynaklanan algılardan çok, insanlar arası ilişkilerin ürünüdür. Kişilik, ancak insan bir ya da daha fazla sayıda kişiyle ilişki durumundayken ortaya çıkar. Bunun için diğer insanların somut varlığı da gerekmez. İmgelemsel, hatta gerçekte var olmayan kişiler de olabilirler. Algılama, hatır-

lama, düşünme, düş kurma ve tüm diğer ruhsal süreçler insan ilişkilerini içerirler. Rüyalar, rüya gören kişinin diğer insanlarla ilişkilerini yansıtır.

Sullivan, kişiliğin bir varsayımdan öte bir anlam taşımadığı görüşünü savunmakla birlikte, kişilik alanı içinde etkinlik gösteren bazı süreçleri tanımlamış ve kavramlaştırmıştır. Bunların başlıcaları, *dinamizmler, personifikasyonlar* ve *bilişsel süreçler*dir.

1) *Dinamizm*, kişiliğin incelenmesinde kullanılabilen en küçük birimdir. Organizmanın canlılığını sürdürmesini sağlayan, oldukça sürekli enerji dönüşümleri olarak tanımlanır. Enerji dönüşümleri davranışları oluşturur. Kimi, konuşmada olduğu gibi açık ve dıştan gözlemlenebilir, kimi ise düşlemede olduğu gibi kapalıdır ve varlığından yalnızca kişinin kendisi haberdardır. Tüm insanlar aynı temel dinamizmlere sahiptir. Ancak anlatım biçimleri, duruma ve kişinin yaşantılarına göre farklılık gösterir.

Dinamizmler, çevreyle etkileşimlerini sürdürebilmek için, ağız, el, anüs ve üreme organları gibi beden bölgelerinden yararlanırlar. Çoğu, organizmanın temel ihtiyaçlarına doyum sağlama görevini üstlenmiştir. Ancak, bir dinamizm vardır ki anksiyete sonucu ortaya çıkar. Sullivan bunu *benlik* ya da *benlik sistemi* olarak adlandırır.

İnsan ilişkilerinin ürünü olan anksiyete, başlangıçta anneden çocuğa aktarılan, sonraki yaşamda ise kişinin güvenliği tehlikeye girdiği durumlarda yaşanan bir duygudur. Anksiyeteyi azaltmak ya da ondan kaçınmak amacıyla insan türlü koruyucu önlemler alır ve davranışlarını denetler. Örneğin çocuk, ebeveyninin isteklerine boyun eğmekte, cezadan kaçınabileceğini öğrenir. Bu koruyucu önlemler, bazı davranış biçimlerini onaylayan (iyi-ben), bazı davranış biçimlerini yasaklayan (kötü-ben) benlik sistemini oluşturur.

İnsanın güvenliğini sağlayan benlik sistemi kişiliğin geri kalanına yabancılaşma eğilimindedir. Kişilik örgütüne uygun düşmeyen bilgi ve uyaranları kabul etmez ve dolayısıyla, bazı yaşantılardan yararlanamaz. Benlik sisteminin saygınlığını sürdürmesi gerekir ve bu nedenle eleştiriden korunur. Benlik sistemi gelişip bağımsızlık kazandıkça, bireyin kendi davranışlarını tarafsızca değerlendirebilmesini ve gerçek kişiliğiyle, benlik sisteminin algı-

ladığı kimliği arasındaki çelişkiyi görebilmesini engeller. Kişinin yaşamında anksiyete yaratan olaylar arttığı oranda benlik sistemi de şişer ve kişiliğin geri kalanından kopar. Bu nedenle, benlik sistemi, bir yandan kişiyi anksiyeteden korurken, öte yandan onun diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesine engel olur. Sullivan, benlik sisteminin, toplumun mantık dışı yönlerinin bir ürünü olduğuna inanır (1953).

2) *Personifikasyon*, kişinin kendisine ya da bir diğer insana ilişkin olarak geliştirdiği imgedir. İhtiyaçların karşılanmasına yönelik ve anksiyeteli yaşantılar sonucu oluşan bazı duygu, tutum ve kavramları içeren bir karmaşadır. Örneğin çocuk, ihtiyaçlarını karşıladığı için iyi anne personifikasyonu geliştirir. Anne olumsuz tutumlar gösterdiği zaman anksiyete yarattığından, çocukta ayrıca kötü anne personifikasyonu oluşur. Bu iki personifikasyon, anneye ilişkin diğer personifikasyonlarla bütünleşerek karmaşık bir anne personifikasyonunu oluştururlar.

Personifikasyonlar, çoğu kez mal edildikleri kişilerin gerçek niteliklerini yansıtmaz. Başlangıçta, bireyin çevresindeki kişileri değerlendirmesinde ona algı dayanağı sağlayabilmesi amacıyla geliştirilirler. Ancak bir kez oluştuktan sonra, bireyin diğer insanlara karşı tutumlarını sürekli ve değişmez bir biçimde etkilerler. Örneğin, bir insan annesini reddedici nitelikte personifiye etmişse, bazı özellikleriyle onu hatırlatan kadınların, hatta tüm kadınların kendisini reddedeceğinden korkabilir. Bir başkası, babasını sert ve katı bir insan olarak personifiye etmişse, ileriki yaşamında karşılaştığı, öğretmen, polis ve yönetici durumunda olan tüm kişilerden benzer davranışları bekler. Dolayısıyla, personifikasyonlar, kişinin çevresini yanlış algılamasına ve ilişkilerinin bozulmasına neden olurlar. Aynı durum bir insanın kendisini değerlendirmesinde de söz konusudur. Ana-baba ve çocuk ilişkilerindeki ödül ve ceza oranı, kişinin kendisini iyi-ben ya da kötü-ben olarak değerlendirmesinde yaşam boyu etkisini sürdürür.

Bir grup insanda ortak olan personifikasyonlar *stereotipler*'i oluştururlar. Bunlar, geçerliği toplumun çoğu üyesi tarafından kabul edilmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan kavramlardır. Sanatçıların kural dışı yaşantılar sürdüğü, bilim adamlarının dalgın ol-

duğu biçimindeki genellemeler stereotiplere örnek olarak gösterilebilir.

3) *Bilişsel süreçler* üç biçimde ortaya çıkar: *Prototaksik, parataksik* ve *sintaksik.*

Prototaksik yaşantı, zihinde geçici olarak ortaya çıkan anlık imgeler ve duygulardır. Aralarında bağlantı olmayan bu duygular kişi için bir anlam da taşımaz. Prototaksik yaşantı, en arı biçimiyle, yaşamın ilk aylarında vardır ve sonradan gelişecek diğer iki süreç için gereklidir.

Parataksik düşünce, aynı zamanda ortaya çıkan, ancak mantıksal yönden aralarında ilişki olmayan iki olay arasında nedensel bir bağlantı kurma eğilimini içerir. Sullivan bu tür düşünceye Franz Kafka'nın bir öyküsünden örnek verir. Bir köpek bir gün bir duvarın dibinde idrarını yaparken, duvarın ötesinden bir kemik fırlatılmış. O günden sonra ne zaman acıksa arka bacağını kaldırmış. Sullivan'a göre, düşüncelerimizin çoğu parataksik niteliktedir.

Düşüncenin en gelişmiş biçimi olan sintaksik, bir grup tarafından geçerliliği ortaklaşa kabul edilmiş simgeleri içerir. Sözcükler ve rakamlar buna örnek olarak gösterilebilir.

KİŞİLİĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMİ

Birçok diğer kuramcı gibi Sullivan da, kişiliği, gerilimi azaltma amacıyla çalışan bir enerji sistemi olarak ele alır. Üstelik, enerjiyi ve gerilimi fizikteki anlamıyla kullandığından, bunların ayrıca "ruhsal" olarak nitelendirilmeleri gerekmediğine inanır.

Gerilimler, doğuştan var olan ve eyleme yönelik eğilimlerdir. Organizmaya yön verici nitelikte olan çeşitli gerilimler, farklı etkinliklerin oluşumuna neden olurlar. Gerilimler ve bunların ürünü olan etkinliklerden birey her zaman haberdar değildir.

Gerilimler sürekli var olurlar ve yoğunlukları zaman içinde artabilir ve azalabilir. Salt hazdan (euphoria) salt gerilime kadar değişen çeşitlemeler gösterirler. Sullivan'a göre, salt haz organizmanın kesin bir denge sağlayabilmesini tanımlar ve hiçbir zaman gerçekleşemez. Ancak, arada bir gerilimin en düşük düzeye indiği durumlarda böyle bir dengeye yaklaşılabilir. Salt gerilime yaklaşan durumlar dehşet duygusuyla tanımlanabilir.

Sullivan gerilimleri üç ayrı grupta inceler:

1) *İhtiyaçlar*, yaşamın fizyolojik ve biyokimyasal zorunluluklarından kaynaklanır. Besin ya da oksijen eksikliği gibi organizmanın dengeleşimini bozan durumları içerir. İhtiyaçlar bir aşama sırasını izler. Üst basamaktakilerin giderilebilmesi için alttakilerin karşılanmış olması gerekir. İhtiyaçları karşılandığında kişinin ruhsal durumunda oluşan değişikliğe *doyum* denir. İhtiyaçlara doyum sağlanması uzun süre gecikirse, duyumsamazlık (apathy) denilen ve gerilimlerin genel bir düşüş göstermesiyle belirlenen durum ortaya çıkar.

2) *Anksiyete*, bir insanın güvenliğinin gerçek ya da imgelemsel bir tehditle karşılaştığı zaman yaşanan duygudur. Yoğunluğu arttığı oranda, insanın, ihtiyaçlarına doyum sağlama etkinliklerinde de bir azalma olur, ilişkileri bozulur ve düşünce düzeni aksar. Anksiyetenin yoğunluğu, tehlikenin önemine ve kişinin savunma işlevlerinin etkinlik oranına göre değişir. Yoğun anksiyete insanı şaşkın ve çaresiz bırakır, yaşanan duygunun nedenleri anlaşılamaz. Buna karşılık, daha az yoğunlukta anksiyete, insanın kendisini ve çevresini değerlendirebilmesine yardımcı olur, yaşam koşullarında yapması gereken değişiklikler konusunda ona veri sağlar. Bu nedenle Sullivan, anksiyetenin yaşam üzerinde eğitici bir etkisi olduğundan söz etmiştir.

Anksiyete anneden çocuğa empati yoluyla geçer. Sullivan'a göre, annenin bakışları, ses tonu ve genel havası bu geçişi gerçekleştirir. Anneden geçen anksiyete sonucu çocuk, parataksik düşünce bağlantıları kurarak, yakın çevresindeki diğer insanlara karşı da anksiyete duygusu geliştirir ve kendisinde anksiyete yaratan durumlardan uzak durmayı öğrenir.

Sullivan'a göre, insan anksiyeteye son verebilecek içgüdüsel tepkilerden yoksundur. Örneğin, bebeğin anksiyete sonucu ağlaması ya etkisiz kalır ya da durumu daha güçleştirir. Bebeğin ağlaması annenin anksiyetesini artıracağından, bebeğin anksiyetesi de azalacağına artar. Bebeklik döneminde yaşanan anksiyete, ancak içinde bulunulan durumun değişmesiyle son bulabilir. Buna karşılık, yetişkin insan, anksiyeteyi engellemek, azaltmak ya da ondan sakınmak amacıyla bazı davranışlar geliştirir.

Anksiyete, kişinin diğer davranışlarını da "felce uğratan" bir etki yaratır. Algılama alanını daraltır, bilişsel süreçlerin etkinliğini aksatır ve genel olarak, insanın tepki yetenekleri üzerinde bozucu bir etki oluşturur. Sullivan'ın da çoğu kez işaret ettiği gibi, anksiyete insanın başına bir darbe indirilmişçesine yaşanan bir duygudur.

Anksiyetenin yoğunluğunu azaltma çabalarına *güvenlik tepkileri* denir. Anksiyete sona erdirilemezse, yoğunluğu giderek artar ve dehşet duygusuna dönüşür. Uzun süren anksiyete, insanda, Sullivan'ın *uyuklama tepkisi* dediği ve çevreden kopmayla belirlenen bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Anksiyeteden kaçamayan bebek uykuya dalar. Uyuklama tepkisi, ihtiyaçlar karşılanmadığında görülen duyumsamazlık tepkisinin karşılığıdır. Gerçekten de, dıştan bakıldığında bu iki tepkiyi birbirinden ayırt edebilmek oldukça güçtür.

Sullivan, insan davranışlarının iki temel amaca hizmet etmek üzere örgütlendiğinden söz eder: Doyum ve güvenlik. Bu görüşe göre, tüm davranışlar, ya ihtiyaçların yoğunluğunu azaltmaya ya da anksiyeteden kaçınmaya yöneliktir. Sullivan bu olguyu yaşamın en önemli ilkelerinden biri olarak kabul eder (1936).

3) *Uyku*, doğuştan var olan bir tepki biçimidir ve az önce tanımlanmış olan diğer iki gerilimin doğal bir sonucudur. Sullivan'a göre, uyku ve uyku süresince ortaya çıkan tepkiler, normal insanın temel etkinliklerinden biri olduğu gibi, normaldışı davranışların anlaşılabilmesi yönünden de büyük önem taşır.

Neden ve sonuç yönünden farklılık göstermelerinin yanı sıra, bu üç tür gerilim arasında önemli ilişkiler bulunur. Birbiriyle uyuşmaz ve karşıt nitelikte olan bu gerilimler eş zamanlı olarak ortaya çıkamazlar. Örneğin, anksiyete gerilimi ve bundan kaçınma tepkileri, ihtiyaç giderme etkinliklerine karşıttır. İhtiyaç ve anksiyete gerilimleri, uykuya yönelik gerilimlerle eş zamanda ortaya çıkamaz.

İlişki İhtiyaçları:

Sullivan, fizyolojik ihtiyaçların, anksiyetenin ve uykunun, insanlar arası etkileşim içinde kolayca yoğrulabildiğini gözlemlemiştir. Bebeğin davranışları kendi ihtiyaçlarına doyum sağlayabi-

lecek oranda gelişmediğinden, ihtiyaçlarının giderilmesi de bir diğer insana bağımlıdır. Böylece, doyum sağlama olayı insanlar arası etkileşimle sonuçlanır. Fizyolojik ihtiyaçlar kolayca kişiler arası ihtiyaçlara dönüşür ve bebek, tepkilerini diğer insanlardan gelecek davranışlara göre ayarlamayı öğrenir. Sullivan bu görüşten haraket ederek, sevgi ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı, yakınlık ihtiyacı, eşit ilişki ihtiyacı vb. bazı örüntülerin tanımını yapmıştır (1953). Başkalarıyla ilişkiye geçme eğilimi insanın yapısında var olduğundan, bu örüntüler kolay oluşur ve evrensel niteliktedirler.

İlişki ihtiyaçları, bireyin aradığı davranışları hangi kişilerde bulabileceğine göre belirlenir. Örneğin sevecenlik ihtiyacı, kişinin, sevgisini açıkça gösterebilen iyi huylu insanlar aramasına neden olur. Bu kişiler yakın bir dost ya da varlığını paylaşabildiği bir eş olabilir.

Dikkat:

Sullivan, bilince ilişkin süreçleri dikkat kavramının kapsamı içinde incelemiştir. Ona göre, dikkat ve onun karşıtı olan *dikkatsizlik*, insanın evrensel bir özelliğidir. "Dikkatin odaklaştırılması", "dikkatin daralması" ve "bilinç içeriğinin denetimi" gibi süreçleri kendine özgü tepki biçimleri olarak ele alan Sullivan, gerçekte dikkatten çok dikkatsizlik üzerinde durmuştur.

Seçici dikkatsizlik terimiyle Sullivan, kişinin, olayları ya da kendi tepkilerini fark edememesi ya da olaylara hiçbir tepki vermemesi biçiminde ortaya çıkan "etkin" bir olguyu tanımlar. Sullivan'a göre, seçici dikkatsizlik, normal ve normaldışı davranışların açıklanmasına ışık tutan önemli bir kavramdır. Bilinçli olma durumu, gözlemle değil, çıkarsamayla değerlendirilebilir.

SULLIVAN'IN GELİŞİM KURAMI

Sullivan'a göre, insan doğum anında var olan ya da olgunlaşma süreci içinde ortaya çıkan bazı tepki eğilimleriyle dünyaya gelir. İnsanın, fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında başkalarına bağımlı olması bir yana, yaşadığı her olay ve öğrendiği her şey ilişkilerinin içeriği tarafından etkilenir ve belirlenir.

Bir başka deyişle, insan toplumsal bir varlıktır. Toplumsallaşma süreci, doğum anında ya da doğumdan kısa bir süre sonra başlar. Sullivan, genellikle birbirinin içine geçişen ve her biri kendine özgü ihtiyaçlarla belirlenen çeşitli gelişim dönemleri tanımlamıştır. Günümüzdeki görüşlerle kıyaslandığında bazı yönlerden yetersiz bulunabilirse de, Sullivan'ın gelişim kuramının (1953) çağdaş psikiyatrinin gelişimine etkisi ve katkısı büyük olmuştur.

Sullivan'm tanımladığı gelişim dönemleri aşağıdaki biçimde sıralanır:

1. Bebeklik (Infancy):	Doğum anından, iletişim aracı niteliğinde olmayan sözlü konuşmanın ortaya çıkışına kadar sürer.
2. Birinci Çocukluk: (Childhood)	Yaşıtlar ve büyüklerle çok açık olmayan etkileşim örüntülerinin ortaya çıkışına kadar sürer.
3. İkinci Çocukluk: (Juvenile)	Aynı yaş grubunda ve eş cinsiyetten kişilerle yakın ilişki kurma örüntülerinin ortaya çıkışına kadar sürer.
4. Ergenlik Öncesi: (Preadolescense)	Yetişkin cinselliğin belirtilerinin ve karşı cinsten kişilere ilgi duymanın ortaya çıkışına kadar sürer.
5. İlk Ergenlik: (Early Adolescense)	İlk cinsel ilişki deneyimlerinin ortaya çıkışına kadar sürer.
6. İkinci Ergenlik: (Late Adolescense)	Karşı cinsten bir insanla sevgi ilişkisinin başlamasına kadar sürer.
7. Yetişkinlik: (Adulthood)	

Sullivan, bir insanın temel kişilik örüntülerinin yedi yaşına kadar belirlendiği biçimindeki genel kanıya katılmaz ve birçok önemli davranışın bu yaştan sonra oluştuğu görüşünü savunur. Özellikle ergenlik öncesi döneminin "tedavi edici etkisi" üzerinde duran Sullivan, önceki dönemlerde normaldışı nitelik gösteren bazı davranış örüntülerinin bu dönemde onarılabildiğine ve yapıcı davranışlara dönüşebildiğine inanır.

Bebeklik döneminde çocuğun temel ihtiyacı, annenin sıcak davranışlar göstermesi ve onun biyolojik ihtiyaçlarını sevecen bir tutumla giderebilmesidir. Annenin sıcak yakınlığına alışkanlık geliştiren bebekte sevecenlik giderek bir ihtiyaca dönüşür ve daha sonraları kendisi de sevecen davranışlar göstermeye başlar. Bu ihtiyaç karşılandığı sürece, açlık ve susuzluk gibi belirli sıkıntıların dışında, bebeğin haz düzeyi yüksektir. Yalnızca, araya giren hastalık ve diğer can sıkıcı durumlar, bebeğin rahatının bozulmasına neden olur. Ancak, Sullivan'ın asıl önem verdiği annenin anksiyeteli olmasının çocukta yarattığı "korkuya benzer" gerilimlerdir. Bu dönemde çocuk korkuyla anksiyetenin ayrımını yapamadığı için, Sullivan, bebekteki anksiyete gerilimleri için "korkuya benzer durumlar" deyimini kullanmıştır. Anksiyete gerilimini giderek daha iyi tanıyan bebek, bu duyguyu azaltmak ya da ortadan kaldırabilmek için davranışlarını nasıl yönlendirmesi gerektiğini öğrenmeye başlar. Çeşitli kültürel tutum ve değerleri ona öğreten büyüklerden oluşan çevresinin onayını kazanarak güvenliğini sağlamaya çalışır.

Bu dönemde bebek, kendi bedenini çevresindeki diğer objelerden ayırmayı öğrenir ve çevresiyle etkileşiminde en önemli araç ağız bölgesidir. Emzirme olayı bebeğe ilk ilişki yaşantısını sağlar ve bebek, anne memesine ilişkin çeşitli duygular geliştirir: Doyum sağlayan iyi meme, iyi fakat gereksiz meme (çünkü bebek aç değildir), yanlış meme (süt vermeyen bir meme engelleyici bir obje olarak algılanır ve başka meme aranır), kötü meme (anksiyete yaratan annenin memesidir; bebekte kaçınma tepkisi oluşturur).

Bebeklik döneminin diğer özellikleri arasında, (1) duyumsamazlık ve uyuklama tepkilerinin ortaya çıkışı, (2) prototaksik düşünceden parataksik bilişe geçiş, (3) kötü, anksiyeteli, reddedici, engelleyici ya da iyi, rahat, benimseyen, doyum sağlayan anne personifikasyonlarının oluşumu, (4) öğrenmeyle kazanılan yaşantıların örgütlendirilmesi ve benlik sisteminin ilk belirtilerinin ortaya çıkışı, (5) bebeğin kendi bedenini tanımaya başlaması ve parmak emme olayında olduğu gibi, gerilimlerini anneden bağımsız olarak gidermeye başlaması ve (6) göz, el, ağız ve kulağa ilişkin hareketler arasında uyum sağlamayı öğrenme sayılabilir (Hall ve Lindzey, 1967).

Birinci çocukluk dönemi, sözlü dilin belirmesinden oyun arkadaşlarına gerek duyulmasına dek sürer. Bu dönemde yaşantılar sintaksik bir nitelik alır. Benlik sistemi çocuğun cinsiyetine göre biçimlenmeye başlar. Erkek çocuk toplumdaki erkek rolüyle, kız çocuk da kadın rolüyle özdeşleşir. Simgesel yeteneklerin gelişmesiyle, çocuk, yetişkin yaşamı yansılayan oyunlar geliştirir. Sullivan bu etkinlikleri *dramatizasyonlar* diye adlandırmıştır.

Dönemin en önemli olgularından biri, çocuğun, "düşman bir dünya içinde yaşadığı" biçiminde geliştirdiği bir duygudur. Sullivan bunu *kötülük beklentisi* diye adlandırmıştır. Eğer bu duygu çok yoğun yaşanırsa, çocuk çevresinden kendisine yöneltilen sevgiye olumlu tepki göstermeyebilir. Böyle bir durumda ilişkileri bozulacağından, çevresinden uzaklaşır ve içine kapanır.

İkinci çocukluk dönemi ilkokul yıllarını kapsar. Bu dönem toplumsallaşmayı, aile dışındaki otorite figürleriyle, yaşantıya girmeyi, başkalarıyla yarışmayı ve işbirliği yapmayı, topluluk dışı kalma, küçük düşme ve bir gruba ait olma gibi durumların anlamını öğrenmeyi içerir.

Bu dönemde çocuk, ilgisini çekmeyen durumlardan uzak durmayı, davranışları üzerinde iç denetim kurmayı, stereotip tutumlar oluşturmayı, yeni yüceltme mekanizmaları geliştirmeyi ve düşle gerçeğin daha kesin bir ayrımını yapmayı öğrenir.

Ergenlik öncesi dönemi oldukça kısa sürer. Bu dönem, diğer insanlarla gerçek ve yakın ilişkilerin başlaması yönünden büyük önem taşır. Bu dönemde çocuk, iç dünyasını paylaşabileceği ve karşılaştığı güçlükler karşısında dayanışabileceği, aynı cinsten bir yakın arkadaş edinir. Önceki dönemlerde çocuk büyüklere bağımlıdır. Oysa bu dönemde, eşitlik, ortaklık ve karşılıklı alma-vermenin egemen olduğu ilişki biçimleri belirmeye başlar. Bu dönemde yakın ilişkiler kurmayı gerçekleştiremezse, umutsuzluğun eşlik ettiği yoğun bir yalnızlığa düşer.

İlk ergenlik dönemi, karşı cinse yönelik duygularla yüklüdür. Erinliğin getirdiği fizyolojik değişmelerle birlikte cinsel istek dinamizmi belirir ve benliğe egemen olur. Cinsel ihtiyaç ile yakın ilişki ihtiyacı birbirinden ayrılır. Cinsel isteğin karşı cinse yönelmesine karşılık, yakın dostluk aynı cinsten kişilerle sürdürülür.

Bu iki ihtiyacın birbirinden gereğince ayrılamadığı durumlarda, ergenin cinsel yöneliminde sapmalar olabilir.

İlk ergenlik dönemi, cinsel dürtülere doyum sağlayacak davranış örüntülerinin yerleşmesiyle sona erer. Bu dönemde gözlemlenen çatışmaların çoğu, birbirine zaman zaman karşıt düşen, cinsel doyum, güvenlik ve yakın ilişki ihtiyaçlarından kaynaklanır.

İkinci ergenlik, toplumsal bir varlık olmanın gereği olan görev ve sorumlulukları üstlenmenin başladığı dönemdir. Bu dönemde, ilişki kurma yeteneğini geliştirme süreci tamamlanır ve sintaksik yaşantının gelişmesiyle, simgesel boyutlar zenginlik kazanır. Benlik sistemi tutarlı bir nitelik alır, gerilimlere karşı daha etkin yüceltme mekanizmaları oluşturulur ve anksiyeteye karşı daha güçlü güvenlik önlemleri geliştirilir.

Tüm bu dönemleri aşarak *yetişkinlik* dönemine ulaşan kişi, uygarlık örtüsü altında bir hayvan olma durumundan sıyrılarak, kurduğu ilişkilerin kendisine kazandırdıklarıyla gerçek anlamda bir insan olarak yaşamını sürdürür.

NORMALDIŞI DAVRANIŞLAR

Benlik Sistemi Bozuklukları:

Sullivan'a göre, normaldışı davranışlar, gelişim aşamaları süresinde yer alan bozuk yaşantılar sonucu, kişinin kendisine ve diğer insanlara ilişkin yetersiz ve yanlış personifikasyonlar geliştirmiş olmasından kaynaklanır. Cinsellik geniş bir bütünün parçasıdır. Sullivan, cinselliği insanın temel sorunu olarak ele alan psikolojik yaklaşımları onaylamaz.

Sullivan'a göre, bozuk davranışlar gösteren insanların yaşam deneyimlerinden ders alamamaları ve olgunlaşmaya giden yolda çok yavaş ilerleyebilmelerinin nedenleri, kişinin benlik sisteminin özelliklerinin anlaşılmasıyla açıklık kazanabilir. Kişi, diğer insanları nitelendirirken kendine ilişkin personifikasyonunun etkisinde kaldığından, onları da kendini değerlendirdiği biçimde değerlendirir. Dolayısıyla, kendine ilişkin yetersiz ve yanlış personifikasyonlar geliştirmiş bir insanın, başkalarına ilişkin algıları da yanılgılarla doludur.

Geçmişindeki aksak yaşantılar sonucu insanın kendine ilişkin olarak geliştirdiği görüşler, uzman bir gözlemcinin bu insanı değerlendirdiğinde vardığı sonuçlardan önemli farklılıklar gösterir. Kendisi hakkında geliştirdiği yanlış görüşler, bu insanın bir kısırdöngü içinde sıkışmasına ve uygunsuz durumlara düşmesine neden olur. Böylece kişi, açık düşünebilmesini, doğru algılayabilmesini ve uygun davranabilmesini engelleyen anksiyeteye gömülür. Bir başka deyişle, yoğun anksiyete, seçici algılamanın yanlış kullanılmasına neden olur ve hatta aşırı durumlarda kişilik çözülmesine yol açabilir. Bunun sonucu sürekli olumsuz durumlar içine düşen insan, çoğu kez, bu durumlardan çıkabilecek gücü ve yolu da bulamaz.

Anksiyete:

Sullivan, normaldışı davranışları, anksiyete kavramı çevresinde ve iki aşamalı olarak açıklar: Anksiyetenin oluşumuna neden olan etmenler ve anksiyetenin yarattığı sonuçlar.

*Anksiyetenin oluşumuna neden olan etmenler*in başında, kişinin yetişmesinde etkili olan ilişkiler gelir. Bu ilişkiler, çocuğun ebeveyni ve öğretmenleri gibi yetişkinlerin yanı sıra, yaşıtlarını da içerir.

Aşırı anksiyete, çocuğun yakın çevresinde *anksiyeteli insanlar*ın varlığıyla gelişir. Bulaşıcı bir nitelik gösteren anksiyete, anneden çocuğa empati yoluyla geçer. Toplum temsilcisi olarak çocuğun çevresinde bulunan *kötü ve yıkıcı kişiler* de çocukta anksiyete duygusunun oluşumuna neden olabilir. Annenin ya da bakıcının sürekli zedeleyici davranışlarda bulunması, çocukta korku duygusunun yerleşmesiyle sonuçlanabilir. *Reddedici* ve *küçük düşürücü* tutumlar çocukta anksiyete ve güvensizlik duyguları geliştirir. Sullivan'a göre, özellikle ergenlik döneminde, ana-baba ya da diğer yetişkinlerin alaycı ve küçük düşürücü tutumları çocuğun üzerinde yıkıcı etkiler yaratır.

Çocuğun eğitilmesinde kullanılan ceza yöntemleri her zaman anksiyeteye neden olmaz. Sullivan'a göre, ceza uygulamalarına ebeveynin itici davranışları eşlik ederse çocukta korku ve anksiyete gelişir. Çocuğu eğitmekten çok, kendi öfkesini yaşayan ya da yıkıcı eğilimlerini çocuğa yönelten ebeveyn, esasen çocuğu

hırpalamayı amaçlamıştır. Üstelik anne, çocuğun altına kaçırması ya da cinsel oyunları gibi gelişim sürecinin doğal olaylarını tepkiyle karşılarsa, çocukta anksiyetenin oluşumu kaçınılmaz bir sonuç olur.

Bazı ana-babalar, iyi niyetli olmalarına karşın, yine de, çocukta anksiyete yaratabilecek davranışlar gösterirler. Örneğin tutarsızlık, gerekli eğitim ve görenekten yoksun ve kişilikleri yeterince gelişmemiş ana-babalarda görülür. Birbirine karşıt düşen istekler ve öğütler çocuğu şaşkına çevirir. Bu şaşkınlık, yarattığı anksiyetenin yanı sıra, anksiyeteyle baş edilmek için gerekli olan savunma yöntemlerinin geliştirilebilmesini de engeller.

Sullivan, anksiyete yaratan etmenler arasında, çocuğun ilk toplumsallaşma deneyimlerinin de belirleyici bir rolü olduğundan söz eder. Çocuk, kendi yaşıtlarıyla baş edebilmek için bazı yöntemler geliştirmek zorundadır. Arkadaş ilişkilerinde karşılaştığı itici ve küçük düşürücü davranışlar, özelikle eğer evde de benzer tepkilerle karşılaşıyorsa, çocukta yıkıcı izler bırakabilir.

Anksiyetenin İkincil Sonuçları:

Anksiyetenin kendisi kadar, neden olduğu ikincil durumlar ve davranışlar da önem taşır. Çünkü anksiyete, yarattığı kısıntının yanı sıra, etkin tepki biçimlerinin geliştirilmesini de engeller. Anksiyetenin yoğunluğu oranında davranışlar da aksar, algılama ve dikkat bozuklukları ortaya çıkar. Anksiyete yoğun olduğunda geliştirilen tepkilerin çoğu, kişiyi bu duyguya karşı yeterince koruyamaz. Bu tepkiler anksiyete yaratan durumlardan kaçınmaya yönelik olduklarından,doyum sağlamayı amaçlayan davranışlara da karşıt düşerler. Bir başka deyişle, anksiyeteden korunmak için geliştirilen abartılı savunma yöntemleri, kişinin gerilimlerini, onu rahatsız etmeyecek bir düzeyde tutamaz.

Benlik sistemini oluşturan savunma tepkileri iki genel biçimde ortaya çıkar: (1) Kişinin yaşamakta olduğu anksiyete yaratan koşullardan kaçınmasını ya da böyle durumları kendisinden uzaklaştırabilmesini sağlayan yöntemler; (2) çevresinden ya da iç dünyasından kaynaklanan ve anksiyete yaratan durumları algılamamaya çalışmak. Can sıkıcı durumlardan fiziksel olarak uzaklaşmak ya da konuşurken konuyu değiştirmek, birinci tür savunma

tepkilerine örnek olabilir. Anksiyete yaratan koşullardan fiziksel olarak kaçınmanın imkânsız olduğu durumlarda, insan, davranışlarını haklı gösterecek nedenler bulur, kendisini cezalandırabilecek durumda olan kişileri yumuşatmaya ve ikna etmeye çalışır, olduğundan başka görünür, düşüncelerini ya da geçmişte yaşadığı olayları gerçeğinden farklı bir biçimde aktarma eğilimi gösterir. Örneğin çocuk, ebeveyninin onaylamayacağı bir davranışta bulunduğunda, önceden kendisini kötülemenin ya da suçunu kabul ederek ağlamanın, cezadan kaçınmak için oldukça etkin bir yol olduğunu öğrenir. Bir yetişkin, hoşlanmadığı bir insana dostluk göstererek isteklerini ona kabul ettirebilir.

Bilinç dünyasının içeriğini denetleme, Sullivan'ın daha çok önem verdiği bir savunma yöntemidir. İnsanın iç dünyasından ya da davranışlarından kaynaklanan anksiyeteye karşı kullanılan bu tür savunmalar iki biçimde oluşur: (1) Kişi, kendisinde anksiyete yaratabilecek nitelikteki düşünce ve duyguları, seçici bir biçimde, bilinç dünyasından uzak tutar; (2) anksiyete oluşturabilecek nitelikteki duygusal tepkilerinin yerine, böyle bir etki yaratmayacak nitelikte tepkiler geliştirir.

Sullivan bu yöntemlerin ilkini *seçici ilgisizlik*, ikincisini *yedek süreçler* olarak adlandırmıştır.

Böylece insan, kendisinde anksiyete yaratabilecek nitelikteki durumları görmemeyi ya da duymamayı öğrenir. Bu yöntemle anksiyeteden kaçınmanın imkânsız olduğu durumlarda ise zihnini değişik düşünce biçimleriyle doldurarak kendisini korumaya çalışır. Obsesif düşüncelere gömülür, çeşitli düşlerle oyalanır, sürekli olarak kendisini küçültücü özeleştiriler yapabilir ya da kendisine acıyabilir, iç organlarıyla ilgili kaygılara kapılabilir, üzüntü ve kahır duygularıyla yoğrulabilir, paranoid tepkilerle kendisini suçlamaktan kurtulmaya çalışabilir.

Seçici ilgisizlik ve yedek süreçler, sınırlı oranlarda herkes tarafından kullanılır. Ancak, bir insanın bu güvenlik yöntemlerine çok sık başvurması, o kişinin uyum sorunlarının daha çok artmasına neden olur (Ford ve Urban, 1967):

1. Savunma yöntemlerinin sık kullanılması "yaşam özgürlüğünün kısıtlanması"yla sonuçlanır. Kişinin kaçındığı ve görmezlikten geldiği durumların sayısı arttıkça davranışları da kısırlaşır.

Dolayısıyla, kendisine doyum sağlayabilecek birçok kaynağı da değerlendirmemiş olur. Otoriteden ve eleştiriden korkan çocuk, sınıfta kendisini ortaya koymaktan kaçınır. Böyle bir durum, çocuğun önemli oranda "davranış kaybına" uğramasına neden olur.

2. Savunma yöntemleri bireyin ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğinden, çevresinden doyum sağlayabilmesi de engellenir. Kendi kusurlarının sorumluluğunu sürekli başkalarına yükleyen ve onları kendisine karşı görme eğiliminde olan biri, çevresiyle olan ilişkilerini uyum içinde yürütemez.

3. Kişinin anksiyeteden kaçınmak için kullandığı yedek düşünce süreçleri, kendisini ve davranışlarını yanlış yorumlamasına neden olursa, çevresiyle ilişkilerinde hoş olmayan bazı durumlara düşebilir. Böyle biri, diğer insanlar hakkında da yetersiz ve yanılgı dolu düşünceleri geliştireceğinden, onları değerlendirirken abartılmış genellemelere ve önyargılara saplanır. Bu düşünceler doğrultusunda gösterdiği davranışları, çevresinde olumsuz duyguların oluşmasına ve onlar tarafından reddedilmesine neden olur.

4. Yaşamı sürdürebilmek için büyük önem taşıyan bazı tepkiler kişinin doğasından tamamen çıkarılırsa, böyle bir durumun yaratacağı sonuçlar da ağır olur. Sullivan'ın *çözülme* (dissociation) olarak adlandırdığı bu tür durumlarda, yaşamın önemli bir parçası olan bazı duygular, düşünceler ya da davranışlar, yıllarca ya da bazen yaşam boyu bilinç düzeyinden uzak tutulurlar. Eğer bu çözülme, örneğin cinselliğin tamamen yadsınması gibi çok geniş bir alanı kapsarsa, kişi şizofrenik türde bir kişilik parçalanması tehlikesiyle karşılaşabilir.

Sullivan, seçici ilgisizliği ve yedek süreçleri insanda doğuştan var olan eğilimler olarak kabul eder. Ancak, bu eğilimlerin hangi biçimlerde uygulanacağının çevresel etmenler tarafından belirlendiğini vurgular:

1. Bu etmenlerin en önemlisi, doğrudan öğrenmedir. Çocuk, çevresindeki yetişkinlerin uyguladığı eğitim sonucu bazı tepkiler edinir. Titiz bir baba, değer verdiği bu tutumunu, çocuğunu bu yönde eğiterek ona aşılayabilir.

2. Bir diğer yol da, kişinin, bir dizi sınama-yanılma süreci içinde anksiyeteden kaçınabileceği en elverişli yöntemi kendisinin bulmasıdır. Örneğin, bazı tür düşlerin ya da organlarına yönelik düşüncelerin, kendisini can sıkıcı durumların etkisinden uzaklaştırdığını fark eder ve giderek bu savunmalara daha sık başvurma alışkanlığını edinir. Örnekler, çoğu kez kişinin içinde yaşadığı kültürün doğasından, özellikle sinema, roman ya da oyun arkadaşları gibi kaynaklardan alınır ve giderek üzerinde işlenerek benimsenir.

3. Anksiyeteye karşı etkisiz çözümler geliştirmenin bir diğer nedeni de, etkin savunma yöntemleri geliştirebilmek için gerekli örnekten yoksun kalmış olmaktır. Örneğin, yetiştirme yurtlarında ya da kırsal alanın soyutlanmış bölgelerinde büyüyen çocuklar, ergenlik döneminin cinsel dürtülerine karşı etkin yedek düşünce süreçleri ya da yüceltme mekanizmaları geliştirmekte güçlük çekerler.

Sullivan'a göre, bir insanın "belirli bir dinamizm"e "aşırı bağımlılığı" normaldışı davranışların kökenindeki temel örüntüdür (1956). Örneğin, paranoid dinamizm, eksiklik duygularını bilinçten uzak tutabilmek için suçu sürekli diğer insanlara yükleme eğilimiyle belirlenir. Ancak, bu tür bir yansıtma mekanizması, olayları yanlış yorumlama eğilimiyle pekiştirilirse, paranoid şizofreni tüm belirtileriyle ortaya çıkar. Böyle bir durumda, "çözülme", bir savunma mekanizması olarak kullanılır.

Sullivan, normaldışı davranışların üç ayrı bakış açısından incelenmesini önerir (1956): (1) Benlik sistemi ve güvenlik mekanizmalarının incelenmesi; (2) bu güvenlik mekanizmaları dışında kalan kişiliğin, özellikle ihtiyaçlarını giderme yöntemlerinin incelenmesi; (3) uyku süresindeki yaşantılar ve uyku düzensizliklerinin incelenmesi. Sullivan'a göre, tedaviye başlamadan önce bu üç öğenin iyice anlaşılması ve tedavi yaklaşımının ona göre belirlenmesi gerekir. Bazı tür davranış bozukluklarına uygun düşen bir tedavi yaklaşımı, diğerleri için etkili olmayabilir. Normaldışı davranışların oluşum nedenleri ve işleyiş biçimine ilişkin ayrıntılı bilgi edinmek, Sullivan'ın tedavi yaklaşımının temel koşullarından biridir.

TEDAVİ (PSİKİYATRİK GÖRÜŞME)

Görüşmeci

Sullivan'a göre psikiyatrik görüşme, görüşmeci (terapist) ile görüşmeye gelenden (hasta) oluşan iki kişilik bir grup ortamında yer alan sözlü iletişim durumlarıdır. Bu iki kişi, hastanın yaşamının ayırıcı nitelikteki örüntülerini uzman-danışan ilişkisi içinde inceler ve anlamaya çalışır. Bu yaşam örüntüleri hasta için güçlükler yaratmakta ve bu nedenle önem taşımaktadır. Terapistin yardımıyla bunların aydınlatılmasının kendisini rahatlatacağını beklemektedir. Sullivan, görüşme süresince hastanın konuştuklarının yanı sıra, konuşmanın ritmine, melodisine, söyleniş biçimine ve vurgulamalara da dikkat etmiş, yüz ifadesi, el ve kol hareketleri, bedeni taşıyış biçimi gibi davranış örüntülerini de gözlemlemiştir.

Sullivan hastayla yaptığı ilk görüşmelerde çok soru sorardı. Öylesine ki, çoğu kez hasta bu soruların kendisine neden sorulduğunu anlayamaz, ancak kendisini rahat hissediyorsa, birbiri ardından gelen bu soruları yanıtlamaya çalışırdı. Sullivan, hastanın anlattıkları ilk bakışta oldukça açık ve belirgin de olsa yine soru sorardı. Ona göre, ilk bakışta apaçıkmış gibi görünen bir veri, yeterince soruşturulmazsa görüşmeciyi yanlış yorumlara götürebilir. Üstelik, kendi zihninde vardığı sonuçlarla hastanın anlatmaya çalıştıkları arasındaki çelişkiyi geç fark etmesine neden olabilir. Ustaca yapılan bir görüşme, sakin ve sürekli bir gözlemi içerir. "Hastanın bu söylediklerinin kendisine göre anlamı ne olabilir? Acaba bu anlatılanlar onun gerçeklerini yansıtıyor mu?" vb. sorular sürekli olarak görüşmecinin zihninde bulunmalıdır (Mullahy, 1975).

Sullivan'a göre, görüşmecinin aşırı bir duygusal tepkide bulunması, kendi tarafsızlığını zedelemesi ve hastanın taşkınlık yapmasına neden olması yönünden oldukça sakıncalıdır. Buna karşılık, görüşmecinin kendisini sessiz ve edilgin bir gözlemci olarak sınırlaması da onaylanmaz. Görüşmeye gelen kişinin özel yaşamına ve özellikle cinsel yaşamının ayrıntılarına karşı "meraklı" bir tutum içine girmek de psikiyatrik görüşme yöntemine aykırı düşen bir tutumdur. Kuşkusuz, hastanın cinsel yaşamı te-

rapide incelenmesi gereken önemli bir alandır. Ancak, bu konuda gereksiz ayrıntıları soruşturmaya girişmek hastayı rahatsız etmekten öte bir yarar sağlamaz. Öte yandan, hastayı küçümsercesine bir ilgisizlik de olumsuz etki yaratır. Buna karşılık, hastaya duygusal yönden kapılmak da tedavi için son derece zararlı olur. Görüşmeci, kendine doyum sağlama ya da saygınlık kazanma kaygılarından özgür bir biçimde, gerekli verileri toplamakla yükümlüdür.

Sullivan, terapist "rolü" için gerekli nitelikler üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Ona göre, terapistin aşağıdaki özellikleri taşıması beklenir (Ford ve Urban, 1967):

1) Sullivan, tedavi uygulayacak olan kişinin insan ilişkilerini çok iyi kavrayabilme yeteneğine ve normal gelişim ve normaldışı davranışların oluşumu konularında yeterli bilgiye sahip olmasının gerekliliğine inanır. Bunun için formel bir eğitim zorunludur.

2) Terapist, hastasıyla birlikteyken sürekli ilgili ve dikkatli olmak zorundadır. Ancak böylece, hastayla arasında geçen duygusal olayları gözlemleyebilir, kıyaslayabilir ve değerlendirebilir.

3) Terapist, yalnızca hangi olayları araştırması ve gözlemlemesi gerektiğini bilmekle değil, bu durumlar ortaya çıktığında onları derhal fark edebilmek ve değerlendirmesini yapabilmekle de yükümlüdür. Her türde insan ilişkilerini, tüm karmaşıklığına karşın algılayabilecek ve kavrayabilecek niteliklere sahip olmalıdır. Terapist, hastasının huzursuz olduğu anları fark edebilmeli ve onu gereksiz yere ürkütmemeye ve tedirgin etmemeye özen göstermelidir.

4) Terapist, hastanın sorunlarına duygusal bir biçimde katılmamak ve görevini bir uzman olarak sürdürmek durumundadır. "Tarafsız tutum" tedavinin en önemli öğelerinden biridir. Terapist, hastasına karşı aşırı duygusal yakınlık göstermemeli ya da düşmanca bir tepkide bulunmamalıdır. Hastadan mutlak bir saygı beklemek ya da ondan daha üstünmüşçesine davranışlarda bulunmak çok sakıncalıdır. Terapistin hastaya göre tek özelliği, belirli bir alanda eğitim görmüş ve deneyim kazanmış olmasıdır. Böyle bir alanda uzmanlaşmış olmak, bir başkasınmkinden daha üstün bir mesleğe sahip olmak anlamına gelmez.

5) Tedavinin temel aracı konuşmadır. Bundan ötürü, terapistin her türlü insanla, her çeşit yapıcı iletişimi kolaylıkla kurabilme özelliğine sahip olması gerekir. Bu özellik, rahat konuşabilme ve belirli bir konuyu çeşitli biçimlerde ortaya koyabilme yeteneğini içerir. Ancak bu, terapistin iyi bir "oyuncu" olması gerektiği anlamına gelmez. Önemli olan, çeşitli tepki biçimleri geliştirebilmeyi bilmek ve duruma göre bunların içinde en uygun olanını seçip kullanabilmektir.

6) Ayrıca, terapistin kendi tepki biçimlerini tanıması ve fark edebilmesi gerekir. Terapist, kendi tepkilerinin görüşmeyi hangi biçimde etkilediğini fark edemediğinde, tedavi odasında olan biteni anlayabilmekte güçlük çeker. Terapist, kendi davranışlarını da çok iyi fark edebilmeli, hasta üzerinde bıraktığı izlenimleri ve tedavi ortamında hastalarını nasıl etkilediğini, bazı durumları nasıl etkinleştirebildiğini, bazı durumları ise nasıl yavaşlatabildiğini sürekli olarak kendine hatırlatmalıdır. Hastasında gerekli değişikliği sağlayacak tek araç kendisi olduğu için, her usta gibi, kullandığı aracın özelliklerini de iyi tanımak zorundadır.

Psikiyatrik Görüşmenin Temel İlkeleri

1) Sullivan'a göre psikiyatri, "katılımcı gözlem" niteliğiyle kendine özgü bir bilim dalıdır. Terapistle hasta arasındaki ilişki iki insanın etkileşimi olduğuna göre, *ortaklaşa bir katılım*'ı içerir. Çünkü, bir insanı anlayabilmek için tek yol, yaşamakta olduğu durumu kendi içimizde canlandırmaya çalışmaktır. Gerçekten de toplumsal ilişkilerde, insanlar birbirlerini, yüzeysel bir biçimde de olsa, bu yoldan anlamaya çalışırlar. Diğer insanlar olmadan düşünce ve duygular yaşanamaz. Herkesten uzak ve tek başına yaşayan bir insan bile kendine toplumsal bir dünya yaratır, düşlerinde o dünyadaki gerçek ya da gerçek dışı kişilerle ilişki kurar.

Hastanın anlattıkları, genellikle diğer insanlarla ortak yönleri içerdiğinden, terapist tarafından anlaşılabilir niteliktedir. Ancak bu anlamlılığın da bazı sınırları vardır. Sullivan, terapistin hastasını anlayabilmesi için onunla ortak bir kültürden gelmesi gereğini vurgulamıştır. Terapist, hastanın anlattıklarını kendi yaşantılarıyla kıyaslayarak ve anlatılan olayları kendisi yaşıyormuşçasına algılamaya çalışarak değerlendirir. İnsan olarak ortak yönleri ol-

mayan bir psikiyatristle hasta arasında tedavi için gerekli etkileşim oluşamaz. İşte bu nedenle terapist bir katılımcı-gözlemcidir. Katılımın bilincinde olduğu oranda tedavi ortamını daha iyi değerlendirebilir ve yönlendirebilir. Kuşkusuz, terapist ve hasta farklı kişilerdir. Ancak, terapistin uzman olarak sahip olduğu bilgi ve psikiyatrik görüşme tekniklerini uygulamadaki ustalığı, bu farklılığın ortaya çıkarabileceği sakıncaları ortadan kaldırır.

2) Tedavide çözümlenmesi gereken en önemli sorun, ikili ilişkilerde iletişim sağlanmasını engelleyen ve yanılsama ürünü olan sen-ben örüntüleriyle belirlenen *parataksik sapmalar*dır. Hastanın anksiyetesi, olgunlaşmamış kişiliği ya da daha önceki gelişim dönemlerine gerilemesi, bu tür sapmalara neden olur ve terapistin yanlış bir biçimde personifiye edilmesiyle sonuçlanır. Böyle bir durum tedavi sürecini iyice karmaşıklaştırır. Hasta, psikiyatristi, onun gerçek nitelikleriyle ilgisi olmayan, imgelem ürünü bir kişi yerine koyar. Duygularını, davranışlarını ve açıklamalarını kendi zihninde oluşturduğu bu imgelemsel personifikasyona göre algılar ve yorumlar. İşte insan ilişkilerinde çok sık gözlemlenen yanlış anlamalar ve yanlış kavramlaştırmalar, bu tür parataksik sapmaların ürünü olarak ortaya çıkarlar.

Psikiyatrist, hastalarıyla yaptığı görüşmelerde, böylesi durumların belirme olasılığına karşı özellikle dikkatli ve uyanık olmalıdır. Üstelik hasta, en ciddi sorunlarını çoğu kez bu tür parataksik sapmalar aracılığıyla ortaya koyar. Eğer psikiyatrist gereğince dikkatli olursa, hastanın parataksik sapmalarının içeriğinde, bazı sıkıntılarının ya da ihtiyaçlarının dolaylı bir biçimde dile getirildiğini fark edebilir. Parataksik sapmaların ortaya çıkma olasılığı dikkatle izlenmezse, görüşme içeriğinin çok önemli bazı noktaları fark edilmeden atlanır.

3) *Psikiyatrik görüşme hastayı tüm olarak ele alır.* Tedavide, hastanın getirdiği görünür soruna öncelikle önem tanınır. Getirilen sorun, bir evlilik uyuşmazlığı ya da işyerindeki bir çatışma olabilir; bir diğeri, yaşamını sürdürmede güçlük çekmekte olabilir. Ancak, pisikiyatrik görüşmeye temel olan ilkeler, bir hastadan diğerine ya da bir durumdan diğerine farklılık göstermez. Görüşme hastanın, yeteneklerini ve gizilgüçlerini daha iyi kullanabilmesini ve tedavi sonunda daha iyi yaşayabilmesini amaçlar.

4) Sullivan'a göre, uzun süreli ve yoğun psikoterapi uygulayan psikiyatristlerin, görüşmeleri nasıl yönlendireceklerini bilmeleri gerekir. Özellikle, *bir konudan diğerine geçişler* tedavinin en önemli öğelerinden biridir. Bu geçişler yoluyla hasta, tedavinin gidiş yönünü ve terapistin kendisine neleri göstermek istediğini anlayabilir. Bu sağlanmadığında, hasta anlattığı konuların içinde kaybolabilir. Böyle bir durum, çoğu kez terapistin de yönünü bulamamasına neden olur.

İki insanın tartışacakları konuyu birlikte saptamaları daha doğru bir yaklaşım olmakla birlikte, tedavide buna her zaman imkân bulunmayabilir. Bundan ötürü terapist, örneğin hastanın getirmek üzere olduğu bir konunun, tedavinin o aşamasında hastada gereksiz yere anksiyete yaratacağını fark ettiğinde, konuyu ustalıkla değiştirebilmelidir. Terapist, hastayı konuşulmasında yarar görmediği bir konudan uzaklaştırabilmeli ve görüşmenin o konu üzerinde gereksiz yere sürdürülmesini, başka bir konuya geçerek engelleyebilmelidir.

Bir konudan diğerine geçişler çeşitli biçimlerde uygulanabilir. Bazen görüşmeci, süregelmekte olan iletişim akışını bozmaksızın konuyu değiştirebilir ve böylece geçiş "yumuşak" bir biçimde gerçekleştirilir. "Vurgulanan" geçişlerde ise görüşmeci, ipucu niteliğinde bir davranışla ya da bir şey olacağını belli eden bir ses tonuyla bir konudan diğerine geçer. "Birden" geçişler hiçbir ön uyarı yapılmaksızın gerçekleştirilir. Yumuşak geçişler yeni konunun doğal bir konuşma havası içinde ele alınabilmesini sağlar. Vurgulanan geçişler zaman kazandırır ve yeni konunun bir önceki konunun etkisinden arınabilmesini sağlar. Birden geçişler, ya anksiyete duygularının ortaya çıkışını engellemek ya da tedavinin ilerleyişini başka bir yoldan canlandırma imkânı bulunmadığı durumlarda, hastada anksiyete yaratabilmek amacıyla kullanılır.

5) Psikiyatrik görüşmenin temel ilkelerinden biri de, *hastanın yaşamının incelenmesi*dir. Görüşmeci, hastanın yaşamındaki temel güçlükleri ve kişiliğinin iyi gelişmiş yönlerini, günlük yaşamında ve ilişkilerinde sürekli yinelenen durumları ortaya çıkarmakla yükümlüdür. Bu veriler, görüşmecinin yönelttiği sorulara alınan yanıtlardan çok, görüşme süresince hastanın, anlattıklarını nasıl

zamanladığı ve vurguladığı, terapistin hangi sorularını yanlış anladığı, hangi olayları geçiştirmeye çalıştığı ve önemli bir olay tartışılırken konu dışına çıkıp çıkmadığı gibi durumların değerlendirilmesiyle elde edilir. Usta ve uyanık bir görüşmeci, olaylar dizisini, özellikle bir konudan diğerine geçiş örüntüsünü, dikkatle izleyerek verilerini toplar. Bu veriler sonradan yorumlanır ve anlamlı sonuçlar çıkarılır.

PSİKİYATRİK GÖRÜŞMENİN EVRELERİ

Sullivan, özellikle uzun süreli ve derinliğine uygulanacak psikoterapilere rehber olmak üzere, dört evreyi içeren ve katı bir biçimde uygulanması gerekmeyen bir plan düzenlemiştir.

Sullivan'ın tanımlamış olduğu bu dört evre: (1) Başlangıç, (2) araştırma, (3) ayrıntılı soruşturma ve (4) görüşmenin sonlandırılması başlıklarını taşır.

(1) *Başlangıç:* İlk görüşmede, gelen kişinin bir yabancı olduğu gözönünde tutulmalı ve ona göre karşılanmalı, gereksiz yakınlık gösterilerinden kaçınılmalıdır. Görüşmeye gelen kişi, adıyla çağrılarak odaya davet edilir ve yer gösterilir. Bunlar olurken psikiyatrist hastayı gözlemleyerek bir izlenim edinmeye çalışır. Görüşmeci, eğer randevu alınırken sorunun ne olduğu hakkında bazı bilgiler almışsa, bu bildiklerini hastaya yineleyerek ve telefonda aldığı bilgileri doğru algılayıp algılamadığını sorarak konuşmaya başlar. Eğer önceden verilmiş bir bilgi yoksa, hastanın böyle bir görüşmeye neden gerek duyduğunu doğrudan sorar.

Psikiyatristin hastası hakkında önceden bildiklerini yinelemesi, hastanın bir noktadan başlayabilmesi için kolaylık sağlar. Terapistin kendisi hakkında önceden bir fikir sahibi olduğunu bilmek, hastayı bu ilk karşılaşmada rahatlatan bir etmendir. Öte yandan, terapistin hastanın sorunlarını anlayabilmesi için önce onu iyi tanıması gerekir. Bu nedenle, terapist için bu ilk karşılaşma, oldukça uzun sürecek bir araştırma sürecinin yalnızca başlangıcıdır.

Katılımcı gözlem karşılıklı ilişkiyi içerir. Ancak, bu ilişki içinde görüşmeci, uzman bir gözlemci, ilişkiye daha az katılan taraf ve tedavi sürecini dikkatle denetleyen kişidir. Başlangıç dönemi

boyunca terapist, hastasıyla yüz yüze ilişkisinde gözlemledikleriyle yetinmez, kendi görünümünün, sözlerinin ve davranışlarının hastasını nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Bunun için, terapistin, kendi yaşantılarındaki izlenimlerinden, ilk kez karşılaştığı insanlar üzerinde nasıl bir etki yarattığını bilmesi gerekir. Terapist, hastasıyla ilk karşılaşmasında edindiği izlenimleri ve ortaya çıkan davranışların ikili ilişkiyi nasıl etkilediğini anında değerlendirmelidir. Bu aşamada terapist, görüşmeyi açıkça görülebilir ve anlaşılabilir nitelikte verilerle sınırlamalı, sürdürmede güçlük çekebileceği ya da hastanın zihnini karıştırabilecek konulara değinmekten kaçınmalıdır. Görüşmeyi, yerine göre yavaşlatabilmeli ya da hızlandırabilmeli, söylediği hiçbir şeyi ya da yaptığı hiçbir davranışı kendi bilinç alanının dışında bırakmayacak biçimde kendisini tanımış ve eğitmiş olmalıdır.

Terapist başka insanlar üzerinde bıraktığı etki konusunda bir izlenime sahip olmakla birlikte, ilk karşılaşmada hastası üzerinde yaptığı etkiyi ve bunun sonuçlarını kesin olarak değerlendirmede çabuk bir sonuca varmamalı ve zihnini her türlü olasılığa açık tutmalıdır. Sullivan'a göre, görüşmeci bıraktığı izlenim konusunda genellikle iki olasılık üzerinde durur; sonraları hastadan gelen tepkileri gözleyerek bunlardan hangisinin gerçeğe uymadığını saptar. Yıllarca çalışıp deneyim kazanmış bir psikiyatrist için ilk karşılaşma ve başlangıç dönemi, kendiliğinden işleyen doğal bir mekanizmaya dönüşür.

(2) *Araştırma:* Bu dönemde görüşmeci, hastanın yaşamının toplumsal yönlerini, ayrıntılarına girmeksizin ve ana çizgileriyle derlemeye çalışır. Sullivan'a göre, araştırma dönemi için gerekli süre 7,5 saatten 15 saate kadar değişebilir. Sullivan, yalnızca bir kez göreceği hastalara ayırdığı 1,5 saatlik görüşme süresinin 20 dakikasını hastayı tanıma amacıyla kullanırdı. Hastanın kaç yaşında olduğu, nerede doğduğu, ana ve babasının sağ olup olmadığı gibi sorulara verilen cevaplar arasından, özellikle hastanın kişilik özelliklerini ve alışkanlıklarını belirleyici nitelikte olan verileri derlemeye çalışır, ancak hastanın kişiliğine ilişkin doğrudan sorular sormazdı.

Bu dönemde birçok konu, bu arada hastanın kaç kardeşi ve kaçıncı kardeş olduğu, aileyi kimin geçindirdiği, ebeveyninin na-

sıl insanlar olduğu araştırılır. Eğer hasta bazı soruları, örneğin babasının nasıl bir insan olduğunu yanıtlamakta güçlük çekerse, bu kez ona genel olarak babalar hakkında düşündükleri sorulabilir. Ailenin mutlu olup olmadığı, ana-babanın birbirleriyle nasıl geçindikleri araştırılır. Hastanın çocukluk yıllarında evde, ana ve baba dışında, amca, teyze ya da büyükanne olup olmadığı, bunların nasıl kişiler oldukları araştırılır. Çoğu kez, bu kişiler ebeveynin yetersiz kaldığı bazı alanları dengeleyebilirler. Hastanın öğrenim yıllarına ve iş yaşamına ilişkin sorular, onun başkalarıyla ilişkileri ve ne kadar başarılı bir insan olduğu konularında aydınlatıcı bilgiler sağlar. Bu arada, sıradanmışçasına sorularla hastanın evlilik yaşamı araştırılır ve böylece, karşı cinsle ilişkileri hakkında bazı veriler toplanır.

Araştırma döneminin sonunda Sullivan, dinleyip öğrendiklerini bir kez daha gözden geçirir, bunların bir özetini hastaya yineleyerek anlatılanları doğru anlayıp anlamadığını ya da gözden kaçmış bazı bilgiler olup olmadığını araştırır. Böyle bir özetleme ve özellikle, yaşamının kendisine yansıtılmasının hastaya sağladığı yeni ve anlamlı bakış açısı, ona tedavinin nasıl işleyeceği konusunda da anlayış kazandırır.

Tanıma döneminin bulgularını özetlerken Sullivan, hastanın çevresiyle olan ilişkilerindeki en önemli sorunun ne olduğunu anlamaya çalışırdı. Böyle bir sonuca ulaşmak, sonradan bunun gerçekten en önemli sorun olmadığı anlaşılsa bile, başlangıçta hastayla hekimin üzerinde birlikte çalışmalarını gerektiren belirli bir konunun saptanmasını ve dolayısıyla hastanın tedavi sürecine daha kolay ısınmasını sağlar.

Sullivan, hastayı bir divana yatırarak onu serbest çağrışıma yöneltmenin geçerli bir yöntem olmadığı kanısındadır. Ona göre, hastanın o anda aklına gelen her düşünceyi rasgele anlatabilmesi yeterlidir. Arada bir duraksamalar da olsa, böyle bir konuşma zaman içinde yararlı verilerin ortaya çıkmasına neden olur. Böylece hasta, ilk bakışta kendi sorunlarıyla ilişkisiz gibi görünen bilgilerin de aslında, kendisini daha iyi tanıyabilmesine ve tedavi sürecine yardımcı olabileceğini görmeye başlar.

(3) *Ayrıntılı Soruşturma:* Bu dönemde, tanıma döneminde edinilen bilgilerin pekiştirilmesine çalışılır. Böyle bir çabaya gerek

duyulmasının başlıca nedeni, görüşmelerin başlangıç döneminde hastanın genellikle terapisti etkilemeye yönelik bilgiler verme eğilimi göstermesidir. Sullivan, bunun çok yaygın olduğu ve günlük ilişkilerde de insanların birbirleri üzerinde olumlu etki bırakabilmek için çaba gösterdikleri görüşündedir. Dolayısıyla, bu eğilimin terapi ortamında da ortaya çıkması doğaldır. Bundan ötürü terapist, görüşme süresince, hastanın üstü kapalı anlatımlarına, yenilgilerini hafifletmek için bulduğu gerekçelere ve abartmalarına dikkat etmek zorundadır.

Ayrıntılı soruşturma döneminde terapist, hastasıyla ilişkisinde bir güven ortamı sağlamaya özen göstermelidir. Terapist, karşısındakini küçük düşürecek biçimde soru sorarsa, hasta ürküp sinebilir, verdiği bilgiler de yoruma açık ve tedavi sürecine yardımcı nitelikte olmaz. Terapistin bu dönemde hastaya aşırı yüklenmesi, hastaya terapi sürecinin hep böyle süreceği izlenimini verebilir. Böyle bir durumda hasta ya boyun eğici bir tutum içine girer ya da iletişim kopar ve görüşmenin sürdürülme imkânı ortadan kalkar.

Ayrıntılı soruşturma döneminde öncelikle, hastanın yetersizliklerine ilişkin veriler toplanır. Bunun yanı sıra, hastanın kişilik gelişiminin ana çizgileri saptanır.

Hastanın psikolojik gelişiminin incelenmesine çocukluk dönemiyle başlanır. Sullivan bu dönemde özellikle hastanın tuvalet eğitiminin ya da bir başka deyişle, temizliğe karşı olan tutumunun, konuşma gelişiminin ve diğer çocuklarla ilişkilerinin dikkatle soruşturulmasını önerir. Usta bir görüşmeci bu bilgileri, bazen doğrudan konuya yönelik, hatta olağan durumlarda sorulması ayıp sayılabilecek sorular sorarak ya da dolaylı konuşmalarla elde edebilir.

Daha sonra oyun çağı soruşturulur. Oyunlar, dayanışma, yarışma ve uzlaşmaları içerir. Bu nedenle, oyun ilişkilerinin soruşturulması, hastanın toplumsallaşma düzeyinin saptanması yönünden gereklidir. Bazı insanların duygusal gelişimi, kısmen de olsa bu dönemde takılır ve yetişkinlik dönemlerinde, oyun çağının çözümlenmemiş kalıntıları olan davranışlar gösterirler. Örneğin, kimi hasta, görüşmenin başından itibaren, ne kadar bilgili olduğunu terapiste kanıtlamaya ya da onun ne yapmaya çalıştığını

önceden kestirebildiğini göstermeye çalışır. Kimi ise sürekli uzlaşmacı bir tutum içindedir, terapistin her görüşüne katıldığını göstermek ister.

Görüşmeci soruşturmayı sürdürürken, bir gelişim döneminden diğerine, birden ve çok belirgin bir biçimde geçmemeye özen göstermelidir. Böyle yapılmadığında hasta, kendisinden hangi yanıtların beklendiği konusunda önyargılar geliştirebilir. Görüşmeci, örneğin oyun çağını soruştururken, ortaokul ya da lise öğrenimine ilişkin sorulara geçebilir, sonra geri dönüp erinlikle ilgili sorular sorabilir.

Ergenlik öncesi değişimler, sonraki yaşamdaki toplumsal uyum yönünden anlam taşır. Bu nedenle, hastanın ergenlik öncesi döneminde yakın bir arkadaşı olup olmadığı soruşturulmalıdır. Bundan sonra erinliğe ilişkin sorular sorulur. Bu konudaki soruların, önce genel nitelikte olması, daha sonra ayrıntılara girilmesi ve konuşmanın açık ve dürüst bir biçimde sürdürülmesi yeğlenir.

Görüşmeci, hastanın alkol alıp almadığını, hangi koşullarda alkol kullandığını soruşturur. Yemeğin toplumsal bir ilişki ortamı olduğu göz önünde bulundurularak, yemek alışkanlıklarının da soruşturulması gerekir.

Uyku ve rüyalara ilişkin verilerin ayrıntılı bir biçimde toplanması gerekir. Cinselliğe ilişkin sorular, ancak elverişli bir ortam oluştuktan sonra sorulmalıdır. Hastanın cinsel yaşamının tüm ayrıntılarıyla soruşturulması gerekir. Sullivan, cinsel yaşamın kişiliğin aynası olduğu görüşüne katılmaz. Ancak, bu konudaki ayrıntılı bir soruşturma, hastanın gelişim düzeyi ve her iki cinse karşı geliştirmiş olduğu tutumlar hakkında önemli ipuçları verebilir. Bu konuyu, hastanın evlilik yaşamına ve ana ya da baba rolüne ilişkin sorular izler.

Daha sonra hastanın çalışma yaşamı soruşturulur. Geçmişte çalıştığı ve şimdi çalışmakta olduğu işleri hangi nedenlerle seçtiği, bu görevlerin hangilerinde başarılı olduğu, sosyoekonomik durumunda iniş ve çıkışlar olup olmadığı, çalıştığı işlere karşı tutumları, görevinin kendisine saygınlık kazandırdığı kanısında olup olmadığı sorulur. Bunu, hastanın hoşça vakit geçirmek ve boş zamanlarını değerlendirmek için neler yaptığına ilişkin soru-

lar izler. Bu sorular, hastanın diğer insanlara ve onların ürettikleri şeylere karşı geliştirmiş olduğu tutumlara ilişkin ipuçları edinilmesini de sağlar.

Görüşme, hastanın kendi hakkında geliştirmiş olduğu benlik imgesi hakkında veri toplanmasını da içerir. Sullivan, *"Psikiyatrik Görüşme"* (1954) adlı yapıtında, bu konuda yapılacak soruşturmada dört tür bilgi edinilmesi gereğini vurgular:

1) Görüşmeye gelen kişi, kendisine hangi yönlerden değer vermekte ve hangi yönlerini küçümsemektedir?

2) Hasta hangi durumlarda kendine saygısını yitirebiliyor? (Hangi durumlarda mantığını kullanamayacak kadar çaresiz kalıyor?).

3) Görüşmeye gelen kişinin dağıldığı (anksiyeteli olduğu) zamanlarda en sık kullandığı güvenlik önlemleri nelerdir?

4) Hastanın, güvenliği için kullanabileceği yedek psikolojik gücü ne kadar yeterlidir?

Son Verme: Sullivan'a göre, tedaviyi sona erdirmeden ya da uzun bir ara vermeden önce, görüşmeler süresince hastanın ne oranda bir gelişme gösterdiğinin gözönünde bulundurulması ve ne gibi kalıcı kazançlar sağladığının bir dökümünün yapılması gerekir.

Sullivan, tedaviye son verecek olan psikiyatristin aşağıdaki dört ilkeyi benimsemesini önerir:

1) Psikiyatrist, görüşmeler süresince edindiği bilgilerin bir özetini hastasına sunmalıdır. Gerçekte, bu tür özetlemelerin tedavi süresince arada bir yapılmasında da yarar vardır. Böylece psikiyatrist, çeşitli zamanlarda edindiği bilgilerin doğruluğunu sınama olanağını bulur. Ancak, terapistin izlenimleri hastanın geleceği açısından olumlu nitelikte değilse, hastayı umutsuzluğa düşürmemek için bunların açıklanmaması gerekir.

2) Terapist, hastasına, yaşamında daha başarılı olabilmesi için, bundan sonraki davranışlarını nasıl yönlendirmesi gerekeceği konusunda bazı formüller verebilir. Hastanın işini değiştirmesini önerebilir, evliliğine ilişkin tavsiyelerde bulunabilir, ya da hangi durumlardan sakınmasının kendisi için daha iyi olacağını tartışabilir.

3) Toplanan verilerin özetlenmesine ek olarak, hastaya bu bilgilerin bir değerlendirilmesi de sunulur. Böylece hasta, tedaviden neler kazanmış olduğu ve bunların daha sonraki yaşamını nasıl etkileyebileceği konusunda aydınlanmış olarak görüşmeye son verir.

4) Bundan sonra ayrılma zamanı gelir. Terapist, bocalamadan ya da tedavinin olumlu sonuçları üzerinde gereksiz konuşmalar yapmaksızın kendisini tedavi ortamından çeker. Sullivan'a göre, veda anı kesin ve saygılı bir biçimde yaşanmalıdır.

TARTIŞMA

Çağdaş gelişim ve eğitim psikolojisi ekolleri her yaşın kendine özgü davranış olanakları ve sınırlılıkları olduğu görüşünde birleşmiştir. Ayrıca, çocuğun her bir evrede yaşadığı durumlar birbirinden farklıdır. Örneğin, çevresindeki insanların çocuğa karşı geliştirdiği davranışlar, her bir yaş döneminde farklılık gösterir. Sullivan'ın, psikiyatrik tedavi ekolleri içindeki ayırıcı niteliklerinden biri, gelişim basamaklarının karmaşık örüntülerini incelerken olgunlaşma sürecine gereken önemi tanımış olmasıdır.

Sullivan, kişiliğin incelenmesinde insanlar arası ilişkilere öncelik tanımakla, kişilik kuramlarının çoğunda gözlemlenen bir boşluğu doldurmuş ve davranışların oluşumunda, organizmanın dışında yer alan olaylara gereken önemi tanımıştır. Ne var ki, bu yaklaşımında yeterince derinleşmemiş, örneğin, hangi koşullarda ne tür tepkiler geliştirilebileceğini inceleme yönüne gitmemiştir.

Sullivan da, Freud gibi, bilinç olgusuna, bilinçli dikkat ve seçici dikkatsizlik gibi kavramları da katarak konuya çok önemli bir boyut kazandırmıştır.

Sullivan'ın bir diğer katkısı da, konuşma dilinin ilişkilerdeki önemini vurgulamış olmasıdır. Düşünceyle konuşma arasındaki ilişki, insan davranışlarının anlaşılmasında büyük önem taşıdığı gibi, psikiyatrik tedavi uygulamasının da can alıcı öğelerinden biridir. Sullivan, dıştan gözlemlenebilen öznel tepkilerle sözlü anlatım arasındaki ilişkilerin incelenmesinin, tedavi sürecinin temel koşullarından biri olduğu görüşündedir. Sözlü anlatım, tek başına, insan davranışlarını anlayabilmek için yetersiz bir araçtır. Gö-

rüşme sırasında hasta, tedavi saati dışında diğer insanlarla olan ilişkilerini dile getirirken, çoğu kez kendi gözlemlerini ve anlatmak istediği kadarını aktarır. Bu nedenle, bazı duyguların karşıdaki bir insana sözlü dille iletilemeyeceği görüşünde olan Sullivan, bundan ötürü, tedavi süresinde konuşma kadar sözsüz davranışların da değerlendirilmesi gereğini vurgular.

Özetle Sullivan, kendisinden önce gelen kuramcıların bıraktığı bazı önemli boşlukları doldurabilmiş, özellikle görüşme tekniğini ustaca inceleyerek psikolojik tedavi alanında çalışmakta ve yetişmekte olan meslektaşlarına önemli bir hizmette bulunmuştur. Üstelik, doğal gözlemden öte, deneysel araştırma yöntemlerinin gerekliliğini kabul eden çok az sayıdaki psikanalitik kuramcıdan biridir. Sullivan bunun bir eksiklik olduğunun farkındaydı ve öğrenme psikolojisi öğrenimi görmemiş olmasına karşın, bu boşluğu giderebilmek için ciddi bir çaba göstermişti.

Bölüm: 7

ERICH FROMM

Erich Fromm 1900 yılında Almanya'nın Frankfurt kentinde doğdu. Heidelberg, Frankfurt ve Münih Üniversitelerinde psikoloji ve sosyoloji öğrenimi yaptı. 1922 yılında Heidelberg Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra Münih'deki ünlü Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde eğitim gördü. 1933 yılında Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nde ders vermek üzere Amerika'ya giden Fromm, bunu izleyen dönemde kilinik çalışmalarını New York'taki özel ofisinde sürdürdü. Daha sonra Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde ve diğer akademik kurumlarında öğretim görevlerinde bulundu. Yaşamının son yıllarını Meksika'da geçiren Fromm, Meksika Ulusal Üniversitesi'nde kurduğu bir enstitünün başkanlığını yaptı ve 18 Mart 1980'de tedavi amacıyla bulunduğu İsviçre'de öldü.

Fromm'un temel öğrenimi daha çok sosyoloji eğilimli olduğundan, katkıları da, toplumsal sorunların psikanalitik açıdan ele alınışı yönünden olmuştur. Fromm, Karl Marx'ın yapıtlarından önemli ölçüde etkilenmiş bir yazardır. *"Düş Zincirlerinin Ötesinde"* (1962) adlı yapıtında, Freud ve Marx'ın görüşlerini kıyaslamış, birbiriyle karşıtlıklarını ortaya koymuş ve bu iki görüşün bireşimini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Fromm'un yazıları, onun, tarih, sosyoloji, edebiyat ve felsefe alanlarındaki geniş bilgisinden esinlenmiştir.

Fromm yapıtlarında, insanın doğadan ve birbirinden kopmuş olması sonucu, kendisini yalnız ve soyutlanmış hissettiği görüşünü vurgular. Soyutlanmış olma insanın ayırıcı özelliğidir ve diğer hayvan türlerinde görülmez. Örneğin çocuk, ebeveyniyle bağlarını koparıp özgürlüğünü kazanırken, yalnızlık ve çaresizlik duygularını da yaşamaya başlar. *"Özgürlükten Kaçış"* (1961) adlı yapı-

tında Fromm, tarih boyunca insanın giderek daha fazla özgürlük kazandığından, ancak bunun karşılığını yalnızlaşarak ödediğinden söz eder. Bundan ötürü, özgürlüğün insanın kaçmak istediği bir durum olduğunu anlatan Fromm, otoriter rejimlerin insanlara çekici gelmesinin nedenini de buna bağlar.

Özgürlük uğruna gerçekleştirilen savaşlar, yeni özgürlükler isteyenler ve ezilenler tarafından, sahip oldukları ayrıcalıkları korumaya çalışanlara karşı açılmıştır. Herhangi bir sınıf, kendi özgürlüğüne ulaşmak ve başkasının egemenliğinden kurtulmak için çarpışırken, aynı zamanda insanlığın özgürlüğü için savaşmakta olduğuna inanmış ve tüm ezilenlerde özgürlük özlemini uyandırmayı başarabilmiştir. Bununla birlikte, özgürlük adına yapılan her savaşta, önceleri zulme karşı savaşmış olan sınıflar, zafere ulaşıp savunulması gereken bazı ayrıcalıklara sahip olduktan sonra, özgürlük düşmanlarının yanında yer almışlardır.

Fromm, Freud'un görüşlerine karşıt olarak, psikiyatrinin temel sorunun, aslında şu ya da bu içgüdüsel ihtiyacın doyum bulması ya da engellenmesi değil, insanın dış dünyasıyla ilişkilerini anlayabilmek olduğu görüşünü savunur. Ona göre, insanla toplum arasındaki ilişki statik değildir. Açlık, susuzluk, cinsellik gibi tüm insanlarda ortak olan belirli ihtiyaçlar fizyolojik kökenlidir. Buna karşılık, sevgi ve kin, güçlü olma tutkusu ve boyun eğme isteği gibi insanda karakter farklılıklarına neden olan etmenlerin tümü toplumsal sürecin ürünleridir.

Fromm'a göre, insanın en çirkin eğilimleri gibi, en güzel olanları da, onu yaratan toplumsal sürecin sonuçlarıdır. Bir başka deyişle, toplum yalnızca baskı yapma işleviyle sınırlanamaz. Bunun yanı sıra, yaratıcı bir işlev de üstlenmiştir. İnsanın tutkuları ve kaygıları, içinde yaşadığı kültürün ürünleridir. Ancak, tarih adını verdiğimiz sürekli çabaların en önemli yapıtı ve başarısı insanın kendisidir.

İnsanın toplumsal tarihi, onun doğal dünyasıyla olan beraberliğinden sıyrılarak, doğadan ve diğer insanlardan ayrı bir varlık olduğunu fark etmesiyle başlamıştır. Bu fark ediş tarihin ilk dönemlerinde belirsiz bir biçimde yaşanmış ve insan, oldukça uzun bir süre, içinden çıkmış olduğu doğal ve toplumsal dünyaya sıkıca bağlı kalmıştır. İnsanın bu bağlarından giderek kurtulmuş ol-

masını tanımlayan "bireyleşme" süreci ise günümüzde doruk noktasına ulaşmıştır.

Birey, kendisini dış dünyaya bağlayan göbek bağlarını kesmedikçe özgür değildir. Ancak bu bağlar ona bir güven ve ait olma duygusu da verir. Bireyleşmenin gerçekleşmesinden önce var olan bu bağlar için Fromm, "temel bağlar" terimini kullanır.

Çocuk, büyüdükçe ve bağlarından kurtuldukça özgürlüğünü giderek daha çok aramaya başlar. Bu sürecin iki görünümü vardır. Bunlardan biri, çocuğun bedensel, duygusal ve zihinsel yönlerden giderek güçlenmesidir. Bu yönlerin her biri, kendi içinde güçlenirken, kendi aralarında da giderek bütünleşirler. Böylece, bireyin istemi ve mantığı tarafından yönetilen düzenli bir bütün ve örgütlenmiş bir yapı oluşur. Giderek gelişen bireyleşme sürecinin ve bunun sonucu ortaya çıkan benlik yapısının sınırları, önemli ölçüde, toplumsal koşullar tarafından belirlenir. Bu konuda bireyler arasında önemli farklılıklar da olsa, her toplum normal bir bireyin aşamayacağı belirli bir bireyleşme sınırı koyar.

Bireyleşme sürecinin bir diğer sonucu da giderek artan yalnızlıktır. Temel bağlar insana güvenlik sağlar. Çocuk bu bağlardan koptukça, yalnızlığını ve diğer insanlardan ayrı bir varlık olduğunu fark etmeye başlar. Bu durum onda çaresizlik ve kaygı yaratır. İnsan, kendi başına davranmanın imkân ve sorumluluklarından habersiz yaşadığı sürece dünyadan korkmayabilir. Ancak bireyleştiği zaman, dünyanın türlü tehlikeleriyle karşı karşıya ve tek başına kalır.

Bu durum, insanın bireyselliğinden vazgeçip kendini dış dünya içinde eriterek, çaresizlik ve yalnızlıktan kurtulmaya çalışmasına neden olabilir. Ancak, dış dünyayla kurulan bu yeni bağlar, daha önce koparılıp atılmış olan temel bağların aynı olmaz. Bir çocuk nasıl fiziksel olarak annesinin karnına geri dönemezse, bireyleşme süreci de psikolojik yönden geri döndürülemez. Geri dönme girişimlerinin sonucu, otoriteye boyun eğme olur. Boyun eğen kişi, bilinçli dünyasında kendini güvenlik içinde hissetse de, bilinçdışında, böyle bir güvenliğin karşılığını kendi bütünlüğünden vazgeçerek ödemiş olmanın ağırlığını taşır. Dolayısıyla, boyun eğmenin sonucu beklenilenin karşıtını vermiş olur. Üstelik, insanın bağımlı olduğu kişilere karşı geliştirdiği düşmanlık ve

başkaldırma istekleri, güvensizlik duygularından daha ürkütücüdür.

Aslında, yalnızlığın getirdiği kaygılardan kaçmanın tek yolu, boyun eğme değildir. Çatışma yaratmadan insanı istediği sonuca götürebilecek yol, onun doğayla olan kendiliğinden ilişkisine benzeyen, bir başka deyişle, insanı, bireyleşmesini engellemeden dış dünyayla birleştiren ilişkidir. En yalın anlatımını sevgide ve yaratıcılıkta bulan böyle bir ilişki, kökenini kişiliğin gücünden ve bütünlüğünden alır.

Böylesi bir varoluş, davranışlar, içgüdülerin egemenliğinden kurtarılabildiği oranda gerçekleştirilir. Bir başka deyişle, *insanın varoluşunu özgürlükten ayırmak imkânsızdır.* Özgürlük, burada, olumlu anlamıyla, "bir şeye ulaşarak özgür olmayı" değil, olumsuz anlamıyla, "bir şeyden kurtularak özgür olmayı", yani davranışların içgüdülerin egemenliğinden kurtarılmasını içerir.

İnsan, hayvanların sahip olduğu ve belirli koşullara göre düzenlenmiş davranış kalıplarından yoksun olarak dünyaya gelir. Herhangi bir hayvana oranla daha uzun bir süre ana-babasına bağımlı kalır. Çevresine karşı gösterdiği tepkiler, otomatik bir biçimde düzenlenmiş içgüdüsel davranışlardan daha yavaş ve daha az etkindir. İyi belirlenmiş bir içgüdü mekanizmasından yoksun olduğu için, tehlikelerle karşı karşıya olmanın korkusunu yaşar. Ne var ki, insanın bu güçsüzlüğü, onun gelişiminin temelini de oluşturur. İnsanın ürettiği kültür, onun biyolojik zayıflığından doğmuştur. İnsanlığın gelişimi belirli bir tasarıma göre gerçekleştirilebilmiş olsaydı, gelişim sürecinin her iki görünümü (güçlenme ve bireyleşme) arasında tam bir denge olabilirdi. Oysa, insanlık tarihi boyunca bireyleşmeye doğru atılan her adım, insanları yeni güvensizliklerle karşı karşıya bırakmıştır. Bir kez koparılmış olan temel bağlar bir daha onarılamamış, bir kez yitirilmiş olan cennete tekrar geri dönülememiştir. Sonunda bireyliğini kazanmış olan insanın dünyayla ilişki kurabilmesi için tek bir yol kalmıştır: Diğer insanlarla etkin bir dayanışmaya girmek ve kendi ürünü ve kendi seçimi olan etkinliklerde bulunabilen özgür bir varlık olarak yeniden dış dünyaya bağlanmak.

Fromm'a göre (1947, 1955), feodalizm, kapitalizm, faşizm, sosyalizm ve komünizm gibi toplum modelleri, insanın özgür olma

isteğiyle bağımlılığı yeğlemesinin yarattığı çelişkilerine çözüm getirebilme umuduyla geliştirilmiş başarısız girişimlerdir. Bu çelişkiler, insanın, hem doğanın parçası hem doğadan kopuk, hem insan hem hayvan olmasından kaynaklanır. Bir hayvan olarak insanın, karşılanması gereken fizyolojik ihtiyaçları vardır. Bir insan olarak ise, kendi varlığından haberdar olma, düşünme ve imgelem gücü gibi niteliklere sahiptir. İnsanın hayvan ve insan özelliklerinin ikisine de sahip olması, onun varoluşunun temel koşullarını oluşturur. İnsan ruhunun anlaşılabilmesi de, onun varoluş koşullarından kaynaklanan ihtiyaçlarının tanımlanabilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Fromm, bu ihtiyaçları beş bölümde toplar: İlişki ihtiyacı, aşkınlık (transcendence) ihtiyacı, kimlik ihtiyacı, köklülük ihtiyacı ve de bir algı dayanağına duyulan ihtiyaç. İlişki ihtiyacı insanın, insan olmak uğruna, doğayla sürdürdüğü beraberliğinden kopmuş olması gerçeğinden kaynaklanır. Hayvan, doğa tarafından, içinde yaşadığı koşullarla baş edebilecek biçimde donatılmıştır. Oysa insan, düşünme ve imgelem güçlerine karşın, doğayla karşılıklı bağımlılığa dayanan bu yakın ilişkisini yitirmiştir. Hayvanın doğayla olan içgüdüsel bağları yerine, insan kendi ilişkilerini kendi kurmak zorundadır ve bu ilişkilerin en güçlüsü insanların birbirine duyabileceği yakınlıkla gerçekleşir.

Aşkınlık dürtüsü, insanın, hayvan özelliklerinin üzerine çıkma ve bir yaratık olarak kalmayıp, yaratıcı bir varlık olma ihtiyacından kaynaklanır. Yaratıcı dürtüleri engellendiğinde insan yıkıcı bir varlık olur. Fromm'a göre, sevgi ve nefret birbirine karşıt dürtüler değildir. Her ikisi de insanın hayvan özelliklerini aşma ihtiyacının sonucudur. Hayvanlar ne sevebilir, ne de nefret edebilir. Bunlar insana özgü niteliklerdir.

İnsan, kökenini arar, dünyanın tamamlayıcı bir parçası olmak ve bir yere ait olduğunu hissetmek ister. Çocukken kendini annesine ait hisseder. Ancak, bu ilişki çocukluk döneminden sonra da sürerse zararlı bir saplantı niteliği kazanır. Yetişkin insan bu ihtiyacını, en iyi biçimde, diğer insanlarla dostça duygular içinde yaşayarak karşılayabilir. Öte yandan, insan bir kimliğe sahip olmak ve diğer insanlardan farklı bir varlık olduğunu da hissetmek ister. Eğer bu amaca kendi çabalarıyla ulaşamazsa, bir diğer kişiyle

ya da bir grupla özdeşleşerek sınırlı bir farklılık sağlayabilir. Köle sahibiyle, vatandaş ülkesiyle, işçi çalıştığı kurumla özdeşleşir. Böylesi durumlarda kimlik duygusu, birisi olmaktan değil, birisine ait olmaktan kaynaklanır. İnsanın içinde yaşadığı dünyayı tutarlı bir biçimde algılamasını sağlayacak bir algı dayanağına ihtiyacı vardır. Geliştirdiği algı dayanağı mantıklı ya da mantıksız olabilir, ya da bu iki öğeyi birlikte içerebilir.

Fromm, yukarıda tanımlanan ihtiyaçların insana özgü olduğu ve hayvanlarda bulunmadığı görüşünü savunur. Ona göre bunlar, ne insanlar tarafından tanımlanmış, ne de toplum tarafından oluşturulmuştur. Bunlar, evrimi boyunca insanın yapısıyla kaynaşmış ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçların ortaya çıkış biçimi, yani insanın gizilgüçlerini gerçekleştirme imkânları, içinde yaşadığı toplum düzeninin beklentilerine göre belirlenir. Kişiliği, o toplumun kendisine sağladığı imkânlar doğrultusunda gelişir. Örneğin, kapitalist toplumlarda kişi zengin olarak "kimliğini" bulabilir ya da bir şirkette sözü geçen bir işçi olarak "ait olma ihtiyacını" karşılar.

Fromm'a göre, insanda doğuştan gelen "toplumsal ilgi" ve "kusursuz olma güdüsü" yoktur. İnsanın varoluşundaki temel çatışma, onu sürekli yeni çözümler aramaya yönelten bir dinamizm oluşturur. Çünkü bulunan her çözüm, çözümlenmesi gereken yeni çelişkileri de beraberinde getirir. Hayvanlar evreninden ayrılalı beri karşılaştığı çelişkiler, insanı sürekli yeni çözümler aramaya yöneltmiştir ve türünün tükenmemesi için sürekli ilerlemekten başka seçeneği yoktur.

Fromm, insanın bazı olumsuz güdülere doğuştan sahip olduğu biçimindeki kuramlara karşı çıkar. Ona göre, sinir sisteminin esnekliği insanın içinde yaşadığı dünyaya yaratıcı bir biçimde uyum yapmasını sağlar. Doğuştan getirdiği eğilimler gücünü kullanmasına ve geliştirmesine yardımcı olur. İnsanın dünyası öncelikle toplumsal nitelikte olduğundan, geliştirdiği güçler ve doyum sağlama biçimleri de toplumsal yönelimlidir. İnsan, bireyleşmeyi göze alabildiği oranda ve sinir sisteminin çevreye uyum yapabilme sınırlılıkları içinde, üretken bir çalışma ve içten sevgi ilişkileri yoluyla mutlu olabilir.

İnsanın kendisini sevmesi, gerçekte, özseverlikten farklı bir anlam taşır ve diğer insanlara duyulan sevgiden soyutlanamaz.

Aslında, insanın kendini sevmesi ve özgecilik birbiriyle çelişkili durumlar değildir. Tam karşıtı, bireyleşmeyi kabul eden ve kendisini, gerçek kendisini sevebilen insan, diğer insanları da sevilecek varlıklar olarak değerlendirir. Böyle bir insan, diğer insanları, kendisi için ne anlama geldiklerine göre değil, kendileri için ne anlama geldiklerine göre sever. Olağandışı sayılabilecek bazı durumlarda, bir insan ya da bir amaç uğruna, bilerek ve gerekli olduğu için, kendi varlığını tehlikeye atarak özveride bulunabilir. Rasgele yapılan özveriler aslında bir erdemlilik belirtisi değil, çoğu kez , kişinin yalnız kalma korkularını, ya da kendine ve diğer insanlara duyduğu nefreti maskelemek için geliştirilmiş davranışlardır.

Fromm'a göre, bireyleşmenin yarattığı tedirginlik evrensel bir duygudur ve "normal olarak" her insan, belirli bir biçimde kendi özgürlüğünden kaçmaya çalışır. Dolayısıyla, bir insanda nevrotik davranışların oranı, bireyin kendisini ayrı bir varlık olarak ne denli kabul edebildiğine ve bunun sonucu, hangi "üretken olmayan" kaçış mekanizmalarını geliştirmiş olduğuna göre belirlenir.

Bireyleşmiş insanın toplumsal sistemler içerisinde geliştirilmiş duygusal içerikli değer yargıları, tıpkı hayvanların içgüdüleri gibi, ona ne yapması gerektiği konusunda rehber olur. Üstelik, bu değerlerin sağladığı ait olma duyguları, varoluş sorunlarını tek başına çözümlemede ona destek olur. Toplumsal kurallar ve politik öğretiler, yalnızlık ve hiçlik duygularının fark edilmesine karşı insanı korur.

Yalnızlık ve hiçlik duyguları insanın "normal" sorunudur. İnsan bir kez evren içindeki durumunun gerçekten farkına vardığında, varoluşunun önemsizliğiyle yüzleşmek zorunda kalır. Fromm'a göre, insanın güçlerini harekete geçirten temel etmen, onun içinde bulunduğu "belirsizlik" durumudur. Eğer paniğe kapılmadan gerçekle yüzleşebilirse, yaşamın kendi başına bir anlamı olmadığını ve ancak kendinde var olan güçleri, harekete geçirerek yaşamına anlam katabileceğini fark edebilir. Bu nedenle Fromm, psikiyatrinin antropolojik ve felsefi bir temel üzerine kurulması gereğini savunur.

Fromm, tarihsel evrimi içinde insanlığın, yaşama anlam katma konusunda, güçlerini yanlış yolda kullandığı görüşündedir. Bu

konuda kapitalist toplumları ele alan Fromm, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "pazar ahlakını" kıyasıya eleştirir. Bu eleştiri, Avrupalıların, Amerikalıların paraya, büyüklüğe ve hıza aşırı önem veren tutumlarına ve kültürden yoksun olmalarına karşı geliştirdikleri geleneksel eleştiriden öte bir anlam taşır. Amerikalı birey, baskıcı devlet yönetimi, katı aile yapısı ve otoriter din kuramlarının etkilerinden oldukça arınmış olmasına karşın, kendi benliğini yeterince geliştirmiş değildir. Fromm'a göre bunun nedeni, pazarlama dünyasında bireyin yalnız ve önemsiz olmasıdır. Yeterince benlik gücü geliştirmeden, aile, devlet, din, gelenek ve toplumsal düzenden kopmuş olmak, yalnızlık ve çaresizlik duygularına yol açar.

Fromm'a göre, Amerikalıların ve Avrupalıların çoğu, o andaki pazarlama değerine göre alınan ve satılan "şeyler" dünyasında yaşar. Böyle bir dünyada, kimse satın almıyorsa iyi bir ayakkabı yapmaya, iş ilişkilerinde dürüstlük yoksa dürüst olmaya, ya da ahlak kurallarına uyulduğunda karşı cinsle ilişki kurulamıyorsa ahlaklı olmaya gerek yoktur. Çağdaş genç kızların görünürdeki açık ve özgür tutumları, içlerinden geldiği için öyle davranmalarından değil, grup beklentileri o doğrultuda olduğu için geliştirilmiştir. Oysa, baskıya karşı tepki olarak geliştirilmiş özgürlük, baskı altında olmaktan pek de farklı bir durum değildir. Bir grubun üstü kapalı egemenliği altında geliştirilmiş "açık" davranışlar daha da olumsuz bir durumdur. Böylesi bir olgu, olumlu ya da olumsuz, tüm kişisel değerlerin giderek yok olması ve bireyin bir robota dönüşmesiyle sonuçlanır. İnsanın gücü ve yetenekleri pazardaki bir mal durumuna gelir. İnsan, kendisi olacağı yerde, iş ve toplum yaşamında kabul edilebilmesi için ne olması gerekirse o olur. Toplum ve iş yaşamındaki hareketlilik, bireyi, sürekli olarak yeni gruplarla ve değişik beklentilerle baş etmek zorunda bıraktığından, benlik de sürekli değiştirilen bir elbiseye ve en sonunda bir hiçe dönüşür.

Bu hiçlik tehdidine karşı insanın çözümlemesi gereken sorun, çevresindeki insanlar ve cansız objeler dünyasıyla ve kendi "benliği"yle nasıl bir ilişki kurabileceğini belirlemektir. Doğuştan getirdiği sağduyuyla birlikte özgürlüğünü kabul edebilen insanda bu ilişki "üretken" bir nitelik kazanır. Fromm, *"Kendisi İçin İnsan"*

(1947) adlı yapıtında, insanın amacı karşılığı olarak "üretkenlik" sözcüğünü kullanmıştır. Üretkenlik, güçlerini etkin bir biçimde kullanabilen insanın, yazgısını da kendisine doyum sağlayabilecek bir biçimde çizebileceğini tanımlar.

Burada etkinlikle anlatılmak istenen, insanın, kendi benliğiyle ilişkisi olmayan büyük işleri gerçekleştirmek için yarışa çıkmışçasına çaba göstermesini tanımlamaz. Gerçekte, böylesi kompulsif bir koşuşma, tembellik gibi nevrotik bir davranış biçimidir. Her iki etkinlik de, dış beklentilere karşı, boyun eğme ya da başkaldırma biçimlerinde aşırı bir duyarlık geliştirilmesine neden olur. Her ikisi de Fromm'un tanımladığı üretkenlik kavramından farklı olgulardır.

Gerçek üretkenlik, insanları oldukları gibi görebilmeyi ve onlara bu durumlarıyla saygı gösterebilmeyi, bir başka deyişle, sevgiyi içerir. Sevgi, yalnız kalmış insanın, dünyasıyla bütünleşme isteğinin anlatımıdır. Alışılagelmiş anlamıyla sevgi, insanın bu beraberliğe ulaşabilmek için kendi bütünlüğünü gözden çıkarması anlamına gelir. Böylesi bir sevgi özgürlükten kaçışın anlatımıdır ve Fromm'un tanımladığı üretkenlik kavramından uzaktır. Üretkenliğin bir parçası olan sevgi, kendisininki gibi, bir diğer insanın bütünlüğüne de saygı duyabilmeyi içerir. Âşık olmak kolaydır. Oysa gerçek sevgi, yaşam boyu sürdürülen ve birbirini giderek daha iyi anlamayı, yaşam sorunlarını giderek artan bir biçimde paylaşmayı ve birlikte çözümler aramayı içeren bir olgudur.

Üretken bir tutum geliştirememiş insanlar, yalnızlık ve önemsizlik duygularıyla baş edebilme amacıyla çeşitli mekanizmalar geliştirirler. *"Özgürlükten Kaçış"* (1941) adlı yapıtında Fromm, bu mekanizmaları *ortak yaşam ilişkisi* ve *çekilme* başlıkları altında iki grupta toplamıştır. Ortak yaşam ilişkisi, mazoşist bir bağımlılığı ya da sadist bir egemenliği, ya da daha sık görülen biçimiyle, bu iki eğilimin sadist-mazoşist bir karaktere dönüşmesini içerir. Çekilme, insanı yalnız ve güçsüz bırakan dünyaya karşı aşırı bir ilgisizlik ya da yıkıcılık biçimlerinde yaşanır.

Fromm, üretken olmayan yönelim biçimlerini sonradan dörde ayırmıştır. Aslında bu dört yönelim biçimi birbirine oldukça geçişmiştir ve hiçbiri, yalın bir biçimde ve tek başına yaşanmaz. An-

cak, üretken olmayan bir insanda, bu yönelim biçimlerinden yalnızca biri kişiliğe egemendir.

Alıcı yönelimli kişiler, diğer insanlardan sürekli destek bekler ya da isterler. Kendi başlarına kaldıklarında yalnızlık ve çaresizlik duygularına kapılırlar. Her şey yolunda gittiğinde iyimser ve dost olan bu kişiler, bağımlı oldukları insanlardan beklediklerini bulamadıklarında ya da onlar tarafından itilmiş hissettiklerinde kolayca kaygı ve panik yaşarlar. Güvenliklerini bağımlı oldukları kişilerin gücünden alırlar. Bu kişiler bencil ve acımasız olsa bile! Alıcı insan, yaşam sorunlarını kendi gücüyle çözümleyebileceğini düşünemez. Bu tip, Freud'un tanımlamış olduğu oral-edilgin karaktere çok benzer. Fromm da, alıcı tipi tanımlarken, bu insanların gerilimlerini yiyerek ve içerek giderdiklerini, diğer insanların kendilerini beslemesini sevgi belirtisi olarak yorumladıklarını anatır ve bu tiplere "açık ağız" adını verir. Fromm'a göre, bir grubun bir diğer grubu sömürdüğü toplumlarda alıcı yönelimli insanlara daha sık rastlanır. Feodal toplumlar ve kölelik düzeni buna en iyi örnektir. Çağdaş Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, bir yandan insanları girişimde bulunmaya ve ilerlemeye özendirici bir ortam oluşturulurken, öte yandan çaba göstermeden rahata ve başarıya ulaşma eğilimleri de oldukça yaygındır. Bu ülkede, çabuk zengin olma yöntemleri yaygınlaşmakta, insanları bir okuyuşta mutlu, güçlü ya da kültürlü yapacak kitaplar satılmakta, hiçbir çaba göstermeden bir saati kurabilen araçlar geliştirilmektedir.

Sömürücü karakter, davranışlarını "istediğimi elde ederim" ilkesine göre düzenler. Freud'un tanımlamış olduğu oral-saldırgan tipe oldukça benzer. Fromm, sömürücü tipe "ısıran ağız" adını verir. Bu insanlar kendi değerlerini bile dıştan alırlar. Diğer insanların sahip olduğu ve önem verdiği şeyleri isterler. Karşılıksız verilen bir armağanın onlar için hiçbir anlamı yoktur. Veren kişinin işine yaramadığı için verildiği sanısında olduklarından, böyle bir armağanın da değeri olmaz. Diğer insanlardan zor kullanarak ya da kurnazlıkla bir şeyler almak isterler. Kendi ürettikleri şeyler, diğer insanlardan aldıkları ya da kopardıklarından daha az değerlidir. Bu tip erkekler bir kadını kendileri için değil, bir diğer erkek tarafından sevildiği için severler. Hatta başkalarının fikirle-

rini bile kendilerine mal ederler. Duygularına düşmanlık ve haset egemendir. Ancak diğer insanları sömürebildikleri zaman rahatlar ve o zaman kendilerini güçlü hissederler.

Sömürücüler, Nazi Almanya'sında olduğu gibi, belirli koşullar altında bir toplumu denetimleri altına alabilir ve "alıcı" insanların ihtiyaç duyduğu otorite durumuna gelirler.

İstifçi yönelim Freud'un tanımlamış olduğu anal karaktere benzer. Bu insanlar "biriktirdikleri ve sahip oldukları" oranda kendilerini güven içinde hisseder, harcamayı ürkütücü bir tehdit gibi yaşarlar. Bu tip erkek, bir kadını sevemez, ona "sahip olmak" ister.

Fromm'a göre, *pazarlayıcı* yönelim çağdaş dünyanın bir ürünüdür. Eşyalar gibi insanların da paketleniş biçimleri, etiketleri ve ticari adlarının önem kazanması yakın geçmişte ortaya çıkan bir olgudur. Az önce tanımlanan diğer yönelim tipleri bile, bir insanın başkalarıyla kendisi olarak ilişki kurma biçimlerini içerir. Pazarlamacı yönelimde ise kişinin insan olarak nitelikleri önem taşımaz. İnsanlar alınıp satılacak eşyalara dönüşür. Bir satıcı, bir yönetici ya da bir işçi "kişiliği", bu pazarda alışveriş konusu yapılır.

Böylesi bir ortamda, beceri, bilgi ve içtenlik yeterli değildir. Yaşamın her aşamasında insanın kendisini "satabilmesi" gerekir. Kuşkusuz bu, satış sözcüğünün gerçek anlamından farklı olarak, belirli bir kurumdaki belirli bir iş için gerekli niteliklere sahip biri olarak satılabilmeyi içerir. Çeşitli kitle iletişim araçları yoluyla, kişilik "modaları" bile oluşturulur. Fromm bu konuda sinemayı örnek gösterir ve insanların, Hollywood'un vurguladığı türde başarılı bir kişiliğe ulaşmayı amaç edindiklerinden söz eder.

Pazarlayıcı yönelim, çağdaş insanın kendisiyle ve diğer insanlarla derinliğine ilişkiler kurabilmesini engeller. Bir insana duyulan sevgi, insanlığa duyulan sevginin yerini alamaz. Çağdaş pazar alanında rolünü oynamaya çalışmak, insanı giderek artan bir doyumsuzluğa ve anlamsızlığa sürükler, boşluk ve hiçlik duyguları yaşamasına neden olur.

Fromm daha sonraları (1964), üretken olmayan kişiler grubuna bir çift karakter daha katmıştır: Ölümü çekici bulan *nekrofil* ve yaşama âşık olan *biyofil*. Görünürde, Freud'un yaşam ve ölüm içgüdüsü kavramlarıyla bu tanım arasında bir benzerlik söz konu-

su olmadığını Fromm özellikle vurgulamıştır. Freud'a göre, yaşam ve ölüm içgüdüleri insanda doğuştan var olan dürtülerdir. Oysa Fromm'a göre, doğuştan var olan birincil ve temel güdü yaşamı sürdürme eğilimidir. Ölüm isteği, yaşam güçleri engellendiğinde ortaya çıkan ikincil bir olgudur.

Fromm'a göre, bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için, çocuğun karakterinin de toplumun ihtiyaçlarına uyacak bir biçimde geliştirilmesi zorunlu bir koşuldur. Ana-babanın ve eğitimin görevi, çocuğun belirli bir doğrultuda davranmak istemesini sağlamaktır. İçinde yaşadığı ekonomik, politik ve toplumsal düzenin sürdürülebilmesi için çocuğun da bu rolü üstlenmesi gerekir.

Toplum, yapısına karşıt düşen isteklerde bulunduğu için insanı doğal yolundan saptırır ve insanlığına yabancılaştırır. Fromm, insan varoluşunun temel ihtiyaçlarını karşılayamayan toplumları, açıkça "hasta toplumlar" olarak nitelemiştir.

Feodalizmin kapitalizme dönüşmesi ya da el sanatının yerini fabrikanın alması gibi, bir toplum önemli ölçüde değiştiğinde, insanların toplumla ilişkilerinde aksamalar görülür. Eski karakter yapısı yeni toplum yapısına uyamaz. Böyle bir durum, insanları yabancılaşmaya ve umutsuzluğa sürükler. Geleneksel bağlarından kopan kişi, yeni kökler ve ilişkiler geliştirene dek kendini kaybolmuş hisseder. Böyle geçiş dönemlerinde insan, çoğu kez, kurtuluş vaat eden gruplara kendini teslim ederek yalnızlığının acısından kurtulmaya çalışır.

Fromm'a göre, bugüne kadar insan varoluşunun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir toplum modeli geliştirilememiştir ama, aslında böyle bir toplum yaratma imkânı vardır. Bu öylesi bir toplumdur ki, orada herkes insanlığını alabildiğince yaşayabileceği eşit imkânlara sahip olacak, dolayısıyla yalnızlık ve umutsuzluk duyguları da olmayacaktır. Fromm *"Olmak ve Sahip Olmak"* (1968) adlı yapıtında günümüz teknoloji toplumunun nasıl insanlaştırılabileceği konusunda öneriler getirmiştir.

Bu kitabında, çağdaş toplum insanındaki sahip olma tutkusunun onu kendi varoluşuna ne kadar yabancılaştırdığını tartışan Fromm, sevgi kavramına da bir kez daha değinir. Fromm'a göre sevgi, sahip olunacak bir şey değildir. Çünkü sevgi bir obje değildir, soyut bir olgudur. Sevgi, üretken bir etkinlik olarak "yaşa-

nır". Sevgi "sahip olma" biçiminde yaşandığında, sevilen kişinin kapatılmasını ve denetim altında tutulmasını içerir. Bu, öldürücü ve boğucu bir durumdur. Fromm, aslında çoğu insanın, sevgi sözcüğünü, sevgisizliklerini kapatmak için kullandığı görüşündedir.

Fromm, çağdaş aile kurumunu da eleştirerek, evliliklerin çoğunun gerçek sevgiden yoksun beraberlikler olduğunu vurgular. Bu evliliklerde, geleneklere uyma zorunluğu, ortak ekonomik çıkarlar, çocuklara duyulan ilginin paylaşılması, karşılıklı bağımlılık ya da karşılıklı nefret ve korku, bilinç düzeyinde "sevgi" olarak algılanır.

Sevgiyle başlayan evlilik öncesi beraberliklerde, kız ve erkek birbirlerini çekici, ilginç ve güzel bulurlar. Henüz birbirlerine sahip olmadıklarından, enerjileri "olmak" biçiminde kullanılır ve yaşanır. Evlilikle birbirlerinin bedenine, duygularına ve ilgisine sahip olurlar. Artık kazanılacak bir şey kalmamıştır, çünkü sevgiye sahip olunmuştur. İkisi de sevgi üretmek için artık çaba göstermediğinden birbirlerinden sıkılmaya başlarlar, güzellikleri sona erer. Sevginin yerini, para, ev, sosyal statü, çocuklar gibi artaklaşa paylaşılan şeyler alır. Sevgiyle başlatılan beraberlik dostça bir ortaklığa dönüşür. Ve hâlâ sevgiye "sahip olmayı" düşündüklerinden, bir süre sonra, yeni bir sevgilinin bu ihtiyaçlarını karşılayacağını düşlemeye başlarlar.

Fromm, endüstrileşmiş refah toplumu kavramına bağlanan ve kuşaklar boyu sürdürülen umudun, düş kırıklığıyla sonuçlandığını yapıtlarının çoğunda vurgular. Uygarlık, insanın doğayı denetimi altına almasıyla başlamış, ancak bu denetim endüstri çağına gelene dek sınırlı olmuştur. Endüstrinin gelişmesiyle, hayvan ve insan enerjisinin yerini, önce mekanik enerji, daha sonra nükleer enerji, insan beyninin yerini de bilgisayarlar almış ve bu durum insanların, sınırsız üretebilecekleri ve tüketebilecekleri sanısına kapılmalarına neden olmuştur. İnsan, artık tanrılaşma yolunda olduğuna, doğal dünyanın ancak bir yapı taşı olarak kullanılabileceği ikinci bir dünya yaratabileceğine inanmaya başlamıştır.

Yine de, günümüzde giderek artan sayıda insan, endüstrileşmenin "büyük umudu" neden gerçekleştiremediğini anlamaya başlamış bulunmaktadır (1976):

— Tüm isteklerinin karşılanması insana mutluluk sağlamamaktadır.

— Kendi yaşamımıza bağımsızca sahip olabileceğimize ilişkin umutlarımız, bürokratik çarkın dişleri durumuna geldiğimizi, düşünce, duygu ve zevklerimizin devlet, endüstri ya da bunların denetiminde olan kitle iletişim araçları tarafından yönlendirildiğini fark etmemizle sona ermiştir.

— Ekonomik gelişme zengin ülkelerle sınırlanmış, zengin ve fakir ülkeler arasmdaki açık giderek artmıştır.

— Teknolojik gelişmenin kendisi çevre sağlığı yönünden tehlikeli durumlara yol açmış, üstelik bir nükleer savaş olasılığını da beraberinde getirmiştir. Her iki durum, uygarlığa ve hatta yaşama son verme tehdidini de içermektedir.

Fromm'un, çılgınca bulduğu bu gidişe karşı geliştirdiği önerilerden başlıcaları aşağıdaki biçimde sıralanabilir (1976):

— Bundan sonra doğayı değil, teknolojiyi, mantık dışı toplumsal güçleri ve insan türünü tehdit eden diğer kurumları denetim altında tutmak.

— Var olanla, gerekli olan arasındaki açığı kapatmaya çalışmak.

— Yeni toplumlarda, kendine yabancılaşmamış ve sahip olma yerine var olmayı yeğleyen bir insan modelini benimsemek.

— Üretimi sağduyu ölçüleriyle sınırlanan bir tüketim doğrultusunda yönlendirmek.

— Bireylerin toplumların geleceği konusunda ve politik kararlarda daha etkin olabilmelerini sağlamak için, endüstriyi ve politik yapıyı merkezcilikten arındırmak.

— Böylesi bir katılımı sağlamak için, bürokratik yönetimin yerine insancı yönetimi koymak.

— Endüstri ve politikanın kendine özgü beyin yıkama yöntemlerini yasaklamak.

— Zengin ve fakir uluslar arasındaki açığı kapatmak.

— Kadınları babaerkil düzenin egemenliğinden kurtarmak.

— Hükümetlere, politikacılara ve vatandaşlara gerekli her türlü yol gösterici bilgiyi sağlayacak yüksek kültür konseyleri kurmak.

— Bilimsel araştırmaları, endüstri ve savunma kurumlarından bağımsız olarak sürdürmek.

Fromm, *"İnsan Yıkıcılığının Anatomisi"* (1973) adlı kitabında, insanda saldırgan davranışları incelemiştir. Konrad Lorenz'in, insan saldırganlığının hayvanlardaki gibi içgüdüsel olduğu ya da Skinner'in, insanın şiddete yönelik davranışlarının koşullanma ürünü olduğu ve bu koşullanmadan kurtarılıp uysallaştırılabileceği görüşlerini kabul etmeyen Fromm, insanda iki tür saldırganlık tanımlar. İnsanlar ve hayvanlar yaşamlarını sürdürebilmek için içgüdüsel olarak savaşırlar. Fromm bunu, gerekli ve zararsız saldırganlık türü olarak kabul eder. Öte yandan, yalnız insanda var olan ve yıkma, bozma isteğinden başka hiçbir amacı olmayan, yaşamı yok etme eğilimi zararlı saldırganlık türüdür. Bu kitabında Fromm, ilkel saldırganlığın, toplumların insanı kendini gerçekleştirmekten alıkoyması ve engellemesi sonucu ortaya çıktığını ve insanlığın 6000 yıllık tarihi süresinde geliştirilmiş toplumsal ve politik sistemlerin yerine temelden farklı bir sistemin oluşturulmasıyla, bu tür yıkıcılığın ortadan kaldırılabileceği görüşünü savunur.

Fromm'un sosyal bilimlere en önemli katkısı, psikolojik ve toplumsal etmenler arasındaki sürekli etkileşimi açık seçik bir biçimde sergileyebilmiş olmasıdır. Buna karşılık, Fromm'un yalnızlık ve hiçlik duygularını tanımlayış biçiminin bazı diğer psikanalistlerin tanımladığı aşağılık duygusu ya da güvenlik ihtiyacı kavramlarından büyük bir farklılık göstermediği düşünülebilir. Öte yandan, Fromm'un tanımladığı beş yönelim biçiminin dördü klasik psikanalizden derlenmiş olmakla birlikte "pazarlamacı" yönelim biçimi gerçekten özgün bir nitelik taşır. Özellikle, kitle iletişim araçlarının yerel ve geleneksel "anlamları" yok edişini, yapıtlarında çok iyi açıklamıştır. Fromm'a yöneltilebilecek bir başka eleştiri de, psikiyatriyle sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat ve antropoloji arasındaki ilişkileri bu kadar ustaca açıklamasına ve toplumsal etmenleri canlı ve uyarıcı bir biçimde sunmasına karşın, bu etmenlerin bireyin psikodinamiğine etkisini tek yönlü ve indirgeyici bir biçimde açıklamış olmasıdır.

Ek

VAROLUŞÇU PSİKİYATRİ

TANIM

Varoluşçu (existential) psikiyatri insanın, kendisini yaşamakta olduğu zaman içinde var edebileceği ve değiştirebileceği ilkesinden kaynaklanır. Bu ekole göre, yaşamın belirleyicileri insanın geçmişi ve içsel dürtüleriyle sınırlanamaz. Tedavi ilişkisi de diğer ekollerde tanımlanan kalıplardan bağımsız bir biçimde yaşanır. Kişi, tanımlanması gereken bir nesne değil, bir varoluştur. Anksiyete bir hastalık değil, yaşamın sorumluluklarından kaçışın bir anlatımıdır. Çözüm, insanın biyolojik yapısında ya da geçmişinde değil, yaşam yollarını özgürce seçebilmede aranmalıdır.

Varoluşçu psikanaliz, varoluş felsefesinin insan doğası üzerindeki varsayımları ile fenomenolojik inceleme yöntemini birleştirerek, insan sorunlarını anlayabilmek ve tedavi edebilmek amacıyla Avrupa'da geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Son elli yılda önem kazanmasının başlıca nedeni, özellikle yirminci yüzyıl insanının kendine özgü çelişkilerine eğilmiş olması ve psikiyatrinin bilimsel kuramları ile insanlığın temel sorunları arasında var olduğu öteden beri bilinen önemli bazı boşlukları giderebilecek bir yaklaşım olarak nitelendirilmesidir.

Avrupa, yirminci yüzyılın ilk yarısının büyük bir bölümünü, savaş, bunalım ve karışıklıklar içerisinde geçirmiş, Birinci Dünya Savaşı'nı ekonomik bir kargaşa, İkinci Dünya Savaşı'nı ise soğuk savaş izlemiştir. Bu zorlamalara eşlik eden endüstriyel ve bilimsel gelişmeler, giderek artan kentleşme ve yeni oluşan ekonomik, toplumsal ve politik akımların bireylerden çok toplum çıkarlarına önem tanımaya başlaması, insana bakış açısını da değiştirmiştir. Bu gelişmeler eski değer yargılarının ve inançların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmış, "yaşamın anlamı" üzerine

yeni sorular ortaya atılmasına neden olmuştur. Evrenin ölçülemez boyutlarını kanıtlayan yeni buluşlar karşısında her bir insana düşen zaman ve yer payının önemsizliğinin bireyin değerini neredeyse bir "hiç"e indirgemesi, insanlık tarihinde daha önce yaşanmamış nitelikte bazı kaygıların belirmesine yol açmıştır. Bir başka deyişle, insan, doğanın egemenliğinden kurtulmak için teknolojiyi geliştirmiş, ancak bu kez kendi yarattığı uygarlığın tutsağı durumuna gelmiştir. Bu tutsaklık, onun, insan olarak dünya içindeki yerini ve kimliğinin değerini yitirmesine yol açmıştır.

Bu değişmeler sonucu, dünyanın farklı yerlerindeki bazı psikoterapistler, yardım aramak için kendilerine başvuran kişilerin, Freud'un günlerinde sıklıkla rastlanan histeri vb. durumlar yerine, yalnızlık, yabancılaşma, diğer insanlardan soyutlanma duygularından ve yakın ilişkiler kuramamaktan yakındıklarını gözlemlemeye başladılar. Bu insanlar, yaşamlarını boş ve anlamsız buluyorlardı. Bu terapistler, giderek, o güne kadar Batı düşüncesine egemen olan psikiyatrik kuramların, bu tür yakınmaları anlamada yetersiz kaldığını fark etmeye başladılar. Onlara göre, klasik psikanaliz ve davranışçı ekolde örnekleşen bu kuramlar, insanı doğadaki herhangi bir obje gibi inceleme ve açıklama eğilimindeydiler. Oysa böylesi yaklaşımlar, insanın en temel karakteristiği olan, kendi varoluşunu algılayabilme ve kendi seçtiği amaçlara yine kendi seçtiği yollardan ulaşma isteklerine yer vermiyordu. Bu boşluğu giderme yollarını arama çabası, bazı terapistleri, insan doğasını anlayabilme konusunda varoluş felsefesine ve yetersiz buldukları doğabilim yöntemleri yerine fenomenolojiye yöneltti (Ford ve Urban, 1967).

TARİHÇE

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda Avrupa'da başlayan ve varoluşçuluk adını alan bir düşünce akımı hızla gelişti ve sonradan Amerika'ya yayıldı. Alman işgaline karşı Fransız direnişinden kaynaklanan bu akımın en ünlü sözcüleri Jean-Paul Sartre ve Albert Camus idi. Her öncü akımda olduğu gibi, varoluşçuluk da önceleri farklı gruplardan gelen kişiler tarafın-

dan benimsenmişti. Sanatçılar, yazarlar, din adamları, aydınlar ve üniversite öğrencilerinin yanı sıra, yeni modaları ve akımları izleme ve benimseme alışkanlığında olan kişiler ya da toplum düzeninden hoşnut olmayan tepkici gruplar için bu yeni akım çeşitli ve farklı anlamlar taşıyordu. Kısa bir sürede yayılması sonucu varoluşçuluğun, kendi içinde bölünmesi, yanlış yorumlandığı ve klişeleştirildiği için giderek yozlaşması beklenebilecekken, tam karşıtı bir gelişmeyle, başta psikiyatri olmak üzere çağdaş düşünceyi önemli ölçüde etkileyen canlı bir güç olarak günümüze kadar varlığını sürdürebildi.

Gerçekte, bu akımın belirli bir isim ve tanımla ortaya çıkışından çok önceki yıllarda yaşamış ve yapıt vermiş birçok yazar, varoluşçuluğun öncüleri olarak kabul edilirler. 1855 yılında, 42 yaşında ölen ve yapıtları ancak yirminci yüzyılın başlarında ilgi görmeye başlayan Danimarkalı yazar Soren Kierkegaard bu öncülerin ilki sayılır ve günümüzde, yapıtlarına varoluşçu akımın kutsal anıtları gözüyle bakılır. Geçmişten Nietzsche ve Dostoyevksi, daha çağdaş olanlardan ise Buber, Jaspers, Kafka ve Tillich akımın birer parçası sayılırlar.

Varoluş Felsefesinin Diğer Öncüleri:

Wilhelm Dilthey (1833-1911), on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, insanın matematiksel doğabilim açısından ele alınmasına karşı çıkmıştı. Ona göre, yaşam süreçleri oldukça üst düzeyde örgütlenmiş bir yapıya sahiptir. Mantık, bu karmaşık yapının yalnızca bir bölümünün işlevidir. Dolayısıyla, bilim de yaşamın bir türevidir ve bu nedenle, yaşamın her yönünü açıklayabilmesi mümkün değildir.

Edmund Husserl (1859-1938), kuramlar geliştirme biçimindeki bilimsel yaklaşımlara karşı çıkarak, "düşünce"yi yeni bir temele oturtmuş ve kavramların, ancak insanların içsel yaşantılarından kaynaklanabileceği görüşünü savunmuştur. Örneğin, insanlarm ses ve renkleri algılamalarını kavramlaştırmak yerine, belirli bir ses ya da rengin (kapının kapandığını işitmek ya da bir ağaca bakmak) nasıl yaşandığı önem taşır. Bir başka deyişle, bir olayın ne olduğu değil, belirli bir insanın o olayı nasıl yaşadığı vurgu-

lanmalıdır. Bu düşünce biçimine Husserl, "fenomenoloji" adını vermiştir. Varoluşçuluk da fenomenolojiktir, bir yaşantı üzerine kuramsal bir çerçeve geliştirmek yerine, olayın gerçekten nasıl yaşandığını inceler. Ancak yaşantı terimiyle açıklanmak istenen şey, bir insanın kendi içinde (derisinin altında) yaşadığı duygulardan, yani öznellikten öte bazı boyutları içerir. Varoluşçuluk öznel yaşantıya büyük önem tanır. Ancak bununla sınırlanmayarak, insanı, dünya içindeki durumu ve çevresindeki diğer kişilerle "birlikte" ele alır.

Martin Heidegger (1899-1977), Edmund Husserl'in öğrencisiydi. Yüzyılımızda varoluşçu felsefenin kurucusu olarak kabul edilir. 1927 yılında yayımlanan *Sein und Zeit (Olmak ve Zaman)* adlı kitabında, varoluş felsefesiyle fenomenolojiyi birleştirme girişiminde bulunmuştur. *Ontoloji* adı verilen Heidegger felsefesi, insanı "dünya içinde varoluş" olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre insanın varlığı, dış dünyayı oluşturan diğer varlıklarla karşılıklı ilişki durumunda olan bir özne olarak açıklanamaz. İnsanın varoluşu ve dünyası tek ve aynı şeydir. İnsanlar düşünmeye başladıkları günden başlayarak, sürekli, birtakım "durumlar" içine "düşerler". Heidegger'e göre, bu durumlar varoluşun mekân boyutunu oluşturur.

Varoluşun zaman boyutu ise geçmiş kuşaklardan aktarılan kültürel olgularla ilintilidir. Bu nedenle, insanın yaşantısı ile neler yapabileceğinin bazı sınırları da vardır. Ancak bu, yolların kapalı olduğu anlamına gelmez. Bir insanın o andaki durumu da onun geleceğe yönelik yaşamını ve düşüncelerini sınırlamaz. İnsanın içinde bulunduğu durum, çevresindeki diğer varlıkları da içerir. Ancak, insanın yaşamakta olduğu durumlar cansız ve fiziksel gerçekler değildir. O anda yaşadıklarını ve geleceğe yönelik isteklerini de içerir. Bir duvar, duvarın ötesinde olmak isteyen insan için bir engel, kendisini savunmak isteyen bir diğeri için koruyucudur. Durumlar, belirli bir oranda o andaki gerçeği yansıtırlar. Ama aynı gerçek, insanın karşılaşmak ya da kaçınmak istediği, ancak henüz varolmayan olayları, yani geleceği de içerir. Bir başka deyişle, içinde yaşanılan zaman boyutu, gerçekte, geçmiş ve geleceği de kapsayacak bir biçimde yayılır ve yaşanır. Bir insan kendisi için sayısız soyut imkânlar düşünebilirse de, "otan-

tik" imkânlarının neler olduğunu, dikkatini duygularına odaklaştırarak belirleyebilir. Yaşanan duyguların algılanmasından kaynaklanan eylemler, insanın o anda bulunduğu yerden öteye hareket edebilmesini sağlar.

Jean-Paul Sartre (1905-1980), 1956 yılında yaşam sürecine "varoluş (existence)" adını vermiş ve varoluşun mantıksal tanımlamalara indirgenemeyeceği görüşünü savunmuştur. Sartre varoluşu, klasik felsefede tanım anlamına gelen "öz (essence)" sözcüğünün karşıtı olarak kullanmıştır. Tanımlar insanlar tarafından yapıldığından, insanlar birtakım tanımlamalara indirgenemez. Hiç kimse yalnızca bir yazar ya da bir işçi olarak tanımlanamaz. İnsanı tanımlamak, onu statik bir durumda tutmak ve bir nesneye indirgemektir. Bununla anlatılmak istenen, insanın sürekli bir değişim içinde olduğu değil, statik bir durumda olduğunda bile bu durumu yine kendisinin gerçekleştirebileceğini vurgulamaktır. Dolayısıyla, değişmek gibi değişmemek de bir yaşam sürecidir ve böylesi bir süreç, tanımlamalardan öte boyutları içerir.

Merleau-Ponty (1908-1961), bedenin, varoluşun ve yaşantının bir boyutu olduğunu vurgulamıştır. Ancak bedeni, fizyologların tanımladığı anlamda değil, "dış olaylarla birlikte varolan" ve bazı kavramlarla tanımlanması imkânsız bir olgu olarak ele almıştır. Kendisinden önceki varoluşçu filozoflar, fizyolojinin bedeni bazı kesin tanım ve kurallara indirgemesine karşı çıkmanın dışında, insan bedeninden pek söz etmemişler ve bedeni fizyolojinin çalışma alanına terk ederek bu konuya değinmekten kaçınmışlardı. Merleau-Ponty'nin bir diğer önemli katkısı da, yaşantının "belirsizliğini" ve "birden fazla anlam taşımasını" vurgulamış olmasıdır. Yaşantı, bilimsel kavramların çizdiği kesin çizgilerle açıklanması olanaksız bir olgudur. Yaşam ve beden, bilimin kesin kavramları ve kuralları çerçevesinde tanımlanmaz. Tam karşıtı, bilimsel tanımlar bedensel yaşamdan kaynaklanırlar.

Yukarıda sözü edilenlerin dışında pek çok düşünür varoluşçu felsefeye katkıda bulunmuşlarsa da konuyu, varoluşçu psikiyatrinin gelişimine ışık tutan başlıca görüşlerle sınırlamak zorundayız. Varoluşçu filozofların yapıtları güç okunur ve kolayca yanlış anlaşılabilir. "Varoluş" sözcüğü de paradoksal soyutlamalara kolayca yol açabilir. Çünkü bu deyim, sözlerle anlatabileceklerden

öte bir anlam taşır. Bir insanın ne düşündüğünün değil, ne olduğu ve ne yaşadığının vurgulanması gereği unutulduğunda, varoluş sözcüğü de anlamını yitirir.

Varoluşçu Psikiyatrinin Kurucuları

İsviçreli iki psikiyatrist, *Ludwig Binswanger* ve *Medard Boss* bu ekolün kurucuları sayılırlar. Bu iki hekim, Heidegger'in ontolojisini bireylerin incelenmesi amacıyla kullanmayı denemişler ve çoğu kez Heidegger'in kendisiyle de işbirliği yaparak, titizlikle sürdürdükleri çalışmalar sonucunda gerçekten başarılı olmuşlardır. Heidegger'in Güney Almanya'da İsviçre sınırına yakın bir yerde yaşamakta olması, bu iki hekimin kendisiyle yakın ilişki durumunu sürdürebilmelerini kolaylaştırmıştır.

Ludwig Binswanger, 13 Eylül 1881'de İsviçre'nin Kreuzlingen kasabasında doğdu ve 1907'de Zürih Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Freud'un izleyicilerinden ve yakın dostlarındandı. Ayrıca, ünlü İsviçreli hekim Eugen Bleuler ve Jung'dan da eğitim gördü. Kendisi gibi hekim olan büyükbabası ve babası gibi o da ömür boyu, Kreuzlingen'deki Bellevue Sanatoryumu'nun tıbbi direktörlüğünü sürdürdü ve 1966'da öldü.

Binswanger, 1920'lerin başında fenomenolojiyi psikiyatriye uygulamaya başladı ve bunu izleyen on yıl süresince varoluşçu analiz yaklaşımını geliştirdi. Binswanger, varoluşçu analizi, insan varoluşunun fenomenolojik analizi olarak tanımlar. Amacı, içsel dünyanın yaşantısını belirlemektir.

Zürih Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde psikoterapi profesörü ve Daseinanalyse Tedavi Enstitüsü direktörü olan Medard Boss, 4 Ekim 1903'te İsviçre'nin St. Gallen kasabasında doğdu. Öğrenimini Zürih Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tamamlayan Boss, daha sonra, psikiyatri alanının ünlü isimlerinden Freud, Bleuler, Ernest Jones, Karen Horney, Otto Fneichel ve Hans Sachs'tan eğitim gördü, bazılarıyla birlikte çalıştı. Medard Boss, uzun yıllar "Uluslararası Medikal Psikoterapi Derneği"nin başkanlığını da sürdürdü.

Rollo May (1958-1967), varoluşçu psikiyatrinin Amerika'daki kurucusudur. Anksiyeteyi varoluşçu bir yaklaşımla ele alan May,

bu duygunun iki ayrı rolde ortaya çıktığı görüşündedir. Olumlu rolüyle anksiyete, insanın, kendisini ürküten durumlarla yüzleşmeyi göze alarak, çeşitli yaşama imkânlarını açmasını sağlar. Acı ve umutsuzluk veren rolüyle anksiyete, bu imkânlardan kaçınıp dar bir çerçeve içinde sınırlanmaya ve birtakım kuralların tutsağı olarak yaşamaya neden olur. Bu ikinci durum, yaşanmamış imkânları içerir ve zamansız bir ölüme benzeyen, dar bir varoluş biçiminin benimsenmesine yol açar. Freud'un "klasik" nevroz kavramının çok sınırlı sayıda insanı kapsamına almasına karşılık, "varoluş nevrozu" terimi, çağımızı yaşayan çoğu insanın durumunu tanımlar. May'in geliştirdiği tedavi yöntemi de hastanın, yaşamında henüz kullanmamış olduğu imkânlara odaklaşır. Bu imkânları sürekli görmezlikten gelen bir insanın yeni seçeneklere doğru nasıl hareket edebileceği çok açık olmamakla birlikte, bu sorunun yanıtı anksiyetenin "sağlıksız" rolünü "olumlu" role dönüştürmekte aranabilir. May'e göre, her insanın içinde yaşamı alabildiğine değerlendirmek isteyen olumlu bir "şeytan" vardır ve bu şeytana güvenmek gerekir.

Varoluşçu Psikiyatrinin Temel İlkeleri

Varoluşçu psikiyatrinin diğer yaklaşımlardan en önemli farkı, bu görüşün doğabilimlerde geçerli olan nedensellik (causality) kavramının psikiyatriye de aktarılmasına karşı çıkmasıdır. İnsanın varoluşunda neden-sonuç ilişkisi yoktur. Çocuklukta yaşanan bir olay, o insanın yetişkin yaşamındaki belirli bazı davranışların nedeni olamaz. Her iki olay da aynı varoluşun anlamını taşıyabilir, ancak bu, A olayına B olayının neden olduğu anlamına gelmez. Varoluşçu psikiyatri, nedenselliği reddetmekle, olguculuk (positivism), gerekircilik (determinism) ve maddeciliği (materialism) de reddetmiş olur. Psikiyatrinin diğer bilimlere benzemediği ve bu nedenle, onları izlemesi gerektiği görüşünü savunur. Varoluşçu psikiyatrinin kendi inceleme yöntemi (fenomenoloji) ve Heidegger'in ontolojisinden türetilmiş kendi kavramları vardır (Hall ve Lindzey, 1957).

Varoluşçu psikiyatri, nedensellik kavramının yerine güdülenme kavramını koyar. Güdülenme, neden ve sonuç ilişkisinin an-

laşılmasından (ya da yanlış anlaşılmasından) önce gelir ve daha büyük önem taşır. Bir insanın davranışları, o davranışların hangi koşullarda ortaya çıktığı belirlenmeksizin anlaşılmaz. Bir davranışın hangi olaylara yöneldiği anlaşılmadan, o davranış bir anlam da taşımaz. Bu konuda, dışarıdan yağmur yağdığı için pencereyi kapatan bir adamı örnek gösterir. Bir kol hareketi (neden) ile pencerenin kapanmış olduğu (sonuç) bir gerçektir. Ancak bu, içeriye yağmur girmesini engellemek amacını taşıyan bir davranışı tamamlayan en son hareket olmaktan öte bir anlam taşımaz.

Varoluşçu psikiyatri, özne (zihin) ve nesne (beden, çevre) biçiminde bir ikiciliğe (dualism) kesinlikle karşı çıkar. Beyin değil, insan düşünür (Straus, 1963). Varoluşçu psikiyatri, "dünya-içinde-birey" birliğini vurgular. Bu birliği bozan her türlü görüş, insan varoluşunun anlamını saptırmak ve parçalara bölmek olur.

Varoluşçu psikiyatri, fenomenlerin ardında, onların oluşum nedenlerini açıklayabilecek birtakım etmenler olduğu biçimindeki görüşleri reddeder. İnsan varoluşu, ego ya da bilinçdışı, ruhsal ya da fizik enerji, içgüdüler ve arketipler gibi kavramlarla açıklanamaz. Fenomenler, bazı diğer şeylerin türevleri değil, o anda var olan her şeydir. Psikiyatrinin görevi de fenomenleri olabildiğince tümüyle ve titizlikle açıklamak olmalıdır. Psikiyatrinin amacı, nedenleri kanıtlamak değil, fenomeni tanımlamak ve açıklamaktır (Oall ve Lindzey, 1957). Boss'un da dediği gibi (1963), varoluş psikiyatrisinin amacı, insan yapısını "bütünü"yle saydam bir duruma getirmektir.

Fenomenolojist için, ancak görülen ve yaşanan şeyler gerçektir. Gerçeğe entelektüel çabalarla değil, fenomenleri anlamaya çalışarak ulaşılabilir. Kuramlar yaşantının gerçeğini örter ve anlaşılmasını engeller. Ancak kendisini tümüyle dünyaya salıveren insan gerçeğe ulaşabilir. Görülecek şeyleri varsayımlar geliştirmeden ve önyargılara kapılmadan görmek, varoluşçu psikiyatrinin davranışları inceleme yöntemidir.

İnsan, kendi varlığının, ne yapmakta olduğunun ve kendisine neler olduğunun bilincindedir. Bunun sonucu olarak, kendisine ve çevresindeki olayara ilişkin kararlar verme ve kendi sorumluluğunu üstlenme yeteneğine sahiptir. Aynı zamanda, diğer insan-

lardan tümden soyutlanabileceği ve yapayalnız kalabileceğinin de farkındadır. Bu olasılık ona hiçliği hatırlatır. Hiçlik ölümde simgeleşir ve bunu bilmek, sürekli yaşanan bir korkuyu da beraberinde getirir.

Sürekli olarak bir olaydan diğerine geçiş durumunda olan insan, statik bir varlık değildir. Çünkü insan, "zaten var olan" bir obje değildir, sürekli olarak olmakta ve gelişmekte olan bir olgudur. Kendisine ve diğer olaylara karşı davranışları sürekli değişir. Geçmişte ne olmuş olduğuyla sınırlanamaz, şimdi ne olduğu ve geleceğe doğru hangi yönde hareket etmekte olduğuyla anlam kazanır.

İşte bu nedenlerle, varoluşçu psikiyatri insanın bir kaya ya da ağaç gibi ele alınmasına karşı çıkar. Böyle bir yaklaşım, insanın insanlığından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanır. Varoluşçu psikiyatri, insanın teknoloji ve bürokrasi gibi etkenler tarafından kendisine ve dünyasına yabancılaştırılmasını da eleştirir. İnsan herhangi bir şey yerine konduğunda, o da kendisini denetlenebilecek, yönetilebilecek, biçimlendirilebilecek ve kullanılabilecek bir "şey" gibi görmeye başlar ve insanca yaşama hakkından alıkonmuş olur. Oysa insanın doğası özgürdür ve varoluşundan yalnızca kendisi sorumludur.

Varoluşçu psikiyatrinin, insanı tümden iyimser bir açıdan ele aldığını düşünmek yanılgı olur. Varoluşçu psikiyatri yaşamla olduğu kadar ölümle de ilgilenir. Bir hiçe indirgenme olasılığı, her zaman insanla birliktedir. Gölge olmadan ışık da olamaz. Sevginin yanı sıra acı da varoluşçu yazarlara konu olmuştur.

Evrende kendi varlığını yaratan tek varlık insandır. İnsan dışında tüm varlıklar varoluşlarından önce yaratılmışlardır. Daha açık bir deyişle, ağaç ağaçlığını kendisi yapmaz, ama insan insanlığını kendisi yapar ve nasıl yaparsa öyle varolur, değerlerini kendi yaratır, yolunu kendi seçer. İnsan yaşamaya başlamadan önce yaşam da yoktur ve yaşama anlam veren, yaşayan insandır. Gerçekte, doğada insana yol gösterecek tek şey yine insanın kendisidir. Bu nedenle, özgürdür ve yaşamını hangi biçimde isterse çizebilir. Ancak insan kendi sorumluluğunu üstlenebildiği oranda özgürdür. *Varoluş anksiyetesi*, bu sorumluluğu duymaktan kaynaklanır.

Hayvan çevresinin farkındadır. İnsan ise farkında olduğunun da farkındadır. Doğmuş olduğumuzu ve yaşamımızın bir gün sona ereceğini biliriz. Ölümün kaçınılmazlığı ise hiçlik duyguları yaratır ve işte bu bunalım, insanı anlamlı bir biçimde yaşayıp yaşamadığı konusunda kaygılandırır. Varoluşçu öğreti, böylece, her insanın kendi varlığına sahip çıkmasının ve tüm sorumluluğunu kendisinin üstlenmesinin özgür bir yaşam için gerekli olduğunu vurgular. İnsan kendisinden sorumludur denildiğinde, onun yalnız öznel kişiliğinden değil, tüm insanlardan da sorumlu olduğunun anlatılmak istendiğini açıklayan Sartre, insanın evren içindeki varoluş biçimini belirleyerek, varoluşçuluğun bireyicilikle suçlanmasına karşı savunuda bulunmuştur. Ergenlik dönemini yaşayan genç, "Ben kendi isteğimle dünyaya gelmedim ki!" diyerek isyan ettiğinde bir gerçeği ortaya koymaktadır. Ancak varoluşçu görüşte bu, geçerliliği olmayan bir tepkidir. Dünyaya gelirken kendisine sorulmamış da olsa, bir kez dünya içinde olduktan sonra kendi varlığıyla ne yapacağının sorumluluğu tümden kendisine aittir.

İnsan olmayı gerçekleştirebilmek güç bir iştir ve bunu çok az sayıda insan başarabilir. Çevresel koşullara karşın özgürlüğünü kazanabilmek, yalnızca bazı şanslı kişiler için geçerli görünebilir. "Logoterapi" (*) yönteminin kurucusu olan Viktor Frankl (1965) buna karşı çıkarak, yaşama anlam ve değer katma ihtiyacının doğuştan var olduğu görüşünü savunur. Almanya'daki toplama kamplarında yıllarca kalan ve orada ailesinin tüm üyelerini yitirmiş olan Frankl, çok acı çekmiş ve her şeyi ve herkesi yitirmiş insanların bile yaşama isteğini sürdürebileceği inancındadır. Özgürlüğe ulaşabilmenin, çok az sayıda insanın gerçekleştirebileceği bir başarı olmadığı ve tedaviye gelen pek çok hastanın, yaşamlarına anlam ve değer katmalarına yardımcı olunabileceği görüşündedir.

Varoluşçu psikiyatrinin bir diğer özelliği de, daha önce de belirtildiği gibi, doğabilimlerde kullanılan yöntemleri reddederek, "fenomenolojik" inceleme yöntemi aracılığıyla "yeni bilgiler" edinmeyi amaçlamış olmasıdır. Ne var ki, fenomenoloji bugüne

(*) Logos sözcüğü "anlam" karşılığında kullanılır.

dek farklı biçimlerde uygulanmıştır ve bu durum varoluşçu psikiyatristler arasında da gözlemlenmektedir. Ortak olan yön, olayların, onları yaşayan kişi tarafından "görüldüğü" biçimiyle anlaşılmasıdır. Gerçek, o insanın herhangi bir andaki yaşantısıdır. Varoluşçu psikiyatri, terapistin, hastasının davranışlarını yalnızca belirli bir kuram çerçevesinde değerlendirerek sınırlamasına karşı çıkar. Böyle bir yaklaşım hastanın her yönüyle anlaşılabilmesini engeller.

Terapistin, hastasının düşünce ve duygularını, o anda ve derhal, kendi yaşantısıymışçasına algılayabilmesi ne oranda gerçekleştirilebilir? Bu konuda bazı varoluşçu psikiyatristler, terapistin "sözlü anlatım ve imgelemin ötesine" ulaşabileceğini savunacak kadar ileri gitmişlerdir. Hatta, Binswanger ve Boss gibi ustaların bile, hastaya ilişkin "sezgilerini" bazen kendi gerçekleri olarak göremeyip, hastanın gerçeği olarak değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Bu konudaki uç görüşleri benimseyenlerin temsilcisi sayılabilecek olan May, hastanın öznel yaşantısına doğrudan ulaşılamayacağını kabul etmiş ve terapistin, "özne-nesne" biçimindeki bir ikiliği tümden çözümlemesinin beklenemeyeceğini vurgulamıştır. Binswanger de (1958), "tedavide en önemli veri sözlü anlatımın içeriğidir" demekle bu gerçeği kabul etmiş görünmektedir.

Yukarıda tanımlanan sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda, fenomenolojik yöntemin "gözlemci bir tutumu" içerdiği söylenebilir. Bir başka deyişle, terapist, hastasını "dinlerken" kendi kavramlarını ve alışkanlıklarını da göz önünde bulundurur ve böylece, kendi kişiliğinden kaynaklanabilecek yanlış algılamaları denetleyebilir. Hastasını dinlerken, düşüncelerini, onun ve kendisinin neler yaşamakta olduğunu birlikte değerlendirebilecek biçimde esnek tutar. Terapist, hastasını böyle bir yaklaşım içinde dinlemezse, onun çizdiği olayları da yanlış değerlendirir. Aslında bu, salt dinlemekten öte, hastanın anlattıklarını "o anda" ve "çeşitli düzeylerde" yaşamaktır. Bir başka deyişle terapist, hastasını onun kendisinde uyandırdığı duygu vb. tepkilerle birlikte değerlendirir. Bu değerlendirme, insanların ortak oldukları yönlere odaklaşmak yerine, her insanın ayrı bir varlık olduğu vurgulanarak yapılır.

VAROLUŞUN DİNAMİĞİ

Varoluşçu psikiyatrinin temel kavramı *Dasein*'dır. Dasein ya da dünya-içinde-varolmak, insanın bir özelliği ya da Freud'un egosu ve Jung'un arketipi gibi, ona mal edilebilecek bir şey değildir. Dasein, Heidegger tarafından kullanılan Almanca bir sözcüktür ve canlı olmayan şeylerin anlatımı için kullanılan "vorhandsein" sözcüğünün karşıtıdır. Dasein sözcüğü, tam karşıtı olarak, Da = olmak, sein = var, ya da orada var biçiminde çevrilebilir. Dolayısıyla Dasein, varolmak ya da orada varolmak, dilimize yerleşmiş biçimiyle varoluştur.

İnsanın dünyadan ayrı bir varlığı yoktur, dünya da insandan ayrı varolamaz. Varoluşçu psikiyatri esasen, özne (İnsanın ruhsal varlığı) ve nesne (Beden, toplumsal ve fizik çevre) biçimindeki ikiciliğe karşı çıkar. İnsan ve içinde bulunduğu dünyanın bir bütün olduğunu savunur. Duygu ve davranışları, dış çevreden ve bedenin içinden gelen uyaranlar oluşturur biçimindeki bir ayrımı kabul etmez.

İnsan, kendini ve "dünyalarını" yine kendisi yaratır. Bir başka deyişle, kendi varoluş seçiminden kendisi sorumludur. Bu seçim, insanın doğuştan varolan gizilgüçlerini geliştirmesi ve gerçekleştirmesi doğrultusunda olur. Olayları, "bir davranışı başlatmak" biçiminde ele alan yaklaşımlar gereksizdir, çünkü davranışlar her an olagelir. İnsan, kendisinin, kendisini etkileyen olayların ve bu olaylar üzerindeki etkisinin bilincinde olduğu için, seçimler yapabilir ve kararlar alabilir.

İnsanın bilincinde olduğu şeyler, sözlü dille anlattıklarıyla sınırlanmaz. Konuşma, olaylara ilişkin düşünce-sezgi-duygu-eylem örüntüsünün yalnızca bir bölümüdür. İnsanın düşünceleri onun gerçeğini tümüyle yansıtmaz ve olaylara ilişkin duygu, eylem vb. yaşantılarının kabataslak bir özeti olmaktan öte bir anlam taşımaz. İnsanın gerçeği, onun duygu, düşünce, sezgi ve eylemlerinden oluşan yaşantılarıdır.

İnsan bir içerik içinde varolur. Ancak, dünyasındaki objelerle ve diğer insanlarla ilişkisinde, kendini, yaşayan bir bütün olarak algılar. Konuşma ve bilinçliliğin özel bir önem taşımasının nedeni de budur. İnsanı insan yapan, diğer insanlar ve objelerle birlik-

te varoluşudur. Bu temel olmadıkça, konuşma ve bilinç de olamaz. Tüm diğer canlı varlıklar gibi insan da ancak belirli koşullar altında yaşayabilir. Beden ısısı çok yükselirse ya da uzun süre aç ve susuz kalırsa ölür. İnsanın varoluşu için zorunlu koşullardan biri de çevresinde diğer insanların olmasıdır. Onlar olmadığında, insan bir hayvan gibi varolur. İnsan, diğer insanlarla birlikte yaşadığı için insan olabilmiştir. Kendi varoluşunun farkında oluşu da, dış olaylarla ve özelllikle diğer insanlarla etkileşiminin bir sonucudur.

Varoluşun bilincinde olmak, bunun tam karşıtı bir olasılığı, yani varolmamanın ya da hiçliğin bilincini de beraberinde getirir. Daha önce de belirtildiği gibi bu, ölümün kaçınılmazlığının arada bir fark edilmesini ya da daha sık yaşanan biçimiyle, boşluk, yalnızlık ve insanlardan soyutlanma duygularını içerir. Bir anlamda, insan doğuştan yalnızdır. Çünkü, öznel yaşantısı diğer insanlar tarafından doğrudan algılanamadığı gibi, o da diğer insanların yaşantısını kendisininki gibi algılayamaz. Öte yandan, kendi varlığının farkında olabilmesi için olaylarla etkileşimde bulunması gerekir. Bu etkileşim olmadan, dıştan bakışta bir insan gibi görünse de, diğer insanlar için hiçbir anlam taşıyamaz. Olaylarla iletişimi ve ilişkisi, dış dünyadan soyutlanmamasını sağlar.

Kendi varlığının bilincini yitirme olasılığının yarattığı duyguya "ontolojik anksiyete" denir. Algı yoksunluğu (sensory deprivation) deneklerinin bazılarında bu duygunun yoğun bir biçimde yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu anksiyete insanda doğuştan vardır. Dolayısıyla kaçınılması imkânsızdır ve ancak dış olaylarla etkileşimlerin sürdürülmesiyle denetlenebilir. Olaylarla anlamlı ilişkiler kurmaktan kaçınma (gizilgüçlerin yadsınması), suçluluk duygularının yaşanmasına neden olur. Suçluluk doğuştan varolan bir duygudur.

İnsanın birlikte varolduğu dünya üç alandan oluşur: (1) Umwelt (Doğa yasalarının dünyası), (2) Mitwelt (İnsanlar dünyası) ve (3) Eigenwelt (Kişinin öznel dünyası). Bu gerçek bir bölümleme değildir. Gerçekte bu üç öğe tektir ve insan bu üç alanda birden varolur.

Umwelt, varoluşun doğal dünyasıdır. Bu dünya, insan kendi varoluşunun bilincinde olmasa da varlığını sürdürebilecek olan

bazı davranış örüntülerinden oluşur. Doğa yasalarının ve doğal döngülerin, uyku ve uyanıklığın, doğmuş olmanın ve ölümünün, doyum aramanın ve gerilim boşaltmanın dünyasıdır (May, 1958). Biyolojik gerekircilik yasalarına göre sürdürülen davranışları içerir. Umwelt'te yaşayan insan, davranışlarını biyolojik ihtiyaçlarına göre düzenler. Kendisiyle ve dış olaylarla ilişkisinde tek amacı, biyolojik varlığını sürdürebilmek ve doyum sağlamak için olaylardan yararlanmaktır (*). Uyum da Umwelt'in bir boyutudur. Hava değişiklikleri ve periyodik açlık ağrıları gibi doğa yasalarıyla işleyen durumları sıkıntısız bir biçimde yaşamak için insan uyum yapmak zorundadır. Bu varoluş biçiminde insan, diğer insanlardan çok az farklılık gösterir.

Mitwelt, diğer insanlarla birlikte varoluşu tanımlar. İnsanın, bir diğer insanla kurduğu ve iç dünyasına ilişkin duygularını ve düşüncelerini paylaştığı, anlamlı ve içten bir ilişkinin o insanda oluşturduğu duyguları içerir. Böyle bir ilişkinin yarattığı durum insana biraz heyecan da verir. Böylesi bir ilişkide, iki insanın birbirinin yaşantılarının bilincine ulaşabilmiş olması, insanın kendi varoluş bilincini ve benliğine ilişkin duygularını zenginleştirir, onu yalnızlık ve soyutlanmış olma duygularından korur. Bu, iki insanın birbirine uyum sağlamasından öte bir "ilişki"dir. Çünkü bu ilişki her ikisinde de değişikliğe neden olur.

İnsanlar birbirlerini obje yerine koyarak da ilişki kurarlar. Bir insan, bir diğeriyle gerçek bir insan ilişkisi geliştirmek yerine, onu kendi doyum aracı olarak kullanmaya çalışabilir. Birbirini seven iki insanın cinsel ilişkisiyle, ırza geçme olayı arasındaki farkta olduğu gibi. Varoluşçu terimlerle böyle bir ilişki Mitwelt değil, Umwelt'tir. Kuşkusuz, anlamlı bir ilişki kurabilmede her insan aynı oranda başarılı olamaz. Ancak, önemli olan niyettir. Aynı biçimde, bir insan öylesi davranışlar gösterebilir ki, diğerleri onu cansız bir obje gibi algılayabilirler. Paylaşmayı içeren ilişkiler, gerçek insan ilişkileridir. Böyle ilişkilerin kurulmasında sözlü konuşma önem taşırsa da, yerleşmesinde sözsüz ileşitimin de payı vardır.

(*) Varoluşçu psikiyatristler Freud'un Umwelt üzerine bir kuram geliştirdiği görüşündedirler.

Eigenwelt, insanın kendi varoluşunun bilincinde olmasıyla ilişkilidir. Sürekli olarak değişmesine karşın insan, kendisini tanımlamada ve değerlendirmede bir dizi örüntü geliştirir. Bu örüntüler olaylar yaşarken ona yol gösterir. Örneğin, "Bu tabloyu satın aldım, çünkü ondan çok hoşlanıyorum" ya da "Okula gidiyorum, çünkü öğrenmek istiyorum." Dolayısıyla, tüm davranışlar "benim için, kendim için" niteliği taşır.

İnsanın başkalarıyla ve kendisiyle etkileşim biçimleri, varoluşçuların özellikle eğildikleri bir konu olmuş ve bu arada bazı Mitwelt örüntüleri tanımlanmıştır. "İsimsizlik" biçiminde kişi, kendi benliğini ortadan siler ve ne kendisi, ne de başkaları, onu, davranışlarından ötürü sorumlu tutamaz. Böyle bir insan, kendisini kalabalık içinde yitiren biri, maskeli bir dansçı, ya da tanımadığı kişileri öldüren ya da onlar tarafından öldürülen asker örneklerinde olduğu gibi, kendi bireyselliğini yok eder.

"Tekil" biçiminde kişi, yalnız kendisiyle ilişki durumundadır. Kendini kutlama, kendini cezalandırma ya da kendini yok etme türlerindeki davranış örneklerinde olduğu gibi, tepkileri kendisine ve kendi bedenine yöneliktir. "Çoğul" biçiminde kişi, insanlarla cansız objelermişçesine ilişki kurar. Onları kendi çıkarları için kullanabileceği objeler olarak görür. Tüm "resmi" ilişkiler buna örnek olarak gösterilebilir. Hizmet etme, sömürme, çekişme, yarışma ve törensel beraberliklerin egemen olduğu bu tür ilişkiler, "bir şeyler elde edebilmek" umuduyla sürdürülür ve diğer insanların haklarına saygı ve duyguları paylaşma gibi öğelerden yoksundur.

"İkili" biçim normal varoluş yaşantısıdır. Böyle bir ilişkide her bir kişi, kendisini ayrı bir insan olarak değil "biz" olarak algılar, her biri diğeriyle ilgilidir, sıcak duygular yaşanır ve iç dünyalar paylaşılır, ortak amaçlar geliştirilir. Ana-baba ve çocuk ilişkileri, yakın dostluklar ve sevgi ilişkileri ikili biçimin örnekleridir. Özellikle "sevgi" öylesi güçlü ve anlamlı bir ilişkidir ki, ne zamanla, ne ayrılıkla ve hatta, ne de ölümle sona erer.

Benzer durumlar farklı biçimlerde yaşanabilir. Örneğin, normal bir evlilik ilişkisinde sevgi ve sıcaklık vardır, yaşantılar paylaşılır, ortak amaçlar geliştirilir (İkili biçim). Bazı evlilikler ise eşlerin birbirini kullanması üzerine kurulmuştur (Çoğul biçim) ya da eşlerden her biri yalnız kendisini düşünür ve diğeriyle ilgilen-

mez (Tekil biçim). Gerçekte, her insan bu varoluş biçimlerinden birini benimsemiştir ve ilişkilerine bu biçim egemendir. İkili biçimde yaşayan bir insanın, evlilik, dostluk vb. ilişkilerinde sevgi vardır, çoğul biçimi benimsemiş olan bir diğeri ise ilişkilerinde bencil davranır.

Varoluşçu psikiyatri ve fenomenolojik çözümlemenin, insan davranışının nedenlerini açıklamak yerine, içinde bulunulan anda yaşananları anlamaya çalıştığından daha önce de söz edilmişti. Bu açıdan ele alındığında, dünyada varoluşun iki temel boyutu vardır: Yer (spatiality) ve zaman (temporality). Bu boyutlar, duygu ve düşünce gibi öznel olaylardan bağımsızdır.

Öznel yaşantının zaman boyutu, nesnel ve ölçülebilir zaman kavramından farklı bir anlam taşımakla birlikte, bu kavramlar birbiriyle tamamen ilişkisiz değildir. İnsan bir zaman tüketicisidir. Ancak bunu gerçekleştirirken zamanı öylesine yayar ki, daima bir geçmişi (varolmuş olmak), bir şimdiki zamanı (birlikte varolmak) ve bir geleceği (kendinden ötede varolmak) vardır. Varoluşun yaşanmakta olan zaman boyutu içinde, geçmiş ve gelecek de vardır ve bu üç öğeyi birbirinden ayırmak imkânsızdır. Boss, insanı, geçmişinin tümü, içinde yaşadığı zaman ve gelecekteki imkânları olarak tanımlar.

Zamanın öznel yaşantısı, "yaşamın akmakta olduğunun" ve sürekli değişen olayların yaşanmakta olduğunun bilincinde olmaktır. Bu, herhangi bir zaman diliminde yer alan belirli olayların bilincinde olmaktan farklı bir olgudur. Zamanın hangi hızla aktığının algılanması, heyecanlanma ya da sıkıntı gibi yaşanmakta olan durumlara göre değişir. Geçmiş, geride bıraktığımız, ancak yine de hatırlayarak yaşayabileceğimiz bir zaman boyutudur. Şimdiki zaman, insanın o andaki davranışlarının ve bu davranışların ortaya çıkışıyla aynı zamanda yaşanan diğer olayların bilincinde olması demektir. Gelecek, beklenti ve eylem (çok yakın gelecek), istek ve umut (yakın gelecek) ya da dilek (uzak gelecek) olarak yaşanabilir. Zaman algılamasının, bir yaş döneminden diğerine farklılık gösterdiği de sanılmaktadır. Bir insanın zamanı algılayışı, alışagelmiş olduğu davranış örüntüleriyle de ilişkilidir. Kimi insan her anını doldurmak ister, kimi "zaman öldürür", kimi ise yaşamayı sürekli erteleme eğilimindedir.

Varoluşun her boyutu, fiziksel çevrenin algılanmasını değil, çevreyle birlikte varoluşun öznel yaşantısını içerir. Örneğin, insan evrenle beraberliğinde bir uzaklık ya da yakınlık yaşar. Herhangi bir şeyle "birlikte" varolunurken, bir uzaklık ya da yakınlık duygusu sürekli yaşanır. İnsan, varoluşun yer boyutunu çeşitli biçimlerde yaşar. Bunlardan en sık yaşanan "yönelimli yer boyutu" (oriented space), fiziksel çevreye de en yakın olanıdır. Dikey (aşağı ve yukarı) ve yatay (ön, arka, sağ, sol) eksenleri içerir. Bu tür yer boyutunda, belirli objeler (içi ve dışıyla) ve sınırlar yaşanır. "Ayarlı yer boyutu" (attuned space), o andaki duyguların eşlik ettiği bir yaşantıdır. Örneğin, keder, ayarlı yer boyutunu daraltır, umutsuzluk aynı boyutun boşluk biçiminde yaşanmasına neden olur. Zaman boyutu, "berrak", "karanlık" ve "aydınlık" olarak algılanabilir.

Varoluşçu psikiyatri, insanın dünya içinde olduğunu ve bir dünyası olduğunu, ancak dünyanın da ötesine ulaşma isteğini vurgular. Bununla anlatılmak istenen, insanın öbür dünyaya ulaşma isteği değil, yaşadığı dünyayı da aşarak yeni dünyalara ulaşma imkânlarıdır. Gerçekten de insan, varoluşunun tüm imkânlarını gerçekleştirmek için çaba gösterir ve ancak buna ulaştığında otantik bir yaşam sürdürebilir. Bu çabayı göstermez ve çevresinin egemenliği altına girerse, otantik olmayan bir varoluşu yaşar. İnsan bu iki tür yaşamdan birini seçmekte özgürdür. Varoluş, karşılaştığımız imkânlarla ilişki kurmaktan başka bir şey değildir. Varoluş suçluluğu, bu imkânları kullanmamış olma sonucu yaşanır.

İnsanın kendisini özgürce gerçekleştirebilmesinin de bazı sınırları vardır. En önemli sınırlardan biri, insanın içine "konulduğu" varoluş alanıdır. Bir başka deyişle, insanın kendisini içinde bulduğu dünya, onun yazgısını da belirler. Otantik bir yaşam sürdürebilmek için insan bu yazgı doğrultusunda yaşamak zorundadır. Örneğin, eğer bir insan kadın olarak dünyaya gelmişse varolduğu alan bir erkeğinkinin aynı olamaz. Bir kadın bu imkânları reddeder ve örneğin bir erkek gibi davranmak isterse, otantik olmayan bir varoluş biçimini seçmiş olur. Otantik olamamanın cezası suçluluk duygularıdır. Otantik varoluş, insanın kendi yazgısı olan varoluş alanını kabul etmesiyle gerçekleştirile-

bilir. Otantik olmayan varoluş ise, insanın kendisini varoluş alanı dışında bırakması sonucu ortaya çıkar.

İnsan, içine konulduğu alana karşı koyduğu oranda, o alanın daha çok etkisi altına girer (Binswanger, 1958). Bu durum varoluşun zayıf düşmesine yol açar. Böyle bir kişi, dünyası içinde özerk olamaz. Kendisini varoluş alanından ayırmış ve sorumluluğunu yabancı güçlere bırakmıştır. Dolayısıyla, yazgısının sorumluluğu da kendi denetiminden çıkmış ve yabancı güçlere bırakılmıştır. Örneğin, alkolik bir insanın yaşamını alkol yönetir ya da nevrotik kişi patolojik bir yaşam biçimine tutunur ve bunu değiştirmekten korkar. Bir diğeri ise, kendini toplum yargılarına körükörüne bırakarak varoluş anksiyetesiyle yüzleşmekten kaçınır; varlığına anlam katma sorumluluğunu üstlenebilecek kadar yürekli değildir.

Her insan yaşamı boyunca türlü güçlüklerle karşılaşır. Neden bazı insanlar anlamlı bir varoluşu sürdürebildikleri halde, bazıları bu güçlüklerle başedemeyip, kendilerine ve birlikte varoldukları dünyaya yabancılaşırlar? Laing'e göre, çoğu insan çocukluk dönemlerinde, "gerçek, canlı, bütün ve sürekliliği olan" bir varlık olmanın bilincini geliştirir. Bazı insanlarda bu bilinç gelişemez. Geliştirebildikleri kadarıyla varolan benliklerini, yalnızca savunma amacıyla kullanabilirler. Diğer insanlar için olağan sayılan durumlar onlarda anksiyete yaratır. Tüm güçlerini savunmada kullandıklarından, karşılaştıkları imkânları değerlendiremez, bilinç boyutlarını geliştiremez ve diğer insanlarla anlamlı ilişkiler kuramazlar.

TEDAVİ (Daseinanalysis)

Tedavinin Amacı:

Tedavinin ilk amacı, hastanın temel bir tutumu benimsemesidir: Kendi sorumluluğunun bir kısmını olsun üstlenmek. Hasta, ailesinin olumsuz davranışları, parasal sıkıntı ya da bedensel sakatlık gibi olumsuz koşular içinde de olsa, bazı seçenekler ona yine açıktır ve kendine karşı sorumluluğu sürmektedir. Yaşamakta olduğu durumun sınırları içinde de olanaklarını değerlendirebilir. Hastanın bu tutumu benimseyebilmesi ve seçimlerini yapabil-

mesi için, bu imkânların neler olduğu konusunda bazı veriler edinmesi gerekir. Bu nedenle, önce, karşılaştığı durumlardan kaçınmamayı ve yaşantısının bilincine ulaşabilmeyi öğrenebilmelidir. Karşılaştığı durumlarla nasıl ilişki kurabileceği konusunda en doğru rehber yine kendi duyguları, düşünceleri vb. yaşantılarıdır. Ancak, kendisini yönlendirebilmek için bu yaşantıların farkında olması gerekir.

Bu aşamadan sonra hasta, seçimler yapabileceğine inanmalı, seçimlerini yapabilmeli ve bunları eyleme dönüştürebilmelidir. Etkin bir biçimde somut işler yapmak, "kendini gerçekleştirmenin" bir parçasıdır (May, 1958). Yapılan seçimler ve bu seçimlere ulaşmak için kullanılan yollar, bir insandan diğerine farklılık gösterebilir. Bunda, o insanın kişilik özellikleri ve geçmiş "yaşam öyküsü" rol oynar. Hangi imkânların kullanılabileceği de bir kültürden diğerine farklılıklar gösterir (May, 1958). Tedavinin amacı, klinik belirtilerin hafifletilmesinden çok, yapıcı ve etkin davranışların geliştirilmesine yöneliktir. Hasta, varoluşunu yaşamaya başladıktan sonra belirtiler kendiliğinden ortadan kalkar.

Tedavi Teknikleri:

Varoluşçu psikiyatri, terapistin tedavideki tutumu konusunda sistemli bir açıklama getirmemiştir. Bunun başlıca nedeni, hastanın bir obje olarak ele alınmasının tedaviyi bozacağı inancı olsa gerek. Çoğu varoluşçu terapist, tedavi tekniklerinden söz edildiğinde, hastanın bir obje yerine konmasının kaçınılmaz olduğu kanısındadır. Bazı varoluşçular ise, Freudcu mantığı yanlış buldukları halde, klasik psikanalizi temel teknik olarak kullandıklarını açıklamışlardır.

Teknikle ilgilenmenin kuramı bozacağına inanan May (1958), yine de, varoluşçu terapistlerin tedavide neler yaptıklarını araştırmaktan kendini alamamış ve varoluşçu terapistlerin disiplinli teknikleri bir yana itmediklerini, ancak hastayı "anlamaya" öncelik tanıdıkları sonucuna varmıştır.

Varoluşçu tedavide terapist, hastasını peşinen "değerli" ve "kendi yaşam yolunu kendisi seçebilecek yetenekte" bir varlık olarak kabul eder. Hastayı anlayabilme ve ona yardımcı olabilmenin tek yolu, tedavi seansları sırasında onun yaşamının bir

parçası durumuna gelmek, hastaya yön veren değerleri ve onun bu değerleri nasıl kullandığını anlamaya çalışmaktır. Terapist, bu amaçla özel gözlem yöntemleri geliştirir. Hastasının anlama çabasında, kendi alıştığı düşünce biçimlerini kullandığını ve kendi düşünce algılarını hastasına yansıtma tehlikesinin her zaman varolduğunu kabul etmiş olmalıdır. Bundan kaçınabilmek için, terapistin kendi alışkanlıklarının farkında olması ve kendini denetim altında tutarak bunları en azına indirmeye çalışması, kuramsal çerçevelerden uzak kalarak hastanın düşünce ve algılama biçimlerini elinden geldiğince anlamaya çalışması gerekir. Bu, salt entelektüel bir çaba değildir. Terapistin hastasıyla, duygu-düşünce -algılama düzeylerinde de bir iletişimi kurabilmesini içerir.

Varoluşçu tedavi, duyguların yaşandığı bir insan ilişkisidir. Bu ilişki içinde her biri diğeriyle dürüstçe bir iletişim kurmaya çalışır. İletişim sözlü ya da sözsüz olabilir. Tedavi, bazen bir üst (terapist) ve ast (hasta) ilişkisi niteliği taşıyabilir. Bu da hastanın sorumluluk üstlenmekten kaçınmasına ortam hazırlar. Bu nedenle terapist, hastanın "edilgin" tutumunu terk ederek, sorumluluk üstlenmesini sağlayacak bir ilişki ortamı yaratmaya çalışmalıdır. Böyle bir ortam, terapistin "kendi varoluşunu da ortaya koyarak", hastasıyla anlamlı bir beraberlik kurma yürekliliğini göstermesiyle sağlanır. Hastanın da bu ilişki içinde "kendisi" olabilmesine yardımcı olunmalı ve "terapistin beklentileri doğrultusunda" davranmasına yol açacak bir ortamın yaratılmamasına özen gösterilmelidir. Bu, "birlikte olunurken kendisi olabilmek" biçiminde bir yaklaşımdır. Hastayı ilişki içinde "yalnız bırakmak" anlamına gelmez.

Tedavi ilişkisi, May'ın (1961) tanımladığı, "iki kişinin dünyada-varoluşu"dur. Bu beraberliğin o anda yaşandığı dünya da terapistin çalışma odasıdır. Tedavide değişme, hastanın olayları dile getirmesiyle gerçekleşmez. Amaç hastaya, "nerede, ne zaman ve ne oranda kendi gizilgüçlerini gerçekleştirmekte olduğunu" göstermekle de sınırlanamaz. Asıl önemli olan, hastanın bunu tedavi ilişkisi içinde ve olabildiğince derinliğine algılayabilmesidir. Tedavide davranışların değişebilmesi için, tüm psikolojik fenomenlerin hasta-terapist ilişkisi içinde yaşanması gerekir (Binswanger, 1962).

Sözlü anlatım fenomeni tedavinin temel taşıdır. Binswanger'e göre, terapist, hastanın, yaşantılarını anlatırken kullandığı sözcüklerin hasta için "kişisel anlamlarını öğrenmedikçe, onun sözlerinin altındaki davranış süreçlerini fark edemez" (1958). Bazen hasta aynı tür olaylar için birbirinden farklı tanımlayıcı sözcükler kullanabilir. Ayrıca, hastayla iletişim kurabilmek için terapist de kendisini hastanın kullandığı dilde anlatabilmelidir.

Terapist, hastasının anlattıklarını, konuşurken gösterdiği davranışlar çerçevesinde değerlendirmelidir. Hastanın yalnızca ne dediği değil, nasıl anlattığı da önemlidir. Bu, klasik psikanalizde uygulanan ve sürekli konuşmalarla belirlenen tedavi iletişiminden farklı olarak, hastanın sözlü olmayan anlatımlarının da değerlendirilmesini içeren bir yaklaşımdır. Tedavi ilişkisinin yalnızca sözlü iletişim üzerine kurulması bazı hastaların konuşmayı sorunlardan kaçınma aracı olarak kullanmalarına neden olabilir.

Varoluş analizi, tedavide yaşanılan ana odaklaşır. Geçmiş ve gelecek, ancak içinde yaşanan anı etkiledikleri oranda önemlidir. Yaşantıları düşünceleştirme yerine o andaki yaşantının vurgulanması, hastanın düşünceleriyle yaşantısının tek bir bütün durumuna gelmesini sağlar.

Varoluş analizi, tedavi tekniği konusunda yukarıda anlatılanlardan öte, belirli bir tanımı henüz oluşturmamıştır. Bazı varoluşçular böyle bir tanım geliştirilmesine karşı çıkmıştır. Öte yandan, varoluşçu psikiyatrinin son yıllarda giderek artan sayıda yandaş bulmuş olması, bazı terapistlerin bilim ve entelekt dışı uyulamalara yönelmesine de neden olmuştur. Bu gibi durumları kaygıyla karşılayanların başında gelen May, varoluşçu psikiyatrinin yeni bazı yöntemler geliştirerek, daha sağlam, daha bilimsel temeller üzerine yerleştirilmesi gereğini savunur. Varoluşçuluk psikiyatriye önemli bir yenilik getirmiştir ama, daha sistemli bir çerçeve geliştirilmezse, bir süre sonra bugünkü yerini daha kesin belirlenmiş kuramlara bırakma durumunda kalabilir.

Nitekim son yirmi yıl içinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, "Varoluşçu Psikoloji" başlığı altında ve yukarıda tanımlamaya çalıştığımız varoluşçu psikiyatri ile ilgisi olmayan bazı ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekoller, varoluş felsefesini yansıtmaktan yoksun ve varoluşçuluğu birtakım sloganlara indirgeyen

bir içerikle sunulmaktadırlar. Oysa varoluşçu psikiyatri, aslında, bağımsız bir ekol değildir. Belirli bir kişilik kuramı ya da kuramları ve tedavi yaklaşımları zemininde edinilen bir tedavi "tutum"unu tanımlar. Üstelik, sonradan ortaya çıkan bu ekollerin bazıları, bu konuda uzmanlık eğitimi bile vermekteler. Oysa bir terapistin varoluşçu bir tutum geliştirmesi, kendiliğinden oluşur ya da oluşmaz. Salt eğitimle edinilemez ve de terapistin kişilik özellikleri, dünya görüşü, birikimi ve deneyimlerinin ortak bir ürünü olarak, zaman içinde ve genellikle orta yaşlara doğru belirir.

BİTİRİRKEN

Bu kitapta ele alınan yedi dinamik psikiyatri kuramı, ortak yönlerinin yanı sıra önemli farklılıklar da göstermektedir. Kimi okuyucu bu kuramların tümünün yaklaşık olarak aynı şeyleri vurguladığı, kimi ise aralarında önemli farklılıklar bulunduğu izlenimini edinmiş olabilir. Aslında bu, herhalde, dürbünün hangi ucundan bakıldığına göre değişebilecek bir husustur. Burada kısa bir değerlendirme yaparak, ayrıntılı kıyaslamayı okuyucunun seçimine bırakmak istiyorum.

İlk bakışta göze çarpan husus, tüm kuramcıların Batı kültürünün temsilcileri olmaları. Kökenini Doğu düşüncelerinden alan kuramlar geliştirilebilmiş olsaydı, bunların insan davranışlarının anlaşılmasına farklı boyutlar katabileceği düşünüldüğünde, bu kitaba konu olan kuramların kısmen de olsa belirli bir kültüre bağlı olarak geliştirildiği söylenebilir.

Bir diğer ilgi çekici nokta, Rank ve Fromm dışında tümünün tıp eğitimi görmüş olmaları. Çoğunun kuram geliştirme ya da araştırma teknikleri konusunda gerçek anlamda eğitim görmemiş kişiler olması, kuramlaştırma yaklaşımlarında bazı yetersizliklerin ve amprik değerlendirme sorunlarına gereğince yer verilmemesinin nedeni olsa gerek. Kuramların çoğu gözlem yoluyla elde edilen verilen üzerine kurulmuş.

Kuramcıların tümü psikoterapist olarak çalışmış kişiler. Çoğu, akademik ya da bilimsel araştırma kurumlarından çok, klinik uygulamada çalışmış, ancak diğer uygulayıcıların eğitiminde etkili olmuşlar. Bu nedenle, tedavi önlemlerini içeren psikiyatrik kuramların, tedavi uygulamalarında bulunmuş olan klinisyenler tarafından geliştirilmiş olduğu biçiminde bir genellemeye gidilebilir.

Kuramcıların çoğu, çocukları değil yetişkinleri, normal insanları değil önemli sorunları olan kişileri, psikotiklerden çok nevro-

tikleri incelemişler ve üstelik, izledikleri insanlar daha çok üst sosyoekonomik kesimden ve yüksekeğitim düzeyinden gelen kişiler olmuştur. Dolayısıyla, kuramları da tedavisini üstlendikleri kişilerin bazı ortak niteliklerine göre geliştirilmiş ve bu durum, doğal olarak, bazı kısıtları da beraberinde getirmiştir.

Kuramcıların bir bölümü, insanı daha çok içgüdülerinin ya da dış olayların tutsağı olarak ele almış, bir bölümü ise davranışlarını ve çevresindeki olayları denetleyebilen ve yönlendirebilen bir varlık olarak görmüştür. Ancak, hangi yöne ağırlık tanınmış olursa olsun, kuramcıların tümü, insanı değerlendirirken her iki etmeni de göz önünde bulundurmuşlardır.

Kuramcıların çoğu, olumlu duygulara olumsuz duygulardan daha az yer vermiştir. Varoluşçular ve Fromm doğrudan sevgi sözcüğünü kullanmış, Adler ise sevgiyi toplumsal ilgi olarak adlandırmıştır. Adler, Horney ve Sullivan, sevginin bireyin gelişimindeki önemine değinmekle birlikte, bu duyguyu insanın öznel yaşantısı olarak incelemekten çok, ona çevreden yöneltilen bir uyaran olarak ele almışlardır.

Freud, ego psikanalistleri, obje ilişki kuramcıları, "self" psikolojisi uygulayıcıları ve Adler, terapisti, hastada neyin bozuk olduğu ve değişmesi gerektiğini belirleyen bir uzman olarak görürler. Onlara göre, hasta kendisinde neyin bozuk gittiğinin farkında olmadığından tedavinin amaçlarının ne olması gerektiğini de belirleyemez. Buna karşılık Rank, Horney ve Varoluşçular, tedavinin amaçlarının hasta tarafından belirlenmesi gerektiği görüşündedirler. Üstelik Rank, hastanın bu amacı saptamasını tedavinin önemli bir parçası olarak görür. Varoluşçular ise insanın kendi amaçlarını seçmesini onun doğuştan varolan bir eğilimi olarak kabul eder ve bu eğilimi engelleyici terapist tutumlarına karşı çıkarlar. Sullivan ise, diğerlerinden farklı bir görüşle, hasta ile terapistin üzerinde ortaklaşa çalışabilecekleri amaçları birlikte saptamalarında yarar görür. Ona göre, hasta ile terapistin ne yapacakları konusunda görüş birliğine varmaları etkin bir tedavinin ön koşuludur.

İnsanı içgüdülerinin tutsağı olarak ele alan klasik psikanalizin başlattığı dizi tepkiler sonucu art arda gelişen görüşler, bugün gelinen noktada insanı, dış etmenler tarafından engellenmedikçe

kendi yönünü seçebilme yeteneğine sahip bir varlık olarak nitelendirirler. Gerçekte, klasik psikanaliz de dahil olmak üzere bu kitapta sunmuş olduğumuz kuramların ve tedavi ekollerinin tümü, geniş yandaş kitleleriyle güncelliklerin sürdürmektedir. Dünyanın birçok yerinde hâlâ hastasını bir divana yatırarak onunla yüz yüze gelmeden tedavi uygulamasında bulunanlar olduğu gibi, tedavi ortamında kendi yaşadıklarını hastasıyla paylaşma yürekliliğini gösteren terapistlerin sayısı da giderek artmaktadır.

Gerçekte, her biri çağdaş düşünceyi önemli ölçülerde etkilemiş olan bu kuramların değerlendirilmesini, olabildiğince yansız bir sunuşu gerçekleştirebilmiş olduğum umuduyla okuyucuma bırakıyorum.

KAYNAKÇA

PSİKANALİTİK KURAMLAR

BALINT, M. The Basic Fault: The Therapeutic Aspects of Regression. London, Tavistock, 1968.

BION, W. R. Learning from Experience. New York, Basic Books, 1962.

BRILL, A. A. (Ed.) Basic Writings of Sigmund Freud, Random House, N. Y. 1938.

DEUTSCH, H. Neuroses and Character Types, International Un. Press, N. Y. 1965.

DEUTSCH, H. On Female Homosexuality, Psychiatric Quarterly, I, 1932.

DRELLICH, M. G. Classical Psyhoanalytical School (The Theory of the Neuroses). American Handbook of Psychiatry (Ed. Arieti, S.) Basic Books, N. Y. 1974.

ELLENBERGER, H. The Discover of the Unconcious. Basic Books, N. Y. 1979.

ERIKSON, E. H. Childhood and Society, Norton, N. Y. 1952.

FAIRBAIRN, W. R. D. Psychoanalytic Studies of Personality. London, Routledge & Kegan Paul, 1952.

FENICHEL, O. The Psychoanalytic Theory of Neurosis, Norton, N. Y. 1945.

FREUD, S. Standard Edition. Vol.11, 12, 14, 18, 20. Hogart Press, London, 1957-1958.

FREUD, S. (1923) The Ego and tle Id. The International Psychoanalytical Library, London, 1927.

FREUD, S. (1938) An Outline in Psychoanalysis, Norton, N. Y. 1949.

FREUD, S. On Narcisissism: An Introduction. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, c. 14. London, Hogarth Press, 1963, s. 67-102.

FREUD, S. Inhibitions, Symptoms and Anxiety (1926), The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, c. 20. London, Hogart Press, 1959, s. 75-175.

FREUD, S. Splitting of the Ego in the Process of Defense (1940), The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, c. 23. London, Hogart Press, 1964, s. 271-278.

FREUD, A. The Ego and Mecharisms of Defense, International Un. Press, N. Y. 1946.

FORD, D. H., URBAN, H. B. Systems of Psychotherapy, John Wiley and Sons, N. Y. 1967.

GABBARD, G. O. Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice. Washington D. C., American Psychiatric Press, Inc., 1990.

GEÇTAN, E. Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, Geliştirilmiş Dokuzuncu Basım.

GROTSTEIN, J. S. Splitting and Projective Identification. New York, Jason Aranson, 1981.

HALL, C. S. and LINDZEY, G. Theories of Personality, John Wiley and Sons, N. Y. 1957.

HARTMANN, H. Ego Psychology and the Problem of Adaptation (1939). New York, International Press, 1958.

HARTMANN, H. Comments on the Psychoanalytical Theory of Instinctual Drives, Psychoanal. Ouart., 17 (368-388), 1958.

HARTMANN, H. Comments on the Psychoanalytical Theory of the Ego. The Psychoanalytical Study of the Child. Vol. 5. International Un. Press, N. Y. 1950.

HARTMANN, H. Contribution to the Metapsychology of Schizophrenia. The Psychoanalytical Study of the Child. Vol. 8. International Un. Press, N. Y. 1953.

JACOBSON, E. The Self and the Object World. New York, International Universities Press, 1964.

JANEICKE, C. Kohut's Concept of cure. Psychoanalyitic Review 74, 1987.

JONES, E. The Life and Works of Sigmund Freud, Vol. I, II, III. Basic Books, N. Y. 1957.

KERNBERG, O. F. Borderline Conditions and Pathological Narcisissism, New York, Jason Aranson, 1975.

KERNBERG, O. F. Projection and Projective Identification: Developmental and Clinical Aspects; Projection, Identification, Projective Identification. International Universities Press, 1987, s. 93-115.

KLEIN, M. Envy and Gratititude and Other Works. New York, Free Press, 1975.

KOHUT, H. The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narsisistic Personality Disorders. New York, International Universities Press, 1971.

KOHUT, H. How Does Analysis Cure? Chicago, University of Chicago Press, 1984.

MAHLER, M. S. On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation. Vol. I. International University Press, N. Y. 1968.

MAHLER, M. S., PINE, F., BERGMAN, A. The Psychological Birth of Human Infant: Symbiosis and Indivudiation. New York, Basic Books, 1975.

MEISSNER, W. W., MACK, J. E., SEMRAP, E. V., Classical Psychoanalysis, A Comprehensive Texbook of Psychiatry (Ed. Freedman, A. M., Kaplan, H. I., Sadock, B. J.). Vol. II. The Williams and Wilkins Co. Baltimore, 1975.

MEISSNER, W. W. Internalization in Psychoanalysis. New York, International Universities Press, 1981.
MUNROE, R. L. Schools of Psychoanalytic Thought. Holt, Rinehart and Winston, N. Y. 1955.
OGDEN, T. H. The Concept of Internal Object Relations. Int J Psychoanalysis: 64, 1983.
OGDEN, T. H. The Matrix of the Mind: Object Relations and the Psychoanalytic Dialogue. Northvale N. J., Jason Aranson, 1986.
RADO, S. Psychoanalysis of Behavior, Grune and Stratton, N. Y. 1956.
RAPAPORT, D. Organization and Pathology of Thought: Selected Sources. New York, Columbia University Press, 1951.
RAPAPORT, D. On the Psychoanalytic Theory of Motivation. Nebraska Symposium on Motivation (N. R. Jones, Ed.) University of Nebraska Press, Lincoln, 1960.
RAPAPORT, D. The Theory of Ego Autonomy: A Geueralization. Bull. Meninger Clinic, 22, (s. 13-35), 1953.
REUBEN, F. Psychoanalysis. Current Psychotherapies (Ed. Corsini, R.) Peacock Publishers Itasca, Illinois, 1973.
SANDLER, J. Projection, Identification, Projective Identification. Madison, CT., International Universities Press, 1987.
SCHAFER, R. Aspects of Internalization. New York, International Press, 1968.
STEIN, J. Neurosis in Contemporary Society: Process and Treatment. Brooks and Cole, Belmont, Calif., 1970.
VAILLANT, G. E. Adaptation to Life. Boston, Little, Brown, 1977.
WINNICOTT, D. W. The Maturational Process and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Developement. London, Hogarth Press, 1965.
WINNICOTT, D. W. Transitional Objects and Transitional Phenomena: A Study of the First *not-me* Possesion. Playing and Reality. New York, Basic Books, 1971, s. 1-25.
WITZIZ, J. S. The Group Treatment on Male Exhibitionists. American Journal of Psychiatry., 1968, 125 (s. 75-81).

ALFRED ADLER VE BİREYSEL PSİKOLOJİ

ADLER, A. Individual Psychology, Psychological of 1930, (Ed. C. Murchison), Worchester, Mass. Clark University Press, 1930.
ADLER, A. What Life Should Mean to You. New York: Capricorn Books, 1958.
ADLER, A. The Practice and Theory of Individual Psychology. Paterson, N. J. Littlefield, Adams, 1963.
ADLER, A. Problems of Neurosis, New York: Harper and Row, 1964.

ALEXANDER, F., FRENCH, T. M. Psychoanalytic Therapy. New York: Ronald Press, 1946.

ANSBACHER, H. L., ANSBACHER, R. (Ed.) The Individual Psychology of Alfred Adler. New York: Basic Books, 1956.

BERNE, E. Games People Play. New York: Grave Press, 1964.

DREIKURS, R. Adlerian Psychoterapy. Progress in Psychotherapy: (Ed. F. Fromm Reichmann ve J. L. Moreno). New York: Grune and Stratton, 1956.

DREIKURS, R. The Adlerian Approach to Psychodynamics; The Adlerian Approach to Therapy. Contemporary Psychotherapies. (Ed. M. Stein), New York: Free Press, 1961.

FORD, D. H. ve URBAN, H. B. Systems of Psychotherapy: A Comparative Study, New York: John Wiley and Sons, 1967.

MOSAK, H. H. Early Recollections as a Projective Technique. Theories of Personality (Ed. G. Lindzey ve C. S. Hall). New York: Wiley, 1965.

MOSAK, H. H. (1954) Adlerian Psychotherapy. Mosak, H. H. ve Dreikurs, R.'den alıntı. (s. 48). Current Psychotherapies (Ed. R. Corsini), Itasca, 111, Peacock Publishers, 1973.

MOSAK, H. H. DREIKURS, R. Adlerian Psychotherapy. Current Psychotherapies. (Ed. R. Corsini), Itasca, 111, Peacock Publishers, 1973.

MUNROE, R. L. Schools of Psychoanalytic Thought. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1955.

WAY, L. Adler's Place in Psychology. New York: Collier Books, 1962.

CARL GUSTAV JUNG VE ANALİTİK PSİKOLOJİ

HALL, C. S. ve NORDBY, V. J. A Primer of Jungian Psychology, Taplinger Publishing Comp., New York, 1973.

HALL, C. ve LINDZEY, G. Theories of Personality, Wiley, New York, 1962.

JUNG, C. G. Collected Works, Princeton University, Princeton, N. J.
Vol. 5. Symbols of Transformation.
Vol. 6. Psychological Types.
Vol. 8. The Structure and Dynamics of Psyche.
Vol. 9. I. The Archetypes and the Collective Unconcious.
Vol. 17. The Development of Personality.

JUNG, C. G. Man and His Symbols. Doubleday, Garden City, N. Y. 1964.

MUNROE, R. Schools of Psychoanalytic Thought. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1955.

NEUMANN, E. Art and the Creative Unconcious. Bollingen Series L X 1. Princeton University Press, Princeton, N. J.: 1959.

WHITMONT, E. C. ve KAUFMANN, Y. Analytical Psychotherapy, Current Psychotherapies (s. 85-119) (Ed. R. Corsini), F. E. Peacock Publishers, Inc. Itasca, Illinois, 1973.

OTTO RANK

FORD, D. H. ve URBAN, H. B. Systems of Psychotherapy (A Comparative Study) (9.336-396) John Wiley and Sons Inc., New York, 1963.
MUNROE, R. L. Schools of Psychoanalytic Thought (s. 575-601) Holt, Rinehart and Winston, New York, 1955.
MUNROE, R. L. American Handbook of Psychiatry (Ed. S. Arieti) (c. II, s. 1461-1465).
RANK, O. Will Therapy, Knopf, New York, 1945.
RANK, O. The Trauma of Birth, Basic Books, New York, 1952.

KAREN HORNEY VE BÜTÜNCÜ YAKLAŞIM

HORNEY, K. Neurotic Personality of Our Times. New York: Norton, 1937.
HORNEY, K. New Ways in Psychoanalysis. New York: Norton. 1945.
HORNEY, K. Our Inner Conflicts. New York: Norton, 1945.
HORNEY, K. Neurosis and Human Growth. New York: Norton, 1950.

HARRY S. SULLIVAN VE İLİŞKİLER KURAMI

FORD, D. H., URBAN, H. B. Systems of Psychotherapy: A. Comparative Study. (s. 518-591). John Wiley and Sons, Inc. New York, 1963.
MULLAHY, M. A. Harry Stack Sullivan. Comprehensive Textbook of Psychiatry. Vol. II (s. 598-613). (Ed. Freedman, A. M., Kaplan, H. I., Sadock, B. J.) The Williams and Wilkins Company; Baltimore, 1975.
MUNROE, R. L. Schools of Psychoanalytic Thought, Holt, Rinehart and Winston; New York, 1955.
SULLIVAN, H. S. The Interpersonal Theory of Psychiatry. W. W. Norton, New York, 1953.
SULLIVAN, H. S. The Psychiatric Interview. W. W. Norton, New York, 1954.
SILLIVAN, H. S. Clinical Studies in Psychiatry. W. W. Norton, New York, 1956.
WITENBERG, E. G. The Interpersonal and Cultural Approaches. American Handbook of Psychiatry, Vol. I. (Ed. Silvano Arieti), (s. 844-854). Basic Books, Inc.; New York, 1974.

ERICH FROMM

FROMM, E. Escape from Freedom. Rinehart, N. Y. 1941.
FROMM, E. Man for Himself. Rinehart, N. Y. 1947.

FROMM, E. Beyond the Chains of Illusion. Simon and Schuster, N. Y. 1962.
FROMM, E. The Revolution of Hope. Harper and Row, N. Y. 1968.
FROMM, E. The Anatomy of Human Destructiveness. Holt, Rinehart and Winston, N. Y. 1973.
FROMM, E. To Have or To be? Harper and Row Publishers, N. Y. 1976.

VAROLUŞÇU PSİKİYATRİ

BINSWANGER, L. The Case of Ellen West. R. May, E. Angel ve H. F. Ellenberger (Ed.) Existence. Basic Books, N. Y. 1958.
BINSWANGER, L. The Existential Analysis School of Thought. R. May, E. Angel ve H. F. Ellenberger (Ed.) Existence. Basic Books, N. Y. 1958.
BINSWANGER, L. Insanity as Life-Historical Phenomenon and as Mental Disease: The Case of Ilse. R. May, E. Angel ve H. F. Ellenberger (Ed.) Existence. Basic Books, N. Y. 1958.
BINSWANGER, L. Being-in-the-World: Selected Papers of Ludwig Binswanger. Basic Books, N. Y. 1963.
BOSS, M. Psychoanalysis and Daseinanalysis. Basic Books, N. Y. 1963.
FRANKL, V. The Doctor and the Soul. Knopf. N. Y. 1965.
FORD, D. H., URBAN, H. B. Systems of Psychotheraphy. John Wiley and Sons. N. Y. 1967.
HALL, C. S. LINDZEY, G. Theories of Personality, John Wiley and Sons, N. Y. 1970.
HEIDEGGER, M. Being and Time. SCM Press, London, 1962.
GENDLIN, E. T. Experiential Psychotheraphy. R. Corsini (Ed.) Current Psychotherapies. F. E. Peacock Publishers, Itasca, Illinois, 1973.
LAING, R. D. The Politics of Experience. Ballantine Book, N. Y. 1968.
MAY, R. (Ed.) Existential Psychology. (2 nd. Ed.) Random House. N. Y. 1969.
MAY, R., ANGEL, E. ve ELLENBERGER, H. F. (Ed.) Existence. Basic Books, N. Y. 1958.
VAN KAAM, A. Existential Foundations of Psychology. Duquesne Univ. Press, Pittsburg, Pa., 1966.

REMZİ KİTABEVİ

PSİKANALİZ *ve* SONRASI

İnsanın görünür davranışlarının gerisindeki duygusal dünyasının gizemi, antik Yunan'dan bu yana ilgi konusu olmuştur. Bu ilgiden kaynaklanan araştırma ve anlama süreçleri, yirminci yüzyılın başlarında Freud'un öncülüğünde hız kazanarak. günümüz düşüncesini önemli ölçüde etkileyen bir güce dönmüştür.

Freud'un geliştirdiği psikanaliz kavramının etkisiyle çeşitli ekoller oluşmuş, bunların oluşturduğu farklı kavramlar da sonuçta psikanalizle başlayan hızlı sürece katkıda bulunmuşlardır. Bu yüzden sadece Freud'dan bir ya da iki çeviri okuyarak psikoanalitik düşünce hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Ne yazık ki bu düşünce sürecine katkıda bulunan diğer yapıtların çoğu dilimize çevrilmemiştir.

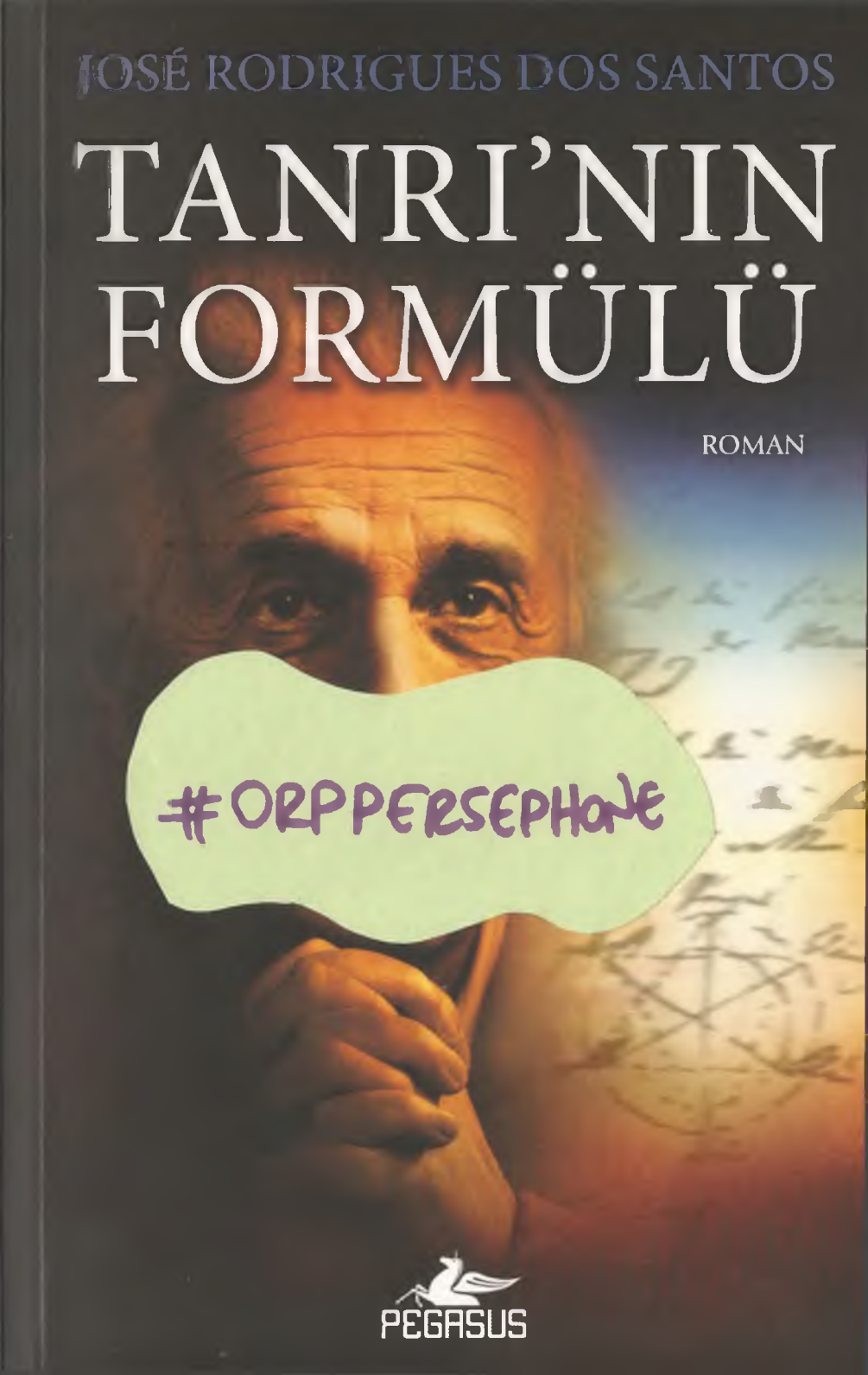
"Psikanaliz ve Sonrası", psikoanalitik düşünce süreçlerinin sistematiği hakkında bir fikir vermeyi amaçlamakta ve bu çerçevede, insan davranışlarının gerisindeki gizeme ışık tutmak istemiş kişilerin çalışmalarını özet olarak sunmaktadır.

ISBN 975-14-0403-7

JOSÉ RODRIGUES DOS SANTOS

TANRI'NIN FORMÜLÜ

ROMAN

PEGASUS

Tanrı'nın Formülü bilimin hâlâ keşfetmeye çalıştığı biricik yer olan dünyadan ve onun başlangıcı ve sonundan bahsediyor. Hikâyenin konusu bilimsel ayrıntılara boğulmadan okuyucuyu ilk sayfadan sonuna kadar ele geçiriyor. *Tanrı'nın Formülü* sinemaya uyarlanacak kadar güçlü bir görsel algıya sahip. Peki, hikâyede ne anlatılıyor? Okuyucuyu bunu kendi başına keşfetme zevkinden mahrum bırakmayacağım. Ancak şu kadarını söyleyebilirim ki kitabı bir kez okumaya başladığınızda elinizden düşüremeyeceksiniz.

—*O Primeiro de Janeiro*, Portekiz

"Lütfen Dikkat: Bu bir şaheser! Karşınızda astrofizik, matematik, din ve atom fiziği alanlarında korkusuzca dolaşan muhteşem bir roman. Büyük bir bilimsel tutarlılıkla yazılan ve karmaşık konulara değinen bu roman bahsi geçen konularla ilgili hiçbir bilgisi olmayan okuyucuyu da içine çekmeyi başarıyor."

—*Le Dauphiné Libéré*, Fransa

"Lafı dolandırmaya gerek yok, bu romanı herkes birbirine armağan edecek çünkü bu yıla damgasını vuracak kitap bu. Kitap kuantum fiziği ile metafiziği biraraya getiriyor. Ama bunu yaparken canınızı sıkmıyor ya da başınızı ağrıtmıyor. José Rodrigues dos Santos, her şeyi açık ve net bir şekilde anlatmayı başardığı için kitabı okurken kendinizi inanılmaz akıllı ve büyülenmiş hissediyorsunuz."

—*20 Minutes*, Fransa

"Roman sade ve akıcı üslubuyla âdeta elinize yapışıyor, bırakamıyorsunuz. Matematik, fizik ile Batı felsefesi ve Doğu mistisizmi alanlarındaki en son bilimsel teorileri, paradoks ve metaforları kullanarak basit ve eğlenceli bir şekilde anlatıyor. Bu kitapta ele alınan evrensel konular: hayatın anlamı, yaşamın ve insan varlığının anlamı, evrenin kaderi, bilim ve dinin değerleri.

—*Corriere della Sera*, İtalya

Tanrı'nın Formülü

Pegasus Yayınları: 771
Bestseller Roman: 338

TANRI'NIN FORMÜLÜ
José Rodrigues dos Santos
Özgün Adı: A FÓRMULA DE DEUS

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan
Editör: Dilek Yücel
Düzelti: Haluk Kürşad Kopuzlu
Sayfa Tasarımı: Cansu Gümüş
Film-Grafik: Mat Grafik

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 11946
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

2. Baskı: İstanbul, Mart 2014
ISBN: 978-605-343-210-4

PEGASUS YAYINLARI © Türkçe Yayın Hakları, 2014
Copyright © José Rodrigues dos Santos, 2006

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Gradiva Publicaçöes'ten
Akçalı Ajans aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 11/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

JOSÉ RODRIGUES DOS SANTOS

TANRI'NIN FORMÜLÜ

İngilizceden Çeviren:
Cem Demirkan

PEGASUS YAYINLARI

"Var olan, var olmuş ve gelecek olan, Her şeye Gücü Yeten Rab Tanrı, 'Alfa ve Omega Ben'im,' diyor."

VAHİY 1:8

Yazarın Notu

Burada sunulan bilimsel verilerin tümü gerçektir; fizikçi ve matematikçiler bu romandaki bilimsel teorileri savunmaktadır.

Önsöz

Siyah gözlüklü adam bir kibrit çaktı ve kibritin eflatunî alevini sigarasına yaklaştırdı. Derin bir nefes almasıyla gri bir duman, yüzünden yukarı yavaşça ve şekilden şekle girerek yükseldi. Mavi gözleriyle caddeyi boydan boya tarayıp bu huzur dolu mekânın sakinliğiyle kendisini kandırdı.

Güneş parlıyordu; çalılar, güzel bahçeleri yeşile boyamıştı. Cadde, güzel ahşap evlerle çevriliydi, yapraklar tatlı sabah melteminde hafifçe hallanıyordu. Hava hoş kokular ve nağmelerle yüklüydü; morsalkımların mis kokuları, çimenlerdeki hiç susmayan ağustosböcekleri, sinekkuşunun belli belirsiz vızıltısı. Gevrek bir kahkaha da doğanın bu ahenkli armonisine katıldı: Sarışın bir çocuk neşeyle bağırıyor, elinde tuttuğu rengârenk bir uçurtmayla kaldırımda hoplayıp zıplıyordu.

Princeton'da bahar.

Uzaktan gelen bir uğultu siyah gözlüklü adamın dikkatini çekti. Boynunu uzatıp gözlerini caddenin sonuna dikti. Sağ taraftan üç polis motosikleti çıkageldi, bir sıra araba da hızla onları takip ediyordu; uğultu gittikçe artıp rahatsız edici bir gürültüye dönüştü. Adam sigarayı ağzından aldı ve pencere pervazındaki küllükte söndürdü.

"Geldiler," dedi başını çevirerek.

"Kayda başlasam mı?" diye sordu diğer adam, parmağı kayıt cihazının düğmesi üzerinde duruyordu.

"Evet, iyi olur."

Otomobillerden oluşan kafile, önünde veranda olan, Yunan Uyanışı Mimarisi tarzında inşa edilmiş iki katlı, beyaz bir evin önünde durdu. Üniformalı polisler ve sivil kıyafetli diğerleri hemen çevreyi kontrol altına aldılar. Koruma olduğu her halinden belli iriyarı bir adam siyah Cadillac'ın kapısını açmaya gitti. Saçları kulak hizasının üstünde kesilmiş beyaz saçlı bir adam ve tepesi açık bir diğeri de araçtan inip kıyafetlerini düzelttiler.

"Ben-Gurion'u gördüm," dedi siyah gözlüklü adam caddenin karşısındaki evden.

"Ya dostumuz? O da göründü mü?" diye sordu kayıt cihazlı adam, dışarıda olup biteni göremediği için biraz gergindi.

Siyah gözlüklü adam gözlerini Cadillac'tan eve çevirdi. Tanıdık bir simaya sahip olan yaşlı adam -hafif kambur, gür beyaz saçları arkaya taralı, gri bıyıklı- kapıdan geçip gülümseyerek merdivenlerden aşağı indi.

"İşte, orada."

Merdivenin dibinde karşılaşan iki adamın sesi hoparlörlerden yükselmeye başladı.

"Şalom, Sayın Başbakan."

"Şalom, Profesör."

"Mütevazı evime hoş geldiniz. Ünlü David Ben-Gurion'u evimde ağırlamak benim için bir zevktir."

Siyasetçi güldü. "Şaka yapıyorsunuz herhalde. Açıkçası o zevkin bana ait olduğunu söylemem gerek. Albert Einstein'ı ziyaret etmek her gün yaptığım sıradan bir iş değil, öyle değil mi?"

Gözlüklü adam diğerine baktı. "Kaydediyor musun?"

Diğer adam cihazın ibresinin titreyip titremediğini kontrol etti. "Evet. Sorun yok."

Flaşlar patladı, Einstein ve Ben-Gurion balkona kadar tırmanan yeşil ve leylak rengi morsalkımın önünde gazetecilere poz verdiler. Harika bir bahar günü olduğundan bilim adamı ikisine nemli çimenlerin üzerindeki ahşap sandalyelere oturmalarını işaret etti. Oturdular, fotoğrafçı ve kameramanlar her anlarını kaydettiler. Çok geçmeden koruma, kollarını açarak basın mensuplarını uzaklaştırdı, iki adam böylece yalnız kalmış ve bu güneşli, güzel bahçede sohbet etmeye başlamışlardı.

Diğer evdeki kayıt cihazı sesleri kaydetmeye devam ediyordu.

"Seyahatiniz iyi geçti mi, Sayın Başbakan?"

"Evet. Biraz destek ve bağış toplamayı başardım, çok şükür. Daha fazla para bulma umuduyla Philadelphia'dan başladım. Ne kadar olsa da yetmiyor, öyle değil mi? Genç devletimizin çevresini düşmanlar sarmış ve mümkün olan her türlü yardıma ihtiyacı var."

"İsrail daha üç yaşında, Sayın Başbakan. Bu tür zorlukların yaşanması doğaldır."

"Fakat bu zorlukların üstesinden gelebilmek için paraya ihtiyacımız var, Profesör. İyi niyet de ancak bir yere kadar."

Siyah kıyafetli üç adam kapıdan içeri daldı, silahlarını caddenin karşısından mekânı gözetleyen iki şüpheliye doğrultmuşlardı. "Kımıldamayın!" diye bağırdılar. "FBI! Kımıldamayın! Eller yukarı! Kimse ani hareket yapmasın!"

Siyah gözlüklü adam ve kayıt cihazını kullanan diğeri ellerini kaldırdı ama pek telaşa kapılmış gibi görünmüyorlardı. FBI ajanları silahlarını indirmeden gergin ve tehditkâr bir havada yaklaştılar.

"Yere yatın!"

"Gerek yok," diye sakince cevap verdi siyah gözlüklü olan.

"Yere yatın dedim!" diye bağırdı FBI ajanı. "Bir daha söylemem."

"Sakin olun, çocuklar," diye üsteledi siyah gözlüklü adam. "Biz CIA'deniz."

FBI ajanının kaşları çatıldı. "İspatlayabilir misin?"

"Cebimden kimliğimi çıkarmama müsaade edersen tabii ki ispatlarım."

"Tamam ama yavaş ol. Sakın ani hareket yapma."

Siyah gözlüklü adam sağ kolunu indirip ceketinin cebine uzattı. Kimliğini çıkarıp FBI ajanına verdi. Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın daire şeklindeki mührünün bulunduğu kartta yazılana göre siyah gözlüklü adamın adı Frank Bellamy'di, birinci sınıf görevli. FBI ajanı diğerlerine silahlarını indirmelerini işaret etti ve etrafına bakınarak odayı inceledi. "OSS'in burada ne işi var?"

"Biz artık OSS değiliz, ahmak herif. Artık CIA olduk."

"Peki, CIA'in burada ne işi var?"

"Seni ilgilendirmez."

"Kanunlar, sizin Birleşik Devletler vatandaşlarını gizlice takip etmenizi yasaklıyor. Ama siz bunu zaten biliyorsunuz, öyle değil mi?"

"İsrail başbakanı, Birleşik Devletler vatandaşı değildir."

FBI ajanı bu cümleyi bir süre düşündü. Aslında adam bir yerde haklıydı.

"Yıllardır dostumuzu dinleyebilmek için bir yol arıyorduk," dedi, pencereden Einstein'a baktı. "O ve onun sekreteri olacak orospu Dukas'ın gizli bilgileri Sovyetlere sattığından şüpheleniyoruz ama Hoover, mikrofon kullanmamıza izin vermiyor. Eğer küçük dâhimiz bunu fark ederse neler olabileceğinden endişe ediyor." Kafasını kaşıdı. "Anlaşılan bu sorunun üstesinden gelmenin bir yolunu bulmuşsunuz."

Bellamy'nin ince dudaklarında bir gülümseme belirir gibi oldu. "Sizin adınıza üzüldüm, FBI." Başıyla kapıyı işaret etti. "Şimdi hemen burayı terk edin. Bırakın da asıl ustalar işlerine devam etsin."

FBI ajanının kaşları çatıldı. "Hâlâ aynı haltsınız, değil mi?" diye homurdandı arkasını dönmeden önce. "Lanet Naziler." İki arkadaşına da peşinden gelmelerini işaret etti. "Gidelim çocuklar."

Ajanlar çıkar çıkmaz Bellamy burnunu pencereye yapıştırdı ve yeniden karşıdaki bahçede oturmuş konuşan iki Yahudiyi izlemeye koyuldu. "Hâlâ kayıttasın, değil mi Bob?"

"Evet," diye cevap verdi diğeri. "Şu an çok önemli bir noktadayız. Sesini açıyorum."

Bob cihazın sesini açtı ve iki kişinin konuşması tekrar odayı doldurdu.

"İsrail'in savunması," dedi Ben-Gurion, cümlesinin sonuydu anlaşılan.

"Yapabilir miyim bilmiyorum," dedi Einstein.

"Yapamaz mısınız, yoksa yapmak mı istemiyorsunuz, Profesör?"

Bir süre sessizlik oldu.

"Bildiğiniz gibi ben bir pasifistim," diye devam etti Einstein. "Dünyada zaten yeterince trajedi var ve biz de ateşle oynuyoruz. Bu, saygı duymamız gereken bir güç. Onunla uğraşacak olgunluğa eriştiğimizden emin değilim."

"Yine de Roosevelt'i bomba kullanmaya ikna ettiniz."

"O başkaydı."

"Neden?"

"Bomba, Hitler'le savaşmak içindi. Ama başkanı o bombanın yapılmasına ikna ettiğim için pişman olduğumu biliyorsunuz."

"Öyle mi? Ya Naziler daha önce kullansaydı? O zaman ne olurdu?"

"Hımm, evet," diye cevap verdi Einstein düşünceli bir ifadeyle. "Tam bir felaket olurdu, değil mi? Bunu itiraf etmek benim için her ne kadar zor olsa da, bombanın yapılması belki de zorunlu bir kötülüktü."

"O zaman benim haklı olduğumu söylüyorsunuz."

"Öyle mi?"

"Tabii ki. Sizden yapmanızı istediğim şey de genç devletimizin hayatta kalabilmesi için yapılması gereken zorunlu bir kötülüktür. Demek istediğim İkinci Dünya Savaşı'nda ve İsrail'in kuruluşuna destek verdiğinizde pasifistliğinizi bir kenara bıraktınız. Bunu bir kez daha yapıp yapamayacağınızı bilmem gerekiyor."

"Bilmiyorum."

Ben-Gurion iç çekti. "Profesör, genç milletimizin bekası tehlikede. Siz de benim kadar İsrail'in düşmanlarla çevrili olduğunu ve onları geri tutacak etkili bir caydırıcıya büyük ihtiyaç duyduğunu biliyorsunuz. Aksi takdirde ülkemiz daha çocukken boğulacaktır. Bu yüzden bunu sizden istiyorum, rica ediyorum, yalvarıyorum. Lütfen pasifistliğinizden bir kez daha vazgeçin ve bu müşkül dönemimizde bize yardımcı olun."

"Tek sorun o değil, Sayın Başbakan."

"Nedir peki?"

"İnanılmaz yoğunum. Çekim kuvveti ve elektromanyetizmayı içeren birleşik bir teori üzerinde çalışıyorum. Büyük önem taşıyan bir çalışma, belki de en önemli..."

"Yapmayın Profesör," diyerek sözünü kesti Ben-Gurion. "Söylediklerimin önemini takdir ettiğinizden eminim."

"Tabii ki," dedi bilim adamı. "Fakat istediğiniz şeyin yapılabilir olduğundan bile emin değiliz."

"İhtimal var mı?"

Einstein tereddüt etti. "Belki," dedi sonunda. "Bilmiyorum. Konuyu incelemem gerekiyor."

"Öyleyse inceleyin, Profesör. Bizim için, İsrail için yapın bunu."

Frank Bellamy bazı notları karıştırdı ve işi bitince de tekrar kayıt cihazına baktı. Küçük kırmızı ibre konuşmalarının ritmine göre hareket ediyordu, ki bu da söylenen her şeyin kaydedildiği anlamına geliyordu.

Bob konuşmaları dikkatle dinlerken başını iki yana sallamaya başladı. "Sanırım en önemli kısmı kaydettik," dedi. "Kayda son vereyim mi?"

"Hayır," dedi Bellamy. "Devam et."

"Ama konuyu değiştirdiler."

"Fark etmez. Tekrar aynı konuya dönebilirler. Kayda devam."

"Geleneksel Tanrı görüşüne inanmıyorum ama maddeden başka bir şey olmadığına da inanamam," dedi Ben-Gurion. "Söylediklerimin bir anlamı var mı, bilmiyorum."

"Var."

"Bakın," diye üsteledi siyasetçi. "Beyin, maddeden oluşmaktadır, tıpkı masa gibi. Ama masa düşünemez. Beyin canlı bir organizmanın parçasıdır, tıpkı tırnaklarım gibi ama tırnaklarım da düşünemez. Üstelik vücudumdan ayırırsanız beynim de kendi başına düşünemez. Düşünceyi mümkün kılan şey kafa ve vücudun birleşimidir. Bu da beni evrenin düşünme yeteneğine sahip bir vücut olabileceği ihtimalini değerlendirmeye yönlendirdi. Aynı fikirde değil misiniz?"

"Mümkün."

"Sizin ateist olduğunuz söylenir, Profesör. Ama siz..."

"Ben ateist değilim."

"Ah, siz dindar mısınız?"

"Evet, öyle de denebilir."

"Ama bir yerlerde sizin İncil'in yanlışlığına dair..."

Einstein güldü. "Doğru."

"O zaman Tanrı'nın varlığına inanmıyorsunuz demektir."

"İncil'deki tanrının varlığına inanmıyorum demektir."

"Ne fark var?"

İç çeker.

"Bildiğiniz gibi çocukken son derece dindar olarak yetiştirildim. Ama on iki yaşına geldiğimde popüler olan bilim kitaplarını okumaya başladım ve bilirsiniz..."

"Evet."

"...ve İncil'de anlatılan hikâyelerin büyük bölümünün mit olduğuna karar verdim. O anda da inanmayı bıraktım. Kişisel tanrı fikri saflıktır, hatta çocukçadır."

"Neden?"

"Çünkü bu antropomorfik bir kavramdır, kaderini yönlendirmeye çalışan ve zor zamanlarında sığınacak bir yer arayan insanın yarattığı bir fantezidir. Doğanın üzerinde bir gücümüz olmadığı için bizler de doğanın bizlere kulak veren ve yön gösteren koruyucu ve ataerkil bir tanrının kontrolünde olduğu fikrini yarattık. Bu sizce de insana huzur veren bir düşünce değil mi? Eğer dua edersek onun doğayı kontrol edeceği ve ihtiyaçlarımızı karşılayacağı sanrısını geliştirdik, tıpkı büyü gibi. İşler kötüye gittiğinde böyle merhametli bir tanrının nasıl böyle bir şeye izin verdiğini anlayamadığımızdan kendimize mutlaka bunda da bir hayır olduğunu söyleyerek kendimizi rahatlattık. Ama bunun bir anlamı yok, öyle değil mi?"

"Tanrı'nın bizimle ilgilenmediğine mi inanıyorsunuz?"

"Bir düşünün, Sayın Başbakan: Milyonlarca yıldızı bulunan orta boy bir galaksinin çevresindeki bir yıldızının üçüncü gezegeninde yaşayan milyonlarca türden yalnızca biriyiz, bu galaksi ise evrende

varolan milyarca galaksiden sadece biri. Böyle akıl almaz boyutlarda bir yapı içerisinde bir tanrının her birimizle tek tek ilgileneceğine nasıl inanabilirim?"

"Fakat İncil onun iyi ve her şeye gücü yeten olduğunu söylüyor. Eğer her şeye gücü yetiyorsa dilediği her şeyi yapabilir, yani hem evrenle hem de her birimizle tek tek ilgilenebilir."

Einstein dizine vurdu. "İyi ve her şeye gücü yeten mi? Ne saçma bir fikir. Eğer İncil'in söylediği gibi iyi ve her şeye gücü yeten ise neden kötülüğün var olmasına izin veriyor? Örneğin neden Yahudi Soykırımı'nın olmasına izin verdi? Eğer düşünürsen bu iki kavramın birbiriyle çeliştiğini görürsün. Eğer Tanrı iyi ise o zaman her şeye gücü yeten değildir; çünkü kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü yetmiyor. Eğer her şeye gücü yeten ise o zaman iyi olamaz; çünkü kötülüğün olmasına izin veriyor. İkisinin bir arada bulunması mümkün değildir. Hangisini tercih edersiniz?"

"Hımm... Tanrı'nın iyi olduğu fikrini sanırım."

"İyi de, bunun ucu açık bir fikir olduğunu görmüyor musunuz? Eğer İncil'i dikkatle okursanız oradaki tanrının koruyucu değil de kıskanç olduğunu görürsünüz, körü körüne iman ve fedakârlık isteyen bir tanrı. Korku saçan, ceza veren, sırf sadakatinden emin olmak için İbrahim'den oğlunu kurban etmesini isteyen bir tanrı. Eğer her şeye gücü yetiyor olsaydı, İbrahim'in güvenilir olduğunu bilemez miydi? Eğer iyiyse neden böyle zalimce bir imtihan yaptı? Dolayısıyla iyi olamaz."

Ben-Gurion kahkahayı patlattı. "Beni alt ettiniz Profesör," dedi. "Peki, öyleyse, Tanrı iyi olmak zorunda değil. Ama evrenin yaratıcısı olarak en azından her şeye gücü yetendir, öyle değil mi?"

"Emin misiniz? Eğer öyleyse zaten onun mahlûkları olan canlıları neden cezalandırıyor? Bunu yaptığında aslında kendisinin sorumlu olduğu şeylerden dolayı onları cezalandırıyor olmaz mı? Yarattıklarını yargılayarak aslında kendisini yargılamış olmuyor mu? Dürüst

olmak gerekirse bence tek mazereti zaten var olmamasıdır." Einstein durdu. "Üstelik eğer dikkatli bakarsak, her şeye gücünün yetmesinin de mümkün olmadığını görürüz. Çünkü bu da çözülemez çelişkilerle dolu bir kavramdır."

"Ne demek istiyorsunuz?"

"Her şeye gücünün yetmesinin imkânsızlığını açıklayan bir paradoks vardır ve şu şekilde açıklanabilir: Eğer Tanrı'nın her şeye gücü yetiyorsa kendisinin bile çözemeyeceği bir şifre yaratabilir mi?" Einstein'ın kaşları yukarı kalktı. "Gördün mü? İşte çelişki de burada yatıyor zaten. Eğer Tanrı şifreyi çözemez ise her şeye gücü yeten değildir. Eğer çözerse yine değildir; çünkü kendisinin çözemeyeceği bir şifre yaratmayı başaramamıştır." Einstein gülümsedi. "Sonuç: Her şeye gücü yeten bir Tanrı yok. Bu anlamadığı şeyleri çözmek için bir yol ve sığınacak bir yer arayan insanın uydurduğu bir hayaldir."

"Öyleyse Tanrı'ya inanmıyorsunuz?"

"İncil'de bir şahıs olarak anlatılan tanrıya inanmıyorum, hayır."

"Maddeden başka bir şey olmadığını düşünüyorsunuz, öyle değil mi?"

"Hayır, kesinlikle var. Enerji ve maddenin arkasında bir şey olmalı."

"Profesör bana kesin bir cevap verin. İnanıyor musunuz, inanmıyor musunuz?"

"Daha önce de söyledim zaten. İncil'deki tanrıya inanmıyorum."

"Peki, neye inanıyorsunuz?"

"Dünyanın kurallı ahenginde tecelli eden Spinoza'nın tanrısına inanıyorum. Evrenin güzelliğine ve basit mantığına hayranım. Evrenin bütününde kendini gösteren bir tanrıya inanıyorum, yoksa..."

Frank Bellamy gözlerini devirdi ve başını iki yana salladı. "Yüce İsa!" diye mırıldandı. "Duyduklarıma inanamıyorum."

Kayıt cihazının yanında duran Bob sandalyesinde kımıldandı. "Bir de iyi tarafından bak," dedi. "Anlamıyor musun Frank, insanlığın en büyük dâhisinin Tanrı hakkındaki görüşlerini dinliyoruz? Bunu duymak için insanlar ne para öder düşünsene!"

"Biz gösteri dünyasında değiliz, Bob. Ulusal güvenlikten bahsediyoruz. Ben-Gurion'un ondan istediği şey hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamız gerek. İsrail'in atom bombası olursa bütün dünyanın da sahip olması sence ne kadar sürer?"

"Haklısın. Özür dilerim."

"Daha fazla detaya ihtiyacımız var."

"Haklısın. Dikkatimizi konuşmaya versek iyi olur."

"Spinoza."

Uzun bir sessizlik yaşandı.

Sessizliği bozan Ben-Gurion oldu. "Profesör, sizce Tanrı'nın varlığını ispatlamak mümkün mü?"

"Hayır, Sayın Başbakan. Tanrı'nın ne varlığını ne de yokluğunu ispatlayabiliriz. Sadece gizemi hisseder ve evren şeklinde kendisini gösteren nefes kesici plan karşısında hayrete düşeriz."

Yine bir sessizlik yaşandı.

"Neden Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu ispatlamaya çalışmıyorsunuz?"

"Dediğim gibi, mümkün olduğunu düşünmüyorum."

"Mümkün olsa bunu nasıl yapmaya kalkışırdınız?"

Sessizlik.

Einstein uzunca bir süre konuşmadı. İhtiyar bilim adamı düşünmek için başını Mercer Caddesi'nin yeşil manzarasına çevirdi; bilge bir adamın, bir çocuğun, dünyada bunca zaman yaşadığı halde hâlâ baharın getirdikleriyle hayrete düşebilen bir adamın gözleriyle çevresine baktı.

Derin bir nefes aldı. "*Raffiniert ist der Herrgot, aber boshaft ist er nicht,*"[1] dedi sonunda.

Ben-Gurion ona baktı, şaşırmıştı. "*Was wollen Sie damit sagen?*"[2]

"*Die Natur verbirgt ihr Geheimnis durch die Erhabenheit ihres Wesens, aber nicht durch List.*"[3]

Frank Bellamy pencerenin pervazına bir yumruk indirdi.

"Kahretsin!" diye bağırdı. "Şimdi de Almanca konuşuyorlar!"

Bob, "Ne diyorlar?" diye sordu.

"Ben nereden bileyim? Almana benzer bir halim mi var?"

Bob afallamışa benziyordu. "Ne yapayım? Kaydetmeye devam edeyim mi?"

"Tabii ki. Büro'ya götürdüğümüzde bir dâhi bize tercüme eder nasıl olsa." Yüzünde hor gören bir ifade belirdi. "Bütün Naziler orada olduğuna göre zor olmasa gerek."

Ajan burnunu pencereye dayadı, nefesinin buharı camda beliriyordu, gözlerini 112 Mercer Caddesi'nde çimlerin üzerindeki sandalyelere oturmuş kardeş kardeş sohbet eden bu iki ihtiyara dikmişti.

---

1 (Alm.) "Rab mahirdir ama zalim değildir." (ç.n.)

2 (Alm.) "Ne demek istiyorsun?" (ç.n.)

3 (Alm.) "Doğa sırlarını sinsiliğinden değil, özündeki yüceliğinden dolayı saklar." (ç.n.)

Bir

Kargaşa dayanılır gibi değildi. Alman arabaları, gürültülü kamyonlar ve egzozlarından çıkan gazlar kirli asfaltı kaplayan otobüsler öfkeyle homurdanıp sabırsızca kornalarını çalıp duruyorlardı. Sıcak öğle vakti havayı yanan yağın keskin kokusu kaplamıştı; yıkık dökük binaların üzerini kaplayan pis bir bulut. Modernitenin nimetlerinin en beterini barındıran bu eski şehrin görüntüsünde iç karartan bir şeyler vardı.

Ne yöne gideceğine karar veremeyen kahverengi saçlı ve yeşil gözlü bir adam müzenin basamaklarında durdu ve seçeneklerini değerlendirdi. Önünde Tahrir Meydanı'nın göbekli kavşağı duruyordu, onun ilerisinde de bir grup kafe vardı. Ne yazık ki burası aynı zamanda trafik keşmekeşinin de merkeziydi. Oraya gitmek söz konusu bile değildi. Soluna baktı. Kasr El-Nil'e inmek gibi bir seçeneği vardı, çay ve tatlı için Groppi'ye uğrayabilirdi ama bunu yapamayacak kadar açtı. Açlığı birkaç kurabiyeyle geçiştirilebilecek gibi değildi.

"Kahire'ye ilk gelişiniz mi?"

Adam başını çevirdi, soruyu yönelten sesin sahibi kadının kim olduğunu anlamaya çalışıyordu. "Affedersiniz?"

"Kahire'ye ilk gelişiniz mi?"

Uzun siyah saçlı, uzun boylu bir kadın müzeden yeni çıkmıştı ve ona doğru geliyordu. Gözleri bal rengiydi, dudakları da dolgun ve çekiciydi; kırmızı bir ruj sürmüştü. Kulağında küçük yakut küpeleri vardı, gri bir kıyafet giymişti. Mükemmel kıvrımları ve uzun bacakları giydiği siyah topuklu ayakkabı sayesinde daha da belirgin hale geliyordu.

Egzotik bir güzellik.

"Ah... Hayır," diye kekeledi adam. "Daha önce birkaç kez gelmiştim."

Kadın elini uzattı. "Memnun oldum," dedi gülümseyerek. "İsmim Ariana. Ariana Pakravan."

"Memnun oldum."

El sıkıştılar ve Ariana hafifçe kıkırdadı. "Bana adınızı söylemeyecek misiniz?"

"Ah, özür dilerim. İsmim Thomas. Thomas Noronha."

"Nasılsın, Thomas?"

"Ariana'nın Arap ismi olduğunu bilmiyordum."

"Hımm... Arap olduğumu kim söyledi?"

"Değil misiniz?"

"Aslında hayır. İranlıyım."

"Ah," diye güldü. "İranlı kadınların bu kadar güzel olduklarını bilmezdim."

Ariana'nın yüzü mükemmel bir gülümsemeyle aydınlandı. "Çok naziksiniz."

Thomas kızardı. "Bağışlayın. Kendime hâkim olamadım."

"Mahcup olmayın. Marco Polo dünyanın en güzel kadınlarının İran'da olduğunu söylemişti." Kirpiklerini davetkâr şekilde kırptı. "Üstelik hangi kadın iltifat duymayı sevmez ki?"

Tarihçi, kadının güzel kıyafetini süzdü. "Modern bir görüntünüz var. Ayetullah'ın ülkesinden gelen biri için çok şaşırtıcı."

"Ben... aslında... biraz farklı bir durum." Ariana başını eğip Tahrir Meydanı'ndaki karmaşaya baktı. "Aç mısınız?"

"Açlıktan ölüyorum!"

"Öyleyse benimle gelin. Sizi özel bir mekâna götüreyim."

Taksi doğu yönünde, İslami Kahire'ye doğru yola koyuldu. Araba, Mısır'ın başkentinde yoluna devam ederken geniş caddeler yerini kalabalık dar yollardan oluşan bir labirente bıraktı. Eşek ve arabalar, celabiye giyen yayalar, seyyar satıcılar, bisikletler, papirüs tabelalar yapan adamlar, *falafel* tezgâhları, pirinç, bronz ve deriden eşyalar, halılar, dokumalar ve yeni üretilmiş antika taklitleri satan dükkânlar. Bahçeler nargile tüttüren müşterilerle doluydu ve havada kızartma, safran, zerdeçal ve kırmızı biberin karışımından oluşan bir koku hâkimdi.

Taksi onları Hüseyin Meydanı'ndaki –stilize bir minarenin gölgesinde palmiye bahçesi olan küçük bir meydan– bir lokantanın önünde bıraktı. Ebu Hüseyin çoğu Mısır lokantasına göre daha Batılı bir görünüme sahipti. Tüm masalarda temiz örtüler vardı ve –bu şehirde hepsinden önemlisi– kliması bulunduğundan serin bir yerdi.

Pencere kenarına oturdular, Seyyidna el Hüseyin Camii caddenin karşısında tam olarak görülebiliyordu. Beyaz kıyafetli bir garson iki menüyle birlikte geldi ve menüleri onlara takdim etti. Thomas menüye bakıp başını iki yana salladı. "Tek kelime anlamadım."

Ariana elindeki menünün üzerinden ona baktı. "Ne yemek istiyorsunuz?"

"Siz seçin. Kararı size bırakıyorum."

"Emin misiniz?"

"Kesinlikle."

İranlı, menüyü inceledi ve siparişleri verdi.

Bir anda melankolik ve delici bir ses yükseldi. Ses minarenin tepesindeki müezzinden geliyordu, ezan okuyarak müminleri namaza çağırıyordu. *Allahu Ekber* nidaları şehir üzerinde dalgalanırken Ariana caminin dışında toplanmaya başlayan cemaate baktı.

"Garip," dedi Thomas. "Birbirimizi tanımadığımız halde oturmuş öğle yemeği yiyoruz. Hakkımda adımdan başka hiçbir şey bilmiyorsunuz."

Ariana kaşlarını kaldırdı ve yüzünde muzip bir ifade belirdi. "Yanılıyorsunuz."

Thomas, "Öyle mi?" dedi hayretle. "Ama başka bir şey söylemedim ki."

"Gerek yok. Gereken araştırmayı önceden yapmıştım."

"Sahi mi?"

"Evet."

"Size inanmıyorum."

"Öyleyse size ispat edeyim. Bakalım neler biliyorum. Portekizli olduğunuzu, kripto analiz ve eski diller konusunda bir uzman olarak görüldüğünüzü biliyorum. Lizbon Yeni Üniversite'de ders veriyorsunuz ve Gulbenkian Vakfı adına da danışman olarak görev yapıyorsunuz, o vakıftaki göreviniz ise Gulbenkian Müzesi'nde bulunan Asur yarım kabartma tabletlerini ve Mısır eserleri üzerindeki hiyerogliflerin tercümelerini incelemek." Sanki bir sınavdaki soruları cevaplıyor gibi anlatmıştı. "Kahire'ye, Karnak Tapınağı'nda konuşma yapmaya ve bu vasıtayla vakıf için değerli olan bir eseri elde etmeye geldiniz; şu anda Mısır Müzesi'nin bodrumunda bulunan Kral Narmer dikilitaşı."

"Etkilendim. Gerçekten de çok şey biliyorsunuz."

"Altı yıl önce bir trajedi yaşadığınızı ve yeni boşanmış olduğunuzu da biliyorum."

Thomas durumu değerlendirirken bir kaşını kaldırdı. Bunlar şahsi detaylardı ve birisinin hayatına böyle müdahale etmesi onu huzursuz etmişti. "Bunları nereden biliyorsunuz?"

"Profesör, beni kolayca düşürdüğünüz kadınlardan biri mi zannettiniz?" Ariana acı bir gülümsemeyle başını iki yana salladı. "Hayır. Burada iş için bulunuyorum ve bu da bir iş yemeği, anladınız mı?"

Tarihçi başını iki yana salladı, kafası karışmıştı. "Hayır, anlamadım."

"Bir düşünün, Profesör. Ben Müslüman bir kadınım; sadece bu da değil, daha önce sizin de vurguladığınız gibi Ayetullah'ın, yani dinî yasaların çok katı olduğu bir ülkeden geliyorum. Sizce kaç İranlı kadın sokakta Avrupalı bir adamın yanına gelip de onu yemeğe davet eder?"

"Açıkçası hiçbir fikrim yok."

"İran'da hiçbir kadın bunu yapmaz, Profesör. Asla. Burada baş başa oturuyorsak tartışacak bir meselemiz olduğu içindir."

"Öyle mi?"

Ariana dirseklerini masaya dayadı ve Thomas'ın gözlerinin içine baktı. "Profesör Noronha, söylediğim gibi, Kahire'ye bir konferans ve Gulbenkian Müzesi için eski bir Mısır eseri alıp alamayacağınızı görmek için geldiğinizi biliyorum. Ama ben sizi buraya başka bir mesele için getirdim." Öne doğru eğildi, çantasını çıkardı ve masanın üstüne koydu. "Bunun içinde yüzyılın en büyük buluşu olabilecek bir el yazmasının bir sayfasının kopyası var." Eliyle hafifçe çantanın üzerine vurdu. "Bunu bizim için tercüme edip etmeyeceğinizi öğrenme sebebiyle hükümetim adına buraya geldim."

Thomas bir süre İranlı kadına bakakaldı. "Bana iş mi vermek istiyorsunuz? Doğru mu duydum?"

"Kesinlikle."

"Kendi mütercimleriniz yok mu?"

Ariana gülümsedi. "Bunun sizin uzmanlık alanınız olduğunu söylesem."

"Eski lisanlar mı?"

"Pek sayılmaz."

"Kriptogram o zaman?"

"Evet."

Thomas çenesini sıvazladı. "Tamam," diye mırıldandı. "Ne hakkında bu el yazması?"

İranlı doğruldu, ciddi ve profesyonel bir ifade takındı. "Daha ileri gitmeden bir konuda anlaşalım."

"Nedir?"

"Bu noktadan itibaren konuşacağımız her şey gizlidir. Görüşmemizden hiç kimseye bahsetmeyeceksiniz. Anladınız mı? Hiç kimseye. Sonunda bir anlaşma sağlayamasak bile size anlatacağım şeylerden hiç kimseye bahsetmeyeceksiniz." Adamım gözlerinin içine baktı. "Anlaşıldı mı?"

"Evet."

"Emin misiniz?"

"Evet, endişe etmeyin."

Ariana çantasını açıp bir kimlik kartı ve bir de kâğıt parçası çıkardı ve Thomas'a gösterdi. "Bu Bilim Bakanlığı'nın bana verdiği kimlik kartı."

Thomas kartı aldı. Farsçaydı ve Ariana'nın tesettürlü resmini taşıyordu. "Her zamanki gibi güzel."

İranlı gülümsedi. "Çok kibarsınız."

Tarihçi kartın arkasına baktı. "Burada yazan hiçbir şeyi anlamadım." Omuz silkerek kartı geri verdi. "Herhangi bir yerde yapılmış sahte bir kimlik de olabilir."

Ariana gülümsemeye devam etti. "Zaman içerisinde bunun bir üçkâğıt olmadığını göreceksiniz." Kâğıt parçasını ona gösterdi. "Bu Sanayi Bakanlığı'nın size verdiği işin bir hayal ürünü olmadığını ispatlayan belgedir."

Tarihçi mektubu satır satır inceledi. Mektubun başında İran damgası bulunuyordu ve İngilizce yazılmıştı. İran İslam Cumhuriyeti'nin Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'nın *Die Gottesformel* başlıklı yazmaları tercüme ve tasdik etmek için kurduğu çalışma grubunun başkanının Ariana Pakravan olduğunu söylüyordu. Altında mavi mürekkepli ve zor okunan Sanayi, Araştırma ve Teknoloji Bakanı Bozorgmehr Şafak imzası bulunuyordu.

Thomas yazmaların başlığını işaret etti. "*Die Gottes*... Ne?"

"*Die Gottesformel*. Almanca."

"Fark ettim," dedi gülerek. "Peki, ne anlama geliyor?"

Ariana çantasından bir kâğıt daha çıkardı; iki kez açtı ve Thomas'a gösterdi. Kareli bir kâğıda büyük harflerle bir şiir ve imzayla birlikte aynı şey yazılmıştı: DIE GOTTESFORMEL.

"Bu yazmanın ilk sayfasının fotokopisi," dedi Ariana. "Gördüğünüz gibi Bakan Şafak'ın size verdiğim belgede belirttiğiyle aynı başlık."

"Evet, *Die Gottesformel*," diye tekrarladı Thomas. "Anlamı ne?"

"Tarihin gördüğü en önemli kişilerden biri tarafından yazılmış bir yazı bu."

"Kimmiş?" diye güldü Thomas. "İsa Mesih mi?"

"Bakıyorum da keyfiniz yerinde."

"Haydi ama. Kimmiş?"

Ariana ekmekten bir parça kopardı, üzerine biraz humus sürdü ve bir diş aldı, kasten ağır ağır hareket ediyordu, az sonra söyleyeceği şeyin önemini artırmak ister gibiydi. "Albert Einstein."

Thomas fotokopiyi tekrar inceledi, merakı artmıştı.

"Einstein ha? Hımm, ilginç." Ariana'ya baktı. "Bu gerçekten de Einstein'ın imzası mı?"

"Evet."

"Bu da onun el yazısı."

"Tabii ki. Analiz edip doğruluğunu onayladık."

"Peki, bu ne zaman yayımlandı?"

"Yayımlanmadı."

"Ne? Bu yayımlanmamış bir yazı mı?"

"Evet."

Tarihçi takdir ettiğini gösterir şekilde mırıldandı; merakı karşı konulmaz bir seviyeye gelmişti. Sayfayı bir kez daha inceledi; başlıktaki her harfi, şiiri ve altındaki Einstein'ın imzasını. Gözleri sayfadan Ariana'nın masanın üzerindeki çantasına kaydı. "Devamı nerede?"

"Tahran'da."

"İncelemem için bir kopyasını çıkarabilir misin?"

İranlı gülümsedi. "Hayır. Bu çok gizli bir belgedir. Yazmayı incelemek için Tahran'a gelmeniz gerekiyor," dedi başını yana yatırarak. "Bugün gitmeye ne dersiniz?"

Thomas bir kahkaha atıp trafiği durduran bir polis gibi, elini kaldırdı. "Ağır olun. Daha işi kabul edip etmeyeceğime bile karar vermedim. Nihayetinde Gulbenkian Vakfı'nın bir görevlisi olarak buraya geldim. Ayrıca Lizbon'da yürütmem gereken başka işlerim de var. Birçok dersim..."

"Yüz bin dolar," diye kesti sözünü Ariana hiç tereddüt etmeden. "Aylık yüz bin dolar ödemeye hazırız."

Tarihçi tereddüt etti. "Gerçekten mi?"

"Evet. Ayrıca tüm masraflar da karşılanacak."

"Ne kadar süreyle?"

"Ne kadar sürerse."

"Tahmininiz nedir? Bir hafta mı?"

"Bir ya da iki ay."

"O kadar uzun mu?" diye sordu Thomas düşünceli bir şekilde. "Yapabilir miyim bilmiyorum."

"Neden? Gulbenkian ya da üniversite daha mı fazla ödüyor?"

Thomas teklifi düşündü. Ayda yüz bin dolar günde üç bin dolardan fazla ederdi. Diğer bir deyişle üniversitede bir ayda kazandığını burada bir günde kazanacaktı. Neden tereddüt ediyordu ki? Tarihçi gülümsedi ve elini masanın üzerinden uzattı. "Tamam."

El sıkışıp anlaştılar.

"O zaman Tahran'a gidiyoruz," dedi kadın.

"Henüz değil," dedi tarihçi. "Hâlâ Lizbon'da halletmem gereken bir iki iş var."

"Size acilen ihtiyacımız var, Profesör. Bu kadar para kazanma şansınız varken neden başka şeyleri düşünüyorsunuz?"

"Dinleyin, Mısır Müzesi'ndeki görüşmemle ilgili olarak Gulbenkian'a bir rapor göndermem gerekiyor, ayrıca üniversitede ilgilenmem gereken bazı işler var. Dönemin bitmesine dört ders kaldı, o yüzden o derslere bir asistan ayarlamak zorundayım. Ancak ondan sonra Tahran'a gitmek için müsait olabilirim."

İranlı bezgin bir ifadeyle nefes verdi. "Öyleyse ne zaman?"

"Bir hafta içinde."

Ariana başını sallayarak durumu değerlendirdi. "Hımm... Tamam. O zamana kadar yaşarız herhalde."

Thomas fotokopiyi aldı ve başlığı tekrar inceledi. "Hükümetiniz bu yazmayı nasıl ele geçirdi?"

"Ne yazık ki bu konuda bir yorum yapamam. Sizi ilgilendirmez."

"En azından Einstein'ın el yazmasının ne hakkında olduğunu söyleyebilirsiniz, değil mi?"

Ariana iç çekip başını iki yana salladı. "Maalesef, bu konuda da hiçbir açıklama yapamam."

"Bunun da gizli olduğunu söylemeyin bana?"

"Tabii ki öyle. Bu projedeki her şeyin çok gizli olduğunu anlamıyor musunuz? Diğer taraftan basit bir cevap veremememin asıl nedeni -kulağa ne kadar inanılmaz gelse de- ne söylediğini çözememiş olmamızdır."

"Ne?" dedi Thomas hayretle. "Sorun ne? Almanca bilen kimseniz yok mu?"

"Mesele belgenin bir bölümünün Almanca olmaması."

"Ah, sahi mi?"

"Evet."

"Peki, ne öyleyse?"

"Dinleyin, size söyleyeceklerim çok gizlidir, anladınız mı?"

"Evet. Bu konuda anlaşmıştık. Dert etmeyin."

Ariana derin bir nefes aldı. "Belgelerin büyük bölümü Einstein tarafından Almanca kaleme alınmış. Fakat bilemediğimiz bir nedenden dolayı küçük bir bölümü şifrelenmiş. Kriptologlarımız defalarca denediler ama ne İngilizce ne de Almanca yazılmış olduğu için şifreyi çözmeyi beceremediler."

"İbranice olabilir mi?"

İranlı başını iki yana salladı. "Hayır. Einstein'ın İbranicesi iyi değildi. Biraz öğrenmişti ve akıcı da değildi. O yüzden Bar Mitzvah'ında bir şey okumadı."

"Peki, hangi dilde olabilir?"

"Özellikle şüphelendiğimiz bir dil var."

"Hangisi?"

"Portekizce."

Tarihçinin ağzı hayretle bir karış açık kaldı. "Portekizce mi?"

"Evet."

"İyi de Einstein, Portekizce bilir miydi ki?"

Ariana gülümsedi. "Tabii ki hayır. Bizim tahminimize göre bu küçük bölüm Portekizli meslektaşı tarafından yazılıp şifrelendi."

"İyi de neden? Ne maksatla?"

"Nedenini tam olarak bilemiyoruz. Metnin önemiyle alakalı bir şey olabilir."

Thomas gözlerini ovuşturdu, bir an için durup duyduklarını kafasında toparlayıp onlara bir mana vermek için kendisine zaman tanımak ister gibiydi. "Bir dakika," dedi. "Anlamadığım bir şey var. Einstein'ın bu yazısı yayımlanmış mı, yayımlanmamış mı?"

"Yayımlanmamış."

"Einstein tarafından mı yazılmış?"

"Evet, neredeyse tamamı Einstein tarafından yazılmış. Ama hâlâ bilemediğimiz bir nedenden ötürü metnin en önemli kısmı başka bir dilde yazılıp şifrelenmiş." Ariana, profesörün anlamasına yardımcı olmak istermiş gibi, ağır ağır konuşuyordu. "Şifreli bölümü inceleyip metnin tarihini de dikkate aldıktan sonra kriptologlarımız bu bölümün yüksek ihtimalle Portekizce yazılmış olduğuna karar verdiler."

Thomas başını sallarken uzaklara baktı. "Hımm," diye mırıldandı. "Bu yüzden bana geldiniz."

"Evet," diye onayladı Ariana. "Eğer şifreli bölüm Portekizce yazıldıysa o zaman Portekizli bir şifreciye ihtiyacımız var demektir."

Tarihçi yazmanın ilk sayfasını alıp dikkatle okudu. Gözleri başlığın her harfini tek tek inceledi, DIE GOTTESFORMEL, sonra da altındaki şiiri süzdü. Parmağını satırların üzerine koyup Ariana'ya baktı.

"Bu nedir?"

"Bir şiir," dedi İranlı bir kaşını kaldırarak. "Sadece bir bölümü İngilizce yazılmış ve şifreli satır başlamadan hemen önce de garip

bir gönderme yapılmış. Kalan her şey Almanca. Almanca bilmiyorsunuz, değil mi?"

"Portekizce, İspanyolca, İngilizce, Fransızca, Latince, Yunanca ve Koptikçe bilirim. İbranice ve Aram dillerini büyük ölçüde anlayabilirim ama ne yazık ki, Almancada ustalaşmaya fırsatım olmadı. Çok az biliyorum."

"Doğru," dedi kadın. "Sizi araştırırken bunu öğrenmiştim."

"Anlaşılan hakkımda pek çok şey öğrendiniz, değil mi?"

"İşe alacağımız kişi hakkında yeterince bilgi sahibi olduk diyelim."

Tarihçi bir kez daha fotokopiye baktı ve başlık yine gözüne takıldı. "*Die Gottesformel*," diye okudu yüksek sesle. "Nedir bu?"

"Yazmanın başlığı."

Thomas güldü. "Teşekkürler," dedi alaycı bir ifadeyle. "O kadarını ben de anlayabildim. Anlamı nedir?"

"*Die Gottesformel*'in mi?"

"Evet."

Ariana bardağını kaldırıp kuşburundan bir yudum aldı, tadının dilinin üzerine yayılmasına fırsat verdi. Buzlu çayı yerine koydu ve Thomas'a baktı.

"*Tanrı'nın Formülü*."

İki

Adamın cebinden polifonik bir melodi yükseldi. Thomas elini cebine atıp gümüş rengi bir cep telefonu çıkardı; ekranda "Anne," yazıyordu.

"Alo?"

Tanıdık bir ses cevap verdi, sanki sadece birkaç metre uzağında duruyor gibiydi. "Alo? Thomas?"

"Merhaba, Anne."

"Neredesin? Döndün mü?"

"Evet, öğleden sonra döndüm."

"Her şey yolunda mı?"

"Evet."

"Ah, çok şükür! Sen ne zaman yolculuk yapsan ben heyecandan ölüyorum."

"Aman anne. Saçmalama. Günümüzde uçmak artık sıradan bir şey. Otobüs ya da trenden tek farkı daha hızlı ve konforlu olması."

"Yine de endişelendiğimi biliyorsun. Üstelik bir Arap ülkesine gittin, değil mi? Oralarda herkes delirmiş, bombalar patlıyor, insanlar ölüyor. Ne korkunç. Hiç haber izlemiyor musun?"

Oğlu güldü. "Yapma lütfen! Abartma. O kadar da kötü değil. Aslında çok da güzel geçti."

"Tabii. Bir sonraki bomba patlayana kadar."

Bunalan Thomas iç çekti. "Haklısın," dedi, konuşmayı bir an önce noktalamak istiyordu. "Kısacası her şey yolunda gitti ve geri döndüm."

"Çok şükür."

"Babam nasıl?"

Hattın öbür ucundaki annesi tereddüt etti. "Baban... iyi... idare ediyor."

"Güzel," diye cevap verdi Thomas, o duraksamanın farkına varamamıştı. "Ya sen? Hâlâ internette geziyor musun?"

"Biraz."

"Porno siteleri bulduğunu söyleme bana!" diyerek takıldı annesine.

"Saçmalama," diye itiraz etti annesi, sonra da boğazını temizledi. "Dinle Thomas, baban ve ben yarın Lizbon'da olacağız."

"Öyle mi?"

"Evet."

"Geldiğinizde öğle yemeği yeriz."

"Tamam. Erken yola çıkacağımız için on bir ya da on iki civarı gelmiş oluruz."

"Saat birde beni Gulbenkian'dan alın o zaman."

"Saat bir de Gulbenkian'da. Harika."

"Lizbon'a neden geliyorsunuz?"

Annesi tekrar tereddüt etti. "Bunu... daha sonra konuşuruz," dedi sonunda. "Daha sonra konuşuruz."

Soyut hatları yatay şekilde uzanan, zamanın ötesindeymiş izlenimi veren, yeşil bitki örtüsünün içinden bir anıt taş gibi yükselen, çimen-

lerle kaplı bir tepeciğin üzerinde oturan devasa dik açılı dolmenli beton yapı. Kaldırım taşlı yokuştan çıkan Thomas her zamanki hayranlığıyla bu manzaraya baktı. Bu manzara ona modern bir akropolisi hatırlatıyordu, geometrik bir anıt, metafiziksel bir bileşim, etrafını çeviren ormanın ebediyen bir parçası olarak kalacakmış gibi görünen devasa bir kaya.

Gulbenkian Vakfı.

Elinde bir çantayla lobiye girdi ve geniş merdivenlerden çıktı. Yekpare duvarları birbirinden ayıran büyük pencereler, içerisi ile dışarısı, suni ile doğal ve beton ile bitki arasındaki çizgiyi de bulanıklaştırıyordu. Konferans salonunun girişinden geçti ve kapıyı hafifçe çaldıktan sonra ofise girdi.

"Merhaba Albertina, nasılsın?"

Sekreter, dolaba dosya yerleştirmekle meşguldü. Başını çevirdi ve gülümsedi. "Günaydın Profesör, döndünüz demek."

"Döndüm. Kahire gezimle ilgili raporumu getirdim."

"Bana bırakın," dedi. "Ben döner dönmez Bay Vital'e teslim ederim."

Tarihçi çantasını açtı ve ataçla tutturulmuş birkaç kâğıdı çıkardı. "Harika," dedi ve kâğıtları teslim etti. "İşte bunlar. Bir şeye ihtiyaç duyarsa beni aramasını da söyleyin, lütfen."

Thomas odadan çıkacakken Albertina onu durdurdu. "Ah, Profesör Noronha."

"Evet?"

"Amerikan elçiliğinden Greg Sullivan aradı. Derhâl kendisini aramanızı istedi."

Tarihçi geldiği yolu takip ederek ilk kata indi ve vakfın danışmanlarınca paylaşılan ofisine geçti. Masasına oturup işe koyuldu, o dönemin kalan dersleri için bir çizelge hazırlamaya başladı.

Penceresi, çimen ve yaprakların rüzgârla savrulduğu ve fıskiyeden püsküren su damlalarının sabah güneşinde mücevher gibi parladığı bahçeye bakıyordu. Thomas, asistanını aradı ve ondan dersler için gerekli düzenlemeleri yapmasını isteyerek çizelgeyi üniversiteye bırakacağını söyledi. Ardından cep telefonunda Birleşik Devletler elçiliği kültür ataşesinin numarasını buldu ve aradı.

"Ben Sullivan."

"Merhaba, Greg. Ben Thomas Noronha, Gulbenkian'dan."

"Thomas, *Como vai*?"

Ataşe Amerikan aksanıyla Portekizce konuşuyordu.

"İyi. Ya sen?"

"Harika. Kahire yolculuğu nasıl geçti?"

"Güzel. Sanırım dikilitaş anlaşması gerçekleşecek. İş artık idareye kaldı, tabii ki ben devam edilmesini tavsiye ettim; şartlar iyi görünüyor."

Amerikalı güldü. "Sizin o eski Mısır döküntülerinde ne bulduğunuzu anlamıyorum. Bana sorarsan para harcanacak çok daha ilginç şeyler var."

"Zaten bu yüzden tarihçi olan sen değilsin."

"Belki de," diye cevap verdi sesinin tonunu değiştirerek. "Thomas, aramanı istedim çünkü elçiliğe gelmen gerekiyor."

"Neden?"

"Telefonda konuşulmayacak bir mesele."

"Los Angeles, Getty Center teklifiyle ilgili haber geldiğini söyleme sakın. Onların onayı..."

"Hayır, o değil," diye araya girdi Sullivan. "Bu... farklı bir şey."

"Hımm," diye mırıldandı Thomas, ne olabileceğini tahmin etmeye çalışıyordu. Belki de Yahudi Müzesi'nden haber gelmişti. İbranice ve Aram dillerini öğrenmeye başladığından beri Amerikan kültür ataşesi

onu New York'a gelmesi için ikna etmeye çalışıyordu. "Tamam. Ne zaman geleyim?"

"Bu öğleden sonra."

"Öğleden sonra biraz zor olur. Anne ve babam birazdan burada olacak ve ardından da üniversiteye uğramam gerekiyor."

"Bu öğleden sonra olması gerekiyor, Thomas."

"Neden?"

"Kısa süre önce Birleşik Devletler'den birisi geldi. Buraya sırf seninle konuşmak için gelmiş."

"Benimle konuşmak mı? Kimmiş?"

"Telefonda söyleyemem."

"Haydi ama, yapma..."

"Olmaz."

"Angelina Jolie mi yoksa?"

Sullivan güldü. "Ona kafayı fena taktın, öyle değil mi?"

"O kadının kimi niteliklerinin... takdire şayan olduğunu söyleyebilirim," dedi Thomas yüzünde bir tebessümle. "Angelina Jolie değilse kim peki?"

"Görürsün."

"Dinle, Greg, bununla uğraşacak zamanım yok. Kim olduğunu söylemezsen gelmem."

Hattın diğer ucundaki kültür ataşesinden bir süre ses çıkmadı. "Tamam, bir ipucu vereyim o zaman. Ama öğleden sonra dörtte burada olacağına söz vereceksin."

"Merak etme, Greg."

"Tamam, öyleyse görüşürüz."

"Dur!" diye bağırdı Thomas. "İpucunu hâlen vermedin!"

Sullivan kahkahayı patlattı. "Arada kaynar zannetmiştim."

"İyi deneme. Neymiş bakalım bu ipucu?"

"Tamam," dedi Amerikalı ve derin bir nefes aldı. "Thomas, hiç CIA'yi duydun mu?"

Tarihçi yanlış anladığını zannetti. "Ne?"

"Dörtte görüşürüz."

Greg Sullivan telefonu kapattı.

Duvardaki saat öğlen 12.50'yi gösterirken kapı çaldı. Kapı açıldığında tanıdık bir yüz belirdi, kıvırcık sarı saçlı, yeşil gözlü –Thomas'ın yeşil gözlerinin kaynağı– ve gözlüklü bir kadın.

"Girebilir miyim?"

"Anne," dedi tarihçi, ayağa kalktı. "Nasılsın?"

"Merhaba tatlım," dedi kadın, içten şekilde sarılıp Thomas'ı öptü. "Nasılsın?"

Boğuk bir öksürük dikkatleri arkadaki ikinci kişiye çekti.

"Merhaba, baba," dedi Thomas ve elini uzattı.

"Ee, işler nasıl?"

El sıkıştılar, her zamanki gibi ikisi de biraz mesafeliydi.

"İyi," dedi Thomas.

"Ne zaman seni çekip çevirecek bir kadın bulacaksın?" diye sordu annesi. "Kırk iki yaşına geldin, artık kendin için de bir şeyler yapmalısın, canım."

"Bakarız."

"Biz torun istiyoruz."

"Tamam, tamam."

"Sen ve Constança arasında... yani siz ikiniz..."

"Hayır, anne, düşünme bile," diye sözünü kesti Thomas ve saate baktı, konuyu değiştirmeye çalışıyordu. "Yemeğe gidelim mi?"

Annesi tereddüt etti. "Tamam ama önce biraz konuşsak iyi olur."

"Lokantada da konuşabiliriz." Thomas başıyla kapıyı işaret etti. "Haydi, rezervasyon yaptırdım ve..."

"Burada konuşmamız gerek," diye araya girdi kadın.

"Burada mı?" diye sordu Thomas hayretle. "İyi de neden?"

"Çünkü bu özel bir konu canım. Etrafımızda yabancı kimse olmasın."

Thomas merak içinde kaşlarını kaldırdı ve yavaşça ofisin kapısını kapattı. İki sandalyeyi birbirine yaklaştırdı, anne babası yan yana otururken o da masanın üstüne oturdu.

"Eee?" diye sordu, meraklı bir ifadeyle onlara baktı. "Ne oldu?"

Anne babası huzursuz görünüyordu. Annesi sanki onun devam etmesini istermiş gibi babasına baktı. Bir şey demediğini görünce de durumu ele alıp babasını konuşmaya zorladı.

"Babanın sana söylemesi gereken bir şey var." Dönüp kocasına baktı. "Öyle değil mi, Mané?"

Babası oturduğu yerde doğruldu ve öksürdü. "Bir iş arkadaşım kayboldu," dedi huzursuzluğu belli oluyordu. "Augusto..."

"Mané," diye araya girdi karısı. "Konuyu dağıtma."

"Dağıtmıyorum. Augusto'nun kaybolması beni çok endişelendirdi."

"Buraya o meseleyi konuşmaya gelmedik."

Thomas önce annesine, sonra da babasına baktı. "Augusto da kim?"

Annesi bezgin bir ifadeyle gözlerini devirdi. "Profesör Augusto Siza, babanın üniversiteden iş arkadaşı. Fizik dersi veriyor. Zavallı adam birkaç hafta önce kayboldu."

"Gerçekten mi?"

"Dinle tatlım, bunun şimdilik bir önemi yok. Buraya başka bir konuya konuşmaya geldik." Kocasına baktı. "Değil mi, Mané?"

Manuel Noronha başını öne eğdi ve ellerine baktı, yıllarca sigara içtiği için tırnakları sapsarıydı. Masanın arkasına geçen Thomas babasını süzdü. Keldi, kulaklarının etrafında ve ensesinde birkaç tel beyaz saçı kalmıştı; gür ve asi kaşları griye dönmüştü; yüzü çöküktü, öyle çöküktü ki elmacık kemikleri neredeyse küçük, kahverengi göz-

lerini arka planda bırakıyordu; yüzü derin kırışıklıklarla kaplıydı. Thomas babasının yaşlandığını görebiliyordu. Yaşlı ve zayıftı. Vücudu öyle küçülmüştü ki, bir deri bir kemik kalmıştı. Yetmiş yaşındaydı ve yaşı kendisini göstermeye başlamıştı. Coimbra Üniversitesi'nde hâlen ders verdiğine inanmak gerçekten de zordu. Üstün zekâsı ve idrak yeteneği bunu mümkün kılıyordu ama yine de rektörden özel bir yetki belgesi almak zorunda kalmıştı. Eğer ders vermesine izin verilmeseydi yıllarını boş yere evinde geçirmiş olacaktı.

"Mané," dediğini duydu Thomas annesinin. "Devam et. Eğer sen anlatmazsan ben anlatırım."

"Neyi anlatacaksın?" diye sordu Thomas, merakı iyice artmıştı.

"Ben anlatırım," dedi Manuel Noronha.

Matematik profesörü pek konuşkan biri sayılmazdı. Yıllar içerisinde oğlu onun mesafeli ve sessiz bir adam haline gelişini izlemişti, elinde bir sigara üst kattaki odasına kapanır, bir kalem ya da bir tebeşirle dünyayla olan ilişkisini keserdi: kuramların münzevisi. Onun dünyası Cantor'un teorisi, Öklid geometrisi, Fermat ve Gödel teoremleri, Mandelbrot fraktalları ve Lorenz sisteminden ibaretti: rakamlardan oluşan bir imparatorluk. Denklemlerin ve sigaranın oluşturduğu bir sisin içinde yaşar, gerçek olmayan bir evrene sığınır, insanlıktan uzak bu kendi icadı hapishânede ailesinden habersiz yaşar giderdi. Nikotinin, rakamların, formüllerin, fonksiyonların, set teorisinin, olasılıkların, simetrinin, pi ve phi'nin kölesi haline gelmişti: Her şey her şeyle ilişkiliydi. Her şey.

Hayat hariç.

"Doktora gittim," dedi babası, sanki tüm söylemesi gereken bundan ibaretmiş gibi.

Bir sessizlik oldu.

"Evet?" dedi Thomas devam etmesi için.

Kendisinden daha fazla şey söylemesi beklendiğini anlayan yaşlı profesör oturduğu yerde kımıldandı. "Bir süre önce öksürmeye baş-

ladım, iki üç yıl önce." İki kez öksürdü, söylediklerini vurgulamak istermiş gibi. "Başta üşütme, sonra da alerjidir diye düşündüm. Ama öksürüğüm artarken iştahım da kesilmeye başladı. Kilo vermeye ve halsizlik hissetmeye başladım. O zamanlar Augusto benden bazı denklemlerin ispatını yapmamı istemişti ve ben de tüm bu olanları fazla çalışmaya yordum." Elini göğsüne kaldırdı. "Sonra da nefes alırken göğsüm hırlamaya başladı." Göğsündeki hırıltıyı göstermek için derin bir nefes aldı. "Annen bana doktora gitmemi söyledi ama dinlemedim. Sonra da baş ağrıları ve kemik sızıları başladı. Yine çok çalışmaktandır, diye düşündüm. Annen başımın etini yemeye devam etti ve sonunda Dr. Gouviea'ya gitmeyi kabul ettim."

"Baban vahşi hayvanlardan bile beter. Huyunu sen de bilirsin," dedi kadın. "Onu hastaneye sürükleyerek götürdüm neredeyse."

Thomas susuyordu. Konuşmanın gidişatı hiç hoşuna gitmemişti.

"Dr. Gouveia bana bazı testler yaptırdı," dedi Manuel Noronha. "Kan alıp röntgen çektiler. Doktor sonuçları görünce bir de CAT taraması istedi. Sonra da anneni ve beni ofisine çağırdı. Akciğerimde bazı lekeler tespit ettiklerini ve lenf bezlerimin de büyüdüğünü söyledi. Biyopsi yapılması gerekiyormuş, böylece aldıkları parçaya mikroskopta bakıp ne olduğunu anlayabileceklerdi. Ayrıca akciğer dokusu alınması için bronkoskopi yapılmasını da istedi."

"Of!" dedi annesi her zamanki gibi gözlerini devirerek. "Ne çileydi ama!"

"Tabii ki öyleydi!" diye çıkıştı kocası, kadına ters ters bakarak. "Sen benim yerimde olsan ne yapardın çok merak ettim. O zaman işler değişirdi, değil mi?" Destek bulmak için oğluna baktı. "Burnumdan ciğerlerime kadar bir tüp soktular." Tüpün rotasını eliyle işaret etti. "Nefes almak imkânsız. Korkunç bir şeydi."

"Peki, testin sonucunda ne çıktı?" diye sordu Thomas bir an önce hikâyenin sonunu öğrenmek istiyordu.

"Akciğerlerimden ve lenf bezlerimden aldıkları örnekleri incelediler. Birkaç gün sonra Dr. Gouviea bizi tekrar çağırdı. Uzun bir konuşmanın ardından dedi ki..." Dr. Gouviea, karısına baktı. "Graça, neler dediğini sen daha iyi biliyorsun. Anlatsana."

"Hiç aklımdan çıkmıyor ki," dedi Graça Noronha. "Bunun, alveoli ve bronş tüplerindeki epitel astardaki kontrolsüz hücre çoğalması olduğunu söyledi."

Thomas önce annesine, sonra babasına döndü ve tekrar annesine baktı. "Bu da ne demek şimdi?"

Manuel Noronha iç çekti, nefesindeki hırıltı kolayca duyulabiliyordu.

"Kansermişim, oğlum."

Thomas söyleneni duydu ve bilgiyi sindirmeyi denedi ama nasıl tepki vereceğini bilememişti. "Kanser mi? Ne kanseri?"

"Akciğer kanseri." Manuel Noronha derin bir nefes daha aldı. "Başta ona inanmadım. Birisinin bir hata yaptığını, testleri karıştırmış olabileceklerini düşündüm. Hemen ikinci bir görüş almak için Dr. Assis'e gittim. Yeni testler istedikten sonra bana ağır hasta olduğumu ve derhâl tedaviye başlamam gerektiğini söyledi ama ne olduğunu söylemedi."

Graça Noronha oturduğu yerde öne doğru eğildi. "Dr. Assis beni aradı ve gelmemi istedi," dedi kadın. "Oraya gittiğimde bana Dr. Gouviea'nın söylediklerinin aynısını söyledi. Babanda sana daha önce söylediğim şeyin ortaya çıktığını söyledi ama ona söyleyip söylememesi gerektiğine karar verememişti."

Matematikçi bitkin bir halde elini salladı. "Artık şüphe kalmadığından tekrar Dr. Gouviea'ya gittim. Hastalığımın adının... Garip bir adı vardı, karsinom gibi bir şeydi. Hastalığa, küçük hücreli dışı akciğer kanseri deniyor."

"Sigara yüzünden," diye mırıldandı Graça Noronha. "Dr. Gouveia akciğer kanserlerinin yüzde doksanının sigara yüzünden olduğunu

söyledi. Baban hiç söndürmüyordu ki!" Suçlamasını desteklemek için parmağını salladı. "Kaç kez söyledim sana, Mané, neden..."

"Tamam, anne," diye araya girdi Thomas. Haberin şokunu hâlâ üzerinden atamamış halde babasına baktı. "Tedavisi var, değil mi?"

"Dr. Gouveia bununla birkaç şekilde mücadele etmenin mümkün olduğunu söyledi. Ameliyat yoluyla karsinomun alınabileceği gibi, kemoterapi ve radyasyon tedavisi de var."

"Peki, hangisini yapacak?"

Kısa bir sessizlik oldu.

"Benim vakamda iki komplikasyon oluyormuş," dedi babası sonunda. "Dr. Gouveia'ya göre ikisi de bu tür bir kanserde yaygınmış."

"Ne komplikasyonu?"

"Erken teşhis edilemedi. Akciğer kanserlerinin yüzde yetmiş beşinde olduğu gibi geç teşhis edilmiş." Manuel Noronha tekrar öksürdü. "İkinci komplikasyon birincisinden kaynaklanıyor. Zamanında teşhis edilemediği için vücudumun diğer bölümlerine de yayılmış. Metastatik. Kemiklerimde ve beynimde metastazlar oluşmaya başlamış ve Dr. Gouveia karaciğerimde de muhtemelen belirmiş olabileceklerini söyledi."

Thomas olduğu yerde kalakalmıştı. Gözlerini babasından alamıyordu. "Tanrım!" diye haykırdı. "Tedavisi neymiş?"

"Ameliyat işe yaramaz. Tümör çoktan yayıldığından ameliyatın bir anlamı yok. Kemoterapi de faydasız; çünkü sadece küçük hücreli akciğer kanserinde işe yarıyormuş. Bendeki ise akciğer kanserlerinin en yaygın türü olan küçük hücreli dışı kanser."

"Ameliyat ve kemoterapi çıkınca geriye ne kalıyor?"

"Radyasyon."

"Peki, o seni iyileştirecek mi?"

"Dr. Gouviea umutlu çünkü kanser yaşım dolayısıyla yavaş ilerliyor ve onu kronik bir durum gibi düşünmem gerekiyormuş."

"Hımm."

"Ama bu konuda bir sürü şey okudum ve bana tüm doğruları anlattığından emin değilim."

Graça Noronha oturduğu yerde doğruldu, bu yorum onu hayli rahatsız etmişe benziyordu. "Saçmalama!" diye itiraz etti. "Tabii ki doğruları söyledi."

Matematikçi karısına baktı. "Bunu tekrar tartışacak değiliz, herhalde?"

Graça oğluna baktı, o da kendisine destek arıyor gibiydi. "Nasıl davrandığını görüyor musun? Şimdi de ölümü taktı kafasına!"

"Hayır," diye itiraz etti kocası. "Okuduklarıma göre radyasyon hastalığı iyileştirmiyor sadece kanserin ilerlemesini yavaşlatıyormuş."

"Bu ne demek oluyor?" diye sordu Thomas.

"Hastalığın hızlı ilerlemesine engel olacağım."

"Ne kadar ömrün kaldı?"

"Bilmiyorum. Bir ay da olabilir, bir yıl da... Hiçbir fikrim yok." Yaşlı matematikçinin gözleri yaşla doldu. "Yirmi yılımın kaldığını umuyorum," dedi. "Ama sadece bir ay da olabilir. Kim bilir?"

Thomas dizlerinin bağının çözüldüğünü hissetti. "Bir ay mı?"

"Aman Tanrım! Bunlar hep senin kuruntuların!" diye itiraz etti Graça Noronha. "Babanın melodramatik..."

Yaşlı matematikçi öksürük nöbetine yakalandı ve kendisini toparlaması için bir süre geçmesi gerekti. Derin bir nefes aldı ve terle çevrelenmiş kahverengi gözleriyle doğruca oğlunun yeşil gözlerinin içine baktı.

"Thomas, ben ölüyorum."

Üç

Sete Rios'da bulunan Birleşik Devletler elçiliğinin etrafındaki güvenlik inanılmaz bir seviyeye ulaşmıştı. Thomas Noronha iki kordondan geçti ve ikisinde de arandı, öncesinde ise zaten gelişmiş bir metal detektörüyle aranmış ve suçluları tespit etmekte kullanılan küçük biyometrik bir cihazla retinası taranmıştı; görevliler ayna kullanarak mavi Volkswagen'inin altında patlayıcı olup olmadığını bile kontrol etmişlerdi. 11 Eylül'den sonra elçilikte güvenlik tedbirlerinin artırıldığını biliyordu ama buraya son gelişinden beri elçiliğe girmenin ne kadar zor hale geldiğine dair bir fikri yoktu.

Greg Sullivan'ın sıcak gülümsemesi onu kapıda karşıladı. Kültür ataşesi uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, otuz yaşlarında bir adamdı ve görünümü konusunda son derece titiz olması ona biraz Mormon havası vermişti; kendinden emin ve rahattı. Sullivan önde olduğu halde büyük penceresi güneşli bir bahçeye bakan aydınlık bir odaya geldiler. Beyaz gömlekli ve kırmızı kravatlı genç bir adam uzun ve maun konferans masasında oturuyordu, gözlerini dizüstü bilgisayarına dikmişti; Sullivan tarihçi ile içeri girince ayağa kalktı.

"Don," dedi Sullivan. "Bu Profesör Thomas Noronha."

"Ne haber!"

İki adam el sıkıştı.

"Bu da Don Snyder," dedi Sullivan, beyaz teni siyah saçlarıyla tezat teşkil eden genç adamı işaret etti.

Üçü de oturdular. Kültür ataşesi kontrol onun elindeymiş gibi konuşmayı yönlendirmeye devam etti. Sullivan yüksek sesle konuşsa da gözlerini Thomas'a dikmişti ve aslında sadece ona hitap ediyordu.

"Burada konuşulanlar burada kalacak. Söylenecek her şey gizlidir ve aramızda kalmalıdır." Başıyla misafiri işaret etti. "Anlaşıldı mı?"

"Evet."

Sullivan ellerini ovuşturdu. "Güzel," dedi ve kravatlı adama döndü. "Don, istersen sen başla."

"Tamam," dedi Don ve kollarını sıvadı. "Bay Norona, sizin de..."

"Noronha," diye düzeltti Thomas.

"Norona?"

"Boş ver." Tarihçi güldü; Amerikalının, adını doğru telaffuz edemeyeceğini anlamıştı. "Bana Tom de."

"Tom," diye tekrarladı siyah saçlı adam daha tanıdık bir isme geçildiğine memnun olmuştu. "Greg'in de söylediği gibi ismim Don Snyder. Söylemediği ise Langley'deki CIA için çalıştığım, orada Büro'nun dört bölümünden biri olan Operasyon Bölümü'nde terörle mücadele uzmanı olarak görev yapıyorum."

"Operasyon mu? James Bond gibi mi?"

Snyder ve Sullivan güldü.

"Amerikan 007'leri Operasyon Bölümü için çalışır," diye onayladı Don. "Ama ben pek onlardan biri sayılmam. Korkarım ki, benim yaptığım iş MI6 için çalışan hayalî meslektaşımınki kadar eğlenceli değil. Çevremde güzel kadın pek görülmez ve yaptığım iş de heyecan verici değil, aksine monotondur. Operasyon Bölümü sürekli olarak bilgi toplamakla yükümlüdür ve bunu da çoğunlukla HUMINT ya

da insan istihbaratı sayesinde yapar: gizli teknikleri kullanan insan kaynakları."

"Casus yani."

"O terimi amatörler kullanır. Biz 'insan istihbaratı' demeyi tercih ediyoruz." Elini göğsüne getirdi. "Ben o kaynaklardan biri değilim. Benim görevim terörist eylemlerle ilgili bilgileri analiz etmekle sınırlıdır." Bir kaşını kaldırdı. "Lizbon'a da bu yüzden geldim."

Thomas gülümsedi. "Terörizm mi? Lizbon'da mı? Bu iki kelime bir arada hiç kullanılmaz. Burada terör yok."

Sullivan araya girdi. "Bu tam olarak doğru sayılmaz," dedi gülerek. "Bu şehirde hiç araba kullandın mı, Thomas?"

"Doğru, haklısın," dedi tarihçi. "Bin Ladin'den çok daha tehlikeli sürücüler var burada. Çok doğru."

Diğer ikisinin kahkahalarına bir mana veremeyen Don Snyder kibarca gülümsedi. "Müsaadenizle sunumumu bitirmek istiyorum," dedi.

"Özür dilerim," dedi Thomas. "Devam edin, lütfen."

Amerikalı dizüstü bilgisayarına bir şeyler yazdı. "Geçen hafta ikinci dereceden önemli olduğunu düşündüğümüz bir olayla ilgili olarak Lizbon'dan bir çağrı aldık." Ekranı Thomas'a çevirdi ve ona gri bıyıklı, keçisakallı, koyu renk gözlü, gözlük takmış, yetmiş yaşlarında birisinin resmini gösterdi. "Bu adamı tanıyor musunuz?"

Thomas resme baktı ve başını iki yana salladı. "Hayır."

"Adı Augusto Siza; Portekiz'de tanınan saygıdeğer bir fizikçidir."

İsmi duyunca Thomas'ın ağzı hayretten açık kaldı. "Ah!" dedi. "Bu babamın meslektaşı."

"Öyle mi?" dedi Don şaşkınlıkla.

"Evet. Bu adam kaybolmamış mıydı?"

"Doğru. Üç hafta önce."

"Babam bana bugün ondan bahsetti."

"Yani babanız onu tanıyor mu?"

"Evet, Coimbra Üniversitesi'nde aynı fakültede çalışıyorlar. Babam matematik, Profesör Siza ise fizik hocasıdır."

"Anlıyorum."

"Başına ne gelmiş?"

"Profesör Siza iz bırakmadan kayboldu. Ders verdiği amfide öğrencileri onu beklemiş ama derse gelmemiş. Ertesi gün de Bilim Komitesi'ne katılması gerekiyormuş ama yine ortalarda görülmemiş. Cep telefonunu aramışlar ama cevap veren olmamış. Siza yalnız yaşayan bir duldu; sadece bir evli kızı var. İleri yaşına rağmen son derece enerjik birisiydi ve sağlığı da yerindeydi, bu yüzden yaşı geçmiş olmasına rağmen hâlâ ders vermesine izin veriliyordu. Meslektaşları ortadan kaybolmasına bir anlam veremiyor. Profesörün asistanı önceden kararlaştırılan bir tarihte görüşme için evine gittiğinde evde kimsenin olmadığını görmüş. Ayrıca, profesörün ofisi darmadağınık bir haldeymiş; kâğıt ve dosyalar etrafa saçılmış olduğundan o da hemen polisi aramış. Suç Soruşturma Ekibi, sizin Policia... Ju... di..."

"Judiciária."

"Doğru," dedi Don ismi tanıyarak. "Topladıkları delilleri, aralarında saç telleri de varmış, incelenmesi için laboratuvara göndermişler. Sonuçlar elde edilince polis müfettişleri Interpol'e bağlı bir bilgisayara onları yüklediler." Dizüstüne bir şey daha yazdı. "Buldukları şey çok şaşırtıcı." Ekranda yeni bir yüz belirdi, yüzü gür bir sakalla kaplı, koyu tenli bir adam. "Bu kişiyi tanıyor musunuz?"

Thomas adamı inceledi. Arap'a benziyordu. "Hayır."

"İsmi Aziz el-Muttaki ve el-Mukaveme el İslamiye için çalışıyor. Hiç duydunuz mu?"

"Hımm... hayır."

"Allah'ın Partisi'nin askerî kanadıdır. Allah'ın Partisi'ni duydunuz mu?"

"Hayır," dedi Thomas, kendisini kara cahil gibi hissetmeye başlamıştı.

"Allah'ın Partisi'nin Arapçası Hizbullah'tır. Bu tanıdık geldi mi?"

Tarihçi sandalyesinde doğruldu ve tekrar başını iki yana salladı, bu konularda bu kadar cahil olduğundan dolayı rahatsız olmaya başlamıştı. "Hayır."

"Hizbullah. Lübnan aksanı olduğu belli. Hezbullah yerine, Hizbullah diyorlar. CNN ise Hezbollah diyor."

"Hımm, Hezbollah," dedi Thomas rahat bir nefes alarak. "Tabii ki duydum. İsrail'le savaş halinde olan Lübnanlı grup değil mi?"

Don Snyder gülümsedi. "Kabaca tarif etmek gerekirse evet onlar," dedi. "Hizbullah 1982'de ortaya çıkmış Şii bir organizasyondur. Güney Lübnan'daki İsrail işgaline karşı koymak için farklı grupları bir araya getirdi. Hamas ve İslami Cihat'la da bağları vardır; bağlantılarının El-Kaide'ye kadar uzandığı olur." Don başını iki yana salladı ve sesini alçalttı, ardından gelecek konu daha önemliymiş gibi. "İnanmanın güç olduğunu biliyorum. El-Kaide Sünni bir organizasyondur ve sahip olduğu Vehhabi inancı Şiiliği tümüyle reddeder. Bin Ladin'in taraftarları Şiileri kâfir ilan etmekten bile çekinmez. Mantıken bu durumun birarada hareket etmelerine engel olması gerekirdi, değil mi?" Dizüstüne bir şeyler daha yazdı ve ekranda yıkım görüntüleri belirdi. "Hizbullah Batılıların kaçırılması ve Batı'da düzenlenen bütün saldırıların arkasında olmuştur ve bu eylemleri Birleşik Devletler ve Avrupa Birliği tarafından terörist örgüt olarak kabul edilmesi için yetip de artmıştır bile. Birleşmiş Milletler bile Hizbullah'ın askerî kanadının dağıtılmasını isteyen Karar 1559'u yayımlamıştır."

Thomas çenesini sıvazladı. "Peki, Hizbullah ile Profesör Siza'nın ne alakası var?"

Amerikalı başını salladı. "Suç Soruşturma Ekibi'nin de merak ettiği bu zaten," dedi Don. "Interpol tarafından aranan ve Hizbullah'la bağlantısı olan bir adamın saç telinin Profesör Siza'nın, Coimbra'daki masasında ne işi var?"

Kimseden çıt çıkmadı.

"Cevabı nedir?"

Amerikalı omuz silkti. "Bilmiyorum. Tek bildiğim polisin derhâl Portekiz milli istihbaratı SIS ile temasa geçtiği ve onların da Langley'i arayacak olan Greg'le konuştuklarıdır."

Thomas, Greg Sullivan'a baktı. Sanki bir anda kafasında bir ampul yanmış ve gerçeği görmüştü. Dostu Greg, kendisini defalarca Yahudi Müzesi hakkında konuşmak için arayan, Getty Center ve Lincoln Center görüşmelerinde kendisine yardımcı olan, kültürle olan ilgisi beyzbol ve Arnold Schwarzenegger filmlerinden ibaret, yani hiç, olan rahat Amerikalı. Greg, kültürlü bir adam değildi; kültürel ataşe kimliğiyle Lizbon'da görev yapan bir CIA ajanıydı. Bu ani farkındalıkla Thomas, Amerikalıya yeni bir gözle baktı, görünüş ne kadar aldatıcı olabiliyordu ve onun gibi saf ve masum birisini kandırmak ne kadar da kolaydı.

Dalgın dalgın kültür ataşesine baktığını fark eden tarihçi toparlandı ve tekrar Don'a döndü. "Demek Greg seni aradı?"

"Hayır," dedi Don. "Greg, operasyon başkanının vekiliyle konuştu, o da benim patronum olan terörle mücadele analiz birim başkanını aradı ve o da beni Lizbon'a gönderdi."

Merakı artan Thomas gözlerini kısarak baktı. "Pekâlâ," dedi, ödevini yapan çalışkan bir öğrenciyi takdir eden hoca gibi başını salladı. "Öyleyse söyle bana Don, benim burada ne işim var?"

Siyah saçlı Amerikalı gülümsedi. "En ufak bir fikrim yok. Bana görevimi anlatmam söylendi ve ben de söyleneni yaptım."

Tarihçi, 'kültür ataşesine' döndü. "Greg, benim bunlarla ne alakam var?"

Sullivan saatine baktı. "Cevaplar bende değil," dedi.

"Peki, kimde?"

Tereddüt etti ve kapıya bir göz attı. "Gelmesi an meselesi."

Dört

Bir siluet yan kapıdan geçti ve yavaşça maun masaya yaklaştı. Thomas ve iki Amerikalı, adamın birden ortaya çıkmasıyla şaşırmışlardı, sanki bir hayalet birdenbire odanın ortasında belirmiş gibiydi.

Uzun boyluydu ve buz mavisi gözleriyle yakışıklı bir adamdı; beyaz saçları kısa kesilmişti ve siyah bir takım giyiyordu. Yetmiş yaşlarında görünmesine rağmen durumu gayet iyiydi, sert ve mağrur yüzündeki tek yaşlılık belirtisi gözlerinin kenarındaki kırışıklıklardı. Loş ışıkta durdu, kımıldamadan ve biraz sinsice, sanki hem durumu hem de Thomas'ı incelermiş gibi gözlerini kıstı. Orada bir süre daha bekledi, sonunda bir sandalye çekti, öne doğru eğildi, konferans masasına oturup doğruca tarihçiye baktı.

"Merhaba, Bay Bellamy," dedi Sullivan, Thomas'ın dikkatini çeken saygı dolu bir ses tonuyla.

"Merhaba, Greg," dedi adam, sesi boğuktu ve gözlerini hâlâ Thomas'tan ayırmamıştı. Bütün vücudundan otorite yayılıyordu. Otorite, göz korkutma ve gizli bir saldırganlık. "Beni dostunla tanıştırmayacak mısın?"

Sullivan derhâl itaat etti. "Thomas, bu Bay Bellamy."

"Nasılsınız?"

"Merhaba, Thomas," dedi yeni gelen. "Geldiğin için teşekkürler."

Sullivan öne eğilip dudaklarını tarihçinin kulağına yaklaştırdı. "Bay Bellamy bu sabah geldi," dedi hürmetkâr bir fısıltıyla. "Langley'den buraya..."

"Teşekkürler, Greg," diye araya girdi Bellamy. "Bundan sonrasını ben hallederim."

"Peki, Bay Bellamy."

Tehditkâr görünümlü Amerikalı bir süre sandalyesini arkaya yatırarak oturdu, dikkatini bir an olsun Thomas'ın üzerinden çekmedi. Ağır ağır nefes alıyordu, hatta bu sessizlikte nefes almıyormuş gibi geliyordu; sadece varlığı bile huzursuzluğa hatta korkuya yol açmaya yetecek birisiydi. Tarihçi alnında biriken terleri hissetti ve gülümsemeye çalıştı ama yeni gelen dik dik bakmaya devam etti, yüz ifadesi buz gibiydi, kıstığı gözleriyle tarihçiyi süzüyor, onu tartıp değerlendiriyordu.

Birkaç dakika sonra –bu süre odadaki herkese bitmeyecekmiş gibi gelmişti– mavi gözlü adam vücudunu dikleştirdi, gölgelerden çıkıp ışığın altına geldi, dizlerini masaya dayadı ve dudakları aralandı.

"İsmim Frank Bellamy ve CIA'in dört bölümünden biri olan Bilim ve Teknoloji Bölümü'nün başkanıyım. DS&T'deki görevimiz bilgi toplama görevlerini destekleyecek yeni teknolojileri araştırmak, tasarlamak ve uygulamaktır. Afganistan'daki bir plakayı birkaç metre uzağındaymış gibi okuyacak uydularımız var. Kullandığımız haber müdahale sistemleri sayesinde, mesela bu sabah sizin Mısır Müzesi'ne gönderdiğiniz e-postayı okuyabiliyor ya da Don'un dün gece otel odasında hangi porno sitesine girdiğini biliyoruz." Don Snyder'in yüzü utançtan öyle bir kızardı ki, genç Amerikalı analizci başını önüne eğmek zorunda kaldı. "Eğer istersek, bizim haberimiz olmadan bu gezegende yaprak bile dalından düşemez." Delici bakışlarını Thomas'ın üzerine dikti. "Elimizde olan gücü anlayabiliyor musun?"

Tarihçi başını salladı, sunumdan etkilenmişti. "Evet."

Frank Bellamy sandalyesinde arkasına yaslandı. "Güzel." Pencereden dışarıda güneş altında parlayan çimlere baktı. "İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman ben New York, Columbia Üniversitesi'nde umut vaat eden genç bir fizikçiydim. Savaş sona erene kadar New Mexico'daki kurak bir tepeye kurulmuş olan Los Alamos'ta çalıştım." Bellamy ağır konuşuyor, her kelimeyi vurguluyor ve uzun aralar veriyordu. "Manhattan Projesi'nin ne olduğunu biliyor musunuz?"

"İlk atom bombasının geliştirildiği yer, değil mi?"

Amerikalının dudaklarında gülümser gibi bir ifade belirdi. "Gerçek bir dâhisin," dedi alaycı bir tonda ve üç parmağını havaya kaldırdı. "1945'te üç bomba yaptık. İlki Alamogordo'da patlatılan deneysel bir araçtı. Onun ardından Hiroşima'ya atılan "Küçük Çocuk" ve Nagazaki'ye atılan "Şişman Adam" geldi." Ellerini salladı. "Bum. Savaş bitti." Bir süre hiç kımıldamadan oturdu, geçmişi yeniden yaşıyor gibiydi. "Manhattan Projesi bir yıl sonra iptal edildi. Oradaki bilim adamlarının çoğu gizli projelerde çalışmaya devam etti ama ben etmedim. Bir anda işsiz kalmıştım. Ardından bir tanıdığım bana Başkan Truman'ın istihbarat örgütü kurmak için 1947'de imzaladığı Ulusal Güvenlik Kanunu'ndan bahsetti. Eski örgüt, OSS, savaş sonunda kapatılmıştı ama Komünizmin yayılacağı korkusu ve KGB eylemleri nedeniyle Birleşik Devletler bir şeyler yapılmasının zorunlu olduğunu fark etti. Yeni kurulan örgüte CIA adı verildi ve ben de onun bilim bölümünde iş buldum." Dudaklarında yeniden gülümsemeyi andıran bir kıvrılma belirdi. "Aslında şu anda Örgüt'ün kurucularından birine bakıyorsunuz." Yüzünde tekrar o soğuk ifade belirdi. "O devirde bilimin CIA'in öncelik listesinde çok alt sıralarda olduğunu düşünebilirsiniz ama aslında tam tersiydi. Amerika, Sovyetler Birliği'nin de atom bombası yapmasından çok korkuyordu ve CIA bu konuda üç şey yaptı." Tekrar üç parmağını havaya kaldırdı. "İlk olarak Sovyetleri gözetledi. İkinci olarak aralarında Nazilerin de bulunduğu bilim adamlarını ülkeye getirdi. Üçüncü olarak kendi

bilim adamlarımızı gözetledi. Fakat tüm çabamıza rağmen Sovyetler Birliği ilk atom bombası denemesini 1949'da yapmayı başardı, bu tam bir paranoyaya neden olmuştu. Başta kendi bilim adamlarımızın Moskova'ya bilgi sızdırdığından şüphelendik ve böylece cadı avı başladı." Bellamy ilk kez gözlerini Thomas'tan başka bir yöne çevirdi ve Sullivan'a döndü. "Greg, bana bir kahve getirir misin?"

"Kültür ataşesi" generalin emrine itaat eden bir asker gibi ayağa fırladı. "Derhâl, Bay Bellamy," dedi ve odadan çıktı.

Frank Bellamy'nin mavi gözleri tekrar Thomas'a döndü. "1951'in ilkbaharında İsrail Başbakanı David Ben-Gurion üç yaşındaki yeni devletleri adına bağış toplamak için Birleşik Devletler'e geldi. Bu tür ziyaretlerde her zaman yaptığımız gibi programını inceledik. Bir şey gözümüze çarptı: Ben-Gurion, Princeton'da, Albert Einstein'la bulaşacaktı. Patronum bu buluşmanın izlenmesi gerektiğini düşündü, ben de bir meslektaşımı bu konuşmayı ses kayıt cihazıyla kaydetmesi için gönderdim." Önündeki küçük not defterine baktı. "Bu buluşma 15 Mayıs 1951'de Einstein'ın evinde gerçekleşti: 112 Mercer Caddesi, Princeton. Patronumun da tahmin ettiği gibi Ben-Gurion ondan İsrail için bir atom bombası tasarlamasını istemişti. Yapması kolay bir bomba istiyordu, öyle kolay olmalıydı ki kaynakları kısıtlı bir ülke bile çabucak ve gizlice bunu yapabilmeliydi."

"Ya Einstein?" diye sordu Thomas, ilk kez araya girme cesaretini göstermişti. "Kabul etti mi?"

"Küçük dehamız başta itiraz etti," dedi, tekrar notlarına baktı. "Fakat Ben-Gurion'un isteği üzerine bir ay sonra çalışmaya başladığını ve çalışmasına 1954'e kadar devam ettiğini biliyoruz, ölümünden bir yıl öncesine kadar." Başını sayfadan kaldırdı. "Profesör Noronha, bir atom bombasının saldığı enerjinin ne olduğunu biliyor musunuz?"

"Nükleer enerji?"

"Evet. Peki, bunun ne tür bir enerji olduğunu biliyor musunuz?"

"Atomlarla ilgili bir şey olsa gerek, değil mi?"

"Evrendeki her şey atomlarla ilgilidir," dedi Bellamy ciddi bir ifadeyle. "Size ne tür bir enerji olduğuna dair fikriniz olup olmadığını soruyorum."

Thomas gülmemek için kendisini zor tuttu. "En ufak bir fikrim yok."

Greg Sullivan elinde bir tepsiyle geri geldi ve dört dumanı tutan espressoyu, küçük şeker paketleriyle birlikte, masanın üzerine koydu. CIA direktörü, koyu ve şekersiz kahvesini alıp bir yudum içti.

"Evren temel parçacıklardan oluşur," dedi, bardağını masanın üzerine bıraktı. "Başta atomların bu parçacıklar olduğu düşünülüyordu ve bu yüzden de ona bu isim verilmişti. Yunanca *atomos* kelimesinden gelir ve "bölünemez" demektir. Fakat zaman içerisinde fizikçiler bölünemezi de bölmenin mümkün olduğunun farkına vardılar." Küçük bir şey olduğunu anlatmak ister gibi baş ve işaret parmaklarını birbirine değdirdi. "Daha da küçük parçacıklar olduğu keşfedildi, atomun çekirdeğinde bir arada bulunan proton ve nötronlar ve atomun etrafında inanılmaz bir hızda dönen elektronlar." Parmağını bardağın etrafında döndürerek elektronun hareketini taklit etti. "Lizbon'u bir atom boyuna gelecek kadar küçültebileceğimizi düşünün. Eğer yapabilseydik, çekirdeği şehrin ortasındaki bir futbol topu kadar kalırdı. Bu durumda elektron da merkezden otuz kilometre kadar dışarıda olan ve bu futbol topunun etrafında saniyede kırk bin kez dönebilen bir misket olurdu."

"Vay."

"İşte buradan bir atomun ne kadar küçük ve boş olduğunu anlayabilirsiniz."

Thomas yumruğunu masaya vurdu. "Ama eğer atomlar boşsa," dedi, "Neden masaya vurduğumda elim masanın içinden geçip gitmiyor?"

"Bunun nedeni elektronlar arasındaki elektrik kuvveti ve bizim Pauli dışlama ilkesi dediğimiz yani iki atomun aynı anda aynı yerde olamamasıyla ilgisi vardır."

"Hımm."

"Bu da bizi evreni var eden güçlere götürür." Bellamy tekrar parmaklarını kaldırdı ama bu sefer dördünü. "Tüm parçacıklar bir diğeriyle temel kuvvetler vasıtasıyla etkileşime geçer: çekim, elektromanyetizma, baskın kuvvet ve zayıf kuvvet. Örneğin bunlar arasında en zayıf olanı çekimdir ama menzili sonsuzdur." Bardağı etrafındaki yörünge hareketini tekrarladı. "Dünyanın güneşin etrafında dönmesinin nedeni onun çekim gücüdür; galaksinin ortası gibi uzak bir noktadaki çekim güçleri bile bizi etkiler. Bir de elektrik ve manyetizmayı tek teori halinde birleştiren elektromanyetizma var. Zıt kutupların birbirini çekmesi ve aynı kutupların birbirini itmesine neden olan şey." Masaya vurdu. "Sorun da burada yatıyor zaten. Fizikçiler protonların pozitif yüklü olduğunu öğrendiler. Fakat elektrikte aynı kutupların birbirini itmesi gerekir, değil mi? Eğer protonların hepsi benzer yüklü ise -hepsi pozitif- öyleyse birbirlerini itmeleri şarttır. Hesaplamalar yapıldı ve görüldü ki, eğer protonlar futbol topu büyüklüğünde olsaydı, üzerleri bilinen en güçlü metal alaşımla kaplanmış olsa bile elektriğin itme gücü o kadar büyük olurdu ki, o metali tuvalet kâğıdı gibi parçalardı." Kaşlarını kaldırdı. "Bir protonu diğerinden iten güç işte bu kadar büyüktür." Elini yumruk yaptı. "Yine de tüm bu itme gücüne rağmen protonlar çekirdekten ayrılmıyorlar. Neden? Bu kadar güçlü olan elektriğin itme gücünden daha güçlü olan şey nedir?" Biraz durarak heyecanı daha da artırdı. "Fizikçiler bu durumu inceledi ve bilinmeyen bir güç keşfettiler. Buna da 'baskın çekirdek gücü' adını verdiler. Bu öyle büyük bir güçtür ki, çekirdekteki protonları bir arada tutmaktadır." Elini açtı ve sonra tekrar yumruk yaptı, sanki çekirdeği bir arada tutan enerjinin kaynağı kendi eliymiş gibi. "Gerçekte nükleer güç, elektromanyetizmadan yüz kat daha güçlüdür. Eğer protonlar yüksek hızda birbirinden uzaklaşan iki

tren olsaydı baskın kuvvet onların birbirlerinden ayrılmasına engel olabilirdi. İşte baskın kuvvet budur." Uyarıda bulunurmuş gibi bir parmağını havaya kaldırdı. "Ama akıl almaz gücüne rağmen baskın kuvvetin menzili çok kısadır, bir atom çekirdeğinin ebadından bile daha küçüktür. Eğer bir proton, atomun çekirdeğinden ayrılmayı başarırsa baskın kuvvetin etkisinden kurtulmuş olur ve sadece geri kalan kuvvetlerin etkisine girer. Buraya kadar anlaşıldı mı?"

"Evet."

"Aferin." Bellamy durdu, sonraki bölümü nasıl açıklayacağını düşünüyordu. Döndü ve bir binanın arkasında kaybolmak üzere olan güneşe baktı. "Güneşe bak. Neden parlayıp ısı yayıyor?"

"Nükleer patlamalar yüzünden, değil mi?"

"Evet, patlamaya benziyorlar ama aslında nükleer tepkimeden kaynaklanan plazma hareketidir onlar. Nükleer tepkimenin ne olduğunu biliyor musunuz?"

Thomas omuz silkti. "İşin aslı, hayır."

"Fizikçiler belli şartlar altında bir atomun çekirdeğinin içindeki baskın kuvvetin serbest kalmasının mümkün olduğunu keşfettiler. Bunu iki şekilde yapmak mümkündü: fizyon ve füzyon. Bir çekirdek parçalandığında ya da iki çekirdek birleştirildiğinde çekirdeği bir arada tutan muazzam büyüklükteki baskın kuvvet serbest kalır. Nötronlar dışarı fırlayıp yakındaki diğer atomları parçalarlar ve diğer baskın kuvvetleri de serbest bırakarak zincirleme bir tepkimenin doğmasına neden olurlar. Şimdi baskın kuvvetin ne kadar büyük bir güç olduğunu anlayabildin mi? Bunun büyük miktarlarda gerçekleştiğindeki durumu hayal edebiliyor musun?"

"Bir patlama mı?"

"Atomun çekirdeğinin içindeki enerjinin –baskın kuvvetin bulunduğu yerdeki– serbest kalmasına nükleer reaksiyon denir."

Thomas ağzını açtı. "Ah!" dedi hayretle. "Şimdi anladım."

Amerikalı dönüp Lizbon'un kırmızı kiremitli çatılarının üzerindeki turuncu küreye baktı. "Güneşin içinde gerçekleşen şey nükleer füzyondur. Atomların çekirdekleri sürekli birleşerek baskın kuvvetin serbest kalmasına neden olurlar." Mavi gözleri tekrar Thomas'ın yeşil gözlerine kilitlendi. "Önceden baskın kuvvetin ancak doğal şekilde serbest kalmasının mümkün olduğu zannedilirdi. Ama 1934'te Enrico Fermi, ileride Los Alamos'ta birlikte çalışacağım İtalyan bilim adamı, uranyumu nötronlarla bombaladı. Bu deney incelendiğinde bombardımanın sonucunda uranyumdan daha hafif maddelerin ortaya çıktığı görüldü. Bu nasıl olabilirdi? Bombardımanın uranyumun çekirdeğinin dağılmasına neden olduğuna karar verildi, diğer bir deyişle fizyon gerçekleşmiş ve bu sayede de başka elementler ortaya çıkmıştı. Böylece baskın kuvvetin suni olarak serbest bırakılabileceği anlaşıldı, ama güneşteki gibi füzyonla değil de fizyon yoluyla..."

"Ve bu da atom bombası demek oluyor."

"Aynen. Atom bombası atomların çekirdeğinin parçalanmasıyla baskın kuvvetin serbest kalmasını sağlayan zincirleme bir tepkimedir. Hiroşima'da bu etkiyi sağlamak için uranyum kullandık; Nagazaki'de ise plütonyumu tercih ettik. Daha sonra yapılan hidrojen bombaları ise fizyonla değil de, güneşteki gibi füzyonla üretildi."

Frank Bellamy sustu, sandalyesinde arkasına yaslandı ve kahvesinin kalanını bitirdi. Sonra da parmaklarını kavuşturup gevşedi.

Sunumunu bitirmiş gibi görünüyordu ki, bu Thomas'ı daha da şaşırtmıştı. Sessizlik otuz saniye belki de daha fazla devam etti, huzursuz edici ve hatta dayanılmaz ölçüdeydi.

"Lizbon'a bana bunları anlatmaya mı geldiniz?" diye sordu sonunda tarihçi, kafası hâlâ karışıktı.

"Evet," dedi soğuk Amerikalı, ses tonu yanılgıya yer vermeyecek şekilde kesindi. "Ama bu sadece girişti. CIA'in bilim ve teknoloji direktörü olarak görevlerimden biri de nükleer teknolojinin yayılmasını önlemektir. Birkaç Üçüncü Dünya Ülkesi de buna sahip oldu

ve kimi durumlarda bu durum bizi aşırı derecede endişelendirdi. Örneğin Saddam Hüseyin denedi ama İsrailliler tesislerini yok ettiler. Şu anda ise dikkatimizi başka bir ülkeye çevirmiş durumdayız." Not defterinden küçük bir harita çıkardı ve işaret etti. "İşte buna."

Thomas masanın üzerine baktı. "İran mı?"

CIA direktörü başını salladı. "İran nükleer programı Şah zamanında, Tahran, Alman bilim adamlarının yardımıyla Buşehr'de bir reaktör inşa etmeye kalkıştığında başladı. 1979'daki İslam Devrimi nedeniyle Almanlar projeyi askıya almak zorunda kaldı ve bir süre ülkedeki her türlü gelişmeye karşı muhalefet edilmesinin ardından Ayetullahçılar, Rusya'dan reaktörün bitirilmesi için yardım istemeye karar verdiler. Fakat bu zaman zarfında Birleşik Devletler, Rusya'yla yakınlaşmıştı ve onları, İran'ı bir üst seviyeye taşıyacak, uranyumu zenginleştirmek için kullanılan lazeri göndermemeye ikna etmek mümkün hale gelmişti. Çin de yardımcı olmaması konusunda ikna edildi ve her şey kontrol altına alınmış gibi göründü. Fakat 2002'nin sonlarında bu illüzyon dağıldı. Durumun aslında tümüyle kontrolden çıkmış olduğu anlaşıldı." Tekrar haritaya baktı. "Son derece rahatsız edici iki şey öğrendik." Tahran'ın güneyindeki bir yeri işaret etti. "İlki burada Natanz'daydı, İranlılar yüksek hızlı merkezkaç kullanarak uranyum zenginleştirebilecekleri tesisler inşa etmişlerdi. Eğer genişletilirse bu tesislerde Hiroşima'da kullanılacak büyüklükte bir atom bombası üretmeye yetecek kadar uranyum zenginleştirmek mümkün olacaktı." Parmağı haritada batıdaki bir noktaya geldi. "İkinci tespit edilen tesis de burada Arak'taydı ve ağır su üretmek için kurulmuştu; yüksek oranda döteryum içeren ve reaktörlerde, Nagazaki'de bombada kullanılan madde olan, plütonyum yapmak için kullanılan su. Oysaki Rusların, İranlılar için Buşehr'de yapmış oldukları reaktörde ağır suya ihtiyaç yok. Orada değilse, nerede kullanacaklar? Arak'taki tesisten henüz varlığını bilmediğimiz ve bizi fazlasıyla endişelendiren başka tesislerin de bulunduğunu anlıyoruz."

"Bir kaşık suda fırtına koparmıyor musunuz?" diye sordu Thomas. "Bu örnekte bir kaşık ağır suda da diyebiliriz." Kendi esprisine güldü. "Nihayetinde nükleer enerjiyi barışçıl amaçla kullanmak için..."

Frank Bellamy beş karış suratla ona baktı, sanki karşısında ahmağın teki duruyormuş gibi. "Barışçıl amaç mı?" Mavi gözleri ışıl ışıl oldu. "Profesör, nükleer enerjiyi barışçıl amaçla kullanmak elektrik üretmek için enerji santrali kurarak olur. İran dünya üzerindeki ikinci en büyük doğalgaz ve üçüncü en büyük petrol rezervlerine sahip. Muazzam miktardaki fosil yakıtlarını daha kolay ve ucuz şekilde kullanmak varken neden nükleer enerjiyle uğraşsınlar? Hem nükleer enerji tesisini İranlılar neden gizlice yapmaya kalksın? Neden sadece plütonyum yapmak için kullanılan ağır suya ihtiyaç duysunlar?" Durdu ve soruların etkisini göstermesini bekledi. "Saf olmayın Profesör. İran'ın barışçıl nükleer programı sadece bir aldatmaca, bu tesislerinin asıl amacını gizlemek için uydurulmuş bir yalan: İran'ın nükleer silah programı." Mavi gözlerini Thomas'tan ayırmadı. "Anlamıyor musun?"

Tarihçi kendisini öfkeli bir öğretmenin karşısındaki itaatkâr öğrenci gibi hissetti. "Evet, evet, anlıyorum."

"Asıl mesele İran'ın bu denli ilerlemesini sağlayacak teknolojiyi nereden bulduğudur?" Bellamy durdu. "İki teori var. İlk akla gelen, merkezkaç yoluyla uranyum zenginleştirmeyi Pakistan'dan öğrenen Kuzey Kore. Kuzey Kore'nin İran'a Rodong füzeleri sattığını biliyoruz; Pakistan'ın nükleer teknolojisini de onlarla birlikte satmış olabilirler. İkinci ihtimal ise Pakistan'dan doğrudan almış olmalarıdır. Her ne kadar Amerikan yanlısı görünse de Pakistan'daki pek çok askerî ve sivil yetkili İran'ın sahip olduğu köktendinci görüşleri paylaşırlar. Onlara gizlice yardım etmeleri beklenmedik bir şey değil."

Thomas bir fırsat bulup saatine baktı. Dördü on geçiyordu. Buraya geleli iki saati geçmişti ve yorulmaya başlamıştı.

"Özür dilerim ama geç oldu," dedi sonunda biraz çekinerek. "Buraya neden geldiğimi açıklar mısınız?"

CIA direktörü parmaklarını maun masanın cilalı yüzeyine vurdu. "Tabii ki açıklarım," dedi kısık bir sesle. Don Snyder'a baktı. Analizcinin tüm bu süre boyunca gıkı çıkmamıştı, sanki orada değilmiş gibi. "Don, arkadaşımıza Aziz el-Muttaki'den bahsettin mi?"

"Evet, Bay Bellamy." Ses tonundaki hürmette bir eksilme olmamıştı.

"Peki, ona Aziz'in, Hizbullah'ın askerî kanadı olan el-Mukaveme el İslamiye'nin mensubu olduğunu söyledin mi?"

"Evet, Bay Bellamy."

"Peki, Hizbullah'ın parasının büyük bölümünün nereden geldiğini söyledin mi?"

"Hayır, Bay Bellamy."

Mavi gözlerinde beliren bir kıvılcımla dikkatini tekrar Thomas'a çevirdi. "Hizbullah'ı mali yönden destekleyenin kim olduğunu hâlâ bilmiyor musun?"

"Ben mi?" dedi tarihçi. "Hayır."

"Söyle ona, Don."

"İran, Bay Bellamy."

Thomas bir süre bu yeni bilgiyi ve onun etkilerini düşündü. "İran mı?" diye sordu. "Peki, bu ne demek?"

Bellamy tekrar Don'a hitap etti ama gözlerini Thomas'tan ayırmadı. "Don, ona Profesör Siza'yı anlattın mı?"

"Evet, Bay Bellamy."

"Profesör Siza'nın gençken nerede görev yaptığını söyledin mi?"

"Hayır, Bay Bellamy."

"Öyleyse anlat."

"İleri Araştırma Enstitüsü'nde, Bay Bellamy."

Bellamy, Thomas'a döndü. "Anladın mı?"

"Aslında hayır."

"Don, bu enstitü nerede?"

"Princeton'da, Bay Bellamy."

"Profesör Siza'nın döneminde orada bulunan en ünlü bilim adamı kimdi?"

"Albert Einstein, Bay Bellamy."

CIA direktörü, Thomas'a bakarken kaşlarını kaldırdı. "Şimdi anladın mı?"

Tarihçi çenesini sıvazladı, yeni bilginin getirdiklerini düşündü. "Evet," dedi. "Ama tüm bunlar ne demek oluyor?"

Frank Bellamy iç çekti. "Demek ki sorulması gereken birkaç soru var." Sol başparmağını kaldırdı. "Birinci soru: Aziz el-Muttaki'nin saç telinin Portekiz'in en önemli fizikçisinin evinde ne işi var?" İşaret parmağını kaldırdı. "İkinci soru: Einstein'la aynı dönemde Princeton'da çalışmış olan Profesör Siza şimdi nerede?" Şimdi de orta parmağını kaldırdı. "Üçüncü soru: Hizbullah gibi bir örgüt neden özellikle bu fizikçiyi kaçırdı?" Yüzük parmağını kaldırdı. "Dördüncü soru: Profesör Siza, Ben-Gurion'un Einstein'dan istediği yapımı kolay ve çabuk nükleer silahla ilgili ne biliyor?" Sıra serçe parmağına geldi. "Beşinci soru: İran, Hizbullah'ı kullanarak nükleer silah yapmanın başka bir yolunu mu arıyor?"

Thomas oturduğu yerde kımıldandı. "Sanırım tüm bu soruların cevabını biliyorsunuz."

"Sen tam bir dâhisin," dedi Bellamy, yüzünde hiçbir ifade yoktu.

Tarihçi bunun ardından acaba ne gelecek diye bekledi ama bir şey olmadı. Frank Bellamy ağır ağır nefes alıp konuşmadan ona bakmaya devam etti. Greg Sullivan gözlerini masaya dikmişti, bu önemli meselenin etkisi altında kalmış havası veriyordu. Don Snyder ise hâlen açık olan dizüstü bilgisayarıyla emir bekliyordu.

"Yani... eğer cevapları biliyorsanız," diye kekeledi Thomas, "artık her neyse... benden ne istiyorsunuz?"

Soğuk bakışlı adam cevap vermeden önce biraz düşündü.

"Ona kızı göster, Don," diye mırıldandı sonunda.

Snyder aceleyle bilgisayara bir şeyler yazdı. "Buyurun, Bay Bellamy," dedi ve ekranı onlara doğru çevirdi.

Bellamy, "Bu kadını tanıdın mı?" diye sordu Thomas'a.

Tarihçi ekrana baktığında siyah saçlı ve kahverengi gözlü güzel bir kadın gördü. "Ariana!" dedi heyecanla ve Bellamy'e baktı. "Onun da bu işin içinde olduğunu söylemeyin..."

Mavi gözlü adam bilgisayarın başındaki genç adama döndü. "Don, dostumuza o kadının kim olduğunu anlat."

Snyder, ekrandaki resmin yanında bulunan yazılı bilgilere başvurdu. "Ariana Pakravan, 1966, İsfahan, İran doğumlu, Buşehr projesinde ilk görev alan bilim adamlarından biri olan Sancar Pakravan'ın kızı. İslam Devrimi başladığında Ariana, Paris'te okuyordu. Nükleer fizik doktorasını Sorbonne'da tamamladı ve Fransız kimyacı Jean-Marc Ducasse'la evlenip 1992'de de boşandı. Çocuğu yok. 1995'de İran'a döndüğünde Bilim Bakanlığı'nda doğrudan Bakan Bozorgmehr Shafak'a bağlı olarak görev yapmaya başladı."

"Bana anlattığının aynısı," diye çabucak onayladı Thomas, aldatılmadığını görmek hoşuna gitmişti.

Frank Bellamy hayretle baktı. "Bunların hepsini sana mı anlattı?"

Tarihçi güldü. "Hepsini değil tabii ki. Ama bana anlattıkları bu bilgilere uyuyor."

"Sana Bilim Bakanlığı'nda görev yaptığını söyledi mi?"

"Evet, söyledi."

"Yatakta çok iyi olduğunu söyledi mi?"

Bu sefer şaşırma sırası Thomas'a gelmişti. "Affedersiniz?"

"Sana yatakta çok iyi olduğunu söyledi mi?"

"Ne yazık ki sohbetimiz o kadar ileri gitmedi," dedi çekinerek. Durdu. "Öyle mi?"

Bellamy'nin yüzünde birkaç saniye bir hareket olmadı ama ağzının kenarındaki hafif titreme bunun başka bir gülümsemenin başlangıcı olabileceğine işaret ediyordu. "Eski kocası öyle olduğunu söyledi."

Thomas güldü. "Demek ki bana her şeyi söylememiş."

CIA direktörü onun gülüşüne eşlik etmedi. Yüzünü asıp gözlerini kıstı. "Senden ne istedi?"

"Özel bir şey değil. Eski bir belgeyi tercüme etme görevini verdi bana."

"Ne belgesi?"

"Yayımlanmamış bir belge... ah... Einstein'ın."

Ünlü bilim adamının adını söylediği anda Thomas'ın gözleri kocaman oldu. Ne tesadüf, diye geçirdi içinden. Einstein'ın yazdığı bir belge. Gerçekten de tesadüf mü, diye düşündü hemen. Bunun meselenin kalanıyla ne ilgisi olabilirdi?

"Kabul ettin mi?"

"Evet, iyi para ödüyorlardı."

"Ne kadar?"

"Ayda yüz bin dolar."

"Bedavaymış."

"Üniversitede bir yılda kazandığımdan fazla!"

"Eğer bizim için de çalışırsan biz de sana aynı parayı öderiz."

Thomas hayretle ona baktı. "Ne yaparsam?"

"Tahran'a git ve o belgeye bak."

"Hepsi bu mu?"

"Bu ve birkaç küçük şey daha."

Tarihçi gülümsedi ve başını iki yana salladı. "Hayır, böyle şey olmaz," dedi. "Ben James Bond değilim. Ben sadece kripto analiz ve eski diller konusunda uzman bir tarihçiyim. CIA için çalışmam."

"Tabii ki çalışırsın."

"Hayır, kesinlikle çalışmam."

Frank Bellamy masanın üzerine eğildi, vahşi bakışları bıçak gibi Thomas'a saplanıyordu, dudaklarında donuk bir öfke ve boğuk sesine gizlenmiş sinsi ve tehditkâr bir havayla konuştu.

"Profesör Noronha, size şöyle anlatayım," diye mırıldandı kısık sesle. "Teklifimi reddederseniz hayat sizin için fazlasıyla zorlaşır." Bir kaşını kaldırdı. "Hatta kimbilir o hayatı kaybedebilirsiniz bile." Ağzının kenarında gülüşü andıran o işaret tekrar belirdi. "Ama eğer kabul ederseniz dört şey olur. Birincisi, ayda iki yüz bin dolar kazanırsınız; yüz bin bizden yüz bin İranlılardan. İkincisi, zavallı Profesör Siza'nın bulunmasına yardımcı olabilirsiniz; kızı, babasının nerede olduğunu bilmediği için çok üzgün. Üçüncüsü, dünyayı teröristlerin eline nükleer bomba geçmesi gibi bir felaketten kurtarmış olursunuz. Ve dördüncüsü ve sizin açınızdan bakıldığında belki de en önemlisi, yaşamaya devam edersiniz." Sandalyesinde arkasına yaslandı. "Anlatabildim mi?"

Tarihçi ona baktı. Tehdit edildiği için sinirlenmişti, çıkış yolu olmadığı için daha da sinirlenmişti: Karşısında duran adamın elinde büyük bir güç vardı ve bunu sonuna kadar yararına olacak şekilde kullanıyordu.

"Anlatabildim mi?" diye sordu Bellamy tekrar.

Thomas yavaşça başını salladı. "Evet."

"Tam bir dâhisin."

"Siktir git!" diye bağırdı tarihçi cevaben.

Amerikalı ilk kez güldü. Sanki hıçkırıyormuş gibi nahoş kahkahalar yükseldi adamdan ve ancak kahkahalar yerini öksürüğe bırakınca

durabildi. Kendisini toparladıktan sonra, yüzü biraz kızarmış olsa da, eski ifadesine geri döndü ve Thomas'a baktı.

"Cesur adamsın, Thomas. Aferin." Çıt çıkarmadan izleyen Sullivan ve Snyder'ı işaret etti. "Gözümün içine bakıp 'siktir git' diyecek fazla kişi yoktur. Başkan bile diyemez," dedi Thomas'ı işaret ederek, birden tehditkâr bir havaya bürünmüştü. "Sakın bir daha yapayım deme, duydun mu beni?" diye kükredi.

"Hımm."

"Duydun mu beni?"

"Evet."

Amerikalı alnını kaşıdı. "Güzel," dedi, kendisine hâkimdi. "Sana Ben-Gurion'un Einstein'a verdiği görevi anlatmayı bitirmedim. Gerisini duymak ister misin?"

"Madem istiyorsun..."

"Einstein, Ben-Gurion'la görüştükten bir ay sonra yeni bir atom bombası tasarlamaya başladı. İsrail'in sınırlı kaynaklarıyla çabucak ve gizlice üretebileceği bir silah yapması gerektiğini biliyordu. Einstein'ın bu proje üzerinde en az üç yıl, 1954'e kadar, çalıştığını biliyoruz, belki öldüğü yıl olan 1955'te de çalışmaya devam ediyordu. Dâhimizin yaptıklarıyla ilgili çok az şey biliniyor. Bize sürekli rapor veren bir meslektaşı, Einstein'ın kendisine görülmüş en büyük patlamanın formülüne sahip olduğunu söylediğini bildirdi. Muhbirimize göre öylesine büyükmüş ki, Einstein bile bunu keşfettiğinde şok olmuştu." Bellamy'nin yüzünde bir şeyleri hatırlamaya çalışan birisinin ifadesi belirdi, sanki birden bildiklerinden şüphe etmiş gibiydi. "Evet, doğru," dedi sonunda. "Şok olmuştu. Muhbir bu kelimeyi kullanmıştı. Şok."

"Peki, o belgenin nerede olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu Thomas.

"Kayboldu ve Einstein, sırrını mezara götürdü. Ama güvendiği birisine teslim etmiş olabilir. Einstein'ın, İleri Araştırma Enstitüsü'ndeki genç bir fizikçiyle arkadaş olduğunu söylerler ve bu fizikçinin adı..."

"Profesör Siza!"

"Tam bir dâhisin. Hiç şüphe yok," dedi Bellamy. "Evet, Profesör Siza. Üç hafta önce kaybolan aynı kişi. Evinde tehlikeli Hizbullah ajanı Aziz el-Muttaki'nin saçını bulduğumuz aynı kişi. İran tarafından desteklenen terör örgütü Hizbullah'ın adamı. Gizlice nükleer silah yapmak için her şeyi deneyen aynı İran."

"Tanrım!"

"Şimdi neden seninle konuşmak istediğimizi anladın mı?"

"Evet."

"Muhbirimizin açığa çıkardığı bir şeyi daha söylemeyi unuttum."

"Hangi muhbir?"

"Einstein'ın dostu, küçük dâhimizin Ben-Gurion'un kendisine verdiği görevi anlattığı kişi."

"Ah, evet."

"Muhbirimiz bize Einstein'ın bu projeye bir isim bile verdiğini söylemişti."

Thomas kalbinin hızla çarpmaya başladığını hissetti. "Ne ismi?"

Frank Bellamy derin bir nefes aldı.

"*Die Gottesformel*. Tanrı'nın Formülü."

Beş

Mondego Nehri'nin karşı kıyısına kümelenmiş olan beyaz duvarlı ve çatıları kiremitlerle kaplı göz alıcı evler, eski surla çevrili çınar ağaçlarının tepesinden etrafı gözetliyorlardı. Üniversitenin geniş ve alçak binası şehre hâkim konumdaydı, güzel çan kulesi ise herkese yolunu gösteren tepe üzerindeki bir deniz feneri gibi tümünü gölgede bırakıyordu.

Güneş Coimbra'ya yüzünü gösterdi.

Araba, Choupalinho Parkı'nı geçti, görüntüsü aynadaki gibi nehrin yüzeyine düştü; eski tahkimli şehir nehrin sol yakasındaydı. Elleri direksiyonda olan Thomas, şehri ve tüm dünya üzerinde sadece Coimbra'yı evi olarak gördüğünü düşündü. Eski ile yeninin, geleneksel ile yaratıcının, fado ve rock müziğin, romantizmin ve kübizmin, inanç ve bilginin bir karışımıydı. Kalabalık öğrenci nüfusu ana caddeleri ve ışıklı evleri doldurmuştu. Kollarının altında kitaplar ve gözlerinde parlak bir geleceğin umudu olan genç erkek ve kadınlar şehrin ana sanayisinin bitmez tükenmez kaynaklarıydılar: üniversitenin.

Thomas, Santa Clara Köprüsü'nden geçip sola dönerek Largo da Portagem'e girdi. Tren istasyonuna yakın bir park yerine arabasını

bırakıp yaya olarak Baixinha'ya, aşağı şehir diye bilinen labirentin içine girdi. İki yanı dükkânlar, kafeler, pastaneler ve butiklerle dizili uzun bir cadde olan Rua Ferreira Borges'den güzel Praça do Comercio'ya gelene dek devam etti.

Dar bir ara sokaktan inerek demir kapılı asansörlü ve küf kokan dört katlı bir binaya girdi. Düğmeye bastı, kısa ve sarsıntılı bir yolculuktan sonra üçüncü katta indi.

"Thomas," dedi annesi kapıda kollarını açarak. "Geldiğine çok sevindim. Çok endişelenmiştim!"

Sarıldılar.

"Öyle mi? Neden?"

"Ne demek neden? Otoyol yüzünden tabii ki."

"Ne olmuş ki?"

"Çok tehlikeli, tatlım. Haberleri izlemiyor musun? Dün Santarém'de korkunç bir kaza oldu. Bir aile yolda hız yapmadan giderken başka bir araç gelip onlara çarpmış. Bebekleri ölmüş, zavallı küçük şey."

"Yapma anne, böyle her şeyden korkarsak o zaman hiç evden çıkamayız."

"Ama ev bile tehlikeli zaten. Bunu biliyor muydun?"

Thomas güldü. "Öyle mi? Ne zamandan beri?"

"Haberlerde dinledim, istatistiklere göre kazaların çoğu evde oluyormuş. Buna ne diyeceksin?"

"Normaldir. İnsanlar zamanlarının çoğunu evde geçiriyorlar."

"Benden söylemesi tatlım," diye iç çekti annesi, ellerini dua eder gibi birleştirdi. "Hayat her geçen gün daha da zorlaşıyor."

Thomas ceketini çıkarıp askıya astı. "Bu doğru," dedi, konuşmayı sona erdirmek istiyordu. "Babam nasıl?"

"Dinleniyor, zavallı adam. Baş ağrısıyla uyandı ve ilaç aldı, o yüzden belki bir iki saat daha uyur." Mutfağı işaret etti. "İçeri gel. Yemek yapıyordum."

Thomas mutfak masasına oturdu, yolculuk onu yormuştu. "Durumu nasıl?"

"Babanın mı?" Graça Noronha başını iki yana salladı. "İyi değil, ne yazık ki. Canı yanıyor, enerjisi yok, morali bozuk..."

"Ama radyasyon işe yarayacak, değil mi?"

Graça oğluna baktı. "Morali bozuk olsa da umudu olduğunu biliyorsun." İç çekti. "Ama Dr. Gouviea radyasyonun sadece süreci yavaşlatacağını söyledi. Hepsi bu."

Thomas başını eğdi. "Sence ölecek mi?"

Annesi nefesini tuttu, ne demesi gerektiğini düşündü. "Evet," diye fısıldadı sonunda. "Ona mücadele etmesini, her zaman bir çare olacağını söyledim. Fakat Dr. Gouviea bana fazla umutlanmamamı ve kalan zamanı en iyi şekilde değerlendirmemi söyledi."

"Bunu biliyor mu?"

"Baban aptal biri sayılmaz, değil mi? Durumun ciddi olduğunu biliyor, kimse bunu ondan saklamadı. Sadece umudunu canlı tutmaya çalışıyoruz."

"Nasıl karşıladı?"

"Kimi gün biraz daha iyi oluyor. Başta bunun büyük bir hata olduğunu, testlerin falan karışmış olabileceğini..."

"Evet, bunu söylemişti."

"Ama sonunda kabullendi. Morali günden güne değişiyor, hatta bazen ânı ânına uymuyor. Kimi zaman morali yerlerde; öleceğini ama bunu istemediğini söylüyor. Öyle zamanlarda benim tesellime ihtiyaç duyuyor. Ardından sanki hiçbir şey olmamış gibi tam zıddı şeyler söylüyor. Yolculuk planları yapıyor, Brezilya'ya gitmekten ya da Mozambik'te safariye çıkmaktan bahsediyor, bunun gibi şeyler. Dr. Gouviea böyle hayal kurmasının onun için iyi olduğunu ve karışmamamız gerektiğini söyledi, depresyonla mücadelesine yardımcı olurmuş. Bence de haklı."

Thomas üzgün bir ifadeyle konuştu. "Ne trajedi."

Graça tekrar iç çekti. "Ah, korkunç bir şey." Kötü düşünceleri kovmak istermiş gibi başını iki yana salladı. "Neyse bu kadar yeter," dedi konuyu değiştirmek için. Oğlunun çantasını görmek için başını çevirip baktı ama bir şey göremedi. "Kalmayacak mısın, tatlım?"

"Hayır, Anne. Bu gece Lizbon'a dönmem gerekiyor."

"Bu kadar çabuk mu? Neden?"

"Sabaha yola çıkıyorum."

Kadın elleriyle yüzünü kapattı. "Aman Tanrım! Yine mi uçacaksın?"

"Tabii ki Anne. Bu benim işim."

"Yüce Tanrım! Bıktım bundan. Sen ne zaman yola çıksan ben diken üstünde oluyorum. Boynu kesilecek tavuk gibi hissediyorum kendimi."

"Sakin ol, endişe edecek bir şey yok."

"Peki, nereye gidiyorsun, Thomas?"

"Frankfurt üzerinden Tahran'a."

"Tahran mı? Orası Arabistan'da değil mi?"

"İran'da."

"Ah, ama o aşırıların ülkesine gitmiyorsun, değil mi? Eyvahlar olsun! Onların hepsinin fanatik olduğunu ve Batı'dan nefret ettiklerini bilmiyor musun?"

"Of, yapma!"

"Ben ciddiyim! Geçen gün haberlerde gördüm. O Araplar Amerikan bayrağını yakıp..."

"Bunlar Arap değil, İranlı."

"Ne fark eder, yine de Arap sayılırlar, Iraklı ve Cezayirliler gibi."

"Hayır değil. Müslümanlar ama Arap değiller. Araplar Samidir, İranlılar ise Aridir."

"Daha da fena, eğer Arilerse demek ki hepsi Nazi!"

Thomas bıkkınlıkla gözlerini devirdi. "Hayır!" diye bağırdı. "Öyle değil! Ariler dediğimiz zaman Hintli, İranlı ve Avrupalı gibi Hint Avrupalılardan bahsediyoruz demektir. Araplar ise Samidir, Yahudiler gibi."

"Ne fark eder. Arapmış, Naziymiş, hepsi aynı. Ya Mekke'ye doğru secde ediyorlar ya da bir şeyleri patlatıyorlar."

"Saçmalığın daniskası ama bu söylediklerin."

"Hiç de değil. Neden bahsettiğimi biliyorum."

"Nasıl böyle kesin konuşuyorsun? Hiç oralara gittin mi?"

"Gitmeme gerek yok. Oralarda neler olup bittiğini gayet iyi biliyorum."

"Öyle mi? Peki, nasıl başarıyorsun bunu?"

Annesi fırından uzaklaşarak bir adım öne çıktı, gözlerinin içine baktı ve ellerini kalçasına koydu. "Haberleri izleyerek tabii ki."

Thomas pirinçli pudingini bitirmek üzereyken babasının öksürdüğünü duydu. Az sonra odasının kapısı açıldı ve Manuel Noronha üzerinde bornozuyla mutfağa girdi, hırpani görünüyordu.

"Merhaba, Thomas. Nasılsın?"

Thomas ayağa kalktı. "Selam, Baba. Nasıl gidiyor?"

Yaşlı matematik profesörü yüzünü ekşitti. "İdare eder."

Mutfak masasına oturdu ve kirli tabakları alan karısı müşfik bir ifadeyle ona baktı. "Bir şeyler yemek ister misin, Mané?"

"Biraz çorba olabilir."

Graça bir kâseye çorba koydu ve önüne getirdi. "Al bakalım. Başka bir şey ister misin?"

"Hayır, bu kadar," dedi Manuel, çekmeceden bir kaşık almak için uzandı. "Pek aç değilim."

"Tamam, ama eğer istersen dolapta biraz et var." Kadın mutfaktan çıkıp paltosunu giydi. "São Bartolomeu Kilisesi'ne gidiyorum. Şimdi iyisin, değil mi?"

"Görüşürüz, anne."

Graça Noronha daireden çıkıp baba ve oğlu baş başa bıraktı. Bu durum Thomas'ı pek rahatlatmamıştı; nihayetinde o annesine yakındı. Annesi konuşkan ve sıcakkanlıydı, babası ise sessiz ve odasından pek çıkmayan, içine kapanık birisiydi; kendisini rakamlara ve denklemlere adamış, ailesi ve diğer şeylerle arasına mesafe koymuştu.

Sessizlik.

Dairenin ortamı ister istemez gerildi, Manuel Noronha'nın kaşığının kâseden çıkardığı ses ve ağız şapırtısı haricinde çıt çıkmıyordu. Thomas babasının kaybolan arkadaşı Augusto Siza'yla ilgili birkaç soru sordu ama Manuel herkesin bildiğinin dışında bir şey bilmiyordu. Söylediğine göre bu durum fakültedeki herkesi o kadar üzmüştü ki, Profesör Siza'nın asistanı bir süre evden bile çıkmamıştı, bakkala gittiği ve birisinden kendisi için bir şey saklamasını istediği zaman hariç.

Bu konu da çok geçmeden cazibesini yitirdi ama Thomas babasıyla başka ne konuşabileceğini bilmiyordu; babasıyla doğru düzgün bir sohbet etmiş olduğunu hatırlamıyordu bile. Bu garip sessizliği sona erdirme gayesiyle ona Kahire'ye yaptığı yolculuğu anlatmaya başladı, Mısır Müzesi'nde incelemeye gittiği dikilitaşı tarif etti. Babası sadece arada bir mırıldanarak dinledi; fazla önem vermediği açıktı. Aklı başka yerdeydi, belki kanserle şekillenen kaderinde, belki de genelde kaybolup gittiği soyut ufuktaydı.

Sessizlik geri döndü.

Thomas ne diyeceğini bilmiyordu. Babasının soluk ve kırışık derisini, cılız yüzünü, kırılgan ve yaşlı bedenini inceledi. Babası gözlerinin önünde hızla ölüme doğru gidiyordu ve Thomas hâlâ onunla konuşmakta güçlük çekiyordu.

"Nasıl hissediyorsun, baba?"

Manuel Noronha kaşığını havada tuttu ve oğluna baktı. "Korkuyorum," dedi kısaca.

Thomas ağzını açtı, neden korktuğunu soracaktı ki vazgeçti: Cevap belliydi. İşte tam o anda, o saniyede aklına gelmiş olan soruyu sormadığı zaman bu seferki cevapta bir farklılık olduğunu anladı. Babası ilk kez hissettiğini söylemişti; ilk kez Thomas'a bir şey hakkında ne hissettiğinden bahsetmişti. Sanki o anda bir dönüşüm yaşanmıştı, onları ayıran duvarda bir gedik açılmış gibiydi, sanki taşkın bir nehrin üzerinde bir köprü inşa edilmiş, baba ile oğul arasındaki engel küçülerek önemsiz bir hale gelmişti. Denklemler, logaritmalar, formüller ve teoremlerle çevrili yaşayan, matematik dehası, büyük adamın nihayet ayakları yere değmiş ve oğluyla temas kurmuştu.

"Anlıyorum," diyebildi Thomas ancak.

Manuel Noronha başını iki yana salladı. "Hayır, evlat. Anlamıyorsun." Sonunda kaşığı ağzına getirdi. "Sanki ölmeyecekmiş gibi yaşıyoruz bu hayatı, sanki ölüm sadece başkalarının başına gelir ve bize de uzun zaman uğramayacağı kesindir, diye düşünüyoruz, o yüzden de üzerinde düşünmeye zahmet etmiyoruz. Bizler için ölüm soyut bir kavram. Hâlâ sınıfımı ve araştırmamı düşünüyorum, annen kiliseyi, haberlerde ya da dizilerde gördüğü acı çeken insanları düşünüyor, sen ise maaşını, artık olmayan karını, papirüsleri, dikilitaşları ve seninle hiçbir ilgisi olmayan diğer antikaları düşünüyorsun."

Mutfak penceresinden Praça do Comercio'nun aşağısındaki terasta oturan insanlara baktı. "İnsanlar sanki uyurgezer gibi yaşıyorlar hayatlarını. Önemsiz şeyleri kafaya takıyorlar: Şöhret ve para istiyorlar, diğerlerini kıskanıp hiçbir önemi olmayan şeyler için büyük mesafeler kaydediyorlar. Anlamsız hayatlar sürüyorlar. Yiyor, uyuyor ve kendilerini meşgul edecek sorunlar icat ediyorlar. Asıl olanı unutup geçici olana takılıyorlar." Başını iki yana salladı. "Sorun ölümün soyut bir şey olmamasında. O yanımızda, hemen köşede

bekliyor. Bir gün iyisin, yaşam yolunda yarı uykulu yürüyorsun ve doktor gelip öleceğini söylüyor. O anda kâbus aniden tahammül edilemez hale geliyor ve böylece uyanıyoruz."

"Sana da böyle mi oldu, Baba?"

Manuel masadan kalktı, kâseyi lavaboya bıraktı ve temizlemek için musluğu açtı.

"Evet," dedi, musluğu kapattı ve yerine oturdu. "Son anlarımı yaşayabilmek için uyandım." Lavaboya baktı. "Hayatımın şu lavabodan akan su gibi akıp gittiğini görmek için uyandım." Öksürdü. "Kimi zaman başıma gelen bu şey yüzünden çok öfkeleniyorum. Neden ben, diye düşünüyorum? Etrafta hiçbir şey yapmadan vaktini israf eden onca insan varken neden bu benim başıma geldi?" Eliyle yüzünü ovuşturdu. "Geçen gün hastaneye giderken Chico da Pinga'ya denk geldim. Onu hatırlarsın?"

"Kim?"

"Chico da Pinga."

"Hayır. Tanımıyorum."

"Tanıyorsun tabii ki. İhtiyar bir ayyaştır. Üstünde leş gibi paçavralarla ortalıkta dolaşırken görmüşsündür onu."

"Ah, tamam! Kimden bahsettiğini anladım. Küçükken görürdüm onu. Hâlâ yaşıyor mu?"

"Yaşamak mı? Adam turp gibi! Sürekli sarhoştur, hiçbir şey yapmaz, hayatı boyunca da yapmadı; leş gibi kokar, tükürür, karısını döver. İşe yaramaz herifin tekidir! Onu gördüm ve düşündüm: Neden bu hasta olmuyor? Nasıl bir tanrı bana bu hastalığı layık görürken öyle bir asalağa hiç dokunmaz?" Gözleri kocaman oldu. "Bunu düşündüğümde küplere biniyorum."

"Böyle düşünmemen gerek, baba."

"Ama bu adil değil! Böyle düşünmemem gerektiğini biliyorum, diğerlerinin felaketini düşünmek hayırlı bir şey değil ama yine de ben

bu halde iken Chico da Pinga'yı sağlıklı gördüğümde kudurmadan edemiyorum!"

"Biliyorum."

"Diğer taraftan bu duygunun beni ele geçirmesine izin vermemem gerektiğini de biliyorum." Öksürdü. "Şimdi zaman çok kıymetliymiş gibi geliyor bana. İpleri ele alıp bunun keyfini çıkarmalıyım diye düşünüyorum, önceliklerimi gözden geçirip neyin önemsiz olup neyin olmadığına karar vererek kendimle ve dünyayla barışmalıyım." Elini salladı. "Kendi kafamın içinde çok fazla zaman geçirdim; anneni, seni, karını ve kızını görmezden geldim, gerçek aşkım olan matematik hariç her şeye sırtımı döndüm. Şimdi öleceğimi anladığım zaman tüm hayatımı sanki uyuşmuş halde, uykuda geçirmişim gibi geliyor bana, sanki hiç yaşamamışım gibi. Bu beni daha da kızdırıyor. Nasıl bu kadar aptal olabildim?" Sesini bir fısıltı seviyesine alçalttı. "O yüzden de kalan zamanımı uzun süreden beridir yapmadığım şeyleri yaparak geçirmek istedim. Hayatı yaşamak, dikkatimi önemli olan şeylere vermek istiyorum." Başını öne eğip göğsüne baktı. "Ama içimdeki şey buna fırsat tanır mı, bilmiyorum."

Thomas ne diyeceğini bilemedi. Babasının hayat ve o hayatı yaşama tarzı, hataları ve sevgi göstermesi gerekirken kendinden uzaklaştırdığı insanlarla ilgili böyle şeyler söylediğini ilk kez duyuyordu. Babası, Thomas'la olan ilişkisinden bahsediyordu: hiç paylaşmadıkları ilgi alanları, hiç okumadığı uykudan önceki masallar, hiç yapmadıkları futbol maçları, hiçbir zaman birlikte yapmadıkları her şey. Şu anda oğluyla arasındaki ilişkiyi sorguluyordu ve Thomas nasıl cevap vermesi gerektiğini bilmiyordu; sadece ikinci bir şans için dayanılmaz ve acı verici bir istek duyuyordu, tekrar babasının oğlu olmak ve o adamın da ona gerçek bir baba olması için. Evet, ikinci bir şansa sahip olmak mükemmel olmaz mıydı?

"Belki de zannettiğinden fazla zamanın vardır," diye bir laf etti Thomas pek farkında olmadan. "Belki vücut ölüp ruh yaşamaya de-

vam ediyordur. Belki de geçmiş yaşamındaki hataları telafi etmek için tekrar dünyaya geliyordur. Buna inanıyor musun, Baba?"

"Neye? Reenkarnasyona mı?"

"Evet."

Manuel Noronha buruk bir ifadeyle gülümsedi. "İnanmak isterdim. Benim durumumda kim olsa buna inanmak isterdi. Ruhun yaşamaya devam etmesi. Başka birisi olarak tekrar dünyaya gelmesi ve böylece yaşamaya devam edebilmek. Ne hoş bir düşünce." Başını iki yana salladı. "Ama ben bir bilim adamıyım ve boş yere böyle hayallere kapılmamın manası yok."

"Bu da ne demek şimdi? Ruhun yaşamaya devam ettiğine inanmıyor musun?"

"Ruh dediğin şey nedir?"

"O... bilmiyorum... Yaşam gücü, bize hayat veren öz."

Yaşlı matematikçi bir süre oğluna baktı.

"Thomas," dedi, "Bana bak. Ne görüyorsun?"

"Seni görüyorum, Baba."

"Bir vücut görüyorsun."

"Evet."

"Benim vücudumu. Bunu sanki benim kitabım, benim ayakkabım, benim kalemim der gibi söylüyorum. Tıpkı bu şekilde benim vücudum diyorum. Bana ait olan, benim sahip olduğum bir şey." Manuel, elini göğsüne getirdi. "Fakat eğer bu vücudun benim olduğunu söylüyorsam, o zaman aynı zamanda benim bu vücut olmadığımı da söylüyor oluyorum. Vücut bana ait ama o ben değil. Öyleyse ben neyim?" şakağına vurdu. "Ben düşüncelerim, tecrübelerim ve duygularımdan ibaretim. İşte ben buyum. Ben bir bilincim. Şimdi şöyle düşün: Benim bilincim, ben olan bu şey, benim ruhum mu?"

"Evet, sanırım öyle."

"Sorun, benim, vücudumda dolaşan kimyasal maddelerin, nöronlar arası elektrik akımlarının, DNA'da kodlanmış genetik mirasımızın ve çok sayıda iç ve dış etkenin bir ürünü olmam. Beynim, bilgisayar gibi çalışan karmaşık bir elektrokimyasal makine ve bilincim de var olduğum için sahip olduğum bu kavram, bir tür programdır. Anlıyor musun? Bir açıdan beyin, donanım; bilinç ise yazılım olarak bile kabul edilebilir. Doğal olarak bunun sonucunda bazı ilginç sorular akla gelir. Bir bilgisayarın ruhu var mıdır? Eğer insan çok gelişmiş bir bilgisayar ise bir ruha sahip midir? Elektrik kesilirse ruh yaşamaya devam eder mi? Nerede ve ne şekilde devam eder?"

"Yani ruh bedenden yükselir ve şeye gider..."

"Cennete mi?"

"Hayır, şeye gider... bilmiyorum, başka bir boyuta gider."

"Peki, bedenden yükselen bu ruh neden yapılmıştır? Atomdan mı?"

"Zannetmem. Cisimsiz olması gerekir."

"Yani atom yok."

"Zannetmem. Yani... çünkü o bir ruh."

"Tamam, bu da başka bir soruyu doğuruyor," dedi yaşlı matematikçi. "Gelecekte, günün birinde ruhum bu varlığını hatırlayacak mı?"

"Hatırlayacağını söylüyorlar."

"Ama bunun bir anlamı yok, değil mi?"

"Neden?"

"Dinle, Thomas. Bizim bilincimiz nasıl düzenlenmiştir? Ben, ben olduğumu, matematik profesörü olduğumu, senin baban ve annenin kocası olduğumu nasıl biliyorum? Castelo Branco'da doğduğumu ve neredeyse tümden kel olduğumu? Kendimle alakalı bunca şeyi nasıl biliyorum?"

"Hayat tecrüben sayesinde biliyorsun: yaptıkların, duydukların, söylediklerin, gördüklerin ve öğrendiklerin."

"Kesinlikle. Kendimle, tüm yaşadıklarımla, hatta bir saniye öncesine kadar olan her şeyle ilgili bir hafızaya sahip olduğum için kendimi biliyorum. Ben kendimin hafızasıyım. Peki, bu hafıza nerede saklı?"

"Beyinde tabii ki."

"Doğru. Benim hafızam beynimde, hücrelere depolanmış durumda. O hücrelerde vücudumun bir parçası. İşte soru da burada yatıyor. Vücudum öldüğünde hafıza hücrelerime oksijen gitmediğinden onlar da ölür. Tüm hafızam, kim olduğuma dair hafızam da bu nedenle silinir. O zaman ruhum nasıl olur da bu hayatı hatırlamayı başarır? Eğer ruh atomlardan oluşmuyorsa hafıza hücrelerine sahip olması da mümkün olamaz, değil mi? Diğer taraftan hayatıma dair hafızayı depolayan hücreler de çoktan ölmüş olacaktır. Öyleyse ruh nasıl hatırlamayı başarıyor? Bu sence de biraz saçma, değil mi?"

"Fakat baba bizden sanki bir makineymişiz, bilgisayarmışız gibi bahsediyorsun." Üzüntüyle başını iki yana salladı. "Haberin olsun; bizler bilgisayar değiliz, bizler insanız. Canlı varlıklarız."

"Öyle mi? Peki, ikisinin arasındaki fark nedir?"

"Biz düşünür, hisseder ve yaşarız. Bilgisayarlar bunların hiçbirini yapamaz."

"Farklı olduğumuza emin misin?"

"Olmadığımızı mı düşünüyorsun? Canlı varlıklar biyolojiktir, bilgisayar ise sadece devrelere itaat eder."

Manuel Noronha, sanki Tanrı'yla konuşuyormuş gibi, kafasını kaldırdı. "Bir de bu adamın doktorası var..."

Thomas tereddüt etti. "Neden şimdi bunu dedin? Komik bir şey mi söyledim?"

"Dert etme, evlat. Senin söylediğini herhangi bir biyolog da söylerdi. Eğer bir biyoloğa hayatın ne olduğunu sorarsan sana az çok şunu anlatır: Hayat karbon atomlarına dayalı karmaşık bir işlemler dizisidir." Vurgulamak için durdu. "Buraya dikkat et! En hayalci biyologlar bile bu ifadedeki asıl önem taşıyan kısmın 'karbon atomu' değil

de, 'karmaşık işlem' olduğunu kabul edecektir. Bildiğimiz tüm canlı varlıkların karbon atomundan oluştuğu doğrudur ama bu hayatın tanımının tam olarak tamamlayıcı bir öğesi değildir. Bazı biyokimyacılar dünya üzerindeki ilk canlı türlerinin karbon atomlarından değil de kristallerden oluştuğunu kabul ederler. Atomlar sadece hayatı mümkün kılan malzemelerdir. A atomu ya da B atomu olması fark etmez. Kafamda A atomu olduğunu ve daha sonra yerine B atomunun geçtiğini düşün. Bu artık var olmayacağım anlamına mı gelir?" Başını iki yana salladı. "Hiç zannetmem. Beni ben yapan şey bir taslaktır, bir bilgi yapısı. Diğer bir deyişle atomlar değil de, atomların diziliş şekli." Öksürdü. "Hayatın nereden geldiğini biliyor musun?"

"Nereden?"

"Maddeden."

"Hiç zannetmem."

"Anlatmak istediğim asıl noktayı görmüyorsun, Thomas." Manuel Noronha masaya vurdu. "Vücudumdaki atomlarla masadaki ya da galaksinin bir köşesindeki atomlar tamamıyla birbirinin aynıdır. Hepsi aynı. Fark, organize oluş şekilleridir. Sence atomları, canlı hücreleri oluşturacak şekilde düzenleyen nedir?"

"Bilmem."

"Yaşam gücü mü? Ruh mu? Tanrı mı?"

"Belki..."

"Hayır, evlat," dedi ihtiyar matematikçi, başını iki yana salladı. "Atomları, canlı hücreler oluşturacak şekilde düzenleyen fizik kanunlarıdır. Bu maddenin temel özelliğidir. Bir düşün: Bir grup cansız atomdan nasıl canlı bir sistem ortaya çıkar? Cevap karmaşıklık kanununun varlığında yatmaktadır. Yapılan araştırmalara göre sistemler fizik kurallarına uyan karmaşık yapılar oluşturmak için kendi kendilerini düzenlerler ve matematik denklemleri vasıtasıyla da kendilerini gösterirler. Nobel Ödülü'nü kazanmış olan bir fizikçi inorganik kimyasal tepkimelerin arkasında yatan denklemlerin, ileri biyolojik

sistemlerin basit davranışsal esaslarını belirleyen denklemlere benzer olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle canlı organizmalar inorganik sistemlerin muazzam karmaşıklıklarının bir ürünüdür. Bu karmaşıklığın nedeni yaşam gücü değil de, maddenin kendiliğinden organize olmasıdır. Örneğin, bir molekül birbirlerine son derece belirgin ve karmaşık bir yolla bağlı bir milyon atomdan oluşabilir ve hareketleri de son derece karmaşık kimyasal bir yapıyla kontrol edilir. Ne anlatmaya çalıştığımı anlayabiliyor musun?"

"Evet."

"Hayatın sırrı molekülleri oluşturan atomlarda değil, onların yapısı, karmaşık organizasyonlarındadır. Bu yapının var olmasının nedeni maddenin kendiliğinden organize olma kanununa uymasıdır. Benzer şekilde yaşam da, cansız maddenin karmaşıklığının bir ürünüdür, bilinç ise hayatın karmaşıklığının bir ürünüdür. Temel olan maddenin değil organizasyonun karmaşık olmasıdır." Çekmeceyi açtı, bir yemek kitabı çıkardı, kitabı açıp Thomas'a bir sayfa gösterdi. "Kelimeleri görüyor musun? Ne renk mürekkeple basılmışlar?"

"Siyah."

"Matbaanın bunun yerine pembe mürekkep kullandığını düşün." Manuel Noronha kitabı kapattı ve sallamaya başladı. "Kitabın içerisindeki mesaj değişir miydi?"

"Değişmezdi tabii ki."

"Kesinlikle. Çünkü bu kitabın ne olduğunu tayin eden şey basımında kullanılan mürekkebin rengi değil içerdiği bilginin yapısıdır. Harfler pembe ya da siyah olmuş bir önemi yok, önemli olan içindeki bilgidir, yapısıdır. *Savaş ve Barış*'ın bir kopyasını Times New Roman'da, bir kopyasını da Arial'da basabilirsin ama o hâlâ aynı kitaptır. Her iki şekilde de o Leo Tolstoy tarafından yazılmış *Savaş ve Barış*'tır. Diğer taraftan hem *Savaş ve Barış* hem de *Anna Karenina*'yı Times New Roman'da bassaydık, ikisi aynı kitap mı olacaktı? Yapıyı oluşturan şey renk ya da font değil metnin organizasyonu, semantiği ve yapısıdır.

Aynı şey yaşam içinde geçerlidir. Hayatın karbon atomuna, kristale ya da tümüyle farklı bir şeye dayalı olmasının hiçbir önemi yoktur. Hayatı, hayat yapan şey bir bilgi yapısı, kompleks organizasyondur. Benim ismim Manuel ve ben bir matematik profesörüyüm. Benim vücudumdaki A atomunu alıp yerine B atomu koyabilirsin ama bilgi korunduğu, yapı sağlam kaldığı müddetçe, ben, ben olmaya devam edeceğim. Tüm atomlarımı değiştirip yerine yenilerini koyabilirsin ama ben yine aynı kalırım. Zaten hayatımız boyunca atomlarımızın neredeyse tamamının değiştiği de ispatlandı. Ama ben yine benim. Lizbon futbol takımı Benfica'nın tüm oyuncularını değiştirsen de Benfica, Benfica olmaya devam eder; içinde ister şu ister bu oyuncu olsun. Onu takım yapan A ya da B oyuncusu değil bir kavramdır, semantikler ve bilgi yapısıdır. Aynısı hayat için de geçerlidir. Belli bir noktadaki bir boşluğu hangi atomun doldurduğunun bir önemi yoktur. Önemli olan yapının kendisidir. Atomlar benim kimliğimi belirleyen ve organlarımın çalışmasını sağlayan bilgi yapısını işler kıldığı müddetçe yaşam var olur. Anladın mı?"

"Evet."

"Yaşam, çok karmaşık bir bilgi yapısıdır ve tüm eylemler de bilginin işlenmesiyle ilgilidir." Yaşlı matematikçi öksürdü. "Bu tanımın önemli sonuçları da ortaya çıkmakta tabii ki: Eğer yaşamı mümkün kılan şey bir taslak, semantikler, çevresindeki dünya ile etkileşerek gelişen bir bilgi yapısı ise o zaman bizim de bir tür program olduğumuzu söylemek mümkündür." Tekrar şakağına vurdu. "Bizler son derece karmaşık, ileri bilgisayar programlarıyız."

"Peki, bu bilgisayarda hangi program yüklü?"

"Genlerimizin hayatta kalması. Bazı biyologlar insanı böyle tarif ediyorlar, körü körüne genlerinin hayatta kalmasını sağlamaya programlanmış bir tür robot. Böyle söylendiğinde biraz rahatsız edici olduğunun farkındayım ama biz buyuz: genlerimizi korumaya programlı bilgisayarlar."

"Bu tanıma göre bilgisayar da canlı bir varlık."

"Kesinlikle. Karbona dayalı olmayan bir canlı türü."

"Ama bu imkânsız!"

"Neden?"

"Çünkü bir bilgisayar önceden belirlenmiş bir programa göre hareket etmekle sınırlıdır."

"Tüm karbon tabanlı canlıların yaptığı da budur," diye cevap verdi Manuel Noronha. "Senin takıldığın yer bir bilgisayarın etki-tepki prensibine göre hareket etmesi, öyle değil mi?"

"Yani... Evet."

"Ya Pavlov'un köpeği? O da programlı etki-tepki, değil mi? Ya bir karınca, bitki ya da çekirge?"

"Evet... Ama bu farklı."

"Hiç de farklı değil. Eğer bir çekirgenin programını bilseydik, onu çeken, iten, motive eden ve korkutan şeyleri bilseydik onun davranışlarını tahmin edebilirdik. Çekirgeler nispeten basit programlara sahipler. X olursa, onlar da A şeklinde tepki verirler. Y olursa da B şeklinde tepki verirler. Tıpkı yaptığımız makineler gibi."

"Fakat çekirgeler doğal makinelerdir. Bilgisayarlar ise suni makinelerdir."

Manuel bir örnek bulmak için mutfakta etrafına bakındı. Gözüne dışarıdaki ağaç ve ona doğru uçan bir serçe takıldı.

"Kuşları ele alalım. Yuvaları doğal mıdır, suni midir?"

"Doğaldır tabii ki."

"O zaman insanın yaptığı her şey de doğaldır. Biz doğaya insan-merkezci açıdan bakarız. Her şeyi doğal ya da suni olarak ayırırız ve suni şeylerin insan tarafından yapıldığını ve doğal olan şeylerin de doğaya, bitkilere ve hayvanlara ait olduğunu söyleriz. Eğer insan da bir hayvansa, tıpkı kuş gibi, o zaman onun yaptığı şey de doğaldır. Değil mi?"

"Evet."

"Doğal bir canlı olarak yaptığı her şey de doğaldır. Yani tıpkı kuşun yaptığı yuva gibi onun yaptığı şeyler de doğaldır." Öksürdü. "Anlatmaya çalıştığım şey doğada olan her şeyin doğal olduğudur. İnsanın yarattığı şeyin suni olduğu sadece bizim söylediğimiz bir şeydir ve gerçekte kuşun yaptığı şey kadar doğaldır. Bu nedenle bilgisayarlar da -tıpkı bir yuva gibi- doğal bir hayvan tarafından yapıldığı için doğaldırlar."

"Ama akıllı değiller."

"Kuşlar ve çekirgeler de değildir." Manuel Noronha yüzünü buruşturdu. "Ya da kuşlar, çekirgeler ve bilgisayarlar da akıllılar ama insan aklına sahip değiller. Bilgisayarlara gelince yüz yıl içerisinde bizim kadar ya da bizden daha akıllı olup olamayacaklarını bilemeyiz. Eğer böyle bir zekâ seviyesine çıkabilirlerse duygu ve hislerini geliştirip bilinçli hale geleceklerinden de şüphen olmasın."

"Hiç zannetmem."

"Duyguları ve bilinçleri olacağı kısmını mı?"

"Evet. Hiç zannetmem."

Manuel Noronha birden öksürük nöbetine yakalandı, öyle şiddetliydi ki neredeyse ciğerleri ağzına gelmişti. Thomas onun kendisini toparlamasına yardım edip ona bir bardak su verdi. Öksürüğü dinince endişeyle babasına baktı. "İyi misin, baba?"

"Evet."

"Biraz uzanmak ister misin? Belki de..."

"İyiyim, bir şey yok," diye kesti sözünü ihtiyar matematikçi.

"İyi görünmüyorsun."

"İyiyim," diye ısrar etti, nefesini toparladı. "Nerede kalmıştık?"

"Önemi yok."

"Hayır, hayır, açıklamak istiyorum. Bu önemli."

Thomas tereddüt etti, hafızasını yokladı.

"Ah... Ben bilgisayarların duygu ve bilinçleri olamayacağını söylüyordum."

"Hah, tamam!" dedi Manuel heyecanla, bahsettikleri konuyu hatırlamıştı. "Bilgisayarların duygu sahibi olamayacaklarına inanıyorsun, değil mi?"

"Evet. Ne duygu ne de bilinç."

"Ama çok yanılıyorsun." Manuel Noronha derin bir nefes aldı, solunumunu düzeltmeye çalışıyordu. "Duygu ve bilinç belli bir zekâ seviyesine varıldığında ortaya çıkar. Peki, zekâ nedir? Hımm?"

"Herhalde karmaşık düşünebilme yeteneği olmalı."

"Aynen. Diğer bir deyişle zekâ bir tür büyük karmaşıklıktır. Fakat bilincin ortaya çıkması için insan zekâsına sahip olmak zorunda değilsin. Örneğin köpekler insandan çok daha az zeki oldukları halde bir köpeğin sahibine onun duyguları ve bilinci olup olmadığını sorarsan sana hiç düşünmeden evet diyecektir. Bir köpeğin duyguları ve bilinci vardır. Bu duygular ve bilinç belli seviyede bir düşünce karmaşıklığına sahip olunduğu zaman ortaya çıkan mekanizmalardır."

"Yani eğer günün birinde bilgisayarlar da benzer bir karmaşıklık seviyesine erişirlerse duygu ve bilinç sahibi olacaklarına mı inanıyorsun, Baba?"

"Hiç şüphesiz."

"Benim buna inanmam biraz zor."

"Sen ve senin gibi bu meseleyi düşünmeyen pek çok kişi. Bilinçli makineler düşüncesi çoğu ölümlüyü korkutur. Yine de bu sorunu inceleyen bilim adamlarının büyük çoğunluğu simüle bir zekânın bilinç sahibi olmasına mümkün gözüyle bakmaktadırlar."

"Gerçekten de bir bilgisayarın akıllı olabileceğine inanıyor musun? Kendi başına düşünme yeteneğine sahip olabileceğine?"

"Tabii ki. İşin aslı bilgisayarlar zaten akıllılar. Örneğin bir solucandan daha akıllılar." Manuel Noronha işaret parmağını kaldırdı.

"İnsanlar kadar olmasa da bir solucandan daha akıllılar. Peki, insan zekâsıyla solucan zekâsını ayıran şey nedir? Karmaşıklık. Bizim beynimiz solucanınkinden çok daha karmaşıktır. Ama özünde aynı ilkeyle iş görür; ikisinde de sinapslar ve bağlantılar vardır ama insan beyni solucanınkiyle kıyaslanamayacak kadar karmaşıktır." Şakağına vurdu.

"Beynin ne olduğunu biliyor musun?"

"Kafatasının içinde olan şey."

"Beyin, tıpkı elektronik devre gibi çalışan organik bir kütledir. Kablolar yerine nöronlara sahiptir; çipler yerine beyin maddesi bulunur ama bire bir aynıdır. İşlevleri belirlenimcidir. Beyin hücreleri kollara belli bir düzende elektrik sinyalleri gönderir, önceden belirlenmiş bir elektrik akımı taslağına göre bunu yapmaktadır. Farklı bir taslak, farklı sinyallerin gönderilmesine neden olur. Tıpkı bilgisayarda olduğu gibi. Demek istediğim bir bilgisayarın beynini bugün olduğundan çok daha karmaşık şekilde yapabilirsek onun bizim seviyemize çıkmasını da sağlayabiliriz."

"Onlar da insanlar kadar zeki olabilirler mi?"

"Teoride bunun önünde bir engel yok. Senin de bildiğin gibi hesaplama hızında bilgisayarlar insanları çoktan geçtiler. Yaratıcılık açısından ise arada çok büyük fark var. Programlamanın kurucularından biri olan İngiliz Alan Turing bir bilgisayarla sohbet ettiğimiz günün –tıpkı diğer bir insanla yaptığımız gibi– bir bilgisayarın bizim gibi zeki olduğu ve düşünebildiğinin kanıtlandığı gün olacağını söyler."

Thomas şüpheyle baktı.

"Peki, bu gerçekten mümkün mü?"

"Uzunca bir süre bilim adamları karmaşık matematiksel sorun nedeniyle bunun mümkün olamayacağını düşündüler." Yaşlı matematikçi öksürdü. "Bizim mesleğimizdekilerin Tanrı'nın bir matematikçi olduğuna ve evreni de matematiksel denklemlere göre yapılandırdığına inandığını biliyor musun? Bu denklemler ne kadar karmaşık görünseler de tamamını çözmek mümkündür. Bir denklem

çözülemiyorsa bunun nedeni onun çözülemez olması değil bizim zekâmızın onu çözmeye yetmemesidir."

"Nereye varmaya çalıştığını anlamadım."

"Anlarsın," dedi Manuel. "Bilgisayarların bilinç sahibi olup olmaması bir matematik problemiyle ilişkilidir, özgöndersel paradoks. Örneğin şimdi söyleyeceğimi bir dinle: Sadece yalan söylerim. Bir gariplik fark ettin mi?"

"Ne hakkında?"

"Az önce söylediğim cümleyle ilgili: Sadece yalan söylerim."

Thomas gülmeye başladı. "Bu çok doğru!"

Babası da güldü. "Anladın mı? Eğer benim sadece yalan söylediğim doğruysa, doğru bir şey söylersem sadece yalan söylediğim yanlış olur. Eğer bu cümle doğruysa kendisiyle çelişiyor demektir." Manuel Noronha kaşlarını kaldırdı, kendisiyle gurur duymuştu. "Uzunca bir süre bunun sadece semantik bir sorun olduğu ve insan lisanının sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünüldü. Ama bu matematiksel bir formüle aktarıldığı zaman çelişkinin değişmediği görüldü. Matematikçiler bu sorunu çözmek için uğraşıp durdular ve sonunda çözülemeyeceğine ikna oldular. 1931'de Kurt Gödel adında bir matematikçi iki eksiklik teoremi dediği şeyle bu illüzyonu dağıttı. Matematikçilerin ağzını açık bırakan bu teoremler yirminci yüzyılın en büyük entelektüel başarıları arasında sayılmaktadırlar." Manuel Noronha duraksadı. "Ne olduklarını açıklamak biraz zor ama senin için önemli olan..."

"Bir dene."

"Ne? Eksiklik teoremlerini mi anlatayım?"

"Evet."

"Pek kolay değil," dedi Manuel, başını iki yana salladı ve cesaretini toplamak istermiş gibi ciğerlerini havayla doldurdu. "Kısacası Gödel matematiğin tutarlı olduğunu gösteren genel bir yöntem olmadığını ispatladı. Doğal rakamlar hakkında doğru olan ifadeler vardır ama

sistem içinde doğrulukları ispatlanamaz. Bu keşfin matematiğin sınırlarını göstermesi açısından büyük yankıları oldu, evrenin mimarisine dair hiç bilinmeyen bir sırrı ortaya çıkardı."

"İyi de bunun bilgisayarlarla ne ilgisi var?"

"Çok basit. Gödel'in teoremlerine göre ne kadar gelişmiş olurlarsa olsunlar bilgisayarların da her zaman sınırları olacaktır. Matematik sisteminin uyumlu olduğunu ispat etmekte aciz kalsalar da insanlar sistemin içindeki pek çok ifadenin doğru olduğunu anlayabilecek seviyededirler. Fakat bir bilgisayar böyle çözülemez bir çelişkiyle karşı karşıya geldiğinde takılıp kalacaktır. Bu nedenle bilgisayarlar asla insanların dengi olamazlar."

"Ah, anladım," dedi Thomas, memnun olduğu açıktı. "Yani benim haklı olduğumu söylüyorsun..."

"Pek değil," diye cevap verdi yaşlı matematikçi. "Mesele şu ki, bizler bilgisayara doğru olduğunu bildiğimiz bir formül verebiliriz ama bilgisayar bunun doğru olduğunu ispatlayamaz. Bir bilgisayarın aynısını bize karşı yapabileceği de doğrudur. Formül, o sistem içinde çalışana ispatlanamaz, anladın mı? Sistemin dışında olanlar ise bunu ispat edebilir. Bu hem bilgisayar hem de insan için geçerlidir. Sonuç olarak, bir bilgisayar insan kadar ya da ondan daha akıllı olabilir."

Thomas iç çekti. "Bu söylediklerin neyi ispatlar?"

"Bizlerin çok gelişmiş bilgisayarlardan başka bir şey olmadığımızı. Bilgisayarların ruhu olabileceğine inanıyor musun?"

"Bildiğim kadarıyla hayır."

"Bizler de çok ileri bilgisayarlar olduğumuza göre bizim de ruhumuz olamaz. Bilincimiz, duygularımız, hissettiğimiz her şey, karmaşık bir yapının ürünüdür. Öldüğümüz zaman hafızayı ve zekâyı depolayan çip yok olur ve biz de kapanırız." Derin bir nefes aldı ve sandalyesinde arkasına yaslandı. "Ruh bir icattan başka bir şey değil evlat, ölümün son nokta olması düşüncesinden kaçabilme arzusuyla ürettiğimiz muhteşem bir illüzyon."

Altı

Ariana Pakravan eski Mehrabad Uluslararası Havaalanı'na inen yolcular arasında Thomas'ı ararken, bir an için kaybolduğunu düşünen tarihçi ise siyah ve renkli çarşaflardan oluşan bir denizin içerisinde tanıdık bir yüz görebilmek için çabalamakla meşguldü. Bu endişeli hâli ancak Ariana yanına gelip de omzuna dokunduğunda sona erdi. Thomas ilk başta ev sahibini İslami kıyafeti içinde tanımakta zorlandı ve yeşil peçeli kadınla bir hafta önce Kahire'de yemek yediği İranlı arasındaki farkı görünce şaşkınlığını gizleyemedi.

"*Salaam*, Profesör," diye güzel bir ses karşıladı onu. "*Hoş amadin*!"[4]

"Merhaba, Ariana, nasılsın?"

Tarihçi tereddüt etti, uzanıp onu yanaklarından mı öpse, yoksa radikal âdetlerin hüküm sürdüğü bu topraklara daha uygun bir karşılama şekli mi uygulasa bilemedi. İranlı elini uzatarak bu sorunu çözdü.

"Yolculuğun nasıl geçti?"

---

4 (Fa.) Hoş geldin. (yay. n.)

"Harika," dedi Thomas gözlerini devirerek. "Her türbülansa girdiğinde bayılacak gibi oldum ama onun haricinde iyiydi."

Ariana güldü. "Uçmaktan korkuyorsun, değil mi?"

"Hayır, sadece pek hazzetmiyorum," yüzünü buruşturdu. "Annem yolculuk yapmaktan korkar ve ben de sürekli onunla dalga geçerim ama ne yapayım ki işte onun oğluyum."

Omzunda taşıdığı çantayı fark eden İranlı ona baktı, arkasından valizlerini getiren bir görevli olup olmadığını kontrol etti. "Bütün bagajın bu mu?"

"Fazla yük sevmem."

"Peki öyleyse. Gitmeye hazır mısın?"

Ariana onu havaalanının dışındaki bir sıraya götürdü. Thomas ileri baktığında müşterilerin turuncu arabalara bindiğini gördü.

"Taksiye mi bineceğiz?"

"Evet."

"Araban yok mu?"

"Profesör, İran'dayız," dedi neşeli bir ses tonuyla. "Burada kadınların araba kullanmasına pek hoş bakılmaz."

"Doğru."

Hurda haldeki bir Paykan'ın arka koltuğuna geçtiler ve Ariana öne eğilip şoförle konuştu. "*Lütfen, man o bebarin be Hotel Simorgh.*"[5]

"*Bale.*"[6]

Thomas'ın anladığı tek kelime "hotel" oldu. "Nerede kalacağım?"

"Simurg," dedi Ariana. "Şehirdeki en iyi otel."

Şoför onlara dönüp konuştu. "*Darbast mikhayin*?"

"*Bale*," dedi kadın cevaben.

---

5 (Fa.) "Otel Simurg, lütfen." (yay. n.)

6 (Fa.) Evet, tamam. (yay. n.)

Thomas merakla baktı. "Ne dedi?"

"Taksiyi kendimize isteyip istemediğimizi sordu."

"O da ne demek?"

"Bu bir İran geleneği. Bir takside yolcu olsa bile yolda durup diğerlerini de alır. Eğer paylaşmak istemiyorsak hem kendi hem de diğerlerinin ücretini ödememiz gerekir."

"Ah, peki sen ne cevap verdin?"

"Taksiyi kendimize istediğimizi söyledim."

Ariana peçesini çıkardı ve yüzünün güzelliğini gören tarihçinin yüzü aydınlandı. Thomas kadının yüzünün ne kadar güzel olduğunu, çekici dudaklarını, karamel rengi gözlerini, açık ten rengini ve egzotik görünümünü unutmuştu. Ona karşı olan ilgisi anlaşılmasın diye başını çevirip dışarı bakmaya zorladı kendisini.

Tahran akıp gidiyordu, caddeleri arabalarla doluydu ve evleri ufka doğru uzanıyordu. Şehir çirkin bir çimento ormanıydı ve üzeri havada kahverengimsi gri bir hayalet gibi duran kirli bir sisle kaplıydı. Güneşin altında parlayan katı bir bulutu andıran ve bu sis bulutunu delip geçen parlak beyaz bir kütle tarihçinin dikkatini çekti.

"O bizim Kutup Yıldızımız."

"Affedersin?"

İranlı gülümsedi. "Elburz Dağları'na biz öyle deriz."

Uzaktaki dağ sırasına baktı. "Şehrin kuzeyi boyunca uzanırlar, yazın bile zirveleri karla kaplıdır. Ne zaman yönümüzü şaşırsak evlerin üzerinden ona bakar ve karlı zirvelerini gördüğümüzde kuzeyin neresi olduğunu anlarız."

"Belli belirsiz görülüyorlar."

"Sis yüzünden. Burada hava kirliliği çok fazla. Kahire'den bile beter. Bazen yüksek ve yakın olmalarına rağmen bu zirveleri göremediğimiz bile oluyor."

"Gerçekten de yüksekler."

"En yükseği Damavand'dır, şurada sağdaki." Kadın işaret etti. "Beş bin beş yüz metreden yüksektir ve ne zaman..."

"Dikkat et!"

Beyaz bir araba yanlarından hızla geçip sağdan taksinin önünü kesti. Tam çarpışmanın kaçınılmaz olduğu noktada taksi sola kaçtı –az daha fren yapıp deli gibi korna çalan bir minibüse çarpıyordu– sonunda kontrolü tekrar ele aldı, kazadan kıl payı kurtulmuşlardı.

"Ne?" diye sordu Ariana.

Tarihçi rahat bir nefes aldı. "Vay. Ucuz atlattık."

İranlı güldü. "Merak etme. Bu çok normal."

"Normal mi?"

"Evet. İlk geldiğinde herkes panik yapar ama zaman içerisinde Orta Doğu'nun kaotik trafiğine alışırlar. Çok hızlı süreriz ve yolcular da günde birkaç kez öleceklerini düşünürler. Ama bir şey olmaz; sonu hep iyi biter. Göreceksin."

Thomas endişeli gözlerle hızla akıp giden araçlara baktı. "Gerçekten mi?" diye sordu şüpheli bir ses tonuyla.

"Güven bana," diye temin etti kadın.

Rahatlaması imkânsızdı ve gergin tarihçi yolculuğun geri kalanını karman çorman trafikte diken üstünde geçirdi. Yirmi dakika sonra sağa sola dönerken kimsenin sinyal vermediğini fark etti, aynalara da nadiren bakıyorlardı, emniyet kemeri takan birini görmek ise nadirdi. Her yerden korna ve fren sesleri duyuluyordu, asfalt üzerinde hiç susmayan doğal sesler gibiydiler. En kötüsüne Şeyh Fazlullah Nuri Otoyolu'nda şahit oldu, aracın biri akan trafiğe dalıp yüz metre kadar ters yönde gitmiş sonra da bir patikadan farkı olmayan bir yola dalıp trafikten çıkmıştı.

Fakat Ariana'nın da öngördüğü gibi kimseye bir şey olmamıştı. Simorgh güzel bir lobisi olan beş yıldızlı bir oteldi. İranlı, Thomas'ın kayıt olmasına yardımcı oldu, sonra da asansörde onunla vedalaştı.

"Biraz dinlen," dedi. "Seni akşam yemeği için saat altıda alırım."

Oda zevkli bir tarzda döşenmişti. Çantasını yere bırakan Thomas pencereye gidip Tahran'a baktı. Şehre çirkin binalar ve bu binaların arasından yükselen narin minareler hâkimdi. Uzakta sanki uyuyan bir dev gibi duran dağların güven veren varlığını fark etti, zirvelerinde ışıl ışıl parlayan karlar bir kolyedeki elmasları andırıyordu.

Yatağa oturdu ve otelin sayfaları iç içe katlanmış broşürüne baktı. Misafirlere sunulan birinci sınıf hizmetlerin arasında jakuzi, spor salonu ve havuz da yer alıyordu, kadın ve erkekler ayrı saatlerde. Uzanıp mini barı açtı. Maden suyu ve gazlı içecek ve hatta Coca-Cola şişeleri vardı ama onu en çok sevindiren şey bir kutu Delster birası görmek oldu, üzerini hafif bir buz tabakası kaplamıştı. Hiç düşünmeden kutuyu aldı ve açıp dikti.

"Siktir!"

Az daha tükürüyordu; tadı biradan çok elma suyuna benziyordu ve bekleneceği üzere alkolsüzdü.

Telefon çaldı. Thomas ahizeyi kaldırdı. "Alo?" dedi.

"Alo?" diye bir erkek sesi geldi. "Profesör Thomas Noronha mı?"

"Evet."

"İran'da olmaktan memnun musunuz?"

"Ne?"

"İran'da olmaktan memnun musunuz?"

"Ah," dedi Thomas, anlamıştı. "Hımm... Biraz alışveriş yapmaya gelmiştim."

"Güzel," dedi karşıdaki ses, bu cümleyi duyduğuna memnun olmuştu. "Yarın görüşebilir miyiz?"

"Mümkünse tabii."

"Size güzel halılar ayarladım."

"Peki, tamam."

"Uygun fiyata."

"Oldu."

"Sizi bekliyorum."

Klik.

Thomas, telefon hâlâ elinde olduğu halde bir süre oturdu, ahizeye bakarak az önce yaptığı konuşmayı düşündü, geçen her kelimeyi hatırlayıp bir mana vermeye çalıştı. Telefonun ucundaki adam İngilizceyi aksanlı konuşuyordu; İranlı olduğu belliydi. Mantıklı diye düşündü tarihçi ve başını salladı. Mantıklı. Tabii ki CIA'in Tahran'daki adamı buralı olacaktı.

Asansörün kapısı açılıp Thomas otelin lobisine girdiğinde Ariana'nın kendisini beklediğini gördü, büyük saksılı bir bitkinin yanındaki bir koltuğa oturmuştu ve önünde bir bardak bitki çayı duruyordu. İranlı farklı bir kıyafet giyiyordu: uzun bacaklarının çevresinde uçuşan bir tür geniş pantolon, başında renkli bir *örtü* ve güzel vücudunu saran ipek bir ceket.

"Hazır mısın?"

Bu sefer bir araba ve sürücüyle yola çıktılar; sürücü kısa saçlı, şapkalı, sessiz bir adamdı. Ariana, otelin Valiasr Caddesi üzerinde olduğunu söyledi; bu cadde otuz kilometreden uzundu ve güneydeki fakir mahallelerden kuzeyde dağ yamacındaki zengin banliyölere kadar uzanıyordu. Modern Tahran, şık kafelerin, kaliteli lokantaların ve diplomatik binaların yer aldığı bu caddenin etrafında gelişmişti.

Şehirden çıkıp dağın kayalık yamacına varmak biraz zaman aldı, oraya geldiklerinde araba her iki tarafında ağaçlar dizili bir bahçenin içerisinde yol almaya başladı. Arkada Elburz'un dik yamacı yükseliyordu; aşağıda yer alan iç karartıcı karmaşa ise Tahran'dı; sağlarında ise turuncu renkli güneş bulunuyordu. Araba durdu ve Ariana, Thomas'ı yüksek pencereleri ve birkaç balkonu olan bir binaya

getirdi. Burası bir Türk restoranıydı. Muhteşem bir manzarası vardı ve bir süre bu manzarayı izlediler. Fakat vadiye gecenin çökmesiyle serin rüzgâr esintisi etkisini gösterdi ve onlar da içeri girdiler. Pencere kenarında bir masaya oturdular. Tahran ayaklarının altındaydı. İranlı vejetaryen *mirza kasemi*[7] siparişi verdi ve misafirine de *broke*'u denemesini tavsiye etti, Thomas fazla düşünmeden kabul etti bu tavsiyeyi: Biftek, patates ve vejetaryen tabağını denemek istiyordu.

"Başına o örtüyü taktığında sana da garip geldiği oluyor mu?"

"Başörtüsü mü?"

"Evet. Seni rahatsız etmiyor mu?"

"Hayır, alışma meselesi."

"Ama Paris'te okumuş ve Batı âdetlerine alışık birisi için belki de..."

Ariana başını yana yatırarak baktı. "Paris'te okuduğumu nereden biliyorsun?"

Thomas gözlerinin dehşetle açıldığını hissetti. Büyük bir hata yapmıştı! Bunu ona anlatan kişi Don Snyder'dı, aklından çıkmış olan bir ayrıntı.

"Ah... Bilmem," diye kekeledi. "Herhalde... Sanırım... Bana Lizbon'daki İran elçiliğinde söylediler."

"Ya, öyle mi?" diye sordu Ariana hayretle. "Bizim diplomatlar çok boşboğazmış."

Tarihçi zorla gülümsedi. "Gayet kibardılar. Onlara senden bahsettim. Onlar da bana bunu söylediler."

Ariana iç çekti. "Doğru, Paris'te okudum."

"Neden geri döndün?"

"Orada işler yürümedi. Evliliğim başarısız oldu ve boşandığımda kendimi çok yalnız hissettim. Zor bir karardı, ne kadar zor olduğunu tahmin edemezsin. Tümüyle Avrupa'ya alışmıştım ama ailemin yakı-

---

7 İran'ın Gilan bölgesine ait özel bir yemektir. Közlenmiş patlıcan ve domatesin kısık ateşte pişirilmesiyle hazırlanır. Sarımsak ve yumurta eklenir.

nında olma isteği ağır bastı ve ben de geri dönmeye karar verdim. Reform hareketlerinin arttığı bir dönemdi; ülke daha liberal oluyor ve olaylar kadınların lehine değişiyor gibi görünüyordu. Başkan Hatemi'yi seçen bizdik, kadınlar ve genç nesil." Hafızasını yokladı. "1997 yılıydı, döndükten iki yıl sonra. Her şey iyiye gidiyordu. Kadın hakları ilk kez savunulmaya başlanmıştı. Hatta birkaç kadın Meclis'e bile seçilmişti."

"Bu doğru mu? Kadınlar Meclis'e mi seçildi?"

"Evet, hepsi bu da değil. Reformcular sayesinde bekâr kadınlara yurtdışında okuma hakkı tanındı ve evlenme yaşı da kızlarda dokuzdan on üçe çıkarıldı. Ben de o sırada çalışmaya, memleketim olan İsfahan'a gittim." Yüzünü buruşturdu. "Ne yazık ki muhafazakârlar 2004 seçimlerini kazandı ve... Bilmiyorum, şimdi bekleyip nasıl sonuçlanacağını göreceğiz. Şimdilik Tahran'daki Bilim Bakanlığı'na yapılan tayinimi kabul ettim."

"İsfahan'da ne yapıyordun?"

"Bir enerji santralinde çalışıyordum."

"Ne tür?"

"Deneyseldi. Senin ilgileneceğin bir şey değil."

"Şimdi de Tahran'a mı gönderildin?"

"Bir yıl önce."

"Neden?"

Ariana güldü. "Sanırım bazı erkekler fazla geleneksel ve bir kadınla birlikte çalışırken biraz geriliyorlar."

"Tayinin, kocanın hoşuna gitmemiştir."

"Bir daha evlenmedim."

"Öyleyse, erkek arkadaşının."

"Erkek arkadaşım da yok." Ariana bir kaşını kaldırdı. "Nedir bu böyle? Ağzımı mı arıyorsun? Müsait olup olmadığımı mı anlamaya çalışıyorsun?"

Tarihçi güldü. "Tabii ki hayır." Durdu. "Yani... Aslında evet."

"Evet, ne?"

"Evet, ağzını arıyordum. Evet, müsait olup olmadığını anlamak istedim." Gözlerinde bir ışıltıyla ona doğru eğildi. "Müsait misin?"

Ariana kızardı. "Profesör, İran'dayız. Bazı davranışlar..."

"Bana profesör deme. Kendimi yaşlı hissediyorum. Thomas de."

"Diyemem. Kimliklerimizi korumamız gerek."

"Bu da ne demek?"

"Çok yakın görünemeyiz. Aslında size Ağa Profesör diye hitap etmem gerekiyor."

"O da ne demek?"

"Sayın Profesör."

"O zaman yalnız olduğumuzda bana Thomas dersin, başkalarının yanında Ağa Profesör, anlaştık mı?"

Ariana başını iki yana salladı. "Hayır, mesafemizi korumamız gerek."

Tarihçi pes ettiğini gösterir gibi ellerini kaldırdı. "Tamam," dedi. "Peki, söyle bana İranlılar böyle güzel bir kadının –Batılı ve dul– yalnız yaşamasına nasıl bakıyor?"

"Ben Tahran'da yalnız yaşıyorum. İsfahan'da ise ailemle birlikteyim. Bildiğin gibi İranlılar genelde bir arada yaşarlar: kardeşler, büyük anne ve babalar, torunlar, hepsi bir çatının altında. Evlendikten sonra bile insanlar anne babalarıyla yaşamaya devam ediyorlar."

"Hımm," diye mırıldandı Thomas. "Ama hâlâ soruma cevap vermedin. Hemşehrilerin senin sürdürdüğün hayata ne gözle bakıyor?"

İranlı derin bir nefes aldı. "Pek iyi değil tahmin edeceğin gibi." Yüzünde düşünceli bir ifade belirdi. "Bildiğin gibi burada kadınların fazla hakkı yok. 1979'daki İslam Devrimi her şeyi kökünden değiştirdi. Başörtüsü mecburi oldu, kızlarda evlenme yaşı dokuza indirildi, kadınların toplum içine ailesinden olmayan bir erkekle çıkmasına ve yanlarında kocaları ya da babaları olmadan seyahat etmelerine izin verilmedi. Eğer bir kadın zina yaparsa, tecavüze uğrasa bile,

taşlanarak öldürülürdü. Başını doğru düzgün kapatmamanın cezası da kırbaçtı."

"Daha neler!" dedi Thomas hayretle. "Kadınlar için hayat çok zormuş, değil mi?"

"Aynen öyle. Ben o sırada Paris'teydim o yüzden bu türden küçük düşürmelere maruz kalmadım. Ama uzaktan izledim. Kız kardeşlerim ve kuzenlerim olup biteni sürekli bana bildirdiler. Her şey aynı olsaydı 1995'te asla geri dönmezdim. O zamana kadar reform hareketleri başlamıştı, ülkenin açılmaya başladığına dair emareler görülüyordu ve ben de bu riski göze almaya karar verdim."

"Sen Müslümansın, değil mi?"

"Evet."

"İslam'ın kadınlara davranış şekli seni rahatsız etmiyor mu?"

Ariana biraz şaşırmış göründü. "Peygamberimiz Hz. Muhammed kadın ve erkeklerin farklı hak ve sorumlulukları olduğunu söyler." Vurgulamak için parmağını salladı. "Dikkat et: birinin diğerinden daha fazla hakkı olduğunu söylemez, sadece farklı haklar der. Asıl sorun insanların Peygamberin sözlerini açıklayış şekli."

"Sence Tanrı kadınların peçe takmasıyla, dokuz, on üç ya da on sekiz yaşında evlenmesiyle veya evlilik dışı ilişki yaşamasıyla ilgileniyor mu? Sence Tanrı böyle şeylerle uğraşır mı?"

"Tabii ki hayır. Ama benim inandığım şey farklı. Bu toplum nasılsa öyle devam ediyor ve benim bu konuda elimden bir şey gelmez."

"Peki, sence toplum mu o şekilde işliyor yoksa İslam mı?"

"Bilmiyorum, sanırım toplum ve onun İslamı yorumlayış şekli," dedi Ariana. "İslam, misafirperverlik, cömertlik, yaşlılara saygı, aile ve toplum bilinciyle eşanlamlıdır. Kadınlara burada eş ve anne rolü verilmiştir; gayet açık." Omuz silkti. "Ama fazlasını istersen sana zorluk çıkarırlar, değil mi?"

Bir an sessizlik oldu.

"Pişman mısın?"

"Neye?"

"Geri döndüğüne."

Ariana omuz silkti. "Ülkemi seviyorum. Ailem burada. Buradaki insanların ne kadar harika olduklarını fark etmedin mi? Diğer ülkeler bizim fanatik olduğumuzu, bütün günlerimizi Amerikan bayrağı yakıp, Batı'ya hakaret edip Kalaşnikoflarla havaya ateş ederek geçirdiğimizi zannediyorlar ki aslında ilgisi bile yok," dedi gülümseyerek. "Coca-Cola bile içiyoruz."

"Fark ettim. Ama yine soruma cevap vermedin."

"Ne sorusu?"

"Biliyorsun. Geri döndüğüne pişman oldun mu?"

İranlı derin bir nefes aldı, bu soru onu biraz rahatsız etmişti. "Bilmiyorum," dedi. "Sanırım bir şey arıyorum."

"Ne gibi?"

"Bilmiyorum. Bulunca öğreneceğim."

"Birini mi arıyorsun?"

"Belki." Tekrar omuz silkti. "Gerçekten bilmiyorum. Belki de bir anlam arıyorum."

"Gerçekten mi?"

"Evet. Hayatın anlamını. Kendimi biraz kaybolmuş hissediyorum, Paris ile İsfahan arasında kalmış gibiyim, tarafsız bölgede; ne Fransız ne de İranlı, ne Avrupalı ne de Orta Doğulu ama aynı zamanda hepsi olan bir yerde. İşin aslı hâlâ yerimi bulamadım."

Hafif Moğolları andıran Türk garson elinde yiyecek tepsisiyle geldi. *Mirza kasemiyi* Ariana'nın, *broke*'u da Thomas'ın önüne koydu, bir de tarihçinin onuruna istedikleri iki bardak *ab portugal*, portakal suyu getirdi; nihayetinde Farsçada her ülkenin ismi bir meyveye karşılık gelmiyordu. Dışarıda ışıklardan oluşan bir deniz karanlıkta

parladı; şehir ufka ve onun ötesine uzanıyor, dev bir yılbaşı ağacı gibi yanıp sönüyordu.

"Thomas," dedi Ariana, portakal suyundan bir yudum aldı. "Seninle konuşmak hoşuma gitti."

Tarihçi güldü. "Teşekkürler, Ariana. Teşekkürler bana Thomas dediğin için."

Yedi

Tahran'ın bir arka sokağında bulunan bina yekpare betondu, üzerinde dikenli tel olan yüksek bir duvarın arkasına gizlenmişti ve görmeye değer sadece birkaç akasya ağacı vardı. Sürücü, pencereyi açtı ve silahlı nöbetçiye Farsça bir şeyler söyledi; nöbetçi arka koltuğa bakıp Ariana ve Thomas'ı dikkatle süzdü. Görev yerine döndü ve kapıyı açtı, onlar da içeri girip ağaçlardan birinin yanına park ettiler.

"Çalıştığın yer burası demek?" diye sordu Thomas, başını kaldırıp gri binaya baktı.

"Evet," dedi İranlı. "Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı."

İlk iş olarak Thomas ziyaretçi olarak kaydedildi ve ona bir ay geçerli olacak bir kart verildi. İşlemler bunaltacak kadar yavaştı, kibar, güleryüzlü ama anlamsız şekilde resmî davranan görevliler ona form üstüne form doldurttular.

Elinde kimlik kartıyla Thomas üçüncü kata getirildi ve özel projeler müdürüne takdim edildi; müdür kısa boylu ve zayıf bir adamdı, küçük, siyah gözlüydü ve sivri gri bir sakalı vardı.

"Bu, Ağa Muzaffer Celâli," dedi Ariana. "Bu projede birlikte çalışıyoruz."

"*Sob bekheir,*"[8] dedi müdür tarihçiye gülümseyerek.

"Günaydın," diye cevap verdi Thomas. Demek projenin başında siz varsınız?"

Adam elini salladı.

"Resmî olarak, evet." Ariana'ya baktı. "Uygulamada ise Pakravan Hanım projeyi yürütüyor. O, kimi özel yeteneklere sahip ben ise, nasıl desem, sadece lojistik destek sağlıyorum. Bakan, bu projenin büyük bir bilimsel değeri olduğunu düşünüyor, o nedenle de Pakravan Hanımın idaresinde hiçbir gecikme yaşanmadan devam edilmesini istiyor."

Tarihçi önce birine, sonra diğerine baktı. "Tamam, öyleyse bir bakalım, nasıl olur?"

"Hemen mi?" diye sordu Ariana. "Önce bir bardak çay içseydik."

"Hayır, hayır," dedi Thomas ellerini ovuşturarak. "Otelde kahvaltı yaptım. Şimdi çalışma zamanı. Başlamak için sabırsızlanıyorum."

"Tamam," dedi kadın. "Gidelim."

Üçü birlikte dördüncü kata çıktılar ve altı sandalyeli uzun bir masanın olduğu geniş bir odaya girdiler. Duvarlara dolaplar dizilmişti ve içeride duran iki bitki de ortama sıcaklık katıyordu. Thomas ve Celili masaya oturdu, Ariana dışarı çıkarken müdür sohbet etmeye başladı. Thomas onun birkaç dakika geçireceği diğer odaya gidişini izledi. Geri döndüğünde elinde bir kutu vardı ve getirip masaya koydu.

"İşte burada," dedi.

Tarihçi biraz yıpranmış olan takviyeli çantaya baktı, kestane rengi bir ip onu kapalı tutuyordu.

"Bakabilir miyim?"

---

8 (Fa.) Günaydın. (yay. n.)

"Tabii ki," dedi Ariana ve ipin düğümünü çözdü. Kutuyu açtıktan sonra nispeten kısa, sararmış bir belgeyi çıkardı ve Thomas'ın önüne koydu. "İşte."

Tarihçi eski kâğıdın tatlı kokusunu içine çekti. İlk sayfa Ariana'nın kendisine Kahire'de gösterdiği kareli kâğıt parçasıydı; eski bir daktiloda yazılmış başlığı ve bir şiir içeriyordu.

DIE GOTTESFORMEL

Terra if fin
De terrors tight
Sabbath fore
Christ nite

A. Einstein

Albert Einstein'ın imzası alttaydı.

"Hımm," dedi tarihçi. "Bu şiir nedir?"

Ariana omuz silkti.

"Bilmem."

"Hiç bakmadın mı?"

"Tahran Üniversitesi'nde şiir konusunda uzman birkaç edebiyat profesörüne danıştık ama hiçbiri tanıyamadı."

"Garip." Thomas kâğıdı çevirdi, siyah mürekkeple yazılmış notlara baktı, arasına denklemler serpiştirilmişti. Sayfa üzerine sayfa, daha fazla not ve denklem. Toplamda yirmi iki sayfaydı, her birinin sağ üst köşesinde numarası vardı. Her birine yavaşça ve sessizce bak-

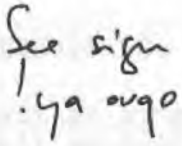
tıktan sonra Thomas kâğıtları dikkatle düzeltti ve Ariana'ya baktı. "Hepsi bu mu?"

"Evet."

"Deşifre edilecek bölüm nerede?"

"Son sayfada."

Tarihçi son sayfayı çekip çıkardı ve ilgiyle baktı. Almanca yazılmış bazı ifadeler vardı ama iki gizemli satırla sona eriyordu.

"El yazısını okuyamıyorum," dedi Thomas. "Burada ne yazıyor?"

"Bizim kaligrafi uzmanlarımıza göre, *'!ya ovqo'* yazıyor."

"Hımm," diye mırıldandı. "Evet, göründüğü gibi."

"Ve onun üzerindeki cümlede de düz, 'İşarete bak,' yazıyor."

"Ama bu İngilizce."

"Doğru."

Tarihçi hayretle gözlerini kırptı. "O zaman şifreleyen kişinin Portekizce kullandığını nereden çıkardınız?"

"El yazısı."

"Ne olmuş?"

"Einstein'a ait değil. Bak."

Ariana, Almanca yazılmış satırları ve sondaki iki gizemli satırı işaret edip ikisini kıyasladı.

"Doğruymuş," dedi Thomas. "Başka birisi tarafından yazılmış gibi görünüyor. Ama bu adamın Portekizli olduğuna dair bir işaret göremiyorum."

"Öyleydi."

"Nereden biliyorsun?"

"Einstein bu belge üzerinde İleri Araştırma Enstitüsü'nde bulunan Portekizli bir fizikçiyle çalıştı. Bu kelimeleri onun el yazısıyla eşleştirdik ve bu sonuca vardık. Bu cümleleri yazan kişinin Portekizli bir fizikçi olduğuna hiç şüphe yok."

Thomas, Ariana'ya baktı. Profesör Augusto Siza'dan bahsettiği ortadaydı ama kendisine kaybolan bilim adamıyla ilgili acaba ne kadar şey anlatacaktı?

"Neden bu fizikçiyle temasa geçmediniz?" diye sordu tarihçi bilmezden gelerek. "O zamanlar genç ise hâlâ yaşıyor olabilir."

Ariana'nın yüzü kızardı. "O... nasıl desek... Ulaşılamaz durumda."

Aha, diye geçirdi içinden Thomas. Bir şey saklıyorsun. "Ne demek ulaşılamaz?"

Celili, Ariana'nın yardımına yetişti, sabırsızca elini salladı. "Bir önemi yok, Profesör. İşin aslı sizin hemşehrinize ulaşma imkânımız yok ve burada ne yazdığını öğrenmemiz gerekiyor." Başını eğip kâğıda baktı. "Bu gizemi çözebileceğinize inanıyor musunuz?"

Thomas karşısında duran muammaya bakıp bir süre düşündü. "Bu metnin Almanca çevirisine ihtiyacım olacak," dedi.

"Tüm metnin çevirisi mi?"

"Evet."

"Bu mümkün değil," dedi Celili.

"Anlamadım?"

"Almanca çevirisini size veremem. Bu söz konusu bile değil."

"Neden?"

"Çünkü çok gizli," dedi müdür, belgeleri aldı ve tekrar kutusuna koydu. "Onu size sadece orijinal metnin ne olduğuna dair bir fikriniz olsun diye gösterdik. Ben açıklanacak kısmı bir kâğıt parçasının üzerine yazacağım ve siz de onunla ilgileneceksiniz."

"İyi de, neden?"

"Size söyledim, bu çok gizli bir belge."

"İyi de öncesinde ne olduğunu bilmediğim bir şifreyi nasıl çözerim? Belki de anahtar Almanca metnin içindedir, kim bilir?"

"Özür dilerim, böyle emir aldık," diye ısrar etti Celili. Son sayfaya baktı ve oradaki kelimeleri boş bir kâğıt parçasına aktardı. "Bundan böyle bunun üzerinde çalışacaksınız."

"Bu şartlar altında görevimi yapabileceğimden emin değilim."

"Yapacaksınız." Celili'nin kaşları çatıldı. "Başka seçeneğiniz yok. Bakanlığın emriyle metni çözene kadar İran'ı terk etmenize izin verilmeyecek!"

"Ne?"

"Özür dilerim ama böyle emir aldık. İslam Cumhuriyeti size cömert bir bedel ödedi ve paha biçilmez değerde gizli bir belgeye erişim hakkı tanıdı. Gizliliğin de bir bedeli olduğunu takdir edersiniz. Eğer iş bitmeden İran'dan giderseniz bu bir ulusal güvenlik sorunu haline gelir. Soru parçacıkları başka yerlerde çözülebilir ve asıl metin bizde olduğu halde bunu çözmekte aciz kalabiliriz." Celili biraz daha rahatlamış göründü ve gülümsedi, baskıyı azaltıp elinden geldiğince kibar görünmeye çalışıyordu. "Zaten başarısız olmanız için bir neden göremiyorum. Biz tam bir çeviriye sahip olacağız, siz de evinize zengin biri olarak geri döneceksiniz."

Thomas, Ariana'ya baktı. Kadın omuz silkerek bu yaşananlar üzerinde hiçbir yetkisi olmadığını göstermeye çalıştı. Seçeneği olmadığını anlayan Thomas, Celili'ye döndü ve pes ettiğini gösterir şekilde iç çekti. "Pekâlâ," dedi. "Fakat eğer bunu yapacaksam sizce de tamamını yapmam gerekmez mi?"

Müdür duraksadı, soru onu şaşırtmıştı. "Ne demek istediniz?"

Thomas, kutusuna geri konmuş olan belgeyi işaret etti. "İlk sayfa. Onun da kopyasını verir misiniz?"

"Başlık sayfası mı?"

"Evet. Korkunç bir sır saklamıyor, öyle değil mi?"

"Hayır, içinde sadece metnin başlığı, şiir ve Einstein'ın imzası var."

"O zaman bana bir kopyasını verin."

"Neden?"

"Şiir yüzünden tabii ki."

"Ne olmuş ona?"

"Sizce de açık, değil mi?"

"Hayır. Neymiş?"

"Şiir, bayım, o diğer bir şifre."

Thomas sabahın kalan kısmını boş yere iki şifreyi çözmek için harcadı. İkincisinde Portekizce gizli bir mesaj olduğu varsayımdan yola çıkmıştı ve bir anlamı olmayan satırdan önceki, "İşarete bak," ifadesi bir ipucuydu ama ne olduğunu çözememişti. Şiir İngilizce bir mesaja atıfta bulunuyor gibi görünüyordu ama bulunduğu her teşebbüs aynı manasızlık duvarına çarpıp kalıyordu.

Thomas ve Ariana, öğlenleyin *sultani* kuzu kebabı yemek için yakındaki bir lokantaya gittiler.

"Ağa Celili'nin bu sabahki konuşma tarzından dolayı senden özür dilerim," dedi Ariana, garson yemeklerini getirdikten sonra. "İranlılar genelde çok kibardır ama bu aşırı hassas bir proje. Einstein'ın el yazması yüksek önceliğe sahip ve çok gizli bir belgedir; riske girmeyi göze alamayız. Senin buraya gelip bu belge üzerinde çalışman bir ulusal güvenlik meselesidir."

"Gerektiği kadar burada kalmayı sorun etmem," diye cevap verdi Thomas. "Sen de benim yanımda olduğun müddetçe tabii ki."

Ariana başını öne eğdi ve hafifçe gülümsedi. "Bununla mesleki desteğimi kastettiğini umuyorum."

"Ah, tabii," dedi tarihçi el hareketiyle de destekleyerek. "Senden beklediğim sadece bu." Masumane bir ifadeyle kadına baktı. "Mesleki destek, hepsi bu."

İranlı başını yana yatırdı. "Peki, neden söylediklerine hiç inanmadım?"

"Hiçbir fikrim yok," dedi Thomas gülerek.

"Şansını zorlamayacaksın, değil mi?"

"Şüphesiz, elbette."

"Lütfen, Thomas," dedi kadın. "Batı'da olmadığımızı aklından çıkarma, tamam mı? Burası senin ülken değil, bazı özgürlükler burada söz konusu bile değildir. Sakın beni zor durumda bırakma."

Tarihçinin yüzünde uysal bir tebessüm belirdi. "Tamam, anladım," dedi. "Seni üzecek hiçbir şey yapmam. Merak etme."

"Güzel."

Thomas elindeki kebaba baktı. Bu sohbet ona ihtiyacı olan bahaneyi sağlamıştı. "Belki de öğleden sonra biraz etrafı dolaşırım."

"Ah? Seni nereye götüreyim?"

"Hayır, sen gelmiyorsun. Eğer her yere benimle gelirsen hakkında konuşmaya başlarlar. Senin de dediğin gibi burası benim ülkem değil."

"Haklısın," dedi Ariana. "Sana bir rehber ayarlarım."

"Gerek yok."

"Tabii ki var. Yolunu nasıl..."

"Rehbere ihtiyacım yok," diye tekrarladı Thomas vurgulayarak.

"Ama... yani... Bu bir güvenlik meselesi, anlamıyor musun? Biz senin güvenliğinden sorumluyuz. Birisinin sana göz kulak olması gerek."

"Saçmalama. Başımın çaresine bakarım."

Ariana ona baktı, şaşırmıştı. "Dinle, sana eşlik edecek birini bulacağım."

"Sana söyledim, kimseye ihtiyacım yok."

İranlı biraz düşündü, sonra da başını eğip misafirine doğru yaklaştı. "Yalnız gitmene izin veremem, anlamıyor musun?" diye fısıldadı. "Eğer senin tek gittiğini kimseye söylemezsem başım büyük belaya girer." Sesi davetkâr ve yalvarır bir hal almıştı. "Bırak da sana bir rehber ayarlayayım. Eğer onu atlatırsan bu onun sorunu olur. Benimle alakası kalmaz, anladın mı?" anlaştıklarını umar bir ifadeyle gözlerini açtı. "Tamam mı?"

Thomas bir süre ona baktı ve sonra başını salladı. "Tamam," dedi. "Bana bir koruma bul."

Koruması beklediği gibiydi; gür sakalı ve kaşları olan iri yarı bir adamdı, tepeden tırnağa siyah giyinmişti.

"*Salaam*," dedi Ariana onu Thomas'a takdim ettiğinde. "*Halet çetori*?"

"İşlerin nasıl gittiğini soruyor."

"İyi olduğunu söyle."

"*Hubem*," dedi kadın, rehbere.

Adam göğsüne vurdu. "*Esmam Rahim e*,"[9] dedi doğruca tarihçiye bakarak. "Rahim."

Thomas anladı ve kendi göğsüne vurdu. "Ben Thomas. Thomas."

Rahim gülümsedi. "*Az aşnayitun hoşbakhtam*,[10] Thomas."

Tarihçi gülümseyerek Ariana'ya baktı.

"Bu umut verici," dedi dişlerinin arasından. "Kendimi Tarzan gibi hissettim." Yüzüne komik bir şekil verdi. "Ben Thomas, sen Rahim."

Ariana güldü. "Sorun olmaz."

"Ancak benim Jane'im olmayı kabul edersen..."

---

9 (Fa.) "İsmim Rahim." (yay. n.)

10 (Fa.) Tanıştığımıza memnun oldum." (yay. n.)

İranlı kimsenin duymadığından emin olmak için etrafına bakındı. "Başlama yine," dedi mahcup bir ifadeyle. "Seni nereye götürmesini istersin?"

"Pazara. Canım gezmek ve bir şeyler almak istiyor."

Rahim, Ariana'nın talimatlarını dinledi, sonra da o ve Thomas bakanlığın bu gezi için kendilerine tahsis etmiş olduğu siyah Toyota'ya bindiler. Araba Tahran'ın kaotik trafiğine daldı ve güneye yöneldi. Uzaklaştıkça binaların daha da kötüleştiğini fark etti; etraf, on dört milyon kişinin yaşadığı bu metropolde gördüğü her şeyden daha kalabalık ve düzensiz görünüyordu.

Sürücü Farsça konuşmaya devam etti, Thomas arada bir başını sallıyordu, söylediklerini ne anlıyor ne de anlamak istiyordu, gözlerini bu karmakarışık sokaklar yığınına dikmişti, zihni bir şekilde kendisini bu konuşkan rehber-şoför-korumadan uzak tutmak istiyordu. Üç şeritli bir caddeye dönerlerken Rahim bazı dükkânları işaret edip Farsça bir şey söyledi. *Bazaris* kelimesi bir anda beyninde alarmların çalmasına neden oldu ve deli gibi bir sokak tabelası aramaya başlayıp sonunda Hordad Caddesi yazan bir tane gördü. Bu adı bir gece önce baktığı haritadan tanımıştı ve hiç tereddüt etmedi. Kapıyı açtı ve kendisini sokağın ortasına attı, fren ve korna seslerinden bir koronun başlamasına neden oldu.

"Elveda!" dedi ne yapacağını şaşıran ve elleri hâlâ direksiyonda Thomas'ın kaçışını izleyen Rahim'e.

Sürücü şaşkınlığını çabucak üzerinden attı. Arabayı olduğu yerde durdurdu ve dışarı fırlayıp Farsça bağırmaya başladı. Fakat bu zaman zarfında emaneti çoktan kalabalığa karışmış ve Tahran Büyük Pazarı'nın labirenti andıran sokaklarında gözden kaybolmuştu.

Sekiz

İran'ın başkentinin ticari merkezi dar sokak ve geçitlerden oluşan ve her türden dükkânı barındıran bir labirentti. Pazar şehrin içinde bir şehir gibiydi; sokaklar büyük ve küçük meydanlara açılıyordu, camilerin, bankaların, misafirhanelerin ve hatta bir itfaiye binasının bile dört bir yanı küçücük dükkânlarla çevriliydi. Yolların üzeri yarı saydam çatılarla örtülmüştü, eski pazarın üzerinde koruyucu bir gölge sağlıyorlardı. Kalabalıktan adım atılır gibi değildi, hepsi de sanki akıp giden anın tadını çıkarırcasına ağır adımlarla dolaşıyordu ortalıkta. Havada hoş bir serinlik vardı ve her bölüm kendisine has bir kokuya sahipti.

Baharat tezgâhlarının çoğunlukta olduğu, renkli ve hoş kokulu ürünlerin açıkta satıldığı bir ara sokakta Thomas, üzerinde bulması gereken adamın ismini yazılı olduğu kâğıt parçasını çıkardı.

"*Salaam*," dedi bir dükkâncıya. "Zamyad Şirazi?"

"Şirazi?"

"*Bale*."

Adamın ağzından anlaşılmaz Farsça kelimeler dökülmeye başladı. Tarihçi onun el hareketlerine dikkatini vermeye çalıştı, düz gitmesi

ve kafalardan oluşan bu deryanın ötesinde bir yerde de sola dönmesi gerektiğini anladı. Adama teşekkür edip baharat tezgâhları boyunca devam etti. Sola dönüp bakır eşyaların satıldığı bir yola girdi ve işini sağlama almak için tekrar adres sordu.

Sonunda vitrininde halılar olan bir dükkânın önüne geldi. Zamyad Şirazi'yi bir kez daha sorduğunda bir satıcı ona el işaretleriyle Şirazi'nin dükkânının fazla uzakta olmadığını anlattı. Thomas biraz daha yürüdü ve aradığı yerin önünde durdu. Etraftaki diğer tüm dükkânlar gibi bu dükkânın kapısı da halılarla kaplıydı, kapının yanında da üst üste yığılmış halılar duruyordu. Kendisini takip eden kimse olmadığından emin olduktan sonra Thomas içeri adım attı.

Dükkânın içerisi karanlıktı, ampuller sarı ışık veriyordu ve naftalin kokan kuru ve keskin hava uçuşan toz parçacıklarıyla doluydu. Thomas burnunda bir gıdıklanma hissetti ve yüksek sesle hapşırdı. Her yer İran halılarıyla kaplıydı, duvarlar ve tavan bile. Her renk ve türü burada bulmak mümkündü, klasik *miyon fars*, *kelleci* ve *kenari* türleri bunlara dâhildi. Her birinin modeli farklıydı; çoğu geometrik ve arabesk desenlere sahip olsa da birkaç gösterişli modelin üzerinde bahçe, krizantem, gül ve nilüfer çiçeklerini görmek de mümkündü.

"*Hoş amadin*! *Hoş amadin*!" diye seslendi tombul bir adam Thomas'a doğru gelirken, kolları açıktı ve yüzünde cana yakın bir gülümseme vardı. "Mütevazı dükkânıma hoş geldiniz. Çay içer misiniz?"

"Hayır, teşekkürler."

"Ah, lütfen, çayımız şahanedir, bir deneyin."

"Çok naziksiniz ama yeni yemek yedim."

"Daha iyi ya! Çay hazım için birebirdir." Dükkânının tamamını işaret etti. "Çayınızı içerken muhteşem halılarıma da bir göz atarsınız." Elini en yakındaki halılardan birinin üzerine koydu. "Bakın, işte Kum'dan harika çiçek ve kuş desenleri olan bir *gül-i bülbül* halısı. Mükemmel! Mükemmel!" Sağı işaret etti. "İşte bir Kürt seccadesi,

Bijan'dan geldi ve bunu sadece benim dükkânımda bulabilirsin. Kesinlikle bir eşi daha yok!" Muhteşem bir hazineye sahip olan birisinin haklı gururuyla muhtemel müşterisine doğru eğildi. "Eğer muhteşem şiir *Şahname*'yi biliyorsan bu aklını..."

"Zamyad Şirazi?" diye kesti sözünü Thomas. "Sen Zamyad Şirazi misin?"

"Emrinizdeyim, bayım," dedi satıcı. "Eğer bir İran halısı üzerinde dolaşacaksanız, geleceğiniz yer Şirazi'nin dükkânı olsun." Gülümsedi, minik sloganı hoşuna gitmişti. "Nasıl yardımcı olabilirim?"

Thomas söylemek üzere olduğu şeyin etkisini ölçebilmek için dikkatle adama baktı. "İran'da olmak çok güzel," dedi.

Gülümseme kayboldu, adam ona baktı, biraz telaşlanmıştı. "Affedersiniz?"

"İran'da olmak çok güzel."

"Alışverişe mi geldiniz?"

Thomas gülümsedi. Bunlar parolaydı, kimseye garip gelmeyecek iki sıradan cümle. "İsmim Thomas," dedi ve elini uzattı. "Buraya gelmem söylendi."

Endişeyle kapıya bakan Zamyad Şirazi aceleyle tokalaştı ve anormal bir şey olup olmadığını kontrol etmek için dışarı çıktı. Nispeten sakinleşerek dükkânın kapısını kapattı ve misafirine kendisini takip etmesini işaret etti. Dükkânın arkasındaki halıların yığılı olduğu küçük depoya gittiler. Dairesel bir merdivenden yukarı çıktılar ve dükkân sahibi Thomas'ı bir oturma odasına getirdi.

"Lütfen burada bekleyin," dedi Şirazi.

Thomas bir koltuğa oturdu. Halı satıcısının uzaklaştığını duydu ve kısa bir sessizliğin ardından eski bir telefonun sesi geldi kulağına. Satıcının Farsça konuşan ve kısa aralarla kesilen sesini duydu. Konuşma birkaç saniyeden uzun sürmedi. Karşılıklı birkaç cümleden sonra satıcı telefonu kapattı, Thomas onun ayak seslerinin yaklaştığını duydu ve sonunda tombul yüzü kapının eşiğinde göründü.

"Geliyorlar," dedi Şirazi. Geldikleri yerden dışarı çıktı. Thomas oturduğu yerde beklemeye devam etti.

Kapıdaki adam boksöre benziyordu. İri yapılıydı, çıkık alnı ve gür siyah sakalı vardı, uzun saçları küçük kulaklarının üzerinden omuzlarına dökülüyordu. Enerji dolu ve kendinden emin şekilde oturma odasına girdi, sanki boşa harcayacak zamanı olmayan birisi gibiydi.

"Profesör Noronha?" diye sordu, kıllı ve kaslı elini uzattı.

"Benim."

"Memnun oldum. Benim adım Gulbahar Bakiri. Ben sizin Tahran'daki bağlantınızım."

"Nasılsınız?"

"Sizi takip eden birini fark ettiniz mi?"

"Rehberime pazarın dışında izimi kaybettirdim sanıyorum."

"Güzel, çok güzel," dedi iri kıyım, ellerini ovuşturdu. "Langley bugün kendilerine rapor vermemi istedi. Ne öğrendiniz? Belgeyi görebildiniz mi?"

"Evet, bu sabah gördüm."

"Gerçek mi?"

Thomas omuz silkti. "Bilemem. Kâğıdı sararmış ve eskiydi. Kapak sayfası daktiloydu ve kalanı da el yazısıydı. İlk sayfanın altındaki karalama Einstein'ın imzasına benziyordu. Bütün belgeyi, en sondaki şifreli bir mesaj haricinde onun yazdığına inanılıyor. Bakanlık görevlileri o kısmı Profesör Siza'nın yazdığını düşünüyor."

Bakiri bir not defteri çıkarıp alelacele bir şeyler yazmaya başladı. "Tamamı el yazısı dediniz, değil mi?"

"Evet, ilk sayfa hariç."

"Hımm..." Yazmaya devam etti. "Einstein'ın imzası mıydı?"

"Öyle görünüyor. Kaligrafiyi analiz edip doğruladıklarını söylediler."

"Bu zaman zarfında belgenin nerede olduğunu söylediler mi size?"

"Hayır."

Yazmaya devam etti. "Ya içeriği?"

"Hemen hemen tamamı Almanca. İlk sayfada bir başlık –*Die Gottesformel*– ardından kaynağını ve anlamını henüz çözemedikleri bir şiir ve altında da Einstein'ın olduğu düşünülen bir imza var."

Yazmaya devam etti.

"Hımm," diye mırıldandı Bakiri yazarken, pembe dili dişlerinin arasından göründü. "Ya kalanı?"

"Geri kalanı Almanca yazılmış yirmi sayfadan ibaret, siyah mürekkeple. Yazılanlar birbirine bağlı ve birkaç da garip denklem bulunuyor, bir üniversitedeki karatahtada göreceğin türden."

"Belgede ne yazıyor?"

"Bilmiyorum. Almancam orada yazılanları okumaya yeterli değil. Üstelik el yazısı da kolay okunmuyor. Daha da önemlisi okumam için bana zaman tanımadılar ve içinde ne olduğunu söylemeyi de kabul etmediler. Bunun bir ulusal güvenlik meselesi olduğunu söylediler."

Bakiri yazmayı bırakıp Thomas'a baktı. "Ulusal güvenlik mi?"

"Evet, öyle söylediler."

Ajan not defterine yazmaya devam etti. "Yani tasvir ettiği nükleer cihazla ilgili bir detay elde etmeyi başaramadınız?"

"Hayır."

"Uranyum mu, plütonyumla mı ilgili?"

"Hiçbir fikrim yok."

"En azından geri döndüğünüzde bunu öğrenebilir misiniz?"

"Dinleyin, belgeye bir daha bakmama izin vermeyecekler. Bana sadece ne olduğu hakkında genel bir fikir sahibi olabilmem için bir kez gösterdiler ve bunun bir ulusal güvenlik meselesi olduğunu ve bir daha bakmama izin vermeyeceklerini söylediler."

Bakiri bir kez daha durup yine Thomas'a baktı. "Bir daha göremeyecek misiniz?"

"Hayır, imkânsız."

"Peki, sizden nasıl işinizi yapmanızı bekliyorlar?"

"Şifreli kısmını bir kâğıt parçasının üzerine yazdılar. Onun üzerinde çalışmamı istediler."

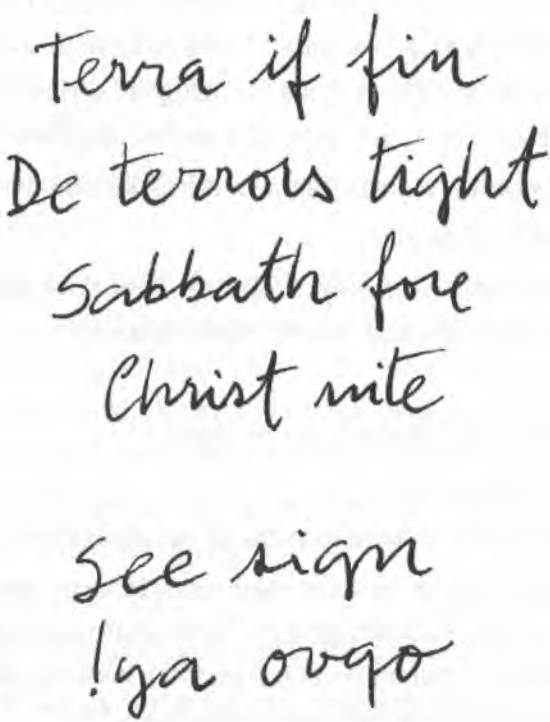
"Yani şifreli mesaj sizde mi?"

"Evet. Son sayfada bulunan küçük bir el yazısı bölüm. Ayrıca ilk sayfadaki şiir de bende. Görmek ister misiniz?"

"Evet, evet. Gösterin."

Thomas katlanmış bir kâğıt parçası çıkardı. Açtı ve Bakiri'ye, Celili'nin metnin aslından kopyalamış olduğu kısmı gösterdi.

"İşte bu."

"Nedir bu?"

"İlk bölüm şiir, ikinci bölüm de şifreli kısım."

Bakiri sayfayı aldı ve not defterine kopyaladı.

"Hepsi bu mu?"

"Evet."

"Ya Profesör Siza? Ondan bahsettiler mi?"

"Hayır. Sadece ulaşılmaz olduğunu söylediler?"

"Bu da ne demek?"

"Bilmiyorum. Rahatsız olmuş gibi göründüler ve o konuda daha fazla konuşmaya yanaşmadılar. Tekrar sormamı ister misiniz?"

Bakiri yazarken başını iki yana salladı. "Hayır, sormasanız daha iyi. Gereksiz yere şüphe çekersiniz. Eğer konuşmak istemiyorlarsa öyle kalsın."

"Ben de öyle düşünmüştüm."

İri adam yazmayı bitirdi, not defterini kapattı ve doğruca Thomas'a baktı. "Güzel. Bunu hemen Langley'e göndereceğim." Saatine baktı. "Orada şimdi gece yarısıdır ve incelemek için de zamana ihtiyaçları olacak. Benim tahminim bizim zamanımızla yarın öğlene kadar onlardan bir talimat almayız." İç çekti. "Şöyle yapalım. Yarın üç civarında oteldeki komiye gidip Babak'ın taksisini beklediğinizi söyleyin. Anladınız mı? Babak'ın taksisi."

Bu sefer not alan Thomas oldu. "Babak, değil mi? Saat üçte?"

"Evet." Bakiri ayağa kalktı, görüşme sona ermişti. "Ve dikkat edin."

"Neden?"

"Gizli polis. Eğer yakalanırsan işin biter."

Thomas zoraki gülümsedi. "Evet, bir süre dışarı, parmaklıkların arkasından bakarım herhalde."

Bakiri güldü. "Parmaklık mı?" başını iki yana salladı. "Seni yakalarlarsa bülbül gibi öttürene kadar işkence ederler! Ardından ne yapacaklarını da tahmin ediyorsun, değil mi?"

"Hayır."

CIA ajanı parmağını şakağına dayadı. "Çat!"

Dokuz

Ariana Pakravan'ın narin bedeni otel restoranının kapısında belirdiğinde Thomas da tostunu yemekle meşguldü. Güzel İranlı boynunu uzatıp zarif bir ceylan gibi etrafına bakındı ve tarihçiyi görünce el salladı. Masasına yaklaştı ve gülümsedi.

"Günaydın, Thomas."

"Merhaba, Ariana." Restoranın ortasındaki uzun büfe masasını işaret etti. "Kahvaltı yapmak ister misin?"

"Hayır, teşekkürler, ben yaptım." Başıyla kapıyı işaret etti. "Gidelim mi?"

"Nereye?"

"Bakanlığa tabii ki."

"Ne yapmaya?"

İranlı şaşırdı. "Çalışmaya."

"İyi de belgeleri görmeme izin vermiyorsunuz," diye itiraz etti Thomas. "Eğer üzerine bir şeyler yazdığınız kâğıt üzerinde çalışacaksam oraya gitmeme gerek yok sanırım, değil mi?"

"Sanırım haklısın," dedi kadın, bir sandalye çekip tarihçinin karşısına oturdu.

"Üstelik eğer bakanlığa gidersek o korumaya denk gelebilirim."

"Ah, evet, Rahim." Kadın merakla öne doğru eğildi. "Ona ne yaptın?"

Thomas kahkahayla güldü. "Hiçbir şey!" dedi. "Onu sokağın ortasında bırakıp kaçtım, hepsi bu."

"Çok öfkeli. O sana, patronu da ona kızgın."

"Tahmin edebiliyorum."

"Bunu neden yaptın?"

"Pazarda tek başıma dolaşmak istedim. Bu da yasak deme sakın?"

"Bildiğim kadarıyla hayır."

"Güzel," dedi Thomas. "Her ihtimale karşı burada kalmamız daha uygun olur. Üstelik daha da konforlu, öyle değil mi?"

Ariana şüpheyle bir kaşını kaldırdı. "Bu bakış açına bağlı," diye ihtiyatlı bir cevap verdi. "Demek istediğim, bu işi nerede yapmak istiyorsun?"

"Otelde tabii ki. Başka nerede olacak ki?"

"Tamam, senin odana gitmediğimiz müddetçe sorun yok."

"Nedenmiş?"

İranlı zoraki gülümsedi. "Çok komik," dedi. "Çok zekice." Doğruldu ve etrafına baktı. "Ciddi soruyorum, nerede çalışacaksın?"

"Barın bitişindeki koltuklarda olabilir mi?" diye sordu işaret ederek.

"Tamam," Ariana masadan kalktı. "Sen kahvaltını bitirirken ben de bakanlığı arayıp burada çalışmayı tercih ettiğini söylerim." Başını yana yatırdı. "Benim kalmam da gerekecek değil mi?"

Thomas gülümsedi. "Tabii ki. Bir ilham kaynağına ihtiyacım var."

Ariana gözlerini devirdi ve başını iki yana salladı. "Uzatma! Bana ihtiyacın var mı, yok mu?"

"Almanca biliyorsun, değil mi?"

"Evet."

"O zaman sana kesinlikle ihtiyacım var."

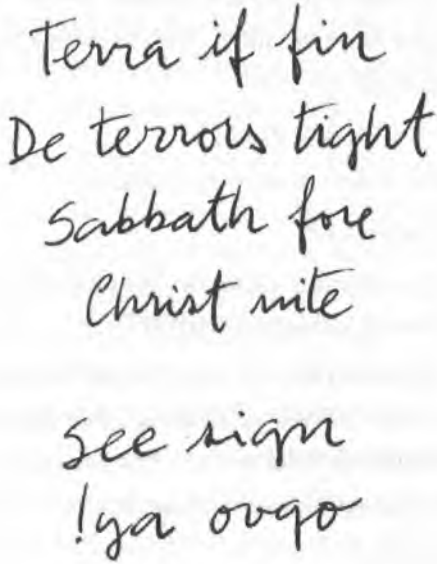
"Şifreyi çözmek için Almancaya ihtiyacın olduğundan emin misin?"

Thomas omuz silkti. "Açıkçası bilmiyorum. Yazının büyük bölümü Almanca olduğundan şifreli kısmın da Almanca olabileceği ihtimalini göz ardı etmemeliyiz."

"Tamam," dedi kadın, gitmek için arkasını döndü. "O zaman burada seninle birlikte çalışmak için kalacağımı söylüyorum."

"Mükemmel."

Bar hiç de bara benzemiyordu. Raflarda içki şişesi olmaması ve parlak sabah güneşi yüzünden daha çok bir kafeyi andırıyordu; bunu vurgular gibi Thomas ve Ariana da bitki çayı siparişi vermişlerdi. İkili bir kanepede yan yana oturdu ve Thomas farklı hipotezleri denemek için masaya boş bir kâğıt parçası koydu. Katlı kâğıt parçasını cebinden çıkardı ve yazılanları inceledi.

"Bakalım," dedi Thomas, kendisini, önünde duran zor işe hazırlamaya çalışıyordu. "Bir şey çok açık görünüyor." Sayfayı Ariana'nın da görebileceği şekilde çevirdi. "Bakalım görebilecek misin?"

İranlı yazıyı inceledi. "Bir fikrim yok," dedi sonunda.

"İşte," dedi tarihçi. "İkinci kısımla başlayalım. Sadece bakarak bile şifreli bir mesaj olduğunu anlamak mümkün." Harflerin birleşimini gösterdi. "Şuna bak. Bu bir parola değil, bir şifre."

"Farkı ne?"

"Parolada kelime ve cümlelerin yerine geçecek şeyler kullanılır. Şifre ise harflerin karşılığıdır. Örneğin eğer şu andan itibaren ben ve sen, senin adının Tilki olacağına karar verirsek bu bir paroladır. Ariana isminin yerine Tilki'yi getirmiş oldum. Anladın mı?"

"Evet."

"Ama *as* ve *is*'in yerini değiştirmeye karar verirsek ya da tam tersine, senin asıl ismin olan Ariana yerine Iraini diyebilirim. Sadece harflerin yerini değiştirdim. İşte bu şifredir."

"Anladım."

"Buradan da ikinci cümlenin kesinlikle bir şifre olduğu anlaşılıyor." Thomas başını iki yana salladı. "Deşifre etmek kolay olmayacak. Daha sonraya bıraksak iyi olur."

"Birinciden mi başlayacaksın?"

"Evet. Şiir belki de o kadar zor değildir."

"Sence bir parola mı?"

"Evet," tarihçi çenesini sıvazladı. "Şimdilik şiirin genel tonuna dikkat edelim. Nasıl bir duygu aktarıyor?"

Ariana ilk dört satıra baktı. "Terra if fin/De terrors tight/Sabbath fore/Christ nite," diye yüksek sesle okudu. "Bilmiyorum, karanlık, iç karartıcı ve korkunç görünüyor."

"Kıyametle ilgili bir kehanet gibi mi?"

"Onun gibi, evet."

"Tamam. İlk satıra dikkat ettin mi?"

"Anladığımdan emin değilim."

"*Terra* Latince 'dünya' demektir. *Fin* de Fransızca ya da İspanyolca 'son' demek olabilir. İlk satır kıyametten bahsediyor gibi görünüyor; ahir zaman, gezegenin yok olması." Thomas, Ariana'ya baktı. "Einstein'ın belgesi ne hakkında?"

"Söyleyemem."

"Dinle, şiirle bir ilgisi olabilir. Belgede büyük bir felaketle ilgili bir şey var mı, dünyadaki yaşama yönelik büyük bir tehdit?"

"Söyleyemem dedim sana. Çok gizli."

"İyi de şiiri açıklamak için buna ihtiyacım olduğunu görmüyor musun?"

"Biliyorum fakat benden bir şey öğrenemezsin. Tek yapabileceğim bu konuyu üstlerime, özellikle de bakana bildirmek olacaktır. Eğer o, senin belgenin ne hakkında olduğunu bilmen gerektiğine karar verirse daha iyi olur."

Thomas iç çekti. "Tamam, öyleyse, onunla konuş ve durumu anlat." Tekrar şiire döndü. "Şimdi de ikinci cümleye bak: 'De terrors tight.' Baskıcı bir terör. Bir kez daha bir felakete atıf var; endişe verici ve karanlık. İlk satırda olduğu gibi ikinci satırın da açıklanması doğrudan Einstein'ın belgesiyle ilişkili olabilir."

"Hımm. Biraz... insanın kanını donduruyor."

"Belge her ne hakkında ise Einstein üzerinde derin bir etki bıraktığı açık, o kadar ki, üç ve dördüncü satırlarda dinden bahsettiğini görüyoruz. Gördün mü? 'Sabbath fore/Christ nite.'" Thomas yüzünü buruşturdu, derin düşüncelere dalmıştı. "Şabat, altı günlük yaratılışın ardından Tanrı tarafından kutsanan gündür. Yahudiler için dinlemelerinin zorunlu olduğu gündür. Einstein bir Yahudiydi ve burada Şabat Günü'nden bahsediyor, sanki Tanrı'ya sığınırmış gibi. Cehennemin ateşleri Şabat Günü sönecek ve her Yahudi buna saygı gösterirse Mesih gelecek." Gözü son satıra kaydı. "Dördüncü

satır baskıcı teröre, dünyayı yok etmekle tehdit eden cehennem ateşlerine karşı bir çözüm olarak ortaya çıkan mistisizmi destekliyor. N-i-t-e, gecenin diğer bir yazılış şeklidir. 'İsa'nın gecesi.'" Ariana'ya baktı. Meşum bir gönderme daha.

"Sence bu kasvetli ton, mesajın tamamına da hâkim midir?

Thomas dumanı tüten çay bardağını aldı ve bir yudum içti. "Tüm mesajda hâkim olmayabilir ama bir parçasında olduğu kesin." Bardağı geri koydu. "Einstein'ın keşfettiği ya da icat ettiği bir şeyden dolayı dehşete düştüğü belli, o yüzden de uyarı olarak bu yazıyı eklemek zorunda hissetmiş kendini. Tanrı'nın Formülü her ne ise doğanın temel güçlerine, bize hükmeden güçlere karşılık geldiğine şüphe yok. Bu yüzden belgeyi görmekte ısrarlıyım. Ne hakkında olduğunu bilmediğim müddetçe şiiri deşifre etme yeteneğim büyük ölçüde sınırlanacaktır."

"Bakana soracağımı söyledim," dedi Ariana ve tekrar kâğıda baktı. "Sence şiirde daha fazla mesaj olabilir mi?"

Thomas başını salladı. "Olabilir. Burada daha fazla şey olduğu hissine kapılıyorum."

"Bunu nereden çıkardın?"

"Bilmiyorum, sadece içime doğdu."

"Önsezi mi?"

"Evet, dün bakanlıkta şiiri okuduğumda garip yapısı dikkatimi çekmişti. Fark ettin mi?" Thomas işaret parmağını şiirin üzerine koydu. "Bu İngilizce sence de biraz garip, değil mi? Eğer yazıldığı gibi okursak yerine oturmayan bir şey var. Genel anlamı açık ama özel anlamı gizli. Şiirin görünen manasına bir bakalım: Eğer dünya sona ererse, terör baskı yapar, Şabat ortaya çıkar, İsa'nın gecesinde. Bunlar da ne demek oluyor?"

"Anlaşılan kafiye yapmaya çalışmış."

"Doğru," dedi Thomas. "*Tight* ve *nite* kafiyeli. Ama "night"ı seçse de kafiyeli olurdu. Neden n-i-t-e'ı seçmiş?"

"Konuşma diline daha yakın olsun diye belki de?"

Tarihçi bu seçeneği düşündü. "Belki," dedi. "Olabilir. Sadece görüntüden öte bir şey olmayabilir. Ama yine de bir şey yerine oturmuyor." İlk satırı inceledi. "Neden *earth* değil de *terra*yı demiş? Neden Latince bir kelime seçmiş? Ve neden *end* değil de *fin*? *'Earth if ends'* yazabilirdi ama o, *Terra if fin* yazmayı tercih etmiş. Neden?"

"Şiire gizemli bir hava katmak için olabilir mi?"

"Mümkün. Ama ne kadar bakarsam o kadar daha belirgin görünüyor. Nedenini nasıl açıklayacağımı bilmiyorum. Bu bir duygu, altıncı his gibi bir şey ya da kripto analist olarak tecrübem konuşuyor. Ama bir şeyden kesinlikle eminim."

"Neymiş o?"

Thomas derin bir nefes aldı. "Bu mesajın içinde gizli bir mesaj daha var."

Bütün sabahı şiir üzerinde çalışarak geçirdiler, düğümü çözüp anlamını öğrenebilmelerine imkân verecek bir çatlak aradılar. Thomas kodlu bir mesaj olduğu için bunu çözmenin ne kadar zor olacağını çok geçmeden anladı. Kod kitabına ihtiyacı vardı, şiirdeki her kelimenin manasını çözmesine imkân verecek bir tür sözlük. Doğal olarak bu kitaba sahip değildi ve Einstein gibi bir adamın onu nereye saklamış olabileceğine dair fikir yürütmeye başladı. Evinde mi? Çalışma yaptığı Princeton'daki enstitüde mi? Yoksa birine mi vermişti? Eğer mesajı kodlamışsa belki de onu herkesin değil de, sadece belli kişilerin anlayabileceği şekilde yazmıştı. Aksi takdirde onu yazmasına gerek yoktu. Onu eklediyse bunu birisi için yaptığı açıktı, şiiri deşifre etmesine imkân verecek kod kitabına sahip olan kişi için. Ama kim?

Kim?

Bu şartlar altında en güçlü aday Profesör Siza'ydı. Kod kitabı onda mıydı? Mesaj ona mı hitap ediyordu? Thomas bir an için Ariana'ya fizikçiye ne olduğunu sorma yönünde dayanılmaz bir arzu duydu. Soru dilinin ucuna geldi ama kendisine hâkim olup onu geldiği

yere gönderdi. Thomas eğer profesör ile İran arasında bir bağlantı olduğunu açık ederse sonuçlarının felaket olabileceğini biliyordu. İranlılar kolayca bunu ona başkasının söylediğini anlayacak ve onun gerçek amacıyla ilgili şüpheler su yüzüne çıkacaktı. Bunun olmasına asla izin veremezdi.

Tabii ki bir aday daha vardı: David Ben-Gurion. Nihayetinde Einstein'dan yapması kolay bir atom bombası geliştirmesini isteyen eski İsrail başbakanıydı. Eğer Einstein şiirin içine bir mesaj gizlemişse bunu Ben-Gurion'un gereken kod kitabına sahip olduğu bilgisiyle yapmış olması muhtemeldi. Eğer öyleyse İsrail gizli servisi Mossad'ın da bu kitaptan haberi olmalıydı. Kod kitabını Batı'nın elinde varsaydığı için en ilginç olan varsayım buydu. Thomas şiiri Tahran'daki CIA ajanına teslim etmişti ve şimdiye kadar çoktan Langley'e varmış olmalıydı. Eğer vardıysa CIA çoktan mesajı çözmüş olabilirdi.

İncelemeleri Ariana ve Thomas'ı tekrar otel restoranına getirdi. Öğle yemeği tümüyle İran yemeklerinden oluşuyordu. Thomas, *zereşk*li[11] *tavuklu pilavı denerken; Ariana gorme sebzi* yani fasulyeli ve sebzeli biftek tercih etti. Bir yandan yerken bir yandan da şiiri deşifre etmekten bahsettiler ve sohbet tatlılarını yerken de devam etti. *Paludeh*, yani pirinç unundan dondurma aldılar; tarihçi için karışık meyveli ve İranlı için de kavunlu.

"Biraz kestirsem iyi olacak," dedi Thomas bir fincan kahvenin ardından.

"Çalışmaya devam etmek istemiyor musun?"

"Ah, hayır," dedi ve teslim olur gibi ellerini kaldırdı. "Çok yoruldum."

Ariana fincanı işaret etti. "Nasıl uyuyacağını merak ettim," diye güldü. "Kahvemiz çok serttir."

"İberya'nın eski bir geleneği olan *siesta*nın karşısında hiçbir kahve direnemez."

---

11 İran'da yetişen, tadı kuru üzüm ile vişne arası, tatlı-ekşi bir yemiştir. (yay. n.)

On

Thomas asansörden çıkıp otelin lobisini geçtiğinde saat üçe beş vardı. Kendisini takip eden kimse olmadığından emin olmak için olabildiğince doğal şekilde etrafına baktı. Ariana ortalıkta yoktu; bir buçuk saat önce, uyku vaktinin geldiğini söyleyerek onun yanından ayrılmıştı. Kendisiyle ilgilenen kimse görünmüyordu. Resepsiyona yaklaştı, usulca bir kâğıt parçasının üzerine yazmış olduğu şeye baktı ve görevliyi çağırdı. "Beni bekleyen bir taksi olacaktı," dedi.

"Taksi mi, bayım?"

"Evet. Babak'ın taksisi."

Genç adam dışarı çıktı ve sağda park etmiş bekleyen turuncu bir araca el salladı. Araç gelip otel girişinin önündeki rampada durdu. "İşte geldi," dedi ve kapıyı açtı.

Thomas durdu ve adama baktı, iskelet gibi cılız birisiydi. "Sen Babak mısın?"

Adam başını salladı.

"*Bale.*"

Thomas kominin eline yüz riyal sıkıştırdı ve arka koltuğa yerleşti. Taksi hareket etti ve Tahran'ın çılgın trafiğine karıştı; sokaklar,

caddeler ve geçitlerden oluşan bir labirentin içinde döndü durdu. Tarihçi sohbet başlatmak amacıyla sürücüye nereye gittiklerini sordu ama Babak başını iki yana salladı.

"Man ingilisi balad nistam,"[12] dedi.

İngilizce bilmiyordu. Bir bilgi alamayacağını anlayan Thomas arkasına yaslanıp bekledi. Belli bir yere götürüldüğünü biliyordu. CIA ajanı etrafta dolaşsın diye bu taksiyi ona tahsis etmiş olamazdı. Sabırlı olması gerekiyordu.

Yirmi dakika Tahran'ın sokaklarında yol aldılar. Babak'ın bir gözü sürekli aynadaydı, özellikle de aniden bir kavşağa saparken. Bunu birkaç kez yaptı, sürekli aynı tekniği kullanıyordu, nihayet ikna olunca da Taligani Caddesi'ne yöneldi. Emir Kabir Üniversitesi yakınlarında durdu, iri bir adam kapıyı açıp Thomas'ın yanına oturdu.

"Nasılsınız, Profesör?"

Bu dün tanıştığı CIA ajanıydı.

"Merhaba..." tarihçi tereddüt etti. "Özür dilerim, isminizi hatırlayamadım."

Adam gülümseyerek çirkin dişlerini gösterdi. "Güzel!" dedi. "Ben Gulbahar Bakiri ama adımı ezberlemeseniz hayrınıza olur."

"Peki, size nasıl hitap edeyim?"

"Musa deyin?"

"Mossad'daki gibi mi?"

Bakiri güldü. "Hayır, hayır, Musaddık'taki gibi Musa. Kim olduğunu biliyor musun?"

"Bir fikrim yok."

"Anlatırım," dedi, ardından Babak'a Farsça bir şeyler söyledi. Araç aynı cadde üzerinde tekrar yol almaya başladı. "Muhammed Musaddık demokratik olarak İran başbakanlığına seçilmiş bir hukukçudur. O

12 (Fa.) "İngilizce bilmiyorum. (yay. n.)

döneminde ülke petrolünün tümü Anglo-İran Petrol Şirketi'nin kontrolü altındaydı ve Musaddık daha iyi bir anlaşma için görüşme yapmayı denedi. İngilizler reddettiğinde de şirketi kamulaştırdı. Bunun çok büyük etkileri oldu. 1951 yılında *Time* dergisi onu yılın adamı seçti, gelişen ülkeleri sömürgecilerden kendilerini kurtarmaları için cesaretlendirdiğinden ötürü. Ama İngilizler bu durumu kabul etmediler ve Churchill, Eisenhower'ı, Musaddık'ı devirmeye ikna etti." Solu işaret etti. "Şu binayı gördün mü?"

Thomas baktı. Büyük bir binaydı, üzeri sloganlarla kaplı duvarların arkasında neredeyse görünmüyordu. En okunaklısında ise "KAHROLSUN ABD" yazıyordu.

"Evet."

"Burası eski ABD Elçiliği. CIA, Musaddık'ı devirme planını buranın bodrumundaki bir sığınakta yaptı. Buna Ajax Operasyonu adını verdiler. Sayısız rüşvet ve yayılan yalan haberin ardından CIA, şah ve diğer önemli kişilerin –dinî liderler, askerî komutanlar, gazete editörleri– desteğini sağlamayı başardı ve 1953'te Musaddık devrildi." Bakiri birkaç silahlı adamın devriye gezdiği binaya baktı. "Sonuç olarak 1979'da İslam Devrimi olduğunda öğrenciler Amerikan elçiliğini bastı, bir yıldan uzun süre elli kadar diplomatı rehin tuttular. Öğrenciler diplomatların Musaddık'a yaptıkları şeyi Ayetullah Humeyni'ye de yapmalarından korkmuşlardı."

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Peki, senin Musaddık'la ilgili görüşün nedir?"

"Büyük adamdı."

"Ama CIA tarafından devrildi."

"Doğru."

"Kusura bakma ama pek anlamadım. Sen CIA adına çalışıyorsun."

"Evet ama 1953'te onlar adına çalışmıyordum. O zaman doğmamıştım bile."

"İyi de senin büyük lider dediğin kişiyi devirdiklerini bildiğin halde onlarla nasıl çalışıyorsun?"

Bakiri elini salladı. "İşler değişti. Bugün iktidarda olanların Musaddık'la ilgisi yok; ülkemi Orta Çağ'a dönmeye zorlayan bir grup dinci fanatik hepsi." Eski elçiliğin önündeki nöbetçileri işaret etti. "Onlar benim düşmanım. CIA'in de düşmanları aynı zamanda." Gülümsedi. "Bilmem bu Arap atasözünü duymuş muydun: Düşmanının düşmanı benim dostumdur. Bu yüzden CIA şimdilik benim dostum."

Taksi, Mafatih Caddesi'ne dönüp güneye yöneldi. Tahran caddelerinde rastgele dolaşıyormuşa benziyorlardı, Enhelab'a dönüp, Firdevsi Meydanı'nın etrafından geçip tekrar Enhelab'a dönüp ters yöne gitmeye başladıklarında da artık bundan emin oldu. Belli bir yere gitmiyor sadece yol alıyorlardı; nihayetinde bu yolculuğun amacı gözlerden uzakta görüşmekten başka bir şey değildi.

Elçiliğin etrafındaki bölgeden ayrıldıktan sonra Bakiri bir süre konuşmadı, gözlerini caddeyi dolduran arabalara, sabırsız sürücülerin elindeki yırtıcılara, dikmişti. "Langley'den talimat aldım," dedi sonunda, hâlâ pencereden dışarı bakıyordu.

"Ah? Ne dediler peki?"

"Bir daha belgeyi göremeyecek olman pek hoşlarına gitmemiş. Durumun kesin olarak bu olup olmadığından emin olmak istiyorlar."

"Anladığım kadarıyla öyle. Müdür bir ulusal güvenlik meselesi olduğunu söyleyerek kesinlikle izin vermedi. Çok ısrar edersem dikkat çekmekten korkuyorum."

Bakiri dönüp Thomas'a baktı, kaşları çatıktı. "Bu büyük talihsizlik."

"Neden?"

"Çünkü ABD belgenin İran'ın elinde kalmasına müsaade edemez."

"Ne yapabilirler ki?"

"Bu durumda iki seçenekleri var. İlki belgenin bulunduğu binayı bombalamak."

"Ne? Bunun için Tahran'ı mı bombalayacaklar?"

"Profesör Noronha, bu belgeyi basit bir mesele zannetmeyin. Bu belge ucuz ve yapımı kolay bir atom bombasının planını içeriyor. Uluslararası güvenliğe yönelik büyük bir tehlike. Eğer İran gibi -terörist gruplarla ilişkisi olan- bir devlet böyle bir silah yapmayı başarırsa Usame Bin Ladin gibi manyaklar bir dahaki sefere New York'a saldırırken yaptıkları gibi uçak kullanmazlar. Ellerinde çok daha etkili bir şey olacaktır. Bilmem demek istediğimi anlayabildiniz mi?"

"Evet."

"İnanın bana, Tahran'daki bir binayı vurmak kötünün iyisidir."

"Öyle diyorsan."

İranlı taksinin dışındaki manzaraya bakmak için döndü. "Dün bakanlıkta belgeyi görmüş olman da bizim belgenin nerede olduğuyla ilgili tahminimizi doğrulamış oldu. Fakat bu seçeneğin iki dezavantajı var. Öncelikle bu tür bir askeri saldırının olumsuz siyasi yankıları olacaktır, özellikle de İslam dünyasında. İran hükümeti kurban gibi gözükecektir. İkinci ve üstesinden gelinmesi zor bir engel daha olmasa bu yine de kabul edilebilirdi. Bombardıman ile asıl stratejik hedefe varılamaması da mümkün, yani Einstein'ın belgesi kolay ve ucuz atom bombası yapmanın formülü. Asıl metin yok edilebilir ama İran'daki diğer güvenli bölgelerde kopyalarının olması mümkün ve o zaman hiç kimse hükümeti bu formülleri kullanmaktan alıkoyamaz."

"Doğru."

"O nedenle eğer geri dönüp belgeye erişemeyecekseniz Langley ikinci seçeneği yürürlüğe koymamı istedi benden." Bakiri endişeli görünüyordu ve bir süre bir şey demedi.

"Neymiş ikinci seçenek?" diye sordu Thomas.

CIA ajanı derin bir nefes aldı. "Belgeyi çalmak."

"Ne?"

"Bilim Bakanlığı'na gidip belgeyi çalmak. Bu kadar basit."

İlk şaşkınlığı geçen Thomas kahkahayı patlattı. "Hiçbir şey sizi durdurmuyor, değil mi!" dedi heyecanla "Belgeyi çalmak mı? Nasıl yapacaksınız bunu?"

"Basit. Nöbetçiyi etkisiz hale getirmenin bir yolunu bulup içeri gireceğiz, belgeyi bulup alacağız."

"Neden mikrofilmini çıkarmıyorsunuz? Daha kolay olmaz mı? Nihayetinde belgeyi çalmak sorunu ortadan kaldırmayacak; dediğin gibi başka yerlerde kopyaları olabilir."

"Hayır, bu mümkün değil. ABD belgeyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne teslim etmek istiyor, bunun için de önce onaylanmasına ihtiyaç var. Bunu da ancak metnin aslıyla yapabilir o yüzden aslını ele geçirmemiz gerekiyor."

Thomas bu eylemin sonuçlarını düşündü. "Tehlikeli değil mi?"

"Hayatta her şey tehlikelidir. Caddede karşıdan karşıya geçmek de tehlikeli."

"Annem gibi konuştun. Benim asıl merak ettiğin İranlılar belgenin kaybolduğunu gördüğünde benim başıma gelecek olanlar. Aptal değiller. Aradaki bağlantıyı göremezler mi sanıyorsun? Bir gün belgeyi gösteriyorlar ve birkaç gün sonra... Puf! Gitmiş! Sence de biraz... Nasıl desem... Şüphe uyandırmaz mı?"

"Haklısın. Pek hayrına olmaz."

"Peki, bu konuda ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

"Ülkeyi terk etmen gerekecek."

"Ama nasıl? Ancak şifreyi çözdükten sonra gitmeme izin vereceklerini söylediler."

"Belgeyi çaldığımız gece seni İran'dan çıkarmamız gerekiyor."

"Peki, bu ne zaman olacak?"

"Henüz bilmiyorum. En kısa zamanda olmasını istiyorum ama kesin tarih veremem. Hâlâ üzerinde çalışılması gereken detaylar var. Yarına öğrenirim diye düşünüyorum. Öğrenir öğrenmez de oteline

gelirim." Thomas'a uyarıda bulundu. "O nedenle dışarı çıkma, olur mu? Hiçbir şey olmamış gibi devam et, şifreni çözmeye çalış ve seninle temasa geçmemi bekle."

"Tamam," dedi Thomas. "Ama bir daha tekrar edelim istersen: planın gizlice bakanlığa girmek, belgeyi çalmak ve hemen ardından da beni İran'dan kaçırmak. Doğru mu?"

Bakiri derin bir nefes aldı. "Onun gibi bir şey," dedi yarım ağızla. "Ama... aslında... Küçük bir detay var... Biraz farklı."

"Öyle mi?"

"Evet."

Ajan başka bir şey söylemeyince tarihçinin merakı bir kat daha arttı.

"Neymiş bu detay?"

"Sen de bizimle geliyorsun."

"Evet, bunu demiştin. Beni İran'dan çıkaracaksınız."

"Hayır, onu kastetmedim. Bakanlığa bizimle geleceksin."

"Ne?"

"Baskın takımının bir parçası olacaksın."

On bir

Arenanın tribünleri insanlarla doluydu, çoğu kara çarşaflı kadınlardı ve herkes sanki bir gösteri başlamak üzereymiş gibi davranıyordu. Birisi Thomas'ı itip ortada diz çökmeye zorladı, başı öne eğikti ve ensesi ortaya çıkmıştı. Tarihçi gözünün ucuyla uzun ve beyaz İslami kıyafetler giymiş bir grup adam gördü; yaklaştılar ve etrafını sarıp idam alanından kaçacak yer bırakmadılar ona. Ariana'yı gördü, üzgün duruyordu, daha yakına gelip ona bir elveda öpücüğü vermeye cesaret edememişti. Ardından güzel İranlı kayboldu ve yerini Rahim aldı, öfke dolu gözleri parlıyordu ve belinde eğri bir kılıç vardı. Seri bir hareketle silahını çekti ve dimdik durdu, silahı iki eliyle kavradı ve yukarı kaldırdı, bir süre öylece tuttu ve hem kısa hem de sonsuz gibi gelen dehşet verici bir anda kılıcını tüm gücüyle savurup Thomas'ın kafasını kesti.

Uyandı.

Alnındaki buz gibi teri hissedebiliyordu, pijaması göğsüne ve sırtına yapışmıştı. Ölü olup olmadığını anlamaya çalıştı, sonunda sağ olduğunu anlayıp rahat bir nefes aldı. Karanlık oda sessizce cevap verdi, mevcut sakinliği ona bunun sadece bir kâbus olduğunu

anlattı. Fakat dün CIA ajanının kendisini sürüklemiş olduğu diğer kâbus gerçekliğinden hiçbir şey yitirmemişti.

Thomas battaniyeyi açıp yatağın kenarına oturdu ve gözlerini ovuşturdu. "Nasıl bir işe bulaştım?" diye mırıldandı.

Banyoya gitti. Gözlerinin altındaki kara halkalar huzursuz geçen bir geceye işaret ediyordu. Bir duygu treninde bir aşağı bir yukarı gidip gelmiş, cezaların çok ağır olduğu bir ülkede suç işlemeye kalkışmanın düşüncesiyle ne yapacağını bilememiş, daha sonra ani bir karar değişikliğiyle bir tür ilahi müdahale ona sorununu çözmesinde yardımcı olmuş ve onu hiç beklemediği bir anda omuzlarına yüklenen bu dehşet verici sorumluluktan kurtarmıştı.

Böyle bir ruh hali içerisindeyken öğleden sonra Ariana'yla yaptığı sohbeti düşünerek moral bulmuştu. Tabii ki bilim bakanı onun isteğini makul bulacaktı, aynanın önünde yüzüne tıraş köpüğü sürüp tıraşa başlamadan önce bir süre durup düşündü. Şifreli mesajı çözmeyi sağlayacak anahtarın belgenin içinde bir yerde olduğu iddiası son derece mantıklıydı; o kadar aşikârdı ki bakanın buna itiraz etmesinin bir yolu yoktu. Belgeye bakmasına izin vereceğinden emindi. Baktığında da muhtemelen CIA'in aradığı cevapları bulacaktı; belgenin çalınmasını gereksiz kılacak bilgiler bulabilirdi, böylece yapması mümkün olmayan bir görevi yapmaya kalkışmaktan da kurtulmuş olurdu.

Gözlerini kapattı ve bir söz verdi. "Eğer buradan sağ salim çıkarsam, söz veriyorum bir yıl boyunca her gün dua edeceğim." Gözlerini açtı ve bu sözü tutmasının kolay olup olmayacağını düşündü. "Tamam, bir yıl boyunca her gün biraz fazla. Bir ay boyunca dua edeceğim."

Aniden artan güveniyle keyfi yerine geldi ve duşu açtı, suya baktı ve sıcaklığının iyi olduğunu görünce de ayağını küvetin içine koydu.

Ariana'nın güzelliği anlaştıkları vakitten biraz daha geç lobiyi renklendirdi; Thomas kahvaltısını yapmıştı ve bardaki koltukta sabırsızca bekliyordu. Merhaba dedikten sonra İranlı dün oturduğu aynı yere

oturdu ve bir portakal suyu söyledi. Kendisini güçlükle zapt eden tarihçi doğrudan konuya girdi.

"Söyle bakalım, bakan ne dedi?"

"Ne hakkında?"

"Belgeye bakmama izin verecek mi?"

Ariana'nın yüzünde anladığını gösteren bir ifade belirdi. "Ah, evet," dedi.

"Verecek mi?"

"Hımm... Hayır."

Thomas kımıldamadan durup kadına baktı, kulaklarına inanamıyordu. "Hayır mı?" dedi hayretle.

"Özür dilerim," dedi Ariana. "Ona şiirin şifreli bir mesaj olduğunu ve anahtarın da belgenin içinde bulunduğunu anlattım. Ulusal güvenlik nedeniyle belgeye bakmanın mümkün olmadığını söyledi. Eğer bu yüzden şiiri çözmen biraz daha zaman alacaksa o zaman sabırlı olman gerekiyor."

"Ama... ama o zaman muhtemelen hiç çözemeyeceğim demektir," diye üsteledi tarihçi. "Bunu da söyledin mi?"

"Tabii ki söyledim ama daha fazla bu konuda konuşmak istemedi. Ulusal güvenliğin her şeyin üzerinde olduğunu söylüyor. Üstelik bu sırrın çözülmemesinin sadece İran'ın sorunu olmadığını da söyledi." Thomas'ı işaret etti. "Bu senin de sorunun."

"Benim mi?"

"Evet. Ağa Celili'nin şifreyi çözmediğin müddetçe İran'dan gitmene izin verilmeyeceğini söylediğini hatırladın mı? Bakan da bunu doğruladı ve mesele başbakana kadar çıkmış oldu." Ariana ellerini kaldırdı. "Bu nedenle özür dilerim ama gizli mesajı çözmekten başka şansın yok."

Tarihçi derin bir nefes alıp parlak mermer zemine baktı; morali bozulmuştu ve kendisini tuzağa düşmüş gibi hissediyordu. "Başım belada," dedi.

Ariana kolunu tuttu. "Böyle söyleme. Sen mükemmel bir kriptologsun. Bu gizemi çözeceğinden hiç şüphem yok."

Thomas yıkılmıştı, üzüntüsü yüzünden okunuyordu. Yazıdaki gizli mesajı ortaya çıkarabileceğini biliyordu; belgeyi sürekli olarak görmek istemesinin asıl nedeni şifreyi çözmesinde kendisine yardımı olacağını düşünmesinden ziyade onu elinde tutabilmekti. Bakanın aldığı karar yüzünden CIA ajanının planına başvurmadan önce meseleyi çözebilme hayalleri tümüyle suya düşmüştü.

"Başım büyük belada," diye tekrarladı beş karış suratla.

"Hey," dedi Ariana, hâlâ kendisini teselli etmeye çalışıyordu. "Moralini bozma. Şifreyi çözeceksin. Bunu bir süre birlikte çalışabilmemiz için bir fırsat olarak düşün. Bunu... Bunu istemez miydin?"

Thomas daldığı düşüncelerinden çıkmış gibi görünüdü. "Ne?"

"Benimle bir süre daha çalışmak istemez misin?"

Tarihçi İranlının kusursuz çehresine baktı. "Şu anda beni intihar etmekten alıkoyan tek şey bu zaten," dedi hiç düşünmeden.

Ariana güldü. "Komiksin. Gerçekten komiksin." Ellerini çırptı. "Daha ne bekliyorsun? Haydi, başlayalım."

"Neye?"

"Çalışmaya."

Thomas mesajların yazılı olduğu sayfayı aldı, açtı ve masanın üzerine koydu. "Haklısın," dedi, bir kalem çıkardı, "Çalışsak iyi olacak."

Şiirdeki kelimelerin muhtemel sembolik anlamlarını değerlendirerek üç saat geçirdiler; özellikle de *terra*, terör, Şabat ve İsa, ama dünkünden fazla bir ilerleme kaydedemediler. Bezdirici bir işti, her varsayım sonunda saçma ya da tutarsız olduğu için saf dışı ediliyordu.

Öğlene doğru Thomas izin isteyerek tuvalete gitti. İran'daki, yerdeki bir delikten ibaret olan, çoğu tuvaletten farklı olarak bunda farklı bölmeler, pisuvarlar ve hatta havada parfüm kokusu bile vardı. Ülkedeki en iyi otellerden birinde olduklarının bir işaretiydi bu.

Pisuvarın önünde duran tarihçi birisinin omzuna dokunduğunu fark edince yerinden fırladı.

"Ee, Profesör?"

Bakiri'ydi.

"Musa!" dedi Thomas heyecanla. "Beni korkuttun!"

"Çok gerginsin."

"Hakkım var, öyle değil mi? Beni nasıl bir işe bulaştırdığını biliyor musun?"

"Yaptığın işi bitir," dedi Bakiri, geri çekildi ve lavaboya doğru eğildi.

Thomas bir süre daha pisuvarın önünde durdu; işi bitince ellerini yıkamaya gitti. "Dinle," dedi aynadan Bakiri'ye bakarak, "Ben bu tür şeylere uygun biri değilim. Düşündüm ve gitmemeye karar verdim."

"Langley'nin emirleri."

"Bana ne! Bu tür bir işe karışacağımı söylememişlerdi bana!"

"Durum değişti. Belgeyi okuyamadığın için tüm planı değiştirmek zorunda kaldık. Üstelik bu, Langley'i de aşıyor."

"Öyle mi?"

"Evet, karar Washington'dan geliyor. Bakın Profesör bu uluslararası güvenlikle ilgili. Eğer İran gibi bir ülke kolay nükleer silah yapımı formülüne sahip olursa bu bütün dünyayı gerer, özellikle de 11 Eylül'den sonra. Söz konusu tehlikeyi düşününce Washington'un dikkate alacağı son şey sizin görevi sevip sevmediğinizdir."

"İyi de ben komando değilim, bunun farkında değil misiniz? Askerlik bile yapmadım. Sadece size ayak bağı olurum."

"Profesör, dün size iştirakinizin operasyonun başarısı için hayati önem taşıdığını söyledim." Bakiri vurgulamak için durdu. "Belgeyi sadece siz gördünüz. Nerede saklandığını da sadece siz biliyorsunuz."

Thomas'ı işaret etti. "Belgeyi bulup tanımlamamız için sizin yardımınıza ihtiyacımız var. Sizin yardımınız olmadan bunu nasıl başaracağız? Şaşkın hamamböcekleri gibi bakanlığın içinde döner dururuz." Başını iki yana salladı. "Hayır."

"Ama herhangi biri..."

"Yeter!" diye kesti sözünü Bakiri bağırarak. "Karar verildi ve senin ya da benim bu konuda yapacak bir şeyimiz kalmadı. Mazeret dinleyerek harcayacak zamanımız yok." Kapıya baktı. "Ayrıca bana cevap ver."

"Ne?"

"İşini bitirdiğin zaman bu insanların gerçekten de eve dönmene izin vereceklerini mi zannediyorsun?"

"Öyle söylediler."

"Sen de onlara inandın mı? Bir düşün. Einstein'ın el yazmasını gördün ve daha da önemlisi nükleer bir formülü de içeren Einstein'ın sırlarını deşifre edeceksin. Her şeyi böylesine gizli tutmak için çırpınan bir hükümetin sahip olduğun bilgilerle Portekiz'e geri dönmene izin vereceklerini mi zannediyorsun? Bu durum İran'ın nükleer programının gizliliğini ihlâl etmez mi? İş bittiğinde ve sen de bu sırrın bir parçası olduğunda onlar için büyük bir tehdit haline geleceğin hiç aklına gelmedi mi?"

Thomas bu soruları düşünürken gözlerinin neredeyse yuvalarından fırlayacağını hissetti. "Ah, yani... aslında... şey..." diye kekeledi. "Acaba... sence buradan gitmeme izin vermezler mi?"

"İki şeyden biri olacak. Ya daha fazla ihtiyaçları kalmadığı için seni öldürecekler ya da seni hapse tıkacaklar." Bakiri tekrar kapıya baktı. "Bence ikinci seçenek daha yüksek ihtimal. Çünkü hükümeti oluşturan bir grup dinci fanatik. Şeriatı uygulamak söz konusu ol-

duğunda asla taviz vermezler ama ahlaki değerlere de sahiptirler. Geçerli bir neden olmadan seni öldüremezler, o yüzden muhtemelen seni burada tutacaklardır. Diğer taraftan hükümet için büyük önem taşıyan sırlardan bahsediyoruz ve ahlaki değerler bile göz ardı edilebilir. Seni susturmak için daha radikal ve güvenli bir metot seçmemeleri için hiçbir neden yok." Parmağıyla boğazını işaret etti. "Anladın mı?"

Tarihçi, gözlerini kapattı, şakaklarını ovdu ve iç çekti.

"Başım büyük belada."

Bakiri tekrar kapıya baktı. "Dinle, fazla zamanımız yok," dedi. "Buraya her şeyin hazır olduğunu söylemeye geldim."

"Gerçekten mi?"

"Evet, görev hazırlıkları bitti gibi. Belgeyi çaldıktan sonra seni Hazar Denizi kıyısındaki Bender Türkmen adlı kasabaya götüreceğiz, Büyük İskender'in yaptırdığı Gorgan Seddi'nin yakınındadır."

"Bender ne?"

"Bender Türkmen. Türkmenistan sınırına yakın küçük bir kıyı kasabası. Orada Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün adını taşıyan bir balıkçı teknesi var. O seni oradan alacak. Anladın mı?"

"Anladım gibi," dedi Thomas şaşkın bir yüz ifadesiyle. "Sen de gelecek misin?"

Bakiri başını iki yana salladı. "Hayır, ben Tahran'da kalıp senin peşine düşmelerine engel olacağım. Ama dert etme Babak seninle gelecek. Ama aklında tutman gereken birkaç detay var."

Thomas bir kâğıt parçası ve kalem çıkardı. "Devam et."

"Hayır, bunu sakın bir yere yazma. Ezberlemen gerek, anladın mı?"

Tarihçinin yüzünde keyifsiz bir ifade belirdi. "Umarım hepsini doğru hatırlarım."

"Bu senin güvenliğin için."

"Devam et öyleyse."

"Bender Türkmen limanındaki *Bakü* isimli tekneye bindiğinde Muhammed'i sor" Bakiri parmağını kaldırdı. "Unutma, Muhammed."

"Peygamberin adı gibi."

"Aynen. Ona bu yıl Mekke'ye gitmeyi planlayıp planlamadığını sor. O da cevaben *inşallah* diyecek. Bu paroladır.

"Bu yıl Mekke'ye gitmeyi planlıyor musun?" diye sordu Thomas ezberlemek için. "Doğru değil mi?"

"Evet."

"*İnşallah* derse sorun yok demektir."

"Kesinlikle."

"Kolay görünüyor."

"Kolay zaten." Bakiri saatine baktı. "Artık gitmem gerek. Gece yarısı tekrar gelirim."

"Bu gece mi?"

İranlı hayretle Thomas'a baktı. "Evet. Sana söylemedim mi?"

"Hayır."

"O zaman söylüyorum, operasyon bu gece, Profesör."

On iki

Thomas, Ariana'nın yanına gittiğinde öyle dağılmıştı ki, dikkatini toplamakta zorlanıyordu. Aklını ne kadar şiire vermeye çalışsa da bu gece kendisini bekleyen cümbüşü aklından çıkarması bir türlü mümkün olmuyordu. Gözleri boş boş kelimelere bakarken beyni her türlü detayı defalarca inceleyip otelden ayrılış hazırlığından teknede Muhammed adındaki kişiyle buluşmasına kadar olabilecek her şeyi düşündü. Eşyalarını da almalı mıydı? Ama görenler şüphelenmez miydi? Sadece gerekenleri alması yeterli olurdu. Peki, görülmeden nasıl gidecekti? Gece yarısı çıkıp gitmesi otel çalışanlarının dikkatini çekmez miydi? Alarma geceler miydi? Peki ya bakanlığa girince ne olacaktı? Acaba...

"Thomas? Thomas?"

Tarihçi başını iki yana salladı ve şimdiki zamana döndü. "Evet?"

"İyi misin?"

Ariana sanki yüzünde hummanın belirtisini görmüş gibi dikkatle ona bakıyordu.

"Kim? Ben mi?" diye kekeledi ve dik oturdu. "Evet, evet. İyiyim. Bir şey yok."

"İyi görünmüyorsun. Söylediklerimi duymuyorsun bile." Her zamanki gibi başını yana yatırıp baktı. "Yoruldun mu?"

"Aslında... evet, biraz."

"Dinlenmek ister misin?"

"Hayır, hayır, işimizi bitirelim de öğleden sonra dinlenirim. Olur mu?"

"Tabii ki olur. Nasıl istersen."

Thomas iç çekti ve tekrar şiire döndü. "Doğrusunu söylemem gerekirse Einstein'ın el yazması olmadan bunu nasıl çözeceğimi bilmiyorum," dedi, hâlâ İranlıyı bir şekilde ikna ederek gece katılacağı maceradan kendisini kurtarmaya çalışıyordu. Yalvaran gözlerle ona baktı. "Biraz olsun söyleyemez misin? Birazcık?"

Ariana huzursuzca etrafına bakındı. "Thomas, yapamam..."

"Sadece bir fikir."

"Yapamam. Bu senin iyiliğin için."

"Yapma..."

"Hayır."

"Dinle, bana bir şey söylemezsen bundan daha ileri gidemeyiz. Beni doğru tarafa yönlendirmen gerekiyor."

İranlı ona baktı, ne yapacağından emin değildi. Bir şeyler söyleyebilir miydi? Söylese ne söyleyecekti? Eğer söylerse bunun sonuçları ne olurdu? Bu soruları birkaç saniye düşündü ve sonunda karar verdi.

"Sana belgenin ne hakkında olduğunu söylemeyeceğim çünkü bu sadece İran'ın ulusal güvenliğini değil, seni ve beni de tehlikeye atar," dedi sesini alçaltarak. "Sana tüm söyleyebileceğim belgenin ilgimizi çektiği ve ancak sırları çözüldükten onu deşifre edebileceğimize inandığımızdır."

"İlginizi mi çekti?"

"Evet."

"Neden?"

Ariana huzursuzca yerinde kımıldandı. "Söyleyemem. Zaten gereğinden çok şey söyledim."

"İyi de bu kadar ilgi çekici olan ne?"

"Söyleyemem dedim. En fazla bunu Einstein'ın hayatıyla özdeşleştirebilirim. Bu sana yeter mi?"

Thomas tereddüt etti. "Ah... Tabii, neden olmasın. Sence ilişkili mi?"

"Bilmem. Belki de değildir."

"Belki de öyledir, kim bilir?" Tarihçi sonunda kafasını toparladı. "Anlat."

Ariana koltuğa yerleşti ve düşüncelerine çekidüzen verdi. "Thomas, fizik hakkında ne biliyorsun?"

Tarihçi güldü. "Fazla değil," dedi. "Bildiğin gibi ben bir tarihçi ve kriptoloğum; fizik uzmanlık alanım sayılmaz. Babam matematikçidir ve böyle şeylere çok meraklıdır. Tüm hayatını denklem ve teorilerle uğraşarak geçirdi. Ama ben öyle değilim. Hiyeroglif, İbranice ve Aramcayı tercih ederim. Ben kütüphanelerin tozlu havasını, el yazmaları ve papirüslerin küflü kokusunu severim. Benim dünyam budur."

"Biliyorum. Peki, modern fiziğin asıl araştırma alanını biliyor musun?"

"Hiçbir fikrim yok."

"Her şey teorisini duydun mu?"

"Hayır."

İranlı, güzel siyah saçlarını düzeltti, açıklamanın en uygun yolunu düşündü. "Bir bakalım. En azından izafiyet teorisini biliyor musun?"

"Tabii ki. O, temeldir."

"Her şey teorisi arayışının izafiyet teorisiyle başladığını söyleyebiliriz. O zamana kadar fizik, insanların evrenin işleyişini algılayış şeklini açıklayan, Newton'un çalışmalarına dayanıyordu. Ama iki sorun

çözülememişti. Birisi ısıtılan bir nesnenin neden ışık yaydığıydı ve ikincisi de ışık hızının sabit değerini anlayabilmekti."

"Sanırım ışık sorununa çözüm bulan kişi Einstein oldu," dedi Thomas.

"Evet. 1905'de Einstein, izafiyet teorisini tamamlayarak zaman ve mekân arasında bağlantı kurdu ve ikisinin de izafi olduğunu açıkladı. Örneğin, mekânda hareket olduğunda zaman değişir. İzafi değil de sabit olan tek şey ışığın hızıdır. Zamanın ışık hızına çok yaklaşıldığında yayılıp genişleyeceğini de söyledi."

"Bunu biliyorum."

"Güzel, en azından onunla zaman harcamam gerekmeyecek. Mesele şu ki, eğer her şey izafi ise –ışık hızı hariç– o zaman kütle ve enerji de izafidir. İzafiden ziyade, kütle ve enerji madalyonun iki yüzü gibidir."

"Bu o ünlü denklem değil mi?"

Ariana onu bir kâğıdın üzerine yazdı.

$$E = mc^2$$

"Doğru. Enerji eşittir kütle çarpı ışık hızının karesi."

"Eğer doğru hatırlıyorsam atom bombasının yapımında kullanılan denklem de buydu."

"Kesinlikle. Bildiğin gibi ışık inanılmaz bir hızda yol alır, o nedenle de ışık hızının karesi çok büyük bir rakamdır. Bu da çok küçük bir kütlenin bile muazzam miktarda enerji içerebilmesi anlamına gelir. Örneğin sen 80 kilosun, değil mi?"

"Aşağı yukarı."

"Demek ki senin fiziksel kütlende küçük bir şehre bir hafta boyunca elektrik sağlayacak kadar enerji bulunmaktadır. Zor olan ise maddeyi enerjiye dönüştürmektir."

"Bu, atomları çekirdekte tutan baskın kuvvetle ilgili, değil mi?"

Ariana kaşlarını kaldırdı. "Demek ki biraz fizik biliyorsun."

"Ah... Herhalde bir yerde okudum."

"Şimdi enerji ve kütlenin bir madalyonun iki yüzü olduğunu aklından çıkarma. Bu da birinin diğeri olabileceği anlamına gelir; diğer bir deyişle enerji madde ve madde de enerjiye dönüşebilir."

"Yani enerjiden bir taş yapmanın mümkün olduğunu mu söylüyorsun?"

"Teorik olarak, evet. Enerjinin kütleye döndüğüne pek şahit olmasak da aslında oluyor. Örneğin bir nesne ışık hızına yaklaşırsa zaman daralır ve nesnenin kütlesi büyür. Bu durumda hareketin enerjisi kütleye dönüşmüş olur."

"Bu hiç gözlemlendi mi?"

"Evet, İsviçre'deki CERN parçacık hızlandırıcısında. Elektronları öyle bir hızlandırdılar ki, kütleleri kırk bin kat arttı. Hatta çarpışmadan sonra protonların bıraktığı izlerin fotoğrafları bile var."

"Vay."

"Hiçbir nesnenin ışık hızında hareket edememesinin nedeni de budur. Eğer ederse kütlesi sonsuz büyür ve bu da hareket edebilmesi için sonsuz enerji gerektirir. Bu da mümkün değil tabii ki, değil mi? Bu yüzden ışık hızının evrendeki en yüksek hız olduğunu söyleyebiliriz. Hiçbir şey o hıza çıkamaz, çıkarsa da kütlesi sonsuz büyür."

"Peki, ışık neden oluşuyor?"

"Foton denen parçacıklardan."

"Peki, ışık hızında gittiklerinde bu parçacıkların kütlesi artmıyor mu?"

"Bu da ayrı bir mesele. Fotonlar kütlesi olmayan parçacıklardır; saf enerji konumundadırlar ve zamanın akışından etkilenmezler. Işık hızında gittikleri için evren onlara göre zamansızdır. Bir fotonun bakış açısına göre, evren aynı anda doğar, büyür ve ölür."

"İnanılmaz."

Ariana, portakal suyundan bir yudum aldı. "İzafiyet teorisinin birden fazla olduğunu muhtemelen bilmiyorsundur; iki taneler."

"Öyle mi?"

"Evet. Einstein özel izafiyet teorisini 1905'te bir dizi fiziki olguyu, yerçekimi hariç, açıklamak için tamamladı. Özel izafiyet teorisi klasik yerçekimi tanımıyla çelişiyordu ve bunun çözülmesi gerekliydi. Newton kütledeki ani bir değişimin çekim gücünde de ani bir değişime neden olacağına inanırdı. Ama bu imkânsızdı; çünkü bunun için ışık hızından daha hızlı bir şeye ihtiyaç vardı. Şu anda güneşin patladığını düşün. Özel izafiyet teorisine göre biz bunun sekiz dakika sonra farkına varırız; çünkü ışığın bu iki kütle arasındaki yolu kat etmesi için bu kadar süre gereklidir. Oysa ki Newton, bizim güneş patlar patlamaz etkisini dünya üzerinde hissedeceğimize inanıyordu. Ama bu imkânsız; çünkü hiçbir şey ışıktan hızlı hareket edemez, değil mi? Bunu ve diğer problemleri çözmek için Einstein 1915'te genel izafiyet teorisini ortaya koydu. Çekim kuvvetiyle ilgili sorunları ele alıyor ve uzayın bükülebilir olduğunu söylüyordu. Bir nesnenin kütlesi ne kadar büyükse etrafındaki uzay da o kadar bükülebilir ve çekim gücü de o kadar büyük olurdu. Örneğin güneşin bir nesne üzerindeki çekim gücü Dünya'dan fazladır; çünkü kütlesi daha büyüktür. Anladın mı?"

"Pek değil. Uzay bükülebilir mi? Bu da ne demek?"

Ariana kollarını açtı. "Thomas, uzayın seninle benim aramda havada duran bir battaniye olduğunu hayal et. Ortasına bir futbol topu koyarsak ne olur? Battaniye topun etrafını sarar, değil mi? Peki, battaniyenin üzerine bir misket atarsam o da topa doğru çekilmez mi? Evrende de aynı şey geçerli. Güneş o kadar büyüktür ki, çevresindeki uzay eğrilir. Eğer bir nesne çok yavaş bir hızda yaklaşırsa güneşe çarpar. Eğer, Dünya gibi bir nesne belli bir hızda yaklaşırsa güneşe çarpmadan ya da ondan uzaklaşmadan çevresinde dönmeye başlar. Eğer bir nesne, ışık fotonu gibi, çok yüksek bir hızda yaklaşırsa izlediği yol yaklaştıkça eğrilir ve güneşi ıskalayarak

yoluna devam eder. Genel izafiyet teorisinin söylediği kısaca budur. Tüm nesneler uzayı büker ve nesnenin kütlesi ne kadar büyükse çevresindeki uzayı bükmesi de o kadar fazla olur. Zaman ve mekân aynı madalyonun iki yüzü gibi olduğundan bu, nesnelerin zamanı bükebildiği anlamına gelir. Bir nesne ne kadar büyükse çevresindeki zaman da o kadar yavaş akar."

"Bunların tümü çok ilginç," dedi Thomas. "Ama Einstein'ın el yazmasıyla ne ilgisi var?"

"Hem çok. Hem hiç. Bilmiyorum. Ama senin asıl anlaman gereken Einstein'ın bu belgeleri her şey teorisini tamamlamaya çalışırken kaleme aldığıdır."

"Ah, tamam. Bu da Einstein'ın teorilerinden biri mi?"

"Evet."

"İki izafiyet teorisi yetmemiş mi?"

"Einstein başta yeterli olacaklarını düşündü ama daha sonra kuantum teorisi karşısına çıktı." Ariana tekrar başını yana yatırdı. "Kuantum teorisinin ne olduğunu biliyor musun?"

"Aslında... duydum... ama... hayır."

İranlı güldü. "Önemli değil," dedi. "Bazı bilim adamları kendilerinin bile tam olarak anlamadıkları kuantum teorisini ortaya attılar."

"Ah, bunu duyunca kendimi daha iyi hissettim."

"Kısacası şöyle. Newton fiziği günlük olayları açıklamak için yeterlidir. Bir gökdelen yapılacağı ya da yörüngeye bir uydu oturtulacağı zaman mühendisler Newton ve Maxwell'in fiziğine başvururlar. Klasik fizikte sorun ancak günlük yaşamımızın parçası olmayan yerlere baktığımızda ortaya çıkmaktadır, aşırı yüksek hız ya da parçacıklar dünyası gibi. Einstein'ın iki teorisi büyük kütle ve aşırı hız sorunlarını ele alırken kuantum teorisi de parçacıklar dünyasına el attı."

"Yani izafiyet büyük nesneler, kuantum ise küçük nesneler için, öyle mi?"

"Aynen." Ariana yüzünü buruşturdu. "Fakat mikro parçacıklar dünyasının makroskopik tezahürleri olabileceğini de akıldan çıkarmamak gerek."

"Doğru. Peki, kuantum teorisini kim ortaya attı?"

"Kuantum teorisi 1900 yılında Max Planck'ın sıcak gövdelerden yayılan ışık üzerine yaptığı çalışmalar sırasında doğdu. Daha sonra atomlar hakkında bilinen en iyi teoriyi ortaya atan Niels Bohr tarafından geliştirildi. Bu teoriye göre elektronlar çekirdeğin etrafında, güneşin etrafında dönen gezegenler gibi dönüyorlardı."

"Bu genel bir bilgi."

"Doğru. Ama burada asıl önemli olan, parçacıkların garip davranış şekilleri. Örneğin bazı fizikçilere göre atom altı parçacıklar A enerji durumundan B enerji durumuna, iki durum arasında bir geçiş yaşamadan geçebilirler."

"Nasıl yani?"

"Buna kuantum sıçraması denir; anlaşılması zor ve çelişkilerle doludur. Merdivenden çıkan birini düşün. Bir basamaktan diğerine arada üçüncü bir basamak kullanmadan geçeriz, değil mi? Yarı basamak yoktur. Birinden diğerine geçeriz. Enerji bakımından aynı şeyin kuantum dünyasında olduğunu da savunanlar vardır. Bir durumdan diğerine ara bir safhaya uğramadan geçerler."

"Evet, garipmiş, tamam."

"Gerçekten de öyledir. Mikro partiküllerin zıpladığını biliyoruz. Mesele bu değil. Fakat atom altı dünyadan bahsettiğimizde boşluğun devamlı olmayı bırakıp tanecikli hale geldiğini düşünenler vardır." Ariana bir kez daha yüzünü buruşturdu. "Kişisel olarak buna inanmıyorum ve bunu doğrular yönde de bir şey görmedim."

"Garip bir fikir."

Ariana parmağını kaldırdı. "Ama dahası var. Maddenin hem parçacık hem de dalga şeklinde var olabildiği görüldü. Tıpkı zamanla mekân ve kütleyle enerjinin bir madalyonun iki yüzü olması gibi

dalga ve parçacık da maddenin iki hâlidir. Sorun bunun mekaniklerini anlamaya çalıştıklarında ortaya çıkıyor."

"Bununla neyi kastettiğini anlamış değilim."

"Şöyle ki, fizik, maddenin nasıl davranacağını kestirmek için mekanikler kullanır. Klasik fizik ve izafiyette mekanikler belirlenimcidir. Örneğin, eğer biz ayın nerede olduğunu, hangi yönde döndüğünü ve hangi hızda gittiğini biliyorsak onun geçmiş ve gelecek hareketlerini belirleyebiliriz. Eğer ay sola doğru saatte bin beş yüz kilometre hızla dönüyorsa bir saat sonra bin beş yüz kilometre solda olacak demektir. Mekanik budur. Hızını ve konumunu bilmek şartıyla bir nesnenin hareketini tahmin edebilirsin. Gayet basittir. Ama kuantum dünyasında işlerin farklı yürüdüğünü gördük. Bir parçacığın kesin yerini bildiğimiz zaman tam hızını kestiremiyoruz ya da tam tersi. Bu aykırılığı yöneten belirsizlik ilkesi 1927 yılında Werner Heisenberg tarafından ortaya atılmıştır. Bu ilkeye göre kesin hız ya da konumu bilebiliriz ama bunu aynı anda bilmemiz imkânsızdır."

"Peki, bir parçacığın ne şekilde hareket ettiği nasıl biliniyor?"

"İşte, sorun da bu zaten. Bilinmiyor. Ayın konumunu ve hızını bilebilirim ve buna bağlı olarak da hareketlerinin geçmiş ve geleceğini tahmin edebilirim. Fakat bir elektronun kesin konumunu ve hızını bilmem mümkün olmadığı için geçmiş ve gelecek hareketlerini tahmin edemem. Buna belirsizlik denir. Bunu aşmak için kuantum mekanikçileri ihtimalleri hesaplamaya başladılar. Eğer elektron geçmek için iki yarıktan birini seçmek zorunda ise soldakinden gitme ihtimali yüzde ellidir, sağdakinden gitme ihtimali de benzer şekilde yüzde ellidir."

"Bu problemi çözmek için iyi bir yola benziyor."

"Öyle. Ama Niels Bohr elektronların iki yarıktan da aynı anda geçtiklerini söyleyerek işleri karıştırdı. Hem sağdan hem de soldan geçiyor."

"Ne?"

"Dediğim gibi. İki yol arasında seçim yapması gerektiğinde elektron aynı anda iki yoldan geçer. Diğer bir deyişle aynı anda iki yerde birden olur!"

"Ama bu imkânsız."

"Yine de kuantum teorisinin öngördüğü bu. Örneğin eğer bir elektronu ikiye bölünmüş bir kutuya koyarsak, elektron dalga şeklinde aynı anda iki tarafta birden olacaktır. Kutuyu gözlemlediğimizde dalga dağılacak ve elektron iki taraftan birinde parçacık haline gelecektir. Bu iki taraf birbirinden ayrılıp birbirlerinden binlerce ışık yılı uzağa konsalar bile elektron iki tarafta aynı anda var olmaya devam edecektir. Ancak biz bu taraflardan birini ya da diğerini gözlemlemeye kalktığımızda elektron seçim yapacaktır."

"Sadece biz gözlemleyince mi karar veriyor?" diye sordu Thomas, yüzünde şüphe dolu bir ifadeyle baktı. "Bu nasıl bir saçmalık böyle?"

"Gözlemci rolünü belirleyen ilk ilke belirsizlik ilkesidir. Heisenberg, gözlemcinin varlığı nedeniyle bizlerin parçacığın kesin konumu ve hızını bilmemizin imkânsız olduğunu söylemiştir. Teori öyle bir noktaya geldi ki bazıları elektronun bir yerde olmayı ancak gözlemcinin varlığı koşuluyla seçtiğini iddia ettiler."

"Bunun hiçbir anlamı yok."

"Einstein da dâhil olmak üzere diğer bilim adamları da bunu söyledi. Hesaplar ihtimallere dayanmaya başladığında Einstein, Tanrı'nın zar atmayacağını söyledi. Diğer bir deyişle parçacığın konumu gözlemcinin varlığına ya da, daha da önemlisi, ihtimal hesabına bağlı olamazdı. Parçacık ya bir yerde ya da diğerindedir ve aynı anda iki yerde birden olamazdı. Bu konuda o kadar çok şüphe vardı ki, Schrödinger bu saçmalığı göstermek için paradoksal bir durum kullandı. Bir kedinin bir kutunun içinde siyanür şişesiyle birlikte olduğunu varsaydı. Kuantum teorisine göre bir çekicin siyanür şişesini kırma ihtimali yüzde elliydi. Teoriye göre kutu kapalı kaldığı müddetçe eşit derecede mümkün iki olay aynı anda cereyan edecekti, bu da

kediyi aynı anda hem ölü hem de diri yapardı, tıpkı elektronun gözlenmediği zaman kutunun iki tarafında aynı anda olması gibi. Ama sence de bu saçmalık, değil mi?"

"Tabii ki öyle. Böyle bir teoriyi nasıl savunurlar?"

"Einstein da aynen böyle düşündü. Fakat kulağa ne kadar acayip gelse de teori tüm deneysel verilerle uyum içerisindedir. Bilim adamları matematik ile sezgi ne zaman çelişse matematiğin haklı olmasının muhtemel olduğunu bilirler. Kopernik, dünya güneşin etrafında dönüyor dediği zaman bu doğruydu, oysa ki sezgi dünyanın merkezde olduğunu ve her şeyin onun etrafında döndüğünü söylüyordu. Herkes şüphe etmişti ve Kopernik sadece dünyanın, güneşin çevresinde döndüğünü denklemlerle ispatlayan matematikçiler tarafından desteklenmişti. Şimdi onların haklı olduğunu biliyoruz. Aynı şey Einstein'ın izafiyet teorisinde de oldu. Söylediği pek çok şey bizim sezgilerimizle çelişti, zamanın genişlemesi ve diğer garip kavramlar gibi, ama gerçek şu ki, bilim adamları bir şeyi ancak matematik ve gerçek gözlemle ispatlandıktan sonra kabul ederler. Kuantum teorisinde de böyle oldu. Gözlemlenmediği zaman bir elektronun aynı anda iki yerde birden olmasını söylemenin hiçbir mantığı yok gibi görünse de bu, matematik ve daha önce yapılan tüm deneylerle çelişmemektedir."

"Hımm, tamam."

"Fakat Einstein çok basit bir nedenden dolayı kabul etmedi. Kuantum teorisi, izafiyet teorisiyle çelişerek başlıyordu; çünkü biri sadece büyük nesneler diğeri ise atomlarla ilgiliydi. Einstein, evrenin, bazıları büyük nesneler için belirlenimci ve bazıları küçük nesneler için olasılığa dayalı, farklı kanunlara göre yaratılmış olduğunu kabul etmedi. Tek bir kurallar bütünü olmalıydı. Doğanın temel kuvvetlerini tek bir gücün yansıması olarak gösterecek birleştirici bir teori aramaya girişti. İzafiyet teorisi, zaman, mekân ve çekimle ilgili tüm kanunları tek bir formüle indirmişti. Bu yeni teoriyle de çekim ve elektromanyetizmayı tek bir formüle indirmeye çalışıyordu.

O, elektronun çekirdeğin etrafında dönmesini sağlayan güçle, dünyanın güneşin etrafında dönmesini sağlayan gücün aynı olduğuna inanıyordu."

"Yeni bir teori, öyle mi?"

"Evet. Buna ortak alan teorisi adını verdi. Onun her şey teorisi de buydu."

"Anladım."

"El yazmasını yazdığı sırada Einstein'ın üzerinde çalıştığı şey buydu."

"Sence Tanrı'nın Formülü bu arayışla mı ilgili?"

"Bilmiyorum," dedi Ariana. "Olabilir de olmayabilir de."

"Ama eğer öyleyse gizli tutmanın ne anlamı var ki?"

"Dinle, bunun bahsettiğimiz şeyle ilgili olup olmadığını bilmiyorum. Belgeyi okudum ve bir garipti, tamam mı? Üstelik onun gizli tutulmasına karar veren Einstein'ın kendisiydi. İyi bir nedeni olmasa bunu yapar mıydı sence?"

Thomas, İranlıya baktı, tepkisini şimdi soracağı soruya cevap alabilmek için kullanmaya hazırdı. "Eğer Tanrı'nın Formülü, her şey teorisi hakkında değilse ne hakkında?" diye sordu. "Nükleer silah mı?"

Ariana doğruca yüzüne baktı. "Bu soruyu duymadım sayıyorum," dedi, her kelimeyi yavaşça ve vurgulayarak söylemişti. "Bir daha sakın böyle bir şey söyleme, anladın mı beni?" Sağ şakağına vurdu. "Güvenliğin senin zekâna bağlı."

Tarihçi ürperdi. "Güvenliğim mi?"

"Lütfen, Thomas," dedi kadın. "Bundan kimseye bahsetme. Bu kelimeleri kimsenin yanında söyleme. Sadece işini yap, tamam mı? Sadece işini yap." Thomas bir süre konuşmadı, düşünceliydi ve korkmuştu. Başını çevirdiğinde bir Pakistanlının restorana girdiğini gördü Bu, tehlikeli konuşmayı sona erdirmek için harika bir mazeretti. "Aç mısın?" diye sordu.

On üç

Öğle yemeğinde çelo kebabı yediler, Thomas'ın İran'a geldiğinden beri yediği belki de onuncu kebaptı. Benzer yemeklerden sıkılmıştı ve bu gece ülke dışına çıkarılacağından dolayı kendisini bir ölçüde rahat hissediyordu. Bakanlığa sızmak gibi zor bir görev onu bekliyordu ama o durum tümüyle onun kontrolünün dışında olduğu için endişelerini kafasından attı ve CIA'in ne yaptığını bildiği varsayımıyla kendisini teselli etti.

Bunun Ariana'yla yediği son yemek olduğunu düşünerek özlemle ona baktı. Güzel ve ilgi çekici bir kadındı ve insanı hipnozite eden, bal rengi gözlerinden nezaket ve zekâ fışkırıyordu. Ona her şeyi anlatmak, onu kendisiyle gelmesi için ikna etmek yönünde büyük bir istek duysa da bunun bir hayal olduğunu biliyordu. Farklı dünyalardandılar ve amaçları da birbiriyle çelişiyordu.

"Sence bu sırrı çözebilecek misin?" diye sordu kadın, gözlerini doğrudan dikip ona bakmak istememişti.

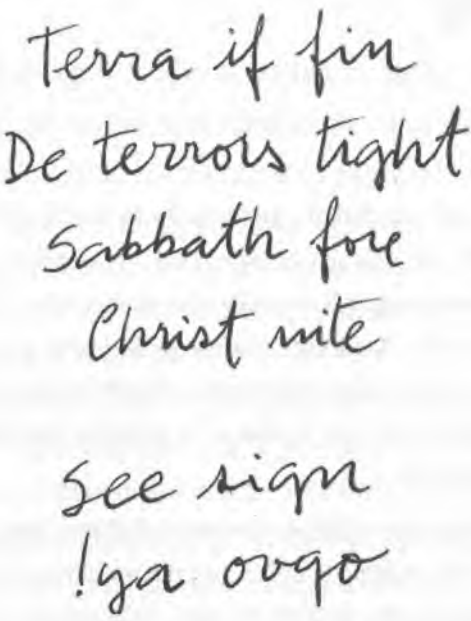
"Parolanın anahtarına ihtiyacım olacak," dedi Thomas bir yandan pilavını yerken. "Açıkçası o olmadan karşımda çözülmesi imkânsız bir iş var diyebilirim."

"Şifreli bir mesaj olsa daha mı kolay olurdu?"

"Şüphesiz. Ama öyle değil."

"Emin misin?"

"Evet." Thomas kâğıt parçasını açtı ve onu masanın kenarına koydu. "Bak. Bu şiirde kelime ve cümleler var. Şifre sadece harflerle ilgilidir. Şifreli olsaydı *hwxz* gibi anlamsız şeyler yazıyor olurdu. İkinci cümlede olduğu gibi bir şey." Kâğıdın üzerindeki kelimeleri işaret etti. "Farkı gördün mü?"

"Evet '!ya ovqo' kesinlikle şifreli bir mesaj," dedi Ariana şiire bakarken. "Ama kelimeyi andıran şifreler olamaz mı?"

"Tabii ki olamaz," dedi Thomas, sonra tereddüt etti. "Ancak... Ancak aktarım şifreleri değilse."

"O nedir?"

"Üç tür şifre vardır. İlkine stenografi denir, gizli bir mesaj basit bir sistemle saklanır. Bunun bilinen en eski örneği mesajın kölelerin kel kafalarına yazılmasıdır. Saçlarının uzaması bekleyip onu mesajı

ulaştırması için gönderirlerdi. Böylece kafa derisindeki metin saçla örtüldüğünden görülemezdi."

"Zekice."

"Bir de denklik şifreleri vardır, önceden belirlenen bir koda göre belli harflerin yerine belli harfler kullanılır. Modern şifreleme sistemleri genelde bunu kullanır ve '!ya ovqo' gibi şeyler ortaya çıkar."

"En yaygını bu mu?"

"Günümüzde, evet. Ama bir de aktarım şifreleri vardır, gizli bir mesajdaki harfler asıl düzenleri değiştirilip farklı bir kurala göre yeniden düzenlenir."

"Pek anlamadım."

"Örneğin anagram bir aktarım şifresidir. Anagramın ne olduğunu biliyor musun?"

"Duymuştum ama açıkçası..."

"Harflerinden başka bir kelime yapılabilen kelimeye denir. Örneğin, 'Elvis', 'lives' kelimesinin anagramıdır. Dikkat edersen iki kelime de aynı harfleri kullanır. Benzer şekilde 'elegant man' de 'gentleman'ın anagramıdır."

"Şimdi anladım."

"Bunları söylememim nedeni başka kelimeler yaratabilen tek şifreleme türünün aktarım şifresi olmasıdır."

Ariana şiire baktı. "Sence bu satırlarda benzer bir şifre gizli olabilir mi?"

Tarihçi metne baktı ve gözlerini kısarak düşündü. "Bir anagram mı, Hımm?" ihtimali değerlendirdi. "Hımm... Belki de. Neden olmasın?"

"Nasıl anlarız peki?"

"Tek bir yolu var," dedi Thomas, kalemini çıkardı. "Buradaki aynı harflerle farklı kelimeler yazmayı deneyeceğiz. Önce İngilizce kelimelerle başlayalım." Sayfanın üzerine eğildi. "İlk satıra bakalım."

Terra if fin

"Bu harfleri kullanarak başka hangi kelimeler yapılabilir?" diye sordu Ariana.

"Hımm," diye mırıldandı Thomas. "*T* ve *a*'yı bir araya getirelim. Şu iki *f*'yi de birleştirelim. Ne çıktı?"

"Taff?"

"Bir anlamı yok. Sonuna *i* eklersek ne olur?"

"Taffi."

"Şimdi de *i*'yi *ff*'nin önüne koyalım."

"Taiff mi? Burası Suudi Arabistan'da bir yer adı. Ama bildiğim kadarıyla tek *f* ile yazılır."

"Gördün mü? Şimdi bir şeyler ifade etmeye başladı. *A* ve *i*'nin arasına *r* koyduğumuzda da 'tariff' olur. Bir kelime daha! Şimdi de kalan harflerle ne yapacağımızı bulmamız gerekiyor. Bakalım: *e*, *r*, *i* ve *n* var."

"Erin mi?"

"Hımm... Erin." Belki de 'in re.' Ya da... *rien* de olabilir. İşte bulduk."

Bulduğu şeyi yazdı.

Tariff rien

"Tariff rien? Bu da ne demek?"

Thomas omuz silkti. "Hiçbir şey. Sadece deniyorum. Şimdi de diğer kombinasyonları deneyelim."

Sonraki bir saat boyunca farklı seçenekleri denediler. İlk satırdaki aynı harfleri kullanarak, "finer rift", "retrain fit" ve "faint frier" gibi sözcükler elde ettiler ama hiçbirisi bir şey ifade etmiyordu. İkinci satırdaki "de terrors tight"a anagram olarak sadece "retorted rights"ı bulmuşlardı ki, onun da hiçbir anlamı yoktu.

Thomas'ın sürekli ellerini gezdirdiği saçları darmadağınık olmuştu. Birden aklına bir fikir geldi. "İngilizce bir yere varamayız," dedi. "Einstein mesajı Almanca yazmış olabilir mi?"

"Mümkün."

"Evet. Sence de mantıklı, değil mi? Eğer tüm metni Almanca yazmışsa neden gizli mesajı da Almanca yazmamış olsun?" Tarihçinin gözleri sayfayı taradı. "İngilizce bir şiirin içinde gizli Almanca bir mesaj. Dâhice."

"Sence öyle mi?"

"Denemeye değer." Thomas yüzünü ovuşturdu. "Bakalım... Belgenin başlığını mesajın içerisine koymuş olabilir mi?"

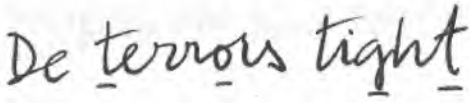
"Hangi başlık, Tanrı'nın Formülü mü?"

"Evet, ama Almancası: *Die Gottesformel*. Bir *g*, bir *o* ve iki *t* olan bir satır var mı?"

"*Gott* mu?"

"Evet, Almanca 'Tanrı' demek."

Ariana satırları inceledi. "İkinci satırda var!" dedi heyecanla. "Altını çiziyorum."

"Doğru. *T-o-g-t*. Tekrar yerleştirirsek *Gott* çıkar."

"Şimdi de *formel*'i bulmamız gerek."

Tarihçi kalan harfleri inceledi. "Burada yok."

Ariana tereddüt etti. "Ama... Hımm, ilginç," dedi. "*Gott* ya da *Goda* ek olarak *sir* ya da *Herr* de var. Gördün mü? Onları bir araya getirirsek *Herrgott* olur."

"O ne demek?"

"Rab. Tanrı'nın diğer bir ismi."

"Yaa," dedi tarihçi. "*Herrgott*. Geri kalan harflerle Almanca neler söyleyebilirsin?"

İranlı kalemi aldı ve kalan harfleri not etti.

DE TERRORS TIGHT
HERRGOTT DERSIT

"Hımm," diye mırıldandı. "*Herrgott dersit*."

"Bir manası var mı?"

"*Dersit*in mi? Hayır. Ama kelimeyi bölebiliriz. O zaman *der sit* olur. *Sit* de *ist* şeklinde yazılabilir. Böylece en azından bir anlamı olur."

"Nasıl? *Herrgott der ist mi*?"

"Hayır. Tam tersi."

Ariana cümleyi yeniden yazdı.

IST DER HERRGOTT

"*Ist der Herrgott*."

"Bu da ne demek?"

"Rab'dir."

Tarihçi şiiri bir kez daha inceledi, gözleri keyiften ışıl ışıldı. Nihayet bilmece duvarını çatlatmayı başarmışlardı.

"Vay be!" dedi heyecanla. "Bu bir anagram!" Ariana'ya baktı. "Sence kalanında daha fazla Almanca kelime bulmamız mümkün mü?"

Kadın sayfayı aldı ve kalan üç satırı inceledi. "Bilmiyorum, daha önce böyle bir şeyi hiç yapmadım."

"Almancadaki en yaygın kelimeler nelerdir?"

"Yani *und* var veya *ist*."

"Bir *ist* bulduk zaten. *Und* da olabilir mi?"

İranlı şiirdeki tüm kelimeleri inceledi. "Hayır, *und* yok. Şiirde hiç *u* harfi yok."

"Hımm," diye mırıldandı Thomas, şevki kırılmıştı. "Ya *ist*? Bir tane daha olabilir mi?"

Ariana dördüncü ve son satırı işaret etti. "İşte!" diye bağırdı.

Kalemi aldı ve üç harfin altını çizdi.

Christ mite

"Bravo," dedi Thomas. "Şimdi de bu kelimelerin her birinin ilk iki harfini alalım. 'Chni.' Bir anlamı var mı?"

"Hayır," diye cevap verdi kadın. "Ama bir düşüneyim. Harflerin yerini değiştirirsek *nich* olur. Fakat bir *t*'ye daha ihtiyacımız var. Birini *ist* için kullandık."

"İşte bir tane daha."

"Doğru. Şimdi *nicht* oldu."

"Harika!" diye bağırdı tarihçi heyecanla. "Bu satırda *ist* ve *nicht*'i bulduk. Ne kaldı?"

Bir *r* ve bir *e*.

"Re?"

"Hayır, dur," dedi Ariana telaşla. "*Er*. *Er* bulduk."

"O zaman cümle ne oldu?"

"*Ist er nicht*. Görmüyor musun?"

"Evet, ama anlamı ne?"

"O değil, demek."

Thomas not defterini aldı ve iki cümleyi ikinci ve dördüncü satırların altına yazdı.

Terra if fin

De terrors tight
Ist der Herrgott

Sabbath free

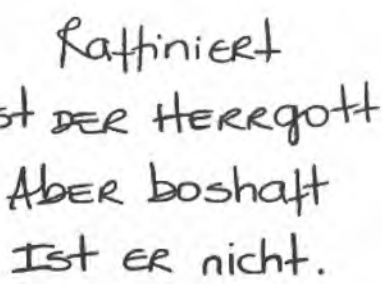
Christ mite
Ist er nicht

"Ya geri kalanlar?" diye sordu Thomas. "Şimdi de birinci ve üçüncü satırlara bakalım."

Kalan iki satırı deşifre etmek son derece zordu. Sayısız kombinasyon denediler; Ariana yeni kelimeler deneyebilmek için otelin resepsiyonundan Almanca sözlük istemek zorunda kaldı, attığı her

adımda da Thomas kendisine rehberlik ediyordu. Restorandan çıkıp bara gittiler, ikisi de kelimeler deniyor, hecelerin yerini ve harfleri değiştiriyor, farklı anlamları sınıyorlardı.

İki yorucu saatin ardından şifre nihayet sırrını açığa vurdu. Üçüncü satırdaki *aber* kelimesini çözdüklerinde direniş kırıldı ve bu kelime sayesinde nihai ifadeyi çözebildiler. Yüzünde muzaffer bir gülümseme beliren İranlı şifreli şiirin içinde saklı dört satırı yazdı.

"Nedir bu?" diye sordu Thomas, çünkü Almanca onun için hâlâ gizemini koruyordu.

"*Raffiniert ist der Herrgott, aber boshaft ist er nicht.*"

"Evet, görüyorum," diye çıkıştı. "Ne manaya geliyor?"

Ariana koltukta arkasına yaslandı, yorgun ama heyecanlıydı, harcadıkları çaba yüzünden yorulmuş ama keşifleri onu heyecanlandırmıştı. Bir dağın zirvesine erişen ve orada dinlenirken dünyaya sessiz bir hayranlıkla bakan bir kişiyle aynı coşkuyu hissediyordu. Dudaklarını yaladı ve hafif gülümsedi, Einstein'ın bu gizemli şiir içine saklamış olduğu muhteşem cümlenin tadını çıkardı.

"Rab mahirdir ama zalim değildir," diye tercüme etti cümleyi esrarlı bir fısıltıyla.

On dört

Siyah araba dağlardan esip gelen soğuk rüzgârlara ve gecenin karanlığına terk edilmiş sokaklarda ağır ağır yoluna devam etti. Farların ışığı hayaleti andıran sarımsı bir renkte yanarken gökteki yıldız denizi, kumun içindeki elmas gibi Elburz'un uyuyan siluetini aydınlatıyordu. Hafif bir ışıktı, her ne kadar karanlığa boyun eğmiş olsa da uzaktaki dağların zirvelerini ipekten bir örtü gibi kaplayan fildişi rengi karların görülmesine yetiyordu.

Tahran'da gece olmuştu.

Arabanın arkasında oturmuş, soğuk yüzünden ceketinin önünü kapatmış olan Thomas dükkânlara, ofislere, evlere ve camilere baktı, gözleri boş cephe ve kaldırımları taradı, zoraki iştirak edeceği bu çılgın operasyonun planını bir kez daha aklından geçiriyordu. Bir köşeye kıvrılmıştı ve çıkış yolu göremiyordu. Kendisini tümüyle çaresiz hissediyordu, denizde fırtınaya yakalanmış ve karşı koymasının imkânsız olduğu dalgalarca sürüklenen birisi gibi.

Çıldırdım herhalde.

Kafasına takılmış olan bu düşünce onu rahat bırakmazken içinde olduğu arabada İran'ın başkentinde yoluna devam edip adım adım

onları hedeflerine, ölümün an meselesi olacağı yere doğru, yaklaştırıyordu. Geri dönüşün olmadığı noktaya.

Kesinlikle çıldırmış olmalıyım.

Direksiyon başındaki Babak'ın sesi çıkmıyordu, tedirgin gözleri aynasından kuytu köşeleri tarıyor, görevi iptal etmelerine neden olabilecek herhangi bir gelişmeye karşı tetikte bekliyordu. Bakiri iri cüssesiyle Thomas'ın yanına oturmuştu, Bilim Bakanlığı'nın şemasını inceliyor, geçen birkaç gün içinde hazırlamış olduğu planı son bir kez gözden geçiriyordu. Ajan, otele siyah bir kıyafetle gelmiş ve bu şekilde daha az dikkat çekeceğini söyleyerek Thomas'a giymesi için bir sarık vermişti. Bakiri onun da en koyu renk kıyafetini giymesini istemiş ancak bir aptalın böyle bir göreve açık renk kıyafetle gideceğini söylemişti. Fakat Thomas zaten bu işe kalkıştığı için kendisini aptal gibi hissediyordu. Nihayetinde kim hiçbir eğitimi ve tecrübesi olmadığı halde cezaların aşırı olduğu bir ülkede iki yabancıya güvenerek bir devlet binasına girip ciddi askerî sonuçlar doğurabilecek gizli bir belge çalmaya kalkan birisinden daha çılgın olabilirdi ki?

"Gergin misin?" diye sordu Bakiri, sessizliği bozdu.

Thomas başını salladı. "Evet."

"Çok doğal," dedi ajan gülerek. "Merak etme, sorun çıkmayacak."

"Nasıl bu kadar eminsin?"

Bakiri cüzdanını çıkardı, içinden bir yüz dolar aldı ve tarihçiye gösterdi.

"Bunun gücünü küçümseme."

Araba sola döndü, iki kez daha döndü ve yavaşladı. Babak bir kez daha dikiz aynasına baktı ve yanaşıp iki kamyonun arasına park etti. Motoru ve ışıkları kapattı.

"Geldik mi?"

"Evet."

Thomas etrafına baktı, çevreyi tanımaya çalışıyordu. "Burası bakanlık değil."

"Evet, öyle," dedi Bakiri, önlerindeki köşeyi işaret etti. "Şurada, sağda. Buradan yürüyerek gideceğiz."

Arabadan çıktılar, buz gibi bir rüzgâr kıyafetlerinin arasından sızıyordu. Thomas ceketine daha sıkı sarıldı ve sarığı kafasına koydu, üçü birden köşeye doğru yürümeye başladılar. Tarihçi sonunda yolun karşısındaki binayı görebildi; gerçekten de Bilim Bakanlığı'ydı. Bakiri'nin işaretiyle kendisi ve Thomas durdu; sadece Babak devam edip Bakanlık'ın bulunduğu yolun karşısına geçti. Sürücü, nöbetçi kulübesinin yakınlarında gözden kayboldu ve iki üç dakika görünmedi. Uzun ince yüzü sonunda loş bir ışığın altında belirip onlara gelmelerini işaret etti.

"Haydi," dedi Bakiri kısık bir sesle. "Tek kelime etme, tamam mı? Senin yabancı olduğunu bilmiyorlar."

Caddeyi geçip girişteki demir kapıya geldiler. Thomas'ın dizleri çözülüyor, midesine kramplar giriyor, kalbi deli gibi çarpıyor, elleri titriyor, alnından soğuk terler akıyordu; kendisine sürekli olarak ne yaptığını bilen profesyonellerin yanında olduğunu hatırlatıp duruyordu. Ama bu telkin sadece biraz daha iyi hissetmesini sağlayabilmişti.

Kapı hâlâ kapalıydı, o yüzden sürekli Bakiri, Bakanlık'ı nöbetçi kulübesinin yanındaki bir girişten girdi. Tarihçi de onu takip etti. Babak nöbet tutan ve Bakiri'yi başıyla selamlayan askerin hemen yanında duruyordu. CIA ajanı da selama karşılık verdi ve Babak'la usulca bir şeyler konuştular. Sürücü sokağa geri döndü.

Asker, Thomas ve Bakiri'yi bir yan kapıya, muhtemelen hizmetli girişi olan bir yere götürdü. Nöbetçi kapıyı açtı ve başıyla içeri girmelerini işaret etti, sonra da kapıyı arkalarından kapattı. Thomas o çok korktuğu görünmez çizgiyi aştığını anlamıştı.

Geri dönüşü olmayan nokta.

"Ya şimdi?" diye fısıldadı karanlıkta yankılanan titrek sesiyle.

"Dördüncü kata çıkacağız," dedi Bakiri. "Belgeyi tuttukları yer orası, değil mi?"

"Evet."

"Haydi, o zaman."

Ajan el lambasını yaktı ama tarihçi tereddüt etti. "Ya Babak?"

"O dışarıda nöbet tutacak."

"Ah? Ya birisi gelirse ne olacak?"

"Eğer şüpheli bir hareket olursa özel bir vericinin düğmesine basacak. Bunun üzerine benim taşıdığım alıcı titreyecek." El lambasını kemerine çevirip taşıdığı özel cihazı Thomas'a gösterdi. "Gördün mü?"

"Yani bu alarm, öyle mi?"

"Evet."

"Ya çalarsa?"

Bakiri güldü. "O zaman kaçarız."

İkili ihtiyatla ilerledi, el lambalı Bakiri önden gidiyor zifiri karanlığa koni şeklinde bir ışık çakarak duvarlar ve mermer zemin üzerinde korkunç gölgelerin oluşmasına neden oluyordu. Bir koridora ve oradan da, büyük bir merdivenin gölgesinde kalan ana lobiye indiler. Hemen yanında asansör vardı ama ışık ya da gürültüden çekindiği için Bakiri merdivene yöneldi.

Dördüncü kata geldiler ve ajan sağdaki koridora döndü. "Aşağıda, değil mi?" diye sordu.

"Evet."

Bakiri, Thomas'a önden gitmesini işaret etti. Gün ışığında her şey farklı görünüyordu ama içinde bulundukları sıradışı duruma rağmen tarihçi burayı tanıyabilmişti. Solda, kendisine belgeyi gösterdikleri, toplantı odasının kapısı duruyordu. Emin olmak için içeri baktı ve orada sessizce duran uzun masayı, sandalyeleri, bitkileri, dolapları

gördü. Sonra da sağa, Ariana'nın elinde belgenin bulunduğu eski bir kutuyla dışarı çıktığını gördüğü kapıya döndü.

"Orada," diyerek kapıyı işaret etti.

Bakiri yaklaştı ve parmak uçlarıyla kapıya dokundu. "Burası mı?"

"Evet."

Ajan kapı kolunu denedi ama tahmin ettiği gibi kapalıydı. Kapı diğerleri gibi ahşap değil metaldi. Bu da özel bir güvenlik mekanizmasına sahip olduğunun işaretiydi.

"Peki ya şimdi?" dedi Thomas.

Bakiri cevap vermeden önce biraz düşündü. Öne eğilip ışığı yaklaştırdı ve kilidi iyice inceledi. Sonra diz çöktü ve içinde aletler olan kara bir çanta açtı. "Sorun değil," diye cevap verdi.

Sivri bir metal alet çıkardı ve yavaşça kilide soktu. Bir kulaklık taktı, bu kulaklık da kilidin üzerine koyduğu çok hassas bir alıcıya bağlıydı. Dilini ağzının kenarına sıkıştırmış ve kara gözleri konsantrasyondan donuklaşmış halde kilidin tıklamasını dinledi. Bu hiç bitmeyecekmiş gibi gelen birkaç dakika boyunca devam etti. Bakiri sonunda aleti kilitten çıkarıp çantanın içinde başka bir şey aramaya başladı. Esnek metal bir kabloya benzeyen bir şey çıkardı ve anahtar deliğine soktu.

"Eee?" diye fısıldadı Thomas gergin bir halde. "Yapabilecek misin?"

"Sabret."

Ajan alıcıyı tekrar kilidin üzerine koydu, tüm dikkatini kablonun izlediği yola verdi. Birkaç klikten sonra, belki üç tane, son bir klik sesi duyuldu.

Metal kapı açıldı.

"Açıl susam," dedi tarihçi.

Bakiri göz kırptı. "Ben de Ali Baba'yım."

İçeri girdiler. Ajan el lambasıyla etrafına baktı. Küçük ve güzel döşenmiş bir ofisti, duvarlar ve tavan egzotik ahşapla kaplıydı. Arka

duvara monte edilmiş, birkaç saksının üzerinde duran, şifreli ve gri bir kasa gördüler.

"Belge orada olmalı," dedi Thomas. "Açabilir misin?"

Bakiri yanına gidip baktı. "Sorun olmaz," dedi.

Stetoskopla kilidi dinledi ama bu sefer farklı aletler kullandı. Küçüktüler, yüksek teknoloji ürünü karmaşık cihazlardı. Birinin içinde bilgisayar bulunuyordu; diğerinde ise küreler ve sarı renkli rakamlar gösteren plazma bir ekran bulunuyordu.

Bakiri bir elektrikli matkabın ucunu kilit mekanizmasının üzerine koydu ve kabloları bilgisayara bağladı. Minik klavyesinden harf ve rakamlar yazarak farklı kombinasyonları denedi. Birkaç dakika sonra ekrandaki kırmızı ışık yeşile döndü. Kasanın üzerindeki kilit sanki canlanmış gibi hareket etti ve metal bir çarkın hareket sesini kuru bir klik sesi takip etti.

Kapı açıldı.

Tek kelime etmeden Bakiri ışığı içine tuttu. Thomas ajanın omzunun üzerinden baktı ve kasanın ortasında duran eski kutuyu hemen tanıdı. "Evet, bu," dedi.

"Kutu mu?"

"Evet."

Bakiri elini uzatıp kutuyu dışarı çıkardı. Sanki kutsal bir emaneti, dokunmasıyla dağılacak olan çok kıymetli bir hazineyi tutarmış gibi onu tuttu ve yavaşça yere koydu. "Ya şimdi?" diye sordu, elleri belindeydi.

"İçindekileri kontrol edelim," dedi Thomas ve kutunun üzerine eğildi.

Dikkatlice kutuyu kaldırıp açarken Bakiri'ye de ışığı içine tutmasını işaret etti. Kutunun içine dolan ışık eski el yazmasının sarı sayfalarını gözler önüne serdi. Thomas eğildi ve dikkatle bakıp ilk kareli sayfada başlık ve şiirin olduğunu teyit etti. Kelimeler silikti,

garip şekilde tanıdık ama yine de gizemliydi. Thomas bu asıl sayfaların Einstein tarafından yazıldığını ve geçmiş zamanın bir delili olduğunu düşününce heyecanlandı. Zamanın hışmına uğramış ve üzerinde ince bir toz tabakası olan kağıt buram buram geçmiş tütüyordu, üzerinden çok zaman geçmiş bir dönemin gizemli kokusu.

DIE GOTTESFORMEL

Terra if fin
De terrors tight
Sabbath fore
Christ nite

A. Einstein

"O muymuş?"

"Evet."

"Emin misin?"

"Kesinlikle," diye cevap verdi Thomas. "Bu benim..."

Bızzzzzzz.

İkisi olduğu yerde kaldı, gözleri kocaman açılmıştı ve nefes bile almıyorlardı. Bu beklenmedik gelişmeye ilk tepkileri bunun ne olduğunu, sesin ne sesi olduğunu, bu sesin ne anlama geldiğini anlamaya çalışmak oldu ve ikisi birden sesin kaynağına döndüler.

Bızzzzzz.

Kaynak Bakiri'nin kemeriydi.

Ses Bakiri'nin kemerinden geliyordu. Dahası Bakiri'nin kemerindeki alıcıdan geliyordu. Alıcı. Babak'ın vericisinden gelecek sinyale ayarlı olan alıcı. Dış dünyadan haberler getirecek olan verici. Ancak ciddi bir durum olduğunda sinyal gönderecek olan verici.

Gözleri daha da açıldı, bu sefer şaşkınlıktan değil de çok daha ürkütücü ve inanılmaz derecede korkunç bir şey yüzünden: Kavrayış.

Dehşet.

"Alarm!"

On beş

Işık hüzmeleri, sanki yaz panayırı şehre gelmiş gibi, bakanlığın bahçesini doldurdu. Beyaz far ve ışıldak ve turuncu yanıp sönen polis arabası ışıkları bir aradaydı. İnsanlar ortalıkta koşuşturup etrafa emirler yağdırıyordu. Daha yeni geldikleri ve görev yerlerini almaya hazırlandıkları belliydi; kiminde tabanca, kiminde pompalı, kiminde de otomatik tüfek vardı. Yeşil tenteli iki kamyon geldi ve durduktan sonra arkasından kamuflajlı askerler çıkmaya başladılar.

Babak'ın alarmının çalmasının ardından geldikleri toplantı odasının penceresinde duran Thomas ve Bakari şok olmuş şekilde manzarayı izledi; başta inanılmaz ve hipnotize edici, sonrasındaysa korkutucuydu: Olabilecek en kötü şey gözlerinin önünde cereyan ediyordu.

Tespit edilmişlerdi.

"Peki ya şimdi?" diye mırıldandı Thomas panik hissi tüm bedenini sararken.

"Kaçacağız," dedi Bakari.

Hiç zaman kaybetmeyen CIA ajanı dönüp hemen odadan çıktı, tarihçiyi de beraberinde sürükledi. El lambasını yakmaya cesaret edemediklerinden karanlıkta yürüdüler, duvarları yoklayarak, engellere

takılıp mobilyalara çarparak ağır aksak devam ettiler. Belge kutusu Thomas'taydı; Bakiri alet çantasını omzuna atmıştı.

"Musa!" dedi tarihçi. "Nereye gidiyoruz?"

"Birinci katta sokağa açılan bir kapı var."

"Nereden biliyorsun?"

"Şemada gördüm."

Ana merdivene erişip ikişer basamak atlayarak aşağı koştular. Acil çıkış kapısına en kısa sürede ulaşmaları gerekiyordu; kuşatılmadan önce binadan çıkmak zorundaydılar. Ama ikinci kata yaklaştıklarında sesler duymaya başladılar. Sesler ilk kattan geliyordu.

Konuşma sesleri.

İranlılar binaya girmiş ve aramaya başlamışlardı. Thomas ve Bakiri bunun ne demek olduğunu hemen anlayıp tarif edilemez bir korkuya kapıldılar. Polis ve askerler birinci kata ulaştığına göre kaçış yolları kesilmişti.

Çıkış yok.

Gidecek yer kalmamıştı. İçine düştükleri ağ hayal edemeyecekleri bir hızda kapanıyordu. İranlılar geliyordu ve yakalanmalarının an meselesi olduğu artık belliydi.

Işık.

Aniden binanın ışıkları yandı ve dehşetleri paniğe dönüştü. Hâlâ merdivende kımıldamadan durmuş, dehşet içerisine birbirlerine bakıyor, alternatif bir kaçış yolu bulmaya çalışıyorlardı; bir kapı, bir delik, ne olursa. Aşağıdan gelen ses ve gürültüleri duydular; İranlılar ağı daraltıp hızla yaklaşıyorlardı.

Yakalanmamaya kararlı olan Bakiri, Thomas'ı kolundan tuttu ve şu anda tümüyle aydınlık olan üçüncü kata geri çıktılar. Bir koridordan ilerlemeye başladılar, çaresizce acil çıkış kapısını arıyorlardı. Bu onların son şansıydı.

"İst!"[13]

Arkalarından durmalarını isteyen bir emir yükseldi, koridorun ucundan bir yerden geliyordu ve boğuk bir sesle söylense de gayet anlaşılırdı. Kaçınılmaz olan gerçekleşmişti.

Yakalanmışlardı.

"İiiiiist!"

Koridorun sonuna kaçtılar ve metal bir kapıyı açtılar. Burası gerçekten acil çıkış kapısıydı, alüminyum bir merdivene açılıyordu. Bakiri korkuluğa tutundu ve birkaç basamağı zıplayarak atladı. Dizlerinin bağı çözülmüş olan Thomas hemen arkasındaydı ama aşağıdan gelen sesleri ve bağırmaları duyunca durdular. Birileri koşarak merdivenlerden yukarı çıkıyordu.

Bu çıkış da tutulmuştu.

Dönüp tekrar üçüncü kata çıktılar ama o anda askerlerce tutulmuş olan koridora girmediler. Onun yerine dördüncü kata devam ettiler. El yazmasının olduğu koridora çıktılarında diğer uçtan koşan askerler gördüler.

"İst!" diye bağırdı silahlı askerler bir kez daha ve onlara durmalarını emrettiler.

Bakiri toplantı salonunun kapısına gelip içeri daldı, Thomas da hemen arkasındaydı. Nefes nefese olan tarihçi belge kutusunu uzun masanın üzerine koyup bir sandalyeye oturdu, yorgunluk ve çaresizlikten iki büklüm oldu.

"Faydası yok," dedi güçlükle konuşarak. "Bizi yakalayacaklar."

"Göreceğiz," diye cevap verdi Bakiri.

Hemen çantayı açıp başka bir alet çıkardı. Ortalık aydınlık olduğu için Thomas bu kez Bakiri'nin elinde ne olduğunu açıkça gördü.

Bir silah.

---

13 (Fa.) Dur. (yay. n.)

"Delirdin mi sen?"

Bakiri kapıyı açtı, dışarı uzandı, koridordan sağa nişan alıp ateş etti.

Beng.

Beng.

İki el ateş.

"Birini vurdum," dedi Bakiri onaylamak için baktıktan sonra yüzünde bir sırıtmayla.

Thomas olup bitene hâlen inanamıyordu. "Musa!" diye bağırdı. "Aklını mı kaçırdın?"

Bakiri solunda bir hareket sezip hemen döndü, koridorun diğer ucuna, dışarı çıktıkları ve İranlıların peşlerine düştüğü acil çıkış kapısına doğru, nişan aldı.

Beng.

Beng.

Beng.

Bir inilti ve birisinin yere yığılma sesi Thomas'a arkadaşının birini daha vurduğunu söylüyordu.

"İki tane daha indirdim," dedi Bakiri tekrar baktıktan sonra. "Toplamda üç etti."

"Musa, dinle," diye yalvarmaya başladı Thomas. "Şimdi cinayetten de suçlayacaklar. Durumu daha da kötüye götürüyorsun!"

Bakiri ona baktı. "Bu ülkeyi tanımıyorsun," dedi asık bir suratla. "Yaptığımız şeyden daha kötüsü yoktur. Birkaç kişiyi öldürmek onun yanında hiç kalır."

"Umurumda değil," dedi Thomas. "Öldürmenin de bize bir faydası olmayacak."

Ajan tekrar koridora baktı. Direnişle karşılaşınca takipçilerinin geri çekildiğini gördüğünde çantasına uzandı ve kendisine çekti.

Sağ elinde silahı olduğu halde sol eliyle çantanın içini karıştırmaya başladı. "Bizi yakalayamayacaklar," dedi sıktığı dişlerinin arasından.

Aradığı şeyi bulunca elleri çantanın içinde hareket etmeyi bıraktı. Kısa bir duraksamanın ardından kolunu geri çektiğinde elinde iki tane beyaz nesne duruyordu. Thomas ne olduklarından emin olmak için öne doğru eğildi.

Şırıngalar.

"Onlar da ne?" diye sordu, gözlerinde endişeli bir ifade vardı.

"Potasyum klorür."

"Ne?"

"Bir potasyum çözeltisi."

"Neye yarar?"

"Enjekte etmek için."

Thomas şaşkınlıkla başını iki yana salladı ve elini göğsüne getirdi. "Ama neden?"

"Bizi canlı ele geçiremesinler diye."

"Sen delirmişsin!"

"Asıl bizi sağ ele geçirmelerine izin vermek delilik olur."

"Sen kafayı yemişsin."

"Bize işkence ederler," dedi Bakiri. "Her şeyi itiraf edene kadar işkence ederler ve sonra da bizi öldürürler. Bu işi şimdi bitirmek daha iyi."

"Bence... bizi öldüremezler."

"Sen öyle zannet ama artık bir önemi yok," diye cevap verdi ajan, şırıngaları havaya kaldırdı. "Emirler, Langley'den geldi."

"Ne?"

"Langley canlı ele geçmememiz yönünde talimat verdi. Uluslararası güvenlik yönünden sonuçları hayal bile edilemez."

"Kim takar!"

"Benim ya da senin düşündüklerinin bir önemi yok. İyi bir ajan gerektiğinde diğerlerinin yararına kendisini feda etmesi gerektiğini bilir."

"Ben ajan falan değilim. Ben..."

"Şu anda CIA ajanısın," diye kesti sözünü Bakiri, sesini yükseltmemeye çalışıyordu. "Beğensen de beğenmesen de kritik bir göreve dâhil oldun ve İran'la paylaşılırsa Birleşik Devletler'in başına ciddi sorunlar açacak ve uluslararası güvensizliği artıracak bir bilgiye sahipsin. Bunun olmasına izin veremeyiz!" koridoru işaret etti. "Bizi sağ ele geçiremeyecekler."

Tarihçi şırıngalara baktı ve başını iki yana salladı. "Bunu kullanacak değilim."

Bir elinde şırıngaları tutmayı devam eden Bakiri silahını Thomas'a çevirip salladı.

"Evet. Kullanacaksın. Acele et."

"Hayır. Kullanmayacağım."

Ajan silahını tarihçinin başına doğrulttu. "Çok dikkatli dinle," dedi. "Bunu yapmanın iki yolu var." Başıyla şırıngaları işaret etti. "Birincisi bu sıvıyı enjekte etmektir; çabuk bir ölüm olacağına söz veriyorum. Potasyum klorür kana karıştığında derhâl kalbi durdurur. Doktorlar bunu ötanazi için ve Birleşik Devletler'in bazı eyaletlerinde de idam etmek için kullanırlar. Merak etme, acı çekmeyeceksin." Tekrar silahını salladı. "Diğeri ise seni vurmam. Bunda da acı çekmezsin ama biraz vahşi bir metottur. Üstelik dışarıdakilere atacak iki mermim daha kalmış olur." Durdu. "Anladın mı?"

Thomas seçenekleri değerlendirdi. Şırınga ya da tabanca. Şırınga ya da tabanca. Şırınga ya da tabanca.

"Ben... yani... bence..."

Zaman kazanmaya çalışıyordu. İki seçenek de onu ilgilendirmiyordu. Onları seçenek olarak bile görmemişti. O, CIA ajanı değil tarih

profesörüydü. O iyimser bir adamdı, eğer İranlılarla konuşabilirse onu anlamaları mümkündü.

"Evet?"

"Eh... ben... bilmiyorum..."

Bakiri silahını kaldırdı ve tarihçinin kaşları arasına dayadı. "Anlaşılan senin yerine ben karar vereceğim."

"Hayır, hayır, dur," dedi Thomas. "Şırıngayı ver."

Bakiri birini Thomas'a verdi ve diğerini daha sonra kullanmak için cebine koydu. "Haydi, yap," dedi. "Zor değil, merak etme."

Parmakları neredeyse kasılma seviyesinde titreyen Thomas şırınganın üzerindeki plastiği tutup yavaşça çekti, tabii ki yırtılmamıştı. "Bu.. bu biraz zor."

"Yırt gitsin."

Titreyen elleriyle bir kez daha plastiği yırtmayı denedi ama beklenmedik bir şekilde yine başaramadı. "Yapamıyorum."

Sabrı tükenen Bakiri sol elini salladı. "Ver bana."

Thomas şırıngayı ona verdi. Bakiri plastiği dişiyle tutup yırttı, kopardığı parçayı yere tükürdü, iğnesini taktı, şırıngayı havaya kaldırdı ve içindeki sıvının birazını havaya püskürttü.

"İşte," dedi. "Benim yapmamı ister misin?"

"Hayır, hayır. Ben... ben yaparım."

Bakiri şırıngayı tekrar ona verdi. "Haydi, elini çabuk tut."

Her hareketi ağır çekimde olan ve elleri hâlâ titreyen Thomas şırıngayı aldı ve yan tarafına koydu. Ceketinin kolunu sıvayarak koluna baktı, sonra tekrar kapatıp diğer kolunu açtı ve başını iki yana salladı.

"Nasıl yaparım bilmiyorum," dedi.

Bakiri yaklaştı. "Ben yaparım."

"Hayır, hayır. Bana bırak. Ben hallederim."

İri kıyım ajan şırıngayı aldı. "Yapamayacağın ortada," dedi. "Ben..."

Koridordan gelen ani bir gürültüyle kapıya döndü, silahı elinde hazırdı. İki kişi belirdi, art arda, onlar Bakiri'nin üzerine atlarken o da ateşe başladı.

Beng.

Beng.

Beng.

İranlılar gelmeye devam edip Bakiri'nin üzerine çullanırken Thomas sürünerek odanın arkasına gitti, bu arbededen olabildiğince uzaklaşmaya çalışıyordu. Gelenlerin sayısı daha da arttı, hepsinin elinde AK-47 vardı. Bağırarak silahlarını tarihçiye doğrulttular.

Dehşet içinde ama bir nebze de olsa rahatlamış olan Thomas yavaşça kollarını kaldırdı. "Teslim oluyorum."

On altı

Gözleri bağlı olan Thomas aşağıdan sızan hafif bir ışık dışında hiçbir şey göremiyordu ama sıcaklık ve seslerden kapalı bir yerde olduğunu anlayabiliyordu. Bir binaya getirildiğini anlamıştı. Elleri kelepçeli olduğu halde güçlü kollar onu kapılardan geçirmiş, merdivenlerden çıkarıp koridorlarda sürüklemişti. Karanlıkta uzunca bir süre yol aldıktan sonra nihayet tıpkı bir oyuncak gibi bir odaya getirilip tahta bir sandalyenin üzerine oturtulmuştu. Görünmeyen adamlar heyecanla Farsça konuşuyorlardı; ardından bir ses ona İngilizce hitap etti.

"Pasaport?"

Ellerini kımıldatamayan Thomas çenesini göğsünün sağ yanına değdirdi. "Burada."

Bir el ceket cebine girdi ve belgeleri dışarı çıkardı. Konuşmalar devam etti. Thomas değişik bir metal sesi duymaya başladı, uzun zamandan beridir duymadığı bir vurma sesi. Birisi eski bir daktilo kullanarak bir form dolduruyordu.

"Hangi otelde kalıyorsun?" diye sordu aynı ses.

Odada çıt çıkmıyordu, sanki içerideki herkes birdenbire tutukladıkları adamla ilgili daha fazla şey öğrenmek istemişti.

Thomas'a bu soru garip geldi. Eğer ona hangi otelde kaldığını soruyorlarsa demek ki hâlâ kim olduğunu bilmiyorlardı, Bakiri ve onun Bakanlık'ta ne işi olduğunun farkında değillerdi. Onları bunun büyük bir hata olduğuna ikna etmesi mümkündü. "Simurg'da kalıyorum."

Bir şey yazıldı daktiloda, muhtemelen cevabı. "İran'da ne yapıyorsun?"

"Bir proje üzerinde çalışıyorum."

"Ne projesi?"

"İran hükümeti için."

Verdiği cevabın değerlendirildiği bir sessizlik oldu. "İran hükümetinde kim için?"

"Bilim Bakanlığı."

Daktilodan biraz daha tıkırtı geldi. "Ofis K'da ne işin vardı?"

"Çalışıyordum."

"Gecenin birinde mi? Ofis K'ya gizlice girdikten sonra mı?"

"Bir şeyi görmem gerekiyordu."

"Neden kapıyı açmak için anahtarını kullanmadın? Eğer yetkin varsa neden alarmı kapatmadın?"

"Demek alarm vardı, öyle mi?"

"Tabii ki. Ofis K'daki alarm sistemi doğrudan güvenlik güçlerine bağlıdır. Sizden nasıl haberimiz olduğunu zannediyorsun? Eğer anahtarını kullansaydın sistem otomatik olarak devre dışı kalırdı."

"Bir şeyi doğrulamam gerekiyordu, tamam mı? Anahtar yanımda değildi."

"Eğer bu doğruysa neden bize ateş açtınız?"

"Ben ateş etmedim. Diğer adam yaptı. Bize saldırdığınızı zannetti."

"Hımm. Göreceğiz bakalım," dedi ses.

Farsça emirler verildi. Birisi Thomas'ı sandalyeden kaldırdı ve başka bir odaya götürdü. Göz bağını ve kelepçelerini çıkardılar ve

tarihçi bir tür stüdyoda olduğunu gördü. Önünde bir kamera vardı ve iki spot ışığı da tepeden onu aydınlatıyordu. Kameranın arkasındaki adam ona objektife bakmasını işaret etti ve fotoğrafını çekti. Ardından sol ve sağ profilden. Fotoğraf çekimi bitince Thomas bir masanın yanına getirildi ve parmak izi alındı.

Ardından bir soyunma odasına getirdiler onu. "Giysilerini çıkar," dedi adam.

Thomas çırılçıplak kalana kadar her şeyini çıkardı, soğuktan titredi, tüyleri diken diken oldu ve ısınmak için kollarını kendisine doladı. Nöbetçi elbiselerini aldı, onları bir kutuya koydu ve eski, ucuz ve kalitesiz kumaştan yapılmış, pijama takımına benzer kıyafetler çıkardı. "Giy şunları," dedi.

Kendisini soğuktan koruyacak herhangi bir şey için can atan Thomas derhâl adamın dediğini yaptı. Üzerindeki mahkûm kıyafetiyle artık kişiliğini bir kenara bırakmıştı, eğilip kendisine baktı. Kendisini ağlamanın kıyısına getiren çaresizlik ve şuursuzluk duygularıyla mücadele ederken elinde olmadan kendisini kabahatli bir çocuk gibi hissetti.

Thomas ilk yirmi dört saatini pis ve rutubetli bir hücrede diğer dört mahkûmla birlikte geçirdi, hepsi İranlıydı. Üçü sadece Farsça konuşuyordu ama daha yaşlı olan sıska ve yuvarlak gözlüklü bir adam akıcı İngilizce konuşabiliyordu. İlk saat Thomas'ı ağlaması için rahat bıraktı ve ardından kendisini biraz toparladığını görünce yanına gelip elini omzunun üstüne koydu.

"İlk seferi her zaman en zordur," dedi yumuşak, teselli eder bir sesle. "İlk seferin, değil mi?"

Thomas yüzünü ovuşturdu ve başını salladı. "Evet."

"Evet, bilirim korkunçtur," dedi yaşlı adam. "İlk seferinde iki gün boyunca ağlamıştım. Çok utanıyordum. Kendimi adi bir suçlu

gibi hissetmiştim, Tahran Üniversitesi'nden bir edebiyat profesörü hapiste."

Şaşıran tarihçi ona baktı. "Sen üniversite profesörü müsün?"

"Evet, adım Parsa Câni. İngiliz edebiyatı öğretiyorum."

"Peki, neden buradasın?"

"Her zamanki şey. Reform yanlısı gazetelerde çalışmak, Humeyni'yi eleştirmek ve eski Başkan Hatemi'yi desteklemek."

"Bu suç mu?"

Yaşlı adam omuz silkti. "Fanatikler öyle olduğuna inanıyor." Gözlüklerini kaldırdı. "İlk seferinde beni buraya getirmemişlerdi."

"Burası neresi?"

"Bu hapishaneye. İlk seferinde Evin'e getirmemişlerdi."

"Erin mi?"

"Evin," diye düzeltti Parsa. "Burası Evin Hapishanesi, bilmiyor muydun?"

"Hayır. Bu şehrin adı Evin mi?"

Tarihçinin hücre arkadaşı güldü. "Hayır, hayır. Bu hapishanenin adı Evin; Tahran'ın kuzeyinde. Herkes bu hapishaneden korkar. Yetmişlerde şah tarafından inşa edildi ve onun gizli polisi SAVAK'ın kontrolündeydi. 1979'da İslam Devrimi olduğunda hapishane resmî olarak Ulusal Hapishane İdaresi'nin eline geçti. Ama sadece kâğıt üzerinde. Şu anda burası İran'daki farklı güçler için Birleşmiş Milletler gibi bir yer. Yargı, Bölüm 240'ı; Devrim Muhafızları, Bölüm 325'i ve İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı da Bölüm 209'u kontrol ediyor. Sürekli rekabet halindeler ve birbirlerinin mahkûmlarını sorguladıkları bile oluyor. Tam bir kaos."

"Biz hangi bölümdeyiz?"

"Burası genel bölüm. Beni Devrim Muhafızları tutukladı; burada tutan da onlar. Seni kim tutukladı?"

"Bilmiyorum."

"Seni buraya neden getirdiler?"

"Gece, Bilim Bakanlığı'nda yakalandım. Hepsi büyük bir hata; umarım kısa sürede beni serbest bırakırlar."

"Bakanlıkta mı? Casusluk yapmıyordun, değil mi?"

"Tabii ki hayır."

Parsa susup duyduklarını düşündü. "Hımm, bana siyasi olmayan bir suç gibi geldi," dedi. "Eğer öyleyse seni buraya yargının kararıyla getirmişlerdir."

Thomas mahkûm gömleğine biraz daha sarıldı, az da olsa ısınmak istiyordu. "Sence Portekiz elçiliğiyle görüşmeme izin verirler mi?"

Yaşlı adam acı acı güldü. "Eğer şanslıysan," diye cevap verdi. "Ama önce seni biraz hırpalarlar."

"Ne demek istedin?"

Parsa iç çekti, yorgunluğu gözlerinden okunuyordu. "Dinle bay..."

"Thomas."

"Dinle Thomas. İran'daki en berbat yerlerden biri olan Evin Hapishanesi'ne getirilmişsin. Burada neler olduğunu biliyor musun?"

"Hımm... Hayır."

"Öyleyse şöyle anlatayım, ilk seferimde beni döverek işe başladılar. Daha sonra bunun nazik bir karşılama olduğunu öğrendim çünkü beni tavuk şişe çektiler. Tavuk şişin ne olduğunu biliyor musun?"

"Hayır."

"İran'daki lokantalarda hiç kebap yemedin mi, Thomas?"

"Ah, evet," dedi tarihçi. "Şiş üzerindeki et. Aslında yemekten bıkmıştım."

"Burada tavuk şiş servisi de var."

"Gerçekten mi?"

"Ama Evin'deki yemek için değil. Bu özel bir sorgulama tekniğinin adıdır."

"Yaa."

"Önce ayaklarını zincirleyip ellerini bağlarlar; sonra el bileklerini ayak bileklerinin önüne indirirler ve dirseklerinin önünden ve dizlerinin arkasından demir bir çubuk geçirirler, böylece cenin konumuna gelmiş olursun. Demiri kaldırıp havada asılı bırakırlar ve çeker giderler, şişteki bir tavuk gibi. Sonra da seni döverler."

Thomas yüzünde dehşet dolu bir ifadeyle baktı. "Sana da yaptılar mı?"

"Evet, yaptılar."

"Başkanı eleştirdiğin için mi?"

"Hayır, hayır. Başkanı savunduğum için."

"Savundun mu?"

Evet. O zaman Hatemi baştaydı. Dinci fanatikleri, hayatımızı cehenneme çeviren bu kara cahil manyakları dizginleyecek reformları hayata geçirmeye çalışıyordu."

"Peki, başkan seni çıkaramadı mı?"

Parsa başını iki yana salladı. "Şimdi farklı bir başkanımız var; Hatemi'nin yerine bir radikal geçti. Ama hiçbirinin önemi yok. Gerçekte Hatemi başta olduğu zaman bile burası üzerinde kontrolü yoktu. Saçma geldiğini biliyorum ama bu ülkede işler böyle yürüyor. Saddam Hüseyin'in yönettiği ve herkesin başı önde dolaştığı Irak gibi değil. Örneğin 2003'te Başkan Hatemi bu hapishanenin teftiş edilmesini emretti. En güvenilir danışmanlarını Bölüm 209'u incelemeleri için gönderdi. Ne oldu biliyor musun?"

"Hayır."

"İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı içeri girmelerine izin vermedi."

"Vermediler mi?"

"Hayır."

"Peki, başkanın adamları ne yaptı?"

"Ne yapabilirlerdi ki? Kuyruklarını bacaklarının arasına kıstırıp döndüler." Parsa sinirli bir ifadeyle elini salladı. "Burada gücün kimin elinde olduğunu anladın mı?"

"Akıl alır gibi değil."

"Evin'de inanılmaz şeyler olur ve kimsenin bu konuda elinden bir şey gelmez."

"Sana işkence ediş şekilleri gibi mi?"

"Evet, tavuk şiş. Ama dahası var. Bir seferinde de beni atlıkarıncaya koydular. Ne olduğunu biliyor musun?"

"Hayır."

"Beni sırtüstü Y şeklinde bir yatağa bağladılar. Sonra da onu çok hızlı şekilde döndürüp beni kusturularken bir yandan da şarkılar söyleyip beni dövdüler." Parsa derin bir nefes aldı.

"Bu korkunç bir şey."

Yaşlı adam hücre arkadaşlarından birini işaret etti, gözlerinin altında kara halkalar olan çelimsiz, genç bir adam. "Faramarz'a korkunç işkenceler yapıldı," dedi. "Onu ayağından tavana astılar ve testislerine ağırlık bağladılar, sonra da onu öyle başaşağı şekilde üç saat bıraktılar."

Ne diyeceğini bilemeyen Thomas, Framarz'ın ne kadar perişan göründüğünü fark etti. "Sence... sence bana da aynı şeyleri yaparlar mı?"

Parsa yere oturdu. "Bu Bilim Bakanlığı'nda ne yaptığını zannettiklerine göre değişir," dedi ve diliyle dudaklarını yaladı. "Hırsızlık yaptığına inanırlarsa ellerini kırıp seni birkaç yıl hapiste tutarlar. Casusluk yaptığına inanırlarsa... İşin aslı hayal bile edemiyorum."

Tarihçi tüm vücudunun buz kestiğini hissetti ve acaba Bakiri'nin verdiği şırıngayı mı kullansaydım, diye de düşünmeden edemedi. "Ama ben yabancıyım. Benim..."

"Zaten yabancı olduğun için," diye kesti sözünü Parsa. "Emin olduğum bir şey var," dedi Thomas'ı işaret ederek. "İşkencelerin en kötüsüne maruz kalacağına şüphe yok."

Thomas kalbinin sıkıştığını hissetti. "Gerçekten mi?"

"Herkesin başına gelir bu. En etkili metotlarıdır."

"Ne... neymiş o?"

"Tabut."

"Ne?"

"Kimisi tabut, kimisi ise beyaz işkence der. Kim olursan ol pes edersin. Herkes eder. Kimi üç gün kimi üç ay dayanır ama sonunda herkes bildiği ne varsa itiraf eder. Eğer Evin'de itiraf etmezsen seni daha beter bir yer olan Hapishane 59'a gönderirler. Sonunda herkes yaptığı, yapmayı düşündüğü ve yapmadığı her ne varsa itiraf eder. Onlar ne isterse sen onu söylersin."

"Peki... peki... Sana ne yaptılar?"

"Nerede?"

"Tabutta."

"Tabutta mı? Hiçbir şey."

"Ne?"

"Hiçbir şey."

"Hiçbir şey yapmadılar mı? Nasıl yani?"

"Orası bir tabut ebadında yalnız bırakıldığın bir hücredir. Günlerce hiç kimseyle konuşmadan ya da hiçbir şey duymadan öyle küçücük bir yerde yaşamanın nasıl bir şey olduğunu düşün. Önemsizmiş gibi görünüyor, değil mi? Özellikle de tavuk şiş ve atlıkarıncayla kıyaslandığında. Ama bir kez başına geldi mi..." Parsa başını iki yana salladı. "Oof!"

"Gerçekten de o kadar korkunç mu?"

"Seni delirtiyor. Her bölümde tabutlar var ama en beterleri gözaltı merkezlerinde."

"Onlar ne?"

"Gazeteler oralara *nahadeh movazi* ya da paralel kurumlar diyor. O kadar gizliler ki, kanunların üzerinde sayılıyorlar ama yine de gazetelerde ve hatta Meclis'te bile onlardan bahsediliyor. Ensar-i Hizbullah ya da gizli polis kuvvetlerinden biri tarafından idare ediliyorlar ve hapishane olarak tanımlanmıyorlar. Mahkûmlarının isimleri kayıtlı değil ve bütçe ve organizasyonları hakkında devlet görevlilerinin bile bilgisi yok. Meclis'in bazı üyeleri ve Başkan Hatemi onları ortadan kaldırmayı denedi ama başaramadı."

"Bu nasıl olur?"

Parsa daha üstün bir güçten bahsedermiş gibi gözlerini yukarı çevirdi. "Ancak İran'da," dedi. "Ancak İran'da."

"O paralel kurumlardan birine hiç götürdüler mi seni?"

"Tabii ki. İlk tutuklandığımda beni Evin'e getirmediler. Doğruca Hapishane 59'a gönderildim."

"Ah, demek ki bir hapishane."

"Biz ona Hapishane 59 diyoruz, ya da *Eşrat abad*, ama hapishane olarak kayıtlı değil. İçlerinde en ünlüsü *nahadeh movazi*'dir."

"Tahran'da mı?"

"Evet, Devrim Muhafızları'nın istihbarat örgütü Sepah'ın kontrolündeki Valiasr Caddesi'ndeki bir tesistir. Oradaki tabutlar en kötü olanlarıdır. Onlara kıyasla Evin'dekiler konforlu bile kalır. Neye benzediklerini hayal bile edemezsin. Bir gecede insanı delirtebilirler."

Thomas elinde olmadan kendisini bu işkenceye tâbi tutulurken hayal etti. "Yabancıları... yabancıları da koyarlar mı oraya?"

"Canları kimi isterse onu koyarlar. Hapishane 59'a düştün mü artık sen yok kabul edilirsin. Evin'de hiç değilse mahkûmların kayıt-

larını tutuyorlar. Hapishane 59'a giren biri ise ya tekrar çıkar ya da ebediyen kaybolur. Kaydı tutulmaz, kimse kimseye hesap vermez."

"Anladım."

"O yüzden sana tek bir tavsiyem olacak," dedi yaşlı adam.

"Neymiş o?"

"Eğer itiraf edecek bir şeyin varsa hemen söyle," dedi Parsa yorgun bir ses tonuyla. "Duydun mu beni?"

"Evet."

"Boş yere acı çekmezsin hiç değilse."

Ortak tuvaletten gelen iğrenç bir kokunun kapladığı mide bulandırıcı bir hücreye tıkılmış olan Thomas tüm geceyi ve ertesi sabahı sorgulandığı zaman neleri söyleyip neleri söylememesi gerektiğini düşünerek geçirdi. CIA için çalıştığını itiraf etmeyecekti; bunu söylerse kendi idam fermanını imzalamış olurdu.

Gerçeği doğrudan söyleyemeyeceği için şimdi açıklanamaz olan şeyi nasıl açıklayacağını ve Bakiriyle birlikte kasayı açmalarını nasıl mazur gösterebileceğini düşünüyordu. Yakalandıklarında Thomas, Bakiri'nin öldürülmüş olabileceğini düşünmüştü ama Bakiri hâlâ hayatta olabilirdi ve ikisinin anlatacaklarının çelişmesi de mümkündü. Diğer taraftan eğer Bakiri ölmüşse Thomas'ın onunla birlikte bakanlıkta ne yaptıklarına dair tatmin edici bir açıklama yapabilmesi mümkün değildi. Ölü olsa da polis kimliğini tespit edebilir, sonra da arkadaşları ile ailesini sorgular ve evini ararlardı. Ne bulacaklarını bilmenin imkânı yoktu ama Bakiri'nin Amerikan ajanı olduğuna dair bir şeylere erişmeleri muhtemeldi. Eğer bu olursa ona ne soracakları belliydi. Thomas'ın bir CIA ajanıyla gece yarısı bakanlıkta ne işi vardı? Hem de çok gizli bir belgenin saklandığı kasayı açmışlardı. Tüm bunlar yetmezmiş gibi bir de Babak vardı. Sürücüyü de tutuklamışlar mıydı? Eğer öyleyse o ne söylerdi? Şimdi olmasa bile belki de ileride yakalayacaklardı.

"Kafana takılan ne?" diye sordu Parsa.

"Her şey!" dedi Thomas hayretle.

"Kendi kendine konuşuyor gibisin..."

"Sorgulayacaklar. Ne söyleyeceğimi planlıyorum."

"Doğruyu söyle," diye nasihat etti yaşı adam tekrar. "Boş yere acı çekmekten kurtulursun."

"Doğru."

Yabancıya gerçeği anlatmasının mümkün olmadığını söyleyemezdi. Ama Parsa anlamış gibi görünüyordu, başını çevirip parmaklıklardan süzülen gün ışığına baktı.

"Eğer doğruyu söylemeyeceksen" dedi, "o zaman sana bir tavsiyem daha olacak."

"Nedir?"

"Sana söyleyecekleri şeylere inanma. Duydun mu beni? Hiçbirine inanma!" Thomas'a baktı, gözleri parlıyordu. "İlk seferinde beni Hapishane 59'a götürdüklerinde bana Başkan Hatemi'nin ülkeden kaçtığını ve kızlarımı da gözaltına aldıklarını söylediler. Tüm bunları bana yüzlerinde inandırıcı bir ifadeyle anlattılar ve affedilmemin tek yolunun da bir itirafname imzalamak olduğunu söylediler. Daha sonra dışarı çıktığımda söyledikleri her şeyin yalan olduğunu gördüm. Başkan hâlâ görevindeydi ve kızlarım da sorgulanmamıştı. "

Thomas saatler boyunca sorguda ne söyleyeceğini düşündü, uydurduğu hikâyedeki açık uçlara, tutarsızlıklara ve saçmalıklara çözüm arayıp durdu. Nöbetçinin getirdiği alüminyum bir tastaki tavuk suyu çorbadan ibaret öğle yemeği boyunca da bu ikilem üzerine düşünmeye devam etti. Yorgunluğa daha fazla dayanamayıp öğleden sonra, Evin Hapishanesi'nin genel bölümündeki hücrenin nemli ve soğuk zemini üzerindeki samandan yatağında, uykuya daldı.

On yedi

Sert bir dürtme Thomas'ı birkaç saat önce daldığı deliksiz uykudan uyandırdı. Gözlerini açınca seyrek sakallı ve saçlı sert bir adam gördü, güçlü elleri onu omuzlarından kavramıştı. Uyku sersemi etrafına baktığında havanın kararmış olduğunu ve hücrenin de bir gece önceki gibi titreyen ışıklı bir ampulle aydınlatıldığını gördü.

"Uyan," dedi adam aksanlı bir sesle.

"Ne?"

"Albay seni bekliyor. Acele et!"

Adam doğruldu, Thomas'ı da ayağa kaldırdı ve gözlerini bağlamak için kullanacağı mendili çıkardı. Ardından Thomas'ın ellerini arkadan kelepçeledi ve onu hücreden dışarı çıkardı. Koridorlarda yürüyüp, merdivenlerden inip çıktılar ve sonunda sıcak bir odaya geldiklerinde zorla ahşap bir sandalyeye oturtuldu.

Sessizlik.

Thomas odada birilerinin olduğunu sezebiliyordu. Çıtlayan eklemleri ve nefes alış verişleri duyabiliyordu. Odada birisi daha vardı ama hiç konuşmuyordu, o yüzden tarihçi de sesini çıkarmadı. Sessizlik içinde beş dakika geçti. Thomas oturduğu yerde kımıldandı ve sağ

yanında bir şey hissetti. Bir okul sırasında oturduğunu anlamıştı, sırayla sandalyenin bitişik olduğu türden. Bir süre sonra birisinin daha sıraya oturduğunu hissetti ve geri çekildi, ürkmüştü.

On dakika daha sessizlik.

"Profesör Noronha," dedi sakin bir ses, sanki bir aslan mırıldanarak kükremesini gizliyordu, "Küçük sarayımıza hoş geldiniz. Rahat mısınız?"

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmek istiyorum."

Yabancı cevap vermeden önce birkaç saniye bekledi. "İsmim Salman Kazemi ve İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı, VEVAK'ta albayım," dedi, tarihçinin isteğini tümüyle duymazdan gelmişti. "Mahzuru yoksa birkaç soru sormak istiyorum."

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmek istiyorum."

"İlk sorumuz belli. Gecenin birinde Bilim ve Teknoloji Bakanlığı binasında ne yapıyordunuz?"

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmeden tek kelime etmem."

"Ofis K'daki kasayı açıp İslam Cumhuriyeti'nin savunması ve güvenliği için büyük önem taşıyan bir belgeyi neden aldınız?"

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmek istiyorum."

"Kasadan aldığınız belgeyle ne yapmayı planlıyordunuz?"

"Ben sadece..."

"Sessizlik!" diye bağırdı albay sağ kulağına, birden öfkelenmişti. "Şu anda sen yoksun! Şu anda hiçbir hakkın yok! İslam Cumhuriyeti'nin güvenliğini tehlikeye atacak eylemlere iştirak ederek konukseverliğimizi kötüye kullandın. Dört İranlı güvenlik görevlisinin yaralanmasına neden olan bir çatışmaya katıldın; içlerinden birinin durumu ağır. Eğer ölürse bu seni katil yapar. Anladın mı?"

Thomas bir şey söylemedi.

"Anladın mı?" Kazemi daha yüksek sesle bağırdı, ağzı mahkûmun kulağının hemen dibindeydi.

"Evet," diye cevap verdi Thomas fısıldayarak.

"Güzel!" dedi Albay Kazemi. "O zaman bana bir iyilik yap da soruları cevapla." Sakinleşmek için durdu ve daha usulca tekrar sorularını sormaya başladı. "Gecenin birinde Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nda ne yapıyordun?"

"Bir diplomatla konuşana kadar tek..."

Thomas ensesine yediği darbeyle az daha yere yapışıyordu.

"Yanlış cevap!" diye bağırdı VEVAK görevlisi. "Soruyu tekrar ediyorum. Gecenin birinde Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nda ne yapıyordun?"

Tarihçiden ses çıkmadı.

"Cevap ver!"

Sessizlik.

Bu sefer kafasının sağ yanına gelen ikinci darbe öyle güçlüydü ki, Thomas dengesini kaybetti ve inleyerek yere yıkıldı, elleri hâlâ kelepçeliydi.

"Ben... sen... sen..." diye kekeledi, bir yanağı darbeyle ezilmişti, diğeri ise soğuk zemine yapışmıştı. "Bunu yapmaya hakkınız yok. Şikâyet edeceğim. Duydunuz mu beni?"

Albay kahkahayla güldü. "Şikâyet mi edeceksin?" diye sordu, hoşuna gittiği açıktı. "Kime şikâyet edeceksin? Annene mi?"

"Bunu yapamazsın. Bir elçilik görevlisiyle görüşmeye hakkım var."

Güçlü eller Thomas kaldırarak tekrar sıraya koydu.

"Sana hiçbir hakkının olmadığını söylemiştim," diye bağırdı albay. "Sadece doğruyu söylemeye hakkın var, anladın mı? Doğruyu! Eğer dürüst olursan hakkında karar verirken bunu dikkate alırız. İslam Cumhuriyeti'nin düşmanlarının bulunmasında bize yardım et ve ödülünü al. Fakat sessiz kalmaya devam edersen buna kesinlikle

pişman olursun." Sesini iyice alçalttı, neredeyse şefkatli bir tona getirdi. "Beni dinle. Bir hata yaptığın belli. Ama hâlâ telafi etme fırsatın var. Söz veriyorum. Hepimiz hata yaparız, değil mi? Hatanda ısrar edersen sorun büyümeye başlar ve işte o zaman iş ciddiye biner, anladın mı?" Sesini biraz daha alçalttı, sanki en yakın dostuymuş gibi konuşuyordu. "Dinle, neden bir anlaşma yapmıyoruz? Sen bana her şeyi anlat, ben de senin hakkında güzel bir rapor yazayım. Sana karşı bir düşmanlığımız olmadığını bil. Neden sana zarar vermek isteyelim ki? Tek istediğimiz düşmanlarımızın kimliğini öğrenmektir. Bu kadar basit. Sen bize yardım et, biz de sana yardım edelim. Ne diyorsun?"

"Yardım etmekten mutlu olurum," dedi Thomas, gelecek bir darbeye kendini hazırladı. "Ama önce Avrupa Birliği'nden bir diplomatla konuşmak zorunda olduğumu anlayın. Haklarımın ne olduğunu öğrenmek istiyorum. Neyle suçlandığımı bilmek ve aileme haber göndermek istiyorum. Ayrıca bir avukat tutmak istiyorum. Gördüğünüz gibi fazla bir şey istiyor değilim."

Albay durdu, isteklerini değerlendiriyor gibiydi. "Bakalım seni anlamış mıyım?" dedi. "Eğer bir elçilik görevlisiyle görüşmene izin verirsek bize her şeyi anlatacaksın."

Thomas tereddüt etti. "Ah... evet, tabii... Diplomatik tavsiye ve avukatlarımın söyledikleri doğrultusunda tabii ki size her şeyi anlatırım."

Albay Kazemi cevap vermedi. Thomas bir kibrit çakıldığını duydu ve çok geçmeden burnuna tütün kokusu geldi.

"Bizi aptal sanıyorsun demek ki," dedi albay sigarasını içerken. "Karşılığında bir şey alabilme garantisi olmadan neden Avrupa Birliği'ne senin nerede olduğunu bildirelim ki? Kimse burada olduğunu bilmiyor ve bu durumu değiştirmek gibi de bir niyetimiz yok. Bu durumu değiştirmemiz için bize bir sebep verirsen başka."

"Ne sebebi?"

"Her şeyi anlat. Sorduğum sorulara cevap vererek başlayabilirsin. Senin yanındaki adam gerçekte kimdi?

Bu soru Thomas'a, Bakiri'nin ölmüş olduğunu düşündürdü. Eğer Albay onun kim olduğunu bilmiyorsa demek ki CIA ajanı konuşmamıştı ve belki de hiç konuşmayacaktı. Kazemi ayrıca ondan bahsederken geçmiş zaman kullanmıştı.

Tarihçi sorgucuyu sınamaya karar verdi. "Neden ona sormuyorsun?"

Kazemi'nin hemen geri adım atması bile sorusuna cevap sayılırdı.

"Şey... çünkü..." Şaşkınlığını atmadan önce kekeledi. "Dinle, burada soruları ben sorarım, anlaşıldı mı?"

Sessizlik.

"Anlaşıldı mı?"

"Evet."

Albay sigarasından derin bir nefes çekti. "Sen CIA'le çalışıyorsun."

Thomas, sorgucunun konuyu değiştirmek ve onu gafil avlamak için taktik değiştirdiğini fark etti. "Soruyor musun, yoksa söylüyor musun?"

"Söylüyorum. CIA'le çalışıyorsun."

"Saçmalamayın."

"Delilimiz var."

"Öyle mi? Olmayan şeyin delili mi olur?"

"Arkadaşın öttü."

"Öttü, öyle mi? CIA için çalıştığımı mı söyledi?"

"Evet. Bize her şeyi anlattı."

Thomas güçlükle gülümsedi. "Benimle ilgili her şeyi anlattıysa kendimi daha iyi hissederim. Siyasetle işim olmaz. Sizin de bildiğiniz gibi ben sadece bir akademisyenim."

"Sen casussun. Atom bombasının sırlarını çalmak için İran'a gelen bir casussun."

Kazemi başka bir tuzak kuruyordu ama tarihçi fark edebildiğine göre bu konuda pek yetenekli sayılmazdı.

"Atom bombasının sırları mı?" diye sordu Thomas elinden geldiği kadarıyla şaşkın bir ifadeyle. "Neden bahsediyorsun? Kimse bana atom bombasından bahsetmedi. Ben buraya bir şey çalmaya gelmedim. Davet edildim, bilmiyor musunuz? İran'a bir bilimsel belgenin deşifre edilmesine yardımcı olmak için geldim. Hepsi bu. Atom bombası da nereden çıktı?"

"Hiç şaşırmış gibi yapma," dedi albay. "Neden bahsettiğimi gayet iyi biliyorsun."

"Hayır, bilmiyorum. Bahsettiklerini hiç duymadım. Yapacağım iş belgeyi deşifre etmekten ibaret hepsi bu. Bu yüzden işe alındım. Kimse bana atom bombası ya da benzeri bir şeyden bahsetmedi. Eğer söyleseler zaten gelmeyi kabul etmezdim. O yüzden konuyu saptırmayın."

"Buraya bilimsel bir belgeyi deşifre etmeye geldin, öyle mi? Öyleyse neden o belgeyi bakanlık kasasından çalmaya kalktın? Neden?"

"Askerî sır ya da onun gibi bir şey içermiyor. Sadece bilimsel bir yazı. Bilim bakanına sorabilirsiniz. Kafanızdan olmayan komplolar yaratıyorsunuz."

"Bakan zaten bize durumu anlattı ve söz konusu belgenin içeriği de dikkate alındığında casusluk yaptığın kesin."

"Ben mi? Casusluk mu? Bu saçmalık! Belgeyi görmek istediğimi kabul ediyorum. Bu kadarı doğru. Ama sadece bilimsel meraktan hepsi bu."

"Bakan belgenin İran'ın güvenliği bakımından büyük önem taşıdığını söyledi." Kazemi eğildi ve tarihçinin kulağına fısıldadı. "Devlet sırrı olduğunu söyledi."

"Bu çok saçma," diye itiraz etti Thomas. "O bilimsel bir belgedir. En azından bana öyle söylendi ve bundan şüphe etmem için de bir neden yok." Sesinin tonunu alçalttı, makul olmaya çalışıyordu.

"Dinle, eğer gerçekten devlet sırrı olsaydı deşifre etmek için beni tutarlar mıydı? Buna inanıyor musun? Bu iş için başkasını bulmazlar mıydı? Böyle hassas bir belgeyi deşifre etmek için neden bir Batılıyı kullansınlar?"

"Kendilerince nedenleri vardır."

"Tabii ki var!" dedi tarihçi heyecanla. "Bilimsel nedenler."

"Devletle ilgili nedenler."

"Kusura bakma ama dediğinin bir anlamı yok. İran sürekli olarak nükleer enerjiyi barışçı amaçlar için istediğini söylemiyor muydu? Nükleer silah yapmak istemediğini söyleyen İran değil miydi? Öyleyse İran'ın sahip olmadığı ve istemediği bir şeyi nasıl çalarım?"

"Çok kurnazsın."

"Bunun kurnazlıkla alakası yok. Buna aklıselim olmak denir. Unutma, İran'a gelmesi için davet edilen benim. Beni davet eden sizsiniz. Benimle temasa geçip gelmemi istediğinizde ülkemde keyfim yerindeydi ve işime bakıyordum. Hiçbir zaman..."

"Yeter!" diye kesti sözünü Albay Kazemi. "Misafirimizdin ama buna uygun şekilde davranmadın. Seni gecenin yarısı Bilim Bakanlığı'nda gizli bir belgenin bulunduğu bir kasayı açarken yakaladık. Biz oraya geldiğimizde sen ateş edip..."

"O ben değildim, diğer adamdı."

"Sendin."

"Hayır, söyledim size, diğer adam ateş etti."

"Kimdi o adam?"

Thomas tereddüt etti. Tek kelime etmemeye kararlıydı ama neredeyse tüm hayatını anlatmasını gerektirecek bir sohbetin içine çekilmesine izin vermişti.

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmeyi talep ediyorum."

"Ne?"

"Avrupa Birliği'nden..."

Ensesinde hissettiği şiddetli acı yıldızları görmesine neden oldu. Bağırdı ve az sonra ne olduğunu anladı.

Albay sigarasını Thomas'ın ensesinde söndürmüştü.

"Eğer bu kafayla gidersen durumun daha da kötüleşecek," dedi albay sakin bir sesle.

Kazemi, Farsça emirler yağdırdı ve Thomas çevresinin aniden hareketlendiğini hissetti. Kendisini en kötüsüne hazırlamış ve sırada neredeyse iki büklüm olmuştu, ilk darbeyi bekliyordu. Birkaç el onu kollarından ve kıyafetinden tuttu ve ayağa kalkmaya zorladı.

"Bana... bana ne yapacaksınız?" diye sordu, gözleri bağlı olduğu için çevresinde olup biteni göremediğinden dolayı telaşlanmıştı.

"Seni konuşturacağız," diye cevap verdi Kazemi duygusuz bir ifadeyle.

"Bana işkence mi yapacaksınız?"

"Hayır. Daha kötüsü."

"Ne yapacaksınız?"

"Seni Bölüm 209'a göndereceğiz."

Bir tabut.

Kelepçeleri çıkarılıp küçük bir odaya atıldığında ve sonunda göz bağını çıkarıp etrafını görebildiğinde Thomas'ın ilk aklına gelen bu oldu.

Beni tabuta koydular.

Hücre çok küçüktü. Bir metreden bile dar olduğu için kollarını bile açamıyordu. Uzunluğu ise iki metre kadar vardı ve üç küçük adım atmaya yetiyordu, aslında bir buçuk adımdı çünkü bir tarafta tuvalet ve lavabo vardı. Başını kaldırıp yüksekliğini tahmin etti, dört metre kadardı. Odayı küçük bir ampul aydınlatıyordu; Thomas kırk vatlık olabileceğini düşündü. Yer kireçtaşından yapılmışa benziyordu ve beyaz renkli duvarlar bunaltıcıydı ve her şey üzerine üzerine geliyordu.

Gerçek bir tabut.

Thomas hayatı boyunca kendisini hiç bu kadar sıkışmış hissetmişti, sanki canlı canlı gömülmüş gibi bir hâli vardı. Nefes almakta zorlanmaya başlayınca başını yukarı kaldırıp kendisini ele geçirmeye başlayan panik duygusuna engel olmaya çalıştı. O zemine oturmak istemediği için ayakta kaldı. Adım atmayı denedi ama alan çok dar olduğundan attığı tek adımla kaldı.

Bir saat geçti.

Solunum zorluğu, panik ataklar ve baş dönmesi dalgalar halinde geldi. Bir mezara, beyaz duvarlı ve sadece kırk vatlık ampulle aydınlatılan bir deliğe tıkılmış herhangi birinin hissetmesi gerektiği kadar kendisini klostrofobik hissediyordu. Yorgun düşen Thomas duvara dayandı.

İki saat geçti.

Sessizlik mutlaktı, boğucuydu, öldürücüydü. Böyle kesin bir sessizliğin olabileceğini insan hayal bile edemezdi. Kendi soluk alış verişi ona fırtına gibi geliyor, ampulün hafif cızırtısı bile kulağının dibindeki bir arıkuşunu andırıyordu. Bacakları daha fazla dayanamadı ve oturmak zorunda kaldı.

Saatler geçti.

Zaman mefhumunu kaybetti. Saniyeler, dakikalar, saatler o farkına varmadan akıp gidiyordu, sanki zamanın onun üzerinde hükmü yok gibiydi, farklı bir boyutta kaybolmuş bilinmezin içinde sürüklenmeye başlamıştı. Tüm gördüğü duvarlar, ampul, tuvalet, lavabo, kendisi, kapı ve zeminden ibaretti. Sessizliği, kendi nefesini, ampulün cızırtısını dinledi. Parsa adındaki yaşlı adamı ve onun kendisine çok daha kötü hücreler olduğunu, Hapishane 59'da bir gecede delirmenin mümkün olduğunu söylediğini hatırladı ama şu anki halinden daha kötü bir durum düşünemiyordu. Şarkı söylemeyi denedi ama fazla şarkı bilmediğinden nakaratlarını tekrar etmekten ileri gidemedi. Farklı melodiler denedi, birinin ardından diğeri, kendi kendinin eğlencesi

olmaya karar vermişti. Kendi kendine konuşmaya başladı, bir şey söylemekten çok bir insan sesi duymak istemişti ama çok geçmeden durdu; çünkü kendisini deli gibi hissetmişti.

"Allaaahu ekbeeer!"

Rahatsız edici, mekanik bir ses hücreyi doldurdu. Thomas ayağa fırlayıp şaşkınlıkla etrafına baktı. Bir hoparlörden geliyordu ve ezan sesiydi. Üç dört dakika kadar sürdü, sesi neredeyse sağır edecek kadar yüksekti ve birden durdu.

Sessizlik geri gelmişti.

Uğursuz bir sessizlikti, öyle derin bir sessizlikti ki, havanın bile uğuldadığını duyabiliyordu. Bu daracık yere kilitlenmiş, gerinemeyen ya da aynı yönde iki adım bile atamayan Thomas durumu tekrar değerlendirmeye başladı, ne kadar çaresiz olduğunu ve direnmenin neye yarayacağını düşünüyordu. Sonuç belliyse direnmenin ne anlamı vardı? Kaçınılmaz sonunu hızlandırsa daha iyi olmaz mıydı? Çoktan ölmüşken neden ölümden korkuyordu? Evet, o yaşarken ölmüştü; bir tabutun içine canlı canlı konmuş ve yaşayan bir ölü haline gelmişti.

Yemeğini sessizce teslim ettiler. Gardiyan kapıdaki küçük bir kapağı açtı, metal bir tabak, bir plastik kaşık, bir bardak su uzattı ve bir süre sonra onları geri almak için geldi. Dış dünyayla tüm ilişkisi gelen yemek ve kulakları sağır eden ezan sesinden ibaretti. Onun dışında hiçbir şeyin farkında değildi.

Zamanın dokusunda bir leke.

Thomas kapak açılıp tabak uzatıldığında yemek yiyor, ihtiyacı olduğunda tuvaleti kullanıyor ve yorulduğunda yere uzanıp ısınmak için kıvrılıyordu. Işık hiç kapanmıyordu. Tuğla ve çimentodan bu tabutun içinde sıkışıp kalmış olan mahkûmun zamanı, ne kadar süredir burada bulunduğunu, gündüz mü gece mi olduğunu, onu yakın zamanda çıkaracaklar mı yoksa onu kilitleyip burada unuttular mı, bilmesine imkân yoktu.

Sadece var olmaya devam edecekti.

On sekiz

Kilitten gelen anahtarların şıkırtısı Thomas'ı uykusundan uyandırdı. Dil birkaç kez döndü; sonra kapı açıldı ve kısa boylu, sivri sakallı bir adam içeri girip mahkûma baktı.

"Şunları giy," dedi, dar hücrenin zeminine mavi plastik bir çanta attı.

Tarihçi eğilip içine baktı. İçinde elbiseleri vardı, kırışık bir yumak halinde duruyorlardı. Yarı açık kapıdan gün ışığını görebiliyordu ve koşup güneşe çıkmak, ciğerlerini hava ve yaşamla doldurmak gibi bir duygu kapladı içini aniden.

"Acele et," diye homurdandı gardiyan, Thomas dalgın dalgın dışarıyı seyrettiğini fark etti. "Haydi, çabuk."

"Tamam, tamam."

Tarihçi çabucak ayakkabılarını giydi, bu tabuttan çıkıp bir an önce rahat bir nefes alabilmek için can atıyordu. Sert bir sorguya götürülecek olsa da, onu, Evin Hapishanesi'ne ilk geldiğinde Parsa'nın kendisine bahsettiği tavuk şişe bağlayacak olsalar da bu korkunç yerde bir dakika daha durmaya tercih ederdi. İşkencenin her türlüsü canlı canlı gömülmekten iyiydi.

Thomas gitmeye hazır olduğunda, neredeyse sevinçten havaya zıplayacak haldeyken, gardiyan mendilini çıkarıp eliyle dönmesini işaret etti. "Arkanı dön."

Thomas sırtını kapıya döndü ve gardiyan gözlerini bağladı, sonra da kollarını arkaya çekip kelepçeledi.

"Gidelim," dedi mahkûmu kolundan çekerek.

Thomas takıldı ve az daha düşüyordu ama kapıya denk gelince toparlanıp tekrar dengesini sağladı ve kendisini gardiyana bıraktı.

"Beni nereye götürüyorsun?"

"Sessiz ol!"

Gardiyan onu uzun bir koridordan götürdü ve sonuna vardıklarında bir merdivenden yukarı çıkardı. Hapsedildiği hücresine giderken Thomas, Bölüm 209'un bu kanadının yerin altında olduğunu hissetmişti, çıkarken de bu hissinde yanılmadığını anladı. Üç koridordan geçip oda olduğunu tahmin ettiği bir yere geldiler, orada bir sandalyeye oturtuldu. Thomas sağına hareket ettiğinde bunun yine bir okul sırası olduğunu anladı. İlk sorgusundaki gibi bir sıraydı ve belki de tekrar aynı yere getirilmişti.

"Eee?" dedi tanıdık bir ses. "*Enferadi*yi beğendin mi?"

Bu yine Albay Selman Kazemi'ydi.

"Neresi?"

"*Enferadi*. Yalnızlık hücresi."

"Avrupa Birliği'nden bir diplomatla görüşmeyi talep ediyorum."

Albay güldü. "Yine mi?" dedi. "Aynı şeyi söylemekten bıkmayacak mısın?"

"Bir diplomatla konuşmaya hakkım var."

"İtiraf etme hakkın var. *Enferadi*de üç gün geçirdikten sonra konuşmaya hazır değil misin?"

"Üç gün mü? Üç gün mü oldu?"

"Evet. Bazıları tabutta bu kadar zaman geçirmenin yeteceğini söyler. Senin için de yeterli oldu mu?"

"Bir Avrupalı diplomatla konuşmak istiyorum."

Sessizliğin ardından albayın öfkeyle iç çektiği duyuldu, sabrının sınırlarını zorluyordu.

"Demek ki yeterli olmamış," dedi kabahat işlemiş bir çocuğa hitap eder bir ses tonuyla. "Bana kalırsa burada, Evin'de bizler fazla kibar davranıyoruz. Senin gibi itlere, üzerine tükürülmeyi hak eden şerefsizlere karşı son derece merhametli ve hassasız ve bu bizim zayıf tarafımız." Tekrar iç çekti. "Peki, tamam." Kâğıdın üzerinde yazan bir kalemin hışırtısı duyuldu. "Tahliye kâğıtlarını imzaladım," dedi albay. "Haydi, kımıldayın, hemen götürün onu buradan."

Thomas duyduklarına inanamamıştı. "Beni... beni serbest mi bırakacaksınız?"

Kazemi kahkahayı patlattı. "Evet, az önce olan da bu."

"Gidebilir miyim?"

"Gidebilirsin ve gitmelisin de. Şu andan itibaren Evin Hapishanesi'nin bir sakini değilsin. Git."

Tarihçi ayağa kalktı, şüphe etmesine rağmen umudunu hâlen koruyordu. "Peki, bu göz bağını ne zaman çıkaracaksınız?"

"Çıkarmayacağız."

"Çıkarmayacak mısınız? Neden?"

"Çok basit. Tahliye kâğıtlarını imzaladım. Şu andan itibaren Evin Hapishanesi senden mesul değildir. Bu binadan ayrılabilirsin ve o kapıdan çıktığın andan itibaren başına gelenlerden biz sorumlu değiliz."

"Bu da ne demek?"

Bir çift el Thomas'ı tuttu ve onu odadan dışarı taşıdı, hâlâ gözleri bağlı ve elleri kelepçeliydi. Koridorda çeke çeke götürülürken tarihçi, Kazemi'nin sorusuna verdiği alaycı cevabı duyabiliyordu. "Hapishane 59'da iyi eğlenceler."

Bir el Thomas'ın başını aşağı indirdi ve onu bir arabanın içine tıktı, elleri hâlâ arkasında kelepçeliydi. Arka koltukta olduğunu hissetti ve çok geçmeden sahibi bilinmeyen eller onu yere yatmaya zorladı. İki kişi arabaya binip ayaklarını Thomas'ın üzerine koydular, avının üzerine çökmüş avcı ya da bir çuval patatesin tepesindeki köylü gibi.

Araba şehrin sokaklarında yol almaya başladı. Thomas ensesine güneşin vurduğunu hissedebiliyor ve Tahran trafiğinin motor gürültüsü ve kornalarını duyabiliyordu. Bu rahatsız ve küçük düşürücü konumdaki vücudu her sağa ya da sola dönüşte savruluyordu, hıçkırarak ağlamamak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bu cehennemden çıkmasının bir yolunu göremiyordu. Şehrin sesleri içindeki özgürlük ateşini canlandırmış ve mevcut durumunu çok daha acı verici hale getirmişti.

Ne büyük aptallık yapmış olduğunu düşündü. Hangi akla hizmet elçilikteki Amerikalıyla buluşup kendisini böyle bir pisliğin içine çekmesine izin vermişti? "Eğer şimdi olsaydı", dedi kendi kendine, "eğer şimdi olsaydı o Amerikalıya da İranlılara da hayır derdim." Amerikalılar kendilerine ortaya çıkıp dünyayı kurtarmaya kalkışacak başka bir salak bulabilirlerdi, İranlılar da Einstein'ın arkasında bıraktığı sırları çözecek başka bir geri zekâlıya iş verebilirlerdi. Çok geç olduğunu biliyordu. Üstelik bizler kararlarımızı o anda sahip olduğumuz bilgilere göre verir ve bunun sonuçlarına da katlanmak zorunda kalırız. "Diğer taraftan", dedi kendi kendine, "...en önemli olan belki de..."

Errrrrccchh.

Ani bir fren düşüncelerini böldü.

Araba aniden durdu ve içinde bir patırtı koptu. Sürücü Farsça bağırıyordu ve Thomas'ın üzerine basan arka koltuktaki adamlar bu curcunanın ortasında dört bir yana emirler yağdırıyorlardı. Yerde yatan tarihçi dışarıdan gelen başka fren ve çarpan kapı seslerini de duydu. Aniden arka kapı açıldı ve birisi içeri bağırmaya başladı.

Gardiyanlar sakince cevap verdiler; gözleri korkmuş görünüyordu ki, bu da Thomas'ı şaşırttı. Bir el, göz bağını açarak onu gün ışığıyla buluşturduğunda ise şaşkınlığı bir kat daha arttı.

"Acele et," dedi İranlı İngilizce. "Fazla zamanımız yok."

"Hı? Ne... Neler oluyor?"

Birisi Thomas'ın kelepçelerini kurcalamaya başladı. Başta sadece kontrol ettiğini zannetse de az sonra açılmakta olduklarını fark etti. Bu tahmini birkaç saniye sonra elleri serbest kalınca doğrulandı.

"Haydi," dedi bir ses. "Çabuk, çabuk."

Thomas başını kaldırdı ve yüzüne çorap geçirmiş birini gördü, sadece gözler için iki delik açılmıştı. Bir elinde silah vardı ve diğeriyle de Thomas'ı dışarı çekti ve onu küçük beyaz bir arabanın içine tıktı. Tüm trafik durmuştu ve kornalar deli gibi çalıyordu. Sanki rüya görüyor gibiydi, silahlı ve maskeli adamlardan bir grup bu iki arabayı çembere almıştı. Thomas beyaz arabanın arka koltuğuna geçtiğinde kapı sert şekilde kapandı ve araç yan bir yola saptı.

Operasyon iki dakikadan kısa sürmüştü.

Sürücü çıkık elmacık kemikli, gür siyah bıyıklı bir adamdı ve kıllı iki eliyle direksiyonu tutuyordu. Kalbi deli gibi çarpmayı bırakıp işler nispeten normal bir hale döner dönmez Thomas öne eğildi ve adamın omzuna vurdu.

"Nereye gidiyoruz?" diye sordu.

Sürücü Thomas'a baktı, kendisiyle konuşmasına şaşırmış görünüyordu. "He?"

"Nereye gidiyoruz?"

Adam başını iki yana salladı. "*Ingilisi balad nistam.*"

"İngilizce bilmiyor musun? *Ingilisi*? *Na Ingilisi*?"

"*Na*," dedi adam, anlaşıldığına memnun olmuştu. "*Ingilisi balad nistam.*"

"İşimiz var."

Adam elini göğsüne vurdu. "*Esmam Sabbar e.*"

Hareketi tekrarladı. "*Sabbar,*" diye tekrar etti. "*Sabbar. Esmam Sabbar e.*"

"Ah. İsmin Sabbar mı? Sabbar?"

Sürücü olmayan dişleriyle gülümsedi. "*Bale.* Sabbar."

Sayısız sokaktan geçerek yollarına devam ettiler. Sabbar çevrede olup biten her şeye karşı tetikteydi, gözleri aynalar, yol, kaldırım, sokak, köşe ve geçitler arasında mekik dokuyor ve kendilerini gözetleyen ya da takip eden birileri olmadığından emin olmak istiyordu.

Araçlarla dolu ama hiçbir tamircinin olmadığı bir garaja geldiler ve Sabbar diğer araçların arasına park etti. Dışarı çıkıp garaj kapısını kapatarak dış dünyayla bağlarını kesip mahremiyetlerini sağladı. Thomas'a da dışarı çıkmasını işaret etti ve eski bir Mercedes'in yanına götürdü. Arka kapıyı açıp oradan aldığı siyah bir kıyafeti sanki bir hediye verirmiş gibi tarihçiye uzattı.

"Benim mi?"

"*Bale,*" diye cevap verdi Sabbar, Thomas'a giymesini işaret etti.

Thomas katlı elbiseyi açtı ve ne olduğunu anlayınca gülümsedi: kara çarşaf. Bu giysi pazarda gördüğü diğerlerinden çok daha tutucu duruyordu, yüzü örten ve görmesine ve nefes almasına izin veren bir peçesi vardı.

"Zekice," dedi. "Kadın kılığına girmemi istiyorsun, öyle mi?"

"*Bale,*" diyerek onayladı sürücü.

Thomas kendisini tepeden tırnağa örtecek çarşafı giydi ve Sabbar'a döndü, ellerini kıyafetinin altında beline koymuştu.

"Eee? Yakıştı mı?"

Sürücü ona baktı ve güldü. "*Jandedar e.*"

Tarihçinin bunun ne olduğuna dair bir fikri yoktu ama Sabbar'ın yüzündeki keyifli ifadeden kılığının düzgün olduğunu anlamıştı. Tho-

mas siyah Mercedes'in arka koltuğuna atladı. Sabbar, şoför şapkasını taktı, garaj kapısını açtı, aracı dışarı çıkardı, garaj kapısını kapattı ve Mercedes'le Tahran sokaklarında yol almaya başladılar. Zengin ve muhafazakâr İranlı kadınların şoförlerine benziyordu.

Yola çıkmalarının ardından Thomas pencereyi açtı ve kirli havanın içeri girmesine izin verdi. Görüşünü engelleyen bu kıyafete rağmen yerinde olan keyfiyle özgürlüğün hoş kokusunu ciğerlerine çekti. Başka bir durumda bu kıyafet onu bunaltabilirdi ama üç gün boyunca beton bir tabuta tıkılıp son saatini de elleri kelepçeli ve bir daha gün ışığını, mavi gökyüzünü, bulutları ve hayatla dolu cıvıl cıvıl şehri görüp göremeyeceğini bilmeden geçirdikten sonra hiçbir şey onu rahatsız etmezdi.

Özgürlük her şeydi.

Omuzlarından büyük bir ağırlığın kalktığını hissederek o an sahip olduğu özgürlüğün tadını çıkardı. Özgürdü. Özgür. Sanki derin bir uykudan uyanmış gibiydi ve tüm başından geçenlere inanmak ona çok zor geliyordu. Başından geçen bu akıl almaz macera belki de sadece bir kâbustu ve o artık uyanmıştı; gerçekse de artık özgürdü. Burnuna çektiği hava yakıcı bir yağ kokusu taşıyordu ama böyle berbat bir şeyin bu kadar hoş koktuğuna daha önce hiç şahit olmamıştı.

Mercedes, Tahran sokaklarında yirmi dakikadan fazla yoluna devam etti. Pazarı geçip, muazzam kulelerin gölgesinde kalan görkemli cephesi ve yemyeşil bahçeleri örten kubbeleriyle, muhteşem Gülistan Saray kompleksinin yanından devam ettiler.

Sarayı arkalarında bırakarak İmam Humeyni Meydanı'ndan daire çizdiler ve büyük bir parkın yanından devam eden uzun bir caddeye geldiler. Caddenin sonuna geldiklerinde sağa dönüp yeni bir binanın yanına park ettiler. Bir zenginin şoförü rolünü oynayan adam gelip kapıyı açtı ve İranlı "hanım ağa" kılığındaki adama çıkmasını işaret etti.

Sürücü çarşaflı adamı girişe getirdi ve diyafondaki bir düğmeye bastı. Mekanik bir ses kim olduğunu sordu ve Sabbar kendisini tanıttı. Bir zırıltının ardından kuru bir klik sesiyle kapı açıldı. Sabbar, Thomas'a baktı ve kendisini takip etmesini işaret etti. Lobiye girdiler ve asansörle üçüncü kata çıktılar.

Vardıklarında altın rengi *şalvar* giymiş etli butlu bir kadının kendilerini beklediğini gördüler. "Hoş geldiniz, Profesör," diye karşıladı kadın onu. "Serbest kalmanıza çok sevindim."

"Benim kadar değildir sanırım," diye cevap verdi.

Kadın gülümsedi. "Tahmin edebiliyorum."

Daireye girdiler ve Sabbar koridorun sonunda gözden kayboldu. Tombul kadın, Thomas'ı oturma odasına buyur etti. "Dilerseniz çarşafınızı çıkarabilirsiniz," dedi.

"Ah, doğru ya!" dedi Thomas heyecanla. Eğildi ve uzun siyah örtüyü üzerinden çıkardı, kahverengi saçları karmakarışık olsa da bu sıkıntı kaynağından da nihayet kurtulmuştu.

"Daha iyi misiniz?"

"Hem de çok." Tarihçi iç çekti, koltuğa yerleşti ve rahatlamaya çalıştı. "Burası neresi?"

"Tahran'ın merkezi. Şehir Parkı'na yakın."

Pencereden dışarı baktı. Ağaçların huzur dolu görüntüsü şehrin ötesinde kümelenmiş gri bulutlarla tezat teşkil ediyordu. "Neler olduğunu anlatır mısınız? Siz kimsiniz?"

İranlı kadın kibarca gülümsedi. "İsmim Hamide ama korkarım ki daha fazla açıklama yapamam. Çok geçmeden gelecek birisi size her şeyi anlatır."

"Kim?"

"Sabırlı olun," dedi kadın, yere baktı. "Yiyecek bir şeyler ister misiniz?"

"Hem de nasıl! Açlıktan ölüyorum," diye cevap verdi. "Ne yemek var?"

"Hımm... bir bakalım," dedi kadın. "*Bandeman* ve *gurme sebzi* var."

"İkisi de yemek mi?"

"Evet, tabii."

"Hepsini getirin lütfen!"

Hamide ayağa kalktı ve koridorda gözden kayboldu, Thomas oturma odasında tek kalmıştı.

Diiing.

Bu beklenmedik ses onu telaşlandırdı. Birisi zili çalıyordu.

Diiing.

Zil ikinci kez çaldı.

Koridordan gelen ayak seslerini duydu ve Hamide'nin iri cüssesinin oturma odasının hemen önündeki girişe geldiğini gördü. Dâhili telefonu kaldırdı ve birkaç kelime Farsça konuştu. Kapattıktan sonra dönüp Thomas'a baktı. "Görmek istediğin kişi yukarı geliyor."

Hamideh kapının zincirini ve ardından kapıyı açtı ve koridordan tekrar mutfağa döndü.

Thomas hâlâ koltukta oturuyordu, merak içerisindeydi, gözlerini yarı açık kapıya dikmiş tüm dikkatini az sonra oradan çıkmasını beklediği kişiye yöneltmişti. Asansörün aşağı indiğini, durduğunu ve tekrar yukarı çıkmaya başladığını duydu. Işığın asansör kapısının altında kademeli olarak ortaya çıkışını izledi; asansör durdu ve hafif gıcırtılı bir sesle açıldı. Aradığı cevaplara sahip olduğunu zannettiği kişi başta şekilsiz bir gölgeden bir bireye dönüştü.

Birbirlerine baktılar.

Kadın asansörden indiğinde Thomas'ı asıl şaşırtan şey kim olduğunu görmesi değil de bu farkındalığın onu ne kadar az şaşırttığıydı. Sanki bunun böyle olacağını başından beri bilmişti, sanki cevabın bu olmasını dilemişti, sanki umudu gerçeğe dönüşmüştü, sanki kâbusu

bir rüya haline gelmişti, sanki başına gelen onca şeyden ve yoğun geçen hafta boyunca hissettiği ve düşündüğü her şeyin ardından bu olması gereken en doğal şeymiş gibiydi.

Yeşil gözlerinde yaşlar beliren Thomas kapıda tereddüt ederek duran uzun ve narin kişiyi izledi. Sessizce birbirlerine baktılar, kadının dudakları hafif açıktı, siyah saçları fildişi alnının üzerine dökülmüştü, güzel bal rengi gözleri endişe, huzursuzluk ve rahatlamayla karışık bir ifadeyle ona bakıyordu.

Özlemle.

"Ariana."

On dokuz

Thomas, Hamide'nin kendisine getirdiği lezzetli *gurme sebzi*yi mideye indirirken son dört günde başından geçen her şeyi Ariana'ya anlattı. İranlı sessizce dinledi, Evin Hapishanesi'ndeki olayların detaylarına bilhassa önem vermiş, sorgu sırasında kendisine nasıl davranıldığını ve yalnızlık hücresindeki yaşadıklarını öğrenince üzüntü içerisinde başını öne eğmişti.

"Maalesef pek çok kişi aynı muameleye maruz kalıyor," dedi kadın. "Ve Evin içlerinde en beteri."

"Beni götürdükleri yer olan Hapishane 59 ile ilgili şeyler de duydum."

"Ah, o sadece biri. Valiasr Caddesi'nde Hapishane 59 en ünlüsüdür ama Hapishane 60, idare-i Amaken ve Tevhid de var. Bu yasadışı hapishanelere karşı muhalefet arttığı zaman birini kapayıp hemen yeni birini açarlar." Başını iki yana salladı. "Kimse buna mani olamıyor."

"Nerede olduğumu nasıl öğrendin?"

"Ulusal Hapishaneler Dairesi'nde tanıdıklarım var, bana iyilik borcu olan kişiler. Evin, görünüşte o daireye bağlıdır ama aslında bu sadece formalitedir. Her şey diğer kurumlar vasıtasıyla halledilir ama

yine de içeride neler olup bittiğini bilirler. Tutuklandığını duyduğumda telaşa kapıldım ve elimdeki tüm imkânları seferber ettim. Evin'de kalmanın senin için kolay olmayacağını biliyordum ama en azından yasal bir yerdeydin ve sana yaptıkları her şeyi kayıtlara geçerlerdi. En büyük korkum yasadışı bir gözaltı tesisine gönderilmendi. Bu durumda senin izini kaybederdim ve seni bir daha göreceğimin garantisi de olmazdı. O yüzden reform hareketleriyle bağlantısı olan bazı dostlarımla konuştum ve onlardan yardım istedim."

"Gelip beni kurtarmak mı istediler?"

"Hayır. Evin'de olduğun müddetçe yapabilecekleri bir şey yoktu. Evin hukuki bir hapishanedir; seni kurtarmaya çalışırken yakalanırsak vurulurduk. Nakledildiğin ise iki açıdan mükemmel bir fırsattı. İlk olarak dışarıda olacaktın ki, bu sana erişmeyi kolaylaştıracaktı. Bir de işin hukuki boyutu var. Gözaltı merkezleri yasadışı oldukları için Evin'den çıktıktan sonra teknik olarak tutuklu sayılmazdın. Bizi tutuklasalar neyle suçlayacaklar? Trafiği durdurmaktan mı? Kanunsuz bir eyleme engel olmaktan mı? Amaç ne olursa olsun o sırada sen özgür birisiydin ve biz de savunmamızı ona göre yapardık."

"Anladım."

"Zor olan nakil zamanını öğrenmekti ama Hapishane Dairesi'ndeki dostlarım sayesinde bu da zor olmadı. Dün, eğer sen işbirliği yapmayı reddedersen bugün Hapishane 59'a nakledileceğini öğrendim. Operasyonu planlamak için yirmi dört saatimiz vardı."

Thomas tabağını masaya bıraktı ve uzanıp yavaşça Ariana'nın eline dokundu. "İnanılmaz birisin," dedi. "Sana hayatımı borçluyum ve nasıl teşekkür ederim bilemiyorum."

İranlı titredi, gözleri kocaman halde ona bakıp nezaketine cevap verdi ama koridordan gelen bir gürültüyle hemen toparlandı ve endişeli şekilde oturma odasının kapısına baktı. "Yani... şey..." diye kekeledi. "Ben... ben sadece görevimi yaptım. Onların seni öldürmelerine nasıl izin verirdim?"

"Bence bundan çok daha fazlasını yaptın," dedi Thomas, hâlâ elini tutuyordu. "Çok daha fazlasını."

Ariana gergin bir halde kapıya baktı ve elini çekti. "Özür dilerim," dedi. "Ama dikkatli olmam gerek. İtibarım..."

Tarihçi keyifsizce gülümsedi. "Evet, biliyorum. Başına iş açmak istemem."

"İran'da olduğumuzu aklımızdan çıkarmayalım. Burada işlerin nasıl yürüdüğünü biliyorsun."

"Bilmez olur muyum!"

İranlı güzel başını öne eğdi, duygu karmaşası yaşadığı açıktı. Rahatsız edici bir sessizlik devam etti. Bu el teması aralarında beklenmedik bir şeylerin gelişmesine neden olmuştu; konuşmalarını baltalamış olsa da aralarında bir kıvılcım ateşlemişti; belki de zaten varolan bir şeyin ortaya çıkmasını sağlamıştı, içten içe, ağır ağır ama sürekli yanan bir ateşti bu ve Ariana'yı daha ürkek yapan da bu sürekli ve gizli ateşin farkında olmasıydı.

"Thomas," dedi sonunda. "Sana bir şey soracağım."

"Ne istersen sor."

Ariana tereddüt etti; doğru sözcükleri arar gibi bir hali vardı.

"Gecenin birinde Bilim Bakanlığı'nda ne yapıyordun?"

Thomas kadının gözlerinin içine baktı ama biraz sarsılmıştı. Ona kendisine istediği her şeyi sorabileceğini söylemişti, bunun dışında her şeyi. Cevap vermeye hazır olmadığı tek soru buydu ve bu yüzden korkunç bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Onu kurtarmak için kendisini tehlikeye atan bir kadına karşı ne kadar dürüst olmalıydı?

"El yazmasını görmek istedim."

"Bunu anlarım," dedi. "Ama gecenin birinde mi? Ofis K'ya gizlice girip kasayı açarak mı?"

Bunlar yerinde sorulardı. Thomas ona her şeyi anlatma yönünde içinde karşı konulamaz bir dürtü hissetti ama yapamayacağını bili-

yordu, gerçek çok acı ve ağırdı. Bir şekilde ona ihanet ettiğini, onun güvenini ve dostluğunu kötüye kullandığını itiraf etmiş olacaktı. Üstelik CIA ile olan tüm bağını inkâr etmeye ve yalnızlık hücresinde uydurduğu hikâyeyi anlatmaya kendisini şartlandırmıştı ve başlamış olan bu süreci artık istese de geriye çeviremezdi.

"Ben... şey... belgeyi görmek zorunda hissettim kendimi. Herhangi bir askerî projenin parçası olmadığından emin olmak zorundaydım."

"Ne demek istiyorsun?"

"Senin belgeyi okumama izin vermemen ve içinde yazanları söylemeyi reddetmen beni şüphelendirdi. İran'ın nükleer programıyla ilgili uluslararası endişeler –Birleşmiş Milletler'in dâhil olması ve Amerikalıların süregelen tehditleri– ve senin ima ettiğin bazı şeyler yüzünden itiraf etmeliyim ki, endişelendim."

"Anlıyorum."

"Merak etmeye başladım. Nasıl bir belaya bulaştığımı sormaya başladım kendime ve gerçeği öğrenmeye karar verdim."

"Peki ya yanındaki adam? O kimdi?"

Thomas çoktan Bakiri'nin gerçek adını unutmuş olduğu için cevabı çok daha ikna edici oldu.

"Musa mı? Onunla pazarda tanıştım."

"Musa, öyle mi? Musaddık'ta olduğu gibi mi?"

"Evet," diye onayladı Thomas. "Ona ne olduğunu biliyor musun?"

"O gece yaralandı ve birkaç saat sonra da hastanede öldü."

"Ah, olamaz."

"Onunla pazarda tanıştın, öyle mi?"

"Bana kilit açmayı bildiğini söyledi. Senin bana belgeyi göstermek ya da içeriğinden bahsetmek konusunda nasıl ketum davrandığını görünce ve haberleri izlediğimde Amerika'nın, İran'ın nükleer programıyla ilgili endişelerini duyunca şüphelerim arttı. Ancak bir aptal

şüphelenmezdi, değil mi? Ben de onu kiralamaya karar verdim." Ellerini avuçları yukarı bakacak şekilde açtı. "Devamını biliyorsun."

"Hımm," diye mırıldandı Ariana. "Tek diyebileceğim akıl almaz derecede pervasız olduğun, Thomas."

"Biliyorum," dedi, sanki aklına bir şey gelmiş gibi koltukta öne doğru eğildi. "Şimdi de ben sana bir soru sorayım."

"Peki."

"Einstein'ın el yazmasında ne yazıyordu?"

"Ne yazık ki söyleyemem. Hayatını kurtarmakla ülkeme ihanet etmek ayrı şeyler."

"Anlıyorum. Neyse boş ver." Tarihçi konuyu değiştirmek için elini salladı. "Ama belki buna cevap verebilirsin."

"Nedir?"

"Profesör Siza'ya ne oldu?"

İranlı bir kaşını kaldırdı. "Profesör Siza'nın bizimle bir ilgisi olduğunu da nereden çıkardın?"

"Her şeyi bilmiyor olabilirim ama aptal değilim."

Ariana bu sorudan rahatsız olmuş görünüyordu. "Ne yazık ki bu konudan da bahsedemem."

"Neden? Ülkene ihanet ettiğin anlamına gelmez, değil mi?"

"O nedenle değil," diye cevap verdi. "Eğer üstlerim senin bilmemen gereken bir şeyi bildiğini öğrenirlerse benden kesinlikle şüphelenecekleridir."

"Çok doğru. Haklısın. Boş ver."

"Ama sana tek bir şey söyleyebilirim."

"Nedir?"

"Orchard Oteli."

"Ne?"

"Profesör ve Orchard Oteli arasında bir bağlantı var."

"Bu otel nerede?"

"Hiçbir fikrim yok," diye cevap verdi Ariana. "Fakat Einstein'ın el yazmasının arkasındaki yazılar kurşun kalemle yazılmış ve Profesör Siza'ya ait."

"Gerçekten mi?" diye sordu Thomas hayretle. "Çok ilginç."

Ariana dönüp pencereye baktı ve iç çekti. Güneş binaların silueti ardında gözden kaybolurken gökyüzünü pembe ve mor tonlara boyuyor, ufukta kümelenmiş bulutların üzerinde garip gölge oyunlarının oluşmasına neden oluyordu.

"Buradan gitmemiz gerek," dedi, hâlâ pencereden dışarı bakıyordu ve ses tonu endişeliydi.

"Bu daireden mi?"

"İran'dan," dedi ve dönüp Thomas'a baktı. "Burada kalmaya devam etmen, senin, benim ve kaçmana yardım eden tüm arkadaşlarım için büyük tehlike teşkil ediyor."

"Anlıyorum."

"Ama seni ülkeden çıkarmak kolay olmayacak."

Tarihçinin kaşları çatıldı. "Ben bir yol biliyorum."

"Biliyor musun?"

"Evet."

"Nasıl?"

"Musa gerekli ayarlamaları yapıp temel şeyleri bana da anlatmıştı. Bir İran liman şehrinde beni bekleyen bir balıkçı teknesi var."

"Sahi mi? Hangisi?"

"Aa... Adını unuttum."

"Basra Körfezi'nde mi?"

"Hayır, daha yukarıda."

"Hazar Denizi'nde mi?"

"Evet, ama yerin adını hatırlayamadım." Thomas zihnini yokladı. "Bir yerlere not etmem gerekirdi."

"Nur olabilir mi?"

"Hayır, uzun bir isimdi."

"Mahmudabad mı?"

"Bilemiyorum... Belki, ama emin değilim." Hafızasını yeniden yokladı. "Bazı harabelerle ve Şarlman ya da Büyük İskender'le alakalı bir yer olabileceğini..."

"Gorgan Seddi mi?"

"Belki. Bu bir şey çağrıştırdı mı sana?"

"Evet. O sur büyük bir kültürel bölünmeyi simgeler ve Türkmenistan sınırı boyunca uzanır. Gülistan'ın dağlık bölgesi ile Hazar Denizi'ni birbirine bağlar."

"Ve büyük İskender tarafından inşa edildi, öyle değil mi?"

"Öyle söyleseler de geçmişi milattan önce altıncı yüzyıla kadar gider. Kimin yaptığını bilmiyorum."

"Peki, o yakınlarda bir liman şehri var mı?"

Ariana ayağa kalktı ve bir kitap rafına gitti. Bir atlas alıp tekrar yerine oturdu, kitabı kucağına koyup İran haritasını açtı. Hazar Denizi kıyılarına baktı ve sura en yakın limanı buldu. "Bender Türkmen mi?"

"Evet, herhalde oydu." Thomas kadının yanına oturdu ve kitabın üzerine eğildi. "Göster."

İranlı haritada bir yer işaret etti. "Burası."

"Evet," dedi Thomas kendinden emin bir ses tonuyla. "Bender Türkmen."

"Peki, oranın özelliği ne?"

"Sanırım bir tür tekne beni orada bekliyor."

"Ne tür bir tekne?"

"Muhtemelen bir balıkçı teknesi ama emin değilim."

"Hazar Denizi'nde bir sürü balıkçı teknesi var. Görünce tanır mısın?"

Thomas cevap vermeden önce bir süre düşündü. "Kısa bir adı vardı, Azerbaycan veya o civardaki bir ülkenin başkentinin adıydı."

"Bakü mü?"

"Evet, teknenin adı bu."

Ariana tekrar haritaya baktı. "Harcayacak zamanımız yok," dedi. "En kısa zamanda seni Bender Türkmen'e ulaştırmamız gerek."

"Yarın nasıl olur?"

Ariana ona baktı. "Yarın mı?"

"Evet."

"Hayır, Thomas, yarın olmaz."

"Hımm... Ne zaman? Bu hafta mı?"

İranlı başını iki yana salladı, gözlerinde aniden beklentili bir bakış belirdi, biraz buruk, neredeyse üzgün. "On dakika içerisinde."

Samimi bir sarılmayla vedalaştılar, Hamide ve Sabbar'ın bakışları altında kısa bir süre için birbirlerini sıkıca tuttular. Thomas onunla baş başa biraz zaman geçirebilmek için her şeyi yapardı, çok kısa bile olsa; Arianayla dilediği şekilde vedalaşmak isterdi. Ama tarihçi İran'da olduklarını ve bu tür isteklerin tehlikeli hayaller olarak kabul edildiğini biliyordu. Aslında istediği son şey Ariana'nın başını belaya sokmaktı.

Onu iki yanağından öptü ve kendisine hâkim olarak geri çekildi.

"Haber gönderecek misin?" diye sordu kadına altdudağını ısırarak.

"Evet."

"Allah'a yemin eder misin?"

"Sana yemin ederim."

"Bana mı?"

"Benim için Allah'tan daha önemlisin. Çok çok daha önemli."

Thomas giderken geri dönüp bakmadı. Sabbar'ın peşinden asansöre gitti ve dairenin kapısının arkasından kapandığını duydu, kapanan kilit sesi aralarındaki bağı kesen bir makası andırıyordu.

Asansöre girerken sessiz, düşünceli ve biraz da üzgündü, Hamide'nin tekrar kendisine vermiş olduğu kara çarşaf elinde katlı şekilde duruyordu.

"Ariana *geşeng*,"[14] dedi Sabbar asansör hafifçe titreyip inmeye başlarken.

"Ne?"

"Ariana *geşeng*," diye tekrar etti ve bir öpücük hareketi yaptı.

"Evet," dedi Thomas mahzun şekilde. "Çok güzel bir kadın."

Sabbar çarşafı işaret edip tarihçiden onu giymesini istedi. Asansör hâlâ inmeye devam ederken Thomas çarşafı giyerek bir kez daha kadın kılığına girmişti.

14 Azerice "güzel, iyi" anlamında kullanılan bir sıfat. (yay. n.)

Yirmi

Mercedes, Tahran'ın trafiğinden ötürü Thomas'ın tercih ettiği hızdan çok daha yavaş şekilde şehir içinde yoluna devam etti. Gürültülü sokaklardan oluşan karmaşık bir ağın içerisine daldılar, İmam Humeyni Meydanı'nı geçtiler ve sonra da doğuya doğru uzanan labirentin içerisinde kaybolup gittiler. Tarihçi endişeyle dört bir yanı kolaçan ediyor, aklına en olmayacak ihtimaller bile geliyordu; her yüz ve araç potansiyel bir tehdit, her ses ya da korna bir alarm sesi, her duruş ve kalkış da bir saldırının habercisiydi.

Tehlike hem karanlık hem de aydınlıkta onları bekliyor gibiydi ve sürekli olarak kendisine her şeyin yolunda gideceğini ve tüm bunların hayal gücünün bir ürünü olduğunu hatırlatmak zorunda kalıyordu. Bir plan yapmışlardı ve her şey plana uygun ilerliyordu. O ve Ariana, Bender Türkmen'e arabayla gitmenin çok tehlikeli olacağına karar vermişlerdi; yetkililer kaçakları bulmak için yollarda çevirme yapıyor olabilirdi, o yüzden toplu taşıma daha güvenli olacaktı. Thomas sessizlik yemini etmiş dindar bir kadın rolüne bürünmüştü; tüm konuşmaları Sabbar yapacaktı.

Yoğun trafikle yarım saat boğuştuktan sonra plandaki ilk duraklarına gelip arabayı park ettiler.

"*Terminal-i Şark*," dedi Sabbar.

Doğu otobüs terminalindeydiler; Thomas burasının tüm Horasan ve Hazar kıyısı boyunca uzanan bölgeye hizmet eden bir terminale göre çok küçük olduğunu düşündü.

İkisi yoldan karşıya geçip terminale girdiler. Ellerinde bavulları sohbet eden insanlar ve homurdayan otobüslerden oluşan kalabalığın arasına daldılar ve gişeye yöneldiler. Sabbar biletlerini aldı ve Thomas'a acele etmesini işaret etti, otobüs kalkmak üzereydi. Kalkış noktasında köylüler, koyu derili balıkçılar ve çarşaflı kadınlarla dolu eski bir araç gördüler.

Thomas araca binerken hissettiği tiksintinin yüzüne yansımamasına gayret etti. Aslında buna gerek de yoktu, nihayetinde kimse yüzünü görmüyordu. Koltukların üzerinde yiyecek kırıntıları vardı, bazı yolcular yanlarına içinde tavuk ve ördekler bulunan kafesler almışlardı. Kuş yemi ve pisliği, insan teri ve sidiği kokusu her yanı kaplamıştı, tüm istasyonu sarmış olan yanık yağ kokusu da cabasıydı.

Otobüs beş dakika sonra tam saat altıda kalktı. Motoru öfkeyle gürleyen ve arkasından siyah bir duman bırakan araç nihayet otoyola çıkmayı başarabildi. Şehrin kalan kısmını geçmeleri neredeyse iki saat sürse de sonunda kendilerini o karmaşadan kurtarmayı başardılar.

Gece boyunca dağlarda sorunsuz bir yolculuk yaptılar, yol kavisliydi, farlar yamaçlardaki karları kısa süreliğine aydınlatıyordu. Sonu gelmez kavis ve virajların, benzin kokusunun ve klostrofobik bir etki yaratan çarşafın neden olduğu bulantıdan kurtulmak için Thomas pencereyi açtı. Yolculuğun geri kalan kısmında Elburz'un temiz havasını soludu ve keskin kokuları soğuk havaya tercih eden diğer yolcuların rahatsız olmasına neden oldu.

Gece on birde Sari'ye vardılar ve şehrin merkezindeki küçük bir otele yerleştiler. Sabbar yemeğin odalarına gelmesini istedi ve ikisi de gece boyunca dışarı çıkmadılar. Nihayet çarşafını çıkarmış, yatağın kenarına oturup kebabını yiyen Thomas uyuyan şehre ve

caddenin karşısındaki parktan yükselen garip görünümlü beyaz saat kulesine baktı.

Sabah olunca Gorgan'a giden bir otobüse bindiler ve Thomas nihayet manzarayı gün ışığında izleyebilme şansına erişti. Burası Tahran civarındaki bölgeden tümüyle farklıydı. Başkentte karlı tepeler, dağ sıraları ve kurak arazi manzaraya hâkim iken burası yüksek dağlar ve sakin bir deniz arasında bulunan bir yağmur ormanını andırıyordu.

Üç saat sonra Gorgan'a vardılar ve görüşecekleri kişiyi Enhelab Meydanı'nda beklediler. Thomas'ın vücudu yolculuk yüzünden tutulmuştu ve bu rahatsız çarşaf, tahammülünü son noktasına getirmişti. Hepsinden beter olanı da Sabbar'ın İngilizce bilmemesiydi; o yüzden tarihçi tüm bu süreyi susarak geçirmek zorunda kalmıştı. Gizli kimliğinin bir parçası olsa da bu iletişim eksikliği yaşadığı stresin bir bölümünü üzerinden atabilme imkânını da elinden alıyordu.

Çok sıcaktı ve sıcaklık çarşafla daha da çekilmez oluyordu. Thomas kadınların bu kıyafetle nasıl bir yaşam sürdürdüklerine akıl sır erdiremedi. Bu tahammül edilmez kıyafeti yırtıp artmamak için kendisini zor tutuyordu, kendisini kısıtlayıp sinir etmekten başka bir işe yaramayan bu giysiden kurtulup özgürlüğün tadını çıkarmak istiyordu ama bu dürtüye karşı koydu ve rolünü oynamaya devam etti.

Öğleden sonra onları nihai hedeflerine götürecek diğer bir otobüse bindiler. Sahildeki bitki örtüsü arasından geçen çukurlarla dolu bozuk bir yolda sallanarak devam ettiler. İki saat boyunca hoplayıp zıpladıktan sonra Hazar Denizi'nin koyu mavisine gölgeleri düşen ilk küçük evleri gördüler.

Bender Türkmen.

Kasaba alçak ve bir özelliği olmayan binalardan oluşuyordu ama resmedilmeye değer manzarası monoton mimarisini telafi eder düzeydeydi. Araçtan iner inmez Sabbar ve Thomas tipik Osmanlı kıyafetleri giyen ve son derece rahat tavırlar sergileyen insanlarla

karşılaştılar. Pazar yeri açıktı ama satılan mallar birkaç balık, Türk giysileri ve hırpani ayakkabılardan ibaretti.

Bir kadın evinin kapısında oturmuş örgü örüyordu ve Sabbar ona yol sordu. Kadın başörtüsünü düzeltti ve yaşlı ve kirli parmağıyla sol tarafı işaret etti.

"İskele."

Dağılan ahşap tren rayları boyunca yürüdüler. Sabbar önden gidiyor ve Thomas da onu takip ediyordu, boğucu çarşafın altında nefes nefese kalmıştı. Leş gibi yağ ve benzin kokan yakıt tanklarını geçtiler ve kıyı boyunca dizilmiş basit yelkenleri görünce durdular.

Bender Türkmen limanı.

Üç balıkçı teknesi Hazar Denizi'nin suları üzerinde tatlı tatlı sallanıyordu; arkalarında uzanan Gorgan Körfezi empresyonist bir tablodan farksızdı. Hava, deniz kokuyor ve martıların melankolik çığlıkları denizin üzerinde yankılanıyordu. Tanıdık bir yermiş gibi gelmişti onlara. Thomas daha önce buraya hiç gelmemiş olsa da kendisini yabancı hissetmiyordu. Deniz kokan ve martıların çığlıklarını duyduğu her yerde kendisini evinde hissederdi.

Ağır çarşaf yüzünden zorlanan tarihçi suya doğru yürüdü ve yüzünü örten peçenin arasından teknelerin isimlerine baktı. İlkinin üzerinde Arap harfleriyle yazılı bir isim vardı ve bir anda telaşa kapıldı; yoksa aradığı isim bu muydu? Sabbar yüksek sesle okudu.

"Anahita."[15]

O değildi.

Thomas otuz metre kadar daha, ikinci balıkçı teknesine doğru, yürüdü, küçük kırmızı beyaz bir tekneydi, balık ağları güneşin altına serilmişti ve tepesinde kuşlar dönüyordu. Yine Arap harfleriyle bir isim görmeyi bekledi ama bu seferki Latin harfleriyle yazıyordu.

---

15 Pers mitolejisinde İştar'ın dengi olan tanrıça. Ayrıca Farsçada Venüs gezegenine verilen addır. (yay. n.)

Bakü.

Bulmuşlardı.

Çarşafa daha fazla katlanamayan Thomas bu çekilmez ağırlığı üzerinden çıkardı ve yere attı. Deniz meltemi terli yüzüne vurdu ve zaten karışmış olan saçlarını dağıttı; bir öpücük bekliyormuş gibi gözlerini kapattı ve çenesini kaldırdı. Rahatlamıştı ve deniz kokan havayla ciğerlerini doldurdu, ayakları kıyıya vuran beyaz köpüklerin içerisindeydi, sanki Tanrı'nın nefesiymiş gibi onlar da rüzgârın tadını çıkarıyorlardı. Thomas özgürlüğün ne olduğunu hatırladı, doğanın tatlı mırıltısının içinde bir annenin şefkatli kolları gibiydi.

Bu anın keyfini sonuna kadar çıkardıktan sonra gözlerini açıp balıkçı teknesine baktı ve ellerini ağzının iki yanına koydu.

"Heeey!" diye bağırdı.

Sesi denizin sakin yüzeyinde yankılanıp martıların dikkatini çekti. Alçaktan süzülerek kara bir bulut gibi uçan ve havada dans eden bir grup kuş deliler gibi dönmeye başlayarak insan sesine, hafif buruk tonlu, histerik çığlıklarla tepki verdi.

"Heeey!" diye tekrar bağırdı Thomas.

Güvertede bir kafa belirdi. "*Çhikar mikoni?*"[16] diye sordu balıkçı.

Tarihçi ciğerlerini havayla doldurdu.

"Muhammed?"

Balıkçı duraksadı. "*Ye lahze sabr konin,*"[17] dedi sonunda, Thomas'a beklemesini işaret etti.

Adam gözden kayboldu. Thomas kımıldamadan sessizce bekledi, umutla tekneden gözlerini ayırmadı, işlerin yolunda gitmesi için dua eder gibi bir hali vardı. Tekne dalgaların hafif ritmiyle bir tahterevalli, kırılgan bir kabuk gibi sallandı, bu ağır dansına kuşların melodik şakımaları ve kıyıya çarpan dalgaların hışırtısı eşlik etti.

---

16 (Fa.) Ne yapıyorsun? (yay. n.)

17 (Fa.) Biraz bekle. (yay. n.)

Balıkçı yanında başka biri daha olduğu halde tekrar göründü. Diğer adam konuştu ama bu sefer İngilizce.

"Ben Muhammed. Nasıl yardım edebilirim?"

Thomas sevinçten neredeyse zıplayacaktı. "Evet!" dedi heyecanla, rahat bir nefes alarak güldü. "Bu yıl Mekke'ye gitmeyi düşünüyor musun?"

Aradaki mesafe çok olsa da Thomas, Muhammed'in gülümsediğini gördü.

"*İnşallah*!"

Yirmi bir

Sabbar'ın görüntüsü uzakta gittikçe küçülmeye devam edip sahildeki ufacık bir nokta haline gelerek balıkçı teknesi Hazar Denizi'nin sularını yararak açığa doğru yol alırken kaybolup gitmişti. Martılar alçaktan uçuyor, tekneden bir kez daha balık atılacağı yönündeki nafile bir umutla onlara refakat ediyorlardı ama denizciler onların ısrarlı çağrılarına kulak asmayarak asıl işlerine devam ettiler. Oyun zamanı sona ermişti.

Thomas birisinin kendisine doğru geldiğini hissetti ve o tarafa döndü. Gelen Muhammed'di. Kaptan bir süre sessizce durarak gözden kaybolmakta olan Sabbar'a baktı. Sakalı beyazlamaya başlamış bir Azeriydi; temiz kıyafetleri, güzel elleri ve itinayla kesilmiş tırnaklarıyla bir balıkçıya değil de bir şehirliye benziyordu.

"Tam zamanında geldin," dedi. "Bir gün sonra gelsen gitmiş olurduk. Bize denk geldiğin için şanslısın."

"Biliyorum."

Artık boş olan sahili işaret etti. "O bizlerden biri mi?"

"Sabbar mı?"

"Evet."

Thomas başını iki yana salladı. "Hayır."

"Kim öyleyse?"

"Şöför."

"Ne?" diye sordu Muhammed bir kaşını kaldırarak. "Geçmişini araştırdılar mı?"

Thomas bezgin şekilde iç çekti. "Uzun hikâye," diye cevap verdi. "Sabbar benim hayatımı kurtaran birkaç kişiden biri. O olmasa buraya gelemezdim."

Muhammed bir şey söylemedi ama böyle üstünkörü yapılmış bir işten hazzetmediği ortadaydı; profesyonelce değildi. Yine de yolcusunun inanılmaz güçlükleri aştığını ve bu nedenle de saygıyı hak ettiğini itiraf etmek zorundaydı.

İkisi sessizce geminin arkasında durdular, ciğerlerini temiz havayla doldurup loş akşam ışığında sahilin güzelliğinin keyfini çıkardılar. Havadaki deniz kokusu çok yoğundu. Şiddetle esen rüzgârın sesi neredeyse martıların ve motorun gürültüsünü bastırıyordu. Mavi suyun üzerindeki gökyüzüne canlı renklerden oluşan tonlar hâkim olurken donuk ışıklar sahilin sularında yıkandılar, Elburz Dağları'nın oluşturduğu uzun zincir sağa doğru ufukta gözden kaybolup giderken Hazar Denizi'nde hızla batan güneşin ışıklarıyla karlı zirveleri parıldadı.

Gece hızla yaklaşıyordu.

Kuzeyden esen rüzgâr serinlerken kaptan ısınmak için sertçe kollarını ovaladı ama çok geçmeden pes edip gitmeye karar verdi.

"İçeri giriyorum," dedi. "Telefonu takıp üsse haber vermenin zamanı geldi."

"Bakü'yü arayacaksın, değil mi?"

"Hayır, hayır."

"Nereyi peki?"

"Langley'i."

Gece kalın bir battaniye gibi Hazar Denizi'nin üzerine çöktü, homurdanan tekneyi uğursuz bir karanlıkla sardı; o kadar karanlıktı ki, sanki kör bir kuyunun içerisinde gibiydiler. Sadece ufukta yükselen ve alçalan birkaç parlak nokta vardı ya işe çıkmış balıkçılardı ya da bir kıyıdan bir diğer kıyıya yük ve yolcu taşıyan gemiler.

Soğuğu umursamayan Thomas güvertede kalmaya devam etti. Üç gününü betondan bir tabutun içerisinde geçirmişti ve onu bu yeni bulduğu özgürlükten, ruhuyla gökyüzünün enginliği arasında bağ kurup ciğerlerini temiz havayla doldurma fırsatından vazgeçmeye zorlamak için buz gibi bir hava ve zifiri bir geceden fazlasına gerekiyordu.

Köprünün kapısı açıldı, İngilizce konuşan denizcilerden birisi ona el salladı. "Bayım, gelin," dedi. "Kaptan sizi istiyor."

Köprü loş ışıklı ve sıcaktı ama içilen sigaralar yüzünden dumanaltı olmuştu. Denizci dar bir merdiveni işaret etti ve Thomas aşağıdaki küçük bir kamaraya indi. Muhammed kulağında kulaklıklar ve elinde mikrofonla köşeye konmuş cihaz vasıtasıyla konuşuyordu.

"Beni mi görmek istedin?"

Kaptan, Thomas'a yanına oturmasını işaret etti. "Langley'yle görüşüyorum."

Tarihçi yerine otururken kaptan da rakamlar ve parolalarla dolu konuşmasını bitirdi. Konuşmasının bitmesinin ardından kaptan kulaklıkları Thomas'a verdi.

"Seninle konuşmak istiyorlar," dedi.

"Kim?"

"Langley."

"Ama kim?"

"Bertie Sismondini."

"O da kim?"

"Operasyon Direktörü, İran operasyonunun başındaki kişi."

Thomas kulaklıkları taktı ve mikrofonu düzeltti. Çekinerek boğazını temizledi ve sanki bu şekilde kendisini daha iyi duyacaklarmış gibi öne doğru eğildi. "Alo?"

"Profesör Norona?"

Genizden gelen Amerikalılara özgü bir sesti bu ve pek çok İngilizce konuşan kişi gibi adını yanlış telaffuz etmişti.

"Evet."

"Adım Bertie Sismondini. İran'daki, istihbarat toplama operasyonlarından sorumluyum. Öncelikle sizi bunun güvenli bir hat olduğu yönünde temin etmek istiyorum."

"Tamam," dedi Thomas, CIA için çok önemli olan bu durum ona fazla bir şey ifade etmiyordu. "Nasılsınız?"

"Pek iyi değil, Profesör. Hem de hiç iyi değil."

"Sorun nedir?"

"Profesör, Tahran'daki baş ajanımızdan günlerdir ses çıkmıyor. Hassas bir operasyonla sizi şu anda bulunduğunuz tekne vasıtasıyla ülkeden çıkaracaktı fakat ondan haber alamıyoruz. Diğer bir ajanımızla da teması kaybettik. Tüm bunlar yetmezmiş gibi sizden de şu ana kadar bir haber almayı başaramamıştık. Herkes çok endişeli ve bana cevabını bilmediğim sorular soruyorlar. Zahmet olmazsa orada neler döndüğünü bana açıklar mısınız?"

"Hangi iki ajanı kastediyorsunuz?"

"Ne yazık ki güvenlik gerekçesiyle size isimlerini veremem."

"Musa ve Babak mı?"

"Babak evet ama Musa diye birini tanımıyorum."

"Ah, tabii ya," dedi Thomas, hatırlamıştı. "Musa onun benden kullanmamı istediği isimdi; gerçek adı değildi." Bir an düşündü. "Dinleyin, kendine güvenen iri yarı bir adamdan mı bahsediyoruz?"

"Bu tarif onunla ilgili bilgimle örtüşüyor."

"İkisinden de haber alamadınız mı?"

"Hayır."

"Bakın, bunu söylediğim için üzgünüm ama sanırım iri yarı adam öldürüldü."

Hattın diğer ucunda bir sessizlik oldu. "Bakiri, ah... Öldürüldü mü? Emin misiniz?"

"Hayır, değilim. Bakanlığın içinde bir çatışma çıktı ve İranlılar onun üzerine çullandıktan sonra birkaç el daha ateş edildi. Bana hastanede öldüğü söylendi. Babak konusunda ise hiçbir şey bilmiyorum."

"Peki, tam olarak ne oldu?"

Thomas bakanlıkta olanlar ve Evin Hapishanesi'nde başına gelenleri detaylı şekilde anlattı. Kurtarılışından, Ariana'nın kendisine söylediklerinden ve kendisini ülkeden çıkarabilmek için yaptığı fedakârlıklardan bahsetti.

"Olağanüstü bir kadınmış," dedi Sismondini, Thomas anlatmayı bitirince. "Sizce Tahran'da bize ajanlık yapmayı kabul eder mi?"

"Ne?" diye parladı Thomas. Rahatsız edici bir düşünceydi. "Aklınızdan bile geçirmeyin."

"Tamam, tamam," dedi Amerikalı, tepkisi onu şaşırtmıştı. "Sakin olun. Sadece bir fikirdi."

"Berbat bir fikir," dedi tarihçi. "Onu rahat bırakın tamam mı?"

"Tamam, sorun değil," diyerek temin etti onu Sismondini.

Tarihçi bir anda CIA'in işine geldiği gibi insanları kullanmak ve istediği şeye erişmek için ne gerekiyorsa yapma tarzından çok rahatsız olmuştu. Konuyu günlerdir kafasını kurcalayan bir meseleye getirdi. "Dinleyin," dedi. "Bir sorum var."

"Evet?"

"Eğer tespit edilirsek ajanınıza beni öldürmesi için emir mi verdiniz?"

"Ne?"

"Bakanlıkta yakalanmak üzereyken Musa benden kendime zehir enjekte etmemi istedi. Bu emri siz mi verdiniz?"

"Hımm... aslında... bizim güvenlik prosedürlerimiz, bildiğiniz üzere..."

"Ama emri siz verdiniz, öyle değil mi?"

"Dinleyin, bu emir tüm siyasi operasyonlar için geçerlidir, dolayısıyla..."

"Dolayısıyla emri siz verdiniz," diye tamamladı Thomas. "Şimdi de neden bana bu ihtimalden bahsetmediğinizi bilmek istiyorum."

"Çok basit. Eğer bilseydiniz asla katılmayı kabul etmezdiniz."

"Bunda çok haklısınız."

"Üzgünüm ama sıradışı bir durumla karşı karşıyaydık. Hoşunuza gitse de gitmese de sizin hayatınız Birleşik Devletlerin güvenliğinden önem değildir."

"Bence önemli."

"Tümüyle bakış açısına bağlı," dedi Sismondini. "Ama görülüyor ki, Tahran'daki ajanımız güvenlik prosedürüne uyarak kendisini canlı ele geçirmelerine izin vermemiş."

"Aslında yakalandığında sağmış ama sonradan ölmüş."

"Aynı şey. Onu sorgulasalar sonuç felaket olurdu. İranlılar bilgiyi ondan almanın bir yolunu bulurdu ve Tahran'daki operasyonlarımız da ciddi bir darbe alırdı. Bu yüzden bu kadar endişeliyiz. Unutma aynısını sana da yapacaklardı."

"Ama yapmadılar."

"Arkadaşlarının müdahalesi sayesinde," dedi Amerikalı. "Affedersiniz, bir saniye bekleyin." Ses tonu değişmiş, farklılaşmıştı, sanki birisi kulağına bir şey fısıldamış gibiydi. "Bakın, bilgi için teşekkürler. Çok yardımcı oldunuz. Şimdi de sizinle görüşmek isteyen başka birisi var, tamam mı?"

"Sorun değil."

"Biraz bekleyin."

Birkaç klik sesinin ardından müzik çalmaya başladı. Konuşmada geçenlerin aktarıldığı belliydi. Gerçekten de az sonra başka birisi telefonu aldı.

"Merhaba, Thomas."

Tarihçi aldatıcı sakinlikteki, tehditkâr ve saldırganlığını gizleme konusunda başarısız bu boğuk sesi hemen tanıdı. "Bay Bellamy?"

"Sen tam bir dâhisin."

Gerçekten de bilim ve teknoloji direktörü Frank Bellamy telefonun diğer ucundaydı.

"Nasılsınız?"

"Mutlu değilim, Thomas."

"Neden?"

"Çünkü başarısız oldun."

"Haydi ama yapmayın. Bu tam olarak gerçeği..."

"Belgeyi ele geçirdin mi?"

"Hayır."

"Belgeyi okudun mu?"

"Hımm... Hayır, ama..."

"Demek ki başarısız oldun," diye kesti sözünü Bellamy her zamanki soğuk ses tonuyla. "Görevini yerine getiremedin."

"Bu kadar basit değil."

"Öyle mi? Nasılmış peki?"

"İlk olarak belgeyi çalmak gibi bir görevim yoktu. Eğer fark etmediyseniz söyleyeyim ben sizin ajanınız değilim ve hırsızlık için de eğitim almadım. Operasyon başarısız olduysa bunun nedeni adamlarınızın yeterince hazırlık yapmamış olmasıdır."

"Haklısın," diyerek onayladı CIA direktörü. "Operasyon bölümündeki meslektaşıma biraz akıl vermem gerekecek."

"İkinci olarak Profesör Siza'nın nerede olabileceğine dair bir ipucu ele geçirdim."

"Sahi mi?"

"Evet. Bir otel adı."

"Hangi otel?"

"Orchard Oteli."

Bellamy durdu, not alıyor gibiydi. "Or...chard," diye yavaşça tekrarladı. "Nerede bu?"

"Bilemem. Sadece adını biliyorum."

"Tamam, bunu araştıracak birini bulurum."

"Bulun," dedi Thomas. "Üçüncü olarak Einstein'ın el yazmasını okuyamamış olsam da İranlıların da onda ne yazdığını bilmediğini öğrendim. Nasıl çözeceklerine dair de bir fikirleri yok henüz."

"Bu doğru mu?"

"Evet, kendileri söylediler."

"Kim söyledi?"

"Ariana Pakravan."

"Ah, İsfahanlı güzel." Bir anlık sessizlik. "Yatakta gerçekten de iyi miydi?"

"Anlayamadım?"

"Dediğimi duydun."

"Bu soruya cevap verecek değilim."

Bellamy kahkahayla güldü. "Hımm... Çok dokunaklı! Ona âşık olacağını biliyordum."

Thomas konuşmanın gidişatından hiç hazzetmemişti. "Yani," diye devam etti, "Söyleyeceklerimi duymak istiyor musunuz, istemiyor musunuz?"

Amerikalı sesinin tonunu ayarladı. "Devam et."

"Ee... nerede kalmıştım?"

"İranlıların belgeyi çözemediğinden bahsediyordun."

"Evet," dedi Thomas. "Okuduklarını çözemedikleri için belgeden bir anlam çıkarmayı başaramamışlar. Anladığım kadarıyla İranlılar belgeyi çözmek için gereken anahtarın Einstein'ın geride bıraktığı iki şifreli mesajın içinde olduğunu düşünüyorlar."

"Evet..."

"Bu iki mesajı görme ve ele geçirme şansına sahip oldum."

"Hımm."

"Ve içlerinden birini deşifre ettim."

Bir anlık sessizlik oldu.

"Ne dedin sen!" dedi Bellamy heyecanla. "Sen tam bir dâhisin!"

Thomas güldü. "Biliyorum."

"Peki, mesajda ne diyormuş?"

"İşin aslı... dürüst olmak gerekirse tam olarak anlayamadım."

"Bu da ne demek? Ya deşifre ettin ya da etmedin."

"Hayır, deşifre ettim," dedi Thomas.

Aslında bunu tek başına yapmamıştı; Ariana da ona yardımcı olmuştu ama kriptolog bu detayı atlamanın daha hayırlı olacağına karar verdi. İçinden bir ses ona Bellamy, İranlı kadının *Die Gottesformel* projesinin başında olduğunu bilirse ona bir şekilde bulaşacağını söylüyordu.

"Ee?" dedi Amerikalı. "Peki, sorun ne?"

"Demek istediğim sanırım mesajın içerisinde bir mesaj daha gizli," dedi kriptolog. "Bir hologram gibi düşünün. Bir sırrı çözdüğümüzde karşımıza bir diğeri çıkıyor."

"Ne bekliyordun ki? İlk seferinde çözmeyi mi?"

"Anlayamadım?"

"O kadar kolay olacağını mı zannetmiştin? O belgenin yazarının bu gezegende yaşamış en zeki adam olduğunu aklından çıkarma. Hazırladığı şifrelerin karmaşık olması normaldir!"

"Haklı olabilirsiniz."

"Tabii ki haklıyım," diye çıkıştı Bellamy. "Şimdi bana o mesajda ne yazdığını söyle."

"Bir saniye."

Thomas ceketinin cebini yokladı, başta endişelense de katlı kâğıt parçasının hâlâ koyduğu yerde olduğunu görünce rahatladı. Evin Hapishanesi'ndeki gardiyanlar sadist olsalar da şahsi eşyalarına dokunmamışlardı. Ya da kimbilir belki de Hapishane 59'da inceleyeceklerdi ama o daha önce kaçmayı başarmıştı. Nedeni ne olursa olsun şifrenin yazılı olduğu kâğıt parçası tüm bu badireleri atlatmayı başarmıştı.

"Beni bekletmeyi düşünmüyorsun, değil mi?" diye sordu Bellamy, hattın diğer ucunda sabrı hızla tükeniyordu.

"Hayır, hayır, buldum," dedi Thomas ve kâğıdı açtı. "İşte burada."

"Hemen oku bana!"

Tarihçi çabucak satırlara bir göz attı. "Evet, çözdüğüm şifre el yazmasının ilk sayfasındaki bir şiirdi, başlığın hemen altında."

"Bir tür epigrafi mı?"

"Kesinlikle."

"Peki, ne diyor?"

"Biraz karamsar," diye yorum yaptı Thomas. "Okuyorum." Boğazını temizledi. "*Terra if fin, de terrors tight, Sabbath fore, Christ nite.*"

"Bu mu!" diye bağırdı Bellamy. "Bunu biliyorum! Tahran'daki adamımız bu şiiri bize bir hafta önce gönderdi."

"Evet. Ona veren kişi bendim."

"Biraz karamsar, kıyameti çağrıştırıyor..."

"Doğru."

"Einstein her ne icat ettiyse muazzam bir güce sahip olsa gerek!" dedi direktör. "Kahretsin! Askerî müdahale gerekecek."

"Tamam. Ama bu satırların içinde gizlenmiş mesajı da çözdüm."

"Devam et."

Thomas, Almanca metnin son satırlarına baktı. "Bir anagram olduğunu anladım. İngilizce şiirin içerisinde Almanca bir mesaj gizli."

"Öyle mi? Çok ilginç."

"Mesaj şöyle." Almanca aksanını toparlamak için biraz bekledi. "*Raffiniert ist der Herrgott, aber boshaft ist er nicht.*"

Hattın diğer ucunda bir sessizlik daha.

"Tekrar eder misin?" diye sordu Bellamy, ses tonu titriyordu.

"*Raffiniert ist der Herrgott, aber boshaft ist er nicht*," diye Thomas tekrar okudu. "Şu anlama geliyor." Çevirisinin yazılı olduğu satırı aradı. "Rab mahirdir ama zalim değildir."

"Bu inanılmaz!" diye bağırdı Bellamy.

Direktörün tepkisi Thomas'ı da şaşırtmıştı. "Evet, gerçekten de şaşırtıcı..."

"Şaşırtıcı mı? Bu... bu öyle garip ki, aklım almıyor."

"Cümle pek açık değil. Kimbilir belki de..."

"Anlamıyorsun," diye kesti sözünü CIA direktörü. "Einstein'ın bunu dediğini duymuştum."

"Nasıl?"

"1951'de Princeton'da İsrail başbakanıyla yaptığı görüşme sırasında Einstein bu cümlenin aynısını söylemişti. Oradaydım. Duydum." Bir an sessizlik oldu. "Dur bir dakika... Burada... burada bir yerlerde olmalı." Bir gürültü duyuldu ve az sonra Bellamy'nin boğuk sesi geri geldi. "İşte."

"Ne?"

"Einstein ile Ben-Gurion arasında geçen konuşmanın çevirisi elimde. Bir yerden sonra Almanca konuşmaya başlıyorlar. Bir saniye bekle..." Çevrilen sayfaların hışırtıları. "Dur bakalım..." Başka sayfalar. "Buldum. Dinliyor musun?"

"Evet, tabii ki."

"Einstein diyor ki; *Raffiniert ist der Hergott, aber boshaft ist er nicht*. Bunu duyan Ben-Gurion da soruyor, *Was wollen Sie damit sagen*? Einstein cevap veriyor, *Die Natur verbigt ihr Geheimnis durch die Erhabenheit ihres Wesens, aber nicht durch List*."

"Tüm bunlar ne demek?"

"Çevirisi yanımda. Einstein diyor ki; Rab mahirdir ama zalim değildir."

"Evet, evet bunu biliyorum."

"Acele etme. Bunu duyan Ben-Gurion soruyor, 'Bununla ne demek istiyorsunuz' ve Einstein cevap veriyor, 'Die Natur verbigt ihr Geheimnis durch die Erhabenheit ihres Wesens, aber nicht durch List.'"

Thomas artık kendisine hâkim olamıyordu. "Evet anladık! İyi de manası ne?"

Frank Bellamy gülümsedi; tarihçiyi böyle bekletip kıvrandırmak hoşuna gitmişti. Tekrar çeviriye baktı ve sonunda Einstein'ın elli dokuz yıl önce söylemiş olduğu cümleyi Thomas'a okudu.

"Doğa sırlarını sinsiliğinden değil, özündeki yüceliğinden dolayı saklar."

Yirmi iki

Thomas, otoyolun solundaki, kireçtaşından bir dağın tepesindeki bir şatoyu andıran, Coimbra'yı ilk gördüğünde az daha sevinç çığlığı atacaktı. Mondego Nehri'nin kıyısındaki eski şehir parlak güneşin altında ışıl ışıldı. Beyaz ve kiremit rengi ağırlıklı yapısı ona kendisini evinde hissettirmişti. Thomas kendisini hiçbir yerde bu kadar iyi hissettiğini hatırlamıyordu.

Birkaç gününü seyahatle geçirmişti. Önce Hazar Denizi'ni aşıp kuzeye doğru devam ederek Bakü'ye gelmişti. Azerbaycan'ın başkentine vardıklarında Muhammed ona Moskova'ya giden ilk Tupolev'de[18] bir yer bulmuştu. Geceyi havaalanı yakınlarındaki güzel bir otelde geçirmiş ve ertesi sabah da Rusya'nın başkentinden ayrılmıştı. Tüm Avrupa'yı geçerek nihayet öğleden sonra Lizbon'a varmayı başarabilmişti. Normalde doğruca eve gitmesi gerekirdi –yorgundu, başına gelmeyen kalmamıştı ve sinirleri laçka olmuştu– ama babasının sağlık sorunu nedeniyle derhâl Coimbra'ya doğru yola çıkmıştı.

Havaalanından ayrılmadan önce Thomas bir kart alıp Ariana'ya bir mesaj gönderdi. Ona sağ salim ülkesine ulaştığını, onu düşün-

18 Rus havasahası ve savunma şirketi. (yay. n.)

düğünü yazmış ve Samoht olarak imzalamıştı. Bu isminin tersten yazılışıydı, VEVAK ya da İran'daki diğer güç odaklarından birinin eline geçerse diye başvurduğu ufak bir hile.

Tarihçi çok geçmeden Ariana'ya karşı olan hisleriyle yüzleşmek zorunda olduğunu biliyordu. İranlı hep aklındaydı, özellikle de ona yardım etmek için yaptığı onca şeyden sonra. Thomas onun yaptığı her şeyin tek bir nedeni olduğuna inanıyordu: aşk. Onu ne kadar özlediğini fark ettiğinde şaşırmadı; onun yanında olmasına, egzotik parfümüne ve huzur veren varlığına çok alışmıştı. Ariana'nın kusursuz yüzü rüyalarını süslüyordu; çekici gözleri ve kırmızı dudakları gözünün önünden gitmiyordu. Onun ışık saçan zarafeti tüm duyularını etkisi altına alırken onu düşünmek tüm vücudunun arzuyla dolmasına neden oluyordu; ama en çok yaptıkları konuşmalar sırasındaki sesinin ahengini özlemişti. Bu onunla konuşurken zaman kavramını tümüyle kaybettiği bir kadındı, dakikalar saatlere ve kelimeler öpücüklere dönene kadar.

Ama Ariana'ya olan hisleriyle ilgili ne yapması gerektiğine karar vermeden önce kendisini bekleyen daha acil meseleler vardı. Önce babasını görmesi gerekiyordu; ardından da diğer meseleyi çözmeliydi: CIA. Thomas bu ilişkiye bir son vermesi gerektiğini biliyordu. Bu vicdansız adamlar yüzünden başına gelmeyen kalmamıştı.

İpleri tekrar ele almanın vakti gelmişti.

Graça Noronha kapıyı açıp da oğlunun kendisine gülümsediğini gördüğünde sevinçten çığlık attı.

"Thomas!" dedi heyecanla ve kollarını iki yana açtı. "Döndün!"

Sarıldılar.

"Ne var ne yok, Anne?"

"Her zamanki gibi," dedi. "İçeri gel tatlım, içeri gel."

Thomas onunla birlikte oturma odasına geldi.

"Ya babam?"

"O hastanede tedavi görüyor. Birazdan eve döner."

İkisi kanepeye oturdular.

"Durumu nasıl?"

"Morali biraz daha düzeldi zavallının. Bir süre tamamen içine kapandı ve ne zaman ağzını açtıysa çevresindeki herkese verdi veriştirdi. Dr. Gouveia işe yaramaz, hemşireler aptal, Chico da Pinga'nın da hasta olması gerekirdi... Aklına ne geliyorsa!"

"Ama artık öyle değil herhalde?"

"Çok şükür değil. Biraz daha boyun eğmiş gibi. Artık durumu kabullenmeye başladı."

"Ya radyasyon? İşe yaradı mı?"

Graça omuz silkti. "Ah, bilmiyorum!" diye cevap verdi. "Kesin bir şey söyleyemem."

"Anne."

"Ne söylememi istiyorsun, tatlım? Çok ağır bir tedavi ve en fenası da onu iyileştirmeyecek olması."

"O bunu biliyor mu?"

"Biliyor."

"Peki, tepkisi ne oldu?"

"Umudunu koruyor. Bu durumdaki herhangi birinin olabileceği kadar iyimseriz."

"İyileşmeyi umuyor mu?"

"Evet. Tıp tarihi şanslı keşiflerle dolu, değil mi?"

"Evet," dedi Thomas, kendisini eşit derecede çaresiz hissetmişti. "Umalım da öyle olsun."

Annesi ellerini tuttu. "Ya sen? Sen nasılsın?"

"İyiyim."

"Hiç aramadın. Senden haber alamayınca çok endişelendik."

"İşlerin nasıl olduğunu biliyorsun..."

Graça Noronha arkasına yaslandı ve Thomas'ı tepeden tırnağa süzdü. "Kilo vermişsin tatlım. O çöllerde ne yiyip içtin?"

"Ben İran'daydım, Anne."

"Orası da bir sürü devenin olduğu bir çöl, değil mi?"

"Hayır," diye cevap verdi, annesinin coğrafi cehaletine karşı sabrının taşmaması için büyük çaba harcadı. "İran, Orta Doğu'da ama çöl değil."

"Fark etmez," dedi annesi. "Şu hale bak, bir deri bir kemik kalmışsın. Bedeviler sana yemek vermedi mi?"

"Aslında... gayet iyi beslendim."

Annesi şüpheyle ona baktı. "Öyleyse neden bu kadar kilo verdin? Tanrım kıtlıktan çıkmış gibi görünüyorsun."

"Birkaç gün pek bir şey yemedim..."

Graça sağ elini kaldırdı. "İşte, biliyordum! Biliyordum. Kütüphane ve müzeleri dolaşmaya dalıp yemek yemeyi unuttun, değil mi? Sonra da... sonra da," dedi ve sanki bir delil sunarmış gibi elini uzattı. "Bu hale geldin!"

"Evet, bunun gibi bir şey." Thomas'ın gülesi geldi. "Yemeyi unuttum."

Annesi büyük bir azimle ayağa kalktı. "Seni yılbaşına hazırlanan bir domuz gibi besili hâle getireceğim!" dedi ve gitmek için döndü. "Harika bir kuzu güvecim var. Bayılacaksın!" Thomas'a gelmesini işaret etti. "Haydi, mutfağa gel. Çabuk."

Yemeğinin yarısına gelmiş ve bir bardak meyveli kırmızı Douro'yu mideye tam indirmişti ki, telefonu çaldı.

"Bay Noronha?"

Thomas gözlerini devirdi. Duyduğu Amerikan aksanıydı ve bu da CIA'in hâlâ peşini bırakmadığını gösteriyordu.

"Evet."

"Langley'deki Merkezi Haber Alma Örgütü'nün Teknoloji ve Bilim Bölümü'nden arıyorum. Lütfen bekleyin. Bu güvenli bir hattır. Direktör sizinle konuşmak istiyor."

"Tamam."

Çağrı aktarılırken müzik sesini dinledi.

"Merhaba Thomas. Ben Frank Bellamy."

Böyle bir sese sahipken kendisini tanıtmasına gerek yoktu.

"Merhaba, Bay Bellamy."

"Örgütün çocukları size iyi davrandı mı?"

"Ancak Hazar Denizi'ne vardıktan sonra, Bay Bellamy."

"Öyle mi? Daha öncesinde olanlarla ilgili bir şikâyetin var mı?"

"Pek sayılmaz," dedi Thomas alaycı bir ses tonuyla. "Tahran'daki adamınızın bana zehir enjekte etmeye çalışmasını saymazsak tabii."

Bellamy güldü. "Daha sonra olanları dikkate alırsak buna izin vermemen iyi olmuş," dedi. "Eğer seni etkisiz hale getirseydi bize söylediğin şeylerden asla haberimiz olmazdı ve tüm çabalarımız da boşa çıkardı."

"Endişeniz için teşekkürler," diye gürledi Thomas. "Çok etkilendim."

"Ben hassas bir adamım."

"Belli oluyor."

Amerikalı boğazını temizledi. "Dinle Thomas. Bana verdiğin ipucu ile ilgili seni arıyorum."

"Hangisi?"

"Orchard Oteli."

"Ah, evet."

"Biraz araştırma yaptık ve dünyanın dört bir yanında bu isimde yüzlerce yer olduğunu gördük: Singapur, San Francisco, Londra... İşin aslı her yerde. Samanlıkta iğne aramak gibi."

"Hımm."

"İşe yarayacak başka bir bilgiye sahip değilsin, değil mi?"

"Hayır," dedi Thomas. "Profesör Siza ve Orchard Oteli arasında bir ilişki var ama bundan fazlasını bilmiyorum."

"Hımm... Bu çok belirsiz bir bilgi," dedi direktör. "Araştırmaya devam edeceğiz ama bu hızla yıllar sürebilir."

"Anlıyorum ama elimden bir şey gelmez."

"Sana bu bilgiyi kim verdi?"

"Ariana Pakravan."

"Hımm," diye mırıldandı Bellamy. "Ona güvenebilir miyiz?"

"Bu da ne demek?"

"Sence sana doğruyu mu söyledi?"

"O benim hayatımı kurtardı. O olmasa şimdi burada seninle konuşuyor olmazdım. O yüzden doğruyu söylediğini varsayıyorum..."

"Anlıyorum. Sence onunla temasa geçebilir miyiz?"

"Ariana'yla mı?"

"Evet."

"Aklınızdan bile geçirmeyin."

"Neden? Sana yardım etmiş, o yüzden tam olarak diğerlerinin tarafında olduğu söylenemez."

"Bana yardım etmek istedi. Bu siyasi bir karar değildi. Bu... yani... şahsi bir karardı."

Bellamy bir saniye kadar sustu. "Yani onunla yattın."

"Başlama yine."

Amerikalı güldü. "Dedikleri kadar iyi mi bari?"

Sabrı tükenen Thomas iç çekti. "Arama nedenin bu mu?"

"Daha fazla bilgiye ihtiyacım olduğu için aradım."

"Yardım edemem."

"Ama o eder."

"O bir İranlı ve devleti için çalışıyor. Eğer onunla temasa geçerseniz üstlerine haber verir."

"Acaba?"

"Kesinlikle."

"Bunu nereden biliyorsun?"

"Çünkü İran'ın nükleer programı hakkında konuşmayı kesinlikle reddetti. Bana Einstein'ın el yazmasının ne hakkında olduğunu bile söylemedi."

Bellamy bocaladı. Thomas nefesini tutmuş telefonun diğer ucunda verilecek kararı bekliyordu. Amerikalıları durdurmak için elinde bundan başka bir iddiası yoktu. Eğer CIA'i Ariana'nın Tahran rejimine bağlı olduğuna ikna edemezse onun peşine düşüp hayatını tehlikeye atacaklarını biliyordu.

"Hımm... Tamam," dedi Bellamy. "Sanırım tüm otelleri kontrol etsek iyi olacak."

"Bence de böylesi daha iyi."

"Ya senden ne haber? İkinci şifrede bir ilerleme kaydedebildin mi?"

"Aslında... ben... ben bu projeden çıkmak istiyorum. Yeterince şey yaşadım ve artık..."

"İyi denemeydi!"

"Anlamadım?"

"Bitene kadar hiç kimse bu projeyi terk edemez, anladın mı?" diye bağıran Bellamy itiraza yer bırakmamıştı. "Görevini yerine getireceksin."

"Ama dinle, ben..."

"Aması falan yok! Çok önemli bir göreve dâhil oldun ve ne gerekirse gereksin, kim zarar görürse görsün onu yerine getireceksin. Anlaşıldı mı?"

"Üzgünüm ama ben..."

"Anlaşıldı mı?"

"Evet... ama ben..."

"Kulaklarını aç ve beni iyi dinle," diye parladı Amerikalı, her kelimeyi tek tek söylüyordu. "Sona erene kadar rolünü oynamaya devam edeceksin. Bir an için bile bunun haricinde bir şey yapmaya kalkarsan başına neler geleceğini hayal bile edemezsin. Fakat şunu çok net olarak anlamanı istiyorum ki, ben kesinlikle senin bu projede çalışmanı istiyorum, beni duydun mu?"

"Ben.. şey..."

"Duydun mu?"

Thomas çaresizdi. Direktörün saldırgan ses tonu haraket etmeye yer bırakmıyordu. "Evet."

"Ayrıca bir şey daha var," diye ekledi Bellamy ara vermeden. "Zamana karşı yarışıyoruz. Harekete geçebilmek için metinde yazan şeyi kesin olarak bilmek zorundayız. Eğer belgenin anahtarını bulman çok uzun sürerse daha fazla beklemez ve dostunla temasa geçeriz. İşin aslı o bizim ihtiyacımız olan bilgiye sahip. Ülkemin ulusal güvenliği tehlikede ve onu korumak için elimden gelen her şeyi yaparım. Anladın mı? Ne gerekiyorsa yaparız. Ne gerekiyorsa dediğim zaman da bil ki, şu an aklından geçen şey de ona dâhildir." Durdu, sanki başka söyleyecek bir şey kalmamıştı. "O yüzden acele etmeni tavsiye ederim."

Kapattı.

Thomas elindeki cep telefonuna bakakaldı, konuşmayı ve seçeneklerini değerlendirdi. Sonunda bir seçeneği olmadığına karar verdi. Frank Bellamy'i tarif etmek için aklından tek bir ifade geçiyordu: orospu çocuğu.

Bir hemşire Manuel Noronha'yı eve geri getirdi. Bir kez daha girdiği radyasyon tedavisinden yorgun düşmüştü ve doğruca yatmaya gitti. Karısı ona bir tabak çorba götürdü ve o yemeğini yerken Thomas da gidip yanına oturdu.

Sadece babasının yemek yerken çıkardığı seslerin duyulduğu sessizliği bozmak için Thomas ona İran'da gördüğü şeylerden bazılarını anlattı, asıl görevi ve son birkaç günde yaşadıklarından bahsetmemişti. Anlattıkları bitince konu ister istemez babasının kanserine geldi. Yaşlı matematikçi yemeğini bitirdi ve karısı odadan çıktıktan sonra oğluna yaklaşmasını söyledi.

"Bir anlaşma yaptım," diye mırıldandı çok gizli bir şeyden bahsedermiş gibi.

"Ne demek istiyorsun?"

Manuel kapıya baktı ve parmağını dudaklarına koydu. "Şişt," diye fısıldadı. "Annen bilmiyor. Kimseye söylemedim."

"Tamam. Kimseye söylemem."

"Tanrıyla bir anlaşma yaptım."

"Sahi mi? İyi de baba sen Tanrı'ya inanmıyorsun ki..."

"Hâlâ inanmıyorum," diyerek onayladı matematikçi. "Yine de ne olur ne olmaz diye onunla bir anlaşma yaptım."

Thomas gülümsedi. "Zekice."

"Mesele şu. Doktorların benden yapmamı istediği her şeyi yapacağıma söz verdim. Her şeyi. Bunun karşılığında ondan tek istediğim bir torunumu görene kadar yaşamama izin vermesi."

"Baba, yapma."

"Şimdi iş sana kaldı. Güzel bir kadın bul ve ondan bir çocuk yap. Torunumu görmeden ölmek istemiyorum."

Thomas kızgınlığını gizlemek için elinden geleni yaptı. Babası hastaydı ve şu anda onunla tartışması olacak şey değildi.

"Tamam, elimden geleni yaparım."

"Söz mü?"

"Söz."

Manuel derin bir nefes aldı ve kafasını arkaya yasladı, omuzlarından büyük bir yük kalkmış gibiydi. "Güzel."

Yine sessizlik.

"Nasılsın, Baba?"

"Sence nasılım?" diye mırıldandı Manuel Noronha, başını yastığa gömdü. "Kanser beni içten içe yiyor ve ne kadar ömrüm kaldığına dair bir fikrim yok. Belki bir hafta belki on yıl. Bu korkunç bir şey!"

"Haklısın."

"Kimi zaman uyanıp tüm bunların sadece bir kâbus olduğunu ve her şeyin yolunda olduğunu düşünüyorum. Ama birkaç saniye sonra fark ediyorum ki bu gerçek." Başını iki yana salladı. "Ümitli şekilde uyanıp hemen sonrasında onu kaybetmek o kadar kötü bir şey ki. Sanki birisi bizimle oynuyor, bize bir gelecek sunup sonra da onu elimizden alıyor gibi, sanki yaşam bir oyuncak ve ben de bir çocuğum. Bazı sabahlar ağlamaktan başka..."

"Baba, yapma..."

"Elimde değil. Her şeyimi, sevdiğim herkesi kaybetmek üzereyim ve bu konuda üzülmeye hakkım yok mu?"

"Ama sürekli olarak bunu mu düşünüyorsun?"

"Hayır. Bazı sabahlar ölümü düşünüyorum ama onlar istisna. İşin aslı çoğu zaman hayata odaklanmaya çalışıyorum. Yaşamaya devam edeceğimi ümit ediyorum."

"Olumlu düşünmen gerek, değil mi?"

"Doğru. Uzun süre güneşe bakamayacağımız gibi uzun süre ölümü de düşünmememiz gerek."

"Üstelik çaresini de bulabilirler."

Manuel Noronha'nın gözlerinde farklı bir ifade belirdi. "Evet," dedi. "Ne zaman umudumu kaybetsem o düşünceden destek alıyorum." Durdu. "Hayalimin ne olduğunu biliyor musun?"

"Ne?"

"Coimbra Hospital Üniversitesi'ndeyim. Dr. Gouveia yanıma oturmuş ve bana şöyle diyor, 'Profesör Noronha Birleşik Devletler'den umut vaat eden yeni bir ilaç geldi. Denemek ister misiniz?'" Matematikçi bir süre sessizce oturdu, hayal kuruyormuş gibi gözleri uzaklara dalıp gitmişti. "Bana ilacı veriyor. Birkaç gün sonra CAT taramasına gidiyorum ve o önümde dikilip bağırıyor. 'Gitmiş. Kanser yok olmuş!'" Gülümsedi. "İşte benim hayalim bu."

"Gerçekleşmesi mümkün."

"Ben de öyle umuyorum. Dr. Gouveia bana tedavisi olmayan hastalıklarla ilgili benzer hikâyeler anlattı. Ölmek üzere olan hastalar yeni bir ilacı deniyor ve bir anda düzeliyorlar." Esnedi. "Bunun olduğu görülmüş."

Tekrar sessizlik.

"Baba, biraz önce Tanrı'dan bahsettin."

"Evet."

"Ama sen bilim adamısın, Tanrı'nın varlığına inanmayan bir matematikçisin. Şimdi de tutmuş onunla anlaşma yapıyorsun..."

"Dürüst olmak gerekirse Tanrı'nın var olduğunu söyleyemem. Sadece agnostiğim diyelim."

"Neden?"

"Henüz varlığına dair bir delil görmedim ama evren üzerine yaptığım çalışmalar sonucunda Tanrı'nın var olmadığından da o kadar emin değilim." Öksürdü. "Bilirsin bir yanım ateisttir. Tanrı'nın hep insanların yarattığı bir şey olduğunu düşündüm, bizi rahatlatan ve bilgimizdeki boşlukları doldurduğumuz muhteşem bir icat. Örneğin birisi bir köprüden geçmeye gider ve köprü çöker. Kimse köprünün

neden çöktüğünü bilmediği için herkes bunu Tanrı'nın iradesi olarak kabul eder." Omuz silkti. "Tanrı'nın işi." Öksürdü. "Ama bugün sahip olduğumuz bilimsel bilgi bizlere köprünün Tanrı istediği için değil de yapıldığı malzeme aşındığı, erozyon olduğu ya da temeli için çok ağır olduğundan dolayı çöktüğünü söylemektir. Diğer bir deyişle maneviyatla hiçbir ilgisi olmayan gerçek bir açıklama vardır. Anladın mı? İşte boşlukların Tanrı'sı budur. Ne zaman bir şeyi anlamayı beceremezsek hemen Tanrı'yı çağırır ve meseleyi kendimizce çözeriz ama aslında biz bilmesek de başka gerçekler ve çok daha doğru açıklamalar vardır."

"Doğaüstü müdahalenin mümkün olduğuna inanıyor musun?"

"Doğal sebebini göremediğimiz zaman ona doğaüstü deriz. Geçmişte insanlar hastalandığında içlerine şeytan girdi denirdi. Bugün insanlar hastalandığında biz bakteri, virüs ya da benzeri bir şeyden olduğunu söylüyoruz. Hastalık aynı ama bizim bilgimiz değişti. Sebebi bilmediğimiz zaman hemen doğaüstüne müracaat ediyoruz. Bildiğimiz zaman ise doğal bir açıklamada bulunuyoruz. Doğaüstü bizim cehaletimizden beslenen bir fanteziden başka bir şey değildir."

"Yani doğaüstü diye bir şey yok."

"Doğru; sadece bizim henüz anlayamadığımız doğal olan şeyler vardır. Benim içimdeki ateizm Tanrı'nın insanı değil, insanın Tanrı'yı yarattığını biliyor." Kollarını odayı sarmak istermiş gibi açtı. "Çevremizdeki her şey açıklanabilir. Bence nesneler her şeyi gören, her şeye gücü yeten ve her yerde varolan, kesin, sonsuz ve evrensel kanunlarca yönetiliyor."

"Biraz Tanrı gibi..."

Manuel Noronha hafifçe güldü. "Eğer öyle görmek istiyorsan. Evrenin yasaları bizim Tanrı'ya atfettiğimiz nitelikleri haizdir ama bunun nedeni doğaüstü değil de, doğal şeylerdir."

"Ne demek istiyorsun?"

"Evrenin yasaları bu niteliklere sahiptir; çünkü bu onun doğasıdır. Örneğin kesindirler; çünkü hiçbir şeye bağlı değildirler. Fiziksel durumları etkiler ama onlardan etkilenmezler. Sonsuzdurlar; çünkü zaman içerisinde değişmezler, geçmişte aynıydılar ve gelecekte de aynı olacaklar. Her şeye gücü yeterdirler; çünkü hiçbir şey onlardan kaçamaz, mevcut olan her şey üzerinde etkileri vardır. Her yerde hazırdırlar; çünkü evrenin her köşesindedirler, orada ayrı burada ayrı kanunlar söz konusu değildir. Son olarak da âlimdirler; çünkü güçlerini kendiliğinden uygularlar, bunu nasıl yapacaklarını kendilerine söyleyecek bir sisteme ihtiyaçları yoktur."

"Peki, bu kanunlar nereden geliyor?"

Yaşlı matematikçinin yüzünde çocuksu bir gülümseme belirdi. "Beni yakaladın."

"Yani?"

"Kaynakları hâlâ sırrını koruyor. Kanunların normalde Tanrı'ya atfettiğimiz nitelikleri haiz oldukları doğrudur." Öksürdü. "Ama nereden geldiklerini bilmiyor olmamız doğaüstü oldukları anlamına gelmez." Bir parmağını ikaz mahiyetinde havaya kaldırdı. "Unutma bizler doğaüstünü, aslında doğal bir açıklaması olan ama henüz bizim anlayamadığımız şeyleri izah etmekte kullanırız. Bize yeni olan her şeyde doğaüstünü kullanırsak boşlukların Tanrı'sına başvurmuş oluruz. Gerçek sebebi zaman içerisinde ortaya çıkar ve biz de ahmak konumuna düşeriz. Kilise bu tekniği çok denedi. Pek çok şeyi boşlukların Tanrı'sıyla izah etmeye kalktı ama keşifler onların ilahi açıklamaları ile ters düşünce rezil oldular. Kopernik, Galileo, Newton ve Darwin sadece birkaç örnektir." Tekrar öksürdü. "Şöyle ya da böyle, henüz evrendeki kanunların nereden kaynaklandığını açıklayamıyor olsak da evrende bulunan bazı özellikler beni kategorik olarak Tanrı'nın var olmadığını söylemekten alıkoyuyor. Temel kanunların nereden geldiği de bunlardan biridir. Onların varlığı bizlere evrenin var oluşunun ardında hâlâ büyük bir sır yattığını hatırlatmakta."

Thomas düşünceli şekilde çenesini sıvazladı. "Baba," dedi ve elini ceketinin cebine vurdu, "Burada yazan şeyler hakkında fikrini almak istiyorum."

"Tamam.."

Thomas elini cebine attı, bir kâğıt parçası çıkardı ve açtı. Metne bir göz attı ve babasına bakmak için döndü.

"Sana okuyayım mı?"

"Olur."

"'Rab mahirdir ama zalim değildir. Doğa sırlarını sinsiliğinden değil, özündeki yüceliğinden dolayı saklar.'"

Manuel Noronha gülümsedi. "Bunu kim demiş?"

"Einstein."

Matematikçi başını salladı. "Haklı."

"Peki, bu ne demek?"

Manuel tekrar esnedi. "Yoruldum," dedi. "Sana yarın açıklarım."

Yirmi üç

Thomas uyandığında çatal, bıçak ve tabakların seslerini duydu. Yataktan kalktı, çabucak bir duş aldı ve üzerinde hâlâ bornozu olduğu halde mutfağa geldi. Annesi mutfak masasında oturuyordu, elinde ılık bir bardak süt ve önündeki tabakta da iki dilim tost vardı.

"Günaydın, Thomas," dedi ve tostu ona doğru kaldırdı. "Sen de ister misin?"

"Evet, ben alırım. Portakal suyu var mı?"

Graça ayağa kalktı ve buzdolabına gitti. "Bitmiş tatlım. Bugün gider alırım."

"Ya meyve?"

Annesi tezgâhın üzerindeki sepeti işaret etti. "Muz, elma ve mandalina var." Buzdolabına baktı. "Liçi[19] şurubu da var. Hangisinden istersin?"

Thomas tost makinesine iki dilim ekmek koydu, bir mandalina alıp soymaya başladı. "Bu yeter."

"Güzel seçim. Algarve'den geldiler. Taze ve tatlılar."

---

19 Çin'in güneyinde yetişen bir meyve. (yay. n.)

Thomas masaya oturdu ve bir dilimi ağzına attı. "Babam nerede?"

"Uyuyor. Bütün gece öksürmemek için aldığı ilaç yüzünden bu kadar uyudu."

"Erken yatmıştı, öyle değil mi? Şimdiye kalkması gerekirdi."

"Merak etme. Birazdan kalkar." Graça Noronha önlüğünü çıkardı ve etrafına bakındı, her şey derli toplu mu anlamaya çalışır gibiydi. "Dinle, baban da kahvaltı yapsın diye her şeyi dışarıda bırakıyorum. Sence mahsuru yoksa gidip öğle yemeği için bir şeyler alacağım. Tamam mı?"

"Olur."

"Kurt gibi aç kalkacaktır. Akşam sadece çorba içti o yüzden bunu telafi etmek isteyecektir."

"Güzel."

"Baban kalktığında tek yapman gereken biraz süt ısıtmak."

"Sütle onun ne işi olur?"

Graça, Thomas'a üzerinde büyük bir kuş resmi olan bir kutu gösterdi. "Yulaf. Sütü ısıt, sonra bir kâsenin içine koyup yulaf ekle. Tamam mı?"

Thomas kutuyu aldı ve masanın üzerine koydu. "Tamam. Hallederim."

Manuel Noronha'nın mutfağa gelmesi yarım saat aldı. Karısının tahmin ettiği gibi açlıktan ölüyordu. Thomas yulaf ezmesini hazırladı ve karşılıklı masaya oturdular.

"Einstein'ın söylediği şu sözü bir daha söyle," dedi Manuel kaşığını ağzına götürürken.

Thomas odasına gitti ve kâğıt parçasıyla geri döndü. "Getirdim," dedi ve tekrar yerine oturdu. "'Rab mahirdir ama zalim değildir. Doğa sırlarını sinsiliğinden değil, özündeki yüceliğinden dolayı saklar.'"

Babasına baktı. "Sana göre bir bilim adamı bununla neyi kastetmiş olabilir?"

Yaşlı matematikçi bir kaşık daha yedi. "Einstein evrenin yapısına has niteliklerinden bahsediyor: pek çok sırrının hâlâ büyük bir gizlilikle korunmasından. Bir muammayı ne kadar açıklamaya çabalarsak her zaman bizim onu tam olarak anlamamıza mani olan mahir bir engel ile karşılaşırız."

"Anlamadım."

Manuel Noronha kaşığıyla havada daire çizdi. "Belirlenimcilik ve özgür irade. Çağlar boyu filozofların kafasını kurcalamış ve daha sonra da fizikçi ve matematikçiler tarafından devralınmış bir sorun."

"Kaderimizi bizim tayin edip etmememizden mi bahsediyorsun?"

Manuel başını salladı. "Evet. Sence?"

"Özgür olduğumuzu söyleyebilirim." Thomas pencereyi işaret etti. "Mesela ben buraya, Coimbra'ya gelmeye karar verdim." Babasının kâsesini işaret etti. "Ve sen de gevreğini öyle istediğin için yiyorsun."

"Acaba? Bu kararları gerçekten de özgürce verdiğimizi mi düşünüyorsun?"

"Evet, öyle düşünüyorum."

"Coimbra'ya psikolojik olarak benim hasta olduğuma koşullandığın için gelmedin mi? Ben de bu yulaf ezmesini psikolojik olarak buna koşullandığım için ya da bir TV reklamından etkilendiğim için yemiyor muyum?" Dediğini vurgulamak için kaşlarını kaldırdı. "Ne ölçüde özgürüz biz? Kararlarımızı özgürce veriyoruz gibi görünüyor ama asıl kökenlerini incelediğimizde çoğu zaman farkında bile olmadığımız pek çok etken tarafından koşullandığımızı fark ediyoruz. Özgür irade mi, yoksa sadece bir illüzyon mu? Her şey acaba önceden mi belirlenmiştir, biz bunun farkında olmasak bile?"

Thomas oturduğu yerde kımıldandı. "Bu sorular iki ucu keskin bıçak gibi," diye yorumda bulundu. "Bilim adamları ne diyor? Özgür müyüz, değil miyiz?"

"Asıl soru da bu zaten," dedi Manuel Noronha muzip bir gülümsemeyle. "Eğer yanılmıyorsam belirlenimciliğin ilk savunucusu Yunan filozof Leukippus'tur. O hiçbir şeyin tesadüfen olmadığına ve her şeyin bir nedeni olduğuna inanmıştı. Platon ve Aristoteles de tam tersini düşünmüş ve özgür iradeye de yer vermişlerdi. Kilisenin de kabul ettiği görüş. Nihayetinde bu onların yararınaydı! Eğer insanların özgür iradesi varsa dünyada olan kötülüklerden artık Tanrı mesul tutulamazdı. Özgür iradeye sahip olduğumuz görüşü yıllarca hüküm sürdü, ta ki Newton ve bilimdeki gelişmeler ışığında belirlenimciliğe geri dönülene kadar. On dokuzuncu yüzyılın başlarında en önemli matematikçilerden biri olan Pierre-Simon Laplace evrenin temel kanunlara itaat ettiğini gözlemledi. Ona göre bizler eğer bu kanunları ile evrendeki her cismin ve parçacığın konumunu, hızını ve doğrultusunu bilirsek onun geçmiş ve geleceğini bilebiliriz; ama ancak bu elementler önceden tayin edilmiş ise. Bu da 'Laplace'in şeytanı' olarak adlandırıldı: her şey önceden belirlenmiştir."

"Hımm," diye mırıldandı Thomas. "Peki, modern bilim buna ne diyor?"

"Einstein bu bakış açısını kabul etti ve izafiyet teorisini de evrenin belirlenmiş olduğu varsayımının üzerine kurdu. Kuantum teorisi ortaya çıkınca mesele biraz karıştı; çünkü kuantum belirlenmiş olmayan atomik bir dünyadan bahsediyordu. Heisenberg 1927'de kuantum belirlenmezciliğini ortaya koydu ve bir mikro parçacığın konum ve hızının aynı anda bilinmesinin mümkün olmadığını ispatladı. Bu da onun belirsizlik ilkesinin ortaya çıkmasına..."

"Bunu duymuştum," diye araya girdi Thomas, Ariana'nın Tahran'da yaptığı açıklamayı hatırlamıştı. "Büyük nesneler belirlenimci küçük nesneler ise belirlenmezci hareket eder."

Manuel Noronha bir süre oğluna baktı. "Bak sen!" dedi coşkuyla. "Bu konularda bu kadar bilgin olduğundan haberim yoktu."

"Ben de kısa süre önce öğrendim. Her şey teorisine de bu çelişkileri uzlaştırmak için yönelmediler mi?"

"Çok doğru," diyerek onayladı yaşlı matematikçi. "Fiziğin günümüzdeki en büyük hayali bu. Bilim adamları, diğerlerine ek olarak, izafiyet ve kuantum teorilerin birleştirecek ortak bir teori geliştirmeye ve evrenin belirlenmiş olup olmadığını anlamaya çalışıyorlar." Öksürdü. "Yine de bir şeyi unutmamakta fayda var: Belirsizlik ilkesi bir parçacığın kesin davranış şeklinin tespit edilmesinin gözlemcinin varlığı nedeniyle imkânsız olduğunu söyler. Yıllar içerisinde bu mesele üzerine Profesör Siza'yla pek çok tartışma yaptım. Hatırlarsın, kaybolan meslektaşım."

"Evet."

"Belirsizlik ilkesi, ki doğrudur, saçmalık denen bir dizi şeyin yolunu açmıştır. Bazı fizikçilerin parçacığın nerede olacağına ancak gözlemcinin bulunduğu yere göre karar verdiğini söylemesi gibi."

"Bu konuda da bir şeyler duymuştum," dedi Thomas. "Eğer bir elektronu kutuya koyarsam ve kutuyu ikiye bölersem elektron aynı anda iki tarafta birden var olur görüşüyle ilgili bir şeydi herhalde. Ancak birisi kutuyu açtığında elektron hangi tarafta olacağına karar verir."

"Kesinlikle," dedi Manuel, oğlunun kuantum fiziğiyle ilgili bilgisinden etkilenmişti. "Tabii ki Einstein ve diğer fizikçiler buna güldüler. Bu fikrin ne kadar komik olduğunu göstermek için bazı örnekler kullandılar, ki bunların içinde en ünlüsü Schrödinger'in kedisidir." Öksürdü. "Schrödinger eğer bir parçacık aynı anda iki yerde birden bulunuyorsa o zaman bir kedinin de aynı anda hem canlı hem de ölü olacağını söylemişti, ki bu saçmalıktı."

"Gerçekten de öyle," dedi Thomas. "Ama baba, ne kadar garip ve mantığa aykırı görünse de kuantum mekanikleri matematiğe ve gerçeğe uymuyor mu?"

"Aslında uyuyor," dedi Manuel. "Ama asıl mesele uyup uymaması değil, açıklamasının doğru olup olmadığıdır."

"Bu ne demek? Uyuyorsa doğru olmalı."

Yaşlı matematikçi gülümsedi. "İşte evrenin kendine has mahareti burada devreye giriyor," dedi. "Heisenberg gözlemcinin etkisi nedeniyle aynı anda bir parçacığın hızını ve konumunu bilmemizin imkânsız olduğunu söyledi. Bu görüş onun mikro parçacık evreninin belirlenemez olduğunu düşünmesine neden oldu; hareketleri tayin edilemiyordu. Ama bu onların davranışlarının belirlenemez olduğu anlamına gelmez, değil mi?"

Kafası karışan Thomas başını iki yana salladı. "Biraz ipin ucunu kaçırdım."

"İyi dinle, Thomas. Buradaki inceliğe dikkat et. Heisenberg gözlemcinin varlığı üzerine bir parçacığın hız konumumun kesin olarak bilinemeyeceğini söyleyerek yola çıktı. Tekrar söylüyorum: gözlemcinin varlığı nedeniyle. İşte kritik nokta bu. Belirsizlik ilkesi hiçbir zaman mikro parçacıkların belirlenemez olduklarını söylemedi. Aksine davranışları, gözlemci gözlenen parçalara müdahale etmiş olduğu için belirlenemez dedi. Diğer bir deyişle parçacıklar belirlenimci hareket ediyor ama biz bunu tayin edemiyoruz. Şimdi bir şey ifade etti mi?"

"Hımm..."

"İşte incelik burada yatıyor," dedi Manuel Noronha. "İşte bir incelik daha: belirsizlik ilkesi maddenin belirlenimci davrandığını asla bilemeyeceğimizi söyler çünkü ne zaman denemeye kalksak gözlemci devreye girecek ve bizi böyle bir ispata sahip olmaktan mahrum bırakacaktır."

"Anladım." Thomas duydukları üzerine düşündü. "Peki, bu tartışma nereden çıktı?"

Yaşlı matematikçi güldü.

"Aynı şeyi ben de merak ettim," dedi. "Siza ve ben neden kimsenin bunu semantik bir sorun olarak görmediğini ve 'belirlenmez' ile 'belirlenemez' sözcüklerini karıştırdıklarını anlayamadık." Tekrar öksürdü. "Ama sorunun asıl noktası bu değil. Asıl olan bizlerin geçmiş ve geleceği bilme ihtimalimizi elimizden alan belirsizlik ilkesinin aynı zamanda evrendeki bu inceliği de ortaya çıkarmasıdır. Sanki evren bize tarihin, zamanın en başından beri belirlenmiş olduğunu ama bizim bunu asla ispatlayamayacağımızı, asla emin olamayacağımızı söylüyor gibi. İşte incelik burada gizli. Bizler belirsizlik ilkesiyle her şeyin belirlenmiş olduğunu görsek de gerçek, belirlenemezdir. Evren sırrını işte böyle ustalıkla saklamaktadır."

Thomas Einstein'ın cümlesini tekrar okudu. "'Rab mahirdir ama zalim değildir. Doğa sırlarını sinsiliğinden değil, özündeki yüceliğinden dolayı saklar.'" Başını kaldırdı. "Tanrı'nın zalim olmadığını ve hile yapmadığını nerede söylüyor?"

"Bu sana sürekli söylediğim şey," diye cevap verdi Manuel Noronha. "Evren akıl almaz derecede karmaşık olduğu için sırlarını saklayabiliyor."

"Anladım," diye mırıldandı Thomas. "Yine de maddenin davranışının tespit edilememesi sadece atomların dünyasına ait, değil mi?"

Yaşlı matematikçi dudaklarını büktü. "Aslında bu ustalık her seviyede geçerlidir."

"Sadece kuantumun tayin edilemez olduğunu söylediğini zannediyordum?" diye sordu şaşıran Thomas.

"Biz de zamanında öyle zannederdik ama bu alanda yeni keşifler yapıldı."

"Ne gibi?"

Manuel Noronha dalgın gözlerle pencereden şehre baktı, parmaklıkların arasından gökyüzüne bakan kafesteki bir kuş gibi. "Meydana inip bir kahve içmeye ne dersin?"

Yirmi dört

Praça do Comércio ağır ağır uyanıyordu. Binaların beyaz cepheleri ve metal balkonları ışık altında pırıl pırıldı. Sadece eski São Tiago Romanesk Kilisesi farklı bir renge boyanmıştı; sıcak bir sarı renge. Parlak renkli kumaşları, yerel mavi porselenleri ve el yapımı mücevherleriyle tezgâhlar meydana canlılık katıyordu. Dışarıdaki kafelerin her biri birbirinden cazipti. Baba ve oğul bir masaya kuruldu, ayaklarını uzattı ve yüzlerini güneşe dönüp sıcağın tadını çıkarmaya başladılar.

Bir garson geldi ve ikisi de espresso siparişi verdi. Thomas yavaşça babasına döndü. "Biraz önce belirlenemezciliğin kuantum dünyasına uygulanamayacağını söyledin..."

"Doğru."

"Yanılıyor olabilirim ama bu daha önce söylediğin her şeyle çelişmiyor mu? İzafiyet teorisi ve klasik fiziki belirlenimci değil mi?"

"Öyleydiler ve öyleler."

"İkisi de maddenin tahmin edilebilir şekilde hareket ettiğini söyler..."

"Pek değil."

"Anlamadım. Benim dün duyduğuma göre eğer ben ayın konumunu, hızını ve doğrultusunu biliyorsam onun geçmiş ve gelecek tüm hareketlerini kesin olarak hesaplayabilirim. Bu tahmin edilebilirlik değil mi?"

"İşler pek öyle yürümüyor. Daha sonraki keşifler her şeyi değiştirdi."

"Ne gibi?"

Garson kahvelerini getirdi. Manuel Noronha dik oturdu ve bir yudum aldı, gözlerini mavi gökyüzünde süzülen beyaz bulutlara dikmişti. "Söylesene Thomas, neden hava durumunu kesin olarak bilemiyoruz?"

"Hımm?"

Yaşlı matematikçi yukarıyı işaret etti. "Neden TV'deki hava durumunda havanın açık olacağı söylenirken bizler bulutlandığını görüyoruz."

Thomas güldü. "Bilmiyorum. Bizim meteorologlar yaptığı işi bilmediği için mi?"

Manuel arkasına yaslandı ve yüzünü güneşe çevirdi. "Hayır," dedi. "Sorun denklemde yatıyor."

"Ne demek bu?"

"1961'de Edward Lorenz adında bir meteorolog bilgisayar başına geçip uzun vadeli hava tahmin raporlarını test etmeye başladı. Sıradışı hiçbir şeye denk gelmedi ve özel bir aralığı daha dikkatli incelemeye karar verdi. Küçük bir şeydi, önemsiz görünüyordu. Tüm bilgileri baştan girmek yerine ilkinin çıktısına baktı ve bir rakamı kaydetti." Manuel ceketinin cebinden bir kalem çıkardı ve masanın üzerine kâğıt bir mendil koydu. "Eğer doğru hatırlıyorsam... şuydu..."

Dört rakam yazdı.

0.506

"0.506," dedi yüksek sesle.

"Hafızan iyiymiş!" dedi Thomas.

"Matematikçiler genelde öyle olur," diyerek gülümsedi Manuel Noronha ve bardakları işaret etti. "Ardından Lorenz tıpkı bizim yaptığımız gibi kahve içmeye gitti ve bilgisayar hesapları yapmaya başladı. Geri döndüğünde gözlerine inanamadı. Yeni hava tahmini eskisinden tümüyle farklıydı. Tümüyle! Meraklanan Lorenz değişenin ne olduğunu bulmaya karar verdi." Manuel kalemini az önce yazmış olduğu dört rakamın üzerine vurdu. "Dikkatli bir incelemenin ardından kendi girdiği rakamın sadece dört basamaklı ve ilkinin daha fazla basamaklı olduğunu fark etti."

Rakamın tamamını yazdı.

0.506127

"İlk dizi buydu. Lorenz verideki hiçbir önemi yokmuş gibi görünen ufacık bir detayın bile tahmini tümden değiştirebildiğini anladı. Bu beklenmedik olay dünya üzerindeki hava tahminlerini tümden değiştirdi." Manuel dramatik bir ara verdi. "Lorenz kaosu keşfetmişti."

"Ne?"

"Kaos teorisi mevcut matematik modeller içerisinde en dikkat çekici olandır ve evrendeki pek çok davranışın açıklanmasına yardımcı olur. Kaotik sistemin temel fikrini formüle etmek kolaydır: Başlangıçtaki küçücük farklılıklar sonuçta büyük değişimler yaratır. Küçük sebep, büyük sonuç."

"Bir örnek ver."

Manuel Noronha gölgesi Praça do Comércio'nun üzerine düşen bir bulutu işaret etti. "Hava," dedi. "En ünlü örnek kelebek etkisidir. Coimbra'da bir kelebek kanat çırpsa kendi çevresindeki havanın

basıncını çok az değiştirir. Bu minik değişiklik hava molekülleri üzerinde domino etkisine neden olur, Kuzey Amerika'da fırtınaya yol açacak boyutlarda. Buna kelebek etkisi denir. Şimdi de dünya üzerindeki bütün kelebeklerin, bütün hayvanların, hareket eden ve nefes alan her şeyin etkisini düşün. Sonuçta ne olur?" Avuçlarını yukarı kaldırdı. "Öngörülemezlik."

"Bu da belirlenmezciliğe gider."

"Hayır!" dedi yaşlı matematikçi. "Öngörülemezlik belirlenmezciliğe değil, belirlenemezciliğe yol açar. Maddenin davranışları hâlâ belirlenimcidir. Davranışı belirlenimcidir, ama madde öyle bir şekilde düzenlenmiştir ki, uzun vadede davranışını öngörmek imkânsızdır. Kaotik sistemlerin davranışının nedensel ama görünüşlerinin rastgele olduğunu söyleyebilirsin."

"Hımm..." diye mırıldandı Thomas. "Eğer bu meteoroloji için geçerliyse sence diğer alanlara da uygulanabilir mi?"

"Kaos her yerdedir, Thomas. Her şeyde. Kuantum dünyasında bir parçacığın davranış şeklini kesin olarak bilemememizin nedeni onun kaotik olmasıdır. Davranışı belirlenimcidir ama ilk durumundaki dalgalanmalar o kadar küçüktür ki, nasıl bir etkisi olacaklarını tespit edemeyiz. Bu yüzden pratik nedenlerle kuantum dünyası belirlenmezci kabul edilir, aslında mikro parçacıklar belirlenimci davranırlar ama biz bunu belirleyemeyiz. Sanırım bunun bir nedeni de belirsizlik ilkesinde de ortaya konulduğu gibi gözlemcinin varlığıdır, diğer taraftan belirlenemezcilik kaotik sistemlerin yapısında da bulunur."

"Tamam, ama ancak çok küçük şeylerde olur, atom ve molekül gibi..."

"Yanılıyorsun," dedi Manuel. "Kaos her yerdedir. Öngörülebilir gibi davrandığı zannedilen güneş sistemi bile aslında kaotik bir sistemdir. Bunun farkına varamıyoruz çünkü bizim şahit olduğumuz hareketler çok yavaştır ama güneş sistemi de kaotiktir. Örneğin bir bilgisayar hesabında dünyanın, güneşin etrafında dönmeye asıl

yerinden yüz metre kadar farklı bir yerde başlasa yüz milyon yıl sonra asıl rotasından kırk milyon kilometre uzakta olacağı ortaya çıkmıştır. Küçük sebep, büyük sonuç."

"Gerçekten de."

"Kaos hayatlarımıza yön verir. Düşün ki, arabana binip yola çıkmadan önce paltonun ucunun kapıya sıkıştığını gördün. Ne yaparsın? Kapıyı açar, paltonu çeker, kapıyı kapatır ve devam edersin. Bu süreçte beş saniye kaybettin. Köşeye geldiğinde bir kamyonla çarpıştın. Sonuç: Hayatın boyunca belden aşağı felçli yaşamak zorunda kaldın. Şimdi de paltonun ucunun kapıya sıkışmadığını düşün. O zaman ne olur? Hemen yola çıkıp köşeye beş saniye önce varırsın, değil mi? Kamyonun geldiğini görür, geçmesini bekler ve yoluna devam edersin. Kaos teorisi budur. Paltonun ucu kapıya sıkıştığı için tüm hayatını etkileyecek beş saniye kaybettin." Omuz silkti. "Küçük sebep, büyük sonuç."

"Hepsi bu kadar önemsiz bir şey yüzünden mi?"

"Evet. Ama unutma: Paltonun ucunu arabanın kapısına sıkıştıracağın önceden tayin edilmiştir. Bu, sabah yanlış paltoyu giydiğinde gerçekleşmişti. Yanlış paltoyu giydin çünkü yatağın ters tarafından kalktın. Yatağın ters tarafından kalktın çünkü yeterince uyuyamadın. Yeterince uyuyamadın çünkü geç yattın. Geç yattın çünkü çalışman gerekiyordu. Ve bir nedenden dolayı da çalışman gerekiyordu. Nedeni olan her şeyin bir sonucu olur ve bu da başka bir şeyin nedeni olur ve bu durum her şeyin belirlenimci olduğu ama belirlenemediği sonu gelmez bir zincir şeklinde devam edip gider. Kamyonun sürücüsü zamanında durabilirdi ama duramadı çünkü güzel bir kadın görünce dönüp ona bakmıştı. Kadın o sırada oradaydı çünkü geç kalmıştı. Geç kalmıştı çünkü erkek arkadaşı aramıştı. Erkek arkadaşı da bir nedenden dolayı aramıştı. Her şey bir sebep ve sonuçtur."

Düşüncelerini toparlamaya çalışan Thomas ellerini saçında gezdirdi. "Bir saniye," dedi. "Evrendeki tüm bilgiyi bir süper bilgisayara kaydettiğimizi düşün. O zaman geçmiş ve geleceği bilebilir miydik?"

"Evet. Laplace'in şeytanı uygulanırdı. Geçmiş ve gelecek zaten var; tüm kanunları bilirsek ve her şeyin aynı anda hızını, konumunu ve doğrultusunu kesin olarak tespit edebilirsek tüm geçmiş ve geleceği bilebiliriz."

"Yani teoride bu mümkün."

"Hayır, değil."

"Demek istediğin teoride mümkün ama pratikte değil," diye açıklık getirdi Thomas.

Manuel Noronha başını iki yana salladı. "Evrende bir sır daha var," dedi. "Teorik bir bakış açısından bile olsa evrenin mevcut durumu ile ilgili her şeyi bilmemiz imkânsız."

"Neden?"

"Evrenin yapısında bulunan diğer bir incelik yüzünden," dedi matematikçi. "Sonsuzluk."

Thomas'ın yüzü buruştu. "Sonsuzluk mu?"

"Evet. Zeno paradoksunu duydun mu?"

"Tabii ki."

"Anlat bana."

"Ne bu şimdi? Sınav mı?"

"Haydi, anlat!"

Thomas hafızasını yoklarken gözlerini kıstı. "Hımm... yani... eğer doğru hatırlıyorsam Akhilleus ile kaplumbağa arasındaki yarışın hikâyesiydi. Kaplumbağa önce başlar ama Akhilleus daha hızlı olduğu için kaplumbağayı geçeceğini düşünür. Zeno'ya göre Akhilleus asla kaplumbağaya yetişemez; çünkü aralarındaki mesafe sonsuz şekilde bölünebilir. Doğru mu?"

"Evet," diye onayladı yaşlı matematikçi. "Zeno paradoksu matematiğin sonsuzlukla olan sıkıntısını gösterir. 10 metre koşmak için

Akhilleus bu mesafenin yarısını koşmak zorundadır. Bu da yarıya bölünür, çıkan tekrar yarıya bölünür ve bu sonsuza kadar devam eder."

"İyi de baba, bununla neyi ispat etmeye çalışıyorsun?"

"Öngörülebilirlik söz konusu olduğunda sonsuzluğun başa çıkılamaz bir sorun kaynağı olduğunu göstermeye çalışıyorum." Tekrar gökyüzünü işaret etti. "Yeniden hava örneğine dönelim. Uzun vadeli hava tahminini imkânsız kılan birinci ve ikinci seviye etkenler vardır. İlki tümüyle pratiktir. Havayı etkileyen tüm etkenleri bilsem bile hepsini hesaba katmam gerekir: her hayvanın nefes alış verişini, her canlının hareketini, güneşteki hareketleri, volkanik patlamaları, dünya üzerindeki her arabadan çıkan egzoz dumanını ve her evin ya da fabrikanın tüten bacasını. Her şeyi! Dolayısıyla aynı anda tüm bu etkenleri dikkate almak imkânsızdır."

"Doğru."

"Ama ikinci seviye etkenler sonsuzluk sorunuyla ilgilidir. Örneğin dış değer bulabilmek için belli bir noktanın genel ısısını ölçtüğümüzü varsayalım. Burada, Coimbra'da bir termometrem var ve ona öğle vakti baktım. O da... artık neyse bana bir rakam verdi."

"70 Fahrenheit mesela."

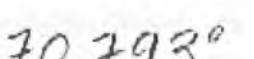
Manuel tekrar kalemini çıkardı ve aynı kâğıt mendilin üzerine yazdı.

70°

"Güzel," dedi matematikçi. "Aslında bu tam değildir, öyle değil mi? Aslında yuvarlak bir rakam verdim ama biz baştaki küçük farkların sonuçta büyük değişimlere neden olabileceğini biliyoruz. Bu durumda sıcaklığın mesela ondalık hanesindeki üç rakamını daha bilmem gerekmez mi?"

"Tamam, onları da ekle."

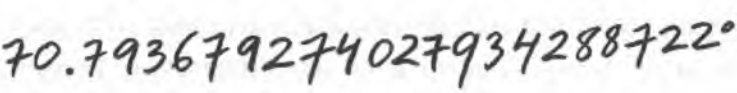
Manuel üç rakam daha yazdı.

"Ama... peki ya sonraki rakamlar ne olacak? Sence de onların bir önemi olmaz mı? Kaos teorisi önemlerinin olacağını söylüyor. Eğer öyleyse takip eden rakamları da koymak zorundayız çünkü ne kadar küçük olurlarsa olsunlar sonuçta büyük bir etkileri olacağını biliyoruz."

"Hımm."

Matematikçi diğer rakamları da ekledi.

"Ama bu da yetmez," dedi. "Bunları takip eden rakamlar da önemli olabilir." Gülümsedi. "Diğer bir deyişle ondalık hanesindeki rakamlar sonsuz sayıdadır. Ama bu mümkün değil, öyle değil mi? Ne kadar rakam kullanırsak kullanalım belli bir yerin ve zamanın sıcaklığını asla tam olarak bilemeyiz; çünkü sonlu sayılar kullanmak zorunda kalırız."

"Öyle."

"Sorun aslında bundan çok daha karmaşık," dedi Manuel Noronha elini masaya vurarak. "Bu masanın sıcaklığı bir metre ileriden daha farklı olabilir." Yan tarafı işaret etti. "O yüzden Coimbra'daki her yeri ölçmemiz gerekir, ki bu imkânsızdır. Tıpkı Zeno paradoksunda olduğu gibi her noktanın sonsuz şekilde bölünebileceğini ispat etmek kolaydır. İlk şartları bilebilmek için mevcut olan tüm noktalardaki

sıcaklıkları ölçmem gerekir. Fakat noktalar arasındaki mesafe ne kadar küçük olursa olsun yarıya bölünebileceği için hepsini ölçmem mümkün değildir. Aynı şey zaman için de geçerlidir. Bir saniye ile diğeri arasındaki fark sonsuz şekilde bölünebilir ve bir an ile diğeri arasındaki ısı da çok küçük değişimler olabileceği için bunların da ölçülmesi zorunlu hale gelir. Fakat zaman da sonsuz şekilde bölündüğü için böyle bir ölçüm imkânsızdır. Zeno paradoksunun mantığına göre bir metre ile tüm evren arasında aynı derecede mesafe ve bir saniye ile sonsuzluk arasında aynı oranda zaman vardır. Bu da evrenin diğer gizemli özelliklerinden birisidir."

"Anlıyorum..."

Manuel bardağını aldı ve espressonun kalanını içti. Derin bir nefes aldı, koltuğuna yayıldı ve gözlerini kapattı, güneşin sıcaklığının tadını çıkarıyordu. "Geçen gün sana Gödel'in eksiklik teoremlerinden bahsettiğimi hatırlıyorsun, değil mi?"

"Evet."

"Bakalım gerçekten de hatırlıyor musun," dedi. "Neydi onlar?"

Thomas sinirle başını iki yana salladı. "Baba! Bilmiyorum..."

Yaşlı matematikçi bir gözünü açıp ona baktı. "Hatırlamıyor musun?"

"Hayır!"

"Eksiklik teoremleri bir matematiksel sistemin asla kurallarını ispatlayamayacağını söyler."

"Ah, hatırladım."

"Bu yüzden çok önemlidir."

"Neden? Bunu özel yapan nedir?"

"Basit," dedi Manuel. "Eksiklik teoremleri evrenin diğer bir gizemli özelliğini ortaya çıkarmıştır. Bize insanların bilebileceği bazı şeyler olduğunu ama evren, bulmacanın son parçasını sakladığı için onları asla ispatlayamayacaklarını söyler. Gerçeğin çoğunu bilirsin,

evren bunu sana söyler, ama her şey öyle bir tasarlanmıştır ki, asla tam olarak öğrenemezsin. Şimdi anladın mı?"

"Evet."

Yaşlı matematikçi söylediklerini vurgulamak için elini açtı. "İşte!" dedi. "Belirsizlik ilkesi, kaotik sistemler ve eksiklik teoremleri evrenin akıl almaz inceliklerini ortaya koyuyor." Elini sallayarak gökyüzünü işaret etti. "Tüm kozmos matematiğe dayalıdır. Evrenin temel kanunları matematik denklemleri ve formülleriyle açıklanır, fizik kanunları bilgiyi işlemek için kullanılan algoritmalardır ve evrenin sırrı matematiğin dilinde kodlanmıştır. Her şey, her şeyle ilişkilidir, öyle görünmese bile. Ama bu kodu matematik bile tam olarak çözemez. Tüm özelliklerin içerisinde en gizemli olanı budur: evrenin nihai gerçeği saklayış şekli. Her şey belirlenimcidir ama aynı zamanda belirlenemezdir. Matematik evrenin dilidir ama şüphelerden oluşan bir gölgenin ötesinde onu ispatlamanın imkânı yoktur. Ne zaman bir şeyin sonuna varmayı başarsak garip bir sır perdesi gizemin son kısmını görmemizi engeller. İşte yaratıcının imzasını gizlediği yer burasıdır. Her şey öyle bir incelikle tasarlanmıştır ki, en derin sırların açığa çıkarılması mümkün değildir."

"Hımm."

"Evrenin sırları her zaman bir esrar perdesinin ardında olacaktır."

Yirmi beş

Amfi öğrenciyle kaynıyordu. Yerlerine oturuyorlar, kitaplarını çıkarıyorlar, birbirleriyle bakışıyorlardı. Fizik Bölümü'nün ilk katının tamamı heyecanlı bir uğultuyla kaplanmıştı: Bu dersin özel olacağı söylenmiş ve Coimbra Üniversitesi'nin diğer bölümlerinden de öğrenciler gelmişti. Uğultu hiç azalmıyordu, boş bir plajdaki okyanusun gürültüsü gibi, arada birkaç öksürük kuşların çığlığı gibi uğultudan kendisini sıyırmayı başarabiliyordu.

Kalabalığa karışmış olan Thomas gidip amfinin arkasına bir yere oturdu. Sınıfa bu noktadan bakmayalı, öğrencilerin yüzleri yerine enselerini görmeyeli uzun zaman olmuştu ama kafasını dinlemek istiyordu ve burası da bulabileceği en sakin yerdi. Yaş farkı kendisini belli ediyordu –nihayetinde o kırk iki yaşındayken çevresindeki herkes yirmili yaşlardaydı– ve acaba gelmekle iyi mi yaptım, diye düşünmeden edemedi. Çok sürmeden bunun iyi bir fikir olduğuna ikna oldu. Bu, Profesör Siza'nın bulunmadığı ilk dersti ve hiç kimse bunu kaçırmak istememişti.

Siza ortadan kaybolduğu için o dönem astrofizik dersi açılmamıştı ama bu böyle devam edemezdi; ders fizik bölümü için büyük önem taşıyordu. Siza'nın nerede olduğundan hâlâ kimsenin haberi

olmadığı için ikinci bir değişikliğe kadar derse onun asistanı Profesör Luís Rocha'nın devam etmesine karar verilmişti.

Thomas, Profesör Rocha ile tanışmak istemişti. Herkes matematik ve fizik fakültesinin, kibarca ifade etmek gerekirse, biraz garip bir yer olduğunu bilirdi ve Thomas, Luís Rocha'nın da çok farklı olmadığını duymuştu. Manuel Noronha ona, öğretim görevlisinin paranoyak olduğunu ve Profesör Siza kaybolduktan sonraki birkaç gün evinden dışarı çıkmadığını söylemişti.

Hocasının yerini almayı kabul ettiğine göre Rocha toparlanmış olmalıydı. Aslında bunun rahatlatıcı bir tarafı da vardı: Profesör Siza'nın asistanının onun vekili olarak derse devam kararı alması profesörün ani ve açıklanamaz kayboluşunun neden olduğu kara bulutların dağılmasını sağlayacaktı.

Thomas'ın gözünde ise bu ders onu tanışmak istediği kişiyle buluşturan bir araç olacaktı. Tarihçi, Profesör Siza'nın iş arkadaşıyla konuşmanın önemli olacağını düşünüyordu; hocasının nerede olabileceğine dair bir fikri olmasını beklemiyordu ama ona düşünceleri, araştırması ve projeleri hakkında bilgi verebilir ve bu bilgilerden de önemli ipuçları elde edebilirdi. Thomas başını salladı; evet, bu ilk derse gelmesi iyi olmuştu.

Saatine baktı. On biri on dört geçiyordu. Göründüğü kadarıyla burada da dersler Lizbon Üniversitesi'nde olduğu gibi geç başlıyordu. Boş kürsüye, tahtaya ve profesörün masasına baktı ve tekrar başını salladı. Evet, dedi kendi kendine tekrar, gelmekle iyi bir şey yaptın.

Geriye bir tek Luís Rocha'nın gelmesi kalmıştı.

Profesörün içeri girmesiyle amfi bir anda sessizleşti ve temkinli adımlarının sesleri daha da dikkat çekici bir hâl aldı. Birkaç saniye sonra uğultu yeniden başladı ama şimdi daha çok fısıltı şeklindeydi. Birdenbire öğrenciler, pencereye oturmuş yeni komşularını süzen, elbiselerini inceleyen, yüz ifadesine bakarak muhtemel zayıflıklarını

tespit etmeye çalışan cam kenarına oturmuş yaşlı kadınlara dönüşmüşlerdi sanki.

Luís Rocha uzun boylu ve bir zamanlar zayıf olduğu anlaşılan bir adamdı, koca göbeği bira ve şehrin en iyi restoranlarının güzel yemeklerine düşkün olduğunun göstergesiydi. Saçları önden seyrekleşmeye ve beyazlaşmaya başlamıştı. Pasif hatta ezik bir duruşu vardı ama Thomas tüm bunların bir numara olduğundan şüpheleniyordu.

Profesör masasına oturdu, notlarına baktı, sonra da ayağa kalkıp öğrencilerine döndü. Gözleri sınıfı taradı, yüzü gergin bir tikle seyirdi.

"Günaydın," dedi.

Ve koro şeklinde bir cevap geldi.

"Sizin de bildiğiniz gibi... bir süre... bizlerle olamayacak olan Profesör Siza'nın vekiliyim," diye kekeledi. "Bu dönemin ilk astrofizik dersi olduğu için iki önemli noktanın, Alfa ve Omega'nın üzerinden geçmenin yerinde bir fikir olacağını düşünüyorum. Denklem ve hesaplara sonra bakarız. Sizce nasıl?"

Öğrenciler umutlu bir bekleyişle sessizce oturdu. Onu cevapsız bırakmak istemeyen ön sıradaki iki kız başlarını sallayıp onaylayarak devam etmesi için onu teşvik ettiler.

"Tamam... Alfa ve Omega noktalarının ne olduğunu kim söyleyebilir?"

Rocha sadece ders verme konusunda acemi değil, diye geçirdi içinden Thomas, aynı zamanda da inatçıydı. Pedagojik bakış açısından doğru bir adım atmıştı ama mevcut durumda bu gereksiz bir riskti. Grup sessizce oturdu, belki Augusto Siza'ya saygılarından belki de öğrenciler Rocha'nın tecrübesizliğini sezmiş ve onun sınırlarını test etmek istemişlerdi ama o yine de ısrar etmişti.

Durum ne olursa olsun profesörün sorusu karşısında sınıftan çıt çıkmamıştı.

"Cevap?"

Yine sessizlik.

Ders kötü başlamıştı ve daha da kötüye gidiyordu ama Luís Rocha taviz vermedi ve sakalıyla bir öğrenciye işaret etti. "Alfa noktası nedir?"

Öğrenci doğruldu; gösteriyi sessizce izliyordu ve kendisine bir soru yöneleceği hiç aklına gelmemişti.

"Sanırım Yunan alfabesinin ilk harfi," dedi, verdiği cevaptan duyduğu gururla göğsü kabardı.

"İsmin ne?"

"Nelson Carniero."

"Nelson, bu dil ya da tarih dersi değil. Böyle bir cevap verdiğine göre bu dersten kalmayı hak ediyorsun."

Nelson kızardı ama Rocha onun tepkisini görmezden gelip sınıfın geri kalanına döndü.

"Dikkatle dinleyin," dedi. "İki tür öğrenciyi takip edeceğim. Düşünen, aktif, sorgulayan beyinler istiyorum, pasif süngerler değil. Anlaşıldı mı?" Derhâl sınıfın diğer ucundaki başka bir öğrenciyi işaret etti, aşırı kilolu genç bir adamı. "Astrofizikte Alfa noktası nedir?"

"Evrenin başlangıcıdır," diye cevap verdi çabucak, Nelson örneğinden ders almıştı.

"Ya Omega noktası?"

"Evrenin sonudur."

Luís Rocha ellerini ovuşturdu. Sınıfın arkasından izleyen Thomas yanıldığını kabul etmek zorunda kaldı; bu adam acemi değildi. Birkaç kelimeyle, bir öğrenciyi sınıfta bırakmakla tehdit ederek diğerlerini derse katılmaya teşvik etmiş, tüm grubun kendisine gelmesini sağlamıştı.

"Alfa ve Omega, başlangıç ve son, evrenin doğumu ve ölümüdür," dedi Profesör Rocha. "Bugünkü dersimizin konusu bunlar." Yana iki adım attı. "Şimdi de şunu sorayım, neden evrenin bir başlangıcı ve

sonu olmak zorunda? Evrenin sonsuz olmasına mani olan nedir? Sonsuz olamaz mı?"

Kimse cevap vermedi; hâlâ yeni metoda uyum sağlamaya çalışıyorlardı.

"Size soruyorum, cevap nedir?"

Luis Rocha'nın işaret ettiği bir öğrenci aniden utançtan kızardı.

"Şey, Profesör, ben... ben bilmiyorum."

"Yalnız değilsin, kimse bilmiyor," dedi Rocha. "Ama dikkate almaya değer bir varsayım var, öyle değil mi? Başlangıcı ve sonu olmayan, kadim ve baki, ebediyen devam eden bir evren; hep var olan ve olacak olan bir evren. Peki, sizce Kilise bu düşünceye, bu kavrama nasıl tepki verir?"

Tüm öğrencilerin yüzünde şüphe dolu bir ifade belirdi; bazıları profesörü doğru duyduklarından emin olamamıştı.

"Kilise mi?" dedi içlerinden birisi şaşkın şekilde. "Kilisenin bununla ne ilgisi var ki?"

"Hem çok hem hiç," diye cevap verdi Profesör Rocha. "Evrenin başlangıcı ve sonu sadece bilimsel bir soru değildir, aynı zamanda da teolojik bir sorudur. Temel bir soru olarak fiziğin sınırlarında durur ve hatta belki de tümüyle metafiziğin alanına girer. Yaratıldı mı, yaratılmadı mı?" soruyu cevapsız bıraktı. "İncil'e dayanan Kilise hep bir başlangıç ve sonun olduğunu savunmuştur, yaratılış ve kıyamet, Alfa ve Omega. Ama bir noktadan sonra bilim farklı sorular sormaya başladı. Kopernik, Galileo ve Newton'un keşiflerinin ardından bilim adamları sonsuz bir evrenin en muhtemel varsayım olacağına karar verdiler. Bunun bir nedeni yaratılışın kabulünün bir yaratıcının olmasını gerektirmesiydi. Yaratılış ortadan kalkarsa yaratıcıya da gerek kalmazdı. Diğer bir nedense evrenle ilgili gözlemlerimizin sürekli orada olmuş ve olacak fikriyle daha uyumlu görünen statik mekanizma ile ilgili belirtiler göstermesiydi. Öyleyse problem çözüldü, değil mi?" Bir cevap bekledi. Kimseden ses çıkmayınca masasına

döndü, notlarını aldı ve kapıya yöneldi. "Sizin için sorun çözüldüğüne göre artık derse devam etmenin bir anlamı yok. Eğer evren sonsuzsa, Alfa ve Omega zaten yoktur. Bu ders de bu iki noktayla ilgili olduğu için size hoşça kalın demekten başka çarem kalmıyor." El salladı. "Haftaya görüşürüz."

Öğrenciler hayretle ona bakakaldılar.

"Hoşça kalın," dedi Profesör Rocha son olarak.

"Gidiyor musunuz?" diye sordu genç bir kız hayretle.

"Evet," diye cevap verdi kapıda durarak. "Evrenin sonsuz olduğu fikri sizi tatmin etmiş görünüyor."

"Olmadığını ispat etmek mümkün mü?"

"İşte!" dedi Luís Rocha heyecanla, sanki nihayet derse devam etmesi için gereken şeyi duymuştu. "Bu ilginç bir fikir." Masasına geri döndü ve notlarını bıraktı. "Öyleyse ders bitmedi. Küçük bir detayı açıklığa kavuşturmamız gerekiyor. Evrenin sonsuz olmadığını ispatlamak mümkün mü? Bu soru aslında kritik bir meselenin kapısını açar: gözlemlerimizin teoriyle çelişmesi meselesi." Ellerini ovuşturdu. "Bu çelişkilerin ne olduğunu bilen var mı?"

Bilen varmış gibi görünmüyordu.

"Evet, ilk çelişki İncil'dedir. Fizikle alakası olduğu söylenemez ama böyle bir görüş varsa incelemekten de zarar gelmez. *Eski Ahit*'e göre Tanrı evreni bir ışık patlamasıyla yarattı. Yahudi, Hıristiyan ve İslam inancı hâlâ bu açıklamayı kabul etse de bilim bunu ciddi şekilde sorgulamıştır. Nihayetinde İncil bilimsel bir kitap değildir, değil mi? Daha önce de belirttiğim nedenlerle evrenin sonsuz olduğu en çok kabul görmüş varsayım olarak kalmıştır." Dramatik bir hareket yaptı. "Fakat on dokuzuncu yüzyılda yapılan çok önemli bir keşif, hatta bilim alanında yapılmış en büyük keşiflerden biri olduğunu söyleyebilirim, sonsuz evren görüşü üzerine gölge düşürdü." Sınıfı bir uçtan diğerine süzdü. "Neden bahsettiğimi bilen var mı?"

Kimseden çıt çıkmadı.

Luís Rocha bir kalem aldı ve tahtaya bir denklem yazdı.

"Bunun ne olduğunu bilen var mı?"

Öğrenciler tahtaya baktılar.

"Bu termodinamiğin ikinci kuralı, değil mi?" diye sordu gözlüklü ve dağınık saçlı genç bir çocuk, programdaki en parlak öğrencilerden biriydi.

"Kesinlikle!" dedi Luís Rocha heyecanla. "Termodinamiğin ikinci kuralı." Her bir ilgili parçayı işaret etti. "Üçgen, değişkeni simgeler; S, entropi demektir; hepinizin büyüktür işaretini ve sıfır rakamını bildiğinizi varsayıyorum. Bu denklem entropideki değişken ne olursa olsun sıfırdan büyük olacağını gösterir." Kalemini tahtaya vurdu ve sonra aynı öğrenciye hitap etti. "Bu formülü bulan kim?"

"Clausius. 1861'deydi yanılmıyorsam."

"Rudolf Julius Emanuel Clausius," dedi Profesör Rocha, konuya ilgisi belirgin şekilde artmıştı. "Clausius enerji korunumu kanununu daha önceden formüle etmiş ve evrendeki enerjinin sonsuz sabit olduğunu söylemişti; yok edilemez ve yaratılamazdı ancak dönüştürülebilirdi. Daha sonra entropi kavramının tüm enerji ve ısı türleri için de geçerli olduğunu söyledi, onun da sonsuz sabit olduğuna inanıyordu. Eğer evren sonsuz ise enerji ve entropi de sonsuz olmalıydı. Fakat ölçümlerine başladığı zaman büyük bir hayretle mekanik bir işlemde tüm ısının aktarılmadığını ve bir kısmının kaçarak verimsizliğe neden olduğunu gördü. Bunu kabul etmeye yanaşmayarak doğaya ve hatta insanlara baktı ve bu olgunun her yerde bulunabileceği kararına vardı. Delili kabul etmek zorundaydı. Entropi sabit değildi ve sürekli artıyordu. Sürekli. Böylece termodinamiğin ikinci kanunu ortaya çıktı. Clausius termal davranış vasıtasıyla bir kanunun

varlığını ispatladı ama entropi kavramı daha sonra tüm doğal olgulara tatbik edilmeye başlandı. Entropinin evrenin her köşesinde var olduğu görülmüştü." Öğrencilerine baktı. "Bu keşfin sonucu nedir?"

"Her şey yaşlanır," diye cevap verdi yıldız öğrenci.

"Doğru," dedi Rocha. "Termodinamiğin ikinci kuralı üç şeyi ispatlamıştır. İlk olarak eğer nesneler yaşlanıyorlarsa bir noktada ölmeleri de kaçınılmazdır. Bu entropi maksimuma eriştiğinde olur, yani evrenin her köşesinde ısı aynı olduğunda. Diğeri ise zamanın yönüdür. Evren belirlenimci ve tüm tarihi şimdiden mevcut olabilir ama evrim sürekli olarak geçmişten geleceğe doğru gider. Üçüncüsü de eğer her şey yaşlanıyorsa her şeyin genç olduğu bir zamanın da olması gerekir. Üstelik entropinin minimum olduğu bir zamanın bulunması da kaçınılmazdır: doğum anı." Dramatik bir ara verdi. "Clausius evrenin doğduğunu ispatlamıştır."

"Profesör, on dokuzuncu yüzyılda bile evrenin sonlu olduğunu bildiklerini mi söylüyorsunuz?"

"Evet. Termodinamiğin ikinci kanunu formüle edilip ispatlandığında bilim adamları sonsuz evren fikri ve geri alınamaz fizikî sürecin varlığının birbiriyle çeliştiğini gördüler. Evren, termodinamik bir dengeye doğru evrim geçiriyordu, o noktada her yer eşit sıcaklıkta olduğu için ne soğuk ne de sıcak bir yer olmayacaktı ve bu da tam entropi ya da maksimum düzensizlik demekti. Diğer bir deyişle evren tam bir düzen içinde başlayıp tam bir düzensizlik içinde sona erecek demektir. Bu keşifle açığa çıkan başka şeyler de vardır. Olber paradoksunu bilen var mı?"

Ses çıkmadı.

"Olber paradoksu gökyüzündeki karanlıkla ilgilidir. Eğer evren sonsuz ise geceleri karanlık olamazdı; gökyüzünün sonsuz sayıdaki yıldızından gelen ışıkla sürekli aydınlık olması gerekirdi. Ama karanlık mevcuttur ve bu paradoks ancak evrenin bir yaşı olduğu kabul edilerek çözülebilir. Bu şekilde bizler Dünya'nın sadece evrenin do-

guşundan beri kendisine ulaşacak zamanı olan ışıkları aldığını farz edebiliriz. Geceleri gökyüzünün karanlık olmasının tek izahı budur."

"Öyleyse gerçekten bir Alfa noktası var, öyle mi?" diye sordu bir öğrenci.

"Öyle. Ama çekimle alakalı bir sorun hâlâ çözülemedi. Bilim adamları evrenin sonsuz olmasının yanında statik de olduğunu düşünüyorlardı. Newton fiziği tümüyle bu varsayım üzerine kuruludur. Fakat Newton bile kendi yerçekimi kanununun kaçınılmaz sonucunun ne olacağını biliyordu, eğer madde maddeyi çekiyorsa tüm evrenin tek bir devasa kütle halinde bir araya gelmesi gerekirdi. Madde maddeyi çeker. Yine de durumun sadece bundan ibaret olmadığını anlamak için başımızı kaldırıp gökyüzüne bakmamız bile yeter, değil mi? Madde dağınık halde. Peki, bu olgu nasıl açıklanabilir?"

"Sonsuzluk kavramına dönen kişi Newton, değil miydi?"

"Evet. Newton evrenin sonsuz olmasının maddenin toplanmasını önleyen şey olduğunu söyler. Ama asıl cevabı Hubble verdi."

"Teleskop mu, astronom mu?"

"Astronom. 1920'de Edwin Hubble, Samanyolu'nun ötesinde de galaksiler olduğunu söyledi. Yaydıkları ışığın spektrumunu ölçmeye kalktığında hepsinin bizden uzaklaşmakta olduklarını fark etti. Dahası bir galaksi ne kadar uzaksa o kadar daha hızlı uzaklaşıyordu. Böylece neden evrenin tek bir büyük kütle haline gelmediğini anladı: evren sürekli olarak genişliyordu." Profesör Rocha kürsünün ortasında durdu ve sınıfa baktı. "Peki, öyleyse bu keşfin Alfa noktasıyla ne ilgisi olduğunu söyler misiniz?"

"Basit," dedi parlak genç öğrenci, oturduğu yerde kımıldanarak. "Evrendeki tüm maddeler uzaklaşıp yayılıyorlar; çünkü bir zamanlar hepsi temas halindeydi."

"Kesinlikle. Evrenin genişlediğinin keşfi bir zamanlar her şeyin bitişik olduğu ve tüm yönlerde dışarı doğru uzaklaştıkları anlamına gelmektedir. Bilim adamları bunun, dinamik evren kavramını da

içeren, genel izafiyet teorisine uyduğunu gördüler. 1920'lerde ise Georges Lemaître adında bir rahip ve bilim adamı yeni bir fikirle ortaya çıktı."

Luís Rocha tahtaya döndü ve iki kelime yazdı.

"Büyük Patlama," dedi ve tekrar yüzünü öğrencilere döndü. "Lemaître evrenin muazzam büyüklükte bir ilk patlamayla var olduğunu söylüyordu. Fikir sıradışıydı ve bir anda sonsuz ve statik evren fikrinin neden olduğu tüm sorunları çözmüştü. Büyük Patlama termodinamiğin ikinci kuralına da uyuyordu, Olber paradoksunu çözmüştü, Newton'un çekim kanunuyla belirtilen evrenin mevcut yapısını açıklıyordu ve Einstein'ın izafiyet teorisiyle de ters düşmüyordu. Evren büyük ve ani bir patlamayla var olmuştu; gerçi patlamadan ziyade genişleme daha doğru bir terim olacaktır."

"Profesör, patlamadan önce ne vardı?" diye sordu kitap kurdu genç bir kız. "Sadece boşluk mu?"

"Öncesi yok. Evren, Büyük Patlama'yla başladı."

Kız ona baktı, şaşırmıştı. "Ama... yani ondan önce ne vardı? Bir şey olması gerek, değil mi?"

"Ben de bunu söylüyorum," diye üsteledi Luís Rocha. "Öncesi yok. Koca bir boşluktan oluşan ve zamanla dolmaya başlayan bir uzaydan bahsetmiyoruz. Büyük Patlama uzayın bile var olmadığını gösteriyor. Anlamıyor musunuz, uzay bu patlamayla var oldu. İzafiyet teorisi de zaman ve mekânın bir madalyonun iki yüzü olduğunu söylüyor, değil mi? Eğer durum buysa bunun mantıklı tek bir sonucu olabilir: Eğer uzay Büyük Patlama'yla meydana geldiyse, zaman da öyle meydana gelmiştir. Zaman var olmadığı için de 'öncesi' diye bir şey yoktur. Zaman mekânla, mekân da Büyük Patlama'yla başlamıştır. Bunun

ilerisinde ne var diye sormak Kuzey Kutbu'nun kuzeyinde ne var diye sormak gibi bir şeydir. Anlamsızdır. Anladınız mı?"

Öğrenciler gözlerini kısmış dinliyorlardı, kız başını salladı ama fikri tam olarak idrak edemediği açıktı.

"Tüm teorinin en karmaşık kısmı o ilk ânla alakalıdır," diye açıkladı Profesör Rocha, söylediği şeyin kolay sindirilen bir şey olmadığının bilincindeydi. "Buna 'eşsizlik' denir. Evrenin tek bir sonsuz şekilde küçük enerji noktası haline gelecek kadar sıkıştırıldığı ve ani bir patlamanın mekân, zaman ve fizik kanunlarını yarattığı düşünülmektedir."

"Peki, patlamaya neden olan nedir?" diye sordu yıldız öğrenci, detayları gözden kaçırmıyordu.

Luís Rocha'nın yüzündeki tik tekrar belirdi. Tüm teorinin en karışık ve açıklaması en zor noktası buydu; sadece açıklama mantığa aykırı olduğu için değil, aynı zamanda bilim adamlarının kafası da bu konuda karışık olduğu için.

"Burası sıradan mekanizmaların geçerli olmadığı bir alandır," diye cevap verdi.

"Geçerli olmamakla neyi kastediyorsunuz?" diye üsteledi öğrenci. "Bir nedeni olmadığını mı söylemeye çalışıyorsunuz, Profesör?"

"Özünde. Bakın garip geldiğini biliyorum ama nasıl fikir yürüttüğüme dikkat edin. Olan her şeyin bir nedeni vardır ve buna bağlı olarak da her şeyin sonucu bir diğerinin nedenidir, değil mi?" Birkaçı kafasını salladı; bu fizikteki genel bir bilgiydi. "Pekâlâ, sebep-sonuç ilişkisi bir kronoloji gerektirir, değil mi? Önce sebep, ardından da sonuç." Söyleyeceği şeyi vurgulamak için elini kaldırdı. "Bu noktaya çok dikkat edin. Eğer o sonsuz derecede küçük enerji noktasında zaman mevcut değilse nasıl bir olay diğerinin nedeni olabilir? Önce ya da sonra yok ki. Birbirinden önce ya da sonra olmadığından ne sebep ne de sonuç mevcuttur."

"Profesör, siz de bu açıklamanın yeterince tatmin edici olmadığını görmüyor musunuz?" diye sordu aynı öğrenci.

"Ne katılıyorum ne de karşı çıkıyorum. Sadece bugün sahip olduğumuz bilgiyle Büyük Patlama'yı açıklamaya çalışıyorum. İşin aslı baştaki eşsizlik meselesi haricinde bu teorinin evrenin sonsuz olduğu varsayımının sahip olduğu tüm sorunları çözmesidir. Ortaya çıkan en ilginç teorilerden birisi de kalıcı evren teorisiydi ve düşük-entropi maddesinin sürekli olarak yaratılmakta olduğu fikrine dayalıydı. Tüm madde ilk Büyük Patlama'yla ortaya çıktıktan sonra da zaman içinde diğer küçük patlamalarla ortaya çıkmaya devam etmekte ve maksimum entropiye ulaştığı için ölen maddelerin neden olduğu açık bu şekilde kapatılmaktadır. Eğer durum buysa, evren sonsuz olabilirdi. Bilim bu seçeneği ciddi olarak ele aldı ve uzunca bir süre kalıcı evren teorisi Büyük Patlama'nın alternatifi olarak görüldü."

"Peki, ne değişti?"

"Büyük Patlama'daki bir tahmin. Bilim adamları eğer bu ilk Büyük Patlama olduysa o zaman bu ilk patlamanın bir yankısı olması gerektiğini düşündüler. Bu 1948 yılında öne sürüldü ve ısısının da yaklaşık 5 Kelvin ya da mutlak sıfırın beş derece fazlası olması gerektiği düşünüldü. Peki, bir yankı var mıydı?" Rocha abartılı bir omuz silkmeyle ellerini havaya kaldırdı. "Ne kadar aradılarsa da bir şey bulamadılar. Sonunda 1965'te iki Amerikalı bilim adamı New Jersey'deki büyük haberleşme antenlerini kullanarak bir deney yaptı ve buhar düdüğüne benzeyen rahatsız edici bir arka plan sesi tespit etti. Sanki her taraftan geliyormuş gibi duyulan korkunç bir sesti bu. Anteni farklı yönlere, yıldızlara, galaksilere, boşluğa, uzak nebulalara çevirdiler ama gürültü devam etti. Bu sesten kurtulmak için bir yıl uğraştılar. Kabloları kontrol ettiler, hasar var mı diye baktılar, ellerinden gelen her şeyi yaptıkları halde bu rahatsız edici sorunun kaynağını bir türlü bulamadılar. Yapacak başka bir şeyleri kalmayınca Princeton'dan bir bilim adamıyla temasa geçtiler. Olanları anlatıp

bir açıklama istediler. Tek bir cevap geldi. Bu, Büyük Patlama'nın yankısıydı."

"Yankıyla neyi kastediyorsunuz?" diye sordu parlak öğrenci. "Bildiğim kadarıyla uzayda ses yoktur."

"Lafın gelişi tabii ki. Tespit ettikleri şey bize ulaşan en eski ışıktı, zamanın mikrodalgaya dönüştürdüğü ışık. Buna kozmik mikrodalga arka plan radyasyonu denir ve yapılan ısı ölçümleri sonucu 3 Kelvin olduğu tespit edilmiştir. 1948'de yapılan tahmine çok yakın." Rocha durdu. "Yayın olmayan bir TV kanalını açtığınız oldu mu hiç? Ne gördünüz?"

"Parazit."

"Gürültü. Ekranda dans eden küçük noktalar görür ve rahatsız edici bir *cırrrrrrrr* sesi duyarız, değil mi? Bunun yüzde biri söz konusu yankıdan kaynaklanır." Gülümsedi. "O yüzden TV izlerken doğru düzgün bir program yoksa boş bir kanalı açıp evrenin doğuşunu izleyebilirsiniz. İşte size *Reality Show*!"

"Peki, ilk patlama matematiksel olarak ispatlanabilir mi, Profesör?"

"Evet. Penrose ve Hawking, evrenin yaratıldığı aşırı şartlar altında yerçekiminin çekim gücüne sahip olması şartıyla, Büyük Patlama'nın kaçınılmaz olduğunu gösteren bir dizi teori geliştirdiler." Rocha tahtayı işaret etti. "O teorilere ileriki derslerde bakacağız."

"Profesör, Büyük Patlama'dan sonra ne olduğunu açıklar mısınız? Yıldızlar o zaman mı ortaya çıktı?"

"Her şey on ile yirmi milyar yıl önce gerçekleşti. Enerji bir noktada yoğunlaştı ve akıl almaz bir patlamayla genişledi."

Tahtaya döndü ve Einstein'ın ünlü denklemini yazdı.

$$E = mc^2$$

"Bu denkleme göre enerji kütleye eşittir, dolayısıyla enerji dönüşürken madde ortaya çıktı. Mekân ilk anda oluşup genişlemeye başladı. Mekân da zamanla ilişkili olduğu için mekânın ortaya çıkışı zamanın da ortaya çıkması demektir, ki o da derhâl genişlemeye başlamıştır. O anda süper bir güç doğmuş ve tüm kanunlar oluşmuştur. Isı inanılmaz derecede yüksekti, on milyonlarca derece. Bu süper güç farklı güçlere ayrılmaya başladı. İlk nükleer reaksiyonlar başlayarak hidrojen ve helyum gibi daha hafif elementleri ve lityum izlerini oluşturdu. Üç dakika içerisinde şu anda mevcut ya da şimdiye kadar mevcut olmuş olan tüm madde ortaya çıktı."

"Vücudumuzu oluşturan atomların geçmişi o tarihe mi dayanıyor?"

"Evet. Maddenin neredeyse tümü Büyük Patlama sırasındaki enerjiden oluştu. Bu da vücudumuzdaki tüm atomların pek çok yıldızdan geçtiğini ve bizden önceki farklı organizmaların parçası olduğunu gösterir. O kadar çok atomdan oluşuyoruz ki, her birimizde bizden çok önceleri yaşamış en azından bir milyon başka canlıya ait atom olduğu düşünülüyor." Profesör Luís Rocha kaşlarını kaldırdı. "Bu da demektir ki, şu anda bizim vücudumuzda bulunan atomlar bir zamanlar İbrahim'in, Musa'nın, İsa'nın, Buda'nın ve Muhammed'in vücudundaydı..."

Sınıftan bir uğultu yükseldi.

"Biz yine Büyük Patlama'ya geri dönelim," dedi Luís Rocha, sesinin şaşıran öğrencilerin mırıltılarını bastırmasına dikkat etti.

"İlk patlamadan sonra, evren otomatikman kendisini yapılar şeklinde düzenlemeye başladı, ilk anda yaratılan kanunlara bağlı olarak. Zaman içerisinde ısı kritik bir noktaya kadar düştü ve süper güç, dört farklı güce ayrıldı. Önce çekim kuvveti geldi, bunu baskın kuvvet izledi, sonra elektromanyetizma ve son olarak da zayıf kuvvet. Çekim kuvveti maddeyi yerel gruplara ayırdı. İlk yıldızlar iki yüz milyon yıl sonra parlamaya başladı. Gezegen sistemleri, galaksiler ve galaksi grupları doğdu. Gezegenler başta küçüktü, yıldızların etrafında

dönen, kendileri de küçük yıldızları andıran, parlak cisimlerdi. Bu cisimler tıpkı Dünya'da da olduğu gibi gittikçe soğuyup katılaştılar." Gülümsedi ve elini uzattı. "Ve işte şimdi de bu noktaya geldik."

"Profesör, gezegenlerin sonradan katılaşan küçük yıldızlar gibi olduğunu söylediniz. Buna göre günün birinde Güneş de mi katılaşacak?"

Rocha yüzünü buruşturdu. "Böyle bir düşünceyle sabahımı berbat etmeye niyetin yok, değil mi?"

Sınıf güldü.

"Peki, ama olacak olan bu mu?" diye üsteledi genç kız.

"Doğumdan bahsetmek her zaman için daha uygundur, sence de öyle değil mi? Yeni doğmuş bir bebeğe kim hayran olmaz?" Parmağını salladı. "Ama ölüme gelince... O başka bir hikâye. Yine de sorunun cevabı, evet. Güneş ölecek. Önce Dünya, daha sonra Güneş ölecek, sonra galaksi ve en sonunda da evren ölecek. Termodinamiğin ikinci kanununun kaçınılmaz sonudur bu: Evren tam entropiye doğru gidiyor." Teatral bir hareket yaptı. "Doğan her şey ölecek. Bu da bizi tekrar Alfa ve Omega noktalarına getiriyor."

"Evrenin sonuna."

"Doğru. Her şey iki seçeneğe işaret ediyor," tahtaya döndü ve bir şeyler yazdı.

1- Big Freeze

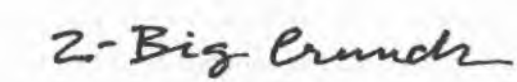
"Önce Büyük Donma denen şey olacak. Bu termodinamiğin ikinci kanununun ve evrenin genişlemeye devam etmesinin kaçınılmaz sonucudur. Entropi arttıkça ışık yavaş yavaş kaybolmaya başlar ve bu durum ısı her yerde eşit olup evreni donmuş bir galaksi mezarlığına çevirene kadar devam eder."

"Bu yarın olmayacak, değil mi?" diye şaka yaptı öğrencilerden birisi.

Kahkahalar yükseldi.

"Hayır. Hesaplara göre en yakın yüz milyar yıl sonra." Yüzünü buruşturdu. "Rakam çok büyük olduğu için bir şey ifade etmediğini biliyorum. İsterseniz biraz daha açıklık getireyim. Evrenin yüz yirmi yaşına geldiğinde ölecek bir adam olduğunu düşünün. Bu durumda güneş o on yaşındayken ortaya çıkmış olur ve şu anda da on beş yaşındadır, daha yüz beş yıllık ömrü kalmıştır. Fena sayılmaz, sizce de öyle değil mi?"

Öğrenciler de aynı fikirdeydiler ve Luís Rocha bir kez daha tahtaya döndü. "Evet, şimdi de Omega noktasının ikinci ihtimaline bakalım." Pürüzsüz beyaz yüzeye siyah mürekkeple bir şeyler daha yazdı.

"İkinci ihtimal Büyük Çöküş'tür," dedi kalabalığa. "Genişleme gittikçe yavaşlar ve durma noktasına gelir ve evren kendi içine çökmeye başlar." Ellerini birbirinden ayırdı, aralarındaki mesafeyi artırdı ve sonra tekrar birleştirdi. "Çekim kuvveti nedeniyle uzay, zaman ve madde tekrar sonsuz bir enerji noktası olacak şekilde birbirlerine yaklaşmaya başlar." Bir elini diğerinin içinde yumruk yaptı. "Büyük Çöküş'ün Büyük Patlama'nın tersi olduğunu söyleyebilirsiniz."

"Şişen ve sönen bir balon gibi mi?"

"Aynen ama buradaki sönmenin nedeni çekim kuvvetidir." Luís Rocha elini cebine atıp bir metal para çıkardı. "Tıpkı bu para gibi." Parayı havaya attı. Para bir iki metre yükselip tekrar eline düştü. "Gördünüz mü? Para yukarı çıktı, durdu ve tekrar başladığı yere geldi. Başta çekim kuvvetini yendi ama sonra ona mağlup oldu."

Diğer bir öğrenci elini kaldırdı ve Profesör Rocha başıyla ona konuşmasını işaret etti.

"Profesör, bu ihtimallerden hangisi daha muhtemeldir?"

Luís kalemini tahtaya vurdu.

"Astronomik gözlemleri düşünün. İlk olarak Büyük Çöküş evrende bizim görebildiğimizden daha fazla maddeye ihtiyaç duyar; evrende çekim gücü nedeniyle büzülmesine neden olacak miktarda madde yoktur. Bu sorunu çözebilmek için kara maddenin var olduğu ve doğal maddeyle etkileşimi çok az olduğundan gözle görülmediği iddia edilmiştir. Bu da evrenin en az yüzde doksanını ihtiva eder ve karmaşık bir meseledir. Eğer varsa bile evrenin genişlemesini durdurmaya yetecek kadar var mıdır?" Omuz silkti. "İkinci olarak evrenin genişlemesiyle ilgili yakın zamanda yapılan gözlemlerin ortaya çıkardığı gerçekleri göz ardı etmeyelim. 1998'de galaksilerin birbirlerinden uzaklaşma hızlarının arttığı tespit edildi. Tekrar söylüyorum, artıyor. Bunun nedeni de muhtemelen karanlık enerji adındaki yeni bir kuvvettir. Einstein onun varlığını tahmin etmiştir ve bu enerji çekim kuvvetiyle savaşabilecek güçtedir. Oysaki Büyük Çöküş genişlemenin yavaşlayıp durma noktasına gelmesi ve büzülmenin başlamasını gerektirmektedir. Eğer genişleme hızı artıyorsa bunun tek bir nedeni olabilir." Profesör Rocha amfiyi dikkatle süzdü. "Bu nedenin ne olduğunu bilen var mı?"

Yıldız öğrenci elini kaldırdı. "Evren, Büyük Donmaya doğru gidiyor."

Luís Rocha gülümsedi. "Bingo."

Yirmi altı

Amfiden çıkmak isteyen öğrenciler kapının önünde biriktiler, dar bir geçitten akan nehri andırıyorlardı. Thomas ön tarafa gidip bekledi. Luís Rocha notlarını toplarken bir yandan da soruları cevaplıyordu. Bu durum astrofizik profesörü, yanında hâlâ birkaç öğrenci olduğu halde, koridora çıkana kadar birkaç dakika sürdü. Thomas da peşlerinden dışarı çıktı; nihayet profesör yalnız kaldığında adımlarını hızlandırdı ve meslektaşına seslendi.

"Profesör Rocha?"

Luís Rocha döndü, yüzündeki ifade bu yabancıyı diğer bir öğrenci zannettiğini gösteriyordu. "Evet?"

Thomas elini uzattı. "Merhaba, ismim Thomas Noronha, Lizbon Üniversitesi'nde tarih hocasıyım. Babam Manuel Noronha burada matematik hocasıdır."

Rocha'nın yüzünde tanıdığını gösteren bir ifade belirdi. "Ah! Profesör Noronha! Babanızı gayet iyi tanıyorum." El sıkıştılar. "O nasıl?"

"Ne yazık ki pek iyi değil. Sağlığıyla ilgili sorunları var."

Astrofizik profesörü üzgün bir ifadeyle başını salladı. "Evet, gerçekten çok üzücü," dedi. "Sanki birisi Coimbra Üniversitesi'ne büyü

yapmış gibi. Önce Profesör Siza kayboldu, ardından da babanızın hastalığı nedeniyle ders veremeyeceğini duyduk." Çaresizce ellerini kaldırdı. "Üniversite en zeki iki beynini aynı anda kaybetti! Ne diyeyim bilmiyorum. Tam bir felaket!"

"Evet... gerçekten... ciddi bir sorun."

"Felaket," diye tekrarladı Luís.

Profesör Rocha gün ışığına çıktıklarında biraz kafası karışmış göründü ve dört bir yanına bakındı. Döndü ve az önce çıktıkları binaya baktı. Uzun ve dikdörtgen şeklinde olan Fizik Bölümü daha çok bir hastaneyi andırıyordu, her köşesindeki büyük taş heykeller ve Einstein'ın bisiklete binerken çekilmiş kocaman fotoğrafı haricinde.

"Ah, Tanrım!" diye mırıldandı fizikçi. "Özür dilerim. Biraz dikkatim dağıldı."

Geri döndüler ve üst kattaki fakülte ofislerine çıktılar. Luís Rocha'nın yanında yürüyen Thomas konuşmaya devam etti, Coimbra Üniversitesi'nin üzerine çöken kara bulutlardan bahsedildi ve sonunda konu ister istemez Portekiz'in eğitim sisteminin kötülüğüne geldi.

Profesör Rocha'nın dağınık ofisine girdiklerinde Thomas bu doğal arayı değerlendirip konuyu asıl istediği yere getirdi. "Dinleyin, Profesör, sizinle hassas bir konu hakkında konuşmaya geldim."

"Babanızla mı ilgili?"

"Hayır, hayır," dedi Thomas fizikçiye. "Sizin hocanızla ilgili."

Luís Rocha'nın yüzünde şaşkın bir ifade belirdi. "Profesör Siza mı?"

"Evet."

"O hocam olmaktan öteydi, o... benim ikinci babam gibiydi." Sesi titremeye başlamıştı ve yere bakıyordu. "Hâlâ nasıl birdenbire ortadan kaybolduğunu aklım almıyor."

"Benim konuşmak istediğim konu da tam olarak bu."

"Ne öğrenmek istiyorsunuz?"

"Onu bulmama yardım edecek herhangi bir şey."

Fizikçi garip bir ifadeyle Thomas'a baktı. "Onu bulmaya mı çalışıyorsunuz?"

"Evet, benden bu konuyu soruşturmam istendi."

"Suç Araştırma Ekibiyle mi görüştünüz?"

"Aslında... pek sayılmaz."

"Halk Güvenliği Polisi mi?"

"Hayır."

Luís Rocha'nın yüzünde şüphenin ilk izleri görünmeye başladı. "Kim öyleyse?"

"Eee... Uluslararası Polis Örgütü."

"Interpol mü?"

"Evet," diye yalan söyledi Thomas, Rocha'nın kuşkucu yapısı yüzünden buna mecbur kalmıştı. CIA'den bahsedemeyeceği için en mantıklı seçenek olarak Interpol kalıyordu. "Benden yardım etmem istendi."

"Neden Interpol?"

"Uluslararası çıkarlarla ilgili bir konu gibi görünüyor."

"Öyle mi? Neymiş bu çıkarlar?"

"Ne yazık ki bu konudan size bahsedemem. Sizin de takdir edeceğiniz gibi soruşturmayı güçleştirebilir."

Luís Rocha düşünceli bir halde yanağını kaşıdı. "Tarih profesörüyüm demiştiniz, değil mi?"

"Evet."

"Öyleyse Interpol neden sizin yardımınıza ihtiyaç duydu?"

"Ben kriptoloğum ve sonunda bizi Profesör Siza'ya götürebilecek bazı şifreli mesajlara sahibiz."

"Ah?" Bu duydukları Luís'nin fazlasıyla ilgisini çekmiş görünüyordu. "Ne mesajıymış bunlar?"

"Söyleyemem," diye cevap verdi Thomas. Tarihçi böyle bariz şekilde yalan söylemekten nefret ediyordu ve konuyu onu en çok ilgilendiren kısma getirdi. "Dinleyin, bana yardımcı olup olmayacağınızı öğrenmem gerekiyor."

"Şüphesiz!" dedi fizikçi. "Ne öğrenmek istiyorsunuz?"

"Profesör Siza hangi konu üzerinde çalışıyordu?"

Luís Rocha doğruldu, pencereden dışarı baktı ve derin bir nefes aldı. Masasına oturdu, notlarını bir dosyaya koydu ve onu da bir çekmeceye yerleştirdi. Sonra arkasına yaslanıp Thomas'a baktı. "Aç mısınız?"

Saat erken olduğundan Astoria Oteli'nin muhteşem restoranı hâlâ boştu. Yüksek pencerelerden süzülen güneş ışıkları ortamın güzelliğini bir kat daha artırıyordu. 1930'lardaki sayısız dans partileri nedeniyle aşınmış olan ahşap zeminin iyi bir cilalanmaya ihtiyacı vardı. Ihlamur ağaçları ve binanın önündeki caddenin arkasındaki Mondego Nehri ağır ağır akıyordu. Şehir de ona yakışır bir ağırlıkta hareket etmekteydi.

Belle Époque mobilyalar odaya farklı bir hava katmış, Thomas'ı yirminci yüzyılın başlarına götürmüştü. Buranın atmosferini severdi; bir tarihçi olarak geçmişin kokusunu içine çekmeye, tarihin onu tozlu kollarıyla sarmalamasını hissetmeye ve eski binaların içerisinde geçmişe yolculuk yapmaya ihtiyaç duyardı.

Ballı portakallı ördek *magret*[20] siparişi verdiler. Thomas belki de Coimbra'nın ünlü *chanfana*sından[21] yemeleri gerektiğini düşündü ama öğle yemeği için biraz ağır kaçardı.

"Evet, konumuza gelelim," dedi tarihçi kısa sohbet sona erdikten sonra "Profesör Siza ne üzerinde çalışıyordu?"

---

20 (Fr.) Ördek göğsü. (yay. n.)

21 Kırmızı şarapla pişirilen keçi-oğlak yahnisidir. (yay. n.)

Luís Rocha bir dilim ekmek aldı ve üzerine leziz görünümlü *pâté*den[22] sürdü.

"Profesör Noronha," dedi ve bir ısırık aldı, "Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* eserinin ikinci cildinin önsözünü okuduğunuzu varsayıyorum. Doğru mudur?"

Thomas'ın gözleri kocaman oldu. "Önsöz... üçüncü cildinin..."

"İkinci cilt," diye düzeltti Luís. "Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* eserinin ikinci cildinin önsözü."

"Yani... pek okuduğumu... söyleyemem," diye kekeledi. "Yani tabii ki kitabı okudum ama itiraf etmem gerekir ki, o cildi ve o önsözü okuduğumu pek hatırlayamadım."

"Peki, onun önemini biliyor musunuz?"

"Hiçbir fikrim yok."

Fizikçi bir dilim ekmek daha alıp yine üzerine pâté sürdü. Thomas, adama baktı ve Rocha'nın koca göbeğinden onun yemeye ne kadar düşkün olduğunu anladı.

"O önsözde Kant bilimin sınırlarını çizer," dedi Rocha çiğnerken. "Üç metafizik sorununu bilimin asla çözemeyeceğini söyler: Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük."

"Gerçekten mi?"

"Kant bilim adamlarının asla Tanrı'nın varlığını ispat edemeyeceğini, özgür iradeye sahip olup olmadığımızı ve ölümden sonra neler olduğunu kesin olarak bilemeyeceklerini söylemiştir. Ona göre bu sorular fiziğin değil, metafiziğin alanına girmektedir ve ispatlanamazlar."

Thomas düşünceli bir ifadeyle başını salladı. "Yeterince makul görünüyor."

---

22 Kaz ya da tavuk ciğerinden yapılan püre. (yay. n.)

"Çoğu ölümlüye göre öyle," dedi Luís Rocha. "Ama Profesör Siza'ya göre değil."

Tarihçi merakla meslektaşına baktı. "Sahi mi? Neden?"

"Çünkü Profesör Siza metafizik konuların bile ispatlanabileceğine inanırdı."

"Öyle mi?"

"Evet. Profesör Siza Tanrı'nın varlığını bilimsel olarak ispatlayabileceğimizi ve özgür irade ve ölümsüzlük sorunlarına da açıklık getirebileceğimizi düşünüyordu. Dahası tüm bunların ilişkili olduğuna inanırdı."

Thomas sandalyesinde öne doğru eğildi, az önce duyduklarını sindirmeye çalışıyordu. "Profesör Siza'nın çalışmalarının Tanrı'nın varlığının ispatıyla ilişkili olduğunu mu söylüyorsunuz?"

"Doğru."

Thomas elde ettiği bu yeni bilginin üzerine düşünürken bir süre sessizlik oldu. "Cehaletimi mazur görün," dedi, "ama Tanrının varlığını ispatlamak mümkün mü?"

"Kant'a göre hayır."

"Ama Profesör Siza'ya göre mümkün, öyle mi?"

"Çok doğru."

"Neden?"

"Bu tümüyle Tanrı'yı nasıl tasvir ettiğinize bağlı."

"Ne demek istiyorsunuz?"

Luís Rocha iç çekti. "Profesör Noronha, size göre Tanrı nedir?"

"Bilmiyorum... Yüce bir varlık. Yaratıcı."

"Pek iyi bir açıklama gibi gelmedi bana, ne dersiniz?"

"Haklısınız," Thomas gülerek aynı fikirde olduğunu gösterdi. "Peki, Tanrı nedir?"

"Evet, sormamız gereken ilk soru bu. 'Tanrı nedir?'" Luís Rocha ellerini açtı. "Eğer sakallı ve kalın sesli, dünyaya tepeden bakan ve bizlerin yaptığı ve düşündüğü her şeyi takip eden bir ihtiyar görmeyi bekliyorsak... O zaman böyle birinin varlığını ispat etmek için sanırım daha çok bekleriz. Böyle bir Tanrı yok; bu bizlerin algımızın ötesindeki bir şeyi hayalimizde canlandırmasına izin veren antropomorfik bir uydurmadır. Tanrı'yı babacan bir karakter haline getirdik çünkü bizleri koruyacak, kötülüklere karşı savunacak, güçlü kollarıyla bizi sarıp zor zamanlarımızda bizi teselli edecek, kabul edilemezi kabul etmemize ve anlaşılamazı anlamamıza ve korkularımızla yüzleşmemize yardımcı olacak birisine ihtiyacımız var. İşte bu kişi Tanrı." Tavanı işaret etti. "Yukarıda birisinin sürekli bizi gözlediğini varsayıyoruz, üzüldüğümüz zaman teselli bulmak için yalvaracağımız bizi kollayıp koruyan birisi... Bum! İşte al sana Tanrı!"

"Peki, eğer Tanrı yoksa biz burada neden bahsediyoruz?"

"Ben öyle demedim," diye düzeltti fizikçi.

"Demediniz mi?"

"Bizim hayal gücümüzün ürünü olan antropomorfik, Yahudi, Hıristiyan kültüründen aldığımız Tanrı'nın var olmadığını söyledim."

"Tamam," diye mırıldandı Thomas. "Yani İncil'den bildiğimiz Tanrı'nın var olmadığını söylüyorsunuz."

"İncil'in Tanrı'sı kimdir? İnancını ispatlaması için İbrahim'i oğlunu öldürmeye gönderen kişi mi? Âdem bir elma yedi diye tüm insanlığı suçlayan kişi mi? Zerre kadar aklı olan birisi böylesine zalim ve kibirli bir tanrıya inanır mı? Tabii ki böyle bir tanrı yok!"

"Peki, nasıl bir tanrı var?"

"Profesör Siza, Tanrı'nın çevremizdeki her şeyin içinde olduğuna inanırdı. Geleneksel manada üzerimizde duran bir varlık olarak değil de, her yerde hazır ve bilinmez, belki de ne iyi ne de kötü olan, zeki bir yaratıcı olarak, her adımda, her bakışta, her nefeste, hem

evrende hem her atomda varolan her şeyi kapsayan ve her şeye anlam veren bir yaratıcı."

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Peki, bu tanrının varlığını ispat etmenin mümkün olduğuna mı inanıyordu?"

"Evet."

"Ne zamandan beri?"

"Onu tanıdığımdan beri. Sanırım Princeton'dan da bu düşünceyle gelmiş."

"Peki, Tanrı'nın varlığını nasıl ispatlayacaktınız?"

Luís Rocha gülümsedi. "Ne yazık ki bunu Profesör Siza'ya sormanız gerekiyor."

"En azından şunu söyleyin, bu gerçekten mümkün mü?"

"Değişir."

"Neye göre?"

"Neyi delil olarak kabul ettiğinize göre."

"Bunu biraz daha açar mısınız?"

Fizikçi üçüncü *pâtéli* dilimini hazırladı. "Profesör Noronha, bilimsel metot nedir?"

"Sanırım tabiat hakkında bilgi toplama işlemidir."

"Bu bir tarifi," dedi Luís Rocha. "Ama bir tane daha var."

"Nedir?"

"Bilimsel metot insan ile doğanın konuşmasıdır. İnsan bilimsel metotları kullanarak doğa hakkında sorular sorar ve karşılığında cevaplar alır. Önemli olan soruların soruluş tarzı ve alınan cevapların nasıl değerlendirileceğidir. Her önüne gelen, doğaya soru sorup aldığı cevaplara bir anlam veremez. Eğitim gerektirir. Zekâ ve muhakeme yeteneğine sahip olmanız gerekir. Sayısız cevabın içinde yatan sırları ayıklamak için yeterince akıllı olmak zorundasınız. Ne demek istediğimi anladınız mı?"

"Evet."

"Demek istediğim Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu, soruların belirleniş tarzı ve bizim cevapları anlama kabiliyetimize bağlı olarak farklılık gösterecektir. Örneğin termodinamiğin ikinci kuralı doğaya ısıyla ilgili sorduğumuz sorulardan elde edilmiştir. Doğa cevap vermiş, bize enerjinin sıcaktan soğuğa gittiğini ve bunun asla tersinin olmadığını göstermiştir, yani enerji cisimler arasında nakledildiğinde sonuç her zaman bir kayıp olur." Kaşlarını kaldırdı. "Aynı şey Tanrı için de geçerli. Soracağımız soruları, onları nasıl formüle edeceğimizi ve daha sonra elde edeceğimiz cevapları nasıl izah edeceğimizi bilmek zorundayız. O nedenle Tanrı'nın varlığını ispattan bahsederken çok dikkatli olmamız gerekiyor. Eğer birileri bizden Tanrı'nın, bir elinde On Emir'i tutup diğer eliyle de beyaz sakalını sıvazlarken evrene göz kulak olduğunu gösteren bir görüntüsünü yayımlamamızı istiyorsa daha çok beklerler. Böyle bir Tanrı var olmadığı için böyle bir şey de söz konusu değildir. Ama doğaya sorulacak bazı sorulara doğanın vereceği bazı cevaplardan bahsediyorsak... o zaman başka."

"Peki, sormamız gereken sorular neler?"

"Bilmiyorum... mantıkla alakalı sorular olabilir."

Thomas başını iki yana salladı. "Pek anlamadım."

"Bugün derste anlattığım Büyük Patlama problemini ele alalım mesela."

"Tamam. Bunun konuyla ne ilgisi var?"

"Açık değil mi? Eğer Büyük Patlama varsa bu da evrenin yaratıldığını gösterir. Bu sence de çok ciddi sonuçları olacak bir kavram değil mi?"

"Ne gibi?"

"Yaratılma sorusu beraberinde yaratıcı problemini getirir. Yaratılanı kim yarattı?" Rocha göz kırptı. "Hımm?"

"Şey... Doğal nedenler olamaz mı?"

"Şüphesiz! Zaten doğal bir meseleden bahsediyoruz." Luís Rocha şakağına vurdu. "Kafayı çalıştırın, Profesör Noronha. Tanrı doğal bir meseledir. Doğaüstü şeyler, mucizeler, büyü falan... bunların hepsi deli saçması. Eğer Tanrı varsa doğanın bir parçasıdır. Tanrı evrendir. Anlamıyor musunuz? Yaratılma bir tür suni bir inşa ediş değildir, belli kanunlara ve evrenin sabit değerlerine itaat eden bir doğa olayıdır. Ama soru her zaman dönüp dolaşıp aynı noktaya gelir. Bu kanunları kim tasarladı? Evrene yaşam bahşeden bu tanrı kim?" Elini masaya vurdu. "Bunlar mantığın temel sorularıdır, Profesör Noronha. Yaratılış, yaratıcıyı gerektirir."

"Mantık vasıtasıyla Tanrı'nın varlığını ispat edebileceğimizi mi söylüyorsunuz?"

Luís Rocha yüzünü buruşturdu. "Hayır, öyle değil. Mantık bize delil değil, sadece ipucu sunar." Masanın üzerine eğildi. "Dinleyin, şunu anlamanız gerekir ki, eğer Tanrı mevcutsa sadece varlığının bir kısmını görmemize izin verip son delili son derece hassas bilinmezlerden oluşan bir örtü arkasında bizden gizliyor. Eksiklik teoremlerini duydunuz mu?"

"Evet."

"Bir mantıklı sistemin asla içerdiği tüm ifadeleri ispatlayamayacağını söyleyerek –bu ispatlanamaz ifadeler doğru olsa bile– derin mistik önemi olan bir mesajı da gün ışığına çıkarmış olursunuz. Sanki, eğer varsa, Tanrı bizlere 'ben kendimi matematikle ifade ederim; matematik benim lisanımdır ama bunun böyle olduğuna dair size delil sunacak değilim,'" der gibi. Rocha bir dilim ekmek daha aldı. "Bir de belirsizlik ilkesi var. O ilke de bize bir parçacığın aynı anda kesin konumunu ve hızını tespit edemeyeceğimizi söylüyor. Sanki Tanrı şöyle der gibi: 'Parçacıklar belirlenimci hareket eder; geçmişi ve geleceği tayin ettim ama size bunun kesin delilini vermem.'"

"Anlıyorum."

"Asla Tanrı'nın varlığına dair kesin bir delil elde edemeyeceğiz, tıpkı mantıklı bir sistemdeki ispat edilemez ifadelerin doğru olduğunu ya da parçacıkların belirlenimci davrandıklarını ispat edemeyeceğimiz gibi. Bizden gizlenen şey bu şeylerin işleyiş şekilleri değil, kesin ispatlarıdır."

"Peki, Tanrı'nın varlığını gösteren kesin işaretler nedir?"

"Mantık açısından en ilginç ve akla en yatkın iddia Platon ve Aristoteles tarafından ortaya atılmış, Aziz Aquinalı Thomas tarafından geliştirilmiş ve Leibniz tarafından da son şekli verilmiştir. Fikrin temelini formüle etmek zor değildir. Fizik ve günlük yaşamdaki tecrübelerimizle her şeyin bir sebebi ve sonucu olduğunu, bir olayın sonucunun diğerinin sebebi olarak bunun sonu gelmez bir şekilde devam ettiğini biliyoruz. Şimdi de geçmişte yaşanmış tüm olayların sebebine bakacağımızı varsayalım. Eğer evrenin bir başlangıcı varsa bu döngünün de bir başlangıcı olması şarttır, değil mi? Sonuçlardan geriye doğru giderek evrenin yaratıldığı ve bizim Büyük Patlama dediğimiz ana ulaşırız. Peki, buna neden olan neydi? Makineyi ne harekete geçirdi? Büyük Patlama'ya ne sebep oldu?"

Thomas arkasına yaslandı. "Sanırım bu soruya derste cevap verdiniz, değil mi? Zaman yaratılmamış olduğundan Büyük Patlama'dan önce ona neden olacak bir şeyin olmasının da mümkün olmadığını söylemiştiniz."

"Görüyorum ki iyi dinlemişsiniz," dedi fizikçi sırıtarak. "Bunu söyledim ama bunun nedeni sadece bilim adamlarının böylesine zor bir konunun etrafından dolanma çabasından başka bir şey değildir. Her şey Büyük Patlama'nın olduğuna işaret ediyor. Eğer olduysa bunun bir nedeni olmalı. Bu da bizi yine aynı noktaya getiriyor. İlk neden neydi? Ve ilk nedene ne sebep oldu?"

"Tanrı mı?"

Luís Rocha gülümsedi. "Muhtemelen," diye mırıldandı. "Eğer yakından bakarsak evrenin sonsuz olduğu görüşünün Tanrı'yı dışarıda

bıraktığını görürüz. Evren her zaman vardır; bir amacı yoktur ve nasılsa öyledir. Sonsuz evrende başlangıç ve son yoktur, sebep-sonuç ilişkisi de sonsuzdur. Ne ilk sebep ne de son sonuç vardır." Vurgu yapmak için durdu. "Ama yaratılma ilk nedeni gerektirir. Dahası eğer yaratılma varsa yaratıcının varlığını da kabul etmek zorundayız. O zaman da yine şu soruya geliyoruz. Makineyi kim çalıştırdı?"

"Cevap Tanrı olmalı."

"Tekrar söylüyorum, sadece tek bir ihtimal var. Bu mantıksal iddia bir ispat değil, sadece bir işarettir. Nihayetinde meseleyi açıklayacak ve bizim henüz bilmediğimiz bir tür mekanizma mevcut olabilir. Boşlukların Tanrı'sına sığınıp bir şekilde açıklanabilecek bir sorunun cevabını bulamadığımız her seferde onunla açıklamaya çalışmaktan kesinlikle kaçınmamız gerek. Bununla birlikte yaratılmanın yaratıcıyı gerektirdiği meselesine tekrar dikkatinizi çekiyorum ve neresinden bakarsak bakalım bu soru bizi her zaman yine bu kritik noktaya getirecektir." Başını iki yana salladı. "Diğer taraftan yaratılmanın onun işi olduğunu söyleyerek Tanrı'yı da denkleme dâhil edersek karşımıza sayısız yeni sorunlar çıkacaktır, değil mi?"

"Ne gibi?"

"İlk olarak eğer Büyük Patlama'dan önce zaman ve mekân yoktuysa, Tanrı neredeydi? Peki, Tanrı'nın nedenini nasıl tayin edeceğiz? Demek istediğim her şeyin bir nedeni varsa Tanrı'nın da bir nedeni olmalı."

"Yani o zaman ilk neden yok..."

"Olabilir. Kim bilir? Fizikçiler Büyük Patlama'yı bir eşsizlik olarak adlandırıyorlar. Tanrı'nın da Büyük Patlama gibi bir eşsizlik olduğunu söyleyebiliriz."

Thomas parmaklarını saçlarında gezdirdi. "İlginç bir konu ama sonu yok, öyle değil mi?"

"Ne yazık ki," diye onayladı Profesör Noronha. "Yok. Ama biraz daha ağırlığı olan başka bir iddia daha var. Filozoflar ona farklı isimler vermişler ama Profesör Siza ona kasıtlılık görüşü adını verdi."

"Kasıt mı?"

"Evet. Kasıt meselesi senin de bildiğin gibi açıklama söz konusu olduğunda tümüyle öznel bir konudur. Diğer bir deyişle birisi bir şeyi kasıtsız yapabilir ama dışarıdan biz onun kasıtlı olup olmadığını kesin olarak bilemeyiz. Onun kastıyla ilgili fikir yürütebiliriz ama kesin gerçeği ancak o eylemin faili bilebilir." Rocha, Thomas'a işaret etti. "Eğer şimdi bu masayı devirirsen ben bu hareketle ilgili bir yorumda bulunabilirim ama kasti olduğundan emin olamam. Kasten yapıp kazaymış gibi göstermeye çalışabilirsin. O nedenle senin gerçek niyetini senden başka kimse tam olarak bilemez; benim bu konuyla ilgili görüşüm her zaman için öznel olacaktır. Anladın mı?"

"Evet," dedi Thomas. "Peki, bunun konumuzla ilgisi nedir?"

"Şu soruya gelmek istedim: Yaratılmanın arkasındaki kasıt neydi?" Luís Rocha cevap bekler bir ifadeyle Thomas'a baktı.

"İşte milyon dolarlık bir soru," dedi tarihçi gülümseyerek. "Cevabı ne?"

"Keşke bilseydim," dedi Luís gülerek. "Doğru düzgün bir cevap almak istiyorsanız Profesör Siza'ya sormanız gerekecek."

"Kendisi burada olmadığına göre bunu yapmam biraz zor. Peki, sizce bu soruya cevap verebilecek birisi var mı?"

Fizikçi derin bir nefes aldı ve kelimelerini seçmeye özen gösterdi.

"Sanırım bu soruya olumlu bir cevap vermek çok zor ama yine de elimizde dikkat çekici ipuçları var."

"Ne gibi?"

"On dokuzuncu yüzyılda William Paley cüretkâr bir iddia ortaya attı." Luís Rocha yerdeki bir noktayı işaret etti. "Düşün ki yürüyerek şuraya geldim, bir çiçek gördüm. Ona baktım ve 'bu nasıl olmuş da

buraya gelmiş?' diye düşündüm ve kendi soruma çabucak kendim cevap verebilirim: Çiçek doğal bir şeydir. Bunun üzerine daha fazla düşünmeme gerek kalmaz. Ama çiçeğin yerine bir saat bulduğumu düşünün. Aynı cevabı verebilir miyim? Tabii ki hayır. Karmaşık mekanizmasını inceledikten sonra saatin zeki bir varlık tarafından belli bir amaç uğruna yapıldığını söyleyebilirim. Şimdi de soruma gelelim: Neden çiçek için verdiğim cevabın aynısını saat için veremem?"

Soru bir süre cevaplanmayı bekledi.

"Nereye varmak istediğinizi anladım," dedi Thomas.

"Saati meydana getirebilecek zeki bir türün üyesi olarak onun yaratılışının arkasında yatan niyeti görebiliyorum. Fakat ben çiçeği meydana getirebilecek bir türün üyesi değilim o nedenle de onun arkasında yatan niyeti kesin olarak anlayamıyorum. Bir niyet olduğunu varsayabilirim. Nihayetinde daha önce hiç saat görmemiş olan birisi de kolayca bunun zeki bir varlığın ürünü olduğuna hükmedebilir, değil mi?"

"Ama burada iki farklı şeyden bahsetmiyor muyuz?" diye itiraz etti Thomas.

"Ne gibi?"

"Bir saatin karmaşıklığı ile bir çiçeğin karmaşıklığını kıyaslayamayız."

Luís başını iki yana salladı. "Ancak çiçeğin saatten çok daha karmaşık olduğunu söyleyebiliriz." Fizikçi tüm restoranı kapsayacak bir işaret yaptı. "Çevrene bak." Gözleri etrafı taradı, gökyüzüne ve bitkilere baktı. "Evrenin ne kadar karmaşık olduğunu fark etmiyor musunuz? Güneş sisteminin işlemeye devam etmesi için nelerin gerekli olduğunu hiç düşündünüz mü? Ya da iki atomun birleşmesi veya yaşamın ortaya çıkması için?" Yolun ötesinde akmakta olan Mondego Nehri'nin tembel sularını işaret etti. "Ya da bir nehrin herhangi belirgin bir yönde akmasını sağlamak için? Sizce de basit

bir saatin mekanizmasından sonsuz derece daha karmaşık ve zekice değil mi?"

Thomas kımıldamadan durmuş Profesör Rocha'ya bakıyordu. "Yani... aslında..."

"Eğer zeki bir varlık belli bir amaçla küçük bir saat gibi basit bir şeyi yapabiliyorsa bir çiçek hakkında ne diyebiliriz? Evrenin tümü hakkında ne diyebiliriz? Daha önce hiç saat görmemiş birisi bile bunun zekice bir yaratım olduğunu anlayabiliyorsa neden biz de evrende şahit olduğumuz ihtişam ve zekâyla ilgili olarak aynı şekilde hüküm vermeyelim?"

"Anlıyorum."

"Kasıtlılık iddiasının temelinde yatan fikir budur. Eğer çevremizde gördüğümüz her şeyin bir amacı varsa ve bir zekâyı yansıtıyorsa neden bu yaratımın ardında da bir kasıt olduğunu kabul etmeyelim? Eğer nesneler tasarlanış şekilleriyle bir aklın ürünü olduklarını gösteriyorsa neden onların akıl sahibi birisi ya da bir şeyin ürünü olduklarını kabul etmeyelim?"

"Ama bu zekâ nerede?"

"Saati icat eden kişi nerede? Eğer yerde bir saat görürsem onu yapan kişiyle hiç tanışmayacağımı kabul etmekte zorlanmam. Ama bir an için bile bunun bir zekânın ürünü olduğundan şüphe etmem. Aynı şey evren için de geçerlidir. Onu yaratan zekâyı hiçbir zaman anlayamadım ama sadece etrafıma bakmam bile bunların aklın ürünü olan bir yaratım olduğunu anlamama yeterli oldu."

"Anlıyorum."

"Tabii eğer bu zekice bir yaratım ise –ve her şey böyle olduğuna işaret ediyor– onu doğru şekilde inceleyip inceleyemediğimiz sorusu da akla geliyor."

"Bu da ne demek?"

Luís Rocha kendisini işaret etti. "İnsanlara bakın. Yaşayan bir varlık nedir?"

"Bir bilgi yapısı," dedi Thomas, babasının kendisine öğrettiği şeyi söylemişti.

"Kesinlikle. Ama bu bilgi yapısı atomlardan oluşuyor, değil mi? Atomlar birleşerek molekülleri oluşturur. Moleküller birleşerek de hücreleri, hücreler birleşerek de organları oluşturur. Organlar bir araya gelerek de canlıyı meydana getirir. Ama bunu bilmemize rağmen canlı bir varlığın sadece atom, molekül ya da hücrelerin toplamından ibaret olduğunu söylemenin yanlışlığını siz de takdir edersiniz, değil mi? Yaşayan bir canlı trilyonlarca atom, milyarlarca molekül, milyonlarca hücreden oluşur ama bu bilgiyle sınırlı herhangi bir açıklama doğru olsa da sizce de yetersiz olmayacak mıdır?"

"Şüphesiz."

"Hayat iki seviyede ifade edilebilir. Biri indirgemecidir; atom, molekül, hücre ve hayatın tüm mekaniklerini ele alır. Diğeri ise semantiktir; hayat bir amaç doğrultusunda hareket eden bir bilgi yapısıdır, kendisini oluşturan bütün parçaların toplamından fazladır ve bütün her bir parçasının varlığından ve işleyişinden habersizdir. Zeki bir canlı olarak sizinle Tanrı'nın varlığını tartışırken semantik seviyede olabilirim ama o sırada sağ kolumdaki bir hücre indirgemeci seviyededir ve damarlardan oksijen almakla meşguldür. Semantik olan ben indirgemeci olan benin ne yaptığından habersizdir; çünkü ikisi iki farklı seviyededir." Rocha, Thomas'a baktı. "Nereye varmak istediğimi anlayabiliyor musunuz?"

"Evet."

"Demek istediğim bu iki seviye her şeyde mevcut olabilir. Örneğin *Moby-Dick*'i indirgemeci seviyede analiz edebilirim. Bir nüshasındaki mürekkebi, kullanılan kâğıt türünü, kâğıt ve mürekkebin nasıl üretildiğini, içlerinde karbon atomu olup olmadığını vs... Analiz edebileceğim sayısız indirgemeci bakış açısı bulunmaktadır. Ama bunların hiçbirisi gerçek anlamda *Moby-Dick*'in ne olduğunu bize

anlatamaz, değil mi? Onun ne olduğunu anlamak istiyorsam analizim indirgemeci olamaz." Gülümsedi. "Semantik olmak zorundadır."

"Anlamaya başladım."

"Aynı şey müzik için de geçerlidir. Beatles'ın *All You Need Is Love* şarkısını indirgemeci olarak analiz edebilirim. Ringo Starr'ın davullarını, John Lennon'ın tınısını ve Paul McCartney'nin vokal seslerini, George Harrison gitar çalarken hava moleküllerinde oluşan osilasyonu inceleyebilirim ama bunlardan hiçbiri gerçek manada bana bu şarkının ne olduğunu söyleyemez. Bunu anlayabilmek için semantik seviyede incelemem gerekir."

"Elbette."

"Sonuç olarak bir bilgisayardan farklı değil. Bir donanım bir de yazılım vardır. İndirgemeci seviye donanıma, semantik seviye ise yazılıma önem verir."

"Bu gayet açık."

"Öyleyse size bir soru sorayım."

"Buyurun."

"Üniversitede temel madde, bileşim, kuvvetler ve kanunları öğrenmeye çalışırken ne tür bir analiz yapıyordum?"

"Soruyu anladığımdan pek emin değilim..."

"İndirgemeci mi, yoksa semantik analizi mi kullandığımı soruyorum."

Thomas bir süre soruyu düşündü. "Eee... sanırım, indirgemeci."

Luís Rocha'nın ağzı kulaklarına vardı. "Bu da bizi bir sonraki soruya götürür: Evreni semantik olarak analiz etmek mümkün müdür? Eğer *Moby-Dick* ya da *All You Need Is Love*'ı semantik olarak inceleyebiliyorsam aynı şeyi evren gibi zengin, karmaşık ve zekice bir şeye de uygulayabilmem gerekmez mi?"

"Ne desem..."

"Eğer *Moby-Dick*'in bir baskısındaki kâğıt ve mürekkebi incelemek o kitabı incelemenin aşırı derecede kısıtlı indirgemeci bir yolu ise sadece atomları ve kuvvetleri ele alarak evreni anlamaya çalışmak neden yeterli olsun? Evrende de semantik olan şeyler yok mu? Atomların ötesinde bir mesaj bulunmuyor mu? Evrenin vazifesi nedir? Neden var olmuştur?" Profesör Rocha iç çekti. "Günümüzde fizik ve matematiğin sorunu bu. Bilim adamları olarak bizler hep evreni oluşturan kâğıt ve mürekkebe bakıyoruz. Peki, bu evrenin gerçekte ne olduğunu ortaya çıkarmaya yetecek mi? Onu da semantik seviyede incelememiz gerekmez mi? Müziğini dinleyip şiirini anlamaya ihtiyacımız yok mu? Belki de bizler evren dediğimizde sadece donanımı düşünüp en az onun kadar önemli olan yazılıma hiç dikkat etmiyoruz." Tekrar iç çekti. "Profesör Siza'nın yıllardır sürdürdüğü araştırmalara yön veren sorular bunlardı. O evrenin semantiğini anlamak istiyordu. Evrenin donanımını programlamakta kullanılan yazılımı bulmak istiyordu."

"Anladım," dedi Thomas. "Ama bunu nasıl bulabiliriz ki?"

"Profesör Siza'ya sormanız gerekir," diye cevap verdi Luís. "Ama sanırım cevabı, formüle edilmesi kolay başka bir soruya bağlı: Çevremizde gördüklerimiz, hem mikro hem de makrokozmosa ait olanlar, yaratılmış mıdır, yoksa zeki varlığın ta kendisi midir?"

"Ne?"

Fizikçi sol elini kaldırdı, avcunun içi Thomas'a bakıyordu. "Elime baktığımız zaman benim yarattığım bir şeyi mi yoksa benim bir parçamı mı görüyoruz?" Çevresine baktı. "Evrene baktığımız zaman Tanrı'nın yarattıklarına mı, yoksa Tanrı'nın bir parçasına mı bakıyoruz?"

"Sizce?"

"Bir fikrim yok. Ama Profesör Siza her şeyin Tanrı'nın bir parçası olduğunu düşünürdü. Eğer dediği doğruysa her şey teorisi muhtemelen Tanrı'nın tanımını da içerecektir."

"Sahi mi?"

"Fizikçilerin yapmaya çalıştığı şey ortaya her şeyi kapsayan bir teori çıkarmak değil mi? Gerçi ben bunun mümkün olduğunu düşünmüyorum."

"Neden?"

"Eksiklik teoremleri yüzünden. Onlar ve belirsizlik ilkesi bu çemberin asla tamamlanamayacağını gösteriyor. Her zaman evrenin bir bölümü gizli kalmaya devam edecek."

"Öyleyse neden hâlâ böyle bir teoriyi formüle etmeye uğraşıyorlar?"

"Çünkü herkes benimle aynı fikirde değil. Her şey teorisinin mümkün olduğunu düşünenler var. Hatta bazıları onun temel bir denklemini ortaya koymanın bile mümkün olduğuna inanıyorlar."

"Bu ne demek?"

"Bu matematiğin ve fiziğin nihai hedefidir: evreninin tüm yapısını kapsayacak bir denklem ortaya koymak."

"Bu mümkün mü?"

"Olabilir," diye cevap verdi Luís omuz silkerek. "Bildiğiniz gibi evrendeki kanun ve kuvvet bolluğunun nedeninin evrenin genel sıcaklığının düşük olduğu yönünde artan bir inanış var. Belli ısılarda kuvvetlerin birleştiği yönünde işaretler var. Örneğin uzun bir süre evrende dört temel kuvvet olduğu düşünüldü: çekim, elektromanyetizma, baskın kuvvet ve zayıf kuvvet. Ama daha sonra elektromanyetizma ve zayıf kuvvetin tek bir kuvvet olduğu anlaşıldı ve adına da elektro zayıf kuvvet denildi. Baskın kuvvetin de elektro zayıf kuvvetin başka bir yüzü olduğunu düşünenler de var. Eğer doğruysa tek bir kuvvet ortaya çıkarabilmek için bu üç kuvvete çekim kuvvetini eklememiz yeterli olacaktır. Çoğu fizikçi Büyük Patlama gerçekleştiğinde, o anki aşırı yüksek ısılarda, tüm kuvvetlerin birleşip süper bir kuvvet haline geldiğini ve bunun da tek bir matematiksel denklem ile ifade edilebileceğine inanmaktadır." Luís masanın üzerine eğildi. "Peki, süper kuvvetten bahsetmeye başladığımız zaman akla ilk ne gelir?"

"Tanrı mı?"

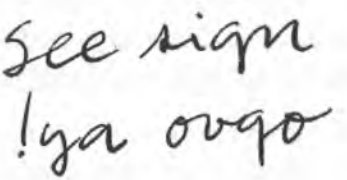
Fizikçi gülümsedi. "Bilim adamları ısı arttıkça, enerjinin birleştiğini ve karmaşık atom altı yapının dağılarak basit yapıları ortaya çıkardığını keşfettiler. Yüksek ısı altında kuvvetler basitleşip birleşerek süper kuvveti ortaya çıkarırlar. Bu şartlara bağlı olarak temel bir matematiksel denklem formüle etmek mümkündür. Maddenin tümünün yapısını ve davranışını açıklayabilir ve olan her şeyi tarif eder." Bir sihir numarasını henüz bitirmiş gibi ellerini açtı. "Böyle bir denklem evren için ana formül olurdu."

"Ana formül mü?"

"Evet," dedi Luís Rocha. "Bazıları buna Tanrı'nın Formülü diyor."

Yirmi yedi

Öğleden önceydi ve geçen saatler içerisinde belki de yirmi defa Thomas elindeki kâğıt parçasına bakıp şifreyi çözecek yeni bir strateji geliştirmeye çalışıyordu. Esrar perdesi aralanmayı reddediyordu ve on üç harf ve bir ünlem işareti artık kendisine gülüyormuş gibi geliyordu ona.

Başını iki yana salladı, tekrar probleme gömüldü. Her şifrenin altından bir başkası çıkıyordu ama ilk satırın ne olduğundan bile emin değildi. "İşarete bak," cümlesi Einstein'ın el yazmasında bıraktığı bir şeye işaret ediyor olmalıydı. Ama okuyamadığı için Thomas'ın bunu doğrulamasının imkânı yoktu. Orijinal metnin bir yerlerinde gizli bir işaret mi vardı?

Kriptolog tekrar başını iki yana salladı. Belgeye erişme imkânı olmadan başarması mümkün değildi. Ne kadar bakarsa baksın dö-

nüp dolaşıp gizli ipucunu bulabilmek için orijinal metni okuması gerektiği sonucuna varıyordu. Einstein'ın bahsettiği işareti bulmak için metne bakması zorunluydu. "İşarete bak." Ne işareti?

Thomas sandalyesinde arkasına yaslandı ve kalemini bıraktı. Pes ettiğini gösteren bir iç çekişle ilk satırı anlamaya çalışma gayretine son verdi. Belgeye sahip değildi ve o olmadan önünde duran bu iki kelimeyi anlamaya çalışmak için yapacağı her şey boşa gidecekti. Keyifsizce yerinden kalktı ve buzdolabından portakal suyu aldıktan sonra gelip mutfak masasına oturdu. Sabırsızlık onu içten içe kemiriyordu.

Tekrar kâğıda baktı ve dikkatini ikinci satıra verdi. Dışarıdan bir gözle mesajın bir yer değiştirme sistemiyle çözülmesi gerektiği görülüyordu. Orijinal harflerin yerine, önceden belirlenmiş bir koda bağlı olarak, başkalarının konduğu açıktı. Mesele Einstein'ın hangi kodu kullandığının bilinmemesiydi.

Thomas ikinci satırı birkaç kez okudu. Yer değiştirme sistemi kullanıldığına ikna olmuştu ve farklı varsayımları düşünmeye başladı. Mono alfabetik bir yer değiştirmeye bakıyor olabilirdi, ki bunu çözmek nispeten kolay olurdu. Ama iki ya da daha fazla şifre alfabesi kullanan polialfabetik bir yer değiştirme ise, işler fazlasıyla karışacaktı.

Bir grup harfin bütün olarak başka bir grup harfin yerini tuttuğu poligram yer değiştirme de olabilirdi. Ama şifre alfabesinin de şifreli olduğu parçalı yer değiştirmenin kullanılması hepsinden daha büyük bir felaket olurdu.

Kolay bir iş değildi. En doğal seçenek mono alfabetik yer değiştirme olarak görüldüğü için bu varsayım üzerinden hareket etmeye karar verdi. Eğer kullanılan sistem buysa, anahtarın büyük bir titizlikle seçilmiş olacağını biliyordu. Örneğin en eski şifre alfabelerinden biri olan Sezar alfabesi olabilirdi, Julius Sezar tarafından saray entrikaları ve askerî seferlerde kullanılmıştı. Thomas'ın tüm yapması gereken normal alfabenin başladığı yeri değiştirmek ve çözümü bulmaktı.

Az sonra kapı zili çaldı.

Graça Noronha o sırada oturma odasını temizliyordu, zili duyunca kapıya koştu. "İş hiç bitmiyor," diye söylendi, diyafonu açtı. "Evet?" Sessizlik. "Kim o?" Sessizlik. "Bir dakika lütfen." Oğluna baktı. "Profesör Rocha geldi. Seni aşağıda bekliyormuş."

"Ah," dedi Thomas. "Hemen geliyor de."

Bütün sabah süren ve bir yere varmayan bu bezdirici çalışmaya ara vermesi için bir bahane bulmanın sevinciyle Thomas kâğıdı katladı ve ceketini almaya gitti.

Bir çınar ağacının gölgesine park ettiler. Arabadan çıkarken Thomas duvarın arkasındaki küçük eve ve Dias da Silva Caddesi üzerindeki çalılara baktı. Davetkâr görünse de bir bahçıvana ihtiyaç duyduğu açıktı: Çimenler uzamış, yaya kaldırımı ve ilk basamağın bile üzerine çıkmıştı.

"Demek Profesör Siza'nın yaşadığı yer burası," dedi Thomas evin ön cephesine bakarken.

"Evet."

Tarihçi, meslektaşına baktı. "Buraya gelmek senin için zor oluyor mu?"

Luís Rocha eve baktı ve derin bir iç çekti. "Oluyor."

"Senden bu iyiliği istediğim için kusuruma bakma," dedi Thomas. "Ama olayın yaşandığı yeri görmenin önemli olacağını düşündüm."

Demir kapıdan geçip ön kapıya yürüdüler. Fizikçi anahtarını çıkarıp kilide soktu ve kapı klik sesiyle açılana kadar çevirdi. Thomas peşinden içeri gelmesini işaret etti.

Onları karşılayan tam bir sessizlik oldu. Küçük parkeli giriş bir yanda oturma odasına diğer yanda ise buzdolabının hafif uğultusunun duyulduğu mutfağa açılıyordu.

"Her şey normal görünüyor."

"Henüz ofisi görmedin de ondan," dedi Rocha, önlerindeki kısa girişten yürümeye başladı. "Beni takip et."

Diğer tarafta üç kapı vardı. Fizikçi, polis bandıyla kapatılmış olan soldakini açtı ve Thomas'a içeri bakmasını işaret etti.

"Vay," dedi tarihçi.

Thomas şahit olduğu karmaşadan gözlerini alamadı. "Bunu ilk bulan sen misin?"

"Evet," diye cevap verdi Luís. "Profesör Siza ve ben burada görüşecektik. Elektronların kütlelerindeki varsayımsal değişikliklerle ilgili bazı hesaplamalar yapacaktık. Birkaç gün önce derse gelmemişti ama ben pek önemsememiştim. Biraz unutkandı. Ama geldiğimde kapısının ardına kadar açık olduğunu gördüm. Bir terslik vardı. Seslendim. Cevap veren olmadı. Ofisine geldiğimde de işte bunu buldum," diyerek kâğıtlardan oluşan yığını işaret etti. "Derhâl polisi aradım."

"Tanrım," diye mırıldandı Thomas. "Peki, onlar ne yaptılar?"

"Başta pek bir şey yapmadılar. Odayı mühürleyip delil toplamaya başladılar. Sonra da Suç Soruşturma Ekibi birkaç kez geldi; Profesörün burada ne gizlediğini öğrenmek istediler. Değerli bir şey olup olmadığını sordular. Kabul etmem gerek ki, bazı soruları bana garip geldi ve beni rahatsız etmeye başladı."

"Ne gibi?"

"Profesör Siza'nın çok seyahat edip etmediğini ve Orta Doğulu tanıdıkları olup olmadığını sordular."

"Onlara ne söyledin?"

"Tabii ki konferans ve seminerlere giderdi. Diğer bilim adamlarıyla da görüşürdü, her araştırmacı bunu yapıyordur herhalde."

"Peki, Orta Doğulu tanıdığı var mıydı?"

Luís Rocha yüzünü buruşturdu. "Bilmiyorum ama olabilir. Çünkü çok fazla kişi tanırdı."

Thomas başını çevirdi ve dört bir yana dağılmış kitaplara baktı. Birisi sanki ne aradığını biliyormuş gibi her şeyi yere atmıştı. Thomas ne olduğunu biliyordu. Thomas Noronha, Frank Bellamy ve birkaç kişi daha biliyordu. Saldırganlar Hizbullah üyesiydi ve *Die Gottesformel*'i, bu odada bir yerde buldukları eski el yazmasını arıyorlardı.

Thomas'ın arkasında, Luís orta kapıyı açtı. "Ben tuvalete giriyorum," dedi fizikçi ve mavi beyaz parkeli yere girdi. "Sen keyfine bak."

Kapıyı kapattı.

Yalnız kalan Thomas tekrar ofise baktı, sonra da başını çevirdi. Üçüncü kapıya baktı, uzandı ve kapıyı açtı. Burası Profesör Siza'nın yatak odasıydı.

Merak eden Thomas loş odaya girip etrafına bakındı. Birkaç haftadır kapalı olduğundan ağır bir havası vardı, sanki dondurulmuştu ve tekrar canlanmayı bekler gibiydi. Perdeler kapalıydı ve ofisten çok farklı olarak huzur verici bir havası vardı; burada her şey düzenli ve yerli yerindeydi.

Mobilyaların üzerini ince bir toz tabakası kaplamıştı, sanki geçen zamanı bununla bile ölçmek mümkündü. Tarihçi bir çekmeceyi açınca çok sayıda mektup ve posta kartı gördü. Üsttekilerden birini alıp tarihine baktı. Yakın zamana aitti. Diğerlerine de bakmaya başladı. Çoğu fakülte işleriyle, yaklaşan sempozyumlarla, haberlerle, bibliyografik bilgilerle ve diğer akademik meselelerle ilgiliydi. Üç posta kartı daha vardı ve Thomas onlara da gelişigüzel baktı. İkisi ailesindendi, bir kadının el yazısıyla yazılmıştı ama üçüncüsü gözüne takıldı. Önüne ve arkasına baktı ve merakı artmaya başladı.

Kapı kolunun çevrilme sesini duyunca koridora doğru döndü. Luís tuvaletten çıkıyordu. Thomas üçüncü kartı ceketinin cebine sıkıştırıp olağan görünmeye çalıştı.

Tarihçi eve gidince yaptığı ilk iş cep telefonunu çıkarıp aramak oldu.

"Greg Sullivan," diye genizden bir ses geldi hattın diğer ucundan.

"Merhaba, Greg. Ben Thomas Noronha. Nasılsın?"

"Ah! Merhaba, Thomas. İyiyim ya sen?"

"Gayet iyi. Teşekkürler."

"Tahran'da biraz sıkıntı yaşadığını duydum."

"Pek kolay sayılmazdı."

"Ama yırtmayı başardın, değil mi? Tam bir profesyonelsin!"

"Pek öyle olduğumu söyleyemem..."

"Yapma. Çok geçmeden İngiliz aksanıyla da konuşmaya başlarsın. 'Noronha. Thomas Noronha.'" Kahkahayı patlattı. "James Bond halt etmiş!"

"Tamam. Bu kadar yeter."

"Dinle. Seninle gurur duyuyorum. Aferin sana!"

"Tamam, tamam." Thomas boğazını temizledi ve konuyu arama nedenine getirmeye çalıştı. "Greg senden bir iyilik istiyorum."

"Söylemen yeter."

"Langley'i arayıp Frank Bellamy'ye derhâl beni aramasını söylemeni istiyorum."

"Ne?"

"Frank Bellamy'yle görüşmem gerek. Çok acil."

Hattın diğer ucunda bir sessizlik oldu. "Dinle Thomas, Bay Bellamy öyle sıradan biri değildir," dedi Greg, sesinde saygılı bir ton hâkimdi. "O, CIA'de görev yapan bir direktördür. Oval Ofis'le dilediği zaman görüşebilir. İnsanlar onunla konuşmayı talep edemezler. Seninle ne zaman konuşacağına o karar verir."

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Ama şunu da unutma kendisi ne kadar önemli olsa da benimle konuşmak için kalkıp Lizbon'a geldi ve başka zamanlarda da iki kez aradı çünkü teşkilat için büyük önem arz eden bir projenin parçasıyım. Ona söyleyeceğim bir şeyin olduğunu duyar duymaz beni arayacağından eminim."

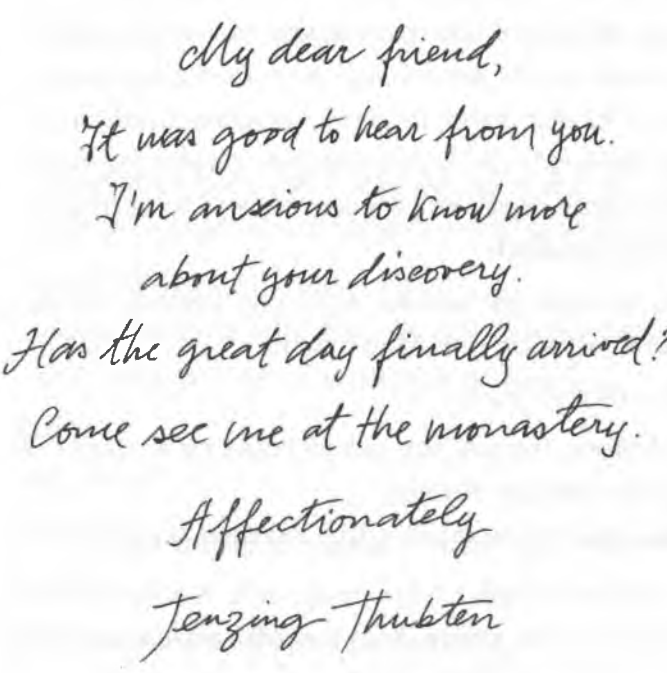
Hattın diğer ucunda yine sessizlik. "Bildirecek bir şeyin mi var?"

"Evet."

Greg iç çekti. "Peki, Thomas. Umarım ne yaptığını biliyorsundur. Ray Bellamy dalga geçilecek bir adam değildir." Tereddüt etmişti, sanki ona bu densizliğinden geri adım atması için son bir şans verir gibiydi. "Gerçekten Langley'i aramamı istediğinden emin misin?"

"Haydi, ara."

Thomas, Profesör Siza'nın yatak odasından aldığı posta kartını çıkardı ve dikkatle inceledi. Gönderenin adresi boştu, sanki bu bilginin yazılmasına gerek yok gibiydi. Sadece el yazısı, net ve düzgün, kısa bir mesaj vardı, sanki estetik de en az yazılanlar kadar önemli gibiydi.

"Sevgili dostum,

Senden haber aldığıma çok sevindim.

Keşfin hakkında daha fazla şey öğrenmek için sabırsızlanıyorum.

Büyük gün sonunda geldi mi?

Manastıra gelip beni gör.

Sevgilerimle."

Tenzing Thubten

Tarihçi bu satırları tekrar tekrar okudu. Mesaj sır perdesinin bir ucunu aralıyordu ama asıl bölümü hâlâ gizemini korumaya devam etmekteydi. Tenzing Thubten de kimdi? Profesör Siza'ya sevgili dostum diye hitap ettiğine göre birbirlerini iyi tanıyor olmalıydılar. Ama nereden? Thubten ondan haber aldığına sevindiğine göre Profesör Siza onunla temasa geçmek için önce davranmış olmalıydı. Kartı gönderen keşiften haber alabilmek için sabırsızlandığına göre Siza ona ne olduğundan bahsetmiş olmalıydı. Thubten büyük günün gelip gelmediğini merak ettiğine göre bu keşif bir süredir heyecanla bekleniyor olmalıydı.

Bu ne biçim bir bulmaca böyle, diye düşündü Thomas posta kartındaki her satırı inceledikten sonra.

Cep telefonu çaldı.

"Merhaba, Thomas," diye tanıdık boğuk bir ses duydu. "Benimle konuşmak istediğini duydum."

"Merhaba, Bay Bellamy. Langley'de havalar nasıl?"

"Langley'de değilim," diye cevap verdi. "Gizli bir yere giden bir uçaktayım. Bu hat güvenli değil o yüzden söyleyeceklerine dikkat etmek zorundasın. Anladın mı?"

"Evet."

"Peki, benimle acilen konuşmak istediğin şey ne?"

Thomas farkında bile olmadan oturduğu yerde doğruldu, hazır ola geçen bir asker gibi. "Bay Bellamy, sanırım sonunda belgenin ne hakkında olduğunu tespit ettim."

Bir anlık sessizlik sırasında hatta parazit duyuldu.

"Öyle mi?"

"Yaptığım tespit doğrultusunda telaşlanacak hiçbir şey olmadığı konusunda neredeyse yüzde yüz eminim. Belge bizim düşündüğümüz şey değilmiş; tümüyle farklı bir şeyle ilgiliymiş."

"Emin misin?"

"Aslında... nispeten eminim, yani anlarsınız? Yüzde yüz emin olamam. Bunun için belgeyi okumam gerekiyor, ki bunun imkânsız olduğunu siz de biliyorsunuz."

"Gerçekten de bizi endişelendirmeyecek bir şeyle ilgili olduğunu mu düşünüyorsun?"

"Evet."

"Öyleyse bizim küçük dehâmızın yaptığı keşfin görülmüş en Büyük Patlama'ya neden olacağına dair söylediklerine ne diyorsun?"

Thomas duraksadı. "Bunu kim söyledi?"

"Tabii ki o! Bunu bizim muhbirimiz olan fizikçiye söyledi. Sana Lizbon'da anlattığım hikâyeyi hatırlamıyor musun?"

"Doğru."

"Peki, sonuç?"

Tarihçi derin bir nefes aldı. "Emin olmanın tek bir yolu var," dedi.

"Neymiş?"

"Bir yolculuğa daha çıkmam gerekecek."

"Nereye?"

"Güvenli hatta olmadığımızı hatırlatırım. Gerçekten de söylememi istiyor musunuz?"

Frank Bellamy durdu, riskleri değerlendirdi. "Haklısın," dedi. "Dinle, Lizbon'daki elçimize senin tüm masraflarını karşılamasını söyleyeceğim, tamam mı?"

"Harika."

"Hoşça kal, Thomas. Sen tam bir dâhisin."

Frank Bellamy telefonu kapattı. Thomas telefona bakar halde oturmaya devam etti. Ne kibirli bir herif, diye düşündü. Ama anlaşılan Bellamy'nin herkes üzerindeki etkisi aynıydı. Lizbon'daki görüşmeleri sırasında Greg Sullivan ve Don Snyder süt dökmüş kediye dönmüşlerdi karşısında. Thomas, CIA direktörünü Beyaz Saray'da hayal etti ve yüzüne bir gülümseme yayıldı. Bu etkileyici adamla karşılaştığında Amerikan Başkanı da aynı derecede etkileniyor muydu acaba?

Belki de Bellamy'nin karşısındaki ezikliğini telafi etme çabasıyla Thomas düşüncelerini Ariana'ya yöneltti. Sadece birkaç gün önce ayrılmış olmalarına rağmen onu fena özlemişti. Her gece aynı rüyayı görüyordu; kadını uzaktan görüp ona sesleniyordu ama kadın görünmez bir güç tarafından geri çekiliyor, sanki ufkun ötesindeki biri tarafından ondan koparılıp alınıyordu. Thomas kalbi deli gibi atar ve boğazı düğümlenmiş halde uyanıyordu.

İç çekti. Düşüncelerini dağıtabilmek için hâlâ elinde duran karta baktı. Thomas ihtiyacı olan her şeye sahip olmuştu. Gönderenin adı vardı ama adresi yazılmamıştı, asıl ipucu ise kartın öbür yüzündeydi.

Kartı çevirdi ve sisin içinden yükselen güzel beyaz-kestane rengi manastıra baktı. Gülümsedi. Evet, diye geçirdi içinden. Ünlü Tibet sarayını kim bilmezdi?

Potala.

Yirmi sekiz

Saf kristali andıran ışık pencereden süzülerek Thomas'ı uyandırdı. Tarihçi bir süre daha sıcak battaniyenin altından çıkmayı reddetti, bu keyifli ânı olabildiği kadar uzattı, sonra da yataktan çıkıp yeni doğan güne bakmaya gitti. Açık ve soğuk bir hava vardı, ilk ışıklar karlı zirvelere vurarak onların arka fonunda mavi bir gökyüzü bulunan kahverengi dağlar üzerine atılmış mücevher bezeli bir pelerin gibi görünmesine neden oluyorlardı.

Lhasa'da sabah.

Tibet'in başkentindeki üçüncü günüydü. Ciğerlerini havayla doldurarak esneyen Thomas kendisini çok daha iyi ve enerjik hissettiğini fark etti.

Gonggar Havaalanı'na gelmesinden kısa süre sonra başı ağrıyıp midesi bulanmaya başlamış, kendisini yorgun hissettiği gibi nefes almakta da güçlük çekmişti. İlk gece ne yaptıysa da uyuyamamıştı. Kusmamak için kendisine zor engel olabildiğinden resepsiyonu arayıp bir doktor istedi. Hazırda bir doktor yoktu ama resepsiyonist yeni gelenlerde aynı belirtileri görmeye alışık olduğu için teşhisini koymakta zorlanmadı.

"Akut dağ hastalığı," demişti odasına geldiği zaman.

"Ne?"

"Yüksek irtifa hastalığı," diye açıkladı, yerde duran bavuluna baktı. "Buraya uçakla geldiniz, değil mi?"

"Evet."

"Buraya uçakla gelen hemen herkesin başına gelir bu. Ani rakım değişiminden kaynaklanır, yol boyunca ortama uyum sağlamadan gelindiği için olur."

"İyi de bu bir sorun olur mu ki?"

"Tabii ki olur. Buradaki atmosfer basıncı deniz seviyesinden çok daha düşüktür. Yani kanınıza yeterince oksijen karışmaz ve siz de kendinizi kötü hissedersiniz."

Thomas derin bir nefes aldı, aradaki farkı anlamaya çalışıyordu. Buradaki hava gerçekten de daha hafif, seyreltilmiş gibi gelmişti ona.

"Öyleyse ne yapmam gerek?"

"Hiçbir şey."

"Bu dediğiniz pek çözüme benzemiyor!"

"Aslında bir çözümü var. Hiçbir şey yapmamak. Odanızda durun. Dinlenin ve yavaşça rakıma alışın. Kendinizi yormayın. Kanınızdaki oksijen eksikliğini telafi etmek için kısa ve sık nefes almaya çalışın. Kalbiniz muhtemelen daha hızlı çarpacağı için kendinizi fazla zorlamayın. Birkaç gün sonra bir şeyiniz kalmaz. Dışarı çıkabilirsiniz," dedi gözlerinde uyarır bir ifadeyle. "Ama daha kötü hissetmeye başlarsanız akciğer ya da beyninizi etkileyen başka bir rahatsızlığınız var demektir. Öyle olursa derhâl Tibet'ten ayrılın."

"Ya gitmezsem?"

Esmer resepsiyonist badem şekilli gözlerini kocaman açtı. "Ölürsünüz."

Bu üçüncü günde kendisini çok daha iyi ve neşeli hissettiğinden Thomas dışarı çıkmaya karar verdi. Gerekli yol tariflerini aldıktan sonra yavaşça Pekin Kyil Lam'dan görkemli Potala'ya doğru yürümeye başladı. Dalai Lama'nın muhteşem sarayının dibindeki Şol'u geçip kontrolden çıkmış bir Çin metropolünü karşısında görünce geri adım attı, caddede trafikten adım atılmıyordu.

Tarihçi gösterişli bir heykelin gölgesindeki büyük bir meydana geldi. Fotoğraf çektirmek isteyen Çinli turistlerin önüne yığılmış olduğu saray arka planda yükseliyordu. Caddenin arkasında modern görünümlü elbise ve ayakkabı mağazaları, restoranlar, dondurmacılar, fırınlar, sigara satıcıları, çiçekçiler, eczaneler ve gözlükçüler yer alıyordu; bu karmaşanın her bir yanında neon ışıklar parlıyordu. Potala, engin bir Çin denizine dalmış Tibetli bir yabancı gibi görünüyordu.

Birkaç sokak sonra Thomas sağa döndü ve sonunda Tibet mahallesine girdi. Bir o bir bu yana kıvrılan, kimi yerlerde genişleyen, beyaz renkli ve siyah pencere çerçeveli binalarla çevrilmiş su birikintileriyle dolu ve dışkı kokan dar sokaklardan oluşan bir karmaşanın içine daldı.

"Merhaba," diye bir kadın sesi geldi yukarıdan. Tibetli bir genç kız ona pencereden el sallıyordu. "*Taşi deleh*![23] Merhaba!"

"*Taşi deleh*," diye cevap verdi tarihçi gülümseyerek. Herkes yabancıları abartılı bir gülümseme ve zarif ve baş selamıyla karşılıyor, "merhaba" ve Tibetçe "*Taşi deleh*" diyordu, kimi zaman da geleneksel bir hareket olarak ona dillerini çıkarıyorlardı, sanki onunla dalga geçer gibi. Çin etkisinden uzak olan bu ara sokaklarda Thomas hayalini kurduğu Tibet'i görme şansını elde edebilmişti.

Bu huzur dolu labirent başka bir büyük meydana açıldı. Çevresi insanlarla doluydu –çobanlar ve keçileri, Amdo'dan gelen hacılar, Jam'dan gelen gezginler, diz çökmüş ya da dua eden keşişler, gösteri

23 Tibetçe bir selamlaşma ifadesi. İyi dilekler, iyi şanslar anlamına gelir. (yay. n.)

yapan akrobatlar– halı satan tezgâhlar ve *thangka*lar[24], şapkalar, elbiseler, gaz tenekeleri, Dalai Lama'nın fotoğrafları, Katmandu'dan gelen eşyalar, Darjeeling'den çay, Szechuan'dan *khatak* eşarpları, Drepung Manastırı'ndan *pondu* muskaları, Şigatse'den perdeler, Keşmir'den atkılar, Himalayalardan bitkisel ilaçlar, süsleme olarak kullanılan eski Hint paraları, turkuaz taşlı gümüş küpeler; akla gelen satılabilecek her şeyin olduğu bir renk cümbüşü.

"Merhaba," diye seslendi bir kadın satıcı.

"Buraya! Buraya!" diye bağırdı bir diğeri ve bir üçüncüsü olan din adamı görünümlü biri yak[25] kemiğinden yapılma heykelleri kaldırdı. "Ucuz! Ucuz!"

Kalabalık saat yönünde dönüyor, dualar mırıldanıyor ve sağ ellerinde tuttukları kimisi bakır kimisi yeşim taşı ve sandal ağacından yapılmış *mani chos 'khor*'ları yani tespihleri, çeviriyorlardı. Bu Barkhor'du, tapınağın etrafında yapılan dinî bir tavaftı. Burada hacılar, tezgâhlara bakan ya da hac görevlerini ifa etmekle meşgul olan keşişleri izleyen akrobatları izlerlerdi.

Thomas'ın buranın kutsal yol boyunca uzanan pazar yeri olduğunu anlamak için haritaya bakmasına gerek yoktu. Beyaz cepheleri ve ahşap balkonları olan geleneksel Tibet evlerinin arasından tapınağın girişini görebiliyordu. İki tarafında kırmızı sütunlar vardı, yak tüyünden kumaşlar balkonlarından sarkıyordu ve en yukarıda, ortadaki ahenkli Dharma Çakra adalet çarkına dönük duran iki adet altından kutsal geyik heykeli bulunuyordu.

Jokhang Tapınağı.

---

24 Çoğunlukla Budist bir tanrının, dini bir sahne ya da sembolün ipek üzerine nakşedilmesiyle yapılan resim. (yay. n.)

25 Tibet sığırı (yay. n.)

Hacılar kaldırım taşları üzerinde secde etmişti, *oooooom* sesleri çıkarıyor, *om mani padme hum*dan[26] kutsal sözleri okuyorlardı, Yaratılış duası, altı heceli dua. Budistlerin asıl ses, evrenin yaratılış sesi olarak kabul ettikleri tok bir çan sesi meydanda yankılanıyor, sadece arada bir inananların karınlarına yumruk yemiş gibi çıkardıkları sesler araya giriyordu. Tavafları ayrıca girişin yanına dizilmiş olan *korten* dua çarkının gıcırtılı sesiyle de işaretleniyordu.

Thomas girişten geçerek kalabalığa karıştı ve büyük avluyu geçti. Ekşi yak tereyağının kokusu her yanı sarmıştı. İnananlar sarı yağ öbeklerini tapınaktaki ocaklara taşıyorlardı. Kokudan kurtulmak isteyen Thomas bir süre yanan birkaç tütsü çubuğunun yanında durdu ve çevresindeki manzarayı düşündü. Avlu oraya gelmek için yüzlerce kilometre kat eden hacılarla doluydu, kimisi yerde secde ederek dua ediyor, kimisiyse küçük dua çarklarını çeviriyor ya da küçük Buda heykelinin önündeki sunaklara berbat kokulu yağları koymaya devam ediyordu.

Boynuna kamera asmış cana yakın bir Batılı, Thomas'a yaklaştı.

"Güzel manzara, değil mi?"

"Öyle."

Adam kendisini tanıttı. İsmi Carlos Ramos'tu ve İspanya'da yaşayan bir Meksikalıydı. Tanışma faslının ardından Carlos inananlardan oluşan denize baktı ve başını salladı.

"Bir sürü şey okuduğum halde Budizm'in ne olduğunu ancak şimdi anlayabiliyorum," dedi. "O bir puan oyunu."

"Nasıl yani?"

Meksikalı sırıttı. "Basit. Hayatında ne kadar iyilik puanı kazanırsan reenkarnasyonda o kadar iyi bir şansın olur. Eğer yeterince

---

26 Sanskritçe'de Budistlerin kullandığı bir mantradır (dinî hece veya şiir).
"Mücevher lotus çiçeği,"
"Mücevher, lotus çiçeğinin içinde,"
"Lotus mücevherine selam," gibi farklı tercümeleri söz konusudur. (yay. n.)

puan toplayamazsan böcek, kertenkele ya da onun gibi bir şey olarak geri dönersin. Eğer gerçekten dindarsan tekrar insan olarak dönmen mümkündür. Eğer olağanüstü derecede iyi biriysen... *bueno*,[27] bu durumda zengin bir adam ya da lama olarak dünyaya gelirsin. Anladın? Tıpkı bilgisayar oyunu gibi. Ne kadar puan toplarsan bir sonraki hayatın da o kadar iyi olur."

Thomas, Budizm'e yönelik bu çok basit bakış açısına güldü. "Peki, bu puanlar nasıl toplanıyor?"

Meksikalı Jokhang Tapınağı'ndaki insanları işaret etti. "Secde edenleri görüyor musun? Ne kadar secde edersen o kadar puan kazanırsın. Kimisi günde bin kez secde ediyor. *Caramba*[28]!" Yüzünü buruşturdu. "Bu az değil. Bittiğinde sırtları oldukça ağrıyor olmalı... Çoğu kişi kutsal bir sayı olduğu için 108 kez yapar ve seni de o kadar yormaz!" Birisinin getirdiği bir keçiye baktı. "Ama başka yolları da var. Bir hayvanın hayatını kurtarmak gibi. Bu da puan kazandırıyor. Bir dilenciye sadaka vermenin karşılığında da puan var."

"Peki, tekrar dünyaya geldiğinde mükemmel bir hayatı kim yaşıyor?"

"Budist piyangoyu kazananlar! Büyük ikramiye! Yeterli puanı topladığında Nirvana'ya erişiyorsun, değil mi? Nirvana da dünyadaki kısırdöngüyü kırmak demek. Bu durumda sorun yok. Reenkarnasyon sıkıntın sona erdi demektir."

"Sence de Hıristiyanlığa benzemiyor mu?" diye sordu Thomas. "Ne kadar iyi olursan cennete gidebilmek için o kadar puan toplarsın ve orada bir yer edinme ihtimalin artar."

Meksikalı başını salladı. "İşte bu!" dedi heyecanla. "Tüm dinler aslında toplamda kazandığın puanla ilgili."

---

27 (İsp.) İyi. (yay. n.)

28 (İsp.) Sürpriz (yay. n.)

Son bir gülümsemenin ardından Thomas hoşça kal, dedi ve tapınağa girdi.

İçerisi loştu, sunaklar boyunca dizilmiş olan yak yağından mumlar titreyerek yanıyorlardı. Tarihçi bir kâğıt parçası çıkardı ve ancak görebildiği loş ortamda bir şeyler yazdı. Odayı geçti ve güneşli bir avluya çıktığında Gelugpa Tarikatı'nın kırmızı *tasang*ını[29] takan kel bir keşişin diğer taraftan geldiğini gördü. Thomas ona seslendi.

"Jinpa Khadroma?"

Keşiş onu dikkatle süzdü. Hafif bir tereddüdün ardından başını eğerek selam verdi ve yabancıya kendisini izlemesini işaret etti.

İlk terasa çıktılar, sola döndüler ve bir açık hava koridorundan geçtiler. Sondaki bir köşeyi dönen keşiş işlemeli bir *kuou* kapı perdesinin önünde durdu. Perdenin kenarını kaldırıp içeri baktı ve bir şeyler mırıldandı. Cevaben bir ses geldi ve keşiş perdeyi tamamen açıp Thomas'a başını eğerek selam verdi, eliyle içeri girmesini işaret etti, bir kez daha selam verdi ve gitti.

Küçük oda oldukça karanlıktı. Tek bir pencere vardı ve bir minderin üzerine oturmuş yapılı bir keşişi aydınlatıyordu. Sürgün edilen Dalai Lama'nın gülen ve son Panchen Lama'nın fotoğrafları da yanı başındaydı ve üzerinde kitapların dikkatlice dizilmiş olduğu küçük bir masa bulunuyordu. Keşiş tutmakta olduğu kitabı yavaşça kapattı. Başını kaldırdı ve yabancıyı gülerek karşıladı.

"*Taşi deleh*," dedi Thomas'a.

"*Taşi deleh*."

"Ben Jinpa Khadroma'yım," dedi. "Benimle mi konuşmak istediniz?"

Tarihçi kendisini tanıttı ve ona Lizbon'daki Amerikan elçiliğinde bulunan Greg Sullivan'ın bir şeyler yazdığı bir kâğıt parçasını uzattı. "İsminizi... bazı dostlardan aldım. Bana yardımcı olabileceğinizi söylediler."

---

29 Tılsım, muska

"Kim bu dostlar?"

"Kim olduklarını söyleyemem, ancak dost olduklarını söyleyebilirim."

Keşişin yüzünde bir gülümseme belirdi. "Ah," dedi düşünceli bir ifadeyle. "Sizin için ne yapabilirim?"

"Tibet'teki birini arıyorum."

Thomas posta kartını çıkarıp Jinpa'ya verdi. Keşiş Potala'nın görüntüsüne baktı, sonra da arkasındaki mesajı okudu.

"Bu nedir?"

"Bu kaybolan bir arkadaşıma gönderilmiş. Bunu yazanın ona neler olduğunu bilmeme yardımcı olacağını düşünüyorum. Bu Tibetli..." Thomas öne eğilip Jinpa'nın elindeki kartın üzerindeki imzaya baktı. "Tenzing Thubten."

Keşiş Thomas'a baktı, kartı Dalai Lama'nın fotoğrafının yanına koyarken herhangi bir duygu ifadesi göstermedi.

"Hiç kimse bu şekilde Tenzing Thubten'le görüşemez," dedi Jinpa. "Önce birkaç şeyden emin olup bazı kişilerden fikir almamız gerekiyor."

"Tabii ki."

"Cevabınızı yarın alırsınız. Eğer şüpheli bir durum görürsek aradığınız kişiyle asla görüşemezsiniz. Ama bir sorun çıkmazsa sonunda istediğinize kavuşursunuz." Tarihçiden gitmesini istediğini gösterir şekilde elini salladı. "Yarın sabah tam onda, Arya Lokeşvara Şapeli'nin önünde."

Thomas çabucak söylediklerini yazdı. "Arya Lokeşara mı?"

"Lokeşvara."

Tarihçi yazdığını düzeltti. "Hımm," diye mırıldandı. "Nerede bu?"

Jinpa döndü ve başıyla kartı işaret etti. "Potala'nın içinde."

Yirmi dokuz

Lhasa'nın üzerine yağan istikrarlı yağmur her yeri gri bir örtüyle örterken Thomas Noronha ağır ağır Şol'un alçak evlerinin üzerindeki tepeye tırmanmaya başladı. Yavaş yürüyerek ve kalp atışının hızlanmasını önlemek için kontrollü nefes alarak çatı katına varana kadar merdivenleri tırmanmaya devam etti. Durdu, başını kaldırıp kendisini bekleyen muhteşem saraya baktı.

Potala tüm ihtişamıyla tepeye yerleşmişti, uzun beyaz cephesi kara kayaları kucaklıyor, kestane rengi merkezi dimdik yükselirken oyma pencereleri de aşağıdaki şehre tepeden bakıyordu. Saray, Lhasa'nın tepesine dikilmiş muazzam bir kale gibiydi, her an tetikte ve savunmada, sessizce sisi yararak Tibet'in ruhuna rehberlik ediyordu. Rengârenk dua sancakları rüzgârda uçuşuyordu. Heyecan ve yorgunluktan çarpan kalbiyle oflaya puflaya devam etti. Thomas duvarın üzerinden eğilip dağlar arasında sıkışmış yüksek platonun üzerine kurulmuş olan şehre hayranlıkla baktı, sanki her bir ev kendilerine yukarıdan bakan Potala'nın önünde diz çökmüş birer tebaayı andırıyordu.

Saf.

Her şey sakin, şeffaf ve mağrurdu. Gerçek saflık. Kendisini hiçbir zaman böylesine yerle gök arasında bir yerde hissetmemişti, serbest kalan ruhunun sislerin üzerinde olması, insanlardan oluşan kalabalıktan sıyrılarak Tanrı'ya dokunma, bir saniyeye sıkıştırılmış sonsuzluk, faniliğin sonsuzlukla buluşması, Alfa, başlangıç, Omega, son, ışık ve karanlık, tek bir nefese gizli bir evren, hayatın mistik, görünenin arkasında saklanmış olan bir sır, eski yazılara kazınmış bir muamma, çözülmez bir şifre, hissedilebilen ama duyulamayan bir ses olduğu izlenimi.

Dünyanın sırrı.

Buz gibi rüzgâr öyle sert esmeye başlamıştı ki, çok geçmeden göğsünde yanan manevi ateşi söndürdü ve Thomas'ı sarayın karanlık kalbine dönmek zorunda bıraktı. Deyang Şar'a, büyük avluya geldi ve merdivenlerden çıkarak Beyaz Saray'a, önceden Dalai Lama'nın yaşadığı yere girdi. Üst katların sıcak olduğunu görmek hoşuna gitmiş ve mekânın enerjisi onu sarmıştı.

Sadece tavanda asılan fenerlerin aydınlattığı loş odalar, keşişlerin kutsal metinlerinden okuduğu ve koridorlarda yankılanan dualarda küçük bir parçası görülebilen, kayıp bir hazineyi gizliyor gibiydi. Sadece uzaklardan gelen çan sesleri, tüm sarayda yankılanan ve tanrının fısıltısını andıran kökensel om sesleriyle, bu yumuşak ve akıcı dualarla aranıza giriyordu. Havada ağır bir yak yağı kokusu vardı ve bu keskin koku tütsünün farklı aromasıyla karışıyordu. Dışarıda rüzgâr bulutlardan oluşan kalın örtüyü dağıtmış olmalıydı çünkü gün ışığı sarı renkli perdeleri aşarak sarayın iç kısımlarına dolup, karanlık köşeleri aydınlatmaya ve yükselen tütsü dumanlarının havada yavaşça gözden kaybolan tembel ruhlar gibi görünmesine neden olmaya başlamıştı.

Eflatun cübbeli genç ve kel bir keşiş koridorda göründü; Thomas ona seslendi. "*Taşi deleh.*"

"*Taşi deleh,*" diye cevap verdi keşiş hafifçe başını eğerek.

Thomas dikkatle ona baktı. "Arya Lokeşvara?"

Tibetli, Thomas'a kendisini takip etmesini işaret etti. Kırmızı Saray'a çıktılar ve canlı renklere boyanmış koridorlardan yürüdüler; üst katlarda kırmızı kumaş sarılmış sütunlarla desteklenen ve altın çatılara tepeden bakan bir balkonla korunan koridorlara girdiler. Birkaç dönüşten sonra keşiş köşedeki küçük şapeli işaret etti, merdiveni çatıdan gelen ve gittikçe artan gün altında yıkanıyordu.

"*Kaleşu*," dedi genç keşiş ve gitti.

Fazla büyük olmasa da şapel yüksekti. İçerisi tütsü ve sarıya çalan yak yağı dumanıyla kaplıydı. Girişin hemen yanındaki dik merdivenlerin üstünde bir keşiş oturmuş meditasyon yapıyordu, yüzünü Arya Lokeşvara ve cam dolaplardaki sayısız heykele dönmüştü. Thomas etrafına bakıp kendisini bekleyen biri olup olmadığını görmeye çalıştı. Birisinin ortaya çıkıp kendisini Tenzing Thubten diye tanıtmasını bekledi ama böyle bir şey olmadı. Birkaç dakika kımıldamadan durdu, titreyen mum ışıklarını izledi, kokuyu içine çekti ve uzaklardan gelen dua mırıltılarını dinledi.

Yirmi dakika geçtikten sonra iyice endişelenmeye başladı, şüphelenmişti. Keşişler bu soruşturmadan kuşkulanmaya mı başlamışlardı? Acemiliği yüzünden avını mı ürkütmüştü? Eğer tüm kapılar kendisine kapanırsa ne yapardı? Soruşturmaya nasıl devam ederdi?

"*Hyerang kusu depo yinpe*?"

Thomas şaşkınlıkla sese doğru döndü. Şapelin içinde sırtı ona dönük duran keşişti bu. "Affedersiniz?"

"Bedeniniz sıhhatli iyi mi, diye sordum. Bizim selamlaşma tarzımız budur."

Thomas ürkek adımlarla merdivenden yukarı çıkıp şapele girdi ve Tibetliyle yüz yüze gelmek için döndü. Dün Jokhang Tapınağı'nda kendisiyle konuşan keşişi tanımıştı. "Jinpa Hadroma?"

Şişman keşiş yüzünde samimi bir gülümsemeyle ona baktı, Buda'nın yaşayan hâli gibiydi. "Beni gördüğüne şaşırdın mı?"

"Şey... aslında... hayır," diye kekeledi Thomas. "Daha doğrusu, evet. Tenzing Thubten'in burada olması gerekmiyor muydu?"

Jinpa başını iki yana salladı. "Tenzing size gelemez. Ama sizin hakkınızda araştırma yaptık ve onunla görüşmenizde bir mahzur olmadığını gördük. Sizin ona gitmeniz gerekecek."

"Sorun değil," dedi tarihçi. "Nerede olduğunu söyleyin yeter."

Keşiş önündeki heykellere döndü, gözlerini kapattı ve derin bir nefes aldı. "Dindar bir adam mısınız, Profesör Noronha?"

Thomas sabırsız bir ifadeyle ona baktı, tek bilmek istediği Tenzing Thubten'le nerede buluşabileceğiydi ama işlerin burada farklı bir hızda yürüdüğünü kabul etmek zorundaydı. "Pek sayılmaz."

"Bizim ötemizde olan bir şeyin varlığına inanmıyor musunuz?"

"Aslında pek emin değilim. Hâlâ araştırıyorum diyelim."

"Neyi?"

"Hakikati sanırım."

"Tenzing'i aradığınızı zannediyordum."

Thomas güldü. "O da var," dedi. "Belki hakikati o biliyordur."

Jinpa derin bir nefes daha aldı. "Burası Potala'daki en kutsal şapeldir. Geçmişi yedinci yüzyılda buraya yapılmış bir saraya kadar uzanır." Durdu. "Dharmakaya'nın varlığını hissetmiyor musun?"

"Neyin?"

Gözleri hâlâ kapalı ve yüzünde mest olmuş bir ifade bulunan Jinpa Khadroma meditasyona dalmış görünüyordu. "Budizm hakkında ne biliyorsun?"

"Hiçbir şey."

Tekrar sessizlik oldu ama dua sesleri uzaktan gelmeye devam ediyordu.

"İki bin yıldan uzun süre önce Nepal'de Siddhartha Gautama adında bir adam doğdu. Sarayda yaşayan soylular sınıfına mensup

birisiydi. Fakat sarayın duvarları dışındaki hayatın acı çekmekten ibaret olduğunu görünce Siddhartha her şeyi terk edip bir ormanda münzevi bir hayat sürmek için Hindistan'a gitti. Aklında tek bir soru vardı: Eğer her şey acı ise yaşamanın ne anlamı vardı? Yedi yıl boyunca ormanda dolaşıp bu sorunun cevabını aradı. Beş diğer münzevi onu oruç tutmaya ikna etti; fizikî ihtiyaçlardan feragat etmenin aydınlanmaya yol açacak manevi bir enerji sağlayacağına inanıyorlardı. Siddhartha o kadar uzun süre oruç tuttu ki, bir deri bir kemik kaldı, göbek deliği neredeyse omurgasına değecekti. Sonuçta bu çabası hiçbir işe yaramayınca insanın düşünebilmek için enerjiye ihtiyacı olduğuna karar verdi. Bunun üzerine bu tür aşırı davranışların tümünü terk etti. Ona göre doğru yol ne sarayda lüks içinde ne de münzevi olarak yokluk içinde yaşamaktan geçiyordu. Bunun yerine Orta Yol olan dengeyi seçti. Bir gün nehirde banyo yapıp pirinç yedikten sonra bugün Buda Ağacı ya da Aydınlanma Ağacı denen bir incir ağacının altında oturup meditasyona başladı. Siddhartha aydınlanana kadar oradan kımıldamayacağına dair yemin etti. Kırk dokuz gün süren meditasyonun ardından bir gece tüm sorularının cevabını buldu. Tam olarak uyandı ve Buda ya da Aydınlanan Kişi oldu."

"Neden uyandı?"

"Hayat rüyasından." Jinpa gözlerini açtı, sanki kendisi de şimdi uyanmış gibi. "Sonunda aydınlanan Buda aydınlanmanın yolunun Dört Asil Doğru'dan geçtiğini söyledi. İlki insanın acı çekmekte olduğunun anlaşılmasıdır. Bu acı İkinci Asil Doğru'dan kaynaklanır, yani hayatın basit bir kuralını inkâr etmekte başarısız olmamızdan: Her şey fanidir. "Her şey doğar ve ölür", diyor Buda. Bizler hayata, duygulara, her şeyin olduğu gibi kalacağı düşüncesine tutunduğumuz için acı çekeriz. Hayatın akan bir nehir olduğunu kabul etmeyi reddederiz. Bu, karmadır. Bizler gerçekte bir bütünün parçası olduğumuz halde sanki ayrı bireyler olduğumuzu düşünerek yaşarız."

"Peki bu... illüzyonu dağıtmak mümkün mü?"

"Evet. Üçüncü Asil Doğru acı çekme döngüsünü kırmanın mümkün olduğunu söyler; kendimizi karmadan kurtarıp tam bir özgürlük, aydınlanma ve uyanma seviyesine yükseltebiliriz: Nirvana. Bu noktada bireysellik illüzyonu kaybolur, her şeyin bir olduğu ve bizim de onun parçası olduğumuz anlayışı doğar." Jinpa iç çekti. "Dördüncü Asil Doğru ise acıyı sona erdirmek, acıyı bastırmak, tekle bir olmak ve Sekiz Kollu yoldan Nirvana'ya ulaşmayı içerir. İşte bu şekilde Buda oluruz."

"Bu ne yolu?" diye sordu Thomas.

Jinpa, meditasyona geri dönüyormuş gibi, tekrar gözlerini kapattı. "Şigatse'ye giden yol," dedi.

"Ne?"

"Şigatse'de bir otel var. Oraya git ve *bodhisattva*[30] Tenzing Thubten'in sana yolu göstermesini istediğini söyle."

Thomas olduğu yerde kaldı, konuşmanın bir anda yön değiştirmesi onu gafil avlamış ve başladıkları yere getirmişti. Sonunda kendisini toparlayıp not defterini çıkardı ve yazmaya başladı.

"Şigatse'de.... Tenzing'e sor..." diyordu yazarken.

"Yazma," dedi Jinpa parmağını şakağına dayayarak. "Ezberle."

Tarihçi bir an için yine afalladı ama hemen toparlanıp dediğine uyarak sayfayı yırttı ve kıvırıp bir sepetin içine attı.

"Tamam," dedi ve detayları ezberlemeye başladı. "Şigatse demiştin, değil mi?"

"Doğru."

"Oraya gidince ne yapacağım?"

"Otele git."

"Hangisine?"

---

30 Budist düşüncede kendi tüm duyarlı canlıların Budalığa ulaşmasına yardımcı olmaya adamış kişi. (yay. n.)

"Gang Gyan Şigatse. Batılılar onu farklı bir isimle bilir."

"Hangi isimle?"

"Orchard Oteli."

Thomas sonu gelmez gibi görünen, loş ve binanın içine oyulmuş gibi duran merdivenlerden aşağı indi. Altıncı Dalai Lama'nın tahtının bulunduğu büyük salonu geçti, heykel ve şapellere bakmadan, aceleyle Potala'dan dışarı çıktı.

Thomas bir görev adamıydı, Profesör Siza'nın kayboluşu ve Einstein'ın el yazmalarını çevreleyen sis perdesini aralayabileceğine inandığı kişi olan Tibetliyle konuşabilme fırsatına nihayet kavuşmuştu. Gerçeği keşfetmeye yaklaşıyordu ve içinde biriken ve ruhunu yenileyen heyecanını içinde tutmakta zorlanıyordu. Kaldırım taşları döşenmemiş bir sokaktan alelacele Pekin Kyil Lam'a doğru inmeye devam etti, başını öne eğmişti, aklı ihtimalleri düşünüyordu ve çevresinde olup bitenlerin farkında değildi.

Siyah bir kamyonun park ettiğinden ve içinden inen iki kişinin kendisini takip etmeye başladığından tümüyle habersizdi.

Ani bir hareket onu kendisine getirdi.

"Ne?"

Birisi kolunu arkadan büktü, iki büklüm olan Thomas acıyla bağırdı.

"Atla," dedi tanıdık olmayan ve anlayamadığı aksana sahip olan bir ses.

Şaşkın, ne olduğunu anlayamayan ve sanki alternatif bir gerçeklikte yaşıyormuş gibi olan Thomas kamyonun kapısının açıldığını ve kendisinin de içeri itildiğini gördü.

"Bırakın beni! Neler oluyor? Bırakın!"

Ense köküne yediği bir darbeyle her yer kararda. Daha sonra kendine geldiğinde burnu arka koltuğa yapışmıştı ve kamyonda hoplaya zıplaya gidiyordu.

"Eee?" dedi bir ses. "Sakinleştin mi?"

Yüzükoyun koltukta yatan elleri kelepçeli Thomas başını çevirdiğinde arkasında koyu bıyıklı ve gülümseyen bir adam gördü. Esmer teni, tarihçiye Orta Doğulu olabileceğini düşündürmüştü.

"Neler oluyor? Beni nereye götürüyorsunuz?"

Adam gülümsemeye devam etti. "Merak etme. Yakında öğrenirsin."

"Kimsiniz siz?"

Yabancı, Thomas'a doğru eğildi. "Beni hatırlamadın mı?"

Tarihçi adamı hatırlamaya çalıştı ama beceremedi. "Hayır."

Adam güldü. "Çok doğal," dedi. "Son konuştuğumuzda gözlerin bağlıydı. İyi de sesimi de mi tanımadın?"

Thomas'ın gözleri bir anda kocaman oldu. Acı gerçeği sonunda idrak etmişti. Yanındaki yabancı İranlıydı, hem de kötü olanlarından.

"İsmim Salman Kazemi; İran İslam Cumhuriyeti, İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı'na bağlı VEVAK'ta albayım," diyerek kendisini tanıttı. "Evin Hapishanesi'nde yaptığımız hararetli konuşmayı hatırlıyorsundur, değil mi?"

Thomas'ın hatırladığına şüphe yoktu. "Burada ne işin var?" diye sordu.

"Seni bulmaya geldim."

"Benden ne istiyorsun?"

Kazemi iri ellerini açtı. "Her zamanki şey."

"Ne? Buraya o gece Bilim Bakanlığı'na neden girdiğimi öğrenmeye gelmedin herhalde?"

Albay güldü. "Bunu uzun zamandan beri biliyoruz, Profesör. Bizi aptal mı zannettin?"

"Peki, ne istiyorsun?"

"Dedim ya, her zamanki şeyi."

"Neymiş o?"

"Einstein'ın el yazmasındaki sırrı öğrenmek istiyoruz."

Korkusuna gem vuran Thomas kendisini sorgulayan kişiye küçümser bir ifadeyle baktı. "Bu sırrı anlayacak zekâ sende ne gezer? Seni fazlasıyla aşar bu mesele."

Kazemi tekrar güldü. "Haklı olabilirsin," dedi. "Ama iş arkadaşlarımdan biri anlayacaktır."

"Hiç zannetmem."

Thomas, albayın sürücüye gidilecek yönü işaret ettiğini gördü ve o anda ön koltukta başka birisinin daha olduğunu fark etti. Dikkatini o kişiye verdiğinde siyah saçlarını, güzel yüz çizgilerini, cazip dudaklarını ve kendisine aşikâr bir üzüntüyle bakan bal rengi gözlerini tanıyınca şok oldu.

"Ariana."

Otuz

Oda karanlık ve soğuktu. Yüksek ve parmaklıklı, mat ve kalın camlı bir pencereden gelen ışık haricinde bir ışık yoktu. Tavanda, gözyaşı şeklinde bir ampul vardı ama Thomas onun titreyen sarı ışığını ancak gece görebileceğini düşünüyordu.

Buraya oda demek aslında abartı sayılırdı. Burası bir bodrumdu ve bu şartlar altında hücre demek de mümkündü. Thomas uydurma bir hücreye konmuştu. Taş zeminde bir Tibet halısı, bir kova ve bir su testisi vardı.

Hepsi bu.

Aslında şu anda en son düşüneceği şey konforuydu. Yine mahkûm olmuştu. Tarihçi halının üzerine kıvrılıp durumunu değerlendirdi, onu yakalayanlar İranlıydı. Einstein'ın el yazmasındaki sırrı istiyorlardı ve yetmezmiş gibi Ariana da onların safındaydı.

Buna inanmakta zorluk çekse de onu görmüştü.

Ariana onu buraya getiren araçtaki albayla birlikteydi; onlarla beraber olduğu açıktı. Bu nasıl olabilirdi? Ariana ona karşı mıydı? Bu düşünceyi bir türlü kabullenemiyordu. Başından beri öyle miydi? En başından beri onu kandırmış mıydı? Ne kadar aptaldı! Aptal,

aptal, aptal! Kadının görevinin ne olabileceğini düşündü. Tahran'da yaşananlar neydi? Hayır diye geçirdi içinden ve başını iki yana salladı. Olamazdı. Ariana'nın böylesine ikiyüzlü olması mümkün değildi. Bu kadarı da fazlaydı. Hayır, Başka bir açıklaması olmalıydı. Alternatifleri düşündü, onu mazur gösterecek bahaneler aradı, farklı bakış açıları denedi. Belki de birileri onu buna zorlamıştı? Belki de ona yardım ettiğini öğrenmişlerdi ve şu anda onun da hayatı tehlikedeydi? Ama eğer tehlikedeyse ve rejim tarafından tehdit ediliyorsa neden Tibet'e gelmesine izin vermişlerdi?

Saatler böylece geçip gitti, düşüncelerde kaybolmuştu, bu akıl almaz olaya bir açıklama bulmak, dayanılmaz gerçeğe bir mazeret üretmek, bir cevap bulmak istiyordu. İhanetin acısı onu mahvetmiş, bir hayalet gibi tüm düşüncelerini karartmış, tüm duygularını karıştırmış ve onu içinden çıkılmaz bir karmaşanın içine atmıştı.

Ayak sesleri.

Sesler sayesinde ona işkence eden düşüncelerinden kurtuldu. Birisi geliyordu. Nefesini tutup kulaklarını açtı. Konuşma sesleri de vardı. Ayak sesleri durdu, kilide sokulan anahtarın sesini duydu.

Klik, klik.

Klak.

Kapı açıldı ve Albay Kazemi'nin cüssesi kapının eşiğinde görüldü. Bir elinde tabure ve arkasında biri daha vardı. Thomas kafasını uzattığında Ariana'yı gördü.

"Profesörümüz nasılmış?" diye sordu VEVAK subayı alaycı bir tonda. "Konuşmaya hazır mısın?"

Kazemi, Ariana'nın da içeri girmesine izin verdi ve arkasından kapıyı kapattı. Tabureyi yere koydu, üzerine oturdu ve Thomas'a baktı. Tarihçi ayağa kalktı, gözleri şüpheyle Kazemi ve Ariana arasında gidip geliyordu.

"Benden ne istiyorsunuz?"

"Ne olduğunu biliyorsun," diyerek güldü Kazemi küçümser bir ifadeyle.

Thomas onu duymazdan gelip suçlar gibi Ariana'ya baktı. "Bana bunu nasıl yaparsın?"

İranlı gözlerini kaçırıp yere baktı.

"Dr. Pakravan sana açıklama yapmak zorunda değil!" diye gürledi Kazemi. "Biz konumuza dönelim."

"Söyle bana," diye üsteledi Thomas, hâlâ Ariana'ya bakıyordu. "Burada neler dönüyor?"

Albay elini kaldırdı. "Seni uyarıyorum, Profesör," dedi. "Dr. Pakravan'ın açıklayacak bir şeyi yok. Burada açıklama yapması gereken kişi sensin."

Thomas VEVAK subayını duymazdan gelmeye devam etti.

"Bana her şeyin yalan olmadığını söyle. Bir şey söyle," diye yalvardı Ariana'ya.

Kazemi taburesinden fırladı, Thomas'ı boğazından yakaladı ve elini yumruk yapıp ona vurmaya hazırlandı. "Kes sesini!" diye gürledi.

Ariana Farsça bir şeyler söyledi ve albay kımıldamadan durdu. Sonra istemeden de olsa Thomas'ı bırakıp taburesine döndü, suratı beş karıştı.

"Eee?" dedi tarihçi mağrur bir şekilde. "Bunu nasıl açıklayacaksın?"

Ariana sessizliğini korudu, sonra da albaya bakıp Farsça konuştu. Kısa bir bakışmanın ardından Kazemi çaresizliğini gösteren bir el hareketi yaptıktan sonra Thomas'a döndü. "Ne bilmek istiyorsun?"

"Ben Aria... Dr. Pakravan'ın tüm bunlardaki rolünün ne olduğunu bilmek istiyorum."

Albay Kazemi sinirli şekilde gülümsedi. "Salak iblis," dedi. "Evin Hapishanesi'nden kaçmanın o kadar kolay olduğunu mu zannettin?"

"Bu da ne demek?"

"Sen kaçmadın demek. Biz seni salıverdik."

"Nasıl?"

"Sırf kaçabilmen için seni Hapishane 59'a naklettik."

Thomas, Ariana'ya baktı, inanmıştı ama inanmak istemiyordu. "Bu doğru mu?"

İranlının sessizliği çok şey anlatıyordu.

"Her şeyi Dr. Pakravan planladı," dedi albay, kadının adına konuşuyormuş gibi. "Senin naklin, seni kurtarıldığında ikna etmek için sokak ortasında düzenlenen operasyon, hepsini."

Tarihçi hayret içerisinde Ariana'ya bakmaya devam etti. Yani hepsi numara mıydı?"

"Aynen," dedi Kazemi. "Bizim elimizden birinin kaçabileceğini mi düşündün?" Alaycı bir ifadeyle güldü. "Kaçtıysan sadece biz istediğimiz içindir. Anladın mı?"

Thomas afallamıştı, bir albaya bir İranlı kadına bakıyordu. "Ama... Neden?"

Albay Kazemi iç çekti. "Ne demek neden?" diye sordu yüzünü buruşturarak. "Çünkü acelemiz vardı! Çünkü daha fazla zaman harcamadan bizi sırra ulaştırmanı bekliyorduk." Öne doğru eğildi. "Kendini kandırma, seni Hapishane 59'a göndersek bülbül gibi öterdin."

"Öyleyse neden göndermediniz?"

"Aptal değiliz de ondan. Gece vakti nükleer programımızla ilgili bir belgeyi sadece canın istediği için çalmaya kalkmadın herhalde? CIA ya da başka bir Amerikan örgütünden aldığın talimatları uyguluyorsun. Onlarla işbirliği içindeysen tabii ki bunu itiraf etmeyecektin." Omuz silkti. "Sonunda itiraf edeceğine şüphe yok ama bu aylar sürebilirdi. Bizim o kadar zamanımız yok."

"Yani?"

"Yani Dr. Pakravan bir çözüm önerdi. Seni serbest bıraktık ve takibe başladık."

Thomas tekrar Ariana'ya baktı. "Demek ki numaraydı."

"Ödüllük numaraydı hem de," dedi Kazemi. "Seni gözetim altında tutup nereye gideceğine baktık, hepsi bu."

"İyi de araştırmaya devam edeceğimi nereden bildiniz? Nihayetinde belge hâlâ Tahran'da."

Albay güldü. "Bir noktayı atlıyorsun, Profesör. Belgenin peşinden gitmeseniz de Profesör Siza'nın araştırmasını merak edeceğinizi biliyorduk."

"Aha!" dedi Thomas. "Profesör Siza. Ona ne yaptınız?"

Kazemi öksürdü. "Şey... aslında... küçük bir kaza oldu."

"Öyle mi?"

"Profesör Siza'yı Tahran'a davet ettik."

"Sizin davetlerinizde sürekli hırsızlık, adam kaçırma falan olur mu?"

Subay gülümsedi. "Profesör Siza'yı gelmesi için ikna ettik diyelim."

"Ona ne oldu?"

"Baştan başlasak iyi olacak," dedi Kazemi. "Geçen sene Natanz istasyonundaki bilim adamlarımızdan birisi Paris'teki fizik konferansından ilginç bir bilgiyle döndü. Bir konuşmaya kulak misafiri olduğunu söyledi; bir fizikçi bilinen en Büyük Patlama'yı içeren, kaynağı belirsiz bir belgeye sahip olduğunu ve araştırmasının da neredeyse bittiğini söylüyordu. Adamımız bize fizikçinin adını söyledi: Augusto Siza, Coimbra Üniversitesi'nde bir profesör."

"Tanrı'nın Formülü'nden böyle haberiniz oldu yani."

"Evet. Başta tereddüt etsek de bu sırrı ele geçirmek için bir operasyon düzenlemeye karar verdik. Bildiğin gibi nükleer programımız nedeniyle üzerimizde büyük bir uluslararası baskı var: ambargo tehditleri, bombardıman, ne istersen. Sonuç olarak hükümetimiz durumumuzu sağlamlaştırmak için araştırmayı hızlandırmaya karar verdi."

"Nükleer silah üretmek istiyorsunuz."

"Doğru. Bunu başardığımızda kimse bize saldırmaya cesaret edemeyecek. Kuzey Kore'ye bak." Vurgu yapmak için kaşlarını kaldırdı. "Bu yüzden harekete geçmeye karar verdik. Bazı Lübnanlı dostlarımızın yardımıyla Coimbra'ya gittik, Profesör Siza'yı şaşırttık, belgeyi bize göstermeye ikna ettikten sonra onu Tahran'a davet ettik. Hararetli bir tartışma oldu ama bir miktar kloroformun ardından nihayet kabul etti." Kazemi gülümsedi, anlatış tarzı hoşuna gitmişti. "Tahran'a dönüp belgeyi okuduğumuzda pek anlayamadığımız kısımlar olduğunu fark ettik. Biz de profesöre sorduk. Başta kibarca sorduk ama konuşmayı reddetti. Katır gibi inatçıydı. Biz de başka metotlara başvurmak zorunda kaldık."

"Ona ne yaptınız?"

"Onu Hapishane 59'a koyduk."

"Hangi suçtan?"

Kazemi güldü. "Suça gerek yok. Unutma resmî olarak Hapishane 59 diye bir yer yok zaten. Teknik olarak da Profesör Siza, İran'da değildi."

"Doğru."

"Ona beş yıldızlı bir konfor sunduk."

"Sonra?"

"Onu sorguladık. Başta nazik davrandık ama işbirliğine yanaşmadı. Saçma sapan cevaplar verip bizimle dalga geçmeye kalktı. Daha ciddi metotlara başvurmaktan başka çaremiz kalmadı."

"Anlıyorum."

"Ama pek iyi gitmedi. Profesörün bize söylemediği bir kalp rahatsızlığı varmış anlaşılan."

"Ne oldu?"

"Öldü."

"Nasıl?"

"Sorgu sırasında. Onu baş aşağı asmış kırbaçlıyorduk ki, birden gitti. Başta bayıldığını zannedip ayıltmaya çalıştık ama değilmiş. İncelediğimizde ölmüş olduğunu gördük."

"Orospu çocukları!"

"Gerçekten de sinir bozucuydu," dedi Kazemi. "Yaşlı adam tek kelime etmeden ölüp gitti. Tahmin edeceğin gibi bu da işleri karıştırdı."

"Size ne söylemesini bekliyordunuz?"

"Einstein'ın el yazmasının anlamını. Şimdiyse el yazması şifreli ve yazarı da ölmüş olduğundan bunu nasıl anlayabiliriz ki? Sence bu bir ikilem değil mi? Bazıları kellesiyle ödeyecek." Sanki onlardan biriymiş gibi kendi boğazını tuttu.

"Neyse ki VEVAK, Profesör Siza'yı araştırdı. Böylece Noronha falan gibi bir adı olan matematikçi bir dostu olduğunu öğrendik."

Thomas'ın ağzı açık kaldı. "Babam."

"Profesör Siza'nın bolca sohbet ettiği birisi." Kazemi öne eğildi, gözlerinde hain bir ifade vardı. "Şimdi öğrenmemiz gereken şey ise merhum fizikçinin parlak matematikçiye bu sohbetler sırasında Einstein'ın el yazmasının sırlarıyla ilgili bir şeyler anlatıp anlatmadığı. Anladın mı? Tek istediğimiz matematikçiye birkaç soru sormaktı." Omuz silkti. "Ama onun da ciddi bir hastalığı olduğunu öğrendik. Siza'nın başına gelenleri gördükten sonra bir kez daha aynı riske girmek istemedik. Dikkat çekmek istemiyorduk. Ama yine de bu soruna bir çözüm bulmamız gerekiyordu, değil mi? Ne yapmalıydık?" Uzun bir ara verdi. "O zaman matematikçinin kriptolog bir oğlu olduğunu öğrendik. Parçalar yerine oturmaya başladı. Oğluyla temasa geçer, ona durumu anlatır, Profesör Siza tarafından yazılmış bir sırrı çözmek için kendisine ihtiyacımız olduğunu söyleyerek bu projede çalışmaya ikna ederdik. Çözemese bile babasının Profesör Siza'yla olan dostluğunu öğrenip sorular sormaya başlayacaktı. Kusursuz görünüyordu."

"Anlıyorum."

"Her şey güzel başladı. Tahran'a gittin, şifreli mesajı gördün ve çalışmaya başladın. Dr. Pakravan bize harika raporlar gönderiyor, ilk sır olan şiir üzerindeki başarılarından bahsediyordu. Hepimiz çok memnunduk. Ama sonra Bilim Bakanlığı'na gizlice girince her şey karıştı. Tutuklandığını duyunca işin içinde CIA'in de olduğunu anladık. Tahmin edeceğin gibi bu işleri daha da karıştırdı."

"Ona ne şüphe," dedi Thomas hafif alaycı bir ses tonuyla. "Bütün hayalleriniz suya düşmüş olmalı."

"Hem de nasıl," dedi Kazemi. "Tam bir baş ağrısı. Başta seni zorla konuşturmayı düşünsek de sonra tüm cevapları bilmediğini fark ettik. Dr. Pakravan senin babanla konuşacak zamanın olmadığını kurnazca bir yolla öğrenmişti. Bunun olmasını sağlamamız gerekiyordu. Eğer babanla konuşmana izin verip seni takip edersek işlerin nereye varacağını görebilirdik."

"Gerçekten de babamın bir şey bildiğine inanıyor musunuz?"

Albay omuz silkti. "Belki."

"Ne bilebilir ki?"

"En azından ikinci belgenin nerede olduğunu bilebilir?"

"Neden bahsediyorsun?"

"*Die Gottesformel*'in ikinci bölümü."

"Daha neler?"

Kazemi iç çekti, sanki bir çocukla uğraşıyordu. "Belgenin bir de ikinci bölümü var. Tahran'a götürdüğümüz kısmı tam değil. Geri kalanı nerede? Profesör Siza'ya bunu sorduk. Cevap vermedi."

"İyi de ikinci bölümü olduğunu nereden biliyorsunuz?"

"Şifreli mesajdan."

"Hangi mesaj?"

"Ona gönderme yapandan," diye yuvarlak bir cevap verdi Kazemi. "*Die Gottesformel*'i okuyamadığını biliyorum o yüzden anlatayım. Belgenin sonlara yakın bir bölümünde Einstein inanılmaz bir pat-

lamaya neden olacak bir formül bulduğunu ve bu formülün başka bir yerde yazılı olduğunu söylüyor. Ondan sonra da 'işarete bakın' cümlesini eklemiş. Bizler ikinci bölümü bulmanın anahtarının bu el yazmasının içinde olduğuna inanıyoruz."

"Peki, neredeymiş?"

İyice bunalan Kazemi derin bir of çekti. "Bilmiyorum!" diye bağırdı. "Belki sen söylersin."

"Ben mi? Ne söylememi istiyorsunuz? Nerede olduğuna dair hiçbir fikrim yok... bu ikinci bölümün. Böyle bir bölümün olduğunu bile daha şimdi duydum."

"Numara yapma," diye gürledi VEVAK subayı. "Sana onu sormuyorum."

"Neymiş?"

"Babanın ne söylediğini soruyorum."

"Bana hiçbir şey söylemedi."

"Onunla konuşmadığını mı söylüyorsun?"

"Hayır, konuştum," dedi Thomas. "Ama Einstein'ın el yazması hakkında değil."

"Ya Profesör Siza'nın araştırması?"

"Hayır. O konuda bir şey bilebileceği aklımın ucundan bile geçmedi."

Kazemi'nin sabrı tükeniyordu. "Dinle bizimle oyun oynamaman gerektiği konusunda seni uyarıyorum. Duydun mu?"

"Oyun oynayan biri varsa o da sizsiniz!"

"Öyleyse burada ne işin var?"

"Ben mi? Çünkü beni kaçırdınız da o yüzden. Sizden hemen beni..."

"Tibet'te ne işin var?" diye kesti sözünü albay, sorusunu tekrarladı.

"Ah," dedi Thomas. "Profesör Siza'nın izini takip ediyordum." Yüzünde pes etmiş bir ifade belirdi. "Ama onu öldürdüğünüze göre demek ki aradığım cevabı buldum."

"Profesör Siza'yı aramaya neden Tibet'e geldin? Neden burası?"

Thomas tereddüt etti, ne söylemesi gerektiğini düşündü. "Çünkü... burada görüştüğü kişiler olduğunu tespit ettim."

"Kimmiş onlar?"

"Bilmiyorum."

"Yalan söylüyorsun. Kim onlar?"

"Söyledim ya, bilmiyorum. Ben de bulmaya çalışıyordum."

"Ne yapacaksın?"

"Hiçbir şey. Bana Profesör Siza'nın öldüğünü söylediniz."

"Tamam. Onu nerede arayacaktın?"

"Sadece tek yer denedim."

"Neresi?"

"Potala. Beni kaçırmanızdan hemen önce."

"Neden orası?"

"Çünkü... ben... evinde bir posta kartı buldum."

"Nerede o kart?"

"Coimbra'da bıraktım."

Tabii ki bu da yalandı. Kartı yanında getirmişti ama neyse ki Jokhang Tapınağı'nda kendisiyle görüştüğü zaman Jinpa Khadroma'da bırakmıştı. İranlıların onu bulması mümkün değildi.

"Peki, bu kartı kim gönderdi?"

"Bilmiyorum," diye yalan söyledi Thomas. "Boştu."

Albay kuşkuyla ona baktı. "O zaman bu kartın Profesörün nerede bulunduğuyla ilgisi olduğunu nereden çıkardın?"

"Tibet'ten gelmesinden. Bana garip geldi, hepsi bu. Hiçbir ipucu olmadığından ben de araştırmaya değer diye düşündüm."

"Hımm," diye mırıldandı Kazemi, bu karmaşık bulmacanın parçalarını bir araya getirmeye çalışıyordu. "Açıklaman beni ikna etmedi. Hiç kimse böyle uzak bir yere sadece tahmin ettiği için gelmez."

Tarihçi öfkeyle gözlerini devirdi ve derin bir nefes aldı, sanki sabrı tükenmiş gibi davranıyordu. "Dinle, bu aptalca gösteriyi sona erdirmenin zamanı gelmedi mi sence?"

"Bu da ne demek?"

"Artık gerçeği kabul edin diyorum."

Albay Kazemi ne kastettiğini anlamamıştı. "Ne?"

"Einstein'ın el yazması. Hâlâ zannettiğiniz şey olmadığını anlamadınız mı?"

"Hayır. Neymiş öyleyse?"

"O el yazmasının nükleer silahlarla bir ilgisi yok."

"Neyle ilgisi var peki?"

Thomas, Tibet halısının üzerine yayıldı; sanki plajda güneş banyosu yapıyormuş gibi ellerini başının arkasına koydu. Gözlerini kapatıp kendisini hayalî sıcaklığa teslim edince yüzüne bir gülümse yayıldı.

"Çok, hem de çok daha önemli bir şeyle ilgili."

Otuz bir

İranlıların kendisine verdiği ince battaniye gecenin ayazı karşısında bir işe yaramıyordu. Thomas battaniyenin altında kıvrıldı ama vücudu çoktan ısısını kaybetmişti ve kontrolsüzce titriyordu.

Bu halde uyumasının imkânsız olduğunu bildiğinden biraz şınav çekti, çömeldi, çaresizce ısınmak için elinden geleni yaptı ve ancak bir ölçüde başarılı olabildi. Durduğunda az da olsa ısındığını görünce uyuyabilmek için hemen battaniyesine sarıldı. Soğuğun etkisini göstermeye başlaması sadece birkaç dakika sürdü ve uyumasının mümkün olmadığını anladı. Bu geceyi atlatmanın tek yolu egzersize devam etmekti. Sabret, diye geçirdi içinden. Güneş doğup da zayıf ışıkları az da olsa hücreyi ısıtmaya başladığında belki uyuyabilirdi. Ne yazık ki İranlıların sorgu için geri döneceklerini biliyordu ve uykusuz geçen bir geceden sonra kendisini toparlaması çok zor olacaktı.

Klik. Klik.

Kilitten gelen anahtar sesi Thomas'ı şaşırttı. Ayak sesi duymamıştı; sanki birisi kasten parmak uçlarında yaklaşmış ve varlığını ancak kilitten ses gelmeye başladığında fark edebilmişti.

Klak.

Kapı açıldı. Thomas başını kaldırdı, gelenin kim olduğunu anlamaya çalışıyordu. Çok karanlıktı ve gelenin elinde fener yoktu.

"Kim var orada?" diye sordu, Tibet halısının üzerine oturdu.

"Şişt."

Sesi telaşlıydı ama tonu yumuşak ve tanıdıktı. Tarihçi öne eğildi, gözlerini kocaman açtı, kim olduğunu anlamasını sağlayacak bir detay görmeye çalışıyordu.

"Ariana?"

"Evet," diye fısıldadı. "Sessiz ol."

"Neler dönüyor?"

"Sessiz ol!" dedi daha sert şekilde. "Haydi, seni buradan çıkaracağım."

Thomas duyduklarına inanamadı. Hemen ayağa fırlayıp umutlu bir ifadeyle ona baktı. "Ya diğerleri?"

Ariana'nın elinin yumuşak dokunuşunu hissetti.

"Şişt," dedi, sesi fısıltıdan biraz daha yüksekti. "Benimle gel. Tek laf etme."

Ariana'nın sıcak parmakları onunkilere kilitlendi ve onu kapıya doğru çekti. Karanlıkta kendisini onun rehberliğine teslim etti, ikisi de yavaşça etrafı yoklayarak yürüdüler, ses çıkarmamak için büyük çaba harcıyorlardı. Merdivenlerden bir avluya çıktılar, bir koridora girdiler ve sonunda bir kapıdan çıktılar.

Thomas soğuk gece rüzgârının yüzüne vurduğunu hissetti ve sonunda az da olsa bir ışık gördü. Sarı renkli bir sokak lambasının ışığında sokağın ana hatlarını, binaları ve koyu renkli bir cipi görebiliyordu. Dışarıdaydılar. Ariana onu arabaya doğru çekti. Kadın kapıları açtı ve Thomas'a binmesini işaret etti.

"Acele et," diye mırıldandı. "Onlar uyanmadan, çabuk."

Gecenin yarısında bölgeden çıkıp Lhasa'nın tozlu sokaklarını geçtiler, arabalarının farları ve tek tük sokak lambaları haricinde yolda ışık yoktu. Thomas dönüp arkaya baktı. Ortalık sakin görünüyordu; takip eden kimse yoktu. Jeep'in arkasında benzin bidonları, iki büyük su şişesi ve içinde yiyecek olduğunu tahmin ettiği bir kutu gördü. Bu dikkatle planlanmış bir kaçıştı.

Sağa döndüler ve şehri arkalarında bırakarak batıya, havaalanına doğru gitmeye başladılar.

"Nereye gidiyoruz?" diye sordu Thomas.

"İlk yapmamız gereken şehirden çıkmak. Burası çok tehlikeli."

"Dur!" dedi tarihçi. "Önce otelden eşyalarımı almam gerek."

Ariana hayretle ona baktı. "Thomas, delirdin mi sen? Kaybolduğunu fark ettiklerinde ilk oraya bakacaklardır. Aklından ne geçiyor?" Tekrar yola döndü. "Üstelik senin hakkında bilgi vermesi için resepsiyoncuya para verdiler. Otele gitmemiz söz konusu bile değil."

"Öyleyse nereye gidiyoruz?"

Ariana yolun kenarına çekti, PetroChina benzin istasyonundan fazla uzakta değillerdi. Işıkları açık ve motoru çalışır halde bırakarak Thomas'a döndü. "Sen söylesene, Thomas."

"Bu da ne demek? Bunu planlayan ben değilim, sensin."

İranlı iç çekti. "Thomas, birbirimize karşı dürüst olmazsak asla bir yere varamayız."

"Ne demeye çalışıyorsun?"

"Sadece kaçmanın yetmeyeceğini söylemeye çalışıyorum. Nereye gidersek gidelim bizi bulurlar. Bugün yarın, bir hafta, bir ay ya da bir yıl sonra, fark etmez. Sonunda bizi bulurlar, anladın mı?"

"Peki, teklifin nedir?"

"Onlara bizim peşimizi bırakmaları için bir sebep verelim diyorum."

"Bunu nasıl yapacağız?"

"Dün bana bir fikir verdin," dedi, bal rengi gözleri karanlıkta ışıldadı. "Einstein'ın el yazmasının nükleer silahlarla alakası yok dediğini hatırlıyor musun?"

"Evet."

"Bu gerçekten de doğru mu?"

"Doğru olduğuna ben ikna oldum ama belgeyi okuyan sizsiniz. Ne yazıyor?"

Ariana başını iki yana salladı ve yüzünü buruşturdu. "Garip bir belge aslında. Ne anlatmaya çalıştığını bir türlü anlayamadık. Fakat Einstein hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde büyük bir patlamaya neden olacağını söylüyor. Sonra da 'işarete bak' yazıp formülü şifrelemiş: altı harf, iki parçaya ayrılmış, en başında bir ünlem işareti var. !Ya ovqo'" diyerek açıkladı. "Bu kadar önemli bir formülün bu kadar küçük olması bana garip geliyor. O yüzden bunun el yazmasının ikinci bölümünün anahtarı olan bir şifre olduğunu düşündük."

"Hımm... Anlıyorum."

"Yine de," diye devam etti Ariana, "Sen hâlâ bunun atom bombasıyla ilgili olmadığını düşünüyorsun, değil mi?"

"Dinle, tam olarak emin değilim," dedi temkinli şekilde. "Ama hiç zannetmiyorum."

"O zaman geriye yapacak tek şey kalıyor."

"Neymiş?"

"İspatlamak."

"Ne?"

"El yazmasının kolay yapılabilen bir atom bombasının sırlarını taşımadığını ispat etmek zorundayız. İstedikleri şey bu, öyle değil mi? Eğer arayışlarının nafile olduğunu ispat edebilirsek bizi rahat bırakırlar."

"Sanırım ne kastettiğini anlıyorum."

Düşünerek geçirdikleri sessiz bir ara oldu.

"Yani?" diye sordu Ariana.

Thomas iç çekti. "Yani ne?"

"İspatlamak mümkün mü?"

"Bilmiyorum. Deneyebiliriz."

"Güzel," dedi kadın. "Peki, nereden başlayacağız?"

Thomas torpido gözünü açtı ve bir Tibet haritası çıkardı. Haritayı açtı, birkaç saniye inceledi ve Lhasa'nın 200 kilometre batısında bir yeri işaret etti.

"Şigatse."

Güneş arkalarından yükseldi. Başta hafif ışığı yıldızlı gökyüzünü maviye çevirdi; ardından ışık daha da arttı ve pürüzlü tepelerin ardından doğan şafağı müjdeledi.

Sabahla birlikte nefes kesici bir manzara gözler önüne serildi: güzel ve huzur dolu vadilere açılan yalçın ve karlı dağlar. Otlayan koyunlar, kimi zaman bir çoban, yük taşıyan yaklar, garip bir çadır ve kır hayatının yavaş temposuna uygun ilerleyen bir traktör ve römorkör gördüler. Arazi hâlâ yabani ve özgürdü, her zaman olduğu gibi geniş ve dünyadan kopuk bir plato olarak kalmıştı.

Thomas çok yorgundu ama dinlenemeyecek kadar huzursuz ve heyecanlıydı. Hâlâ Ariana'dan şüpheleniyordu ve uzun bir sessizliğin ardından durumu açıklığa kavuşturmaya karar verdi.

"Yine iki taraflı oynamadığını nereden bileceğim?"

Ariana başını yoldan çevirdi ve kaşlarını kaldırarak ona baktı. "Ne?"

"Beni kandırmadığından nasıl emin olabilirim? Nihayetinde Tahran'da iyi bir gösteri tezgâhladın..."

İranlı etkilenmişti ve gözlerinin içine baktı. "Seni kandırdığımı mı düşünüyorsun, Thomas?"

"Bir kez yaptın, öyle değil mi? Tekrar yapmayacağından nasıl emin olabilirim? Bunun... Kont Drakula ya da adı her ne ise onunla birlikte planladığın bir şey olmadığını kim söyleyebilir?"

Ariana tekrar ona baktı. "Benden şüphe etmekte haklı olduğunu biliyorum," dedi. "Olanlardan sonra çok normal. Ama yemin ederim bu bir numara değil."

"Nasıl emin olabilirim?"

"İşler farklı."

"Ne yönden?"

"Seni korumak için Tahran'da elimden gelen her şeyi yaptım. Yalan da sadece bunun bir parçasıydı."

"Anlamadım..."

"Dinle Thomas," dedi kadın dişlerini sıkarak. "Seni gecenin karanlığında Bilim Bakanlığı'nda dört bir yana ateş eden delinin biriyle gizli bir belgeyi çalarken yakaladıklarında ne olacağını zannediyordun?"

"İyi olmayacağını biliyordum. Olmadı da."

"Tabii ki olmayacaktı. Üstelik Hapishane 59, Evin'den bin beterdir. Yoksa bundan hâlâ şüphen mi var?"

"Tamam. Daha da kötü olacaktı."

"Bunu anlamana sevindim. Hâlâ itiraf etmekten sıyrılabileceğini mi düşünüyorsun?"

"Bence öyle."

"Saçmalama!" dedi kadın. "Tabii ki itiraf edecektin. Belki biraz zaman alırdı, birkaç hafta ya da bir ay ama sonunda itiraf ederdin. Herkes eder."

"Tamam, haklısın."

"Ya sonra? Ne olacaktı sence?"

"Bilmem. Herhalde uzunca bir süre parmaklıkların arkasında kalırdım."

Ariana başını iki yana salladı. "Ölürdün, Thomas." Ona baktı. "Anladın mı? Artık işlerine yaramayacağını anladıkları anda seni öldürürlerdi."

"Öyle mi düşünüyorsun?"

İranlı yola baktı. "Biliyorum," dedi alt dudağını ısırarak. "Çaresizdim. O zaman aklıma geldi: Onu serbest bırakıp araştırmanın nereye doğru gideceğine bakabilirdik. Onlara babanın bu sırrı çözecek bazı şeyler bilebileceğini söyledim. Seni tekrar geri gönderip gizlice takip edebilirdik. Bu, yapmayı planladıkları şeyden daha verimli olmaz mıydı?" Acı acı gülümsedi. "Plan onlara ilginç geldi. Seni kurtarmak için alelacele uydurduğum bir şey olduğunu bilmiyorlardı. Kelleni isteyen rejim tekrar düşünmeye başladı. Onlara birinci önceliğimizin Uluslararası Atom Enerjisi Grubu ve Amerikan casus uyduları tespit edemeden gizlice bir nükleer silah inşa etmek olduğunu hatırlattım. Görevin amacı bu değil miydi? Eğer öyleyse ve seni serbest bırakmak bu amaca hizmet edecekse tereddüt etmenin ne manası vardı?" Thomas'a baktı. "Şimdi anladın mı? Onları kaçmana izin vermeleri için böyle ikna ettim. Geriye sadece uydurma bir operasyon düzenlemek kaldı."

"Eğer bu doğruysa neden beni yasal olarak serbest bırakmadılar? Neden beni kurtarmak için sokak ortasında onca şey yapıldı?"

"Çünkü CIA bizim bir şeylerin peşinde olduğumuzu anlardı. Önce seni bir CIA ajanıyla birlikte bakanlıkta çok gizli bir belge çalarken yakalayıp sadece birkaç gün sonra da serbest bırakıp gitmene izin veriyoruz. Sence CIA bunu yutar mıydı?" başını iki yana salladı, sorusuna kendi cevap verdi. "Bunu yapmamız mümkün değildi. Bir kaçış olmalıydı. Tek yol buydu ve inandırıcı olmak zorundaydı."

"Sanırım anlıyorum," dedi Thomas başını sallayarak. "Peki, neden bir şey söylemedin?"

"Söyleyemezdim de ondan! Beni izliyorlardı! Üstelik aksi takdirde doğal olamazdın. Sana bir şeyler söylesem tüm planı tehlikeye atabilirdin."

Tarihçi parmaklarını saçlarında gezdirdi. "Tamam," dedi. "Peki, beni Lhasa'dan çıkarmana ne demeli? Şimdi senin de başın belaya girmiş olmuyor mu?"

"Tabii ki oluyor."

"Öyleyse... neden yaptın?"

Ariana cevap vermeden önce biraz bekledi. Gözlerini önündeki yola dikmiş devam ederken sessizlik de sürdü.

"Çünkü seni öldürmelerine izin veremezdim," diye mırıldandı sonunda.

"Ama şimdi seni de öldürebilirler."

"Eğer el yazmasının atom bombalarıyla ilgisi olmadığını ispatlarsak bir şey olmaz."

"Ya beceremezsek?"

İranlı ışıl ışıl gözlerle ona baktı, yüz ifadesinde belirgin bir hüzün vardı. "O zaman korkarım ki ikimizi de öldürürler."

Cipin içi fırın gibi sıcaktı. Öğle güneşi tahammül edilir gibi olmadığından terlerinin kuruması için pencereleri açmak zorunda kaldılar.

Kayalık bir vadiyi, arkalarında tozdan bir kuyruk bırakarak geçip dar bir geçide ulaştılar ve sarsılarak onu da aştılar.

Rüzgârı yüzünde hisseden Thomas çevresindeki muhteşem tabiata hayran olmadan edemedi. Tibet kırsalı renklerin kaba kuvvetinin ve yalın netliğinin bir karışımıydı. Burada kırmızılar daha canlı, yeşiller daha koyu, sarılar daha yoğundu; o kadar cıvıl cıvıldılar ki, sanki rengârenk bir patlamayı andırıyorlardı. Uçuk, canlı, aşırı ve sezgileri olumlu yönde uyuşturan.

Onu da o sırada gördüler: Işıl ışıl bir mücevheri andıran mavi bir ışık sağ taraflarında parladı, çivit mavisi bir ayna kahverengi toprağı kuşattı, gök mavisi bir safirin etrafı erimiş altınla çevrildi. Mavi o kadar parlaktı ki, neredeyse hipnotize edici bir etkisi vardı ve ışığı da kendi içinden geliyor gibiydi.

"Şu ne?" diye sordu Thomas, gözlerini bu büyüleyici manzaradan alamıyordu.

Ariana'nın da dikkatini çekmeyi başarmıştı. "Bir göl."

Kenara çekip baktılar, duyularına saldıran bu görüntüyle bir nevi transa girmişlerdi. Su, rengi parlak kobalttan koyu maviye ve parlak beyaz kumlu sahillere vuran opalik yeşile değişen lapis lazuli bir cam parçası gibiydi. Sanki okyanustaki bir mercan resifi mucizevî bir şekilde, gölgeleri kızıla çalan kahverengi olan karlı zirvelere sahip altın rengi ve eflatun dağ sıraları arasında belirmişti. Bu tam bir renk cümbüşüydü.

"Bu, su olamaz," dedi Thomas, manzara karşısında ne diyeceğini bilemiyordu. "Su bu kadar parlak değildir."

"Ne öyleyse?"

Tabii ki retorik bir soruydu.

"Aç mısın?" diye sordu tarihçi.

Ariana başını salladı, motoru kapattı, dışarı çıktı ve bagajı açtı. Neredeyse öğlen olmuştu ve yemek için harika bir yerdi. Thomas yiyecek sepetini çıkardı ve yokuştan göle doğru indiler.

Güneş yakıyordu. Kristal berraklığındaki suların başı ve sonu yokmuş gibi göründüğü kıyıdaki bir kayanın dibine oturmaya karar verdiler ama çok sıcaktı. Dağ tarafına doğru gölgeye gittiler ama oranın da çok soğuk olduğunu gördüler. Tekrar yer değiştirip bu kez ikisinin ortasında durdular. Gövdeleri gölgede titriyor, bacakları güneşte pişiyordu. Bu sıcaklık farkı akıl alır gibi değildi; en az yirmi derece olmalıydı.

Birbirlerine bakıp güldüler.

"Havadan," dedi Ariana.

"Neden?"

"Çok seyrek," diye açıkladı. "Ne güneş ışığını emebiliyor ne de mor ötesi ışınları filtre edebiliyor. Nedeni bu." İç çekti. "Çok küçükken İran'da Zargos Dağları'na gittiğimizde buna benzer bir şey yaşamıştım ama bu derece değildi." Güneş ışığına bakıp yüzünü buruşturdu. "Gölgede dursak daha iyi olacak; kötünün iyisi sayılabilir."

Thomas üstüne oturdukları sepeti kayanın üstüne koydu ve bir yandan manzaranın bir yandan da sandviç ve meyve sularının tadını çıkardılar. Nefes kesiciydi.

Gökyüzü, rengârenk yerle tezat teşkil edecek şekilde koyu ve karanlıktı. Sanki burada ışık farklı kurallara riayet ediyor gibiydi, sanki kaynağı gök değil de yerdi, sanki gökkuşağı göğe değil de yere ait bir olguydu.

"Donuyorum," diye şikâyet etti Ariana.

Thomas hiç düşünmeden korumacı erkek içgüdülerine uyarak ceketini çıkardı, kadına yaklaştı ve omuzlarına koydu. Bu ısınmasını sağlamak için yapılmış masum bir jestti ama büyülü bir kıvılcım ateşlemişti. Kadının tenini ve nefesinin hızlandığını hissedebiliyor, saçından yükselen lavanta kokusunu alabiliyordu. Hepsinden öte kadının geri çekilmek istemediğini sezmişti ve bu da pek çok farklı duygunun kapısını açmıştı.

Birbirlerine baktılar.

Yeşil gözleri onun karamel rengi gözleriyle buluştu, su ile balın, soğuk ile sıcağın, ile tatlı baharatlının buluşması gibi. Dolgun dudaklarının ayrılıp yaklaştığını hissetti, o kırmızı taç yapraklarına doğru yaklaştı, vücudu heyecandan titriyordu.

Buluştular.

Önce kibarca yokladı, sonra diliyle daha ileri gitti. Tatlı, şekerli bir tadı vardı. Öpüşmeleri başta nazikti ardından her ikisi de daha

fazlasını istiyormuş gibi sertleşmeye başladı; çekingenlik isteriye, isteri arzuya, aşk tutkuya dönüştü.

Kadının göğsünün kendi göğsüne dayandığını hissetti. Kendine daha fazla hâkim olmayan Thomas elini kadının kazağının içine daldırıp yumuşak ve dolgun göğüslerine varana kadar devam etti. Göğüslerini büyük bir şevkle sıkarken dudakları hâlâ ayrılmamıştı. Kadının ellerinin pantolonunun üzerinde olduğunu ve fermuarını açtığını fark etti, onu kendisini hapseden elbisesinden kurtardı. Açlık her ikisini de etkisine almıştı. Soğuk bacaklarını sararken Thomas sıcaklığa yöneldi; Ariana'nın eteğini kaldırdı ve külodunu hızla çekip yırttı.

Parmaklarını bacaklarının arasına sokup nemli sıcaklığı hissetti. Ariana inledi ve elini uzatarak parmak uçlarıyla ona dokundu. Sertleştiğini anlamak için onu okşadıktan sonra bacaklarını açtı ve onu kendisine doğru çekti. Thomas kadının titrediğini hissetti, nefes nefese vücudunun davetini hiç tereddüt etmeden kabul etti; yokladı ve onun arzuyla titreyen çiçeği onu almak için açıldı.

İçine girdi.

Sanki sıcak bir bal banyosunun içine girmiş gibiydi. Duyuları yenilenmiş, tüm sezileri artmıştı: Saçının kokusu yoğunlaşmış, gözlerindeki altın rengi koyulaşmış, derisine dokunuşu yumuşamış, vücudunun ısısı artmış ve tadı daha da lezzetli hale gelmişti. Dağlar, göl, renkler, soğuk, ışık, her şey kaybolmuş, her şey o ânın yoğunluğu içinde uçup gitmişti.

Evren sadece o ikisinden ibaretti: Thomas ve Ariana, biri ve diğeri, yeşil ve altın rengi, demir ve kadife, ter ve lavanta, çikolata ve karamel, sap ve çiçek, düzyazı ve şiir, ses ve melodi, yin ve yang, iki vücut birleşip sert kayanın üzerinde bir oldu ve uzun, ağır, sürekli ve açgözlü bir dansla hareket etmeye başladılar. Bir olmuşlardı, iniltilerinin ritmiyle hareket ediyorlar; biri veriyor, diğeri ise alıyordu, daha sert ve daha sert.

Kendinden geçmişlik haliyle çığlıklar yükseliyordu.

Renk ve ışıklardan bir patlamayı sezdiği ve hislerinin tüm vücudunda harekete geçtiğini hissettiği an, tüm sonsuzluk fani ama yine de ebedi bir anla dolduğunda, ihtirası en yüksek dağları aşıp birleşmeleri tamamlandığında, tam o anda Thomas arayışının sona erdiğini anladı, bu bal renkli gözler onun felaketi, dudakları onun şiiri, vücudu onun eviydi.

Bu kadın onun kaderiydi.

Otuz iki

Köşeyi döndüklerinde Şigatse'ye dair gördükleri ilk şey mavi kapıları olan uzun bir kemer altıydı. Thomas arabayı kullanırken, Ariana başını onun omzuna yaslamış uyuyordu. Tarihçi, geleneksel Tibet evleri olan *puyang*ları görünce hız kesti, rengârenk *lungta*lar rüzgârda savruluyordu. İyi şans getirmeleri umuduyla evlerin kara çatılarına yatay dua sancakları bağlanmıştı. Yol genişliyordu, her iki yanında PetroChina benzin istasyonları ve Çinli askerlerin nöbet tuttuğu kırmızı bir duvar yer alıyordu. İşgalci güçlerin karargâhı olduğu belliydi. *Gadyan* ağaçlarının gölgeleri parke taşlı yolun üzerine düşüyordu. Birkaç arabaya ek olarak sayısız bisiklet ve kaldırıma yük boşaltan garip görünümlü bir kamyon vardı.

İranlı uyandı ve ikisi birlikte vadi boyunca uzanan şehre baktılar. Trafik ışığında durdular. Caddenin genişliği ve mimarisinin donukluğu şehrin Çinlilere ait bölümünde olduklarını gösteriyordu, hepsi birbirine benzeyen beton binalar. Bir grup insanın yanında durdular ve Ariana pencereyi açtı.

"Orchard Oteli?" diye sordu uzanarak.

"Hıı?" diye cevap verdi birisi.

Tarihçi asıl kelimeye odaklandı. "Otel?"

Adam Mandarince bir şeyler söyledi ve ileriyi işaret etti. Thomas ona teşekkür etti ve gösterilen yöne doğru gittiler. Sonunda bir otele vardılar ama Orchard Oteli değildi. Ariana yol sormak için içeri girdi.

Şigatse'nin Çinlilere ait bölümünü geçtiler ve sonunda sola döndüler. Yollar daralmaya başladı ve şehrin Tibetlilere ait bölümüne girdiklerine dair şüpheleri kalmadı. İskeleyle çevrelenmiş ve bir tepenin üzerinde yer alan harabeler Şigatse Dzong Kalesi'ydi. Bina görkemli Polata'yı andırıyordu ama, bir ölçüde Çin baskısının yıkıcı rüzgârı nedeniyle çok daha eski ve bakımsızdı.

Tekrar sola dönüp cazibeden tümüyle yoksun bir sokağa girdiler ve yolun sonunda süslü bir ön cephesi olan ve neon ışıklı tabelasında Tibet Gang Gyan Şigatse Orchard Hotel yazan bir binaya geldiler. Bulmuşlardı.

Thomas otelin önüne park etti ve ikisi lobiye girdiler. Renkli ejderha resimleri olan büyük bir masa vardı. Soldaki cam tezgâhta hatıralık eşyalar satılıyordu ve sağda da rahat görünümlü birkaç siyah koltuk vardı.

Yüzü güneşten kararmış genç bir Tibetli, resepsiyon masasından onlara gülümsedi. "*Taşi deleh*," dedi.

Thomas başını sallayarak adamın selamını aldı. "*Taşi deleh*," diye cevap verirken bir yandan da Jinpa Khadroma'nın talimatlarını hatırlamaya çalıştı. "*Bodhisattva* Tenzing Thubten'le görüşmek istiyorum."

Adamın gülümsemesi uçup gitti. "Tenzing?"

"Evet," dedi Thomas. "Tenzing'in bana yolu göstermesini istiyorum."

Resepsiyoncu tereddüt etti. Etrafına, Thomas'a ve Ariana'ya baktı. Görünümlerinden ikna olmuş olacak ki onlara kanepede oturup beklemelerini işaret ederek aceleyle otelden çıktı. Thomas onun caddeyi ve caddenin karşısındaki güzel, küçük meydanı geçişini izledi.

***

Resepsiyoncu döndüğünde yanında yabancılara başını eğerek selam veren bir de keşiş vardı. Birbirlerine geleneksel *taşi deleh* sözleriyle iyi şanslar diledikten sonra keşiş onlara kendisini izlemelerini işaret etti. Yolun hemen karşısındaki büyük bir binaya gittiler; yeşil yamaç üzerindeki beyaz ve kestane rengi tesis büyüleyici altın rengi pagoda tarzı çatılara ve buyurgan bir edayla şehri izleyen pencerelere sahipti.

"*Gompa*?" diye sordu Thomas, Lhasa'da öğrendiği manastırın karşılığı olan kelimeyi kullanmıştı.

"*La ong*," diyerek başını salladı keşiş ve eflatun cübbesini düzeltti. "*Taşilunpo gompa*."

"Vay, Taşilunpo Manastırı," diye yorum yaptı Ariana.

"Neresi olduğunu biliyor musun?"

"Duymuştum. İlk Dalai Lama'nın orada gömülü olması gerekiyor."

"Sahi mi?"

"Panchen Lama'nın yaşadığı yer de orası."

"Kimin?"

"Budizm'de, Dalai Lama'dan sonraki, ikinci en önemli kişinin. Yanılmıyorsam *panchen* büyük âlim demek. Çinliler onu kullanarak Dalai Lama'nın otoritesini yıkmayı denediler ama başaramadılar. Panchen Lama onlarla işbirliği yapmadı."

Güneş yakıcı ve hava kuruydu. Havada çöp ve idrar kokusu hâkim olsa da bu koku manastıra yaklaştıkça yerini tütsü kokusuna bıraktı. Tüm manastırın görülebildiği büyük bir avluya girdiler; büyük bir yapıydı ve çevresi yüksek duvarlarla çevriliydi. Taşilunpo'nun tabanında birkaç beyaz bina bulunuyordu, manastıra ait evler olduğu belliydi; onların üzerinde muhteşem altın rengi çatıları olan kırmızıya çalan binalar yükseliyordu.

Thomas ve Ariana keşişi takip etti, kaldırım taşıyla kaplı ıssız bir caddeden yukarı çıktılar. Keşiş son hız devam etse de nefes nefese kalan iki yabancı zarif bir *yonboh* ağacının gölgesinde durmak

zorunda kalmıştı. Şigatse, Lhasa'dan daha yüksekti ve havası daha da seyrekti.

"İngilizce biliyor musun?" diye sordu Thomas birkaç metre ileride, güler bir yüz ve beklenti dolu bir ifadeyle, kendilerini bekleyen keşişe.

Onlara yaklaştı. "Biraz."

"*Bodhisattva*yla görüşeceğiz," dedi tarihçi. Hâlâ nefesini toparlamaya çalışıyordu. "Tam olarak nedir o?"

"Bir tür Buda."

"Ne demek istiyorsun?"

"Aydınlanmış birisi olduğu halde insanlığa yardım etmek için Nirvana'yı terk eden kişi. Bir aziz, diğerleri de kurtulana kadar kurtulmayı reddeden kişi."

Keşiş tekrar döndü ve onları tesisin en yüksek noktasına yöneltti. Kestane renkli bina boyunca uzanan bir yola girdiler. Sola dönen Tibetli siyah taştan birkaç basamağı çıkıp eflatun bir binaya girdi. Diğerleri de, hâlâ oflaya puflaya, onu takip ettiler; loş bir geçitten geçip birkaç keşişin içinde sarıya çalan bir yağın bulunduğu bir kazanla meşgul olduğu sakin bir avluya girdiler. Maitreya Tapınağı'nın girişine gelmişlerdi.

Keşiş onları, sadece küçük bir pencere ve mumlarla aydınlatılan, sağdaki küçük bir odaya soktu. Her şey sade, neredeyse ilkeldi. Eski bir taş şöminede yanmakta olan kömürden yükselen duman, ortamın hâkimiyeti için yak yağı ve tütsü kokusuyla mücadele ediyordu. Kararmış bir çaydanlığı yalayan sarı alevlerin ışığı gölgeler üzerinde sanki canlıymış gibi dans etmekteydi.

İkisi kırmızı *thangka* halılarla örtülü masalara oturdular ve bir keşişin çaydanlığı ateşin üzerinden alıp, iki bardağa bir şey koyup kendilerini ikram edişini izlediler. "*Ja şerog nang.*"

Bu yak yağıydı.

"Teşekkürler," dedi Thomas, bu yağlı karışımı içmeyi düşündüğünde hissettiği iğrenmenin yüzüne yansımamasına gayret etti. "*Thug-je-che.*"

"Tibetçede böyle mi teşekkür ediliyor?" diye sordu Ariana.

"Evet."

Kadın hafifçe başını eğdi. "*Thug-je-che.*"

Keşiş gülümsedi ve elini kaldırarak onlara burada beklemelerini işaret etti. "*Gong da,*" dedi ve gitti.

Yirmi dakikadan kısa süre içinde onları buraya getiren keşiş tekrar göründü. Yanında yaşlı, sıska ve bastonuyla bile zor yürüyen bir keşiş daha vardı. Cübbesi sağ omzunu açıkta bırakıyordu. Genç keşiş yaşlı olanın büyük bir minder üzerine oturmasına yardım etti. Tibetçe bir şeyler konuştular, sonra ilk keşiş başıyla selamlayıp gitti.

Tek laf edilmedi.

Avluda şakıyan kuşların ve çatırdayan ateşin sesi duyulabiliyordu. Thomas ve Ariana başı önde oturan keşişe bakıyorlardı. Adam eflatun cübbesini düzeltip doğruldu; gözleri buğulandı ve bakışları ufkun ötesinde kayboldu, sanki çevresindeki dünyayı terk ediyor gibiydi.

Sessizlik.

Budistin iki yabancının nerede olduğuna dair bir fikri varmış gibi görünmüyordu. Belki meditasyon yapıyordu, belki de transa geçmişti. Her ne durumdaysa tek kelime etmiyordu, sadece orada duruyordu. Thomas ve Ariana şaşkınlıkla birbirlerine baktılar, konuşup konuşmamaları gerektiğine karar verememişlerdi; keşiş oraya yanlışlıkla mı getirilmişti, bu yerel bir gelenek miydi, yoksa adam kör müydü, bir fikirleri yoktu. Her ihtimale karşı sessiz kaldılar ve olayların gelişmesini beklediler.

On sessiz dakika geçti.

İhtiyar keşiş hâlâ hareketsizdi, gözleri sabit, nefesi ölçülüydü; sonra birdenbire titredi ve hayata geri döndü.

"Ben *bodhisattva* Tenzing Thubten," dedi belirgin Britanya aksanlı İngilizcesiyle onları şaşırtarak. "Benden size yol göstermemi istiyorsunuz."

Thomas rahat bir nefes aldı. Nihayet, Profesör Siza'nın evinde bulduğu gizemli posta kartını göndermiş kişi olan, Tenzing Thubten'le görüşmeyi başarmıştı. Aradığı cevapları kendisine verecek, onu bu araştırmayı yapmaya zorlayan sırları açığa çıkaracak kişi bu olabilirdi. Kimbilir belki de çoktan onu aşmış olan meseleyi bir kat daha karmaşık hâle de getirebilirdi.

"İsmim Thomas Noronha. Yeni Lizbon Üniversitesi'nde tarih profesörüyüm." Eliyle İranlıyı işaret etti. "Bu bayan da Ariana Pakravan, Tahran'daki Bilim Bakanlığı'nda görevli bir nükleer fizikçi." Hafifçe başını salladı. "Bizimle görüşmeyi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Uzun bir yoldan geldik."

Keşişin yüzü bir gülümsemeyle parladı. "Aydınlanmaya mı geldiniz?"

"Denebilir, evet."

"Hasta ve acı çekenlere yardım etme konusunda iyiyimdir. Yollarını şaşıranları doğru yola sevk ederim. Karanlık gecede parlak bir ışık olur, fakir ve muhtaçların gizli hazineleri keşfetmelerini sağlarım," dedi. "Avatamsaka Sutra böyle der." Elini havaya kaldırdı. "Şigatse'ye hoş geldiniz, kara gecenin yolcuları."

"Burada olmaktan dolayı memnunuz."

Tenzing, Thomas'ı işaret etti. "Lizbonlu olduğunu söyledin?"

"Evet."

"Yani Portekizlisin?"

"Doğru."

"Hımm," diye mırıldandı yaşlı keşiş. "Tibet içlerine gelen ilk Batılıların Portekizliler olduğunu biliyor musunuz?"

"Gerçekten mi?" dedi Thomas hayretle.

"İki Cizvit rahibi," dedi Tenzing. "Peder Andrade ve Peder Marques kayıp bir Tibet vadisindeki bir Hıristiyan grupla ilgili rivayetleri duymuşlardı. Hindu hacılar kılığına girerek Hindistan'dan geçtiler ve Guge Krallığı'nın ortasındaki Garude Vadisi'nde bulunan bir kale olan Tsaparang'a geldiler. Orada bir kilise inşa edip Tibet'le Batı arasındaki ilk ilişkiyi başlattılar."

"Kaç tarihinde?"

"Bin altı yüz yirmi dört." Yaşlı Budist başını eğerek selamladı. "Hoş geldin, Portekizli hacı. Bu sefer Hindu kılığına girmediğine göre bize hangi kiliseyi getirdin?"

Thomas gülümsedi. "Kilise yok. Sadece birkaç soru."

"Yolu bulmaya mı geldin?"

"Augusto Siza adındaki bir adamın yolunu."

Bu ismi duyduğunda Tenzing'in yüzünde müşfik bir ifade belirdi. "Cizvit."

"Hayır, hayır," dedi Thomas, başını iki yana salladı. "Cizvit değildi; dindar bile değildi. Coimbra Üniversitesi'nde fizik profesörüydü."

"Ben ona Cizvit derdim," dedi Tenzing, sanki bu açıklamayı hiç duymamış gibiydi. Sonra da güldü. "Aslında hiç hoşuna gitmezdi. Ama bunu kabalık olsun diye yapmıyordum. Buraya dört yüz yıl önce gelen atalarına istinaden ona Cizvit demiştim. Ayrıca burada yaptığımız işle de ilgili bir şakadır."

"Hangi işle?"

Bodhisattva başını öne eğdi. "Söyleyemem."

"Neden?"

"Çünkü bunu söyleyecek kişinin o olması gerektiğinde karar kıldık."

Thomas ve Ariana birbirlerine baktılar. Tarihçi derin bir nefes alıp Tibetliye baktı. "Korkarım ki kötü bir haberim var," dedi. "Maalesef Profesör Siza'yı kaybettik."

Tenzing tepki vermedi. "İyi bir dosttu," dedi iç çekerek, hiç etkilenmemiş gibiydi. "Ona sonraki yaşamında mutluluk dilerim."

"Tekrar doğduğunda demek istediniz herhalde?"

"Bir lama olacağına şüphe yok. Kendisini tanıyan herkesin saygı duyduğu, iyi ve bilge bir adamdı." İhtiyar keşiş eflatun cübbesini düzeltti. "Çoğumuz *duhka*dan[31] mustarip oluruz, hayatın neden olduğu acı ve sıkıntılar bizi *maya*nın[32] yarattığı hayallere tutunmak zorunda bırakır. Ama bunların hepsi *avidya*dır,[33] üstesinden gelmemiz gereken cehalet. Bunu başarabildiğimizde bizleri köleleştiren karmadan kendimizi kurtarmış oluruz." Durdu. "Cizvit ve ben bir süre gezgin olarak beraber seyahat ettik ve birbirimizden çok şey öğrendik. Ama daha sonra bir yol ayrımına geldik. Ben bir yolu o ise diğerini seçti. Yollarımızın ayrıldığı doğru ama kaderlerimiz değişmeden kaldı."

"Hangi kader bu?"

Bodhisattva derin bir nefes aldı. Gözlerini kapattı ve bir kez daha meditasyon konumuna geçti. Ne yapması gerektiğini düşünüyor gibiydi; sanki bilincini *şunyata*ya, büyük boşluğa, yükseltiyor gibiydi; sanki kendi benliğini ebedi Dharmakaya'yla bir hâle getiriyor ve ikilemine bir cevap arıyor gibiydi. Konuşmalı mı, yoksa sessiz mi kalmalıydı? Belki de eski dostunun, Cizvit dediği adamın ruhu gelip kendisine yol gösterirdi?

Gözlerini açtı, kararını vermişti.

---

31 Budizm inanışında hayatın tümüne yayılmaş acı anlamına gelir. (yay. n.)

32 Kelime olarak yanlgı, illüzyon ve gerçekliği olmayan bir şeyin hakikat olarak algılanması demektir. Budist inanışta ise, kişinin gerçeği kavrayarak nihai kurtuluşa ulaşmasını ifade eder. (yay. n.)

33 Hindu kökenli dinlerde âlemdeki kötülüğün tek ve yegâne sebebi olan cehalet anlamına gelir. Budizme göre *avidya* gerçekte nedensellik çemberine bağlı olarak sürekli değişen varlıkların, mutlak hakikat ve değişmez zannedilmesidir. (yay. n.)

"1930 yılında Lhasa'da soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmişim. İsmim Dhargey Dolma'ydı, Yedi Göz'ün tanrıçası olan Tanrıça Dolma'ya Dönüş anlamına geliyordu. Ailem bana bu ismi vermişti çünkü Tibet'in geleceğinin değişime bağlı olduğunu ve tetikte yedi göz ile tüm değişimlerin farkında olmam gerektiğini düşünmüşlerdi. Dört yaşına geldiğimde beni Çhomolungma'nın, Evrenin Ana Tanrıçası dediğimiz büyük dağın, yamacındaki Rongbuk Manastırı'na gönderdiler." Thomas'a baktı. "Siz ona Everest diyorsunuz." Tekrar eski duruşuna döndü. "Rongbuk'da geçirdiğim zaman zarfında çok dindar biri oldum. Budist geleneğe göre her şey, bir isim ve bir düşünce sayesinde var olur, hiçbir şey kendisinden dolayı var olamaz. Bu nedenle de başka biri olabilmek için adımı değiştirdim. Altı yaşında kendime Tenzing Thubten ya da Buda'nın Yolunu İzleyen Dharma Koruyucu adını verdim. O tarihten sonra ailem Tibet'in Batı'ya açıldığını görerek mutlu oldu. On yaşına geldiğimde, 1940'ta, ailem beni, bugün hâlâ bize rehberlik eden ve yeni ismimin ilham kaynağı olan, on dördüncü Dalai Lama'nın, Tenzing Gyatso, tahta çıkış töreni için Lhasa'ya çağırdı. Daha sonra Tibet'in üst sınıflarında yaygın olduğu üzere Darjeeling'de bir yatılı okula gönderildim."

"Bir İngiliz okulu mu?"

Bodhisattva başını salladı. "Evet. Yıllarca orada kaldım."

"İngilizceniz o yüzden bu kadar iyi demek ki. Başta kimbilir size ne kadar farklı gelmiştir..."

"Öyleydi," diye doğruladı Tenzing. "Disiplin de uygulamalar da çok farklıydı. Ama asıl fark metodoloji de yatıyordu. Analiz bakımından aramızda büyük farklar vardı. Batılıların bir sorunu daha iyi inceleyebilmek için daha küçük sorunlara bölmeye eğilimli olduğunu orada öğrendim. Bunun da işe yarar bir metot olduğuna itiraz etmiyorum ama çok büyük bir dezavantajı bulunmaktadır."

"Nedir o?"

"Bu gerçekliğin de parçalı olduğu izlenimini yaratır. Darjeeling'de farkına vardığım şey buydu. Size göre matematik bir şey, kimya başka bir şey, fizik başka bir şey, İngilizce, spor, felsefe, botanik... Düşünce bakımından her şey birbirinden ayrıdır." Başını iki yana salladı. "Bunun sadece bir illüzyon olduğuna şüphe yok. Nesnelerin doğası *şunyata*, yani büyük boşluk ve Dharmakaya'dır, yani Buda'nın Gerçek Bedeni. Dharmakaya evrendeki tüm maddelerin içindedir ve insan zihninde *bodhi*, uyanma olarak tecelli eder. Avatamsaka Sutra, Mahayana Budizmi'nin dayalı olduğu metin, Dharmakaya'nın her şeyin içinde olduğunu söyler. Her şey, her olay görünmez bağlarla birbirine bağlıdır. Dahası her şey ve her olay aynı birimin bir tecellisidir." Durdu. "Her şey tektir."

"Demek ki tümüyle farklı iki dünya'yla karşı karşıya geldiniz."

"Öyle," dedi *bodhisattva*. "Biri her şeyi bölen, diğeri ise her şeyi birleştiren."

"O zaman Darjeeling'de zorlandınız sanırım."

"Tam tersi. Batı fikirleri bir ilham kaynağı oldu. Başta Tibet'i özledim ama çok geçmeden yeni düşünme tarzına uyum sağladım. Bu, bir ölçüde iki disiplinde, matematik ve fizikte, büyük ilerleme kaydetmem sayesinde oldu. Çok geçmeden iftihar listesinin başında yer aldım."

"Orada ne kadar kaldınız?"

"On yedi yaşına kadar."

"O tarihte mi Tibet'e döndünüz?"

"Evet. 1947 yılında Lhasa'ya döndüm, İngilizlerin Hindistan'dan çekildiği yıl. Tibet'teki hayata tekrar uyum sağlamakta büyük sıkıntı yaşadım. Daha önce bana ana rahmi gibi sıcak ve rahat gelen şey şimdi geri, aptal ve köylü işi gibi geliyordu. Hâlâ ilgimi çeken tek şey olarak mistisizm kalmıştı, yükselmenin entelektüel bilinci, gerçeğin özünü arayan Budist ruhu." Kocaman minderi üzerinde kımıldandı. "Döndükten iki yıl sonra Çin'de komünistler iktidara geldiler ve bu

gelişmenin hayatımız üzerinde büyük etkisi oldu. Tibet hükümeti tüm Çinlileri sınır dışı etti ve ailem bunun sonunun nereye varabileceğini anladı. Mao Zedong'un ülkemizle ilgili planları olduğunu gayet iyi biliyorlardı. O yüzden beni Hindistan'a göndermeye karar verdiler. Hindistan aynı ülke değildi ve Darjeeling'deki eski hocalarım matematik ve fizik alanındaki çalışmalarıma New York'taki Columbia Üniversitesi'nde devam etmemi tavsiye ettiler."

"Lhasa'dan New York'a mı gittiniz?"

"Bir düşün!" Tenzing gülümsedi. "Yasak Şehir'den Büyük Elma'ya, Potala'dan Empire State Binası'na." Güldü. "Tam bir şoktu. Bir an Barkhor'da dolaşıyorum, biraz sonra Times Meydanı'ndayım."

"Columbia nasıldı?"

"Orada fazla kalmadım, sadece altı ay kadar."

"Öyle mi?"

"Evet. Öğretmenlerimden birisi, atom bombası yapmak için Batı'nın en büyük fizikçilerini bir araya getiren Manhattan Projesi'ne dâhil olmuştu. Bu isim, projeye Manhattan'daki Columbia Üniversitesi'nde başladığı için verilmişti."

"Bunu bilmiyordum."

"Evet. O profesör kendisiyle tanıştıktan sonra benim yeteneklerimden o kadar etkilendi ki, beni kendi hocası olan çok ünlü bir kişiye tavsiye etmeye karar verdi."

"Kim?" diye sordu Thomas.

"Albert Einstein," dedi Tenzing yavaşça, herkesin bu isme nasıl tepki vereceğini biliyordu. "O zamanlar Einstein, Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışıyordu. Doğu kültürünün, özellikle de Konfüçyüsçülüğün büyük bir hayranıydı. 1950 yılında Tibet'te korkunç şeyler olmaya başladı. Ocak ayında Pekin, Tibet'in özgür olacağını ilan etti ama Çin birlikleri çok geçmeden bütün Jam bölgesini Yangtze Nehri'ne kadar işgal ettiler. Bu bağımsızlığımızın sonu oldu. Tibet'in davasına yakınlık duyan Einstein beni bağrına bastı.

Yirmi yaşındaydım ve yeni hocam beni diğer bir öğrenciyle birlikte çalıştırmaya başladı, benden sadece bir yaş büyük birisiyle." Bodhi sattva beyaz kaşlarını kaldırdı. "Kim olduğunu tahmin edersiniz."

"Profesör Siza."

"O zaman profesör değil, sadece Augusto'ydu. Birbirimize çabucak ısındık. Tibet'e gelen ilk Avrupalıların cizvitler olduğunu bildiğim için yeni dostuma Cizvit demeye başladım." Küçük bir çocuk gibi keyifle güldü. "Yüzünü görmeliydiniz! Çok kızmıştı! Ama sonunda alıştı ve o da bana 'kel keşiş' demeye başladı. Bu beni rahatsız etmedi, nihayetinde Rongbuk'ta bir keşiştim!"

"İkiniz ne yaptınız?"

"Pek çok şey." Tenzing tekrar güldü. "Hayli yaramazlık yaptık denebilir! Bir keresinde Mercer Caddesi'ndeki Einstein'ın evinde bulunan Mahatma Gandhi'nin resmine Hitler bıyığı çizdik. Off! İhtiyar ne kızmıştı. Şakası yok! Halini görmeniz gerekirdi."

"Fakat ikiniz birlikte çalıştınız, değil mi?"

"Çalıştık tabii ki. O sırada Einstein son derece iddialı bir projeyle uğraşıyordu. Her şey teorisini formüle etmeye çalışıyordu, çekim ve manyetizma açıklamalarını tek bir formülde toplayacak bir proje. Büyük bir evren teorisi olacaktı."

"Evet," dedi Thomas. "Einstein son yıllarını onun üzerinde çalışarak geçirdi."

"Benden ve Augusto'dan farklı formülleri test etmemizi istemişti. Bir yılımızı buna harcadık ve sonunda 1951 yılında bizi ofisine çağırdı ve projeden aldığını bildirdi."

"Sahi mi? Neden?"

"Bize başka bir görev verdi. Bir ya da iki hafta sonra Einstein evinde önemli bir ziyaretçiyi misafir etti: İsrail başbakanı. Konuşmaları sırasında Ben-Gurion kendisinden çok zor bir şey istedi. Einstein başta kabul etmeye razı olmadı ama sonunda aklına yattı ve kabul

etti. Augusto ve beni her şey teorisi projesinden alıp bizi yeni ve gizli bir projeye verdi."

Thomas ve Ariana öne doğru eğildi, ne olduğunu merak etmişlerdi.

"Proje ne üzerineydi?"

"Einstein ona bir kod adı vermişti," dedi Tenzing. "Ona Tanrı'nın Formülü demişti."

İkisinden de çıt çıkmadı.

"Peki, ne ile ilgiliydi?" diye sordu Ariana, ilk kez söz almıştı.

Bodhisattva minder üzerinde tekrar kımıldandı; elini beline koydu, hafif yana döndü, yüzü acıyla buruştu. Sadece ateş ve mum ışığıyla aydınlatılan karanlık odada etrafına bakındı ve derin bir iç çekti.

"Burada tıkılmış durmaktan bıkmadınız mı?"

İkisinin de sabrı son noktasına gelmişti. Heyecanla gizemi sona erdirecek cevabı bekliyorlardı, neredeyse nefes almayı bile bırakmışlardı. Araştırmalarının sonuna gelmişlerdi, tüm cevapları bilen kişinin önünde oturuyorlardı. Konuşmaları sonunda gelip kritik konuya dayanmıştı ve tam bu anda Tenzing Thubten ne yapıyordu? Bu odada uzun süre durmuş olmaktan şikâyet ediyordu!

"Proje ne hakkındaydı?" diye üsteledi Ariana.

İhtiyar Budist sakin bir ifadeyle gülümsedi. "Dağ dağdır ve yol eskisinden farklı değildir," dedi elini göğsüne koyarak. "Doğrusu değişen sadece benim yüreğimdir."

Şaşkın bir sessizlik vardı.

"Bu da ne demek?"

"Bu karanlık oda hâlâ aynı karanlık oda ve gerçek hâlâ aynı gerçek. Ama kalbim burada olmaktan yoruldu." Mağrur bir edayla kapıyı işaret etti. "Dışarı çıkalım."

"Nereye?"

"Işığa," dedi Tenzing. "Yolunuzu bir nurla aydınlatacağım."

Otuz üç

Manastırı'nın tepesindeki Maitreya Tapınağı'nda bulunan küçük, karanlık odadan çıktılar, birkaç taş basamaktan aşağı inip sola döndüler. Thomas, *bodhisattva*nın koluna girerken Ariana göğsüne bastırdığı üç minderle peşlerinden geldi. Şapellerin yanındaki dar koridordan ilerleyip ilk kapıdan geçtiler ve Panchen Lama sarayının gölgesindeki sessiz bir avluya çıktılar.

Birkaç keşiş Tenzing Thubten'i hürmetle selamladı ve o da her birinin selamını almak için durdu. Yürümeye devam ederlerken onlara gittikleri yeri gösterdi; büyük bir ağaç.

"Yun Men şöyle demişti," dedi ihtiyar Budist attığı her adıma dikkat ederken. "Yürürken sadece yürü. Otururken sadece otur. En önemlisi tereddüt etme."

Ariana en büyük minderi ev sahiplerinin işaret ettiği yer olan ağacın gövdesinin yanına koydu ve Thomas da adamın oturmasına yardım etti. Gölgedeydiler ama yeterli miktarda güneş ışığı da yaprakların arasından süzülüp gelebiliyordu, dolayısıyla ne çok sıcak ne de çok soğuktu. Kusursuz bir yerdi.

Tenzing iki misafirine oturmalarını işaret etti. "Buda der ki, 'Otur, dinlen, çalış. Kendinle yalnız kalmaktan asla kaçma. Ormanın kıyısında arzulardan uzak neşe dolu bir hayat sür,'" dedi.

Ariana ve Thomas daveti kabul edip *bodhisattva*nın önündeki minderlere oturdular.

Sessizlik.

Uzaktan dualarını mırıldanan keşişlerin seslerini duyabiliyorlardı, gırtlaktan gelen, yaratılışın sesi, evrenin bile önüne geçen kutsal hece, her şeyi yaratan ve birleştiren kozmik titreşim, *om* sesi hiç kesilmiyordu. Kuşlar dallarda neşeyle şakıyorlardı, arka plandan gelen bu kökensel, dalgaların kumlarla buluşmasını andıran sesin varlığından habersizdiler. Düşünmek için o kadar uygun, o kadar huzur dolu bir yerdi ki, ruhlarını doğrunun özünü aramaya yönelik sonsuz arayış için yükselmesi amacıyla serbest bıraktılar.

"Az önce Tanrı'nın formülünden bahsettiniz," diye söze girdi Thomas. "Projenin ne olduğunu açıklar mısınız?"

"Size ne söylememi istiyorsunuz?"

"Her şeyi."

Tenzing başını iki yana salladı. "Bir Çin atasözü vardır," dedi. "Öğretmen kapıyı açar, içeri girecek olan sensin."

Thomas ve Ariana birbirlerine baktılar.

"Öyleyse kapıyı bizim için açın."

Yaşlı keşiş derin bir nefes aldı. "Darjeeling'de matematik ve fizik öğrenmeye başladığımda çok hoşuma gitmişti. Onları harika oyunlar olarak görürdüm ama Columbia'ya gittiğimde bir profesör benim çok daha farklı düşünmemi sağladı. Beni öylesine ileri taşıdı ki, oyun olarak gördüğüm şey muazzam bir keşif haline dönüştü."

"Ne keşfettiniz?"

"Batı biliminin Doğu irfanıyla olan bağını keşfettim."

"Ne demek istiyorsunuz?"

Tenzing, Thomas'a, sonra da Ariana'ya baktı. "Doğu mistisizmi hakkında ne biliyorsunuz?"

"Benim bilgim İslam'la sınırlı," diye cevap verdi Ariana.

"Ben de Yahudilik ve Hıristiyanlığı biliyorum," dedi Thomas. "Şimdi de Budizm'le ilgili bir şeyler öğrendim. Daha fazlasını öğrenmek isterdim ama bunları öğrenebileceğim kimseye denk gelmemiştim."

Bodhisattva iç çekti. "Bir Budist atasözü vardır," diye başladı söze. "Öğrenci hazır olduğunda hoca ortaya çıkar." Kuşların cıvıltısına yer açmak için ara verdi. "Einstein'ın son projesinin özünü anlayabilmek için önce Doğu irfanı hakkında bazı şeyleri anlamanız gerekiyor." Avucunu ağacın gövdesine dayadı, bir süre orada tuttu, sonra da ellerini kucağının üzerinde kavuşturdu. "Budizm'in kökeni Hinduizm'e dayanır ve Hindu felsefesi de Sanskrit dilinde yazılmış anonim eserlere dayalıdır. Bu kutsal Ari metinlerine Vedas denir; dördüncüleri Upanişad olarak adlandırılır. Hinduizm'in temelinde, çevremizde gördüğümüz ve hissettiğimiz nesne ve olayların çeşitliliğinin aynı gerçekliğin farklı tezahürlerinden başka bir şey olmadığı düşüncesi yatar. Gerçeklik, Brahman olarak adlandırılır ve Budizm'deki Dharmakaya'yla aynı şey olduğu söylenebilir. Brahman 'büyüme' demektir ve gerçekliğin kendisi, tüm nesnelerin özüdür. Bizler Brahmanız fakat çeşitlilik hayalleri yaratan mayanın sihirli kudreti nedeniyle bunu idrak etmekten aciziz. Fakat yine de çeşitlilik bir hayalden öte bir şey değildir. Sadece tek şey vardır ve o da Brahman'dır.

"Özür dilerim ama pek anladım denemez," diye araya girdi Thomas. "Ben de Hinduizm'de bir sürü tanrı olduğunu zannederdim."

"Bu söylediğinde haklılık payı var. Hinduların pek çok tanrısı vardır ama mukaddes metinler açıkça bunların tek bir tanrının, tek bir gerçekliğin yansımasından başka bir şey olmadığını ifade ederler. Tanrının binlerce ismi varmış ve her isim de farklı bir tanrıymış gibi görünebilir ama aslında hepsi aynı şeye karşılık gelirler: tek bir

özün, farklı isimleri ve farklı yüzleri." İhtiyar keşiş kollarını iki yana açtı, sonra tekrar birleştirdi. "Brahman herkestir ve birdir. Gerçek olandır ve ondan başka gerçek yoktur."

"Anlıyorum."

"Hindu mitolojisi, Dans Tanrısı aracılığıyla gerçekleşen yaratılış hikâyesi üzerine kuruludur. Hikâyeye göre madde, Brahman gecesinde Şiva ateşten bir çemberde dans etmeye başlayana kadar durağandı. O noktada madde, Şiva'nın ritmine tepki vermeye başladı ve onun dansı, hayatı, yaratılış ve yıkım, doğum ve ölümden ibaret olan büyük bir döngüsel sürece çevirdi. Şiva'nın dansı birliğin ve varlığın simgesidir. Bundan beş mukaddes hareket doğmuştur: evrenin yaratılışı, onun mekânda mevcudiyetinin korunması, onun dağılması, kutsalın doğasının gizlenmesi ve gerçek bilginin açığa çıkması. Mukaddes metinlere göre ilk dans, madde ve enerjinin yapılacağı malzemenin ortaya çıkmasına neden olan bir patlamaya yol açmıştır. İlk safhada evren, mekânla dolmuş ve her şey Şiva'nın enerjisiyle yayılmıştır. Patlamanın her şey birleşene kadar hızlanacağı söylenir, sonunda da Şiva korkunç yıkım dansını yapacaktır." *Bodhisattva* başını yana yatırdı. "Bunlar size tanıdık geldi mi?"

"Akıl alır gibi değil," diye mırıldandı Thomas. "Bu, Büyük Patlama ve evrenin genişlemesi. Kütle ve enerji arasındaki denge. Büyük Çöküş."

"Şaşırtıcı, değil mi?" diye sordu yaşlı keşiş. "Evren, Şiva'nın dansı ve Yüce Varlık'ın fedakârlığı sayesinde var olmuştur."

"Hıristiyanlık'takine benzer bir fedakârlık mı?"

"Hayır," dedi Tenzing, başını iki yana salladı. "Asıl anlamı acı çekme değil de mukaddes olan bir şey şeklinde kullanılmıştır. Hindu yaratılış hikâyesi, mukaddesin ilahi bir eylemle yaratılmasıdır; Tanrı'nın dünya, dünyanın da Tanrı olduğu bir eylemdir bu. Evren kutsal bir oyunun sergilendiği bir sahnedir ve bu oyunda Brahman, mayanın yaratıcı gücü ve karmanın eylemiyle dünya haline gelen büyük bir büyücü rolünü üstlenir. Karma yaratıcı kudrettir; kutsal oyunun,

hareket halinde olan bir evrenin, aktif başlangıcıdır. Hinduizm'in temeli bizim kendimizi mayanın illüzyonları ve karmanın kudretinden kurtarabilme hürriyetimizde yatar. Meditasyon ve yoga vasıtasıyla sezgilerimizle tespit edebildiğimiz farklı olguların aynı gerçekliğin parçaları olduğunu görürüz; her şey Brahmandır." *Bodhisattva* elini göğsüne koydu. "Her şey Brahmandır," diye tekrarladı. "Biz bile."

"Budizm'in iddia ettiği şey de bu değil mi?"

"Kesinlikle," dedi yaşlı keşiş. "Brahman yerine bizler tek gerçekliği, evrendeki her nesne ve olguda bulunan özü tarif etmek için Dharmakaya demeyi tercih ederiz. Her şey Dharmakaya'dır. Her şey görünmez bağlarla birbirine bağlıdır. Nesneler aynı gerçekliğin farklı yüzlerinden başka bir şey değildir. Ama bu değişmez bir gerçeklik değildir; bu hiçbir şeyin ebediyen devam etmeyeceği kavramı olan *samsara*yla belirtilir, her şey sürekli olarak değişir, hareket ve dönüşüm doğanın yapısında vardır."

"Öyleyse Hinduizm ile Budizm arasında ne fark vardır?"

"Yapı, metodoloji ve hikâyelerde farklılık vardır. Buda, Hindu tanrılarını kabul eder ama onlara fazla önem vermez. İki din arasında pek çok farklılık olsa da temelleri aynıdır. Gerçeklik, pek çok farklı şekilde tezahür etse de, aslında birdir. Farklı şeyler aslında aynı şeyin maskeleridir. Nihai gerçeklik değişmez. İki düşünce ekolü de maskelerin ötesine bakmayı, birliğin içinde gizli farklılığı anlamayı, bir olanı ortaya çıkaracak şekilde çalışmayı öğretir ama aynı hedefe varmak için farklı metotlar kullanırlar. Hindular aydınlanmaya Vedanta ve yoga yoluyla ulaşırken biz Buda'nın yüce Sekiz Basamaklı Yolu'nu kullanırız."

"Diğer bir deyişle doğu irfanının özünde gerçek olanın farklı şekillerde tezahür ettiği ama aslında aynı şey olduğu düşüncesi yatıyor."

"Doğru," dedi Tenzing. "Bu temel ilkeler Hinduizm ve Budizm'de tesis edilmiş olmasına rağmen Taoistler mevcut bilgeliğin birkaç temel unsuruna daha vurgu yaparlar."

"Öyle mi? Ne gibi?"

İhtiyar keşiş avluda fısıldaşan temiz havayı ciğerlerine çekti. "*Tao Te Ching*'i okudunuz mu?"

"Hayır."

"Tao üzerine yazılmış temel kitaptır."

"O ne anlatıyor peki?"

"Zhuangzi der ki, 'eğer biri Tao hakkında soru sorar ve diğeri de cevap verirse ikisi de onu bilmiyor demektir.'"

Thomas güldü. "Anlaşıldı, bize açıklamak gibi bir niyetiniz yok!"

"Tao, Brahman ve Dharmakaya'nın diğer ismidir," dedi Tenzing. "Tao gerçek olandır, evrenin özüdür, çokluğun türediği tektir. Taocuların yolu, bilgeliği tek bir temel kavram çevresinde özetleyen, Laozi tarafından ifade edilmiştir."

"Hangi kavramdan söz ediyorsunuz?"

"*Tao Te Ching* bazı aydınlatıcı sözlerle başlar," diye cevap verdi keşiş. "İfade edilebilen tao, sonsuz olan Tao değildir. Sonradan konan isim sonsuz İsim değildir."

*Bodhisattva*nın sözleri avluda yankılandı, rüzgârın insafına kalmış titreyen bir yaprak gibi.

"Bu da ne demek?"

"Tao nesnelerin özünü açıklarken hareketin rolünü küçümser. Evren, *yin* ve *yang* arasında dengededir, Tao'nun tezahür ettiği ve onların vasıtasıyla döngüsel hareket yapısının düzenlendiği iki yüz. Zhuangzi diyor ki, hayat, *ying* ve *yang*ın uyumudur. Hinduların her şeyin Brahman olduğuna giden aydınlanma yolunun yoga ve Budistlerin her şeyin Dharmakaya olduğu aydınlanma yolunun Sekiz Basamaklı Yol olması gibi Taoizm'de her şeyin Tao olduğuna giden aydınlatıcı Taoist yoldur. Taoizm çelişkiler, paradokslar ve inceliği kullanır." Tenzing elini kaldırdı. "Örneğin Laozi der ki 'Bir şeyin çekmesini istiyorsan önce genişlemesine izin vermelisin.'" Başını hafifçe

öne eğdi. "Bu hassas bir düşüncedir. Taoistler doğadaki değişimi *yin* ve *yang* arasındaki dinamik ilişki ile açıklarlar. Onlar iki kutup, birbirlerine görünmez bağlarla bağlı iki uçturlar, Tao'nun iki farklı yüzü, tüm zıtlıkların birleşimidirler. Gerçek olan şey sürekli değişir ama değişimler döngüseldir: şimdi *yin*, şimdi *yang*." Tenzing tekrar bir elini kaldırdı. "Ama unutmayın, uçlar bir olanın illüzyonlarıdır ve Buda bunların çift olmadığını söyler. Demiştir ki, 'Işık ve gölge, uzun ve kısa, siyah ve beyaz göreceli ifadelerdir ve birbirlerinden bağımsız değildirler.' Zıtlık yoktur, sadece ilişki vardır."

"Anladığımdan emin değilim," dedi Thomas. "Taoist din yeni olarak ne getirdi?"

"Taoizm, Çin'de ortaya çıkmıştır ve bir dinden ziyade bir felsefedir. Bazı temel fikirleri Budizm'le örtüşür, Tao'nun dinamik ve erişilmez olması gibi."

"Ne yönden erişilmez?"

"Laozi'yi hatırlayın: 'İfade edilebilen Tao, sonsuz olan Tao değildir.' Ve Zhuangzi: 'Eğer birisi Tao hakkında bir şey sorarsa ve diğeri de cevap verirse ikisi de onu bilmiyordur.' Tao bizim kavrayışımızın ötesindedir ve açıklanamazdır."

"İlginç," dedi Thomas gülümseyerek. "Yahudilerin Kabalası da aynı şeyi söylüyor: Tanrı açıklanamazdır."

"Gerçek olan şey açıklanamazdır," dedi Tenzing. "Hindu Upanişad[34] nihai gerçekliğin soyutluğunu şöyle açıklar: 'Gözler göremez/ne dil anlatır ne akıl anlar/bilmeyiz, anlamayız/ birisi böyle bir şeyi nasıl öğretebilir?' Buda günün birinde havarilerinin önünde durup hiçbir şey söylemeden bir nilüfer çiçeğini havaya kaldırmıştır, o zamandan beri Çiçek Merasimi olarak bilinir. Demek istediği kelimelerin ancak bize tanıdık olan nesneler ve düşüncelerde işe yaradığıdır. Buda der

34 Hinduizm felsefesinin kutsal kitapları. "yanıbaşında oturmak" anlamına gelir. Hindu peygamberlerin öğrencilerine öğrettiği gizli bilgilerdir. (yay. n.)

ki, 'Bir nesne ya da durum olduğu düşünülen şeye bir isim verilir ve bu onu diğer nesnelerden ve durumlardan ayırır. Ama ismin arkasında yatan şeye dikkat edersen bölünmesi mümkün olmayan çok daha büyük bir gerçekliğin farkına varırsın.'" Yaşlı Tibetli iç çekti. "Nihai gerçekliğe, Dharmakaya'ya, uyanmak sözlerin ve tariflerin ötesindedir. Ona Brahman, Dharmakaya, Tao ya da Tanrı desek de gerçek değişmeden kalmaktadır. Gerçek olanı bir tezahürle sezebiliriz, karma çarkını ve mayanın illüzyonunu parçalayıp aydınlanabilir ve gerçek olanı bulabiliriz." Yavaşça tek elini salladı. "Yine de ne yaparsak yapalım, ne söylersek söyleyelim, onu tarif etmeyi asla başaramayız. Gerçek olan açıklanamazdır. Kelimelerin ötesindedir."

Thomas heyecanla yastığının üzerinde kımıldanırken tek kelime bile etmeyen Ariana'ya baktı.

"Özür dilerim," dedi tarihçi sabırsızlığını belli eden bir ses tonuyla. "Tüm bu anlattıklarınız harika ama sorumuza cevap vermiyorlar."

"Vermiyorlar mı?"

"Hayır," dedi Thomas. "Sizden Einstein'ın projesini açıklamanızı istemiştim."

Yaşlı Budist iç çekti. "Feng Yang demiş ki; 'Yanlış yola sevk edildiğinde ve şüphelerle doluyken bin kitap bile sana yetmez. Ama kavramayı başardığın zaman tek kelime sana fazla gelebilir.'" Thomas'a baktı. "Anladın mı?"

"Eh... gibi."

"Söylediğin bu çekingen sözler bana Zen'in bir sözünü hatırlatan yağmur damlaları gibi," diye devam etti Tenzing. "Başo yapraklarının üzerine yağmur damlaları düşüyor ama bunlar üzüntü gözyaşları değil; o keder sadece onları dinleyen kişiye aittir."

"Sizce ben kederli miyim?"

"Bence sen beni dinlemiyorsun, Portekizli dostum. Beni duyuyorsunuz ama dinlemiyorsunuz. Dinlerseniz anlarsınız. Anladığınızda

da bir kelime bile fazla gelecek. Diğer taraftan o zamana kadar bin kitap bile yeterli olmayacak."

"Tüm bunların Einstein projesiyle bir ilgisi olduğunu mu söylüyorsunuz?"

"Söylediğim şeyi söylüyorum," dedi yaşlı keşiş usulca ve Thomas'ı işaret etti. "Çin atasözünü unutma: Hocalar kapıyı açar ama içeri kendin girmelisin."

"Tamam," dedi Thomas. "Kapıyı açtığınızı biliyorum; şimdi içeri girme zamanı mı geldi?"

"Hayır," diye mırıldandı Tenzing. "Dinleme zamanı geldi. Laozi der ki; 'Yapmadan et; çaba harcamadan çalış.'"

"Peki."

*Bodhisattva*nın gözleri kapandı ve tekrar meditasyona dalmış gibi göründü ama fazla sürmedi.

"Princeton'da size anlattığım her şeyi Einstein'a da anlattım. Doğunun evren görüşüyle çok ilgilendi, özellikle de bizim düşünce tarzımızla fizik ve matematik alanında yapılan bazı yeni keşiflerin kimi önemli detaylarının yakınlığıyla. Bunları Columbia'da fark etmiş ve yeni akıl hocama anlatmaya karar vermiştim."

"Özür dilerim, anlayamadım," diye araya girdi Ariana, bilimsel aklı buraya takılmıştı. "Doğu irfanı ile fizik arasındaki yakınlık mı? Neden bahsediyorsunuz?"

Tenzing güldü. "Bayan siz de aynı Einstein'a ilk kez bunları anlattığım zaman verdiği gibi tepki verdiniz."

"Sanırım tüm bilim adamları bu şekilde tepki verecektir," dedi İranlı.

"Bağışlayın ama bilim ile mistisizmi karıştırmak, yani biraz garip değil mi?"

"İkisi de aynı şeyi söylüyorsa değil," diye cevap verdi yaşlı keşiş. "Upanişad der ki; 'İnsan bedeni nasılsa kozmik beden de öyledir.

İnsan aklı nasılsa kozmik akıl da öyledir. Mikrokozmos nasılsa makrokozmos da öyledir. Atom nasılsa evren de öyledir.'"

"Bunu nerede söylüyor?"

"Upanişad'da, Vedalar denilen mukaddes Hindu metinlerinin sonuncusunda." Tenzing beyaz kaşlarını kaldırdı. "Ama kulağa bilimsel bir kitaptanmış gibi geliyor, değil mi?"

"Evet... bir bakıma öyle."

Bodhisattva daha dik oturdu ve derin bir nefes aldı. "Laozi'nin dediğini hatırladınız mı? İfade edilen tao, sonsuz olan Tao değildir. 'Sonradan konulan İsim sonsuz İsim değildir' Upanişad'ın nihai gerçekliği nasıl tarif ettiğini hatırladınız mı? Gözler göremez/ne dil anlatır ne akıl anlar/bilmeyiz, anlamayız/birisi böyle bir şeyi nasıl öğretebilir ki?' Buda'nın, Dharmakaya'ya uyanmanın tarif edilemez olduğunu göstermek için yaptığı Çiçek Merasimi'ni hatırladınız mı?"

"Evet..."

"O zaman sorarım size, belirsizlik ilkesi ne der? Bir mikro parçacığın davranışını asla kesin olarak bilemeyeceğimizi söyler, o hareketin önceden belirlenmiş olduğunu bilsek bile. Peki, eksiklik teoremleri ne der? Bir matematiksel sistemin tutarlılığını asla ispatlayamayacağımızı söyler, o ispatlanmayan ilke doğru olsa bile. Peki, kaos teorisi ne der? Gerçeklik çok karmaşık olduğundan dolayı evrenin nasıl evrim geçirdiğini, onun önceden belirlenmiş olduğunu bilsek bile, asla öngöremeyeceğimizi söyler. Gerçek, mayanın illüzyonları arkasında gizlidir. Belirsizlik ilkesi, eksiklik teoremleri, kaos teorisi, tamamı gerçek olan şeyin özünün erişilemez olduğunu söylemektedir. Onu keşfetmeyi ve tarif etmeyi deneyebiliriz ama asla bu konuda kesin başarı sağlayamayız: Evrenin sonunda her zaman bir gizem açığa çıkmadan kalacaktır. Sonuç olarak evren, tasarlanışındaki maharet nedeniyle açıklanamaz olan bir bütündür." Ellerini açtı. "Öyleyse asıl sorumuza dönelim. Belirsizlik ilkesindeki öngörülemez madde, Brahmandan başka nedir? Eksiklik teoremlerindeki ispat edilemez

gerçek, Dharmakaya'dan başka nedir? Kaos teorisinde anlatılan sonsuz derecede karmaşık ve erişilemez olan gerçeklik, Tao değil de nedir? Sonuç olarak evren devasa ve açıklanamaz bir muamma değil de nedir?"

Tenzing Thubten'in sakin bir ses tonuyla sorduğu bu sorular iki misafirinin kulaklarında gök gürültüsü etkisi yaptı. Thomas ve Ariana önlerinde oturan yaşlı Tibetliye baktılar ve Batı bilimi ve Doğu mistisizmi arasındaki garip paralellikleri yavaşça sindirdiler.

"Bir de ikilik problemi var," diye devam etti Tenzing. "Hatırlayacağınız gibi doğu düşüncesi evrenin dinamik olduğunu ispatlamak için nesnelerin dinamikliğini kullanır. Hindu Brahman 'büyüme' demektir. Budist samsara 'kesintisiz hareket' demektir. Taoist Tao *yin* ve *yang*la temsil edilen zıtların dinamiğine karşılık gelir. Her şey zıttır ve zıtlar da birdir; iki uç görünmez bağlarla birbirine bağlıdır. *Yin* ve *yang*. Size bunu söylediğimi hatırladınız mı?"

"Evet, tabii ki."

"Şimdi de izafiyet teorilerini hatırlayın: *Enerji* ve kütle farklı durumlardaki aynı şeydir. Şimdi de kuantum fiziğini hatırlayın: Madde aynı anda hem dalga hem de parçacıktır. Şimdi de izafiyet teorisine geri dönelim: Zaman ve mekân ilişkilidir. Her şey *yin* ve *yang*dır. Evren zıtların dinamizmiyle hareket eder. Sonuç olarak uçlar tek bir birimin farklı tezahürleridir. *Yin* ve *yang*. Enerji ve kütle. Dalga ve parçacık. Zaman ve mekân."

"Evren zıtların diyalektiğine göre hareket eder," dedi Thomas.

"Evren statik değil, dinamiktir," diye doğruladı Tenzing. "Sana evreni yaratan Şiva'nın dansıyla ilgili anlattıklarımı hatırladın mı? Maddenin harekete geçip bu ritme uyması ve hayatı büyük bir döngüsel sürece çevirmesini?"

"Evet."

"Öyleyse elektronun çekirdek etrafındaki hareketine, atomların titreyiş şekline, bir molekülün nasıl hareket ettiğine, bir gezegenin

yörüngede nasıl döndüğüne bak: evrenin ritmi. Her şeyin bir ritmi vardır; her şeyde bir ahenk vardır; her şeyde bir simetri vardır. Sahnede dönen bir balerinde olduğu gibi kaostan düzen çıkar. Kozmosun bu ritminin nerede görülebileceğini biliyor musun?"

"Şey... hayır."

"Her gece Malezya'daki bazı nehirlerde binlerce ateş böceği havada bir araya gelip, gizemli bir ahenge uyarak aynı anda ışık saçarlar. Sürekli olarak organlarımız içerisindeki elektrik akımları sessiz senfonilerin ritimlerine göre dans eder, atışları binlerce görünmez hücre tarafından idare edilir. Her saat atıklar sistemlerimiz içerisinde bağırsak duvarlarının, bilinmez bir tempoya uyan, ritmik titreşimlerine göre hareket eder. Her gün bir erkek bir kadına girdiğinde ve yaşam sıvısı yumurtaya doğru yola çıktığında spermler kuyruklarını, bilinmez bir koreografiye uyarak aynı anda ve aynı yönde sallarlar. Her ay kadınlar ne zaman vakitlerinin çoğunu bir arada geçirseler âdet dönemleri açıklanamaz şekilde uyumlu olur. Bu Şiva'nın dans ettiği evren müziğinin gizemli ritmi değil de nedir?"

"Ama yaşamda bir ahenk olması doğal bir sonuçtur," diye itiraz etti Thomas. "Nefes alış verişimiz, kalp çarpması, kan dolaşımı hepsi eşzamanlıdır..."

"Tabii ki doğal," dedi Tenzing. "Kesinlikle doğaldır çünkü yaşam Şiva'nın dansının ritmine göre hareket eder. Ama sadece yaşam değil. Canlı olmayan madde de aynı müziğe göre dans eder."

"Anlamadım."

"On yedinci yüzyılda Christiaan Huygens tesadüfen yan yana asılmış iki sarkaçlı saatin bir düzenlemeye gerek duymadan eşzamanlı olarak salınım yaptığını fark etti. Salınımı değiştirerek bu senkronizasyonu bozmak için ne kadar uğraştıysa da bir buçuk saat sonra saatlerin salınımlarını tekrar birbirlerine uydurduğunu gördü, sanki sarkaçlar görünmez bir koro şefine itaat ediyor gibiydiler. Eş-

zamanlılığın sadece canlılara özgü bir şey olmadığını keşfetti: Cansız maddeler de dans ediyordu."

"Hımm... bu çok garip," dedi Thomas. "Ama sadece tek bir keşfi genelleştiremezsiniz, değil mi? Ne kadar sıradışı olsa da sadece bir olay bu."

"Yanılıyorsun," diye cevap verdi yaşlı keşiş. "Bu pek çok keşfin sadece ilkiydi. Yan yana konulan jeneratörlerin otomatik olarak dönüşlerini eşzamanlı hale getirdiği keşfedildi, eşzamanlı olarak dönmeye başlamadıkları halde. Elektrik şebekelerinin çalışmalarına izin veren de evrenin bu sıradışı ritmidir. Ayrıca sezyum atomunun iki enerji seviyesi arasında bir sarkaç gibi salınım yaptığı keşfedildi. Bu salınım o kadar hassastı ki, bu nedenle sezyum, yirmi milyon yılda bir saniyeden daha az şaşan atom saatlerinin yapımında kullanıldı. Ayın kendi çevresinde dünyayla aynı şekilde döndüğü görüldü ve bu ilginç senkronizasyon yüzünden bizler sürekli olarak ayın hep aynı yüzünü görüyoruz. Serbest dolaşan su moleküllerinin ısı sıfıra indiğinde eşzamanlı bir hareketle bir araya geldiği ve buzun da ancak bu şekilde oluşabildiği keşfedildi. Bazı atomların mutlak sıfıra yakın bir sıcaklıkta sanki teklermiş gibi davranmaya başladıkları görüldü; trilyonlarca atomun büyük ve eşzamanlı dansı. 2001 yılında fizik dalında Nobel ödülünü kazandıran bu keşif oldu. Yaptıkları açıklamada komite, bilim adamlarının atomların 'hep bir ağızdan şarkı söylemesine' neden olduklarını söyledi. Onların ifadesi buydu: 'hep bir ağızdan şarkı.' Peki, bu hangi müziğin ritmidir?"

Thomas ve Ariana sessizce oturdular. Soru, en azından onlara göre, retorikti ve *bodhisattva* maddenin itaat ettiği bir ritimden bahsederek onları şaşırtmıştı.

"Size hangi müziğin ritmi olduğunu sordum?" diye tekrarladı Tenzing. "Kozmik müzik, Şiva'yı dans etmeye sevk eden aynı müzik, iki sarkacın eşzamanlı şekilde sallanmasına neden olan aynı müzik, ayın hep aynı yüzü dünyadan görünecek şekilde dans etmesini sağlayan aynı müzik, atomların bir ağızdan şarkı söylemesini sağlayan

aynı müzik. Evren gizemli bir ritme göre dans eder: Şiva'nın dansının ritmine göre."

"Peki, bu ritim nereden geliyor?" diye sordu Thomas.

Tenzing Thungten tüm avluyu kapsayacak şekilde bir hareket yaptı. "Dharmakaya'dan, evrenin özünden," diye cevap verdi. "Müzik ve matematik arasındaki ilişkiyi hiç duydunuz mu?"

İki misafir de onayladıklarını ifade eder biçimde başını salladı.

"Fizik kanunları evrenin müziğinin göstergesidir," dedi Tenzing. "1996 yılında, yaşayan sistemler ve cansız maddelerin tek bir matematik formülüne göre ahenkle hareket ettiği keşfedildi. Bununla demek istediğim bağırsaklarımızın titreşmesine neden olan kozmik müziğinin atomları bir ağızdan şarkı söyleten müzikle aynı olduğudur. Spermlere kuyruklarını aynı anda hareket ettiren müzikle aynı dünyanın etrafındaki kozmik dansına neden olan aynı müziktir. Ve bu kozmik ritmi organize eden matematik formülü, evrenin organize ediliş tarzının temeli olan matematik sistemlerinden türemiştir: kaos teorisinden. Kaosun senkronize olduğu görülmüştür. Kaotik görünse de gerçekte belirlenimci davranır. Modellere itaat eder ve kesin kurallar tarafından yönetilir. Senkronize olmasına rağmen hareketi asla kendisini tekrar etmez ve bu yüzden de kaosun belirlenimci ama belirlenemez olduğunu söyleyebiliriz. Belirlenimci kanunlar nedeniyle kısa vadede öngörülebilir ama gerçek olanın karmaşıklığı nedeniyle uzun vadede öngörülemezdir," dedi keşiş ve avuçlarını yukarı kaldırdı. "Evrenin sonunda her zaman bir gizem olacaktır."

Thomas minderinin üzerinde kımıldandı. "Bunların çok şaşırtıcı olduğunu itiraf etmeliyim," dedi. "Ama sizce Şiva'nın dansını tasvir eden bilgeler... bu kozmik ritimden haberdar mıydılar?"

Tenzing gülümsedi. "Bizim dünyayı algılama şeklimizi Buda şöyle tarif etmiştir, 'şafakta bir yıldız, akarsuda bir köpük, yaz bulutunda bir şimşek, titreyen bir lamba, bir hayalet, bir rüya.'"

Ariana ve Thomas bu cevapla şaşırdılar.

"Bununla ne kastettiniz?"

"Kozmik ritmin aydınlanana kadar idrak edilemeyeceğini kastettim. Her şeyde bu ritmi görmek istiyorsan Buda olman gerek. Onu idrak edecek seviyede olan kişilere görünmez olsalardı mukaddes metinlerin yazarları kozmik ritmi nasıl bilebilirlerdi?"

"Tesadüf olabilir?" dedi Thomas. "Güzel bir mit olan Şiva'nın dansını uydurmuşlar ve bu daha sonra keşfedilen evrenin ritmine denk gelmiştir."

Bodhisattva bir süre sessizce oturdu, söylediklerini düşünüyor gibiydi.

"Hinduların, Brahman denen nihai gerçekliğe ve gördüğümüz ve hissettiğimiz nesne ve olayların aynı gerçekliğin tezahüründen başka bir şey olmadığına inandıklarını söylediğimi hatırlıyor musun? Budistlerin de nihai gerçekliği Dharmakaya olarak adlandırdığına ve her şeyin görünmez bağlarla bağlı olduğu ve her şeyin aynı gerçekliğin farklı yüzlerinden başka bir şey olmadığına inandıklarını hatırlıyor musun? Peki, Taoistlerin Tao'nun gerçek olan şey, evrenin özü ve çokluğun türediği teklik olduğuna inandıklarını hatırlıyor musun?"

"Evet."

"Bizim ariflerimizin iki bin yıldan uzun süredir söylediklerinin şimdi de Batılı bilim adamları tarafından söyleniyor olması sence sadece bir tesadüf mü?"

"Pek anlayamadım," dedi Thomas.

Yaşlı Tibetli derin bir iç çekti. "Bildiğin gibi Doğu irfanı sadece tek bir gerçek olduğunu ve kalan her şeyin onun tezahürleri olduğunu söyler. Her şey birbiriyle bağlıdır."

"Evet, bunu demiştiniz."

"Kaos teorisi de bu görüşü doğrulamaktadır. Bir kelebek kanat çırptığında bu gezegenin diğer tarafındaki hava durumunu etkiler."

"Doğru."

"Ama maddeler arasındaki ilişki, her şeyin bir diğerini etkilediği, basit bir domino etkisinden ibaret değildir. İşin aslı, maddeler arasında organik bir bağ vardır. Her nesne aynı şeyin farklı bir tezahürüdür."

"Bu Doğu irfanının söylediği şey," diye üsteledi Thomas.

"Ve Batı biliminin söylediği şey," dedi Tenzing.

Tarihçinin yüzüne hayret dolu bir ifade yayıldı. "Batı bilimi mi?"

"Doğru."

"Maddeler arasında organik bir bağ olduğunu kim söylemiş? Her nesnenin aynı şeyin farklı tezahürleri olduğu nerede yazıyor? Bunları ben ilk kez duydum."

Bodhisattva gülümsedi. "Aspect deneyini duydun mu?"

Thomas kaşlarını çattı ama Ariana'nın yüzünden bildiği anlaşılıyordu.

"Neymiş?" diye sordu Thomas hem Tibetli hem de İranlıya aynı anda.

"Gördüğüm kadarıyla bayan, bu deneyden haberdar," dedi Tenzing dikkatli bir bakışla.

"Evet," diye onayladı. "Her fizikçi bilir."

Ariana biraz huzursuz görünüyordu. Bilimsel ruhu, yaşlı Budist'in açıklamalarını değerlendiriyor olmalıydı, özellikle de Tenzing'in bahsettiği deneyle Dharmakaya arasında kurmuş olduğu beklenmedik ilişkiyi.

"Birisi bana da anlatabilir mi?" dedi Thomas.

Tenzing eflatun cübbesini bir kez daha düzeltti ve Thomas'a hitap etti. "Alain Aspect, Paris South Üniversitesi'nde 1982 yılında çok önemli bir deneyi gerçekleştiren grubun başındaki Fransız bir fizikçidir. Bunu televizyon ya da gazetede hiç duymamış olman normaldir. Bunu sadece fizikçiler ve bazı diğer bilim adamları bilir ama az sonra söyleyeceğim şeye dikkat et." Parmağını kaldırdı. "Aspect

deneyi yirminci yüzyılın en olağanüstü bilimsel deneylerinden biri olarak kabul edilebilir." Ariana'ya baktı.

"Sence de öyle değil mi?"

Ariana başını salladı. "Hiç şüphesiz."

Bodhisattva gözlerini kadından ayırmadı. "Bir Zen sözü şöyledir; 'Eğer yolda bilen bir adama rastlarsan tek kelime etme, sessiz durma!'" durdu. "Sessiz durma," diye tekrarladı Ariana'ya bakarak ve Thomas'ı işaret etti. "Kapıyı onun için aç."

"Deneyi anlatmamı mı istiyorsunuz?"

Tenzing gülümsedi. "Başka bir Zen sözü der ki; 'Sıradan bir adam bilgiye sahip olduğunda o bir arif olur; bir arif idrak ettiğindeyse sıradan bir adam olur.'" Tenzing tekrar Thomas'ı işaret etti. "Onu sıradan bir adam haline getir."

Ariana, düşüncelerini toparlamaya çalışırken, önce Thomas'a sonra Tenzing'e baktı. "Aspect deneyi... yani... aslında..." diye kekeledi, sanki talimat beklermiş gibi Tibetliye baktı. "EPR paradoksundan bahsetmeden Aspect deneyini anlatamayız, değil mi?"

"Nagarjuna der ki; 'İrfan temiz bir havuz gibidir, ona her yandan girilebilir.'"

"O zaman EPR paradoksu tarafından girmem gerekiyor," dedi Ariana ve tekrar Thomas'a döndü. "Sana kuantum fiziğinin, gözlemcinin gözlemin bir parçası olduğu, belirlenimci olmayan bir evren öngörürken izafiyetin gözlemcinin rolünün maddenin davranış şekliyle bir ilgisi olmadığı belirlenimci bir evreni savunduğundan bahsettiğimi hatırladın mı?"

"Elbette."

"Bu tutarsızlık belirgin hale gelince bu iki farklı kampı uzlaştırma çabaları baş gösterdi. Maddeyi yöneten çelişen kanunlar olmaması gerektiği düşünülüyordu, hâlen de düşünülüyor: Bazıları makrokozmos bazıları mikrokozmos için. Tek bir kanunlar dizisi olması gerekiyordu. Öyleyse iki teori arasındaki farklılık nasıl açıklanacaktı?

Bu problem nedeniyle izafiyetin babası Albert Einstein ile en önde gelen kuantum fizikçisi Niels Bohr arasında bir dizi tartışma yaşandı. Kuantum açıklamasının saçmalığını gösterebilmek için Einstein kuantum teorisindeki garip bir detay üzerine odaklandı: bir parçacığın nerede olacağına ancak gözlemlendiği zaman karar vermesi. Böylece Einstein, Podolsky ve Rosen, ki isimlerinin baş harfleri EPR yapar, paradokslarını, hareketin gözlemlendiği zamanda aynı olup olmadığını görmek için önceden birleşik olan iki ayrı sistemin ölçülmesi fikri üzerine kurdular. Aşağıdaki şeyi öne sürdüler: İki sistemi farklı odalardaki hatta aralarında bir kilometre olan kutulara koyun; sonra da kutuları aynı anda açın ve iç durumlarını ölçün. Eğer davranışları otomatik olarak benzer ise bu iki sistemin anında iletişime geçebildiği anlamına gelir. Ama bu bir paradokstur. Einstein ve destekçileri iletişimin anında olmayacağını çünkü hiçbir şeyin ışık hızından daha hızlı olmayacağını ifade ettiler."

"Peki, kuantum fizikçisi ne dedi?"

"Bohr mu? Eğer böyle bir deney yapılabilirse işin aslı anında iletişim diye bir şeyin olmadığını ispat etmiş olacağını söyledi. Ona göre eğer atom altı parçacıklar gözlemlenene kadar mevcut değillerse bağımsız varlıklar olarak görülmeleri de mümkün değildi. Maddenin bölünemez bir sistemin parçasını teşkil ettiğini söyledi."

"Bölünemez bir sistem," diye tekrar etti Tenzing. "Brahman'ın nihai gerçekliği gibi bölünemez. Tao'daki çokluğun türediği teklik gibi bölünemez. Maddenin nihai özü gibi, tüm nesnelerin ve olayların tezahürü olduğu farklı maskelere sahip olan tek gerçeklik gibi bölünemez."

"Tamam," dedi Thomas. "Bu kuantum fiziğinin söylediği şey. Ama Einstein farklı düşünüyordu, değil mi?"

"Öyle," dedi Ariana. "Einstein bu açıklamanın saçma olduğunu ve test edilebilirse EPR paradoksunun bunu ispat edebileceğini düşünüyordu."

"Sorun şu ki paradokslar test edilemez."

"Einstein'ın döneminde öyleydi," dedi İranlı. "Ama 1952'de Londra Üniversitesi'ndeki David Bohm adındaki bir fizikçi paradoksları test etmenin bir yolu olduğunu söyledi. Ancak 1964'te Cenevre CERN'deki başka bir fizikçi olan John Bell bu deney için bir taslak hazırladı. Ama bunu gerçekleştiren Bell değil, 1982 yılında Paris'teki Alain Aspect ve grubu oldu. Karmaşık bir deneydir, bilmeyen birine açıklaması çok zordur ama sonunda tamamlanabildi."

"Yani Fransızlar paradoksu test mi ettiler?"

"Evet."

"Sonuç?"

Ariana cevap vermeden önce Tenzing'e baktı. "Bohr haklıydı."

"Anlayamadım," dedi tarihçi. "Ne demek haklıydı? Deneyden ne sonuç çıktı?"

Ariana derin bir nefes aldı. "Aspect belli şartlar altında parçacıkların bir diğeriyle otomatik olarak haberleştiğini gördü. Atom altı parçacıklar evrende farklı yerlerde olabiliyorlardı, bazıları kozmosun bir ucundayken bazıları da diğer ucunda olabiliyor ve buna rağmen anında temas kurabiliyorlardı."

Tarihçi şok olmuş gibiydi. "Bu imkânsız," dedi. "Hiçbir şey ışık hızından hızlı gidemez."

"Bu Einstein ve onun özel izafiyet kuramının dediği şey," diye cevap verdi İranlı. "Ama Aspect mikro parçacıkların birbirleriyle anında temasa geçebildiklerini ispat etti."

"Hata yapmış olamaz mı?"

"Hayır," diyerek temin etti onu İranlı. "Sonuçlar 1998 yılında Zürih ve Innsbruck'ta çok daha ileri teknikler kullanılarak yapılan deneylerle onaylandı."

Thomas kafasını kaşıdı. "Bu izafiyet teorilerinin yanlış olduğu anlamına gelmiyor mu?"

"Hayır, hayır; onlar doğru."

"Öyleyse bu olguyu nasıl açıklıyorsun?"

"Bunun tek bir açıklaması var," dedi Ariana. "Aspect evrenin bir niteliğini ispat etti. Deneysel olarak evrenin görünmez bağlara sahip olduğunu ve nesnelerin hiç ummadığımız şekillerde birbirine bağlı olduğunu ve maddenin özünde hiç kimsenin tasavvur edemeyeceği bir organizasyonu olduğunu ispatladı. Eğer mikro parçacıklar birbirleriyle aralarında mesafe varken anında temas kurabiliyorlarsa bunun nedeni birbirlerine sinyal gönderebilmeleri değildir. Bunun nedeni aslında tek bir birim olmalarıdır. Ayrılık bir illüzyondur."

"İşte şimdi iyice kafam karıştı."

Ariana etrafına baktı, söylediğini en iyi şekilde nasıl açıklayacağını düşünüyordu. "Bak, Thomas," dedi aklına bir fikir geldiğinde. "Televizyonda hiç futbol maçı izledin mi?"

"Tabii ki."

"Televizyon yayınlarında aynı oyuncuyu farklı açılardan gösteren çok sayıda kamera vardır, değil mi? Eğer nasıl çalıştığını bilmezsen ve farklı kameralardan gelen görüntülere bakarsan farklı oyuncuları gördüğünü zannedebilirsin. Birinde oyuncuyu soldan, diğerinde sağdan görürsün. Eğer oyuncuyu tanımasaydın rahatlıkla iki farklı kişi olduklarını düşünebilirdin. Ama yakından baktığında oyuncu ne zaman bir tarafa gitse diğer görüntüdeki oyuncunun da aynı anda aynı yöne gittiğini görürsün, ama diğer taraftan. Gerçekte iki kamerada aynı oyuncuyu farklı açılardan göstermektedir. Anladın mı?"

"Evet. Gayet açık."

"Aspect deneyi de madde hakkında benzer bir durumu ortaya koydu: iki parçacık arasına koca bir evren girebilir ama yine de biri hareket ettiğinde diğeri de anında hareket eder. Sanırım bunun olmasının nedeni iki farklı mikro parçacıktan değil, aynı mikro parçacıktan bahsediyor olmamızdır. İkinin mevcudiyeti illüzyondur, farklı kamera açılarında iki farklı oyuncunun olmasının illüzyon olması

gibi. Biz hep aynı oyuncuyu görüyoruz; biz hep aynı mikro parçacığı görüyoruz. Gerçekliğin daha derin bir seviyesinde madde ayrı bir birim değil sadece temel birimin bir temsilcisidir."

Sessizlik.

Tenzing boğazını temizledi. "Gördüğümüz ve hissettiğimiz nesnelerin ve olayların çeşitliliği aynı gerçekliğin farklı tezahürleridir," diye mırıldandı düşünceli bir ses tonuyla. "Her şey görünmez bağlarla bağlıdır. Her şey, her olay, aynı özün farklı yüzleridir. Çokluğun türediği sadece bir gerçek şey vardır. Bu Brahman'dır, Dharmakaya'dır, Tao'dur. Mukaddes metinler evreni açıklar." Gözlerini kapattı ve tefekkür eder bir hâle büründü. "Buda'nın her şeyin özünü anlatan bir şiiri vardır, Prajnaparamita denir."

Kutsal bir duayı söylermiş gibi okumaya başladı.

Boş, sakin ve yoksun kendinden
Tüm nesnelerin doğası.
Hiçbir bireysel nesne
Gerçekte var değildir.

Son ya da başlangıç yoktur,
Ya da orta yol.
Her şey bir illüzyondur,
Bir hayal ya da rüya gibi.

Dünyadaki tüm varlıklar
Sözler âleminin ötesindedirler.
Nihai doğaları saf ve gerçektir,
Tıpkı uzayın sonsuzluğu gibi.

Thomas gözleri kocaman açılmış halde ona baktı. "Buda maddelerin özünü böyle mi ifade ediyor?" diye sordu hayranlıkla. "İnanılmaz."

Bodhisattva huzur dolu bir ifadeyle ona baktı. "Chao Chou der ki; 'Yol zor değildir; sadece istemek ve istememek olmamalıdır.'" Misafirini işaret etti. "Hocalar kapıyı açar, ama içeri kendin girmelisin."

Thomas kaşlarını kaldırdı. "Girme zamanı geldi mi?"

"Geldi."

Tekrar sessizlik.

Ne yapmam gerek?"

"Gir."

Ne yapacağını bilemeyen tarihçi, Budiste baktı. "Nasıl?"

"Bir Zen sözü şöyle der; 'Zihninin coşkun atını yakala.'" Tenzing gülümsedi. "Diğer taraftan yolculuğun için zihninin açlığını dindirecek bir yiyeceğim var."

"Yiyecek mi?"

"Ama önce bir çay içelim. Susadım."

"Dur," dedi Thomas. "Neden bahsediyorsun?"

"Tanrı'nın Formülü."

"Ah!" dedi tarihçi heyecanla. "Hâlâ ne olduğunu açıklamadınız."

"En başından beri yaptığım bu. Beni duydun ama anlamadın."

Thomas kızardı. "Ah."

"Bir gün Einstein, Cizvit ve benimle görüştü. İsrail başbakanıyla görüştüğünü ve onun kendisinden sonunda yardım etmeye razı olduğu bir şey istediğini ve şimdi de bizim yardımımıza ihtiyacı olduğunu söyledi."

"Einstein sizden... atom bombası yapmak için yardım mı istedi?"

Budistin yüzü şaşkınlıkla buruştu. "Atom bombası mı? Sen neden bahsediyorsun?"

"Tanrı'nın Formülü atom bombası değil mi?"

"Tabii ki değil."

Thomas hemen Ariana'ya baktı ve onun da aynı ölçüde rahatladığını gördü. "Gördün mü?" dedi gülümseyerek. "Demiştim."

İranlı öne doğru eğildi, sanki bu şekilde meseleleri daha iyi kavrıyordu. El yazmasını okumuştu, sonunda ne olduğunu anlayabildiği için heyecanlıydı ve bu sefer daha önemli bir neden de eklenmişti: VEVAK'ın kendilerini takip etmeyi bırakmasını istiyorlarsa bu bilgi büyük önem taşıyordu. Ama sadece gerçekten daha fazlasına ihtiyacı vardı; bunu ispatlamak zorundaydı, o nedenle beklenti dolu bir ifadeyle Tibetliye baktı.

"Açıklayın lütfen," dedi ona. "Tanrı'nın Formülü tam olarak nedir?"

"Şunryu Suzuki der ki; 'Bir şeyi anladığında onun vasıtasıyla kademe kademe her şeyi anlarsın.'"

"Tanrı'nın Formülü'nü anlamak her şeyi mi anlamak demek?"

"Evet."

"Peki, ama o ne hakkında?"

Tenzing Thubten bir elini kaldırdı, havada zarif bir *tai chi* hareketine benzer bir hareket yaptı ve tekrar kımıldamadan durdu. Temiz havayı ciğerlerine çekti ve yapraklardan süzülüp gelen güneş ışıklarının sıcaklığını hissetti. Geçen bir keşişe işaret edip ondan çay istedi. Sonra tekrar yerine kuruldu ve misafirlerine döndü.

"O insan zihninin kalkıştığı en büyük arayıştır, evrenin en büyük gizemini çözme teşebbüsüdür, varlığının ardında yatan amacı ortaya çıkarma gayretidir."

Thomas ve Ariana merakla ona baktılar, heyecanlarını gizlemekte güçlük çekiyorlardı. *Bodhisattva* sabırsızlıklarını görüp gülümsedi ve sonunda sırrı ifşa etti.

"Tanrı'nın varlığının bilimsel ispatı."

Otuz dört

Bir keşiş elinde tepsiyle yaklaştı, eğilip selam verdikten sonra her birine birer bardak ikram etti. Çaydanlığı aldı ve üç bardağa da çay doldurdu. Thomas çayı koklayınca tiksintisini gizlemek için yüzünü çevirmek zorunda kaldı.

"Yak yağı çayı," diye iç çekti ve çaresizce Ariana'ya baktı.

"Dayan," diye fısıldadı kadın. "Biraz daha sabretmemiz gerekecek."

İki misafir de huzursuzluklarını belli etmemek için ellerinden geleni yaptılar. Öğrendikleri bu şeyler onları çok heyecanlandırmıştı ve Tenzing'in üzerinde çalıştığı sıradışı proje hakkında çok daha fazla şey öğrenmek istiyorlardı ama onun yerine bu nahoş şeyi içmek zorunda bırakılmışlardı.

"Lütfen," diye ısrar etti Thomas, hâlâ çayını içmeye cesaret edememişti. "Bize Tanrı'nın Formülü'nün ne olduğunu anlatın."

Bodhisattva mağrur bir edayla ellerini kaldırdı. "Şunryu Suzuki der ki; 'Yeni başlayanın zihninde pek çok ihtimal varken ustanın zihninde pek azı bulunur.'"

"Ne demek istediniz?" dedi Thomas, bu cümlenin konuyla ne alakası olduğunu çözememişti.

"Eğer ustaysanız her şeyin bir zamanı olduğunu bilirsiniz," dedi Tenzing. "Şimdi çay içme zamanı."

Tarihçi bardağına baktı, bu yağlı karışımı içemeyeceğini biliyordu. Bir şey söylese miydi? Yoksa tek laf etmeden içse daha mı iyi olurdu? Reddetmek büyük kabalık mı sayılırdı? Reddetmenin kibar bir yolu var mıydı? Ne yapmalıydı?

"Ee..." diye söze başladı. "Şeyden... yani çaydan başka bir şey var mıydı?"

"Ne isterdin?"

"Bilmiyorum... Yiyecek bir şey mesela? Bugünkü uzun yolculuğun ardından biraz acıkmışım da." Ariana'ya baktı. "Ya sen?"

İranlı başını salladı.

Tenzing Thubten çayı getiren keşişe bir şeyler söyledi ve adam hemen uzaklaştı. Yaşlı Tibetli sessizce oturdu ve çayına, sanki dünya üzerindeki en önemli şey oymuş gibi bakmaya devam etti. Thomas ona Princeton'la ilgili birkaç soru sormayı denedi ama ev sahibi onu duymazdan geldi ve sessizliğini sadece bir kez bozdu.

"Bir Zen sözü vardır; 'Konuşmak da susmak da haddi aşmaktır.'"

Tenzing çayını içerken kimse tek laf daha etmedi.

Bu arada keşiş iki tüten kâsenin bulunduğu diğer bir tepsiyle geri döndü. Misafirlerin önünde diz çöktü ve her birine bir kâse verdi. "*Thukpa*," dedi gülümseyerek. "*Di şimpo du.*"[35]

İkisi de dediğini anlamasa da teşekkür etti. "*Thug-je-che.*"

Keşiş kâseyi işaret etti. "*Thukpa.*"

Thomas başını eğdi. Bu şaşırtıcı derecede iştah açıcı gözüken bir şehriye çorbasıydı. "*Thukpa*?"

Keşiş gülümsedi ve başını salladı.

---

35 (Tib.) "Lezzetlidir." (yay. n.)

Thomas ve Ariana iştahla yemeklerini yediler. İşin aslı Thomas, Tibet mutfağından pek hazzetmemişti; Tibet'e geldiği ilk günlerde yerel mutfaktaki çeşitliliğin çok az olduğunu görmüştü ve hiçbirinin de kayda değer bir lezzeti olduğu söylenemezdi. Çin işgalinin ürünlerinden biri olan birkaç yeni restoran, çoğunlukla Szechuan restoranları büyük bir nimet sayılırdı. İlhak edilmenin Tibet'e tek faydası belki de buydu.

Yemeklerini bitirip başlarını kaldırdıklarında Tenzing'in çayını bitirmiş ve meditasyon yapmaya başlamış olduğunu gördüler. Onlara hizmet eden keşiş boş tabakları aldı ve Thomas ve Ariana oturup bir şeylerin olmasını beklemeye başladılar.

Yirmi dakika sonra Tenzing gözlerini açtı. "Şair Başo der ki; 'Yaşlı adamların ayak izlerini takip etmeye çalışma, onların aradığı şeyi bulmaya çalış.'"

"Affedersiniz?"

"Yaşlı adamlara fazla kafayı takmışsınız: Einstein, Augusto, ben. Bizim gittiğimiz yolu unutun, bizim aradığımız şeyi arayın."

"Peki ya sizin aradığınız şey bizi de aradığımız şeye ulaştıracaksa?" diye sordu Thomas. "O yoldan daha önce gitmiş olanların ayak izlerini takip etmek daha kolay olmaz mı?"

"Krişnamurti der ki; 'Meditasyon hedefe erişme aracı değildir. O hem araç hem de hedeftir.'"

"Bunu açıklar mısınız?"

"Aramak sadece hedefe erişmek için bir araç değildir, o kendi içinde de bir hedeftir. Doğruyu bulmak için ona giden yolu takip etmek zorundasın."

"Anladım," dedi Thomas. "Maalesef kontrolümüzde olmayan nedenler dolayısıyla yaşlı insanların izlediği yol bizim arayışımızın da hedefi haline geldi. Doğruyu bilmek istiyoruz ama aynı zamanda bizi ona götürecek yolu da bilmek istiyoruz."

Tenzing bir süre düşündü. "Kendinizce nedenleriniz var ve onlara saygı duyuyorum," dedi. "*Cai Gen Tan*'da denir ki; 'Fazla saf suda balık olmaz.'" İç çekti. "Suyunuzun tam olarak saf olmaması için sebepleriniz bulunduğunu biliyorum o nedenle de bu projeyle ilgili bildiğim her şeyi size anlatacağım."

İki misafir birbirine baktı, sonuçta hedeflerine erişecekleri için heyecanlanmışlardı.

"İsrail başbakanı, Princeton'da Einstein'la görüştüğü zaman kendisinden Tanrı'nın var olup olmadığını ispat etmesini istedi. Einstein ona bunun imkânsız olduğunu söyledi. Fakat günler sonra her şey teorisini aramaya yönelik yoğun çalışmasından belki de bir nefes alabilmek için bana Doğu irfanının evrenle ilgili cevaplarını sordu. Sizin gibi o da Doğu mukaddes metinleri ile fizik ve matematik alanındaki yeni keşiflerin benzerliğinden etkilenmişti. Merakı kabaran Einstein, bir Yahudi olduğu için *Eski Ahit*'e bakarak benzer ipuçları aramaya başladı. İncil'de de gizlenmiş bilimsel gerçekler var mıydı? Bildiğimizden daha fazla kadim bilgiler içeriyor muydu? Mistik bilgi zannettiğimizden daha mı fazlaydı?"

Bodhisattva konuşmaya ara verdi ve onlara baktı, ardından bir kitap alıp misafirlerine gösterdi. "Sanırım bunu bilirsiniz?"

Thomas ve Ariana, yaşlı Budistin elindeki kalın kitaba baktılar. Daha önce fark etmemişlerdi ve başlığını da göremiyorlardı.

"Hayır."

"Jangbu, siz *thukpa* yemekle meşgulken getirdi bunu," dedi. Kitabı açtı, birkaç sayfasını çevirdi ve aradığı şeyi buldu. "İşte böyle başlıyor," dedi ve yüksek sesle okumaya hazırlandı. "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı," diye okudu. "Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı 'ışık olsun,' diye buyurdu ve ışık oldu." Başını kaldırdı. "Bu metni tanıdınız mı?"

"İncil."

"Daha doğrusu, *Eski Ahit*'in başlangıcı, Yaratılış," dedi ve kitabı bucağına koydu. "Einstein özellikle bir nedenden dolayı kitabın bu bölümüyle ilgilendi: Genel olarak Büyük Patlama teorisiyle örtüşüyordu." Boğazını temizledi. "Şunu unutmayın, 1951 yılında evrenin büyük bir patlamayla başladığı fikri henüz bilim adamlarının kafalarına tam olarak yerleşmemişti. Büyük Patlama pek çok teoriden sadece biriydi ve diğerlerinden öne çıkan bir tarafı yoktu, özellikle de sonsuz evren fikrinden. Fakat Einstein birkaç nedenden dolayı Büyük Patlama teorisini destekliyordu. Öncelikle Hubble'ın galaksilerin birbirlerinden uzaklaştıklarını keşfetmesi bir zamanlar hepsinin bir arada olduğunu gösteriyordu, sanki hepsi aynı noktada hareket etmeye başlamıştı. İkinci olarak Olber paradoksu ancak evren sonsuz değilse çözülebiliyordu. Üçüncü sebep ise termodinamiğin ikinci kuralıydı; bu kurala göre evren entropiye doğru gidiyordu, öyleyse maksimum organizasyon ve enerjinin olduğu bir başlangıç ânı olmalıydı. Son olarak da Einstein'ın kendi izafiyet teorileri evrenin dinamik olduğu, yayıldığı ya da büzüldüğü varsayımı üzerine kuruluydu. Büyük Patlama da bu genişleme kavramına uymaktaydı." Durdu. "Ama hâlâ çekim gücünün neden evrenin büzülmesine neden olmadığını açıklayamıyorlardı. Bunu çözmek için Einstein kozmolojik sabit adı verilen bilinmeyen bir enerjinin varlığını ileri sürdü. Daha sonra ise bu fikirden vazgeçti ve hayatının en büyük hatası olduğunu söyledi; ama şu anda bizler onun haklı olduğunu biliyoruz ve gerçekten de çekim gücüyle ters düşen ve evrenin artan bir hızda genişlemesine neden olan bilinmeyen bir enerji bulunmaktadır. Kozmolojik sabit yerine ona karanlık enerji adı verilmiştir." Tenzing, Thomas ve Ariana'ya baktı. "Beni dinliyor musunuz?"

"Evet."

"Güzel," dedi. "Einstein, İncil'de gizli bir bilgi olup olmadığını bulmaya çalışmıştı. Metaforik ya da ahlaki doğruların değil de bilimsel doğruların peşindeydi. Onları *Eski Ahit*'te bulmak mümkün müydü?"

Tenzing, sanki sorusuna cevap bekliyormuş gibi, misafirlerine baktı. Cevap gelmeyince de devam etti. "Doğal olarak, temel sıkıntı Yaratılış bölümünde başlamaktaydı. İncil'in ilk ayetleri şüpheye hiç yer bırakmayacak şekilde açıkça evrenin altı günde yaratıldığını söylüyordu. Sadece altı gün. Bilimsel açıdan bu bir saçmalıktı. Tabii ki bu açıklamanın mecazi olduğunu, Tanrı'nın altı gün değil de altı safhayı, altı şunu altı bunu kastetmiş olabileceğini de söyleyebilirsiniz ama Einstein bunun körü körüne İncil'i doğrulamak için yapılacak basit bir hile anlamına geleceğini biliyordu. O yüzden sorun çözülemedi. İncil evrenin altı günde yaratıldığını söylüyordu, ki bu açıkça uydurmaydı." *Bodhisattva* durdu. "Yoksa değil miydi?" yaşlı Budistin gözleri Thomas'tan Ariana'ya kaydı.

Ne düşünüyorsun?

Ariana huzursuzca oturduğu yerde kımıldandı. "Bir Müslüman olarak *Eski Ahit*'le ters düşmeyi istemem çünkü İslam onu doğru kabul eder. Ama bir bilim adamı olarak altı günde yaratmanın imkânsız olduğunu bildiğim için kabul etmem mümkün değil."

Tenzing Thubten güldü. "Durumu anlıyorum," dedi. "Einstein'ın bir Yahudi bile olsa dindar bir adam olmadığını aklınızdan çıkarmayın. Evrenin ardında yatan metafizik bir şey olduğuna inanıyordu ama bunun İbrahim'e oğlunu kurban etmesini emreden Tanrı olmadığından emindi. Einstein zalim bir kudrete değil de hayranlık uyandıran bir ahenge inanırdı. O kutsal bir varlığa değil de zeki bir mevcudiyete inanırdı. Antropomorfik bir Tanrı'ya değil de evrensel bir güce inanırdı. Ama bunu İncil'de bulması mümkün müydü? Mukaddes Yahudi kitabını inceledikçe cevabın Yaratılış içinde başka bir yerde bulunduğunu düşünmeye başladı, özellikle de altı günde yaratılma meselesi yüzünden. Her şeyin altı günde yaratılması mümkün müydü?"

"Her şeyle neyi kastediyorsunuz?" diye sordu Ariana. "Büyük Patlama'yla ilgili hesaplamalar her şeyin ilk anda yaratıldığını söylüyor. İlk saniye geçtiğinde evren milyonlarca kilometre yayılmıştı,

süper kuvvet çekim kuvveti, baskın kuvvet ve elektro zayıf kuvvet haline gelmişti."

"Buradaki 'her şey' ışık, yıldızlar, dünya, bitkiler, hayvanlar ve insanlar olarak anlaşılmalıdır. İncil insanın altıncı günde yaratıldığını söylüyor."

"Öyleyse imkânsız."

"Einstein da böyle düşündü. Yaratılışın altı günde gerçekleşmesi mümkün değildi. Fakat bu aşikâr ön sonuca rağmen Augusto ve benden tüm ön kabullerimizi bir kenara bırakıp bunun mümkün olduğunu düşündüğümüz bir noktadan en baştan başlamamızı istedi. Sorun nasıl çözülecekti? Bu açıdan herkes altı gün tabirinde Gordion düğümünün bulunduğunu görebilirdi. Altı gün neydi? Einstein'ın başlangıç noktası bu oldu ve bizi de araştırmaya dâhil etti." Tenzing başını iki yana salladı. "Belgenin bir kopyasının elimde olmaması ne fena. Orada bir şey..."

"Ben onu okudum," diye araya girdi Ariana.

Yaşlı Tibetli durdu ve bir kaşını kaldırarak baktı. "Okudun mu?"

"Evet."

"*Die Gottesformel*'i?"

"Evet."

"Nasıl?"

"Uzun hikâye," diye cevap verdi. "Ama el yazmasını okudum. Profesör Siza'daydı."

"Augusto okumana izin verdi mi?"

"Evet... şey... dediğim gibi uzun hikâye."

Tenzing kuşkuyla onu süzmeye devam etti. "Peki, ne düşündün?"

"Yani, belge... nasıl söylesem? Şaşırtıcı. Biz onun içinde ucuz ve yapımı kolay bir atom bombası formülü olacağını zannetmiştik ama belgenin anlatım tarzı... nasıl desem... kafa karıştırıcı. İçinde

denklemler ve hesaplamalar var ama tümü de mantıksız, amaçsız ve tarifsiz görünüyordu."

Bodhisattva gülümsedi. "İlk izlenimin nasıl olduğunu tahmin edebiliyorum," diye mırıldandı. "O belge ancak bilen birinin anlayacağı şekilde yazılmıştır."

"Ah," dedi Ariana. "Biz onun ikinci bir el yazmasına gönderme yaptığını zannetmiştik..."

"Sen neden bahsediyorsun?"

"Yani ikinci bir el yazması yok mu?"

"Tabii ki yok," dedi Tenzing sırıtarak. "Ama yazılış tarzının seni böyle düşünmeye sevk etmesine şaşırmadım. Metin aslında zekice düşünülmüş, şifreli bir kodla yazılmıştır. Mesaj gizlendiği için hiç kimse var olduğunun bile farkına varmayacaktı."

"Bu çok şeyi açıklıyor," dedi Ariana. "Peki, Einstein neden böyle bir şey yaptı?"

"Çünkü açıklamadan önce tüm keşiflerini ispatlaması gerekiyordu."

"Nasıl yani?"

"Bu konuya döneceğiz," dedi Tenzing bir elini kaldırarak. "Ama daha önce Einstein'ın neyi keşfettiğini tam olarak anlamamız daha iyi olacak."

"Mükemmel."

"Yaklaşık üç bin yıl önce yazılmış İbranice bir metin olan Mezmurlar Kitabı'nı inceleyen Einstein doksanıncı ayette şöyle bir cümleye denk geldi." Tenzing'in yazıyı hatırlamaya çalışırken gözleri uzaklara daldı. "'Bin yıl senin için, geçen bir gün gibi olacak.'" Budist iki misafirine baktı. "Bin yıl sadece bir gün gibi mi? Bu da ne demek? Sadece mecazi bir tabir mi? Einstein öyle olması gerektiğine karar verdi ama yine de Mezmurlar doksanıncı ayet ona kendi izafiyet teorilerini hatırlattı. 'Bin yıl' bir bakış açısına göre zamanı temsil

ediyordu; 'geçen bir gün' ise aynı zaman aralığının başka bir bakış açısından görülmesiydi."

"Ben ipin ucunu kaçırdım," dedi Thomas.

"Çok basit," diye araya girdi Ariana, cümlenin manalarını düşünürken gözleri kocaman olmuştu. "Zaman izafidir."

"Doğru," dedi Tenzing. "Einstein da Mezmurlar doksanıncı ayeti okuduğunda aynı şeyi düşündü: Zaman izafidir. İzafiyet teorileri bunu söyler."

"Kusura bakmayın ama bu biraz zorlama gibi geldi bana," diye itiraz etti Thomas.

Bodhisattva derin bir nefes aldı. "Einstein'ın teorilerindeki zaman kavramı hakkında ne biliyorsun?"

"Muhtemelen herkesin bildiğini biliyorum," dedi Thomas. "Örneğin ikiz paradoksu duymuştum."

"Açıklayabilir misin?"

"Şey... bildiğim kadarıyla Einstein hareketin uzaydaki hızına bağlı olarak zamanın farklı aktığını söylemiş ve daha iyi açıklayabilmek için de ikizler örneğini vermişti. Biri roketle dünyayı terk ederken diğeri dünyada kalacak. Uzaya çıkan bir ay sonra dünyaya geri gelecek ve ikiz kardeşinin yaşlı bir adam olduğunu görecekti. Bunun nedeni gemide sadece bir ay geçerken dünyada elli yıl geçmiş olmasıydı."

"Çok doğru," dedi Tenzing. "*Yin*in *yang*la ilişkisi gibi zaman da mekânla ilişkilidir. Teknik olarak işler biraz karıştığı için Einstein aynı zamanda zaman-mekân kavramını da yarattı. Tayin edici, etken hızdı ve dayanak noktası da Einstein'ın bir sabit olarak kabul ettiği ışık hızıydı. İzafiyet teorileri ışığın sabit hızı nedeniyle zamanın evrensel olmadığını ortaya koydu. Önceden tek bir zaman olduğu düşünülürdü, sanki koca evrenin görünmez bir saati vardı ve zaman her yerde aynı şekilde akıyordu. Ama Einstein bunun böyle olmadığını ispatladı. Genel bir zaman yoktu. Zamanın akışı gözlemcinin konumuna ve hızına göre değişim gösteriyordu." İki işaret parmağını birleştirdi.

"Bu iki olayın, A ve B olduğunu varsayalım. Eşit uzaklıkta olan bir gözlemciye göre bu olaylar aynı anda olmuştur. Ama A olayına daha yakın olan birisi onun B olayından daha önce olduğunu düşünecektir. B'ye yakın olan birisi için de tam tersi geçerlidir. Oysaki gerçekte üç gözlemcinin de dediği doğrudur. Dahası onlar dayanak noktalarına göre haklıdırlar; çünkü zaman gözlemcinin konumuna göre izafidir. Tek bir zaman yoktur. Anladın mı?"

"Evet."

"Tüm bunların ışığında evrensel bir şimdiki zaman olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Bir gözlemci için şimdiki zaman olan diğeri için geçmiş ve üçüncüsü içinde gelecek zaman olabilir. Bunun ne anlama geldiğini kavrayabiliyor musunuz? Olmamış olan bir şey de aslında çoktan olmuştur. *Yin* ve *yang*. Bu kaçınılmazdır çünkü bir noktada olmuşsa bir diğerinde henüz olmamıştır ve ileride olacaktır."

"Bu biraz garip, değil mi?"

"Çok garip," diye doğruladı *bodhisattva*. "Yine de izafiyet teorileri böyle söylüyor. Ayrıca Laplace'in geçmiş ve geleceğin şimdiden belirlenmiş olduğu yönündeki iddiasına da uyuyor." Thomas'ı işaret etti. "İkiz paradoksu bağlamında gözlemcinin zaman algısının onun hareket hızına bağlı olduğunu da unutmayalım. Gözlemcinin hareket hızı ışık hızına yaklaştıkça zaman da o oranda yavaş akmaya başlayacaktır. Zaman gözlemciye normal gelecektir –bir dakika yine bir dakika gibi– ama daha yavaş hızda hareket eden birisi için hızlı gözlemcinin zamanı yavaşlamış gibi görünecektir. Benzer şekilde ışık hızına yakın bir hızda hareket eden gözlemci de dünyanın güneş etrafında çok daha hızlı döndüğünü görecektir. Ona sanki dünyadaki zaman hızlanmış ve bir saniyede bir yıl geçiyormuş gibi gelecektir ama dünyada bir yıl yine bir yıl olacaktır."

"Bunların hepsi hâlâ sadece teori, değil mi?"

"Aslında ispatlandı," dedi Tenzing. 1972 yılında aşırı hassas bir saat zamanın akışını ölçmek için bir jete konurken diğer bir aşırı

hassas saat de yerde bırakıldı. Uçak doğuya doğru uçtuğunda uçaktaki saat yerdekine kıyasla neredeyse altmış nano saniye kaybetti. Batıya uçtuğunda ise havadaki saat iki yüz yetmiş nano saniye kazandı. Tabii ki bu farkın nedeni jetin hızı ile dünyanın dönüş yönü arasındaki ilişkiden kaynaklanmıştı. Zaten tüm bunlar uzay mekiğindeki astronotlar tarafından da ispatlanmıştır.

"Hımm."

"Şimdi asıl mesele olan çekim kuvvetine geldik." İhtiyar Tibetli oturduğu minderin üzerinde doğruldu. "Einstein'ın keşfettiği şeylerden birisi zaman-mekânın kavisli olduğuydu. Bir şey her ne zaman güneş gibi büyük bir nesneye yaklaşmaya kalksa onun devasa kütlesi tarafından çekilir, sanki aniden büyük bir çukura dönerek düşmüş gibi olur. Bu çekim kuvvetini açıklar. Uzay kavislidir ve uzay ile zaman ilişkili olduğu için zaman da kavislidir. Genel izafiyet teorisi der ki; çekim güçlüyken zaman daha yavaş, çekim zayıfken de daha hızlı akar. Bunun, tümü birbiriyle ilişkili çok çeşitli sonuçları vardır. İlki kendine has nitelikleri nedeniyle kozmostaki her cismin kendi çekim kuvveti olmasıdır, bu da evrenin her köşesinde zamanın farklı aktığı anlamına gelir. İkinci sonuç ise aydaki zamanın dünyadakinden ve dünyadaki zamanın da aydakinden daha farklı aktığıdır. Cismin hacmi ne kadar büyükse yüzeyindeki zaman da o kadar hızlı akar. Aşırı derecede güçlü çekim gücüne sahip olan nesneler kara delik olarak bilinirler; yani bir gemi kara deliğe yaklaşırsa geminin mürettebatı evrenin tarihinin hızlanarak aktığını ve sona erdiğini görebilir."

"Bu olağanüstü," dedi Thomas. "Peki, bizim sorumuzla ne ilgisi var?"

"Sadece Einstein'ın İncil'de belirtildiği gibi altı günlük yaratılma kavramını ele alışının dünyadaki zaman ve evrendeki uzay zamanı arasındaki ilişki bağlamında olduğunu ispatlamak istiyorum. Bir gün dediğinde *Eski Ahit*'in bir dünya gününden bahsettiği açık ama izafiyet teorilerine göre bir cismin kütlesi ne kadar büyük ise yüzeyinde de zaman o kadar yavaş akar. Einstein'ın sorduğu soru da buydu: Bir

Dünya günü evrenin değişken ölçüsünde ne kadar zamana karşılık geliyordu?"

Soruya cevap veren çıkmadı.

"Belgede gördüğüm denklem ve hesaplamalara şimdi bir anlam vermeye başladım," diye mırıldandı Ariana. "Evrensel bir ölçüde geçen zamanı hesaplıyordu."

"Kesinlikle." Tenzing gülümsedi. "*İncil* dünyanın üçüncü güne kadar yaratılmadığını söyler. Bu yüzden ölçü dünya zamanına göre verilmiş olsa da *Eski Ahit* üçüncü günden evrensel ölçüde söz etmek zorundaydı; çünkü ilk iki gün dünya ortalıkta yoktu zaten."

"Peki, Einstein bu ölçüm için hangi dayanak noktasını kullandı?" diye sordu İranlı.

"1948 yılında Büyük Patlama'yla ilgili yapılmış bir tahminin üzerine dayandırdı: evrenin yaratıldığı zamana ait ışığın mevcudiyeti. Büyük evrensel saatte her ışık dalgası bir andır. Dünyaya ulaşan dalgalar, dünyadan yayılan dalgalara kıyasla milyon başına 2.12 parça genişler. Bu şu demektir, örneğin dünyadaki her milyon saniyede güneş 2.12 saniye kaybetmektedir. Asıl soru şu, eğer güneş dünyaya kıyasla 2 saniyeden fazla kaybediyorsa çok daha büyük kütlesi olan evren ne kadar zaman kaybetmiştir?"

"Durun bir dakika," diye itiraz etti Ariana. "Bildiğim kadarıyla evrendeki çekim kuvveti zaman içerisinde değişir. Başlangıçta madde yoğunken çekim kuvveti daha fazlaydı. Einstein bunu hesaba katmadı mı?"

"Şüphesiz." Yaşlı Budist, sanki bir şeyleri toplarmış gibi, ellerini kavuşturdu. "Evren başladığında tüm madde yoğundu. Bu da çekim gücünün çok fazla olması ve sonuç olarak da zamanın çok ağır akması demekti." Ellerini yavaş yavaş ayırdı. "Madde ayrıldıkça çekim kuvveti zayıfladığı için zaman hızlandı."

"Zaman ne kadar yavaştı?" diye sordu İranlı.

"Milyon kere milyon daha yavaş," dedi Tenzing. Hesaplamalar ışık dalgaları ölçülerek doğrulanmıştır."

"Ama sonra hızlanmaya başladı."

"Doğru."

"Ne oranda?"

"Evrenin hacmi her ikiye katlandığında zaman da iki kat hızlandı."

"Peki, bu hesaplamalar neyi açığa çıkardı?"

Bodhisattva kollarını iki yana açtı. "Akıl almaz bir şeyi!" dedi heyecanla. "İncil'de geçen ilk gün sekiz milyar yıl sürmüştü, ikinci dört milyar, üçüncü iki milyar, dördüncü bir milyar, beşinci beş yüz milyon ve altıncı iki yüz elli milyon yıl."

"Toplamı ne yapıyor?"

"On beş milyar."

Ariana bir süre hiçbir şey söylemeden oturdu, yaşlı Budist'e bakakalmıştı. "On beş milyar yıl mı?"

"Evet."

"Ama bu inanılmaz bir tesadüf!"

Thomas yerinde hafifçe kımıldandı. "Özür dilerim," diye araya girdi. "Ama on beş milyar yılın özelliği ne?"

Ariana ona baktı. "Görmüyor musun, Thomas? İncil evrenin on beş milyar yıl önce başladığını söylüyor."

"Yani?"

"Evrenin yaşının kaç olarak hesaplandığını biliyor musun?"

"Ee... hayır."

"Bilimsel veriler on ila yirmi milyar yıl olduğunu söylüyor. On beş milyar tam ortasında ve hassas hesaplarla elde edilen sonuçtur. Örneğin NASA'nın yaptığı yeni bir araştırma evrenin yaşının on dört milyara yakın olduğunu söylemiştir."

"Hımm." Thomas bu yeni bilgiyi düşündü. "İlginç bir tesadüf."

Tenzing başını salladı. "Einstein da aynen böyle düşündü: ilginç bir tesadüf. O kadar ilginç ki, onu hesaplarına devam etmeye teşvik etti. İncil'deki her günü evrende olmuş olaylarla kıyaslamaya karar verdi."

"Peki, ne buldu?" diye sordu Ariana.

"Hayranlık uyandırıcı şeyler. İlk *İncil* günü sekiz milyar yıl sürmüştü. On beş milyar yedi yüz milyon yıl önce başlayıp yedi milyar yedi yüz milyon yıl önce sona ermişti. *İncil* bunun ışık, gök ve yerin yaratıldığı zaman olduğunu söyler. Büyük Patlama'nın bu dönemde olduğunu ve maddenin yaratıldığını biliyoruz. Yıldızlar ve galaksiler şekil aldı."

"Tamam," dedi Ariana. "Ya sonra?"

"İkinci İncil günü dört milyar yıl sürdü, üç milyar yedi yüz milyon yıl önce sona erdi. İncil der ki; 'Tanrı bu ikinci günde gök kubbeyi yarattı.' Bizler bunun galaksimiz Samanyolu'nun yaratıldığı, güneşin şekil aldığı ve hepsinin gök kubbemizde görünür hale geldiği zaman olduğunu biliyoruz. Diğer bir deyişle dünyayı çevreleyen her şey bu dönemde yaratıldı."

"İlginç. Ya üçüncü gün?"

"Bir milyar yedi yüz milyon yıl önce sona eren ve iki milyar yıl süren üçüncü İncil gününde kara ve denizlerin yaratılmasından ve bitkilerin ortaya çıkmasından bahsedilir. Bilimsel veriler dünyanın bu dönemde soğuduğunu ve sıvı suyun ortaya çıktığını, bunu da bakteri ve deniz bitkilerinin, özellikle de deniz yosunlarının, takip ettiğini söylemektedir."

"Sahi mi?"

"Dördüncü İncil günü bir milyar yıl sürdü ve yedi yüz elli milyon yıl önce sona erdi. İncil bu dördüncü günde göklerde ışığın, özellikle de güneş, ay ve yıldızların ortaya çıktığını söyler."

"Bir dakika," dedi Thomas. "Güneş ve yıldızlar ikinci günde oluşmamış mıydı?"

"Evet," dedi Tenzing. "Ama henüz görünür değillerdi."

"Ne?"

"Samanyolu'ndaki güneş ve yıldızlar ikinci İncil gününde ortaya çıktı, yaklaşık yedi milyar yıl önce, ama dünyadan görülemiyorlardı. *İncil* onların dördüncü günde görünür olduğunu söylüyor ve dördüncü günde dünya atmosferinin şeffaf olduğu ve gökyüzünün açığa çıktığı döneme denk geliyor. Ayrıca fotosentez bu dönemde atmosfere oksijen göndermeye başlamıştır."

"Anladım."

Tenzing kucağındaki kitabı aldı ve ilk birkaç sayfasına baktı. "Beşinci İncil günü beş yüz milyon yıl sürdü ve iki yüz elli milyon yıl önce sona erdi." Parmağını sayfanın üzerine koydu. "Burada yazdığına göre beşinci günde Tanrı der ki; 'Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçuşsun.' Misafirlerine baktı. Jeolojik ve biyolojik bulgular çok hücreli organizmaların yanı sıra deniz canlıları ve ilk uçan hayvanların bu dönemde ortaya çıktığını söylemektedir"

"İnanılır gibi değil."

"Şimdi de iki yüz elli milyon önce başlayan altıncı *İncil* gününe geldik." Tibetli parmağını bir kaç satır aşağı kaydırdı. "İncil'e göre Tanrı der ki; 'Yeryüzü türlü türlü canlı yaratıklar, evcil ve yabanıl hayvanlar, sürüngenler türetsin.' Sonra Tanrı şöyle devam eder, 'insanı yaratalım.'" Kafasını kaldırdı. "Sizce de ilginç değil mi?"

"Ama hayvanlar iki yüz elli milyon yıldan daha önce de vardı," dedi Ariana.

"Doğru," dedi Tenzing. "Ama bu hayvanlar değil."

"Ne demek istiyorsunuz?"

Bodhisattva doğruca Ariana'ya baktı. "Biyolojik olarak tam iki yüz elli milyon önce ne olduğunu biliyor musun?"

"Büyük bir soy tükenmesi yaşanmamış mıydı?"

"Kesinlikle," diye mırıldandı Tibetli. "Permian soy tükenişi olarak bilinen en büyük soy tükenmesi, iki yüz elli milyon önce olmuştur. Sebebi hâlâ bilinmese de bazıları Antarktika'ya düşen bir göktaşının neden olduğunu söylüyor, bir anda mevcut türlerin neredeyse yüzde doksan beşi yok oldu. Böceklerin üçte biri ortadan kalktı, ki bu böceklerin başına gelen tek büyük soy tükenmesidir. Dünya üzerindeki yaşamın tamamen ortadan kalkmaya en çok yaklaştığı zamandır. Bu büyük felaket tam iyi yüz elli milyon yıl önce gerçekleşti. Garipti ki tam da altıncı *İncil* gününün başladığı zamanda." Bu düşüncenin zihinlerine yerleşmesini bekledi. "Bu devasa yıkımın ardından dünya tekrar canlılarla doldu." Elinde duran açık kitaba baktı. "İncil'de sürünen türlere yönelik açık ifadeye dikkat ettiniz mi?"

"Dinozorları mı kastediyor?"

"O izlenimi veriyor, değil mi? Üstelik o döneme denk geliyor. Dahası, insan da o dönemin sonunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle evrim zincirinin sonunda."

"Bu... şaşırtıcı," dedi Ariana. "Ama bu evrimin değil, yaratımın olduğunu göstermez mi?"

"Komik olma!" dedi Tenzing. "Tabii ki evrim vardı. Ama Einstein'ın çalışmasındaki ilgi çekici nokta zaman, Büyük Patlama teorisinde öngörülen şekilde ışıkların frekansına göre ölçüldüğünde İncil'deki evren tarihinin bilimsel evren tarihine uymasıdır."

Thomas boğazını temizledi. "Yani Einstein'ın el yazmasının konusu bu mu?"

"Evet."

"Onun İncil'in doğru olduğunu düşündüğünü mü söylüyorsunuz?"

Bodhisattva başını iki yana salladı. "Pek sayılmaz."

"Ne o zaman?"

"Einstein, İncil'in semavi olduğuna inanmıyordu; kendisine hayranlık ve sadakat duyulmasını isteyen dar kafalı, kıskanç ve kibirli Tanrı'ya inanmazdı. O Tanrı'nın insan icâdı olduğunu düşünürdü.

Diğer taraftan kadim bilgilerin bazı doğrular içerdiğine karar vermiş ve *Eski Ahit*'in büyük bir sır sakladığını düşünmeye başlamıştı."

"Ne sırrı?"

"Tanrı'nın varlığının ispatı."

"Hangi Tanrı? Dar kafalı, kıskanç ve kibirli olan Tanrı mı?"

"Hayır, gerçek Tanrı. Her şeyin arkasındaki zeki güç. Brahman, Dharmakaya, Tao. Çokta görünen tek. Geçmiş ve gelecek. Alfa ve Omega, *yin* ve *yang*. Binlerce ismi olan ve kendisi hepsi olduğu için hiçbiri olmayan. Şiva'nın elbiselerini giyip kozmik dansı yapan. Değişmez ve değişken, büyük ve küçük, sonsuz ve fani, her şey ve hiçbir şey olan," kollarını açtı. "Tanrı."

"Yani Einstein, *Eski Ahit*'te Tanrı'nın varlığının ispatının gizli olduğunu mu düşünüyordu?"

"Hayır."

Thomas kuşkuyla Tenzing'e baktı. "Üzgünüm ama anlamadım. Einstein'ın sırrın İncil'de gizli olduğunu düşündüğünü söylememiş miydiniz?"

"Başta öyle düşünüyordu."

"Ardından buna inanmaktan mı vazgeçti?"

"Hayır."

"Yani... anlayamadım..."

"O artık bir inanç değildi."

"Nasıl?"

"Einstein bu ispatı keşfetti."

Thomas duyduklarını sindirmeye çalışırken bir sessizlik oldu. "İspatı buldu mu?"

"Doğru."

"Tanrı'nın varlığının ispatı?"

"Evet."

"Emin misiniz?"

"Kesinlikle. Her şeyin üzerine kurulu olduğu bir formül buldu evreni yaratan, varlığını açıklayan ve Tanrı'yı olduğu şey yapan bir formül."

Thomas ve Ariana birbirlerine baktılar. İranlı şok olmuş görünse de bir şey dememişti. Tarihçi tekrar ihtiyar Tibetliye döndü. "Bu formül nerede peki?"

"El yazmasında."

"*Die Gottesformel*'de mi?"

"Evet."

Thomas ve Ariana tekrar birbirlerine baktılar. Kadın sanki görmediğini söylemek istermiş gibi omuz silkti.

"Metnin neresinde?"

"Saklı."

Tarihçi düşünceli şekilde çenesini doğrulamaya. "Ama Einstein bunu neden gizledi? Eğer Tanrı'nın varlığının ispatını keşfettiyse sizce de tüm dünyaya ilan etmesi gerekmez miydi? Hangi sebeple böylesine akıl almaz bir keşfi saklamış olabilir?"

"Çünkü hâlâ birkaç şeyi onaylamaya ihtiyacı vardı."

"Ne gibi?"

Tenzing derin bir nefes aldı. "Bu çalışma 1951 ile Einstein'ın öldüğü yıl olan 1955 arasında yapıldı. O dönemde Büyük Patlama'nın neden olduğu ışık frekansları 1948'de ortaya atılmış teorik bir öngörüden ibaretti. İzafiyet teorilerini geliştirmiş bir adam nasıl olur da yaptığı hesaplamalar sadece akademik bir varsayım olan frekans öngörüsüne dayanırken altı günlük yaratımın evrenin on beş milyar yılına denk geldiğini söyleyebilirdi? Unutmayın bilim çevreleri hâlâ Büyük Patlama teorisi ile sonsuz evren teorisine eşit ağırlık vermeye devam ediyordu. Durum buyken Einstein itibarını nasıl riske atardı?"

Thomas başını salladı. "Anlıyorum..."

"Einstein komik duruma düşmeyi kaldıramayacağını biliyordu, o yüzden iki tedbir aldı. İlkinde tüm keşiflerini *Die Gottesformel* adını verdiği bir metne kaydetti. Belgenin yanlış ellere düşeceğinden korktuğu içinde Augusto ve ben haricinde birisinin anlamasını engellemek için tüm yazdıklarını şifreledi. Ek bir tedbir olarak Tanrı'nın varlığının ispatını çifte şifre tekniğiyle şifreledi."

"Çifte şifre mi?"

"Evet."

"Anahtarı nedir?"

Tenzing başını iki yana salladı. "Bilmiyorum," dedi. "Tek bildiğim ilk anahtarın ismiyle ilgili bir şey olduğu."

"Einstein'ın adı mı?"

"Evet."

"Hımm," Thomas mırıldanarak düşündü. "Buna yakından bakmam gerekecek." Gözlerini tekrar Tibetliye çevirdi. "Peki, bu şifreli mesaj nerede? Belgenin sonunda bulunan bilmece mi yoksa?"

"Evet."

"'İşarete bak' yazısı ve birkaç harfin daha bulunduğu mu?"

"Evet."

"İki grupta altı harf vardı, bir ünlem işaretiyle başlıyordu," dedi Ariana. "!Ya ovqo."

"O olmalı," dedi Tenzing. "Tahmin edeceğiniz gibi net olarak hatırlamıyorum. Üzerinden çok zaman geçti."

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Tüm tedbirler bu kadar mı?"

"Hayır," diye cevap verdi Tibetli. "Sırrı şifrelemek sadece ilk tedbirdi. Bize metni verdiğinde ancak Büyük Patlama teorisi ispatlanır ve ilk ışığın frekansları keşfedilirse ortaya çıkarmamız için de söz verdirdi. Ayrıca bizden Tanrı'nın varlığını başka bir yolla ispat edebilmek için de çalışmaya devam etmemizi istedi."

"Hangi başka yolla?"

"Onu bulmak bize kalmıştı," diye cevap verdi Tenzing. "Laozi der ki; 'Yol bittiğinde yenisine başla, geçtiğin yolu değiştir.'"

"Bu ne demek?"

"Augusto ve ben aynı hedefe varmak için farklı yollardan gittik. Einstein öldükten sonra Tibet'e döndüm ve buraya, Taşilunpo Manastırı'na geldim burada kendi yolumda Tanrı'nın varlığını ispatladım. Hayat boyu meditasyon yaptıktan sonra ışığı gördüm. Dharmakaya'yla bir olup *bodhisattva* haline geldim."

"Ya Profesör Siza?"

"Augusto'da kendi yolundan gitti. El yazmasını sakladı ve kendi tarzında Tanrı'nın varlığını ispatlamanın yolunu buldu."

"O hangi yoldu?"

"Tabii ki Batı bilimi. Fizik ve matematiğin yolu."

"O zaman ne oldu?"

Tenzing gülümsedi. "Einstein'ın şartları nihayet yerine geldi."

"Öyle mi? Nasıl?"

"İlki Einstein'ın ölümünden on yıl sonra gerçekleşti. 1965 yılında iki Amerikalı bilim adamı New Jersey'de bir haberleşme çanağını test ederken tesadüfen Büyük Patlama'ya ait olduğu düşünülen ve Einstein'ın evrenin yaşını hesaplamakta kullandığı ilk ışığı buldular. Bu olgu kozmik mikrodalga arka plan radyasyonu olarak bilinir ve bize mikrodalga şeklinde ulaşan evren tarafından yayılmış ilk ışığın kaydıdır. Bir nevi Büyük Patlama'nın yankısıdır ama aynı zamanda kozmik bir saat gibi de görev yapar"

"Bunu duymuştum," dedi Thomas. "Televizyonda yayın olmayan bir kanal açıldığında ortaya çıkan gürültü değil miydi bu?"

"Evet," diye onayladı Tibetli. "O gürültünün yüzde biri CMB radyasyonundan gelir."

"Yani ilk ışık keşfedilince belgenin açıklanma şartları da yerine gelmiş..."

"Hayır. Bu sadece ilk şarttı. İkincisini beklememiz gerekiyordu."

"Tanrı'nın varlığını ispatlamanın ikinci yolunu mu?"

"Evet." Tenzing ellerini göğsünün üzerine getirdi. "Ben Buda'nın yüce Sekiz Basamaklı Yolunu izleyerek şartı yerine getirdim."

"Ya Profesör Siza?"

"O Coimbra Üniversitesi'nde kendi yolundan gitti."

"Peki, o ikinci şartı yerine getirebildi mi?"

Bodhisattva cevap vermeden önce biraz durdu. "Evet," dedi sonunda.

Thomas ve Ariana merakla öne doğru eğildiler.

"Ama... nasıl?"

Tenzing iç çekti. "Bu yılın başında dostum Augusto'dan bir kartpostal aldım, bana haberleri olduğunu söylüyordu. 1955 yılında hocamızın bize koştuğu iki şartın yerine geldiğini anlatıyordu. Tahmin edeceğiniz gibi çok memnun oldum ve hemen cevap verdim; onu, gelip bu haberi benimle paylaşmaya davet ettim."

"Kartını gördüm," dedi Thomas. "Peki, geldi mi?"

Yaşlı Tibetli uzandı ve avuç içiyle ağaca dokundu. "Evet. Taşilunpo'ya geldi ve buraya, tam bu ağacın altına oturdu."

"Sonra..."

"İlk şartla ilgili olarak başka veriler de tespit edilmişti. NASA tarafından dünya atmosferi dışındaki CMB radyasyonunu ölçmek için COBE adında bir uydu gönderilmişti. 1989 yılında uydu bu radyasyonda, maddenin yoğunluğundaki dalgalanmalara bağlı olarak, çok küçük ısı farklılıkları tespit etmişti; bu da yıldız ve galaksilerin doğuşunu açıklıyordu. Daha gelişmiş başka bir uydu -WMAP- CMB radyasyonuyla ilgili yeni veriler elde etmek için 2003 yılında gönderilmiş ve evrenin doğuşuyla ilgili daha fazla detayı öğrenmemizi sağlamıştı. Bu yeni bilgiler evrenin yaklaşık on dört milyar yıl önce ani bir genişlemeyle ortaya çıktığını doğruluyordu."

"Ya ikinci şart?"

"Augusto bana araştırmalarını bitirdiğini ve Tanrı'nın varlığını bilimsel olarak ispatlamanın ikinci bir yolu olduğunu söyledi."

"Neymiş?"

Bodhisattva omuz silkti. "Söylemedi. Sadece bir açıklama yapmaya hazırlandığını ve eğer bilimsel çevreler benimle temasa geçerse Einstein'ın çalışmasının şahidi olduğumuzu onaylamamı istedi."

"Siz ne dediniz?"

"Kabul ettim tabii ki. Benden tek istediği doğruyu söylemem olduğuna göre neden yapmayayım?"

Bir sessizlik oldu.

"Peki, ikinci ispat nedir?"

"Bilmiyorum."

Thomas ve Ariana bir kez daha birbirlerine baktılar, sona geldiklerini hissediyorlardı.

"Bulmanın bir yolu var mı?"

"Var."

"Nedir?"

"Gerçekten bilmiyor musun?"

"Ben mi? Hayır."

"Nagarjuna der ki; 'Nesneler kendi varlık ve tabiatlarından karşılıklı bağımlılıkla türerler ve hiçbir şey kendi başına var olamaz.'"

"Ne anlatmaya çalışıyorsunuz?"

Yaşlı Budist gülümsedi. "Augusto da asistanına bağlıydı."

"Profesör Luis Rocha," dedi Thomas. "Onu tanıyorum. Ne olmuş ona?"

"Her şeyi biliyor."

Otuz beş

Avrupa Birliği dışından gelen yolcular kuyruğu uzun ve yavaştı ama Thomas bundan sıyrılabileceğini düşünüyordu. Ariana'yı yer tutması için bırakıp gümrük polisi kulübesine gitti, Lhasa'dan yaptığı aramaların bir işe yarayıp yaramadığını görmek istiyordu. Görmeyi umduğu kişi orada değildi. Keyfi kaçtı, cep telefonunu açtı ama önce çekmesini beklemek zorunda kaldı. Tam tuşlara basacaktı ki, kulübenin ötesinde tanıdık bir sima gördü.

"Merhaba, Thomas," dedi Greg Sullivan, her zamanki nezih giyimi nedeniyle bir Mormon'a benziyordu.

Tarihçi rahat bir nefes aldı. "Merhaba, Greg," diye cevap verdi gülümseyerek. "Her şey ayarlandı mı?"

Amerikalı ataşe koca göbekli, bıyıklı, kısa boylu bir adama işaret etti, ikisi gümrüğü geçip Thomas'ın yanına geldiler. "Bu Bay Moreira, havaalanındaki sınır güvenliği sorumlusu," dedi Greg.

Thomas ve adam el sıkıştı, ardından Moreira doğrudan konuya girdi. "Söz konusu kadın nerede?" diye sordu, AB kuyruğundaki yolcuları süzdü.

Thomas, Ariana'ya el sallayınca kadın gelip diğer üçüne katıldı. Tanıştırma faslı bittikten sonra Moreira onları gümrükteki, İranlının önden girmesine izin verdiği, küçük bir ofise getirdi. Thomas peşinden gitmek için bir adım attığında kısa adam onun yolunu kesti. "Onunla ilgili bazı bürokratik meselelerin halledilmesi gerekiyor," dedi kibar ama kararlı şekilde. "Siz ikiniz burada bekleyin."

Thomas kapalı kapının yanında durdu, Ariana'nın oturmuş kendisine verilen sayısız formu doldurusunu izlerken az da olsa endişelenmişti.

"Her şey kontrol altında," dedi Greg. "Rahat ol."

"Öyle olsa iyi olur."

Amerikalı kravatını düzeltti. "Thomas, bana neler olup bittiğini anlatmanı istiyorum," dedi. "Lhasa'dan aradığında fazla bir detay öğrenememiştim."

"Söylemedim de ondan. Telefonda olmazdı."

"Elbette. Öyleyse şimdi anlat."

"Olmayan bir şeyi arıyormuşuz."

"Öyle mi? Neymiş o?"

"Ucuz ve yapımı kolay bir atom bombası formülü. Böyle bir formül yok."

"Nasıl yani?"

"Aynen dediğim gibi."

"Peki, Bay Bellamy'nin üzerinde çalıştığı el yazmasının konusu neymiş?"

"O, Einstein'ın evrenin tarihinin İncil'de yazılı olduğunu ispatladığı bilimsel bir belge ve şifreli formülünde de Tanrı'nın varlığının ispatı olması gerekiyor."

Greg hayret içerisinde bakakaldı. "Ne anlatıyorsun sen?"

"Tanrı'nın Formülü'nden bahsediyorum. İranlıların elindeki belgenin nükleer silahlarla alakası yok; Tanrı ve onun varlığının ispatının İncil'de olduğuna dair bir metin."

Amerikalı başını iki yana salladı, sanki hâlâ uyumakta olan zihnini canlandırıyor gibiydi. "Kusura bakma Thomas ama bunun hiçbir anlamı yok. Einstein, İncil'in Tanrı'nın varlığını ispatladığını gösteren bir metin mi yazmış? İlkokul çocuğu bile bunu söyleyebilir."

"Anlamıyorsun, Greg," diye üsteledi Thomas, yorgundu ve sabrı tükenmişti. "Einstein, İncil'in fiziğin en son araştırmalarla keşfettiği gerçeklere göre yaratılışı anlattığını ortaya çıkardı. Örneğin İncil, Büyük Patlama'nın on beş milyar yıl önce olduğunu söylüyor, bunu günümüzde uydular kozmik mikrodalga arka plan radyasyonunu inceleyerek doğruladı. Mesele şu, *Eski Ahit*'in yazarları binlerce yıl önce bunu nasıl bilebilmiş?"

Greg hâlâ ikna olmamıştı. "İncil, Büyük Patlama'nın on beş milyar yıl önce olduğunu mu söylüyor?" diye sordu hayretle. "Bunu ilk kez duyuyorum." Gözlerini kısarak düşündü. "Ben sadece altı günde yaratılmayı hatırlıyorum..."

Thomas bezgin bir halde iç çekti. "Boş ver. Detayları sonra anlatırım, tamam mı?"

Amerikalı Thomas'a bakmaya devam etti. "Hımm," diye mırıldandı. "Benim merak ettiğim konu atom bombası. Einstein'ın el yazmasında kolay yapılabilir bir atom bombası formülü olmadığından emin misin?"

"Kesinlikle."

"Peki, el yazmasını gördün mü?"

"Evet, Tahran'da görmüştüm."

"Biliyorum ama asıl sorduğum okudun mu?"

"Hayır."

"Peki, nasıl bu kadar emin olabiliyorsun?"

"Çünkü Princeton'da, Einstein ve Profesör Siza'yla birlikte çalışmış yaşlı bir Tibetli fizikçiyle konuştum."

"O da sana belgenin atom bombasıyla ilgisi olmadığını mı söyledi?"

"Doğru."

"Peki, bunu doğruladın mı?"

"Evet."

"Nasıl?"

Thomas çenesiyle ofisi işaret etti. "Ariana asıl metni okumuş ve söylediği her şeyin belgeye uyduğunu doğruladı."

Greg dönüp pencereden göçmenlik belgelerini dolduran İranlıya baktı. "El yazmasını okumuş mu?"

"Evet."

Ataşe bir karar vermeye çalışırken düşünceli bir ifadeyle Ariana'ya baktı. "Müsaadenle," dedi Thomas'a. "Birkaç şeyi halletmem gerekiyor."

Cep telefonunu çıkardı ve Lizbon havaalanının salonunda yürümeye başladı.

Bürokratik işlemler bitmek bilmedi: form üzerine form, edilen birkaç telefon, her sayfaya bir damga. Bu arada Greg geri dönmüş ve gümrük kontrol ofisine çağrılmıştı. Thomas, ataşe ve sorumlunun konuşmasını izledi; sonunda İranlı, Moreira'ya elveda deyip çıkmaya hazırlandı.

"Şimdi gözaltına alınacak," dedi Greg ofisten çıktığında.

"Nasıl yani?" dedi Thomas şaşkınlıkla.

"Yani artık Birleşik Devletler'in gözetiminde."

Tarihçi ataşeye baktı. "Anlamadım," dedi. "Belgeleri yeterli değil mi?"

"Onlarda bir sorun yok. Fakat onu elçiliğe götüreceğiz."

Thomas korktuğu belli olan Ariana'ya baktı, sonra da Greg'e döndü, hâlâ neler döndüğünü anlayamamıştı. "Neden?"

Ataşe omuz silkti. "Sorgulamamız gerekiyor."

"İyi de ne maksatla?"

Greg elini babacan bir tavırla tarihçinin omzuna koydu. "Dinle Thomas, Dr. Pakravan İran'ın nükleer programında görev almış birisi. Sence de onu sorgulamak görevimiz değil mi?"

"Sorgulamakla ne kastettiğini anlamadım. Onunla birkaç saat konuşacak mısınız?"

"Hayır," dedi Amerikalı. "Onunla birkaç gün konuşacağız."

Tarihçinin ağzı açık kaldı. "Birkaç gün mü? Aklınızdan bile geçirmeyin!" Uzanıp Ariana'nın elini tuttu. "Haydi, gidelim."

Thomas, İranlıyı kendisine doğru çekti, gitmeye niyetliydi ama Greg geçmelerine izin vermedi. "İşleri zorlaştırma Thomas. Lütfen."

Tarihçi ona baktı. "Kusura bakma Greg ama bir yanlışın var. İşleri güçleştiren sensin."

"Dinle, Thomas..."

"Hayır, sen dinle," dedi Greg'i göğsünden dürterek. "Telefonda Ariana'nın Portekiz'e gelebileceği ve sizin de her şeyi halledeceğiniz konusunda anlaşmıştık. O serbest olacak ve siz de eğer İranlılar tarafından bir tehdit gelirse onu koruyacaktınız. Bana bir iyilik yap ve bu sözü tut."

"Thomas," dedi Greg, sabırlı olmaya çalışıyordu, "Bize Einstein'ın el yazmasındaki sırrı sunmanız şartıyla bu söylediklerinde anlaşmıştık."

"Onu yaptık zaten."

"Öyleyse nedir bu Tanrı Formülü?"

Thomas kımıldamadan durdu, kendisi de bilmediği bir şeye nasıl cevap verebilirdi. "Şey... henüz deşifre etmedim."

Greg'in yüzünde muzaffer bir gülümseme belirdi. "Gördün mü? Üstüne düşeni yapmadın."

"Ama yapacağım."

"Yapacağına inanıyorum. Sorun henüz sözünü tutmamış olman. Pazarlığın sana ait olan bölümünü yerine getirene kadar bizden bir şey talep etme hakkın olamaz, değil mi?" Thomas yalvaran gözlerle kendisine bakan Ariana'nın elini tutmaya devam etti.

"Dinle, Greg. Tahran'da hapse atıldım ve Lhasa'da kaçırıldım, yetmezmiş gibi o manyaklar hâlâ peşimdeler! Bu sırrı açığa çıkarıp bu macerayı sona erdirmeyi dünyada hiç kimse benden fazla isteyemez. Başıma gelen onca şeyin ardından tek istediğim Ariana'nın benimle birlikte Coimbra'ya gelmesine izin vermeniz. Fazla bir şey istemiyorum, değil mi?"

Tam o sırada iki adam gelip Greg'i selamladı. Elçiliğin güvenlik personeli oldukları belliydi, Ariana'yı götürmeleri için havaalanına çağrılmış sivil kıyafetli görevlilerdi.

Thomas kadını kendisine doğru çekti, sanki onu herkesten ve her şeyden koruyacağını göstermek ister gibiydi. Kültür ataşesi ikisine bakıp başını iki yana salladı. "Anlıyorum, gerçekten anlıyorum," dedi. "Ama aldığım emirlere uymam gerek. Söylediklerini az önce Langley'e aktardım; onlar da Portekizli yetkililerle temasa geçip bana yeni talimatlar verdiler. Dr. Pakravan bizim konuğumuz ve benimle birlikte elçiliğe gelmesi gerekiyor."

"Aklından bile geçirme."

"Bizimle gelecek," dedi Greg. "Umarım sorun yaşamayız."

Thomas, Ariana'ya daha sıkıca sarıldı. "Hayır."

Amerikalı derin bir nefes aldı. "İşleri güçleştirme, Thomas."

"İşleri güçleştiren sensin."

Greg'in bir baş işaretiyle iki ajan Thomas'ın üzerin çullandı, kolunu arkaya bükerek bir patates çuvalıymış gibi onu uzaklaştırdılar. Thomas çaresizce kurtulabilmek için çırpandı ama ensesine inen bir darbeyle yere yığıldı. Ariana'nın çığlık attığını duydu. Sersemlemiş

olduğu halde kalkmaya çalıştı ama onu tutan koldan kurtulması mümkün olmadı.

"Sakin ol, Thomas," dedi Ariana, sesi şaşırtıcı şekilde sakindi, neredeyse şefkatliydi. "Bir şey olmaz, merak etme." Sesinin tonu sertleşti. "Ve siz de onu rahat bırakacaksınız, duydunuz mu beni? Ona elinizi sürmeye kalkmayın sakın."

"Bir şey olmayacak, Dr. Pakravan. Ona hiçbir şey yapmayacağız. Benimle gelin."

"Bırakın beni! Kendi başıma yürüyebilirim."

Sesler gittikçe zayıfladı ve sonunda duyulamaz hale geldi. Ancak o zaman Thomas'ın suratını granit zemine yapıştırmış olan ajan onu serbest bırakıp başını kaldırıp etrafa bakmasına izin verdi. Sersemlemişti ve kendisini toparlamaya çalıştı. Ellerinde çantalar ve arabalarla geçen yolcuların kendisine suçlar bir ifadeyle baktıklarını gördü; sonra da Amerikalı ajanın salondan yavaşça bagaj kabul bölümüne doğru gittiğini fark etti. İranlının tanıdık siluetini görmek için dört bir yana baktı ama bir şey göremedi. Güçlükle ayağa kalktı, başı hâlen dönüyordu, terminali bir uçtan bir uca taradı ve sonunda gerçeği kabul etti.

Ariana gitmişti.

Thomas sonraki bir saatini dört bir yanı arayarak geçirdi. Havaalanındaki gümrük muhafazanın sorumlusuyla konuştu, ABD elçiliğini aradı. Gulbenkian Vakfı'ndaki ve Lizbon'daki Yeni Üniversite'deki tanıdıklarını araya sokmaya çalıştı; hatta Frank Bellamy'yle görüşebilmek için Langley'i aramayı denedi.

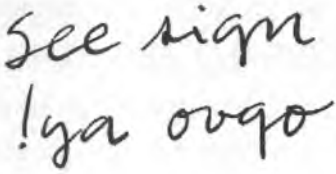
Hiçbiri işe yaramadı.

Ariana'yı ondan koparmışlardı ve artık ona ulaşabilmesi mümkün değildi. Sevdiği kadınla arasında bir duvar örülmüş, onu dünyadan ve kendisinden çekip almışlar, Lizbon'daki ABD elçiliğinin güvenli sınırları içerisinde bir yere gizlemişlerdi.

Gelenler bölümünde bir yere oturdu ve iki eliyle yüzünü ovuşturdu. Kendisini çaresiz ve beceriksiz hissediyordu. Şimdi ne yapacaktı? Onu Ariana'dan ayıran bu hiç beklenmedik engeli nasıl aşacaktı? Kadın nasıl hissediyordu acaba? İhanete uğradığını mı düşünüyordu? Ne kadar alternatif düşünse de aklına sadece tek bir çözüm geldi: Einstein'ın el yazmasındaki sırrı bir an önce açığa çıkarmalıydı. Başka çaresi yoktu.

Ne yapması gerekiyordu? Öncelikle Profesör Siza'nın keşfettiği ikinci ispatı öğrenmeliydi. Daha sonra Tanrı'nın Formülü'nü içerdiğini düşündüğü şifreli mesajı çözmesi gerekecekti. Tenzing o konuda ne demişti? Her şeyin temelini teşkil eden bir formüldü o: evreni yaratan, yaratılışını açıklayan ve Tanrı'yı olduğu şey yapan formül.

Tarihçi elini cebine atıp Tahran'dan aldığı şifreli mesajı içeren kâğıdı çıkardı. Başta zaten deşifre ettikleri şiir yer alıyordu. Alttaki şifre ise onunla dalga geçer gibi sırrını saklamaya devam etmekteydi.

Bunu nasıl çözeceğim şimdi, diye içinden geçirdi Thomas. *Bodhisattva*nın, Einstein'ın mesajı nasıl şifrelediği yönünde söylediklerini hatırlamaya çalıştı. Eğer doğru hatırlıyorsa çifte şifreliydi ve aynı zamanda...

Cep telefonu çaldı.

Çabaları sonuç mu vermişti? Birisi Ariana'yı Amerikalıların elinden kurtarmanın bir yolunu mu bulmuştu?

Heyecandan titreyerek telefonunu çıkardı ve yeşil tuşa bastı.

"Alo?"

"Thomas?"

Annesiydi.

"Merhaba anne," diye mırıldandı, hayal kırıklığını güçlükle gizleyebilmişti.

"Oh, evladım, sonunda seni bulabildim! Ne kadar endişelendiğimi bir bilsen..."

"Geldim."

"Çok merak ettim. Kaç kez aradım ama açmadın. Bir kez bile!"

"Yapma anne. Tibet'te olduğumu biliyordun."

"Ama araman gerekirdi."

"Aradım."

"Geldiğin gün mü? Ya öncesi?"

"Aramak kolay değildi ve aslında pek zamanım da yoktu, tamam mı? Artık geldiğime göre bir sorun yok."

"Ah, şükürler olsun, tatlım. Şükürler olsun."

Graça Noronha hattın diğer ucunda ağlamaya başladı ve Thomas'ın yüz ifadesi değişti. Bıkkınlığı yerini endişeye bırakmıştı.

"Anne? Ne oldu?"

"Baban..."

"Ne olmuş ona?"

"O..."

"Evet?"

"Hastaneye yatırıldı."

"Ne zaman?"

"Dün."

"Hangisine?"

"Üniversite Hastanesi."

Annesi hıçkırmaya başladı.

"Sakin ol, anne."

"Bana en kötüsüne hazırlıklı olun dediler."

"Bu da ne demek?"

"Öleceğini söylediler."

Otuz altı

Duvarlara sinmiş aseptik hastane kokusu Thomas'ın oturduğu yerde huzursuzca kımıldanmasına neden oldu. Yanında oturan annesine baktı ve bir zamanlar doğal ama şimdi boyalı olan sarı saçlarını okşadı. Kadının elinde bir mendil vardı ve gözleri de kızarmıştı ama soğukkanlılığını koruyordu; kocasını gördüğü zaman umutlu, olumlu ve enerjik olması ve kendi üzüntüsünü bastırarak ona destek vermesi gerektiğini biliyordu.

Kapıda birini fark ettiler. Beyaz ceketli, kel ve gözlüklü bir adam küçük bekleme salonunda onlara doğru geliyordu. Graça'yı iki yanağından öptü ve elini Thomas'a uzattı.

"Ricardo Gouveia," dedi. "Tanıştığımıza memnun oldum."

Bu Manuel Noronha'nın doktoruydu.

"Merhaba, Doktor. Ben Thomas, Profesör Noronha'nın oğluyum."

"Ah, maceracı!" diyerek gülümsedi doktor. "Anne baban senden çok bahseder."

"Öyle mi? Neler dediler?"

Gouveia göz kırptı. "Doktor-hasta mahremiyeti diye bir şey duymadın mı?"

Eliyle kendisini izlemelerini işaret etti, birlikte iki üç insanın zor sığdığı küçük bir odaya girdiler. Onlara oturmalarını işaret edip kendisi de masasına geçti. Bir dakika kadar bazı kâğıtlara baktıktan sonra başını kaldırıp kendisini izleyen endişeli gözlere baktı.

Doktor, "Ne yazık ki kocanızın durumunda kayda değer bir gelişme yok," dedi Graça'ya. "Dünkünden farklı değil, durumu sabit."

"Bu iyi bir şey mi?" diye sordu kadın endişeyle.

"Şey... en azından kötü değil."

"Nefes alabiliyor mu, Doktor?"

"Biraz zorlanarak evet," dedi doktor. "Oksijen ve biraz rahatlaması için solunum yollarını açan bir ilaç veriyoruz ama sorununda bir düzelme yok."

"Oh, Tanrım," diye sızlandı Graça Noronha. "Acı çekiyor mu?"

"Hayır, çekmiyor."

"Lütfen doğruyu söyleyin."

"Emin olun ki sancısı yok. Dün geldiğinde acı içindeydi ama verdiğimiz güçlü ilaçlar sayesinde acısı dindi."

Graça Noronha alt dudağını ısırdı. "Doktor, sizce kocam ölecek mi?"

Gouveia iç çekti. "Bu tehlikeli bir hastalık. Bunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Dün de dediğim gibi en kötüsüne hazırlıklı olun." Yüzünü ekşitti. "Yine de düzelme umudu var. Çok dramatik mutlu sonlarla ilgili hikâyeler duydum. Ne olacağını kim bilebilir? Ama yine de duruma soğukkanlılıkla ve gerçekçi şekilde yaklaşmakta fayda var." Yüzünde çaresiz bir ifade belirdi. "Hayat böyle, kimi zaman en zor şeyleri bile kabullenmek zorunda kalıyoruz."

Oturduğu yerde kıpır kıpır olan Thomas ilk kez konuştu. "Doktor, babamın neyi olduğunu açıklar mısınız?"

"Dördüncü seviye pullu hücre kanseri var," diye cevap verdi doktor, daha yetkili olduğu bir konu olduğundan teknik bir açıklama yapabilmek onu nispeten rahatlatmıştı.

"Bu akciğer kanseri demek, değil mi?"

"Yayılan akciğer kanseri. Beyninde ve kemiklerinde metastaz vardı, şimdi karaciğerine de sıçramış."

"Yani çaresi yok mu?"

"Ne yazık ki yok."

"Ya tedavisi?"

"Babanızın durumunda tedavinin mümkün olduğunu zannetmiyorum. Genelde bu tür kanserlerde ameliyat yaparız ama dördüncü seviyede olmaz. Bir vaka cerrahi olmaktan çıktığı zaman radyasyon uygulamaya başlarız, ki babanıza uygulanan tedavi de bu zaten."

"Peki, radyasyonun amacı nedir? Çare mi?"

"Hayır. Dediğim gibi çaresinin olduğunu zannetmiyorum." Elini göğe doğru salladı. "İlahi bir müdahale olursa başka. Mucizeler..."

"Peki, radyasyon neye yarıyor? Zaman mı kazandırıyor?"

"Evet, hastalığın yayılmasını yavaşlatıp ilik kanserindeki acıyı azaltıyor." Ayağa kalktı ve plastik beden üzerinde iki noktaya işaret etti. "Ayrıca vena kava sendromunu ve omurilik baskısını da azaltıyor." Tekrar yerine oturdu. "Radyasyonun dezavantajları da var. Akciğerlerde yol açtığı iltihaplar öksürük, ateş ve dispneye yol açar."

"Dis... ne?"

"Dispne. Nefes darlığı."

"Ah. Peki, bu yan etkilerle nasıl başa çıkıyorsunuz?"

"Prednisone gibi kortikosteroid bir ilaç vererek bu belirtileri en aza indiriyoruz."

"Bu durumdaki birine ne kadar zaman kazandırır?"

Doktorun yüzünden emin olamadığı açıkça okunuyordu. "Şey yani... bu vakadan vakaya değişir. Kimisi diğerlerinden daha uzun dayanır. Söylemesi zor..."

"Ortalaması nedir?"

Gouveia cevap vermeden önce iyice düşündü. "Beş yıllık yaşama oranının yüzde ondan az olduğunu söyleyebilirim. Hatta yüzde beş desek daha doğru."

"Haydi ya?" dedi Thomas şaşkınlıkla. "Bu kadar az mı?"

"Evet," doktor çenesini sıvazladı. "Maalesef akciğer kanseri çok yaygındır. Kanser ölümlerinde ilk sıradadır. Kanserden ölen her üç kişiden birisi akciğer kanserinden ölür."

"Sahi mi? Nedeni nedir?"

Gouveia omuz silkti. "Ne olacak? Sigara."

"Babam çok içerdi," dedi Thomas çocukluk anıları gözünde canlanırken. "Onu ofisinde hatırlıyorum, denklemlere gömülmüş ve sigara yüzünden dumanaltı olmuş halde. Nasıl nefes aldığına bile şaşıyorum."

"Şimdi onların acısını çekiyor," dedi doktor. "Çoğu kişi bilmez ama sigara içenlerin içmeyenlere kıyasla kanser olma riski on dört kat fazladır. On dört kat!"

Thomas iç çekti. "Neyse, tamam," diye mırıldandı keyifsizce. "Şu anda duymak istediğimiz son şey sigaranın zararları üzerine bir konferans, olan olmuş artık."

"Özür dilerim," dedi Dr. Gouveia, fazla ileri gitmiş olmaktan çekinmişti. "Sadece sorularınıza cevap veriyordum."

"Önemli değil."

Graça Noronha huzursuzca kımıldandı. "Doktor, kocamı görebilir miyim?"

Doktor ayağa kalkarak görüşmeyi sona erdirdi. "Tabii ki Graça," dedi kibarca. "Zamanı geldiğinde hemşire gelip sana haber verir, tamam mı?"

"Bu ne zaman olacak?"

"Uyanır uyanmaz."

Bir hemşire, yetki ve güven saçarak küçük bekleme salonuna girdi. Üniformasında adının Berta olduğu yazıyordu. Onlara gelmelerini işaret etti.

"Uyandı," dedi.

"Onu görebilir miyiz?"

"Elbette. Beni takip edin lütfen."

Hemşire Berta'ya ayak uydurmaya çalışarak koridordan yürüdüler. Thomas aceleyle öne geçip hemşireye yetişerek sordu. "Durumu nasıl?"

"Bilinci yerinde."

"Evet, ama nasıl..."

Hemşire gözünün ucuyla ona baktı. "O... pek iyi değil. Ama ağrısı yok."

"Güzel."

Berta ciddiyetinden taviz vermeden birkaç seri adım daha attı, sonra da Thomas'a döndü. "Zayıf ve yorgun," dedi nazik bir ses tonuyla. "Onu fazla yormamaya dikkat edin, tamam mı?"

"Tabii."

"Sanırım içinde bulunduğu durumu kabullenmeye başladı. Yaşlılar ölümcül bir hastalığa yakalandıklarını daha kolay kabul ederler. Genç hastaların işi çok daha zor olur. Fakat insanlar duygusal olarak olgun ve hayatlarının da bir manası olduğunu bildikleri zaman daha kolay üstesinden geliyor gibi görünüyorlar."

"Bana babamın öleceğini kabullendiğini mi söylüyorsunuz?"

"Evet, ama hâlâ hayattan da vazgeçmiş değil. Kendini ölmeye bırakmak insan tabiatına uygun bir şey değil. Bir şey olmasını bekliyor; böylece sağlığı düzelecek ve yaşamaya devam edecek. Bir yandan da bu dünyada artık yapacak bir şeyi kalmadığını, amacını yerine getirdiğini düşünüyor ve bu da gerçeği kabullenmesini kolaylaştırıyor. Üstelik her şeyin bir zamanı olduğunu ve onun zamanının da dolmak üzere olduğunu biliyor."

"Hayatta hiçbir şey kalıcı değil, değil mi? Her şey fani."

"Aynen," dedi hemşire. "Ama bunu hastayken değil de sağlıklıyken söylemek çok daha kolay. Sağlığımız yerindeyken en korkunç şeyleri bile kolayca söyleyebiliriz. Ancak ölüm kapımıza dayandığı zaman gerçekte neyin ne olduğunu anlarız."

"Tahmin edebiliyorum."

"Hayır, hiç zannetmiyorum." Yüzünde buruk bir gülümseme belirdi. "Ama günün birinde, biz de aynı yere geldiğimizde ve ölüm bizim için soyut bir kavram olmaktan çıktığında bunu anlayacağız."

Sessizce yürüdüler, hastaların mahremiyetine saygı göstermeye çalışıyorlardı. Berta onları kapıya getirdi; tek kelime etmeden yavaşça kapıyı açtı ve onlara içeri girmelerini işaret etti. Thomas önce annesinin girmesine izin verdi, ardından neredeyse nefesini tutmuş halde kendisi de içeri girdi.

Babasını gördüğünde gözyaşlarına boğulmak istedi. Manuel Noronha tanınacak halde değildi. Bir deri bir kemikti, solgun, buruşuk ve kurumuştu; soluk beyaz saçları darmadağınıktı ve gözleri çapaklıydı, yine de oğlu ve eşini görünce gözlerine bir ışık gelmişti.

Graça Noronha onu öptü ve gülümsedi; öyle bir güvenle gülümsedi ki, Thomas annesinin iradesine hayran kaldı. Dışarıda yıkılmış gibiydi ama içeride, ölen kocasının önünde, sakin ve kendinden emin görünüyordu. Kocasına nasıl hissettiğini, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sordu ve adam cılız bir sesle cevap verdi. Sonra mevsiminden önce

gelmiş bir Noel Baba gibi Graça eşarbının altına gizlediği küçük bir sepet çıkardı. Manuel'in en sevdiği yemekler olan yuvarlak Rabaçal peynirlerini, badem ve buğday unundan yapılma köy ekmeğini çıkardı. Küçücük lokmaları hiç acele etmeden kocasının ağzına taşırken bir yandan da tatlı sözler mırıldandı.

Manuel yemeğini bitirdiğinde Graça ağzını sildi, saçını taradı, battaniyesini ve pijamasının yakasını düzeltti. Varlığı dinginlik saçıyordu, yeni doğmuş yavrusunun beşiğinin yanındaki bir anne gibiydi. Hasta yatağında yatan babasına ve onunla ilgilenen annesine bakan Thomas aralarındaki görünmez bağdan çok etkilenmişti.

Elli yıldır biraradaydılar, keder ve sevinçleri, güneşli günleri ve karalık geceleri paylaşmışlardı; o anın bu çiftin son anları olduğunu düşünmek çok acı vericiydi: Ufkun yeri gökten ayırması gibi yaşam da çok geçmeden onları birbirinden ayıracaktı. Onlarınki olgun bir sevgiydi, tutku ve aşktan değil de şefkatten ve paylaşılan duygulardan doğan bir bağ. Kadın ağaç, adam yapraktı. Kadın güneş, adam topraktı. Kadın arı, adam polendi; onlar ışık ve renk, göl ve nilüfer, kum ve deniz, kuş ve rüzgâr gibiydiler. Thomas onları ayrı düşünemiyordu ama yine de bunun olacağının farkındaydı.

Uygun olduğunu düşündüğü zamanda Thomas yatağa yanaştı, babasının soğuk elini tuttu ve zoraki gülümsedi. "Bu, ne tantana, ha?"

Yaşlı adam belli belirsiz gülümsedi. "Sanki yeniden bebek oldum."

"Neden böyle söylüyorsun?"

Manuel Noronha yavaşça çevresindeki her şeyi işaret etti. "Görmüyor musun? Kendi başıma hiçbir şey yapamıyorum."

"Yok daha neler."

"Yemeğimi yedirip kıyafetlerimi giydiriyorlar. Altımı bile onlar temizliyor."

"Sadece bir süreliğine. Düzeldiğinde bu işleri yine sen yapacaksın."

İhtiyar matematikçi aciz bir halde ellerini salladı. "Düzelmek mi? Düzeleceğim falan yok."

"Saçmalama. Tabii ki düzeleceksin."

"Bebekten farkım yok," diye tekrarladı cılız bir sesle, sesi fısıl tıdan fazla çıkmıyordu. "Uykum bile bebeğinki gibi."

"Gücünü toparlayabilmen için öyle."

"Sürekli uyuyorum. Sanki zamanda geriye gidip yine çocuklu ğumu yaşıyor gibiyim."

"O zaman yakında biberon kullanmaya da başlarsın," diye şaka yaptı Thomas.

Manuel Noronha hafifçe gülümsedi ama ardından manidar bir ifadeyle oğluna baktı. "Ölüm nasıl bir şey acaba?"

"Oh, Mané, böyle konuşma!" diye araya girdi Graça. "Güzel şeyler düşün."

"Ben ciddiyim," diye üsteledi. "Beni bekleyen şeyi merak ediyorum."

"Bu kadar saçmalık yeter. Birisi şu konuşmalarını duysa..."

"Gracinha, bırak da bu konuda konuşayım. Lütfen, benim için önemli olduğunu görmüyor musun?"

Graça yavaşça başını iki yana salladı ve Manuel dönüp oğluna baktı.

"Geçtiğimiz aylarda doğru düzgün uyuyamadım," diye mırıldandı yaşlı profesör zor duyulan sesiyle. "Yattığım yerde döndüm durdum; ölümün, artık var olmamanın nasıl bir şey olacağını düşündüm. Korkunç bir şey, değil mi? Yine de hepimiz bir gün onunla yüzleşeceğiz." Durdu, tavandaki bir noktaya baktı. "Er ya da geç hepimizin kaderi."

"Öyle," dedi Thomas.

"O yüzden ölümün neye benzediğini merak ediyorum," dedi yaşlı matematikçi derin bir nefes alıp. "Doğmadan önceki halimiz gibi mi olacak? Hayat Büyük Patlama'yla başlayıp Büyük Çöküş'le mi sona eriyor?" Yüzünü buruşturdu. "Doğarız, büyürüz, zirveye erişiriz, yaşlanır ve ölürüz." Manidar bir ifadeyle oğluna baktı. "Hepsi bu mu? Hayat dediğin şey bundan mı ibaret?"

"Ölüm hakkında biraz fazla düşünmüyor musun, Baba?"

Yaşlı adamın kaşları çatıldı. "Biraz fazla, doğru. Benim yerimde olan kim düşünmez ki? Ama belki de ölümden daha çok hayatı düşünüyorum."

"Ne açıdan?"

"Bazen hayat bana değersiz, önemsiz geliyor. Öleceğim ve insanlık beni hatırlamayacak; insanlık ölecek ve evren onu hatırlamayacak; evren ölecek ve sonsuzluk onu hatırlamayacak. Bizler zamanda kaybolup giden kıymetsiz toz zerreleriyiz," dedi ve omuz silkti. "Ama kimi zaman da hepimizin bir görevle doğduğuna, bir role sahip olduğuna ve hepimizin büyük bir planın parçası olduğuna inanıyorum. Bizimki küçük, hatta komik derecede önemsiz bir rol olabilir. Hayatımızın boşa geçtiğini düşünebiliriz ama kimbilir belki de zerre büyüklüğündeki şeylerin bile kozmik pastada zannettiğimizden çok daha büyük bir payı olabilir." Nefes nefese kaldı, yorulmuştu. "Belki de kırılgan kanatlı küçük kelebek evrenin başka bir yerinde fırtına yaratacak güce sahiptir."

Thomas bu sözleri düşündü. Uzanıp babasının elini sıktı. "Baba, sence her şeyin sırrını ortaya çıkarmamız mümkün olacak mı?"

"Her şeyle neyi kastediyorsun?"

"Hayat, varlık, evren, Tanrı. Her şey."

Manuel üzerine çöken yorgunlukla gözkapakları kapanırken iç çekti. "Augusto'nun buna bir cevabı vardı."

"Profesör Siza mı?"

"Evet."

"Neydi peki?"

"Laozi'nin bir sözüydü." Manuel nefesini toparlamak için durdu. "Onu uzun süre önce Tibetli bir dostundan öğrenmişti." Dikkatini toparlamaya çalıştı. "Bakalım..."

Hemşire Berta odaya girdi. "Bu kadar yeter," dedi ve ziyaretçilere dışarı çıkmalarını işaret etti. "Artık konuşmak yok. Profesör'ün dinlenmeye ihtiyacı var."

"Sadece bir saniye," dedi Thomas. "Söz neydi Baba?"

Babası boğazını temizledi, yarı kapalı gözlerle söylemeye başladı, "'Sessizliğin sonundadır cevap, günlerimizin sonundadır ölüm, hayatımızın sonundadır yeni bir başlangıç.'"

Thomas'ın cep telefonu hastaneden çıkarken çaldı, annesi dinmek bilmeyen gözyaşlarını silmekle meşguldü.

"Merhaba, Thomas," diye bir ses geldi hattın diğer ucundan.

Arayan, Greg Sullivan'dı.

"Ne var?" dedi Thomas merhaba demeden. "Ariana'ya işkence etmeyi bitirdiniz mi? Duymak istediğiniz şeyi size söyledi mi?"

"Yapma Thomas. Böyle davranmana gerek yok."

"Onu hırpaladınız mı, belki de sopa kullanmışsınızdır?"

"Alakası yok. Bizler vahşi değiliz, Thomas."

"Öyle mi? O zaman Irak'taki hapishanelerde olanlar neydi?"

"Eee... o farklı."

"Ya Guantánamo?"

"O da farklı."

"Nasıl farklı?" diye sordu Thomas, sesinin tonu buz gibiydi. "Kimi Iraklı, kimi Afganlı, Ariana da İranlı. Size göre hepsi aynı değil mi?"

"Yapma dostum. Bunlara gerek yok."

"Sorun bende değil sende."

"Adil davranmıyorsun."

"Ben mi? Ben mi adil değilim? Ariana'nın elçilikte ne işi var?"

"Dinle onu sorgulamamız gerekiyordu," dedi Amerikalı ataşe. "Önemini anlamıyor musun? O, İran'ın nükleer programının bir

parçası ve beğensen de beğenmesen de sahip olduğu bilgi çok işimize yarayabilir. Bu fırsatı görmezden gelemeyiz, Tanrı aşkına bu ulusal güvenlik meselesi."

"Sorgunuz iz bırakacak mı?"

"Sorgumuz gayet medenidir. Merak etme."

"Medeni mi? Bu tümüyle bakış açısına bağlı."

"Bana inanmıyor musun? Bak, sana şimdiye kadar bilmediğimiz bir şey duymadığımızı söyleyebilirim."

"Güzel."

"Langley ondan pek hoşnut değil."

"Duyduğuma sevindim."

Greg endişeli bir tonda devam etti. "Dinle Thomas, bu oyun değil, tamam mı? Emir aldım ve o yüzden arıyorum."

"Ne emri?"

"Onu sınır dışı etme emri."

"Ne?"

"İşbirliği yapmayı reddettiği için Langley onu İran'a geri göndermek istiyor."

"Delirdiniz mi?"

"Neden?"

"Bunu yapamazsınız."

"Nedenmiş o?"

"Çünkü... çünkü onu öldürürler."

"Hayır öldürmezler."

"Tabii ki öldürürler. Kaçmama yardım etti!"

"Bunun bizimle ne ilgisi var?"

"Onun CIA'in safına geçtiğini düşüneceklerdir. O insanlar paranoyak."

"Tekrar soruyorum," dedi Greg. "Bunun bizimle ne ilgisi var?"

"Eğer onu geri gönderirseniz ölüm fermanını imzalamış olursunuz!"

"Yani? Gördüğüm kadarıyla ona minnettar olmamız için bir neden yok. Nihayetinde bizim için bir şey yapmış değil. Onunla yine onun aptalca korumaya çalıştığı rejim arasındaki mesele neden bizi ilgilendirsin?"

"O rejimi korumaya çalışmıyor. Sadece ülkesine ihanet etmek istemiyor. Bu sence de doğal değil mi?"

"Tamam. Ama işbirliğini reddederse bizim onu sınır dışı etmemiz de gayet doğaldır."

"Hayır!" diye bağırdı Thomas, ilk kez sesini yükseltmişti. "Bu bir suç! Bunu yaparsanız canilerden farkınız kalmaz!"

"Yapma Thomas. Bu kadar abartma."

"Ben mi? Bana onu İranlılardan koruyacağınıza dair söz verdikten sonra şu yaptığınıza bakın. Onu gelir gelmez gözaltına aldığınız yetmezmiş gibi bir de onu kendilerinden koruyacağınıza söz verdiğiniz İranlılara teslim edeceksiniz! Bunun adına ne derler?"

"Dinle Thomas, anlaşmamız senin Einstein'ın el yazmasının sırlarını teslim etmen üzerineydi. Şu ana kadar bunu yapabilmiş değilsin, öyle değil mi?"

"Size anafikri anlattım."

"Peki, Tanrı'nın Formülü nedir?"

"O çözemediğim tek bölüm! Ama söyledim size az kaldı."

"Sırf laf. Bir şey bulduğun yok ve zaman hızla tükeniyor."

"Bana birkaç gün daha verin."

Garip bir sessizlik anı oldu.

"Yapamam," dedi Greg sonunda. "Teksas'taki Kelly Hava Kuvvetleri Üssü'nden bir CIA uçağı bu akşam yola çıkacak; sabaha Lizbon'a

varmış olur. Sabah saat sekizde uçak, Pakistan, İslamabad'a doğru yola çıkacak ve orada arkadaşın İranlılara teslim edilecek."

"Bunu yapamazsınız!" diye kükredi Thomas.

"Bu benim kararım değil, Thomas. Emir doğrudan Langley'den geldi. Kelly'deki Genelkurmay Başkanlığı'ndan bana bir mesaj geldi; emir verilmiş."

"Bu suç!"

"Buna siyaset denir," diye cevap verdi Greg sakin şekilde. "Dinle beni, Thomas, hâlâ bunu durdurmanın bir yolu var. Sabah sekize kadar el yazmasının sırrını teslim etmen gerek, duydun mu beni? Eğer başaramazsan sınır dışı edilmesine mani olamam, anladın mı?"

"Sabah sekiz mi? Ama bu kadar çabuk yapamam! Bu imkânsız!"

"Sen profesyonelsin."

"Dinle Greg. Bana biraz daha fazla zaman ver."

"Beni dinlemiyorsun, Thomas. Benim elimde değil. Emirler Langley'den geliyor ve benim yapabileceğim hiçbir şey yok. Ben sadece sana bu işlemi nasıl durdurabileceğini söylüyorum. Bize sırrı verirsen biz de sen Lhasa'dayken seninle yaptığımız anlaşmanın şartlarına uymak zorunda kalırız. Sen kendi üzerine düşeni yapana kadar hiçbir sorumluluğumuz yok. Anladın mı?"

"Bunu yapamam."

"Thomas, artık bu meseleyi tartışmanın bir manası kalmadı. Hiçbir şey değişmeyecek çünkü bende bir şeyleri değiştirecek güç yok."

"Ama Langley'i daha fazla zaman tanımaya ikna edebilirsin."

"Thomas..."

"Saat zaten beş olmuş! Bu da sadece on beş saat kaldığını gösterir."

"Thomas..."

"Yeterli zaman yok!"

"Kahretsin, Thomas!" diye bağırdı Greg, sonunda sabrı tükenmişti. "Sen geri zekâlı mısın?"

Thomas bu ani öfke patlaması karşısında şaşırıp kalmıştı.

"Sana benim elimde değil diyorum!" diye gürledi Amerikalı ataşe. "Kararları ben vermiyorum. Benim yetkim yok. Hem de hiç. Arkadaşının sınır dışı edilmesini engellemenin tek bir yolu var. Bir. Sadece bir. Şu lanet sırrı ortaya çıkar."

Tarihçi hiçbir şey demedi ama hatta kalmaya devam etti.

"Sabah sekize kadar zamanın var." Telefonu kapattı.

Otuz yedi

Patio Das Escolas o geç saatte sessizdi; birkaç öğrenci geniş basamaklı merdivenden Via Latina'ya çıkarken birkaç işçi de zarif çan kulesinin dibinde sohbet ediyordu. Eski Porta Férrea kapısından geçtikten sonra Thomas yavaşladı. Üzüntüsüne rağmen tarihle dolu ağırbaşlı ya da cıvıl cıvıl bina cephelerine hayran olmadan edemedi; nihayetinde birkaç asrın öğretisi bu meydanda bir araya getirilmişti. Asırlarca ilk hanedan krallarının sarayı olan bu yer şimdi babasının da ders verdiği bir eğitimin merkezi olmuştu: Coimbra Üniversitesi.

Binalar, aralarında çakıl yollar olan at nalı şeklinde dizilmişti. Thomas en uzak uçtaki binaya yöneldi, görkemli girişinin önünde durdu. Kapının üzerinde muazzam bir kemer bulunuyordu ve onun üzerinde de ulusal hanedan arması bulunmaktaydı. Sade bir dış görünüşü olan dikdörtgen şeklindeki binanın içerisinde, dünyanın en güzel kütüphanelerinden biri bulunuyordu.

Joanina Kütüphanesi.

Neredeyse üç asırlık anıtın içerisine giren Thomas, süslü duvarlara dizilmiş deri ciltli kitapların ve eski kâğıtların kokusunu içine çekti. Önünde üç büyük salon duruyordu, girişteki ne benzer

kemerlerle birbirlerinden ayrılmışlardı. Yarı aydınlık olan kütüphane gölgelerin ve sessizliğin hâkim olduğu bir yerdi. Ahşap bir balkonla ayrılan iki kat raflar tüm duvarlar boyunca uzanıyordu ve altın rengi ve kırmızı tonlarla boyanmış tavan barok tarzının en çarpıcı örneklerinden birisiydi.

"Profesör Noronha."

Soluna döndüğünde yüzü gülen Luís Rocha'nın köşedeki kare şeklindeki bir odadan çıktığını gördü. Thomas gülüşüne karşılık vermek istedi ama beceremedi; dudakları yukarı kıvrılsa da gözlerindeki matem ve endişe değişmeden kaldı.

"Profesör Rocha, nasılsın?" diye sordu Thomas.

El sıkıştılar.

"Coimbra'daki en sevdiğim yere hoş geldin," dedi Luís, eliyle kütüphaneyi ve içinde bulunan eserleri işaret etti. "Burada yüz bin kitap var."

"Şahane," dedi tarihçi dalgın bir tonda, çevresindekileri takdir edecek durumda değildi. "Benimle hemen konuşmayı kabul ettiğin için çok teşekkür ederim."

"Gerek yok," dedi fizikçi doğal şekilde. "Peki, bu bahsettiğin ölüm kalım meselesi nedir? Telefonda bayağı endişeliydi sesin..."

Thomas iç çekti. "Bilmez miyim," diye mırıldandı, gözlerini devirerek. "Bana yardım edebilecek tek kişi sensin."

Luís Rocha'nın merakı arttı. "Mesele nedir?"

"İşleri fena karıştırdım. Her şey birkaç ay önce Coimbra'da başladı ve bir ölçüde seni de ilgilendiriyor."

"Beni mi?"

"Evet," dedi Thomas. "Uzun hikâye ve tekrar etmeye gerek yok. Önemli olan her şeyin senin şahit olduğun bir şeyle başlaması."

"Benim mi?"

"Evet. Profesör Siza'nın ortadan kaybolması."

Hocasının adının geçtiğini duyan genç fizikçi ister istemez etkilendi. "Ah!" dedi hayretle. "Anlıyorum." Yüz ifadesi gittikçe ciddileşti ve hafifçe başını salladı. "Benimle gel."

Luís, Thomas'ı ikinci büyük salona götürdü, kendilerini evlerindeki gibi rahat hissedebilecekleri kanatlardan birindeki büyük maun masaya gittiler. Gecenin o vakti kütüphane hemen hemen boştu; sadece iki kişi üçüncü salondaki kitaplara bakarken bir görevli de ikinci salonu süpürüyordu.

Luís sandalyeye oturup bacak bacak üzerine attı. "Söyle bana, Profesör," diye girdi söze. "Neler dönüyor?"

"Tenzing Thubten adında bir Budist keşişle görüştüm. Tibet'ten yeni döndüm." Tarihçi kaşlarını kaldırdı. "Bu ismin sana tanıdık gelmesi gerekir..."

Fizikçi gizlemeye çalışsa da yüzü ona ihanet etti. Tenzing'in kim olduğunu bildiği açıktı.

"Şey... evet," diye kekeledi, yakalandığını anlamıştı. "Peki, ne olmuş?"

Thomas sandalyesinde dik oturdu. "Profesör Rocha, en iyisi doğrudan konuya girmem," dedi ve sesini alçaltıp hızlıca konuşmaya başladı. "Benden Albert Einstein'ın yeni keşfedilen şifreli bir el yazmasını deşifre etmem istendi. İsmi Tanrı'nın Formülü ve senin de bildiğinden hiç şüphe etmediğim gibi Profesör Siza'nın elindeydi. Onun kaybolduğu gün çalındı. Muhtemelen bilmediğin şey ise onun tekrar Tahran'da ortaya çıktığıdır."

Luís'in gözleri hayretle açıldı. "Tahran mı?"

"Evet."

"Ama... Nasıl?"

"Önemi yok. Önemi olan onu bulmuş olmam."

"Bu harika!" dedi Luís. "Anlamıyor musun? Profesör Siza o belgelerle birlikte kayboldu, o Tahran'da ortaya çıktığına göre profesörün nerede olduğuna dair bize bir ipucu vermez mi?"

"Lütfen, bırak da bitireyim," dedi Thomas, sesinden sabırsızlık akıyordu.

"Tabii ki. Devam et."

Thomas düşüncelerini toparladı. "Yaptığım araştırma beni Tibet'e götürdü ve orada senin de tanıdığın Tenzing Thubtenle görüştüm."

"Sadece adını duydum," dedi fizikçi. "Profesör Siza ondan çok bahsederdi. Ona küçük Buda derdi."

Thomas hafifçe güldü. "Küçük Buda, ha? Tam oturuyor." Gülümsemesi soldu ve tekrar asıl meseleye döndü. "Tenzing bana büyüleyici bir hikâye anlattı. Hikâye, 1951'de Princeton'da geçiyor ve Einstein, Profesör Siza ve kendisiyle ilgili. Tenzing bana Tanrı'nın Formülü'nün arkasındaki gerçeği hâlâ şifreli olan formül haricinde açıkladı ve Profesör Siza'nın yakın zamanda kendisiyle temasa geçip ona Tanrı'nın varlığını ispatlamanın ikinci bir yolunu bulduğunu söylediğini anlattı. Einstein el yazması açığa çıkarılmadan önce kendilerine bunu şart koşmuş. Anladığım kadarıyla Profesör Siza el yazmasının varlığını ve bulduğu ispatı açıklamaya hazırlanıyormuş."

Thomas'ın durup başını yana yatırması Profesör Rocha'yı tedirgin etmiş gibi göründü.

"Hımm," diye mırıldandı Luís, bir şeyleri ifşa etmemeye çalışıyordu.

"Hikâye şimdiye kadar tutarlı mı?"

"Bir şey söyleyemem."

"Ama sen Profesör Siza'nın asistanıydın. Ne üzerinde çalıştığını bilmen gerekir."

Luís Rocha huzursuzca elini salladı. "Dinle, Profesör Siza'nın araştırması ona aitti. O yüzden bulduğu şeyi kendisinden başka kimse bilemez."

"Bildiğim kadarıyla yapmayı planladığı şey bu değil miydi?"

"Bir şey söyleyemem."

"İran'ın emri üzerine Hizbullah tarafından kaçırılana kadar planı buydu."

Fizikçi sarsıldı. "Hizbullah mı?" diye sordu şaşkınlıkla. "Ne?"

"Bu karışık bir hikâye, Profesör Rocha. Anlaşılan hocanız uluslararası bir konferansta bazı cüretkâr açıklamalarda bulunmuş ve bu açıklamalar da konunun özünü pek kavrayamayan kötü niyetli birisinin dikkatini çekmiş. Profesör Siza'nın sözleri yanlış anlaşılmış; onun Einstein'ın ucuz bir nükleer silah yapımıyla ilgili bir formülden bahsettiğini zannetmişler. Bu yanlış anlaşılma Profesör Siza'nın kaçırılmasına neden olmuş."

Rocha hayretle Thomas'a baktı. "Bunu sen nasıl oldu da öğrendin?"

"Profesör Siza'yı bulma gayretlerinin bir parçası oldum diyelim. Bundan son görüşmemizde bahsetmiştim, hatırladın mı?"

"Evet, ama bu kadar detayın açığa çıktığından haberim yoktu. İran'a, Einstein'ın el yazması yüzünden götürüldüğünü mü söylüyorsun?"

"Evet."

"Emin misin?"

"Kesinlikle."

"Ama bu... bu olağanüstü bir şey!" Rocha hayretle başını iki yana salladı, sanki bir rüyadan uyanmak ister gibiydi. "İnanamıyorum."

"Biliyorum ama gerçekten oldu."

"Bu akıl almaz bir şey!"

Thomas öne doğru eğildi, çaresizce aradığı bilgiyi elde edebilmek için can atıyordu. "Dinleyin, Profesör Rocha," dedi. "Profesör Siza'ın bulduğu ikinci metot neydi?"

Fizikçi hâlâ duyduklarını sindirmeye çalışıyordu ve tedirgin bir ifadeyle Thomas'a baktı. "Kusura bakma... ama bunu öğrenmek için

Profesör Siza'nın... serbest bırakılmasını beklemen gerekiyor. Takdir edeceğin gibi bu onun araştırması ve ben... ben bir şey söyleyemem, anladın mı? Onun güvenine ihanet edemem. Yine de bence asıl yapmamız gereken..."

"Profesör Rocha."

"...Profesör Siza'nın nerede olduğuna dair..."

"Profesör Rocha."

"...daha fazla şey öğrenmeye çalışmaktır."

Thomas fazlasıyla huzursuz olduğu her halinden belli olan Luís Rocha'ya dik dik baktı.

"Profesör Rocha, sana kötü bir haberim var. Profesör Siza öldü."

Bir an için şaşkın bir sessizlik yaşandı.

"Ne?"

"Profesör Siza hapishanede öldü," dedi Thomas başını öne eğerek, böyle kötü bir haberi veren kişi olmak istemezdim. "Gerçekten çok üzgünüm."

Luís Rocha'nın ağzı açık kaldı. Elini çenesine koydu ve kocaman açılmış gözlerle az önce duyduğu şeyin sonuçlarını düşündü.

"Ama bu... bu saçmalık," diye kekeledi. "Nasıl olmuş?"

"Sorgu sırasında ölmüş."

"Bu korkunç! Peki, ne zaman... yani demek istediğim bu haber ne zaman halka açıklanacak?"

"Açıklanmayacak," dedi Thomas. "Doğru olsa da henüz resmî değil. İranlılar, Profesör Siza'yı kaçırdıklarını kabul etmezler, hele sorguda öldüğünü asla. Bu konuda yorum yapmayacaklarına şüphe yok. Profesör Siza muhtemelen asla bulunamayacaktır, anladın mı?"

Fizikçi başını salladı, hâlâ bilgiyi sindirmeye çalışıyordu. "Şu dünyanın haline bak!"

Thomas ona toparlanması için biraz müsaade etti. "Dinleyin, Profesör," diye tekrar söze başladı. "Aynı belge ve aynı hata yüzünden şu anda başka birinin hayatı tehlikede. Kurtulup kurtulamayacağı kritik bir bilgiye bağlı. Bu bilgiyi elde etmemi sağlayacak tek kişi de sensin."

Biraz toparlanmış olan Luís Rocha merakla Thomas'a baktı. "Devam et."

"Profesör Siza'nın ne keşfettiğini bilmem gerekiyor. Bu bilgiye sahip misin?"

"Tabii ki sahibim," diye çabucak cevap verdi fizikçi, sanki bu soru gururuna dokunmuştu. "Son birkaç yıldır Profesör Siza ve ben sadece onunla uğraşıyorduk."

"Öyleyse bana da anlatır mısın?"

"Yani... aslında bu Profesör Siza'nın çalışması..."

"Profesör Siza'nın öldüğünü anlamıyor musun?" diye kesti sözünü Thomas. "Aynı nedenden birisinin daha ölmesine engel olabilmek için ne bulduğunu öğrenmem gerekiyor."

Luís Rocha bir kez daha tereddüt etti. "Şu anda onun araştırmasını halka duyurmak için hiç de uygun bir zaman değil."

"Dinle, Profesör Siza öldü," diye tekrarladı Thomas, sabrının son damlalarını kullanıyordu.

"Seni, Profesör Siza'nın ispatı ve Einstein'ın el yazmasının detayları üzerine bir bilim dergisinde makale yayımlamaktan ve hatta kitap yazmaktan alıkoyacak hiçbir şey kalmadı. Profesör Siza açıklamayı yapmaya gelemez, hatırlatırım bu onun yapmayı planladığı bir açıklamaydı."

"Sence ben mi açıklamalıyım?"

"Başka kim olacak ki? Böyle bir keşif... İnanılmaz bir şey! Ebediyen gizli tutamazsın. Tabii ki açıklaman gerekecek. Profesör Siza'nın planı da buydu zaten. Bence onun isteğini yerine getirmek senin görevin."

Fizikçi bu sözleri düşündü. "Evet," dedi sonunda. "Haklı olabilirsin."

"Tabii ki haklıyım. Bence hocana saygılarını sunmamın en iyi yolu bu. Yayımlayacağınız belgede ikinizin de adı olabilir. Hayata anlamını veren şey de bu değil mi?"

"Evet, kesinlikle haklısın," dedi Luís Rocha daha kararlı bir ses tonuyla. "Çok doğru. Her şeyi ortaya koyacağım."

Thomas bu küçük zaferle rahat bir nefes aldı ama daha fazlasına ihtiyacı olduğunu biliyordu. "En iyisi olduğuna inandığın şeyi yapmadan önce senden ikinci ispat metodunu öğrenmem gerekiyor. Dediğim gibi birisinin hayatı buna bağlı."

Luís Rocha aniden ayağa kalktı. "Tamam," dedi. "Yapacağım."

Thomas ona baktı, neden ayağa kalktığından emin değildi. "Nereye gidiyorsun?"

Fizikçi dönüp yürümeye başlamadan önce son bir kez baktı. "Kahve almaya," dedi. "Hemen geliyorum."

Otuz sekiz

Luís elinde tepsiyle yaklaşırken kahvenin sıcak kokusu kütüphanenin girişini sardı. Thomas'ı ön kapının az ilerisinde bulunan sol taraftaki bir odaya çağırdı ve kuralları çiğnediğini bilen bir çocuk gibi aceleyle içeri girdi. Thomas yerine yerleştikten sonra fizikçi dumanı tüten, kahverengi, kremalı kahvesini aldı ve gülümsedi.

"Espresso," dedi ve Thomas'a uzattı. "Şeker?"

"Lütfen."

Thomas bir paket aldı, sıcak kahveye döktü ve karıştırdı.

"Kütüphane müdürü bizi burada görürse öldürür," dedi Rocha gülerek, kendilerini gören olmadığından emin olmak için dışarı baktı.

Thomas bu nispeten dağınık küçük köşede etrafına bakındı. "O yüzden mi buraya geldik?"

"Evet," diye fısıldadı Luís yasak bir şeyden bahseder gibi. "Üstelik burada daha rahat oluruz."

"Bir kafeye gitsek daha iyi olmaz mıydı?"

"Hayır. Burası daha rahat ve gözden ırak. Kimse bizi burada bulamaz." Rocha kahveden yükselen kokuyu içine çekti. "Bu tür

durumlarda kahve olmadan yaşayamam. Derin bir muhabbetten önce espresso gibisi yoktur. Dikkatimi toplamama yardımcı oluyor."

"Yani mesele karışık, öyle mi?"

"Sana söyleyeceğim şeyleri anlaman zor olmayacaktır," dedi Luís. "Zor kısmı onun kolay görünmesini sağlıyor, bilmem anlatabildim mi?" Göz kırptı.

"Basitlik karmaşıktır."

"İnsanların zannettiğinden çok daha fazla. Çalışırken kahve üzerine kahve içerim. Ben ve espresso, Profesör Siza ve İtalya'da öğrendiği üzerinde kremadan bir tepe olan buzlu kahve. Ona *granita di caffé* derdi."

"Bu bizim *café frappé* dediğimiz şey değil mi?"

"Evet, ona bayılırdı," dedi Rocha hafif ürpererek. "Kışın buzlu kahve mi... İstemez kalsın! Ama herkesin ağız tadı farklı, değil mi?"

"Öyle."

İkisi de bir yudum aldı. Lezzeti farklıydı ve dilin üzerinde güzel bir tat bırakıyordu.

Luís Rocha bardağını tepsinin üzerine koydu ve tekrar ana konuya döndü.

"Artık başlayalım," dedi. "Profesör Siza'nın Tibetli arkadaşının 1951'de Princeton'da olanları sana anlattığını söyledin, değil mi?"

"Evet."

"Yani İsrail başbakanının ziyaretini, Einstein'ın görevi kabul edip Tanrı'nın Formülü'nü yazdığını ve bu yazının halka ilan edilmeden evvel ikinci bir bilimsel ispat metodunu şart koştuğunu biliyorsun. Bunların içinde duymadığın yok, değil mi?"

"Doğru. Hepsini biliyorum."

Rocha iç çekti. "Güzel. Siza, Einstein'ın projesini kafaya koydu ve hayatını bu gizemi ortaya çıkarmaya adamaya karar verdi. Tanrı'nın

varlığını ispatlamanın ikinci bir bilimsel yolunu bulmak mümkün müydü? İşte bunu kendisine görev olarak seçmişti."

"Peki, bunu nasıl çözmeye başladı?"

"Önce çalışmanın hedefini belirlemesi gerekiyordu. Tanrı nedir? Tanrı dediğimizde tam olarak neden bahsediyoruz? İncil'deki Tanrı mı?"

"Sanırım..."

"Ama sana birkaç hafta önce anlattığım gibi İncil'deki Tanrı mantıksızdır." Luís Rocha ayağa kalktı ve odadan çıktı. Yakındaki raflardan birine gitti, çok büyük bir kitabı aldı, küçük odaya geri döndü ve kitabı kucağında açtı. "Bakalım neredeymiş," dedi. Birkaç sayfa çevirdikten sonra aradığı yeri buldu. "İşte, *Eski Ahit*'in başı, Tanrı erkeğe kendisine yardım edecek birisini vermek istiyor ve şunları yapıyor: 'Yehova Tanrı topraktan bütün vahşi hayvanları ve gökler-deki kuşları yarattı. Onlara ne isim vereceğini görmek için onları erkeğe götürdü; her biri erkeğin verdiği isimle anılacaktı.' *İncil* şöyle devam ediyor: 'Ama erkeğe uygun bir yardımcı içlerinden çıkmadı. Ardından Yehova Tanrı insanı derin bir uykuya daldırdı. O uyurken kaburgalarından birini aldı ve yarasını tekrar kapattı. Yehova Tanrı erkekten aldığı kaburgadan kadını yarattı.'" Rocha başını kaldırdı. "Sence de biraz garip değil mi?"

Thomas omuz silkti. "Yani... şey... İncil'deki bir hikâye."

"İyi ama Tanrı'nın her şeyi bilmesi gerekmez mi? O zaten en başından o hayvanlardan hiçbirinin uygun bir yardımcı olamayacağını bilmiyor muydu? Üstelik Tanrı neden hayvanlara erkeğin isim koymasını beklesin? Eğer her şeyi bilen ise zaten bilmesi gerekmez mi?" Luís birkaç sayfa daha çevirdi. "Şimdi de Tanrı dünyayı sele boğmaya karar verdiğinde dünya üzerinde insanları yarattığına pişman oluyor." Luís Rocha, Thomas'ın gözlerinin içine baktı. "Hangi Tanrı yaptığına pişman olur? Tekrar söylüyorum, O her şeyi bilen değil mi? İnsanların yoldan çıkacağını zaten bilmiyor muydu? Kusursuz ve

her şeye gücü yeten Tanrı'nın olayları zamanında bilmesi gerekmez mi? Tanrı'nın hatasını telafi etmesi de ne demek? Ama görünüşe göre hatasını telafi ediyor."

"Hımm..."

"Tanrı'nın her şeyi bilen ve iyi olup kötülüğün yayılmasına izin vermesi paradoksundan bahsetmiyorum bile. Eğer iyiyse ve bunu hâkim kılacak gücü de varsa neden kötülüğün var olmasına izin veriyor? Eğer o kusursuz ise insan neden bu kadar kusurlu?" Rocha İncilî kapattı ve yere koydu. "Tüm bunlar Einstein'ı, Tanrı'nın –gerçekten varsa bile– İncil'deki antropomorfik, babacan ve ahlaki bir kişi olan Tanrı değil, evrendeki her şeyin arkasındaki, her şeyi bilen ve her şeyin mimarı olan zeki bir varlık olduğu düşüncesine yöneltti. Profesör Siza da aynı görüşü kabul etti."

"Yani profesör İncil'deki Tanrı'yı aramıyordu..."

"Kesinlikle hayır. Aksine Tanrı'nın varlığını bilimsel olarak ispatlamaya çalışan teologların en büyük hatasının İncil'de bulunan Tanrı'yı ispatlamaya yönelik saplantıları olduğunu söylerdi. Böyle bir Tanrı çelişkilerle doludur ve inandırıcı değildir. Tanrı tüm zamanını insanın ne yaptığını düşünerek geçiren koruyucu birisi değildir. Bunu insan yaratmıştır."

"Peki ya Einstein'ın el yazmasındaki altı günde yaratılmanın ispatına ne demeli? Bunun İncil'in söylediklerini doğruladığına inanmıyor musun?"

"Bu çok kritik bir unsur," dedi Luís Rocha. "Dediğim gibi, Einstein, İncil'deki Tanrı'nın bizim hayal gücümüzün bir ürünü olduğuna ikna olmuştu. Ama aynı zamanda *Eski Ahit*'te pek çok sırrın gizli olduğuna da inanıyordu."

"Bu nasıl açıklanabilir?"

"Açıklanamaz. Bilemediğimiz nedenlerle bazı eski metinlerde akıl almaz sırlar olabiliyor. Örneğin *Eski Ahit* tefsir edilirken Kabalist bilgilerle en ileri fizik teorileri arasında ilginç benzerlikler bulundu."

"Nasıl yani?"

"Her şey teorisinin en gözde adaylarından birisi sicim teorisidir. Biraz karışıktır ama denklemleri basit maddenin bozon adındaki mikro parçacıklar için yirmi altı boyutta ve fermiyon adındaki diğer parçacıklar için de on boyutta varolan ve titreşen sicimlerden oluştuğunu varsayar. Büyük Patlama'dan sonra baskın kuvvet ve zayıf kuvvetin mikrokozmosla sınırlı hale gelmesi gibi fizikçiler yirmi altı boyutun da benzer şekilde mikrokozmosla sınırlı olduğuna inanmaktadırlar. Bir nedenden dolayı ancak çekim kuvveti ve elektromanyetizmanın makrokozmosta etkisi görülmektedir. Aynı şey dört zaman-mekân boyutu için de geçerlidir. Evrenin sadece üç mekânsal boyutu ve bir zaman boyutu olduğunu düşünüyoruz çünkü görünür dünyamızı etkileyenler bunlardır. Diğer taraftan mikrokozmosta mikro parçacıkların davranışlarını etkileyen yirmi iki görünmez boyut daha var."

"Bu mümkün mü?"

"Matematik öyle olduğunu söylüyor," diye cevap verdi fizikçi. "Peki, Kabala hakkında bir bilgin var mı?"

"Evet, elbette. Benim uzmanlığım eski diller ve kripto analizdir, Kabala'yı da biliyorum. Son birkaç yılımı da İbranice ve Aramca öğrenerek geçirdiğim için fazlasıyla aşina olduğum bir konudur."

"Güzel. O zaman fizikteki en ileri teorilerle –sicim teorisi– Kabala arasındaki ilişkiyi anlaman daha kolay olacaktır."

Thomas'ın ilgisini çekmişti. "İlişkileri var mı?"

Fizikçi gülümsedi. "Profesör, Hayat Ağacı'nın ne olduğunu bildiğinizi varsayıyorum."

"Tabii ki," dedi tarihçi. "Hayat Ağacı, evrenin doğuşunu, yaratılmanın element birimini, her şeyin unsurlarını içeren bölünemez en küçük parçanın yaratılmasını açıklayan Kabalist bir yapıdır. Tanrı'nın

yaratmasının tecellisi olan on sefira[36] ya da yayılmadan oluşur. On sefiranın her biri mukaddes bir sıfata karşılık gelir."

"Hayat Ağacı'nda kaç sefira olduğunu bir daha söyle."

"On."

"Güzel!" dedi Rocha. "O zaman *gematria*nın ne olduğunu bildiğini varsayıyorum."

"Evet," dedi Thomas kendinden emin şekilde. "İncil'deki harflerin rakamsal karşılığını bulmakta kullanılan Kabalist bir tekniktir, İbrani alfabesinin harfleriyle rakamlar arasında ilişki kurar. Kabalistler, Tanrı'nın evreni rakamlar ve kelimeler kullanarak yarattığını söyler ve her kelime ve rakamda bir sır ve gerçek saklıdır. Örneğin *Eski Ahit*'teki ilk kelime *bereşit*tir ve anlamı 'başlangıçta'dır. *Bereşit*i iki kelimeye ayırırsak *bere* yani 'yaratıldı' ve *şit* yani 'altı' elde etmiş oluruz. Yaratılma altı gün sürdü, değil mi! Bu bir tür gematriadır. Diğer bir türünde harfler hesaplanır. Yaratılışta İbrahim'in 318 hizmetçiyi savaşa götürdüğü yazılıdır. Ama Kabalistler onun hizmetçisi Eliezer'in isminin rakamsal değerinin 318 olduğunu tespit ettiler, yani İbrahim aslında yanına sadece bir kişi almıştı."

"Gördüğüm kadarıyla konuya hâkimsin," dedi Luís Rocha. "Peki, söyle bakalım, Tanrı'nın en büyük isminin gematriası nedir?"

"Tanrı'nın en büyük ismi Yod Hey Vav Hey'dir. Ama gematriasını bilmiyorum. Hesaplamam gerekir..."

"Yirmi altıya denk geliyor," dedi Rocha. "İbrani alfabesinde kaç harf var?"

"Yirmi iki."

"Son bir soru," dedi fizikçi. "Kabalistlere göre Tanrı evreni yaratmak için irfana giden kaç yoldan geçmiştir?"

---

36 Yahudi mistisizminde Tanrı ya da Yaratıcı'nın tezahür ettiği an biçimden her birine verilen ad. Ayrıca sayı anlamına da gelir. (yay. n.)

"Otuz altı. Tanrı'nın seçtiği yollar Hayat Ağacı'ndaki on sefira, İbrani alfabesindeki yirmi iki harf ve ilave dört yola karşılık gelir."

Luís Rocha gülümsedi. "Örtüşmeleri görüyor musun?"

"Hayır."

"Evreni yaratmak için on kabalist sefira, maddeyi yaratmak için gereken ferminyon sicimlerindeki on boyuttur," diye söze girdi fizikçi. "Yirmi altı, Tanrı'nın en büyük isminin gematriasıdır, maddeyi yaratmak için bozon siciminde yirmi altı boyut gerekir." Durdu. "İbrani alfabesindeki yirmi iki harf mikrokozmosta gizli kalmış yirmi iki boyuttur." Tekrar durdu. "Tanrı evreni yaratmak için otuz altı yoldan geçmiştir, bozon ve fermiyonlar otuz altı boyutta titreşirler." Göz kırptı, şekercinin anahtarını bulmuş bir çocuk gibi. "Bunlar tesadüf mü?"

"Şey... yani... oldukça şaşırtıcı."

"Einstein'ın ispatladığı şey kutsal metinlerin o dönemde bilinmesi imkânsız olan bilimsel gerçekleri ihtiva ettiğidir. Sadece İncil'de de değil: Hindu metinleri, Budist metinleri Taoist metinler, tümünde bilimin henüz keşfetmeye başladığı değişmez gerçekler saklı. Mesele şu, eski arifler bu bilgilere nasıl erişmişler?"

Bir duraksama.

"Cevap nedir?"

"Bilmiyorum. Kimse bilmiyor. Hepsi tümüyle tesadüf de olabilir. Nihayetinde insanlar her şeyin içinde örüntüler bulabilirler! Ama tıpkı Aspect deneyindeki mikro parçacıkların aslında gerçek olanın her yerde hazır bulunan yansımalarından başka bir şey olmaması gibi, mukaddes metinlerdeki bilimsel gerçekler de aynı tek gerçeğin yansımaları olabilirler. Sanki ariflerin tümü temel, sonsuz, her şeyi bilen ama görünmeyen bir şeyden etkilenmişler."

"Anlıyorum."

"Tüm bunların ışığında anlıyoruz ki, Einstein ve Profesör Siza İncil'deki Tanrı'ya inanmıyor olsa da ikisi de kutsal metinlerde gizlenmiş temel bilgiler olduğuna inanmaktaydı."

İkisi de kahvelerinden birer yudum aldılar.

"Yine de tüm bu ilgi çekici örtüşmelere rağmen Profesör Siza'nın aradığı Tanrı o Tanrı değildi..."

"Doğru," dedi Luís Rocha. "O Tanrı değildi. Farklı bir şeydi. Profesör Siza yaratıcı, zeki ve bilinçli bir kuvveti arıyordu ve bu kuvvetin iyi ya da kötü olması şart değildi." İç çekti. "Araştırmanın alanını daraltmak için çalışmanın hedefini tayin ettikten sonra ikinci bir meseleye sıra gelmişti: Tanrı'nın varlığını ispatlamak ne demekti?"

Fizikçi sorunun ardından bir süre bekledi.

"Bana mı soruyorsun?" diye sordu Thomas, soru kendisine yönelik mi, değil mi emin olamamıştı.

"Evet. Tanrı'nın varlığını ispatlamak ne demek?"

"Bilmiyorum. Gerçekten bilmiyorum."

"Uzun beyaz sakallı ve yıldızlarla oynayan Tanrı'yı görecek kadar güçlü bir teleskop mu? Tanrı'nın DNA'sını içerecek bir matematik denklemi mi? Kısacası Tanrı'nın varlığını ispatlamak ne demek?"

Thomas bunu düşündü. "Bu mükemmel bir soru. Cevabı nedir?"

"Bu cevabın üç ayağı vardır," dedi fizikçi. "İlk olarak Tanrı gizlidir. Kaos teorisi, eksiklik teoremleri ve belirsizlik ilkesi vasıtasıyla yaratıcının imzasını görünmez olması için bir sis perdesinin ardında ustaca gizlemiş olduğunu anladık. Bu da Tanrı'nın varlığını ispatlamayı çok daha zor hale getiriyor," dedi. "İkinci olarak Tanrı gözlem yoluyla anlaşılamaz. Dolayısıyla varlığını ispat etmek için teleskop ya da mikroskop kullanamayız."

"Neden?" diye araya girdi Thomas.

"Birkaç nedenden dolayı," diye cevap verdi fizikçi. "Einstein'ın da dediği gibi evrenin Tanrı olduğunu düşün. Onu tam olarak nasıl

gözlemleyebiliriz? Profesör Siza, fizikçi ve matematikçilerin evrene bakışının bir mühendisin televizyona bakışı gibi olduğunda karar kıldı. Bir mühendise televizyonun ne olduğunu soralım. İçini açar, parçalara ayırır ve bize kablo ve elektronik devrelerin belli bir düzen içerisinde bir araya getirilmesidir der." Rocha, Thomas'a işaret etti. "Şimdi sana soruyorum, bu cevap televizyonun ne olduğunu tam olarak açıklıyor mu?"

"Yani... bir mühendise göre evet."

"Çok doğru. Bir televizyon gerçekten de kablo ve devrelerden oluşuyor olsa da toplamda ondan çok daha fazlasıdır, değil mi? Televizyon bilgi ve eğlence sunar, hepimizin üzerinde psikolojik etkisi vardır, mesajların yayınlanmasını sağlar, yaygın sosyolojik etkiye sahiptir, siyasi ve kültürel boyutları vardır... Kısacası sadece teknik tarifinin çok ötesinde bir cihazdır."

"Geçen sefer tartıştığımız yazılım-donanım meselesine mi gönderme yapıyorsun?"

"Kesinlikle," dedi Luís Rocha. "İndirgemeciler donanıma, semantikler ise yazılıma bakarlar. Fizikçi ve matematikçiler evrene, bir televizyon ya da bilgisayarı inceleyen bir mühendisin gözüyle bakarlar. Sadece, atomları, maddeyi, kuvvetleri ve onları idare eden kanunları görürler; ama onlara daha dikkatle bakarsak sadece donanımdan ibaret olmadıklarını görürüz. Çok sayıdaki TV yayınının mesajı nedir? Bilgisayarlar tarafından kullanılan program nedir? Profesör Siza evrenin bir programı, bir yazılımı olduğuna karar verdi; tüm parçaların toplamının çok ötesine geçen bir boyut var. Diğer bir deyişle evren kendisini oluşturan donanımdan çok daha fazlasıdır: Muazzam büyüklükte bir yazılımdır. Donanım sadece bu yazılımın çalışmasını sağlamak için vardır."

"İnsanlar gibi mi?"

"Kesinlikle. Bir insan hücre, doku, organ, kan ve sinirden oluşur. Bu donanımdır. Ama insan bundan çok daha fazlasıdır. Farkında

olan, gülen, ağlayan, düşünen, acı çeken, şarkı söyleyen, hayal kuran, arzulayan karmaşık bir yapıdır. Bizler bizi oluşturan parçaların toplamının çok çok daha fazlasıyız. Vücudumuz, bir yazılım olan bilincin kullandığı bir donanımdır." Rocha kollarını açtı. "Varlığın daha derin manası da budur. Evren, Tanrı olan yazılım tarafından kullanılan bir donanımdır."

"İddialı bir görüş," dedi Thomas. "Ama mantıksız olduğu söylenemez."

"Bu da bizi sonsuzluk kavramına getirir," dedi fizikçi. "Eğer evren, Tanrı'nın donanımıysa birkaç ilgi çekici soru ortaya çıkar. Örneğin insanlar da evrenin bir parçası olduğuna göre biz de mi bu donanımın bir parçası oluyoruz, hayır mı? Ama belki bizler de kendi içimizde bir evreniz? Belki de evren o kadar büyük ki, bu yüzden onu göremiyoruz ve büyüklüğü görünmez olmasına neden oluyor. Biz hücrelerimizden ne kadar büyüksek bizden de o kadar büyük olan bir şey. Belki bizim evrenle olan ilişkimiz nöronlarımızın bizimle olan ilişkisi gibidir. Belki de bizler nöronlarımıza göre kâinatız ve bizler de bizden daha büyük bir şeyin nöronlarıyız. Belki de evren organik bir yapıdır ve bizler de onun hücrelerinden başka bir şey değilizdir. Bizler hücrelerimizin Tanrı'sı ve Tanrı'nın da hücreleri olabilir miyiz?"

İkisi de bu soruları düşünürken konuşmadı.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu Thomas.

"Bence sonsuzluk sorunu bir yöne işaret ediyor," diye cevap verdi Luís Rocha. "Fizikçiler olarak bizler temel parçacıkları arıyoruz ama ne zaman bulsak onların daha küçük parçacıklardan oluştuğunu görüyoruz. Başta atomların temel parçacıklar olduğunu zannetmiştik. Sonra da atomların daha küçük parçacıklardan oluştuğu keşfedildi; proton, nötron ve elektronlar. Sonra bunların temel parçacıklar olduğuna inandık. Sonunda proton ve nötronların da kuark denen daha küçük parçacıklardan oluştuğu anlaşıldı. Kuarkların da daha küçük

parçacıklardan oluştuğunu düşünenler var. Mikrokozmos sonsuz derecede küçüktür."

"Zeno'nun paradoksu gibi," diye yorum yaptı Thomas gülümseyerek. "Her şey ikiye bölünebilir."

"Kesinlikle," dedi fizikçi. "Örneğin evrenimiz çok büyük, değil mi? Ama yakın zamana ait bazı kozmolojik teoriler bizimkinin milyarlarca evrenden biri olabileceğini gösterdi. Evrenimiz doğdu, büyüyor ve –termodinamiğin ikinci kuralının gösterdiğine göre– ölecek. Benzer şekilde olan daha pek çoğu var. Sanki bizim evrenimiz büyük bir su kütlesinin içindeki sayısız kabarcıktan birisi gibi." Durdu. "Buna çoklu evren diyorlar."

"Bu yüzden de evren sonsuz."

"Bu bir ihtimal," dedi Rocha. "Ama tek ihtimal değil."

"Başkası da mı var?"

"Evrenin sonlu olma ihtimali de var."

"Sence?"

"Ben sadece başka bir ihtimal olduğunu söylüyorum."

"Ama nasıl? Eğer evren sonluysa onun sınırları ötesinde ne olabilir ki?"

"Eğer sonlu ise sınırları yok demektir."

"Anlamadım."

"Basit. Ferdinand Magellan Batı'ya doğru yelken açtı, değil mi? Gitti, gitti ve sonunda başladığı yere gelmedi mi?" Luis Rocha bir topu tutarmış gibi ellerini döndürmeye başladı. "Diğer bir deyişle dünyanın sonlu ama sınırsız olduğunu ispatlamış oldu. Evren de öyle olabilir: sonlu ama sınırsız."

"Anlıyorum."

Kahvelerini bitirdiler.

"Şimdi, dediğim gibi," diye devam etti fizikçi, "Tanrı'nın varlığının ispatı birkaç temel noktaya dayanmaktadır. İlki Tanrı'nın gizli

olduğunun kabulüdür. İkincisi onu teleskop ya da mikroskopla göremeyeceğimiz gerçeğinin kabulüdür. Fakat tüm bu güçlüklere rağmen Tanrı'nın varlığını ispat etmenin dolaylı bir yolu vardır."

"Nasıl?"

"İki temel niteliği arayarak: zekâ ve niyet. Profesör Siza evreni bilinçli bir zekânın yaratıp yaratmadığını anlamak için bir temel soruya cevap vermemiz gerektiğinin şart olduğunu düşünmüştü: Evrenin yaratılışında bir zekâ ve niyet var mı, yok mu?" Durdu. "Bu sorulardan sadece birine evet diye cevap vermek yeterli değildir. İkisinin de aynı anda evet olması şarttır, anlayabildin mi?"

Thomas'ın kaşları çatıldı.

"Pek değil. Sadece zekâ olduğunu ispat etmek yeterli olmaz mı?"

"Asla," dedi Luís Rocha. "Eğer dünyanın güneş çevresindeki dönüşüne bakarsak bu harekette bir zekâ olduğunu açıkça görebiliriz. Ama bir amaçla mı yapılmış yoksa tesadüfi mi? Her şey şans eseri de olabilir, öyle değil mi? Eğer evren sonsuz şekilde büyükse sonsuz sayıdaki farklı örnekten birinin bizimkine benzer özelliklere sahip olması mümkündür. Dolayısıyla eğer zekâ tesadüfi ise o zaman Tanrı'nın müdahalesi olduğundan emin olamayız. Bir amaç olduğunu da ispat etmemiz gerekiyor."

"Anlıyorum."

"Asıl mesele niyet kavramının tespitinin çok güç olmasıdır. Her hukuk profesörü bunu bilir! Bir duruşmada en zor şey sanığın söz konusu suçu hangi niyetle işlediğini tespit etmektir. Sanık birini öldürmüştür ama kasten mi yoksa kazara mı? Sanık ilkinin büyük suç olduğunu bildiği için çoğunlukla kaza olduğunu ileri sürecektir. O yüzden asıl zorluk bu hareketin arkasında yatan asıl niyeti tespit etmektir." Kollarını açtı. "Aynı şey evrende de geçerlidir. Eğer çevremizdeki şeylere bakarsak bunların tasarlanış tarzında bir zekâ bulunduğunu söyleyebiliriz. Ama tesadüfi mi yoksa kasti mi? Eğer

bir amaçla yapılmışsa bu amaç nedir? Dahası bunu ispat etmenin bir yolu var mıdır?"

"Cevap geçen gün kullandığın saat benzetmesinde yatmıyor mu?"

"Evet, William Paley'in kıyası güçlü bir iddiadır. Eğer yerde bir saat bulur ve bunu incelersek bunun zeki bir varlık tarafından belli bir amaç doğrultusunda yapıldığını derhâl anlarız. Eğer bu saat gibi basit bir şey için bile geçerli ise çok daha karmaşık olan evren için neden geçerli olmasın?"

"Kesinlikle. Peki, bu ispat mı?"

"Güçlü bir gösterge ama ispat değil."

"Öyleyse nasıl ispat ederiz?"

Luís Rocha oturduğu yerde doğruldu. "Einstein bize bir ipucu verdi," dedi.

"Sahi mi?"

Fizikçi ayağa kalktı ve Thomas'a peşinden diğer odaya gelmesini işaret etti. "Gel," dedi. "Sana ikinci ispat metodunu göstereceğim."

Otuz dokuz

Bütün kütüphaneyi kırmızı halı üzerinde geçtiler. Luís Rocha bir turist rehberi gibi Thomas'ı, Joanina Kütüphanesi'nin isim babası Kral V. João'nun arka duvardaki portresine doğru götürdü. Fizikçi, eşyalarını resmin önündeki şık bir piyanonun üzerine bıraktı ve Thomas'a kendisini takip etmesini işaret etti.

"Benimle gel," dedi.

Son odaya giden kemerin üzerinden geçip duvara gömülü bir kapıyı açtı. Beklemediği bir şey olsa da Thomas fizikçiyi takip etmeye devam etti. Zifiri karanlıkta bir merdivenden çıkıp ikinci kattaki dar bir tünele girdiler ve bu tüneli takip ederek portrenin üst kısmına geldiler. Rocha soldaki üçüncü rafa baktı, beyaz bir kitap aldı, arkasına uzandı ve açık mavi bir dosya klasörünü çekti. Kitabı yerine koydu ve Thomas'a geldikleri yerden geri dönmesini işaret etti.

"Nedir o?" diye sordu Thomas tekrar birinci kata indiklerinde.

"İkinci ispat metodu," dedi Rocha, kralın haşin bakışları altında piyanonun yanına otururken. "Profesör Siza'ya göre Tanrı'nın varlığının bilimsel ispatı."

Thomas klasöre baktı. Eskimişti, üzerinde Coimbra Üniversitesi'nin mührü vardı ve kauçuk bir bantla kapatılmıştı.

"Böyle bir belgenin burada ne işi var?" diye sordu tarihçi hayretle. "Profesör Siza eşyalarını Joanina Kütüphanesi'nde mi saklardı?"

"Tabii ki hayır," diye cevap verdi Luís Rocha. "Profesör Siza kaybolduğunda ben... nasıl desem... biraz korktum. Kaybolan var mı diye baktığımda Einstein'ın el yazmasının gitmiş olduğunu fark ettim ve bu yüzden de tüm projenin tehlikede olduğundan endişe etmeye başladım. Konuyla alakalı her şeyi bir günlüğüne kendi dairemde sakladım ama bu beni daha da gerdi ve dairemin de pek güvenilir bir yer olmadığının farkına vardım. Nihayetinde Profesör Siza'nın başına gelenler ortadaydı. Birkaç şeyi babanın da aralarında bulunduğu, Profesör'ün arkadaşları arasında dağıtmaya karar verdim." Elini klasörün üzerinde gezdirdi. "Ama bu onların içinde en önemli olanıydı. Onu kimseye veremezdim ama evde de saklayamazdım. Ne yapmalıydım?" İkinci kattaki raflara doğru elini salladı. "O zaman klasörü buraya koymak aklıma geldi, kralın portresinin yanındaki bir sıra kitabın arkasına."

"Gerçekten de korktun, öyle değil mi?"

"Hem de nasıl! Profesör Siza'yı kaçırmakla kalmayıp Tanrı'nın Formülü'nü de almışlardı, yani olay kesinlikle bizim araştırmamızla ilgiliydi. Ben de işin içinde olduğumdan benim kapımı çalmaları da olmayacak şey değildi."

"Haklısın."

Luís Rocha tek kelime etmeden etrafına bakındı, sonra da kollarını her yeri kapsayacak şekilde açtı. "Profesör Siza bu kütüphanenin evrendeki ilahi imzanın bir mecazı olduğunu söylerdi."

"İlahi imza da ne demek?"

"Einstein'la yaptığı bir konuşmadan ilham aldığı bir düşünce," dedi Rocha kitaplarla dolu rafları işaret ederek. "Bir çocuğun bu kütüphaneye geldiğini ve anlamadığı bir dilde yazılmış bu kitapları

gördüğünü düşün. Çocuk bu kitabı birinin yazdığını ve kitapların da bazı şeyleri açıklığa kavuşturduğunu bilir, onları kimin yazdığını ve içlerinde ne olduğunu bilmese bile. Kütüphanenin bir şekilde organize olduğunu bilir, bu organizasyon onun için bir sır olarak kalsa bile." Fizikçi iki elini göğsüne koydu. "Bizler o çocuğuz ve kütüphane de evren oluyor. Evrende kanunlar, kuvvetler ve sabitler var, gizemli bir amaçla yaratılmış ve çözemediğimiz bir şekilde düzenlenmişler. Kanunları üstünkörü anlar, her şeyin arkasında bir düzen olduğu fikrini ediniriz ve yüzeysel bir sezgiyle takımyıldızların ve atomların belli bir şekilde hareket ettiklerini biliriz. Tıpkı o çocuk gibi bizler de detaylardan habersizizdir ama hepsinin arkasında yatan bir nedene dair belli belirsiz bir fikrimiz vardır. Ama tek bir şeyden eminizdir: tüm kütüphane belli bir amaca göre düzenlenmiştir. Hiçbir kitabını okumasak ya da nasıl yazılacaklarını bilmesek de bir bilgi içerdiklerini ve zekice düzenlendiklerini biliriz. İşte evren böyledir."

"Einstein'ın ikinci ispat metodunu bulabilmesi için Profesör Siza'ya verdiği ipucu bu muydu?"

"Hayır. Profesör Siza evrendeki maksatlı zekâyı böyle açıklardı, Einstein'la konuşmalarından ilham alan bir mecaz."

Thomas şaşkınlıkla gözlerini kırptı. "Peki, Einstein'ın ipucu neydi?"

Luís Rocha klasörü tutan kauçuk bandı açarak içindeki kâğıtları dışarı çıkardı, çoğunda sıradan birine hiçbir şey ifade etmeyecek denklemler bulunuyordu. Belli bir sayfaya gelene kadar notlarına baktı. "Burada," dedi. "İşte bu."

Thomas nota doğru eğildi. "Nedir bu?"

"Einstein'ın ünlü sözü," dedi Luís. "Demişti ki, 'Beni asıl ilgilendiren Tanrı'nın dünyayı daha farklı şekilde yaratıp yaratamayacağıdır; diğer bir deyişle mantıksal basitlik gereksinimi acaba seçim şansı bırakmış mıdır?'"

"İpucu bu mu?"

"Evet. Profesör Siza bu ifadeyi ikinci metodun ispatı için bir ipucu olarak kabul etti. Eğer yakından bakarsak nedenini anlamak kolaydır. Einstein evrenin olduğu gibi olmak zorunda olup olmadığını ve belirlenimcilik meselesini anlamaya çalışıyordu. Sorduğu temel soru da şuydu: Eğer ilk şartlar farklı olsaydı, evren ne kadar farklı olabilirdi?"

"Hımm."

"O dönem matematik modelleri henüz mevcut olmadığından bu cevaplaması çok zor bir soruydu. Fakat on yıl sonra kaos teorisinin ortaya çıkmasıyla her şey değişti. Kaos teorisi bir sistemin ilk şartlarındaki değişimleri açıklamak için gereken kesin matematiksel araçları sundu."

"Pek anlamadım," dedi Thomas. "İlk şartlarla neyi kastettin?"

"Evren yaratıldıktan hemen sonra, enerji ve dağılımı açısından, neler olduğudur. Fakat aynı zamanda evrendeki kanunları, farklı kuvvetlerin düzenlenmesini, doğal sabitlerin değerlerini, her şeyi hesaba katmamız gerekiyor. Örneğin doğal sabitleri ele alalım. Sence hesaplamalarda önemleri büyük değil mi?"

"Tam olarak neden bahsediyorsun?"

"Bilmiyor musun?" diye sordu Rocha hayretle.

"Aslında hayır."

"Kusura bakma, bazen senin fizikçi olmadığını unutuyorum," dedi Luís Rocha. "Doğal sabitler, maddenin hareketinde büyük rol oynarlar ve evrenin aynı yerinde hep aynı değerlerini korurlar. Mesela dünyadaki hidrojen atomu ile uzak bir galaksideki hidrojen atomu aynıdır. Dahası doğal sabitler evrenin kökenleri olan bir dizi gizemli sayılardır ve onun şu anki pek çok niteliğinden de sorumludurlar. Evrenin sırlarını saklayan bir tür şifre gibidirler."

Thomas merakla kaşlarını kaldırdı. "Öyle mi? Hiç duymamıştım."

"Şaşırmadım," dedi Rocha. "Fizik alanındaki pek çok keşif halk tarafından bilinmez. Yine de bu doğal sabitler çevremizdeki her şeyi

tayin eden, temel ve gizemli unsurlardır. Örneğin, atomlar, moleküller, insanlar, gezegenler ve yıldızların hacim ve yapılarının tesadüfen ya da bir ayıklama sürecinin ardından belirlenmediği, değerlerinin sabit olduğu tespit edilmiştir. Durum bu olunca Profesör Siza çok basit bir soru sormuştur: Eğer doğal sabitlerin değerleri biraz farklı olsaydı ne olurdu?"

"Nasıl farklı?"

"Çekim kuvveti biraz daha güçlü ya da zayıf olsaydı, ışık boşlukta biraz daha hızlı ya da yavaş yol alsaydı, en küçük enerji birimini belirleyen Planck sabiti çok az daha farklı olsaydı... Bu türden şeyler. Eğer bu değerlerde çok küçük değişimler olsa neler olurdu?"

Sessizlik.

"Ne buldu?" diye sordu Thomas, merakını zor gizliyordu.

Luís Rocha başını yana yatırdı. "Dersime girdiğin zaman Omega meselesini anlatmıştım. Hatırladın mı?"

"Evet."

"Bana o konuda ne anlatabilirsin?"

"Hımm... Bir düşüneyim... Evrenin sona erebileceği iki muhtemel yol var demiştin. Ya genişlemeyi bırakıp büzülerek sonunda ezilecek..."

"Büyük Çöküş."

"...ya da tüm enerjisini kullanana kadar genişlemeye devam edip sonunda buzdan bir mezarlığa dönecek."

"Büyük Donma. Peki, nedenini hatırlıyor musun?"

"Yanılmıyorsam çekim kuvvetiydi, değil mi?"

"Çok doğru!" dedi fizikçi, başını sallayarak onayladı. "Dersimi anladığına sevindim. Eğer yayılma hızı çekim kuvvetine galip gelirse evren sonsuza kadar genişlemeye devam eder. Eğer genişleyemezse başladığı yere geri döner, havaya atılan bir paranın geri gelmesi gibi. Para yukarı doğru çıkarken çekim kuvvetini yener ama sonra yenilir."

"Doğru. Bu örneği hatırladım."

Luís Rocha işaret parmağını kaldırdı. "Ama sana her şeyi anlatmadım. Madde var olduğu için yayılma kuvvetinin çekim kuvvetine denk olduğunu söyleyen üçüncü bir varsayım var. Ama bunun olma ihtimali yok sayılacak kadar düşük. Söz konusu rakamların büyüklüğü düşünülürse evrenin yayılmasının madde tarafından üretilen çekim kuvvetine denk olması akıl almaz bir tesadüf olmaz mıydı?"

"Sanırım öyle."

"Yine de gözlemlerimizin bize söylediği bu. Evren, Büyük Donma ile Büyük Çöküş arasındaki kritik çizgide inanılmaz derecede yakın bir oranda genişliyor. Genişlemenin arttığını keşfettik, ki bu da gelecekte Büyük Donma olacağına işaret ediyor ama kesin olduğunu söyleyemem. Ne kadar imkânsız görünse de her iki ihtimalin de tam sınırında bulunuyoruz."

"Sahi mi?"

"Sence de garip değil mi? Yine de bu aslında piyangoyu kazandığımız manasına geliyor?"

"Neden?"

"Basit. Evren yaratıldığı sırada serbest kalan muazzam miktardaki enerjiyi düşün. Böylesi bir patlama sence kontrol edilebilir mi?"

"Hayır."

"Büyük Patlama'nın haşin kuvvetini dikkate alırsak bunu kontrol etmek mümkün değildi. Ya çekim kuvvetini yenecekti ya da yenemeyecekti. İkisinin dengede olması pek mümkün görünmüyor. Yine de birbirlerine eşit olmasalar da eşit olmaya inanılmaz derecede yakınlar. İşte büyük ikramiye bu, Profesör. Eğer Büyük Patlama tesadüfi ve kontrolsüz bir olay olsaydı evrenin maksimum entropide ve kaotik bir durumda kalma ihtimali çok yüksek olurdu. Bazı yapıların düşük entropiye sahip olmaları büyük bir sır olduğundan kimi fizikçiler bunun akıl almaz bir şans olduğunu söyleyebilir. Eğer Büyük Patlama sırasında serbest kalan enerji çok küçük bir miktar daha az olsaydı, madde büzülerek devasa bir kara deliğe dönüşecekti. Eğer

çok küçük bir miktar daha fazla olsa çok büyük bir hızda dağılacağı için galaksiler şekil alacak zamanı bulamayacaktı."

"Çok az bir miktar daha az ya da çok derken neden bahsediyorsun? Yüzde beş mi? Yüzde on mu?"

Luís Rocha güldü. "Hayır," dedi. "İnanılmaz derecede küçük oranlardan bahsediyorum. Trilyonda birden çok daha küçük." Fizikçi kalemini çıkardı. "Profesör Siza hesabını yapıp evrenin düzenli bir şekilde genişlediğini ortaya koydu, Büyük Patlama'nın enerjisi 10 üzeri 120'de bir bile farklı olamazdı. Yani..."

Dilini dudaklarının arasında sıkıştırırken şu rakamı yazdı:

1000000000000000000000000000000000000000000000000000
000000000000000000000000000000000000000000000000000
000000000000000000

Fizikçi rakamı düşünürken kalemini çiğnedi. "Yani olması gereken rakamdan kıl kadar bile farklı olsa evrende yaşamın var olması mümkün değildi. Ya çöküp devasa bir kara delik olacak ya da hiçbir şekil almadan yayılacaktı."

Thomas önünde uzanan sıfırlara baktı ve büyüklüğünü anlamaya çalıştı. "İnanılmaz!" Bir kez daha rakamlara baktı. "Bunun karşılığı ne? Piyangoyu kazanma ihtimalimizin?"

Luís Rocha tekrar güldü. "Bundan çok daha fazla," dedi. "Uzaya doğru attığın bir okun diğer galaksiye gidip orada bir milimetre çapındaki bir hedefi vurma ihtimali bile daha fazladır."

"Daha neler!" dedi Thomas hayretle, ağzını eliyle kapattı. "Bunun için bayağı bir şanslı olmak gerekir..."

"Kesinlikle," dedi fizikçi. "Yine de Büyük Patlama'nın enerjisi o derece kesindir ki, akıl almaz derecede küçük bir aralığa denk gelir. En olağanüstü olanı ise tam da evrenin oluşması için gereken miktarda

enerjinin serbest kalmış olmasıdır. Gerektiğinden ne birazcık daha az ne birazcık daha fazla." Birkaç sayfa daha çevirdi. "Bu şaşırtıcı keşif Profesör Siza'yı evrenin ilk şartlarını incelemeye yöneltti."

"Büyük Patlama mı?"

"Evet, o ve ondan hemen sonrası." Rocha notları aldı ve aradığı sayfayı bulana kadar çevirdi. "Örneğin maddenin yaratılışını ele alalım. Büyük Patlama olduğunda madde yoktu. Isı akıl almaz derecede yüksekti, o kadar yüksekti ki, atomlar şekil alamıyorlardı. Evren sürekli olarak birbirlerini yok eden parçacık ve anti-parçacıklardan oluşan kaynayan bir çorba gibiydi. Kuark ve anti-kuark olarak bilinen bu enerji parçacıkları zıt yüklü olmaları haricinde birbirinin aynısıdırlar. Ne zaman çarpışsalar patlayıp yeniden enerji haline gelirler. Evren genişledikçe ısı düşmeye başladı ve kuark ve anti-kuarklar hadron denen daha büyük parçacıklar haline gelmeye başladılar ve bunlar da birbirlerini yok etmeye devam etti. Madde ve anti-madde işte bu şekilde meydana geldi. Madde ve anti-madde miktarı birbirine eşit olduğundan ve birbirlerini yok edebildiklerinden enerji ve bu sonlu parçacıklardan oluşan evrende maddenin var olması mümkün değildi. Anlaşıldı mı?"

"Evet."

"Diğer taraftan bilinmeyen bir nedenden dolayı anti maddeden biraz daha fazla miktarda madde oluşmaya başladı. Her on milyar anti-madde için on milyar *artı bir* madde meydana geldi."

Bu eşitliği yazdı:

10,000,000,000 antiparticulas

10,000,000,001 particulas

"Gördün mü?" diye sordu, sayfayı Thomas'ın görebilmesi için çevirdi. "Çok küçük, neredeyse yok sayılabilecek bir farklılık, değil mi? Ama maddenin var olması için yeterli oldu. Yani on milyar anti-parçacık on milyar parçacığı yok etti ve geriye bir parçacık kaldı. Bu sağlam kalan parça da diğerleriyle birleşerek maddeyi oluşturdu." Yazdığı rakamların üzerine vurdu. "Profesör Siza yaratılışta fazladan bir sıradışı şans unsurunun da etkili olduğunu görmüştü. Eğer parçacık ve anti-parçacık sayısı aynı kalmaya devam etseydi, ki mantıklı olan buydu, madde var olmayacaktı." Gülümsedi. "Madde olmadan biz de olamazdık."

"Vay," diye mırıldandı Thomas şaşkınlıkla. "Bu gerçekten harikulâde."

"Her şey tek bir fazladan parçacık sayesinde oldu." Fizikçi sayfalara bakmaya devam etti. "Evrenin inanılmaz hassasiyet gerektirdiği bir diğer alan da homojenliğidir. Maddenin yoğunluğu oldukça tutarlı olarak dağıtılmıştır ama tümünde değil. Büyük Patlama olduğunda yoğunluklar arasındaki fark çok küçüktü ve bu yoğunluk maddenin çekim kuvveti dengesizliği nedeniyle zaman içerisinde arttı. Profesör Siza bu hassasiyetin ikinci bir şanslı tesadüfün sonucu olduğunu keşfetmişti. Çeşitlilik derecesi inanılmaz oranda küçüktü ve her yüz binde bir oranındaydı, bu kesin değer tam olarak evrenin var olması gereken orandı. Ne daha az, ne daha fazla. Eğer birazcık daha fazla olsa galaksiler çabucak yoğun kütleler haline gelecek ve yaşamın oluşması için gereken şartlar var olmadan kara delikler oluşacaktı. Diğer taraftan çeşitliliğin oranı birazcık daha az olsaydı maddenin yoğunluğu yeterli güce erişemediği için yıldızlar var olamayacaktı." Ellerini açtı. "Diğer bir deyişle homojenlik tam da hayatın var olması için gereken bir orana sahipti. Bunun olma ihtimali çok düşüktü ama oldu."

"Anlıyorum."

"Güneşin yapısına benzer yıldızların var oluşu da hayatın var olabilmesi için gereken diğer bir şanslı tesadüftür." Luís Rocha boş bir kâğıda bir yıldız çizdi. "Bir yıldızın biçimi onun iç yapısının hassas

dengesine bağlıdır. Çok ısı yayarsa yıldız mavi bir dev olur, çok az ısı yayarsa da kızıl bir cüce olur. Biri çok sıcak, diğeri çok soğuktur ve ikisinin de gezegene sahip olma ihtimali çok zayıftır. Ama güneşin de aralarında olduğu pek çok yıldız bu iki aşırı ucun ortasında yer alır. Asıl ilginç olan ise bu sınırlar dışındaki değerlerin de hayli mümkün olduğu halde gerçekleşmemesidir. Aksine kuvvetlerin oranı ve parçacık kütleleri birbirlerine öyle bir uyum sağlamıştır ki, çoğu yıldız bu ikisi arasındaki dar marjine denk gelmiş ve böylece yıldızların çoğu güneşe benzer bir yapıya kavuşmuştur. Çekim kuvveti, elektromanyetik kuvvet ya da proton-elektron kütle oranını çok az bile değiştirsen bugün bildiğimiz evrenin oluşması mümkün değildi."

"İnanılmaz," dedi Thomas, başını iki yana salladı. "Hiç bilmiyordum."

Luís Rocha, Siza'nın notlarına bakmaya devam etti. "Evrenin ilk şartlarını inceledikten sonra Profesör Siza dikkatini mikro parçacıklara çevirdi." Denklemlerle dolu bir parçaya gelince durdu.

"Örneğin iki önemli doğal sabiti incelemeye başladı, beta sabiti denen elektron ve proton kütle oranı ve alfa sabiti ya da doğru yapı sabiti denen elektromanyetik etkileşim kuvveti. Değerleri değiştirdi ve sonuçları hesapladı. Ne keşfetti biliyor musun?"

"Söyle."

"Betayı biraz artırırsan organize moleküler yapıların var olması mümkün değil; atom çekirdeğinin doğru tanımlanmış, istikrarlı konumunu tayin eden ve elektronların çekirdek çevresinde tam da olması gerektiği gibi hareket etmesini sağlayan betanın mevcut değeridir. Betanın değeri biraz farklı olsaydı elektronlar daha fazla hareket edecek ve DNA kopyalanması gibi bazı işlemlerin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktı. Dahası betanın mevcut değeri, alfanınkiyle birlikte ele alındığında, yıldızın merkezindeki ısıyı nükleer tepkimenin

olmasına imkân verecek seviyeye yükseltmektedir. Eğer beta, alfanın karesini 0.005 kadar geçseydi yıldızlar oluşmayacaktı. Yıldız yoksa güneş yok. Güneş yoksa da dünya ve hayat yok."

"Oranlar gerçekten de bu kadar küçük mü?"

"Öyle ama hepsi bu kadar değil."

"Başka ne var?"

"Eğer alfa sadece yüzde dört değişse yıldızlarda karbon üretilmeyecekti. Alfa 0.1'den büyük olsa füzyon ve yıldızlar olmayacaktı. Karbon ve yıldız füzyonu olmadan yaşam da olmazdı. Diğer bir deyişle, evrende hayatın var olabilmesi için doğru yapı sabitinin tam olduğu değerde olması gerekiyordu; ne az ne çok."

Fizikçi elindeki not yığınına baktı. "Profesör Siza'nın incelediği bir diğer şey de, yıldızlardaki nükleer füzyona ve hidrojen bombasının yapılmasına neden olan baskın kuvvetidir. Yaptığı hesaplara göre baskın kuvvet Büyük Patlama'dan hemen sonraki ilk şartlarda yüzde dört daha fazla olsaydı evrendeki hidrojenin tamamı çabucak yanıp helyum 2^{37} haline gelecekti. Bu bir felaket olurdu çünkü yıldızlar yakıtlarını çabucak yakıp bitirir ve yaşam için elverişli şartlar oluşmadan evvel bazıları kara delik haline gelirlerdi. Eğer baskın kuvvet yüzde on az olsaydı atom çekirdekleri o kadar etkilenirdi ki, hidrojenden daha ağır elementlerin oluşması mümkün olmazdı. Karbon, hidrojenden ağırdır ve o olmasa yaşam da olmazdı." Hesapların üzerine birkaç kez vurdu. "Diğer bir deyişle, Profesör Siza hayatın var olabilmesi için baskın kuvvetin değerinin küçük bir aralık içinde olması gerektiğini keşfetmişti ve bir mucize eseri de baskın kuvvet tam da bu küçük aralığın içine denk gelmişti."

"İnanılmaz," diye mırıldandı Thomas ve düşünceli bir halde çenesini sıvazladı.

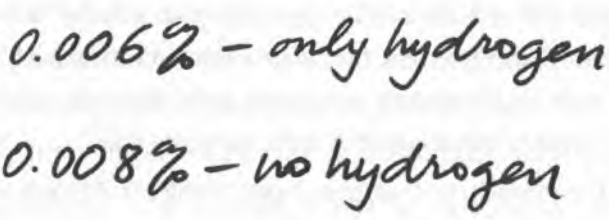
Anlaşılmaz denklemlerle dolu birkaç sayfa daha.

---

37 Helyum atom numarası ikidir (2). Her elementte olduğu gibi helyum de ilk elektron yörüngenin en fazla alabildiği elektron ikidir. (yay. n.)

"Yaşamın var olması için şart olan hidrojenin helyuma dönüşüm işlemi de benzer şekilde kesinlik gerektirir: Tam olarak kütlesinin yedi binde biri enerjiye dönüşmelidir. Daha az olursa dönüşüm olmaz ve evren sadece hidrojenden oluşur hale gelir. Daha fazla olursa evrendeki tüm hidrojen çabucak tüketilir."

Şu rakamları yazdı;

"Diğer bir deyişle hayatın var olabilmesi için hidrojenin helyuma dönüşüm oranının tam olarak bu aralığın içinde olması gerekiyordu. Tesadüfe bakın ki bu aralığın içinde oluyor!"

"Vay! Bir kez daha şans bizden yana."

"Şans mı?" diye güldü fizikçi. "Bu büyük ikramiyenin de ikramiyesi!" Yine notlara baktı. "Şimdi de karbonu ele alalım. Birkaç nedenden dolayı yaşamın bağlı olduğu element karbondur. Yaşam sürecinin başlaması için gereken uzun, kompleks zincirlerin oluşmasına imkân verecek esnekliğe sahip olan tek elementtir. Bu yeteneğe sahip başka bir element yoktur. Ancak karbon sadece sıradışı bazı olayların birleşimi sayesinde oluşabilir." Yanağını kaşıyarak bunu nasıl anlatacağını düşündü. "Karbonun ortaya çıkması için radyoaktif berilyumun, helyumun çekirdeğini yutması gerekir. Basit görünüyor, değil mi? Sorun, radyoaktif berilyumun sadece saniyenin küçücük bir diliminde var olmasıdır."

Şunu yazdı:

0.0000000000000001 second

"Görüyor musun? Radyoaktif berilyum işte bu kadar bir süre var olur."

Thomas bunun ne kadar bir zaman olduğunu anlamaya çalıştı. "Ama hiçbir şey," dedi. "Hem de hiç."

"Doğru," dedi fizikçi. "Yine de bu inanılmaz derecede kısa zaman zarfında, radyoaktif berilyum çekirdeği karbon oluşturabilmek için helyumun çekirdeğini bulmak, çarpışmak ve yutmak zorundadır. Ama imkânsız gibi görünse de bu da gerçekleşiyor." Göz kırptı. "Hımm? Bu da şans! Ne kadar küçük olursa olsun en ufak bir uyuşmazlık olsa karbon var olamayacaktı. Ama ne kadar imkânsız görünse de hiçbir uyuşmazlık yaşanmıyor. Yine de diğer bir akıl almaz derecedeki şanslı tesadüfle yıldızların nükleer bileşenlerinin içindeki enerji tam da bir füzyonun gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulacak kadardır."

"Bu inanılmaz," dedi Thomas.

"Ama bir şanslı tesadüf daha var," diye devam etti Luís Rocha. "Helyumun çarpışma süresi radyoaktif berilyumun ömründen bile daha kısadır ve karbonun oluşumuna imkân veren nükleer reaksiyona yol açan şey de budur. Hepsinden önemlisi karbon, yıldız içindeki, ancak çok özel şartların yerine gelmesiyle gerçekleşen, bir sonraki nükleer reaksiyona kadar da varlığını sürdürmek zorundadır. Ama yine başka bir şanslı tesadüf sayesinde bu şartlar sağlanır ve karbon oksijene dönüşmez." Gülümsedi. "Biliyorum bunların tümü sana yabancı geliyor ama fizikçiler bunu inanılmaz derecede büyük bir şans olarak görüyorlar. Tek biletle dört ikramiye kazanmak gibi!"

Thomas güldü. "Zengin olduk!"

Luís Rocha notlar ve rakamlarla kaplı sayfaları aldı ve onları tarihçiye gösterdi. "Bunları görüyor musun? Bunun gibi keşiflerle dolular. Profesör Siza ve ben son birkaç yılımızı hayatın var olabilmesi için şart olan imkânsız tesadüfleri bulup toplamakla geçirdik:

farklı kuvvetlerin, evrenin ilk halinin ısısının, genişleme oranının tam gereken değerlerde olması ve kendi gezegenimizde denk geldiğimiz akıl almaz tesadüfler. Örneğin bir gezegenin ekseninin açısı. Bir gezegenin dönüşünün güneş sistemindeki diğer yapılar üzerinde etkisi olduğunu dikkate alırsak dünyanın dönüş ekseninin kaotik olması gerekirdi, ki bu da üzerinde hayatın var olmasına engel olurdu. Bir yarıküre altı ayı tek gece olmadan güneş altında geçirirken diğer altı ayı da yıldızların ışığı altında donarak geçirirdi. Ama gezegenimiz son derece talihli. Nedenini biliyor musun?"

"Neden?"

"Ay. Ay o kadar büyük ki, onun çekim kuvveti gezegenimizin dönüşünü dengeleyerek hayatı mümkün kılıyor."

"Vay!"

"Doğru," dedi fizikçi. "Sanki tüm bu detaylar Dünya üzerinde yaşamın gerçekleşmesi için işbirliği yapmış. Dünya'nın çekirdeğini ele alalım; manyetik alan yaratmak için gereken yeterli sıvı nikel ve demire sahiptir, ki bu atmosferimizi Güneş'in öldürücü parçacıklarından korumak için olmazsa olmazdır. Şans! Diğer bir olağanüstü tesadüf de karbonun, suyun sıvı olduğu termal mekânda en çok bulunan katı element olmasıdır. Dünya'nın yörüngesi bile büyük önem taşır. Güneş'e yüzde beş daha yakın veya yüzde on beş daha uzak olsa karmaşık yaşam formları evrilemezdi." Kâğıtları tekrar klasöre koydu. "Tesadüfler ve imkânsızlıklar listesi uzayıp gidiyor."

Thomas oturduğu yerde kımıldamadan durdu. "Anlamaya başladım," dedi, duyduğu tüm bilgilerden bir mana çıkarmaya çalışıyordu. "Ama tüm bunların tam anlamı nedir?"

"Açık değil mi?" diye sordu fizikçi şaşkınlıkla. "Sadece hayatın evrene uyum sağlamadığını gösteriyor; evrenin kendisi de hayatın meydana gelmesi için hazırlık yapmış. Belli bir ölçüde sanki evren en başından beri bizim geleceğimizi biliyormuş. Bizim varlığımız olması imkânsız gizemli olaylar zincirinin bir ürünüymüş gibi gö-

rünüyor. Gördüğümüz kadarıyla evrenin nitelikleri hayatın ortaya çıkması için temel teşkil eder ama bu nitelikler sonsuz şekilde farklı olabilirdi. Diğer tüm alternatiflerde yaşam olmayan bir evren var olurdu. Hayatın var olması için akıl almaz miktarda parametrenin belli değerlerde birbirlerine uyumlu olarak sıralanması gerekiyordu. Peki, ne oldu? Sıralandılar." Klasörü kapattı. "Buna antropik ilke denir."

"Ne denir?"

"Antropik ilke," diye tekrarladı fizikçi. "Evrenin, yaşamı var etmek için tasarlandığını söyler."

Thomas'ın ağzı açık kaldı. "Anlıyorum."

"Bizim var olmamızı sağlayan akıl almaz tesadüflerin ve imkânsızlıkların tek açıklaması budur."

Tarihçi düşünceli düşünceli çenesini sıvazladı. "Bunlar olağanüstü," dedi. "Ama tesadüf de olabilir, olamaz mı? Yani piyangoyu kazanmamın düşük ihtimal olduğunu biliyorum ama birisi kazanıyor, değil mi? İhtimal hesabına göre imkânsız değil."

"Haklısın," dedi Luís Rocha. "Ama bu durumda çok sayıda piyangodan bahsediyoruz. Evrenin genişlemesi, ilk ısı, maddenin homojenliği, maddenin anti-maddeye karşı hafif üstünlüğü, doğru yapı sabiti, baskın kuvvetin değerleri, elektro zayıf kuvvet, çekim kuvveti, hidrojenin helyuma dönüşme oranı, karbonun oluşması için gereken hassas işlem, dünyanın çekirdeğinde manyetik alanın oluşması için gereken metalin bulunması, gezegenin yörüngesi... Her biri ayrı bir şarttır. Eğer bu etkenlerden herhangi birindeki değerlerden birisi çok az daha farklı olsa yaşam olmayacaktı. Ama hayır, hepsi tesadüf. Sence de muhteşem değil mi?" Elini salladı. "Bu aslında dünyayı dolaşıp her ülkede bir piyango bileti almak gibi. Eve döndüğünde bir bakıyorsun ki aldığın her bilete büyük ikramiye çıkmış. Her birine!" dedi ve güldü. "Bu ülkelerden birinde piyango kazanabilmek için çok şanslı olmam gerekiyor. İki ülkede birden kazanırsam fevkalade bir şey olur. Ama her ülkede kazanırsam bu

biraz şüphe uyandırmaz mı? Başka bir şeylerin döndüğünü anlamak için deha olmana gerek yok, değil mi? Bir müdahale olduğu kesin. İşte, yaşamda da olan aynen bu. Her parametrede büyük ikramiyeyi kazanmışız. Her birinde!" Durdu. "Bunun tek bir muhtemel sonucu vardır: usulsüzlük. Bir terslik var demek ki."

"Evet... Göründüğü kadarıyla sadece şansla açıklaması zor gibi görünüyor. Doğru olamayacak kadar iyiyse bir şey muhtemelen öyledir, değil mi?"

Luís Rocha sandalyesinde arkasına yaslandı. "Profesör Noronha, demek istediğim evreni ne kadar çok gözlemler ve incelersek, o kadar çok iki temel niteliğinde zeki ve bilinçli bir kuvvetin söz sahibi olduğunu görüyoruz." Sol başparmağını kaldırdı. "Birincisi her şeyin tasarlandığı zekâdır." İşaret parmağını da kaldırdı. "İkinci ise her şeyin hayatı var edebilmek niyetiyle planlanmış olmasıdır. Antropik ilke yaşamın tasarlanışında bir amaç olduğunu söyler. Hayat tesadüfi değildir: Sıradışı olayların rastgele bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Fizik kanunlarının gizemli sabit değerlerinin uygulanmasının bir sonucudur." Dramatik etkiyi sağlamak için durdu. "Evren, yaşamı var edecek şekilde tasarlanmıştır."

Sözleri Joanina Kütüphanesi'nde yankılandı, sessizliğin içinde gökyüzündeki bir bulut gibi dağılıp gitti.

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Bunlar hayret verici şeyler. İkinci ispat metodunun ortaya çıkardığı şey... en azından hayranlık uyandırıcı."

"Evet," dedi Luís Rocha. "Antropik ilke Tanrı'nın varlığını ispatlamanın ikinci metodudur." Kâğıt yığınını karıştırıp daha önce baktığı sayfayı buldu. "Einstein'ın verdiği ipucunu hatırlıyor musun?"

"Evet."

Fizikçi sayfayı okudu. "Einstein tam olarak şöyle demişti; 'Beni asıl ilgilendiren şey Tanrı'nın dünyayı farklı şekilde yaratıp yaratamayacağıdır; diğer bir deyişle mantıklı basitlik gereksinimi özgürce

seçime yer bırakmış mıdır?' Rocha, Thomas'a baktı. "Bu sorunun cevabını biliyor musun?"

"Bana anlattığın şeylere göre hayır olması gerekiyor."

"Kesinlikle: Cevap hayır." Luís Rocha başını iki yana salladı. "Hayır, Tanrı dünyayı bundan farklı şekilde yaratamazdı." Gözlerini kıstı ve yüzünde sinsi bir gülümseme belirdi. "Ama bahsetmediğim bir şey daha var."

"Nedir?"

"Antropik ilkenin Tanrı'nın varlığının güçlü bir göstergesi olduğu ortada. Yani eğer her şey hayatın var olabilmesi için böylesine hassas bir şekilde ayarlanmış ise bunun nedeni evrenin hayatı var edecek şekilde tasarlanmış olmasıdır. Ama bir konu hâlâ açıklığa kavuşmadı. İhmal edilebilecek kadar küçük ama yine de çıbanbaşı gibi rahatsız edici ve bizi tam olarak emin olmaktan alıkoyan bir şey." Sesini fısıltı seviyesine indirdi. "Ya tüm bunların hepsi çok büyük bir şansın sonucu ise? Ya tüm bu olaylar şaşırtıcı tesadüflerin akıl almaz bir bileşimi ise? Çok sayıda kozmik piyangoyu kazandığımız doğru ama her ne kadar imkânsız gibi görünse ve çok küçük bir ihtimal bile olsa ya hepsi devasa bir tesadüfün ürünüyse?"

"Doğru," dedi Thomas. "Bu da var."

"Bu belli belirsiz ihtimal var olduğu müddetçe antropik ilkenin kesin bir ispat olduğunu söyleyemeyiz, değil mi? Çok güçlü bir göstergedir ama bir ispat değildir."

"Haklısın. Değildir."

"Her şeyin bir tesadüf olabileceği yönündeki bu çok zayıf ihtimal Profesör Siza'nın uzun süre canını sıktı. Bu belirsizlik Einstein'ın bahsettiği Tanrı'nın sırlarından biriymiş gibi duruyordu. Eksiklik teoremlerinin de gösterdiği gibi, bir matematiksel sistemin tutarlılığı, ispat edilemez ilkeleri doğru olsa bile ispatlanamazdı; dolayısıyla evrenin yapısının arkasında zeki ve bilinçli bir varlığın olduğunun ispatlanması da mümkün değildir. Profesör Siza, Tanrı'nın aynalar

evinde son bir sır sakladığını ve tam ispat etmesinin mümkün olduğunu zannettiği anda yine elinden kaçtığını düşündü."

"Hımm."

"Sonra bu yılın başında, Profesör Siza sonunda meseleyi anladı."

"Sahi mi?"

"Işığı gördü."

"Bu da ne demek?"

"Bir gün ofisinde bir manyetik alandaki elektronların kaotik davranışlarını hesaplarken birden aklına tüm bu belirsizliği tek seferde çözecek bir fikir geldi, bu sayede antropik ilke Tanrı'nın varlığının sadece güçlü bir göstergesi değil aynı zamanda da kesin ispatı olacaktı."

Thomas oturduğu yerde tekrar kımıldandı. Hafifçe öne doğru eğilip gözlerini kıstı. "Kesin ispat mı? Kesin ispatı bulduğunu mu söylüyorsun?"

Luís Rocha gülümsemeye devam etti. "Evet. Belirlenimcilik kavramı içerisinde bulunabilir."

"Anlamadım."

"Daha önce söylediğim gibi Kant üç meselenin asla çözülemeyeceğini söylemişti: Tanrı'nın varlığı, ölümsüzlük ve özgür irade. Profesör Siza ise bunların cevaplanmakla kalmayıp aynı zamanda bağlantılı olduklarını da düşünüyordu." Fizikçi, boğazını temizledi. "Özgür irade meselesi bizim yaptıklarımızda ne oranda özgür olduğumuzla ilgilidir. Uzunca bir süre bizim özgür olduğumuz düşünüldü ama bilimsel keşifler kademeli olarak özgürlüğümüzü sınırladı. Aldığımız kararları serbestçe alıyormuşuz gibi görünse de aslında pek çok etkene bağlı oldukları ortaya çıkmıştır. Örneğin yemek yemeye karar verdiğimizde bilinçli olarak mı bu kararı veriyoruz yoksa bu fizyolojik ihtiyaçların bir sonucu mu? Zaman içerisinde kararlarımızın tümüyle bize ait

olmadıklarını görmeye başladık. Yaptığımız her şey DNA, biyoloji, vücut kimyası ile kültür, ideoloji ve yaşadığımız hayat tecrübeleri gibi pek çok farklı ve bize özgü özelliklerden etkileniyor. Örneğin, bazı insanların depresyonda olmasının nedeninin hayatlarının kötü olması değil de vücudunun, ruh hâlini düzenleyen bir kimyasal olan, serotoniniyeterince üretememesinden kaynaklandığı görülmüştür. Eğer durum buysa pek çok kişinin davranışlarının nedeni özgür iradesi değil de vücudundaki kimyasal dengesizliklerdir. Anladın mı?"

"Evet," dedi Thomas tereddütle. "Babam ve ben bu konuyu konuşmuştuk ve pek aklıma yattığını söyleyemem."

"Neden?"

"Özgür irademiz olmadığı, özgür iradenin sadece bir illüzyon olduğu fikri. Sanki bizler sadece robotmuşuz gibi..."

"Demek istediğini anlıyorum," dedi Rocha. "Ama belli bir ölçüde bilimin ortaya koyduğu bu. Mesela matematik belirlenimcidir. İki kere iki her zaman dörttür. Fizik, matematiği, madde ve enerjinin evrensel kanunlara ve kuvvetlere itaat ettiği evrene uygular. Gezegen, güneşin ve elektron atomun çekirdeğinin etrafında canı öyle istediği için değil de fizik kanunları öyle söylediği için döner. Bu doğru mu?"

"Şüphesiz. Bu çok açık."

"Öyleyse madde kendisini spontane olarak düzenlemeye eğilimlidir, fizik kanunlarına itaat eder. Bu düzenleme fazlasıyla karmaşıktır. Belli bir eşikte, atomlar kendilerini elementler olarak düzenlediklerinde, onlar artık fiziğin alanından çıkıp kimyanın alanına girerler; yani kimya da en az fizik kadar karmaşıktır. Kimyasal elementler daha da karmaşık hale geldiklerinde canlı varlıklar ortaya çıkar. Üreme yetenekleri ve teleolojik[38] davranışları onları diğerlerinden ayırır ve her hareketleri tek bir hedefe göre belirlenir: hayatta kalma. Demek istediğim biyoloji aslında kimyanın karmaşık bir türüdür. Biyoloji

38 Ereksel (yay. n.)

çok karmaşık hale gelince zekâ ve bilinç ortaya çıkar. Davranışlarımız bazen farklı, sanki hiçbir kurala uymuyormuş gibi görünebilir. Ama psikolog ve psikiyatristler her davranışın arkasında yatan bir neden olduğunu ispatlamışlardır ve bunlar Kutsal Ruh tarafından ortaya çıkarılmazlar. Nedeninin ne olduğunu bilemeyebiliriz ama bir neden mutlaka vardır. Aslında beynin, daha bilinç idrak etmeden nasıl hareket edeceğine karar verdiğini gösteren kayıtlı deneyler de bulunmaktadır. Beyin kararı verir, sonra da bilince kararın ne olduğunu söyler ama bu öyle hassas bir şekilde olur ki bilincimiz kararı kendisinin verdiğini zanneder. Bu da psikolojinin, biyolojinin karmaşık bir türevi olduğunu gösterir. Anlatmak istediğimi anlayabildin mi?"

"Evet."

"Güzel. Demeye çalıştığım şey tüm bunların ışığında her şeyin kökenine baktığımızda bilincin, biyolojiye, onun kimyaya, onun fiziğe, onun da matematiğe dayandığını görürüz. Tekrar söylüyorum elektron sağa ya da sola canı istediği, yani özgür iradesi olduğu için değil de fizik kanunları onu öyle yapmaya zorladığı için döner. Bir elektronun davranışı aşırı derecede kaotik karmaşıklığı nedeniyle belirlenemez olabilir ama yine de belirlenmiştir." Luís elini göğsüne götürdü. "Hepimiz atomlardan oluştuğumuza ve fizik kanunlarına bağlı olarak son derece karmaşık bir şekilde düzenlendiğimize göre bizim davranışlarımız da belirlenmiştir. Fakat tıpkı elektronlarda olduğu gibi bizim davranışlarımız da son derece kaotik bir karmaşıklığa sahip olduğundan belirlenemezdir. Biraz hava tahminini andırıyor: Meteoroloji belirlenimcidir ama etkenlerin karmaşıklığı, sonsuzluk kavramı ve ilk şartlardaki en ufak bir değişikliğin bile kısa ve orta vadede tahmin edilemez sonuçları olması nedeniyle belirlenemezdir. Herkesin bildiği dünyanın bir ucunda kanat çırpan kelebeğin dünyanın diğer ucunda fırtınaya neden olması hikâyesi. Psikiyatristler çocukluğun bir bireyin yetişkin olarak yaşantısını tayin edebileceğini söylüyorlar. Bu insanlara uygulanan kelebek etkisi değil de nedir?"

"Anlıyorum."

"Demek istediğim aldığımız kararları özgürce aldığımızı zannetsek de aslında öyle değiller. Aksine bizi etkilediğinden bile haberimizin olmadığı pek çok etken tarafından belirlenmektedirler."

"Bu korkunç bir şey," dedi Thomas. "Demek ki kontrol bizde değil. Eğer her şey önceden tayin edilmiş ise o zaman... ne bileyim mesela neden karşıdan karşıya geçerken iki tarafa da bakıyoruz?"

"Sen belirlenimciliği kadercilikle karıştırıyorsun."

"İyi de düşündüğün zaman ikisi de aynı şey değil mi?"

"Hayır, değil. Makrokozmik bakış açısından her şey belirlenmiştir. Yine de her bireyin mikrokozmik bakış açısından hiçbir şey belirlenmiş değildir; çünkü hiç kimse daha sonra neler olacağını bilmiyordur. Bizi karar almaya zorlayan sayısız dış etken vardır. Örneğin, eğer yağmur yağarsa şemsiyemizi açarız. Bu karar belirlenmiş olmasına rağmen bize aittir çünkü bizim tarafımızdan önceden bilinmemektedir; fizik kanunları o sırada yağmur yağmasını söyler ve beynimizdeki yazılım da şemsiye açmanın bu dış etkene verilecek uygun bir tepki olduğuna karar verir. Anladın mı? Özgür irade şimdiki zamanla ilgilidir. Fakat geçmişte yaptıklarımızı değiştirmemiz mümkün değildir. Olan olmuştur. Yani geçmiş belirlenmiştir. Eğer hem geçmiş hem de gelecek, farklı boyutlarda olsa da, mevcut ise öyleyse gelecek de belirlenmiştir."

"Ama sorun hâlâ çözülmedi," diye üsteledi Thomas. "Bizler sadece birer kuklayız."

"Meseleye böyle bakma," dedi fizikçi. "Futbol maçını düşün?"

"Ne?"

"2010 Dünya Kupası'nın Hollanda ve İspanya arasındaki final maçını kaydettiğimizi düşün. Oyun oynanırken oyuncular kararlarını özgürce veriyorlardı, değil mi? Oraya buraya şut çekiyorlardı. Ama biz DVD'den izlerken her şeyin belirlenmiş olduğunu biliyoruz. Oyun bitmiştir ve İspanya uzatmalarda kazanacaktır. Bu kayıttaki oyuncular ne yaparsa yapsın sonuç belirlenmiştir; asla bunu değiştiremezler.

DVD'nin sonunda İspanya kazanır. Dahası oyuncuların, özgür iradeleriyle yapmış oldukları, tüm hareketleri de artık belirlenmiştir. Hakemin Hollandalı oyuncuyu oyundan atması da buna dâhildir." Gülümsedi. "Hayat da futbol oyunu gibidir. Kararlarımızı özgürce alırız ama onlar önceden belirlenmiştir."

"Anladım gibi ama kendimi daha iyi hissettiğim söylenemez," diye ısrar etti Thomas. "Nihayetinde kontrol yine bizde değil."

Luís Rocha, tarihçiye baktı. "Bundan çok daha fazlası anlamına gelir bu, Profesör Noronha," dedi. "Çok daha fazlası."

"Hımm," diye mırıldandı Thomas hayretle. "Ne açıdan?"

Fizikçi bir süre devam, etmenin en uygun yolunu düşündü. "Laplace'ın Şeytanı'nı hatırlıyor musun? Bildiğin üzere bilim her olayın bir sebep ve sonucu olduğunu keşfetti ve sebepler önceki olayların sonuçları ve sonuçlar da sonraki olayların sebepleridir. Buraya kadar açık mı?"

"Evet."

"Eğer bu aralıksız sebep-sonuç ilişkisini en sonuna kadar götürürsek, Marquis Laplace'ın on sekizinci yüzyılda tespit ettiği gibi, evrenin şimdiki hâli de onun önceki hâlinin sonucu ve kendinden sonra gelecek olanın da sebebidir. Eğer tüm maddeyi, enerjiyi, *n*'inci dereceden tüm kanunları bilebilseydik bütün geçmiş ve geleceği hesaplayabilirdik. Laplace'ın da dediği gibi geçmiş ve gelecek gözlerimiz önünde belirmiş olurdu." Rocha, Thomas'a işaret etti. "Şimdi sana soruyorum, bunun sonucu nedir?"

Tarihçi iç çekti. "Her şey belirlenmiştir."

"Aynen!" dedi fizikçi heyecanla. "Her şey belirlenmiştir. Bir bakımdan geçmiş ve gelecek de mevcuttur. Geleceği değiştiremeyiz; çünkü onlar farklı zamanlardaki aynı şeydir. Bu yüzden geçmiş gibi gelecek de belirlenmiştir. Anladın mı? Bu keşif, izafiyet teorileri ile olmuş, olan ve olacak her şeyin evrenin ilk bilgisinde yazılı olduğunu söyleyen belirlenimci denklemlerle de doğrulanmıştır. Mekân ve za-

manın aynı şeyin farklı tezahürleri olduğunu hatırla, biraz *yin yangı* da andırıyor ve Einstein zaman-mekân algısı da böyleydi. Dolayısıyla New York ve Lizbon'un aynı mekânda olmasa da, var olması gibi ,geçmiş ve gelecek de aynı zamanda olmasa da vardır. Lizbon'dan New York'u göremem, tıpkı gelecekten geçmişi göremediğim gibi ama bu ikisinin de mevcut olduğu gerçeğini değiştirmez."

"Hımm."

"İzafiyet teorileri bize evrenin farklı yerlerinde zamanın farklı aktığını söylemektedir, maddenin hızı ve çekim kuvveti tarafından belirlenmiş şekilde. A ve B olayı evrenin bir noktasında aynı, diğer noktasında ise farklı zamanlarda olur; bir yerde A, B'den önce diğer yerde ise B, A'dan önce gerçekleşir. Yani evrenin belli bir noktasında B henüz gerçekleşmemiştir ama gerçekleşecektir. Ne olursa olsun o önceden belirlendiği için olacaktır." Başını yana yatırdı, hâlâ Thomas'a bakıyordu. "Şimdi sana soruyorum, her şey ne zaman belirlendi?"

"Bilmiyorum! En başta herhalde."

"Çok doğru!" dedi Luís Rocha heyecanla. "Her şey en başta belirlendi, evren şekil aldığı anda. Enerji ve madde belli bir biçimde dağıtıldı, kanunlar ve sabitlerin değerleri belli bir biçimde değerlendirildi ve tam o anda madde ile enerjinin tarihi belirlendi. Anladın mı?"

"Evet..."

"Peki, bunun antropik ilkeyle ilişkisini görebiliyor musun?"

Thomas tereddüt etti, ikisinin ne ilişkisini olduğunu kestirmeye çalıştı. Tereddüdü sadece bir an sürdü; gözleri kocaman açık halde ve heyecandan titreyerek nihayet ispatın tamamlandığını anladı.

"Oh... Tanrım," diye kekeledi şaşkınlıkla, gerçeği sonunda idrak etmişti. "Bu... bu... akıl alır gibi değil."

"Her şeyin belirlenmiş olması, olmuş olmakta ya da olacak olan her şeyin zamanın başlangıcında bilindiğini gösterir. Bu konuşma bile. Bizler sanki büyük bir sahnede gibiyiz ve her birimiz kendi rolümüzü oynuyor, evren başladığı zaman görülmez bir yazarın yazmış olduğu

senaryo metnine göre hareket ediyoruz." Rocha söylediklerinin sindirilmesi için zaman tanıdı. "Her şey belirlenmiştir."

"Tanrım..."

"Profesör Siza'ya göre, antropik ilkeyi, Tanrı'nın varlığının ispatına çevirecek kayıp parça buydu. Evren öyle bir incelikle tasarlanmıştır ki, bir zekâya ve amacı olan bir hassasiyete işaret etmektedir. Her şey en başından beri belli olduğundan bizim varlığımızın tesadüfi olması da mümkün değildir."

Kırk

Joanina Kütüphanesi'nden yan yana çıktılar. Coimbra'ya gece çökmüştü ve tatlı bir rüzgâr boş Patio das Escolas'da hafif hafif esiyordu. Thomas durup saat kulesine baktı, saat dokuz olmuştu. En son ne zaman yemek yediğini hatırlamıyordu ama sırrı çözmesine sadece on bir saatinin kaldığını bilmek onda iştah falan bırakmamıştı. Luís Rocha sırrın büyük bir bölümünü açığa çıkarmıştı ama son kısmı hâlâ gizemini koruyordu: Tanrı'nın Formülü'nü içeren şifre.

"Söylesene," diye mırıldandı Thomas. "Einstein'ın son şifreli mesajında ne yazdığını bilmiyorsun, değil mi?"

Fizikçi garip garip ona baktı. "Benimle gel," dedi elini sallayarak.

Luís Rocha merdivenlerden indi ve sola döndü, Thomas peşinde olduğu halde binanın diğer kapısına gitti. Tarihçi muhteşem kapıdan geçti, bunun Manueline ya da geç dönem Portekiz gotiği tarzı olduğunu hemen fark etmişti.

"São Miguel Chapel," dedi. "On altıncı yüzyıldan kalmadır."

"Öyle," dedi fizikçi ve içeri girdi.

Duvarlar mavi çinilerle kaplıydı, tavan Portekiz hanedan armasıyla süslenmişti ama ortama hâkim olan sağ duvarda bulunan

muhteşem barok orgdu. Nefes kesiciydi. Girift oymaları vardı ve iki ucunda trompet çalan melekler oturuyordu.

"Beni neden buraya getirdin?" diye sordu Thomas.

Fizikçi deri kaplı bir sıranın sonuna oturdu ve gülümsedi. "Tanrı'yı kendi evinde tartışmak doğru bir şey gibi geldi bana."

"Ama bana bu Tanrı'yı anlatmadın," dedi tarihçi ve başıyla mihrabın üzerindeki çarmıha gerilmiş İsa'yı işaret etti.

"Sana Tanrı'yı anlattım, Profesör Noronha," diye cevap verdi Luís Rocha. "Geri kalan sadece detay, değil mi?"

"Sanırım..."

"Kimisi ona Tanrı kimileri ise Yehova, Allah, Brahman, Dharmakaya ya da Tao der." Fizikçi elini göğsünün üzerine koydu. "Bilim adamları olarak bizler evren deriz. Farklı isimler, farklı özellikler, ama hep aynı öz."

"Anlıyorum," dedi Thomas. "Ama bu benim sorunumu çözmüyor."

"Nasıl yardımcı olabilirim?"

"Einstein'ın son şifreli mesajında ne diyordu?"

Fizikçi sırada kenara kayıp sıranın üzerine vurdu. Tarihçi daveti kabul edip oturdu ama içi içine sığmıyordu.

"Matruşkanın ne olduğunu bilir misin?" diye sordu Rocha.

"Rus bebekler, değil mi?"

"Evet. Birini açtığında içinden bir diğeri çıkar." Gülümsedi. "Tıpkı matruşkalar gibi ikinci ispat metodunun keşfi de bir sırrı çözerken diğerini açığa çıkardı: Eğer Tanrı varsa ve evreni yaratılmanın meydana gelmesine izin verecek bir hassasiyetle tasarlamışsa o zaman bu bizim varlığımızın evrenin nedeni olduğunu göstermez mi?"

"Kesinlikle."

"Ama bunun bir manası yok, değil mi?"

"Yok mu?" diye sordu Thomas şaşkınlıkla. "Bana göre manası olan tek şey bu."

"Rahatlatıcı bir düşünce olduğuna şüphe yok," dedi Rocha. "Nihayetinde bilim sürekli olarak bizim evrendeki önemsiz bir zerre olduğumuzu ve var oluşuyla en ufak bir ilgimiz olmadığını söyleyip durdu. Hatta bazı fizikçiler hayatın bir saçmalık olduğunu ve bizim var olmamızın hiçbir gereği olmadığını söylemişlerdir."

"Görünüşe göre hata etmişler."

"Evet," dedi Rocha. "Evrenin hayatı var etmek için ne kadar hassas bir şekilde tasarlandığına ve hayatın tesadüf olmadığına –zamanın başlangıcından beri belirlenmiş olmasına– bakılırsa meslektaşlarımın yanıldığını söyleyebilirim. Yine de soru varlığını koruyor: Bizim varlığımızın evrenin amacı olması mümkün mü?"

"Neden böyle söyledin?"

"Çünkü evrenin nispeten erken evrelerinde ortaya çıktığımız için. Hedef biz olsaydık sonunda ortaya çıkmamız gerekmez miydi? Ama öyle olmadı. Başlangıca yakın bir yerde ortaya çıktık. Neden?"

"Belki de Tanrı bizi yaratmak için acele etti?"

"Ama neden? Eğlenip TV izleyelim diye mi? *Patio* içelim diye mi? Erkekler futbol ve kadınlardan bahsetsinler diye mi? Kadınlar aşk romanları okuyup pembe dizi izlesinler diye mi? Neden?"

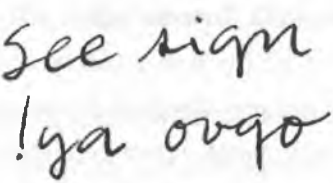
Thomas omuz silkti. "Bilmiyorum!" dedi. "Bu sorunun konuyla ne ilgisi var ki?"

Luís Rocha kahverengi gözlerini Thomas'ın yeşil gözlerine dikti. "Çünkü Einstein'ın son mesajını çözecek olan soru bu."

"Ne?"

"Einstein'ın şifreli Tanrı'nın Formülü varlığımızın amacıyla ilgili."

Thomas elini cebine atıp sürekli üzerinde taşıdığı kâğıt parçasını çıkardı. Kâğıdı açtı ve şifreli mesajı okudu.

"O şifre mi?"

"Evet."

"Bu şifrenin varlığımızın gizemini çözeceğini mi söylüyorsun?"

"Evet. Neden yaşam olduğunu açıklıyor."

Tarihçi mesajı yeniden inceledi. "Nereden biliyorsun?"

"Profesör Siza söyledi."

"O sırrı biliyor muydu?"

"Bir tahmini vardı. Einstein ona mesajda evrenin son hamlesinin bulunduğunu söylemişti."

Thomas başını iki yana salladı, Rocha'nın söylediği şeyi anlamaya çalışıyordu. "Özür dilerim ama anlamadım," dedi. "Tam olarak nereye varmaya çalışıyorsun?"

Fizikçi her yeri kuşatan bir hareket yaptı. "Çevrendeki her şeye bak," dedi. "Bu gezegenin her yanında yaşam var: ovalarda, dağlarda, okyanuslarda, nehirlerde, kayaların altında ve toprağın içinde. Nereye baksak yaşam görüyoruz. Yine de tüm bunların fani olduğunu biliyoruz."

"Doğru. Hepsi ölecek."

"Anlatmaya çalıştığım bu değil," diye açıklık getirdi Luís Rocha. "Her şeyin fani olduğunu söylediğimde her şeyin kaderinde yok olmanın yazılı olduğundan bahsediyorum. Evrendeki yaşam muhtemelen son derece kısıtlı bir süre var olacak."

"Ne demek istiyorsun?"

"Hiçbir şeyin sonsuz olmadığını söylüyorum. Yaşamla dolu bu verimli dönemin evrenin uzun tarihinin küçük bir bölümünü teşkil ettiğini söylüyorum."

"Bölüm mü?"

"Dünya üzerindeki yaşam Güneş'e bağlı, öyle değil mi? Güneş de ebediyen var olmayacak. Eğer bir insan olsaydı çoktan kırklı yaşlarına gelmiş olurdu, yani muhtemelen ömrünün yarısından fazlasını yaşamış olacaktı. Her geçen gün Güneş daha da parlak hale gelecek, bu gezegendeki ısıyı sonunda canlı küreyi yok edene kadar yükseltecek; bu bir milyar yıl içinde gerçekleşecek. Yetmezmiş gibi dört ya da beş milyar yıl içerisinde Güneş'in tüm yakıtı tükenecek. Çaresizce enerji üretmek için çırpınan çekirdeği kuantum etkisi onu dengeye getirene kadar büzülecek. Bu noktada Güneş o kadar büyüyecek ki, bir kızıl deve dönüşecek, yüzey alanı gezegenleri yutana kadar artmaya devam edecek."

"Korkunç bir şey!"

"Öyle," dedi fizikçi. "Ama bu fikre kendimizi alıştırsak iyi olur. Dünya, Güneş tarafından yutulup gidecek. Güneşin kalan tüm enerjisi de tükendiğinde güneş çökecek ve Dünya boyutlarına inecek, kara bir cüce olana kadar da soğumaya devam edecek. Aynı şey gökyüzündeki tüm yıldızlar için de geçerli. Birer birer hepsinin hacmi artacak, ölecekler, bazıları cüce olana kadar büzülecek, bazıları da patlayarak süpernova olacak."

"Ama yeni yıldızlar doğacak, değil mi?"

"Oluştukları elementler eksildiği için her seferinde daha az yıldız doğuyor; kökensel hidrojen ve gazlar dağılmaya başladı. Birkaç milyar yıl sona artık yıldız doğmayacak; sadece galaksi cenazeleri olacak. Yıldızların ölmeye devam etmesiyle galaksiler gittikçe karanlık hale gelecek ve sonunda tamamı sönünce evren kara deliklerle dolu koca bir mezarlık haline gelecek. Madde, enerji formuna dönmeye

devam ettikçe onlar bile kaybolacak. Sona yaklaşıldığında sadece radyasyon kalacak."

"Aman Tanrım!" dedi Thomas hüzünlü bir ifadeyle. "Gelecek parlak görünmüyor."

"Aynen öyle," dedi Luís Rocha. "Bu da antropik ilkeyle çelişiyor, değil mi?"

"Kesinlikle. Eğer evren ölecekse hayatın amacı nedir? Eğer Tanrı yok etmeyi planladıysa neden en başta evreni hayatı ver edecek şekilde tasarladı? Tüm bunların maksadı nedir?"

"Profesör Siza da aynen bu soruları sordu. Eğer yok olacaksa hayatı var etmenin ne anlamı vardı? Eğer sonuç fani olacaksa bu kadar çabaya ne gerek vardı? Son hamle tam olarak neydi?"

"Cevabı olmayan problem bu değil mi?"

"Hayır," dedi fizikçi. "Bir cevabı var."

Thomas kocaman gözlerle ona baktı. "Var mı?" diye sordu şaşkınlıkla.

"Evet. Profesör Siza cevabı buldu."

"Peki, söyle o zaman!" dedi tarihçi. "Beni böyle merakta bırakma!"

"Buna son antropik ilke denir. Bu ilke ortaya çıkmıştır çünkü eğer her şey yok olacaksa en başta her şeyin yaşamı var edecek şekilde tasarlanmış olmasının bir manası yoktur. Teori, evrenin hayatı var edecek şekilde tasarlandığını söyler. Ama herhangi bir yaşamı değil: zeki yaşamı. Ve bir kez ortaya çıktı mı zeki yaşam asla bir daha yok olmayacaktır."

Tarihçi şüpheyle bir kaşını kaldırdı. "Zeki yaşam asla yok olmayacak mı?"

"Doğru."

"İyi de bu nasıl olur? Az önce dünyanın yok olacağını söylemedin mi?"

"Evet. Bu kaçınılmaz."

"Öyleyse yaşam nasıl sürecek?"

"Tabii ki Dünya'yı terk etmek zorunda kalacağız."

Thomas güldü. "Kusura bakma ama şimdi de dandik bilimkurgulara döndük sanki."

"Öyle mi? Oysaki bilim adamları çoktan bu ihtimali incelemeye başladılar bile."

Tarihçinin gülümsemesi silindi. "Öyle mi?"

"Tabii ki. Dünyanın geleceği yok, yok olacak."

"Peki, nereye gideceğiz?"

"Diğer yıldızlara tabii ki."

Kafası karışan Thomas başını iki yana salladı. "İyi de bunu yaparak ne elde edeceğiz?"

"Açık değil mi? Diğer yıldızlara gidersek dünyanın kaçınılmaz akıbetinden kurtulmuş oluruz."

"İyi de bu ne işe yarar ki? Diğer yıldızlar da sonunda yok olmayacak mı? Galaksiler sönmeyecek mi? Evren ölmeyecek mi? Dünyadan giderek sadece kaçınılmaz olanı ertelemiş oluruz. Zeki yaşam türünün yok olması nasıl engellenecek?"

Luís Rocha'nın gözleri geç dönem gotik mihrabın üzerinde dolaştı, ama aklı başka yerlerdeydi, düşünce labirentinin içerisinde kaybolup gitmişti.

"Uzak gelecekte hayatın devamı ve davranış tarzının incelenmesi fizikte yeni bir kolun ortaya çıkmasına neden oldu," dedi, sesinin tonu akademik sunum yapar gibiydi. "Bu alandaki çalışmalar 1979 yılında, Freeman Dyson, *Sonu Olmayan Zaman: Açık Evrende Fizik ve Biyoloji* adlı makalesini yayımladığında başladı. Dyson bu eserde kökensel ama henüz tamamlanmamış bir model sunuyordu, aynı konuyla ilgilenen başka bilim adamları tarafından daha sonra yeniden formüle edildi. Bunlardan biri de 1982 yılında *Science* dergisinde

bir makalesi yayımlanan Steve Frautschi idi. Bunu, tümüyle fizik kuralları ve bilgisayar teorisine dayalı diğer çalışmalar takip etti."

Thomas hayretle bakmaya devam etti. "Bu olağanüstü," dedi. "Fiziğin uzak geçmişi inceleyen bir kolu olduğundan haberim yoktu. Doğruyu söylemek gerekirse az önce ölen yıldız ve galaksilerden bahsettikten sonra bunun nasıl mümkün olduğuna bile aklım ermedi. Bu şartlar altında hayat nasıl var olmaya devam edebilir?"

"Açıklayayım mı?"

"Lütfen. Dinliyorum."

"Sadece ana hatlarını belirteceğim, tamam mı? Detaylar çok fazla ve amacımıza hizmet edeceklerini de zannetmiyorum."

"Tamam."

"İlk safha zaten başladı: yapay zekânın yaratılması. Bilgisayarlar açısından bakıldığında medeniyetimizin hâlâ emekleme çağında olduğu doğru ama her şey çok çabuk gelişiyor ve günün birinde bizim zekâmıza rakip olabilecek bir teknoloji geliştirebiliriz. Dahası mevcut gelişme hızına bakarak yapılan hesaplamalar yüzyıl ya da biraz daha fazla bir zaman içinde bilgisayarların bilgileri işleme ve verileri birleştirme hızının insan seviyesine çıkacağını göstermiştir. O gün geldiğinde bilgisayarlar, Turing testinin de söylediği gibi, bilinç sahibi olacaklar. Bunu duymuş muydun?"

"Babam bahsetmişti, evet."

"Mühendisler bizim sadece kendimize denk ya da daha üstün bilgisayarlar yapmakla kalmayıp evrensel üreticiler olan robotlar da geliştirebileceğimizi söylüyorlar. Onların ne olduğunu biliyor musun?"

"Ee... hayır."

"Evrensel üreticiler, yapılabilecek her şeyi yapabilen cihazlardır. Örneğin, bir araba fabrikasındaki makineler evrensel üretici değildir, çünkü sadece tek şey yapabilirler ama insanlar her şeyi yapabildikleri için evrensel üreticilerdir. Artık bilim adamları böyle bir makinenin de mümkün olduğunu biliyor. Matematikçi von Neumann nasıl

yapılabileceklerini zaten gösterdi ve NASA birkaç on yıl içerisinde onları yapmanın mümkün olduğunu söylüyor. Yeterli mali destek olması kaydıyla tabii ki."

"İyi de bu evrensel üreticiler ne işe yarayacaklar? Bizi çalışmaktan mı kurtaracaklar?"

Luís Rocha kasten kısa bir süre durdu. "Medeniyetimizin devamını garanti altına alacaklar."

Tarihçinin kaşları hayretle çatıldı. "Ah?"

"Unutma, dünya yok olacak. Bir milyar yıl içerisinde artan güneş aktiviteleri canlı küreyi yok edecek. Son antropik ilke evrende zeki yaşam bir kez başladığında bir daha ortadan kalkmayacağını söylüyor. Eğer durum buysa dünya üzerindeki zekânın başka seçeneği yok: doğduğu yeri terk edip yıldızlara gitmek zorunda. Bunu mümkün kılacak araçlar da bilgisayarlar ve evrensel üreticilerdir. Gelecekte bir noktada insanların diğer yıldızlara bilgisayarlı evrensel üreticiler göndermekten başka şansı kalmayacak. Onlara bulabildikleri yakın güneş sistemlerine yerleşme ve yeni evrensel üreticiler imal etme talimatı verilecek, ki ürettikleri de diğer yıldızlara gönderilerek bu şekilde devam edecek. Doğal olarak Proxima Centauri ve Alpha Centauri gibi yakın yıldızlardan başlanıp sonraki aşamada diğer yıldızlara geçilecek, özellikle de Tau Ceti, Epsilon Eridani, Procyon ve Sirius."

"Bu mümkün mü?"

"Bazı bilim adamları mümkün olduğunu söylüyor. Bunun olması için tabii ki binlerce yıl geçmesi gerekecek. İnsanlar için bu uzun bir süre olsa da evren için hiç de öyle değil."

"Bana büyük bir servete mal olacak bir şeymiş gibi geliyor..."

"Hayır, hiç de değil," dedi fizikçi. "Maliyeti nispeten düşük olacak. Tek yapmamız gereken dört ya da beş evrensel üretici imâl etmek. Fazlasına gerek yok. Bir güneş sistemine ulaştığı zaman evrensel üretici, hammadde ve ihtiyaç duyduğu metalleri çıkarabileceği gezegen ve asteroitleri araştırmaya başlayacak. Robot o sisteme yerleşip

orada daha önceden programlandığı şekilde suni yaşamlar ve hatta insanlar oluşturacak. Doğru koşullar altında üreme için onlara genetik kodlarımızı vereceğiz. Robota ayrıca yeni evrensel üreticiler yapma görevi de verilecek ve onlar da diğer yıldızlara gönderilecek. Koloni kurma işlemi zaman geçtikçe hızlanacak çünkü evrensel üretici sayısı gittikçe artacak. İlk medeniyet bir felaket yüzünden ortadan kalksa bile bu medeniyet, evrensel üreticiler ve onların otomatik koloni kurma programları sayesinde, otomatik olarak tüm galaksiye yayılmaya devam edecek."

"Peki, bunun asıl amacı nedir?"

"İlk amacı keşif. Evren hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyoruz, tıpkı Ay ve Güneş sistemindeki diğer gezegenlere yaptığımız seyahatlerde olduğu gibi. Dünya'da yaşamak gittikçe zor hale geldikçe öncelik yaşamın devam edebileceği bir yer bulmak haline gelecek."

"Galaktik Nuh'un Gemisi gibi bir şey bu."

"Onun gibi bir şey, evet."

Thomas oturduğu yerde kımıldandı. "Bunlar sana da biraz... uçuk gelmiyor mu?"

"İtiraf etmem gerekir ki öyle. Ama bu safhada böyle düşünmemiz çok doğal. Güneş aktivitesi artıp dünya üzerindeki canlı küre çözülmesi kritik bir noktaya gelince bu sorunu ciddiye alacağımızdan hiç şüphem yok. Bugün bilimkurgu gibi gelen yarın gerçek olacak."

Tarihçi bunu düşündü. "Haklı olabilirsin."

"Evrensel üreticiler katlanarak arttıkça tüm galakside koloniler kurulmuş olacak. Çevredeki küçük bir gezegenden zekâ tüm Samanyolu'na yayılmış olacak."

"Böylece yaşam, Dünya'nın kaçınılmaz sonundan kurtulmuş olacak."

"Ben bunu söylemedim," diye düzeltti Rocha. "Ben zekânın tüm galaksiye yayılacağını söyledim."

"Aynı şey değil mi?"

"Olması gerekmiyor. Tabiat, zekâyı ancak karbon atomu ve yaşam dediğimiz kompleks organizasyonun da dâhil olduğu sıradışı durumlarda var edebiliyor. Fakat karbon, katı haldeyken çoğunlukla sadece dar bir termal bantta bulunur. İnsanlar olarak silikon gibi diğer atomları kullanarak bazı yaşam formları yaratıyoruz. Evrensel üreticilerin galaksiye yayacağı şey bilgisayar çiplerinin içindeki yapay zekâ olacaktır. Karbon temelli yaşamların binlerce yıl sürecek yıldızlar arası yolculuklardan sağ çıkacağının bir garantisi yok. Olabilir de ama olma ihtimali pek yüksek değil. Yine de yapay zekânın bunu başarabileceğini biliyoruz."

"Yani yaşamın yok olmaya mahkûm olduğunu söylüyorsun..."

"Bu tümüyle yaşamla ne kastettiğine bağlı. Karbon temelli yaşamların yok olmaya mahkûm olduklarına hiç şüphe yok. Galaktik Nuh'un Gemisi'ni inşa edebilsek ve yaşamı mesela Proxima Centauri gibi bir yıldıza taşıyabilsek bile günün birinde tüm yıldızlar yok olacak. Yıldızlar olmadan da karbon temelli yaşamların varlığını sürdürmesi mümkün değildir."

"Bu durum yapay zekâ için de geçerli, değil mi?"

"Olması gerekmiyor. Yapay zekânın yıldızlara ihtiyacı yoktur. Enerjiye ihtiyaçları vardır ama bu enerji yıldızlardan gelmek zorunda değildir. Bir atomun çekirdeğindeki baskın kuvveti kullanabilir mesela. Zekâ nanoteknolojiyi kullanarak en küçük mekânlara bile sığabilir ve bu durumda da var olabilmek için fazla enerjiye ihtiyaç duymaz. Bu bağlamda yaşam karmaşık bir bilgi işlem olgusu olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir. Tek farkı donanımı artık biyolojik bir vücut olmayacaktır; bir çip olacaktır. Ama zaten yakından bakarsak hayatı mümkün kılanın da donanım değil de yazılım olduğunu görüyoruz. Karbondan yapılmış organik bir vücudun içinde değil de mesela metal bir vücudun içinde de var olmaya devam edebilirim. İnsanlar zaten suni bacak ve kollarla yaşayabiliyorlar, değil mi? Neden tümüyle

suni bir bedenle yaşamak da mümkün olmasın? Hafıza ve bilişsel işlemler bir bilgisayara aktarılır, görmek için kameralar kullanırım ama yine de kendimi kendim gibi hissederim. Bu bağlamda benim bilincim de bir tür bilgisayar programıdır ve eğer bu programı içine koyacak doğru donanımı bulabilirsem varlığını sürdürmeye devam etmesinin önünde hiçbir engel yoktur."

Tarihçi pek ikna olmuşa benzemiyordu. "Bunun mümkün olduğuna gerçekten inanıyor musun?"

"Evet. Fizikçi, matematikçi ve mühendislerin bu konuda zaten çalışmaya başladıklarını aklından çıkarma. Üstelik kulağa ne kadar imkânsız gelse de uygulamaya konmasının son derece muhtemel olduğu görüşüne vardılar. Eğer muhtemelse o zaman yapılacağını da varsayabiliriz. Son antropik ilke, zekânın evrende var olmaya devam edeceğini söyler."

"Bu inanılmaz!" dedi Thomas. "Peki, en sonunda, madde yok olup enerjiye dönüştüğünde ne olacak?"

Fizikçi tarihçiye baktı. "İki şeyden biri olacak: evren ya Büyük Donma ya da Büyük Çöküş'le ile sona erecek. Şu anda evrenin kritik noktaya çok yakın genişlediği görülüyor o nedenle sonunun nasıl olacağını kestirebilmek çok güç. Diğer taraftan evrenin giderek daha hızlı genişlediği ispat edilmiş olsa da Profesör Siza doğada gördüğümüz ilkelerin bir Büyük Çöküş'e işaret ettiğini düşünüyordu."

"Öyle mi? Neden?"

"İki nedenden ötürü. İlki, evrenin hızlanarak artışının bir sonu olmak zorundadır."

"Bunu nereden biliyorsun?"

"Basit: Galaksiler ışık hızının yüzde doksan beşi bir hızla birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Eğer bu hızlanma durmadan devam ederse sonunda bir noktada genişleme hızı ışık hızını geçecek. Ama bu imkânsız olduğundan evrenin genişlemesi yavaşlamak zorunda. Başka seçenek yok."

"Hımm," dedi Thomas. "Ama bu genişleme eğiliminin büzülme eğilimine döneceği manasına gelmez."

"Doğru," diye onayladı fizikçi. "Ama bu hızlanmanın sonu olan bir safha olduğu anlamına gelir. O nokta ile büzülme arasında ise sadece bir basamak var ve bu ihtimal de sadece basit bir gözleme dayanıyor." Boğazını temizledi. "Bir sistemi incelediğimizde her şeyin bir başlangıcı ve sonu olduğunun farkına vardık. Daha da önemlisi doğan her şey ölür. Bitkiler, hayvanlar, ekosistemler, gezegenler, yıldızlar, galaksiler... Hepsi doğar ve hepsi ölür. Peki, zaman ve mekânın da doğduğunu biliyoruz değil mi? Büyük Patlama'dan doğdular. Eğer durum buysa, doğan her şey ölecektir ilkesine dayanarak zaman ve mekânın da öleceğini söyleyebiliriz. Oysaki Büyük Donma zaman ve mekânın sonsuza kadar var olmasını sağlayarak bu evrensel ilkeyi çiğnemektedir. Sonuç olarak, doğan her şeyin öleceği bağlamında ele aldığımızda, Büyük Çöküş, evrenin en muhtemel akıbetidir."

"Anlıyorum," diye mırıldandı Thomas. "Yani günün birinde madde de azalmaya başlayacak, değil mi?"

"Hayır. Profesör Siza'ya göre azalmayacak."

"Peki, ne olacak?"

"Daha önce de belirttiğim gibi, bilim adamları evrenin küre şeklinde olabileceğine inanıyorlar; sonlu ama sınırsız. Sürekli olarak aynı yöne doğru gidersek başladığımız yere varmamız mümkündür."

"Bir tür kozmik Ferdinand Magellan."

"Aynen. Ama izafiyet teorileri zaman ve mekânın aynı şeyin farklı tezahürleri olduğunu gösterdiği için Profesör Siza zamanın da küre şeklinde olduğuna inanıyordu."

"Anlamadım."

"Şöyle düşün," dedi Luís Rocha, ellerini küre şeklinde tuttu. "Zamanın, Dünya gezegeni olduğunu ve Büyük Patlama'nın Kuzey Kutbu'nda gerçekleştiğini düşün. Gözünde canlandırabildin mi?"

"Evet."

"Kuzey Kutbu'nda Büyük Patlama gerçekleştiğinde birkaç gemi bulunduğunu düşün. Bunlardan birinin adı *Samanyolu* olsun, diğerleri de *Andromeda* ve *Messier 87*. Aniden tüm bu gemiler farklı yönlerden güneye doğru gitmeye başlasınlar. Ne olur?"

"Birbirlerinden uzaklaşmaya başlarlar."

"Kesinlikle. Dünya küre şeklinde olduğundan ve gemiler Kuzey Kutbu'ndan uzaklaştıklarından dolayı aralarındaki mesafe gittikçe artar. Sonunda birbirlerini göremeyecek kadar uzaklaşmış olurlar, değil mi?"

"Evet."

"Bu ekvatora, zirveye varıncaya kadar devam eder. Ama ekvatordan sonra, dünyanın küre şeklinde olmasından dolayı, mekân küçülmeye başlar ve gemiler yeniden birbirlerine yaklaşmaya başlarlar. Güney Kutbu'na yaklaşırken de tekrar birbirlerini görmeye başlarlar."

"Doğru."

"Güney Kutbu'nda birbirleriyle çarpışırlar."

Thomas güldü. "Eğer dikkat etmezlerse!"

"Profesör Siza evrenin de böyle olduğuna inanıyordu. Zaman-mekân küre şeklindedir. Şu anda Büyük Patlama ve zaman ile mekânın muhtemel küre şeklinde genişlemesi nedeniyle madde birbirinden uzaklaşıyor. Galaksiler sürekli olarak birbirlerinden uzaklaşıyor ve bu birbirlerini göremeyecekleri bir noktaya kadar devam edecek. Aynı zamanda da durağan madde oldukları için ağır ağır ölüyorlar. Soğuk her yanı kaplayacak. Ama genişlemenin zirvesi aşıldıktan sonra zaman ve mekân yeniden büzülmeye başlayacak. Bu da, gazların büzüldükçe ısınmaları gibi, ısının yükselmesine neden olacak. Zaman-mekânın büzülmesi evrenin Güney Kutbu'ndaki büyük çarpışmasıyla sonlanacak, Büyük Patlama'nın tam tersi: Büyük Çöküş."

"Peki, hayatın bunu atlatabilmesi mümkün mü?"

"Karbon atomuna dayalı biyolojik hayatın mı?" Rocha başını iki yana salladı. "Hayır. O yaşam söylediğim gibi çok daha önceden

ortadan kalkmış olacak. Ama son antropik ilke, zekânın evrenin tarihi boyunca varlığını koruyacağını söyler."

"Ama nasıl?"

"Tüm evrene yayılıp sürecin tamamının kontrolünü eline geçirerek."

Thomas güldü. "Dalga geçiyorsun herhalde."

"Gayet ciddiyim. Pek çok fizikçi bunun mümkün olduğuna inanıyor ve bazıları nasıl olacağını bile ortaya koydu."

"Dünya kadar küçük bir yerdeki zekânın evren gibi büyük bir şeyin kontrolünü ele geçirebileceğine inanıyor musun?"

"Göründüğü kadar mantıksız değil," dedi Luís Rocha. "Kaos teorisinin söylediğini unutma. Bir kelebek gezegenin iklimini etkileyebiliyorsa neden zekâ tüm evreni etkileyemesin?"

"İki farklı şeyden bahsediyoruz."

"Emin misin?" diye sordu fizikçi.

"Yani... evet, sanırım. Evren, Dünya'dan çok daha büyüktür."

"Ama aynı ilke geçerli. Dört milyar yıl önce Dünya'da hayat başladığında bu önemsiz küçük moleküllerin günün birinde tüm gezegeni ele geçirecek kadar evrilebileceğini kim hayal edebilirdi? Böyle bir düşünceye o zaman gülebilirlerdi ama insanların Dünya üzerinde geldiği seviyeyi biliyoruz. Eğer dört milyar yıl önce bir molekül olarak başlayan hayat Dünya'yı, onun evrimini etkileyebilecek ölçüde ele geçirebiliyorsa zekânın kırk milyar yıl içerisinde evreni ele geçirip onun evrimini şekillendirmesine ne engel olabilir?"

"Hımm... anladım."

"Pek çok bilimsel araştırma bu kontrolün uygulanacağı mekanizmaları açıklamıştır. Belki de içlerinde en önemlisi Barrow ve Tipler'dir ama burada matematik ve fiziği incelemenin bir anlamı yok. Sonuç şu ki, Profesör Siza son antropik ilkenin doğruluğuna ikna olmuştu: Bir kez ortaya çıktı mı zekâ asla yok olmayacak. Eğer

zekâ var olabilmek için madde ve evrenin kuvvetlerini kontrol etmek zorunda kalacaksa bunu yapacaktır."

"Peki, evrenin amacı bu mu? Zekânın ortaya çıkmasını sağlamak mı?"

"Bilmiyorum. Ama hayatın ana amaç olmadığını ve sadece zekânın ortaya çıkması için gerekli bir adım olduğunu biliyorum."

"Anlıyorum," Thomas iç çekti, böyle bir düşüncenin ağırlığı altında ezilmişti. "Bu... hayret verici."

"Öyle."

Düşüncelere dalmış olan tarihçi arkasına yaslandı, aklı başından gitmişti. Ama bir şüphe, tek bir bariz şüphe, zihninde şekil almaya başlayarak onu soyut âlemlerden çekip çıkardı. Gözlerinde merak dolu bir ifadeyle Luís Rocha'ya döndü.

"Bir kez ortaya çıktı mı zekânın bir daha asla yok olmayacağını söyledin, değil mi?"

"Son antropik ilke böyle söylüyor."

"Peki, zekâ Büyük Çöküş'ten nasıl kurtulacak? Evrenin sonunu nasıl atlatacak?"

Luís Rocha gülümsedi. "Profesör Noronha, bu sorunun cevabı Einstein'ın son şifreli mesajında."

"El yazmasındaki mi?"

"Evet. O, evrenin son hamlesinin formülü."

Kırk bir

Tahran'dan getirdiği kâğıt parçası artık iyice yıpranmıştı, kenarları kıvrılmıştı ve Thomas'ın cebine konup alınmaktan kırış kırış olmuştu. Ama kâğıdın durumunun bir önemi yoktu; Tahran'daki Bilim Bakanlığı'ndaki sayısız kâğıttan bir farkı bulunmuyordu. Asıl değerli olan onun üzerinde yazılanlardı; Einstein'ın 1955 yılında Princeton'da şifrelediği mesajın tek kopyasıydı bu. Einstein o tarihte yazıp da yardımcılarına saklamalarını söylediği belge şu an İran'daydı.

Coimbra'nın Fizik Bölümü'ndeki bir ofiste oturmakta olan Thomas masanın üzerine eğildi, eli alnındaydı, gözlerini yazıya dikmişti, aklı şifreyi çözmenin bir yolunu arıyordu. Ofis kapısı açıldı.

"Akşam yemeği," dedi Luís Rocha elinde iki sandviç ve meyve sularıyla geldiğinde. "Boş mideyle çalışılmaz."

Fizikçi masaya oturdu ve sandviçlerden birini tarihçiye verdi. "Bu ne?" diye sordu Thomas, plastik paketinin arasından bakarak. "Otomattan ton balıklı sandviç."

Tarihçi bir diş aldı ve memnun bir ifadeyle başını salladı. "Hımm," diye mırıldandı, gözlerini devirip çiğnedi. "Acıkmışım."

"Ona ne şüphe!" Rocha güldü ve kendi sandviçinin paketini açtı. "Saat on bir oldu. Midem gurulduyordu."

"On bir mi?"

"Geç olmuş, değil mi?"

Midesi ani bir panikle yanan Thomas emin olmak için saatine baktı. "Tanrım! Sadece dokuz saatim kalmış."

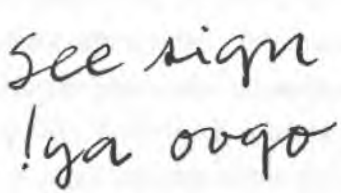
"Neye dokuz saat?"

"Şifreyi çözmeye." Tarihçi sandviçini masanın üzerine bıraktı ve dikkatini yeniden kırışık kâğıt parçasına çevirdi. "Çalışmam gerek."

"Sakin ol. Önce yemeğini ye."

"Olmaz. Zaten çok zaman harcadık."

Tarihçi tekrar dikkatini şifreli mesaja verdi, hâlâ sandviçten kopardığı parçayı çiğniyordu. Fizikçi de yemeye başladı ve yazanları görebilmek için sandalyesini daha yakına çekti.

"Bu sondaki şifreli mesaj, değil mi?"

"Evet."

"Böyle bir şey nasıl çözülür ki?"

"Bilmiyorum. El yazmasını okumam gerek. Sen okudun mu?"

"Evet. Profesör Siza bana göstermişti."

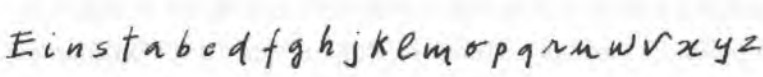
"Peki, nasıl çözüleceğine dair bir ipucu verdi mi?"

"Hayır. Sadece Einstein adıyla kod arasında bir bağlantı olduğunu söyledi."

Thomas iç çekti. "Tenzing de böyle söylemişti." Kafasını kaşıdı. "Einstein ismi... şifre alfabesinin anahtar sözcüğü olabilir. Kendi adıyla

bir Sezar şifresi kullanmış olabilir." Bir kalem ve boş bir kâğıt parçası aldı. "Deneyelim."

Tarihçi, Einstein'ın adını kullanarak şifre alfabesini yazdı.

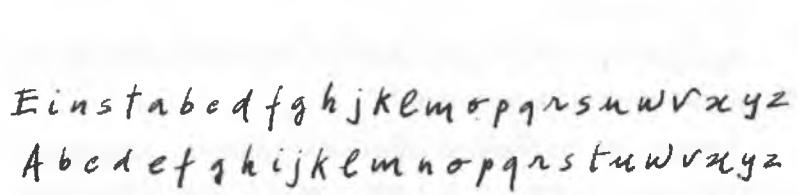
"Anlayamadım," dedi Luís Rocha satıra bakarak.

"Bu Einstein'ın isminin başa konulduğu bir Sezar şifresi," dedi Thomas. "Anafikir anahtar kelimeyi en başa yazmaktır –bu durumda Einstein'ın adını– ardından da alfabenin diğer harfleri normal sıralara göre eklenir, sadece önceden kullanılmış olan harfler konmaz: 'einst'. Anladın mı?"

"Ah, tamam. Peki, şimdi ne olacak?"

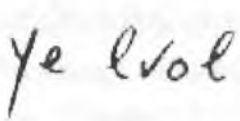
"Şimdi de normal alfabeyi şifreli alfabenin altına yazıp kelimelerin bir mesaj oluşturup oluşturmadığını göreceğiz."

Şifre alfabesinin altına normal alfabeyi yazdı.

"Şimdi bakalım ikinci satırdaki 'ya ovqo' neye karşılık geliyor." Tarihçinin gözleri iki alfabe arasında gidip geldi. "*y* yine *y*, *a* olur *e*, *o* olur *l*, *v* yine *v*, *q* da olur *o*."

Tarihçi sonucu yazdı:

İki adam yazıya baktılar.

"Bu da ne demek?" dedi Rocha.

"Bir Sezar şifresi değil demek," diyerek Thomas iç çekti. "Bana bu sırrın çifte şifreyle korunduğu söylenmişti ama elimizde bilgi olmadan hiçbir şey yapamayız. Başka bir yolunu bulmalıyız." Düşünürken çenesini kaşıdı. "Hangi tür bir şifrede Einstein'ın ismi bulunur ki?"

Tarihçi farklı seçenekleri değerlendirdi ama gece yarısı geldiğinde çıkmaz sokağa girdiğini biliyordu. Bu isimle uyumlu bir şifre alfabesinin nasıl yapılabileceğini bir türlü bulamıyordu. Bezgin ve yorgundu, sandalyesinde arkasına yaslandı ve gözlerini kapattı.

"Bilmiyorum," diye mırıldandı umutsuzca. "Ne kadar uğraşsam da fayda yok."

"Yani vazgeçeceksin, öyle mi?"

Thomas bir süre fizikçiye baktı, sonra birden canlanan bir kukla gibi dimdik oturdu ve sayfayı kaptı. "Asla," dedi. "Denemek zorundayım."

"Ne yapacaksın?"

Bu güzel bir soruydu. Eğer Einstein'in ismini kullanan seçenekler bir işe yaramıyorsa ne işe yarardı?

"İstersen bir dakikalığına ikinci satırı unutalım, tamam mı?" Thomas yüzünü buruşturup ilk satırı işaret etti. "Şunu gördün mü?" diye fizikçiye işaret etti. "El yazmasını okuduğunda herhangi bir işaret gözüne çarptı mı?"

Rocha gözlerini kıstı ve hatırlamaya çalıştı. "Dikkatimi çeken bir şey olmadı."

"Peki, bu kriptogramda işaret neye karşılık geliyor?"

İkisi de bu iki kelimeye baktılar.

"Bu cümlenin kendisi bir işaret olabilir mi?" diye sordu Luís Rocha.

Thomas bir kaşını kaldırdı. "Kendisi mi?"

"Unut gitsin. Aptalca bir fikirdi."

"Hayır, dur bir bakalım." Thomas derin bir nefes aldı. "Bu cümle nasıl bir işaret olabilir? Yani... eğer bir anagramsa."

"Tamam."

"Tabii, neden olmasın? Harflerini yeniden düzenleyince bakalım neler olacak." Tarihçi boş bir sayfa çevirdi. "Sesli ve sessizleri bir araya koyalım. *S*, *g*, *n* ve *e* ile *i* oluyor. *N* ile başlayalım."

İşarete bak kelimesinde bulunan farklı harflerle kombinasyonlar denedi. "İşarete bak."

Negises
Nigeses
Negesis
Nesiges

"Bir anlamı yok," dedi kriptolog." Bir de *g* ile deneyelim."

Gisenes
Gesines
Genises
Genesis

Durdu. Listeye baktı, ağzı kelimelerin anlamını düşünürken bir balığınki gibi açılıp kapanıyordu. Tepki veremiyor, gözlerini hiç beklemediği bir anda ortaya çıkan kelimeden alamıyordu; ardından şaşkın bir halde anagramın içinde gizli olan kelimeyi söyledi.

"*Genesis* (Yaratılış)."

Sonraki bir saati heyecandan coşmuş bir halde geçirdiler, São Miguel Chapel'in kapısına dayanıp yarı uykulu bir rahibin elinden bir İncil kapmışlardı. Thomas, Pentateuch'un başını tekrar tekrar okudu, metnin içinde açıl susam açıl tarzı bir şeyin ortaya çıkmasını bekliyordu.

"Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı," diye okudu yüksek sesle üçüncü kez. "Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı 'Işık olsun' diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa 'gündüz' karanlığa 'gece' adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu. Tanrı 'Bir kubbe olsun ortasında...'"

"Profesör Noronha," dedi Luís Rocha, heyecanı yerini yorgunluğa bırakmaya başlamıştı. "Hepsini baştan okumayacaksın, değil mi?"

Thomas tereddüt etti. "Okumam gerek. Okumadan işareti nasıl bulacağım?"

"İyi de orada olduğu kesin mi?"

Tarihçi şifrenin yazılı olduğu kırışık kâğıt parçasına baktı. "Einstein'ın şifreli mesajını anlamadın mı? İşarete bak kelimesinden 'Yaratılış' çıktı. Bunun şu ana kadar bildiğimiz tek karşılığı var. Bu şifre ve şifreli mesajın birbirlerini tamamladığı holografik bir mesaj. Açık değil mi? İşarete bak kelimesinden Yaratılış'ı elde ettik. Einstein bize işareti Yaratılış'ın içinde arayın diyor."

"İyi de işaret ne?"

Thomas önündeki masada açık duran İncil'e baktı. "Bilmiyorum. Çözmem gereken de o zaten."

"Peki, bunu Yaratılış'ı üç yüz kez okuyarak mı yapacaksın?"

"Gerekirse," dedi Thomas. "Einstein'ı mesajının neye karşılık geldiğini bulana kadar okumaya devam edeceğim. Başka bir tavsiyen var mı?"

Luís Rocha şifreli mesajın ikinci satırını işaret etti.

"Neden bunu çözmeye çalışmıyorsun? Hımm... !ya ovqo."

"Çünkü onu deşifre etmem mümkün değil."

"Ama ilk satırı deşifre etmeyi başardın."

"O kolaydı; çünkü anagramdı."

"Öyle mi? İlkini halletmeyi başardığına göre ikincisini de halledebileceğini biliyorum."

"Beni dinlemiyorsun. İkinci satır ilkiyle kıyaslanamayacak kadar daha..." telefonu çaldı.

Thomas tereddüt etti, acaba açmadan kapasam mı, diye düşündü. Sabah saat sekiz olmadan bu sırrı çözmek için tüm dikkatini toplaması gerekiyordu. Eğer başaramazsa Ariana'yı İran'a göndereceklerdi ve bunun olmasına izin veremezdi. Son şifreyi çözmesi gerekiyordu ve bunun için de dikkatini toplamak zorundaydı. Belki de telefonu kapasa iyi olacaktı.

Telefon çalmaya devam etti.

"Alo?"

Greg'in Arianayla ilgili bir haber verebileceğini düşünerek telefonu açtı. Ama her ne olursa olsun dikkatini dağıtmasına izin veremezdi.

"Profesör Noronha?"

Greg değildi.

"Evet. Kim arıyor?"

"Üniversite Hastanesi'nden Dr. Gouveia. Hatırladınız mı?"

Babasının doktoruydu.

"Elbette. Sizinle bugün karşılaşmıştık. Nasılsınız?"

"Profesör Noronha, derhâl gelmeniz gerekiyor."

"Hastaneye mi?"

"Evet."

"Neden? Babam iyi mi?"

"Hayır, Profesör Noronha, iyi değil."

"Doktor, neler oluyor?"

"Lütfen gelin."

"Ne oldu?"

Hattın diğer ucunda bir sessizlik oldu.

"Babanız bu geceyi atlatamayacak."

Kırk iki

Hastaneye varmalarının ardından nöbetçi hemşire Thomas'ı babasının odasına getirdi. Gece yarısı saat bir olmuştu ve aceleyle yürüdükleri koğuşlar karanlığa gömülüydü, nadiren bir köşede denk geldikleri lambaların yaydığı sarı ışıklar duvarlarda hayaleti andıran gölgelere neden oluyorlardı. Kuru öksürükler nefes darlığı çeken hastaların gözünü uyku tutmadığının işaretiydi.

Dr. Gouveia onu koridorda karşıladı ve kendisini asık bir yüzle selamladı. "Durumu ciddi," dedi, Thomas'a başıyla içeri girmesini işaret etti. "Bilinci yerinde ama fazla sürmez."

"Ya annem?"

"Yolda."

Thomas odaya girdi ve küçük lambanın soluk ışığında beyaz çarşafın altındaki babasının şeklini gördü. Yaşlı profesör büyük bir yastığa yaslanmıştı ve nefes almakta da güçlük çekiyordu. Oğlunu fark edince gözünde cılız bir ışıltı belirdi.

Tarihçi, babasını alnından öptü ve bir sandalye çekip, masaya bitişik olan yatağın yanına oturdu, tek kelime etmedi. Babasının soğuk elini tutup hafifçe sıktı, sanki bu yolla ona enerji verip onu

az da olsa canlandıracaktı. Manuel Noronha belli belirsiz güldü ama bu bile oğlunu konuşmaya teşvik etmek için yeterli olmuştu.

"Nasılsın, Baba?"

Matematikçi cevap verecek gücü bulmadan önce iki derin nefes aldı. "Fazla zamanım kalmadı," dedi. "Buraya kadarmış."

Thomas ağlamamak için gayret göstererek yatağın üzerine eğildi ve babasına sarıldı. Çok kırılgan hissetmişti, sanki en hafif kış rüzgârında ağaçtan düşen yaprak gibiydi. "Ah, Baba..."

Yaşlı adam şefkatle hafifçe oğlunun sırtına vurdu. "Dert etme, Thomas. Hayat böyle."

Thomas başını kaldırıp babasına baktı. "Kötü görünmüyorsun."

"Kendini kandırma, evlat. Son yolculuğun son durağındayım."

"Korkuyor musun?"

Manuel yavaşça başını iki yana salladı. "Hayır. Korkmuyorum," dedi. "Çok garip. Korkuya alıştım, biliyor musun? Acıdan ve bir sonraki nefesi alamamaktan. Bilinmeyene adım atmaktan, yoklukla yüzleşmekten, bu karanlık yola tek başına çıkmaktan." Derin bir nefes aldı. "Artık korkmuyorum. Bunu kabul ettim."

Thomas elini daha güçlü şekilde sıktı. "Düzeleceksin. Görürsün."

Yaşlı profesör hafifçe gülümsedi. "Çok zor Thomas. Üstelik mücadele etmeye de değmez." Sanki bir maratonu henüz bitirmiş, konuşacak kadar bile enerjisi kalmamış ama yine de duramayan birisi gibi konuşuyordu, sanki duygularını paylaşmak için bu ânı değerlendirmek zorunda gibiydi. "Biliyor musun, dünyayla bağımı kestim. Fakülte ve siyasi entrikalar umurumda değil. Artık hiçbiri beni ilgilendirmiyor." Yavaşça elini kaldırıp pencereyi işaret etti. "Sadece güvercinleri ve rüzgârda sallanan dalların hışırtılarını dinlemek beni mutlu etmeye yetiyor. Bunlar benim için insanların gürültülerinden çok daha önemli."

"Anlıyorum."

Manuel Noronha oğlunun kolundan tuttu. "Daha iyi bir baba olamadığım için özür dilerim."

"Böyle söyleme, Baba. Sen harika bir babaydın."

"Hayır değildim ve sen de bunu biliyorsun," dedi nefes nefese. "Ben varlığıyla yokluğu belirsiz bir babaydım. Size karşı hiç sabır göstermedim. Araştırmam, denklemlerin ve teoremlerim benim dünyam olmuştu."

"Üzülme baba, ben seninle hep iftihar ettim. Bunu biliyorsun, değil mi? Evrenin sırlarını arayan bir babayı ne aradığını bilmeyen bir babaya tercih ederim."

Yaşlı matematikçi gülümsedi, sahip olmadığını zannettiği enerjiyi bulmuştu. "Doğru. Çoğu kişi ne aradığını bilmez." Tavana baktı. "Çoğu insan ömrünü yarı uykuda geçirir. Sahip olmak, para kazanmak, tüketmek isterler. Sahip oldukları gözlerini öyle kamaştırır ki, neyin önemli olduğunu unuturlar. Yeni bir araba, daha büyük bir ev, yeni elbiseler isterler." Nefesini toparlamaya çalıştı ve oğluna baktı. "Bunu neden yaparlar biliyor musun?"

"Neden?"

"Çünkü sevgi isterler ama onu asla bulamazlar. Bu yüzden eşyalara yönelirler. Arabalar, evler, elbiseler, mücevherler... Hepsi sadece sevginin yerini tutmak içindir." Manuel Noronha başını iki yana salladı. "Ama işe yaramaz. Para, güç, eşyalar... Hiçbir şey sevginin yerini tutamaz. Bu yüzden de edindikleri tatmin duygusu geçici olur; bir şeyi satın alırlar ve hemen bir sonrakini satın almayı düşünmeye başlarlar. Sürekli olarak olmayan bir şeyi ararlar." Nefesi kesilince durdu. "Bu şeylerden hiçbiri kalıcı mutluluk getirmez çünkü hiçbirinin aslında bir önemi yoktur. Herkes kayıp olan şeyi arıyor. Satın almak sadece onlara kendilerini boş hissettiriyor; bu gerçekte istedikleri şey değil. Hayat sevgi üzerine kuruludur, eşyalar üzerine değil."

"Ama sen öyle biri değildin, Baba."

"Farklı bir yol seçtiğim doğru. Hiçbir zaman eşya sahibi olmak istemedim. Ama tüm hayatımı bilgiyi aramakla geçirdim."

"Gördün mü? Bu çok daha iyi, değil mi?"

"Evet, ama bunun karşılığında sizi ihmal ettim. Bu çok yanlıştı."

Tekrar derin nefes aldı. "Biliyor musun sonunda en önemli şeyin kendini insanlara adamak olduğuna karar verdim; ailene ve topluma. Ancak bu bizi tatmin edebilir. Ancak bunun bir manası vardır."

"Bu tatmini çalışmaların sana vermedi mi?"

"Ah, verdi."

"Gördün mü? Demek ki değmiş."

"Ama ailemi ihmal ettim."

"Sorun değil, Baba. Şikâyetim yok. Annemin de şikâyeti yok. Biz iyiyiz ve seninle gurur duyuyoruz."

Tekrar kucaklaştılar ve oda bir süreliğine sessizliğe gömüldü.

"İnsanların bana bu kadar önemli gelen bir şeyi nasıl görmezden geldiklerini, neden kendilerini boş şeylerle oyaladıklarını bir türlü aklım almıyor. Önemsiz meseleler yüzünden kızıp, üzülüp endişeleniyorlar. Kendimi matematiğe adamamın nedenlerinden biri de bu. Hiçbir şeyin içinde bulunduğumuz dünyanın özünü kavramak kadar önemli olmadığını düşünmüştüm."

"Aradığın şey bu muydu?"

"Evet. Nesnelerin özü. Bütün bu zaman zarfında aslında Tanrı'yı aradığımı fark etmek beni biraz şaşırttı." Gülümsedi. "Tanrıyı aramak için matematiği kullanıyordum."

"Peki, onu bulabildin mi?"

Manuel Noronha'nın bakışları canlılığını kaybetmeye başladı. "Bilmiyorum," dedi sonunda. "Gerçekten bilmiyorum." İç çekti. "Tuhaf bir şey buldum. Tanrı mı, değil mi bilmiyorum ama... fevkalade bir şey."

"Ne?"

"Evrenin tasarımında zekânın olduğunu buldum. Bu inkâr edilemez bir gerçek: Evren zekice tasarlanmış. Kimi zaman bizler matematikte garipliklere denk geliriz, başta önemsiz gibi gelen dikkate değer bir şey. Ancak daha sonradan rakamsal garipliğin doğanın nesneleri yapılandırmasında ne denli büyük bir rolü olduğunu keşfettik."

"Öyle mi?"

"Tabiatın en garip tarafı her şeyin birbirine bağlı olmasıdır. Tümüyle birbirinden ayrı ve aralarında hiçbir bağlantı olmayan şeylerin bile... onlar bile birbirlerine bağlıdır. Düşünürsek beynimizde bulunan elektronlardaki en ufak bir değişiklik tarihin seyrini değiştirebiliyor." Yüzünde düşünceli bir ifade belirdi. "Kimi zaman bizim de Tanrı olup olmadığımızı düşünüyorum."

"Ne demek istiyorsun?"

"Tanrı her şeydir, Thomas. Doğadaki bir şeye baktığında Tanrı'nın bir yansımasını görürsün. Bizler de doğanın bir parçası olduğumuza göre biz de Tanrı'yız. Anlıyor musun?"

"Evet."

"Sanki Tanrı bizim bedenimiz, biz de onun bedenindeki nöronlar gibiyiz." Yaşlı matematikçi ağır ağır, sanki her kelime son sözüymüş gibi, konuştu ama sözcükler birbirlerinin ardından gelmeye devam etti. İçinde bir yerlerde bir kudret çeşmesi bulmuş gibiydi. "Nöronlarımızı düşün. Her nöronun düşünen, bilinçli bir vücudun parçası olduğunu bilmesine imkân yoktur. Her biri benden ayrı olduğuna, bir bağlantımız olmadığına, bir birey olduğuna inanır. Yine de benim bilincim, aslında bütünün parçaları olan, tüm bu bireylerin bir toplamıdır. Kolumdaki bir hücre doğadaki bir taştan daha bilinçli değildir. Ama beyindeki nöronlar düşünebilirler. Bana Tanrı'ymışım gibi bakar ve benim onların toplamından oluştuğumu düşünmezler. Benzer şekilde belki de insanlar da Tanrı'nın nöronlarıdırlar ve bundan habersizdirler. Biz kendimizin birey, diğerlerinden ayrı olduğunu zannederiz ama aslında bütünün parçalarıyız." Gülümsedi.

"Einstein, Tanrı'nın gördüğümüz ve göremediğimiz her şey olduğunu düşünürdü."

"Bunu nereden biliyorsun?"

"Neyi? Tanrı'nın her şey olduğunu mu?"

"Hayır. Einstein ne düşündüğünü nereden biliyorsun?"

"Ah, Augusto söyledi bana."

"Profesör Siza mı?"

"Evet." Yorgunluğu Manuel'in yüzüne yansımaya başladı. "Zavallı adam. Kimbilir başına neler geldi?"

Thomas fizikçinin başına gelenleri söyleyecekti ki son anda vazgeçti; babasının bu şok edici haberi duymasına hiç gerek yoktu.

"İyi anlaşıyordunuz, değil mi?"

"Augusto ve ben mi?"

"Evet."

"Ah, evet. Hiç durmadan konuşurduk. Augusto, Tanrı'nın var olduğuna inanırdı. Bense şüpheciyi oynar, hep şeytanın avukatlığını yapardım."

"O ne derdi?"

"Sürekli hocasından alıntılar yapardı: Einstein şöyle dedi, Einstein böyle dedi. O adama hayrandı." Manuel tekrar gülümsedi. "Einstein'ın ona verdiği her şeyi sakladığını biliyor muydun?"

"Öyle mi?"

"Her şeyi." Yaşlı matematikçi gülümsedi. "Augusto kaybolduğunda asistanı eve gelip bana Augusto'ya ait kapalı bir zarf verdi. Sana söylemiş olmalıyım."

"Evet."

"Zavallı adam çok gergindi. Augusto'ya kaçıranların geri gelebileceğini ve kendini güvende hissetmediğini söyledi."

"Tahmin edebiliyorum."

"Onu kaçıranların işini zorlaştırmak için Augusto'nun eşyalarını pek çok profesör arasında paylaştırdı. Gereksizdi aslında: Bir şey olacağı yoktu ama kimse onu buna ikna edemedi. Adam çok korkmuştu, ben de zarfı saklayacağıma söz verdim."

"Doğru olanı yaptın."

"Güleceksin belki ama merakıma yenildim; zarfı açıp içine baktım. Ne vardı biliyor musun?"

"Hayır."

"Augusto'nun, Princeton'daki günlerinden beri sakladığı eski bir hazine."

"Sahi mi?"

"Evet. Einstein üzerine birkaç şey yazdığı bir kâğıt parçası vardı içinde."

"Bu doğru mu?"

"Doğru. Fakat yazanların hiçbir manası yoktu. Üst üste yazılmış üç alfabe vardı, en üstünde de Einstein'ın ismi İtalyanca yazılmıştı. Düşünsene! Augusto bunu bile saklamış!"

"Einstein'ın İtalyanca ismi mi? Anlayamadım..."

"Yazan şey buydu."

"Nasıl bir şeydi ki? Einsteinini mi?"

Manuel Noronha hafifçe güldü. "Hayır, aptal," dedi. "Alberti."

"Ne?"

"Einstein'in ilk ismi Albert değil mi? Ama orada Alberti diye yazmıştı."

Thomas öne doğru eğildi, birden ateş basmış, kalbi deli gibi çarpmaya başlamıştı. "Alberti mi? Yazanın bu olduğundan emin misin?"

"Evet, neden?"

"Baba," dedi Thomas eğilerek. "Bu zarf nerede?"

"Evdeki masamın üst çekmecesinde. Neden?"

Thomas artan heyecanını gizlemeye çalıştı. Derin bir nefes aldı, eve koşma dürtüsüne gem vurdu ve sandalyesinde arkasına yaslandı.

"Bir önemi yok, Baba. Bir önemi yok."

Manuel Noronha kuşkuyla baktı, oğlunun tepkisi onu şaşırtmıştı. "Neler dönüyor? Sıradışı bir şey mi söyledim?"

"Hayır, hayır. Sorun yok."

Yaşlı matematikçi ısrar edemeyecek kadar yorgundu. Derin bir nefes alıp kapıya baktı. "Annen nerede?"

"Yolda. Birazdan gelir."

"Annene iyi bak, duydun mu beni?"

"Tabii ki baba, endişelenme."

"Eğer günün birinde onu huzurevine koymak zorunda kalırsan iyi bir tane seç."

"Yapma baba..."

"Bırak da konuşayım."

"Tamam."

"Annene iyi bak, evlat." Manuel öksürdü. "Son ânını kadar hak ettiği şekilde yaşamasını sağla."

"Peki."

Manuel Noronha nefesini toparlamaya çalıştı. Bir süre hırıltıdan başka ses çıkmadı.

"Ölüm fikrinin huzur verdiğine de şüphe yok," diye fısıldadı. "Ama hayatla barış yaparak kendimizi ölüme terk etmeliyiz. Diğerlerini affetmeli ve kendimizi affedebilmek için de gerekenleri yapmalıyız. Önce kendini sonra diğerlerini." Durup tekrar nefes aldı. "Ölümden korkuyoruz çünkü doğanın bir parçası olduğumuzu inkâr ediyoruz; biz bir şeyiz, evren de diğeri. Fakat doğadaki her şey ölür. Biz de bir tür evren olduğumuzdan biz de ölürüz." Uzanıp oğlunun elini tuttu, parmakları kenetlendi. "Sana bir sır vereceğim."

"Ne?"

"Evren döngüseldir."

"Hımm?"

"Augusto, bana Hinduların evrendeki her şeyin, hatta evrenin kendisinin bile, döngüsel olduğuna inandıklarını söylemişti. Evren, doğar, yaşar, ölür, hiçliğe girer ve sonsuz bir döngü içerisinde yeniden doğar. Her şey döngüseldir. Buna Brahman'ın gecesi ve gündüzü derler." Gözlerini kocaman açtı. "Bir şey daha bilmek ister misin?

"Ne?"

Babası gülümsedi. "Hindular haklıymış."

Kapının açıldığını duydular ve Thomas annesinin içeri girdiğini gördü. Graça Noronha yüzünde güven saçan bir gülümsemeyle geldi, sanki iyileşmekte olan kocasına yaptığı sıradan bir ziyaretti bu. Ama Thomas bunun bir maske olduğunu biliyordu, bu gülümsemenin arkasında gözyaşları, bu güvenin arkasında çaresizlik vardı.

O zaman, o anın anne babasıyla konuşabileceği, onların sevgilerini hissedebileceği son an olduğunu anladı, yolları ayrılmadan önce elveda demek için çok az zamanları kalmıştı. Hiçbir ayrılık ebedi olanı kadar ıstırap verici olamazdı. Boğazının düğümlenmesine engel olamayan Thomas babasına sıkıca sarılıp onu sevgiyle öptü, bunun bir elveda olduğunun bilinciyle gözyaşlarını salıverdi.

Sonsuza kadar.

Kırk üç

Uzaklardan gelen gök gürültüleri yağmurun yaklaştığını haber veriyordu. Thomas kafasını kaldırıp üstü parlak, altı koyu bulutlara baktı, öyle yoğunlardı ki yerden fazla yüksek olmayan yekpare bir tavanı andırıyorlar ve tüm bölgenin kasvetli ve gri bir gölgeyle kaplanmasına neden oluyorlardı.

Gökyüzü gözyaşlarına boğulmak üzereydi.

Pater noster, qui es in caelis,
Sanctificetur nomen tuum
Adveniat regnum tuum,
Fiat voluntas tua
Sicut in caelo et in terra.[39]

Uzun selviler rüzgârda sallandı. Thomas annesine sarılırken rahip vaazını bitirdi, istavroz çıkardı ve Latince İsa Duası'nı okumaya baş-

39 Ey göklerde olan babamız / İsmin mukaddes olsun / Melekûtun / Gökte olduğu gibi yerde de senin iraden olsun. (yay. n.)

ladı. Graça Noronha hafif hafif ağlıyordu, işlemeli mendili burnuna tutmuştu; ona sarılmış olan Thomas kendisine endişelenmemesini, korkmamasını, onu koruyacağını söyler gibiydi.

Manuel Noronha'nın cilalı cevizden tabutu nemli zeminde duruyordu, kazılan mezarın hemen yanındaydı. Akrabalar, dostlar, tanıdıklar, yeni ve eski öğrencilerden bir grup sessizce üniversite papazının Conchada Mezarlığı'nda okuduğu duayı dinliyordu.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie;
Et dimitte nobis debita nostra,
Sicut et nos dimittius debitoribus nostris;
Et ne inducas nos in tentationem,
Sed libera nos a malo.
Amen.[40]

Kalabalıktan bir mırıltı yükselerek âmine eşlik etti. Rahip tabutu kutsadı. Mezarcılar, tabutu kaldırıp yavaşça mezara indirdiler. Graça'nın hıçkırıkları artarken Thomas da kendi duygularını kontrol etmekte zorlanmaya başladı. Babasının kara bir çukurun içinde kayboluşunu izledi, bilge ve içine kapanık bir adamın görüntüsü geldi gözlerinin önüne, ofisinde evrenin sırlarını çözmeye çalışırken sunduğu görüntü. Yaşarken o kadar büyük olduğu halde şu anda hiçbir şeydi.

Hiçbir şey.

Thomas, ancak baban öldüğünde adam olursun şeklinde bir söz duymuştu ama şu anda kendisini olgun hissetmiyordu. Aksine tabutun üzerine kürekle atılan toprakları izlerken kendisini çok daha küçük, yabancı bir yerde kaybolmuş bir çocuk gibi hissetti, koruyucusu tarafından terk edilmiş, huzur veren dayanak noktası, hep hayranlık duyduğu adam elinden alınmıştı.

---

40 Gündelik ekmeğimizi bize bugün ver / Ve bize borçlu olanlara bağışladığımız gibi, bizim borçlarımızı bize bağışla / Ve bizi iğvaya götürme, bizi serirden kurtar / Çünkü melekût, kudret ve izzet ebediyete kadar senindir. Amin.

Bazıları saygılarını sunmak için sıraya geçtiler. Koyu renk kıyafetleri, hüzünlü gözleri, rüzgârda uçuşan saçlarıyla nazik ve dikkatle seçilmiş teselli edici cümleler sarf ettiler. Yüzlerin bazılarını tanıyordu –uzaklardan gelen akrabalar, babasının meslek arkadaşları– ama yaşlı profesöre elveda demeye gelenlerin çoğunu daha önce hiç görmemişti.

Mezarlığın girişinde resmî plakalı siyah bir limuzin duruyordu. Thomas etrafına bakınca siyah takım elbiseli, güneş gözlükleri giymiş adamların sıralarda oturmuş olduğunu gördü. Onu görünce ayağa kalktılar, belki saygıdan belki başka bir nedenden dolayı. Mavi renkli daha narin yapıda birisi dikkatini çekti ve Thomas onun bal rengi gözlerine mıknatıs karşısındaki bir metal gibi çekildi.

Ariana.

Yavaşça birbirlerine yaklaşıp kucaklaştılar. Thomas onun siyah saçlarını ve pürüzsüz tenini okşadı, yumuşak yanaklarını ve nemli dudaklarını öptü, yüzünden süzülen gözyaşlarının sıcaklığını hissetti. Ağladığını duyunca ona sıkıca sarıldı, titreyen vücudunun sıcaklığını çekti, dolgun göğüslerini kendi göğsünde hissetti, sırtını sıvazladı, parmakları saçlarını okşadı.

"Seni özledim," diye mırıldandı.

"Ben de seni özledim," diye mırıldandı kadın. "Hem de çok."

"İyi misin?"

"İyiyim."

"Sana kötü davrandılar mı?"

"Hayır." Kadın geri çekilerek ona dikkatle baktı. "Ya sen, sen nasılsın, Thomas?"

"İyiyim. Merak etme."

Thomas bir hareket sezdi ama umursamadı. Şu an için önemi olan tek şey Ariana'ydı. Onu sıkıca tutarken, tuzlu gözyaşları ve tatlı öpücükleri paylaşırken, ikisi de arzu ve heyecandan titriyordu.

"Merhaba, Thomas," dedi tanıdık bir ses. "Buluşmanızı kesmek istemezdim."

Gelen Greg'di.

"Merhaba."

"Başın sağ olsun. Uygun bir zaman olmadığını biliyorum ama yapmamız gereken işler var."

Thomas, Ariana'yı bıraktı ama Amerikalıyla da tokalaşmayı reddetti; ona minnettar olması ve yaşanan bunca şeyden sonra kibar davranması için bir sebep yoktu.

"Evet."

"Senin de bildiğin gibi CIA'in İslamabad uçuşunu iptal ederek büyük riske girdim. Arayıp bana haberi verdiğinde çoktan havaalanına doğru yola çıkmıştık bile. Sen sözünü tuttuğun için bizim de sözümüzü tutmamız gerektiğini Langley'e anlatmam biraz zaman aldı."

"Ne istiyorsun?" diye tersledi Thomas. "Teşekkür mü bekliyorsun?"

"Hayır, öyle bir şey değil," dedi Greg profesyonelliğini koruyarak. "Einstein'ın el yazmasında gizlediği mesajı bana göstermeni istiyorum. Bay Bellamy bunun için iki kez aradı."

İlk yağmur damlaları düşmeye başladı, başta birer ikişerdi ama sonraları şiddetini artırdı. Thomas etrafına baktı. Cenazeye katılanlardan bazıları siyah şemsiyelerini açıp hızla uzaklaşmaya başlamışlardı.

"Oturup konuşabileceğimiz sakin bir yer var mı?"

Amerikalı birkaç metre ileri park edilmiş Cadillac'ı gösterdi.

Limuzin genişti, ön ve arka koltukları arasında küçük bir masa vardı. Thomas ve Ariana yan yana oturdular, sırtlarını arkalarında izler bırakan yağmur damlalarının çarptığı arka cama dönmüşlerdi. Greg de araca binip kapıyı kapattı. Diğer Amerikalılar –korumalar– yağmurun altında dışarıda bekliyorlardı.

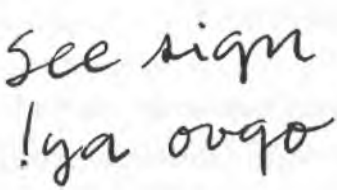
"Viski?" diye sordu Amerikalı ataşe, minik bir barın kapağını açtı.

"Hayır, teşekkürler."

Yağmur damlaları Cadillac'ın tavanını dövmeye başladı. Thomas ve Ariana yan yana oturmuş, birbirlerinin sıcaklığını ve güvenini paylaşıyorlardı. Thomas kendisine buzlu bir viski koydu ve tarihçiye döndü. "Evet? Mesaj nerede?"

Thomas elini cebine attı ve kırışık bir kâğıt parçası çıkarıp Amerikalıya uzattı. "İşte."

Greg yazıya baktı.

"Bu ne?"

"Şifreli mesaj."

"Görüyorum. Deşifre edilmiş mesaj nerede?"

Thomas ilk satırı işaret etti.

"'İşarete bak' yazan satırı görüyor musun?"

"Evet."

"Bu bir anagram. Harflerin yerini değiştirince Yaratılış'ı elde ediyoruz. Einstein kesinlikle, 'İşareti Yaratılış'ta arayın,' diyor."

"Ne işaretinden bahsediyorsun?"

Kriptolog cevap vermedi. "Sorun da bu zaten." İkinci satırı işaret etti. "Sondaki bu garip kelime sorunun cevabı olmalı. Bir anagram değil, bir yer değiştirme şifresi ki çok karışık bir şeydir. Çözmemiz için anahtarı bulmamız gerekir. Bana Einstein'ın isminin anahtar olduğu söylendi, bu da bir Sezar şifresi olduğunu gösteriyordu ama denemelerim bir işe yaramadı."

"Peki, hangisi işe yaradı?"

Thomas huzursuzca yerinde kımıldandı. "Aslında... hiçbiri."

"Ne?"

"Denediğim hiçbir şey işe yaramadı."

Greg anlamamış görünüyordu. "Benimle dalga mı geçiyorsun? Ne yani sırrı hâlâ çözemedin mi?"

"Hayır."

Amerikalının yüzü öfkeden kızardı. "Kahretsin, Thomas! Bana telefonda ne demiştin? Bana yaptığını söylememiş miydin? Anahtarı bulduğunu söylememiş miydin?"

"Evet."

"O zaman benim burada ne işim var?"

Thomas o gün ilk defa gülümsedi, Amerikalının sinirini bozmak hoşuna gitmişti. "Buraya onu deşifre edişimi görmeye geldin."

Greg hayretle gözlerini kırptı. "Anlamadım."

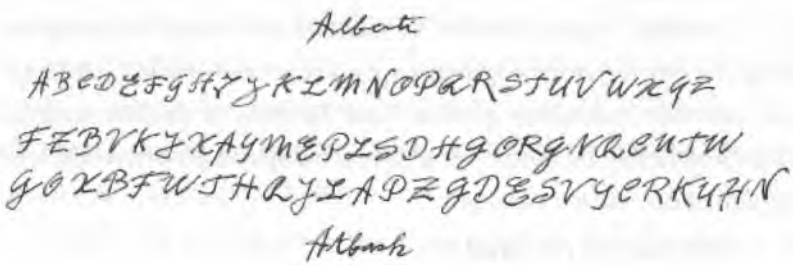
"Merak etme, anahtarı buldum. Ama babamın ölümü yüzünden onu çözmeye ne zamanım ne de isteğim oldu, tamam mı?"

"Ah... doğru."

"Şimdi deşifre edeceğiz."

"Tamam."

Thomas cebinden bir zarf çıkardı. Eski, sararmış ve açık bir zarftı. Zarfın içinden benzer şekilde yıpranmış bir kâğıt çıkardı. Bir tarafında *Die Gottesformel* yazıyordu ve Einstein tarafından da imzalanmıştı. Diğer tarafında ise bir dizi harf mürekkeple yazılmıştı.

"Bu ne?" diye sordu Greg yüzünü buruşturarak.

"Anahtar."

"Şifrenin anahtarı mı?"

"Evet." Thomas dik oturdu. "Einstein, *Die Gottesformel* el yazmasını Profesör Siza'ya Tanrı'nın varlığını ispat etmenin ikinci bir metodunu bulana kadar halka ilan etmemesi şartıyla vermiş. Doğal olarak izafiyetin babası kimseyi kendisine güldürmek istememiş. Altı günlük yaratılışın izafiyetçi analiziyle keşfettiklerinin doğrulanmasına ihtiyaç duymuş." Thomas üzerinde iki şifre olan kırışık kâğıdı işaret etti. "Ek bir tedbir olarak Tanrı'nın Formülü'nü şifrelemiş. Şifre çok karmaşık olduğundan ve kimsenin onu çözemeyeceğinden korktuğundan anahtarı bir zarfın içinde ancak ikinci metodu bulduğu zaman açması şartıyla Profesör Siza'ya vermiş." Tarihçi zarftan çıkardığı notu işaret etti. "Profesör Siza'yı kaçırıp el yazmasını Tahran'a götüren Hizbullahçıların bunun varlığından haberi bile yoktu. Profesörün asistanı Luís Rocha bu zarfın içinde ne olduğunu bilmese de hocasının ona büyük değer verdiğini biliyordu. Hocasını kaçıranların geri gelip bunu da almalarından korktuğundan saklaması için babama vermiş."

"Babanda mıymış?"

"Evet. Son konuşmamıza kadar ben de bilmiyordum. Babam ve Profesör Siza iyi dost ve meslektaştılar ve Profesör Siza zarfın onun yanında güvende olacağını biliyordu."

"Baban içinde ne olduğunu biliyor muydu?"

"Hayır, hiçbir fikri yoktu. Ama meraklı bir adam olduğu için zarfı açıp içine bakmış." Thomas, Einstein'ın imzasını göstermek için zarfı kaldırdı. "Bunu Einstein yazdığını biliyordu ama sadece bir hatıra zannetmiş."

"Anlıyorum."

"Bana zarftan bahsedip bu sırrı çözmemi sağlaması da tümüyle tesadüfen oldu."

"Tesadüf diye bir şey var mı?" diye sordu Greg.

Thomas gülümsedi. "Haklısın, tesadüf değil. Bu kaderdi."

Amerikalı viskisinden bir yudum aldı. "Güzel bir hikâye," dedi. "Peki, ya şimdi?"

"Şimdi de mesajı deşifre edeceğiz."

"Harika!"

Thomas anahtarı içeren sayfanın üst kısmını işaret etti. "Bu adı gördün mü?"

"Alberti mi?"

"Evet."

"Ne olmuş ona?"

"Çok zekice. Einstein'ın ilk isminin değişik bir hâli. Sıradan birisi onun isminin İtalyancası olduğunu düşünür ama bir kriptolog ilk bakışta aradaki farkı görebilir."

"Öyle mi? Neymiş peki?"

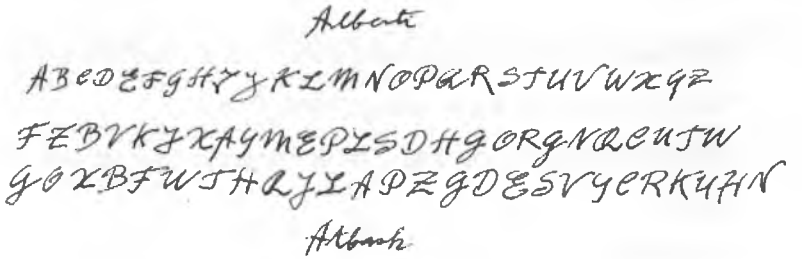
"Leon Battista Alberti on beşinci yüzyılda Florentina'da yaşamış bir bilge, İtalyan Rönesansı'nın önde gelen simalarından birisiydi; Leonardo da Vinci'ye yakın birisi. Filozof, bestekâr, şair, mimar, perspektif analizin ilk yazar ve çizeri, artık aklına ne geliyorsa." Tarihçi gülümsedi. "Roma'daki Trevi Fountain yapısının ilk havzasını da o tasarlamıştı."

Greg başını iki yana salladı ve kaşlarını çattı. "Hiç duymamıştım."

"Önemi yok," diye cevap verdi kriptolog elini sallayarak. "Günün birinde Alberti, Vatikan'ın bahçesindeyken orada çalışan bir arkadaşına denk gelir. Kriptografinin ilginç yönleri üzerinde konuşurlar ve bu konuşmanın sonunda Alberti bir makale yazmaya karar verir. Bu makalede yeni bir tür şifre ortaya koyar. Buna göre iki şifre alfabesi kullanılacaktı, şifreyi çözecek kişiyi şaşırtmak için iki alfabedeki harfler dönüşümlü olarak kullanılacaktı. Dâhiceydi; çünkü metindeki aynı harfin şifreli alfabedeki aynı harfe denk gelme zorunluluğunu ortadan kaldırıyor ve çözülmesini çok daha zor hale getiriyordu."

"Anlamadım."

Thomas anahtarın yazılı olduğu kâğıt parçasını kaldırdı ve alfabeyi işaret etti.

"Çok kolay," dedi. "İlk satır bizim alfabemiz, değil mi? Hemen altındaki iki satır da şifre alfabeleri. 'Aacc' yazmak istediğimi düşün. İlk şifre alfabesinde *a*'ya karşılık gelen harf *c* ve *c*'ye karşılık gelen de *b* değil mi? İkinci alfabede ise sırasıyla *l* ve *x*'e denk geliyorlar. Dolayısıyla bu sistemi kullanarak şifrelediğimde '*flbx*' olacaktır. Anladın mı? Asıl metni iki şifre alfabesiyle dönüşümlü olarak yazdığın da aynı harfler tekrar etmez ve çözülmesini çok daha zor hale getirir."

"Anladım."

"Einstein bize Alberti'nin şifresini kullandığını söylüyor ve bunun için bize iki alfabeyi de vermiş."

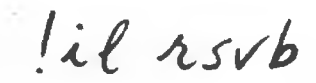
Greg şifreli mesajın ikinci satırını işaret etti. "Yani bu metodu kullanarak '!ya ovqo'nun neye karşılık geldiğini çözeceğiz."

"Bir başlangıç olur."

"O zaman ne bekliyoruz? Başlayalım!"

Thomas bir kalem çıkardı ve her harfi alfabedeki karşılıklarıyla kıyasladı. "Bakalım," dedi. "İlk şifre alfabesindeki *y*, *i*'ye karşılık geliyor, ikinci şifre alfabesindeki *a* ise *l*'ye karşılık geliyor." Harfleri yazdı. "Tamam... *o* bir *r* ve *v* de bir *s*. *Q* bir *a* ve *o* da bir *b*."

Kelime şuydu:

"Anlamadım," dedi Greg kaşlarını çatarak. "'!il rsvb' mi? Bu da ne?"

"Bu Einstein'ın asıl şifreli mesajı," dedi Thomas.

Amerikalı şüpheyle ona baktı. "İyi de bunun bir manası yok ki."

"Yok."

"O zaman?"

"Devam edeceğiz."

"Nasıl? Zaten deşifre olmadı mı?"

"Demek ki olmamış," dedi Thomas. "Gördüğün gibi '!il rvsb' bir anlam ifade etmiyor. Demek ki daha ilk adımı atmışız."

"Dahası mı var?"

"Besbelli." Tarihçi alfabelerin altında yazan kelimeyi işaret etti. "Şu kelimeyi gördün mü?"

"Evet. Ne olmuş ona?"

"Okuyabilir misin?"

Greg kâğıdın üzerine eğildi. "At... atbask mı?"

"Atbaş."

"Bu ne demek?" diye sordu Amerikalı.

"Bu geleneksel Yahudi yer değiştirme şifresi, *Eski Ahit*'teki anlamları gizlemek için kullanılırdı. Bunun yapılış şeklinde de mesela alfabenin üçüncü harfi alınır ve alfabenin sondan üçüncü harfi ile yeri değiştirilirdi. Böylece *c*, *x* olurdu, anladın mı? Baştan üçüncü harf sondan üçüncü harf ile yer değiştirir ve bu şekilde devam ederdi."

"Anladım."

"*Eski Ahit*'te bazı Atbaş örnekleri var. Yeremya Kitabı'nda *şişak* ismi birkaç kez geçer. İki İbrani harfi *şin* ve *kaf* ile okunur. *Şin* İbrani alfabesinin sondan ikinci harfidir. Onu ikinci harfle değiştirirsek *bet* kelimesini elde ederiz. *Kaf* sondan on ikinci harftir, onu da baştan on ikinci harf ile yer değiştirirsek *lamed* kelimesini elde ederiz. Bu yüzden *şişak* şeklinde okunan *şin-şin-şin*, *bet -bet-lamed* ya da Babil olur. *Şişak,* Babil demektir, anladın mı?"

"Evet, zekiceymiş."

"Ve de basit."

"Yani Einstein Atbaş şifresini mi kullandı?"

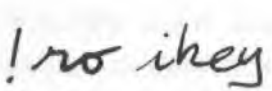
"Not öyle söylüyor. Bak: 'Alberti' yüksek ihtimalle Alberti şifresi ve onunla bağlantılı alfabeleri kastediyor. 'Atbaş'da 'il rsvb' harflerine karşılık gelen harflere bakmamızı söylüyor."

"Mantıklı görünüyor," dedi Greg. "Bakalım mı?"

Thomas nota baktı ve '!il rsvb'yi okuyup her harfin alfabede karşılık geldiği yeri saydı.

"*I* baştan dokuzuncu harf. Sondan dokuzuncu harf ise *r*. *L* baştan on ikinci harf ki bu da *o*'ya karşılık geliyor. *R*, *i*'ye, *s*, *h*'ye, *v e*'ye ve *b* de *y*'ye denk geliyor."

Sonucu onlara gösterdi:

"Bunun anlamı ne?" diye sordu Greg.

Kriptolog mesaja baktı. "Aslında..." diye kekeledi, altdudağını ısırdı. "Bilmiyorum... ne olabileceğine dair bir fikrim yok."

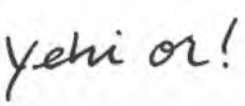
"Garip bir dilde mi?"

Bunu duyan tarihçinin gözleri kocaman oldu. "Tabii ya!" dedi heyecanla. "Eğer Yaratılış'taki bir işaret ise İbranice olması gerekir, değil mi?"

"Sen İbranice biliyor musun?"

"Öğreniyorum," dedi Thomas. "İbranice'nin soldan sağa değil de sağdan sola okunduğunu biliyorum." Kalemi aldı. "Durun, anlayacağımız şekilde yazayım."

Harflerin yerini değiştirdi.

"Yehi or!" diye okudu Greg. "Bu ne demek?"

Thomas'ın rengi kaçtı. "Aman Tanrım!"

"Ne?"

"*Yehi or*! Görmüyor musun? *Yehi or*!"

"Nedir bu?"

"İşarete bak. Yaratılış. Yehi or!" Tarihçi kâğıdın üzerindeki yazıya vurdu. "Yaratılış'taki işaret bu. Yehi or!"

"İyi de ne demek?"

Thomas hayret içerisinde önce Greg'e sonra da Ariana'ya baktı, henüz ortaya çıkardığı bu büyük keşfi sindirmeye çalışıyordu. Zihninde görüntüler, sesler, kelimeler ve düşünceler bir araya gelmeye başlamıştı, sanki aniden uyumlu olacak şekilde planlanmışlardı, gürültünün içinden yükselen tatlı bir melodi, gölgelerin içinden çıkan çıplak bir gerçek gibi.

Om.

Evreni yaratan kökensel *om* Tibetli seslerinin derin tınılarında yankılandı. O duayı duyan Thomas doğum ve ölüm, yaratım ve yıkım,

Şiva'nın kutsal, ebedi dansı arasındaki salınımı hatırladı. Kafasının içinde tekrarlanan bu kutsal sözle yaratılışın sırrına, Alfa ve Omega'nın ardında yatan gizeme, evreni evren yapan denkleme, Tanrı'nın esrarlı tasarımına, hayatın şaşırtıcı hedefine, kozmos donanımı için yazılmış olan yazılıma vâkıf oldu.

Varoluşun son hamlesi.

Yokluğu parçalayıp her şeyi var eden formül önünde duruyordu.

Her şeyi. Hatta yaratıcıyı bile.

"Thomas," dedi Amerikalı, tarihçiden bir an önce cevap almak istiyordu. "'Yehi or'un manası ne?"

Kriptolog önce ona sonra Ariana'ya baktı; sanki uzun süren bir transtan uyanmış gibi şaşkınlıkla bakıp yumuşak, neredeyse korku dolu bir fısıltıyla sihirli denklemi söyledi; zekânın, zaman sona erdiğinde her şeye yeni baştan başlamak için, evrene açılacağı gün başvurmak zorunda kalacağı cümleye.

Tanrı'nın Formülü.

"Işık olsun!"

Greg'in yüzünde bir farklılık olmadı, güneş ışığını kesen kapalı bir pencere ya da yaşam bulmak için bir fırçanın renklerini bekleyen boş bir tuval gibi. "Işık olsun mu?" diye mırıldandı sonunda. "Anlamadım."

Thomas öne doğru eğildi, heyecan dolu yüzünü Amerikalının boş bakışlı suratına yaklaştırdı.

"Bu Tanrı'nın İncil yoluyla ispatı: Işık olsun!"

Ataşe başını iki yana salladı, hâlâ anlamamıştı. "Kusura bakma ama bunun bir anlamı yok. Bu ifade Tanrı'nın varlığını nasıl ispatlar?"

Kriptolog sabırsızca iç çekti. "Dinle, Greg. İfadenin kendisi Tanrı'nın varlığını ispat etmiyor. Bilimsel keşifler doğrultusunda açıklanması gerek, tamam mı? Einstein'ın el yazmasının ortaya çıkmasını istememesinin asıl nedeni de bu zaten. İncil'deki bu ifadenin yeterli

olmadığını biliyordu; bunun bilimsel olarak doğrulanması gerekiyordu." Thomas artan heyecanıyla koltukta arkasına yaslandı. "Bu doğrulama ancak şimdi sağlandı. Ne kadar inanılmaz görünse de İncil'in bilimsel gerçeklerle örtüştüğünü gösteriyor. İşte 'Işık olsun!' cümlesi bu şekilde Tanrı'nın varlığını ispatlıyor."

"Hâlâ bir bağlantı göremedin. Lütfen açıkla."

"Tamam," dedi Thomas, düşüncelerini toparlarken şakaklarını ovdu. Derin bir nefes alıp Amerikalıya baktı. "*İncil* evrenin bir ışık patlamasıyla var olduğunu söylüyor, değil mi? 'Tanrı ışık olsun, dedi ve ışık oldu.'"

"Evet."

"Einstein'ın önsezisi ona İncil'deki cümlenin doğru olduğunu söyledi. Ölümünden yıllarca sonra, kozmik mikrodalga arka plan radyasyonunun keşfi Büyük Patlama teorisinin doğruluğunu kanıtladı. Evren gerçekten de bir tür ilk patlamayla oluşmuştu, ki bu da İncil'in bu konuda haklı olduğunu gösteriyor: Her şey ışık olduğunda başladı."

"Tamam."

"Şimdi geriye ışığa neyin neden olduğunu bulmak kaldı."

"Tanrı'yı kastediyorsun."

"İstersen Tanrı de; ismin önemi yok. Önemli olan şu: Evren Büyük Patlama'yla başladı ve Büyük Donma ya da Büyük Çöküş'le ile sona erecek. Einstein, Büyük Çöküş olacağını tahmin ediyordu."

"Yani Büyük Patlama'nın tam tersi."

"Aynen," dedi Thomas, tekrar öne doğru eğildi, fazlasıyla memnun olmuştu. "Söyleyeceklerime çok dikkat edin. Her şeyin zamanın başlangıcından beri belirlenmiş olduğunu söyleyen antropik ilkeye göre en başından beri insanlığın yaratılması amacı vardı. Asıl önemli olan bunun nedeni. Neden insanlık yaratıldı? Plan neydi? Neden buradayız?"

"Akıl ermez sırlar."

"Zannettiğin kadar akıl ermez değil."

"Ne yani bu soruların cevabı var mı?"

"Kesinlikle." Thomas kâğıttaki "Yeni Or!" yazan satırı gösterdi. "Cevap Tanrı'nın Formülü'nde. 'Işık olsun.' Einstein insanlığın son hamle değil de son hamleye giden bir araç olduğunda karar kılmıştı."

"Hiçbir şey anlamadım."

"Evrenin tarihine bir bak. Enerji maddeyi, madde hayatı, hayat ise zekâyı üretti." Tarihçi durdu. "Ya zekâ? Zekâ neyi üretecek?"

"Bir fikrim yok."

"Einstein, 'Işık olsun!' cümlesini ilahi bir formül olarak tanımlayarak bu soruya ilk cevabı verdi."

"Tam olarak ne cevap verdi?"

"Tanrı."

"Ne?"

"Zekâ, Tanrı'yı üretecek."

Greg başını iki yana salladı. "Ne anlattığını anladığımdan emin değilim."

"Çok basit," dedi Thomas. "İnsanlık daha gelişmiş bir zekâ yaratmak için yaratıldı: yapay zekâ. Bilgisayarlar. Birkaç asır içerisinde bilgisayarlar insanlardan daha zeki olacak ve milyonlarca yıl içerisinde biyolojik hayatı sona erdirecek olan kozmik değişimlerden kendilerini kurtarabilecekler. Birkaç milyon yıl içerisinde kozmik şartlar değiştiğinde karbon tabanlı yaşamlar ortadan kalkacak ama diğer atomlara dayalı yaşamlar varlıklarını sürdürebilecek. Bilgisayarlardan bahsediyoruz. Evrenin dört bir köşesine yayılacak ve milyarlarca yıl içerisinde bir galaksi ağıyla birleşip her yerde var olan ve her şeyi bilen tek bir varlık haline gelecekler. Böylece büyük bir evrensel bilgisayar doğmuş olacak. Ama varlığı Büyük Çöküş tarafından tehdit edilecek. Büyük evrensel bilgisayar evrenin sonundan kurtulabilmek

için bir yol bulmak zorunda kalacak. Cevap çok korkunç olacak." Durdu. "Kaçış yok. Son kaçınılmaz."

"Yani her şey sona erecek."

Thomas sinsice güldü. "Pek sayılmaz. Büyük evrensel bilgisayarın varlığını devam ettirebilmesinin tek bir yolu olacak."

Kriptolog beklentiyi artırmak için sustu.

"Ne?" diye sordu Amerikalı.

"Büyük Çöküş'l ilgili her detayı kontrol etmek zorunda kalacak. Büyük Çöküş'den sonra evreni yeni baştan yaratmasını mümkün kılacak bir formüle uygun olarak her şeyi kontrol etmesi gerekecek, böylece her şey yeniden var olacak. Kendisi de dâhil her şey."

"Her şeyi yeniden mi yaratacak?"

"Evet. Büyük evrensel bilgisayar Büyük Çöküş'le ortadan kalkacak ama bu zaman zarfında yeni bir evrende ortaya çıkmasını sağlayacak bir formülü tasarlamış olacak. Bu formülde belirlenimci şekilde ve yeni bir evrende maddenin yeniden ortaya çıkmasına imkân verecek şekilde belirlenmiş kesin değerlere sahip kanunlar ve sabitlere göre enerjinin nasıl dağıtılacağı bulunacak, bunu yaşamın ve zekânın yaratılışı izleyecek ve böylece antropik ilke yeniden uygulanmış olacak."

Peki, bu formül ne olacak?"

Thomas omuz silkti. "O kadar karmaşık ki ancak süper bir bilgisayar tarafından hesaplanabilir. Ama böyle bir formül var ve tasarımı mecazi olarak İncil'de yer alıyor."

"Işık olsun!" diye fısıldadı Greg, mavi gözleri ışıldadı.

"Aynen!" dedi Thomas gülümseyerek. "Işık olsun!" Omuz silkti. "Tanrı'nın Formülü."

"Dur bir dakika," dedi Amerikalı elini kaldırarak. "Tanrı'nın bir bilgisayar olduğunu mu söylüyorsun?"

"Tüm zekâ öyledir zaten," diye cevap verdi tarihçi kibirli bir ifadeyle. "Fizikçi ve matematikçiler bana bunu öğrettiler." Şakağına vurdu. "Zekâ, hesaplamadır. İnsanlar bir tür biyolojik bilgisayardır. Bir karınca basit bir biyolojik bilgisayardır; biz sadece biraz daha karmaşığız."

"Sence de bu tanım biraz abartılı değil mi?"

Thomas tekrar omuz silkti. "Eğer istemiyorsan ona büyük evrensel bilgisayar demek zorunda değilsin. Ona... ne bileyim mesela yaratıcı zekâ, büyük mimar, yüce varlık gibi canın ne istiyorsa diyebilirsin. İsmin bir önemi yok. Önemli olan hepsinin kökünde zekânın olması."

"Anlıyorum."

"Einstein evrenin bir sonraki evreni var edecek zekâyı yaratmak için var olduğuna karar verdi. Bu, evrenin yazılımı. Bu varlığın son hamlesi. 'Işık olsun!' İncil'de geçen evrenin yaratılma formülünün mecazi karşılığıdır; Büyük Çöküş olduğunda büyük evren bilgisayarının uygulayacağı formül, yeni bir Büyük Patlama'ya yol açarak her şeyi yeni baştan yaratacak formül. Her şeyi. Tanrı'yı bile. Evrenin nihai amacı Tanrı'yı yeniden yaratmaktır; biz sadece bu amaca hizmet eden araçlarız."

Amerikalının gözleri Thomas ve Ariana arasında gidip geldi. Kriptoloğun elinde tuttuğu nota baktı ve sonunda Einstein'ın en büyük sırrını o da kavradı: Tanrı'nın varlığının ortaya çıkışı, evrenin amacı, insanlık için yapılan plan.

"Bu... bu inanılmaz."

Thomas cevap vermedi. Arabanın kapısını açıp dışarı baktı. Yağmur dinmişti. Serin bir rüzgâr yüzüne çarptı; hafif ve narindi, sanki parfümlüymüş gibi yumuşaktı. Gökyüzündeki bulutların görüntüleri su birikintilerinde yansıyordu. Her şey yıkanıp tertemiz olmuştu. Sabah vakti sessiz ve huzur doluydu, ağaç yapraklarından damlayan suların ritmine bir müzik gibi eşlik ediyordu. Güneş ışığı

gökyüzünde kayıp giden bulutların arasından süzülmekteydi, kimisi koyu ve yoğun, kimisi açık ve kabarık.

Tarihçi dışarı çıktı ve dönüp elini uzatarak Ariana'nın da çıkmasına yardım etti. Hâlâ dallarından damlalar düşen bir çınar ağacının altında toplanmış olan Amerikalı korumalar yaklaşıp Greg'e bir emri olup olmadığını sordular. Amerikalı ataşe sorun olmadığı söyleyince hepsi rahatladı.

Gitmeden önce Thomas limuzinin içine baktı ve Greg'e son bir şey söyledi. "Ne garip ki insanlık en başından beri evrenin ardında yatan bu temel gerçeği bilmiş."

"Nasıl yani?"

"Ölmeden önce babam bana Hinduların evrenin döngüsel olduğuna inandığını söylemişti. Evren doğar, yaşar, ölür, hiçliğe girer ve sonsuz bir döngüde yeniden doğar, Brahman'ın gecesi ve gündüzü dedikleri sonsuz bir dönüş. Hindu yaratılış hikâyesine göre Tanrı dünya, dünya da Tanrı olur."

"Şaşırtıcı."

Thomas gülümsedi. "Kesinlikle." Derin bir nefes aldı. "Ayrıca Laozi'nin ilginç sözlerini de benimle paylaştı, evrenin sırlarını içeren bir şiir. Dinlemek ister misin?"

"Tabii ki."

Ani bir rüzgâr ağaçların dallarını salladı, yaprakları dönüp arabanın etrafındaki kara gölgeleri sarstı. Sanki gökyüzü uluyordu, sinsi bir sızlanma gibi, yağmurdan sonra baş gösteren huzurlu ortamı bozmak ister gibi bir hali vardı, sanki cezalandırıcı bir selle tehdit ediyordu, sanki en derin sırlardan birinin açığa çıkmasının intikamını almak ister gibiydi.

Bundan etkilenmeyen Thomas sanki hâlâ babasının titreyen dudaklarından dökülüyormuş gibi şiiri okudu; büyük bir şevk ve hırsla okudu, doğru yolu bulduğunu ve kaderinin de peşinden geleceğini bilen birinin azmiyle okudu:

Sessizliğin sonunda cevap,
Günlerimizin sonunda ölüm vardır.
Hayatımızın sonunda ise yeni bir başlangıç.

Yeni bir başlangıç.

Son Söz

Astrofizikçi Brandon Carter 1973 yılında antropik ilkeyi ortaya attığında bilim çevreleri insanlığın evrendeki konumu ve varlığının arkasında yatan nihai manayla ilgili hararetli tartışmalar başlattı. Eğer evren bizi var etmek için yaratılmışsa oynamamız gereken bir rol mü vardı? Bu rolü kim tasarlamıştı? Ve bu rol neydi?

Kopernik'ten günümüze değin bilim adamları insan varlığının bütün olarak evrenle bir ilgisinin olmadığını düşünmekteydiler. Ancak 1930'larda Arthur Eddington ve Paul Dirac, kozmoloji ve kuantum fiziğinin en değişken durumlarında ortaya çıkmaya başlayan bir dizi aşırı büyüklükteki beklenmedik örtüşmelerin farkına vardılar: tuhaf 10.[40]

Zaman geçtikçe yeni örtüşmeler ortaya çıktı. Doğal sabitlerin evrenin bu hâlini alması için çok kesin olması gerektiği öğrenildi ve evrenin genişlemesi sırasında bizim var olmamıza imkân veren gizemli dengenin sağlanması için her alanda çok sıkı bir kontrolün var olması gerektiği anlaşıldı. Keşifler giderek arttı. Hayat için şart olan yapıların, mesela Güneş'e benzer yıldızların ortaya çıkması ve karbonun ortaya çıkması için gereken işlem gibi, şaşırtıcı derecede çok sayıda olması imkânsız olayın bir araya gelmesine bağlı olduğu görüldü.

Bu keşiflerin önemi neydi? İlk olarak evren, en azından, hayatı yaratacak şekilde son derece hassas şekilde tasarlanmıştı. Bu kabul kaçınılmaz olarak büyük felsefi bir soruna yol açıyordu: evrenin yaratılışındaki niyet meselesi.

Bu keşiflerden ortaya çıkan aşikâr sonuçlara karşı çıkmak için pek çok bilim adamı evrenimizin milyarlarca evrenden sadece biri olduğunu, her birindeki sabit değerlerin farklı olduğunu ve dolayısıyla hiçbirinde yaşam olamayacağını söylediler. Durum buysa evrenimizin hayatı yaratacak şekilde tasarlanmış olması bir tesadüften ibaretti: Büyük çoğunluğunda yaşam bulunmuyordu çünkü. Bu tartışmanın sorunu bir keşif ya da gözleme dayanmıyor olmasıydı. Hiç kimse diğer evrenlere dair en ufak bir ipucu bulamamış ya da doğal sabitlerin değerlerinde en ufak bir farklılık olabileceğine dair bir işaret görmemişti. Diğer bir deyişle çoklu evren varsayımı bilimin en çok eleştirdiği en bilim dışı görüşe dayanıyordu: inanç.

Aynısı bu romanın ardında yatan teori için de söylenebilir mi? Art arda büyük patlamalara ve büyük çöküşlere neden olan döngüsel evren görüşüne, Hinduizm'in de dâhil olduğu, pek çok mistik kozmolojide rastlanır, fakat bilimsel olarak ilk kez Alexander Friedmann tarafından ortaya atılmış ve daha sonra da Thomas Gold ve John Wheeler tarafından geliştirilmiştir. Bu teori tek bir temel ilkeye dayanır: Evren Büyük Donma'yla değil de Büyük Çöküş'le sona erecektir. Evrenin genişlemesinin giderek hızlanması Büyük Donma'ya işaret etmektedir ama böyle bir hızlanmanın geçici olduğuna inanmak için geçerli bir neden vardır ve Büyük Çöküş hâlâ geçerli bir seçenektir.

Bu romanda döngüsel evren üzerine dayalı daha cesur bir varsayımı tartışarak daha da ileri gidiyorum. Bu görüş evrenin hayatı var edecek şekilde tasarlandığını, hayatın nihai amaç değil de zekâ ve bilincin var olması gereken bir araç olarak kullanıldığı ve bunların da sonuç olarak evrenin nihai son hamlesini mümkün kılacağı fikrini içerir: Tanrı'nın yaratılması. Evren, bir önceki evrenin zekâsı

tarafından bir sonrakinin varlığını garanti altına almak için yaratılmış devasa ve döngüsel bir programdır.

Kurgusal görünse de bu tür bir evren fikri son bilimsel keşiflerle örtüşmektedir. Daha önce bir evren var olduğu ve bir Büyük Çöküş'le sona erdiğine dair hiçbir delil yoktur. Eğer bizden önce başka evrenler vardıysa bile –ki bu mümkündür– Büyük Patlama tüm delilleri ortadan kaldırmıştır. Alfamız son Omega'nın tüm izlerini silmiştir. Ancak, bunun ne olduğunu bilmesek bile, Büyük Patlama'ya bir şeyin neden olduğu gerçeği değişmeden kalmıştır. O zaman sadece bir ihtimalden bahsediyoruz demektir; ama bu ihtimal –metafiziksel olsa da– fizik tarafından onaylanan varsayımlara dayanmaktadır.

Bu varsayımların bilimsel temellerinden şüphe edenlere bu roman hazırlanırken yararlandığım kitaplara başvurmalarını tavsiye ediyorum. Aşağıdaki eserler antropik ilke ve kozmosa yayılan zekâ konularıyla ilgili temel kitaplardır: *Anthropic Cosmological Principle*, John D. Barrow ve Frank J. Tipler; *The Physics of Immortality: Modern Cosmology, God and the Resurrection of the Dead*, Frank J. Tipler; *The Constant of Nature: The Numbers That Encode the Deepest Secrets of the Universe*, John D. Barrow; ve *The Accidental Universe*, Paul Davies. Hayali *Die Gottesformel*'deki çıkarımlarımda Gerald L. Schroeder'in yazdığı *The Science of God: The Convergence of Scientific and Biblical Wisdom* kitabından esinlendim. Bu kitapta yer alan genel bilimsel bilgi ve detaylar için aşağıdaki eserlerden faydalandım: *Universe*, Martin Reese; *The Meaning of Relativity*, Albert Einstein; *Evolution of Physics*, Albert Einstein ve Leopold Infeld; *The Physical Principles of the Quantum Theory* and *La nature dans la physique contemporaine*, Werner Heisenberg; *Chaos: Making a New Science*, James Gleick; *The Essence of Chaos*, Edward N. Lorenz; *Introducing Chaos: A Graphic Guide*, Ziauddin Sardar; *The Secret Melody: And Man Created the Universe*, Trinh Xuan Thuan; *Chaos and Nonlinear Dynamics: An Introduction for Scientist and Engineers*, Robert C. Hilborn; *Sync: How Order Emerges from Chaos in the Universe, Nature, and Daily*

Life, Steven H. Strogatz; *The Mind of God: The Scientific Basis for a Rational World* and *God and the New Physics*, Paul Davies; *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels between Modern Physics and Eastern Mysticism*, Fritjof Capra; *Introducing Time*, Craig Callender; *A Short History of Nearly Everything*, Bill Bryson; *Five Equations That Changed the World*, Michael Guillen; *How We Believe: Science, Skepticism, and the Search for God*, Michael Shermer; ve *The Complete Idiot's Guide to Theories of the Universe*, Gary Moring.

Coimbra Üniversitesi'ndeki fizik ve matematik profesörleri Carlos Fiolhais ve João Queiró'ya bu romanla ilgili yaptıkları bilimsel incelemeler için teşekkür ediyorum. Denk gelebileceğiniz herhangi bir hata onların değil de benim herkesçe bilinen inatçılığımın bir ürünüdür. Tibet'teki rehberim Samten'e teşekkür ederim; Portekiz'deki yayıncım Gradiva ve Birleşik Devletler'deki yayıncım William Morrow'a çalışkanlık ve bağlılıkları için teşekkür ediyorum. Tabii ki en büyük eleştirmenim ve ilk okuyucum Florbela'ya da içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Portekizli gazeteci, yazar ve halen Lisbon's New University'de gazetecilik üzerine dersler veren José Rodrigues dos Santos 1964'te Mozambik'te doğdu. Uzun yıllar BBC ve CNN için Güneydoğu Asya, Güney Afrika, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi çatışmaların bol olduğu bölgelerde savaş muhabiri olarak çalıştı ve Portekiz Ulusal Televizyonu'nda ana haber sunuculuğu yaptı.

Yaklaşık üç milyon kitap satışıyla Portekiz'in en çok satan yazarları arasında yer alan dos Santos'un kitapları on sekiz dile çevrildi. Uluslararası alanda çok satanlar listesine giren *Tanrı'nın Formülü* 2012'de Dublin Edebiyat Ödülleri IMPAC'e aday gösterildi.

Kapak görselleri: Albert Einstein portresi
© Yousuf Karsh / Camerapress / Gamma,
arka plan © AKG

"Rab mahirdir ama zalim değildir. Doğa sırlarını sinsiliğinden değil özündeki yüceliğinden dolayı saklar."
—Albert Einstein

1951 sonbaharı: İsrail'in ilk başbakanı David Ben Gurion, Albert Einstein'la tanışmak için Princeton'a gider. Ziyaretinin amacı nükleer silah elde etmektir. Atomla başlayan gizli sohbetleri hızla Tanrı'nın varlığına doğru yönelir. Einstein Tanrı'nın formülünün peşindedir. Dünya düzenini tepe taklak edebilecek bir önemde olduğu için CIA de bu belgenin izini sürmektedir.

Günümüz Kahire'si, Tahrir Meydanı: Kriptolog ve tarih profesörü Thomas Noronha'nın hayatı, çekici İranlı bir kadın olan Ariana Pakravan'ın, çok gizli bir elyazmasını deşifre etmek için yardımını istemesiyle alt üst olur. Albert Einstein imzalı elyazmasının başlığı Tanrı'nın Formülü'dür. Bu formülü deşifre edebilecek tek uzman Noronha'dır. Bunun farkında olan tüm güçlerse Noronha'yı izlemektedir. Kendisiyle birlikte dünyanın da kaderini ilgilendiren bu formül pandoranın kutusuna dönüşmek üzeredir.

Tanrı'nın Formülü, zamanın başlangıcına, evrenin kökenine ve hayatın anlamına dair bu müthiş macerada kuantum fiziğini dinle, Batı felsefesini Doğu mistisizmiyle buluşturan "Tanrı var mı? Doğum ve ölüm nasıl şeyler? Evren sonsuz mu yoksa bir gün yok olacak mı?" gibi insanlığın her zaman üzerine kafa yorduğu sorulara da bir cevap ararken okurlara unutamayacakları bir macerayı da sunuyor.

www.pegasusyayinlari.com
ISBN: 978-605-343-210-4